

ਸਮੰਪਣ।

ਦਯਾਣੁ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰਲਾਨੇ

ॐ

श्री स्वामिनारायणो विजयतेतराम् ।

परथ्वनिष्ठ भूज्यपाद
द्याणुश्री गुरुङ

श्री शुक्ल नाथज्ञभाई

संपादक-लेखक :
रमेशचन्द्र लालशास्कर पाँड्या, ए.ए.

प्रकाशक :

अ.नि. श्री. शुक्ल नाथज्ञभाई इव्वराम सावंजनिक द्रष्ट
ध.स. १६७७ वि.स. २०३३

प्रत २५००

किमत रु. १५-००

सर्व हेच्छ अकाशक दृस्टीमंडणे स्वाधीन

अकाशक :

इश्वरलाल लालशंकर यंज्या,
मेनेल्यांग दृस्टी, अ. नि. श्री. शुक्र
नाथलालाई इच्छाराम सार्वजनिक दृस्ट,
नागरवाडा, नडीम्बाद

भुदक :

जयतिलाल सी. शाह,
आचार्य अन्नीग प्रेस,
पाण्डी दरबाजा घासे,
पोदहरा

પ્રકાશકના એ એલ

જગતમાં જનતા, પિતા અને શુકુનું ઋષી, માણસ વાખ પ્રયત્નો કરે તો પણ પૂર્ણપણે કેઈ કહી આહા કરી શકતો નથી; છતાં, એ ઋષી ધ્યાશકિત આહા કરવાનો એ હેઠાં પ્રયત્ન કરતો હોય છે. દ્યાગુશ્રી શુકુળની લુબનલીલાના આ અંથનું આદેખન અને પ્રકાશન ‘કૂલ નહિ તો કૂલની પાંખડી’ એ પ્રકારનો એ દિશાનો એક વિનાન્દ્ર પ્રયત્ન છે.

ભગવાન અને ભગવદ્વાતારૈની જેમ, ભગવાનનું સાધભ્ર્ય પામેલા સત્પુરુષોનાં લુબન, જનમ અને કર્મ આકુળ અને અલૌકિક હોય છે. શાખા અને સમજુ માણસો તેથી એ દ્વિત્ય જનમ અને કર્મનું માત્ર સમરણ, કીર્તન અને ગાન જ કરે છે; એ લીલાચરિત્રો જેવાં છે તેવાં ધ્યાધ્ર્ય દાખવવાનો સંતોષ રો કરી અનુભવતા નથી. આ અંથદારા દ્યાગુશ્રી શુકુળનું લુબન જેવું છે તેવું આદેખવાનો દેખકનો હાવો નથી; તેમજ, પ્રકારનો પણ એવો હાવો કરતા નથી; પણ, આ અંથદારા એ અલૌકિક લુબનલીલાનું સંબંધકર્તા સર્વને અને સુર વાંચકને સહા સમરણ રહે એમાં સહાયભૂત થવું, એજ એક ડેટુ રહેલો છે.

દ્યાગુશ્રી શુકુળની લુબનલીલાનો આ અંથ, એઓશ્રી અંતર્ધાન થયા એ પછી આવીશ વર્ષે પ્રસિદ્ધ થાય છે; આ વિલંબ માટે પ્રકારનો દ્રશ્માપના યાચે છે. લુબનલીલા અંથડ્રે પ્રગટ કરવાની ઈચ્છા જે તે વખતે જ જાગી હતી; પણ કેટલાક અણકદ્પેલા પ્રસગો ઉપરિથિત થવાથી, તેમજ આ પ્રકારની લુબનલીલા અંથસ્થ કરવા માટે જે પ્રકારની મહિતી અને સાહિત્યની અનિવાર્ય જરૂર હોય છે તે એકન કરવામાં સમય જવાથી વિલંબ થયો છે.

અંથ અને દેખક એગો, દેખક અમારા પૈકીના એક હોવાથી, અમારે કંઈપણ કહેવું એ અસ્થાને ગણ્ય. લુબનલીલાના પ્રસગોનું નિરૂપણ કરવામાં દેખક કેટલા સફળ થયા છે, એનો નિર્ણય સુર વાંચકો જ કરે, એજ વધારે થોળ્ય છે.

અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે, દ્યાગુશ્રી શુકુળના લુબનકાર્યને સહા લુબન અને મૂર્તિમાત રામે એવા શુલ હેતુથી, “અ.નિ. શ્રી. શુકુલ નાથલુલાઈ ઈચ્છારામ સાર્વજનિક ટ્રસ્ટ” એ નામે એક ટ્રસ્ટ

નોંધાવવામાં આવ્યું છે. દ્રસ્ટના સર્વજીનિક ઉપયોગના હેતુએને લક્ષ્યમાં બઈને, ચરકારે, એને આયપત વેરાની મુક્તિનો હાખડો પણ આપેલો છે. એ દ્રસ્ટ તરફથી આ અંથનું પ્રકારણ થાય છે, પણ એનો અર્થ દ્રસ્ટે કર્યો નથી; હયાળુશ્રીના શિષ્યોએ આપેલા તન, મન અને ધનના સહકારથી આ અંથનું પ્રકારણ થાય છે. તેથી, એ સર્વનો અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે.

બ્યાબસારી લુધન પ્રવૃત્તિમાંથી સમય કાઢીને, આ અંથની વિદ્વત્તાપૂર્ણ સુંદર પ્રસ્તાવના ભગવહીય ભાઈશ્રી બાલુલાઈ ગણુપતરામ ઠાકરે લખી છે. એ માટે અમે એમના જાહેરી છીએ.

જગતમાં એક માત્ર ભગવાન જ પૂર્ણ હોય છે; અક્ષરબ્લષ્ટ પદ્ધત બીજી બધાજ અપૂર્ણ હોય છે, એટસે ભૂતને પાત્ર હોય છે. આ અંથ પ્રકારણમાં કંઈ ભૂત જ ખૂબ તો, તે અવિષ્યમાં સુધારી શકાય એ દસ્તિએ, ઉદારભાવે જાણુવવા વિનંતી છે.

૨૦૩૩ શ્રાવણ સુહ ૬
નડીઆદ

મશીરતાલ લા. પંચા

JOHN VANCE COLEMAN

NICHOLAS HAMILTON

દેખકુ કહે છે

દ્વારુશ્રીના શિષ્યોમાં મારે ક્રમાંક હેઠળી પંક્તિમાં છેવડો ગણ્યાય.
એચોશ્રીના શિષ્યોમાં મારા કરતાં વધારે સારા જ્ઞાની, કુશળ અને અતુલવી
ગણ્યાય એવા ઘણા શિષ્યો છે; છતાં એચોશ્રીની જીવનલીલા અંથરૂપે
આદેખવાનું પરમ સૌભાગ્ય મને સાંપર્યું, એ લગ્નવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ
અને દ્વારુશ્રી ગુરુજીની મારા ઉપર જીનરેલી અહેતુકી કૃપાનું જ પરિણ્યામે
છે, એમ હું નિઃશાંક માતું છું.

શિક્ષાપત્રીની આજા પ્રમાણે, દ્વારુશ્રીને રોજ નામું લખવાની સુટેવ
હતી. એચોશ્રીના નાના પુત્ર, જીગવદીય લાઇશ્રી ધનશ્યામપ્રસાહે કેટલાંક
વર્ષોની જીવનલીલાના પ્રસંગો અંગ, વર્ષ, માસ અને તિથિ તારીખવાર
રોજનીશી લખેલી છે; એચોશ્રીની જીવનલીલાના કેટલાક પ્રસંગેની નોંધ,
મંડળના કેટલાક શ્રદ્ધાય. પીડ અને અનુભવી શિષ્યોએ લખેલી છે;
કુટુંબની કેટલીક ભાહિની દાણવતા હટાનેલે, કેંપો અને ચોપડાએ
મળેલા છે; એચોશ્રીએ આપેલા જાનોપદેશોની અ.નિ. રાવસાહેબ
દીલાખરાઈ જેવા નિકાવાન સંઘે, દશ વર્ષ સુધી તારીખવાર પ્રશ્નોત્તર-
કૃપાનેં નોંધ લખેલી છે; જીવનલીલાના કેટલાક પ્રસંગો અંગ, પૂ. મોટાલાઈએ
મને મૌખિક વાતો કહેલી છે, વગેરે કાળજી ઉપરથી સંકલન કરીને આ
જીવનશ્રદ્ધાનું આદેખન કરવામાં આવ્યું છે. પણ અંથમાં જે કંઈ લખી
શકાયું છે તે કરતાં લખવાનું ઘણું બાકી રહ્યું છે-રહે છે, એવો રવીકાર
મારે કર્યો જ રહ્યો. અંથની હૃત્ત વિભિન્ન પ્રતનું સાધારંત વાંચન અને
વિચારણા પૂ. મોટાલાઈએ કરેલી છે; અને પ્રસંગ નિરૂપણ મારે એમણે
પોતાની સંભતિ દાખલેલી છે.

એક વાત મારે ખાસ રૂપણી કરવી જોઈએ અને તે એ કે આ અંથમાં
જે કંઈ સાર સારપ જણ્યા તેનો બદ્યા ધશ લગ્નવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ
અને દ્વારુશ્રી ગુરુજીને ધટે છે; અને એમાં જે કંઈ હોપો અને ખામીએ
જણ્યા તેની સર્વ જવાબદારી મારી પોતાની છે.

આ જીવનશ્રદ્ધાનું વાંચન મનન કરીને વિવેકી વાંચકો આત્મજીવનને
ઉન્નત અને શ્રીયત્તાજી બનાવશે એવી આશા છે.

પ્ર સ્તો વન

શ્રીહરિજી

“પુરાણા સંપ્રદાયોમાં, શુદ્ધ પવિત્ર જે વિલુ;
પરમ ધર્મ તમારો તે, સ્વામિનારાયણ પ્રભુ.”

(કવિ નાનાદાલ, પિતૃતર્પણ)

શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના આધું સ્થાપક પરાત્પર પુરુષોત્તમ-
નારાયણ સ્વયં છે. હુવાંસાના શાપને નિમિત્ત બનાવીને, પોતે હિંદુ જન્મ
ગાડા જિવલાના છપૈયા ગામભાં સં. ૧૮૭૩ના ક્રેત્ર સુહ હની રંગે
દશ કલાક અને ઉપર દશ મિનિટે, દેવશર્મા અને પ્રેમવલીહેવી (ધર્મહેવ
અને અક્ષ્ણિમાતા) ને ત્યાં ધારણ કર્યો.

રામાનંદસ્વામીને એમના ગુરુ રામાનુજચાર્યે નબેનમાં નીક્ષા
આપી. રામાનુજચાર્યના ગુરુએ ‘નમો નારાયણ’નો મંત્ર આપેલો; પરંતુ,
શૂદ્રોને એ મંત્ર આપવાની મનાઈ રામાનુજચાર્યને કરેલી; રામાનુજચાર્યે એ
વાત માણી નહિ અને આ મંત્ર ફરેક મોક્ષાર્થીને આપ્યો. એની પાછળાને
વિચાર એક જ હતો કે, એમનું પોતાનું જે થવાનું હશે તે થશે, પરંતુ
શૂદ્રોને મોક્ષ તો થશે. રામાનુજચાર્યાનું આ કાંતિકારી પગલું હતું.

એ ગુરુપરંપરામાં શ્રીલુભૂતારાજે પણ “હરિકો જને સો હરિકો
હેઠ,” એ પ્રથા અપનાવી. ચારિય ઉત્થાન પર આર હ્યે, હર ડેઇ
સુસુક્ષુ, પછી તે ગમે તે કોમનો હેઠ તેને અપનાવવામાં આસાંદેટ રાખી
નહિ; અને એમ કરીને શ્રીલુભૂતારાજે વિશાળ વિશ્વધર્મ સ્થાપ્યો.
એમની હૃદાતીમાં લાખો અનુયાયીઓ થયા, હજારો પરમહ સો થયા.
પાંચસો ઉપરાંત પરમહ સો તો, ઇતિહાસના પાને નામ સાથે લખાયેલા છે.
ડેઇપણ જાતનાં આધુનિક વાહન વ્યવહારનાં સાધનો સિવાય પગપાળા
અને તે વખતે ઉપલબ્ધ સાધનોથી લાખો સુસુક્ષુએને ધર્મના સાચા
સિદ્ધાંતો સમજાવ્યા; ધર્માભિસુખ કર્યા; જેનું વર્તન જોઈને લોકો એમને
જીવનસુક્રત તરીકે એણાખવા લાગ્યા.

બધી અંધ શ્રદ્ધાયો તૃઠવા માંડી; પેટભરા આવાની જમાતો અને અન્ય મહુતોની અવળી દશા એડી. એમના તરફથી ઉપાધિયો ચાદી; પરંતુ, અહિસક રીતે એ બધાને સામનો કરવામાં આવ્યો. અને સદ્ગુરુનું સંતોચે ચારિત્રની વિઘાયીઠ ડેર્ટર સ્થાપી; વર્તનનો સંપ્રદાય ગણ્યાવા માંડ્યો. ગૈપણાનંદસ્વામી, મુક્તાનંદસ્વામી, નિત્યાનંદસ્વામી, શુલ્ષાતીતાનંદસ્વામી, વ્યાપકાનંદસ્વામી, પ્રક્ષાનંદસ્વામી, સચ્ચિદાનંદસ્વામી વગેરે સિદ્ધ પુરુષો હતા અને શ્રીજી કૃપાથી ‘અન્યથાકર્તુંમું’ શક્તિ ધરાવતા હતા; છતાં, શ્રીજીમહારાજની આજામાં રહ્યા અને સત્તસંગતું વૃક્ષ ઉછેવવામાં ધંધી જ આવરણક મદ્દ કરી. શ્રીજીમહારાજે દેશવિભાગનો લેખ સં. ૧૮૮૩ માં કરી, એ ગાહીએ. કરી અને તેના પર ધર્મસુધારા પોતાના અભીજનયોને ગાઢીપતિ બનાવી, સંપ્રદાયની ધર્મસુધારા એમને સુપ્રતિ કરી; અને એમની આજામાં રહેવા ગૃહસ્થ તથા સાધુ, પ્રક્ષાયારી, પાર્થ હોને આજા. કરી. શ્રીજીએ સરળ લાખામાં સત્તાએ રચાવ્યાં અને તેની ભાષા સાદી, સરળ અને એકઅર્થરી વાપરી. શિક્ષાપત્રી પોતે જાતે લાભી, એને પોતાનું સ્વરૂપ ગણ્યું અને એમાં જાણુવેલી આજાનું અક્ષરશાસ્ત્ર પાલન કરવાનું સ્વીચ્છન કર્યું.

આરતના ચારે ખૂણેથી અલુ પ્રાપ્તિની દુર્ઘાતાણા સાધુઓ શ્રીજી-મહારાજ પાસે આવી, એમના આશ્રિત થયા. નીશ વર્ષના ટુંકા ગાળામાં શ્રીજીએ શુદ્ધ સંપ્રદાય સ્થાપ્યો, મંહિરો કર્યાં, લાખો હરિભક્તોનાં કૃપન ઉભયાં, હજારો સાધુઓ કર્યાં અને એમના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરાયું. અંધરીષ રાજ જેવા કેટલા લક્ષો સંપ્રદાયમાં થયા અને સિદ્ધ સંતો પણ થયા. સંપ્રદાયના અનુયાયીના રૂપણ માર્ગદર્શન માટે લેખિત સ્વીચ્છનાઓ, સત્તાએ રચાવી આવી, કંઈ કરવાનું બાકી રાખ્યું નહિ; બધું વસાયું અને વિતરણ પણ લક્ષેત્ર સમુદ્ધાયના કલ્યાણ માટે કર્યું. જાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યની ગંગા ચાલુ કરી અને મેટા સ તો અને ગૃહસ્થ સુસુલુ અને મહાપુરુષોએ સહેતુક જન્મ આ સત્તસંગમાં ધારણ કરવા માંડ્યો.

એટલે, શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની શ્રીજી વચ્ચન આધારિત એક પ્રશ્નાલિકા છે કે, ભારત વર્ષમાં લગ્નાન અગર લગ્નાનના સંત-મહાપુરુષ વિચરતા હોય છે જ; અને તેનો સમાગમ લાગ્યાણી કરી

શકે છે. લાગવતી એકાંતિક ધર્મ, જે શ્રીજીએ સ્થાપ્યો તેમાં આવા એકાંતિક મહાપુરુષના સંપર્ક પર બંદુ જ લાર હેવામાં આવ્યો છે.

આવા સંપ્રદાયના એક સુકૃતપુરુષ, પૂજય નાથજીલાઈનું જીવન-ચિન્તનું પુસ્તક તૈયાર થયું છે, એવો એક પત્ર તા. ૮-૫-૭૭ના રોજ કેચેલ પૂ. ઈશ્વરભાઈનો (જે મોટાભાઈના હુલામણું નામે સંપ્રદાયમાં ઓળખાય છે તેમનો) મને મળ્યો અને તેની પ્રસ્તાવના મારે લખવાની, એવું સૂચન હતું અને તે અંગે મારી સંમતિ મંગાવેલી.

ઘડીભર હું દ્વિધામાં પડ્યો, પુષ્યાત્માના ડાડાણે. તો આભ જેવાં અગાધ છે; મારી લાયકાત અંગે પણ સંશય થયેલું થિયું પૂજયશ્રી ઈશ્વરભાઈની ઈંચામાં કેઠ ગુંડ રહેન્ય હોવું જોઈએ અને સાથે સાથે અમારા કુટુંબ પર દ્વારાનુશ્રી નાથજીલાઈનો શરૂપો હતો અને એમણે મને આશીર્વાદ આપ્યા છે અને હજુ સુધી અમારી સંભાળ લેતા આવ્યા છે; એ વિચારોએ બાબા અને હિંમત આવી અને મેં તરત ‘હા’નો જવાબ વાહણ્યો.

પૂજયશ્રી ઈશ્વરભાઈ, જે દ્વારાનુશ્રી નાથજીલાઈના આધ્યાત્મિક વારસ છે અને પૂ. રમેશભાઈ, આ પુસ્તકના લેખક-એમ એ જણ્યા જે આ પુસ્તક સાથે સંકળાગેલા છે, એમણે પૂજયશ્રી નાથજીલાઈના જીવનસંહેદ જીલીને વર્તનમાં મૂક્યો છે અને મૂક્યાંયો છે; હજારો સત્તસંગીયોનાં જીવન ઉળ્ળયાં છે. એટાં, એમને હાથે લખાયેલ જીવનચરિત્ર પ્રામાણ્યિક ઉપરાંત દ્વારાનુશ્રીના તત્ત્વજ્ઞાનનો, દ્વારાનુશ્રીની રુચિમુજબ નિચોડ અને ઉપહેદે, દ્વારાનુશ્રીના રંગે રંગાયેલા આ એમના અતિકૃપાપાત્રને હાથે લખાયેલ જીવનચરિત્રની પ્રસ્તાવના લખવાનો લફાવો મળ્યો તે હું મારાં સંદ્રભાન્ય ગણ્યું છું. આ પુસ્તકના લેખક પ. લ. શ્રી. રમેશભાઈ લાલશાંકર પંડ્યા, શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના ઈતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન અને શ્રીજીમહારાજનાં લીલાચરિત્રોના અભ્યાસી છે; અને આ તત્ત્વજ્ઞાનના ડાંડા રહેસ્થનું પાન દ્વારાનુશ્રી નાથજીલાઈની સાનિધ્યમાં એમણે કર્યું છે. એમની પ્રાસાદિક લેખનકાળનો લાભ તેચો સત્તસંગીયોનાં આપતા આવ્યા છે, એ વાત હરેક સુસુક્ષુ સત્તસંગી સર્વી રીતે જાણે છે. આ પુસ્તકના પ્રકાશક પૂજય ઈશ્વરભાઈ લાલશાંકર પંડ્યા સત્તસંગમાં સુકૃતરાજ

છે; અને દ્વારુંશી નાથજીલાઈના નીમેલા અંતેવાસી માનસપુત્ર અને આધ્યાત્મિક વારસ છે. દ્વારુંશીના બા મંડળનું કાર્ય એમણે સંભાળી લીધું છે અને પૂજયદ્રોણી તમામે પ્રણાલિકાએ આજદિન સુધી ચાહું રાખી છે: એ જ ધર્મે પરાયણુતા, એ જ લડિત, એ જ બન્ને દેશના ધર્મધૂરંધર આચાર્યો પ્રત્યે મમના, ગુરુભાવ અને પૂજયભાવ, એ જ આધારાંકિત કુશળતા, એ જ વિદેષ, એજ શિક્ષાપત્રીના આહેશોનું પાલન કરવા અને કરવાનો આશ્રણ, એ જ સત્તસંગીએ પ્રત્યેહેત, એ જ અગ્નતશાત્રુના શુણો, એ જ પ્રભુમય તુલન અને એ જ કર્યાણુકારી શુણોનો સમૃદ્ધ તટસ્યતથી જોનારને પણ સહજ આકર્ષે છે. પૂજય દ્વારુંશી હજુ હજરા-હજૂર છે, એવો ભાસ પૂ. ઈન્દ્રભાઈના વર્તનથી થાય છે. દ્વારુંશી નાથજીલાઈના તુલનારિત્ર સાથે, એમના આવા ગુરુપરાયણ શિષ્યો જોડાય એમાં શ્રીશુભેંદૂરાજ અને દ્વારુંશીની જ ઈંચા છે.

આ તુલનારિત્ર એક પ્રાન્તાંશિક અણુમોદ લેટ સત્તસંગસમાજને આવા પુરુષો મારફતે મળે છે, એ સત્તસંગસમાજનું અહેલાંગ્ય છે.

આ પુસ્તકની શરૂઆત પૂજયદ્રોણીના જનમસ્થાન ઉમરેઠેની લૌગિકિક, ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક પરિચિયતથી કરી, પ્રથમ મૂર્ગેંધર મહાદેવના એટલા પર ત્રણ મિત્રાનું મિત્રન, સ્વભાવનાનાનું જ્ઞાન, દેવાદિલેવ પૂર્ણપુરુષોત્તમ નારાયણનું જગનાથ મહાદેવના એટલા પર અને દ્રોષરમાં દર્શન અને પુરુષોત્તમ નારાયણના વર્ણવિરાસતનું રમણીય વર્ણન વાંચતાં જ સુમુક્ષશુલ્વ આધ્યાત્મિક હુનિયાના રહસ્યમાં અને અચંભામાં પ્રવેશ મેળવે છે અને તેની બહારનીકાવાનું મન થતું નથી; પુસ્તકને પૂરું ન કરે ત્યાં સુધી એ પ્રદેશમાંથી પાછા કરવાનો એ યત્ન કરી શકે તેમ નથી.

ઉપર સુજાપ શરૂઆતથીજ, લેખક વાંચકની જુઝાસા જગાડે છે અને પુસ્તકમાં ડેકિયું કરવાની ઈંચા રાખનાર કોઈ ઉપલબ્ધ વાંચકમાં પણ સત્તસંગના અમૃતકૂપમાં ઊતરવાની જુઝાસા જાયત કરે છે.

આટલે વર્ષે આ તુલનારિત્ર પ્રગત થાય છે. પૂજય નાથજીલાઈની ૧૦૦મી જનમતિથિ આવી ગઈ. આ અંથ એક પેઢી મોડો છપાય છે; પરંતુ પૂ. નાથજીલાઈ કુકત એક પેડીન. માટે જ સુકત હતા નહીં અને બીજુ,

એમના પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવનાર શિખ સમૃદ્ધાયમાં આ લેખકનું કુટુંબ મુખ્યત્વે પૂજયકીનું કૃપાપાત્ર અને નજરીક હતું; તેથી, હડીકરોની પ્રામાણિકતા જગતાઈ રહી છે. પૂ. પાર્વતીભાઈના (હ્યાળુશી નાથજીલાઈનાં માતુશ્રીના) સુપુત્રે એમના એકલા શિખમંડળને નહીં, પરંતુ આખા સત્તસંગ સમાજને અને અન્ય સુસુકુચો ને જે એમના સાનિધ્યમાં આવ્યા તેમને અમૃત પાયું છે. આ જીવનક્ષય એટલે પૂજય નાથજીલાઈના આયુધને અર્દોથી સત્તસંગસમાજ અને શુદ્ધ નવામિનારાયણ સંપ્રદાયનું દર્શાન અને પાલનનો કુંઝમ વિધિમાં આવેખાયેદો ધતિહાસ. જે જે ભાગ્યશાળી સુસુકુચોને સમાગમ થયો તેનું જીવન હિન્દ્યપણે વળ્યું. શુરુઆયું લેખકે આ જીવનચરિત્ર લગીને અહા કર્યું છે. શુરુ કૃપાશી, આ પાઠની શૈલી પ્રાસાદિક છે.

અધી જ હડીકરો પરમ ભગવહીય રમેશભાઈએ આ અંથમાં લીધી છે: જન્મથી અદ્ધરનિવાસ પર્યાતના બધા જીવનપ્રેસંગો પ્રાસાદિક શૈલીમાં વર્ણિત્વા છે અને પ્રેસંગોપાત યોગ્ય અવતરણો પણ આપ્યાં છે. જન્મજીવન ઘડનારાં મહાનથગો, જીવનદાયિ, સમાગમ, જીવન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, પ્રેમ, કરુણા, ઉપદેશ ઈતિહાસ વિષયોની વિસ્તૃત અને સમીક્ષિત ચર્ચા ધાર્યી રસપ્રદ અને પાવનકારી છે.

પૂજય નાથજીલાઈનું વંશવૃક્ષ જોતાં, બાજપેડાવાળ જીતિમાં એમના પિતામહ દ્યારામલાઈ આદ્ય સત્તસંગી હતા; પુરુષોત્તમ નારાયણ શ્રીજી-મહારાજના પ્રત્યક્ષ સંભંધમાં આવેલા અને શ્રીજીએ કૃપા કરી ધર્મકુળની સેવામાં એમને જોડેલા. દ્યારામલાઈ, દૃપરામ ઠાકર અને નરલેરામ હવે, સ્વામી દેવાનંદ સાથે વડાલા શ્રીજીમહારાજનાં દર્શાને ગયા, ત્યાં મહિયા નહિ, પછી ડાલ્યુ ગયા; ત્યાં મહિયા નહિ, જેતલાયુ ગયા છે એમ અભર પડી. ત્યાં ન મળે તો, “હરકત નહીં. ભગવાન જ્યાં પદ્ધાર્યા હશે ત્યાં આપણે મળીશું. હવે, ભગવાનનાં દર્શાન કરીને આશ્રિત બન્યા સિવાય ઉમરેઠ પાછા નથી જવું, તે નથી જ જવું.” “હરિનો મારગ છે શૂરાનો, નહીં કાયરનું કામ જોને”, આ કથન દ્યારામલાઈ વગેરેની Volcanic desire જ્વાળામુખીસમ તીવ્ર હરિદર્શાનની ધ્રંઘા ચુંબાર કરે છે. જે કુટુંબમાં આવાં તીવ્ર ભક્તિનાં ભીજ રોપાયાં હોય, જે કુટુંબ પર પ્રત્યક્ષ નારાયણનો રાજુપો હોય, તેવા કુટુંબમાં શ્રીગોપીનાથજી મહારાજ દર્શાન

દઈ, “તમારે ત્યાં સુકૃતપુરુષ પુત્રને પ્રગટ થશો,” એવું અભય-
વચન આપે અને શ્રીગોપીનાથજીના પ્રસાહિપે પૂજ્યશ્રી નાથજી-
લાઇનો પ્રાહુર્લાંબ, આ બધી અલીકિક ણીનાંઓ છે અને તેથી જ,
પૂજ્યશ્રીનું સમગ્ર જીવન સત્તસંગીચો માટે અનુકરણીય અને આહરણીય
પુરવાર થયું છે. પરતપ્રથ પુરુષોત્તમ નારાયણની, સમર્પ્ત સંપ્રદાયના હિત
માટે એ દેણું ગી હતી. પૂજ્યશ્રીનું જીવનકાર્યો જ સત્તસંગસમાજને
શ્રીજીએ ચીધેલા માર્ગ પર લઈ જવાનું હતું.

પૂજ્યશ્રીની શાંત સૌભ્ય મૂર્તિ, ચિત્તની સ્થિરતા, એમના ચિત્તની
નિર્ભાગતા અને શુદ્ધતાનો પુરાચો હતો. ચિત્તનો મેલ પૂરો ધોવાયો ન હોય
ત્યાં સુધી ચિત્તની દોડાડોડ રહેવાની. ચિત્તમાં અશુદ્ધ હોય ત્યાં સુધી,
અશાંતિ રહેવાની. એમના દર્શાન માત્રથી, એમની પ્રસન્નતા, એટલે શાંત
અને નિર્ભાગ ચિત્ત, જેને શંકસચાર્યો “સ્વાસ્થ્યમ्” કહી દીધું, એ જાહ્યુદ્ધ
આવે છે.

કામ ડેખાહિક કેદીપણ વિકાર ચિત્તમાં જાડે નહિ, એ સ્થિતિ પર
પહોંચવું કયદું છે, પણ કરવા લાયક વસ્તુ તો એ જ છે; મનુષ્યજનમની
સાર્થકતા પણ એમાં જ છે કે, જે કયદું છે, તે સાધી લેવું. પૂજ્યશ્રીને
આ કપરી વસ્તુઓ પર કાળું જન્માજત અને નૈસર્જિક હતો. પ્રભુના એ
દીપેલા હતા.

આવા સદગુરુના ચરણે આ વરિત્રના લેખકે, શિષ્ય સમુદ્દરે અને
ધતરલોકેનો જે સાચા સત્તસંગનાં પાન કર્યાં છે, તે ખરેખર ભાગ્યશાળી
છે. એમનું જીવનચરિત્ર વાંચતાં અને અનન કરતાં, સાધુ પુરુષોનાં લક્ષણો
સ્વાભાવિક એમનામાં હતાં, એમ લાભ્ય વગર રહેતું નથી.

“ગવાદીનાં પયોઽન્વદ્ય: સર્વો વા જાયતે દવિ ।

કોરોદબસ્તુ નાદાપિ મહતાં વિહૃતિ: કૃતઃ ॥

—ગાય વગેરેતું દ્વધ તો શ્રેષ્ઠ વખત પછી દર્દી થઈ જાય છે, પણ
ક્ષીરસાગરનું દ્વધ હજી પણ દર્દી થયું નથી. ખરેખર, જે મહાન હોય, તેને
વિકાર કયાંથી હોય ?”

“યથા ચિત્તં તથા વાચા, યથા વાચસ્તથા કિયા: |
ચિત્તે વાચિ કિયાયાં ચ સાધુનામેકહપતા ॥

-સત્પુરુષોને જેવું ચિત્તમાં હોય, તેવી જ વાણી ઓલાય છે; અને જેવી વાણી ઓલાઈ હોય, તેવી જ કિયાયો થાય છે. ચિત્ત, વાણી અને કિયામાં (વાણી, વિચાર અને વર્તનમાં) સત્પુરુષો એકરૂપતાવળા છે.”

આ મહાન પુરુષની જીવનગાથા સં. ૧૬૩૭ના ચૈત્ર સુદ પૂર્ણિમાથી સં. ૨૦૧૧ના શ્રાવણ સુદ છઠ સુધીને શ્રીન્યામિનારાયણ સ્ત્રે પ્રેરણનો ધર્તિહાસ છે. સત્સંગની એ કાળમાં પરિસ્થિતિ, સત્સંગ પર આડકમણો, મિથ્યા અપવાહો અને ભિંભિમાના ચોથા નીચે સત્સંગી કહેવડાવવામાં શિથિલતા અને શ્રીજીની સ્થાપેલ અને શિક્ષાપત્રીમાં જાણુવેલ આજાયોના પાલનમાં અપનાવવામાં આવતો ઝાવતો રાહ, પક્ષિમની સંસ્કૃતિની લખેલા પુરુષો પર અસર અને ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી વિહુરીલાલલ મહારાજે પૂજ્યશ્રીને સુપ્રત કરેલ લખેલા વિધાર્થીએને સત્સંગની શિસ્તમાં લાવી, અદ્યહાન આપવાની પ્રવૃત્તિ અને એ પ્રવૃત્તિની સફળતા; અને હજારો લખેલા વિધાર્થીએને સત્સંગની ભર્યાદામાં વતંન કરાવવાની એકર્થ, શિથ સંસુદ્ધાયનું ઘડતર કરવાન્યે પોતાનું ચારિત્ર, વચ્ચનસિક્ષિ; પ્રકાળજાની છતાં, અગનો ધાંટ સતત વગાડી લયસ્થાને પરતે સમાગમમાં આવેલ સંમુહાયને ચેતવણી, નાની મોટી તમામ શિક્ષાપત્રીની આજાયોનું પ્રથમ પોતે પાલન કરી, એ કરાવવાનો સતત આશ્રમ; ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી મહ.રાજ ને સંતમંડળ તરફ પૂરેપૂરે આદરભાવ હોવા છતાં; વિનયપૂર્વક શિક્ષાપત્રી, દેશવિભાગના લોખની આજાયોના યંકિયિત અભાવ તરફ ચાન દેશવાની રીત, બન્ને દેશના ધ.ધુ. આચાર્યોની સેવા, તમામ ઉત્સવો અને ધર્મ કુળના સારા ભાડા અસર્જોયે હજારી અને જરૂરી સલાહ સૂચન અને માર્ગદર્શન. નિયમ, નિયંત્ર અને પક્ષના સિદ્ધાંતને અનુસરીને સત્સંગસમાજને મહદૃષ્ય થવાની ચિવટ, વ્યાવહારિકતા, વિવેક, દાંયમ, સત્સંગિજીવન, વચ્ચનામૃત, લક્તાચિતામણિ, શિક્ષાપત્રીના સિદ્ધાંતોનું શ્રીજીની તુચ્છ સુજાપ વિવરણ અને ઉપદેશ. કાયદાના એક વિચકાશ નિષ્ઠુતાની માસ્ક, પૂછ્યાનિંદ, શંકરાચાર્ય માધવિથી કરેલી ઉપાધિએ વખતે માર્ગદર્શન, ધ.ધુ. આચાર્ય લક્ષ્મીપ્રસાદને

ગાડી પરથી ડાડતી વખતે રાજુનાનું લેવાની સલાહ, જીવનની અંતિમ ઘડી સુધી, લગવાન શ્રીન્દ્વામિનારાયણના સાચા સિદ્ધાંતોનું પાલન કરાવવાનો આશ્રદ્ધ અને પરોક્ષવાહી પણ આ લાભ કે તે માટે હજારો મુસુકુઓને વતમાન ધરાવી પાંખમં લેવાનો અનુશ્રદ્ધ એમ સૂચને છે કે, પરાત્પર મુદુષોત્તમ નારાયણે આ મુક્તને જે કાર્ય માટે મોકલેલ તે તમામ કાર્યો નિષ્ઠાપૂર્વક, મુદુષોત્તમ નારાયણની સાધર્મ્યતા પામીને ક્યાં અને કર મરીને અક્ષર થઈ ગયા. આ ગાઢા મુક્ત મુદુષની છે, મનુષ્યની કહી શક્ય નહિ—“થયા હેવ મતુ મરી.”

ધર્મકુળની અને શ્રીજીની પૂર્ણપૂરી દૃષ્ટિ કે કુટુંબ પર હેઠાં ત્યાં એમનો જન્મ. દ્વારામને લાગવની દીક્ષા ત્વયં મુદુષોત્તમ નારાયણે આપી; દુંઘારામલાલાઈને વતમાન સ. શુ. અદ્ભુતાનંદસામીએ ધરાવ્યાં અને લાગવતી દીક્ષા ધ. કુ. આચાર્ય શ્રી લગવત્પ્રસાહજી મહારાજે આપી. આ પૂજ્યકીના કુળનો ધર્મિહાસ.

શ્રીજીમહારાજે તે કાળની સમય મર્યાદામાં રહીને અથનોને અપનાય્યા અને હરિજન બનાય્યા. તે જ વિશાળતા અને માનવતા પૂજ્ય દ્વારાજીમાં હરિજન યુવાન ઘોડાગાડીની અડિએટમાં આવી જાય છે ત્યારે હેઠાય છે. બીજાની ગાડીની અડિએટમાં આ યુવાન જાડુ લઈને આવતો હતો ત્યારે આવી જાય છે; પરંતુ પોતે નીચે ઊતરે છે, જાં ઈજા થાય છે ત્યાં પોતાનો ઐસ હાડી પાટો બંધ છે, ગાડીમાં સ્લ્રોડી દ્વારાને લઈ જાય છે; બીજા જોઈ રહેનાર ભાઈ આલડાઈને ધર્મ ગણીને કહે છે: “અરે ! નાથજીલાઈ, આ તો હરિજન છે.” પૂજ્યકીનો જવાબ એમનું પ્રાર્થણું અને ધર્મ શોભાને છે. દ્વારાનામાં સારવાર થાય છે. આ મહાપુરુષ બંધિયાર જળકુંડ જેવા નહિ, મહાસાગર જેવા.

આવા મુક્ત મુદુષ સંસારની વિટંબળુંમાં થા માટે પડે ? પરંતુ, સ. શુ. બાળમુકુંદસામીએ સૂચન કહ્યું: “તમને સંસાર બંધનરૂપ નહિ થાય.” એ શુદુવચ્ચને એમને ગૃહસ્થાશ્રમમાં આણ્યા, ગૃહસ્થી કુદુંખ, લેવડહેલ અને જમીનદારી વ્યવહાર માથે પડ્યો; પરંતુ તે વ્યવહાર પણ ધર્મેસહિત ચલાવ્યો. આજે આપણે છાપાઓની ભાષામાં “Social Economic Evils”—“સામાજિક આર્થિક હૃષેણુ”

અગે વાંચીએ છીએ; અભાજુ અને ગરીબોની સાથે ચૂસાયુનીતિ અપનાવાયછે, એ સામાન્ય આક્ષેપ છે. પૂજયશ્રીના લહેલ્લા ખદલ, એમના મુનીમ લાલેજના કૂલશુલ્લાઈનું જાડું, બણાદ, અનાજ જર્પિતમાં લઈ આવ્યા તે પાછાં આચ્છો અને એમના કુટુંબ માટે આવાતું લઈને સાથે ગયા.

આ ભાનવતાનું હર્ષન અને ધર્મપાલન, પરમદૃપાળુ શ્રીજીમહારાજની સાધર્થીતાને પામેલા અને એવા શ્રીજીના ગુણો આ મહાપુરુષમાં આવેલા એને આ પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે. આ ખરો સમાજવાદ છે; અને શ્રીજીનો ધર્મસિદ્ધાંત આજના અર્થશાસ્ત્રના ગુંચવાડાલયાં અને અમુક રાજક્ષારી હેતુથી લખાયેલા નિબંધી પહેલાનો આ હતો એક ધાર્મિક સમાજવાદ. “મા, જો તો અરી આ કોણ આવ્યું છે? આપણું શેડ અને જમીન-માલિક નહીં, પણ ભગવાન એ એ તો.” કૂલશુલ્લાઈએ કહ્યું. આ એક ગરીબ હેવાદાર એદૂતના ઉદ્ગારો, ઘાંઢું કહી જાય છે.

પૂજયશ્રીને ગુરુપણાની પહીની પરાત્પર પુરુષોત્તમ શ્રીસ્વામિનારાયણે આગી અને જરૂરી વિભૂતિઓ તે માટે આપેકી તેનાં હર્ષન એમના સમચ લુધનમાં આ પુસ્તકમાં જોવા મળે છે.

યથાર્થ સત્સંગી અને પૂરો સત્સંગી ડેય, તેજ બીજાને સત્સંગ કરાની શકે, એથી જ, ભગવાનના યુગ ધ.કુ. આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજ મહારાજે આશીર્વાદ પૂજયશ્રીને આપ્યા અને અંગેજ લણેલા મુસુકુંચીને સત્સંગમાં આકૃષીને અભયદાન આપવાની પ્રવૃત્તિ આજીવન કરવાનું સૂચન કર્યું. સ. ૧૬૫૨ ના લાદરવા સુહ ૧૧ને હિવસે-એ મંગળદિને, શ્રીગોપીનાથજ મહારાજે પૂજયશ્રીને હર્ષન દઈ આદેશ આપ્યો: “અંગેજ લણેલા અને લાણું કુવાનોને આત્માતિક કલ્યાણના મર્યાદાદવાનો. એ રીતે ધારજજીવન સત્સંગનો. પ્રચાર કરવાનો પણ આદેશ આપ્યો.” સુકૃતના જનમની સ્વયં ગોપીનાથજ મહારાજે કરેલ આગાહી, એ માટે પ્રાસાદિક પ્રાણાશુદ્ધ કુટુંબમાં જનમ, ધ.કુ. આચાર્યશ્રી અને સ્વયં શ્રીગોપીનાથજનો આદેશ, હવે બાદી શુદ્ધ રહ્યું? એ લણેલા કૃપાપાત્ર નહિ તો બીજું શુદ્ધ? અને તેથી જ, આચ્છે વિદ્ધાન શિષ્ય સમુદ્દર પૂજયશ્રીએ એકત્ર કર્યો છે. પદ્ધિમની કેળવણી મેળવ્યા છતાં, શિક્ષાપત્રી અને શ્રીજીનાં સત્યાર્થોમાં કરેલી આજાનું પાલન કરતા આવ્યા છે; અને

ધર્મ, અર્થ, જ્ઞાન અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરેલ છે, એ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ.

અગડાંઅગડાં ગમે તેને સમજની શક્યા, પણ ભણેલા ગણેલા વિદ્યાર્થીઓ, જેમની સમજ બહુજ વિકાસ પામી હોય અને વિવેક તે સુજાપ જાયત થયો હોય તેને, ધર્મમર્યાદા, આજા અને ઉપાસનાની શિર્ષતમાં દાવવા એ કપરં કામ છે. જ્યાં સુધી આવા પ્રાસાદિક સુકૃત ચુકુ મળે નહિ અને જ્યાં સુધી ધર્મના સિદ્ધાંતોનું પોતે પાલન કરે નહિ, જ્યાં સુધી આ ધર્મસિદ્ધાંતો અને આજાએ યોગ્ય છે અને સાચી છે, એવી પ્રતીતિ કરાવી શકે નહિ ત્યાં સુધી, ભણેલાએને આ માર્ગે હરસ્વા એ જગીરથ કાર્ય છે. એ પૂજયશ્રી કરી શક્યા એનું મૂળ કારણ શ્રીલુકૃપા અને શ્રીલુનીજ ધર્માં સિવાય ખીજું કેંઠ કરી શકે નહિ.

પૂજયશ્રી તો સુકૃત હતા; પરંતુ વ્યાવહારિક દઘિએ એમનું ધાર્મિક ઘડતર એમના જ શાખાઓમાં, “સત્તસંગ કરાવવા માટે મને બળ, બુદ્ધિ અને શક્તિ, જેવાં આર્થાર્થી વિહારીલાલજ મહારાજે પ્રેરણાં છે તેવાં જ, સ.ગુ. સ્વામી આગસુંદરાસજુ, સ.ગુ. પ્રાણચારી નિષ્ઠામાનંદજુ, સ.ગુ. પુરાણી રધુનીન્દ્રાશ્રદ્ધાસજુ, સ.ગુ. થ. આગસુંદરાસજુ વગેરેએ પણ પ્રેરણાં છે.” દધારુશ્રી નાથલુલાઇના શિષ્યો નાની બાબતોમાં પણ શિક્ષાપત્રીની આજા વિનુછ કંઈ કરતા નથી અને તેનો પુરાવો વડતાલ મંહિરની એક તરફથી વ્યક્તિના ઉદ્ગારો પરથી પુરસ્વાર થાય છે. પ્રસંગ એક સાધુને પોસ્ટરકાર્ડ માટે એક આનો જોઈએ છે, નાથલુલાઇના શિષ્ય પોસ્ટરકાર્ડ આપે છું અને લખી આપવાની અને પોસ્ટરકાર્ડ પોસ્ટમાં નાખી આવવાની સેવા કરે છે; પરંતુ, એક આનો દૈકડો આપતા નથી. અને તેથી ઉદ્ગારો નીકળે છે: “સ્વધર્મ પાળવાની અને પળાવવાની આવી સારી રીત, ચીવટ અને કાળજુ, સંપ્રદાયમાં એક માત્ર નાથલુલાઇ અને એમના મંડળના શિષ્યોમાં જ જોવા મળે છે.” આ છે પ્રમાણુપત્ર એક ત્યાગી સત્તસંગીનું, જેને સ્વધર્મ પાલનમાં શિથિલતા એ સામાન્ય કમ હોય, એમ અનુભવે લાગ્યું છે.

આવા સદ્ગુરુનું ગૌરવ નિરાલિમાની શિષ્યોએ કર્ત્વય્યપાલનની ભાવનાથી સાચયંદું છે. સંપ્રદાયમાં ભણેલા સત્તસંગી, ઇતેહમંદ નીવડેલા

વ्यापारीઓ અને અન્ય સભાનોને એક ધર્મની શિસ્તમાં રાખવાનો યત્ન કરવો અને એ પ્રયત્ન, વિના કચવાટે ફળીભૂત થાય એ ઘણું અધરું છે; પરંતુ, આજે આપણે એ નાથજીબાઈના મંડળમાં એમના અક્ષરનિવાસ પણી પણ પૂર્ણ ઈચ્છાસ્કાઈની નિગાહ નીચે લેઇએ છીએ તે, આ મંડળમાં ધર્મશિસ્તના પાયા પાતાળમાં એ સત્તું નાખ્યા છે, એની પ્રતીતિ કરાવે છે.

પૂજ્યશ્રી સર્વધર્મસમન્વયમાં માનતા હોઈ, અન્ય ધર્મની ઉષ્ણપોમાં એમને રસ હતો નહિ. શ્રીજીમહારાજે પોતે સ્થાપેલા ધર્મનો લીટો મોટો છે, એમ પુરવાર કર્યું; પણ અંનાતમક વૃત્તિ (સિવાય કે નાસ્તિકતા), ઝંડાપથ, વામમાર્ગ, શુષ્કવેદાંત, જે જીવની અધોગતિ કરે છે) ન રાખી, પૂજ્યશ્રીએ કુરાન પણ વાંચ્યું અને એ પુસ્તકનું જતન પોતાનાજ ધર્મશાસ્ત્ર, મુજલ્ય કર્યું. અરેખર, આવા મોટા પુરુષો વિશાળતામાં રાચે છે, સંકુચિત લાવ હોતો નથી; એમની જીવનદિશિ “વસુધૈપુ કુંભકૃમ” છે. એથી જ, સામાન્ય મનુષ્યની નભગાઈએથી એ પર રહે છે અને ખીજને પર કરવામાં સફળતા મેળવે છે.

પૂજ્યશ્રીના જીવનમાં ધણ્યા અમલકારો થયા છે. એમના અતુલસમાં આવનારને આનો પ્રત્યક્ષ અતુલત થયો છે; મને પોતાને પણ થયો છે. એ તો જન્મગત સિદ્ધ પુરુષ હતા, વચનસિદ્ધ અને વિકાણજાની હતા. આ બધી હુકીડત છતાં, આ ચ્યામલકારોનું પડધમ વળાડીને એ ભગવાન થયા નથી; એથી જીલું, વારંવાર એમના મંડળને અને સમાગમમાં આવનાર લક્તજીનોને એ સત્તસંગના હાસાનુદાસ છે; અને પોતે પરમકૃપાળું શ્રીજીમહારાજની સાધભ્રંસી પાયો છતા, પરમકૃપાળું પુરુષોત્તમ નાશયથું તો એક જ છે (એકેશ્વરવાદ) અને એમના જેવા ખીજ કોઈ નથી ‘એકમેવ બદ્ધિતીયમ;’ અને એમના જેવા થવા કોઈ સભર્ય પણ નથી, એમ કહેતા. દીર્ઘયાના પાણીમાંથી ચાંચ વડે પક્ષી ગમે તેઠલું પાણી પીએ, પણ દરિયો એનો એજ રહે છે; તેમ, ભગવાનના લક્ત ભગવાનની સાધભ્રંસી પાભી, શક્તિએ મેળવે છે, પરંતુ ભગવાન તો એના એજ રહે છે. એટદે ન્યામિસેવકભાવ, જે શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની ઉપાસનામાં મુખ્ય અને અતિ આવશ્યક તત્ત્વ છે, તેનું જ

દ્વારા આપી, આ ચમતકારોનું ક.રણ એક ભગવત્કૃપા છે, એમ, સ્પષ્ટ જાણવતા; અને પુસ્તકના લેખકે પણ ‘ભગવત્કૃપા’ તરીકે જ આ ચમતકારો વર્ણવ્યા છે. અને તે પણ અસંખ્યાતમાંથી જૂન. આ હકીકિત શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના શુદ્ધ તરફસાનની સમજણું અને જરૂરી મર્યાદા સૂચયવે છે. આજના યુગમાં, ચમતકારોના એથા નીચે ભગવાનપણુંનો નિર્દેશ થાય છે અને આ અંગે ધર્માં Controversy (મતલેખ) ચાડુ છે. ‘Rich Gods અને poor people’ એવા શિર્ષક નીચે ધર્માં ચર્ચાચે થાય છે. Religious Exploitations ધાર્મિક વૃસણુતા-એ પણ એક વિષય બન્યો છે. તે જમાનામાં પૂજયશ્રીની ચોખવટ પ્રામાણિક અને વૈજ્ઞાનિક છે.

કાર્ડિનલ ન્યુમેને એના વિદ્યારીડ અંગેના વિચારોમાં સાચા લણેલાની વ્યાખ્યા આપી, આચા ભણુલરની વ્યાખ્યા આપી. લણેલા ભાણુસનું વર્તન કેવું હાવું જોઈએ એની સર્વીક્ષા કરી છે, તેમાં એક વસ્તુ સૂચક છે. કયાં એલવું, કયારે જોલવું, કેટલું જોલવું અને કેવી રીતે જોલવું, એ સાચા લણેલો ભાણુસ સમજે છે. પૂજયશ્રી ગાંધીજીને મળે છે અને ચોડીજ વારમાં જરૂરી મહત્વની અને સંચાટ આગામીની વાત કરીને જોલા થાય છે, તે પ્રસંગ વાંચીને એમ થયા વગર રહેતું નથી કે, મહાન વિદ્વાનની વ્યાખ્યામાં પૂજયશ્રી આપી જય છે. આ પ્રસંગમાં પરેવાયેલી વ્યક્તિએ રાજકોર્ડીને આગળ પડતી હોવા છતાં, પ્રસંગને ચચાંયા વગર નમ્રતાથી હકીકિત તરીકે આપી. વેખક આવા સ્ટેશનથી સર્વાતથી પસાર થઈ જય છે, એનું મુખ્ય કારણ પરાતપર પુરુષેત્તમ નારાયણનો મહિમા અને માહાત્મ્ય આ લેખક અને સમજ શિષ્યમંડળ સારી રીતે સમજે છે; અને એ મહાત્મ્ય આગળ આવા સમર્થ ગુરુના શુભનમાં આ પ્રસંગ એક હુનિયાદારી ને શિષ્ટાચારનો ગણી આદેખવામાં આવ્યો છે. માનનીય શ્રી. ગુલાઝારીલાલ નંદા કામહાર આતાના પ્રધાન નિમાયા અને એમનો સન્માન સમારંસ અમદાવાહ શ્રીસ્વામિનારાયણ મંહિરમાં થયો ત્યારે, બીજુ આડી અવળી પ્રશાસ્ત્રિ ન કરતાં, જરૂરી સંપ્રદાયિક મહત્વપૂર્ણ ઉપાસનાના સિવાતો હેતુપૂર્વીક સમજાવી, પોતાની સાચી ઝરણ પૂજયશ્રીએ બળવી; અને એમ કરી શ્રી. ગુલાઝારીલાલ નંદાના પ્રસંગને નિમિત્ત બનાવી, શુદ્ધ ઉપાસના સમજાવી. કાંચે જ

કહેવાની જરૂર છે કે, શ્રી નંદાજી યનપુરુષદાસણુના સમાગમમાં આવેલા; ભગવાને આંકેલી ધર્મભર્તામાં નહિ રહેવાથી યાહોની સ્થિતિ શું થઈ? કેવું પ્રસંગને અનુરૂપ દ્દષ્ટાંત.

પરમ ભગવદીય સદ્ગત પ્રેમચંહલાલ આલાદિનોદના રાક્ષ સાથે નોડાતાં, જે સલાહ તેઓને પૂન્યશ્રીએ આપી છે, એ એમની વ્યાપહારિક ઝુદ્ધિપ્રતિબાનાં દર્શાન કરાવે છે: “નુખ સલામતીની ભાવનાં વધે, ન્યાય મૌંદ્યા થાય નહિ.” ન્યાય મૌંદ્યા છે, એનો શોરખકોર આજે ચાલુ છે, પણ વર્તનમાં કોઈથી મૂકાતું નથી.

ધર્મજના આશાલાલ પ્રાગળુલાલ પટેલ, બોચાસણુ તરફ આકર્ષાયા ત્યારે, એમને પણ પૂન્યશ્રીએ પૂછ્યું, “શું નોઈએ છે? માનપાન કે મોક્ષ? અને આવા રહુન્યમય સૂત્રદૃપ શાખામાં અક્ષરપુરુષોરામ સંસ્થા અને શુદ્ધ સ્વામિનારાયણધર્મ માં આસમાન જમીન, ઉર્ધ્વર્ગતિ અને પતનમાંથી પસંદગી કરવાતું સૂચન અપાયું. આશાલાલ પૂન્યશ્રીના શિષ્યમંડળમાં જોડાયા. મુસુકુ જીવના મોટા માટે આ સુક્તપુરુષે કોઈ આવરણું આવવા હીધું નથી.

પૂન્યશ્રીએ હરિપ્રસાદલાલને કચું કે, તું સ્ટેશને જા; તારો મોટો લાલ આવે છે. “ઇશ્વર! તું આજ્યો?” આ પૂન્યશ્રી ઇશ્વરલાલ (મોટાલાલ) નો પ્રથમ પૂન્યશ્રી નાથળુલાલ સાચેના ભિલનનો પ્રસંગ બહુ જ લાવલ્યો છે; અને ધર્મશાસ્ત્ર સુજ્ઞા અને અગાઉ મહાપુરુષેના જીવનમાં આવા પ્રસંગોની વિગતવાર ચર્ચા અ.પી., વાંચકોને લાવલીના કંધા છે. અને પૂન્યશ્રીની આગાહીએ “તારો મોટાલાલ આવે છે”—આ લવિધ-વાળી અક્ષરદશ: આજહિન સુધી સાર્યા પડી છે; અને તેથી જ, મંડળની ધર્મધુરા આવા બીજત મહાપુરુષને સુપ્રત કરી અને નાથળુલાલ ક્ષર મરીને અક્ષર થયા. કેવો ચમત્કારી પ્રસંગ! કેવી દિવ્યતા!—આતું કેવું મોટું માહાત્મેય! આવા સંપ્રદાયમાં આવા મોટા સુક્તના શિષ્યમંડળમાં શિસ્તા ના હોય, કેદ, બધ ના હોય, તો પછી કંધાં શોધવા જવું? આ મંડળનો પુરુષોદધ થયો છે અને જરૂર ચાલુ રહેશે, એમ આ ઐતિહાસિક ઘનાવો પુરવાર કરે છે.

“નાથલુભાઈ ! તમે વડીલાતની પરીક્ષા પાસ કરી નથી પણ વડીલાની જેમ કાયદાની બારીકાઈએ ઘણી સારી રીતે કંમળે છો.” અક્ષરનિવાસી અગવાનલુભાઈના આ શાખે સ્વાતુભવથી મોલાયેલા છે.

ઉમરેઠની જ્યુબિલી હાઇસ્ક્લાના ચેરમેનપદ નિમાયા ત્યારે, બધાની માન્યતા એ હતી કે, પૂજ્યશ્રી તો જાનીના જાની છે; છતાં, નાત્રતા, સ્વામિનારાયણ અગવત ઉપાસક મંડળની સ્થાપના અને તેની પાછળાની વ્યાવહારિક અને વહીવટી દર્શિ, સત્સંગ છાગ્રાલય (શ્રીસત્સંગવિદ્યાર્થી આશ્રમ)ની પ્રવૃત્તિ અને એનું ઘડતર, એ પૂજ્યશ્રીની ર્યનાતમક શક્તિ-ચોતું હર્ષન કરાવે છે—વ્યવહારશુદ્ધિનું હર્ષન કરાવે છે.

ધર્મમાર્ગમાં આવેલાં પ્રવોલનો એમને સ્પર્શાં નથી; જોલદું, સામા પર પૂજ્યશ્રીની ધાર્મિક છાપ પડી છે. ‘સનાતન વેદધર્મ માર્તંડની પહોંચની શાંકરાચાર્ય માધવતીર્થ’ તરફે અપાયેલ પ્રવોલનો શું પ્રતિકાર કર્યો છે ! કંઈ લાખામાં નહીં : “અધર્મને માર્ગ ચાલીને આવી પહોંચ મેળવવી એના કરતાં એ પહોંચ વગર જીવનું એ શૈયસ્કર છે.”

પૂજ્યશ્રીએ જીવાસુના પ્રશ્નોના પણ સરળ રીતે શ્રીજીની રુચિ મુજબ જવાબ આપી, ભક્તજનોના સંશોધન દેહથા છે. પ.સ. શ્રી અચ્યુતલાલ શેલતનો અનન્યાશ્રય અંગેનો પ્રક્રિ, ભગવાનના ભક્તના પ્રારખ્ય અંગે તથા આપ્તિકાળમાં ભગવાનના ભક્ત પણ કેમ આવી જાય છે તથા શિક્ષાપત્રીમાં દ્વારાની યાત્રા વિષે કેમ લખાયું ? એવા પ્રશ્નોના જવાબ સુમજૂ જીવો માટે બહુ જ ઉપયોગી છે.

સા. ૧૯૪૬ ના પ્રેરણ વખતે, સામાજિક કાર્યકરણી હેસિયતમાં મહાદ, કોઈપણ હુભિયાને સહારે, અને મહા અને આવા અનેક પ્રસંગોથી પૂજ્યશ્રીને હ્યાળુશ્રીનું બિરુદ્ધ લેખકે અને શિષ્યોએ વિચારપૂર્વક આપેલ છે.

પૂજ્યશ્રીના વ્યાવહારિક કાર્યો પણ ધર્મ સહિતજ હતાં.

પૂજ્યશ્રીની જીવનદર્શિ, એમના જીવનસંદેશ આધારે ધરાઈ હતી. એમના જીવનની પળેપળ પ્રભુપરાયણ અને તમામ જીવનપ્રવૃત્તિ ધ્યાન પ્રત્યેજ હતી; સમગ્ર જીવન શ્રીજીના ચરણોમાં અપંશુ કરી દીધું હતું.

એ હુરેક ઘડી અને પણ શ્રીજીના ધ્યાનમાં રહેતા અને અક્ષરધામમાંથી પોતા હોય એમ લાગતું; અને તેથી જ કહેતા કે, અક્ષરધામની સબા અને આ સલામાં એકતા છે. કેશવહાસ સમાધિવાળાનો હાખલો પણ આપતા.

સત્તસંગીચ્યોમાં એમને આત્મીયતા હતી, એના સુખદુઃખમાં એ હુમેશાં ભાગ લેતા અને જરૂરી માર્ગફર્દિન આપતા. વ્યવહારકુશળ તો એવા, કે જ્ઞાને વિવેકની સાક્ષાત્ મૂર્તિ. આવા મહાપુરુષ અનેક કામ મૂકી, આ વ્યવહાર પાલન કેવી રીતે કરતા હું? પણ, આ સત્ત્ય હકીકત છે; અને તેથીજ, એ મનુષ્યકેટિના નહિ પણ મુક્તકેટિના છે. અમારા કુદુંખમાં અને પૂ. મંધારામભાઈ મયારામ લદુ (રીટાયર્ડ એડિશનલ સેશન્સ જર્ઝ) તથા પૂ. ગણ્યપતલાલ ગૌરીશંકર લદુ (વડીલ) ના સારામાઠા પ્રસંગમાં અમારો અનુભવ છે. સને ૧૯૭૦ની સાલમાં પૂનય ગણ્યપતલાલ (વડીલ)-ના અક્ષરનિવાસ સમયે શ્રીજીમહારાજ તેઝા આવ્યા તે પ્રસંગ અને પૂનય હયાગુશી નાયજુભાઈની આ પ્રસંગે હાજરી અને ભાવભીનાં ડીર્ઠનો, તથા મારા પિતાશ્રીના અક્ષરનિવાસ પછી પૂનયશ્રીએ આપેલ આંખાસન અને ઉપદેશ, મારા લુચનતું સંભારણું છે.

એટલું કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય કે, પૂનયશ્રીની હાજરી, એ હુદાના સમયે સંજીવની સમાન અને સુખના મંગળ પ્રસંગે જૌખ વધારનારી હતી.

પૂનયશ્રીનું વ્યક્તિત્વ એમની ચિત્તશુદ્ધિ અને પ્રલુપસાયણુતાનું પ્રતિબિંબ હતું અને હરકોઈ, પછી એ સત્તસંગી હોય કે ના હોય તેને પ્રલાઘિત કરતું.

પૂનયશ્રીએ શુદ્ધ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો વખતોવખત સમજાવ્યા છે અને તેમાં વિશિષ્ટાદ્વિત સિદ્ધાંત, ઉપાસના માર્ગ, ઇલ્યાણુનાં સાધનો, અયસ્થાનો, શ્રીજીમહારાજની તુચ્છ, શ્રીજીનો આંખુ, અન્ય સિદ્ધાંતો કંતાં શ્રીજીના સિદ્ધાંતોની વાસ્તવિકતા અંગે નિરૂપણ કર્યા છે તે, કેખકે “કેટલાંક પ્રાણિક પ્રવચનો” એ શિર્ષક હેઠળ આપ્યાં છે. આ ભધાં પ્રવચનો બહુ જ મનનીય છે; અને સંપ્રદાયનાં તમામ શાસ્ત્રોનો

એમાં સરળ નિચોડ છે. એકેશ્વરવાહનાં બનને પ્રકરણો બહુ જ મનનીય છે. એકેશ્વરવાહ, નિષ્ઠામવત, સ્વધર્મ, અહિસા, આહારશુદ્ધિ, વ્યવહારશુદ્ધિ, પક્ષ ભાવના અને નિત્ય કથાવાતોં, એ આઠ વાતો લુધનપ્રાણુ બતાવી છે. પોતાના સ્વજ્ઞનો, આશ્રિતો અને શિષ્યમંડળ માટે આ સચોટ પ્રેમ-પૂર્વકનો સાંપ્રદાયિક સિદ્ધાંતોના સાર પીરસ્યો છે. દ્વારુંશ્રીના જ આ શાખાઓ કેખકે આખ્યા છે: “તમે મારા શિષ્યો કહેવાન છો, એટલે તમારે આધારે આ આઠ બાધ્યતાનું લુધનમાં શિરસાટે હંમેશાં પાલન કરવું જોઈએ. મારી સંશે સંબંધ રાખવો હોય તો, તમારે વિવેક વિચારપૂર્વક, સાવધાની અને પ્રીતિથી આ આઠ બાધ્યતાનું પાલન કરવું જોઈએ. જે કેદી આ આઠ બાધ્યતાની અવગાણન: કરે યા અવગી અધૂરી સમજાવે, એ મારે શિષ્ય નથી, એમ તમે નિશ્ચિત માનજો. મારા લુધનવતની આ પહેલી અને છેલ્દી વાત છે તે, તમે લુધનમાં સમજુ વિચારીને હંમેશાં આચરનો. એ ધ્યાનમાં રાખજો કે, શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનને રાજુ કરવાનો અને એમની હિંય સેવાનો અધિકાર મેળવવાનો. આ સિવાય ઝીંનો કેચુ માર્ગ કે ઉપાય નથી.” આ સંદેશ એ એમના લુધનનો નિચોડ છે, પોતે અજમાવેલ છે અને અનુભવને આધારે-પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરીને, પોતાનાં બાળકો સમાશિષ્યવર્ગને જે આપવા કેવી આધ્યાત્મિક મૂડી પ્રદાન કરેલ છે. અરેભર, એ દ્વારુંશ્રી જ હતા. બાળકો એમનો આ સંદેશ જીવશે અને એમની દૃપાથી અમલમાં મૂક્ષો, એ માટે શાંકા રહેતી નથી.

લુધનચરિત તો અનેક લખાયાં અને લખાશે; પરંતુ, જેણે પસાતપ્રર
પરમાત્મા શ્રીહરિશ્રીની આગાથી લુધનબર મોક્ષાર્થીઓના ચારિત-
નિર્માણનું એતિહાસિક કાર્ય કર્યું છે અને જેમનું પોતાનું લુધન પણ
ચારિતનિર્માણની લુધતી જાગતી મહાશાળા જેવું હતું તેવા મહાપુરુષનું
આ લુધનકુણ છે. કેનાં જન્મ અને કર્મ સંદર્ભ હિંય છે તેવા, આ
પુરુષનું આ લુધનચરિત વાંચનાં એક હિંય અનુભૂતિ અનુભવાય છે;
અને તે જ આ લુધનચરિતના નાયકની લુધનકાર્યની સાક્ષ્યતાની લુધનંત
સાખ પૂરે છે. સુસુકુએને અ.મકલ્યાખુના માર્ગે પ્રગતિ કરવામા આ
લુધનચરિત અખંડ પથર્દાંડ નિવડશે, તે વિષે શાંકા નથી. આ
લુધનચરિત લખી, કેખકે મોક્ષાર્થીએ પર કહી ન વિસરાય તેવો મહા
ઉપકાર કર્યો છે.

શિક્ષાપત્રીમાં જણાવેલ તમામ આજાચ્યોનું અક્ષરશાસ્ત્ર પોતે પાલન કરતા અને કરાવવાનો આખે રાખતા; ત્યાં કોઈ સગવડિયો અપવાહ ચલાવી લેતા નહિ. શિક્ષાપત્રી સત્તસંગીના જીવનમાં હુદ્ધ સમાન છે. અંધરીષ રાજના રક્ષણ માટે એક સુદર્શન ચંદ્ર મૂકેલું; પણ, શ્રીલુચ્ચે શિક્ષાપત્રીના ૨૧૨ શ્લોકો આપણા રક્ષણાર્થે મૂકેલા છે, એમ લક્તાજીને કહેતા. અને આજા ઉપાસના માટે હ મેશાં જથ્થત રહેવા માટે ચેતવણી આપતા હતા. પોતાનું જીવનકાર્ય ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલજી મહારાજે સુપ્રત કરેલ અને કે અંગે સ્વયં શ્રીંગારીનાથજી મહારાજે આજા કરેલી કે, લણેલા યુવાનોને સત્તસંગ કરાવવો અને સંપ્રદાયની શુદ્ધ પ્રખ્યાતિકાચ્યોનું પાલન કરવું અને કરાવવું, તે ગ રું થયું. લણેલાનો શિદ્ધ સંમુદ્દર મોટા પ્રમાણમાં થયો, યીતું વૃક્ષ થયું અને તેને પણ મોટી મેરી ડાળીઓ થઈ. આ વૃક્ષ વધવા માંડયું અને એ વૃક્ષની સંભાળ દેનાર પણ હાજર હતા; એટલે એ કાર્ય સફળતાપૂર્વક કરી, શ્રીલુના ચરણમાં જવાની આવા સ્વતંત્ર સુકૃતો ઈચ્છા કરે જ. પૂર્વ્ય દશ્વરસાઈ હતા એમને મંદળની લગામ સુપ્રત કરી; ગઠડા મધ્યનું ૧૩મું વચ્ચનામૃત અને લક્તાચિત્તમણિયુનું ૭૬મું પ્રકરણ વંચાવી, એતું રહસ્ય મુસુદું જીવોને સંભગાયું. કેટલો આહર ! કેટલો પ્રેમ !! શ્રીસ્ત્વમિનારાયણ સંપ્રદાયના સાચા સિદ્ધાંતો બરાબર સમજાય તે માટે આજીવન શ્રીલુના હૃત તરીકે પ્રવાસ કરી, એમાં સિદ્ધ મેળવી, આ સુકૃતપુરુષે આશ્રિતોને કહ્યું:

“મારા હેઠ ત્યાગનો શોક ના કરશો, લગવાનને રાખશો;
લગવાનની આજાચ્યોનું વિવેકપૂર્વક પાલન કરશો તો, હું હ મેશાં
તમારી પડખે જ ધું. તમે બધ. દશ્વરસાઈ કહે તેમ કરજો.”

અને પછી, અલ્લોડિક તેજનો શીતળ શાંત મહારાશિ સર્વત્ર હેલાઈ ગયો. હ્યાળુશ્રીએ હુથ જોડ્યા અને માયું નમાવી મંદ મધુર સ્વરે કહ્યું, “મહારાજ ! પધારો, સેવક તૈયાર છે.” લેખકે આ પ્રસંગે, લક્તાચિત્તમાં નિષ્કૃતાનંદસ્વામીએ શ્રીલુના ધરમમાં જવાની વિગતો આપી, શાખિક ચિત્ર અહું કર્યું છે તે સુજાણ, શાખિક ચિત્ર અહીં અહું કર્યું છે. અને આ પ્રસંગ આંખમાં વિરહનાં આંસુ લાવે છે છતાં, પરાત્પર પુરુષોત્તમ નારાયણ, અન્ય સંતો અને ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ વગેરે, આ સુકૃતને તેડવા આવે

છે એ જાણી, કોઈ પણ સત્તસંગી કૃતાર્થીતા અનુભવે છે; અને શ્રીજીએ આપેક્ષા બિરુદ્ધમાં પૂછું વિશ્વાસ રાખી, રાજુ થાય છે. આવા દ્યાળુથીનો વિચોગ અસાધ લાગે, પણ તેઓશ્રી આપણી વચ્ચમાં જ છે અને સંભળ લે છે, તેને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયા કરે છે. હજારો વંદન હો એ દ્યાળુથીને, જેણે અમ જેવા કેટલાને શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના શુદ્ધ સિદ્ધાંતોનું અમૃત પાણું !

વાંચક, તું પણ આ અમૃતનું પાન કરજો.

૬, પ્રિતમ સોસાયટી, લાઝી
સં. ૨૦૩૩ના જેઠ ૧૬ ૧૧.
તા. ૧૨-૬-૭૭

ભાલુભાઈ ગણુપત્રામ ઠાડકના
સંપ્રેમ જ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ

વિષયાનુક્રમ

૧ શુરૂ વિના ગોવિંહ ઓળખાતા નથી	૧
૨ વરદાન કૃપે છે	૧૪
૩ સામૃહિક વતમાન અને હીક્ષા	૨૦
૪ જનમ	૨૬
૫ પુત્રનાં લક્ષ્ય પારછુમાંથી વતાય છે	૪૩
૬ પિતાનો દેહત્યાગ	૫૫
૭ લઘન	૭૧
૮ અલયદાન	૮૭
૯ શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવલ ઉપાસક મંડળ	૧૦૦
૧૦ મંડળના આધ શિષ્યો	૧૧૦
૧૧ નવા સત્ત્સંગીયો	૧૨૦
૧૨ નિદાન કરની કોઉકી	૧૩૨
૧૩ વિજયદશમીની સલા	૧૪૪
૧૪ ચારિત્રીલ રૂપનનો આચ્છા	૧૫૨
૧૫ આચાર્ય શ્રી મહારાજની પદ્મરમણી	૧૬૦
૧૬ આચાર્ય શ્રી મહારાજનો દેહત્યાગ	૧૭૩
૧૭ ઉમરૈહમાં રૈણ	૧૮૧
૧૮ છાપનિયો હૃષ્ટાળ	૧૯૭
૧૯ મહનમોહનનો જનમ	૨૧૨
૨૦ ગરબાકેસ	૨૨૩
૨૧ શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય વૈદિક છે	૨૩૭
૨૨ ન્યાત બહાર	૨૪૨
૨૩ સ્વામી ભાગમુકુંદાસજી જુનાગદ જય છે	૨૬૪
૨૪ પાર્વતીયાનો દેહ વિલય	૨૭૫
૨૫ ભાવાશિનોરમાં સંભાન	૨૮૫
૨૬ જ્યુનિલી ઇન્સ્ટીટ્યુટના જનરલ બોર્ડના પ્રસૂખપદે	૨૯૨
૨૭ સ્વામી ભાગમુકુંદાસજીનો દેહત્યાગ	૩૦૨
૨૮ દ્વારુશ્રી ગુરુજી	૩૦૭
૨૯ પ્રેમચંદ્રાધિની નિવૃત્તિ	૩૨૫
૩૦ મહનમોહનનો અક્ષરવાસ	૩૪૧

૩૧ કશેર ! તું આવ્યો ? ૩૪૮
૩૨ શ્રી સત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમ (૧) ૩૬૨
૩૩ શ્રી સત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમ (૨) ૩૭૭
૩૪ દ્વારુંશી ધર્મજમાં ૩૮૮
૩૫ ઉત્સવપ્રિય દ્વારુંશી ૪૧૬
૩૬ શ્રી વિઠુલનાથજીની જન્મજયંતિ ૪૩૬
૩૭ ચમલકાર નહિ, અગવલ્લયા (૧) ૪૪૮
૩૮ ચમલકાર નહિ, અગવલ્લયા (૨) ૪૬૧
૩૯ ચમલકાર નહિ, અગવલ્લયા (૩) ૪૭૧
૪૦ ચમલકાર નહિ, અગવલ્લયા (૪) ૪૮૬
૪૧ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૧) ૪૯૮
૪૨ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૨) ૫૧૬
૪૩ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૩) ૫૨૮
૪૪ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૪) ૫૪૪
૪૫ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૫) ૫૫૬
૪૬ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૬) ૫૭૨
૪૭ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૭) ૫૮૧
૪૮ કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચને. (૮) ૫૮૬
૪૯ દ્વારકાની યાત્રાએ ૫૯૪
૫૦ ગાંધીજી સાથે સુલાકાત ૬૦૭
૫૧ તીર્થ વિચરણ ૬૧૭
૫૨ દ્વારુંશી અને સંપ્રદાયના આચાર્યશ્રી ૬૨૭
૫૩ દ્વારુંશી અને સંપ્રદાયના અન્ય આચિતો ૬૩૬
૫૪ નાથજી અગવાન ? ૬૪૫
૫૫ કેટલાક સહાસમરણીય પ્રસંગો (૧) ૬૫૩
૫૬ કેટલાક સહાસમરણીય પ્રસંગો (૨) ૬૬૬
૫૭ એકેથરવાદ (૧) ૬૮૭
૫૮ એકેથરવાદ (૨) ૬૯૬
૫૯ મૃત્યુ ઉપર જય ૭૧૧
પરિચિષ્ટ-૧ જન્મ શતાન્ધી મહોત્સવ ૭૩૧
શુદ્ધિપત્ર ૭૬૬

॥ શ્રીસ્વામિનારાવણો વિજયતેતરામ ॥

૧. ગુરુ વિના ગોવિંદ એળખાતા નથી.

ગુજરાતના નંદનવનસમા ચાકુતર પ્રદેશ, જેને આજે ચરેતર કહેવામાં આવે છે, તેમાં ઉ.અ. ૨૨"-૪૨' અને પૂ. રે. ૭૩"-૭' ઉપર પ્રાચીન ઉમરૈઠ નગર વર્ષેદું છે. એ ચરેતરનો ઉમરો અને ગુજરાતના એક જુના નીર્ધિક્ષેત્ર ડાકેદનું બાંંગણું કહેવાય છે. એની સમૃદ્ધિથી આકષાંધિને મિરાતે અહમદીના લેખકે, એને ગુજરાતની બીજી “સૌનાની ખાંખ”ની ઉપમા આપેલી છે. એ જેવું વિદ્યાતું ધામ હતું, તેવું અનાજ અને કાપડના વેપારતું પણ મોટું મથક ગણ્યતું હતું. નગરમાં ત્યારે, ચારે વેહના જાતા અનેક વેદપુરુષો અને વિદ્વાનો વસતા હતા; નગરમાં ત્યારે, કમ કાંડીઓ, અજિનહાનીઓ.., કથાકારો અને અનેક શાસી પંડિતો રહેતા હતા; એની પ્રફાળોણોમાં ત્યારે સદ્ગ્ય વેહમંત્રેતું ગાન થતું, અને વિવિધ શાલોની ચચ્ચાંઓ ધરી હતી; એના શરારો અને લક્ષ્મીનંદનોની શાખ અને નામના ત્યારે, એવી ઊંચી હતી કે, હેઠાદેશાવરમાં એમની હુંડીઓ, લાલામણું ચિહ્નિઓ. સિવાય, દેખાડ કરતાંજ તલકાળ સ્વીકારવામાં આવતી હતી; એના ચાર બજારોમાં જાતજાતના ભાલના સોદાચ્યાતું કામકાજ વહેલી સવારથી મોડીસત સુધી ચાલતું હતું; નગરમાં ત્યારે, કારીગરો અને કગાડચીને સાંનું ઉતોજન અને પ્રોત્સાહન મળતાં હતાં; નગરમાં ત્યારે, જુદા જુદા ધર્મો—સંપ્રદાયોનાં મહિરો, મડો, રથળો, હવેલીઓ અને આશર્મો હતા, તેમાં નગરના ભાવિક નરનારીઓની ધર્માલસાસા અને પ્રફાળશાસા સ તોષાતી હતી. એક વખત એવો હતો કે જ્યારે આ નગર જૈનસંકૃતિનું એક મહાધામ ગણ્યતું હતું; પણ, જ્યારે ધર્મો અને સંપ્રદાયો ધર્મને બદલે ધન પાછળા, અને દુષ્કરપ્રામિને

અહવે સત્તાઓમિં પાછળ ચોતાને સમય અને શક્તિ વેહેણે, અને એક-
ભીજા સાથે પ્રેમ અને આતૃભાવ વધારવાને અહવે સ્પર્શ અને સંધર્ષ
વધારે છે ત્યારે, એની પ્રતિક્રિયાને ભારે અંખપ લાગે છે, અને પરી
અને હુસ થાય છે. નગરના કૈનોં અને વૈષ્ણવો બન્ધે સામાજિક વર્ચન્વ
મેળવનો માટે ભારે સંધર્ષ જાગ્યો હતો, જેના પરિષુમે કૈનોને નગર
છેડવું પડયું. નગરમાં આજે કૈનોનાની સંખ્યા ઘણી ગ્રાડી છે; નગરમાં
થારે વૈષ્ણવો હતા, રૈચો હતા, શાકતો હતા, અને મુદ્રિલમો. તથા દાઉતી
વહેરાયોની મુખ્ય વર્તતી હતી.

આજે નગરની એ જૂની અહેજાલાદી રહી નથી. એના ભવ્ય
ભૂતકાળની સાક્ષીદ્વારા એટા અને છ દરવાજના અવશેષો અંતેર રિથનિમાં
નજરે પડે છે. નગરની આગુખાનુ મોદાં વૃષ્ણેની વનરાજુ વિસ્તરેલી છે,
અને ખુલ્લી જર્મિન આવેલી છે; યાં પહેલાં એકળીજના પ્રદેશમાં રંગાડ
અને દૂંટદાટ કરવાના ઈરાહે જતાં આવતાં લક્ષ્ણરોની છાવથીએં, અને
સાધુખાવાયોની જમતોના ઉચાત મુચ્ચો નાખાતા હતા. નગરની ચારે આગુનુ
સુંદર તળાવો આવેલાં છે: ઉત્તરસ્પર્શાખ્યો અદૃતું તળાવ તથા વડુતળાવ,
પૂર્વં છેડે પીપળીયા તળાવ, દક્ષિણસ્પર્શમાખ્યો મલાવ તળાવ અને ઉત્તર
પશ્ચિમ ખ્યો રઘુતળાવ; એ વિશાળ તળાવના શીતળા તરંગો નગરમાં
શીતળતા અને શાંતિ ફેલાવતા હતા. પશ્ચિમ રેલવેની આણું-ડાકોર-
ગોધન શાળાલાઈન ઉપર નગરનું રેલવેસ્ટેશન આવેલું છે; રેલવેસ્ટેશને
જતાં ડાયાહાયે શ્રીચંદ્રમોહીક્ષર મહાદેવ, જેને શ્રીમૂળોદ્ધર મહાદેવ
કહેવામાં આવે છે એ મહાદેવનું પ્રાચીન મંહિર આવેલું છે. નગરમાં
મુખ્ય વર્તતી ભાજમેડાવણ પ્રાક્ષણોની છે; એમાં માટેલાગ શૈવ છે,
કેટલાક શાકતો પણ છે.

વિ. સં. ૧૮૫૪ (અખાડી વર્ષ)ના દણણું સુહ એકાદશીની સાંજે,
શ્રીમૂળોદ્ધર મહાદેવના એટલા ઉપર, ભાજમેડાવણ જાતિના ત્રણ ચુબકો,
રૂપદમ ઢાકર, નરસેનામ દ્વારે અને દ્વારામ શુક્લ એઠા હતા, ત્રણ
લંઘોટિયા મિત્રો હતા; ત્રણેના સુસ ઉપર આનંદની રેખાઓ સ્યાષ વર્તતી
હતી; આનંદના અતિરેકમાં, ત્રણે જણ્ણા ઘડીમાં એટલા ઉપર એસતા
હતા તો, બીજી ઘડીએ ઉલા થઈ જતા હતા. એક ભીજના હાથમાં હાથ

અને આંખમાં આંખ મેળવીને, આજુભાજુ જાણે બીજુ કોઈ વસ્તી જ
નથી એમ માનીને, નિઝનંદમાં મલ્લ અનીને વાતો કરતા હતા.

હડીકઠ એ બની હતી કે, એ ત્રણ ચુવકોમાં એક જેનું નામ રૂપરામ
શક્રહતું તેને, એ દિવસે સવારે પ્રાણમુહૂર્તમાં એક સુંહર સ્વર્ણ આવેલું
હતું; અને સ્વર્ણમાં છિદ્રેવ શ્રીમૂળેશ્વર મહાદેવ દેખાયા હતા અને
કેટલીક વાત કહી હતી. એ સ્વર્ણદર્શનની વાત, એણે આજે દિવસમાં
પોતાના એ મિત્રો નરસેરામ દવે અને દ્વારામ શુક્લને અનેક વખત કહી
હતી; અત્યારે મહાદેવના મંદિરના એટલા ઉપર એચોને પણ એજ વાતો
વાગેખતા હતા. ત્રણ મિત્રોમાં વધુનાં નરસેરામ મોટા, રૂપરામ વચેટ અને
દ્વારામ સૌથી નાના હતા; પણ બધામાં દ્વારામ સૌથી વધારે તેજસ્ની
અને બુદ્ધિશાળી જાણુતા હતા.

“દ્વારામ ! મહાદેવલુચે જાણે અલયવર આપતા હોય તેમ જમણેા
હાથ જાયો કરીને મને કહું કે, આત્યાંતિક કુલાણ મેળવવાની તારી અને
તારા મિત્રોની મનોકામના આ જન્મમાંજ પૂરી થશો.” રૂપરામે કહું.
એની આંખમાં આગૂર્વ આનંદ અને તેજ વર્તતું હતું.

“એ ખરું, પણ આ જન્મમાં એટલે કયારે, એ તને લોળાનાથે
ક્યાં કહું છે ?” નરસેરામે પૂછ્યું.

“કેમ, તું ભૂલ કરે છે ? એમણે એવું કહું છે કે, અનેક જીવોનું
કુલાણ કરવા માટે પરથ્રદ્ય પુરુષોત્તમ નારાયણ ભારતમાં મનુષ્યરૂપે આજે
પ્રગટ થયા છે.” રૂપરામે કહું.

“પણ, એ લગવાન ક્યાં પ્રગટ થયા છે, કયારે પ્રગટ થયા છે અને
હાલ ક્યાં છે, એ તને ક્યાં કહું છે ?” નરસેરામે વળી પ્રશ્ન કર્યો.

“તું આમ કેમ જોકે છે ? તે સમજતું નથી. મનુષ્યરૂપે અવતરેતા
લગવાન તપસ્વીવેશો ગુજરાતમાં અ.વી રહેલા છે, એવું લોળાનાથે મને
કહેલું છે ને ?” રૂપરામે ખુલાસા કરતાં કહું.

“સાધુએ અને તપસ્વીઓતો ગુજરાતમાં રોજ અનેક આવે છે
અને જય છે; પણ, લગવાન જે તપસ્વીવેશો આવી રહ્યા છે તેની કોઈ

વિગત તું જાણુતો નથી કે મહાદેવજીએ તને કહી નથી. એવી વિગતો સિવાય આપણે એમને શી રીતે ઓળખીશું ?” નરલેશરમે પ્રશ્ન કર્યો.

“એ વિગતો હું જાણુતો નથી કે મને કહી નથી એ ખરું છે; પણ, એમણે એવું તો કહું છેને કે, એ ભગવાનના દેવાનંદ નામના એક સાધુ અહો આપણો, અને આપણને ભગવાનની ઓળખાણુ કરાવશે.” રૂપરામે કહ્યું.

“પણ તપસ્વીનેશો ભગવન પહેલા આવશે કે એમના દેવાનંદ નામના સાધુ પહેલાં આવશે ? અને એ એમાંથી જે આવશે તે આપણુને કયાં અને તેવી રીતે મળશે ? અને એમને શી રીતે ઓળખીશું ? આ બધું તને એમણે કહું નથી, અને તેં પૂછ્યુ પણ નથી.” નરલેશરમે પૂછ્યું.

“માણસ જીવનમાં જે ખાસ કરવાનું હોય છે તેજ ભૂતી જય છે, અને જે નથી કરવાનું તે થાં રાખે છે. માનવ જીવનની એજ મારી કરુણતા છે.” અત્યાર સુધી મંગામૂર્ગા વાતો સાંભળી રહેલા નાના દ્વારામે ઉંડ્યો અને અનુભવી માણસની માદ્રક કહ્યું.

“જે થયું તે ખરું. સ્વભાવમાં મહાદેવજીએ દર્શન દીધું, અને આ વાત કરી, એજ મોટા ભાગ્યની વાત છે.” રૂપરામે કહ્યું.

“મોટાં ભાગ્ય તો અરં, પણ એતું કંઈ કણ મળે ત્યારે સાચું. ત્યાં સુધી તો....” નરલેશરમે કહ્યું.

“એ બધી વાતો, શાંકનો અને પ્રશ્નો જવા હો. મહાદેવજીએ સ્વભાવમાં દર્શન દીધને જે વાત કહી છે તે કેવીરાતે ઇણીભૂત થશે યા થવાની છે, તે અંગે આપણુને કંઈ માર્ગ દર્શન મળો એ માટે, ચાલો આપણે જગનાથ મહાદેવના મંદિરે જઈએ અને પ્રાર્થના કરીએ, એ ખૂબ જગતા દેવ છે.” દ્વારામે ઉલા થનાં કહ્યું.

“હું, એ વાત અરાધર છે. ચાલો.” રૂપરામે અને નરલેશરમે સંમતિ દાખલતાં કહ્યું.

ત્રણે મિત્રો ખૂબ ઉતાવળે નગરના પૂર્વ છેડ આવેલા જગનાથ મહાદેવના મંદિરમાં આવ્યા. કેવા એ મંદિરમાં દાખલ થયા કે તરતજ

મંહિરના ગર્વદ્વારમાં જવ.ના આરદ્વાની સામી જાજુ ઓરડો હતો ત્યાં, કિશોરવથના એક તપસ્વીને બેઠેલા જેયા; પણ એ પછી ત્રણે જણુ, મંહિરના પ્રવેશદ્વાર આગળ રસ્તામાંજ આંખો હથાવીને બેસી ગયા. સામે ઓટલા ઉપર ન્યાં એમણે કિશોર વચ્ચના તપસ્વીને બેઠેલા જેયા હતા ત્યાં, તપસ્વીને બદલે તેજનો મહાદાશ દેખાયો; બીજુપણે, ત્યાં શ્રીમૂળેશ્વર મહાદેવની મુખાકૃતિ જણાઈ; વળી, થાડીવાર પછી આંખો ઉધારીને જોયું તો, તપસ્વીને બેઠેલા જેયા. તપસ્વીની વય સત્તાર અઠાર વર્ષની હશે, એમની મુખાકૃતિ અને હાસ્ય અભ્યંત મોહક હતાં. જેમ લોહચૂંબક તરફ લોહ અનાયાસે અને સ્વયમેવ એંચાય છે તેમ, આ ગ્રણે મિત્રો તપસ્વી તરફ એકાએક આકૃષ્યાયા. ધીમેથી ઉભા થઈને ગ્રણે જણુ મહાદેવ-જીનાં હર્ષન કરવા માટે મંહિરની સંહર જવાને બદલે, તપસ્વી પાસે આવ્યા; તપસ્વી અને એમની વન્યે સાત આઠ ડગલાં જોટલું અંતર રહ્યું હશે એવામાંજ, એમના કાને તપસ્વીના મધુર શાખાઓ સંભળાયા: “આઈએ ! રૂપરામજી, નરસેરામજી એર દ્યાદામજી ! મૂળેશ્વર મહાદેવજીને જો વાત અતાઈ, ઇસીકા સખૂત લેનેકે લીચે જાગનાથજી કી પાસ આયે હો ને ?”

જે તપસ્વીને એમણે કહી જેયા ન હતા એમણે, ગ્રણે મિત્રોને નામ-નોંધ સંશોધન કરીને જોલાયા; ચોટલુંજ નહિ પણ, એ ગ્રણે જણુ રાં હુતુથી અહીં, કયાંથી આવ્યા હતા તે વાત અજાણ્યા તપસ્વીના મુખેથી સાંલાગીને કરુણે મિત્રો આશ્રયચક્રિત થઈ ગયા. અંતરમાં અહોભાવ જાગતાં, ગ્રણે જણુ તપસ્વી પાસે આવ્યા, અને લક્ષિતભાવથી સાઢાંગ હંવતું પ્રણામ કર્યા.

“આઈએ, જોણનાથને જો બાત કી હું વો તદ્દન સત્ત્ય હું.” તપસ્વીએ મંહમંહ હાસ્ય કરતાં કહું.

મહાદેવજીએ રૂપરામને સ્વાતમ્માં હર્ષન દ્યાને કે વાત કહી હતી તે અંગે તપસ્વીના શાહીમાં કંસાયે હતો. ગ્રણે મિત્રો આશ્રયથી સ્તળધ થઈ ગયા. થાડીવારે આશ્રયનો ઉભરો શર્મયો એટલે, એમણે તપસ્વીનું અવલોકન કરવા માંડ્યું: તપસ્વીની વય માંડ સત્તાર અઠાર વર્ષની હશે, શરીર ઉપર એમણે એક કૈપીન નિવાય બીજું કોઈ વખ્ત ધારણું કરેલું ન હતું, એમના કંધ્યા છાતી સુધી કિસ્તરેલું વિનયુણુહારતું અદૌંડિક ચિહ્ન

વતીતું હતું, કઠમાં તુળસીની ગોળ મણુકાની બેવડી કંઈ ધારણું કરેલી હતી. શાર્ણાઓમ જેણું કંઈક એક વસ્તુમાં વીઠી બાંધીને વસ્તુનો એ કડકો કંઈમાં લટકતો બાંધેલો હતો; વસ્તુના બીળ એક કડકમાં નાનકડી પોથી જેવું કંઈક બાંધીને, તે કડકો ગોળી માફક ગળામાં લટકતો ધારણું કર્યો હતો; હૃથમાં એક નાનો સંક્રિદ તુમાલ હતો, હિન્દ્યતેજથી વિલસી રહેલા કપાળમાં એ ઉભી અને ત્રણ આડી રેખાઓનું સ્વાભાવિક ચિહ્ન અંકાયેલું દેખાતું હતું. કપાળમાં, વસ્તુઃ સ્થળ તથા અન્ને બાંડું ઉપર ગોપીચંદ્રનથી કરેલાં ઉર્ધ્વપુંડિતિવિક અને ચાંદ્લો શોભી રહ્યાં હતાં; ચુંદર મરતક ઉપર સુંદર જટા વિલસી રહી હતી, જમણા ગાલ ઉપર એક કાળો તિલ ચિત્તને આઠથી રહ્યો હતો, લાંખી નાસિકાના છેડે એક નાનકડો કણો તિલ શોભી રહ્યો હતો, ડાબા અલા ઉપર જમણી બાજુએ લટકતું સંક્રિ જનોઈ ધારણું કરેલું હતું. શરીરમાં લોહી અને માંસ સૂક્ષ્માં ગયાં હોય તેમ, બધી નાડીઓ ડુઘાડી હેખાતી હતી; છતાં, શરીર અપૂર્વ ઓજસ્વી, શક્તિ-સંપન્ન અને કમનીય લાગતું હતું. પ્રેમ, વાતસદ્ય અને કરુણાથી ભરેલી આંખો, જગતમાં સુક્ત અને સુસુશ્રુ, સિદ્ધ અને સાધક, સૌ કોઈને વશ કરે એવી કમણુગારી હતી; સુખ ઉપર મંદ હાસ્ય વિલસી રહ્યું હતું. બાજુમાં એક જળપાત્ર પડયું હતું, જુના અને ઘસાયેલા મૃગચર્મ ઉપર સિદ્ધ મને એ બેઠા હતા.

એ તપસ્વી ભગવાન શ્રીસ્વ. ભિનારાયણ પેટે હતા.

ઉત્તરપ્રદેશના ગોંડા લુલાનાં છપૈયાનામનું એક નાનુંગામ છે. એ ગામે, વિ.સ.: ૧૮૩૭ (આધારી વર્ષ)ના દૌત્ર સુદ દની રાત્રે, ૧૦ ક. અને ૧૦ મિનિટ, ભગવાન શ્રીસ્વ. ભિનારાયણનો પ્રાહુસાંવ થયો હતો. એમના પિતાનું નામ હેવશમાં ઉર્દે હરિપ્રસાહ ઉર્દે ધર્મહેવ; અને માતાનું નામ બાલાહેવી ઉર્દે પ્રેમવતીહેવી ઉર્દે ભક્તિહેવી હતું. એમનું જનમનામ કૃપણુ, હરિ, અને હરિકૃપણ હતું; પણ ધરનું હુલામણું નામ ધનશ્યામ હતું. અપૂર્વ તપ અને ત્યાગના કારણે, એ નીલકંઠ નામથી પણ એણાખાતા હતા. એ ત્રણ વર્ષના હતા ત્યારે, પિતા ધર્મહેવ અને માતા ભક્તિહેવી, એમને લઈને છપૈયા છોડીને એહીખામાં આવીને વસ્યા હતા. પિતા ધર્મહેવ, ધુરંધર પંડિત હતા, એમની પાસે બાલ્યાવસ્થામાંથી એમણે

વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કર્યો હતો. આઠવર્ષની વધે, જનોઈ હીધા પછી તરતજ એમણે વેહવેહાંગેનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો હતો. શાસ્વેનો અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી, નિત્યપાઠ માટે એમણે શ્રીમદ્ભાગવતમાંથી પંચમ અને દર્શભ એ એ સ્કંધ, મહાભારતમાંથી શ્રીમદ્ભગવદગીતા, વિદુરનિતિ અને શ્રીવિષણુસહસ્રનામ, પુરાણોમાંથી સ્કંધપુરાણના વિષણુઅંડમાં અંતર્ગત રહેણું શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્ય, અને રમૃતિશાસ્વોમાંથી મીતાક્ષરાટીકાબુકન શ્રીયાજ્ઞવલ્ક્ય રમૃતિ-એ પ્રમાણે ચાર શાસ્ત્રોના સારનો એક ગૂટકો પોતે લગ્નિને, ચિકાગુરુ ધર્મદૈવ પાસે સાદર રજૂ કર્યો હતો. એમનું વય હાં સાઢાદશ વર્ષનું હતું ત્યારે, એ પિતા ધર્મદૈવ સાથે કાર્શી ગયા હતા; અને ત્યાં વિદ્ધાનોની પરિષહમાં પિતાની સાથે હાજર રહ્યા હતા, અને ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનની પોતાની નિરાળી વાતોથી વિદ્ધાનોને પ્રલાવિત કર્યા હતા. વિ.સં. ૧૮૪૮ના ડાંતિક માસમાં માતા લક્ષ્મિહીને, અને એ વર્ષના જેડાસમાં પિતા ધર્મદૈવે લૌટિકદેહનો ત્યાગ કર્યો. તેમની ઉત્તરકિયાની વિધિપૂરી થયા પછી નવમા હિવસે, એટલે વિ. સં. ૧૮૫૮ ના આધાદ સુદૂર ૧૦ના રોજ, પ્રાતસુહૂર્ણમાં પ્રાતઃસ્નાન નિમિત્તો, એમણે ગૃહત્યાગ કર્યો, અને તથ્ય કરવા માટે હિમાલયની તલેરીમાં આવેલા પુલહાશ્રમમાં (નેપાળમાં આવેલા સુક્રિતનાથના મંદિરની પાસે) ગયા; ચાતુર્માસ ત્યાં રહીને, સૂર્યનારાયણને તપથી પ્રસન્ન કર્યા. એ પછી, નેપાળના ભાગ ભાગમાં આવેલા મહાવનમાં રહેતા જોપાળ નામના એક યોગી પાસે, વર્ષ ઉપરાત સુદૂર સુધી રહીને અધ્યાત્મગ્યોગ સિદ્ધ કર્યો; ત્યાંથી ભાગતનાં દીર્ઘક્ષેત્રો, કપિલાશ્રમ, જગન્નાથપુરી, શ્રીરંગ, રામેશ્વર, આહિકેશવ અને મહાયાચળ થઈને પંદ્રસુર, નાશિક; ત્યાંથી તાપી નહીં પાર કરીને, નર્મદાની ચાચા કરીને વડોદરા, અને ત્યાંથી ડાંકેર આબ્યા હતા, અને ત્યાંથી ઉમરેઠ પદ્ધાયાં હતા.

ત્રણે મિત્રો શાડીવાર સુધી તો, તપસ્વી સામે હાથ નેડીને એસ્થી રહ્યા. પછી, વાતચીત શરૂ કરી.

“યોગીનાજ ! આપ કહાંસે પદ્ધારે ?” શાડી હિંમત લોગી કરીને નરભેરામે પૂછ્યું. હ્યારામ અને રૂપરામ, તપસ્વીનો જવાબ સાંલગ્નવા એકચિત્ત થઈ ગયા.

“અનિરદેશસે.” તપસ્વીએ જવાબ આપ્યો.

“અનિરહેશ ? એ વળી ક્યાં આવ્યો ?” અનિરહેશનું નામ સાંકળીને આંશ્વર્ય દાખળીને, ગ્રણે મિત્રો એક સાથે એલી ઉઠ્યા.

“હાં. અનિરહેશસે. ભગર સાધુકા કોઈ હેશ નહિ, ઓર કોઈ જાંવ નહિ. સાધુતો સહા ચલતા હી લલા. આજે ઈધર કલ કોણું જણે કહાં પર !” તપસ્વીએ સહજલાને કહ્યું.

“આપણ ! આપકા શુલ નામ ?” નરમેદામે વળી પૂછ્યું.

“નામસે, લલા કયા મતલભ ? જગતમેં નામ એકદી હૈ—નારાયણ. નારાયણ સભ નામકે નામી હું, ઓર ઈતર સભ નામ શાણદી જણ હું.” તપસ્વીએ સહજ હુસ્તીને કહ્યું.

ગ્રણે જણું માટે હુવે બોલવા જેવું કે મૃદુવા જેવું કંઈ શેષ રહ્યું નહિ.

“આપણ ! પ્રસાદ લેને કે લાયે મેરે ઘર પર આનેકી કૃપા કીલુએ.” ગ્રણે જણુંએ એક સાથે વિનંતી કરી.

“સાધુકો હિનમે એકથાર હી બોજન કરના ગાહિએ; હુસરી ભાત એ હું કે, આજ તો એકાદર્શા હૈ, ઓર તીકદી ભાત એ હું કે, શામકે સમય સાધુકો કુછ ખાના પીના ચેય નહિ હૈ.” તપસ્વીએ કહ્યું.

પણ ડ્રપરામે દ્વારાસમને સંકેત કર્યો, એટલે દ્વારામ ઉઠ્યા, અને હોડતા નગરમાં ગયા; અને બોડીવારમાં એક લોટીમાં હૃદ, તથા એક રૂમાલમાં બોડાં કેળાં અને અજૂર લઈ આગા. અજૂર એમણે પાણીથી ધોઈને સાઝ કર્યું અને ઠળીયા કરી નાણા, હૃદ ગાળીને એક વારડામાં લયું, અને પણી એ બધું તપસ્વીના ચરણ આગળ મૂકી હીકું, અને હાથ જોડીને ઉલા રહ્યા. ગ્રણે મિત્રોની આંખ અને સુખ ઉપર શુદ્ધ પ્રેમનો આભહ લેઈને, તપસ્વીએ એક કેળું, ખજૂરની એ પેરી ખાધી અને હૃદ પીધું.

“અરે ! તુમ તીનો ઈધર ભડાંદેવલુકે દર્શન કે લીએ આયે હું, ઓર અભીતક આપલોણને દર્શન નહિ કીયા. શીંગ જાણ્યે ઓર દર્શન કીલુએ.” તપસ્વીએ હુસ્તાં હુસ્તાં કહ્યું.

“અરે ! અમે એતો ભૂતીજ ગયા, અમે દર્શાન કરીને હમણાં જ પાછા આવીએ છીએ,” એમ કહીને ત્રણે મિત્રો મંહિસના ગર્ભદ્વારમાં હાખલ થયા.

નંદીશ્વરથી આગળ વધીને લેવા એ નિજમંહિસના ગર્ભદ્વાર પાસે આવ્યા ત્યાંજ, “એ ભગવાન ! આ શું ?” એમ કહીને ત્રણે જણે આપેનું ઉપર હૃથ હાથી હીથા, એકમાં મહાદેવજીને બહલે એમણે તપસ્વીને બેઠેલા જેથા; બાજુમાં પૂજારીના પાટલા ઉપર પણ એમણે તપસ્વીને બેઠેલા જેથા; ધીજન એ પાટલા પડ્યા હતા ત્યાં પણ, તપસ્વીને બેઠેલા જેથા. એમણે કરીથી આપો લોગી, થોડીવાર પછી આપો ઉઘાડી, એટલે તપસ્વી અદશ્ય થયેલા જણ્યાયા, અને મહાદેવજીની લિંગમૂર્તિ હેખાઈ. તરતજ ત્રણે જણુંએ, લડિતલાવથી પ્રણામ કર્યા.

“હે દેવાધિહેવ ! આ બધું શું અની રહ્યું છે, તે સમજતું નથી. અમે તો તારું નાદાન આગડે છીએ, અમને સ્વિધી રસ્તો બતાવો, અમે મૂંઝવણુમાં પડીએ એવું કૃપાકરીને કંઈન કર્યો. અમે શું કરીએ તે સ્પષ્ટ કરો.” માશુ નમાવીને ત્રણે જણુંએ પ્રાર્થના કરતાં કરતાં કહ્યું. થોડી વાર સુધી રાહ જોઈ, પણ કેઈ જવાબ કે સંકેત ન મળ્યો. કંઈક નિરાશ થઈને ત્રણે જણું જણું આપરે બહાર આવ્યા, અને પગે લોગીને તપસ્વી પાસે એડા.

“બાપજી ! અમારી તો બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે. લોગાનાથે ને કહ્યું છે તે આખતમાં અમારે શું કરતું, તે અમને સમજતું નથી. ભગવાન તપસ્વીએશી આવશી તો કૃયારે આવશો ? એમના હેવાનંહ નામે સાધુ કૃયારે આવશો ? અને અમને લગવાનનો મેળાપ કૃયારે કરવશો ? એ બધું ખુલાસાવાર કૃપા કરીને અમને કહો.” ત્રણે મિત્રોએ કહ્યું.

“ચિંતા મત કરો, ભગવાન સહા માનવકી પાસ હી હૈ, મગર વો ઉનકે દેશ નહિ શકતા. મહાદેવજી ધાત સત્ય હેઠે હી રહેગી. શત કાઢી ખીત ગઈ હૈ, આપ તીનો મિત્રો અથ ઘર જાઈએ”. તપસ્વીએ હુસતાં હુસતાં કહ્યું.

ત્રણે જણું દેર જવા ઉલા થય.; પણ પાછા એસી ગયા.

“બાપજી ! કાલે સવારે અમારે ત્યાં લોજન લેવા પધારો.” ત્રણે મિત્રોએ એક સાથે કહ્યું.

“તीનો કે ધર મેં એક સાથે કેસે લોજન કરું?” તપસ્વીએ કહ્યું;
અને પછી ઉમેયું કે, “કલકા લોજન કે લીએ સાધુકો આજ કોઈ સંકદ્ય
ઓર અભિંધ નહિ કરના ચહીએ. કલકી બાત કલ.” લોજનના
આમંત્રણનો આડકલરીરીતે અટ્ટીકાર કરતાં તપસ્વીએ કહ્યું.

તપસ્વીના શાખાસાંભળીન, વણે મિત્રો નિરાશ થઈ ગયા. “ખાપળું!
આજે પણ આપે કંઈ લોજન કરું” નહિ, અને આવતી કુલ માટે પણ
આડકલરીરીતે ના કહો છો. અમારાથી કંઈ અપરાધ થયો હોય તો, તે
માફ કરો; પણ, આવતી કાલે લોજન માટે અમારે ધર આવવા માટે હા
કહો.” વણે જણે હાથ જોડીને ગળગળા સ્વરે કહ્યું.

“કલકી બાત કલ.” તપસ્વીએ કરીથી એજ શાખાસાંભળાવ્યા.

કંઈ નિરાશ થઈને, વણે મિત્રો ઉલા થયા.

“ખાપળું! અમે કાલે સવારે વહેલા આવીશું. આપની ઈંદ્રિય હુશો
તે પ્રમાણે લોજન કરાવીશું, અને આપ કહેશો તે વખતે વિહાય આપીશું;
પણ, લોજન માટે આવવાનું નક્કી રાખજો.” વણે મિત્રોએ કરીથી હાથ
જોડીને કહ્યું.

તપસ્વીએ જ્વાખમાં મધુર હાથ કર્યું. વણે મિત્રોએ કરીથી
તપસ્વીને પ્રણામ કર્યા, અને ધીમે પગલે ધર તરફ પ્રયાણ કર્યું; પણ,
રાત્રે કોઈને જીધ ન આવી. તપસ્વીની મનોહર મૂર્તિ એમની આંદ્ર સમક્ષ
વારંવાર દેખાવા લાગી. આ તપસ્વી એજ મહાદેવજીએ સ્વખમાં દર્શન
દઈને કહેલા તપસ્વી તો નહિ હેઠાં ને? એ પ્રશ્ન એમના મનમાં વારંવાર
ઉઠના લાગ્યો; જેમ જેમ એ પ્રશ્ન મનમાં ઉઠતો ગયો તેમ તેમ, એમનું
મન શુદ્ધ શુદ્ધ ખુલાસાચો કરતું ગયું. એમ કરતાં કરતાં, સવારના ચાર
વાગ્યા. વણે જણુ વહેલા વહેલા પ્રાતઃકર્મવિધિ કરીને પરવાર્યા અને
પાંચ વાગતામાં સૂર્યોદય થાય તે પહેલાંજ જગનાથ મહાદેવના મંદિરમાં
આવ્યા; પણ ત્યારે, મંહિરન: એસરલા ઉપર કોઈ ન હતું. કહાચ તપસ્વી
મંહિરની આજુથાજુ સૂતા હુશો એમ માનીને દેવજાતી અંદર ખૂલ્યોખૂલ્યો
વણે જણુ કરી વજ્યા, પણ કોઈ દેખાયું નહિ. કહાચ તપસ્વી, નિત્યનિતિ
કરવા માટે તળાવ ઉપર ગયા હુશે. એમ માનીને, એ તળાવની પાળ ઉપર

આવ્યા, અને એક છેઠેથી બીજા છેડા સુધી સર્વત્ર અધે કુરી વળ્યા, અને આજુભાજુ પણ જોઈ વળ્યા, પણ કોઈ દેખાયું નહિ. એમ કરતાં કરતાં સૂર્યોદય થયો, સવાર પછ્યું : રસ્તે જતા આવતા માણુસોને આતુર વહને એ પૂર્ણી વળ્યા, પણ તપસ્વી ન મળ્યા, અને એમની કોઈ ખખર પણ ન મળી. આપરે, નિરાશ થઈને, આગલા દિવસે સાંજે કે જગ્યાએ તપસ્વી મળ્યા હતા તે ઓટલા આગળ આવ્યા, અને ત્યાં યોસ્તાને રડી પડ્યા. થોડીવાર રૂધન કર્યું એવે મન કંઈક હળવું થયું.

“આપણે ખૂબ કમનરીણ છીએ, એટદુંજ નહિ પણ મહામૂર્ખ પણ છીએ. એ તપસ્વી બીજું કોઈ નહિ, પણ લગવાન પોતે જ હતા.” દ્વારામે કુરીથી રહતાં રહતાં કહ્યું.

“દ્વારામ ! તુ ખરું કહે છે. મને લાગે છે કે, મહાદેવજીએ જે તપસ્વીવેશે લગવાન વિચરી રહ્યા છે એમ કહેલું તેજ આ તપસ્વી હતા.” રૂપરામે આંખમાંથી આંસુ વહાવતાં કહ્યું.

“મને પણ એમજ લાગે છે, એ તપસ્વીજ સાક્ષાત્ લગવાન હતા.” નરભેરામે પણ આપો લુંછતાં લુંછતાં કહ્યું.

“રૂપરામ ! આપણે હૃથમાં આવેલો લાલ લગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ-ઇપી અમૂલ્યમણી હાથે કરીને ગુમાવી દીધે છે.” કપાળે હૃથ પછાડતાં દ્વારામે કહ્યું.

“હૃથ ! તારી વાત સાચી છે. પણ હવે આપણે કરવું શું ?” રૂપરામ અને નરભેરામે પૂછ્યું.

“ચાદો આપણે એમની પાછળ દોડતા દોડતા જઈએ. એ કંઈ બહુ દૂર નહિ ગયા હોય.” દ્વારામે ઉમા થતાં કહ્યું.

“હૃ. ચાદો. એમતું પગોરું પકડીને જઈએ, તો એ આપણું જરૂર મળશે.” રૂપરામે કહ્યું.

“આપણે લગવાનને આપણું માપે માપીએ છીએ. આપણી આંખ સામે એઠા હતા ત્યારે, ઓળખી રક્યા નહિ, અને હવે એમતું પગોરું ઓળખીને દોડતા જઈને પકડી પાડવાની વાતો કરીએ છીએ, તે નરી

મૂળ્યતા છે. એ કથી દિશામાં ગયા છે તેની પણ આપણને અખર નથી. એમનું નામ પણ અખર નથી, પછી સરતામાં કોઈને પૂછીશું કેવી રીતે ?” નરલેશરામે કહ્યું.

“તારી વાત સાચી છે. પણ, ત્યારે હવે કરવું શું ? તે અટ કહેને.” દ્વારામે અને રૂપરામે પૂછ્યું.

“એ મને જો સ્વરૂપું હોત રૂપ, તમને ડ્યારનું બ કહ્યું હોત. હું તમને એજ પ્રશ્ન પૂછ્યું.” નરલેશરામે કહ્યું.

“મને મહાહેવળું કહ્યું હતું કે, ભગવાનના દેવાનંદ નામના સાધું અહો આવશે, અને એ આપણને ભગવાનની ઓળખાણ કરાવશે.” રૂપરામે કહ્યું.

“એ વાત બરાબર છે. પણ, જે વી રીતે ભગવાન તપસ્વીવેશે આપણું પાસે આવ્યા અને જતા રહ્યા, તેવીરીતે દેવાનંદસાધુ આવશે અને જતા રહેશે તો ?” નરલેશરામે પૂછ્યું.

“હા, એ અચું. પણ કાલે થઈતેવી ભૂલ ઇરીશી ન થાય એ માટે આપણે પાકો વિચાર અને વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.” દ્વારામે કહ્યું.

“સાધુંયામાં દેવાનંદ નામ તો ધાર્યાનાં હોય છે. મહાહેવળું જે દેવાનંદનું નામ કહ્યું છે તે અમુકર છે, એવું આપણે શા ઉપરથી નક્કી કરીશું ?” નરલેશરામે પૂછ્યું,

જ્ઞાન મિત્રો થોડીવાર તો વિચાર સાગરમાં મગ્ન થઈ ગયા.

“કુચ્ચો ! મને એક વિચાર આવે છે.” રૂપરામે કહેવાની શરૂઆત કરી.

“શું ?” નરલેશરામ અને દ્વારામ બન્ને જ્ઞાન આતુરતાપૂર્વક પૂછ્યું.

“મારા ધરની સામે જે હુલું છે તેમાં આપણે સહાયત દર્દ કરીએ. ગામમાં જે કોઈ સાધુ સંન્યાસી આવે તે બધાને અહોશી સહાયત આપશે, એવી દાંડી પીઠાવીને જહેરાત કરીએ. જે કોઈ સાધુ સંન્યાસી આવે તેનું નામ પૂછીને, પછી આપણે જાતેજ સહાયત આપવું. દેવાનંદસાધુ આવશે એટથે આપણને તરતજ ખખર પડશે.” રૂપરામે પોતાની ચોજના સમજવતાં કહ્યું.

“યોજના તો ઉત્તમ છે; પદ્ધતિ, સવારના આઠથી રાતના આઠસુંધી આપણા પ્રથમાંથી એક જણે વારાફરતી સહાવત આપવા હાજર રહેવું પડશે. જો આપણે ગેરહાજર રહીયું તો, કરીથી એળ ભૂલ થશે અને પસ્તાવાનો વારો આવશે.” હ્યારામે કહ્યું.

“આપણે જાતે વારાફરતી હાજર રહેવું પડશે, એતો પહેલી શરૂત છે”. રૂપરામે કહ્યું.

“જગતમાં સમજુ અને શાણુ માણુસો કહેછે કે, શુકુ વિના ગોવિંદ ઓળખાતા નથી, એ વાત આપણે સંપૂર્ણ સાચી પાડી છે.” હ્યારામે કહ્યું.

“હા. શુકુ વિના ગોવિંદ ઓળખાતા નથી, એ તદ્વન સાચું છે. આપણા પડખે કાલે કોઈ સદ્ગુરુ હોતાતો, આને આપણે કે પસ્તાવાનો વખત આવ્યો છે તે ન આવત.” રૂપરામે અને નરસેશમે કહ્યું.

બીજા દિવસથીના, રૂપરામના ડેલામાં સહાવત આપવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું. જણે મિત્રામાંથી એકજણું સહાવત આપવા એસતો હતો, જ્યારે બીજા એ જણ સામે ઓટલા ઉપર એસીને જે આવે તેને નિરખીને જોતા, એકજણું થાડી થાડી વારું ગામમાં કોઈ સાધુસંન્યાસી આવ્યા છે કે કેમ તેની તપાસ કરીની પાછો આવતો હતો; એ પ્રમાણે, સહાવતનું મંગળકાર્ય ચાડુ થયું.

રેનકણિકા

*** પ્રાણુ અને પ્રકૃતિ સાથે જય એહું કહેવાય છે; પણ પ્રકૃતિને દ્વારાવી હોય તો, તે જરૂર ટાળી શકાય છે. ગમે તેવી પ્રકૃતિ હોય પણ તેની વિનુદ્ધ લય યા સ્વાર્થ જણુાય તો, તે તરતજ ટણી જય છે. રોગ મટાડવાનો સ્વાર્થ હોય છે એટલે ગમે તેવી પરહેલુ હોય તો તે પણ પળાય છે; ગમે તેવી સ્વભાવ હોય પણ જીવ જવાનો જય હોયતો, તે સ્વભાવ મૂકી દ્વારા છે. પણ, પ્રેમથી તો પ્રકૃતિ તરતજ ટણી જય છે. પ્રકૃતિ ટાળવા માટે સીથી સાચો ઉપાય તો જીવે નાદાર ભરીને રાજ થવું જોઈએ; જે રાજ હોય તે બીજાને પોતાની ઈચ્છા, પ્રમાણે વતાવે છે.

૨. વરદાન ઈણે છે.

લપરામના ઉંડેલામાં સહાત્રત શરૂ કરે હિવસો વીત્યા, મહીનાએં,
વીત્યા, પણ ન આચ્યા દેવાનંદસ્વામી કે ન ભજ્યા એમના આગમનનાં
કોઈ એંધાણુ. પણ, આ સમય દરમિયાન, ગ્રણે જણુના કાને એક વાત રોજ
સંભળાતી હતી કે, પરપરા પુરુષેાત્મ પોતે, લગ્નાન શ્રીસ્વામિ-
નારાયણ નામે પ્રગટ થયા છે; અને કાદિયાવાડ-કંઠમાં વિચરી રહ્યા છે;
એક વખત, તે અમહાવાહ પણ આચ્યા હતા. રોજરોજ એમના ચમતકા-
રેની નવીનવી વાતો એ સંભળતા હતા; કેટલાક કહેતા હતા કે, એ
જબરા જલ્દુગર છે, કોઈની સમજમાં ન આવે એવા ચમતકારો કરી
ખતાવે છે. કેટલાક કહેતા હતા કે, એમણે વર્ષાઃ રણુ વિદ્યા સાધીલી છે; જે
કોઈ એમની સામે જૂચે છે યા એમના સંપર્કમાં આવે છે તે તરત
જ એમને વદ્ય થઈન્યાં છે. કેટલાક વળી કહેતા હતા કે, કેની સામે એ
આંગળી ચીધી છે યા દાઢિ કરે છે, તેને તરત જ સમાધિ થઈન્યાં છે; અને
એ સમાધિમાં તેના ઇદિહેવનાં દર્શન થાય છે; પછી, એ સ્વરૂપ લગ્નાન શ્રી-
સ્વામિનારાયણના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાં લીન થઈન્યાં છે. કેટલાક કહેતા કે, એ
હૃદાય છે ધણા નાના, પણ સૌથી વધારે તેજસ્વી અને પ્રભાવશાળી લાગે
છે; બીજા ખધા ધર્માચારો એમની આગળ જાંખા પડી ગયા છે. આ
પ્રકારની વાતો, એ જુહા જુહા માણુસેના સુપોથી રોજ સંભળતા હતા.
આ બધી વાતો સાંલળીને, એમને મનોમન ખાત્રી થઈ હતી કે, વખોં
પહેલાં જગનાથ મહાહેવના ઓટલા ઉપર એમને જે તપસ્વી ભજ્યા હતા,
તે લગ્નાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતે જ હતા. પણ, એમના મનમાં જેવો
આ વિચાર પ્રખણ થતો કે તરત જ ગ્રણે જણુ ઝૂખ વિહણ અને ઉદાસ
થઈ જતા હતા અને આંખોમાંથી આંસુઓની સરિતા વહેલા માંડતી. પણ,
આ બધી વાતો અને વિચારેનું એક શુભ પરિણામ એ આંધુ કે, એમની
ધીરજમાં કોઈ ચોટ આવી નહિ; તેથી વધારે વેગથી અને વધારે
શક્તાથી સહાત્રત આપવાનું કર્મ એમણે ચાલુ રાખ્યું. એમ કરતાં કરતાં,

પાંચ વર્ષો વીતી ગયાં ત્યારે, એક હિવસે ભરાખર મધ્યાન્હ કળે, તો આ અને પડુંદ કાચા ધરાવતા, અતિ પ્રલાભશાળી જણ્ણાતા એક સાધુ ડેલા આગળ આવીને ઉલા અને “નારાયણ હરે! સંચિહનંદ પ્રલો!” એ નામનો મેઘનાહસમા ગંભીરસ્વરે ઉચ્ચાર કર્યો. અત્યાર ચુંધી જે સાધુ-સંતો સદાત્મત લેવા આવતા હતા, તે કાં તો ભૂંગા ઉલા રહીને ચીપીયો અણડાવતા, કાં જગ્યામાંથી ન સમજાય એવો ઘેઘરે ઉચ્ચાર કરતા હતા, કાં બીજા કોઈ ટેવ ટેવિના નામનો સાફ પાડતા હતા. પણ “નારાયણ હરે! સંચિહનંદ પ્રલો!” એ નામેન્યાર આજે પહેલવહેલોઝ એમને સાંભળવા મળ્યો. એ હિવસે, એ સમયે, વારા પ્રમાણે દ્વારામ સદાત્મ આપવા એડા હતા; ઉપરામ અને નાભેરામ સામા ધરના ઓટલે એડા એડા જે સાધુસંત આવે તેને નીરામીને જોતા હતા. “નારાયણ હરે! સંચિહનંદ પ્રલો!” નામેન્યાર સાંભળતાં જ એ એ જણ્ણા પણ ઓટલા ઉપરથી કૃદકો મારીને, સાધુ પાસે હોડી આવ્યા. “આપકા શુલ નામ?” ત્રણે જણ્ણાએ જ્ઞાસલેર એકીસાથે પૂછ્યું.

“દેવાનંદ!” જવાખ મળ્યો.

દેવાનંદ નામ સાંભળતાં જ, ત્રણે જણ્ણે સાધુના ચરણમાં માથું જુડાવી દીધું; ત્રણેની આંગમાંથી નીકળી રહેલા આંસુઓ સાધુના પગનું પ્રકાલન કરી રહ્યાં.

“અરે! અરે! તમે આ શું કરે છો? અને તમે આમ રડો છો કેમ?” સાધુએ ત્રણે જણ્ણને ઉલા કરતો કહ્યું.

“અપળુ? હવે તમે એમને છોડીને જશો મા.” ત્રણે જણ્ણાએ સાધુના પગ મજલ્યુત પડુંને રહ્યતાં કહ્યું.

“પણ છે શું? હુંતો ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનો સાધુ છું; એમની આજાશી, સત્સંગપ્રચાર મારે નીકળ્યોછું, મારાથી અહીં વધુ ન રહેવાય. કૃપા કરીને તમે જે સદાત્મ આપતા હોય તે આપો, એટલે ઠું ચાલ્યો જાઉ.” સાધુએ ચોતાની થોડી એળખાણ આપતાં કહ્યું.

“ના.ના. બાપળુ! અમે તમને પગે પડીએ છીએ; એમને અહીં તરછોડીને તમે હવે કંયાંચ ન જતા, તમને ભગવાનેજ મોક્ષા છે.” એમ કહીને ઉપરામે મહાદેવજુએ રવાનમાં જે વાત કહી હતી તે, તથા જગતાથ

મહાદેવના ઓટલા ઉપર તપસ્તીનેથે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ મહ્યા
હતા, તેની વાત વિગતવાર કહી સંભળાવી.

શુપરામની વાત સંભળીને, હેવાનંદસ્વામીએ વડતાલની દિશામાં
જાય જોઈને, આંખો બંધ કરીને, વંદળ કરતાં કહ્યું:

“હે મહારાજ ! આપની લીલા અકળ છે, આપની દ્વારાનો પારનથી.”
અને પછી, વ્રણે મિત્રો તરફ મીઠું હસીને જોયું.

“તમે પ્રણેજણું ખૂબજ લાગ્યશાણી છો. ગંડિકાલે, વડતાલમાં
લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ મને સત્તસંગપ્રચાર માટે, ડાકોર થઈને કાનમ
પ્રહેશમાં જવાની આજા કરી થાયે, કાનમાં જવા માટે આવો અવળો
અને લાંબો માર્ગ લેવાની આજા કેમ કરી હશે, તેતું કારણું હું સમજ
શક્યો ન હતો; પણ હમણું તમે જે વાત કરી એટલે એ કારણ રૂપ
સમજાઈ ગયું. તમારા માટેજ મને લગવાને અહીં થઈને કાનમાં
જવાની આજા કરી હતી.” હેવાનંદસ્વામીએ ખુલાસા કરતાં કહ્યું.

“મહાદેવજીએ રવાનમાં ને સાધુની વાત કહી હતી, તેજ સાધુ નમે
છો; હવે, અમારા ઉપર કૃપા કરીને અમને લગવાનનો યોગ કરાવીને
એમના આશ્રિત બનાવો.” વ્રણે મિત્રોએ કરીશ્યા હેવાનંદસ્વામીના પગ
પકડીને કહ્યું.

“તમારી ઇંદ્રિયા લગવાન પૂરી કરશો; પણ મારાથી તમારી સાથે
વડતાલ નહિ આવી શકાય.” હેવાનંદસ્વામીએ કહ્યું.

“ના, આપજુ ! એવું ન કરશો. પહેલાં એક વાર અમે જે ગંભીર
ભૂલ કરી તેની શિક્ષા છેલ્લા પાંચ વર્ષથી બોગવીએ છીએ. હવે અમારા
ઉપર દ્વારા કરે. તમે અમારી સાથે ન હો તો, અમને લગવાન બોગખાવે
કોણ ?” વ્રણે વ્રણે આજુજુ કરતાં કહ્યું.

“તમે એની ચિંતા હવે ન કરો. તમારે આતર જેણે મને અહીં
મોકલ્યે, છે તે પોતે જ તમને બોલાવશો, અને તમને આશ્રિત બનાવશો.”
હેવાનંદસ્વામીએ ખીરજ આપતાં કહ્યું.

ખડી તે દ્વિસે એ વાગ્યે, નણું મિત્રો દેવાનંહસ્વામી સાથે વડતાલ જવા નીકળ્યા. વડતાલ ગામ નજીબ આવ્યું, એટલે દેવાનંહસ્વામી અચક્ષાઈને ઉલા રહ્યા; પણ, એ દુપરામ વરેરેને કંઈકણે તે પહેલાંજ, એક જણે આવીને, અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ વડતાલથી ડાણું પદ્ધાર્યાની અખર આપી; એટલે ગામમાં ન જતાં, ચારે જણું તરતજ ડાણું જવા નીકળ્યા. ખૂબ ઉતાવળા ચાલીને ડાણું આવ્યા ત્યારે, અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ વડતાલથી આવીને ડાણું ન રૈકાતાં જેતલપુર પદ્ધાર્યાની અખર મળી. રાત પડી ગઈ હુતી. ઉતાવળા ચાલવાથી જણે જણુંને થાક પણ લાગ્યો હુતો.

દેવાનંહસ્વામીએ વણું મિત્રા સામે જોયું. એ દણિનો સંતે જણે સમજુ ગયા હોય તેમ, જણું જણુંએ દેવાનંહસ્વામીને હાથ જોડીને કહ્યું: “અગવાન મહ્યા સિવાય અને એમના આશ્રિત અન્યા સિવાય, હવે અમારે આરામ કરવો નથી કે ઘર પાછા જવું નથી. તમે અમને અગવાનનો યોગ કરાવ્યા સિવાય, કૃપા કરીને કયાંચ જરો મા; અમારું ઉપર એટલી હયા કરો.”

જણે જણુંની ધીરજ અને ધગશ જોઈને, દેવાનંહસ્વામી ખૂબ પ્રસન્ન થયા. પણ, થાડી વધુ કસોટી કરવાની ઈચ્છાથી એમણે પૂછ્યું: “અને કહાય અગવાન જેતલપુરમાં પણ ન મળે તો ?”

“કંઈ હુકત નહિ, અગવાન ત્યાંથી જ્યાં પદ્ધાર્યા હશે ત્યાં આપણે જઈશું. હવે અગવાનનાં દર્શન કરીને આશ્રિત અન્યા સિવાય, ઉમરેઠ પાછા નથી જવું તે નથી જ જવું.” જણે જણું મઝભતાપૂર્વક કહ્યું.

“એમ ? ત્યારે તો અગવાન કાઢે સવારે તમારી ઈચ્છા જરૂર પૂરી કરશો.” સ્વામીએ કહ્યું.

રાત પડી ગઈ હની, એટલે દાણુંમાં રૈકાયા; પાછલી રાતે વહેલા નીકળીને, ચારે જાણ સૂર્યોદય ધતા પહેલાં જેતલપુર આવ્યા. લાગોળમાંજ તેમને અગવાન અમદાવાહ પદ્ધાર્યાની અખર મળી. ઘડીવાર પણ ત્યાં ન રૈકાતાં, ચારે જાણ અમદાવાહ આવ્યા. ત્યાં, અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, શહેરના મંદ્યભાગે આવેલા નવાપાસમાં બિચાજતા હોવાની અખર મળી. સાડા નવેક વાગ્યે, ચારે જણું નવાપાસ નજીબ આવ્યા, એટલે દેવાનંહ-

સ્વામી ઉલા રહ્યા. “ભગવાનની આજ્ઞા સિવાય, મારાથી તમારી સાથે નવાવસમાં આવી શકશે નહિ; પણ, તમે સામે હેઠાય છે તે વાસમાં જવ. ભગવાન સભા કરી ધિરાજમાન દ્વારા હશે; તમને ત્યાં એ જરૂર મળશે.” દેવાનંદસ્વામીએ ગંગું જખુને અર્દીવર્ષા આપતા હોથ તેમ હોથ ઊંચા કર્યા, અને પછી પાછા ફરી ગયા.

હર્ષથી પુલકિત વદને, ગંગું મિત્રો વાસમાં દ્વારાલ થયા. સામે આવેલા ઘરના આંગણુમાં જ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું સભા લર્દીને પેટેલા હતા. જેવા એ ગંગું સભાનથાન નજીક આવ્યા, એટલે ભગવાને જમણું હુથની પહેલી આંગળી નડે દ્વારા કરીને એમને પેતાની પાસે ઓલાવ્યા. “આવો, ડ્ર્પરામ, હ્યારામ, નરભેરામ! અમારી પાસે આવવા માટે તમારે બંદુ ઇરણું પણું, ખંગું ને? પણ તમારી સાથે ને સામિયો હતો તે કયાં ગયો? અગ્રવાને મધુરહૃદાય કરતાં કણું.

ગંગું જખુની આંગમાં હર્ષનાં આંસુએ ઉલસાયાં. તરતજ, ગંગું જખું ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું સાધાંગ હિંયત્ પ્રણામ કર્યા.

“ભગવન! અહીં આવવા નાટે અંન તો એમને ધણું આથબ કર્યો, પણ આપની આજ્ઞા સિવાય અહીં ન અવાય એમ કરીને, હૃદયી અમને આ વાસ દેખાડીને એ તો કાનમ નરક પાછા ચાલી નીકળ્યા.” ઇપરામે હોથ જોઈને કણું.

“જગનાથ મહાહેવના ચોનરા ઉપર વર્ષો પહેલાં, આપણે મહ્યા હતા તે યાદ છે ને?” મંદમંદ હુઝતાં ભગવાને પૂછ્યું.

“હા, પ્રભુ! અજ્ઞાનને વશ અનીને, અમે તે દ્વિસે આપને ઓળાળ્યા નહિ. એ લૂલાનું પ્રાયશ્રિત અમારે પૂરાં પાંચ વર્ષ સુધી કરવું પડ્યું. તે પછી પણ લે આપે અમારા ઉદ્દેશ્ય કરીને, દેવાનંદસ્વામીને ડાંડેર થઈને કાનમમાં જવાની આજ્ઞા ન કરી હોત તો, હજુ પણ વધારે સમય આપના વિચોગનું હુંઅ લેણવલું પડત. અમારો એ અપરાધ, ભગવન! કૃપા કરીને માઝ કરો.” ગંગું જખું હોથ જોઈને કણું.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું હુસ્યા.

“દ્વારામ ! તમે તે દિવસે હોડતા હોડતા ગામમાં જઈની અમાર માટે ઝણાહાર લઈ આવ્યા હતા, અને ખૂબ પ્રેમથી અમને તે કણ જમાયાં હતાં અને હૃદ પાસું હતું. યાદ છે ને ? લગવાને કહ્યું.

“હા, લગવનું. પણ બીજુ દિવસે સૂર્યોદય થતા પહેલાં અમે ત્યાં આવ્યા ત્યારે આપ સ્થાન છોડીને ચચ્ચા ગયા હતા, અને અમારા મનની બંધી છંચાયો મનમાંજ રહી; પણ અમારો કોઈ લારે દોષ થયો હશે, એટલે આપ અમને છોડીને જતા રહ્યા હશે..” અશ્વલીની આંગે દ્વારામે કહ્યું.

“ના, તમારો કોઈ દોષ થયો ન હતો; પણ અમારે ધણું તીર્થીમાં કરવાનું બાકી હતું, એટલે ઉતાવળ હતી.” લગવાને ખુલાસો કરતાં કહ્યું.

“લગવનું ! અમને આપના અનુભૂતિ અનાવવાની કૃપા કરો.” ત્રણું મિત્રોએ હૃદ બોડીને વિનંતિ કરી.

“તમે અમારા જ છો, પણ અ.વો, આજે તો હું જાતે જ તમને સત્સંગનાં પ્રતમાન ધરાવું અને દીક્ષા આપું.” લગવાને કૃપાવૃષ્ટિ કરતાં કહ્યું. તરત જ સલામાં એ નથે જણું ને લગવાન શ્રીન્યામિનારાયણે, હારુ, મારી, ચોરી, અવેરી, વટલવું અને વટલાવવું—એ પાંચ બાળોનો ત્યાજ કરવારૂપી પાંચ પ્રતમાન ધરાવ્યાં, અને પછી વૈષ્ણવી લાગવતી દીક્ષા આપી.

આમ, ઉમરેઠ નગરની બાજુફેડાવાળ પ્રાણીણ સાતિમાં, ડ્ર્પરામ હાડકર, દ્વારામ શુક્કલ અને નરલોશામ હવે, આદ્ય સત્સંગી બન્યા. ડ્ર્પરામ હાડકરને, મૂળેશ્વર મહાદેવે સ્વાનમાં દર્શાન દઈને આપેલું વચ્ચન, આમ ત્રણું મિત્રો માટે સદ્ગાનીવડયું.

રણકણિકા

*** કર્મ જીન્યુકત કરવાં બોઇએ; એટલે, કર્મ કરતી વખતે વિચાર કરવો બોઇએ કે, તે કરવાથી લગવાન કેટલા પ્રસન્ન અને કેટલા અપ્રસન્ન થશે. મંહિરમાં દર્શાન કરવા જઈએ છીએ તે કર્મ, લગવાનની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે કરવામાં અ.વે છે; પણ તે કરતાં, જો ખીચ્યોનો સ્પર્શ થતો હોય તો તેથી લગવાન કુરાળ થાય છે.

3. સામૂહિક પ્રતમાન અને દીક્ષા

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, નવા આશ્રિતોને એ દિવસ પોતાની પાસે રાજ્યા, અને પોતાના હિંય થોળનો લાલ આપ્યો. પછી, આનંદ-વિલોચ અનીને એ લીલાચદિત્રોતું સ્મરણુ કરતાં કરતાં, ત્રણુ મિત્રો પાંચેક દિવસ પછી ઉમરેઠ પાછા આપ્યા. એમને પાછા આપેલા જોઈને, ધરનાં બધાં માણુસોને ખૂબ આનંદ થઈએ; પણ જ્યારે એમના કપાળમાં ત્રિપુરુણે બદ્ધાં ઉર્ધ્વપુરુઢ તિલક અને ચાંદંદી જોયો અને ગળામાં રદ્રાક્ષને બદ્ધાં તુલભીની નવી બેલડી કંઠી જોઈ, ત્યારે સૌને અતિ આર્થિક થયું. પણ, જ્યારે એમણે પોતે કેવી રીતે સત્સંગી થયા એ હૃદીકટનું વિગતવાર વર્ણન કર્યું ત્યારે ધરનાં બધાં જ માણુસો એમને તહીણ સહર્ષ અનુકૂળ થઈ ગયાં. ત્રણુ મિત્રોનાં ઘર જાતિમાં આગળ પડતાં હતાં, એટાં એમના ધર્મપરિવર્તનની વાત સમજ જાતિમાં વાયુવેગે ઝેલાઈ ગઈ; સમાજ માં લારે ખળખળાટ ભર્યી ગયો, જાનમાં પણ ચારે ચીટે એજ વાત ચર્ચાવા લાગી; બાપદાહાના સંપ્રદાયનો ત્યાગ કરીને, નવો સંપ્રદાય અપનાવવા માટે કેટલાકે ભારે અખુગમો વ્યક્ત કર્યો, કેટલાકે કડક શાખામાં ઠપકે આપ્યો, તો કેટલાકે વળી બહિધાર્ણી ધમદી પણ આપી. પણ, ત્રણુ જણુ ઉપર એની કંઈ અસર ન થઈ; હાલટું, એમના મનમાં પોતે અપના વેલા ધર્મની નિષ્ઠા અગ્નવત્તર બની. જ્યાં જ્યાં તક ભગતી ત્યાં ત્રણુ જણુ પોતે મૂળેશ્વર મહાદેવે દર્શન દઈને કરેલી સ્નોયના અનુસારજ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણો આશ્રય કરેલો છે, તે વાત ખૂબસાંતિથી ટીકાડારોને સમજવતા હતા. જાતિના પ્રાણ્યાંએ જ્યારે મહાદેવજીને સ્વર્ણમાં દર્શન દઈને કરેલી વાતની વિગતો સાંભળી ત્યારે, સૌ કેઈ મનમાં શરૂઆતી ચૂપ રહ્યા.

આમ કેઈ પ્રકારને વિફર્નત પ્રસંગ બન્યા સિવાય, ચારેક વર્ષ વીતી ગયાં. એવામાં એક દિવસે સવારે, એ હજુરી પાર્ષ્વથી અને એ સંતોને સાથે લઈને, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતે ઉમરેઠ પધાર્યા, અને તપસ્વી વેશો જાગનાથમહાદેવના જે ચાતરા ઉપર પોતે બેઠા હતા, ત્યાં એક.

નગરમાં વાયુવેગો એમના આગમનની અખર દેલાઈ ગઈ; રૂપરામ, હ્યારામ અને નરસેરામ તો રાણુના રેડ થઈ ગયા. ત્રણે જાણુ ખૂબ ઉતાવળે, એક થાળીમાં કૂલહાર, શ્રીકૃષ્ણ અને સાડર લઈને ચોતસા ઉપર આવ્યા; ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુને દરેકે પુણ્યહાર પહેરાવ્યો, શ્રીકૃષ્ણ અને સાડર એમના ચરણુકમણ આગળ સાદર મફુયાં અને પછી સાણાંગ દડવત્ત પ્રણામ કરીને હાથ જોડીને પાસે એઠા. જામમાં અધે અખર પડી ગઈ હતી, એટલે કોણાં ટોઝોળાં, તેમાં આદ્ધણેની સંખ્યા ઘણી વધારે હતી તે, “રૂપરામ, હ્યારામ અને નરસેરામના ભગવાનને” જોવા નીરખવા માટે ઉતાવળા ઉતાવળા ત્યાં આવ્યા. ધાર્યા વેદપુરણે અને વિદ્ધાનો પણ અલે ચેસ અને માથે પાથડી પહેરીને, ભગવાનની પરીક્ષા જેવાના હેતુથી ત્યાં આવ્યા. જોતનેતામાં હેઠેક હજાર માણુસો ત્યાં જેગા થઈ ગયા; ઉલા રહેવા જેટલી પણ જાણુ બાઈન રહી. થાડીવર તો સૌ હાથજોડીને શાંત ઉભા રહ્યા. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુ હાથના કથિસારથી સૌને જમીન ઉપર એસી જવાનો સંકેત કર્યો; એટલે, તરતજ મોટી સભાના રૂપમાં બધા એસી ગયા. વિદ્ધાનો, વેદપુરણે અને આદ્ધણેની આગળ એઠા.

“આપને ધાર્યા કોકે ભગવાન માને છે, પણ શાસ્ત્રો પ્રમાણે તો આ કળિયુગમાં ભગવાનનો અવતારજ સંભવી શકતો નથી; એટલે આપને ભગવાન શ્રી રીતે માનવા” ? આગળ એઠેલા વિદ્ધાનો પૈકી એ જ્યે, શાસ્ત્રોનો એટો આશ્રય લઈને, કહ્યું.

“તમે જ્યેલા બહુસ્તુત વિદ્ધાનો છો, છતાં શાસ્ત્ર વિશુદ્ધ આવું જોઈ વચન કેમ આવો છો, એનું ડારણુ સમજતુ” નથી. કળિયુગમાં ભગવાનનો અવતાર સંભવી શકતો નથી, એવું કોઈ સંમાન્ય શાસ્ત્રમાં કહેલું નથી; તેથી, શ્રીમદ્ભગવધગીતા જેવા સર્વમાન્ય શાસ્ત્રમાં તો ભગવાને સ્વભુષે “મમવામિ યુગે યુગે ।—એટલે હું યુગેયુગે અવતાર ધારણ કરું છું,” એવું રૂપરં કહેલું છે. સાચી વાત તો એ છે કે, ભગવાન તો અજાતસ્તલ છે, પોતાના અકતજનોને લાડ લડાવવા માટે અને તેમના મનોદ્વારા યૂચ કરવા માટે, ભગવાન, જ્યારે જરૂર પડે છે, જ્યાં જરૂર પડે છે અને જોવી રીતે જરૂર પડે છે ત્યારે, ત્યાં તેવી રીતે અવતાર ધારણ કરે છે. સર્વ સંસ્કારોનો આજ મત છે.” ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુ ગંભીર ઘર સાહે કંઈક લંબાખુથી ખુલાસો કરતાં કહ્યું.

“ભરાખર છે, ભરાખર છે, આપ સાચું કહો છો.” સલા સમગ્રમાંથી એક સામદા શાખા સંભગાયા.

“આપ કહો છો તેવું કહાય હુશો, પણ આપ કાઈ ચમત્કાર બતાવો તો, આપના ભગવાનપણુંની અમને અને સામાન્ય જનસમાજને પણ પ્રતીતિ આવે.” પોતાની વાતને વગળી રહેતાં વિદ્રાનોએ કહ્યું.

“શાખી થઇને તમે વળી પાણી અશાખીય વાત કરો છો ? જે ચમત્કાર બતાવે એ જે ભગવાન મનાતા હોય તો, જગતમાં જતજતના અનેક ચમત્કારો બતાવનારા ધથ્યા માણુસો ફરે છે; પણ તેમને કોઈ ભગવાન માનતું નથી. ચમત્કારો બત.વ. એ ખરી રીતે તો પોતાની નિર્ઝળતા ઢાંકવાનો માણુસનો મિથ્યા પ્રયાસ હોય છે.” ભગવાને મંહમંદ હસતાં કહ્યું.

“પણ શ્રીમદ આદ્ય શાંકરચાર્યે, પાડા પાસે પૂછાયેથી વેદ બોલાવ્યા હતા, એવું શાંકો અને ઈતિહાસ કહે છે.” પોતાનો કષ્ટો ખરો કરવાના હેતુથી પેલા વિદ્રાનોએ કહ્યું.

“શાંકો અને ઈતિહાસની ચીઅથી, સાહી અને સવળી વાતોની તમારા જેવા વિદ્રાનોએ આવી રીતે અવળી રજૂઆત ન કરતી જોઈએ. વેદ તો ભગવાનના સ્વભુગની વાણી છે. એરૂં તે ભગવાનનું સ્વરૂપ છે; આદ્ય શાંકરચાર્ય વેહના જાતા હતા અને વેદધર્મના પુરુષતાં હતા; તેમણે પાડા જેવા જરૂર અને મંહાયુદ્ધિના દીનયોનિના શુષ્પ પાસે વેદ બોલાવ્યા, અને તે પણ મુખદારા નહિ પણ અંધોમાર્ગના આવશ્ય તરીકે વપરાતા પૂછાડાદ્રારા બોલાવ્યા, એવી અનર્થકરી અવળી વાત કહીને, તમે શાંકો, ઈતિહાસ અને આદ્ય શાંકરચાર્યના ગૌરવને કલાંકિત કરો છો. કોઈ શાસ્ત્ર કે કોઈ ઈતિહાસમાં તમે કહો છો: તેવી વાત લગેલી અમારી જોવા, વાંચવા કે સાંભળવામાં આવેલી નથી; પણ જે તમારી ઈન્દ્રા વેહગાન સાંભળવાની જ હોય, તો પાડા જેવી જરૂર અને મંહાયુદ્ધ ધરાવતો હોય અને પણવતું શુષ્પન શુષ્પતો હોય, એવા કોઈ પ્રાણજીને અહીં બોલાવો તો, ભગવાન તમારી મનોવાંદ્ધના અવશ્ય પૂરી કરશો.” ભગવાને છેદ્ધું વાક્ય મર્માણ હાસ્ય કરીને કહ્યું.

લગવાનની પરીક્ષા દેવા માટે જ વિદ્ધાનો આવ્યા હતા, તે આવી જ કોઈ તક શોધતા હતા. તે ભાગતાં જ તરત, એ જણુ ઓલા થઈને ગામ તરફ હોડ્યા અને હરિશંકર નામના એક જરૂર વિભને તાં લઈ આવ્યા.

“આ હરિશંકર, પાડા કેવો જરૂર અને મંદ ખુદ્ધિવાળો છે. એના મુખેથી આપ વેહમંત્રો બોલાવો.” વિદ્ધાનોએ કહ્યું.

“હરિશંકર! તમારું નામ તો ધારું સારું છે; તમારા નામ દ્વારા, હરિ અને હર ઘનેના રૂપનું એવું પ્રેરિત પ્રનિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. અહીં એઠેલા આ વિદ્ધાનો અને વેહપુરુષોને તમારું વેહગાન સંભગાયું છે, તમે એમને વેહમંત્રોનું નિશ્ચિદ્ધ ગાન સંભગાવો.” સત્તમે ઉલેલા હરિશંકર સામે કૃપાદિષ્ટ કરતાં લગવાન શ્રીલગ્નામિનારાયણું કહ્યું.

હરિશંકરને માથે જરા ખુબ વધેલી હતી, દારી પણ ખૂબ લાંબી વધી હતી; દિક્કની તો ચોણું કાર્ડ મારી હતી, એરૂંડે શરીર પણ અલભસ્ત હતું. ભરાવહાર મોટું અને મેટી કાળી અંગેલાળો એ હતો તો પૂરી ભૂર્ભ, પણ કોઈ આચીત ઋષિ કેવો કર્યાજ લાગતો હતો. ચોની અને લગવાનની દર્દિ મરી અને એની આંખમાં અને અંતરમાં તેજનો પ્રદાહ કરી વગાયા. એણે શરીર વધારે શરીર કર્યું. કોઈ વિજનેતાની કેમ ચારે તરફ દ્વારા એવી અને યદી, “કેવી આપની આજ્ઞા?” એવા શ્રદ્ધા એ હોડ્યો, અને લગવાનને પ્રેમથી પ્રણિપાત કરીને એણું વેહગાન શરુ કર્યું. એનો અવાજ પહાડી હતો; એક પછી એક એમ વારે વેહના રૂદ્ધ રૂદ્ધ મંત્રાનું શુદ્ધ આરોહયવરોહ અને શાન્તિય ઉચ્ચાર અને એપ્પારૂંક એપ્પો ગાન કરવા માંથી. હિમાલયની ગંગાદીના ઉનનત શ્રીલગ્ન ઉપરથી ગંગાના પવિત્ર પ્રવાહ અનખલિન વહેતો થાય એમ ચોના મુખમાંથી વણુથાંકું વેહગાન પૂરુષ વણથી પ્રસારિત થતું જોઈ સાંભળીને, વિદ્ધાનો અને વેહપુરુષાં, દિંમૂહ અની શરા.

“યાદિતો! હરિશંકર કે વેહગાન કરી રહ્યા છે તેમાં જુદી હેઠાં, ઉચ્ચારમાં કંઈ અશુદ્ધ હોય, એગાંતી ચેપા અયોધ્ય હોય તો જરૂર કહેને.” લગવાન શ્રીલગ્નામિનારાયણું સભાજનોને, સનિશેષ તો વિદ્ધાનો અને વેહપુરુષોને સંશોધીને કહ્યું.

“ભગવાન ! આવું વિશુદ્ધ શાસ્ત્રીય વેહગાન, આ પહેલાં અમે કહી સાંભળ્યું નથી. અહીં એઠેલાંચોમાં પણ થોડા સામવેદી વિદ્ધાનો છે, પણ એમને પણ આવું ઉચ્ચ કેટિનું સ.મગાન આવડતું નથી. “સૂક્ત કરોતિ વાચાલં । ભગવાન, મૂંગાને પણ વેદવાણી ઓલતો કરે છે,” એ શાસ્ત્રવાક્ય અમે લણ્યા છીએ, અને વારંવાર ઓલીએ પણ છીએ; પણ તેને અજે વ્યવહારમાં તો આપે જ સાચું કર્દ. બતાયું છે. ભગવાન સિવાય બીજું કેઠ, આવું અદ્ભુત કાર્ય કરી કરી શકે નહિ.” બધા વિદ્ધાનો અને વેહ-પુરુષો, હૃથ જોઈને એકી સાથે ઓલી ઉઠ્યા.

“હુદિશાંકર ! તમારા વેહગાનથી આ બધા વિદ્ધાનો અને વેહ-પુરુષોને ખૂબ સંતોષ થયો છે. હવે તમારું વેહગાન બંધ કરો. વિદ્ધાનો ! ઓદો હવે બીજી શી રુદ્ધા છે ?” ભગવાને હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

“ભગવાન ! હવે એકજ રુદ્ધા છે. અમે આપનો એવડો અપરાધ કર્યોં છે. શાસ્ત્રો અમે લણ્યા છીએ, છતાં એની વાત આપ જેવા સર્વજ્ઞ પુરુષોની મિથ્યા પાસે અવગ્ની રીતે રજૂ કરી અને લાડોમાં પ્રમ ઉત્પન્ન કરવાનો. મિથ્યા પ્રથળ કર્યો, અમારો આ મોટો અપરાધ છે. આપ સાક્ષાતું ભગવાન છો, છતાં આપની પરીક્ષા કરવાનો બીજો અક્ષમ્ય અપરાધ અમે કર્યો છે. વિદ્ધાના ઘરંડમાં લાન ભૂલીને અમે કે આ અપરાધો કર્યા છે, તે જેતાં તો અમારી રુદ્ધ. પૂરી કરવા માટે આપની પાસે યાચના કરવાનો પણ અમને અધિકાર નર્હો, અમારી એવા યોગ્યતા પણ નથી; પણ, આપ અધમઉદ્ઘાસ્ક છો, શુંગાના કેટિસહૂલ અપરાધો અને હોંપા સાસું આપ જોતા નથી, એ આપનું બિજુદ્ધ છે; એ બિજુદ્ધ લક્ષમાં લઈને, આપ અમને બધાને આપના આશ્રિત બનાવો.” સાપ કાંચળી ઉતારે તેમ, અલિમાનનો ઝાંસો ગળામાંથી ઉતારી નાંખીને, અતિ વિનાય બનાને, વિદ્ધાનો અને વેહપુરુષોએ, ઉભા યદ્દને, હૃથ જોઈને, ભર્તક નમાવીને પ્રાર્થના કરતાં કદ્ય.

“ભગવાન ! અમારો એં વાંક ? અમને બધાને પણ આપના આશ્રિતો બનાવો.” સામે જેઠેલા સંભળનાચો એક સામટા ઉભા થઇને હૃથ જોઈને વિનંતી કરો.

આહેતુકી કરુણા અને કૃપા દાખલાની, એજ જેમનો સ્વલ્પાવ છે એવા

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે માટીનો ઘડો મંગાવ્યો અને તેમાં તળપદમાંથી પાણી ભરી લાવવાની પાર્વિફને આજા કરી; તરતજ પાર્વિ પાણીને ઘડો ભરી લાવ્યો. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે તેની પાસેથી ઘડો પોતાના હાથમાં લીધો, અને પોતાના જમણા હાથમાં તેમાંથી પાણી લઈને, તેની અંજલિઓ બધા લોકો ઉપર છાંટવા માંડી. પહેલાંતો, આ શું થાય છે તે લોકો સમજ્યા નહિ, પણ પણી તરતજ તેમને સાચી વાતનો જ્યાલ આજ્યો. ત્યાં એકનિત થયેલા સર્વલાકો શાંતથિતો સ્થિર બની હાથનેથીને ઉભા રહ્યા.

“જેને જેને આ પાણીના છાંટા અડયા છે તે સર્વને, હું આજે પાંચ વરતમાન ધરણું છું. આજથી એ સર્વેંએ, હારુ, માટી, ચારી, અવેરી અને વટલવું વટલાવવું—એ પાંચ બાબતોનો જીવનમાં ત્યાગ કરવારૂપી પાંચવરતમાન, એટલે ધર્મનિયમોનું અવશ્ય પાલન કરવું.” ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે કૃપાવૃદ્ધિ કરતાં કહ્યું.

“અમે આપે આપેલાં પાંચ વરતમાનોનું અવશ્ય પાલન કરીશું.” લોકમેહનીમાંથી એકસામટો નિશ્ચયાત્મક અવજ સંભગાયો.

“આજથી તમને બધાને હું પ્રગટ પરપ્રાણ પુરુષોત્તમ નારાયણુના ચરણશરણુમાં મૂકુછું; હવે તમે બધા એક એમનો જ આશ્રય કરજો અને એમનીજ લક્ષિત કરજો; તમારું કલ્યાણ અવશ્ય થશો.” ભગવાને અલખયવર આપતાં કહ્યું.

“ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનો જય હો ! ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનો જય હો !” લોકમેહનીમાંથી આનંદનો અતિરેક દ્વારાવતા જયનાદે ઉઠ્યા.

—આમ અનેક જીવોને, સામૃહિકરીતે પાંચ વરતમાન ધરાવવાનું અને વૈષ્ણવી ભાગવતી દીક્ષા આપવાનું અનેંડ મહાકાર્ય, પહેલવહેલુ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, ઉમનેઠ નગરમાં કર્યું. હોઠ એ વર્ષ ઉપર, નાગા બાવાએ અને વામાચારીઓના અત્યાચારેની ઉપાધિ ટાળવા માટે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, કાઠિયાવાડમાં આવેલા કાળવાણી ગામે, પરમ વૈષ્ણવી દીક્ષા ધરાવતાં, પાંચસો સાધુઓની મંડળીને, સામૃહિકરીતે અલક્ષ્યપણે

વિચરી શકે થેલા પરમહંસો ભનાયા હતા; તે પછી સામુહિક દીક્ષા આપવાનો આ બીજો પ્રસંગ હતો. આવો એક વીજો પ્રસંગ, આ પછી. વિ. સં. ૧૮૬૪ ની રામનવમીને ઉત્સવ ભગવાન શ્રીરામભિનારાયણે સારંગપુર ગામે ઉજવ્યો ત્યારે બનેલો છે. તે વખતે પણ, ઉમરેઠમાં કર્યું હતું તેમ, હાજર લોકમેહની ઉપર પાણી છાંટીને સામુહિક મતમાન ધારણ કરાવ્યાં હતાં.

એકનિક થયેલી મેહનીમાં આદ્યાણોની સંખ્યા ઘણ્યી વધારે હતી. પરપરાયી શૈવ યા શાકન પર્મનું પાલન કરતા એડાવણ જાતિના આદ્યાણોનો મોટો ભાગ, ભગવાન શ્રીરામભિનારાયણનો આશ્રિત બન્યો. સંપ્રદાયના વડતાલ વિલાગમાં, આદ્યાણુ આશ્રિતોની વિશેષ સંખ્યા, ગુજરાતમાં આજે પણ એક માત્ર ઉમરેઠ નગરમાંજ છે.

“ઓદો, હવે બીજુ કંઈ કંઈ છિંછા છે?” ભગવાને હસતાં હસતાં નવા આશ્રિતોને પૂછ્યું.

“મહારાજ ! અમારી હવે એકજ કંઈ છિંછા છે. આપ અમારે વેર લોજન કરવા પધારો.” નવા આશ્રિત થયેલા આદ્યાણોએ હાથ જોઈને વિનંતિ કરી.

“અધાને વેર જઈને લોજન કરવામાં તો બધુ દિવસો લાગે.” ભગવાને કહ્યું, એ શરૂઆતી સાંભળીને અધાના સુખ ઉપર નિરાશા અને ઉદ્દાખીનતા છવાઈ ગઈ. નવા આશ્રિતોને ઉહાસ થયેલા જોઈને, ભગવાન શ્રીરામભિનારાયણનું હૃદય રફ્તી ઉક્યું.

“ઓબું કરો, તમે તમારે વેર આવતી ડાલે સવારે ગમે તે એક વાનગી ભોજન માટે તૈયાર કરી રાપણે, અમે તમારે વેર આવતે એ અદ્યાણુ કરીશું; પણ કોઈને વેર વધુ રોકાઈશું નહિ, અધા ઉતાવળ રાપણે.” ભગવાને કૃપાવશ થઈ ને કહ્યું.

લોકોમાં આ શરૂઆતી સાંભળતાંજ આનંદ આનંદ છવાઈ ગયો. ઇનીથી ભગવાન શ્રીરામભિનારાયણના જયનાદ્યા આકાશ ગાળુ ઉક્યું.

પછી લોકો, એક પછી એક, ભગવાનને પગેલાગીને વિભરાવા લાગ્યા. દ્વારામ, દ્વારામ અને નરલેશ્વર મૂર્ગા બેસી રહ્યા હતા; પોતાનીજ

શતિના વિક્રાનોએ લગવાનની કે દીતે પરીક્ષા લેવાને પ્રયત્ન કર્યો તેથી, તેમને ભારે ખેડ અને રોષ વ્યાપ્યો હતો. પણ, પછી જ્યારે હસ્તિંકરના મુખેથી વેહમ તોનું ગાન શરૂ થયું ત્યારે, એમના અંતરમાં આનંદના ચોધ ઉછળ્યા હતા; એમની આંખમાંથી હર્ષનાં આંસુઓ વહેવા લાંઘાં હતાં. અને જ્યારે લગવાને બધાને વેર લોજન કરવા માટે પદ્ધતવાની ઈચ્છા જાહેર કરી ત્યારે, એ પોતાના અંતરને આનંદ છૂપાવી શક્યા નહિ.

“મહારાજ ! આજે આપે અમારા ઉપર ખૂબ હ્યા કરી છે.” બાળકની નાદાનીનો વિચાર કર્યા સિવાય જનની કેમ એનું પાતન પોષણ કરે છે તેમ, આજે અમારી પાત્રતા અપાત્રતાનો વિચાર કર્યા સિવાય જ, સૌ ઉપર કૃપાવૃષ્ટિ કરી છે.” પણ, મિન્દાએ ગળગળા થઈને હુથ જોડીને કહ્યું.

“અમારો તો સંખ્યાવ જ એવો છે. જુવ અભિમાન અળગું કરીને સહેજ નમે તો અમે તરત જ હોડીને એનો હુથ જાલી લઈએ છીએ.” લગવાને મધુર હાસ્ય કરીને કહ્યું.

બીજા દિવસે, લગવાન બધાને વેર ગયા અને કે એક વાનગી લોજન તરીકે તૈયાર રાખી હતી, તેમાંથી થોડું અહણ કર્યું. દ્વારામની માતુશ્રી રૂપાંખાએ બહામ, પીરતાં વગેરે મસાલો નાભીને, શીરો અનાંધો હતો. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, એમની ચોસરીમાં ઘડીવાર એઠા અને એક વાડકીમાં એ શીરો લઇને જરૂર. સર્વ આશ્રિતોને ઘેર જઈને, આવી દીતે લગવાને એકજ દિવસે લોજન અંગીકાર કર્યું હોય, એવો પ્રસંગ પણ સંપ્રદાયમાં ઉમરેઠ નગરમાં પહેલવહેલો જ બનેલો છે. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, એકજ દિવસે, આશ્રિતોને ઘેર ઘેર જઈને લોજનનો સ્વીકાર કર્યાનો બીજો પ્રસંગ, વિ.સ. : ૧૮૬૪ની રામનવમી ઉપર સારંગ-પુરમાં ફનેલો છે.

એ પછી, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ જ્યારે ઉમરેઠથી વડતાલ જવા નેયાર થયા ત્યારે, ઇપરામ, દ્વારામ અને નંબેરામના ગળે ઝૂમો કરાઈ આંધો, આંખમાંથી ડાખલ આંસુઓ વહેવા લાંઘાં.

“આરે ! તમે તો હવે આ જામના આશ્રિતોના અખણી અને પિતા

કહેવાન, તમે શોક કરો એ ન શોકે; તમારે તો અન્ય સર્વેને હૃદાધારણ
આપવી લેછાએ અને લગવાનની દથા, ડીર્ઠન અને નામદમરણું કરાવવામાં
આગળ પડીને સહાયરૂપ થયું જોઈએ. સત્તાંગના પ્રચાર માટે અમે અહોથી
ખીજા જામેચો જઈએ, તો પણ તમારી પાસે જ ઢીએ. તમે અમારા એં:
અને હું તમારે છું, એ કેમ ભૂતી જવ છો ?” લગવાને વણે જખુને પાસે
ઓલાવીને, પીડે હાથ ફેસ્વતાં કહ્યું.

દ્વપરામ અને નરલેશરમ શાંત થયા, પણ દ્વારામની આંખમાંથી
આંસુ સરતાં બંધ ન થયા.

“દ્વારામ ! તું તો બધામાં વધારે હોશિયાર અને તેજસ્વી છો. તને
તો હું મારી પાસે ઓલાવીને રાખવાનો છું. તું શોક ન કરીશ.” લગવાને
કહ્યું:

“મહુારાજ ! થેવકને ભૂતી જશો મા, કેમ અને તેમ જલદી આપની
સેવામાં મંગે ઓલાવી લેનો.” દ્વારામે લગવાનના પગે પડતાં કહ્યું.
જવાબમાં લગવાને માત્ર મહુર રિમિતજ કર્યું; અને પછી લગવાન
વડતાલ પદાર્થ.

રત્નકણ્ણિકા

*** આગ્રી શત પથારી કર્યા કરનારને ઊંઘવાનો વારો આવતો
નથી; તેમ, જે બણે તેને જુવનમાં બરાબર ન ઉતારે અને માત્ર
જાણ્યા જ કરે, તો તેને સુણ દી ભળતું નથી.

*** જ્યાં સુધી પુષુષને પ્રકૃતિ વળગેલી રહે છે—પુષુષ પ્રકૃતિને
વળગેલો રહે છે, જ્યાં સુધી તે પરમાત્મા તરદ્દ વળી શકતો નથી અને
પરમાત્માને વળગી શકતો નથી.

દ્વારામ, ઋવેહની આધ્યાત્મિક શાખાના, ગૌતમગોત્ત્વના, શુક્લ અટક ધરાવતા બાજઘેડાવાળ જ્ઞાતિના પ્રાણાણુ હતા; એમની અટક જોકે શુક્લ હતી પણ, સામાન્યમાન્યતા પ્રમાણે એ યજમાનવૃત્તિ કરતા ન હતા.

બાજઘેડાવાળ જ્ઞાતિના દ્વિતીયસ પ્રમાણે તો, જ્ઞાતિમાં જે શાખાસંપત્ત હોય, અને વિધાવિશાશ્વ હોય, તે શુક્લ કહેવાતા હતા (અધિક ભારતીય બાજઘેડાવાળ દ્વિતીયસ સલાના ૧૧મા અધિવેશનની સ્મરણિક પૃ.૮). વડીલોએ સારી એવી જમીનજગીર સંપાદન કરી હતી, ધીરધારનો ધંધો પણ ડીક વિકસાવેલો હતો; તેમાં જોમણે પોતે પણ વધારો કર્યો હતો; એટલે નિર્વાહ માટે એમને કેદી જ્યવસાય કરવાની જરૂર ન હતી. એમના કુળના મૂળપુરુષનું નામ જંગ શુક્લ, એમના પુત્રનું નામ પોપટ (તેમનાં પત્નીનું નામ લાડુભાઈ), એમના પુત્રનું નામ રાજસામ (તેમનાં પત્નીનું નામ ધીરજભાઈ), એમના પુત્રનું નામ ગૌતમ (તેમનાં પત્નીનું નામ રામભાઈ), એમના પુત્રનું નામ સોમેશ્વર ઉર્દે જશ શુક્લ (તેમનાં પત્નીનું નામ લુલીભાઈ), અને એમના પુત્રનું નામ અમાલ (તેમનાં પત્નીનું નામ વીરભાઈ) હતું. અમાલ શુક્લે, વીકુલભદ્રની પોળ કે જે આજે લીમડા પોળ નામે એળાગ્ય છે તેમાં આવેલા પોતાના નિવાસસ્થાન નશુકમાં સાર્વજનિક ઉપયોગ માટે, મીડા પાણીનો એક મેટો પાડો કૂવો અંધાર્યો હતો; એમના નામની તકાતી ધરાવતો એ કૂવો આજે પણ સારી સ્થિતિમાં ઉલ્લો છે. અમાલના પુત્રનું નામ નરોત્તમ (તેમનાં પત્નીનું નામ હંસથાઈ) અને એમના પુત્રનું નામ વલ્લભસામ (તેમનાં પત્નીનું નામ રૂપાભા) હતું. વલ્લભસામને પ્રણ પુત્રો હતા—કૃપાશંક, લક્ષ્મીહિતા અને દ્વારામ. દ્વારામનો જન્મ વિ. સે. ૧૮૪૪ ના ચૈત્ર સુ. ૧૫ ના રોજ થયો હતો; દ્વારામનાં પત્નીનું નામ અંધાભા હતું. દ્વારામને બેનકેર નામે એક ખણેન પણ હતાં. આ નણે ભાઈએનાં અને તેમનાં માતુશ્રી રૂપાભાનાં નામે સત્સંગીશુવનમાં ગઢપુરના અન્નફૂટોત્સવ પ્રસંગમાં જણ્ણાવેલાં છે (સ. જી. પ્ર. ઉ અ.૬), એ અન્નફૂટોત્સવ પ્રસંગે, દ્વારામનાં પત્ની અંધાભા પણ ગઢપુરમાં સેવા કરવા હાજર હતાં. દ્વારામના કુળનું વંશવૃક્ષ નીચે પ્રમાણે છે :—

એકાંકી સરણિયા દ્વારા પ્રદાન કરેલું હૈ

એકાંકી સરણિયા

દ્વારામ શુક્રિ

(સ. ૧૮૪૪ ચેત સે. ૧૫-સ. ૧૬૨૫ એટ વ. ૮)

આપણ અધ્યાત્મ

કંઈદારમ શુક્રિ

(સ. ૧૮૬૯ કારતક સે. ૧૧-૧૬૪૪ લાહરી સે. ૧૪)

નાથભાઈ શુક્રિ

(સ. ૧૬૩૩ ચેત સે. ૧૫-સ. ૨૦૧૧ આવણ સે. ૭)

દાદાસાઈ

(સ. ૧૬૩૬ કા. વ. ૪-સ.
૧૬૬૬ કા. ૫, ૦))

મહનમેહન હિસ્પસાઈ
(સ. ૧૬૫૭ આવણ (સ. ૧૬૫૮
વ. ૦))-

શાખા
(સ. ૧૬૬૨
સ. ૧૬૭૫
સ. ૧૬૭૪ મહા વ. ૩) વ. ૧૪)

દદમેનિનારાયણ- લગભગસાઈ ધનદ્યામ-

પ્રસાઈ (સ. ૧૬૭૨-
૧૬૬૨ (સ. ૧૬૬૮ સ. ૧૬૭૫) (સ. ૧૬૭૬

અધિક
શાખા
આષાડ વ. ૦)) વ. ૫)
વ. ૧૧)

શાખા
વ. ૧૧)

પણ જેવા જડ અને નિરક્ષર હરિશાંકરના મુખથી ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વેહમંત્રોત્તું વિશુદ્ધ ગ.ન કરાયું, એના પરિણામે ઉમરેઠની આજ ઐડાવાળ જાતિના પ્રાક્ષણોનો મોટો સમૃદ્ધાય સ્વામિનારાયણ ભગવાનનો આશ્રિત થયો હતો; એટલે રૂપરામ, દ્વારામ અને નરલેલામને જાતિજ્ઞનો તરફથી પહેલાં જે ઉપાધિઓ વારંવાર સહન કરવી પડતી હતી, તેનો અંત આવ્યો હતો. પણ, પોતાની જ જાતિના વિદાન વેહપુરુષોએ પોતાના ઉપાદ્ય ઈધુહેલ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની પરીક્ષા કેવા માટે જે વિચિત્ર રાહ અપનાવ્યો હતો, તેથી દ્વારામને ઘણું એછું આવ્યું હતું. એ પ્રસંગે પોતાને મૂકપ્રેક્ષક તરીકે બધું જેઈ રહેણું પડ્યું હતું, એનો પણ એમના મનમાં લારે રંજ હતો; આથી એમને કંઈક અખુગમે પણ આવ્યો હતો. એટલે ઉમરેઠ છોડીને, ગઢા જઈને ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની સેવામાં રહેવાના વિચારો એમને ઘણીવાર આવતા હતા; પણ ભગવાને પોતાની પાંચ રહેવા માટે બોલાવી કેવાતું વચન આપેલું ડોવાથી, બોલાયા સિપાય એમની ઈચ્છા અને આજા વિઝદ્ધ ગઢા જતાં એમનો પગ ઉપરો ન હતો. ભગવાન આજે બોલાવશે, કંદે બોલાવશે, એમ એમના સંદેશાની એ ચાતક જેમ રોજ રાહ જોતા હતા.

પણ મહીનાએ વીત્યા અંન વર્ષો વીત્યાં, પણ કોઈ સંદેશો ન આવ્યો, ત્યારે એમની નિરાશાનો પાર ન રહ્યો. એમને થયું કે, પોતાને બોલાવી કેવાતું વચન ભગવાન કર્હાય ભૂલી તો નહિ નયા હાય ને? પણ બીજુ જ પણે, ભગવાનના વચનમાં આ પ્રકારની આશાંકા કરવા માટે, એમને ઘણો પસ્તાવો થયો; આવી શાંકા કરવ. માટે, પોતાને મનોમન ડપકો આગીને એમણે વિચાર કર્યો કે ભગવાનની સેવામાં રહેવા જેવી લાયકાત હજી પોતે કેળવેલી નહિ હોય, એટલે જ “ભગવાન પોતાની પાસે રહેવા આવવા માટે સંદેશો કહાવતા નથી.” મનમાં આ વિચાર સ્થિર થતાં જ, એ લાયકાત કેળવવાનો એમણે નિર્દ્ધય કર્યો; આ નિર્દ્ધયનું પરિણામ એ આવ્યું કે, ઘરમાં રહેવા છતાં, એમનું મન ભગવાનના રમરણ ચિત્તનમાં અખંડ જોડાયેલું રહેવા લાગ્યું.

આખરે એક દિવસ, એમની પ્રતીક્ષાનો અંત આવ્યો. ગઢામાં મોટા પ્રમાણમાં અન્નકૂટોત્સવ ઉજવવાતું ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે નજી કર્યું; એટલું જ નહિ પણ એ પ્રસંગે, હેશદેશાંતરથી હરિભક્તોને તથા

सत्संग प्रचारार्थे इरवा नीठળेला सर्व संतोने पण आमंत्रणु आपाने ऐलाववानुं नक्की करवामां आळयुं. आ प्रसंग उपर वेणासर गढा वडेला आवी पडेंगंचवा माटे, अगवाने हयाचामने पण्यु आस संदेशा भेडव्यो; संदेशो मणतांज, हयाचाम राणुना रेड थई गया. झीलज हिवसे, ए पेताना काईचो सांचे सहकुटुंब गढा जवा नीडल्या; गढा पडेंगंचवानी हयाचामने एटदी अधीराई आनी हुती के, ए रस्तामां रातना येढा कलाक ज रोकाता हुता. एमणे लोकन भाटे घसियो, पूरी अने अथाणु सांचे लीधुं हुतुं; अं आळु लेवा पूर्णु हिवसे, डेअ अनुकूण स्थणे खांच एकाह कलाक रोकातां, अने पाई आपो हिवस प्रवास यालु राखतां. यांचे हिवसे सवारे, ए गढा पडेंगंच्या अने तरत ज अन्न-कटेत्सव भाटे जुही जुही वानणीचे: करवा—करववानुं, पाकशाणा उपर ज्ञात-हेखरेण राखवानुं अने व्यवस्था करवानुं लारे जवाखारीवाणुं काम एमणे उपडी लीधुं. सभय येढो हुतो छतां, दूळा गाणामां एमणे खूब कुशणता अने करक्कसरथी पण्यु सारी दीते अधुं काम पार पाऊयुं. एमनी कार्य इक्षताथी, अगवान श्रीखाभिनारायणु गुब राणु थया.

पणु उत्सव पूरो थया पाई, अगवान श्रीखाभिनारायणुनी सेवामां रहेवानी एमनी धृष्टिभनमांज रडी. उत्सव पूरो थतां ज, एकवित थयेला हुरिलकटेपे ने पेतापेताने घेव जवानी तथा संतोने सत्संग प्रचारार्थे हेशमां करवा जवानी, अगवाने सर्व सामान्य आज्ञा करी; ते लेणी एमने पण्यु घेर जवानी आज्ञा भरी गटी, ए खूण छताश थई गया; पण्यु झील ज पणे, एमणे भनमांथी हुताशा खंभेरी काढी. पेतानुं धार्युं अगवान पासे करववानो आश्रु सेववा भाटे एमणे पेताना भनने ठपडे आप्यो. एमणे भनोभन नक्की कुर्या के, “लक्ते तो अगवान केम सापे तेमज राणु थधुने रहेलुं लेइच्ये; अगवाननी धृष्टि एज पेतानुं प्रारण्ध सभजवुं लेइच्ये; पेतानुं धार्युं अगवान पासे करववानी धृष्टि राखवी ए लक्तनुं लक्षणु न ठेवाय.” भनमां आ विचार स्थिर करीने, पेताने घेर जवा भाटे, एमणे अगवानना यरण्युमां भाथुं नभावीने आज्ञा भाणी; त्यारे अगवाने इरीथी इंहुं के, “हयाचाम! तने हु मारी पासे रहेवा भाटे ऐलावी लेवानो छुं.”

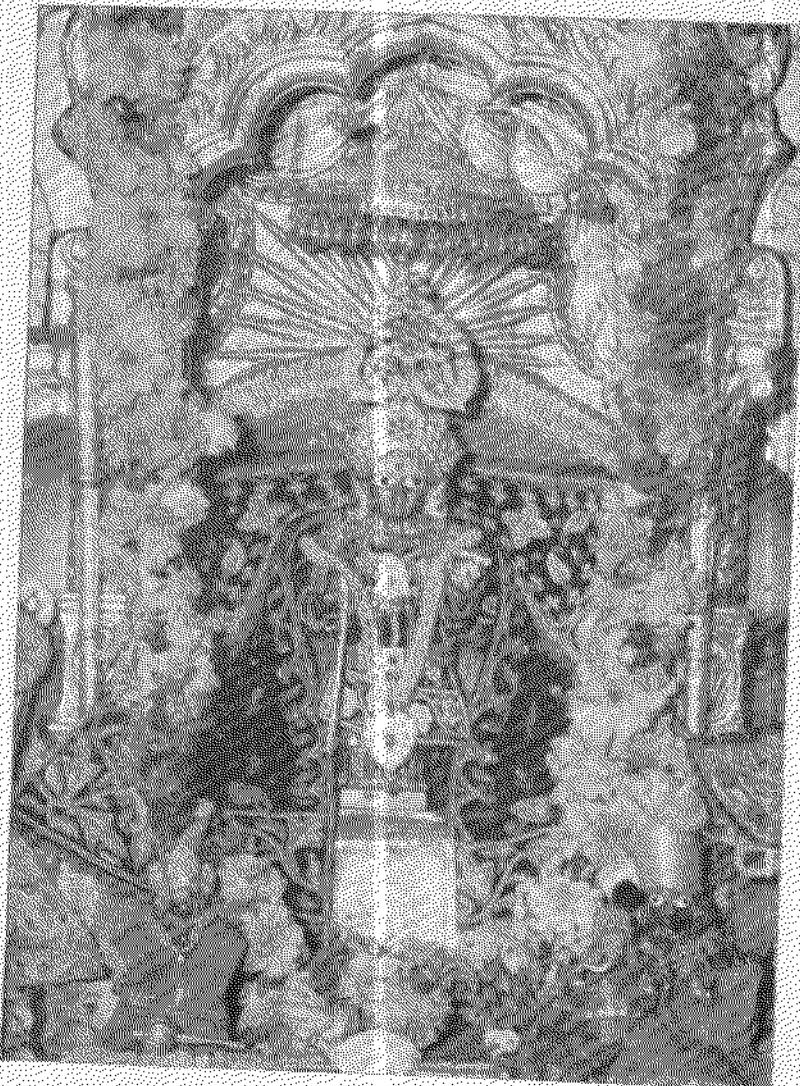
ભગવાનના આ શફ્ટો સંખળતાં જ, દ્વારામે અત્યાર સુધી મહાપરાણે રોડી રાખેલાં આંસુઓ એકદમ જોર કરીને બહાર ઉભાસાથાં અને ભગવાનના ચરણનું પ્રકાલન કરવા લાગ્યાં. “મહારાજ ! હુને આપનો વિચેંગ સહુન થતો નથી; મારા ઉપર કૃપા કરો.” હુથ જોડીને દ્વારામ એટલા શફ્ટો માંડમાંડ ઓલી શક્યા; એમની આંખમાંથી આવણુલાહરનો વહેલો શરૂ થઈ ગયો.

“દ્વારામ ! રડે છે શા માટે ? યોથું સમયે હું તને અહીં મારી પાસે ઓલાવી લઈશ જ; પણ, મારી પાસે રહેવા માટે, ન ઓલાવું ત્યાં સુધી તને મારા દર્શનનું સુખ મળતું રહે તે માટે કે તને આ મારું નાનું સ્વરૂપ ને મારો જામો આપું; એ સ્વરૂપની તું નિત્ય પૂજા કરજે, અને એ જમાનો નિત્ય સ્વર્ણ કરજે; તું મારી પાસે જ હોથ એવું સુખ તને મળયો.” એમ કહીને સુદુરં પ્રકાચારી પાસે શ્રીલુભૂમહારાજે ખંચાતુની એક મૂર્તિ અને પોતાનો જામો મંગાવ્યો. પછી, એ અને વસ્તુઓ અતિ કૃપા કરીને દ્વારામના હુથમાં આપી. દ્વારામના મનમાં અને સુખ ઉપર અપૂર્વ સંતોષ અને આનંદની રેખાઓ રેખાઈ ગઈ.

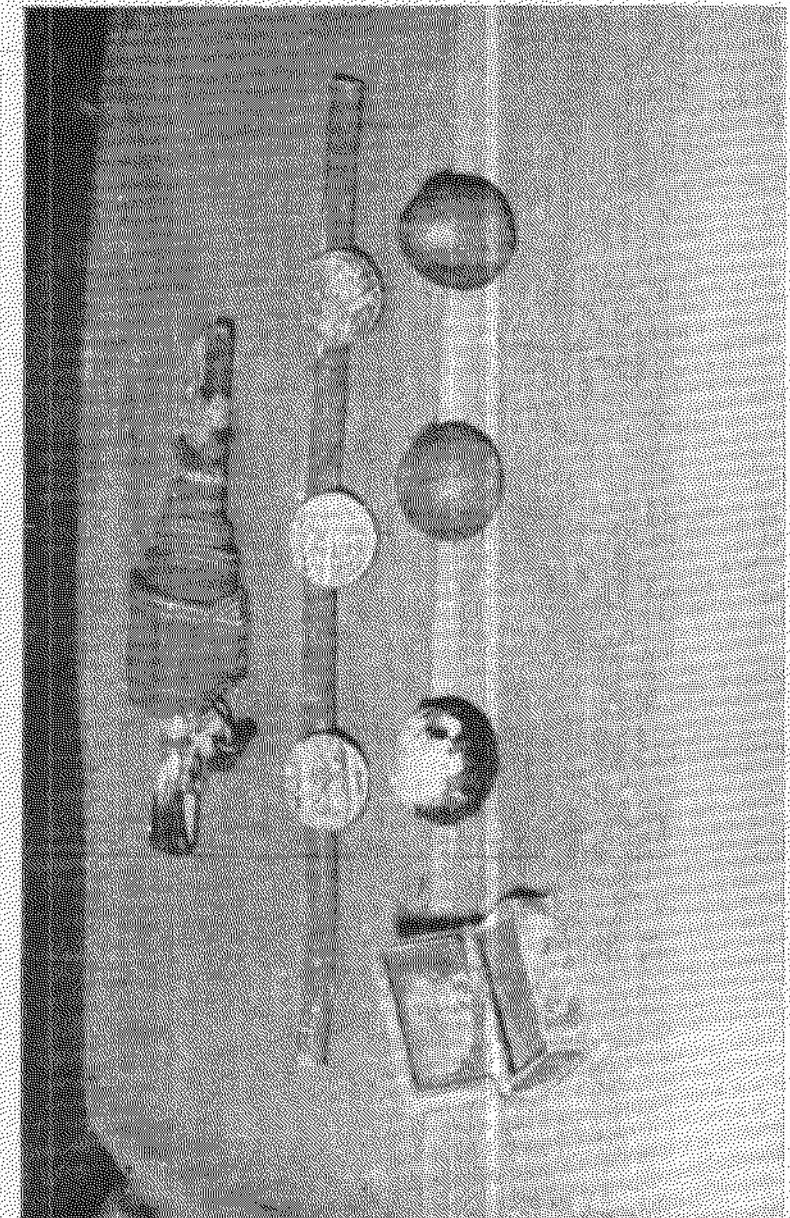
એ પછી, દ્વારામે હુસ્તા સુધે શ્રીલુભૂમહારાજની રજા લીધી અને ભગવાનનાં અદ્ભુત લીલાચરિતોનું સમરણકીર્તન કરતાં કરતાં, ઉમરેઠ પાછા આવ્યા.

એ પછી થોડાં વર્ષો બાદજ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની પાસે રહેવાની એમની મનોકામના સઝણ થઈ. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ કૂલડોલોત્સવ કરવા માટે વડતાલ પદ્ધારો હતા; દ્વારામ પણ પોતાના આઈઓ તેમજ કુદુર્ખના અને ઉમરેઠના સત્સંગીઓ સાથે આ ઉત્સવમાં ભાગ લેવા અને દર્શન કરવા માટે, વડતાલ આવ્યા હતા. એ વખતે ધર્મદેવના પરિવાસના બધાજ સહયો અયોધ્યાથી ભગવદ્ ઈચ્છાનુસાર ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં દર્શન કરવા માટે પહેલનહેલા* સંપ્રદાયમાં

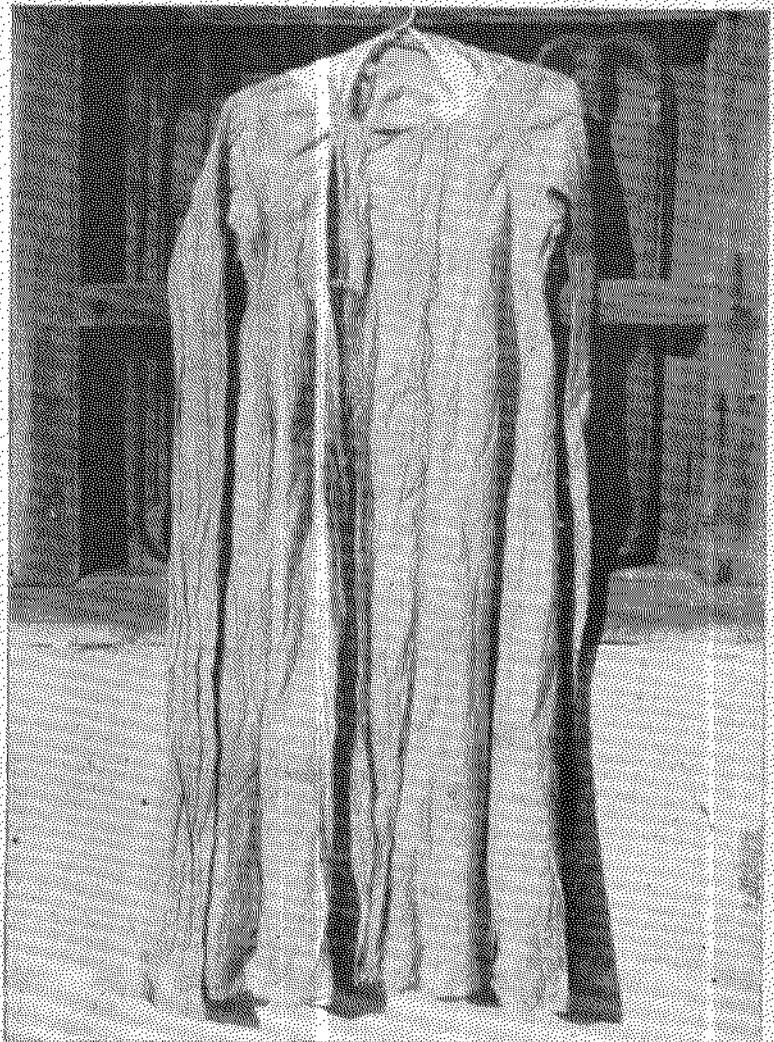
*ધર્મદેવના પરિવાસના અયોધ્યાવાસી સભ્યોનું સંપ્રદાયમાં આગમન અને દ્વારામના જીવન પરિવર્તનનો (અયોધ્યાવાસી સંપ્રદાયમાં પહેલવહેલા આવ્યા તે પછી તરત જ દ્વારામને ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની સેવાસ્ત્રાન્ધ્યમાં રહેવાનો યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો, એ એમના જીવનનું પરિવર્તન હતું.) સંબંધ હોવાથી, અયોધ્યા-

શૈવાદ્યુષ મારાજ
એ મુણી, લગભગ શૈવાદ્યુષનારાયંસું લાગુશીલા હતો હૃદામને
નિષ્ઠ સેવા પૂરી મારે જાણી શકી

Die Weihnachtsfeier findet am 24. Dezember statt. Der Vater und die Mutter haben eine große Feier geplant. Es wird ein großes Festmahl geben, bei dem es verschiedene Speisen und Getränke geben wird. Die Kinder werden Geschenke bekommen und es wird ein Weihnachtsspiel geben.

પ્રસાદીની જાતો (અગારકુ)
કે ભગવાન શ્રીસ્વમિનારાયણે લાઘુપ્રીણા હારા હારમને આપ્યો હતો

આભ્યા. કુલડોલોત્સવ પૂરો થયા પણી ભગવાન, ધર્મદેવના પરિવારના બધા જલ્દ્યાને પોતાની સાથે લઈને ગઢા જવા નીકળ્યા તારે, એમણે દ્વારામને પોતાની સાથે ગઢા આવવાની આજા કરી. આ આજા મળતાં જ, દ્વારામના અંતરમાં આનંદના એથ ઉછાયા; ઘરની અને જમીન-જગીરની વ્યવસ્થાની બધી જવાખારી પોતાના લાઇઓને સોંપીને, એ ત્યાંથી જ ભગવાનની સાથે ગઢા આભ્યા.

ગઢામાં, દાહાખારે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુને રહેવાના સ્થળની એટલે અક્ષરાયોરડીની ખાળુમાં જ, ધર્મદેવના પરિવારના જલ્દ્યાને ઉતારો આએચો. ભગવાને, દ્વારામને જોમની સારસંભાળ રાખવાનું અને સેવા કરવાનું કર્મ સોંપ્યું. આમ, દ્વારામને ભગવાનની પાસે રહેવાને,

પાસીઓનું આગમન પહેલવહેલું કરારે થયું એની અત્રે યોગી સ્પષ્ટતા કરવી યોગ્ય જાણ છે: ધર્મદેવના પરિવારના સભ્યોનું આગમન, સંપ્રદાયમાં પહેલવહેલું કરારે થયું એ અંગે જુદીજુદી માન્યતાઓ પ્રવનેં છે; પણ, વચનામૃત, સત્સંગિજીવન, ભક્તિયાત્મકિ, હરિદિપિલઙ્વિઅને શાકોત્સવનું વર્ણન કરતા ગ્રંથમાં થયેલા નિરૂપણોનો સમગ્ર વિચાર કરતા, નોંધે જસ્તાવેલી સાલ અને મિતિ નિશ્ચિત થાય છે. વચનામૃતનું સંપાદન કાર્ય, વિ.સ. ૧૮૮૮ (આધી)ના અધાડ માસ આખરે પૂરું થયેલું છે; તેના પહેલા વચનામૃતના “ધર્મકુળને આશ્રિત એવો જો ભગવાનનો ભક્ત છે, તે ભગવાનની ઈચ્છાએ કરીને ભજન્ય દેખને પામે છે” એવો નિર્દેશ કરેલો છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ધર્મદેવના પરિવારના સભ્યો, એ વચનામૃતની મિતિ એટલે સ. ૧૮૭૫ના માગદર સુ. ૪ પહેલાં, કીકીક સમગ્ર અગાઉ સંપ્રદાયમાં આવેલા હતા. આ વચનામૃતના “ધર્મકુળને આશ્રિત” શબ્દોનો અર્થ, કેટલાક “ધર્મદ્વિપ વ્યક્તિના કુળને આશ્રિત” એવો કરતા નથી, પણ ધર્મગુરુના કુળનો એટલે સમુહનો આશ્રિત એવો અર્થ કરે છે, પણ તે બચાવર નથી. એવો કોઈ અર્થ સૂચયવો હોત તો, કુળ શબ્દ વાપરવાની કોઈ જરૂર ન હતી. સત્સંગિજીવનની રથના સ. ૧૮૮૮ આખર સુધીમાં પૂરી થયેલી છે; તેના ત્રીજી પ્રકરણના ઓગ્યુસ્ટ પચાસમાં અધ્યાયમાં, ધર્મદેવના પરિવારના સભ્યોના આગમનની વધત લંબાસુથી વધુવિબી છે; સ્થાન વડતાલ છે અને સમગ્ર છે વિ.સ. ૧૮૭૫ના ફાગુન માસના કૃષ્ણાવિત્સવનો. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુને આ ઉત્સવ કરવા માટે વડતાલ પદ્મારવાનું આમંત્રસુ આપવા માટે જેબનપગોના ભાઈ, સુંદરપગી વડતાલથી ગઢા જાય છે અને તે તાં ૧૮૭૫ના મહામાસની પુર્વિમાના દિવસે પહેલે છે, એવી

અને એમની આસાથી ધર્મદેવના કુળના સલ્લોની સેવા કરવાનો—એમ એવડો લાલ મળ્યો. હ્યારામના દિવસો આનંદમાં વીતવા લાગ્યા. યોડા વખતમાં ૭, હ્યારામ, અયોધ્યાવાસીઓના અંગલૂત વિશ્વાસુ અને પ્રિય માણ્યસ થાની ગયા.

સ્પષ્ટતા થતાન્દમુનિએ કરેલી છે. આ આમંત્રસુના કારણે, ભગવાન “વિકૃતવર્ણના શાગણ સુ. ૬ ના રોજ”, વડતાલ જવા નીકળે છે, એવું સ.૩. પ્ર.૩ અ. ૪૭ શ્રી. ૧૨માં જાણવેલું છે. વિકૃતવર્ણ એટબે વિકૃતિ સંવત્સર. વિ.સ. ૧૮૭૫નું વર્ષ, વિકૃતિ સંવત્સર છે. ભગવાન કૌસ્ત્રામિનારાયણ, શાગણ સુ. ૧૦ના રોજ વડતાલ પહોંચે છે (પ્ર. ૩, ૪૮, ૩); આ પછી, પણ ઉત્સવના દિવસો થડું થાય તે પહેલાં, અયોધ્યાવાસી ત્યાં આવેલા છે, એવું આ વર્ણન ઉપરથી નિશ્ચિત થાય છે. જેમ જેમ સંત્સંગિકૃતન ગ્રંથ વખતો હતો તેમ તેમ તે ભગવાનને વાચી સંલગ્નાવવામાં આવતો હતો; તેમજ હરિદિવિપજ્ઞ ગ્રંથ પાત્ર જેમ જેમ વખતો હતો, તેમ તેમ ભગવાનને વાચી સંલગ્નાવવામાં આવતો હતો. એમાં સાથ અને મિતિ દશવિલાં નથી પણ તે સિવાપ, કૂલહોલોત્સવ પ્રસંગે અયોધ્યાવાસી વડતાલમાં પહેલવહેલા આવ્યાનું વર્ણન, સંત્સંગિકૃતન પ્રમાણે જ કરેલું છે (૩, ૩૫-૩૭/૫૧). લક્તિયતામણિ, કે જે ૧૮૮૭ના આસો સુ. ૧૩ના રોજ પૂર્ણ રચાઈ છે તેમાં કંઈ જુદો નિર્દેશ કરેલો છે. તેના પ્ર. ૮૦ ના ઉઠા ચરણમાં “કાર્તિક માસ સુદિ ચનુરથી, તે દિ આવ્યા અયોધ્યાપુરથી”, એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે; ચરણ પ્રેરણ માં “તમે ચાલ્યા ત્વાંદી જગદીશ, તેને વર્ષ થાં અષ્ટાવીસ”, એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે. ભગવાને ગૃહન્યાગ સ. ૧૮૪૮ના આધ્યાત્મ સુદ ૧૦ ના રોજ કરેલો છે; એમાં ૨૮ વર્ષ ઉમેરવામાં આવે તો, સં ૧૮૭૭ની ચાલની કાર્તિક સુદ ૪ ના રોજ અયોધ્યાવાસી વડતાલ આવ્યા એવું આ ઉપરથી નીકળે છે. શાકેન્સવ બોચામાં સ. ૧૮૭૭ ના મહામાસમાં ઉજવાયેલો છે; તેમાં ધર્મદેવના પરિવારના સભ્યો હાજર હોવાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. પણ હરિલીલામૃત ક. ૭-૮૩-૨૫/૨૬માં, રામપ્રતાપનાઈ અને ઈચ્છારામલાઈ કંઈ ક્રમ પ્રસંગે દેશમાં જયા હતા તે, બોચામાં શાકેન્સવ પ્રસંગે પાછા આવ્યાનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરેલો છે. એના ક. ૭ વિ. ૫૮માં કૂલહોલોત્સવ વખતે, વડતાલમાં અયોધ્યાવાસી પહેલવહેલા આવ્યાનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરેલું છે. એમાં, બીજે દિવસે એટબે અગિયારથે સવારે ભગવાન જાનબાગમાં સભા કરીને બેઠા હતા, ત્યાં અયોધ્યાવાસી આવ્યાની ઘબર મળે છે; એટબે ભગવાન તેમને બેચા માટે સામા જય છે, એ હમીકિત જાણવેલી છે. આમ સમગ્રથીને જોતા, ધર્મદેવના પરિવારના અયોધ્યાવાસી સભ્યો વિ.સ. ૧૮૭૫ના શાગણ સુ. એકાદશીને દિવસે પહેલવહેલા વડતાલમાં આવ્યાનું નિર્ધયન થાય છે.

આમ થોડાં વર્તે વીત્યા ખાહ, એક હિવસે સલામાં લગવાને, લુધનમાં તીર્થયાત્રાની આવર્ષિકતા ઉપર ખૂબ મનનીય વાત કરી. એ સાંભળીને, મોટાલાઈ રામપ્રતાપલાઈના પુત્ર નંદરામે તથા નાનાલાઈ છંદ્રિચારામલાઈના પુત્ર ગોપાળજીએ, કારકાની યાત્રા કર્શા જવાની ઈચ્છા વ્યકૃત કરી, (આ હુકીકત, સ.જી. પ્ર. ૪ અ. ૨૮ માં જણુવેલી છે). ત્યારે, “મોટાલાઈ રામપ્રતાપજી પણ કારકાની યાત્રા કરી આવ્યા છે; તમે, ત્યાં જવાની ઈચ્છા કરો છો તે ઘણું યોગ્ય કહેવાય”, એમ કહીને લગવાને એમની ઈચ્છાને અનુમેદન આપ્યું. તરત જ જોશીને ઓદાવીને યાત્રાએ જવા માટે સારે હિવસ જેવડાંઓ અને તે હિવસે જણેણે કોઈ શ્રીમંતુ પુરુષનો મેટો સંધ્ય યાત્રાએ જતો હોય તેમ, ધર્મહેવના પરિવારના ઘણા સરથો યાત્રાએ જવા નીકળ્યા. લગવાને, એમને એક માસ ચાલે એટલી શ્રીધુસામથી અને જરૂરી વાસણે અપાવ્યાં, અને થોડા પાર્શ્વ હી તથા દોઉંસાર અંગરશક્તિ પણ સાથે મોકદ્યા. તીર્થમાહાત્મ્ય અને ધર્મ નિયમોના પાલન અંગે માર્ગદર્શન આપવા માટે સંચિહાનં હસ્તવામીને અને ડારલારી તરીકે કામ કરવા માટે દ્યારામને સાથે મોકદ્યા. આવું લારે જવાયદારીવાળું કામ સંપૂર્ણ વિશ્વાસથી પોતાને દેંપાચાથી દ્યારામના આનંદની સીમા ન રહી. કૃતસત્તાથી એમણે લગવાનને સલામાં સાદ્ધાંગ હંડવત પ્રખુમ કર્યાં, શ્રીલુમહારાજે હળુરી પાર્શ્વ હ લગુલુને દરખારમાં મોકલી થોડા રૂપિયા અને કંદુની ડળખી મંગાવી; દ્યારામના કપાળે, એમણે સ્વહૃદતે કંદુનો ચાંડ્યો કર્યો, અને રૂપિયાની થાળીમાંથી ત્રણ રૂપિયા લઈને તે દ્યારામના જમણું હૃથમાં આપ્યા; અને દ્યારામને માથે પોતાનો વરદહસ્ત મૂક્યો. એ હંસતનો રૂપર્થ થતાંજ, દ્યારામને પોતાનામાં અર્પૂર્વ ધુદ્ધ અને શક્તિનો સંચાર થતો હોય એમ લાગ્યું. શ્રીલુમહારાજે આપેલા વણ રૂપિયા દ્યારામે માથે ચઢાવ્યા; એમણું મનોમન નિશ્ચિત કરીને અનુભંગું કે, “એ ત્રણ રૂપિયા આગળ જગતની સર્વ સંપત્તિ પણ તુંછ છે.” શ્રીલુમહારાજના વરદહસ્તનો રૂપર્થ કે કંદુને થયો, તે કંદુ પ્રાસ થતાં પોતાને અખંડ સૌલાખ્ય પ્રાસ થણું હોય એવો એમને અનુલબ થયો. સલામાં એઠેલા દાદાખાચર અને ધીન દરખારો તથા ગૃહસ્થ હરિલકુતો જીથાં અને શ્રીલુમહારાજને પગે લાગીને દ્યારામના હૃથમાં રૂપિયા મૂકુવા વાગ્યા. જેતનેતામાં દ્યારામના હૃથમાં બસોને એક રૂપિયાનો દળાંથી થઈ ગયો. દ્યારામે મહારાજ સામે જેયું; શ્રીલુમહારાજે, ધર્મહેવના

પરિવારના જે સભ્યો દ્વારકાની યાત્રાએ જવાના હતા, તેમની સામે આંગળી ચીધીને કહ્યું કે, “એમની ઇંછા પ્રમાણે આ ઇથિયા દ્વારકામાં વાપરનો.” હ્યારામે એ આજા શિરોમાન્ય કરી.

શાડા દિવસો પછી ધર્મહેવના પરિવારનો યાત્રાળુસંધ દ્વારકા પહોંચ્યો. દ્વારકામાં એ વઅતે જાતજાતના કર લેવાતા હતાઃ ગોમતી-સ્નાનનો કર, તમસુદ્રા છાપનો કર વગેરે વગેરે. ગોમતીમાં સ્નાન કર્યા સિવાય કોઈને છાપ મળતી નહિ અને કેના શરીરે છાપ અંકિત ન થઈ હોય તે, દર્શાન કરવા માટે માહિરમાં વર્ધિશકતો નહિ. માહિરમાં પણ કર રહ્યા પછી જ દાખલ થનાં. ત્યાંતા ગુગળીગોરાને મન પૈસો એજ પરમેશ્વર હતો; એટલે, જે એમની મરણ પ્રમાણે દ્રવ્ય આપે, તેને જ્ઞાનદર્શના-હિકની અધ્રી સંગતો સહજ મળતી. યાત્રાળુસંધ નેવો ગોમતી કિનારે આવ્યો કે તરત જ, એમને ગુગળીગોરાના વાસનો અનુભવ થઈ ગયો. આ કોઈ શ્રીમંતવર્ગના માણુસોનો સંધ છે, એ કડ્ફના એમણે તરત જ કરી લીધી. પણ, હ્યારામે જૂથ કુનેહથી કામ લઈને, યોગ્ય પ્રમાણમાં દ્રવ્ય આપીને, એમને સંતુષ્ટ કર્યા; એટલે અયોધ્યાવાસીઓને તો ગોમતીમાં સ્નાન કરવાની તરત દૃષ્ટ મળી ગઈ.

સ્વામીને સ્નાન કરવાની શ્રદ્ધ મળો એટલા માટે, હ્યારામ ગોરને દ્રવ્ય આપવા જતા હતા ત્યાં સ્વામીએ તેમને અટકાવ્યા; અને કહ્યું કે. “હ્યારામ ! તું આ શું કરે છે ? આપણા સંપ્રદાયની ધર્મપણુલિકા શું તું જાણુતો નથી ? આપણા સંધુઓ અમે, તો દ્રવ્યના સંપૂર્ણ ત્યાણી છીએ; સ્નાન માટે આપવાના પૈસા અમે કયાંથી અને શી રીતે લાવીને આપીએ ? અમારા ધર્મવિલદ, અમે જો દ્રવ્ય રાખતા કે રાખતા હોય તો જ તે આપી શકીએને ? દ્રવ્ય આપીને કે તારી પાસે અપાવીને મારે સ્નાન કર્યું નથી.”

ગુગળીગુર બાળુમાં ડાસો ડેલો સ્વામીના આ શરીરો સંભળતો હતો. કોધથી તે રાતોપીંગો થઈ ગયે.. કોધથી કંપતા સ્વર્દે તેણું કહ્યું કે, “સાધુરામ ! દ્રવ્ય ન હોય તો હુમણું ને હુમણું જયાંથી આવ્યા હો ત્યાં પાછા ચાચ્યા જવ. પૈસા આય્યા સિવાય, ઉપરથી મોટો દેવ જિતરી આવે તો પણ તમને અહોં સ્નાન કરવા દેવામાં નહિ આવે; બહુ લાંજગડ

કરશો તો પેલા ચાર જણુ દંડા લઈને જીલા છે તે, મારા એક ધિશારેજ તમારું માથું હોડી નાખ્યો, સમજત્યા.”

ગોરણી આ કુર્સિસતવાળી સાંલળીને, સ્વામીને ધણું હુંઘ થયું. એમની વૃત્તિ ચિત્તમાં અંદર પાછી વળી ગઈ, એમને સમાધિ થઈ ગઈ. હ્યારામ જાણ્યતા હતા કે, સમાધિમાંથી સ્વામી કથારે જાગે એ નિશ્ચિત ન હતું; તેથી, તરત જ એ જ્યાંમાને જીવણીને ઉતારા ઉપર લઈ ગયા, એમની સાંલાળ રાખવા માટે સંઘમાંથી જાણુચાર ભાષ્યુસોને ત્યાં રોક્યા. તહુપરાંત ધર્મશાળાના ચોકીદારને પણ એમની સારસંલાળ રાખવાની વિનંતી કરી અને જરૂર પડે વાપરવા માટે યોડું દ્રવ્ય આપ્યું, અને પછી ગોમતી કાંઠે આવ્યા.

દનાન કર્યા પછી, હ્યારામ બધાને લઈને તમસુક્રાની છાપ મારનાર પાસે આવ્યા, અને દ્રવ્ય આપીને બધાનાં શરીર, છાપથી અંકિત કરાવ્યાં; ત્યાંથી મંહિરમાં આવ્યા, ત્યાં દ્રવ્ય આપીને સર્વેંચે શાંતિથી દર્શાન કર્યાં; ત્યાંથી બધા બેટ ગયા, ત્યાં પણ દ્રવ્ય આપીને દર્શાન કર્યાં, અને પછી ચોથે હિવસે દ્વારકાના ઉતારે પાછા કર્યાં.

ઉતારામાં સુવાડેલા સ્વામી, બીજા હિવસે સમાધિમાંથી જાણ્યા અને દ્વારકેશના મંહિરમાં દર્શાન કરવા ગયા; પણ, એમના શરીર ઉપર છાપ ન હતી, એટલે દ્વસ્વાને મંહિરમાં સંસ્વા જતાંજ એમને ધંઢો મારીને દૂર કાઢી મૂક્યા. ત્યાંથી એ બેટ ગયા, ત્યાં પણ એ સ્થિતિ થઈ, એ ગૂંબ વ્યથિત થયા. યાત્રાએ નીકળતી વખતે ભગવાને એમને આજા કરી હતી: “ગોમતીમાં દનાન કરવાની, છાપો લેવાની અને દ્વારકેશનાં દર્શાન કરવાની;” પણ એમાંના એકેય આજાનું એ પાદન કરી શક્યા ન હતા. વ્યથિતહૃદયે અને ગંગાદુ કર્દે એમણે દ્વારકેશની પ્રાર્થના કરી; ભગવાને દર્શાન હીધું, સ્વામીએ પોતાની વીતકક્ષા કહી; એટલે, “વડતાલમાં મારા સ્વરૂપની પ્રતિષ્ઠા કરાવને, તેમાં હું અતેનાં તીશ્રોસહ વાસ કરીશ,” એવો વર આપ્યો. અને એમનું શરીર છાપોથી અંકિત કર્યું. સ્વામી જાણ્યા ત્યારે પોતાનું શરીર છાપોથી અંકિત થચેલું જોઈને, ધણેણ આનંદ થયો. પછી, એટથી નીકળીને, દ્વારકામાં અથોધ્યાવાર્સને ઉતારે આપીને સર્વેને મળ્યા, અને

અથી વાત કહી. કારકેશો વરદીઓની વાત સાંભળીને સર્વને ખૂબ આનંદ થયો.

કારકાની યાત્રા નિર્વિધને કરીને, ધર્મહેવના પરિવારના સભ્યો સુખદૃપ ગઠડા પાછા આવ્યા, એ લોક્ય જાહીને બધાને ખૂબ આનંદ થયો. સંચિદાનંદસ્વામીએ અને દ્વારાસમે, કારકાની આપવીતીની કથા અથેતિ સભામાં સાદર કરી. રણથેડશાયે “વડતાલમાં જે લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિ છે તેમાં પોતે સહા રહેશે, અને તે સ્વરૂપનાં દર્શન કરવાથી કારકાની યાત્રા સિદ્ધ થશે, અને ગોમતી આદિ સર્વ તીર્થો પણ ગોમતીમાં રહેશે”, એવો વર આપ્યાનું જ્યારે સંચિદાનંદસ્વામીએ કહ્યું ત્યારે, ત્યાજી ગૃહસ્થ સર્વને અતિ આનંદ થયો. ધર્મહેવના પરિવારના બધા સભ્યો દ્વારામ ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન થયા. એમણે શ્રીલુમહારાજ પાસે દ્વારામની ખૂબ પ્રશાસા કરી. એ સાંભળીને શ્રીલુમહારાજ બોલ્યા કે, “હ્યારામ ! તો ધાર્થ સારું કામ કર્યું છે, હું તાર ઉપર ઘણો પ્રસન્ન થયો છુ” એમ કહીને હ્યારામનું અંતર અમીદદિષ્ટી જરૂર હીધું.

હ્યારામ એ પછી, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ અંતર્ધર્ણ થયા ત્યાં સુધી ગઠડા રહ્યા. જ્યાં જ્યાં લગવાન જય ત્યાં ત્યાં, એ એમની અજ્ઞાનુસાર સાચે જતા, યા અયોધ્યાવાસીની સેવામાં રહેતા. લગવાને દેહલીલા સંકેતી લીધી તે પછી, હ્યારામ ઉમરેઠ પાછા આવ્યા.

હ્યારામને પણ પુત્રો હતા; મેટા બાપુણ, વચેટ મધ્યારામ અને નાના ઈંચારામ; એક પુત્રી પણ હતી. હ્યારામ વિ.સં. ૧૮૮૬ના ચોમાસામાં ઉમરેઠ પાછા આવ્યા; તે પછી, નાનાપુત્ર ઈંચારામનો જન્મ વિ.સં. ૧૮૬૧માં થયો.

ઉમરેઠ પાછા આવ્યા પછી, એમણે પોતાના પુત્રો અને પુત્રીનાં લખન કેમેકમે કર્યાં. મેટો પુત્ર બાપુણ, ધીરધારના ધંધામાં ઉઘરાણી કરવી, હિસાબ લખનો વગેરે કામેમાં એમને ખાસ મહદ કરતો હતો. એક વખત એ ઉધરાણીએ ગયો અને એ હુલ્લર ડિપિયા કેટલી મોટી રકમ વસુલ લઈ આવ્યો. પણ કોણું જણે શાથી, એણું એ વાત ન તો પોતાના પિતા હ્યારામને કરી, કે નતો એ રકમ ચોપડે જમા કરી. થોડા

સમય પછી, આ વસુલાતની જ્યારે દ્વારારમને ખણર પડી ત્યારે, એમણે બાપુજીને ભૂષણ ઠપકો આપ્યો. એ રિસાઇને જુહે થયો. અડકીમાં એ ઘર હતાં, તેમાં પેસતાં પહેલું કે ઘર હતું તે, દ્વારામે એને રહેવા આપ્યું. આ અનાવ પછી, દ્વારામ ભૂષણ ઉદાસ થઈ ગયા. એમણે સં. ૧૯૨૮ના શ્રાવણ વદ ટ ના રોજ, લેખી વીલ કરીને પોતાની મિલાકત નણે છોકરાયો. વચ્ચે વહેંચી આપી અને પોતે નાનાપુત્ર દુંઘારામ સાથે અડકીમાં આવેલા જુના ઘરમાં રહેવા લાગ્યા. બાપુજીએ ઉધરાહીના કે એ હળવ રૂપિયા પોતાની પાસે રાખ્યા હતાં તે અગે, દ્વારામે વીલમાં રૂપણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો. વીલમાં કરેકો આ ઉલ્લેખ બાપુજીને આંખમાં કણ્ણાની કેમ ભૂષણ જૂંદ્યો હતો; પણ પોતે અપરાધી હતો, એટલે તાત્કાલિક તો શુરસો મનમાં શમાવી દીયો; પણ ચોણ્ય સમયે, એનો બદલો લેવાનું એમણે મનોમન નક્કી કર્યો.

વિ.સં. ૧૯૨૮ના ચૈત્ર વદ ટ ના રોજ દ્વારામે ભૌતિક દેહનો ત્યાગ કર્યો અને હિંયદેહ યુક્ત થઈને, લગવત્સેવામાં જોડાઈ ગયા. દુંઘારામની વય એ વખતે ચોત્તીસ વર્ષની હતી.

દુંઘારામની પત્તીનું નામ પ.વંતી બા. દુંઘારામને અદ્ભુતાનંદ-સ્વામીએ પંચવત્તમાન ધરાવ્યાં હતાં, અને ધ.ધુ. પૂજ્યપાપ આચાર્ય શ્રી રધુવીરજી મહારાજે ભાગવતી દૈષણ્યવી દીક્ષા આપી હતી. પ્રૌઢાવસ્થાએ પહોંચ્યા ત્યાં સુધી, એમને કોઈ સંતાન થયું ન હતું; એટસે અદ્ભુતાનંદ-સ્વામીની સૂચનાથી દંપત્તીએ એક વર્ષ સુધી ફૂળાહાર કરીને, શ્રીહરિનામ-રમરણ જપદ્રોપી મહાયજ આહ્યો. જપયજની પૂર્ણાંહુતિ માટે, એ ગઠા ગયા અને શ્રીગોપીનાથજીના ચરણુકમળ આગળ એસીને, ચરણની પૂર્ણાંહુતિ કરી. સદ્ગારાયે એ હિસે, ધ.ધુ. પૂજ્યપાપ આચાર્ય શ્રી ભગવદ્પ્રસાદજી મહારાજ અને એમને વ્રતમાન ધરાવતાર અદ્ભુતાનંદ-સ્વામી પણ ગઠામાં હાજર હતા. એ સર્વ ના શુલાશિષ અને તેમની ઉલ્લંઘ અકિતનિકથી પ્રસન્ન થઈને, પૂર્ણાંહુતિની રાત્રે જ્યારે દંપતી પોતાના ઉતારે સૂતાં હતાં ત્યારે, છેલ્લા પ્રહરમાં સ્વાનમાં શ્રીગોપીનાથજીએ એ એમને દર્શન હીધું અને “તમારે ત્યાં સુકૃતપુરુષ પુત્રદ્રોપે પ્રગટ થશો”, એવો વર પ્રસન્ન થઈને આપ્યો. અનનેના આનંદની સીમા ન રહી. ધીજા હિસે સવારે, દુંઘારામે શ્રીડકોરણજીને ફરીથી થાળ કરાયો. અને તેની

પ્રસાદી જમીને પછી પ્રકુલ્પિત વહને અને હર્ષવિલા હુદ્દે, જન્મે જણ
ઉમરેઠ આવવા નીકળ્યા.

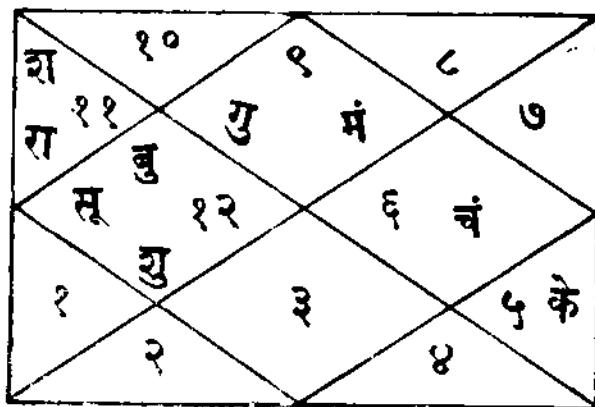
એ પછીના વર્ષો ચૈત્ર મહિનો આવ્યો. ચૈત્ર માસ શુદ્ધ, સુભગ,
સુખઃ અને મધુ ગણ્યાય છે. વસંતનાતુ અને ઉત્તરાયખૂવાળો. ચૈત્ર માસ
એટલે વતનો, તપનો, ત્યાગનો અને સત્ત્વશુદ્ધિનો માસ કહેવાય. યુગ યુગ
પહેલાં, જગત અને જગતના જીવેના ઉદ્ઘાર માટે, ભગવાને એ માસમાં
મત્ત્યાવતાર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું; તેતાયુગમાં, આ માસની અજવાળી
નવમીના મધ્યાહ્ન, મધ્યાહ્ન પુરુષોત્તમ ભગવાન રામચન્દ્ર દશરથ રાજને ધેર
અવતાર ધારણ કર્યો હતો. આ માસની પૂર્ણિમાના દિવસે, એ યુગમાં
દાસત્વલક્ષીતિની આદર્શમૂર્તિસમા હતુમાનજીનો જન્મ થયો હતો. અદ્ધારસે
વર્ષ પહેલાં, શકડુળાદીપક સાકાટ સાતવાહને (શાલિવાહને) પોતાના
હક્કિણુ ભારત વિજયના પ્રતીક્રિયે પ્રતિષ્ઠાનપુરશી (પૈઠણુ), ચૈત્ર માસથી
શકસંવત્તસરનો પ્રારંભ કર્યો હતો. સર્વ વૈષ્ણવવરાજ શ્રીમદ્વલ્લભાયાર્થનો
જન્મ ઈ.સ. ૧૫૩૫માં આ માસમાંજ થયો હતો; અક્ષરાતીત પુરુષોત્તમ
ભગવાન, શ્રીસ્વામિનાસયણે પણ સં. ૧૮૭૭ના ચૈત્રમાસની અજવાળી
નવમીની રાતે, બીજા પ્રહરની ત્રીજી ઘડી વેળાએ (એટલે ૧૦ ક. ૧૦ મિ.)
છપૈયા જામે અવતાર ધારણ કર્યાં હતો. અદ્યાશી વર્ષ પહેલાં, શુક્લ
કુંભના આદ્ય સત્સંગી મહાપુરુષ દ્વારામે, સં. ૧૮૪૪ની ચૈત્રી પૂર્ણિમાના
દિવસે જન્મ ધારણ કર્યો હતો. વર્ષો પહેલાં સં. ૧૬૦૮માં આચાર્ય
ચૂડામણિ ધ. કુ. પૂજાયાદ વિહૃદીલાલજી મહારાજે પણ ચૈત્ર માસમાં
જન્મ ધારણ કર્યો હતો. સં. ૧૬૭૭ના આવા અતિપાવનકારી ચૈત્ર માસમાં,
ચંદ્ર જ્યારે પૂર્ણક્ષાંકે જગતમાં શીતળતા વર્ષાવી રહ્યો હતો ત્યારે,
ઉમરેઠ નગરમાં પાર્વતીભાઈએ એક પુત્રસતતને જન્મ આપ્યો.

૨૧નકણિકા

જ્ઞાન પ્રગટની ઉપાસના, સેવા, સંખ્યા અને લક્ષ્મિ સિવાય, કોઈનો
આ પહેલાં મોક્ષ થયો નથી, આને થતો નથી અને અવિષ્યમાં પણ થાય
તેમ નથી.

૫. પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી વર્તાય છે.

પાર્વતીભાઈ, વિ. સં. ૧૬૩૭ની ચૈત્રી પૂર્ણિમાચે, તા. ૨૬માર્ચ
૧૮૭૭ના રોજ, કષાદડી ૪૭/૨૬ વેગાચે, પુત્રને જન્મ આયે. ત્યારે,
હુસ્ત નક્ષત્ર ૩૮/૪૦ પરંચિત્રા નક્ષત્ર અને, કૌતબકરણ હતું. એ સુલગ
યોગમાં પુત્ર જન્મ થયો હતો તેની જ્યોતિષશાસ્કની દિષ્ટિએ નીચે પ્રમાણે
કુદળી આડી શકાય :

પહેલા સ્થાનમાં ગુરુ અને મંગળ, દીન સ્થાનમાં ધનેશ શનિ
અને રાહુ, ચોથે સ્થાનમાં ખુદ, સૂર્ય અને શુક્ર, નવમાસસ્થાનમાં કેતુ,
અને દૂષભા સ્થાનમાં ચન્દ્ર રહેદો છે; કેચ્છ પાપઘણની અશુલહિ બીજા-
સ્થાન પર પડતી નથી. જન્મ સમયે અહેનો એ સુયોગ થયેદો છે તે
આધારે, જ્યોતિષશાસ્કની દિષ્ટિએ એમ કહેવાય કે, સૂર્ય, ખુદ અને શુક્રના
સુયોગના પરિણામે, આ પુરુષ પૂર્ણાંગી અને સંપૂર્ણ ઈશ્વરમય લુધન
લુધનારા હોય; શાનુસ્થાનનો સ્વામી શુક્ર, ઉચ્ચનો છે અને કુર્મસ્થાન
ઉપર દિષ્ટ હોનાથી, આ પુરુષ અગ્નતશાળ હોય; સૂર્ય પ્રથમ અને પ્રભાવ-
શાળી હોનાથી, આ પુરુષ અતિચ્છાજસ્વી, અતિહિયાળું, અતિપ્રેરકારી,

સુદૂરમનોભળ ધરાવનારા, અને ઉચ્ચ પ્રકાશની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ-
વાળા હોય. આ પુરુષ, પોતાના પરિવાર કરતાં અન્ય સર્વેને સુખ,
સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિ આપનારા, એટલે વસુધૈવ કુદુર્બક્રમ વૃત્તિ અને
દાયિવાળા હોય; દરશા સ્થાનમાં ચંદ્ર અને નવમા સ્થાનમાં તેતુ રહેલા
હોવાથી, આ પુરુષ આત્મઅેયના માર્ગે સર્વોચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચેલા અથવા
પહોંચનારા હોય, એટલું જ નહિ પણ બીજા ઘણ્યા માણુસોને એ માર્ગે
આગળ વધવામાં સક્રિયરીતે સહાય અને માર્ગદર્શિન આપનારા હોય.
ચોથા અને દરશામાસ્થાનનો એકમેક સાથે સુસેણ હોવાથી, આ પુરુષ
બીજાનાં દુઃખો ફૂર કરવા માટે, એ દુઃખો પોતાને શિરે લેનારા હોય;
ગુરુ સ્વગૃહે પહેલા સ્થાનમાં હોવાર્થી, આ પુરુષનું શરીર લુધન દરમિયાન
સ્વસ્થ અને નીરોગી હોય, તે આત્મસુખે અને પરમાત્મસુખે સુખી
રહેનારા હોય, પણ તે સાથે જ બીજાને સુખી કરીને સુખી થનારા હોય;
જગતના સામાજિક વ્યવહારમાં અને અર્થવ્યવહારમાં પોતે અતિકુશળ,
અતિશુદ્ધ અને અતિપ્રામાણિક હોય, એટલું જ નહિ પણ બીજાઓએ
પણ અતિકુશળ, અતિશુદ્ધ અને અતિપ્રામાણિક રહેલું જોઈએ એવો
આશ્ચર્ય કરનાર હોય. આ પુરુષ જિતેન્દ્રય હોય, મહાજાની હોય અને
ગુણગ્રાહક દર્શિ ધરાવનારા હોય. કોઈ દેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર કે સત્પુરુષની એ
કદી નિંદા કરે નહિ યા સાંલળો નહિ એવા હોય, અને દેહછતાં પર-
માત્માના સાધભર્યના સુખને અનુશાવ કરનારા હોય.

જ-મ રાશિ પ્રમાણે બાળકનું નામ પ્રેમાનંદ પાડવામાં આવ્યું. પણ
ત્યારે, થોડા સમય પછી, પ્રગટ પરમાત્માની પ્રેમલક્ષ્યા લક્ષ્યિતની પરાકાઢા
સાધીને એ પુત્ર, પ્રેમાનંદ નામ અરેખર જ સાર્થક કરવાનો છે, એનો
માતાપિતાને કે અન્ય કોઈ સંભાંધીજનોને કંઈ જ્યાલ ન હતો. પુત્ર
પ્રેમાનંદને ગ્રીઝું વર્ષ એહું ત્યારે, ચૈત્રી સર્મેયા ઉપર, એમને સાથે
લઈને, પુરુષાર્થ સહકરુંથ દર્શિનાર્થે વડતાત આવ્યા. પૂર્ણિમાના દિવસે
સવારે મહિદરમાં શર્ગાર આરતીનાં દર્શાન કરીને, પુરુષાર્થ, પુત્રને લઈને
અદ્ભુતાનંદસ્વામી (જુએરા ચિત્ર પૃ. ૪૪) ના આસને તેમને પગે લાગવા
આટે ગયા. સ્વામીને પોતે સવિનય પગે લાગ્યા અને પછી “સ્વામી! મારા
આ પુત્રનો આજે જન્મદિવસ છે” એવા શાખ્દો એમના મુખમાંથી પૂરા
નીકળે તે પહેલાં જ પ્રેમાનંદ પણ સ્વામીને પગે લાગ્યા. સ્વામી સિદ્ધ-

ડ. ગુ. સાહી અરદ્ધબાળકલ
જમાન વાગ્યાને પચત્રાને
બાળાં હાં.

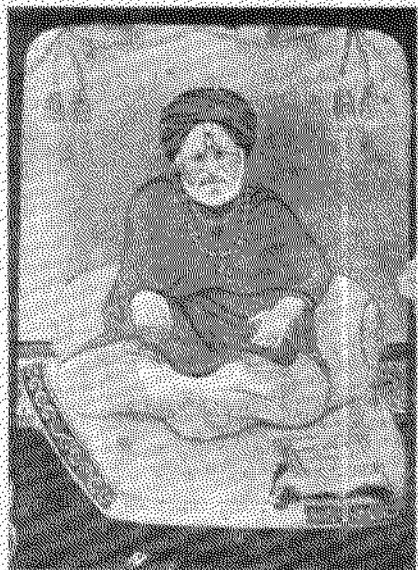

ડ. ગુ. સા. એપોલોનિયા

આ કસ્તીને વ્યાઘ્રાને સારાંગ પ્રાણ પ્રાણ માટે શરીર પ્રેરણ આને
સાથ આપો હાં.

ડ. ગુ. પટેલ સાહી અરદ્ધબાળકલ

ડ. ગુ. સા. એપોલોનિયા

આ કસ્તીને વ્યાઘ્રાને સારાંગ પ્રાણ પ્રાણ માટે શરીર પ્રેરણ આને
સાથ આપો હાં.

દિલ્લિએ શ્રાડીવાર પ્રેમાનંદ સાસું જોઈ રહ્યા; એમના મુખ ઉપર આનંદની રેખાઓ રેખાઈ ગઈ.

“દિલ્લિશારામ! તું મહા ભાગ્યશાળી છે; તારે બેર પુત્રદ્વારે મહા મુક્તરાજ પદ્ધાર્યા છે. જોપીનાથજી મહારાજની પરમપ્રસાદીન્દ્રિયે એ તને પ્રાસ થયા છે; માટે તું એમનું નામ ‘નાથજી’ પાડને. સત્તસંગમાં ધર્મપ્રચાર માટે જ શ્રીજીમહારાજે એમને મોકદ્ય છે.” પ્રેમાનંદના માથા ઉપર અને શરીર ઉપર અતિપ્રેમશી આશીર્વાંહ આપતા હોય તેમ હાથ ઝેરવતાં ઝેરવતાં સ્વામીએ ધીરજ લીર સ્વરે કહ્યું.

સ્વામી! આપ કહો છો તે સત્ય છે. એને હજુ વીજું વર્ષ આજે એસે છે. પણ, હું પૂજા કરવા એનું છું ત્યારે એ પણ વગર એલાવે, મારી બાળુમાં આંખે મીઠીને ધ્યાન કરવા એસે છે. ત્યારે મને અંતરમાં આશ્રયજનકરીતે શાંતિ વત્તાય છે. હું પૂજા કરીને પરવાનું તે પછી કેટલીવારે એ આંખે ઉઘાડે છે, અને નારા સાસું જોઈને મીહું હુસે છે. પછી, હું જનમ જણાસ્તોનો પાઠ કરું છું ત્યારે, એ મૂખ ધ્યાનથી સાંલળે છે. પણ, આશ્રયની વાત તો એ છે કે, “પાઠ કરતાં મરી કંઈ ભૂલ થાય છે, અથવા અશુદ્ધ ઉચ્ચાર થઈ જાય છે ત્યારે તરતજ, મારું જાણે ધ્યાન એંચટો ન હોય તેમ, મારા હાથ ઉપર ધીમેથી ટપલી મારે છે. આવું, ધણીવાર અન્યું છે.” દિલ્લિશારામે મનની મૂંઝવણું વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

દિલ્લિશારામ ક્યારે સ્વામીને આ પ્રમાણે વાત કહી રહ્યા હતા ત્યારે પુત્ર પ્રેમાનંદ, મીહું હાસ્ય કરતા કરતા, ધીમે ધીમે અસીને, સ્વામીની જાહી નાલુક પહોંચી ગયા હતા; અને પછી ત્યાં એકા એકા, સ્વામી સામે હાથ જોડીને એક દિલ્લિએ જોઈ રહ્યા.

સ્વામી, પણ કૃપાલીની નજરે, પ્રેમાનંદ (હવે નાથજીબાઈ) સાસું જોઈ રહ્યા. પછી કંઈક નિશ્ચય કરીને, પોતાના એક સેવકને શ્રીધારલુની સેવા કરતા વારાવાળા પ્રદ્યમાનીના આસને મોકલીને શ્રીધારલુને ધરાવેલું પ્રસાદીનું પાણી મંગાવ્યું; પછી નાથજીબાઈનો જમણો હાથ પોતાના જમણા હાથમાં વાંદને, એમની હૃથેળીમાં પાણી રેઠયું અને તરત જ એમને પંચવતમાન ધરાવ્યાં. એ વખતે દિલ્લિશારામના મનમાં સ્વાભાવિક

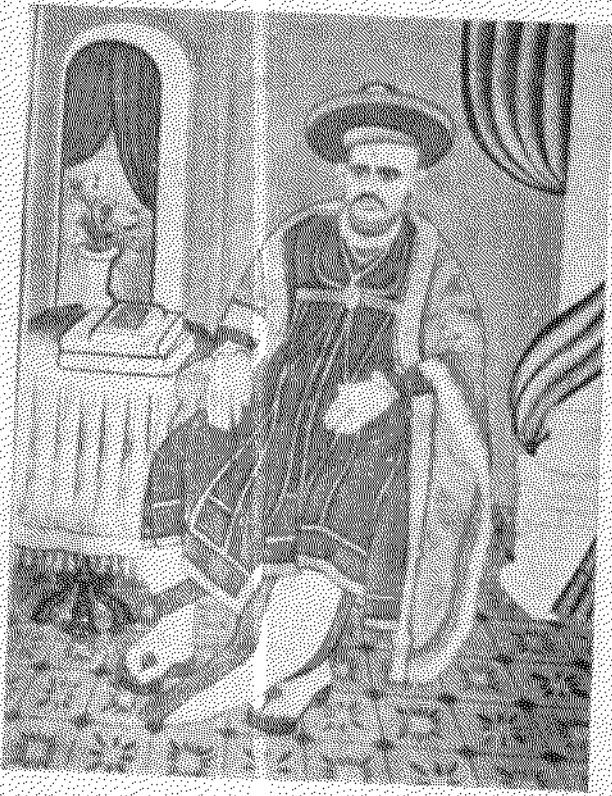
રીતે જ પ્રશ્ન થયો કે, “આટલો નાનો બાળક, વ્રતમાન એટલે શું ? તેજ ન જણુતો હોય; તો એવું પાલન કરવાનું તો શું સમજે ?” ઈચ્છારામના મનની આશાંકા જણેલું સ્વામી જાણી ગયા હોય તેમ, એમણે પાંચ વ્રતમાન ધરાવ્યા પછી નાથજીલાઈને સહજ પ્રશ્ન કર્યો:

“નાથજી ! મેં તને જે પાંચ વ્રતમાન ધરાવ્યાં, તે તું બરાબર સમજ્યો છે ને ?”

“હા” નાથજીલાઈએ મીતાક્ષરી જવાબ આપ્યો. અને તેનું ચોતે બરાબર પાલન કર્યો એવું સૂચનવાના હેતુથી, પોતાનો જમણો હાથ પહેલાં છાતી ઉપર અને પછી માથા ઉપર મૂક્યો. આ કિયા, સ્વામી સામું જેઠને, એમણે એ વાર કરી. નાથજીલાઈની એ કિયા જેઠને, સ્વામીને ખૂબ આનંદ થયો. અતિપ્રેમથી નાથજીલાઈની પીડિ થાયડીને પછી, કેટલીક વાર સુધી પોતાનો જમણો હાથ નાથજીલાઈના માથે મૂકીને, એક દિનથી સામું જોઈ રહ્યા.

“ઇચ્છારામ ! આ બાળક એ એટલે અજ્ઞાન છે એવો વિચાર ન કરીશ, અત્યારેજ અજ્ઞાનમાં જી અને એક શ્રીકૃષ્ણ અને સવાશોર સાક્ષર લઈને, સીધો જ આને લઈને આચાર્યશ્રી મહારાજ પાસે જણે; અને એમના ચરણમાં સવા રૂપિયો, શ્રીકૃષ્ણ અને સાક્ષર એની પાસે મૂકાવજે અને એને દીક્ષા આપવાની મહારાજશ્રીને તું વિનંતી કરું; મેં તને મોકાદ્યો છે, એવું પણ કહેને.” ખૂબ આત્મીયલાવ પૂર્વક હેતુથી સ્વામીએ કહ્યું. પણ પછી ભાળ જ પણ બોલ્યા કે, “આલ, તારી સાથે મહારાજશ્રી પાસે હું જ આપું છું; એને દીક્ષા આપાય તે વખતે હાજર રહેવાનું, મને કોણું જણે કેમ, પણ, ખૂબ મન થાય છે.”

અને પછી અર્ધા કલાકમાંજ, સ્વામી, બધાને લઈને ઘ.ધુ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી લગ્નવદ્રપ્રસાદાલુ મહારાજ પાસે પહોંચ્યા (જુઓ ચિત્ર પૃ. ૪૬). આચાર્યશ્રી મહારાજના શરીરે ઢીક ન હતું, એટલે એ જરા આડાપડાએ થયા હતા; પણ સ્વામી આવ્યાની ખખર જાણીને તરતજ એડા થયા. સ્વામીના સુખેથી બધી હકીકત સાંભળીને મહારાજશ્રીને ખૂબ આનંદ થયો. અને પછી, “સ્વામી ! બાળક, તમે કહો છો તેવોજ છે; વાંચો એને હું દીક્ષા આપું” એવું કહ્યું. આચાર્યશ્રી મહારાજના શાખા સાંભળીને,

ન. કૃત્યાંક આચાર્યા જગપતસાહુ મહારાજ
નામે, રાયગઢને રિયા આપી છે।

નાથજીલાઈએ તરતજ પોતાના પિતાના હાથમાંથી નાળિયેર, સાકર અને સત્વા ઇપિયો લીધાં, અને તે આચાર્યશ્રી મહારાજના ચરણમાં મૂકીને, સાથાંગ હંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને પણી એમની સામે હાથ નોડીને જીવા રહ્યા. કોઈના કદ્યા સિવાય, નાથજીલાઈએ કરેલી આ કિયા જેઠને, આચાર્યશ્રી મહારાજ અને અદ્ભુતાનં દ્વારામિના અંતરમાં આનંદની હેલી ચરી; બન્નેને બાળક નાથજીલાઈ ઉપર અતિશય પ્રેમ અને વાત્સલ્ય – લાવ જીપજ્યો.

“સ્વામી ! શ્રીલુમહારાજે આ બાળકને કોઈ મહામુક્તાત્માને આસ કર્યા માટે મોક્ષયા લાગે છે. આ પહેલાં મેં ધ્યાન ધ્યાન પુરુષોને દીક્ષા આપી છે, પણ આજે આ બાળમુક્તને દીક્ષા આપતાં જેવો હર્ષ થય છે તેવો હર્ષ મને કદી થયો નથી. સત્સંગના ઉત્કર્ષની એ જે પ્રવૃત્તિ કરે, તેનું તમે રહો તાં સુધી પોષણ કરનો.” આચાર્યશ્રી મહારાજે એમ કહીને નાથજીલાઈને પોતાની પાસે એંચ્યા અને એમને લાગવતી વૈષ્ણવી દીક્ષા આપી. આચાર્યશ્રી મહારાજે કહેલો શરણુમંત્ર, નાથજીલાઈ, જરાય અચકાયા સિવાય, તરતજ ધીમે ધીમે શુદ્ધ ઉદ્ઘારપૂર્વક જોલી ગયા. તે સાંભળીને, આચાર્યશ્રી મહારાજ ખૂબ રાજુ થયા, અને અંતરના આશિષ-દ્વારા એમના માણે પોતાનો વરદ હાથ મૂક્યો. અને પછી ધરમાંથી થાળી ભરીને સાકર મંગાવી; અને આ પ્રસ ગળી આનંદમણણ વધામણીદ્વારા સીને તે પોતાના વરદહસ્તો આપી. નાથજીલાઈના સુકોમળ મુખ ઉપર અલોકિક રૂસિનો પરમ આનંદ છવાઈ ગયો. ઈન્દ્રિયામના આનંદની તો અવધિજ ન રહી. ઈન્દ્રિયામ, પુત્રને લઇને જવા તૈયાર થયા એટાંદે, આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું : “ઈન્દ્રિયામ ! આ તમારો પુત્ર છે, પણ એના તરફ બાળકલાબધી ન જોશો, એની આસ સંભળ રાખજો. સત્સંગના આ રહનને સાચવણાની અને સત્સંગ માટે એને સંકારવણાની જવાબદારી તમારો જીવિતે આવી છે, એ પણ તમારું અહોલાભય છે. સત્સંગનું જૌરવ અને કીર્તિ તો આ બાળક વધારશે; પણ તમારા ધરનું જૌરવ અને કીર્તિ પણ એ વધુ ઉન્નત્વણ કરશે”. એ પછી, પિતા પુત્ર આચાર્યશ્રી મહારાજને ઝરીથી પગે લાગ્યા.

પછી, જ્યારે ઉમરેઠ પાછા કરતા પહેલાં ઈન્દ્રિયામ સ્વામીને મળવા ગયા ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું કે, “જ્યારે જ્યારે તું વડતાલ આવે ત્યારે

સાથે નાથજીને તેડતો આવને.” ઈચ્છારામ કંઈ જવાણ આપે તે પહેલાં બાળક નાથજીભાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું કે, “હું જરૂર આવીશ”. આ શાખો સાંભળીને સ્વામી જૂથ રાણ થયા.

“ઈચ્છારામ ! જેણું ને ! પુત્રનાં લક્ષ્ણ પારણામાંથી પરખાય છે તે આતું નામ ! આને શીખવા કરવાનું કંઈ બાકી નથી; પૂર્વે એણે ખધું જ કરેલું છે. છતાં, ભગવાનનાં દર્શન કરવાની તાલાવેલી કેટલી અધી વતેં છે ?” ખધુરહાસ્ય કરતાં કરતાં સ્વામીએ કહ્યું. અને પછી નાથજીભાઈ તરફ આશીર્વાહાતમકરીને હાથ ડીને કહ્યું કે, “નાથજી ! તું જરૂર આવજે હાં ! મને જૂથ આનંદ થશો”. એ પછી પુત્રને લઈને, હર્ષથી તેલરાતા હૃદ્યે ઈચ્છારામ ઉમરેહ આવ્યા.

ઉમરેઠમાં વિ.સ. ૧૯૭૮ના કાર્તિક વદ ૪ ના રોજ, પાર્વતીભાયે બીજા પુત્રને જન્મ આપ્યો. નાથજીભાઈના એ અતુજ્ઞ નામ ડાલ્યાબાઈ પાડવામાં આવ્યું. એ આજીવન અનુભૂતિ રહ્યા.

‘‘ત્રીજ વર્ષે’’ નાથજીભાઈને લઈને ઈચ્છારામ, સહકૃતુંખ ગઠા આવ્યા; ત્યાં શ્રીગોપીનાથજીની સાનિધ્યમાં શ્રીહરિનામજપડ્યી થણ કર્યો અને પછી ઉન્મત્તગંગા (ઘેલાનાં) ના કાંઠે લઈને, બાળ નાથજીભાઈના વાળ ઉત્તરાવવા ઇચ્છી ચૌલ સંસ્કાર કર્યો. પછી ગંગામાં રૂનાન કરી, ખાંધાં મહિસમાં દર્શનાર્થે આવ્યાં, ત્યારે બાળસહજ ચંચળતાનો ત્યાગ કરીને બાળ નાથજીભાઈ શ્રીગોપીનાથજીની મૂર્તિ સામે હાથ જોડીને સ્થિર તેલા રહ્યા, જાણે મૂર્તિનું પાન કરતા હોય તેમ અનિભેષ નથેને મૂર્તિ સામે જોઈ રહ્યા. આમ, પંદર વીસ મિનિટ વીતી ગઈ છતાં, એ જાયારે મૂર્તિ સામેથી ખરસ્યા નહિ ત્યારે પિતા ઈચ્છારામે, એમના ખલા ઉપર હાથ મફુયો. જૂથ ધીમેથી પણ વિનયપૂર્વક પિતાનો હાથ ત્યાંથી ખસેડતાં એમણે કહ્યું કે, “આપુજી ! શેડીવાર મને મૂર્તિ સામું જોવા હો; ભગવાન જૂથ સુદર હોસે છે.” આશ્રમચિત્ત અનીને ઈચ્છારામ પણ એમની સાથે ત્યાં તેલા રહ્યા; હશોક મિનિટ પછી, જાણે ધ્યાનમાંથી સહસ્ર જગતા હોય તેમ જગીને અને સ્વર્ણ થઈને, નાથજીભાઈએ પિતાને કહ્યું કે, “આપુજી ! હવે ચાલો, ભગવાન હવે જમવા એસે છે.” બાળ નાથજીભાઈના આ શાખો સાંલજ્યા ત્યારે જ

આળનો સમય થવા આવ્યો છે, એનો ઈંદ્રિયામને જ્યાલ આવ્યો, પિતાપુત્ર મંહિરના આથમણું ફરવાનેથી પગથિયાં જિતરતા હતા ત્યાં જ ડકેરણ માટે બાળ લઈને એ અદ્ધ્યાર્થીઓનો એમને સામા મળ્યા. પછી એક હિવસ ગઢા વધુ રોકાઈને ઈંદ્રિયામ સહજુંથી ઉમરેઠ પાછા આવ્યા.

ઇંદ્રિયામ, રોજ સવારે અને સંચાકાળે, મંહિરમાં દર્શન ફરવા જતા ત્યારે પોતાની સાથે નાથજીભાઈને અચ્યુક લઈ જતા. કેદી હિવસ કેદી વ્યવહારકાર્ય ઓળિતું આવી પડે અને ઈંદ્રિયામને સંચાકાળે મંહિરમાં જવાનું મોડું થતું ત્યારે, બાળ નાથજીભાઈ ઝૂખ અધીરા થઈ જતા અને નારાજ પણ થતા; પણ ત્યારે પિતાને એ કંઈ કહેતા નહિં, પણ એ, જ્યાં કામમાં એડા હોય ત્યાં જતા અને “આપુણુ !” એટલા શાંહો ઓલીને ખારણું પાસે અહથવળીને જીલા રહેતા. બાળ નાથજીભાઈને આવી રીતે જીલા રહેલા જેતાં જ ઈંદ્રિયામ નરત જ વ્યાવહારિક કાર્ય આરોપી કેતા અને એમને લઈને મંહિરમાં જતા. મંહિરમાં સંચા આરતી પછી, અવામિનારચયણું મહાનામની ધૂન ફરવામાં આવતી, એ કીર્તનો સમૂહમાં ગવાતાં, પછી ડાકેરણને નેવેદ અર્પણ થતું, અને વચનામૃત યા લક્ષણિતમણિની કથા વાંચવામાં આવતી હતી. આ અધો સમય પિતા ઇંદ્રિયામ સાથે બાળ નાથજીભાઈ સાવધ રહીને જોડાયેલા રહેતા. ધૂન અને કીર્તન જોવતી વખતે, નાથજીભાઈના મુખ ઉપર અલૌકિક આનંદના લાંબો સ્પષ્ટ વતાંતા હતા. પણ વર્ષ ના બાળકને આવી રીતે આનંદવિલોદ ઘનીને અગ્રવાલખણું અને કીર્તન કરતો જોઈનું, સભાજનો સાંદર્ય આનંદ અતુભવતા હતા, અને બાળ નાથજીભાઈ ઉપર પ્રેમ અને વાતસચ્ચની હેઠી વધાવતા હતા.

ઉમરેઠ ગામમાં વેહપુરુષો અને આહણુ હરિલકોતોની સાંખ્યા ઘરણી સારી હતી, એટલે વિદ્ધાન અને પ્રભાવશાળી સંતોના સમાગમનો હરિલકોતોને ખાસ લાલ મળતો હતો. જે વખતની આ વાત છે તે વખતે, પોતાના વિદ્ધાન શિષ્ય બાળકૃષ્ણાનંદ સાથે સ. ગુ. નિષ્ઠામાનંદ અદ્ધ્યાર્થી તથા શુલ્કાંતિતાનંદસ્વામીના શિષ્ય બાળકૃષ્ણાનંદસણું તથા નિત્યાનંદસ્વામીની શિષ્ય પરંપરામાં આવતા શાસ્ત્રકુજવિહારીદાસણું તથા રામચરણદાસસ્વામી વરંવાર ત્યાં આવતા અને લાંબો વખત રહેતા હતા. નાથજીભાઈની હિન્દ્યાં જોઈને આ જાંતો પણ મુખ રણું થતા હતા! અને

એમના ઉપર લારે કૃપાદિષ્ટ દાખવતા હતા. મંહિરના લગત તો, એમને સવારે અને સાંજે અને વખત, એમના હુથમાં સમાય નહિ એટાં પ્રસાદ આપતા હતા. મંહિરમાં જે પ્રસાદ ભણે તે એ એક દ્રમાદમાં યા કાળજામાં બાંધીને ઘેર કર્યા જતા અને ત્યા ચોકમાં પોતાના સમવયનું મિત્રોને લેગા કરીને, પાંચ સાત મિનિટ, ફરીથી સ્વામિનારાયણુ મહાનામની ધૂન બોલાવતા અને એકાદ કીર્તિન પોતે જાતા અને ગવડાવતા; તે પછી, સર્વને પ્રસાદ વહેંચતા; એ પછી, ધરમાં જઈને પ્રસાદ આપતા અને છેવટે જે થાડો પ્રસાદ શૈખ રહે તે, પોતે અછું કરતા.

પૌત્ર નાથજીલાધી ઉપર દાહીમા અંભાણા ચારેય હુથ હતા. રોજ સવારસાંજ, પૌત્રને ઓળામાં ઐસાડીને એ, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં ને લીલાચરિત્રો પોતે નજરે નિહાલયાં હતાં અને અતુલબ્યાં હતાં, તેની રસપ્રદ વિગતો ખૂબ લાંબાણુથી કહેતાં. આંઝો મીંચીને, એ વિગતો સાંભળતાં નાથજીલાધીને અપૂર્વ આનંદ આવતો હતો; પણ એમને આ આનંદ લાંઝો વખત ટક્કો નહિ. એ પાંચ વર્ષના પણ પૂર્ણ થયા ન થયા ત્યારો, દાહીમા અંભાણાએ વિ. સ. ૧૯૭૮ના કાર્તિક વદ ઇના રોજ, દેહલીલા સંકેતી લીધી. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની સેવાસાનિધ્યમાં જેમણે પોતાના લુલનનાં દશ કરતાં વધુ વર્ષો વિતાબ્યાં હતાં તે દાદા દ્વારા મને તો બાળ નાથજીલાધીએ જોયા ન હતા; પણ પ્રગટનાં લીલાચરિત્રોની દાહીમાની વાતો સાંભળીને, એમને લગવાનનો પ્રત્યક્ષ અતુલવ કર્યા જેવો આનંદ આવતો હતો. દાહીમાના દેહવિલયના પરિણામે, એ લાલ નષ્ટ થયો તેનું બાળ નાથજીલાધીને ત્યારે ખૂબ હુખું હતું.

એમનું પાંચમું વર્ષ ધાણું ધાણું પ્રસંગોના કારણે, ખૂબ ચાહગાર બન્યું હતું. એ વર્ષો પિતા ઇન્દ્રિયામે, એમને એક તરફ ઘેર આંક અને કેખાં લખુાવવાનું શરીર કર્યું, તો બીજુ તરફ એમને નિશાળમાં (ત્યારે ઉમરેઠમાં ચુજરાતી સુખ્ય પ્રાથમિકશાળા એકજ હતી.) પણ દાખલ કરવામાં આવ્યા. તે વખતે, પ્રાથમિક શિક્ષણ ઇરાજિયાત ન હતું; વળી, મોટાલાગે મોટાઉંભર થાય ત્યારે જ બાળકોને નિશાળમાં દાખલ કરવામાં આવતાં હતાં. નાથજીલાધીને નાની વયમાંજ નિશાળમાં દાખલ કરતાં મુખ્ય શિક્ષક, પહેલાં તો અચકાયા પણ પછી બાળકની આશ્ર્યજનક ખુદ્ધિપ્રતિલાં અને તેજસ્વી લાલ કોઈને એમને દાખલ કર્યા હતા. પિતા

એમને ઘેર, સત્તસંગિજીવન, શિક્ષાપત્રી, લક્ષ્ટચિંતામણિ, શ્રીમદ્ભાગવત અને રામાયણ તથા મહાભારતમાંથી હચ્છિથાની અનેક વાતો કહેતા, અને પ્રાર્થનાના સંસ્કૃત શ્રોતો તથા પ્રાકૃતપદો મૌખિક શિખવતા હતા. પિતા એક એ વાર બોકી જાય, એટાં પછી બાળ નાથજીલાઈને તે બધું કંદસ્થ થઈ જતું; છતાં, આપો દિવસ એનું એ રદ્દન કરતા, એટાં સાંભળેલું શીર્ષેલું બધું પાંડુ થઈ જતું. બાદ્યાવસ્થામાં બાળક જે કંઈ શીર્ષે છે અને એ વખતે એના ઉપર જે કંઈ સંસ્કાર પડે છે, તે એના લુધનમાં કાયમ રહે છે.

વતમાન ધારણું કર્યાં અને દીક્ષા લીધી ત્યાર પછી, નાથજીલાઈ રૈજ પૂજન કરતા થયા હતા. પિતા સનાન કરે તે પહેલાંજ હંમેશાં તે સનાન કરી દેતા અને પિતા માટે પૂજાની સામગ્રી ત્યાર કરીને મૂકૃતા; પછી, પિતાની સાથે બાળુમાં એ પણ પૂજન કરવા ચેસ્તા. પૂજન કરતી વખતે, પિતા ધર્મધારમ, કોઈ વખત અનિવાર્ય કારણું શાત્રુ. અન્ય કોઈ સાથે કંઈ એકે યા કંઈ ચેદા કરે ત્યારે બાળ નાથજીલાઈના સુખ ઉપર નારાજીના લાવો જોપસી આવતા; પણ કંઈ એલાતા નહિ. પણ પછી, પિતા શું કરે છે તે તરફ ધ્યાન આપવાને બહારે, પૂજન કરતી વખતે પોતાની આજુઆજુ જગતની ધીયું કોઈ વસ્તુનું બણે અસ્તિત્વ જ ન હોય, એમ મનેમન નિશ્ચિત કરીને, એકમાત્ર લગ્નવત્મૂર્તિમાં જ પોતાની દષ્ટિ અને મનનીવૃત્તિને સ્થિર કરવાનું એમણે શરૂ કર્યું. પરિણામે, પૂજન કરતી વખતે, એકચિત રહીને એ અજખ શાંતિ જળવી શકતા હતા.

માતા પાર્વતીએ પુત્ર ઉપર અગાધ પ્રેમ હતો; તે સારું સારું કરીને પુત્રને ખવડાવીને પોતાનો એ પ્રેમ ઘણી વખત વ્યક્ત કરતાં; એ જુદી જુદી વાનગી—ખાસ કરીને મીઠાઈ બનાવતાં અને પુત્રને અતિપ્રેમથી જમાડતાં હતાં. માતાના પ્રેમને વશ થઈને, પુત્ર પણ એ વાનગીએ ખાતાં અમૃતના આસ્વાદનો અનુભવ કરતો. એક દિવસે, પાર્વતીએ ખપોરે ગ્રણ ચાર વાગે સરસ ચોસલાં પાડીને ઉપર ચારોણી, બઢામ, પિસ્તાં નાંખીને, એલાદી સાકરણુકત મગજ બનાવ્યો; અને થાળી બરીને પુત્ર પાસે લઈ આવ્યાં અને તે ખાવાનો પુત્રને પ્રેમપૂર્વીક આગણું કર્યો.

“આ ! આ ભગજ ઢાકેરળુને ધરાવ તો ખરી ? સાધી એ મારી પાસે લઈને આવી, તે હું કંઈ ઢાકેરળ થોડો છું ?” ભગજની થાળીને રૂપર્થી કયાં સિવાય જ થાળ નાથળુલાઈએ સહેજ હુસીને શાંતસ્વરે કહ્યું.

“હાં, અદ્વા ! એ તો હું ઉતાવળમાં ભૂડીજ ગઈ. તેં ડીક યાદ કરાયું; લે, હું ભગજ ઢાકેરળુને ધરાવીને હમણાં લાવું છું.” મીડુંમીડું હુસીને પાર્વતીએ એવિધાં અને ઢાકેરળુને ધરાવવા માટે થાળી લઈ ગયાં. થાડીવાર પછી, થાળી લઈને પછાં આવ્યાં અને “લે, હવે આ ખા.” તું પણ મારી ઢાકેરળ જ છે ને ! એમ કહીને ભગજના ચોસલામાંથી એક નાનો કટકો લાંઘિને તે, નાથળુલાઈનિ સુખમાં મૂક્યા માટે માતાએ હાથ લાંખા કર્યો. નાથળુલાઈએ જુખ ધીમેથી માતાનો હાથ પડુયો અને ભગજનો દુકડો પોતાના હાથમાં લીધો અને પછી, આંખો મીંચીને ઢાકેરળુને પાતે થાળ ધરાવતા હોય તેમ સામે ધર્યો. પાર્વતીએ આ નોંધને હુસી પડ્યાં.

“તું એ ખરો છે, લાઈ ! હું આ ભગજ ઢાકેરળુને હમણાં જ ધરાવીને પછી જ લાવી છું. પર્થી વળી, તું પાછે કેમ ધરાવવા મંડ્યો ? એ ઢાકેરળુને ધરાવ્યો તેમાં કંઈ બૂકતો થઈ નથી ને ?” માતાએ વહાલપ લરી વ્યાતાથી પૂછ્યું.

“આ ! એવું કંઈ નથી થયું, તેં ઢાકેરળુને થાળ ધરાવ્યો. તે બરાબર છે; પણ મેં કયાં થાળ ધરાવ્યો છે ? એટલે હવે, ખાતા પહેલાં આ ભગજ હું એમને ધરાવું છું, એમાં મારી કંઈ ભૂલ થતી હોય તે કહેને.” નાથળુલાઈએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

મોટા જાણિલકેતને શોખે ચેવા શાખો પુત્રના સુખમાંથી નીકળતા સાંભળ્યાને, માના હૈયામાં હર્ષની હેલી ચઢી.

“એટા ! તારી વાત સાચ સાચી છે. હરેક જણે ખાતાં પહેલાં પાતે પણ ઢાકેરળુને નેવેદ્ય કરવું લોઇએ; એટલે તેં ઢાકેરળુને આ ભગજ ધરાવ્યો. તે સાચું કર્યું; લે, ચાલ હવે તો ખા.” એમ કહીને માતાએ વાતસર્વપ્રેમની હુર્લીથ વાનગીસમે ભગજનો એ દુકડો પોતાના હાથે, પુત્ર નાથળુલાઈના સુખમાં મૂકી દીધો.

એક વખત મહરસં કાંતિનો હિંસ હતો; સૌ કોઈ એ હિંસે, યથાશક્તિ દાન કરીને પુષ્ટ કર્માવાની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યું હતું. પાવંતીભા પણ ઘર આંગણું કે કોઈ આશ્વાસ આવે તેને તલનો એક લાડુ અને રૂકો દાન તરીકે આપતાં હતાં. ઈચ્છારામ મંહિરમાંથી સવારે પાણ ઘેર આવી ગયા હતા, એવામાં મેલાંબેલાં અને ફાટેલાં વસ્ત્રવાળો એક આશ્વાસ આંગણું આવીને જિસે રહ્યો. ઈચ્છારામ ઘરમાં ગયા અને પોતાનું એક જૂનું પણ દોયેદું પહેરણું અને એવું જ એક ધોતિયું લઈ આવ્યા; તે ઉપર તલનો એક લાડુ અને એક આનો મૂક્યાં અને પછી, પેલા આશ્વાસને દાનમાં આપી હીથાં. પિતાની આ બધી કિયા બાંનુમાં ઊભાડીલા નાથજીભાઈ રસપૂર્વક નિહુણી રહ્યા હતા. દાનમાં વણો મળેલાં જેઈને આશ્વાસ તો ખુશ થઈ ગયો, અને “કુચ્ચાશુભેસ્તુ” કહીને ચાલ્યો ગયો; પણ, બાળ નાથજીભાઈ ડંડા વિચારમાં જીતરી ગયા. પુત્રના મુળ ઉપર વ્યથાના ભાવા ઉપજેલા જેઈના પિતાથી ન રહેવાયું; એ તરત જ નાથજીભાઈ પાસે આવ્યા અને તેમના ખલા ઉપર હાથ મુક્યો.

“કેમ એટા ! તારા થહેર ઉપર ઉદ્ઘેગનાં ચિહ્નો કેમ વતાંય છે ?”
ચિતાતુર અનીને પિતાએ પૂછ્યું.

“આપુજી ! મને કોઈપણ પ્રકારનો ઉદ્ઘેગ થયો નથી; પણ.....”.
નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“યણું, શું ? જટ કહે”. પિતાએ ગુણ આતુર અનીને કહ્યું.

“મારા મનમાં વિચાર આવ્યો. કે, આપણે કે વસ્ત્રને નિચુપણેણી માનીએ તે બીજાને આપીએ તે દાન કહેવાય કે કેમ ? તમે પેલા આશ્વાસનું તમારાં જીતરેલાં જૂનાં રહ્યો દાન તરીકે આપ્યાં, એરું મારા મનમાં સહજ આ વિચાર આય્યા.” પુત્ર નાથજીભાઈએ ઉદ્ઘેગનું કારણ સમજવતાં કહ્યું.

“એટા ! તારી વાત સાર્યી કે. એ દાન ન કહેવાય; પણ જે થયું
તે થઈ ગયું, હુંએ પછી એવું ન ધાય તેની કાળજી રાખીશું, હાં !”
પિતાએ પુત્રના શરીરે વહાલથી હાથ દૂરવતાં કહ્યું.

આ શાખાને સાંભળીને, નાથજુલાઈએ તરતજ પિતાના ચરણમાં માથું
મૂકી દીધું.

“આપુજી ! મારા શાખાથી તમને સહેજ પણ હુઃખ થયું હોય તો
મારો અપરાધ માફ કરો,” નાથજુલાઈએ પિતાના ચરણો પણી કહ્યું.

“એટા ! મને તારા શાખાથી જરાય જોઈ લાગ્યું નથી; જોવટું, એ
સાંભળીને મને ધર્ષો ગર્વ અને આનંદ થયો છે.” પિતાએ પુત્રને ઉડાડીને
છાતી સરસો ચાંપતાં કહ્યું.

એક વખત એમની શાળામાં એન્ન્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર આવ્યા;
કૃતા કૃતા તે, એમના વર્ગમાં આવ્યા તે વખતે, શિક્ષક બૂગોળ
શીખવતા હતા. ઇન્સ્પેક્ટરે એંડી વાર અધ્યા છોકરાઓ સામું જોયું અને
પછી એક પ્રશ્ન રૂઘણે કે, “પૃથ્વી ગોળ છે અને સૂર્યની આસપાસ સતત
ક્રિયા કરે છે, એનાં કારણો સમજાવો ?” જવાબ આપવા માટે,
વર્ગ માંથી કોઈ છોકરો જોબો ન થયો, એટલે ધીમેથી નાથજુલાઈ જોલા
થયા, અને પછી બૂગોળની ચોપડીમાં લખેલા હતાં, અને વર્ગમાં લણુલ-
વામાં આવતાં હતાં તે બધાં જ કારણો એમણે માંઢે વિગતવાર ગણ્યા
અતાવ્યાં, અને છેવટે પ્રશ્નઙ્યે ઉમેયું કે, “પૃથ્વી ગોળ છે એ ખરું,
કારણું કે, આપણે અસુક અંતર્થી આગળાની વસ્તુ જોઈ શકતા નથી; પણ
પૃથ્વી ક્રિયા કરતી હોય તો, સાથે એના ઉપર રહેલી વસ્તુઓ અને માણસો
પણ કૃતા જોઈએ, તે કેમ કરતાં જણાનાં નથી ?” ઇન્સ્પેક્ટરે પોતે આ
પ્રશ્નના જવાબ ન આપ્યો, પણ વર્ગ શિક્ષકને ને સમજવવા કહ્યું; અને
પછી નાથજુલાઈને અંગ્રેજ વર્ગમાં દાખલ કરવાની આસ લદામણું કરી.

ઉપર જણાવેલા પ્રસંગો હિન્દુનાન, સ. ૧૬૪૦ના મહા સુહ પાંચમ
ના રોજ, નાથજુલાઈને ઉપત્યન સંન્કાર આપવામાં આવ્યો; પણ એ
પછી, એ કુમરાવરદ્યા પૂરી કરે તે પહેલાં જ, એમના ઉપર આપતિના
એણા જિતરી આવ્યા, એ સમયે, જેને જગતમાં શિરછત્ર કહેવામાં આવે
છે તે પિતાનું છત, એમણે ગુમાયું.

૬. પિતાનો દેહસ્વાગ

એક દિવસે નાથજીભાઈનિયાળે ગયા હતા ત્યારે અપોરે, ઈંદ્રજાયામ ચિતાતુર વહને, વિચારશ્વસ્ત દશામાં, ધરની પરસાળમાં એકા હતા. સવારે મોટાભાઈ ખાયુલુવાળા મકાનના ઓટલા ઉપર એસીને પાર્વતીભા માથું ઓળાતાં હતાં, ત્યારે “માથું અહીં એચીને કેમ ઓળો છે? તમારા વાળ અધે જોડીને ધરમાં આવે છે?” એમ ખાયુલુ એ શાળ્હો વધારે પડતા ઓવ્યા હતા. જેઠી મર્યાદા સાચવીને, પાર્વતીભા ત્યારે કંઈ જવાબ આપ્યા હતા. જેઠી મર્યાદા સાચવીને, પાર્વતીભા ત્યારે કંઈ જવાબ આપ્યા સિવાય તરત જ ત્યાંથી જેઠીને પોતાના ધરમાં જતાં રહ્યાં હતાં. સવારના આ પ્રસંગના કરણે, ઈંદ્રજાયામ ચિતાશ્વસ્ત અન્યા હશે એમ માનીને, ધરતું બીજું કામ પડતું ભૂકીને, પાર્વતીભા એક ખાલામાં પીવાનું પાણી લઈને તરત જ પતિ પાસે આવ્યાં.

“મોટાભાઈને તો આલવાની ટેવ પડી છે, તે બાબ્યા કરે. તેમાં તમે શું કરવા ચિતા કરો છો? કોણ, આ પાણી ગીયો.” ખાલો સામે ધરતાં પાર્વતીભાએ કહ્યું.

“ચિતા કંઈ કરી ઓછી ધાય છે? તું સહેજ માથું ઓળાવા જોડી તેમાં આટનું અધું આલવાની એમને શી જરૂર હતી?” ઈંદ્રજાયામે સચિત રૂપરે કહ્યું.

“દ્વભાવ પડયો તે કંઈ જય? પણ મને એમનું ઓળવું એાન્હું કંઈ ચોંટી રહ્યું છે? એમની એવી ઈંદ્રજા છે તો, હવેથી હું એ ઓટલે નહિ એસું; પણ તમે ચિતા કરવાનું છોડી હો, હું હાથ જોડીને કહું છું.” પાર્વતીભાએ હાથ જોડીને વિનંતી કરતાં કહ્યું.

“નાથજીના જન્મ પહેલાં, મોટાભાઈ કેવા સારા સંખ્યા રાખના હતા? એના જન્મ પછી, કોણ જાણું કેમ પણ એમની દિંજ બદલાઈ ગઈ હોય એમ લાગે છે; તેમાં વળી ડાઢાનો જન્મ થયો. જગવાને એ મુત્રો

આપ્યા તે એમને શું નહિ ગમ્યું હોય ?” દુર્ઘાસામે વિતાનું કારણ સમજવતાં કહ્યું.

“નાથજીને તો હેલાધિતેવ જોગીનાથજીએ પોતે, રાજુ થઈને આપણને આપ્યો છે, માણસ લાખ કાંકાં મારે તો પણ, એની દુનિયા વિશુદ્ધ, કોઈથી એનો વાળ પણ વાંકે થઈ શકે તેમ નથી.” પાર્વતીભાઈએ દઠ અવાજે કહ્યું.

“મેટાલાઈ માને છે કે, બાપુએ મિલકની વહેંચણી કરવામાં એમને અન્યાય કર્યો છે; અને એથી એ મારા ઉપર ગિનતતા ફરે છે. પણ, બાપુએ વહેંચણી કરી તે કઈ મને પૂછીને અથવા મારા કહેવા મભાણે એછી કરી છે ? એ તો શ્રીભૂમહાશાખના પરમ લક્ષ્ણ હતા; એમને, ભગવાને કેમ જુદ્ધ આપી હતો તેમ એમણે કર્યું હતો.” દુર્ઘાસામે બાપુજીના અદલાયોલા વલણ અંગે બીજું કારણ આપતાં કહ્યું.

“એમને કઈ વાપ્યો હતો તો, એમણે જે તે વખતે જ બાપુજીને કહેવું જોઈતું હતું ?” પાર્વતીભાઈ કહ્યું.

“પણ હવે મને એમ થાય છે કે, નાથજીનું લગ્ન થઈ જાય તો સારુ ?” દુર્ઘાસામે કહ્યું.

“લગ્નની એવડી રીતી ઉત્ત્વા કે ? હજુ તો એ જાણે છે, એને લગ્નવા હો, જુઓને ? એ કેટલો અધ્યા હોશિયાર છે ? મારે તો એને સંસ્કૃત અને અંગ્રેજ પ્ર્યુસ ભાષાનીને મધ્યા જાણી પડિત બનાવવો છે.” પાર્વતીભાઈ ગંભીર થઈને કહ્યું.

“એની કોણ ના પાડે છે ? એને જોઉં છું ત્યારે મને થાય છે કે, એને માટે ભાષુવાની વાત તો ઉપલા ઉપચાર જેવી છે; એ જાણે ભાષીને આવ્યો હોય, એમ એનું કપાળ વિશુદ્ધ તેજથી ભારે જગાર મારતું લાગે છે. પણ લગ્ન થઈ જાય . . .” દુર્ઘાસામ આગળ આલે તે પહેલાં જ પાર્વતીભા વચ્ચે આવ્યા. “લગ્ન મારું છોકરી તો તૈયાર જ છે, જન્માક્ષર મળતા આવ્યા છે, રણુંડો મોદા ગોલતનું ઘર (કુટુંબ) સારું છે; છોકરીના પિતા મૂળજીલાઈનું જોગ ઉપમનસ્ય છે, ને પોતાં ઘણા સુદૃઢ સત્સંગી છે.

છોકરી પણ સારી છે. આપણે હા કસીએ એટલીજ વાર છે. તમને ઉતાવળ હોય તો, કાંદે હા કહેવડાવી હુદ્દો.” પાર્વતીભાઈ કહ્યું.

“ઉતાવળ તો કંઈ નથી, પણ મોટાભાઇનું કંઈ કહેવાય નહિ. એ કદમ્બ વન્યે પથરો નાંખો તો?” શિંધારામે ઉતાવળનું કારણ રૂપી કરતાં કહ્યું.

“શેલત, કેઈ ભરમાવે તેમ ભરમાય એવા નથી, હાં. એ તો છોકરી આપીજ ચુક્કા છે, એવું એમણે મનું કેટલીય વાર કહ્યું છે. પણ, લગ્નની ઉતાવળ કરવા પાછળ તમારા મનમાં બીજે કેઈ વિચાર વૃંગાતો હોય એમ જરૂર્ય છે; તે મને ન ઉહેવા જેવો હોય તો ન કહેશો.” પાર્વતીભાઈ ધીમેથી કહ્યું.

“મૂળજીલાઈ શેલતના વચનમાં મનું પૂર્ણ વિચાર છે; એમને મારા શાખમાં પણ પૂરી અદ્વા છે. પણ, માણુસના શરીરનો લડસો શું?” શિંધારામે મનની લીલા વ્યક્ત કરતાં, ધીમેથી અચ્કાતાં અચ્કાતાં કહ્યું.

પાર્વતીભાઈ પતિના છેલ્લા શાખાને સાંભળીને સ્તંધ થઈ ગયાં; શ્રીધીવારે એ માંડમાંડ સ્વરથ થઈ શક્યાં.

“ભગવાનના લક્ષ્ય આવા વિવાદો ન કરવા જોઈજો. જેણે આપણુંને દ્વારા કરીને નાથજી જેવો પુત્ર આવાયા છે, તે એની અનુ આપણી રક્ષા કરવા એઠો જ છે. શ્રીજીમહારાજે જેમ ધાર્યું હુણે તેમ થશે. આપણે તો નિમિત્ત માત્ર છીએ.” પાર્વતીભાઈ જૃથ શાંત સ્વરે કહ્યું.

“તારી વાત તદ્દન સાચી છે, પણ મનુષ્ય સ્વલ્પાવ રહ્યો એટલે....” શિંધારામ આગળ એલે તે પહેલાંજ, વિશ્રાતિની રૂતમાં નાથજીલાઈ નિશાળેથી દૂઢીને ઘેર આન્યા પરસ્યગમાં પોતાનાં પુસ્તકો એક બાળુંએ મૂર્કિન, એમણે તરણ માતાપિતાના ચરણુમાં માથું નમાતીને વંદન કર્યું.

“આપુણ ! ધાર્યું એક માત્ર શ્રીજીમહારાજનું જ થાય છે, એવું તમે મને ધર્માવાર કહેલું છે, તે તમે ભૂતી ગયા લાગો છો? ભગવાનને બધી ચિંતા સાંચી હોના? એ જે કરશે તે સાદુ હિતકારી જ હુણે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું. પિતાના છેલ્લા શાખાને ધરમાં હાખલ થતી વખતે નાથજીલાઈએ સાંભળ્યા હતા. એ પહેલાં શી વાતચીત થઈ હતી તે

એમણે સાંભળી ન હતી; પણ દેવતા શાખ્દો સાંભળીને એ બોલ્યા હતા.
નાથજુલાઈઓ શાખ્દો શા કારણે બોલ્યા, તે ઈચ્�ારામને સમજયું નહિં.

“હા એટા, તું સાચું કહે છે. હું કડું, હું કડું, હું કરીશ, હું કરીશ,
હું કરીશ,” એવો લાર લધને માણુસ ફરે છે, એટલે જ હુઃખી થાય છે.
આજથી હવે આપણી ચિંતાના બધો લાર શ્રીજુમહારાજને સેંગી ફરું
શું.” એમ કહીને ઈચ્છારામે નાથજુલાઈને પોતાની પાસે એંગીને
ઘોળામાં બેસાડ્યા; અને પછી પાર્વતીઓને કહ્યું: “તે ડાકોરલુને
નારતો ધરાવી રાખ્યો છે, તે એના માટે લાવ. જનનો સમય પૂરો થશે
એટલે એ પાણે નિશાળે જતો રહેશે”.

પાર્વતીઓ તરતજ ધરમાં ગયાં અને એક રકાખીમાં નારતો લઈ
આવ્યાં, અને પાસે બેસીને નાથજુલાઈને ખવડાવ્યો.

નાથજુલાઈ નિશાળે ગયા પછી, પાર્વતીઓ હેવધર (ડાકોરલુની મૂર્તિ
એમાં પદ્મરવેદી હતી તે તાડુ) પાસે આવ્યાં. ઈચ્છારામના મુંગેથી
“માણુસના જીવનનો અન્યાન્યો શું?” એ શાખ્દો સાંભળ્યા ત્યારથી, એમનું
મન વિદ્વણ થઈ ગયું હતું; એમણે ડાકોરલુની મૂર્તિ પાસે ધીયે
કર્યો અને પછી, માળા હૃદયમાં લઈને ફેરવા લાગ્યાં. લગભગ અર્ધ
કલાક સુધી માળા ફેરવ્યા પછી લગવાનને પંચાંગ પ્રણામ કરીને પ્રાર્થના
કરતાં કહ્યું કે, “હે શરણાગત પાલક! મારી લાજ તમારે હાથ છે”. એ
પછી એ સ્વસ્થ થયાં અને ધરકામે વળગ્યાં.

એ વષે, એટલે વિ.સ. ૧૯૪૪ના ચૈત્રી સમૈયા ઉપર, ઈચ્છારામ
અને પુત્રોને લઈને વડતાલ જયા; પૂર્ણિમા સુધી ત્યાં રોકાયા. નાથજુ-
ભાઈના જન્મ હિવસે, એટલે પૂર્ણિમાના હિવસે, ડાકોરલુનો થાળ
કરાવ્યો, પાંચ ઇપિયા બેટ મર્કયા; પછી, નિષ્કામાનંહ થબયારી
તથા શાસ્ત્રી કુજવિહારીદાસણુને આસને પગે લાગવા ગયા. અને
સંતોષ રાજ થઈને નાથજુલાઈને માયે હાથ મુક્કીને, આશીર્વાદ
આપ્યા, અને કહ્યું કે, “અમે અને જલ્દું આવણુમાસમાં જન્માક્ષમી ઉપર
ઉમરેઠ આવીશું અને પછી ત્યાં રહીશું”. ઈચ્છારામને આ સાંભળીને
પૂર્ણ આનંદ થયો.

નિષ્કામાનંદ અધ્યયારી અને એમના શિષ્ય બાળકૃષ્ણનંદ તથા શુભાતીતાનંદલાભીના શિષ્ય સ્વામીભાગમુકુદ્દાસજી (જુઓ ચિત્ર પૃ. ૪૪) અને શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસજી સમર્થ વિદ્યાન સંતો હતા; નિષ્કામાનંદ અધ્યયારી અને એમના શિષ્ય બાળકૃષ્ણનંદ સંસ્કૃત લાખાના ડવિઓ પણ હતા. બાળકૃષ્ણનંદ તો હરિલીલાકદ્વયતરુના એકાંતિક ધર્માખ્યાન ઉપર (હરિલીલાકદ્વયતરુના સાતમા સ્કંધના ઉ૯ થી ૧૫ સુધીના ગીત અંચાયોનું સામ્રાહિક નામ એકાંતિક ધર્માખ્યાન કહેવાય છે.) સુંદર ગુજરાતી લાખાટીકાની રૂચના પણ કરેતી છે. એ વળતે વડતાલમાં, પાંચ વર્ષના-વર્ષની સવારે મંગળા આરતી અને શાખુગાર આરતી વંચે, શાખુગાર આરતી પછી પણ રાજભોગ આરતી પહેલાં, ઉત્થાપન પહેલાં, ઉત્થાપન પછી પણ સંચા આરતી પહેલાં અને સંચા આરતી પછી પણ શયન આરતી પહેલાં એમ પાંચ વર્ષના-સલામંડપમાં કથાવાર્તા થતી હતી; ત્યારે સલામાં, આચાર્ય શ્રી મહારાજ, ત્યાગીઓ અને દર્શન અને સમાગમ કરતા માટે વડતાલ આવેલા ગૃહસ્થ હુરિલાકારો-ભદ્રા અચૂક હુલાર રહેતા. સલામંડપ ત્યારે ભરચૂક લગાયેલો રહેતો. આ સલામો ઉપરાંત, રોજ અપોરે એકથી પણ સુધી તથા રાત્રે નવથી અગિયાર વાગતા સુધી, આચાર્ય મહારાજશ્રીની હુવેલીમાં ગાતી પાસે સલા થતી હતી; એમાં આચાર્ય શ્રી મહારાજ ઉપરાંત, ખાસ પણ કરતાં ત્યાગીઓ તથા ગૃહસ્થ હુરિલાકારો હુલાર રહેતા, અને વચ્ચાસૂતની વિસ્તૃત વિચારણા-પૂર્વક કથા થતી હતી. નિષ્કામાનંદજી અધ્યયારી અને એમના શિષ્ય બાળકૃષ્ણનંદ તથા સ્વામી બાળમુકુદ્દાસજી અને શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસજી, વળેરે એ જાનસલાનાં મહામોદાં રહ્નો હતાં.

વચ્ચાન આચાર્ય પ્રમાણે, નિષ્કામાનંદ અધ્યયારી તથા શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસ પોતાના શિષ્યમંડળ સાથે જન્માષ્ટમી ઉપર ઉમરેઠ આવ્યા. એ પછી, રોજ કથા પૂરી થયા બાદ સવારે એક કલાક અને રાત્રે એક કલાક અને સંતો ઈંદ્રિયાર્થ અને નાથલુભાઈને મહિસમાં વધુ રોકતા અને દેહની નસીરતા, જગતના સુખની ક્ષણિકતા, આત્માના નિત્યાનંદ સ્વરૂપ અંગે અને પરમાત્માના પરમધામના સુખની અનુપમતા અંગે વાતો કરતા; શ્રીલુમહારાજના લીલાચરિત્રોનું વિગતે વર્ણન કરતા, અને જુહા જુહા સ્થળે જુહા જુહા ભક્તોને આપેલા પરચાની ખાસ વાતો કરતા હતા.

એમ કરતાં કરતાં, સં. ૧૬૪ ડા. ભાહરવા સુ. ૧૧ ને દિવસ આવ્યો. તે દિવસે પૂજન કરીને જિઠા પછી, દુર્ગારામને તાવ આવ્યો. નાથજુલાઈ એકલા માંહિરે ગયા અને એમણે સંતોને બધી વાત કરી. “એકલા માટે તે અમે ઉમરેઠ આવ્યા છીએ,” એવા શાશ્વતો નિષ્કામાનંદ અદ્વાત્યારીના મુખમાંથી સહસ્ર નીકળી પડ્યા. “હું જાણું છું,” નાથજુલાઈના મુખમાંથી પણ બાળે જવાબમાં ન એવતા હોય, અને શાશ્વતો નીકળી પડ્યા. પણ શાશ્વતી કુજવિહારીનાંસે કહ્યું કે, “ચાલો ! આપણે દુર્ગારામલાઈની અખર જેવા જઈએ.” બધા નાથજુલાઈની સાથે ઘેર આવ્યા. સંતોને ઘેર આવેલા જોઈને, દુર્ગારામે કહ્યું કે, “દ્વાર્મિ, તમે બન્ને આવ્યા ! મારં અહોભાગ્ય ! પછાણા. નાથજુ ! સંતોને માટે આસન મૂકું.” હોઢેક કલાક સુધી રોકાઈને, સંતોચે ભગવાનના લીલાચિત્રોની વાત કરી અને પછી ગયા; એમ રોજ સવારે બન્ને સંતો આજના ચૌદશના દિવસે સવારે માંહિરમાં પાછા કુર્દી વખતે “હું વે કાંસે અમે નહિ આવીએ” એમ કહીને, “આજ મારે એરારે, આવ્યા અવિનાશી અલગેલ,” એ કીર્તન દુર્ગારામ પાંચ એણીને, વારંવાર ગાવાનું નાથજુલાઈને કહેતા ગયા.

એ દિવસે, આપો વણત, નાથજુલાઈ, દુર્ગારામની પથારી પાંસ જોડા, અને સંતોચે કહ્યું કીર્તન-દેહ દીર્ઘ બન્ને પણ નાણ વખત જીવાવીને, ધીમા પણ સ્પષ્ટ સ્વરે જાયું; અસાખર રાને દશવાગે, ત્રૈપન વર્ષની વચે, દુર્ગારામ, યંત્રભૂતના માતુણીદેહનો ત્યાગ કરીને, અદ્વાત્યારે ધરણું કરીને, ભગવાનની દિવ્ય સેવામાં જોડાઈ ગયા. પિતાએ દેહ ત્યાગ કર્યો તે પહેલાં, શાંતિશી ભગવાનના મરણાંશું અને સંકીર્તન કરી રહેલાં પાર્વતીએ અને નાથજુલાઈ, દેહલાગ કર્યા પછી, મૃથ રોક વિહંગ બની ગયાં; બન્નોણી આંખમાંથી શ્રદ્ધાભારવે વહેવો શરૂ થયો. ઘરમાં એ વણતે, એ બેન્દાં અને આઠ વર્ષના ડાયાલાઈ અને નાની એ પુરીએ સિવાય એણું કોઈજ ન હતું. એમના બન્ને ભાગ્યો, બાળુણ અને મથારામ, સંખ્યીજનોને ત્યાં એસતા ગયા હતા; પણ, ભગવાન પોતેજ જાણું હોરવણી આપતા હોય તેમ, નંતોચે એ દિવસે ઉથાવતાં અને નિયમચેષ્ટાની નિયવિધિ વહેલી પતાવી, અને બધા હુદિલકોને ઘેર જઈને સાડાનવ વાગતા સુધીમાં માંહિરમાં પાછા આવવાનું કહ્યું. માંહિરમાં પાછા શા માટે જોલાવવામાં આવે છે તેનું કારણું સંતોચે કહ્યું ન હતું;

પણ, ખાસ જરૂરી કારણું હતો એમ માનીને, એમની આજા પ્રમાણે, અધા હંચિલકેતો લગભગ પોણાદશવાગે મંહિરમાં આવી ગયા. બરાબર દશના ટકોરે, સંતોચે કદ્યું કે, “ઈન્દ્રારામલાઈને શ્રીલુભારાજ હુમણું જ ધામમાં તેડી ગયા છે; અત્યારે એમને ત્યાં અંગત માણુસો સિવાય બીજું કોઈ જ નથી. માને, તમે બધાજ અહીંથી સ્વામિનારાયણ મહાનામની ધૂન કરતા કરતા નીચા એમને ઘેર જાઓ, અને ઉત્તમ સત્તસંગીને શોખે એવી રીતે એમની દમશાનયાત્રા ડાઢને, અને એમના પુત્ર નાથજીલાઈ હજુ નાના છે, પણ વધું સુન છે; એમને અમાર શુભાર્થીર્વાહ ખાસ કરુંનો.” મંહિરમાં એકનિત થયેલા લગભગ હોઠસો સત્તસંગીચા, સંતોના આ શાફદો સાંલળીને, શોકથી સ્તાય્ધ થઈ ગયા, પણ પછી તરત જ સ્વસ્થ થયા; અને તરત જ, શ્રીસ્વામનારાયણ મહાનામની ધૂન કરતાં કરતાં નાથજીલાઈની ઘેર પહોંચ્યા. હોઠસો કંડમાંથી એક અવાજે નીકળી રહેલી શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાનામની ધૂનના ગંભીર ઘેરા સ્વરો, રાત્રિની નિર્વચાંતિમાં આજા નગરમાં વાયુની લહેરીએ સાથે લહેરાવા લાગ્યા. વિડુલબદ્ધની પોગાને નાકે આવેલા દસ્વાળ આગળ સત્તસંગીચાને સમૃહ આવી પહોંચતાં, દુંઘાર મના મૃતદેહ પાસે બેસીને ધૂસકેધૂસકે રડી રહેલાં પાર્વતીએ અને નાથજીલાઈના કાને મહાપ્રલુના નામની ધૂનના સ્વરો પડ્યા; અને જરૂર તરત જ સમજુ ગયાં કે, મંહિરમાંથી અધા સત્તસંગીચા આવી રહ્યા છે—એટાં સ્વાભાવિક રીતે, તરતજ એમનું રૂદ્ધ અદૃષ્ટી ગયું. “અકલખસલ ભગુન તારી લીલા અકળ છે”—શોકવિહળ હોવા છતાં, નાથજીલાઈના સુખમાંથી એ શાફદો નીકળી પડ્યા. એટલામાં તો, સત્તસંગીચા અડકીમાં થઈને ઘરમાં આવી પહોંચ્યા; સર્વેએ દુંઘારામના મૃતદેહને હાથ લેડીને જથ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહીને, વારા ઝરતી સવિનય વંદન કર્યું. પછી, એમણે, સંતોચે, આજે કથાવાર્તા વહેલી પૂરી કર્યાની, અને નિયમ ચેદા કરી રહ્યા પછી, સૌને ઘેર જઈને તરત જ મંહિરમાં પાછા ઇસ્વાની આજા કર્યાની વાત કરી. બરાબર દશ વાગે, ઈંદ્રારામલાઈને શ્રીલુભારાજ ધામમાં તેડી ગયા છે, એવું જરૂરીવીને, અધાને ધૂન કરતાં કરતાં અહીં આવવાની આજા કરી; અને નાથજીલાઈ નાના છે છતાં સુન છે, એમ કરીને ખાસ શુભાર્થીર્વાહ પાઠ્યાની, વગેરે વાત કહી લ્યારે, પાર્વતીએ અને નાથજીલાઈએ, હાથ લેડીને સર્વેશ્વર શ્રીહરિને નમન કર્યું. આપી સત, સ્વામિનારાયણ નામની આમંડ ધૂત

કરવામાં આવી, અને સૂર્યોદય પછી એમના મૃતહેઠને નિયતસ્થળે લઈ જઈને, નાથજુલાઇએ શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક અભિનિસંસ્કાર કર્યો; ત્યારે એ ફરીવાર પ્રુસકે પ્રુસકે રડી પડ્યા; ત્યાં આવેલા અધા સત્તસંગીજનોની આંખોમાંથી પણ આંસુઓ સરી પડ્યાં. કલાકે વિચારમંથન ચાલ્યા પછી, સર્વ હાજર રહેલા સત્તસંગીઓએ નાથજુલાઇને ખૂબ ધીરજ આપી અને નાથજુલાઇ પુનઃ સ્વસ્થ થઈ ગયા.

જેવી રીતે સર્વ સત્તસંગીઓ ઈચ્છારામની સમશાનયાત્રામાં નાથજુલાઇની પડ્યે અડીખમ ઉલા રહ્યા હતા, તેમ ઉત્તરકિયાના દિવસોમાં પણ રાતદિવસ એમની સાથે અને સાથેજ રહ્યા. બન્ને સંતો, મંહિરમાં રહ્યા રહ્યા મુદ્દામ માણુસ મોકલ્યાની કથી પ્રકારની વિધિ કેવી રીતે કરવી એ અંગે ચોણ્ય સલાહ સૂચનો મોકલતા હતા. ન્યોદ્ધાહણને દિવસે તો, અધા હરિભક્તો નાથજુલાઇને મળવા માટે આસ ઘેર આવ્યા, અને “હું પણ આપો સત્તસંગીસમાજ તમારી પડ્યે જાસો છે,” એમ માનીને ચાલવાનું ખૂબ ભારપૂર્વક કહ્યું. ચૌહમાના દિવસે, નાથજુલાઇએ જાતે સંતોને તથા અધા સત્તસંગીઓને મંહિરમાં જમાડ્યા.

કહ્યું છે ને કે, હુંખનું ઓસડ દડાડા. જેમ જેમ દિવસે વીતતા ગયા, તેમ તેમ ઈચ્છારામના અક્ષરનિવાસના ગોાક હુણવો થતો ગયો; પણ ઈચ્છારામના મોટાભાઈ બાપુજીએ નાથજુલાઇની સગીશવરસ્થાનો લાલ લઈને, એક કંંકરે એ પક્ષી માશવાના પ્રયત્નો શરૂ કર્યાં પહેલાં એમણે બધી મિલકતનો વહીવટ પોતાના હાથમાં લેવાનો પ્રયત્ન, કુંધના સંખ્યાંધીજનો મારકૃતે આદર્યો; પણ, એમાં એ સફ્રા ન થયા ત્યારે, એમણે “નાથજુલાઇ માત્ર ચાર ચોપડી જ ભાણેલા છે, મિલકત સાચવવાની એમનામાં ગતાગમ નથી; માટે, મિલકત સરકાર વહીવટમાં લેવા માટે કિલ્લાની હીલાની અહાલતને અરજી કરી, અને તેમાં મિલકતના વહીવટદાર તરીકે પોતાને નીમવાની માગણી કરી; પીછુ તરફ, એમણે મૂળજ શેલતની ડાનશ લેશણી શરૂ કરી અને નાથજુલાઇ સાથે એમની પુત્રી સુરજભાનું થયેલું વાજ્ઞાન તેડી નાખવામાં આવે એવી પ્રવૃત્તિ આહરી.

એ વખતે, ઉમરેઢની દીવાની અદાવતમાં, રખુંછેલાઈ ગોવિદ્ધસમ ફાકર કરીને એક બાહેશ દીર્ઘ દિવિયાળા અને સહૃદ્યી નાજર હતા; એ

દૃપરામ ઠાકેરના વંશજ હતા (દૃપરામના પુત્ર નંદરામ અને નંદરામના પુત્ર ગોવિંદરામ). પોતાના પ્રપિતામણ દૃપરામ અને નાથળુલાઈના હાદા દ્વારામ વચ્ચે ગાઠ મૈત્રીસંબંધ હતો, એ હુકીકિતની રણુછેડલાઈને ખખર હતી; તદુપરાંત, પોતાનાથી નાથળુલાઈ ઉમરે નાના હોવા હતાં, એમના માટે એમના મનમાં પરમ આહર, પ્રેમ અને પ્રૂણ્યલાવ હતો. બાપુળુંએ દીવાની અદાલતમાં કરેલી અરણ રણુછેડલાઈના વાંચવામાં આવી, એટલે એમણે “નાથળુલાઈ ઉમરે નાના છે પણ ઘણા બુદ્ધિશાળી છે, એ ભિલકતનો વહીવટ કરવા સમર્થ છે; વળી, એમની માતુશ્રી પાર્વતીએ ખણુ પ્રલાવશાળી સંભારી છે, તે પણ ભિલકત સંભાળી શકે તેમ છે; અત્યાર સુધી અને જણે સરીરીતે વહીવટ કરેલો છે. બાપુળ, જો તે દુંઘારામના મોટાલાઈ છે; પણ છેલ્લા દશાયાર વર્ષથી, એ ભિલકત પચારી પાડવાના પેંતરા રચ્યા કરે છે,” એવી સત્ય સાક્ષી જિલ્લા અદાલતમાં આવી અને બાપુળની અરણ કેટે રહ કરી.

દુંઘારામની ભિલકતનો વહીવટ હસ્તગત કરવામાં નિષ્ઠાગત સાંપર્યા પછી, બાપુળના દ્રેષ અને રેણાની માત્રા ઘણી વધી ગઈ; નાથળુલાઈ સાથે પોતાની પુત્રીનું નક્કી કરેલું વેદિશાળ મૂળાલુલાઈ શેલત તોડી નાંખે, એ માટે એમણે જોરદાર પ્રયત્નો શરૂ કર્યાં; બીજુ બાળુ, જેડુતો જમીનની ઉપજનો લાગ ન આપે, અને જેમની યાસે લેણું નીકળતું હતું તે કોઈ લોણ્યાની રકમ પણ ન આપે, એવી પેશવીઓ પણ શરૂ કરી દીધી. દુંઘારામના અશ્વરનિવાસ પછી પણ નાથળુલાઈએ પોતાનો અંગ્રેજ શાળાનો અસ્થ્યાસ ચાલુ રાખ્યો હતો; છનાં, “એ હવે લણી પદવાયા” એવી વાતો એણે શેલતના ઝાને પહોંચતી હરી, તે સાથે જ “એડુતો હવે કંઈ આપતા નથી, એટલે ઘરની આર્થિક સ્થિતિ પ્રતિફિલ નખળી પડતી જાય છે,” એવી વાતો પણ એણે ઝેલાવા માંડી. એક બે વખત એ જાતે, મૂળાલુલાઈ શેલતને મળ્યા; અને “પોતાના લાઈના દેહલ્યાગ પછી, પાર્વતીએ કેવાં સ્વતંત્ર ભિલજ ધરવતાં થયાં છે, નાથળુલાઈના અસ્થ્યાસ તરફ કેવું હુર્દ્દક સેવાય છે અને જમીન જગીરની વ્યવસ્થા સંલાગવામાં કેવું અધેર ચાલી રહ્યું છે, વગેરે વાતો લાંબે દિવણીરી દશાવિને કરી; અને આવા ધેર, વહુ તરીકે આવીને સુરજ સુખી થશે કે કેમ,” એ અગે ભારે શંકા વ્યક્ત કરી. બાપુળ, દુંઘારામના દ્રેષ કરતા હતા, અને એ ઘર વચ્ચે સુમેળ ન હતો, એ હુકીકિત મૂળાલુલાઈનાખૂતા હતા; પણ, બાપુળ

કુટુંબમાં વડીલ હતા અને પોતાની લ્યાં પ્રસંગે આવે ત્યારે, એમને આવ-
કારીને આગળ એસાઉવા પડશે, એ જ્વલણારની વાત પણ એ જાણુતા હતા;
એટલે એમણે બાપુજુની વાત શાંતિથી સાંભળી લીધી; અને પછી મોટા-
કાકા તરીકે, ઘરમાં માશું મારીને પણ, જે ખંબું બગડી ગયું છે એમ એ
માને છે તેને સુધારવાની વિનંતી કરી.

“મારા નાનાભાઈના ધરણી શોલા વધે અને મારો લત્ફીને લાણી-
ગણુંને હોંશિયાર થાય, એવી મારીઠી ધરણી ઈચ્છા છે; પણ મારું સાંગળે
છે જ કોણું? મને તો હું એ ઘરમાં પેસવાનો પણ અધિકાર નથી, એવું
પાર્વતી કહે છે.” બાપુજુએ વાણીમાં કડવાશ લાવીને કહ્યું.

“શુક્રલઙ્જ! એવું તો હોતું હશે? તમારી કંઈ ભૂલ થતી હશે,
છતાં હું પાર્વતીઓને વાત કરીશા.” શોલતે કહ્યું.

“પણ મને તો સુરજની ગૃહ ચિતા થાય છે; કૂલ જેવી એ છેઅરીનું
એ ઘરમાં શું થશે?” બાપુજુએ જાણું આત્મજન હોય, તેવી અદાયી કહ્યું.

“સુરજની ચિતા તમે ન કરતા. હમણાં તો મારા વેવાઈના
અવસાનના કારણે શોક આડે છે; એટલે કેએ શુલ પ્રસંગ માટે વિચાર
કરવાનો રહેતા નથી. પણ, મારી હીડરીની ચિતા કરીને તમે ખાલી
ઉભાગરે ન કરતા. શ્રીલુભાગજની જેમ મરજુ હશે તેમ થશે. આપણું
ધાર્યું કંઈજ થતું નથી”. શોલતને જોડુન લાગે એ રીતે જોળગોળ વાત કરી.

“જેવું તમારું અને એ છેઅરીનું નથીઓ ત્યારે”, એમ ઝૂલીને
રીસાઈને બાપુજુ ગયા.

આપુજુના ગયા પછી, ઠીળ દિવસે, શોલત પાર્વતીઓને મલવા
આવ્યા. પાર્વતીઓ ઉચ્ચકોટિનાં અકિતનિષ સાંધી સન્નારી હતાં; સર્વ-
કર્તાહૃતાં એકમાત્ર અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ જ છે, એવી નિર્વિકલ્પ
નિષ્ઠા, એ ઘરસ્વતાં હતાં. પચાસ એકાયન વર્ષની વધે પોતાને વૈધવ્ય
આસ થયું હતું, ઘરમાં પુરુષવર્ગમાં મોટા કલી શકાય તેવા તેર વર્ષની
ઉમરના એકનાથજુલાઈ જ હતા; નાનો પુત્ર ડાય્યાસાઈ હુજુ અછ વર્ષનો
હતો; એ પુત્રીઓ—હિવાળીઓ અને માણેકણા પણ નાની હતી; જમીનો
ઉમરેઠ તળ ઉપરાંત, આણું દ તાલુકાના લાલેજ, સરદારપુરા, વગેરે તથા

કાસરા તાલુકાના દુષ્ટાદરા, જાપેડ વગેરે ગામે આવેલી હતી. એ જમીન-
જાળીની સંભાળ માટે અને ઉધરાણી માટે, એ પોતે બહાર જઈ શકે
એમ ન હતાં; એ માટે નાથજુલાઈને એકલા મોકલતાં એમનો જીવ ચાલતો
ન હતો. વળી, નાથજુલાઈ ખહારગામ જાય તો, એમના અભ્યાસમાં
મુરકેલી આવે તેમ હતું. ઈંદ્રજારામના વખતથી જ ક્યા ગામે, તેટલી
જમીન, કોણ એડે છે, શું લાગ આપે છે અને કેણી પાસે કેટલું લેણું છે
એ બધી વિગતો પાર્વતીઓ જાણુતાં હતાં; વળી સંબંધકર્તા માણુસને પણ
એ એળાખતાં હતાં. ઈંદ્રજારામના અશ્વરનિવાસની અખર સાંકળીને, એ
લોકો પૈકી માત્ર એ ત્રણ જણું જ અરથર નિમિત્તે એમને મળવા આવ્યા
હતા; આડીના કોઈ ભગવા આવ્યા ન હતા. એ માટે બાપુજુની જાંસેરણી
કારણુભૂત હતી, એવી વાત એમના કાને આવી હતી. નાથજુલાઈનું
વેવિશાળ ઝોક કરાવવા માટે, બાપુજુ આકાશ પાતાળ એક કરી રહ્યા છે, એ
વાત પણ શેડા સુધારા વધારા સાંદ્રે એમણે સાંકળી હતી. એટલે, એમનું
મન કંઈક વખત ચિંતાઅસ્ત બની જતું; પણ,

“સુખ હુઃખ આવે સર્વ લેણું, તેમાં રાખજે સ્થિરમતિ;
ભળવીશ મારા જનને, વળી ડરીશ જતન અતિ.” (લ.ચિ.પ્ર. ૭૬)

લક્તાચિતામણિભુમાં નિષ્ઠુળાનંહસ્તાભીએ વખુંવેલાં લગવાન શ્રીચિવાભિ-
નારાયણે ઉચ્ચારેલાં આ વચન ઉપર એમને સંપૂર્ણ લરેસો હતો. શ્રીજી-
મહારાજે જે કર્યું છે, જે કરે છે અને જે કર્યે, તે પોતાના અને નાથજુ-
લાઈના હિત માટે જ હશે, એવે પાકો નિશ્ચય એમના મનમાં વર્તતો
હતો. ઉમરેઠ તણમાં, એમને રખુછોડભાઈ ઢાકર, રામચંદ્રભાઈ હવે
(નરભેરામ હવેના પૌત્ર) વગેરે સત્તંગીએ દિવસમાં એક વખત એમની
અખર લેવા આવતા હતા. દ્યારામના મેસાળાપક્ષમાં જેઠાલાઈ કરીને એક
નળુકના સંબંધી હતા, તે ઘણું બ્યવહારકુટ્યણ હતા; ભગવાનેજ એમને
પ્રેરણું કરી લેય તેમ, ગામ સાંઠાસાલથી એક દિવસ તે પાર્વતીઓ પાસે
આવ્યા, અને બાપુજુની હીણું પ્રવૃત્તિઓથી સાવધ રહેવાનું કહીને, પોતે
એમની અને નાથજુલાઈના પડમે હું મેશાં જીલા રહેશે, એવું વચન
આપ્યું; એટલું જ નહિ પણ, જમીનનું ઉત્પન્ન લેવા માટે અને લેણી
રક્મો વસુલ કરવા માટે, દિવાળની રણશોમાં પોતાના જાણું નાથજુ-

જાઈને સાથે લઈને બધાં ગમ એ જશો, એવું પણ વચન આપ્યું. જેઠાં
જાઈના શરૂઆદી, પાર્વતીભાને મનમાં શાંતિ થઈ.

પણ નાથજીભાઈનું વેવિશાળ હોક કરવાના પ્રયત્ને સામે કેવાં
પગલાં લેવાં જેઠાં, એનો એ નિર્ષૃય કરી રહેલાં નહિ. લગ્ન વહેલાં
કરવાં, એ એક ઉદ્દેશ હતો, પણ પતિની વરશીની વિધિ કર્યા સિવાય કેઠ
શુલ્પ પ્રસંગ અંગે વિચાર થઈ ગઈ તેમ ન હતું. વરશીની વિધિ વહેલી
કરવાનો એમને વિચાર આવતો હતો, પણ એ અંગે પોતાં પહેલ કરીને
સૂચન કરવું ચોચ્ય ન હતું. નાથજીભાઈના વેવિશાળ અંગે, ઈંદ્રજારામ
અને મૂળજીભાઈ વચ્ચે ખાલી વાતચીત જ થઈ હતી. અન્ને સારા
સત્તસંગી હતા, અને ઈંદ્રહેવની સામે પોતાના પુત્ર પુત્રીનો ધ્રાક્ષવિવાહ
કરવો એવું એક બીજાને વચન આપી ચુક્કા હના; પણ જાતિરિવિજ
પ્રમાણે “લાઘ્યા” (કરાર) કર્યા ન હતાં; એરું, મૂળજીભાઈ ઉપર
વેવિશાળ અંગે કોઈ કેઝી બંધન ન હતું. આજે પરિસ્થિતિ જુદી છે;
પણ તે વખતે, એકવાર “લાઘ્યા” કર્યા હોય તો તે પછી વેવિશાળ હોક
થતું નહિ. પોતાનો પક્ષ, એ દરિયે નખોળો છે, એ હકીકત પાર્વતીણા
સમજતાં હતાં. વળી, ધરમાં કોઈ કંઈ પાડે એવો મોખાદાર વડીલ પણ
ન હતો; આ બધાં કરશો, પાર્વતીભા વેવિશાળની વાત બહુ દુદતાં નહિ.
પણ, એ બાધત લગવાન ધરની પ્રતિકાની જરૂર રદ્દા કરશો, એવો; એમને
સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો.

આ પ્રકારના સંનેંગો વર્તતા હતા તેવામાં, ઉપર જણ્ણાંયા પ્રમાણે
અચાનક જ શેલાત મૂળજીભાઈ એમને મળગવા આવ્યા. ઓડી આડી અવળી
વાતો કર્યા પછી, મૂળજીભાઈએ કહ્યું, “આજે તો હું તમને ખાસ કર્મે
મળગવા આવ્યો છું.”

“એ તો હું તમારા કહ્યા વિનાજ સમજુ ગઈ છું,” શું ખાસ કામ
હોય એની ગડલાંજ પાર્વતીભાના મનમાં ચાહતી હતી છતાં, ત્વસ્થતા
શુભાંયા સિવાય એમણે કહ્યું: “તમના જેઠી હુમણાં હુમણાં મારા ઉપર
બહુ કૃપા થયેલી જણ્ણાં છે; એ ત્રણ વખત એ મારે ત્યાં આવી ગયા,
અને સુરજ, અહીં આવીને સુંધરી થણે નહિ એવી ચિંતા બ્યક્ત કરી ગયા.

એકબે કે, વેનિશાળ તોડી નાંખતાનું જાડકતરી રીતે, ભારપૂર્વક કહી ગયા.” શેલતે કહ્યું.

“હું!” પાર્વતીબાના મનમાં ચિંતા એકદમ વધી ગઈ. મૂળજીલાઈ-એ, જેઠને શું કહ્યું તે જાણુવા એમનું મન અધીકું થઈ ગયું; પણ સીધી રીતે પૂછાય તેમ ન હતું. તેથી માત્ર “હુકારો” હઠને એમણે મૌન સેવ્યું.

“મેં કહ્યું કે, છાકરીની ચિંતા કરીને તમારે ઉણગરો કરવાની જરૂર નથી. શ્રીલુમહારાજને ગમતું હશે તેમ થશે. હમણાં તો શોક છે, એટલે બીજે કોઈ વિચાર કોઈથી થાય જ નહિને?” શેલતે કહ્યું.

“તમે જવાબ તો ધણ્ણું સારો આપ્યો; પણ, તમારો જવાબ સાંલળનીને એ રાજુ થયા કે ગુરુસે થયા?” શેલતે કહેલી વાત સાંલળનીને પાર્વતીબાને થાડી શાંતિ તાં થઈ, પણ વધુ આત્મી કરવા એમણે પૂછ્યું.

“એ તો એવા ગુરુસે થયા કે ‘જેવું તમારું અને તમારી છેકરીનું નશીબ,’ એમ કહીને પાણી પીવ. પણ ન રૈકાયા અને પગ પછાડતા પછાડતા ચાદ્યા ગયા. પણ હું તમને આ બધી વાતો કહેવા નથી આવ્યો. તમે અવણો અર્થી ન કરો તો, એક વાત કહું”. શેલતે હુથ જોડીને કહ્યું.

“મૂળજીલાઈ! તમે તો મારા સગાલાઈ જેવા છો; વળી મારા નાથજીના બાપને ઠેકાણે છો; મને કહેવા માટે તમારે હુથ જોડવાની કે રજ માગવાની ન હોય. તમારી વાત મારા હિંતની જ હશે, એની મને આત્મી છે, તમે સુઝેથી કહો.” પાર્વતીબાએ કહ્યું.

“મારા વેવાઈની વરથીની વિધિ વહેલી કરવામાં કંઈ વાંધો છે?”
વેવાઈ શાખ ઉપર ભારમૂકને શેલતે પૂછ્યું.

“મારી દિદિએ તો કંઈજ વાંધો નથી, પણ મારથી એ સૂચન ન કરાય. મારા ધીજા જેઠ છે—મયારામ; તેમને અને મારા મોસાળ પક્ષનાં માણુસેને તમે અહીં આલાવો અને તમે એ વાત સૂચવો. એ કોઈ ના નહિ પાડે, એની મને આત્મી છે.” શેલત, વેવાઈ શાખ કે રીતે

આરપૂર્વીક જોવ્યા તે જેએ સાંલળીને અંતરમાં પ્રસન્નતા અનુભવીને પાર્વતીભાગે કહ્યું.

તરત જ બધાંને બેગાં કરવામાં આવ્યાં; પાર્વતીખાની દૃષ્ટિથી આપુજુને પણ જોલાવવામાં આવ્યા; અને શૈલતે વરશી વાળવાની વિધિ વહેલી રાખવાની ફરખાસ્ત રજુ કરી. શૈલતની માગણી પાછળાનું કરણું પગણ કર્યે સૌ સમજી ગયા, એટાં આપુજુ સિવાય બધાંએ સંમતિ આપી. “વરશી વહેલી વાળવાથી અહાર અચાખ દેખાશે; વળી, ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ વહેલી વરશી વાળવાનો નિપદ્ધ કરેલો છે”, એમ કહુને આપુજુએ વિરોધ કર્યો; પણ બીજી બધાંએ છ માસિક શાદ્વિધિ થયા પછી અનુફૂળ વિધિએ વરશીની વિધિ કરવાનું કહ્યું. આપુજુનું મુખ પડી ગયું.

વરશી વહેલી વાળવાનું નષ્ટી થયું એટાં, પાર્વતીભાના મનમાં હિસત આપી. તેમણે લભની વાત પણ છેડી. છ માસિક શાદ્વિધિ મહિનામાં કરવાનું આવશે અને એવી મહિનો નાથજુનો જન્મમાસ છે, એ માસમાં લભની વિધિ ન થાય; તે પછીની જે મિતિ શૈલત જેવડાવીને નષ્ટી કરે તે મારે કબૂલ છે.” પાર્વતીભાગે કહ્યું. એ પછી બધાં છૂટાં પડ્યાં.

જે દ્વિસે સવારે ઉપર પ્રમાણે ઘરના જની તે વખતે, નાથજુલાદ્ધ મહિનમાં ફરણ ન કરવા ગયા હતા. રાતની ગાડીમાં, વડતાલથી બાળમુકુદાસરવામી આવ્યા હતા. સભાનું કામ પૂરું થયા પછી સૌ હરિલક્ષ્મો ઘર જવા જિથ્યા ત્યારે, નાથજુલાદ્ધ પણ ઘર જવા જિલા થયા; પણ બાળમુકુદાસરવામીએ એમને જેસવાનો પ્રશ્ન કર્યો. બીજી બધાં ગયા એટાં, નાથજુલાદ્ધને પોતાની પાસે જોડાવ્યા અને જેસાડીને અભ્યાસની અને ઘરની અખર પૂરી; અને પછી જોવ્યા, “હું વડતાલથી ખાસ કરણે આજે આહી આવ્યો છું. એ કારણું તમે જણો છો!”

“ના. આપનું વિચરણ હું મેશાં મારા જેવાના હિતમાંજ હાય છે; છતાં, કારણું તો આપ કહો ત્યારે સમજાય. આજા કરો.” નાથજુલાદ્ધએ હાથ જેડીને કહ્યું.

“હું વધની બધી જવાખદાર. તમારે શિર આવી છે, તે તમારે અગવાનની દૃષ્ટિ અને આજા પ્રમાણે અદ્વા કરવાની છે.” સ્વામીએ કહ્યું.

“હું તે સારીરીને અહા કરી રાકું, એવો આપ આરીવાંહ આપો.”
નાથજીભાઈએ નાભાવે વિનંતી કરી.

“દુઃખારામભાઈ ધામમાં જયે છ મહિના થવા આવ્યા છે; એટલે હવે
એમની વાર્ષિક શાદ્વિધિ, તમારા ધરના અને નાતના રિવાજ પ્રમાણે કરી
નાંખો. વર્ષ પૂરું થાય ત્યાં સુધી રાડ જેવાની જરૂર નથી.” સ્વામીએ કહ્યું.

“જી. આપની આજા પ્રમાણે કરવાનું હું મારાં માતુશ્રીને કહીશ.”
નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“ઝાગળું માસમાં એમને છમહિના પૂરું થાય છે. પછી, ચૈત્રમાસ
તમારે જન્મ માસ છે; એટલે, એ માસમાં એ કિયા થાય નહિ. તેથી,
વૈશાખમાસમાં એ કિયા કરવાનું થાય.” નિષ્ઠામાનંદજી પહેલી
વખત વાતમાં વચ્ચે એવ્યા.

“આપ સર્વ એ કિયા કરવામાં ઉતાવળ કરવાનું કહોછો, એ મારા
હિતમાં હશે, એની મને આગ્રી છે.” નાથજીભાઈએ શોડું હસ્તીને હાથ
નોડીને કહ્યું.

“નાથજીભાઈ! તમારે હવે, ગુહસ્થાશ્રમમાં વહેલા જોડાવું, એવી
શ્રીજીમહારાજની ઈચ્છા છે.” બાળસુરુંદરાસસ્વામીએ કહ્યું.

નાથજીભાઈ કંઈ એવ્યા નહિ.

“કેમ? તમે કંઈ એવ્યા નહિ?” સ્વામીએ પૂછ્યું,

“સંસાર તો સાગર જેવો છે; તેમાં પડનારે જુથ વિચાર કરવો
જોઈએ. પણ, આપ જેવા મને ભગવાનની ઈચ્છા જણ્યાવો છો. પછી, તે મારે
શિરસાવંદ કરવીજ રહી.” નાથજીભાઈએ દ્રીથી હાથ નોડીને કહ્યું.

“તમારે માટે સંસાર બંધનરૂપ નહિ થાય, તમારો સંસાર તો અનેક
જીવોના ઉડારનું કારણ બનશો. પણ એ બધી વાત પણી કરીશું. હમણું
તો, તમારી માતુશ્રી તમારું લઘ વહેલું જેવાનું કહે, તો ના ન પાડશો.
તમારા પિતા પણ તમારું લઘ વહેલું કરવા ઈચ્છતા હતા; એમની ઈચ્છા
પણ સંતોષશીલ.” સ્વામીએ કહ્યું.

“ભગવાનને અમંડ ધારી રહેલા આપ ચારે જણુ, મહાસમથ્ય સત્પુરુષો મારું રક્ષણુ કરવા માટે સહા મારે પડજે છો, એ મારું અહોભાગ્ય છે. હું આપની આજાગ્રમાણે કરીશ. આપ રાણ રહો, એજ મારી માગણી છે.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“અમે રાણ ધીએ. તમારું જીવનકાર્ય શું છે? શ્રીજુમહારાજે તમને શા માટે મેાકદ્યા છે? એ વાત લખન પછી, આ એ જણુ તમને હેઠે. હું તો કાલે વડતાલ જઈશ. લખન પછી, તું વડતાલ આવજે ત્યારે મળજીશું.” એમ કહીને બાળમુકુંદદાસરવામીએ નાથજુલાઈને માથે અતિપ્રેમથી હાથ મૂક્યેદો. નિષ્ઠામાનંદ અદ્વારારી, કુંજવિહારીદાસ શાસ્ત્રી અને બાળકૃષ્ણાનંદ પ્રક્ષયારીએ પણ આશીર્વાંદ આપ્યા. સંતોને ક્રીથી પગે દાળીને નાથજુલાઈ ઘેર આપ્યા.

પાર્વતીભાએ, એમને સગાંબહાલાં તથા મૂળજુલાઈ શેલત સાથે થયેદી વાતચીતનો સાર કહ્યો; બાપુજીએ વિરોધ કર્યો હતો તે પણ કહ્યો. એ વાત સાંભળીને, નાથજુલાઈ તરતજ ઉદ્યા અને હેવધર પાસે જઈ, ડાકોરજની મૂર્તિને સાયંગ હંડવત પ્રણામ કર્યા; અને પછી બહાર આવીને પાર્વતીભાને મહિરમાં બનેદી હડીકિત કહી સંભગાવી; એ સાંભળીને પાર્વતીભાના આનંદની સીમા ન રહ્યી.

“ઓ! તું જે કંઈ કરીશ, તે મારા ડિતમાંજ હુશે. હું તારી ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તીશ.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“ઓ! સંતોને જે કહ્યું તે ભગવાને પેતેજ કહ્યું છે. એમની ઈચ્છા પ્રમાણે, વાર્ષિક શ્રાદ્ધવિધિ વૈશાખમાં અને લખન જોદમાં રામીએ તેમાંજ આપણું હિત છે.” પાર્વતીભાએ ખૂબ આનંદિત સ્વરે કહ્યું.

“સારું ઓ.” નાથજુલાઈએ દૂર્દેશ જવાણ આપ્યો.

એ પછી, વૈશાખ માસમાં, ઈચ્છારમની વાર્ષિક શ્રાદ્ધવિધિ કરવામાં આવી અને પછી, યોગ્ય હિવસ જોઈને, નાથજુલાઈના લખનની મિતિ નક્કી કરવામાં આવી.

૭. લગ્ન

પાર્વતીથા પતિવિયોગના હુંઘથી મનમાં હુંમેશાં ઉદાસ રહેતાં હતાં;
પણ લગ્વાનની છંચિછા એજ પોતાનું પ્રારંધ છે એવું એ નિશ્ચિત
સમજતાં હતાં. બાળકે અધ્યાત્મ વયે નાનાં હતાં, અને તેમનામાં
સત્તસંગના સુસંકારોનું સતત સ્ત્રીયન કરવાની જરૂર હતી, એટલે મનની
ઉદાસીનતા મનમાં સમાવીને એ વરનો અધ્યો કાર્યાલાર વહુન કરતાં હતાં.
પતિના દેહાવસાન પછી, ધીરધારની તથા જમીનની જીપણની વસ્તુઓના
કરવા અને હિસાબ રાખવા માટે, એમણે દ્વારકાદાસ નામના એક વખ્ટિકને
મુનીમ તરીકે રાખ્યો હતો; નાથજુલાઈના અસ્થાસમાં અવરોધ ન થાય
એ પણ, મુનીમ રાખવા માટે એક કારણ હતું.

પુત્ર નાથજુલાઈનું લગ્ન વહેલું કરવાની પતિની આંતિમ છંચિછા,
અને તેટલી વહેલી સંતોષવાની એમની પણ છંચિછા હતી. મૂળજુલાઈવેવાઈ
પણ લગ્ન અસંગ વહેલો ઉડેલવાનો આંશ્ક કરતા હતા; રણુછોડભાઈ ઢાકર,
રામચન્દ્ર દવે વગેરે સત્તસંગીઓ તો નાથજુલાઈનું લગ્ન વહેલું કરવાનું
સીધું દખાય કરતા જ હતા. “નાથજુલાઈ લગ્ન કરીને ગૃહસ્થાશ્રમમાં
જોડાય, એમાં શ્રીજીમહારાજનો પણો રાળુયો છે,” એવું મંહિરમાંથી
નિષ્કામાનંદ અદ્વિતારી તથા શાસ્ત્રી કુજવિહારીદાસજીએ પણ એક એ
વખત ડેહેવડાયું હતું. વેવિશાળ હોક કરવાની ખાખતમાં કેઠ બાળુણ
નિષ્કળ નીવડયા પણી, એ આખતમાં, જેકે એ બીજી કંઈ ચણનણ કરતા
જણ્ણાતા ન હતા; પણ લગ્નનું કામ વેળાસર જીકલી જયતો પછી, એમના
તસ્ક્રિથી એ આખત બીજી કોઈ ઉપાધિ થવાનો લયજ ન રહે; આ અંત્ય
વિચારોને અંતે, પાર્વતીથા નાથજુલાઈનું લગ્ન જેઠ માસમાં કરવા માટે
સંમત થયાં હતાં.

જુવનમાં આત્મતિક કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરવા માટે શાસ્ત્રોમાં એ ધોરી
માર્ગો હાખવેલા છે: એક શુકુદેવલું, નારહ, ગોપાળાનંદસ્વામી, નિત્યાનંદ-

સ્વામી જેવા મહાસમર્થ સંતશોળીજ્ઞનોએ અપનાવેલો નિવૃત્તિમાર્ગ અને બીજો જનકવિટેહી, અંબરીષ, હાદાખાચર, પર્વતલાઈ, જીખુલાઈ જેવા સમર્થ જાની સુક્તપુરુષોએ અપનાવેલો પ્રવૃત્તિમાર્ગ. અને માર્ગની જીવનરીતિ જુદી જુદી છે; પણ ધૈર્ય અને પ્રાસિમાં ફેર હોતો નથી. મોકાની સિદ્ધિ માટે, સુસુક્ત ક્ષે. માર્ગ નિવૃત્તિમાર્ગ કે પ્રવૃત્તિમાર્ગ-અપનાવે છે, એ વાત મહાસમર્થી નથી, પણ એ કેવું જીવન જીવે છે-ત્યાગપ્રધાન કે રાગપ્રધાન જીવન જીવે છે; અહુમમત્વ, આસક્તિ અને ઇન્ફાની લાલસારહૃત જીવન જીવે છે, કે અહુમમત્વ, આસક્તિ અને ઇન્ફાની લાલસારહૃત જીવન જીવે છે-એ વાત જ મહત્વની છે. નાથજીલાઈની વય નાની હતી, પણ પિતાની અતિમ ઈચ્છા સંતોષવા માટે ભગવદીય માતાના મનોરસ્યો પૂર્ણ કરવા આતર, અને સમર્થ મહાન સંતોના આદેશ અનુસાર એમણે જીવનમાં પ્રવૃત્તિમાર્ગ અપનાવવાનો નિર્ણય કર્યો હતો.

એ વખતે, ખાગડાન પ્રતિબંધક કેવો કોઈ ધારો અમલમાં ન હતો; તેલટું, સમાજમાં નાની વર્ષે લગ્નથિશી જોડાવું, એ કુટુંખની પ્રતિધા અને ગૌરવ વધારે એવો પ્રસંગ મનાતે હતો. એટલે, વિ.સં. ૧૯૪૪ના જેઠ વદ ૧૨ ના રોજ, નગરસંધીઓ અને સત્ત્સંગીઓની વિશાળ હાજરીમાં, નાથજીલાઈ મૃત્ય સંદર્ભથી શાખવિશી, સુરજભાસાથે લગ્નથિશી જોડાયા. પાર્વતીજાએ લગ્ન પ્રસંગે એવી કુનેહથી કામ કર્યું કે, મનમાં વિપરીતભાવો સંઘર્ષને પણ જેઠ બાપુલુંને લગ્ન પ્રસંગ ઘરના આગેવાન તરીકે જોડાવું પડ્યું બને ભાગ કેવો પડ્યો. લગ્ન વિધિ પૂર્ણ થયો અને નવદંપતી ઘેર આજ્યાં ત્યાં સુધી, રખુણીલાઈ ઠાકર અને જોડાલાઈ, બાપુજી જાણે ઘરના મોટા વડીલ હોય તેમ એમના સિવાય, એ ડગલુંઘ ભરતા નહિ. ઘડીવાર પણ એ અને એમને એકલા મૂકૃતા નહિ. લગ્ન પ્રસંગ, નિર્વિદ્ધને, ધારેત્વી મિતિએ સુખરૂપ જિક્લી ગયાથી, પાર્વતીજાને મૃત્ય આનંદ થયો હતે; આનંદવિભોર બનીને, એ સગં-સંખી સ્નેહીજ્ઞનોને વારંવાર એક જ વાત કહેતાં કે, “મારા નાથજીને, જોયીનાથજીએ કૃપા કરીને મને આપ્યો છે; એનું લગ્ન ભગવાને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે જાણે જતે જ હાજર રહીને કરાવ્યું હોય, એમ મને હું મેશાં લાગ્યા કરે છે.”

પોતાના અનેક વિરોધી પ્રથમનો છતાં, નાથજીભાઈનું લગ્ન થયું એટલું નહિ પણ તેમાં પોતાને ઘરના વડીલ તરીકે આગળ પડતો બાગ કેવો પડયો, એનો બાપુણના મનમાં લારે રંજ હતો. દંચિશરામના દેહાવસાન પછી, એમની લાલેશ્વરના કારણે, ધીરધારની ઉધરાણીઓ ખરાખર પતી ન હતી, અને જ્યારીનાની ઉપજ પણ ઓછી આવી હતી; લગ્ન પ્રસંગે એ ચાર આસામીઓ અને એડુતો સિવાય બહાર ગામથી કોઈ આંદું ન હતું, એથી એ મનમાં રાણુ ધ્યા હતા. છતાં, પાર્વતીએ અને નાથજીભાઈ પોતાને પગે લાગતા આવે એવું કંઈ કરવાની બાપુણના મનમાં દંચિશા રહ્યા કરતી હતી; એ અનેને કેવી રીતે હેરન કરવા એના વિચારો એ આપો દિવસ, કર્યા કરતા હતા. એક દિવસે, એમને જોઈતી હતી એવી તક મલી ગઈ.

એક દિવસ, લગ્ન પછી મગના આવેલા રનેહી સંબંધીઓને અડકીના બારણા સુધી જઈને વિદ્યા કરીને પાછા ફરતાં, થાક લાગવાથી, પાર્વતીએ બાપુણવાળા ઘરના ઓટલા ઉપર એસી ગયાં. કે ઓટલા ઉપર એસીને માશુ ઓળાતાં, વર્ષો પહેલાં બાપુણએ એમને ઉઠાડી મૂક્યાં હતાં, તેજ એ ઓટલો હતો. એ પ્રસંગ પછી, પાર્વતીએ કરી એ ઓટલા ઉપર એઠાં ન હનાં; પણ તં દિવસે, થાક લાગવાથી અનણુતાંજ, એ ત્યાં એઠાં હતાં. બાપુણ તરતજ વરમાંથી બહાર હોઈ આવ્યા.

“તમને કેટલીય વાર કણું કે, તમારે આ ઓટલા ઉપર એસવું નહિ; છતાં, તમને શરમ નથી આવતી?” ગુણસાથી રતાખીણા થતાં એમણે પાર્વતીએ કણું.

“મોટાભાઈ! માઝું શરીર સારું નથી, અને મને થાક લાગ્યો છે, એટલે મારાથી ઓટલા ઉપર એસ્થા જવાયું; એટલા ઉપર એસવામાં મારે ધીને ડોઈ કરિદો ન હતો. ઓટલા ઉપર ઘડીવાર હું એડી, તેથી તમારે એટલો ધસાઈ ગયો નથી, હાં!” બિનન્સ્વરે અને કંટળાલયાં અવાજે પાર્વતીએ કણું; અને પછી તરતજ જીડીને ઘરમાં જતાં રહ્યાં.

નાથજીભાઈ તે વખતે ઘરમાં અંદરના એસડામાં એઠા હતા. તેમણે ઉંચ સ્વરે થયેલી આ યોલાચાલી સાંલળી, એ તરત જ બહાર આવ્યા.

“મોટા કાકા ! મારી ખાની તથીયત સારી નથી, તેથી ઓટલા ઉપર બેઠાં હતાં, પણ તેથી ઓટલો અમારો થઈ જતો નથી; ઓટલો તમારો જ છે, એ વાખત તમે નચિત રહેનો.” નાથજુલાઇએ કહ્યું.

“તમારી એ બધી ડાહી ડાહી વાતો હું સમજું છું. આવી રીતે વપરાશ કરીને તમારે ઓટલો બથાની પાડવો છે; પણ, હું એ વાત પ્રાણુંતે પણ અનવા નહીં હોય.” હાથની મૂર્ખીએ વાળીને કોધથી કંપતા સ્વરે એમણે કહ્યું. એ તરફ જ ઘરમાં ગયા અને માથે પાંદડી મૂર્ખીને બહાર નીકળ્યા, વકીલને મળ્યા.

બીજા દિવસેજ, ઉમરેઠની દીવાની અદાલતમાં એમણે નાથજુલાઇ સામે દાવો દાખલ કર્યો. દાવામાં એમણે પ્રણ માગત્યોએ. કરી-તકરારી ઓટલો પેતાની સ્વતંત્ર માલિકી કંબળ લોગવરાનો છે, તેનો પ્રતિવાહી (એટલે નાથજુલાઇ) ઉપયોગ કરે કરવે નહીં, એવો કાયમનો મનાઈ હુકમ આપવો, અને પેતાના ઘરના ધારણા આગળ થઈને ખડકીમાં થઈને બહાર જવા આવવાનો રહ્યાનો પ્રતિવાહીને હુક્ક નથી, એવું જાહેર કરવું.

નાથજુલાઇના વાલી તરીકે પાર્વતીએ, વડીલ માનકરતે ખૂબ સ્વસ્થતાથી અદાલતમાં દેખી જવાબ આપ્યો કે, “તકરારી ઓટલા માટે પોતે કહી માલકીહુક્ક કરેલો નથી—આજે પણ કરતા નથી. ખડકીમાં માત્ર એજ ઘર છે; એ એ ઘર અને ખડકી પહેલાં એકજ પુરુષનાં માલિકીનાં હતાં. વહેં ચણુના કારણે, એમાંનું એક ઘર વાહી આપુણુને, અને બીજું ઘર કંચારામને ભાગ આવેલું છે. વાહી આપુણુને ખડકીમાં થઈ, બહાર જવા આવવાનો જેટલો રહ્યાનો હુક્ક છે, તેએટોજ, ઈચ્છારામના વારસપુત્ર તરીકે પેતાને પણ હુક્ક છે. આ એ ઘરવાળાને ખડકીમાંથી બહાર જવા આવવાનો, તકરારી રહ્યા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી; એટલે નનાઈ હુકમ મળી શકે જ નહીં.

કામ ચાલતાં, અદાલતે નાથજુલાઇની હવીલનો સીકાર કર્યો અને તે પ્રમાણે હુકમ કર્યો. વિવાહમાં પણ, એ હુકમ કાયમ રહ્યો. બાપુણુને લારે નિરાશા અને ફોથ વ્યાપ્તિ ગયો.

ધીરધારની ઉધરણી અને જમીનોની ઉપજ આ વર્ષે એક્ઝી આતી હતી. તે અંગે, એક દિવસ પાર્વતીએ અને નાથજુલાઇ, ઘરમાં એજીને વાતો કરતાં હતાં.

“બા ! તું નારાજ ન થાય તો એક વાત કહું”, વાતવાતમાં નાથજીલાઈએ કંઈક ગંભીરભાવે કહ્યું. પુત્રના એ શાખા સાંભળીને પાર્વતીખાના મનમાં ફોળ પડી.

“ભાઈ ! તારા શાખા કે વર્તનથી તો મને કરી નારાજ કરી નથી. આજે તું આવો પ્રશ્ન કેમ કરે છે ? તું તો મારી આંખનો હેવ અને મારા જીવનનો આધાર છે. તારા આલખાથી હું નારાજ થાડે, એ અને જ કેમ ? તારે જે કહેવું હોય, તે નિઃશાંક થઈને કહે”. પાર્વતીખાએ મનમાં શ્રોદા ઝેઝડાટ સાથે કહ્યું.

“બા ! આપણે ધીરધારના ધંધો બંધ કરી દઈએ તો કેમ ?” નાથજીલાઈએ પોતાના મનની વાત કહેતાં અચાનક પ્રશ્ન કર્યો.

નાથજીલાઈ કોષુ જાણે શું કહેવા માગતા હશે, એ વિચારે ચિનિત થયેલાં પાર્વતીખાના મનમાં આ શાખા સાંભળીને શાંતિ થઈ.

“ભાઈ ! એ ધંધો તો ક્યાં શરૂ કરો છે ? એતો વડીલોના વખતથી આવ્યો આવે છે.” પાર્વતીખાએ નાથજીલાઈની દરખાસ્તનો આડકતરી-રીત વિરોધ કરતાં કહ્યું.

“એ હું જાણું છું, બા ! પણ પ્રાક્ષણ અને તે પણ સત્સંગીપ્રાક્ષણે વ્યાજવાનના ધંધો કરવો સારું ન કહેવાય”. નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“એઠા ! તારા દાદા (દ્વારાયમ) ભગવાનના પરમભક્ત હતા; તે પણ આ ધંધો કરતા હતા; એ તું કહે છે એ વાત, શું જાણતા નહિ હોય ? પાર્વતીખાએ ધીરધારના ધંધાના બચાવ માટે સખા ફ્લીલ કરતાં કહ્યું.

“બા ! દાદા તો ધણ્યા મોટા ભક્ત હતા. એમણે શું કહ્યું”, અને તે ચોયં હતું કે નહિ, તેની આપણાથી તુલના થાય જ નહિ; એ અંગે વિચાર સરપોય કરવો ચોયં ન કહેવાય. હું તો આપણી આજની વાત કરું છું : ” નાથજીલાઈએ ખુલાસો કરતાં કહ્યું.

પાર્વતીખા પસે આ ફ્લીલનો જવાબ ન હતો. જર્ભીનોના ભાગની

ઉપજ સારી આવતી હતી; એટલે ધીરધારનો ધ્યેંદ્ર બંધ કરવામાં આવે તો પણ, નિર્વાહ ચલાવવામાં સુશકેલી આવે તેમ ન હતું.

“લાઈ ! તને યોગ્ય લાગે તેમ કરવામાં મારી કોઈ હુક્કત નથી; પણ, ધીરધારનો ધ્યેંદ્ર એકદમ બંધ કરવાથી, લોકોમાં જોઈ વાતો થાય; તારા મોટા કાકાજ વાત ઉડાવશો કે, પૈસા ખૂટ્યા એટલે ધ્યેંદ્ર બંધ કરો. વળી, એ ધ્યેંદ્ર સમેટતાં, આપણી પ્રતિષ્ઠા ન જોગમાય, એની પણ આસ કાળજી રાખવી પડે”. પાર્વતીભાઈએ છેલ્લી ફ્લીલ કરતાં કહ્યું.

“ઓ ! એનો મને ગ્યાલ છે; એવી વાત કરવાની કોઈને તક ન મળે, એની આસ કાળજી રાખીશું. “નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“હું ! “પાર્વતીભાઈએ પુત્ર ડેવી કાળજી રાખવા માગે છે તે જાણુવાની ઈંદ્રાથી વધારે કંઈકન યોલતાં, મ.ન સૂચક હું કારે જ કરો,

“તું રજી આપે તો, હું અધ્યાત્મ આસામીએને જાતે જઈને એકવાર શૃષ્ટ મળું એને મારા વિચારે જાણ્યાનું.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“અને તારા અભ્યાસનું શું ?” પાર્વતીભાને કંઈક યાહ આગ્યું એટલે અયાવના છેલ્લા શાસ્ત્ર તરીકે ફ્લીલ કરતાં એમણે પૂછ્યું.

“અભ્યાસ, હું હમણું તો આણું જ રાખીશા; શાનિ, રવિની રઘુએમાં, સવારે જઈને રાતે ઘેર પાછે આવીશ.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“પણ હું એકદે ગામડામાં જાય એ મને ઢીક લાગતું નથી.”
પાર્વતીભાઈએ થીજુ બહાનું કાઢ્યું.

“એકદે નહિ જાઉ, ઓ ! સાંચે મોટાભાઈ જેઠાભાઈને લેતો જઈશ;
એ બાબાને ખેડાંચી વળે એવા છે. “નાથજીભાઈએ કહ્યું.

હવે પાર્વતીભાથી વધુ એલાય તેવું રહ્યું નહિ.

થીજા મહિનેથી, નાથજીભાઈએ જેઠાભાઈને સાંચે રાખીને ગામડા-
એમાં આસામીએને ઘેર કરવા માંડ્યું. બાપુજીએ કેલાવેલી અવળી
વાતોના કારણે, ઈંદ્રાચામના અવસાન પછી, ધરની ધીરધારની શક્તિ

નખળી પડેલી છે, એવી જે શાંકા આસામીઓના મનમાં શરૂ થઈ હતી, તેને પહેલાં તો નાથજુલાઇના શાખ્દોથી ટેકો મળ્યો; પણ, જ્યારે ધર્મશાસ્કોની આજા પ્રમાણે અને પ્રાક્તની સત્તસંગીના ધર્મને અનુસરવાના હેતુથીજ, ધીરધારનો ધર્યો પોતે બંધ કરવા ઈચ્છે છે, એવી નૃપષ્ઠતા નાથજુલાઇએ કરી ત્યારે, એમના આશ્ર્યનો પર ન રહ્યો.

“તમેય બાળ છો, ભાઈ ! કંઈ કેટલાયે આણણો અને સત્તસંગીઓ વ્યાજનો ધર્યો કરે છે; તમે તો આજે નવી વાત લાવ્યા” ! કેટલાક આસામીઓએ નવાઈ પામતાં હુસાને કહ્યું.

“વાત નવી નથી, પણ તમે તો આજે પહેલવહેલી સામણો છો, તેથી નવી લાગે છે. આતો શાસ્ત્રો જેટકી જૂની વાત છે.” નાથજુલાઇએ ધીરંભીર સ્વરે કહ્યું.

“એ તો તમે જાણો; અમે રોમાં ન સમજુયો. તમારા પિતા જેવો શોઠ અને તમારા જેવું ઘર, અમે બીજે કયાંયે જાહ્યું નથી; એ અમને ઘરનાં છોકરાંની પેડે સાચવતા હતા.” આસામીઓએ કહ્યું.

“ધીરધારનો ધર્યો હું બંધ કરું, તેથી આપણો સંબંધ બંધ થઈ જતો નથી. ભીડના પ્રસાગે મારી પાસે તમે સુઝેથી આવજો, પ્રભુકૃપાથી હું તમને બની શકે તેટકી મદ્દ કરીશ, પણ જ્યાજ નહિ લઈ. એક ધીરું વાત ભેગાલેગી કહી દઉં. તમે મારા લેખાના પૈસા કરી ખોટા કરવાના નથી, અનેના મને વિશ્વાસ છે; તેમ છતાં, કેઈ વખત તમે વખતસર પૈસા પાછા નહિ આપી શકો અને કાયદાની દસ્તિએ ખાતાની મુહત જતી હશે તો, હાવો. કરીને હું હુકમનામું મેળવીશ, પણ તેની અમલ અભિવાણી, જરૂરી, વગેરે તો, નહિ જ કરું. લગવાન પોતે તમને મારા લેખા પૈસા ચૂકુતે કરવાની તાકીદ કરશો, એની મને આગ્રી છે.” નાથજુલાઇએ કંઈક લંઘાણુથી કહ્યું.

“ભીડ પડે ત્યારે પૈસા આગીને મદ્દ કરવાનું તમે કહો છો, પણ જ્યાજ લેવાનું ના કહો છો; વળી, દાવો કરવાનું કહો છો, પણ હુકમનામું અભિવવાનું ના કહો છો, તમારી આ વાતો અમને સમજાતી નથી; પણ તમારા શાખ્દો અમારા મનમાં તમરા માટે લારે આઈ અને વિશ્વાસ

જગાવે છે. તમે ઉમરમાં નાના દેખાવ છો, પણ તોચા અને ઉદાર વિચારેના કારણે, જાણે કોઈ મોટા ડાહા અનુભવી હો, એવા લાગો છો.” આસામી-ગોચે નિખાલસલાવે કહ્યું.

એડુતોને મળ્યા ત્યારે પણ નાથજીભાઈએ આવી જ વાત કરી.

“એતરમાં કેદું પાકયું છે, એ તમે એકલાજ જાણોછો એવું નથી; ભગવાન પણ એ જાણે છે. એટલે, તમે મને પાકવા છતાં મારો ભાગ ના આપો અથવા એણો આપો ત્યારે, તમે મને છેતરતા નથી, પણ ભગવાનનેજ છેતરોછો, એમ માનવું લેઈએ; જોકે તમે ભગવાનને છેતરો એવા નથી, એની મને ખ.કી છે. ન પાકયું હોય અથવા તમને ખરેખર ભીડ પડી હોય ત્યારે, તમે મારા ભાગનું અનાજ વાપરો તો, તેથી મારા ઉપર કંઈ આસ તૂરી પડવાનું નથી; બીજા વર્ષે તમે બમણું આપશો, તેની પણ મને આવી છે.” નાથજીભાઈ એડુતોને કહેતા.

“ભાઈ ! તમે માણુસ જેવું આલતા નથી, પણ દેવ જેવું એદેંદ્રાછો. તમારા જેવા ભગવદીય માણુસના ભાગનું આઈજઈને, અમે કથા જરૂર છુટટવાના ? ભગવાન અમને એવી બુદ્ધિ ન આપે”. એડુતો આશ્ર્વયચક્તિ અની, સામો જવાબ આપતા.

આસામીઓ અને એડુતો સાથે નાથજીભાઈ વાત કરે ત્યારે, ખાસ કારણું વિના જેડાભાઈ વંચે એલાતા નહિ. પોતાનાથી વયે નાના અને થીન અનુભવી ગણ્યાય એવા નાથજીભાઈ ને, જ્યારે ઉપર પ્રમાણે વાત કરતાં એ સંભળતા ત્યારે, એમની આંપો અહેલાવ અને આશ્ર્વયથી ચમકી જિહ્તી હતી. મનમાં ને મનમાં એ નાથજીભાઈની પ્રશસ્તા કર્યા સિવાય રહેતા નહિ. એક દિવસ, ઉમરેડ પાછા ઇરતાં રસ્તામાં, એમનાથી ન રહેવાયું.

“નાથજી ! આસામીઓ તથા એડુતો સાથે તું જે રીતે વાત કરે છે ને વતે” છે, તેવી રીતે જે હું સાંધાસાલ કરવા જાઉં તો, મારે ભીખ જ ભાગવી પડે; એમની સાથે તું વધારે પડતી ઉદારતા હાખવે છે.” ઘણ્યા દ્વિવસોથી મનમાં વૈળાયા કરતી વાત કરતાં જેડાભાઈએ કહ્યું.

“મોટાભાઈ ! થીજા પાસે દીન બનીને, હૃથ જેડીને, ભીખ માગે, એ સાચો પ્રાણથ્ય સત્તસંગી ન કહેવાય. જેની પાસે દોડો હૃથ જેડીને આપવા સામા આવે છતાં, જે જરૂર કરતાં કહી વધારે ન લે, તેજ સાચો પ્રાણથ્ય સત્તસંગી કહેવાય. વળી, ભગવાન મારા હૃથમાં અખંડ

બિરાજે છે, તેવા એમના હુદયમાં પણ અખંડ બિરાજે છે. કે હું એમને છેતરું નહિ, અને એમની સાથે ઉદ્ઘાર અને ભિત્રલાવે વર્તું તો, એ બધા પણ મારી સાથે એજ પ્રમાણે વર્તે, એમાં શાંકા નથી. કે માણુસ, પોતાની જીવનતૌકાનું સુકાન, લગવાનને સાંચા હે છે, અને પોતે અલાદ્યો તરીકે સુકાનીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે ડામ દરે છે, તેની નોકા ગમે તેવા જંબાવાતો સામે પણ, ધારેલા સમય કર્યાં ધણી વહેલી, સારી સ્થિતિમાં, અને સુખદૃપ કિનારે પહોંચે છે, એ નિર્વિચાહ છે.” નાથજીલાઈએ પોતે નાના હોવા છતાં, સુઝ વડીલ હોય તેમ, પણ નમ્રલાવે અને સુભુર સ્વરે કહ્યું:

“ભાઈ ! તારા જેવી સમજ મારામાં આવે તો કેવું સારું ? તું તારા હાદા કરતાં પણ સવાયો જાની ભક્તા થઈશ, એમ મને લાગે છે. મનની વાતને સુકાતકંઈ વાચા આપતાં જેઠાલાઈ એ કહ્યું.

નાથજીલાઈ, ગામડાઓમાં જાતે જઈને પોતાના ઐડુતો અને આસામીઓને મળ્યા અને પોતાના વિચારો જખુાવ્યા, તેની ધણી સારી અસર થઈ. આસામીઓ અને ઐડુતોને નાથજીલાઈ અને નાથજીલાઈને એ કોણો બરાબર ઓળખી રાક્યા. બાપુલુના અવળા પ્રવારથી ને જોઈ માન્યતાઓ ફેલાઈ હતી, તે હર થઈ ગઈ; પણ, સીથી મોટો લાલ તો એ થયો કે, એ કોણોને મનોમન આત્મી થઈ કે, નાથજીલાઈને વધમાં નાના જાણુંને છેતરવા, તે લગવાનને છેતરવા બરાબર છે. પરિષુમે, મોટા લગન. આસામીઓ અને ઐડુતો, ઉમરેઠ આવીને લેણી રકમ અને અનાજનો લાગ આપી જવા લાવ્યા. પાર્વતીખાને અને નાથજીલાઈને આથી ધણેણ સર્તાખ થયો.

પણ, લગ્ન પણી ખીજ વર્ષે, મોસમમાં એક દિવસ આરેક વાગ્યાના અરસામાં નાથજીલાઈ જમવા યેસવાની તૈયારી કરતા હતા તે વખતે, લાલેજનો કૂલજીલાઈ નામનો એક ઐડુત માથે અનાજનું પોટલું લઈને આવ્યો. એક પોટલું મૂડીને પાછો ગયો અને ખડકીના બાસણું આગળ ઉલા રાપેલા ગાડામાંથી બીજુ પોટલું લઈ આવ્યો અને પછી, ધરના બારણુંની આખ બહાર આવેલી ચોકડી નજીક માથે હાથ દઈને એસી પડ્યો. એની પાછા તરતજ મુનીમ દ્વારકાદાસ

આવ્યા; તેમનું સુખ કોઈથી લાલ લાલ થઈ ગયું હતું. એકુંતને આવેલો જોઈને, નાથજીભાઈ એને માટે એક લોટામાં પીવાનું પાણી લઈ આવ્યા; પણ એના સુખ સામે જોતાં જ એમને લાગ્યું કે, એ ઘણેં હુઃઅ૰ થયેલોછે.

“કૂલજીભાઈ ! કેમ આમ હુઃઅ૰ એને નિરાશ થયેલા લાગો છો ? પહેલાં પાણી પીએ એને પછી, ને હોય તે વાત કરો.” નાથજીભાઈએ આખાસન આપતાં શાંત રૂપે કહ્યું.

પણ પાણી પીવાના બદલે, એકુંતની આંખમાંથી આંસુએ વહેવા લાગ્યાં, એ ઝુસકે ચરી ગયે. ઘરમાંથી પાર્વતીબા પણ તે જોઈને બહાર આવ્યાં એને કહ્યું “ભાઈ ! શાંત થાવ, હુઃઅ૰ ન થશો.”

“મને....” નાથજીભાઈ આગળ કૂલજીભાઈ કંઈ ઓદે તે પહેલાંજ, સુનીમ વંચે ઓલી ડિડ્યા : “એ શું ઓદે ? એ વર્ષથી એણે નથી લેણી રકમ આપી, નથી બ્યાજ આપ્યું, કે નથી જરૂરીનની ઉપજમાંથી લાગ આપ્યો. હું વસ્તુલ લેવા જરૂર ત્યારે કહે કે, વપરાઈ ગયું; આવતે વર્ષે આપીશું. એ વર્ષથી ચોઢું પણ દેખાડતો નથી, તે હું આવતે વર્ષે શું ધૂળ આપવાનો છે ! એના ઘરમાંથી (એ પોટલાં સામે આંગળી ચીધીને) આ અનાજ, એને માગતા પેટે એનું ગડુંઅને એ બગદ હું લઈ આવ્યો છું”. સુનીમે કોઈનો ઉલ્લાસ ઠાલવતાં કહ્યું.

“સુનીમજી કહેલે તે ખરું છે ? કૂલજીભાઈ !” નાથજીભાઈએ પૂછ્યું.

“હા ખરું છે. દિવાળી પહેલાં તમે આવ્યા હતા ત્યારે મેં લેણી રકમ એને લાગનું અનાજ બધું આ વર્ષે ચૂકે આપી હેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો; પણ, મારી બહેન સુવાવડ કરવા આવી હતી, તે મરી ગઈ; એને તેની પાછળ મારી મા માંદી પડી. બહેનના કરજમાં એને માની દ્વામાં બધું અરચાઈ ગયું એને ઉપરથી યોડું બીજું દેવું પણ થઈ ગયું.” રડતાં રડતાં કૂલજીભાઈએ કહ્યું.

“સુનીમજી ! આ ખરું કહે છે ?” નાથજીભાઈએ સુનીમને પૂછ્યું.

“એની બહેન મરી ગઈ છે એને મા માંદી છે, એવાત સાચી છે; પણ, તેથી કંઈ લેણી રકમ એને અનાજનો લાગ પણ ન આપવો—એને તે પણ એ વર્ષથી, એ કોના ઘરનો ન્યાય ?” સુનીમે જરા ઉચ્ચસ્વરે કહ્યું.

“સુવાકડમાં એની બહેન મરી ગઈ છે, અને એ કારણે એની મા માંદી પડી છે, એ હું જાણું છું; હરિનારાયણ જાની ભાડેજથી આવ્યા હતા, તે વાત કરતા હતા. મેં એમની સાચે, બહેનનો શોક ન કરવા અને માની અરથાર ચાકરી કરવાનું પણ કૂલજલાઈને કહેવડાનું હતું.” પાર્વતીએ વચ્ચે બાલી જિડ્યાં.

“તમે એના ઘરમાંથી આ વનાજ કાડી લાગ્યા છો, તે એની માંદી મા જણે છે ?” સુનીમને નાથજીલાઈએ પૂછ્યું.

“એ તો મને શી ખબર ? એનો પોટદો આગળ પરસાળમાં જ નાખેલો હતો,” સુનીમે કહ્યું.

“અને પેલું ગાડું અને અણદ છાડી લાગ્યા છો, તે પણ એ જણે છે ?” નાથજીલાઈએ કંઈક વ્યાતનાથી પૂછ્યું.

“એ જાણુતી હોય કે ન જાણુતી હોય, તેની હું પરવા કરવા મૈનું, તો પછી વસ્તુબાત શી રીતે થાય ?” સુનીમે જરા ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું.

“મોટાલાઈ ! સુનીમકાડાએ અનાજનાં એ પોટલાં મારી પાસે બંધાવ્યાં, ત્યારે મારી મા મુસ્કે મુસ્કે રહી; પણ ન્યારે એમણે અળદ અને ગાડું પણ માગતા પેટે લીધું, ત્યારે તો મારી માને માણું ફૂટ્યું.” કૂલજીલાઈએ રહતાં રહતાં કહ્યું.

“અરરર ! આ તો બહુ એઢું કર્યું કહેવાય ! સુનીમજી ! તમે આ સાડું કર્યું નથી.” નાથજીલાઈએ લારે હિલગરી દાખવતાં કહ્યું.

“મેં કંઈ એ મારે માટે કર્યું નથી; તમારે માટે જ કર્યું છે. તમે ઉપરથી શિરપાવ તો સારો આપે છો !” સુનીમે માંડ માંડ શુસ્યો હણાવીને કહ્યું.

“આ ! મારે હમણાં જમવું નથી. સુનીમજી ! તમે હુંબે અત્યારે ઘેર જાવ, સાંજે અથવા કાલે આવનો.” નાથજીલાઈ એમ કહીને અંદરના ઓરડામાં ગયા; અને અઝોટિયું પહેલું હતું તે કાઢીને ઘોતીયું પહેલું, પછી પરસાળમાં પાણ આવ્યા. સુનીમજી રીસ ચલાવીને “લાઈનું ભણું કરવા જાઓ, ત્યારે લાઈજ સામે ઠવકે આપે”—એ વળી કેવો ન્યાય ? એવું કંઈક અખડતા અખડતા ઘેર ચાંદ્યા ગયા.

“કૂલજુલાઈ ! તમે કંઈ ચિંતા ન કરશો, ગાડામાં સાથે ધાસના થોડા પૂળા વાબ્યા હોય તો પહેલાં, બળફને નીરો; પછી પાછા મારી પણે આવો.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“ધાસ લેવા જેવી વેગાજ ક્યાં હતી ? ભાઈ !” ઐદુતે માત્રે હાથ દેતાં કહ્યું.

“કંઈ વાધો નહિ” નાથજુલાઈએ કહ્યું; અને પછી પોતાના નાનાભાઈ ડાયાભાઈને ઉદ્દેશીને કહ્યું; “ભાઈ ! તું એમની સાથે આપણા જૂના ઘેર જા, ત્યાં ધાસના થોડા પૂળા પડ્યા છે, તેમાંથી સારા જેઠને એ ચાર પૂળા લાવીને બળફને નાંખો; જલદી કરો, બળફ ભૂખ્યા થયા હોય.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

તરત જ, કૂલજુલાઈને લઈને ડાયાભાઈ જૂના ઘેર ગયા, અને ત્યાંથી ધાસના પણ ચાર પૂળા લઈઆયા. નાથજુલાઈએ પુણા જાતે છેડીને બળફને અરવા નાંખ્યા, અને પછી પોતાનો હાથ અન્ને બળફને શરીરે ધીમે ધીમે ઝેંખવા લાગ્યા.

“કૂલજુલાઈ ! એક ણીજું કામ પણ કરો; ધરમાંથી ડોલ અને તગાડું લઈ આવો, અને કુવામાંથી પાણી એચીને, બળફને પાણી પાવ; તાપમાં એ આય્યા છે, એ તરસ્યા પણ થયા હુશો.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

કૂલજુલાઈએ તરત જ ડોલ લીધી, ખડકી બહાર આવેલા કુવામાંથી પાણી કાઢ્યું, અને તગારામાં રેડીને બન્ને બળફને પાણી પાનું. પછી કૂલજુલાઈ સાથે ધરના ચોકમાં આય્યા કે તરત જ, નાથજુલાઈએ એમને જમવાનો આથડુ કર્યો.

“પણ, ભાઈ ! તમે તો જમ્યા નથી, અને મને જમવાનું કરો છો એ કેવું ? તમે ન જમો તો મારે પણ જમતું નથી !” કૂલજુલાઈએ કહ્યું.

“તમે પહેલા જમી લો, પછી હું બા સાથે જમવા એસીશ; તમે આજે મારા અતિથિ છો, એટલે તમારા જમ્યા સિવાય મારાથી ન જમાય.” નાથજુલાઈએ અતિથિધમ્બ સમજાવતાં કહ્યું.

“લાઈ ! તમે તો હેવ છે ! પણ વેર ભારી માંદી મા તડકિયાં મારતી હુશે, અને મારે ગળે કોળિયો શી રીતે ઉતરે !” કૂલજુલાઈએ ઉદાસ થતાં કહ્યું.

“એ હું સમજુ છું; ભાલેજ કંઈ બહુ ફર નથી, પણ આપણે ત્યાં જઈશું ત્યાં સુધીમાં સહેજે એ ત્રણ રિલાં નીકળી જશે, ત્યાં સુધી તમે ભૂણ્યા રહો એ ડીક નહિ. હું જાણું છું કે, આ બનાવ બન્યા પછી તમારી વેર કોઈએ કંઈ રાંધ્યું નહિ હોય; આપણે જમ્યા પછી, એ બધાને માટે રોટલા અને શાક લેતા જઈશું”. નાથજુલાઈએ કહ્યું. એ શાંહોં સાંલળની, કૂલજુલાઈની આંખમાં હર્ષનાં આંસુ ઉલ્લચાયા; એ નાથજુલાઈના પગમાં કૃતરાખાને આળોઈ પડ્યો.

“કૂલજુલાઈ ! હું મોડું ન કરો. લાઈ ! તું પણ અગોટિયું પહેર, બન્ને જણુ જમી લો. તમે બન્ને જણુ બળાહને ઘાસ નાંખવા અને પાણી પાવા ગયા ત્યારે મેં કૂલજુલાઈનાં મા અને લાઈલાંડુ માટે ભાલેજ લઈ જવા સારુ શાક મૂકી નીધું છે. અને રોટલાનો લોટ પણ, ફરથી બાંધી નીધો છે; તમે જમી રહ્યો એટલામાં હું એ કરી નાંખુ છું. તો એમને ન કહ્યું હોય તો, હું જ કહેવાની હતી; પણ તને લગવાનજ ઓલાવે છે. હું મીની આંતરડી ઢાસ્વાથી લગવાન બહુ રાનુ ધાય છે.” પાર્વતીબાને આંખમાં આનંદ અને મુખ ઉપર મધુર રિમત સાથે કહ્યું.

જરીનમાલિક અને ગેડુત, શોઠ અને આસામી, તે દિવસે, એક ચોરડામાં એસીને આનંદી જર્ણ્યા; બન્ને જણુ જમી રહ્યા એટલામાં તો ભાથું પણ તૈયાર થઈ ગયું. ગેળાના એ મોટા કટકા, ધી ચોપડેલા રોટલા ઉપર પાર્વતીબાને મૂક્યાં, અને શાક સાથે તે એક તપેલીમાં મૂકીને ઉપર એક વખનો કટકો આંધો, અને તે પોટલી નાથજુલાઈના હુથમાં આપી.

“આ ! હું કૂલજુલાઈ સાથે એમના ગાડામાં ભાલેજ જઈ આવું; સાંજે ગાડીમાં પાછે આણીશ. લેણુ. પેટે, એમના ગુજરાતનું સાધન-ખગહ અને ગાડું આપણાથી ન રખાય. તારી શી દુદ્ધિા છે ?” નાથજુલાઈએ કૂલજુલાઈની હાજરીમાં પાર્વતીબાને પૂછ્યું.

“ભાઈ ! એમાં મને પૂછવાનું ન હોય; તું જે કરે છે તેમાં ભગવાન જગેલાજ હોય છે. કૂલળુલાઈ ! તમારું ગાડું ખગદ અમારાથી ન રહાય. આ અનાજનાં એ પોટકાં પણ પાત્રાં લઈ જાવ; અમારી વેણી રક્મ અને અનાજનો ભાગ સવડ થાય ત્યારે ચાપી જનો. હવે તમે જાવ, તમારી મા કદમ્પાં કરતી શહેરે જેતી હશે, એને મારા આશીર્વાહ કહેનો; અને છોકરીનો શોક મૂકીને ભગવાનને જારે એવું મારા વતી કહેનો.” પાર્વતીભાગે કહ્યું.

“આ ! ભાઈ ! હું તમારો જગેલાવનો ઝાણી છું ; મારી ચામડીનાં તમારા માટે પગરખાં કરતું તો પણ તે એષાથું છે. હું તો ગરીબ માણ્યુસ છું, હું તમને શું આપવાનો હતો ! પણ હજાર હાથ અને હજાર ચાંખવાળો ભગવાન તમને ન્યાલ કરી હોયો.” કૂલળુલાઈએ, બન્ને જાણુના પગમાં પડીને ચરણુરજ માથે ચઢાવતાં કહ્યું.

“હાં ! હાં ! આ શું કરો છો ? ભગવાન અને ભગવાનના પરમભક્ત સત્પુરુષ સિવાય, બીજા કોઈના ચરણની રજ માથે ચઢાવવી ન જોઈએ. ચાલો, પણ હવે આપણે જઈએ.” નાથળુલાઈએ કહ્યું.

“કૂલળુલાઈ ! મુનીમે જે કંઈ કર્યું યા કહ્યું હોય, તે માટે અમે ધણા હિલગીર છીએ. એ બધું જણે બન્યું જ નથી, એમ ભૂતી જનો. તમારી જાને મારા જય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહેનો. હવે જાવ. શ્રીહરિ તમારું અન્નેનું રક્ષણુ કરો.” પાર્વતીભાગે કહ્યું.

“તમે અને ભાઈએ, મારા બાપની ગરજ સારી છે. તમારો બદલો હું આ જન્મે તો પણી શકવાનો નથી, પણ જીવીશ ત્યાં સુધી આ ઘરને શુદ્ધામ થઈને રહીશ”. કૂલળુલાઈએ હાથ જોડતાં કહ્યું.

નાથળુલાઈ ખડકી બહાર આવ્યા. કૂલળુલાઈએ એક થાંલાં સાથે ટેરઢાથી બાંધેલા ખળદોને છોડ્યા ત્યાં, એક કૌતુક બન્યું. ધૂંસરી તરફ જવાને બદલે, ખળદો કૂલળુલાઈના હાથમાંથી જોર કરીને સરક્યા અને જ્યાં નાથળુલાઈ ઓલા હતા ત્યાં આવ્યા; અને જણે એમની પ્રહિંદ્યા કરતા હોય તેમ, એમની ચારે તરફ ક્ષ્યા અને પછી એમના પગ સુંધીને ધૂંસરી પાસે ગયા. કૂલળુલાઈ, મુંગાં આણીએની આ કિયા જોઈને આખ્યાચકિત થઈ ગયો. પણ પછી તરત જ, એણે ગાડું જોડ્યું; નાથળુલાઈએ હર જોડા અને ખળદોની માઠ ઉપર હાથ ફેરબ્યો, કે તરત જ, તે પવનવેગે લાલેજ તરફ ઊપરયા.

પોણા કલાકમાં તો ગાડું કુલજુલાઈના ધર આગળ આવીને જિબું. બહાર એટલા ઉપર, કુલજુલાઈના વૃદ્ધ બાપ, એ ભાઈએ અને એક નાની બહેન બેઠાં હતાં; રીરડીને એમની આંખો સૂણને સુકાઈ ગઈ હતી; એ જેઠને, પોતાની માની તણિયત અંગે કુલજુલાઈના મનમાં ફાળ પડી. એ ગાડામાંથી તરત જ નીચે કુછથો, અને “આપા ! મારી મા....” એમ કહેતાંકે ધરમાં દોડયો.” “પેટી પડી આટલામાં” બાપે કહું. અને બધાં જેરીને કુલજુલાઈની પાછળ પાછળ ધરમાં આવ્યા, “મા ! મા ! હું પાછે આવ્યો છું.” એમ કહેતાં કુલજુલાઈ આટલા ઉપર એઠો. “એટા ! તું આવ્યો ?” માચે આંખ એડીને આમતેમ જેતાં કહું. એટલામાં તો નાથજુલાઈ, હાથમાં ભાથાની પોટડી લઈને ધરમાં આવ્યા.

“મા ! જે તો અરી, આ કેળું આજ્યું છે ? આપણું શેડ અને જરૂરીનમાલિક નહીં, પણ ભગવાન છે એ તો ! એ કૃપા કરીને આપણે ઘેર આવ્યા છે-તારી ખખદ જેવા અને તને અવડાવવા.” કુલજુલાઈએ આંખમાંથી હર્ષનાં આંખું વહ્ણાવતાં કહું.

કુલજુલાઈએ હુંકમાં પણ વિગતવાર બનેલી ઘરના કદી, અને પોતાના લાઈએને ગાડામાંથી પોટલાં કાઈ આવવાનું કહું. એટલામાં એને કાઈ યાહ આજ્યું.

“અરે ! મોટાલાઈ ! તમે તો હજુ જિલ્લા છો ! હું પણ કેવો મૂર્ખ હું ?” એમ કહેતાંકને એ જિહ્યો; આવે પોતલા પટારામાંથી નવું ગોહડું કાઢયું અને એક આટલા ઉપર નાંદ્યું. “મને મારું કરો; તમે આના ઉપર એસો” કુલજુલાઈએ નાથજુલાઈને હાથ જાલીને આશહ કરીને આટલા ઉપર એસાડ્યા.

એની માંદી માના શરીરમાં એકાંક્ષ સ્કૂર્ટિં આવી, એ આટલામાં એડી થઈ અને નાથજુલાઈના સામું જોઈને પરે લાગી. “મોટા ! તમેજ અમારા ભગવાન છો. તમે અમારી લાજ રાખ્યી”. એણે કહું.

“મુનીમની વાત ભૂલી જનો. મારું !..... પણ હવે તમે થોડું ખાઈ લો; મારી ભાચે તમારા ખવા માટે આ થોડું ભાશું મોકદ્યું છે”— નાથજુલાઈએ ભાથાની પોટડી કુલજુલાઈના હાથમાં આપતાં કહું.

દિલજુભાઈની દુર્શારાથી, એની અંહેન અંદર જઈને થાળીએ ઉઈ આવી.
 “મા ! મને તો મોટાંબાએ ખૂબ જમાડો છે; તમે અધાં આવ,” એમ
 કહીને દિલજુભાઈએ પાંચ થાળીએ તૈયાર કરી. રોટલા ઉપર ગોળ
 મુકેલા બોઈને, દિલજુભાઈની મા અને બાપની આંખેમાં આસાનના
 આંસુ આવ્યા. “મોટાંબા તો આ હાળ કેવાં મીડાં છે; દિલજુ એટા ! મને
 એ ગોળ આપ”. અને પર્ણી, બધાંએ નિરંતે ખાયું.

દિલજુભાઈ ગાડું જેડીને સંચા સમયે. નાથજુભાઈને ઉમરેઠ પાછા
 મૂડી ગયો. ઘરમાં પેસ્ટાંજ, નાથજુભાઈ, સૌ પદેલાં દેનધર પાસે ગયા,
 અને ડાકોરજુને દંડવત પ્રણામ કર્યાં; અને પણી, પાર્વતીએને પગે લાગ્યા.
 પાર્વતીએચ, એમને તરત જ ઉલ. કર્યાં અને અનિવહાલથી છાતી સરસા
 ચાંચી દીધા. “લાદિ ! આજે ભગવાન તારા ઉપર ખૂબ રાજુ થયા છે.”
 એમણે કહ્યું.

થીજા દિવસે તો, ઉમરેઠ નગરમાં અને ગામડાએમાં દિલજુભાઈની
 ઘરનાની વાત, વાયુવેળે પ્રસરી ગઈ. સાંજગનાર સૌ કોઈનિ મનમાં
 પાર્વતીએચ અને નાથજુભાઈ માટે, આહર અને અંહાલાવની માત્રા અનેક
 ગણી વધી ગઈ.

લઘુન પણીનું વીજનું વર્ષ, નાથજુભાઈના રુવનમાં સહા ચુવણુંકારે
 લખાયો. સુસુકુએનાં અભયહાન આપવાના પોતાના રુવનધર્મકર્મને
 મંગળ આરંભ, એમણે એ વર્ષથી શરૂ કર્યો.

દેનાંદિયુક્તા

*** ભગવાનના સ્વરૂપના જાનમાં અને તેમની લક્ષિતમાં પ્રતિહિન વધારે
 થાય એમ કરતા રહેલું જોઈએ; એ માટે સહા સર્વદ્ધ સત્તસંગ કરવો
 જોઈએ. માણુસ કમાય છે તેમણીં જ ઇર પૂરતું ગર્વ કરીને, બાકીને
 સંચય કરતો રહે છે તેઃ, અણુધાર્યો ગર્વ આને કે કંઈ પ્રસંગ આવે
 ત્યારે વિનાસ કેચે તે વાપરી શકાય છે; તેમ, દેશકળ વિધરીત
 આવે ત્યારે, જાનાંશનો સંચય કર્યો હોય, તો હંથકળ લાગે નહિ
 અને રક્ષણું થાય.

૮. અભયદાન

પાર્વતીભાઈએ, નાથજુલાધિના લઘું પછી, વીજા વર્ષે, વિ. સં. ૧૯૪૮માં પોતાની નાની દીકરી હિવાળીભાનું લગ્ન, પુરુષોત્તમ ઠાકર સાથે કહ્યું: એ વખતે, આપુણ કોઈ ઉપાધિ કરી શકે એવી સ્થિતિમાં ન હતા; આર્થિકદદિષ્ટએ એ ખૂબ ધસાઈ ગયા હતા, શરીરે પણ નંખાઈ ગયા હતા. નાથજુલાધિન પ્રીરધારની લેણી રુમ અને જમીનની ઉપજ ન મળે, અથવા એણી મળે એ માટે એમણે કરેલા બધાજ પ્રયત્નો નિષ્ઠા નીવડ્યા હતા; એટલું જ નહિ પણ, ખુમરેંગની જેમ, એમને પોતાને માટે જ તુકદાનકારક બન્યા હતા. જગતકતનિનિ ન્યાય છે કે, જે બીજાનું ખૂબ ઈચ્છે છે, તે પોતે જ ખૂરી દ્શા પામે છે.

હિવાળીભાનું લગ્ન, ધરના ગૌરવને છાકે એવી રીતે, જોણી ધામધૂમ કથા સિવાય, સાહારથી કરવામાં આવ્યું હતું. લગ્ન પછી વીજા વર્ષે, હિવાળીભા સાસરે ગઈ ત્યારે, એને, લગ્ન પ્રમણે, જે દાગીના અને વસ્તુઓ આપી હુતી તે ઉપરાંત, બીજુ કેટલીક વસ્તુઓ: પોતાની સાથે લઈ જવાની જેમણે ઈચ્છા વ્યક્ત કરી. નાના પુત્ર ડાયાલાધિએ તો, આજુવન પ્રજ્ઞાચારી રહેવાનો જ નિરધાર જનહોર કર્યો હતો, એટલે એમનું લગ્ન કરવાનો પ્રશ્ન રહ્યો ન હતો. પણ હિવાળીભાની નાની પુત્રી માણેકભાનું લગ્ન કરવાનું હજુ બાકી હતું; એટલે હિવાળીભાની ઈચ્છા સંતોષવી કે કેમ એનો વિચાર પાર્વતીભા કરી રહ્યાં હતાં. ત્યાં સુનીમ વચ્ચે બાદી ચેઠિયા:

“બઢેન! ન્યાતમાં બીજા લોકો આપે છે, તે કરતાં તમને ધણું વધારે આપ્યું છે. છોકરા તો ભાપના ઘેણી કેન્દ્રલું મળે તેઠલું વધારે લઈ જવા ઈચ્છતી જ હોય છે; પણ હ્યે તમને વધારે કંઈજ નહિ મળે.” ધરનો વડીલ કંઈ નિર્ણય કરતો હોય તેવા કંઈ સ્વરે એમણે કહ્યું:

મુનીમના શાખાનો સાંલગીને, હિવાળીબાળાની આંખમાંથી ઉષાડણ આંસુ સરી પડ્યાં; પાર્વતીબાળાની અને નાથજીભાઈ બન્નેને મુનીમના શાખાનો અને વર્તનથી ઝોડું લાગ્યું.

“અહેણ ! મુનીમકાડાને તો વગર વિચારે ગમે તેમ ઓલવાની ટેવ છે, એમના શાખાનો તું ધ્યાનમાં ન લઈશ; તારે જે જોઈએ તે ખુશીથી લઈ જાએ, રડીશ નહિ.” નાથજીભાઈએ નાની અહેણના ભાથા ઉપર હેતથી હુથ મૂકૃતાં કહ્યું.

“અને કાકા ! આ બાળત, અમારા ઘરની આંતરિક કહેવાય; તમે વચ્ચે વગર કેદું મારું મારો તે દોગ્ય ન કહેવાય; અને અમે તે ચલાવી લઈએ, એ અમારે માટે પણ દોગ્ય ન કહેવાય.” નાથજીભાઈએ અવાજમાં અને તેટલી નરમારા લાવીને કહ્યું.

“ભાઈ અડું કહે છે, તમારે તમારી ભર્યાદીમાં રહીને જ વર્તનું જોઈએ. દીકરી સાસરે જાય તે વાગતે, આઈપણું કરશે ક્રેશ થાય અને કોઈનું પણ મન હુંખાય, એ દુનિયાને ન કહેવાય.” એમ કહીને, પાર્વતીબાળે પુત્રી હિવાળીબાળને પોતાના સોઢામાં લીધી અને પ્રેમશી એની પીડી હુથ દેસ્વતાં કહ્યું “એહા ! તારે જે જોઈએ તે તું લઈજને; પણ એ બધું તું સાચાની શકે એવી હોંશિયાર થાય ત્યારે લઈજાય તો સાકું; તને પરણાની અદ્ભુત તારો આ ઘર ઉપર અધિકાર ડોડી ગયો છે એવું ન માનતી, આ ઘર તારું જ છે.”

પાર્વતીબાળાને નાથજીભાઈના શાખાનો સાંલગીને, હિવાળીબાળા મુખ ઉપર રિમત અને સંતોષની રેખાઓ દેલાઈ ગઈ. “સાકું, આ ! તું કહે છે તે બચાખર છે”, એમ કહીને એણે પાર્વતીબાળાને નાથજીભાઈના ચરણની રજ લીધી અને પડી, હસનામુખે સાસરે જવા વિદ્યાય થઈ.

પણ, મુનીમને ઝોડું લાગ્યું હતું, એના મનમાં વિચારિના તરંગો ઊઠતા હતા કે, “મેં શું ઝોડું કહ્યું હતું ? મેં જે કહ્યું તેમાં માર્યા કંઈ સ્વાર્થી ન હતો, ઘરની સ્થિતિનો વિચાર કરીને જ હું એવ્યો હતો; તેમારો, મા હિક્રા બન્નેએ મને નોંધી રહેતે રોડી પાડ્યો. યારપાવ તો મને એમણે સારો આપ્યો”. માની સ્વભાવવાળાને, વાતે વાતે વાંકું પછું હોય છે,

સામાની વાતનો એ સવણો અથે કરી પ્રહંષ કરતો નથી. સુનીમના મનમાં હાડોહાડ કોધ વ્યાપી ગયો હતો.

“મોટાં બા ! કાલથી હવે હું નોકરી ઉપર નહિ આવું”. કોધથી કંપતા સ્વરે સુનીમે કહ્યું.

“તમારે નોકરી છોડવી પડે, એવું મેં કે ભાઈએ કંઈજ કહ્યું નથી; તમારે નોકરી છોડવાની જરૂર નથી”. પાર્વતીબાએ કહ્યું.

“ના. સ્વમાન ના સચ્ચવાય ત્યાં નોકરી કરવી હીક નથી”. સુનીમે મહેમ અવાજે કહ્યું.

“કાકા ! કોઈની ઉપર ભિદ્ધાપવાદ મૂડવો એ સારા ભાખુસ માટે શોભાસ્પદ નથી; અમે કોઈએ તમારું માન ન જણાયું હોય, એવો એક પણ પ્રસંગ તો બતાવો ! જિલ્લાદું, તમે તમારા પહની ભર્યાદાની ઉપરવટ જઈને, જણે તમેજ ઘરના કટાંકારવતા વડીલ હો, તેમ વતો છો”. નાથજીભાઈએ ઉસ્કેરાયા સિવાય, ધીરગંલીર અવાજે કહ્યું.

“મેં એવું કરી કહ્યું જ નથી”. સુનીમે એક નનો સો દુઃખને હુંણે, એવી વાત કરતાં કહ્યું.

“અપકૃત્ય કરનાર અને અવળું બોલનારને, પોતે અપકૃત્ય કહ્યું છે કે અવળું જોલ્યો છે, એવું કરી લાગતું નથી. પેલા ભાડેજવાળા જીલ્લાભાઈના પ્રસંગ ભૂલી ગયા ? એની માંઠી માંચે માણું દુટ્યું, છતાં તમે એના ઘરમાંથી અનાજ લઈ આવ્યા; એટલું જ નહિ પણ, એનાં બણા ગાડું પણ લઈ આવ્યા. એના આધાતથી, એ બાઈ મરી ગઈ ડેાત તો, તમે તો, હું તો ચિહ્નિનો ચાકર હું એમ કહીને કૂઠી પડત; પણ અમારે તો, શરમથી નીચું નેવું પડત, એનો તમને ખ્યાલ ન રહ્યો; પણ, ભગવાને એની રક્ષા કરી, અને અમારી પણ રક્ષા કરી”. નાથજીભાઈએ મનમાં ઘણ્યા વખતથી ભરી રાખેલ. વાત ભારપૂર્વક ઉચ્ચારતાં કહ્યું.

“એ તો મેં લેણું વસૂલ કરવા માટે કહ્યું હતું, મારે માટે કંઈજ કહ્યું ન હતું”. સુનીમે કહ્યું.

“લેણું વસૂલ કરવામાં મનવતા વીસરી ન જવાય; લેણું વસૂલ કરવામાં ગરીબ અને દુઃખીને કચડી ન જાય. બાળ અને

ગાડું તો એકુતના હાથ પગ કહેવાય; એ સિવાય એ એતી શી રીતે કરી શકે ? એનો તમે વિચાર ન કરો. આજે શું હતું ? ધરની દીકરી સાસરે જાય ત્યારે તેને શું આપણું એને શું ન આપણું, એ અમારે જોવાતું છે; તમારે એમાં વચ્ચે એટું હળાપણું કરવાતું ન હોય. વગર વિચારે જોલેલા તમારા શુષ્ટાદ્યાદી અહેણના કોમળ મનને કેવો આધાત લાભ્યો તે તમે ન જોયું ? તમારા જેવા ભાષુસેતો, વિચારીને કેમ ગોલવું, તે મારા જેવાને શીખવવાતું હોય; એટું ન લગાડશો. મિં કે કંઈ કહું છે તે, આપણું ઉલયના હિતની દસ્તિને કહું છે. મોટાંબાએ કહું છે એને હું પણ કહું છું કે, તમારે નેકરી છાડવાની જરૂર નથી". નાથજીભાઈએ કંઈક લાખુથી કહું.

“ના. પણ મારે હુંવે નેકરી જરૂરાજ નથી”. જાણુ પોતે આખરી નિર્ણય કર્યો હોય તેમ મુનીમિ છણુંકો કરતાં કહું.

માની નવભાવવાળાને કેઈ શિશ્યામણુના એ શષ્ટા કહે તે કહી રહ્યતા નથી; જેલટું, એવી શિશ્યામણ પોતાનું ઈરાદાપૂર્વક અપમાન કરવા માટેજ આપેકી છે, એવું એ માને છે.

“જાણો. એવી તમારી ધૂઢા. તમારા પગારનો હિસાબ કરીને ચૂકતે રકમ લઈ જવ. અનિષ્ટયમાં જ્યારે તમને તમારે નિર્ણય ઉતાવળિયે. અને અવિચારી લાગે ત્યારે, તમે ખુશીથી આવજો; તમારા માટે આ ધરનાં બારણુંં ખુલ્લાં રહેશો”. પર્વતીએ એને નાથજીભાઈ બન્નેએ એકી સાથે કહું.

પોતે નેકરી છાડવાની ધમતી આપણો, અથવા છાડી હોણે, તો ધીરધારની ઉઘનાણી અને જમીનાની જોપજની વસૂલાતતું કામ અસ્કૃતી પહોંચો, એને પરિણામે પાર્વતીએ અને નાથજીભાઈ પોતાને પાછા જોલાવવા માટે આજુજુ કરશો, એવી મુનીમની ગણુંની હતી. પણ, જ્યારે એમને ચૂકતે પગારની રકમ લઈ રવાનું કહેવામાં આજું ત્યારે, એમને મનમાં લાડે પસ્તાવો થયો; પણ, જાથામાંથી તીર છૂટી ગયું હતું અને માના નવભાવ હુતો, એટંક એમનાંના પાછા કરાય એવું રહ્યું ન હતું.

મુનીમ નેકરીમાંથી છૂટા થયા પછી, બીજા દિવસે સવારે નાથજીભાઈ

મંહિરમાં હર્ષન કરવા ગયા ત્યારે સંતોચે— નિષ્કામાનંદ અદ્વયારી અને શાસ્ત્રી કુજવિહારીદાસજીએ, એમને બીજા સલાજનો વીજરાઈ ગયા પછી, પોતાની ખાસે ઓલાવિને મેસાડયા.

“નાથજુલાઈ ! આજે મારે તમને એક શ્વોઃક લખુંવો છે; તમારે એ મોઢે કરવાનો છે, અને જીવનમાં ઉતાર્ને આચરવાનો છે”. શાસ્ત્રી-જીએ મધુરહાસ્ય કરતાં કહ્યું:

“આપની મારા ઉપર મહુત્કૃપા છે; આપ મને શ્વોઃક લખુંવો એ માટું મહિલાભાગ્ય છે.” નાથજુલાઈએ હાથ લોડીને કહ્યું.

“જુઓ, શ્વોઃક છે તો નાનો; પણ જૂથ અર્થગંભીર છે; એના શફ્ફો નીચે પ્રમાણે છે:

“સર્વે વૈદ્યાશ્ર યજાશ્ર, તરોદાનાનિ ચાનધ ।
જીવાભયપ્રદાનસ્ય, કલાં નાહેનિ પોડણીમ् ॥”

શ્વોઃક સાંભળીને નાથજુલાઈ મંહમંદ હસવા લાગ્યા, પણ પછી વિચારમાં પડી ગયા. નિષ્કામાનંદ અદ્વયારીની પાસે એમના વિદ્વાન શિષ્ય ખાળુંથ્યાનંદ પણ ઐથા હતા. ત્રણે જરૂર નાથજુલાઈને વિચારમાં પડેલા નોઈ, પાતે વિચારમાં પડી ગયા.

“નાથજુલાઈ ! શ્વોઃક સાંભળીને તમે થોડું હુસ્યા અને પછી વિચારમાં પડી ગયા, એનું શું કારણું ?” શાસ્ત્રીજીએ પૂછ્યું.

“સ્વામી ! કારણું બીજું કંઈજ નથી; આ શ્વોઃક છેલ્લા ત્રણું દ્વિષસરી હું રોજ સાંભળું હું”. નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“શું કહો છો ? છેલ્લા ત્રણું દ્વિષસરી રોજ સાંભળો છો ? કેવી રીતે સાંભળો છો ? કોણું તમને એ શ્વોઃક કહે છે ?” ત્રણું સંતોચે એક સાથે એક સામટા પ્રશ્ન કર્યા.

“કોણું એ શ્વોઃક જોડે છે, તે તો હું ઓલનારને ઘરાબદ જોઈ શક્યો નથી, એટાં કેવી રીતે કહું ? પણ, અણહળતી તેજલિપિમાં લખાયેલો આ શ્વોઃક, રોજ પરાડિયે, સ્વાજનમાં, કોઈ મારી આંખ સામે ધરે છે; અને

પાંચેક મિનિટ પછી, એનો શાખે રાણ છુટો પાડીને ઓદે છે. ઓલનારની આજુભાજુ મહાતેજરાશિ હોવાના કરણે, હું તેમની સુખાકૃતિ અરાધું જોઈ શક્યો નથી; પણ ગ્રૂપ મધ્યદ્વારા અને ઘરા અવાજે એ શ્વોક ઓલાતો હતો. મને ભાગ્યવા માટે, આર આજે એજ શ્વોક ઓલ્યા ત્યારે મને વિચાર થાય છે કે, સ્વર્ણમાં આરીને આપ તો, એ શ્વોક ઓલ્યા નહિ હોને ?” નાથજુલાઇએ કહ્યું.

“એ ઓલનાર હું ન હતો એ ચોક્સ. પણ, નાથજુલાઇ ! તમે ગૃહ ભાગ્યશાળી છો; આવો મહત્વનો જીવનરસાયન શ્વોક તમને સ્વર્ણમાં શીખવામાં આવે, એ લગ્બાનની મહિન્દ્રા છે. તમે જાણો છો કે, એ શીખવનાર કોણ છે ? શ્રીજીમહારાજ પોતેજ તમને એ શ્વોક શીખવે છે, એ નિઃશાસ્ક છે. તમારા ભાગ્યની તો અમને પણ ઈર્ધ્યાં આવે છે. પણ, તમે એનો સંકેતાર્થ જાણો છો ?” શાસ્ત્રીજીએ આનંદવિલોક થતાં કહ્યું.

“ના. એનો સંકેતાર્થ હું જાણુતો નથી. ચાલુ વર્ષે સંદ્રભુત ભાગ્યવાની તક મને સાંપડે તેમ હતું, ત્યારે મારે ધરના સંઝોગને વશ થઈને, હમણાંજ અભ્યાસ છોડવો પડ્યો છે. પણ સ્વામી ! એ શ્વોક ઓલનાર, મને સંદ્રભુત આવડતું નથી, એ પણ જાણુતા હોવા જોઈએ; કંચણકે, શ્વોક ઓલ્યા પછી, એનો અર્થ પણ એ કહેતા હતા.” નાથજુલાઇએ કહ્યું.

“તો તો સૌનામાં સુંગંધ ભજ્યા જેખું કહેવાય. તમને જે અર્થ જાણુંયો હો, તે સર્વ દિલિએ સંપૂર્ણ હોવો જોઈએ. મને એ અર્થ સંભળવો”. શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું.

“‘અર્થ’ જોટો છે કે અંશ તે તા આપ જાણો, પણ મેં જે અર્થ સાંભળ્યો છે, અને અત્યારે મને યાદ રહ્યો છે તે કંઈક નીચે પ્રમાણે છે : ‘સર્વ વેહો, યજો, તપ, હાન, વળોરન કોગાં કરીએ અને જીવને જે ફળ મળે તે, કોઈ જીવને અસયદાન આપીએ અને જે ફળ મળે, તેના સેણમા અંશ જેટલું પણ થતું નથી’. નાથજુલાઇએ ધીમે ધીમે કહ્યું.

“અર્થ તો સર્વ દિલિએ અરેખર સુંદર છે. બીજું શું કહ્યું છે” ? શાસ્ત્રીજીએ પૂછ્યું.

“અીજુ” કંઈ કહું હોય, એવું યાહ નથી; પણ અર્થું સમજવવાની એમની રીત એવી અદ્ભુત હતી કે, એમાં જણાવેલી ફરેક વાતની વિગતો પણ સાથેસાથે આપોઆપ મારા મનમાં રૂરતી હોય, એમ લાગતું હતું”. નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“શું કહો છો ? શ્રોદના અર્થની વિગતો પણ તમને કહેવામાં આવી હતી ?” ધ. બાળદ્વાનંદનાં પહેલીવાર વચ્ચે એલતાં પૂછ્યું.

“ના. એમ શ્રોદને અર્થ એ જોત્યા હતા તેવી રીતે વિગતો જોત્યા હોય એવું યાહ નથી; પણ, મારા મનમાં કોણું જણે કેવી રીતે પણ એ વિગતો સ્પષ્ટ થતી હતી; અનું એવી અદ્ભુતરીતે બનતું હતું કે, મારા આખ્યાનો પાર ન હતો”. નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“તમારા મનમાં વિગતોની ઉની સ્પષ્ટતા થતી હતી ?” શાસ્ત્રીજીએ પૂછ્યું.

“સર્વેવેદા” શાણ એલાતા ત્યારે મારા મનમાં કોઈ જણે કહેતું કે, વેદ ચાર છે: ઋક્ષ, યજુવેદ, સામવેહ અને અથર્વવેહ અને એના વેહાંગો છ છે; આ છ નામોમાંથી એ ગ્રંથ ન અત્યારે યાહ છે—શિક્ષા, જ્ઞાતિષ, છંદ. અને ખીંચાં ચાર શાસ્ત્રોનાં નામ—પુરાણ, કઠિઙ્ઘાસ કે એવાં કંઈ નામો તે વધતો મનમાં જાડ્યાં હતાં. એ પ્રકારની ચૌહ વિદ્યા જાણવાથી જે ઇણ મળે તે, અભયદાનના સોણમા અંશ બરાબર થતું નથી; એટલે કે, વિદ્યા જાણવા જાણવાથી જે ઇણ મળે તે કરતાં અભયદાન આપવાથી જે ઇણ મળે તે સર્વોત્તમ છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“એ નિઃશ્વર સ્પષ્ટ છે કે, અંત્યામીર્દ્યે રહેલા ભગવાનેજ તમારા મનમાં આ વિગતોની પ્રેરણા કરેલી છે. પછી ?” શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું.

“પછી તો યરો, તથ, દાન એમન. પ્રકારોની વિગતો પણ મનમાં જાડી હતી; પણ તે અત્યારે મને યાહ નથી. પણ પછી અભયદાન એટલે શું ? એની જે વિગતો જાડી તે યાહ છે”. નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“એ વિગતોજ જાણવા સમજવા જેવી છે. કહો જોઉ” ? શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું.

“મુખુકુલુંવે પાંચ પ્રકાશના લયથી પોતાનું રક્ષણું કરવાનું છે : -અજાન, કર્મ, કાળ, માયા અને યમહૃત એ પાંચ મોટા લયથી એળે પોતાનું રક્ષણું કરવાનું છે. ભગવાન સાચેનો અનેસા સંબંધ કૃપાઈ ગયો છે તે કુરીની કરી તુટે છુટે નહિ એવી રીતે પાછે જોડવાને છે. એ સંબંધ ન જોડાય, અને જોડાય તો પાછે તૂટી જાય, એ માટે અજાન, કર્મ, કાળ, માયા, જલજલતની ચુક્કિતચો અનુમાવતાં હોય છે. એમની ચુક્કિતચોનો ભાગ થવાડ્યી લયથી એળે પોતાનું રક્ષણું આસ કરવાનું છે. આ વિચારે ત્યારે મારા મનમાં, કોઈ અગન્ય રીતે, ડેપન્યા હતા. આમાં મને કંઈ સમજણું પડી નથી-પડતી નાંની. કૃપા કરીને, એમાં જે થોળ્ય અને હિતકર હોય તે આપ મને સમજાવો”. નાથજીલાઈએ હુથ જોડીને કહ્યું.

“નાથજીલાઈ ! હવે એ બધું તમને સમજાવવું નહિ પડે; શ્રીજીમહારાજ પોતોજ, જરૂર પડેણે ત્યારે તમને સમજાવશે. પણ આ શ્રોષક તમને છેલ્લા ગ્રણું દિવસથી રોજ કહેવામાં આવે છે અને તેના અથ્રો પણ સમજાવવામાં આવે છે, તેને સ કેત તમે જાણ્યું છો ?” અત્યાર ચુંધીની વાતોમાં, મૌન સાદ્ધાનો ભાગ જરૂરી રહેલા સમર્થ ગુજરાતિકામાનંદ પ્રદ્યાનારીએ પંડેરાંવાર પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ના, મને અખર નથી; આપ કૃપા કરીને સમજાવો”. નાથજીલાઈએ હુથ જોડીને કહ્યું.

“શાસીજી ! જે કહેવાનું છે તે તમે એમને કહો.” નિષ્કામાનંદજી પ્રદ્યાનારીએ કહ્યું.

“એ બધી વાતોનો સ કેત એકજ છે, નાથજીલાઈ ! કે, તમારે હવે મુખુકુલુંવોને અસયહાન આપવાની પ્રવૃત્તિમાં પરોવાઈ જવાનું છે.” શાસીજીએ કહ્યું.

“જવાબી ! એ કામતો આપ કરી જ રહ્યા છો. એટલે.....” નાથજીલાઈ આગળ બોલતા અરુકી ગયા.

“મુખુકુલને ભગવાનનો આશ્રય કરાવવો, એ કામ કોઈ ત્યારી જ કરે. યા કરી શકે એ માન્યતા બરાબર નથી; એતો, જે પુરુષ, પછી તે

લાગી હોય કે ગૃહસ્થ-ને પુરુષે ભગવાનને યથાર્થ એણાખ્યા હોય અને એણાખ્યાને સમાશ્રય કર્યો હોય, તેજ કરી શકે છે. તમને ભગવાને એ કામ માટે જ આ ગૃહસ્થી ઉપર મોકદ્યા છે. તમારા ધોગણેમની ચિંતા ભગવાને પોતે ઉપાડેલી છે. આને દેશાકળ અને માણુસોના આચાર-વિચારમાં ભારે વિચિત્ર પરિવર્તન આવતું જાયછે. આપણા સંપ્રદાયની કુદ્દીક વિશિષ્ટ મર્યાદાના કારણે, અમે નયાં ન જઈ શકીએ અને કેમની સાથે જળી ન શકીએ, ત્યાં તમે જઈ શકો છો અને જળી શકો છો. તમને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરવ. હેવામાં આન્યો છે, તેનું કારણું પણ એજ છે.” શાસ્ત્રીઓએ કંઈક લંબા જીથી ઝુલાસે કરતાં કહ્યું.

“પણ સ્વામી ! માર્દ જાન અવધ છે, હું નથી સંસ્કૃત ભણ્યો, આર એપીઠી વધારે અંગેણું પણ જાડ્યો નથી; મારામાં છટાદાર એલવાની શક્તિ પણ નથી; મુસુકુઓને ભગવાનને માર્ગે વાળવાનું કામ તો આપ જેવા સમર્થ જાની સંતપુર્ણોજ કરી શકે.” નાથજુલાધિએ કહ્યું.

“નાથજુલાધ ! તમારી ગંગાર ભૂલ છે. તમારી પાત્રતા અંગે એકજ દાખલો આપું. આને કે શ્વેષ મેં તમને ભણ્યાંયો, તે ભણુવા માટે ભારે વર્ષો સુધી શાસ્ત્રો ભણુવાં પડ્યાં હનાં, ગુરુની સેવા કરવા પડી હતીં; ત્યારે, કેટલાં વર્ષોની મહેના પછી ભગવાનું પાઠી ભગવાનું પાઠી ભગવાનું હતીં; અંશ સમજુ શક્યો છે. પણ, તમને તો ભગવાને પોતે, એ શ્વેષ અર્થ સાથે, એકલા અર્થ સાથે નહિ પણ તેની વ્યાસિ સાથે ભણ્યાંયો છે, અને સમજન્યો છે, અને તે પણ ચ્યાપટી વગાડીએ એકલા સમયમાં. આપણામાં જે કંઈક વિદ્યા છે, શક્તિ છે, તે ભગવાનની અહૃતુકી કૃપાના પરિણામે જ આવેલી છે; તેનો ભગવાનની પ્રસન્નતાર્થે સહૃપદોગ કરવો, એજ આપણો પરમધર્મ છે”. શાસ્ત્રીઓએ મનની વાત નિખાલસ-ભાવે કહી.

“જેવી આપની આજા”. નાથજુલાધ તરતજ જીલા થયા, અને ત્રણે સંતોને વારાક્રસ્તી સાણાંગ હંડવત પ્રણામ કર્યા; પ્રક્ષયારી બાળકૃષ્ણાનંહળું ઉઠ્યા, અને ઢાકોરળુની પ્રસારીનો હાર લઈ આવ્યા, અને પેતાના ગુરુ નિષ્કામાનંહળુના હાથમાં આપ્યો. એમણે એ નાથજુલાધને પહેરાય્યો. શાસ્ત્રી કુર્જવિહારીદાસજીએ એક થાળીમાં સાડર મંગાવી, ઢાકોરળુને તે

ધરાવી, પછી થાળી નિષ્કામાનંદજી પ્રદૂષયારી પાસે મૂકી, એટલે એમણે તેમાંથી થોડી સાકર લઇને નાથજીભાઈને આપી; પછી શાસ્ત્રીજીએ પણ થોડી સાકર લઇને તે નાથજીભાઈને આપી; અને પછી, વધેલી સાકર સાંકે સભામાં વહેંચવા માટે મંહિરમાં રહેતા લગતને આપી.

“નાથજીભાઈ ! હવે તમે ધર જવ, ડકોરણુના થાળનો સમય થયો છે, તમારાં માતુશ્રી રહે જોતાં હશે. અને જુઓ, આ પૂર્ણિમા ઉપર અમે વડતાલ જઈએ ત્યારે, તમે પણ સાચે આવજો, પૂજયપાઠ ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ તમારા જેવાને મળવા જૂથ આતુર છે. એમની જાનસભાનો લાલ કેવા કેવો છે”. શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું.

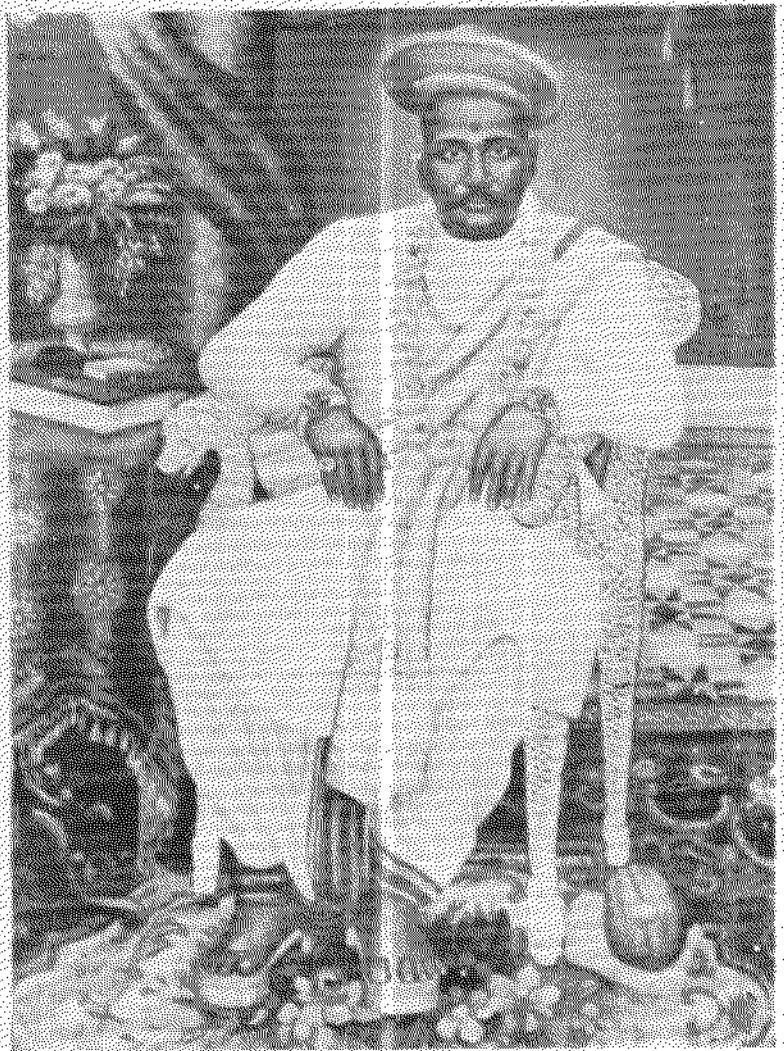
“જેવી આપની આજ્ઞા”, એમ કહુને નાથજીભાઈ રહે સત્તાને કરીશી ખેંચો લાગ્યા; ત્યારે, નિષ્કામાનંદજી પ્રદૂષયારી અને કુંજવિહારીદાસ શાસ્ત્રીએ પોતાના પરહસ્યસ્ત એમને માણે મૂક્યા, અને અંતરના આશીર્વાદ આપ્યા.

મંહિરમાંથી નાથજીભાઈ જેવા બહાર નીકળ્યા, ત્યાં રસ્તામાં જ રખુણોડલાઈ ડાકર અને કૃષ્ણારામ હવે મળ્યા. બન્ને જહે નીચા નમીને, નાથજીભાઈને જ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહ્યા.

“લગતણ (નાથજીભાઈને રખુણોડલાઈ ડાકર એ હુલામણ્યા નામથી બોલાવતા) ! હું ઉમરે મોટો છું અને તમે નાના છો, એનો વિચાર ન કરતાં, શ્રીજીમહારાજને તમે જેવા એણાખ્યા છે અને તમે જેવા પાખ્યા છો તેમ, હું એણાખું અને પાસું, એવી મારા ઉપર કૃપા કરો. તમારા ધરનું અને વ્યવહારનું બધું જ કામ હું સંભાળશા, પણ મારા ઉપર આટલી કૃપા કરો.” રખુણોડલાઈએ હાથ નોડીને કહ્યું.

ઘડી પહેલાં, મંહિરમાં સત્તોએ જે કહ્યું હતું તે વાત, નાથજીભાઈને જહે મૂર્તિમંત થતી હેઠાં એમ યાદ આવી.

“લાઈ ! મને પણ ભૂલી ન હશો, તમે કહેશો તેમ હું કરીશા; પણ, લગવાનને આ જન્મેજ પમાય એવું કરી આપો”. નાથજીભાઈ રખુણોડલાઈને કંઈ જવાબ આપે તે પહેલાં, કૃષ્ણારામે વચ્ચે હાથ નોડીને કહ્યું.

અ. પુ. કુમાર આચાર્ય શ્રી વિલારીવાદળ મહારાજ
જેમણું, હયાગૃહીન સત્સાગ પ્રવાસની મળુંનિ કર્યા
ખૂબ આત્મ પ્રીતસાહન આ એ

“આપણે તો નિમિત્તમાત્ર છીએ. ભગવાનને આપણે જે એકવાર નિષ્કૃપટ થઈને અને અહુમાતણને, અંતરના સર્વભાવે વળજીએ, તો આપણને એ કદી છોડતા નથી. હમણાં તો તમારે નોકરી ઉપર જવાનું છે, એટલે તમે જાવ; આપણે પછી મળીશું. ભગવાનને ઓળખવા અને પામવા એજ માનવજીવનનું પરમ કર્તવ્ય છે”. નાથજીભાઈએ હેતલીના વરે કહ્યું.

બન્ને જણું પછી પોતાની નોકરીના સ્થળે ગયા અને નાથજીભાઈ ઘર આવ્યા.

એ પછીની પૂર્વિમા ઉપર નાથજીભાઈ વડાલ ગયા. તે દિવસે રાત્રે, શયન આરતી પછી, આચાર્યશ્રી મહારાજના નિવાસસ્થાને (જેને આજે હુંબેલી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે ત્યાં), આસ આમંત્રિતોની જીનસભા નિત્યનિયમ સુજાપ કરાઈ ત્યારે, શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસજીની પાછળા પાછળા નાથજીભાઈ પણ ગયા. બરાબર નવ વાગે, ધ. ધુ. પૂજયપાઠ આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ સલામાં પદ્યાર્થ; એટલે બધા તીકા થયા. આચાર્ય મહારાજશ્રી જાહી ઉપર બેઠા, એટલે એક પછી એક એમનો ચરણુસ્પર્શ કરીને પોતાની જગ્યાએ બધા પાછા બેઠા. નાથજીભાઈ, ચરણુસ્પર્શ કરવા આવ્યા એટલે મહારાજશ્રીએ થાડીવાર સુધી એમના તરફ જોયું, અને પછી હસ્તીને કહ્યું: “નાથજીભાઈ ! તમે આવ્યા તે ધારું સાંકું કર્યું. કેટલાય વખતથી હું તમારી રાહ જોતો હતો.” પછી, શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસ તરફ જોઈને પૂછ્યું, “શાસ્ત્રીજી ! આતો ઉમરેદના દ્યારામભાઈના પૌત્રને ?”

“જ હા.” શાસ્ત્રીએ અને નાથજીભાઈ બન્નેએ એકી સાથે કહ્યું.

“નાથજીભાઈ ! મારા દાદા જોપાળજી દ્વારકાની યાત્રા કરવા ગયા હતા ત્યારે, તમારા દાદા હ્યારામને શ્રીલુભુરાજને એમની સાથે કારણારી તરીકે મોકલ્યા હતા. એ પછી, એ ધર્મકુળના સહયો સાથે શ્રીલુભુરાજની આજાથી વધોં સુધી રહ્યા હતા. ધર્મકુળના સહયોને શુજરાત અને કાઢિયાવાડના અણાયા પ્રદેશમાં, જણે પોતાના ઘેર જ રહેતા હોય તેમ સુખ શાંતિ મળ્યાં, તેનું એક કારણ તમારા દાદાની હાજરી હતી. હ્યારામભાઈએ, ધર્મકુળના જાનગી આરક્ષારી તરીકે ધારું સાંકું કામ કરીને શ્રીલુભુરાજને ઘૂંઘ રાણ કરેલા છે.” મહારાજશ્રીએ કહ્યું.

“એવી સેવા કરવાની અને શ્રીલુભારાજને પ્રસંગ કરવાની તક,
શક્તિ અને પાત્રતા મારામાં આવે એવો આપનો આરીવાહ માણું છુ”.
નાથલુભાઈએ હાથ નોડીને કહ્યું.

“તમે જનમથીજ સુપાત્ર છો, તમારે કોઈ નથો આહદ કરવાનો નથી;
તેમાં વળી તમને આગમુકુંફાસસ્વામી, નિષ્ઠામાનંદ પ્રદ્યાનારી તથા શાસ્ત્રી
કુંજવિહારીદાસ જેવા ઉચ્ચ કોટિના સંતોનો સૌનામાં સુગંધ લગે એવો
થોગ પ્રાપ્ત થયો છે”. પછી સલામાં એઠેલા ત્યારી અને ગૃહરથ હરિલિંગનો
તરફ જોઈને કહ્યું કે, “તમારા જધાથી આ વચે નાના છે, એવો ખ્યાલ ન
શાખશે॥ શ્રીલુભારાજને અમુક હેતુપુરસર એમને મેાંડ્વા છે.”
“નાથલુભાઈ! હવે તમે જ્યારે જ્યારે વડતાલ આવો, અથવા હું સત્તાંગમાં
ક્રિયા નીકળ્યો હોય અને તમે ત્યા આવો, ત્યારે મારી અંતરંગ સલામાં
આપવાનો અને તેમાં લાગ લેવાના તમને અધિકાર આપું છુ”.
મહારાજ શ્રીએ મીઠા વહીલપ લયાં શાખ્યામાં કહ્યું.

“મહારાજ શ્રી! મારા ઉપર આપની મહિંગા થઈ છે. આપની એ
કૃપાને હું પાત્ર બનું-રહું, આ જાનસલામાં લાગ લેવા માટે અધિકારી
બનું-રહું, એ માટે આપના અને સલામાં એઠેલા સર્વ સંતો અને
હરિલિંગના આરીવાહની હું નાગલાવે યાચના કરું છુ”. નાથલુભાઈએ
હાથ નોડીને કહ્યું.

“અમારા જધાના આરીવાહ જ છે. હવે તમારું જીવનકર્મ સુસુલુ-
એને-આસ કરીને અશ્રેષ્ટ લણેલા સુમુકુઓને સત્તાંગમાં આડરીને
અભયદાન આપવાની પ્રવૃત્તિ આજીવન કરવી, એ જીવનકર્મ હવે તમારે
શરીર કરવાનું છે”. મહારાજ શ્રીએ કહ્યું.

આ વખતે, શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસજીએ, “સર્વેંવેદાશ્રી”વાગ્યા
અભયદાનનું માહાત્મ્ય દર્શાવતા લોક અંગે નાથલુભાઈને સતત ત્રણ
દિવસ ને અનુભવ થયો તેની વિગતો સંશોધમાં સલામાં ઝડી સંભળાવી.
એ સંભળીને, સર્વેંને સાનંદાશ્રીએ થયું.

“મહારાજ! આજની કેળવણીમાંથી ધર્મ અને ધર્મરને તો દેશ-
વરોજ આપવામાં આવેલો છે. કહેવાય છે કેળવણી પણ એ શાને કેળવે
છે? - દેહને? ધનિદ્રયને? કે મનને? તે જ સમજાતું નથી. એ કેળવણીના
પ્રતાપે, આજનો લણેલો માણુસ, ત્યાં ધર્મ અને ધર્મરની વાત આવે છે

કે તરત જ ડેમ ? કયાંથી ? શા માટે ? વગેરે મનહાવે તેવા પ્રક્ષોની પરંપરા જિલ્લી કરે છે. જ્યાં એવા પ્રક્ષો પૂછવા જોઈએ ત્યાં એ ડેઈ પ્રક્ષ પૂછતો નથી; પણ જ્યાં એવા પ્રક્ષો પૂછવા ન જોઈએ, ત્યાં એ ન હોય ત્યાંથી જોકા કરે છે". નાથજીભાઈએ કહ્યું.

"એમને સમજવવા માટે, તમારા જેવા શાંત અને ધીર માણુસની જરૂર છે". મહારાજાશ્રીએ કહ્યું.

"પણ મહારાજ ! મારું અંગ્રેજનું જ્ઞાન તો આરાખડી જેતું છે".
નાથજીભાઈએ કહ્યું.

"જાનનો પ્રકાશ, માણુસને અંદોમાંથી આપ્ત થતો નથી; એતો અગવાન અને અગવાનનું સાધન્ય પામેલા સતપુરુષોની કૃપાથીજ આપ્ત થાય છે. અંગ્રેજ લણેલાઓને, ધર્મ અને ધર્મરસના સત્તસંગના માર્ગે લાવવા માટે, તમારે અંગ્રેજ જાનની જરૂર નહિ પડે. તમારું જીવન, તમારી રહેણી કરણી, અને તમારા શાખાનો જ એમને સત્તસંગમાં એંચી લાવશે. તમારા જીવનવ્યવહારની ડેઈ ચિંતા તમે ન કરશો; શ્રીલુમહારાજ એ આર સંપૂર્ણપણે ઉપાડી લેશો, એની તમે આત્મી રાખજો. તમારે જીવનમાં હવે એકજ કામ કરવાનું છે-અંગ્રેજ લણેલાઓને સત્તસંગનો ઉપદેશ આપીને, અગવાનના અરખુશરણુંં લાવવા, એજ તમારું જીવનકર્મ છે." મહારાજાશ્રીએ કહ્યું.

"આપ અગવાનના મુત્ર છે, અને અગવાનના પદે બિરજનેલા છે. હું આપની આજા પ્રમાણે કાર્ય કરી શકું એવી ઝુદ્ધ અને શક્તિ મને મળે એવા આશીર્વાહ ચાચું છુ". નાથજીભાઈએ આચાર્યશ્રી મહારાજને સાધારણ ફંડવત પ્રણામ કરીને યાચતા કરી.

"શ્રીલુમહારાજ સહા તમારી પડાએ છે; પરમકૃપાળુ પરમાત્મા તમને ખૂબ ખૂબ ઝુદ્ધ અને ખગ આપે, એવી ભારી પ્રાર્થના છે, અને આશીર્વાહ છે." મહારાજાશ્રીએ કહ્યું. એજ વખતે હજૂરી પાર્ષ્વ દે ઢાકેારજીનો પ્રસાદીનો હાર મહારાજાશ્રીના હાથમાં આપ્યો; એમણે તે નાથજીભાઈને અતિ-પ્રેમથી પહેંચાવ્યો.

પછી, નિત્યનિયમ મુજબ વચ્ચામૃતતનું વાંચન શરૂ થયું.

આ વખતે નાથજીભાઈની વય માત્ર સોણ વર્ષની હતી.

૬. શ્રીસ્વામિનારાયણુ ભગવત ઉપાસક મંડળ

વ. સં. ૧૯૪૯ ના ફેબ્રુઆરી ૧ ના દિવસે, ગઢામાં લક્ષ્મીવાડીમાં,
ધ. ધુ. પૂજ્યપાહ આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજના વર્ષદિનસ્તો,
ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, પૂજ્યપાહ ઈન્દ્રારામલાઈ અને વડતાલ દેશના
પ્રથમ આચાર્ય ધ. ધુ. પૂજ્યપાહ રઘુવીરજી મહારાજની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા
કરવામાં આવી ત્યારે, આચાર્યશ્રી મહારાજના આખુલાર્યા આમંત્રણીથી,
નાથજુલાઈ સહકૃતું ગઢા ગયા હતા.

મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય પૂરું થયા પછી ચોળચેલી સલામાં, આચાર્યશ્રી
મહારાજની પ્રથમ પૂજા કરવાનું બહુમાન, આચાર્યશ્રી મહારાજની
પોતાની ઈન્દ્રાથી, નાથજુલાઈને આપવામાં આવ્યું ત્યારે, સલામાં
એકવિત થયેલા સર્વ આશ્રિતાને જૂથ આશ્રય થયું. એ વખતે
નાથજુલાઈને સોળમું વર્ષ પૂરું થઈને સતતરમું વર્ષ એસવાને એકજ
મહિનો બાકી હતો. વિશાળ સંપ્રદાયમાં એમનું નામ ત્યારે જાણ્યીતું ન
હતું. આચાર્યશ્રી મહારાજે એમના તરફે એ પ્રેમ અને વાત્સલ્યભાવ
દ્વારાન્યો, તે જોઈને સભાજનો જનજીતના તર્ફવિતર્ફ કરવા લાગ્યા હતા;
પણ નાથજુલાઈના સંમાનના કારણે, સ્વામીભાગમુકુંદાસજીના સુખ
ઉપર પણ જ્યારે સંતોષ અને જ્ઞાનંદની રેખાઓ ઝેલાયેલી જોઈ ત્યારે,
એ ખાદ્ય તર્ફવિતર્ફ આદરભાવ નને પૂજ્યદિનમાં દેખવાઈ ગયા. નાથજુ-
લાઈએ આચાર્યશ્રી મહારાજની પૂજા કરી, પુષ્પહાર પહેલાવ્યા, અને
એમના ચરણમાં એક કિમતી શ.લ. એસ અને પંચાતેર ઇપિયા રેકડા
લેટ તરીકે અર્પણ કર્યા, અને પછી આરની ઉતારી. તે પછી, શ્રીગોપી-
ન.થજી મહારાજને તથા શ્રીહંદુરાય મહારાજને નિત્ય દ્વધ ધરાવવા માટે
એ ચાંદીના મોટા કટોરા, દરેકમાં પંચાતેર ઇપિયા મૂકીને, આચાર્યશ્રી

મહારાજ હસ્તે હેવને અર્પણું કર્યાં. હેવને અર્પણું કરવાની વસ્તુ પણ આ પ્રમાણે આચાર્યશ્રી મહારાજ હસ્તે અર્પણું કરવાની નાથજીલાઈની રીત જોઈને, સભાજનોના મનમાં એમના માટે અત્યંત આહરભાવ જગ્યો.

વિ. સં. ૧૯૮૧ ની પરિવર્તિની એકાદશી એટલે લાદરવા સુહ ૧૧ નો દિવસ નાથજીલાઈના ઉવનમાં મંગળ સીમાસ્તંભ સમેં સદ્ગુરુષીય રહેયો. એ દિવસે ગઠડામાં શ્રીઓ. પીનાથજી મહારાજના સાનિનથમાં જળજીલાલાનેના સમૈયો પ્રતિવર્ષ માઝક જોજવાયો હતો; એ નિમિત્તે એ સહકૃતુંખ ગઠડા ચા હતા. ભગવદ ઈચ્છાશી, એ પ્રસંગે વડતાલથી ધ. કુ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ પણ, રવામી-બાળમુકુંદ્ધાસજી, પ્રકાચારી નિષ્ઠામાનંદજી, શાન્ની કુંજવિહારીલાલજી વગેરે સંતો સાથે ગઠડા આવ્યા હતા. નાથજીલાઈને એ પ્રસંગે ત્યાં આવેલા જોઈને એ બધાને ખૂબ આનંદ થયો.

સમ્યા પ્રસંગે યોગ્યનારી સલામાં સમયસર હાજર રહ્યી શકાય એ માટે, નાથજીલાઈ વહેલી સવારે સનાનાદિકથી પરવારીને પ્રાક્તમુદ્રાત્માં પોતાના ઉતારમાં પૂજા કરવા બેઠા હતા ત્યારે, એ મહામંગળાદિને, શ્રીઓ. પીનાથજી મહારાજે એમને સાક્ષાત દર્શન દીધુ. અને “અ એજુ ભાણુલા અને ભાણુતા ચુવાનોને આચાર્યનિક કર્યાણુના માર્ગ હોરવાનો, અને એ રીતં યાવજીલાલ સત્સંગનો પ્રચાર કરવાનો મહાઆદેશ આપ્યો”. શ્રીઓ. પીનાથજી મહારાજે પ્રત્યક્ષ દર્શન દીધું અને સસ્ંગયાર કરવાનો કૃપા કરીને, ખાસ આદેશ આપ્યાશી. નાથજીલાઈના અંતરમાં આનંદના ચોધ ઉછલ્યા. પોતાના ઉવનમાં પરમધન્યતા અતુલની; એમણે એ આદેશને શિરસાનંધ કર્યો અને હુંદે પછી ઉવનમાં એમે આચરવાનો નિર્ણય કર્યો. આ મંગળધરના પછી એ સલામાં આવ્યા ત્યારે, એમના સુખ ઉપર અવર્જુનીય આનંદની રેણાયો વિલસી રહી હતી.

સમૈયામાં યોગ્યદી સભામાં, આચાર્યશ્રી મહારાજની સ્રૂયનાથી નાથજીલાઈ માટે એમની ગાત્રી (પાઠ) સામેજ આસન નાખવામાં આજ્ઞું હતું. આચાર્યશ્રી મહારાજ સલામાં પદ્ધાર્યા તે પહેલાં નાથજીલાઈ સલામાં આવ્યા અને આચાર્યશ્રી મહારાજ પદ્ધાર્યા એટલે એમને વંદન કરીને ચરણુસ્પર્શ કરવા ગયા ત્યારે, હસ્તીને ધીમા પણ સ્પષ્ટ સ્વરે

આચાર્ય શ્રી મહારાજે કહ્યું કે, “કેમ, હવે તો આદેશ મળી ગયેને?” આ શાખાની સલામાં નજુક એઠેલા ધ્યાનાએ સાંભળ્યા પણ તેને મર્મ કોઈ સમજું શક્યું નહિ; પણ એ શાખાની પોતાને સવારે થયેલા દર્શાન, અને મળેલા આદેશના અનુસંધાનમાં જ ઉચ્ચારેલા એ એ નાથજીભાઈ તરતજ સમજું ગયા. એમણે હસ્તીને જવાબમાં માત્ર “ જ હા.” એટલું જ સવિનય કહ્યું.

એ પછી સલામાં આચાર્ય શ્રી મહારાજની પાઠના જમણા હાથે નીચે ગાહી તકિયા ઉપર એઠેલા સ્વામીઓનું દાસજી, અધ્યક્ષારી નિષ્કામાનંદજી, શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસજી વગેરે સ તેને એ પગે લાગવા ગયા ત્યારે, સ્વામી ધારણસુધી દાસજી મંદહાસ્ય કરીને પૂછ્યું કે, “મહારાજે કહ્યું તે સમજાયાને?” આ પ્રશ્ન આચાર્ય શ્રી મહારાજે પણ સાંભળ્યો. જવાબમાં, નાથજીભાઈએ હુસ્તીને, પોતાનો જમણ્ણા હાથ પહેલાં છાતી ઉપર, અને પછી પોતાના માથે મૂક્યો. સાંકેતિકરીતે અપારેલા આ જવાબથી, આચાર્ય શ્રી મહારાજ અને સ તો ખૂબ પ્રસન્ન થયા. એ પછી નાથજીભાઈ, આચાર્ય શ્રી મહારાજે સૂચ્યેલી જગ્યાએ એડા.

થોડીવાર પછી, શાલુંગાર આરતી થઈ તે પછી આચાર્ય શ્રી મહારાજની હવેદીના પહેલા માર્ગે, આગળના એપારદામાં, નિત્યનિયમ મુજબની જ્ઞાનસલા મળી ત્યારે, આચાર્ય શ્રી મહારાજે એમને પોતાની પાસે એલાંયા, ફરીથી હાર પહેરાવ્યો. અને એમના માથે પોતાને વરદહસ્ત મૂક્યો. પછી, પોતાની પાસે એસવાતું સૂચન કહ્યું. સૂચિત જગ્યાએ એસતાં પહેલાં, ત્યાં એઠેલા સ્વામીઓનું દાસજી, અધ્યક્ષારી નિષ્કામાનંદજી તથા શાસ્ત્રી કુંજવિહારીદાસજીને તેઓ ફરીથી પગે લાગ્યા.

“નાથજીભાઈ! તમારી ગઠપુરણી આ વાતની યાત્રા ખૂબજ યશસ્વી રીતે સફળ થઈ છે; તમારા દુષ્ટનમાં આજનો હિવસ સદ્ગારણીય મંગળાદ્વિવસ લેખાશે. મેં અને સ્વામીએ તમને જે કાર્ય કરવાતું કહ્યું હતું, તે કરવાનો જ આદેશ લગતાને તમને આપ્યોને? હવે તો તમને જ તોષ થયેને?” આચાર્ય શ્રી મહારાજે મંદમંદ હસતાં પૂછ્યું.

“આપ અને (રવામી બાળમુકુદ્વાસણ, પ્રહારારી નિષ્ઠામાનંદજી અને શાસ્ત્રી કુંજવિહારીહાસજી તરફ અંગુલિનિરૈશ કરીને) એમના જોવા સમર્થ સંતો, મને જે કંઈ કહે તે, ભગવાનની દુનિયાનુસાર જ હોય અને હંમેશાં મારા હિતનું જ હોય, એમાં મને લેશ પણ શક્તા આ પહેલાં ન હતી, અને આજે પણ નથી. આપ સર્વની આજા મારા માટે હંમેશાં શિરસાવંધ જ રહી છે અને રહેશે”. નાથજુલાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું.

“પણ ત્યારે તમે એનો અમલ કરતાં અત્યાર સુધી કેમ અચકાતા હતા ?” શાસ્ત્રીજીએ સૌધા જ પ્રશ્ન કર્યો.

“આપની આજાનું પાલન કરતાં હું અચકાઉ, એ કહી અનેજ નહિ. પણ... ” નાથજુલાઈ આગળ પોલતા અદરી ગયા.

“પણ શું ?” શાસ્ત્રીજીએ આતુર્સ્તાથી પૂછ્યું.

“મારી ગેરસમજ થઈ હોય કે થતી હોય તો ક્ષમા કરજો. પણ મને મનોમન એમ લાયા કરતું હતું—દુઃ પણ લાગે છે કે, માણ્યુસ જે એમ માને કે, સુસુસુચાને મોક્ષમાર્ગ પાત્ર ચઢાવે છે અને સત્તસંગ પાત્ર કરાવે છે તો એ એક ગંભીર લૂલ છે. કેમ લગવાનની કૃપા સિવાય, ભગવાનને એણાખી અને પામી શકતું નથી, તેમ ભગવાનના સ્વરૂપનું જાન એમની કૃપા સિવાય પ્રવતારી શકતું નથી. એ કાર્ય તો ભગવાનનું છે; તેથી જોને એ પાતે કૃપા કરીને એ માટે શકિત આપે છે, અને જ્યાં સુધી એ શકિત આપતા રહે છે ત્યાં સુધીજ, માણ્યુસ એ જાન પ્રવતારી શકે છે અને સત્તસંગનો પ્રચાર કરી શકે છે. માણ્યુસનો નિમિત્તમાત્ર છે.” નાથજુલાઈએ હાથ જોડીને કંઈક લાંબાણુથી ઝુલાસો કરતાં કહ્યું.

“નાથજુલાઈ ! તમે વયમાં નાના છો, પણ તમારી સમજથું કોઈ પીઠ, અનુભવી અને જાનવુદ્ધ પુન્ય જેવી છે. ભગવાનનું કાર્ય, ભગવાનને જે તમારી મારદિતે કરતાં હોય તો, એ પાતેજ તમને બુદ્ધિ, પ્રેરણ, દાષ્ટ અને શકિત આપશો, એવી દીતે તમે વિચારતા હતા, અહુંને ?” અત્યારસુધી મૂંગા રહેલા બાળમુકુદ્વાસસ્વામીએ કહ્યું.

“સ્વામી ! આપણો સમર્થ છે. મારા મનની વાત જ આપે સ્પષ્ટ કરી છે”. નાથજુલાઇએ હાથ નોંઠિને કહ્યું.

“તમારી વિચારસરણિ સાચી છે; સેવક અને દાસભક્તતાનું જે જ લક્ષણ છે. પ્રજ્ઞાનદર્શામણીએ ર્થથીજ જ્ઞાનીમાત્રે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત કરી છે કે, ‘જેસે પુત્રણી કાણ્ટડી, નાચત ધર માથે; પ્રજ્ઞાનંહ કણ યાહીકી કારીગર હાથે’. આતતાથી બેનેલા હુંદોધનપ્રમુખ કુર્વોનો નાથ કરવા માટે, લગવાને અર્ગુંનને નિમિત્ત બનાવ્યો હતો અને તે કાર્ય કરવા માટે આવશ્યક યુદ્ધ અને શક્તિ એને આપી હતી; તે પ્રમાણે, ધર્મ અને દશ્વરથી હું ગયેલા અને હું જઈ રહેલા જાણેલા અને જુદ્દાનોને, ધર્મ અને ઈશ્વરના માર્ગ વાળવા અને હોરવા માટે, લગવાને આજે તમને નિમિત્ત બનાવ્યા છે, અને એ માટે તમને આદેશ અને જરૂરી યુદ્ધ અને શક્તિ આપ્યા છે. હું તમે નિઃશાંક થઈને, એ કાર્ય આહરણે. લગવાન સહા તમારી પડ્યે છે અને નિરંતર સાથેજ રહેશો.” બાળસુકુંદાસસ્ત્વામીએ આશીર્વાહતમક સ્વરે કહ્યું.

“જેવી મહારાજશીની અને આપ સર્વની આજા”. નાથજુલાઇએ નભ્રાવે માઝું નમાવીને કહ્યું.

પછી, આચાર્યશ્રી મહારાજે સ કેત કરતાં, જેઠાભગતે બાજું ઉપર મૂકેલાં વચ્ચાનમૃત અને લક્તાચિતામણિ અંથમાંથી આજે કોણું જાણું કેમ, પણ લક્તાચિતામણિ વાચવાની શરૂઆત કરી. પણું ઉધાડતાં જ લગવદ્ધિશ્ચાથી ઉત્ત સું પ્રકરણ નીકળ્યું. શ્રીજીમહારાજે એમાં અભયહાનની મહત્તમ અંગે વાત કરેલી છે.

“નાથજુલાઇ ! જુદ્દો લગવદ્ધિશ્ચાથી અત્યારે પ્રકરણ પણ પ્રસંગને અનુરૂપ અભયહાન અંગેજ નીકળ્યું છે. લગત વાંચી રહે એટલે, સ્વામી શ્રીજીમહારાજનો અભિપ્રાય સમગ્રવણો”. આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

સભામાં તે દિવસે બાળસુકુંદાસસ્ત્વામીએ, અભયહાન એટલે શું ? જુવનમાં એની આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતા શું છે ? એ કોણું, તેને, કયારે અને કેવી રીતે આપી શકે છે ? વગેરે સુદ્ધાણો ઉપર વિણતે વાત કરી. જમવાનો સમય થયો ત્યારે સભા વિસર્જન થધ્ય.

વરો પહેલાં, શ્રીગોપીનાથજી મહારાજે ઈચ્છારામ અને પાર્વતીભાને દર્શાન હઈને આપેલું કરદાન, નાથજીલાઈના જન્મતું કારણું બન્યું હતું. આજે, નાથજીલાઈને પોતાને દર્શાન હઈને એમણે આપેકો હિવ્ય આદેશ, એમના શુદ્ધનકર્ત્વના મંગળપરંજનું કારણું બન્યો. શ્રીહરિની લીલા ખરેખર અકળ છે.

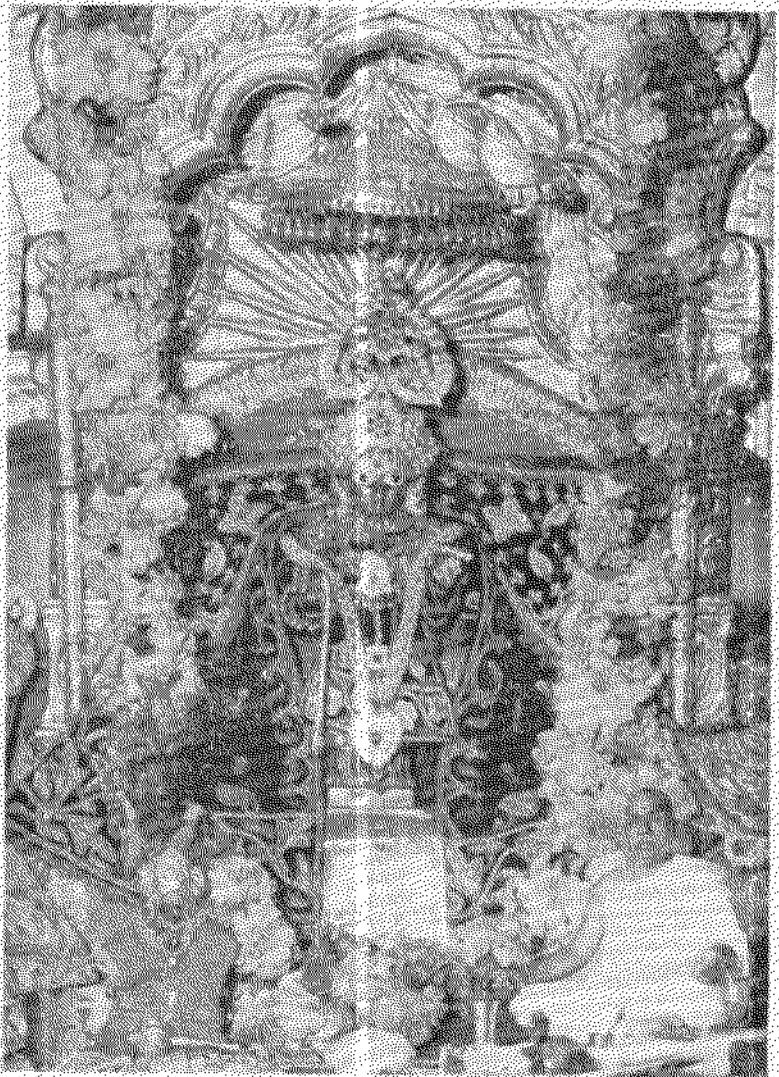
ગઢાથી ઉમરેઠ પ.જા કરતાં સર્તામાં નાથજીલાઈના મનમાં સત્તસંગ-પ્રચારના વિચારો જ, સાગરમાં મોજન ચેડે તેમ, જિલ્લરાયા કર્યા. એમણે મનોમન પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે એમને જવાબ મળ્યો કે, જે પોતે યથાર્થ અને પૂરી સત્તસંગી થયો હોય, તે જ ભીજાને સત્તસંગ કરાવી શકે છે; જે શુદ્ધશાનના વાણીવિવાસમાં રાચ્યો હોય છે, જે ઓલે છે પણ વર્ત્તાની નથી, તે સત્તસંગીજ ન કહેવાય, પણ સત્તસંગીના ઇપમાં કુસંગીજ કહેવાય. જેના શુદ્ધનની નાનીમાટી હરેક કિયા શિક્ષાપત્રીની આજા પ્રમાણેજ થતી હોય, એ આજાઓજ જેના શુદ્ધનમાં પથહર્યાંક હિવ્યદર્શીનિ બની રહી હોય, તે જ સાચ્યા સત્તસંગી કહેવાય; પણ, જે શિક્ષાપત્રીની આજાઓજ રોજ વાંચે છે પણ વિચારતો નથી અને આચરતો નથી, તે સત્તસંગીના સ્વાગમાં કુસંગીજ કહેવાય. સત્તસંગીની આ વ્યાખ્યા પ.માણે, પોતાની હિનયાર્થાં છે કે નહિ, એની એમણે પ્રથમ મનોમન આત્મી કરી લીધી. એમની રહેણીકરણી અને શુદ્ધનયાર્થા શિક્ષાપત્રીની આજાઓજ પ્રમાણે પ્રથમથીજ હતી; છતાં, હવે વધારે સાવધાનીથી અને વધારે કડકાઈથી વર્તવાનું એમણે મનોમન નક્કી કર્યું.

એમની હિનયાર્થાંની રસપ્રદ્વિગતો, સૌ કેદુંચો જાણુવા અને સમજનથા જેવી છે. આ રહી એ વિગતો :

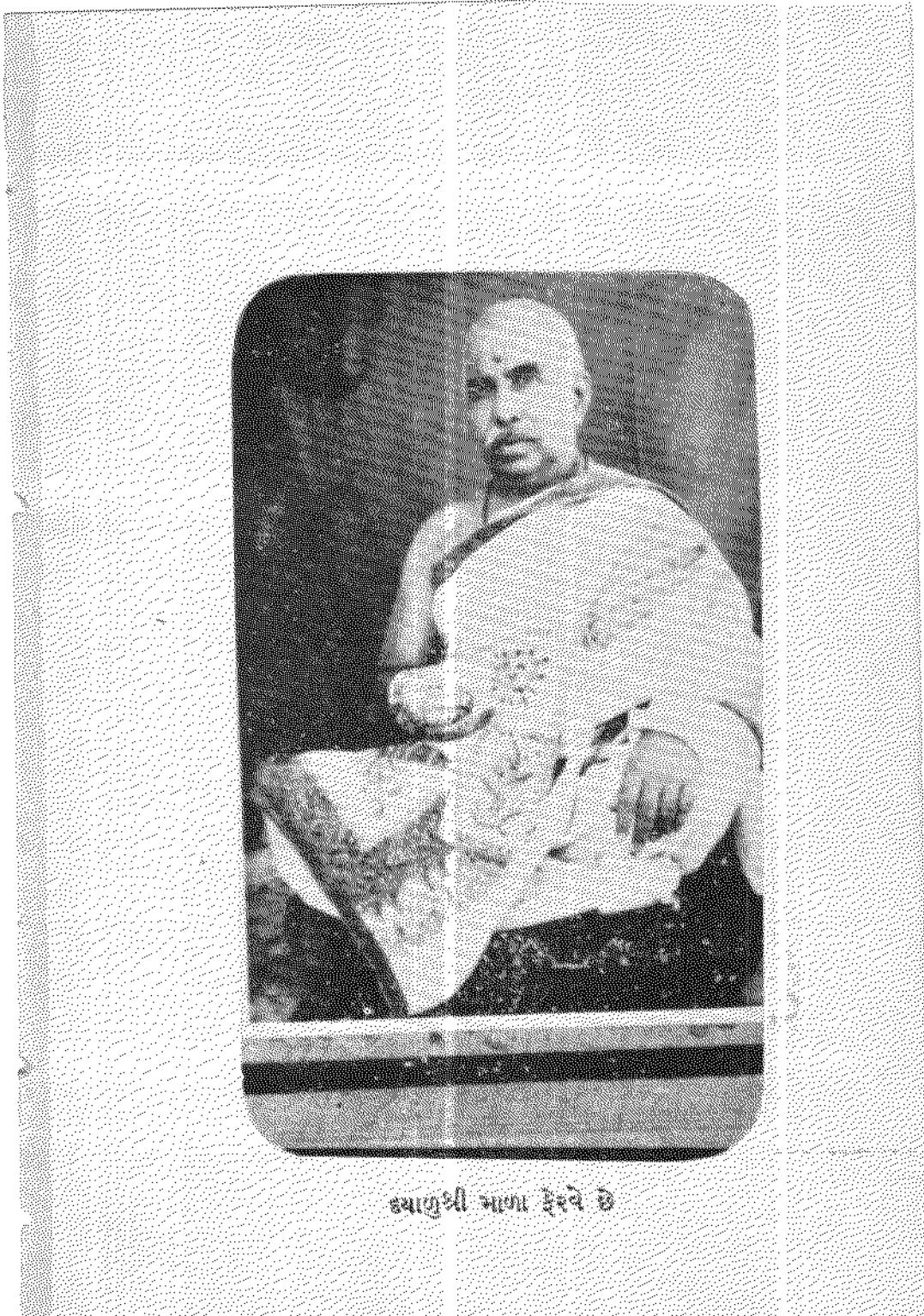
રોજ સવારે પાંચ વાગ્યા પહેલાં એ જાહતા. ગાળેલા પાણીથી હુથ, પગ અને સુખ પ્રક્ષાલન કરીને, એ પાંચ ડેગળા કરતા; અને તે પછી, સ્વન્ધ આસને, સ્વસ્થ ચિર્તો અને રીત એસતા, અને અર્ધોપિણેણું કલાક સુધી પ્રભાતનાં પહેલે અને અદ્દોકો, કોઈ પણ પ્રકારની ઉતાવળા કથાં સિચાય, ધીમા પણ સુપદ્ધસ્વરે એ જાતે ઓલતા. પહેલે અને અષ્ટકોમાં જેમાં ભગવાનની દીવા અને માહાત્મ્યનું સુરેખવર્ષન કરેલું હોય તે, એમને વધારે ચુચ્ચિકર રહેણા. પહેલું ગાન કર્યા પછી, એ મંગળા સમયની ભગવાનની આનસીપૂજા અને ધ્યાન કરતા. ત્યાર પછી, શોચ હાંતધાવનાદિ કિયાથી પરવારીને જાળેલા શુદ્ધ જગતે દનાન કરતી ખખતે,

એ સર્વતીથી—આસ કરીને ઉનમતાગંગા અને ગોમતીનું સાચિશોષ સમરણ કરતા, પછી ધોયેલું એક વચ્ચ પહેરીને, બીજું એક ધોયેલું વચ્ચ ઉપવસ્ત-તરીકે ધારણું કરતા, અને પૂજા કરવા એસતા. ઉપાળ, હૃદય અને એ આડું એ ચાર અંગે ઉપર એ ઊર્ધ્વપુંડી તિલક અને કુંકુમનો ચાંદલો ધારણું કરતા. જ્યારે જ્યારે હિસે દરિયાન મુખ ધોવાનો યા સ્નાન કરવાનો પ્રસંગ આવતો ત્યારે તે ઇરીથી ઊર્ધ્વપુંડી તિલક અને ચાંદલો અવર્થ ધારણું કરતા. અર્થાત્, એમના શરીર ઉપર આશ્રિતનાં આદ્ય લક્ષણો દાખવતાં ઊર્ધ્વપુંડી તિલક, ચાંદલો અને કંઠમાં તુણસીની એવી કંડી ધારણું કરેલાં રહેતાં હતાં. એ પછી, ગાયત્રીની એકમાળા ઈરખતા; પછી શર્ગાર સમયની લગવાનની માનસીપૂજા અને ધ્યાન કરતા. પછી, આવાદુન કરીને, પદમૂર્તિમાં લગવાનની પ્રતિક્રિયા કરતા; અને પછી, એકાચરણો અને દર્શિયે તે શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાનામમંત્ર અને હીદ્રામંત્રનો નિદ્રિયત સંખ્યામાં જ્યા કરતા. પછી, શિક્ષાપત્રીનું વાચન કરીને, જનમંગળાહિ સ્તોત્રનો પાઠ કરતા, અને પછી, પદમૂર્તિમાંથી લગવાનતું પુનરાગમનાય વિસર્જન કરતા. આ પછી, દાદાદ્યારામને લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે અતિકૃપા કરીને આપેકી પંચધાતુની નાનીમૂર્તિની વિધિવત્ પૂજા કરતા, શાખુગાર વચ્ચાવતા, બાળલોગ નિવેહિત કરીને, આરતી કરતા. એ પછી, એ જાતની વચ્ચનામૃત અને લક્ષતચિતામણિ નિયમિત વાંચતા. આરતી પ્રાનઃક્રિયા કર્યા પછી, એ એક ચ્યમચા સુહર્ષિન ચૃષ્ણ લેતા; અને ઉપર ચા, કોશી યા ભસાલાનો ઉકાળો એક પ્યાલો ઘીતા, પણ તે કરતરીકે ઘીતા નહિ. ધાળી વાખત, લાંબા સમય સુધી, એમણે એ નાણ વન્તુઓ છાડી પણ તીખી હતી. એ પછી, ચાતાનાં પૂરાં વચ્ચો પહેરીને મહિરે દર્શન કરવા જતા. બહુરગામ હોય તો ત્યા પણ સવારે માહિરમાં દર્શન કરવા જવાનો નિયમ પણતા.

એ પછી ઘેર આવીને, માહિરમાંથી સાથે આવ્યા હોય. અથવા ધરે સીધા આવીને કે સુસુશ્રેષ્ઠ, શિષ્યો: તથા બીજા લેગા થયા હોય. એમને સાડા હશ પાણું અગિયાર વાયા. સુધી હરિકથારસનું પાન કરાવતા. પછી રણાન કરતા અને રાજલોગ સમયની માનસીપૂજા અને ધ્યાન કરીને, પછી ઢાકોરણું ને રાજલોગ થાગ ધરાવતા. લગભગ સાડા ભારે એ જમતા; પોતે જમતાં પહેલાં ધરના સર્વ સજ્યો, શિષ્યો, મહેમાનો વગેરે કે કોઈ

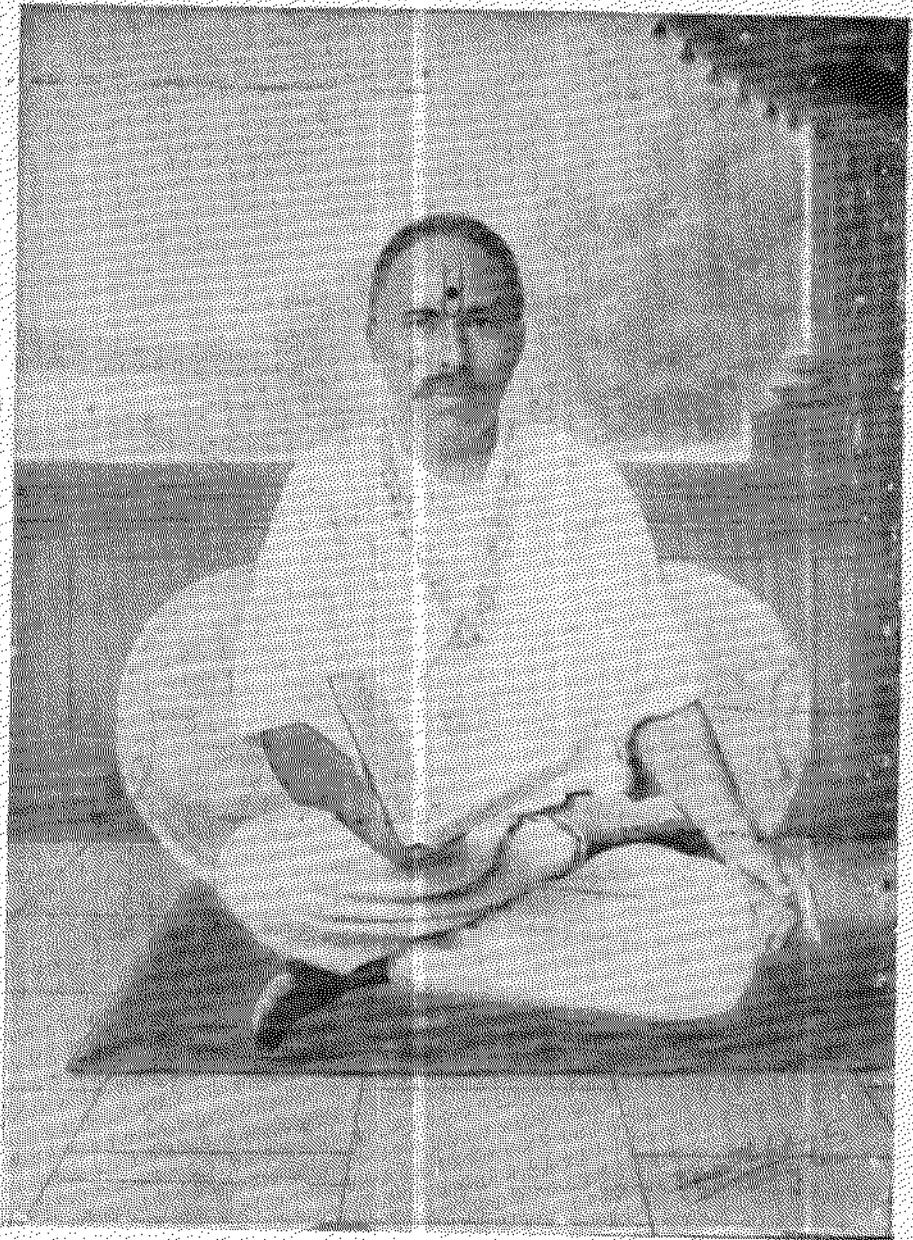
ધારુંશી પદ્માવતી મૃત્તિની પૂજા કરે છે

યાજુદી માટે ફરને કે

શ્રી માન રસે ચ

દ્વારુથી વચ્ચનામૃત વાંચે છે

આન્યું હોય, કોઈ અગ્રહેયો માણુસ એ વખતે આજ્યો હોય તો તેને પણ
એ પ્રથમ જમાડા; કોઈ ભૂણ્યું હોય ત્યાં સુધી એ કઢી જમતા નહિં.
એમનું સોઝન ખૂબ સાહુ અને સાત્વિક રહેતું, એ ખૂબ મિતાહારી હતા;
જરૂરી પછી, એ જાતે વચ્ચનામૃત અને લક્ષતચિતામણિ વાંચતા અને
પછી, માળા કેરવતા, એ પૌણું એ વાંયે, એ ભગવત્યરણુમાં ધ્યાનરથ
રહીને, થોડા સમય માટે વિશ્રાંતિ લેતા.

લગ્નભગ અઠી પોણા પણ વાંયે તેઓ ઊઠતા, શૌચાહિ કિયા કરવા જણું
હોય તો જતા અને પછી જ્ઞાન કરતા. પછી, એક આસન ઉપર સ્થિર
એમણે, ઉત્થાપન સમયની લગવાનની ભાનમાયુંન અને ધ્યાન કરતા; તે
પછી, ઠડોરણું ઉત્થાપન કરતા, જળપાન અને લીલો મેવો ધરાવતા,
અને પાસે એમણે એકાદ કીર્તિન, જાતે ગોલતા. એ પછી, ચારેક વાંયે એ
શાંતાનું વાંચન કરતા યા કરાવતા, વચ્ચનામૃત તો અવક્ષ્ય વાંચતા—
વાંચવતા; પણ ધર્મી વાંચત, શ્રીમદ્ભાગવત (લક્ષતમનારંજની ટીકાયુક્ત),
શ્રીમદ્ભગવદગીતા (રામાનુભવચાર્યની અને ગોપાળનંદસ્વામીની ટીકા-
યુક્ત), વાસુદેવ માહાત્મ્ય (હીનાનાથભંગી ટીકાયુક્ત), વિહુરનીતિ (નિત્યા-
નંદસ્વામીની ભાષાંતર ટીકાયુક્ત) વગેરેનું વાંચન કરાવતા, તો કેરલીક
વાંયત શ્રદ્ધાસ્ત્ર (રામાનુભવચાર્યના અને મુક્તતાનંદસ્વામીના ભાષ્ય યુક્ત);
તથા હશ મુખ્ય ઉપનિષદો પૈશી ગમે તે એક ઉપનિષહનાં સ્ફુર્તા (ગોપાળ-
નંદસ્વામીની ટીકાયુક્ત) વાંચાવતા અને તે પછી જ્ઞાનવાર્તા કરતા.

જ્ઞાનવાર્તા કરવાની એમણી શૈલી ખૂબ સરળ, શૈચક અને પ્રસન્ન
રહેતી; એમનું નિરૂપણ હંમેશાં વિશાદ, મૌલિક અને સ્પષ્ટ રહેતું;
નિરૂપણ કરવામાં એ કઢી અંનાતમક નીતિ અપનાવતા નહિં. લગવાન
શ્રીસ્વામિનારાયણે પ્રવર્તાવિદ્ધું જ્ઞાન અને ધર્મપ્રણાલિકાઓ સર્વોપરિ છે,
એવું એ સમન્વયાત્મક દધિએ સૌભ્ય તુલના કરીને પ્રતિપાદન કરતા. સર્વ
જ્ઞાનનું ભૂણ અને પ્રેરણું કોણ લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ જ છે, એવું
નિત્ય ઉપયોગી હાણલા હલીકોથી એ સિદ્ધ કરતા. એમણી વાણીમાં
અજ્ઞય માધુર્ય હતું; પણ તે ઉપરાંત, તેમાં સવિશેષ તો ભગવત્પ્રસાદ હતા,
એરું એ વાણી સંસ્કારનારના અતરમાં તરતજ શીધી ઊતરી જતી હતી.

સંદ્યા સમયે, એ મંહિરમાં હરણ કરવા જતા; બહારગામ હોય
તો ત્યાં પણ એ સમયે અચૂક મંહિરમાં જતા. ઉમરેઠમાં સવારે જ્યારે એ

માંહિરમાં જતા ત્યારે કથા થતી એવી તો, સભામાં અચૂક બેસતા; કથા ચાલુ ન હોય તો પણ, પોતી વચ્ચામૃતાદ્વિ વાંચતા અને ભાગી ડેસતા. સાંજે, માંહિરમાં આરતી વળેરે કરીન સભામાં બેસતા; સભા પૂરી થયા પછી નિયમ ચેષ્ટા કર્યા આહ જ એ ઘેર આવતા. એ દરમિયાન શયન સમયની અગવાનની ભાનગીયું અને ધ્યાન કરતા. ઘેર આવીને, હાથપગ અને મુખ પ્રકાલન કરીન, એ શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાનામભંગથી અંગમાર્જન કરતા; પછી, ઠાકેરણને હૃથની પૂરી, શાંક અને હૃથતું વાગું વરાવતા અને પછી ઠાકેરણને પોઢાડતા, ર્ધીજ અધાં જ વાગું કરી દેતે પછી, તુચ્છિ-પ્રમાણે એ વ્યાઙું વાગું કરતા યા માત્ર હૃથ ગીતા. એ પછી, જે કોઈ પાસે બેઠા હોય, તેમની પાસે યા પોતા જંત વચ્ચામૃત અને લક્તાચિતામણું વાંચતા-વાંચતા, અને જે બેઠા હોય તેમને શાનદારી કરતા. લગ્જગ સાડા દશ અગિયાર વાંચે, એ શયન કરતા.

ધરમાં ઠાકેરણની પ્રસાદીની મૂર્તિ, નાનકડા માંહિર જેવા અલગ સ્થાનમાં, નાનકડા સિંહાસન ઉપર એ રાખતા, અને એમની સમક્ષ સંપ્રદાયના અધા ઉત્સવો એ સહૃદ્દુભ વિધિવતું ઊજવતા હુલા.

કેટલાક માને છે કે, કર્મભાગ સંસ્કૃતિજ્ઞનક છે, એટલે કર્મ કરવાનો જ ત્યાગ કરવો-કર્મ સંન્યાસ દેવો, એ જ શૈયસ્કર છે; તો કેટલાક વળી માને છે કે, ધરમાં રહો કે જંગલમાં કોઈ એકાંત ગુરુદ્વારા રહો, જાગતા હા કે જિંદગી હો, પણ માયુસ કર્મ કર્યા સિવાય ક્ષાખવાર પણ રહ્યી શકતો નથી; તથી, કર્મ કરવાનો ત્યાગ કરવો યાને કર્મસંન્યાસ દેવો, એ નરી અશક્યતા જ છે; માટે કર્મનું ક્રણ ન મેળવવું- ન વેવું અથવા તે મેળવવા-દેવાની ઈચ્છાજ ન રાખવી, એ જ શૈયસ્કર છે. પણ, નાથજુલાદ્ધ માનતા કે, કર્મનો ત્યાગ કરવો જેમ યોગ્ય ને હિતાવહ નથી, તેમ કર્મક્રણ મેળવવા અને નોંધવવાનો કે તેની ઈચ્છાનો ત્યાગ કરવો, એ પણ યોગ્ય અને હિતાવહ નથી; જે અરેઅર સંસ્કૃતિજ્ઞનકને હુંઘકર છે, તે કર્મ કે કર્મનું ક્રણ નથી, પણ તેની અંતર્ગત રહેલી અહુમ અને ભમત્વયુક્ત આસક્તિ જ એ; સુન અને વિવેકી પુરુષે, નથી એ આસક્તિનો જ અંતર્ધી ત્યાગ કરવો જોઈએ. એટબે, ચોતાના વણ્ણ, આશ્રમ, પદ, પ્રતિકા અને જીવનકર્મ પ્રમાણે જે કર્મ કરવાં હને, અને જે કર્મક્રણ મેળવવાં-નોગવાં ધટે, એ અધાં જ કર્મો એ કરતા, પણ એ માટે લવલેશ આસક્તિ અંતરમાં રાખતા નહિ. જીવનની ફરેક કિયા કરતાં પહેલાં, એ કિયા

શિક્ષાપત્રીની આજા પ્રમાણે કે નહિ, અને એ કિયા કરવાથી ભગવાન પ્રસન્ન થશે કે કેમ-એ એ ખાબળોનો એ ખાસ વિચાર કરતા હતા. લુલની શુલાશુલ સર્વ વ્યવહારિક કિયાયા, એ આ રીતે કરતા, એટલે કે લુલનથ્યા પ્રમાણે જે કંઈકર્મ કરવાનું આવે તે ભગવાનની આજા પ્રમાણે અને કેવળ ભગવાનની પ્રસન્નતા અથેજ કરતા; અને એમ કરતાં જે સુખહૃદાય આવે તેને ભગવાનદ્વારા અને પ્રસાદી જાણીને લેવાવતા, એમની આ પ્રકારની ચીવાઈના પરિણામે, એમના કર્મો, એમના પોતાના માટે અને એમની સાથે સંક્રાંતેવા ધીજાનો માટે, હુમેશાં સુખ અને શાંતિપ્રદર્શ થતાં હતાં. આટલી ન.ની ઉમરે પણ, એમની આ પ્રકારની જગકમગવત્ત, નિર્બેંધ છતાં પ્રસન્નભાવયુક્ત વ્યવહારદ્વારા જોઈ ને મોટી ઉમરના ઘણા લોકો પણ જીતાના વ્યવહારકાર્યની મુશ્કેલીઓના ઉકેલ માટે એમની પાસે આવતા.

વડીલોના સમયથી ચાલ્યો આવતો ધીરધારનો ધર્યા તો એમણે ધીમે ધીમે સમેટી લીધ્યા હતો. કાન્દણુંનાતું કોઈને કંઈક રકમ આપવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તો તે માટે આતું પણ લગાની લેવાની વિધિમાં એ પડતા નહિ. એ ભાનતા હતા કે, જે શુભનિષ્ઠાથી અને કેવળ ધર્યિદ પ્રસન્નતાથી કોઈને કંઈક રકમ આપી છોય તો, તે એળે જતી નથી. ધીરધારનો જે ધર્યા હજુ પૂરેપૂરો સમેટાયો ન હતો, તેનો હિસાબ લખવા, ઉધરાણું કરવા, તથા જમીનાની જિપજ વગેરેની વસુલાત માટે, એમણે ભીજે એક સુનીમ રાખ્યો હતો; પણ કોઈ પણ આસામી અને એદૂને કેઈપણ પ્રકારે ત્રાસ કે હેરાનગતિ ન થાય, એ જેવાની સુનીમને ખાસ તાકીદ કરી હુતી. મોટા ભાગના એ રૂતા અને આસામીઓ તો, એમના માટે આદર અને પ્રેમ ધરાવતા હતા; એટલે, એમના તરફ આકૃષાઈને ધેર આવીને જ જિપજ વળે રે નાપી જતા, એટલે સુનીમને ઘણું થોડું કામ કરવાનું રહેતું.

ગઢાથી પાછા હ્યાં ખાદ, ધીજા જ મહિને એટલે માસોનામ માર્ગ-શીર્ષ ખાસે, એક શુલ હિવસે, એ પૂજા કરીને જોડ્યા ત્યારે સત્તસંગ પ્રચારનું કાર્ય, સરળતાથી પણ નિયમ અને શિસ્તથી, વ્યવરથાપૂર્વક ચાલે એ ખાતર, એક મંદળ સ્થાપવાનું એમાંથી મનોમન નક્કી કર્યું. તે સાથે જ એનું નામ, “શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવત ઉપાસક મંદળ” રાખવાનું પણ નક્કી કર્યું.

૧૦. મંડળના આદ્ય શાષ્ટ્યો।

મંડળ અંગે નિયમો કેવું બંધન રાખવું કે નહિ એ અંગે, શરૂઆતમાં નાથજીલાઈના મનમાં પોડું મનેમંથન થયું. એમણે મનમાં પ્રશ્ન પૂછ્યો અને એમને જવાબ મળ્યો કે, માણુસે જીવનમાં ધર્મ, નીતિ નિયમોનું બંધન સ્વીકારવું હું મેશાં આવરયક અને હિતાવહ છે. કંઠુંખ, જ્ઞાતિ, સમાજ, દેશ, એ બધાં જ ને નિયમનું બંધન સ્વીકારીને જ વતોં, તો બ્યક્ટિલચે તો સવિશેષ એ બંધન સ્વીકારવું જોઈએ. આ વિચારખુના અંતે એમણે, મંડળમાં જોડાનાર મુસુકુએ કેવા નિયમોનું પાલન કરવું જોઈએ તેની એક પ્રાથમિક ધારી તૈયાર કરી. એમાં, શિક્ષાપત્રીમાં જણાવેલા જે એકાદશ નિયમોનું પાલન કરવાનો નિર્ધાર, આશ્રિત રેઝ સંધ્યા આરતી સમયે ઉચ્ચસ્વરં જાહેર કરે છે તે નિયમો ઉપરાંત ભીજા પાંચ નિયમોનો એમણે સમાવેશ કર્યો. એની વિગતો નીચે પ્રમાણે હતી :

* શ્રીસ્વામિનાનાયણુ સત્ય છે. *

મંડળના સભ્યોએ શિક્ષાપત્રીના નીચે જણાવેલા મુખ્ય અગ્નિયાર નિયમોનું અવશ્ય પાલન કરવું જોઈએ :—

(૧) કોઈપણ જીવની મન, કર્મ, વચને કોઈ પ્રકારે હિસા ન કરવી. શાસ્ત્રોની ઓથ લઈને કોઈ માણુસ, પઢી ગમે તેવો વિદ્ધાન હોય તો પણ, જો હિસા શાસ્ત્ર સંમત છે એમ કહેતો હોય તો, તેની વાત સાંભળવી નહિ ને માનવી નહિ.

(૨) પરાચીના સંગ ન કરવો. પ્રફાન્યર્થ વ્રતનું પાલન દરેકે પોતાના ધર્માનુસાર કરવું જોઈએ.

(૩) કોઈપણ સ્વરૂપે, કોઈપણ કરણે, માંસ આવું નહિ.

(૪) કોઈપણ સ્વરૂપે, કોઈપણ પ્રકારે, યુરામધનું પાન કરવું નહિ; તેમજ અદીષુ, લાંગ, ગાંનો આદિ તથા ડુંગળી લાસણું વગેરે આવાં પીવાં

નહિ; તમારું ખાવી, પીવી, સૂંઘરી વગેરેનું અથવા બીજું કોઈપણ પ્રકારનું વ્યસન રાખવું નહિ. કોઈપણ સ્વરૂપનું જુગાડ કરવો નહિ.

(૫) વિધવા અને સ્પર્શાંદિક પ્રસંગ ન આવે એવી રીતે, પોતાની શાશ્વતયાદ્વારા મ્રમાણે હું મેશાં વર્તાવું; પણ તે સાથે જ, એ વર્ગ તરફ તિરસ્કારની કે એવી બીજી હીન દ્વારા વર્ષાં

(૬) કોઈ પણ કારણે, કોઈપણ સ્થળે, આત્મધાન કરવો નહિ.

(૭) કોઈપણ નિમિત્તો, ધર્માંગ્રંથ પણ ચારી કરવી નહિ કે કરાવવી નહિ.

(૮) કોઈ ઉપર, કોઈપણ હેતુની સિદ્ધિ માટે, મિથ્યાદોષારોપણ કર્દી કરવું નહિ.

(૯) કોઈ દેવ, શાસ્ત્ર, ધર્મ, સાધુ, પ્રાણીઓ, સતી જી, વગેરેની નિંદા કરવી નહિ કે સાંલગળી નહિ.

(૧૦) વખુંશ્રમધર્માનુસાર, જંતું બંધેલું અન્ન અને પાણી ખપતું ન હોય, તથા જેને શાસ્ત્રોમાં અભક્ષય અને નિવિદ્ધ વર્ણ ગણેલી હોય, તે પાતે આવી નહિ કે અવડાવવી નહિ.

(૧૧) વિમુખ લુલના મુખથી, હરિકથા કીર્તન પણ સાંલગળાં નહિ.

ઉપર જાણુવેલા અગિયાર નિયમો ઉપરાંત, મંડળના સદગ્યોએ નીચે જાણુવેલા પાંચ નિયમોનું પણ અવક્ષ્ય પાલન કરવું જોઈએ :

(૧) સલ્લોએ પરસ્પર આદર, પ્રેમ અને ભાતૃભાવથી, સત્તસંગરૂપી એક કુઠુંબવત્ત વર્તાવું; એક બીજાને દેહભાવે કરી ન જોવા, પણ આત્મભાવે જ જોવા.

(૨) દ્વાયા, ઉદ્દાસ્તા અને ક્રમાના ગુણોની કેળવવા અને વધારવા, પણ તે સાથે જ શૂદ્ધીરપણું રાખવું. કામ.દિક અંતઃશાનુંઓ અને શુદ્ધજાનીઓના નાસ્તિકો અને વાભમાર્ગીઓના, વગેરેની શોહમાં કરી ન તથાખું; અને એને સામનો શૂદ્ધવીર થાઠને કરવો.

(૩) સેવા, ખાસ કરીને, સાધુ, દીન, હુંઘી, રોળી, અશાકત, વૃદ્ધ અને ભાતાપિતા—એ સર્વાની સેવા નિષ્કામભાવે લુલનપર્યાત કરવી.

(૪) પેતાના અસ્થાસના અને નોકરી ધંધાના કામભાંથી રોજ થાડો સમય ઝાજલ પાડીને, વચનામૃત, ભક્તચિનામળિ, સત્સંગિળુધન, બગેરે સત્યાખોનું અધ્યયન હંમેશાં કરવું; વધુ સમય હોય તો, શિક્ષાપત્રીમાં જે શાખાને લગવાને દૃષ્ટિ એવું પ્રિય સત્યાખો તરીકે સ્વીકારવાં છે, તેનું અધ્યયન પણ કરવું. રણુ, કોઈપણ પ્રસંગે, કોઈપણ પ્રકારે, શુદ્ધશાની, નાસ્તિક અને વામમાર્ગિઓના અંથે કહી વાંચવા નહિ કે સંભળવા નહિ.

(૫) ઉપર જણુવેલા અગિયાર અને ચાર નિયમોનું જે પાલન કરતા હોય, તેમનો જ સંગ કરવો; એની અવગાણુના કરતા હોય, તે જગતન્યવહારમાં ગમે તેવા મોટા જણુપાતા હોય, તો પણ તેમનો સંગ સમાગમ કહી કરવો નહિ.

આ ઉપરાં, મંહિરમાં જવા અગે અને ત્યાં કેવીરીતે વતંવું તે અગે પણ પ્રાથમિક નિયમોની એક નાનકડી યાહી એમણે ન્યાર કરી હતી; એની વિગતો નીચે પ્રમાણે હતી:

* શ્રીરૂપામનાશયણ સત્ય છે. *

મંડળના સભ્યોએ,

(૧) દરરોજ મંહિરમાં દર્શન કરવા અવસ્થય જવું. ઉમરેઠમાં હોય ત્યાં સુધી અની શકે તો, સવારે પણ દર્શન કરવા જવું; કદાચ સવારે જવાનું અની ન શકે તો, સંચાકરો તો અવસ્થય જવું. કારણુવશાત, મંહિરમાં જવાનું ન અની શકે તો, તેની ખખર અધ્યક્ષને અથવા મંડળના જયેષઠંધુને અવસ્થય આપવી.

(૨) મંહિરમાં આવ્યા પણી, અધ્યક્ષ અથવા જયેષઠંધુને પૂજયા કર્યા સિવાય ખાડાર કે વેર જવું નહિ.

(૩) સર્બોએ ધૂટા ધૂટા ગમે ત્યાં ન એસવું, પણ બીજા હરિલકુતોને અડચણુરૂપ ન થવાય એવી રીતે લેવા થઈને, એક સાથે અને સ્વરસ્થચિત્તે શાંતિથી એસવું.

(૪) મંહિરમાં વ્યવહારની કે બીજુ આખ્યવાતો કરી કરવી નહિ; કારણુષશાત્ર કરવી પડે તો અંયક્ષ અથવા જ્યોષ્ટ્રભંધુને તેની ખખર આપીને, મંહિરની બહાર જઈને કરવી.

(૫) લગ્નાનની મૂર્તિનાં દર્શાન, લગ્નાન પોતે પ્રત્યક્ષ બિરાજે છે એવી લાગવાથી, પૂરી અદ્ધથી અને કોઈપણ પ્રકારે ઉતાવળ કે અવિવેક દાખલ્યા સિવાય શાંતિથી ચોકાઓટિ રામીને કરવાં.

(૬) માળા ઉતાવળ કર્યા સિવાય ધીમે ધીમે ઝેરવવી. માળા ઝેરવતી વખતે, નજર લગ્નાનની મૂર્તિ સામે જ ચિથર કરવી અને શાસોદ્ધાસે લગ્નાનનું નામ મનમાં એલીને માળા ઝેરવવી.

(૭) મંહિરમાં બીજા વડીલો અને હુરિભક્તો બેઠા હોય, તેમની મર્યાદા સચ્ચવાય એવી રીતે વિવેકપૂર્વક બેસવું અને વર્તાવું.

(૮) આરતી વખતે, એ અથવા ત્રણુની લાઘનિમાં વ્યવસ્થિત ડિલા રહીને, એકચિતો આરતી કરવી, ઘૂંઠ અને અષ્ટક બોલવાં અને પ્રાર્થના કરવી. આ બધું સમૂહમાં કરવાતું હોય છે; એટલે, બીજાઓના અવાજથી વધારે મોટા અવાજે બોલવું નહિ, કે બીજાનું ધ્યાન મેંચાય એવી ચેષ્ટાઓ કરવી નહિ.

(૯) કથા, ભરાયર ધ્યાનપૂર્વક સાંલળવી; તે વખતે મનને અન્યત્ર લટકવા હેવું નહિ. કથા વંચાતી હોય ત્યારે, વચ્ચે બોલવું નહિ; કંઈ શાંકા કે પ્રશ્ન જાગે તો, કથા પૂરી થયા પછી તે અંયક્ષ અથવા જ્યોષ્ટ્રભંધુ મારદેતે પૂછવું.

(૧૦) સાધુની હાંસી મશકરી કરી ન કરવી; તેમની સાથે હૃવિનોદ પણ ન કરવો, પણ હંમેશાં વિવેકથી વર્તાવું. તેમના આસને, અધ્યક્ષ અથવા જ્યોષ્ટ્રભંધુના સાથ વિના કરી એકલા જવું નહિ; તેમની સાથે વ્યવહારિક સંબંધ કરી ન રાખવો. એ ને કંઈ કહે તે, મનમાં ધારીને અધ્યક્ષ અથવા જ્યોષ્ટ્રભંધુને તેની ખખર આપવી, અને પછી, તેના સંપ્રદાયનાં પ્રમાણિત શાસ્ત્રોની મર્યાદામાં રહીને વિવેકપૂર્વક અમલ કરવો.

(૧૧) કથાવાત્તો હું મેશાં સલામંડપમાં જેસીને જ સાંભળવી, એ સાંભળવા માટે અદ્યક્ષ અથવા જર્યેષ્ટખંડુના સાથ વિના, કોઈ સાંધુના આસને કે કોઈ વિદ્ધાન પાસે ચેકલા કરી જવું નહિ. એ ધ્યાનમાં રાખવું કે, સાંધુ માત્ર હું મેશાં વહંનીય અને પૂજનીય છે; પણ એમાં સંગ-સમાગમ કરવા જેવા અમુક જ હોય છે.

નિયમોની ઉપર પ્રમાણે એ પ્રાથમિક યાદીએ તૌયાર કર્યા પછી, એમણે સભ્ય તરીકે જોડાવા ધર્યાના મુખુલુએ કરવાની અરજીને પણ એક નમૂનો તૌયાર કર્યો. એની વિગતો નીચે મુજબ હુંતી :

* શ્રીસ્વામિનારાયણાય નમોનમઃ *

દાખલ સહીનું પત્રક

શ્રી ઉદ્ઘવસંપ્રદાયિક હરિલઙુપુત્રોને તથા સુજ મુખુલુનોને ઇકત, તેમના આત્માના એવું સંખ્યા કેળવણી આપનાર, શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવદું ઉપાસક હરિલઙુત મંડળમાં જેને દાખલ થવું હોય તેમણે, આ પત્ર નીચે પોતાની સહી કરવી; તેથી કરીને તે સહરહુ મંડળમાં છે એમ મનાશે.

નીચેના એ મુદ્રાએ પાળવાને કબૂલ હોય તે સહી કરે:

- (૧) તમે સહરહુ મંડળમાં દાખલ થવા મુશીની સાથે કબૂલ છો ?
- (૨) આ મંડળમાં દાખલ થઈ, અમારી (સહરહુ મંડળના અદ્યક્ષ શુક્લ નાથજીભાઈ ધર્યારામની) આરા પ્રમાણે (અમે કહીએ તેમ) વર્તવાને મુશીની સાથે કબૂલ છો ?

શ્રી જોગીનાથજી મહારાજે ગઠામાં દર્શન હૃદિને આપેલા આદેશના કાંશે હો, યા નાથજીભાઈના અંગત વ્યક્તિત્વના કારણે હો, યા ધીજ કોઈ અગમ્ય કારણે હો, પણ નાથજીભાઈ સવાર સાંજ એ વખત મંહિરમાં દર્શન કરવા જતા ત્યારે રસ્તામાં અથવા મંહિરની આનુભાળુ ધર્યા ચુવાનો-વિદ્યાર્થીએ, અને પછી એમનું જોઈને વિદ્યાર્થીનું પૂરું કરેલા યા અવયાસ છેઠી દીધેલા ધર્યા ચુવાનો; અને પ્રોફેચર પણ, વગર જોકાંયે તેમને ભગવા લાગ્યા; અને એમને જાતજાતના અને ચિત્રવિચિત્ર પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા. નાથજીભાઈ ત્યારે જેલ, રહીને, એમના પ્રશ્નો ખૂબ શાંતિથી

સાંભળતા અને પછી એનો સંતોષકારક જવાબ આપતા. એમનો જવાબ સાંભળીને, બધાને અમૂર્ખ શાંતિ થતી. ધર્મા, એ પછી એમને દેર આપવા લાગ્યા; ત્યાં એમની રહેણી કરણી લેઇને બધારે આકર્ષયા, અને પછી તો નિયમિત એમની પાસે આપવા લાગ્યા. થોડા દિવસો પછી, એમાંથી કેટલાક ચુવાનોએ શિષ્ય તરીકે પોતાને અપનાપવાની એમને વિનંતી કરી લારે એમણે મંડળ અને મંડળના નિયમોની વાત દૂંકામાં કહી. મંડળનું નામ સાંભળીને બધા ખુશ થયા, પણ નિયમો સાંભળ્યા લારે કેટલાકે એ પ્રશ્નો આસ પૂછ્યા : પહેલો પ્રશ્ન એ હતો કે, “સ'પ્રેરાયમાં ધર્મ સત્તાંગીએ પણું આ પ્રકારના નિયમોનું પાલન કરતા નથી; પછી એમના જેવા ચુવાનો માટે નિયમોનું પાલન કરવાનો આશ્રહ શા માટે રાખવામાં આવે છે ?” આ પ્રશ્ન પૂછ્યાનાર ચુવાનોમાં કેટલાકના વર્ડીઓ સ'પ્રેરાયના આધ્રિતો હતા. તેમનું પ્રિયિલ વર્તન ન લેઇને આ પ્રશ્ન પૂછ્યવામાં આવ્યો હતો. બીજો પ્રશ્ન બધારે થોંકાવનારે હતો. એ પ્રશ્ન હતો કે, “ધર્મપાલનમાં વળી નિયમોના બંધનની શી જરૂર છે ? ધર્મ તો માણુસના અંતર્ની વાત છે; એટલે, અંતરના અવાજ અમાંબં માણુસ ચાલે એમાં શી હરકત છે ?”

નાથજીલાઈએ પ્રશ્નો પૂછનારની જિજાસાવૃત્તિને વખાણી અને પછી ખૂબ શાંતિથી પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો કે, “તમે સ્કૂલમાં લાણુવા જાવ છો, લારે બીજા ધર્મા છાકરાએ કેમ લાણુવા આવતા નથી તેનો વિચાર કરો છો ખરા ? બીજા લાણુવા આવે કે ન અ. વે તેનો વિચાર કર્યા સિવાય જ, અથવા જ્યારે વિચાર કરો છો લારે એ લાણુવા આવતા નથી એ સાચું કરતા નથી એવું માનીને જ તમે વિદ્યા લાણુવા જાવ છો; કારણ કે, તમે માનો છો કે, વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવી, એ હિતકર છે. તેમ, બીજા ધર્મનિયમો પાળે છે કે નહિ તેનો વિચાર ધર્મનિયમો પાળવા તૈયાર થનારે શા માટે કરવો જેઠાંએ ? હુનિયામાં જે કાયદાનું પાલન કરે છે, તેનું રક્ષણું કાયદો કરે છે; જે પાલન કરતા નથી, તેનું રક્ષણું કાયદો કરતો નથી, જીલદું પકડાય તો શિક્ષા કરે છે. તેમ, જે ધર્મનું પાલન કરે છે, તેનું રક્ષણું ધર્મ કરે છે જ. વળી, બીજાએ ધર્મનિયમનું પાલન-કરતા નથી, એવી માન્યતા ભૂલ જારેલી છે; માટે સમુદ્દ્ર હોય. ત્યાં થોડા માણુસો ધર્મનિયમોનું ઉલ્લંઘન કરતા જાણ્યા તે ઉપરથી, બધા માણુસો ધર્મનિયમોનું પાલન

કષ્ટા નથી, એવું અતુમાન તારખનું બરાબર નથી. જગતમાં ડેટલાડ કોડો ચોરી કરે છે, માટે બધાજ લોકો ચોરી કરે છે, એવું આપણે કરી માનતા નથી, ખરું ને ? ધર્મ અંતરની વાત છે, માટે જ નાના મોદ્ય સર્વેચે તેતું પાલન કરવું જોઈએ. માણુસે અંતરના અવાજને અનુસરનું જોઈએ, એ વાત સાચી છે: પણ તે પહેલાં, અંતર એટલે શું અને એનો અવાજ એટલે શું એ પણ નક્કી સમજનું જોઈએ, અને એ અવાજને એળાખના શીખવું જોઈએ. અંતર શાફ્ફનો અર્થ આત્મા અને એ આત્મામાં અંતર્યામીઓએ રહેલા પરમાત્મા થાય હો. | જ્યાં માણુસ પોતાના આત્માને જ ઓળાખતો ન હોય, ત્યાં એના અવાજન એ શી રીતે ઓળાખ. વાનો હતો ? જેણે પોતાના આત્માને ઓળાખ્યો હોય અને અનુભગ્યો હોય, અને જેણે એ આત્મામાં અંતર્યામીશક્તિઓએ રહેલા પરમાત્માને ઓળાખા હોય, તેના માટે જ અંતરના અવાજ પ્રમાણું અનુસરનું એ બરાબર છે; પણ બીજાઓ કે કે અંતર કયાં આવ્યું તે પણ જાણતા ન હોય તે પણ જે એમ કંઈ તો, તે એક પોતાની જતની ભારે મોરી છેનું. પિંડી કરી જ કહેવાય.”

“હું તમારો બીજો પ્રશ્ન લઈએ. માણુસો જે એવું નક્કી કરે કે, સી ડેઈએ મનમાં આવે તેમ વર્તાનું, એમાં જ સ્વતંત્રતાની મજા છે, તો તેતું પરિણામ શું આવે ? મને ક્ષાય તે હું કરું અને તમને ક્ષાય તે તમે કરો, તો તેતું પરિણામ શું આવે ? ચોક દાખલો લઈએ. બીજાની માલિકીની ચીજ તેની સ્વાધ સંમતિ સિવાય, પોતાના ઉપયોગમાં વાપરવાન દ્રશ્યદે દેવી, એંચોરી કહેવાય. હું એ નિયમનું પાલન કરવામાં ન આવે અને ડેઈ કહેશે કે, ચોક મને ગમી અને ભારે વાપરવી હતી માટે મેં દીધી અને વાપરી, તો શું થાય ? કેવળ અ દેર અને અન્યવસ્થા જ સર્જાય કે બીજું કંઈ ? અને એમાંથી પરિણામે, અંદર અંદર સંદર્ભ જગે કે બીજું કંઈ ? અરી વાત એ છે કે, નિયમોનું પાલન કરવું, એમાં જ માણુસની માણુસાઈ છે, શોલા અને ગૌરવ છે; એથી માણુસની મહત્ત્વા વધે છે. જુઓને ! સૂર્ય જગતને પ્રકાશ અને જીવન આપે છે. ડેટલી બધી સત્તા અને શક્તિ છે એની પાસે ? પણ, એ કેવો નિયમિત જગે છે, અસ્ત પામે છે અને દૂરે છે. અર્ધનિમીખનો પણ એની ડિયામાં ફેર પડે છે ? જે એમના જેવા શક્તિશાળી હેવપુરુષો પણ નિયમોનું બાંધન સ્વીકારીને વર્તા હોય તો,

માણસ તો અવધન અને અસરથી છે; એણે તો સંવિશેષ નિયમોમાં વર્ત્તિયું જોઈએ. ખરું કે નહિ? ભીજે હાખવો લક્ષ્યએ : પણ છે તે અમે તે વસ્તુ, ગમે ત્યારી, ગમે તે રીતે જ્યાય છે પીચે છે. તમે પણ એ પ્રમાણે કરો તો કેવું લાગે? હુનિયા તરત જ છેદેશે કે, હેખાય છે માણસ જેવો પણ અરેખર પણ જ છે. ખરું કે નહિ? જેને નિયમો પાળવા નથી, તેને નિયમો બંધનરૂપ લાગે છે; પણ જેને એનું પાલન કરવું છે તેમને તો એ લારે ઉપકાંક લાગે છે. તમે કણો છો; નિત્ય અભ્યાસ કરવાનો તમારો નિયમ, જેમને અભ્યાસ કરવો નથી તેને બંધન લાગે છે, પણ તમને એમાં આનંદ આવે છે; એટિયું જ નહિ પણ એ કરો છો. ત્યારે જ સંતાપ થાય છે. ખરું ને?" નાથજીબાઈએ મંદમંદ હસતાં કંઈક લંબાણી ઝુલાંનો કર્યો.

"તમે કહો છો. તે સાવ સાચું છે; આતી રીતે અમને આ પંડળાં કોઈએ સમગ્રભૂં નથી. કૃપા કરીને, અમને તમારા મંડળના સંભ્ય બનાવો. એના કે નિયમો હોએ તેનું અમે અરેખર પાલન કરીશું." બધા ચુંચાનાંએ ઉત્સાહિત થઈને કહ્યું.

એ પછી બધાએ એક પછી એક નાથજીબાઈના ધેર આપીને નક્કી કરેલા નમૂતા પ્રમાણે પોતાના હાથે અરજી લાગી અને સહી કરી. તથા ઉપર ને "હાખલ સહીનું પત્રક" ના નમૂનો દર્શાવેલો છે તે. જે કે પત્રક નામ આપેલું છે, પણ અરેખર એક છૂટો મોટો કાગળ જ છે, તે ઉપર પણ પોતાની સહીઓ કરી. મંડળની શરૂઆતમાં કે સહ્યો થયા હતા. તમનાં નામો જાણુવાં રસપ્રહ થશો. આ રહ્યાં એ નામો :

- (૧) હચે કૃષ્ણારમ પ્રેમાનંદ સહી. દા. પોતે.
- (૨) શૈલત અચરતલાલ ગવર્નરિશ કર સહી. દા. પોતે.
- (૩) હચે અચરતલાલ ચુનીલાલ સહી. દા. પોતે.
- (૪) હચે ભાઈશ કર રખુણેઠજી સહી. દા. પોતે.
- (૫) જોશી માણેલાલ સહારીબ સહી. દા. પોતે.
- (૬) પટેલ મોતીલાલ કણ્ઠિલાલ સહી. દા. પોતે.
- (૭) ઠાકર મણિલાલ બાપુલ સહી. દા. પોતે.
- (૮) બદુ હરિશ્ચભુ ચુનીલાલ „ „ „

(૬) શાહ માતીલાલ જોરધનદાસ સહી. હા. પોતે.		
(૭) શાહ છેગલાલ નથજી	"	"
(૮) દલાલ અશારમ જગુવન	"	"
(૯) હવે મગનલાલ દામોદર	"	"
(૧૦) ડાકર બાળુભાઈ ઉરદે નથનંદ મયરામ સહી. હા. પોતે		
(૧૧) હવે પ્રાણુશંકર સામેન્દ્ર	"	"
(૧૨) ધગટ બાળુભાઈ કીરપાણ કર	"	"
(૧૩) હવે પ્રાણુશંકર જોરધનદાસ	"	"
(૧૪) શાહ મગનલાલ દારકંદાસ	"	"
(૧૫) હવે કેદલાલ બાપુજી	"	"
(૧૬) શેલત કૃષ્ણારમ્ભ નાથજી	"	"
(૧૭) હવે ભણુલાલ ચામેન્દ્ર	"	"
(૧૮) શેલત ચુનીલાલ ગવર્ડાશ કર	"	"
(૧૯) અદુ ફૂલચંદ લાગમીહિન	"	"
(૨૦) હવે શાંકરલાલ નાથજીભાઈ	"	"
(ઉપર મુજબ ગામ મહુધાના તા. નડીઆદ)		
(૨૧) ડાકર સંકણલાલ નરેણારમ્ભ	"	"
(૨૨) શુક્ર વંબકલાલ મયરામ કર	"	"

ઉપર સહીએં કરનારાઓમાં કેટલાક ઉમરેઠ તળના હતા, તો કેટલાક આણુંદ, ભાલેજ, હાસગ, ડેસર, સાંઢાસાલ, મહુધા વગેરે ગામોના રદ્દીશ હતા. કેટલાક ભણુના હતા, તો કેટલાક ભણીને નોકરી ધર્યો કરતા હતા. કેટલાકના વરીદેંસ સંપ્રદાયના આશ્રિત હતા, તો કેટલાક -ના વરીદેંસ શીખ, શાડત યા વૈષ્ણવ હતા. દરેક મંડળમાં જેડાવા માટે લોણી અરજી કરી હતી અને પોતે નિયમો પણવા માટે ખુશી છે એવું દર્શાવીને, હાખલ સહીના પદં સહી કરેલી હતી. બધી સહીએં, દેખીએં રીતે જ એકી સાથે થયેલી ન હતી, પણ જેમ જેમ મંડળમાં જેડાતા જતા હતા તેમ તેમ સહીએં કરતા હતા. સેટદે, એમ કંઈ શકાય કે, સભ્યોનો મંડળમાં જેડાવનો ક્રમ, સહીએંઓમાં દર્શાવિલા ક્રમ પ્રમાણે હતો. અ.આ. ૧ ઉપર સહી કરનાર, હવે કૃષ્ણારમ્ભ પ્રેમાનંદ રદ્દવેમાં નોકરી કરતા હતા. તેઓ, ઉમરેઠનાં સ્વીઅશ્રિતોમાં અંગરેઝ

ગણતાં સાંખ્યધોર્માઈ મહાત્માદીહિંના સગા ભત્રીના થાય. એમની મંડળના અર્દ્યક્ષ નાથજીલાઈએ મંડળના પ્રથમ જ્યેષ્ઠાંશુ તરીકે નિયુક્તિ કરેલી હતી. દવે કૃષ્ણામ, મંડળમાં જોડાયા તે પહેલાં, નંદુભાઈ રૂપરામ ઠાકરના પુત્ર રખુણોડલાઈએ નાથજીલાઈને પોતાના ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્ય હતા અને નાથજીલાઈના ઘરનું તેમજ થીજું વ્યાવહારિક કાર્ય કરતા હતા. એ ડામના અદલામાં એમણે એક જ માગણી કરી હતી કે, “એમના જીવનના અધા દોષો દ્વારા કરાવવામાં નાથજીલાઈએ અંગત રસ લઈને મહું કરવી; એટલું જ નહિ પણ, એમનો અંતસમય આવે ત્યારે, શ્રીલુભૂતાજ એમને તેડવા આવે એવું કરવું.” નાથજીલાઈ પ્રતિ એમનો આહર, પ્રેમ અને પૂજ્યભાવ એટલો ઉત્કૃષ્ટ હતો કે, પોતે માંદા પડે તો, ડેકટરને નહિ પણ નાથજીલાઈનેજ-એમને એ “લગતજી” ના વહાલસેયા નામથી એલાવતા હતા—તેમનેજ એલાવવાની એમણે ઘરનાં અધાં માણુસોને ખાસ તાકીદ કરી હતી. એમના પિતાના સમયમાંજ એમણે સંપ્રદાયનાં ચન્માન અને દીક્ષા લીપેલાં હોવાથી, એમનું નામ ઉપરની ધારીમાં ગણ્યાવેલું નથી. મંડળના દરેક સભ્ય પાસે, મંડળના નિયમોની અને પસંદ કરેલાં કીર્તનો અને અષ્ટકોની ચોપરી હોયાં ગજવામાં જ રહેતી. મહિરમાં જતી વળતે, ગોમુખી સહ માણા પણ ગજવામાં દરેક રાખતા.

નાનકણુંકા

નાનકણાના પ્રથમ સ્વરૂપના નિક્ષેપ પણ ભક્તે પોતે અન્ધરૂપ થઈને જ કરવો ચોથ્ય છે. ગીતામાં આર્ત, કિજાસુ, અર્થાંધી અને જાની, એ ચાર પ્રકારના ભક્તોમાં જાનીને બૈષ કહેવાનું કરણું એજ છે કે, એ પોતે અન્ધરૂપ થઈની ભગવાનની અડિત કરે છે. એવો જે જાની હોય છે તેને, ભગવાન સિવાય થીલું કંઈ ધૂંધા રહેતી નથી.

૧૧. નવા સત્તસંગીએ।

એક વર્ષત એકાહશી અને રવિવારની રજા, એમ એ ચોગ લેગા આવ્યા. એ તણેનો લાખ લઈને, ઉમરેડમાં જેટલા હાજર હતા તેમને પોતાની પાસે ઓલાવીને, તેમની સંમતિશી નાથળુલાઈએ એકાહશીના દિવસે સવારે બધાએ પગપાળા વડતાલ જવાનું નક્કી કર્યું. વડતાલ જવાનું નામ સાંભળીને, બધા ખુશ થઈ ગયા. એકાહશીના દિવસ હતો, એટલે જમવાની અયવસ્થા કરવાનો પ્રશ્ન જ ન હતો. છતાં બધાં માટે ફરણ - શિંગોડાના શરીરો અને ફરણાં દૃઢાં તથા બીજી દિવસે પારણું વળતો નારસો કરવા માટે ફૂથીનાં ડેખરાં નાથળુલાઈએ, પોતાના ઘર બનાવડાવ્યાં અને તે લઈને જ્યારે એક બાજુ, બધા પગપાળા વડતાલ જવા નીકળે ત્યારે, પોતાના નાનાલાઈ ડાઈલાઈ અને સુનીમ બન્ને જણુ રેલગાડી મારદ્દીને વડતાલ જવા નીકળે, એવી અયવસ્થા એમણે કરી.

એકાહશીના દિવસે વહેલી સવારે પંદર સંન્યાં (બાડીના ફરણ જણુ આગલા દિવસે બહારગામ ગયા હના) નાથળુલાઈના ઘર ભેગા થયા. બરાબર પાંચ વાગ્યે, શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાપ્રભુના જયદીપ સાથે, બધાએ વડતાલ જવા માટે પ્રયાણું કર્યું. સૌની આગળ નાથળુલાઈ હતા, તેમની પાછળ જણુ જણુની પાંચ લડીનમાં બીજી સલ્લો ચાલતા હતા. નાથળુલાઈએ પાતે, શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાનામની ધૂન અને કીર્તનાં ઓલતા, અને બીજી તે જીલતા. કીર્તનાંની દસ મહિનીમાં બધા એવા તડીન બનીને ચાલતા હતા કે, રસ્તો કયારે અને કેમ ખૂસ્યો તેની કેદ્ધને કાંઈ ખાખર જ ન પડી. બરાબર આડ વાગ્યે તો બધા વડતાલમાં જોમનીકાંડે પહોંચી ગયા. નાથળુલાઈએ, બધાને જોમતીને સવિસ્તર કટિહાસ અને માહાત્મેય સમજાયું; અને પછી, બધાએ જોમતીનું જગ પરમ આહન્થી પ્રથમ પોતાના શિર ઉપર ચઢાવ્યું; અને પછી, કપડાં બદલીને રનાન કર્યું.

રનાન કંઈ પછી, બધાએ, જોમતીનું જગ જાળીને પોતાના જગ પાવમાં લરી લીધું. કીર્તને ગાતાગતા મંહિરમાં આવ્યા, અને પછી,

નાથજુલાઈએ બધાને હરેક ભૂતિની ઓળખાણું કરવીને માહાત્મેય સમજાવ્યું. અતિ બજિનભાવથી બધાએ દર્શાન કર્યાં. મંહિરમાંથી નીકળીને, નાથજુલાઈ બધાને લઈને, સૌ પ્રથમ સ્વામી બાળસુકુંદાસજીના આસને આવ્યા. બધા સ્વામીને મળે લાગ્યા. “નાથજુલાઈ ! તમે આવી ગયા ! આજે વહેલી સવારથી જ તમારી રાહ જોવાય છે.” સ્વામીએ હુસતાં હુસતાં કહ્યું.

“વહેલી સવારથી જ તમારી બધાની રાહ જોવાય છે.” સ્વામીના એ શાશ્વતો કોઈને સમજનથા નહિ. અહીં કર્શનાથે આવવાના વિચાર તો અણુધાર્યો જ જોપણાએ હતો; એટલે કોઈને અગાઉથી અખર આપી હુશે, એવું માનવા માટે કોઈ કારણ ન હતું. એ બધા વડતાલ આજે સવારે આવવાના હતા અની સ્વામીને અગાઉથી શી દીતે અખર પડી તે અંગે, બધાના મનસાં જાત જાતના તર્કો જોડયા, પણ થોડીવારમાં એ વિચારો જોડયા તેવા જ શરીર ગયા.

“અમે આવ્યા હતા તો આઠ વારે, પણ જોમતીમાં સ્નાન કરવા ગયા, અને ત્યાંથી આવીને મંહિરમાં દર્શાન કર્યાં, એટલે થોડી વાર થઈ.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“એ ધારું સારું કહ્યું. યાંત્રા હવે તમે બધા જે હુતથી આવ્યાંછા, તે કર્મ પંહદું કરીએ. તમારામાંથી પાંચ જણ મારી પાસે આગળ આવો, નમે જોમતીલુણું જગ લઈ આવ્યા છો તે પાત્ર લાવો, હું તમને સતમાન ધરાવું.” સ્વામીએ અતિ હેતથી કહ્યું.

તરતા, હવે કૃષ્ણારામ, ગોલત અચન્તતાલ વગેરે પાંચ જણ સ્વામી પાસે આવ્યા. સ્વામીએ તેમને દાઢ, માટી, ચોરી, અવેરી અને વટલવું-વટલવનું-એ પાંચ બાબતોનો ત્યાગ કરવાડુરી સતમાન ધરાવ્યાં.

“નાથજુલાઈ ! હવે તમે બધાને લઈ અદ્ધ્યારી નિષ્ઠામાનંદજી પાસું જાય. એ તમારી રાહ જોતા હશે. હું હવે સભામાં ભળીશ.” સ્વામીએ કહ્યું.

ત્યાંથી નીકળીને બધા અદ્ધ્યારી નિષ્ઠામાનંદજીના આસને ગયા.

“જોમતીમાં સ્નાન કરવા ગય. હતા એટલે મોડું થયું ખરુને, નાથજુલાઈ ? હવે જેમને સ્વામીએ હુમણાં સતમાન ધરાવ્યાં છે તે

સિવાયના પાંચ જણુને મારી પાંચે લાવો. આ જળ ઠકોરજીને ધરાવેલું છે, તે વડે તેમને હું વતમાન ધરાવું.” અદ્ધયારીએ કહ્યું.

અની પાંચ જણુને, અદ્ધયારીએ પંચવતમાન ધરાવ્યા.

“નાથજીભાઈ ! હવે તમે શાસ્તી કુજવિહારીદાસજી પાસે આ બધાને લઈને જવ, એ તમારી ક્યારનીય રાહ જુઓ છે. હું હવે સલામાં મળીશ.” અદ્ધયારીએ કહ્યું.

તરતજ બધા શાસ્તી કુજવિહારીદાસજીના આસને ગયા. નાથજીભાઈને આવતા જોઈને, શાસ્તીજી તોભા થઈ ગયા. નાથજીભાઈના ખલે એમણે પ્રેમશી હૃથ મૂક્યેલા.

“નાથજીભાઈ ! શ્રીગોપાલનાથજી મહારાજના આદેશનો તમે આવી સુંદર રીતે અને સત્તવદે અમલ કર્યો છે તે જોઈને, મને અત્યંત હું થાય છે. સલાનો સમય થવા આવ્યો છે, એટલે બીજી વાત પછી કરીશું. પણ ચાંડો, હવે સ્વામીએ અને અદ્ધયારી મહારાજે હુમણું જેમને વતમાન ધરાવ્યાં છે, તે સિવાયના બાંડી રહેલા પાંચ જણ મારી પાંચે આગળ આવો, તમારું પેણું જળપાત્ર લાવો, હું તમને વતમાન ધરાવું.” શાસ્તીએ કહ્યું.

તરતજ, બાંડી રહેલા પાંચ જણુને શાસ્તીએ પંચવતમાન ધરાવ્યા. અને પછી, બધા સભામાં જવા નીકળ્યા. શાસ્તીજી અને નાથજીભાઈની પાછળ બધા કીર્તનો ગતા ગતા લવેલીના હાડરના પહેલે પગથિએ પહેંચાયા ત્યારે, યોગાનુયોગ કીર્તન પણ પૂરું થયું. પોતાના ચોરડાના બાચણું માં ધ.કુ. પૂજયપાહ આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ, બધાની રાહ જોતા તોભા હતા. જેવા નાથજીભાઈ અને બધા ચુવાનો આગળ વઢ્યા કે, આચાર્યશ્રી મહારાજ પણ આગળ આવ્યા. ગાન્ધીની નજીક આવતાં, અન્ને ભેગા થઈ ગયા. નાથજીભાઈએ આચાર્ય મહારાજના વરણુનો અતિ લભિતભાવથી સ્પર્શ કરીને વંદના કરી. આચાર્યશ્રી મહારાજ, એમને તોડાડયા; અને પછી, અતિપ્રેમશી એક પછી એક સૌ આચાર્યશ્રી મહારાજને પગે લાગ્યા. આચાર્યશ્રી મહારાજ ગાડી ઉપર એફા તંબ

સુધી અધા જોલા રહ્યા. પડી, નાથજુલાઈ તથા અધા સભ્યો વારાક્રસ્તી આચાર્ય શ્રી મહારાજને, સંતોને તથા સભાજ્ઞનેને ઇરીથી પગે લાગ્યા.

“નાથજુલાઈ! આજે મારા અંતરમાં આનંદ સમાતો નથી; આજે પહેલી સવારે, મંગળા વખતે, હું શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજનાં હર્ષન કરતો હતો. મારી પડ્યે સ્વામી તથા પ્રક્ષયારીજી હતા; શ્રીજી મહારાજ અમારા સામું જોઈને ખૂબ આનંદમાં હોય તેમ હુસ્યા. સ્વામી અને પ્રક્ષયારીજીએ મને કહ્યું કે, ‘મહારાજ! આજે નવા લણેલા ચુવાન સત્તાંગીઓની મંડળી લઈને, નાથજુલાઈ આવે છે, એટાં શ્રીજીમહારાજ ખૂબ પ્રસાન્ન છે અને હસ્તી રહ્યા છે.’ હું તો ત્યાર્થી જ તમારી રાહુ જોઈ રહ્યો છું. અરે! પણ તમે અધા ઉમરેકથી પગપાળા આવ્યા લાગે છો? આ અધા થાકી ગયા હયો!” આચાર્ય શ્રી મહારાજને અધા ચુવાનો સામું જોઈને, કંઈક ચિત્તિત સવરે કહ્યું.

“ના, મહારાજ! અમને જરાય થાક લાગ્યો નથી. અમે સવારે પાંચ વાગ્યે નીકળ્યા ત્યારે તો લાગેલું કે, અગિયારેક વાગ્યે અહીં પહોંચાશે. પણ આચા. રસ્તે, ચુરુણુએ ધૂન અને દીનન્મા એવી તો અદ્ભુતરીત ગાયાં—ગવડાન્યાં કે રસ્તો કયારે અને કેમ ખૂટી ગયો તેની અખર જ ન પડી. અમે જોમતીકાંડે ખરાખર આઠ વાગ્યે પહોંચી ગયા હતા.” કૃષ્ણારામે જોલા થઈને હુથ નોહીને ખુલાસારું કહ્યું.

“તમારું નામ તો કૃષ્ણારામને?” આચાર્ય શ્રી મહારાજે મંદ મંદ હસતાં કહ્યું.

“જુ, હા.” પોતાનું નામ, આચાર્ય શ્રી મહારાજે શી રીતે જાણ્યું તે કૃષ્ણ રામને સમજાયું નહિ, એટાં એમણે મીતાકારી જવાબ આપ્યો.

“તમે, રેલ્વેમાં નાકરી કરે છો, અસું ને?” આચાર્ય શ્રી મહારાજને ઇરીથી હસ્તીને કહ્યું.

“જુ, હા.” કૃષ્ણારામના આશ્ર્યનો પાર ન રહ્યો. પોતે રેલ્વેમાં નાકરી કરે છે તેની અખર આચાર્ય શ્રી મહારાજને શી રીતે પડી હતો; એના વિચારમાં એ પડી ગયા.

“મેં તમારું નામ કહું અને તમે કયાં નોકરી કરોછો એ કહું એમાં, કૃષ્ણારામ ! ચમત્કાર જેવું કંઈ નથી. તમે જે કોઈ પહેરેદો છે અને એના ઉપર જે બટુનો છે, તે તમે કયાં નોકરી કરોછો એ વાત કહે છે; અને તમારા ગજવામાં પેઢી એક નોટખૂક ડેક્ઝિયાં કરે છે, તે ઉપર તમારું નામ લખેલું વંચાય છે.” આનાર્થશ્રી મહારાજે ખુલાસારૂપે હસનાં હસતાં કહું.

“મહારાજશ્રી ! આપે આપની અદ્ભુત નિરીક્ષણ શક્તિવડે મને એણાખ્યો, અને મારા ધર્મને પણ એણાખ્યા; તેમ હવે આપ, મને આપના અને લગ્નાનના શરણુમાં દો, એવી મારી વિનંતી છે. આપે મારા ગજવામાં કે નોટખૂક જોઈ, તેવી નોટખૂક અમારા બધાના ગજવામાં છે; તેમાં અમારે જે નિયમોનું અવશ્ય પાલન કરવાનું છે, તે નિયમો યુરૂજુએ લગાવેલા છે.” કૃષ્ણારામે હાથ ને હિને કહું.

“શું કહોછો ? તમને બધાને બતમાન તાં હજુ આજે ધરાવ્યાં છે, તે પહેલાંથી તમે કળી કોઈ નિયમોનું પાલન પણ કરોછો કે શું ?” શાસ્ત્રીજીએ વચ્ચે જ પ્રશ્ન પૂછ્યો. સ્વામી આગમુક્દ્વાસણ તથા અન્ધારી નિષ્કામાનંહજુ સુખમાં હસતા હતા.

“તમે બધા જે નિયમોનું પાલન કરો છો, તે સલાને વાંચી સંભગાંદા જોઈએ ?” મહારાજશ્રીએ કહું.

કૃષ્ણારામે નાથજુભાઈ સામે જોયું; એમણે સંકેતથી મૂક સંભતિ આણી, એટલે તરફજ બધાએ પોતાના ગજવામાંથી નોટખૂક કાડી. કૃષ્ણારામે પંહલાં સંણ નિયમોવાળી નાંધ, અને પણી મહિરમાં હર્ષન કરવા જતાં પણવાના અગ્નિયાર નિયમોની નાંધ, અતિનાભભાવે, ધીમા પણ રસ્ત અવાજે, વાંચી સંભગાદી. પણ તેમ કરવા જતાં, એમણે નોટમાં, દાખલ સહીના પત્રકનો લાંબો કાગળ છૂટો મુકેલો હતો તં નીચે પડી ગયો.

“આ લાંબો કાગળ શાનો છે ? એના ઉપર સહીઆ જેવું કંઈ અણાય છે તે શાની છે ?” શાસ્ત્રીજીએ એક સામના પક્ષો પૂછ્યા.

“હુમણાં મેં જે નિયમો વાંચી સંભગાખ્યા, તેનું અવશ્યર પાલન કરવાની બાંધધરીરૂપે, આ કાગળ ઉપર અમે બધાએ સહીઓ કરેલી

છ. શુકુલને લગ્ની આપેલું બે અમારું પ્રતિશાપન છે.” કૃષ્ણારામે સહીઓવાળો કાગળ ખુદવો કરીને ખતાવતાં કહ્યું.

નિયમો સાંકુળીને સભામાં સર્વનં સાંક્રાંતિક આનંદ થયે. હતો, તેમાં આ સહીઓવાળો કાગળ જોઈને અનેક ગણો વધારે થયો. શાસ્કી કુંજવિહારીદાસલુ, પોતના આસનેથી એકદમ ઊઠયા અને નાથજીભાઈ પાસે આવ્યા. એમને પાસે આવેલા કોઈને, નાથજીભાઈ પણ ઊભા થયા. શાસ્કીનું એ અતિપ્રેમથી નાથજીભાઈની ‘દીડ વારંવાર થાબડી.

“મહારાજાશ્રી ! નાથજીભાઈના સત્તસંગ પગારની આવી વ્યવનિધિન રીત જોઈ, મને માત્ર આંશ્ક્રાંતિક થયું નથી, પણ પારાવાર હર્ષ થયો છે.” શાસ્કીનું એ આચાર્યશ્રી મહારાજ તરફ જોઈનું કહ્યું.

“શાસ્કીનું ! તમને એકલાને જ નહિ, પણ મને અને અત્રે એઠેલા સર્વને પણ ખૂબ ખૂબ આનંદ થયો છે. મારા આનંદનું તો હું વર્ષનં કરી શકું તેમ નથી; વિદ્યાર્થીને વિદ્યા મળે, વિત્તાર્થીને વિત્ત મળે, સુતાર્થીને સુત મળે અને સત્તાર્થીને સત્તા મળે અને, તેને એટંડો આનંદ થાય તેથી અનેક ગણો વધારે આનંદ આપે મને થાય છે. ઉપર જણાવેલા બધાને જે આનંદ મળે છે તે તો પાર્થિવ અને ક્ષાણિક હંગા છે, પણ મારો આનંદ તો અંતરનો, અલ્લીકિક અને શાંખિત છે. સંપ્રદાયોનું મૂલ્ય અને મહત્વ, માહિરાની સંપ્રદાય અને સ્થાવર જ ગંગામ ભિલકતના મહારાશિ ઉપરથી અંકારી નથી, પણ એના આધ્રિતોના ઊચ્ચય ચારિન્યશીલ લુલન અને ઈષ્ટ ઉપાસ્યદેવના સ્વરૂપની ઉત્તમ નિર્વિકલ્પનિકાના આદ્યથિને આધારે જ અંકાય છે—અંકાવી જોઈએ. કેવળ સંપ્રદાયાની દષ્ટિએ જોઈએ, તા શ્રીનુ-મહારાજે જ્યારે સત્તસંગની પ્રતિક્રિયા ત્યારે, ભારતમાં સાધુ સંતોની જે સંપ્રદાય હતી, તેની સરાધામણીમાં આપણા સાધુ સંતોની સંપ્રદાય તો, સિદ્ધુમાં બિંદુ જોવી જ હતી. પણ ઉત્તરાધિક ચારિન્ય અને સ્વરૂપનિકાના ઉત્તમ આદર્શના કારણે, દુંકા સમયમાં જ સત્તસંગ, સર્વથી સર્વોપરિ અને એક અની રહ્યો. સત્તસંગમાં આવા સુરા જાની સેવકો આજે પણ છે એજ, હરિકૃષ્ણ મહારાજ સદ્ગ અત્યક્ષમ છે, એની મોટામાં મોટી પ્રતીતિ છે.” આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

એવામાં કૃષ્ણારામ ઊભા થયા.

“ઓલો, કૃષ્ણારામ ! શી દંચિછા છે ? તમને બધાને આજે સવારે સંતોષે વતમાન તો ધરાવ્યાં છે, હવે મંત્રવીક્ષા લેવી છે ને ?” મહારાજાની શ્રીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“જુ, હા. આપે, અમારા ઉપર એટદી કૃપા કરો.” કૃષ્ણારામે હાથ જોઈને કહ્યું.

“મેં આજે સવારથી જ એ માટે તૈયારી કરી રહી હાજી છું” એમ કહ્યું ને મહારાજાની શ્રીએ, પોતાના એક હજુદી પાંખદને સંકેત કર્યો. એટદે એ તરતજ, અંદરના ઓરડામાં જઈને, ઇમાલ ઢાકેલી એ મોટી થાળીએ લઈ આવ્યો. “હવે તમે બધા એક પછી એક મારી પાસે આવો; તમને દીક્ષા આપાં મને અનહુદ આનંદ થાય છે.” આચાર્યશ્રી મહારાજને કહ્યું.

તરતજ બધાએ પોતે પણેદેલાં કર્યાં જોતાર્યાં અને એક ધ્યાનિયું રાખીને, તે બાકીનાં વંચો બાજુએ મૂક્યાં, ઉપવસ ઓદ્યું અને પોતાની શેલીમાંથી એક નાળિયેર, સવાપણેર સાડરનું પડીકું અને સવા રૂપિયો કરીને, એ બધું જમણા હાથમાં લઈ ને, આચાર્યશ્રી મહારાજના શરણમાં લેટ મૂક્યું; આચાર્યશ્રી મહારાજને પુણ્યહાર પહેરાવ્યા, અને પછી બધા શિસ્તબદ્ધ હાથ જોઈને સામે ઊભા રહ્યા.

એ પછી આચાર્યશ્રી મહારાજે વારાફરતી દરેકને જમણી હુશેળીમાં પાણી ધરાવ્યું અને દરેક પાસે નીંદ જાણુવેલો શરણુમન્ત્ર ઓદ્દાયો :

“કાલમાયાપકમંયમદુન ભયાદહમ् ।

શ્રીકૃષ્ણદેવ ગરણ પ્રવનોઽસ્મિ સપાતુમામ् ॥”

બધા એક પછી એક ખૂબ દૃપદ શરણમંત્ર ઓદ્દાયા. એ પછી, આચાર્યશ્રી મહારાજે દરેકને ગળામાં તુગસીની એવડી કર્ણી પહેરાની; તિલકીચા સાથે ડેશર મિશ્રિત ચંદનની જોટી, ચાંદલો કરવા માટે પ્રસાદી કુકુ મની નાની ડબી અને પૂળ કરવા માટે એક એક મૂર્તિ આપી અને પછી ગૌમુખી સહમાળ. આપી.

“મહારાજશ્રી ! અમારી પાસે ગૌમુખી અને માળા તો છે. જુયો આ રહ્યી.” શોલત અચરતલાલે વન્દે કહ્યું; અને માળા કાઠવા માટે ગળવામાં હાથ નાખ્યો.

“અચરણલાલ ! આજે મહારાજાંશી કૃપાકર્તાને તમને જે માળા આપે છે, તે એમણે આપેલી મૂર્તિની પૂજા કરતી વખતે, ઇન્દ્રવા ભાટે આપે છે. તમારી પાસે જે માળા છે તે હવે પૂજા સિવાયના થીની પ્રસંગે ઇન્દ્રવા ભાટે વાપરવાની છે.” નાથજીભાઈએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

અધારે આચાર્યશ્રી મહારાજે મૂર્તિ, માળા વગેરે જે આર્થું, તે શિરસાવંધ કરીને લીધું.

“મેં તમને જે માળા આપી છે તે વડે, હું તમને હવે જે એ મંત્ર અંકુ છું તેનો જપ, મૂર્તિ સમક્ષ, તમારે યથાશક્તિ રેખ કરવાનો છે.”
મહારાજાંશીએ કહ્યું.

પછી, આચાર્યશ્રી મહારાજે, દરેકના જમણા કાનમાં અદ્ઘાસરી મંત્ર કહ્યો (એ મંત્ર ગુરુગ્રદ્ય ગણ્યાય છે, એટલે અત્રે આપેદો નથી) અને ઠીંલે પડાશરી મંત્ર કહ્યો—એ પડાશરી મંત્રના જોલ છે,
“સ્વામિનારાયણુ.”

અને પછી ખીંચ થણી જેમાં સાકર હતી તેમાંથી સુફી લરીભરીને અધા નવા સત્સંગીઓને પ્રેમથી આપી, અને સભાનાને આપવાની પાર્ષ્વદ્દને આજા કરી. એ હિવસે, કોઢારી જોરધનદાસ, સલામાં ખાસ આવ્યા હતા.

“કોઢારી ! આજે આ અધા નવા સત્સંગીઓને, ડાકોરજીનો થળ જમાડનો.” આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

“જેવી આજા.” કોઢારીએ એ હુાથ જોઈને કહ્યું.

કૃષ્ણારામ તરતજ તેલા થથા. એમણે નાથજીભાઈ સામું જોયું અને એમની મૂક સંમતિ મળતાં કહ્યું: “મહારાજાંશી ! તીર્થમાં ગાંઠનું જ આવું જોઈએ, એવું અમારા ગુરુજીએ શીખ્યું છે.”

“તમને શીખવવામાં આવ્યું છે તે સર્વથા યોગ્ય છે; એજ પ્રમાણે કરવું જોઈએ. પણ, આજે તો મહારાજાંશી પોતે ખુશી થઈને આજા કરે છે, એટલે જમાય.” શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું.

“મહારાજશ્રી ! આજે એકાદશી છે; છતાં, બધા માટે ક્રસળ અનાવીને ઘરથી જ ચાણેલું છે. વળી, કાલે સવારે, બધાને નિશાળે અને નોકરીધે જવાનું હોવાથી, સવારે શાખુગારનાં દર્શન કરીને અત્રેથી પાછા ફરવું છે; તે પહેલાં પારણાં નિભિરો નાર્તો કરવા માટે ડેખરાં પણ અનાવી આપણાં છે, એટલે આજે તો અમને ક્રમા કરો, એવી ભારી નામ વિનંતી છે.” નાથજીભાઈએ તેઓ થઇને હાથ નેરીને વિનંતીઓ કહ્યું.

“નાથજીભાઈ ! તમે અગાઉથી બધો વિચાર કરીને વ્યવસ્થા કરી છો, એ સંપ્રદાયમાન્ય શાસ્ત્રસંમત અને યોઽય હોવાથી, હું બધારે આગ્રહ કરતો નથી. પણ કેઠારી ! હાકોરણને આજે અત્યારે અને રોતે કે ફક્ત ધરાવવામાં આવે તે બધું જ આ બધા નવા સત્તસંગીયોન આપને.” આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

“મહારાજ ! એક નામ વિનંતી છે.” કૃષ્ણજીમે કહ્યું.

“શી ? ધણી ખુશીથી કહો.” મહારાજશ્રીએ કહ્યું.

“આપે અમને બધાને હમણું કે મંત્રો શરીરભ્યા છે, અનો અર્થ કૃપા કરીને અમને સમજાવો. વળી, અમારે કે કંઈ બીજી નિયમો પાળવા હોવા હોય તે પણ, કૃપા કરીને કહો; અમે તેનું બરાબર પાલન કરીશું.” કૃષ્ણજીમે કહ્યું.

“કૃપણજીમ ! એ વાત મારા બ્યાલ બહાર નથી. હવે તમને એજ વાત કહેવાની બાકી રહે છે. તમે કે સત્તાવીસ નિયમોનું શ્રદ્ધાપૂર્વક પાલન કરો છો, તે ધણું સારું છે. એથી વિશેષ જો કંઈ પાલન કરવા જેણું હશે તો, સ્વામી તમને હમણું કહેશે. સંપ્રદાયમાં સામાન્ય નિયમ તો શરણુમંગ આયા પછી, મંત્રલેનાસી શુવનરીતિ બરાબર ચાલે છે કે કેમ તે જોઈને એણામાં એછા છ મહિના બાદ બીજા અધ્યક્ષરી મંત્રની દીક્ષા અપાય છે. પણ તમે બધા સત્તસંગીના શુવનનિયમો, ધણી સમયથી પાળો છો. એ હીકિતના કરણે તમે બધાએ, પાત્રતા કેળવેલી હોવાથી, મેં તમને અન્ને મંત્રોની દીક્ષા આજે એકજ હિવસે આપેલી છે.” આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

એ હિવસે સભામાં પછી નિયમ સુજાત વચ્ચામૃત વાંચવામાં આવ્યું. અગ્રવદ ઈંદ્રજાથી એ હિવસે, વડતાલ પ્રકરણનું ૧૮મું વચ્ચામૃત

નીકળ્યું. સ્વામીએ પછી, સંપ્રદાયની રીત એટલે શું, તીક્ષણી આવશ્યકતા થી છે, તીક્ષણ વખતે અપાત્ત મંત્રને અર્થ શું છે, હીથા લેનારે કેવા પ્રકારના નિયમોનું અવશ્ય પાલન કર્યું જેઠાં વગેરે બાબતો ઉપર વાત કરી.

એ હિંસે બાર વાગ્યે, મંદિર સામે આવેલા રામભતાપલાઈના ગાંગલાની નીચેના લાગે નાથજુભાઈએ બધા સહયોને જતે ઇચ્છા પીરસીને જમાડાયા, અને ઉપરથી ડાકેરજુનું પ્રસાહીનું હૃદ પાયું. બપોરે એક વાગ્યે, આચાર્યશ્રી મહારાજની હુવેલીમાં મળેલી જ્ઞાનસભામાં બધા હૃદાર રહ્યા અને જ્ઞાનવાત્તો સાંભળ્યી. ઉથાપન પછી નાથજુભાઈ અન્ધા નવા સત્સંગી-ઓને વડતાલમાં આવેલાં પ્રસાહીનાં લીલાસ્થયોનાં હશેને લઈ ગયા. દરેક જ્યાએ, શ્રીજુમદ્દાસજે કયારે કેવી લીલા કરી હતી તેની વિગતે રસપ્રહ રીતે નાથજુભાઈ સમજાવતા હતા. શયન આરતી પછી બધાને સવારનું વર્ષેનું શ્રોડું ઇચ્છા તથા ડાકેરજુનું પ્રસાહીનું હૃદ આપ્યું ત્યારે, હૃદ ગીતાં પહેલાં બધાએ કૃષ્ણારૂપમ સામું જેણું. આંત્રે આપો હિંસે, નાથજુભાઈએ બપોરે એક ઘાલા પાણી સિવાય ધીજું કંઈજ લીધું ન હતું. નાથજુભાઈ શ્રોડું ઇચ્છા કરે, અને હૃદ લે, એવી બધાની ઈચ્છા હતી. કૃષ્ણારૂપમ બધાની નાથજુભાઈને હૃદ લેવાનો પ્રેમ-પૂર્ણ ક આચઙ્ક કર્યો. નાથજુભાઈ આમતો, એકાદશીને હિંસે કંઈજ ઇચ્છા કરતા નહિ; પણ એ હિંસે એમણે જોયું કે, જે પોતે હૃદ પણ નહિ લેતો. કેટલીસથ્ય અત્યારે ઇચ્છા કે હૃદ કંઈજ લેશે નહિ. એટલે એમણે “તમારા બધાનો આચઙ્ક છે એટલે હું માત્ર પ્રસાહીનું હૃદ શ્રોડું લક્ષ્ય” એમ કહીને એક ઘાલો હૃદ લીધું. બધા ઝૂણ રાજુ થઈ ગયા.

રાત્રે સાડા નવ પછી, આચાર્યશ્રી મહારાજ અને ડેડારીની અગાઉથી સંમતિ મેળવીને, નાથજુભાઈએ બધા સહયોને સભામંડપમાં એસીને જગરણું કર્યું. શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાનામણી ધૂન અને કીર્તનોની રમભર એવી જામી, અને વાતાવરણમાં એને. એવો સુંદર શાંત પ્રતિઘાષ જાહેર કે, હુવેલીમાંથી આચાર્યશ્રી મહારાજ પોતે તથા ત્યાગીએની જ્યામાંથી સ્વામી બાળમુકંદાસજી, પ્રદ્યામાનંદજી, શાસ્કીકુંજવિહારી-દાસજી વગેરે સંતો પણ સભામંડપમાં આવીને એડા અને જગરણુંમાં

નેડાયા—આચાર્યશ્રી મહારાજની આજાથી, રત્ને બાર વાગ્યા પછી, જગરણું સમાસિ કરી.

કોણરીએ, બધા માટે ગાંદલાં પાથવાનું મંહિરના નોકરોને કલું ત્યારે, નાથજીભાઈએ “એની જરૂર નથી,” એવું સવિનય કહ્યું. બધા, નાથજીભાઈની સાથે સલામંડપમાંજ ઉશીકે કાં તો પોતાની શેલી કાં પોતાનો હૃથ મૂકીને ચાર કલાક સ્તૂતા. બધા ચાર વાગ્યે ઉઠ્યા, જોમતી ગયા અને ત્યાં રનાન્પૂજા વગેરે બધી કિયા. પરવારીને મંગળા આરતી સમયે મંહિરમાં આવ્યા. મંગળા આરતીનાં દર્શન કરીને, નાથજીભાઈ કરીથી બધાને લઈને રામપ્રતાપભાઈના અંગલાના નીચેના લાગે આવ્યા, બધાને પોતે જાતે ઢેખરાં અને શૂદ્ધાનો નાસ્તી કરવ્યો. તે પછી બધાને લઈને સભામાં આવ્યા. પછી, શાંખગ્રાર આરતી થતાં, બધાને લઈને દર્શન કર્યા; એ પછી, આચાર્યશ્રી મહારાજ, સ્વામી બાળમુકુદ્વારાસજી, પ્રક્ષયારી નિષ્કામાનંદજી, શાસ્ત્રી કુંજવિહારીહાસજી વગેરે સંતોને પગે લાગીને, ઉમરેઠ પાછા કરવા માટે રણ લીની. આચાર્યશ્રી મહારાજ કરીથી ખૂબ હેતુથી નાથજીભાઈને બાથમાં લઈન્તુ લેટ્યા, અને એમના માથે પોતાના વરદહરત મૂક્યો. બધા સંથ્યો પણ વાચાફરતી એમને પગે લાગ્યા.

“મહારાજશ્રી ! આપે હીક્ષા આપતાં પહેલાં જે વાત કરી, એવી વાત કોઈ સંપ્રેદ્ધયના કડાના મુખેથી અમે સાંસારી નથી. આપના જેવા મહાસમર્થ” જાની આચાર્યચૂડામણિના હાથે અમને હીક્ષા અપાવવાનો ચોગ અમારા ચુકુણુંએ કરી આપ્યો, એ અમારાં અહોભાગ્ય છે. જગવદ્કૃપા સિવાય આવું બને નહિ.” અચરતલાલ શેલતે, મનમાં ગઈકાલથી ઘાળાતી વાતને આખરે ન રહેવાયું એટલે વાચા આપતાં હૃથ નોઈને કહ્યું.

“તમે અને કૃષ્ણારામ રૈલવેમાં નોકરી કર્યે છો એટલે શિસ્ત અને નિયમનું મહત્વ સમજો છો. જગવાનને રાણુ કરવા અને પામવા માટે, જગવાનની આજાનું પાલન કરવા જેવો સરળ માર્ગ બીજો કોઈ નથી, એટલું ધ્યાનમાં રાખશો તો, દેહ મૂકીને જે સુખ પામવાનું છે, તે દેહ છતાં જ મળશે.” મહારાજશ્રીએ કહ્યું.

“મહારાજશ્રી ! અમાર બધા વતી એક નાર વિનંતી કરવાની છે. આપ રણ આપો તો કરું.” કૃષ્ણારામે હૃથ નોઈને કહ્યું.

“ધર્મી ખુશીથી કરો”. મહારાજશ્રીએ કહ્યું.

“આપ બધા સંતોને લઈ ઉમરેઠ પધારો; એટલી કૃપા કરો”.
કૃષ્ણાર્થે કહ્યું.

“ઉમરેઠ આવવાની કુદ્દા મનમાં ધર્મી વખત થયા કરે છે; પણ, હવે
તો મારે જેમ અને તેમ રહેલા આવવું પડશે, તમારા બધાના પ્રેમનું
આકર્ષણું, મને ત્યાં એંચી લાવશે જ. સ્વામી અને પ્રફાન્યારીજી થોડા વખત
પછી ત્યાં આવવાના છે, એ બધું નક્કી કરશે.” મહારાજશ્રીએ કહ્યું.

મહારાજશ્રીના શાખાસંભળાને, બધા ખુશ ખુશ થઈ ગયા. સર્વેએ
શ્રીસ્વામિનાનાયજુ મહાપ્રભુના નામને પ્રથંડ જયધોષ કર્યો.

અને પછી વડતાલ યાત્રાના સુમધુર સમર્થોને વાગોળતા વાગોળતા,
અથા આનંદવિભોર અનીને ઉમરેઠ પાછા ઇદ્યો.

રલક્ષ્મીકા

*** આસક્તિ જ બંધનકર્તા છે. ધર્મ સમજુને, આસક્તિ રહિત
જે કિયા થાય છે તેમાં બાધ આવતો નથી. બંધનકર્તા કર્મ
નથી, પણ તે કર્મમાં રહેલો અહંકરતનો ભાવ અને આસક્તિ
જ બંધન કરે છે.

*** નવધા ભક્તિમાં શ્રવણ ભક્તિને પ્રથમ એટલા માટે ગણેલી છે કે,
ભગવાનની કથાવાતાં સાંભળવા, એના જેવું મનને સ્થિર કરવાનું
અને નિર્બિષયી અનાવવાનું ખીજું કોઈ સાધન નથી.

૧૨. નિંદા ન કરની કોણી

ઉમરેઠના શ્રીસ્વામિનારાયણ મંહિરમાં, તે વખતે કોઢારી તરીકે પજલાલ શૈલત હતા; પણ રખુછોડલાઈ ફાકર સરકારી નોકરીમાં સારા હેઠા ઉપર હતા એટલે બધો વહીવટ કોઢારી વતી એ સંભળતા હતા. એ પ્રમાણીક અને સંપ્રદાયનિષ્ઠ હતા. પણ લારે સ્પષ્ટવક્તા હતા. એટલે, એમના વહીવટથી જે કે મોટા લાગના હરિલક્ષેત્રને સંતોષ હતો છતાં, કેટલાંકને સંતોષ પણ હતો. નાથજીલાઈ માટે એમના મનમાં લારે આહરમાન અને અકિતલાવ હતાં; એ જ પોતાને કલ્યાણુના માર્ગે હોરી લઈ જશે એવો એમને વિશ્વાસ હતો. આથી, મંહિરનો વહીવટ પણ જે નાથજીલાઈ સંભળે તો, બધાનો ધર્મ સચ્ચવાય અને સૌ કોઈને સંતોષ થાય અને વહીવટ વધારે સારીરીને ચાસે એવો એમને ધણ્ણા વખતથી વિચાર આવ્યા કરતો હતો. એક હિંસે, એ વિચાર વધારે પ્રથળ થતાં, સવારે જ એ નાથજીલાઈને ઘર ગયા. એ વખતે, નાથજીલાઈ મંહિરમાં જવાની તૈયારી કરતા હતા. એમને પગે લાગીને, હાથ જોઈને એમણે કહ્યું કે, “આજે તો આપને એક વિનંતી કરવા આવ્યો છું.”

“ફાકર ! તમારે મને વિનંતી કરવાની ન હોય ! એલો શી કંઈછા છે ? મંહિરના વહીવટ અંગે કંઈકહેલું છે ને ?” મંદમંદ હસતાં નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“હું, એ અંગેજ આપને વિનંતી કરવા આવ્યો છું.” પોતાના મનની વાત નાથજીલાઈએ રીતે જાણી ગયા એ અંગે મનોમન આદ્યર્થ અનુભવતાં એમણે કહ્યું.

“કેમ ? કંઈક મુશ્કેલી આવી છે ? તમે કોઢારી નથી છતાં એમના વતી વહીવટ તો સારો કરો છો. બધાને સંતોષ છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“મહિરનો વહીવટ આપ સંભાગો એવી મારી આથડલરી વિનંતી છે. શેખતને તથા બીજા ચાર પાંચ આગેવાનોને પણ મેં પૂછ્યું છે; તે પણ મારા વિચાર સાથે સંમત છે.” રખુંઠાડલાઈએ હાથ જોડીનિ કહ્યું.

“તમારા માટે કોઈ કંઈક કરિયાદ નથી; કોઢારી વતી વહીવટ સારી રીતે કરવા માટે તમે હજુ સચકત છો. પછી, તે બીજાને સૌંપવાનો વિચાર કરવાની શી જરૂર છે?” નાથળુલાઈએ પોતાની અનિષ્ટ આડકતરીરીતે, વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

“‘મારુ’ શરીર કેટલાડ વાખતથી આરું રહેતું નથી, કોઢારીનું શરીર પણ લથડતું ગય છે એટલે અમને ક્યામ થયું કે, હવે મહિરનો વહીવટ બીજાને સાંપી દેવો. એ હિતાવહ છે. આપના કરતાં વધારે સારો અને સુચોણ્ય વહીવટકર્તા, અમને બીજે કોઈ જણ્યાતો નથી; એટલે ગુબ વિચાર કરીને જ કોઢારીની સ ભતિથી આપને વહીવટ સાંપી દેવા આવ્યો છું.” રખુંઠાડલાઈએ કહ્યું.

“હજુ તો આપણે આચાર્યશ્રી મહારાજની પદ્ધતામણી કરવાની બાકી છે; નિહાન ત્યાં સુધી તાં અગવાન તમારું શરીર સારું રાખ્યો જ.” નાથળુલાઈએ હસ્તાને કહ્યું.

“‘મારુ’ શરીર સારું રહેણો એવો આપ આશીર્વાદ આપો છો, એ મારું અંડોભાણ્ય છે; પણ આચાર્યશ્રી મહારાજ અતે પધારે તે પહેલાં મહિરનો વહીવટ આપના જેવા શ્રીજીમહારાજના અને એમના અતિકૃપા પાત્ર સુનુષના દુષ્ટમાં હોય, એવી ઉત્કંઠા વધ્યા હસ્તિકરતો રાગે છે. કોઢારી વતી હું વહીવટ સંભાળું છું તેમાં કેટલીક વાખત ધર્મનિયમ સચ્ચવાતાનથી, કેટલાંને એહું પણ લાગે છે, એનું મને આપનો યોગ થયા પછી લાન થવા લાગ્યું છે.” રખુંઠાડલાઈએ અંતરણી વાત કરતાં કહ્યું.

“પોતાની ભૂલ અને દોષ પોતાનું સમજાય અને તે હૂર કરવા માટે સર્જાન રહેવાય, એ ઉનાતિનું લક્ષણ છે. એનું લક્ષણ કેગલાય એવી હિત જ થાય છે. જે વહીવટ કરે એણે, બીજાને એ શાખાને કરેલા પણ પડે; પણ તેથી ધર્મનો લાગ થાય છે એવું માનવાની જરૂર નથી. હું વહીવટ

સંભાળવાની ના કહું છું, તે સિદ્ધાંત ખાતર ના કહું છું. સૌથી પહેલી વાત એ છે કે, હું હજુ વયે ધ્યેણા નાનો કહેવાઓ. વહીવટની આંટી-ધૂંઠીનો મારો અનુભવ ધ્યેણા કર્યો કહેવાય. બીજી વાત એ છે કે, મંહિર મોહુ હોય કે નાનું, પણ એના અર્થવ્યવહારનો વહીવટ, કંઈ પણ હવર્ગનો ત્યારી સંભાળો, કંઈ ગૃહસ્થ હરિલક્ષ્મ સંભાળો, એ સંપ્રદાયમાં શ્રીજીમહારાજે પ્રસ્તાવિત કરેલી સર્વાજીવહિતવહી, ધર્મપ્રથાલિકા છે; પણ, એ વહીવટ સંભાળનાર પુરુષ ખૂબ પ્રમાણિક, ધર્મકુશળ અને અર્થહક્ષ હોવો જોઈએ. મારું જીવન, અગવાને કંઈક જુદા કાર્ય માટે નિર્માણ કરેલું જાણ્યા છે. એટાં એ વિનાન્દુ જઈને હું વહીવટ સંભાળું, એમાં ન તો ધર્મ છે, ન તો મારું હિત છે.” નાથજીલાઇએ કંઈક લંઘાણુથી મુલાસો કરતાં કહ્યું.

“સિદ્ધાંતની અટપણી વાતો હું સમજતો નથી. મેં તો આપનેજ વહીવટ સાંપવાનો નિર્ણય કર્યો છે. કૃપા કરીને, મને નિરાશ ન કરશો.” એમ કહીને રખુંટાડલાઈએ ચાવીએનો ગૃમણો નાથજીલાઇના પગ પાસે મૂકી દીધો.

“ડાકર ! એમ આડળા ન થાવ. એતું કરો, આ ચાવીએ લઈને તમે મંહિરમાં જાવ. ત્યાં અધ્યાત્મરી નિર્ણયમાનંદજી બિરાજે છે, તેમને ધર્મી વાત કરજો. હું તમારી પાછળાજ મંહિરમાં આવું છું.” નાથજીલાઇએ કહ્યું.

નિર્કષાએ રખુંટાડલાઈ ચાર્ચાએનો ગૃમણો લઈને ઊભા થયા, અને પગે લાગીને, પછી મહિરમાં આવ્યા; અધ્યાત્મરી નિર્ણયમાનંદજીને પોતાના મનની વાત કહીને પછી, નાથજીલાઇને વહીવટની ચાવીએ સાંપવા માટે આયહાતરી વિનંતી કરી.

“મંહિરનો વહીવટ લેવા માટે કોડો તો હરીદાર્થ કરે છે અને તેમાંથી પક્ષાપક્ષી અને સંધર્થ પણ જાગે છે; જાયારે, અહું કોડારી અને તમે વહીવટ છોડવા તૈયાર થયા છો, ત્યારે નાથજીલાઈ તે સંભાળવાની ના કહે છે, એ લારે વિચિત્ર કહેવાય.” અધ્યાત્મરીજીએ મંહમંદ હસતાં કહ્યું.

એટલામાં તો નાથજુલાઈ આવ્યા; પ્રક્રિયારીજીને પગે લાગીને એ એડા. એટલે, ચાનીએના ગૃહમણો હાથમાં લઈને રથુછોડલાઈએ કહ્યું કે, “ન્વામી! કૃપા કરીને આપ લગતજીને કહે. મહિરનો વરીવટ એ સંભળે એવી મારી આસ વિનંતી છે.”

“પણ ઠાકર! વહીવટ નહિ સંભાળવા માટે એ જે સિદ્ધાંતો અને કારણો કહે છે તે બારાખર છે. વહીવટ સંભાળવા માટે એમણે એ સિદ્ધાંતો ડીયા મૂક્યવા એવો મારે એમને આશ્રણ કરવો, એવી તો તમારી દુદ્ધા નથી ને?” પ્રક્રિયારીજીએ પૂછ્યું.

“સિદ્ધાંતની વાતોમાં મને કંઈ સમજ પડતી નથી, પણ મહિરનો વહીવટ કરવો એ પણ સેવા જ છે. એ સેવા કરે, એ દૃષ્ટિએ જ હું આશ્રણ કરું છું.” રથુછોડલાઈએ બીજે કેદ જવાબ ન સુઝ્યો એટલે કહ્યું.

“સંપ્રદાયની અને મહિરની સેવા કરવી, એ તો આશ્રિત માત્રનું પરમ કર્તાવ્ય છે; પણ, આશ્રિતે પાનાના ધર્મની અને શક્તિની મર્યાદામાં રહીને જ એ સેવા કરવી જોઈએ, એવી શ્રીજીમહારાજની આજા છે. સૌ કેદ એ પ્રમાણે જ વર્તો એમાં જ શ્રીજીમહારાજનો રજુપો છે.”
નાથજુલાઈએ હસ્તાને કહ્યું.

રથુછોડલાઈને આ હલીલનો કંઈ જવાબ ન સુઝ્યો, એટલે એ મૂંગા રહ્યા.

“ઠાકર! હમણું તો કોડારી વતી તમે વહીવટ કર્યા છો તેમ કરવાનું ચાલુ જ રાખો. આચાર્ય મહારાજ શ્રી પદ્મારે ત્યારે તમારા જેવા શૂદ્વીર અને બાહોદર વહીવટદક્ષ પુરુષની આસ જરૂર છે.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

એ વાત પછી એટલેથી અટકી ગઈ.

એ વધેં એટલે વિ. સં. ૧૯૪૨ ના વિગ્યાદશમીના દિવસે અવારે, મંડળના ભદ્રા સલ્લેના નાથજુલાઈને વેર લેગા થયા હતા. કેટલાક, પોતાના મિત્રોને પણ જાથે લઈ આવ્યા હતા. એ દિવસે, શાળા કચેરીઓમાં રજ હતી. મંડળના જે સલ્લેના અહારણામ નોકરી

કરતા હતા, તે પણ એ દિવસે આસ આવ્યા હતા. અધાને સાથે લઈને, નાથજીલાઇ મંહિરમાં હર્ષને જવા નીડળયા. એમના ઘેરથી મંહિર જતાં રસ્તામાં એક નાનું શિવાલય આવેલું છે. મંહિરમાં હર્ષન કરવા જતાં, રેખ તંચો ઘડીવાર ત્યાં દોડતા અને આદરભાવથી દર્શન કરીને પણીજ મંહિરે જતા. આંખે પણ એ નિયમ મુજબ, એમણે મહાદેવજીનાં આદરભાવથી દર્શન કર્યાં અને પછી મંહિર ગયા.

મંહિરમાંથી પાછા કર્યા પછી, મેડે અંદરના ઓરડામાં સલાઝપે અધા એડા. નાથજીલાઇ કેવા એ સલામાં આવીને એડા કે તરતજ અચરતલાલ શૈલતં એક પ્રક્રિયાની રૂળ માળી. રૂળ મળતાં જ એમણે પૂછ્યું; “આં મંહિરમાં હર્ષન કરવા જતાં રસ્તામાં આપે મહાદેવજીનું દર્શન મૃદુ આદરભાવથી કર્યું એનું શું કરણું ?”

“તમારો પ્રક્રિયા અધ્યાત્મા છે. એ રીતે અન્યદેવનાં હર્ષન કરવાથી અન્યાશ્રયનો અપરાધ થાય છે કે નહિ એ તમારા પ્રક્રિયાનો ઉત્તરાર્થ છે, ખરું ને ?” નાથજીલાઇએ હસીને કહ્યું.

“હા. મારો પ્રક્રિયા અધ્યાત્મા કરી આગયો. થાગું સત્ત્વાંગીએ કરું છે કે, એ રીતે દર્શન ન કરવાં જોઈએ. કરણું કે, એ રીતે હર્ષન કરવાથી અન્યાશ્રયના મહાદેવ થાય છે. ત્યાં હું એમને પૂછું શું કે, મળતાં ચાલતાં શિવાલયાહિક હેઠળ કિર આવે તો તે કેવનું આદરથી દર્શન કરવાની શિક્ષાપત્રીમાં આપા કરી છે તેનું શું ? ત્યારે, એ કહે છે કે, એ આજા તો શેર્વસ સંપ્રદાયના લોકોને સંપ્રદાય તરફ આકર્ષણ મારે હેમાવ પૂર્ણી કરેલી છે. ત્યારે વળી હું પૂછું શું કે, જો એમાં બીજા લોકોને આકર્ષણ વાનો જ હેઠું હોય તો પણી, આદરભાવથી દર્શન કરવાનું કહેવાનો હોય અથે છે ? એ હંલ ન ડંડવાય ? ત્યારે, એ જવાબ આપે છે કે, એવા બાબા વિચારો કરવા યોગ્ય નથી. આથી મારા મનમાં ગુંચવાડા વણ્ણો હતા. તેમાં વળી આંખ આપને પોતાને જ મહાદેવજીનું મૃદુ આદરભાવથી દર્શન કરતા જોયા. એટસે મનની એ બધી ગુંચવણના નિશ્ચકચું મારે આ પ્રક્રિયાની કે.

“આજે તમે ઘણો સારો પ્રક્રિયાઓ કે. શિક્ષાપત્રીની કોઈ પણ આજા માટે જરૂર પણ શાંકા કે પ્રક્રિયા થાય તો તેનું પોતાના મનમેળે સમાધાન કરી ન કરી દેખું. એવું કરવામાં લારે જોખમ રહેખું છે. સત્તરાસ્ક અને સત્તપુરુષમાન્ય સંવધણો અર્થ સમજાય તંત્ત તો હરકત નહિં; પણ કદાચ અવગું સમજાય અથવા બીજા કોઈ પાસેથી ભગતી વાતો વાંચવા સાંભળવામાં આવે તો, મનની સ્થિતિ વધારે હેઠાળાઈ જાય. એવા પ્રસંગે તો ડુધરુ આવીને અથવા પત્રકરણ તરત જ ખુલાસો મેળવી દેવો જોઈએ.” નાથશુલાદ્યાએ કહ્યું.

પછી નાથશુલાદ્યાએ શિક્ષાપત્રી મંગાવી.

“તમારા પ્રક્રિયાને સંબંધિતના બીજુ જે આજાઓ શિક્ષાપત્રીમાં કહેલી છે, તેના પણ સાચે સાચે જ વિચાર કરવો ધેરે છે.” એમ કહીને એમણે શિક્ષાપત્રી પોતાના હૃથમાં લડન નીચે જ્ઞાનવેલા પાંચ શ્રેણીઓ વાંચી સંભગાચ્ચા. અને પછી કહ્યું: “જુદ્યો ! આમાં પહેલી આજા છે કે, ‘મ.ગૌમાં ચાલતાં શિવાલયાદિક દેવમાદિર આવે તો તે દેવને પ્રખૂમ કરવા અને એમનું આદરશી દર્શાન કરવું (સ્વે. ૨૭);’ બીજુ આજા છે કે, ‘સંપ્રદાયનો આશ્રિત થયો હોય તેના કુરામાં પરપરાશી કપાળમાં નિર્મુહ-તિલક અને ગળામાં રદ્રાધની માળા ધારણું કરવાનું ચાઢ્યું આવતું’ હોય તો, આશ્રિત થયા પછી પણ તે ધારણું કરવાનું તણે ચાડુ રાખવું (સ્વે. ૪૬);’ ત્રીજુ આજા છે કે, ‘નારાયણ અને મહારાનું એકાત્માપણું સમજવું’ (સ્વે. ૪૭); ચોથી આજા છે કે, ‘ગૃહસ્થ લનિલકરે, શ્રાવણ માસમાં બીજીપત્રાદિક વડે મહારેવનું પૂજન આતે કરવું યા બીજા પાસે કરાવવું’ (સ્વે. ૧૪૮);’ અને પાંચમી આજા છે કે, ‘આશ્રિતમાને વિષણુ, શિવ, ગણુપતિ, પાર્વતી અને સૂર્ય એ મંદ્યાતન દેવને પૂજણપણે માનવા (સ્વે. ૮૪).’ આ આજાએ વાંચીનાં એ પણ પ્રક્રિયાપ્રાપ્ત જ ઉપરિથિત થાય છે. પહેલો પ્રક્રિયા થાય છે કે, સંપ્રદાયનો આશ્રિત થયા પછી, જે પુરુષ આશ્રયનાં બાબચિલો જેવાં કે, કપાળમાં જોઈયું; તિલક અને ચાંદંદા, તથા ગળામાં નુગસીની મેવડી કરી ધારણું કરવી—એ ચિહ્નો ધારણું ન કરે તંત્ત, તે આશ્રિત કંડેલાચ કે કેમ ? બીજે પ્રક્રિયા થાય છે કે, દર્શાન, પૂજન, અર્ચન એ બધા નવધાલાદિતના પ્રકાર ગણુથાય છે. જો આશ્રિત ઈષ્ટદેવ સિવાય બીજા દેવનું દર્શાન, પૂજન વર્ગે આદરભાવથી કરે અને

પૂજયપણે માનેતો તે એની અનન્યભક્તિમાં હોથ ગણ્યાય કે તેમાં
શ્રીલુભૂતારાજે જે અદ્વિતીય સિદ્ધાંતો અને ઉચ્ચ ધર્મપ્રણાલિકાઓ
પ્રવતાવેલી છે, તેનો ભર્મ ધ્યાદ્ય સમજ્યા વિનાજ લે ઉપર જણ્યાવેલી
આજાએ ઉપલક વાંચવા વિચારવામાં આવેતો, તેમાં પહેપહે વિરોધાલાસ
લાગે તેમ છે. અનુંને ?” નાથલુભાઈએ કહ્યું.

“હા લાગે છે તો એવું જ.” ચારેક જણુ એક સાથે બોલી જિડ્યા.

“પણ, અરેખર એવું નથી. જે જરા તટસ્થ દસ્તિએ અને શાંતચિત્તે
વિચાર કરવામાં આવેતો શ્રીલુભૂતારાજે, આ અને એના નેવી બીજુ
આજાએદારા જે સિદ્ધાંતો અને ધર્મપ્રણાલિકાઓ સ્થાપિત કરેલી છે, તે
ન જૂતો ન અવિષ્યતિ એવી અનેડ અને અનુપમ છે, એવી પ્રતીતિ તરત
જ થાય તેમ છે.” નાથલુભાઈએ જણુ અંતરિક્ષમાં કોઈ તેજવિપિ
વાંચી રહ્યા હોય, તેમ અંભમાં અલૌકિક તેજ ફાખવાને કહ્યું.

સલામાં સંપૂર્ણ શાંતિ છવાઈ ગઈ; બધા એકચિત્તો સાંભળવા લાગ્યા.

“એવું કહેવામાં આવે છે કે, સંસ્કૃતવિદ્યાનું જ્ઞાન અને ધર્મનું
પાલન આવે જેવું અને જે દીતે ભારતમાં થાય છે, એવું અન્યાન
ક્યાંય થતું નથી. એ અનું છે કે, ભારતમાં સંસ્કૃત વિદ્યાના અનેકાનેક
ધર્મધર અને અનેડ પંડિતો વસે છે. એ પણ અનું છે કે, ભારતની પ્રજા,
ધર્મનું પાલન સભિષેષ કરે છે; પણ એ સાથે જ, એ પણ અનું છે કે,
ખીન હેવો, ધર્મો, શાર્ચા, તીણો અને સાધુઓની નિંદા ભારતમાં થાયછે
એટલા પ્રમાણુમાં અને એવી રીત અન્યાન્ય ક્યાંય કદાચ નહિ થતી હોય.
આને ઉચ્ચ સંસ્કારી અને સહાયાર્થી ગણ્યાત્મા વૈષ્ણવ, શિવ અને શક્તિની;
શૈવી, વિષણુ અને શક્તિની તથા શાક્ત, વિષણુ અને શિવની નિંદા કરતાં
પાંચ વારીની કહી જેતો હોય એમ જણ્યાતું નથી. એ નિંદા કરવા એસે છે
ખારે માનવતા, સભ્યતા અને સુજ્ઞનતાના વિવેકવિચારની બધી જ મર્યાદાઓ
નેવે મૂઢી હે છે. એ માને મનાવે છે કે, નિંદા કરવી એ પોતાના
ધર્મ છે—હુક્ક છે; એટલું જ નહિ પણ, નિંદા એટલી વધારે ઉચ્ચ અને
કંક કરવામાં આવે તેટલું વધારે પુણ્ય પોતે કમાય છે એવું પણ એ માને
છે. આ સ્થિતિ એકલા ભારતમાં જ પ્રવર્તો છે એવું નથી; જગતમાં

સર્વીન, એઠા વત્તા પ્રમાણુમાં એવું ચાંદે છે. ધર્મજગતની આ સ્થિતિ ભારે હુંઅ અને આક્રીય ઊપજનવે એવી છે. માણુસના ધર્મજીવન ઊપર લાગેલા આ કલાંકને સમૂળ ડોચીનાંખીને દૂર કરવાના મંગળ હેતુથી, શ્રીલુલુમહારાજે તેથી શિક્ષાપત્રીઓં ડોચીપણ દેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર, તીર્થ, સાધુ અને પતિવતા કીની નિંદા કરવા કે સાંલગ્નવાનો આશ્રિતમાત્ર ભારે ભાર્યાંખ નિષેધ કરવાનેલો છે (સ્ટો. ૨૧).” નાથજીલાઇએ કહ્યું.

“પણ જે દેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર જેને સાધુ મહિન અને તામસ હોય તથા જે શુષ્ટકાની, નાસ્તિક અને વામમાર્ગી હોય, તેની નિંદા તો કરી શકાય અને સાંલગ્ની શકાય ને?” અચરતલાકે વચ્ચે જ પૂછ્યું.

“ના. ડોચીપણ શાખામાં બધા જ દેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર અને સાધુનો સમાવેશ થાય છે. શિક્ષાપત્રીનું આ વિધાન પ્રથમદર્શનીય આક્રીય પ્રમાણે તેવું લાગે છે, ખરું ને? પણ સત્તાજ્ઞો અને સત્પુરુષો એવી અવાજે, મહિન અને તામસી દેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર, તીર્થ અને સાધુનો તથા શુષ્ટકાની, નાસ્તિક અને વામમાર્ગીનો સંગ કરવાનો, તેમની વાત સાંલગ્નવાનો, તે તેમના એંથી વાંચવાનો ભાર્યાંખ નિષેધ કરે છે; એટલું જ નહિ પણ, સ્વર્માણં તેમના છાંથી ન પડે એવી રીતે દૂર રહેવા આસ આચન્હ કરે છે. પણ એ ડોચીની નિંદા કરવાનું કયાંય કહેતાં નથી. વ્યવહારમાં પણ આપણે જે ગામ જરૂર હોય યા જે કામ કરવું ન હોય, યા જેનાથી આપણું ભારે અહિન થાય એમ હોય, એવી વ્યક્તિ કે વસ્તુની હુમેશાં ઉપેક્ષા જ કરીએ છીએ. એ જાણું છે જ નહિ એમ ભાનીને, એનો કરી વિચાર સરખોય કરતા નથી. પણ એવી નિંદા કરવા જેસતા નથી. એનું કારણ એ છે કે, નિંદા એક એવું જેર છે કે જેના ભારે એ વાપરવામાં આવ્યું હોય તેને એ કંઈજ નુકશાન કરતું નથી. પણ નિંદા કરનારને પોતાનેજ એ ભારે નુકશાન કરે છે. શાસ્ત્રો અને અનુભવી પુરુષો તેથી જ કહે છે કે, નિંદા કરવાથી, જેની નિંદા કરવામાં આવે છે તેનાં પાપો નિંદા કરનારને વળગે છે. આ વિધાન પ્રથમદર્શનીય હુસવા જેવું લાગે છે, પણ તે સંપૂર્ણ સાધું છે. નિંદા કરતાં પહેલાં, જે વ્યક્તિને કે વસ્તુની નિંદા કરવાની હોય, તેનાં રૂપ, શુણુ, સ્વભાવ અને કિયાનો એડો ઘણો પણ અભ્યાસ અને મનન કર્યું પડે છે, એટદે એના પરિણામે, ઓછાવતા અંશે પણ મન હૃષિત થાય જ છે.

એજ પાપ લાગ્યું કહેવાય. વળી, નિંદા કરવાથી સામી વ્યક્તિમાં ને મહિન તરવ અને ફરજ હોય, તે ફરજ જતું નથી, પણ એ નિંદા કરનારમાં આવે છે. તાત્પર્ય કે, નિંદા કરવાથી લાલ કંઈ થતો નથી, પણ સુકશાન ઘણું થાય છે.”

“કોઈ કહેશો કે, મહિનહેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર, તીર્થ કે સાધુ હોય, યા શુદ્ધજાની, નાસ્તિક અને વામમાર્ગી હોય, તેતું ખંડન તો કરવું જ જોઈએ. ખંડન અવશ્ય કરવું જોઈ એ, પણ ખંડન કરવાની રીત સૌ કોઈએ અરાધર જાણ્યી સમજ લેવી જોઈએ. કે એવી વ્યક્તિ કે વસ્તુ હોય તેની સહાતર ઉપેક્ષા કરવી, એટલે પોતાના ભાર્ગભાં અને ન આવવા હેવી અને એના ભાર્ગભાં ન જવું, એનાથી રોચાજન ફર રહેવું એ ખંડનનો પહુંલો પ્રકાર છે. તર્ક અને ન્યાયયુક્ત હાયલા દ્વીળા અને પ્રમાણેણી સામાની વાતનો છે ડિડાડી હેવો એ ખંડનના બીજો પ્રકાર છે; અને સામાની વાત સર્વદાએ અહિતકર્તા જ છે, અનું શિપુભાયાદારા વિવેકથી સાખિત કરવું, અને તે સાથે જ પોતાની વાત જ સર્વરીતે હિતકર્તા છે એવું સૌચય વાણી, વિચાર અને વર્ણનથી મંડન કરવું એ ખંડનનો વીજો પ્રકાર છે. જેને ભગવાને યુદ્ધ અને શક્તિ આખી હોય છે, તે માટા ભાગે બીજી પ્રકારની એ ઉનરીતિ અપણ્યાર કરે છે. કે આ પ્રકારની રીતિ અપનાવે છે, તેના મનમાં સામા માટે તિરસ્કાર અને ઘૃણા ભરેલા હોય છે, પરિણામં, એ તેની સાથે અને તેના માટેના ન્યવહારમાં, ઘણી વાત, વાણીની સૌચયતા અને વિનોદની સમતા ગુમાવી હે. જેનામાં યુદ્ધ અને શક્તિ છે, પણ એ તેને ભગવાનની ધૂના અને આત્મ પ્રમાણેજ, અર્થાત્ ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે અને ભગવાનની દોરવણી પ્રમાણેજ વ.પરે છે તે, વીજી પ્રકારની ખંડન રીતિ અપનાવે છે. આ વીજી પ્રકારની રીતિ, સ્વનાતમક ખંડનરીતિ કંદવાય છે. શ્રીભૂમહાદારે એ રીતિ અપનાવેલી છે. સુમુકુંચ તો પહેલા પ્રકારની ખંડનરીતિજ અહૃત કરવી હિતાવહ છે. ખંડનના આ પ્રકારેની વિગતોની રૂપણતા માટે એક એ હાયલા લઈએ: વૈષ્ણવાચાયેન્દ્રિશ શાંકરાચાર્યના કેવળાદ્વિતવાહનું, ‘એ શ્રદ્ધાવાહ છે, પ્રશ્નાનું યુદ્ધવાહ છે,’ વગેરે આદ્યે મધ્યિને ખંડન કર્યું છે; જ્યારે શ્રીભૂમહાદારે, અમની વાતને ભધદરિયે વહાણુમાં એઠેલો માણુસ, પાણી સિવાય જગતમાં બીજું કંઈ છે જ નહિ એમ કહે, એના જેવી

ગણ્યાવીને, સર્વ સામાન્ય જનતા માટે એ ઉપયોગી નથી એમ કહેલું છે. શંકરાચાર્યની માન્યતાનું ખંડન તો બન્નેએ કરેલું છે; પણ તે કરવાની પદ્ધતિ અને ભાષા જુદી છે. પરિણામે રામાનુજાચાર્ય વગેરેની ખંડનરીતિમાં જે ઉચ્ચતા અને કદુતા જોવામાં આવે છે, તે શ્રીજી-મહારાજે અપનાવેલી રીતિમાં જણ્યાતી નથી; જોલદું, એમાં સુમધુર અભિજ્ઞતા લાગે છે. એટલે, શિક્ષાપત્રીના રંમા સ્કોલ દ્વારા જે સનાતન સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે બરાબર સમજી વિચારીને સૌ કોઈએ જીવનમાં આચરવો જોઈએ.

“એ સિદ્ધાંત લક્ષ્મા રાખીન, હવે આપણે ઉપર જણ્યાવેલી પાંચ આજ્ઞાએનો વિચાર કરીએ. કોઈ કહે છે કે, જગત જૂહું છે, જુદિ સ્વમેવતું મિથ્યા છે; કોઈ કહે છે કે, એ પરથ્રણની લીલા છે; કોઈ કહે છે કે, એ પરથ્રણનું પરિલ્લાભ છે; કોઈ કહે છે કે, એ માયાનું કાર્ય છે; તે કોઈ કહે છે કે, એ કિયા આપોઆપ જ ચાચા કરે છે, એમ જગત (સુધિ)ના સર્જન અંગે જાતજાતની વાતો થાય છે. પણ, શ્રીજીમહારાજે સૌને ગળે જીતરે એવી સાચીવઃત સાતીભાષામાં સમજાવી છે કે, અગવાન સુધિનું સર્જન, સંવર્ધન, અને સંહાર-બધું જ સર્વ જીવોના કલ્યાણ અથે જ કરે છે; જીવો પોતાનું આત્માંતિક કલ્યાણ સાધી શકે એવા મંજળહેતુથી જ, એમણે જુદિની પ્રક્રિયાની ચોજના કરેલી છે. એ ચોજના ડામ કરવા માટે, એમણે સૌ પ્રથમ અદરથ્રણમાં પોતાની શક્તિ પેરી, અદરથ્રણ એ શક્તિ પ્રકૃતિ-પુરુષમાં, પ્રકૃતિની પ્રધાનપુરુષમાં, પ્રધાનપુરુષે મહત્તમ્યમાં, મહત્તમ્યે વિસાટનારાયણમાં, અને વિસાટનારાયણે પ્રક્રિયા, વિષણુ અને શિવમાં એમ પરંપરિત શક્તિ પ્રદાન કરેલી છે. આ ઉપરથી સહજ સમજાશે કે, જુદિનું સર્જન, સંપોષણ અને સંહારનું કાર્ય પ્રક્રિયા, વિષણુ અને શિવ કરે છે એમ જે કહેવામાં આવે છે, તે બરાબર નથી. વ્યક્તિગત હેવ તરીકે, એમનામાં એવી કોઈ શક્તિ નથી; પણ પરથ્રણ પુરુષોત્તમનારાયણે પ્રેરેલી શક્તિના બાળ વડે જ એ ત્રિમૂર્તિ આ અદ્ભુત કિયા કરી શકે છે. એ શક્તિના પ્રવેશના કારણે જ, જગત એમને અગવાન તરીકે પૂનેછે અને ઉપાસે છે. એમ અહીં જીમરેઠમાં કારોબારી અને ન્યાયભાતાના ઉન્ન્યસત્તા ઘરાવતા અમલહારેમાં પોતાનામાં વ્યક્તિ તરીકે કારોબારી અને ન્યાયની કોઈ સત્તા હોતી નથી; પણ, રાજકૃતાએ શાસનધારદ્વારા

એ શક્તિ પ્રેરણી હોય છે. આથીતો જ્યારે એ જ વ્યક્તિ સત્તા ઉપરથી ફૂર થાય છે ત્યારે, એનું નામ, રૂપ તો જે હોય તેજ ચાલુ હોય છે, છતાં કોડો તેને સદ્ગામ કરતા નથી. તેમ ભવપ્રક્ષાહિક હેવો, ભગવાને આપેલી શક્તિના જ્ઞાને સર્જનાહિક કરે છે, એટલે શાસ્ત્રો અને અનુભવી સત્પુરુષો, જ્યારે જ્ઞાનના સર્જક તરીકે અધ્યાત્મ, સંપોષક તરીકે વિષણુનું અને સંહારક તરીકે શિવનું વર્ષણ કરે છે ત્યારે, એ વર્ષણ અરેખર એમનું વ્યક્તિગત દેવતાનું હોતું નથી, પણ પરશત્પર પુરુષોનામ નારાયણે પ્રેરણી શક્તિનું જ વર્ષણ હોય છે. સુધારનાં હસ્તામી કરવા સમર્થ સંતકવિચે, આ હૃદીકિત આડકતરી રીતે સમજવતો ગાયું દે કે,

“કોટિ વિષણુ, અધ્યાત્મ કરનોટી, શંકર કોઈ સુરત આણી;
શારદ, શૈવ, નારદ યું પ્રાણુવે, નહિ માનત નર અભિમાની.”

હનિયા અધ્યાહિકને ભગવાન અને નારાયણ તરીકે માનીને પૂજતી હોય, પણ એ પોતે ડાઢ્યા અને સમજુ છે એટલે જાણું સમજે છે કે, જગતનું સર્જન વળેરે કરનારી શક્તિ પોતાની નથી, પણ પરમાત્માએ કૃપા કરીને પ્રેરણી છે; તેથી, એ શક્તિદાતા પરમાત્માની એ પોતે હુમેશાં સ્તુતિ કરતા હોય છે. સર્વેશ્વર શ્રીજીમહારાજ કહે છે કે, અધ્યાત્મ, વિષણુ, શિવાહિક સ્વરૂપોમાં જે પરશક્તિ પ્રવેશિને પ્રતિક્ષિત થયેલી છે, તે શક્તિ ભગવાનની પોતાની છે; એટસે એ બધાં ભગવાનની પરશક્તિના ધારક, વાહક, પ્રતિનિધિ અવતાર સ્વરૂપો છે. આશ્રિતમાત્ર આ હૃદીકિત સમજે અને સમજુને શુભનમાં તે પ્રમાણે આચંદ્ર, તેવા ઉચ્ચ ઉંદશ્શી શ્રીજીમહારાજને શિક્ષાપત્રીમાં માર્ગમાં ચાલતાં, શિવલયાહિક દેવમાહિરે આવેતો; તે દેવને પ્રણામ કરવાની અને તેનું દર્શન કરવાની, તેમજ આવણું માસમાં બીલીપત્રાહિક વડે શિવનું પૂજન કરવાની, નારાયણ અને મહેશતું એડકતમાપણું સમજવાની, તથા વિષણુ, શિવ, ગણુપતિ, પાર્વતી અને સૂર્ય એ પચાયતન દેવને પૂજય માનવાની આજાઓ કરેલી છે.”

“આશ્રિત થયા પદ્ધી પણ, કુળપર પરાની રૂદ્ધિના કરણે ન્રિપુંડ અને રૂદ્રાક્ષની માણા ધારણાની આજા, આપદ્રમ્બ આજા છે. એતો સૌ કોઈ જાણું સમજે છે કે, જેમ પોલીસ યા લશ્કરની નોકરી જે સ્વીકારે તેણે અને ગણુવેશ અને બિલ્લો ધારણું કરવો એ તેનો આવશ્યક ધર્મ છે, અને

એમાંજ એની શોભા છે; તેમ, ને સંપ્રદાયનો આશ્રિત થાય તેણે સંપ્રદાયના પ્રતીક્ષસમાં બાધ્યચિહ્નો ધારણું કરવાં, એ તેનો ધર્મ છે અને એમાંજ એની શોભા છે. પણ, પ્રાણુદ્ધાનિ થાય એવો મહદૂ આપદ્ધર્મ આવી પડે ત્યારે, સમયને સમજુને એ બાધ્યચિહ્નો એ ધારણું ન કરે તો, એમાં આશ્રયધર્મનો લગ્ન થતો નથી. સંપ્રદાયના સંતો ઉપર જ્યારે અસાધુ પુરુષોએ અસદ્ય અત્યારાદો આયરવા માંડયા ત્યારે, શ્રીજી-મહારાજે પોતે એમની પાસે, એમને જોતાંજ એણાખાવી હે એવાં સર્વો બાધ્યચિહ્નોના થોડા સમય મારે ત્યાગ કરાવ્યો હતો; અને એ કળા વીતી ગચ્છે ત્યારે, પૂર્વવત્ ચિહ્નો ધારણું કરાવ્યાં હતાં. અથાતું, જે કૃંગ-પરંપરાની રીતનો લગ્ન કરવાથી જ્યકિતિગત તથા સામાજિક પ્રતિધાની અથવા પ્રાણુની ભારે હાનિ થવનો પ્રસંગ હોય તો તેવા પ્રસંગે, શ્રીજી મહદૂરાજે પોતાના આશ્રિતને પણ વિનુંડ અને રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરવાની ધૂર આપેલી છે. આ સંપ્રદાયની એક વિશિષ્ટ ઉદ્દેશ નીતિરીતિ છે.”

“આ જનમમાંજ આયંતિક કર્યાણું સિદ્ધ કરવું એ માનવજીવનતું પરમ ધૈર્ય છે. એ ધૈર્ય સિદ્ધ કરવા મારે સ્વસ્થ ઢેહડૂપી સાધનની ખાસ આવસ્થાકર્તા છે; એટલે સુસુકુએ એ સાધનની યોગ્યરીતે જાળવણી કરવી જોઈએ. શિક્ષાપત્રીના આ શ્લોકમાં, વ્યવહાર અને મોકષદિયે અતિ-આવસ્થાક અને ઉપયોગી કહી શકાય એવી જે આજા આપેલી છે, તેવી ખીજ કોઈ શાઓમાં ભાગ્યેજ આપેલી છે.”

“તમારા પ્રશ્નનો ઉપર જણાયા પ્રમાણે ખુલાસો છે. હુંવે, એમાં કંઈ શાંકા થતી હોય, કે કંઈ ન સમજાયું હોય, તો કહો.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“આપે સંપૂર્ણ સંતોષકારક મુલાસ્સો કર્યો છે; એથી મારા મનમાં ભરાયેલો ગુંચવાડો હુર થયો છે.” અનુરતલાલે હુંથ જોગીને કહ્યું.

“આવી રીતે સમજવવામાં આવે, અને સમજુને ઉવનમાં વર્તવામાં આવે, તો ધર્ષણી ગેરસમજો પ્રવત્તે” છે તે હુર થઈબન્ય”. નવા આવેલા એક લાઇંચો કહ્યું.

૧૩. વિજયાદ્શમીની સભા

વિજયાદ્શમીની એ સભામાં, ચારેક જાણું નવા આવેલા હતા; એમાં એક ભાઈ, વિજાનનો વિષય લઈન. વડોહરા કુલેજમાં છેડલા વર્ષમાં અસ્થ્યાસ કરના હતા. તેમણે પ્રશ્ન પૂછવાની રજી માગી, કે મળતાં તમણું પ્રશ્ન કર્યો કે, “નેનું એ આંગનો, નાંસગણું એ કાનનો, ગાંધલેવો એ નાકનો, સ્વાહ આખવાં એ કુલડાનો અને રૂપણ કરવો એ તવાનો સ્વાભાવિક ધર્મ ગણ્યાય છે. એ સ્વાભાવિક ધર્મ પ્રમાણે, કે તે વિષયાનો ઉપલબ્ધ કરવો એ કે તે ધનિદ્રયોનું સ્વાભાવિક ધર્મ ગણ્યાય છે. ધનિદ્રયો માટે કે ધર્મ સ્વાભાવિક છે, તેનું નિયંત્રણ કરવું એ શું ચાંચય છે ?”

“કે ધર્મ કર્મ સ્વાભાવિક હોય તેનું નિયંત્રણ કરવું એ અસ્વાભાવિક કહેવાય, અને કે ધર્મ કર્મ અસ્વાભાવિક હોય તે અધર્મ ગણ્યાય; તેથી ધનિદ્રયોનું નિયંત્રણ કરવું, એ પણ અધર્મ ગણ્યાય, એજ તમારો પ્રશ્ન છે, ઘરું ને ?” નાથજીલાઠાંદ્યો પેમ અને વાત્સલ્યભાવ નીતરતા સ્વરે પૂછ્યું.

“જી હા. આપે મારો પ્રશ્ન વધારે રૂપણ કરો.” પ્રશ્ન પૂછનાર ભાઈએ સહેજ હુસ્તીન કહ્યું.

“તમારો પ્રશ્ન આજે સમાજમાં કે મનોહરા સામાન્યરીતે પ્રવર્તે છે, તેમાંથી ઉહુચેત્તા છે; પણ તે આજના શુલ્ક દિવસ સાથે સુનાંગત ગણ્યાય એવો પણ છે. આજે વિજયાદ્શમી છે. જૂના વખતમાં, રાગેયા, આ દિવસે શરૂ રાજયોત્સવ પ્રદેશ ઉપર આંકમણું કરતા, અને તેના ગ્રેડે ધર્મો પ્રદેશ જીતી લઈને, પછી વિજયોત્સવ જોગવતા. એ કાળમાં વિજયાદ્શમીના દિવસે જે વિજય મેળવાય તે આજા વર્ષ હરમિયાન મળનારા વિજયોનું પ્રતીક ગણ્યાતો. આજે પણ શુલ્ક કામનું વિજયપ્રસ્થાન વિજયા-

દ્વારા હિંસા કરવામાં આવે છે. વિજયાદ્શમીના ઉત્સવ અંગે ખીજુ એક કથા છે : મહાલાચરતકણમાં પાંડવો જૂગઠું રમ્યા અને હાર્યા, એટલે રમતી વર્ષતે કરેલી શરત પ્રમાણે, એમને બાર વર્ષ સુધી વનવાસ અને પછી, એક વર્ષ સુધી અજાતવાસ ભોગવો પડ્યો. અજાતવાસ દરમિયાન, પોતાનાં અનોઝ અને અલૌકિક આયુષો, એક શમીવૃક્ષના પોલાણુભાં એમણે સંતાડી હીધાં અને પછી પાંચ પાંડવો અને દ્રૌપદી, ખાંડાં જી, વિચાનગરના રાજને ત્યાં નોકર તરીકે છાનાં રહ્યાં. એમની શોધમાં નીકળેલા કૌરવોએ જે હિંસા એમના અજાતવાસની મુહૂર પૂરી થઈ તેજ હિંસા, અચાનક આડમણું કરીને વિચાનગરની ગાયોનું ધાણું વાળીને હરી લીધું. એ હિંસા, રાજ રાજધાની ખાંડાર ગયો હતો; તેથી, ગાયોને પાછી લાપન માટે, રાજનો પુત્ર લશ્કર લઈને કૌરવો સામે યુદ્ધે ચઢ્યો. એની મહદમાં પાંડવો સાથે ગયા. જતાં જતાં રક્તામાં પેલા શમીવૃક્ષ ઉપરથી પાંડવોએ પોતાનાં આયુષો ઉતાર્યાં અને ઇરિથી ધારણું કર્યાં. પછી, ચુદમાં કૌરવોને હરાવ્યા અને ગાયોને નગરમાં પાછી લાભ્યા. એ વિજયનો ઉત્સવ ઊજવામાં આવ્યો, તે હિંસા વિજયાદ્શમી હતી. આ ઉત્સવ અંગે ત્રીજું પણ એક કથા છે : જુના વર્ષનમાં, વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાભ્યાસ માટે ઋષિ મુનિઓના આશ્રમમાં જઈને રહેતા; વિદ્યાર્થ્યન પૂરું થઈ રહે એટલે ગુરુનું અને શાસ્ત્રોનું પૂજન કરવામાં આવતું, અને અવિદ્યારૂપી અજાનનો નાશ કરી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવારૂપી જે પ્રકાશવિજય મેળવવામાં આવ્યો, તેનો ઉત્સવ ઊજવામાં આવતો હતો. આ ઉત્સવ પણ વિજયાદ્શમીના હિંસા ઊજવાતો હતો.” નથળુભાઇએ કંઈક લંબાધૂથી કહ્યું.

“આ ખાંધી તો ઈતિહાસની વાતો થઈ, તેને મારા પ્રશ્ન સાથે શું સંખ્યાં છે તે સમજાતું નથી”. પ્રશ્ન પૂછનારે અધીકારી અની વંચ્યે જ કહ્યું.

“વિચાર કરવામાં આવે તો, તમારા પ્રશ્નનો ઉપર જણાવેલી વાતો સાથે ધંધું સંખ્યાં છે, એવી તરત જ ખાત્રી થાય તેમ છે. ઈતિહાસની કથાઓમાં તો રાજાઓ વર્ષમાં એકાદવાર યા મર્યાદિત સમય માટે જ શત્રુઓ સામે યુદ્ધે ચઢાના, અને જીત કરતા તેટલી જ વાત કહેલી છે; પણ ભાણુસે તો, પોતાના શત્રુઓ સામે નિત્ય યુદ્ધે ચઢાવાની અને તેમને જીતવાની જરૂર હોય છે. મનુષ્યદેહ એ એક નગર છે. જીવ એ નગરનો રાજ છે. એ કાયાનગરને નવ યા દ્વારા હસ્ત દરવાજા છે.

ખાલારથી શત્રુઓ અંદર હાખલ ન થાય, એ માટે એ હરવાળાઓ ઉપર આખંડ ચોકી કરવા માટે, હશ ઇન્દ્રિયોદ્ધી સેવકો—ચોકીદારો જીલેલા હાથ છે; તે ઉપરંત, મન, ઝુદ્ધ વગેરે અંતઃકરણુડ્ધી બીજા ચાર સેવકો પણ નગરના હરવાળની અંદરની બાજુંચં ચોકી માટે ડિલા રહેલા હાથ છે. કોઈ રાજી જ્યારે પોતાના શત્રુઓના હૃદ્યના નામાશીલયો પરાજય પામે છે ત્યારે, એનું લુચન નાટભ્રષ્ટ થઈ જાય છે; તેમ કાયાનગરનો રાજી લુચ, જ્યારે કામ કોધાહિક અંતઃશત્રુઓ સામે હુદારે છે ત્યારે, એની સ્થિતિ ખૂબ દ્વારાનક અની જાય છે. શાણદાહિક વિષયોના ઉપકોગની વાસના, હેતુ અનીને એને વગળે છે ત્યારે, રાજી લુચનું સ્વરૂપ, સ્વભાવ અને સ્થાન ખૂબું જ બદલાઈ જાય છે. રાજી લુચ સ્વભાવે અવિનાશી અને અવિકારી છે; પણ ઉપર જાણાયેલા સેવકો અને શત્રુઓને વશ વર્તવાના પરિણામે પત્રરવિજનમં અને પુનરાગિમરણ ના વિષયકમાં એ અથડાતો ફરે છે. સ્વરૂપે એ નિત્યચૈતન અને પ્રકારામય છે; પણ કામાહિક શત્રુઓને વશ વર્તવાના પરિણામે એ અંધ, અજ્ઞાની અને નિસ્તોજ અની જાય છે. એનું હેઠળ ઇન્દ્રિયોના સ્વામી તરીકેનું પદ નાશ પામે છે અને એ પોતાના જ સેવકોના સેવક થઈ જાય છે. એનું પરિવર્તન એવું થાય છે કે, નાશવંત અને હુદ્ધિપ હેઠને જ એ પોતાનું સ્વરૂપ માને છે. હેઠના સ્વભાવે અને ગુણો એ જ પોતાના સ્વભાવો અને ગુણો છે એમ માને છે. આ હુદ્ધિપ સ્થિતિમાંથી ભયવા માટે, માણુસે અંતશ્રાનુંચો સામે નિત્ય યુદ્ધ કરવાની અને યુદ્ધમાં તેમને હુદ્ધાને કાયાનગરમાંથી હુંકી કાડી, પોતે રાજી તરીકે વર્તવાની જરૂર છે.” નાથલુભાઈએ કહ્યું.

“પણ એ કરવું શી રીતે?” પ્રશ્ન પૂછનાર લાઇએ હાથ જોડીને પૂછ્યું.

“તમારા પ્રશ્નના જવાબમાં એ રીતની વિગતો સમાયેલી છે.” નાથલુભાઈએ મંહમંહ હુસતાં કહ્યું.

“કૃપા કરીને અમને એ વિગતો સમજાવો.” ચાર પાંચ જણે હાથ જોડીને એકી સાથે વિનંતી કરી.

“એવું માનવામાં આવે છે કે, તૃપ જેવું, શાણ સાંકળાવો, વગેરે આંખ, કાન આહિ ઇન્દ્રિયોના સ્વભાવિક ધર્મકર્મો છે; પણ, એ માન્યતા અરાધર નથી. આ વિધાન અરાધર સમજવા માટે એક હાખદો લાઇએ :

કેમેરા સામે કોઈ માણસ ડિલો રહે એટથે એતું પ્રતિબિંબ કેમેરાના મુખ આગળ રાપેલા કાચમાં સ્વાભાવિક રીતે જ હેખાય. એ ઉપરથી જ જો માણસ એમ માને કે પોતાનો ઝાટો: પડી ગયો, તો તે માન્યતા ખરાખર નથી. જ્યાં સુધી ઝાટોથાકુર અંહર ખેટ મૂકે નહિ અને પછી કણ ફાયે નહિ, ત્યાં સુધી ઝાટો પડતો નથી. એનું ને?" નાથલુલાઈએ સહેજ હુસ્તીને પૂછ્યું.

"હા, એ ખડું છે", પ્રશ્ન પૂછનાર લાઇએ કહ્યું.

"કેમેરાના મુખ આગળના કાચને ઠેકાણું ઇન્દ્રિયો છે, સાંજું નરસું કે કોઈ પદાર્થ ઇન્દ્રિયો આગળ આવે તેનું પ્રતિબિંબ એમાં પડે જ છે; પણ, ઇન્દ્રિયો તો જડ છે, એનાથી સ્વતંત્રરીતે કોઈ પદાર્થ અહુણું કરવાની હિયા થઈ શકે તેમજ નથી. એક માણુસની આંખ, આપણી આંખ જેવી સારી હેખાતી હોય, છતાં તે જોઈ શકતો ન હોય; ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે, એની આંખના દેવતા ડાહી ગયા છે. તેથી આંખનું ગોલક સાંજું સરવું હોવા છતાં, એ જોઈ શકતો નથી. આનો અર્થ એ થયો કે, જોવાની હિયા, ખરેખર આંખનું ગોલક, જેને આપણે આંખ કહીએ છીએ, તે કરતું નથી, પણ જેને નેત્રેન્દ્રિયના કેમેરાની કણને ઠેકાણું ઇન્દ્રિયેના દેવતા કહેવામાં આવે છે, તે કરે છે. આંખનું ગોલક સાંજું સરવું હોય, ને એના દેવતા પણ યથાર્થને હોય, છતાં પણ ઘણી વાપત એવું બને છે કે, માણસ જુઓ છે છતાં, જાણે કંઈ જ જોયું ન હોય તેની રિથતિ પ્રવત્તતી હોય છે. ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે, તેની આંખ અને આંખના દેવતા તો ઠેકાણું હતા, પણ એનું મન-એનો લુચ ઠેકાણું ન હતો; તેથી, અનેક પદાર્થો આંખ સામેશી પસારથયા છતાં, એ જોઈ શકયો નથી. આનો અર્થ એ થયો કે, જોવાની શક્તિ ખરેખર નથી ગોલકમાં કે નથી ઇન્દ્રિયેના દેવતામાં, પણ તે લુચમાં પોતાનામાંજ રહેલી છે. કેમેરા હુથમાં લઈને જોખેલા ઝાટોથાકુરને ઠેકાણું લુચ છે. આ અધી વાતનો સાર એ છે કે, જેમ કેમેરાના મુખ આગળનો કાચ કે કણ સ્વયં મેવ ઝાટો પાડતાં નથી, પણ ઝાટોથાકુર પોતેજ ઝાટો પાડે છે. તેમ, ઇન્દ્રિયો અને મન સ્વયં મેવ કિયા કરતાં નથી, પણ લુચ પોતેજ કિયા ગેરે છે અને કરે છે, અને તેથી એ હિયાનું સાંજું નરસું કણ-સુખ યા હુંઘ પણ ઇન્દ્રિયો અને મનને નહિ, પણ લુચનેજ ભોગવણું પડે છે. ઝાટોપાડવા

માટે કેમેરાનો કાચ અને કણ જેમ માત્ર સાધન છે, તેમ કિયા કરવા માટે ઇન્દ્રિયો અને મન માત્ર સાધનજ છે". નાથળભાઈએ કહ્યું.

"આપ કહો છો તે વાતજ સાચી લાગે છે. પણ તો પછી સૌ કોઈ ઇન્દ્રિયો અને મનનો કાંક કાઢે છે, તેનું શું કારણ ?" એ વ્રણુ જણે એક સાથે પ્રશ્ન પૂછ્યે.

"પોતાની ભૂલ અને હોથનો ટોપકો બીજા ઉપર નાખવાની માણુસને ટેવ પડેલી છે, એટલે માણુસ પોતાનો હોષ કરી નેતો નથી, કાઢતો નથી કે કાઢવા હેતો નથી. પોતાના સુખ હુંથી માટે એ હુંમેશાં ઇન્દ્રિયો અને મનનેજ હોવિત માને-મનાવે છે. આ, પણ માનવળુંવનની એક વિચિત્રતા જ છે. આપણે બાચરણું ખુલ્લું રાખીએ, અથવા અંદરથી તાજું સાંકળ માર્યા સિવાય આદી આડું અંધ કરીએ, અને પછી કોઈ અખુગમતી વ્યક્તિ ઘરમાં ફાખલ થઈજાય લારે, બારણને બીજા કોઈને હોષ ફાઈએ કે, તેંબું આ વ્યક્તિને અંદર કેમ આવવા હીધી ? તેના જેવી આ વાત છે. આ એરડામાં ખણ્ડો દૂચા મારીને નથી ખુલ્લા રાખીએ, અને પછી કહીએ કે એરડામાં પાણી કેમ અરાઈ ગયું ? એના જેવી વાત માનવળુંવનમાં સુહીધીકાળથી અનતી આવી છે-આજે બની રહી છે. દેહનું સ્વરૂપ, એના સ્વભાવ અને ગુણ અને દેહમાં રહેલા જીવનું સ્વરૂપ અને એના સ્વભાવ અને ગુણ વચ્ચે અંધકાર અને મરદા એટદું અંતર છે, છતાં આમ કેમ બન્યું છે, કેમ બને છે, તેના કારણનો સમન્તુ માણુસે શાંતિચિત્ત વિચાર કરવો જોઈએ; અને એ કારણો શોધીને ટાળવાં જોઈએ." નાથળભાઈએ કહ્યું.

અધા એક ચિત્ત થઈને સાંભળવા લાગ્યા.

"આ કારણો સમજવા માટે, એ વ્રણુ મુદ્દાની બાબતો પહેલાં સમજ લેવાની જરૂર છે. માણુસ જાની હોય યા અજ્ઞાની, ભક્ત હોય યા અભક્ત, પ્રવૃત્તિધર્મ પાળતો હોય કે નિવૃત્તિધર્મ, પણ કર્મ કર્યા સિવાય એ કાણુવાર પણ રહી શકતો નથી; શાખાદિક પંચવિષયોનો ઉપલોગ કર્યા સિવાય એ કાણુવાર પણ રહી શકતો નથી, પણ એનો અર્થ એવો થતો નથી કે, થઈ શકે તેમ નથી કે, ગમે તેવાં કર્મ કરવા માટે અને ગમે તેવા વિષયોનો ઉપલોગ કરવા માટે માણુસ મુક્ત છે. માણુસ ગમે તંવાં

કર્મ ન કરે અને ગમે તેવા વિષયોનો ઉપલોગ ન કરે તેટલા માટે જ ભગવાને એને બુદ્ધિ આપેલી છે. શુદ્ધનમાં કંઈ વસ્તુ અને કચું કર્મ સારુ; સુખરૂપ અને હિતકર છે, અને કંઈ વસ્તુ અને કચું કર્મ અસાર, હૃદારૂપ અને અહિતકર છે, એવો વિવેક વિચાર કરવાની દર્શિ અને શક્તિ એનું નામ જ બુદ્ધિ છે. સલુંવ સહિતો ઉદ્ઘાનિ વાર ચેનિઓના ચિત્રવિચિત્ર અનેક હેઠામાં મનુષ્યહેલ રબોનામ મનાથ છે, તેનું કારણ એક જ છે. તે એ કે સર્વ હેઠામાં એકમાત્ર મનુષ્યહેલ જ બુદ્ધિયુક્ત છે. બુદ્ધિ હેવાના કારણે જ, માણસ વિવેક વિચાર કરીને ખાય છે, પીચે છે અને કર્મ કરે છે; જ્યારે બુદ્ધિનો અભાવ હેવાના કારણે, પણ ગમે તેવું ખાય છે, પીચે છે અને ગમે તેવું કર્મ કરે છે. પણ જો માણસ, પણ ગમે તેવું ખાય પીવે અને ગમે તેવું કર્મ કરે, તો આપણે તરત જ કહીએ છીએ કે, “આ તો પણ જેવો છે, એની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે.” માણસ વિવેક વિચાર કરીને કર્મ કરે અને દિવયોનો ઉપલોગ કરે છે ત્યારે એણે બુદ્ધિનો સહૃપત્યોગ કર્યો કહેવાયાં જ્યારે વિવેક વિચાર કર્યા સિવાય, કર્મ અને વિષયોનો ઉપલોગ કરે છે ત્યારે એણે બુદ્ધિનો હુકુમ્યોગ કર્યો છે, એમ કહેવાય છે.” નાથજીલાધારે કચું.

“માણસ જ્યારે બુદ્ધિનો સહૃપત્યોગ કરીને કર્મ કરે છે અને વિષયોનો ઉપલોગ કરે છે ત્યારે એને શુદ્ધનમાં સુખ અને શાંતિ મળે છે; પણ, જ્યારે એનો હુકુમ્યોગ કરે છે ત્યારે એને હૃદાને અશાંતિ જ મળે છે. આજે જ્યાં જ્યાં નજર નાણીએ છીએ ત્યાં એક યા ધીજાડે અસુખ, અજીવો અને અશાંતિ ઠેરઠેર ધર કરી એઠેલાં જણ્યાય છે. એનો જીવિસ સાંદ્રે અર્થે એ થાય છે કે, ભગવાને આત્માની ઉન્નતિ માટે આપેલી બુદ્ધિનો માણસે આત્માની અવનતિ માટે જ ઉપયોગ કરેંદ્ર છે—આજે કરી રહ્યો છે. જે શુદ્ધ એકકાળે જ્ઞાન અને પ્રકાશપુંજ ચેતનાં સભર અરેકો હોતો, તે આદ્યા અજ્ઞાની, નિર્સ્તેજ અને નિમાંડ્ય તેમ બની ગયો, તનું સાચું કારણ આ હડીકાંતમાંથી મળી રહે છે.”

“સિંહ પરાક્રમની મૂર્તિ મનાથ છે; પણ, પરાક્રમની મૂર્તિ મનાતો સિંહ પણ જીંબા કાળ સુધી વેઠાંના ટોળામાં રહે એને વેઠા જેવી હિથા કરતો થાય, તે એનું પરાક્રમબન્ધા અલોપ થઈ જાય છે—એનું જંગલના પ્રાણીઓના રાજાનું પહ અદશ્ય થઈ જાય છે, અને એ પણ વેઠા

જેવો ગતાનુગતિક ચાલનારે મૂર્ખ; નરમ અને નિર્માદ્ય બની જાય છે. આજે જુવે, સત્તતરવોને સાથ છેડી ફર્જને અસત્તતરવોને સાથ વહ્નાલો કર્યો છે. એટલે, સંગ તેવો, રંગ એ ન્યાયે, એ સત્તમારી અસત્તતરવો, અવિકારી મરી વિકારી જેવો અને અવિનાશી મરી વિનાશી જેવો થયો છે. જાનના અદ્ભુત પ્રકાશથી અળાહળી રહેલું એતું જીવન, અજાનરૂપી અંધકારથી કાળું મેશ બની ગયું છે; એ કાયાનગરનો દાળ નથી રહ્યો, છન્દિર્યો અને મનનો ઓશિયાળો શુદ્ધામ બની ગયો છે”.

“પહેલાં હતું તેવું સ્વરૂપ, પહેલાં હતું તેવું પદ, જાન, પરાક્રમ, તેજ અને ખળ પાણું મેળવના માટે, અને પહેલાં ભગવાન સાચે જેવો સંબંધ હતો તેવો સંબંધ પાછો નેડવા માટે, જુવે સત્તનો સંગ-સત્તસંગ કરવાની જરૂર છે. સત્તસંગ કરવા માટે, સત્તસંગના નિયમો અને નિયંત્રણાતું પાલન કરવાની જરૂર છે. એ નિયમો એટલે ભગવાને શિક્ષાપત્રીમાં જે આજાએંનો કરેલી છે તે, એ આજાએનાનું નિષ્કર્ષ બની, નિષ્કામભાવે પાલન કરવાની જરૂર છે; અને તે સાચેજ, પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીચામિનારાયણની સરવરાવે ઉપાયના કરવાની જરૂર છે.”

“માણુસ, કેઈપણ પ્રકારના નિયંત્રણ ચાહે તે કરવા, ચાહે ત્યારે કરવા સ્વતંત્ર છે, એવી કાળી કરતો આફથી રાખ્યોમાં અને તર્કસબાળ દ્વારીદ્વારીપૂર્વક કરવામાં આવે છે. પણ, સૌ કેઈ ભૂલી જથ્ય છે કે, સ્વતંત્રતા, એ સાર્પેક્ષ તત્ત્વ છે, એ નિર્માંદ તત્ત્વ નથી. માણુસ, બીજું કંઈ નહિ તો, પોતાની સ્વતંત્રતા જીવનવા માટે પણ ભીજવની સ્વતંત્રતાનું રશણું જ રહ્યું અથડાંતું, એટાંતું નિયંત્રણ તો એણે સ્વીકારવું જ રહ્યું. સુર માણુસ, જીવનમાં ધર્મનિયમોનું પાલન કરે, છન્દિર્યો અને મન અવગા માર્ગે ન જથ્ય અને જીવને સદ્ગુણિતાર, સદ્ગુણાષી અને સત્તરમાં કરવામાં જ સહાયભૂત થાય, એ માટે એની હીલચાલ ઉપર નિયંત્રણ યોજો. એક બીજી સાચેના વ્યવહારમાં સરૂભાવ પ્રેમ અને આદર સચ્ચવથ અને વૃદ્ધિ પામે તે માટે અમૃત નીતિરીતિ અપનાવે, એ બંધન ન કહેવાય. એમાં આત્મ સ્વતંત્રતાની હુનિ થતી નથી, પણ જીવારી સ્વતંત્રતા કેળવાય છે, સચ્ચવથ છે અને વૃદ્ધિ પામે છે. જેમણે જીવનમાં સાચી સ્વતંત્રતા મેળવી છે અને અનુભવી છે, જેમણે પોતાના આત્માને જગતના વિષયોની વાસના, અને ધન્દિર્યો અને મનની ચુંગલમાંથી ભુક્તા કરીને સાચા

અર્થમાં સ્વતંત્ર બનાવેલો છે; કેમણે એવી સ્વતંત્રતા વરેલા આત્માઙ્પે થઈને અને એ આત્મામાં અંતર્યામી શક્તિસ્વરૂપે સદારિથિત રહેલા પરમાત્માના સ્વરૂપના હિંદ્ય અનંદની અતુભૂતિથી પોતાની જતને વિભૂષિત કરેલી છે—એવા અનુભવી સત્યસુદૂરોચ્ચે સત્યાસ્ત્રાકારા, અને જગતાન શ્રીનિવાસિનારાધ્યાં શિક્ષાપત્રીકારા કે આજાએ આપેલી છે, કે નિયમો નિર્યાત્રણાં ચોકેલાં છે, તેનું કે સમજી વિચારિને સાવધાની અને પ્રીતિથી પાલન કરે છે, તે જ સાચા અર્થમાં સ્વતંત્ર બને છે અને પરમાત્માના હિંદ્ય પરમાનંદની પરમ રિથિત પામે છે.”

“તમારા પ્રક્ષનો ઉપર જણાયા પ્રમાણે ખુલાસે છે. તેમાં કંઈ શકા હોય તો કહો.” પ્રક્ષ પૂછતાર ભાઈ તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરીને નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“આપે કરેલા ખુલાસાથી મન સંપૂર્ણ સતોષ થયો છે. આ પ્રક્ષ, આ પહેલાં મૈં ઘણા વિકાનાને પૂંઢેલા કે પણ માનું ભર્મ ભાગે અને સતોષ થાય એવો ખુલાસે કોઈએ કરેલો ન હતો. મારી એક વિનંતી છે?” કંડેનિયન ભાઈએ હાથ નેરીને કહ્યું.

“ખુશીથી કહો.” નાથજીભાઈએ હસનાં હસતાં કહ્યું.

“મને આપના શિષ્યમંડળમાં દાખલ કરો.” પેલા ભાઈ એ કહ્યું.

નાથજીભાઈએ હૃદયામ હવે તરફ કંચુ. હવેએ તરતન મંડળમાં જોડાવાની અરજી લગાવી અને એમની તે ઉપર સહી લીધી.

રનકણિકા

*** જેમ મા પાછા ભાગનું, અને ગાય પાછા વાછરનું તથાતું ચાલતું આવે છે, તેમ પ્રત્યક્ષ પરમાત્માના સ્વરૂપનું ઓળખાણ થાય, તેમનો ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિર્કલ્ય થાય, એટાં આત્માતું શાન તેની પાછા આપોઆપ તથાતું ચાલ્યું આવે છે.

૧૪. ચારિત્રશીલ જીવનનો આગ્રહ

શ્રીસ્વામિનારાયણું ભગવત ઉપાસક મંદ્રાના જે સભ્યો ઉમરેહમાં રહેતા હતા, તે તો રોજ નાથજીભાઈને મળતા હતા, અને તેમના સુખથી જ્ઞાનવાતાં સંબંધતા હતા. અથવા યા નોકરી ધંધાર્યે જે બહુરાગામ રહેતા હતા તે રવિવાર યા રઘના હિસે ઉમરેહ આવતા અને જ્ઞાનવાતાનિંના લાલ લેતા હતા. આ ઉપરાંત, નાથજીભાઈ મંદ્રાના સભ્યોને અને સુસુકુચ્છોને પત્રદારા પણ મળતા હતા. દરમહિને ઓછામાં ઓછા ચેક્પન્ટ મંદ્રાના જે જરૂરિયાં હું માર્ગિતે તે સર્વ સભ્યોને સુઓધીને લાગતા. તેમાં જાનોપદેશ ઉપરાંત જે જીવના, આત્મનિક હિત માટે પાળવા જેવા હોય, તેની વિગતો પણ એ જણાવતા. પત્રમાં જણુંબેલી ભાષતો યા નિયમો અ જે, કોઈને કંઈશંકા કે પ્રશ્ન થાય તો તેનો ઝુલાસો જેતે ભાઈ દ્રષ્ટ આવીને યા પત્રદારા તરત જ મેળવી લેતા, આમ, મંદ્રાના સભ્યો સાચે એમનો સંપર્ક સહા જીવાંત અને સતત રહેતો.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણં, સંપ્રદાયના સ્વીપુરુષ સર્વ આગ્રહિતો પ્રક્ષયર્થી વત-નિષ્કામવતનું પાલન કરે, એ ઉપર આસ વાર મુક્તેદી છે. નિષ્કામવતનં જીવનમાં એ કેદનું મહત્વ આપતા હતા એતો, અગિયાર વર્ષની ચુકુમાર વચે પુલહાશ્રમમાં વર્ણાને એમણે જે ઉત્ત્ર તપ્ય કર્યું, સર્વનારાયણનું પ્રસંગ કર્યા અને તેમના આગ્રહથી વર માણ્યો ત્યારે તે બીજુ કોઈ વસ્તુ માટે માણ્યો નહિ, પણ કામાદિક અંતર શત્રુઓનો નાશ થાય, અને નિષ્કામવતની અતિ દૃઢતા થાય, એજ વર માણ્યો હતો, એ હુકીકત ઉપરથી જ સહજ રૂપી થાય છે. એ વતના સર્વાંગી રક્ષણુ માટે, એમણે જગતના કોઈ સંપ્રદાયમાં પ્રયત્નિત ન હોય એવી કેટલીક જીવનપણું લિકાયો પણ સંપ્રદાયમાં પ્રવતાવીલી છે : દા.ત. ‘પુસુપે, સીના સુઅથી અને કીચે પુસુધના સુઅથી ભગવતુથાવતાં પણ ન સંભળવી; હરિદ્યાના શ્રવણ વાંચન માટે તથા કીર્તન સમરણ માટે સી અને પુસુધની સમાચો એકમેકથી અલગ

રાખવી; આચારો કોઈ સી આશ્રિત સાથે પોતાનું પણ નહિ અને તેને દીક્ષા પણ ન આપવી, સી આશ્રિતને દીક્ષા આપવાનું કામ આચાર્યશ્રીની અતુભૂતિથી આચાર્યપત્નીએ કરવું; મંહિરમાં હર્ષન કરતી વખતે, મંહિરમાં જતાં આવતાં, સીએ પુરુષનો અને પુરુષે ઓનો રૂપનો ન થાય એવી ખાસ કાગળ રાખવી; આ પ્રણાલિકાઓ કોઈને વધુ પડતી ચોખવિયા લાગે પણ, ધરિહાસ પોકરીને કહે છે કે, મોક્ષમાર્ગ આગળ વધવા ઉંઘતાં નરનારીઓ માટે એવી પ્રણાલિકાઓનું પાલન કરવું, માત્ર આવર્ષયક નથી પણ અનિવાર્ય છે. એનું પાલન કરવામાં જ એમનું રક્ષણું છે અને એમનાં હિત અને પ્રગતિ સમાચેલાં છે.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પ્રવાનાવેદી આ પ્રણાલિકાનું નાથજીલાઈ ચુંદત પાલન કરતા, અને પોતાના મંડળના સર્વ સલ્યો પણ ચુંદત પાલન કરે એવા પ્રથમાં એ કાગળપૂર્વક ચોકતા હતા. આ ભહાવનતના પાલનની આવર્ષયકતા સમજાવતો એક પત્ર એમણે સર્વ સલ્યોને વિ.સં. ૧૬૫૩ ના ઈગણ્ય સુદ્ર ૧ ના દોજ લખેલો હતો. પત્ર જરા લાંઝા છે. પણ એની વિગતો આજે પણ સૌ કોઈ માટે એટદી જ ઉપયોગી અને રસમફ છે. એના શાખાને દરેકે હુંથે જરી રાખીને, જીવનમાં આચરણ જોવા છે. આ રહ્યો એ પત્ર :

શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવત ઉપાસક મંડળના આંદ્યક્ષ શ્રી. નાથજી ભ.એ ધર્મધારામ શુક્લ તરફથી,

શ્રી ઉદ્વસંપ્રદાયના સુર હરિલક્ષ્મિપુત્રને, સર્વ મુમુક્ષુજ્ઞનોને મોક્ષાદી' કેળવણી આપનાર, શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવત ઉપાસક મંડળ (ઉમરેઠ) ના જયેષ્ઠભાંડુ શ્રી. કૃષ્ણારામ પ્રેમાનંદ તથા સર્વ સર્બ લાદુઓ, નિવાસ નટપુર (નડીઆદ)

(આ વાગતે જયેષ્ઠભાંડુ નડીઆદમાં નોકરી કરતા હતા.)

“જત લખવાનું કારણું કે, ધર્મધાર શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન વિષે મહાત્મેજનાન ઝુકત દશ પરિપક્વ નિર્ધય સહિત ને અતિ સ્નેહ તંજ મોક્ષ આપનારી લક્ષ્મિત કહેવાય, એવું શ્રીહરિએ પોતાની લખેલી શિક્ષાપત્રીના શિલો. ૧૦ ઉમાં કહેલું છે. ભગવાનનું માહાત્મ્ય જાળવાની રીત પણ ભગવાને

ગઢા પ્ર. પ્ર. ના દુમા વચનામૃતમાં સમજવેહી છે કે, ‘જેમ ડોઈ મોટો રાજી હોય, તેના કે ગોલા અને બાલીઓ હોય તેને પણ સાત ભૂમિની તો હવેલીઓ રહેવાની હોય અને ખાગળગીયા ને ઘોડાવેદો, ધરેણું એ આહિક જે સામચીઓ તેણે કરીને, હેવલોક સરખાં તેનાં ધર જણ્યાય; ત્યારે તે રાજનો જે હંથાર તથા તેમાં જે સામચીઓ તે તો અતિશય શોલાયમાન હોય. તેમ, શ્રીપુરુષોત્તમ ભગવાનની આજ્ઞામાં વર્તતા એવા જે અધ્યાત્મા અધિપતિ અધ્યાત્મિક તેના જે લોક અને તે લોકના જે વૈભવ તેનો પાર પમાતો નથી, તો જેના નાભિકમળમાંથી અદ્ધા ઉત્પન્ન થયા એવા જે વિશાટપુરુષ તેના દેખબનો પાર તો કયાંથી પમાય? અને અનંતકેટિ જે વિશાટપુરુષ, તેમના રવામી જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેનું ધામ જે અક્ષર, જેને વિષે એવાં અનંતકેટિ અધ્યાત્મ તે એક એક રોમ પ્રત્યે, આલ્લાની પેઠે જોડાનાં ફરે છે, એવું એ ભગવાનનું ધામ છે; અને તે ધામને વિષે પુરુષોત્તમ ભગવાન પાતે હિન્દુપેણે કરીને સહા ભિરાજમાન છે, અને તે ધામમાં અધાર હિન્દ્યસામચી છે: તે ભગવાનની મોટપણો પાર તો આવેજ કેમ? આવો અધાર મહિમા જેમનો એ એવા જે આપણા કષ્ટદ્રદેવ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ શ્રીસ્વામિનારથણું ભગવાનનું એક નિભિષમાત્રનું દર્શન તેનું જે હિન્દ્ય સુખ, તે અનંતકેટિ અધ્યાત્માના વિષયસુખને જેગાં કરીએ તો પણ તેના કેનિમા ભાગ બચાવે પણ થાય નહિ એવા એ પરમાત્મા, જેમની આજ્ઞામાં અદ્ધા, શિવ, ઈન્દ્રાહિક મોટાહેવતાએ પણ અતિતીવ શાદ્યાદુકા થઈને વર્તે છે, તેમની આજ્ઞાઓનું ઉદ્દ્દિષ્ટ કરીને જે માણુસ મોહાંધ બનીને, જી આહિક વિષયોના સુખમાં આસક્ત વર્તે છે તે લારે અજ્ઞાની અને મૂર્ખ કંડવાય. એવો માણુસ, જન્મમરણુર્ધી સંચુતિને લોગવતો થડો, આ લોક અને પરદોકમાં નિઃશાંક મોગા કષ્ટને પામે છે.”

“સ્વી આહિકના ઇપવિષયમાં જે માણુસ મોહુપામે છે અને પરિષુમે લગવાનથી વિસુખ થાય છે, તેનું વસ્તુગતે ઇપ કેવું છે? એ તો, પાચ, પચુ, મળ, મૂર્ખ, રુધિર આહિકશી અરેણું છે, અને જેમ મળના ફગલા ઉપર એક કષ્ટ ઓડાડયું હોય તેમ, ગોરા અગર કાળા આગાયમી ઇંગી વસ્તુથી ફાંકેલું છે—મફેલું છે. એમાંથી દરાદારે નિરંતર નહારી વસ્તુ જ અર્યા કરતી હોય છે. અદ્ધાનાર્થનામીએ એનું વર્ણન કરતાં કહું છે કે,

“રગરગમાં રેઝો ભર્યું, શી માંડી વસ્તુ સારીજુ;
ઉદરમાં આંતરડાં ભરીયાં, મળમૂકની ક્યારીજુ;
માંસ રુધિર તેમાં ભરીને, ઉપર મઠીયું આળુજુ;
મોહ તણું વશ થઈને મુરખ, હેઠે છે ઇપાળુજુ.”

જે માણુસો, નરકના ખાડા જેવા આ ઇપવિષયમાં મોહાંઘ બને છે તેને
વિષયના કીડા અગર વાયસ જેવા જાણુવા. હંસરૂપીને લગવાનના લક્ષ્ણ
છે, તે તો લગવાનની મૂર્તિને કિંદે રાતાના મનની વૃત્તિ અથડ કોડાયેલી
રાગવાથી કે આનંદ મળે છે તે અ.નંદરૂપી મેળીને ચારો જ હંમેશાં
ચુશ્ટા હોય છે. નિષ્કુળાનંદરવામીએ તેથી કહ્યું છે કે,

“ગાંધા ગ્રાધરવાઽમાં, કાકા કરે કિલ્લોલ;
હંસ ત્યા હિસે નહિ. માને હુઃઅ અતોલ.”

“પરમેશ્વરે બાંધેલી મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને, જે માણુસો
વિષયાસકત બનીને અન્ધાર્ય પ્રતનો ભંગ કરે છે અને વ્યલિચાર આચરેછે,
તેને મર્યાદ સમયે અને તે પછી કેવું હુઃઅ પડે છે, તેનું
વાણું ન શાંતેલામાં કરેલું છે. મહાભારતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે,
‘જે ક્રી પરપુરુષને, અને કે પુરુષ પરસ્કીને, કામભાવે જુઓ છે, તે બીજા
જનમે જન્મતાજ અંધ બને છે; અને કે પુરુષ પરસ્કી સાથે અને કેલી
પરપુરુષ સાથે વ્યલિચાર કરે છે, તે એમના શરીરમાં જેટલાં છિદ્રો હોય
છે, તેટલા હજતર વર્ષ સુધી નરકની યાતના લોગવે છે’. હારિતસમુનિમાં
કહેવામાં આવ્યું છે કે, ‘જે ક્રી પરપુરુષે પહેરેલા અને કે પુરુષ પરસ્કીએ
પહેરેલા પદ્ધના છેદાના પણ કામભાવે સર્પસ કરે છે, તેને અન્ધહુત્યા જેવું
પાપ લગે છે’. કાત્યાયન દમુતિમાં વળી કહેવામાં આવ્યું છે કે,
‘એ વન્નમાં જેટલા તાણુવાણું હોય છે, તેટલાં સોદરોં સુધી એ નરનારી
નરકમાં પડીને હુઃઅ લોગવે છે.’”

“નાનોમોટો કોઈ આધ્રિત પણ, નિષ્કામવનો ભંગ કરેતો, તથી
ભરવાનનું પારવાર હુઃઅ થાય છે. આ વાત લગવાને વચ્ચનામૃતમાં કઢી
છે. તેમાં કહેવું છે કે, ‘અમે, સર્વ મોદામોદા પરમહંસ તથા મોદી
ખાઈઓને મોરથીજ કહી રાખ્યું છે કે, સત્તસંગમાં ને કોઈ પુરુષ થા કોઈ

ખીને નિષ્કામતમનમાં હેર પણ તો, તે વાત અમને સંભળવણો મા; શા મારે જે જ્યારે અમે એવી વાત સાંભળીએ છીએ ત્યારે, જેમ વાંજિયાને ઘર હીકરે આવ્યો હોય અને તે મરી જાય, અથવા કોઈ રાતને ત્યાં એકનો એક હીકરે હોય અને રાજ પોતે વૃદ્ધ થાય ત્યારે એ જીકરે મરી જાય, અને જેવો એને ગોડ થાય છે અને મન ઉદાસ થઈ જાય છે, તેવો અમને ગોડ થાય છે અને એવું થાય છે જ્યાણું સત્તસંગ મૂકીને જતા રહ્યાએ.’ બીજા એક વચ્ચામુનમાં લગવાને કશ્યું છે કે ‘અમે સત્તસંગમાં ટકયા છીએ તે અહીંના (ગડડાના) અને સત્તસંગના મોટેરાં ખાઈલાઈઓના નિષ્કામતના દઠાવ જોઈને ટકયા છીએ.’ ‘લગવાનનું માહાત્મ્ય કેને યથાર્થ સમજયું હોય, તે તો લગવાનના ગમતા બહાર આખુમાત્ર પણ ચાંદ નહિએ.’

“ વિષયોપભોગનું સુખ તો અતિતુંછ, કાગવિષ્ટાતુદ્ય, નાશવંત અને હૃદયહાયી છે; જ્યારે પરમા-મા સંબંધી સુખનો અદૌરીકિ, સહા કાયમ રહે એવું અને સુખ સુખને સુખ જ આપે એવું અમાયિક, હિન્દ્ય અને અપાર છે. કેને લગવાનના સુખનો આવો મહિમા જાણ્યો વિચાર્યો હોય, તે પંચવિષયના સુખમાં કઢી જાઓતો નથી; કેને લગવાનના સ્વરૂપનો માહાત્મ્યનાનયુક્ત દંડ નિશ્ચય થંડા હોય છે, તેના અંતરમાંથી બૂડા ઘાર માત્ર બાંધ થઈ જાય છે, તેને સ્વરૂપમાંથી કઢી બૂડા સંકલ્પ થતો નથી. કેમ કેદીએ અર્વ લિંગુ ચુચું હોય તો તેના હાં થોડા અંબાઈ જાય છે, પણ તે ધીમે ધીમે ચલ્યા ચાર્ચી શકે છે અને કેળું આંખું લિંગુ ચુચું હોય, તેનાથી મગના બાંદેલા હાલ્યા ધીમે ધીમે ચચાય અરૂ, પણ કેળું વિલિંગુ ચુચું હોય, તેનાથી રાંધેલા ભાતના હાણ્યા સરંખોય ચચાય નહિ. તેમ કેને લગવાનના સ્વરૂપનો મહિમા યથાર્થ જાણ્યો હોય, અને એ મહિમા જવાણીને યથાર્થ નિશ્ચય ધર્યો હોય, તેની દન્દિયો અને અંતઃકરણુક્રી અચી હાડો અંબાઈ જાય છે, પછી તનાથી વિપય ઉપલાગના સંકલ્પવિકલ્પદૂર્ઘી ચલ્યા, મગ કે ભાતના હાણ્યા સરંખોય ચચાતો નથી.. કેને લગવાનના સ્વરૂપના માહાત્મ્યનાનયુક્ત નિશ્ચય હોતો નથી, અથવા એ નિશ્ચયમાં કસર હોય છે, તેની દન્દિયો અને અંતઃકરણ વિષયોમાંથી કઢી નિવૃત્તિ પામતાં નથી.”

“માટે સવેંએ શુદ્ધીર થબું અને શુદ્ધીર થઈને સત્તસંગ કરવો;
અને સત્તસંગ કરીને ભગવાનના સરદિપના માહાત્મ્યજ્ઞાનયુક્ત નિશ્ચયનું
ખગ કેળવબું અને પંચ વિષયો, કે કેનેના આહિ, મધ્ય અને અંતમાં હૃદય
સિવાય બીજુ કંઈક રહેલું નથી. તેને અંતરમાંથી હાડી કાઢવા.
સત્તસ ગમાં જે શુદ્ધીર હોય છે તેને જ ભગવાનનું ખગ મળે છે અને એ
ખગના પ્રતાપે એ અંતરાનુઓના નાશ કરી શકે છે. અનુભાનંદસ્વામીએ
તથી જાયું છે કે,

“તેની પેરેરે, હરિજન પણ જેઠાએ તીખા;
અંતર શરૂને રે, તે લાગે અતિવજ્ઞ સરીખા.”

હુલ્લાબ મનુષ્ય દેહનું કૃણ-અનું થૈય, બીજા ગમે તેમ કહેતા હૈય,
કે સમજાવતા હોય, પણ એકજ છે. ભગવાને સત્તસંગિદ્વનમાં તે સ્વમુખે
સમજાવેલું છે. સુરતના લાવિક શોઠ ભાડાચન્દ્રને ભગવાન, એ કૃણ સમજાવતાં
કહેછે કે, “વિષયતો વિરતિશ હરો રહના! ” - વિષયમાત્રમાંથી અંતરસ્થી
વિરતિ એરદે વૈરાગ્ય પામવો અને વિષય પદ્ધતિમાત્રમાંથી પ્રીતિ તોડીને
એકમાત્ર શ્રીહરિમાં રતિ એરદે નિષામભક્તાવે પ્રીતિ કરવી, એજ માંદા
મનુષ્યદેહનું કૃણ છે. આ વાત આજે સમજે કે કાઢે સમજે, પણ બરાબર
સમજેજ ધૂર્ણો છે; માટે આ વાત જેનું વહેવી સમજાય તેણું સુખ છે.
આ વાત સવેંએ બરાબર સમજું તેની મનમાં પાડી શેડ એસાડવી
જોઈએ.”

“હું જાણું છું કે, ભગવાને આંદેરી ધર્મ-મધ્યાંદા અને સ્વધર્મમાં
રહીને, તમે બધા અધ્યાર્થ્ય ‘મતનું’ પાલન કરો છો—પાલન કરવાનો પ્રયત્ન
કરી રહ્યા છો. પણ, આજે દેશાકાળના વેગ ભાડે અવળો વહી રહ્યો છે, તે
સાથે અવસ્થાનો વેગ પણ વર્તે છે. એરદે, સવેંએ આ મતનું પાલન
કરવામાં ખૂબ સાવધ અને સહા જાયત રહેવાની જરૂર છે. જે આ દુર્વન-
પ્રાણુસમાતનું બરાબર પાલન કરે છે અને પાલન કરીને માહાત્મ્યજ્ઞાન-
યુક્ત નિશ્ચયપૂર્વક ભગવાનની નિષ્કામભક્તિ કરે છે, તેના ઉપર ભગવાન
સહા પ્રસાન રહે છે; તેનેજ ભગવાન પોતાનું દિવ્યસુખ
આપે છે. મને અધ્યાર્થ્ય મત અને તંતું પાલન ખૂબ વહાલું છે અને તેનું
પાલન કરનારા મને ખૂબ વહાલા લાગે છે. તંશી, તમને મારા જાણીને મેં

આ પત્ર ખાસ લખ્યો છે, તેનો તમે અધ્યા સ્વહિત સમજુને સાવધાનીથી અને પ્રીતિથી આહદ કરજો અને પાલન કરજો”.

આ પત્રની અસલ પત ઉપર, “સર્વ સભ્યોને આ પત્રની નકલ મોકદી છે” એવો જયેષ્ઠબંધુ કૃષ્ણારામે સ્વહરૂત શેરો કરેલો છે અને નીચે અંગ્રેજમાં K. P. D. એવી દૂંડી સહી કરેલી છે.

મંડગાના સભ્યોમાં કોઈઓ વ્રહ્મચર્ચનતના નિયમનો લંગ કર્યાતું જાણુવામાં આવે ત્યારે નાથજીલાઈન ભારે હુંઘ થતું. પહેલી વર્ષત તો, એ તેનું સશાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે યોગ્ય પ્રાયશ્રિત કરવતા, પણ ઇરી વર્ષત લંગ કરવામાં આવે તો ભારે નાશજી અને અણગમો ફાળવતા; અને પ્રસંગાનુસાર વધુ કંડ બનીને મંડગાના સભ્યપદેશી નેને દૂર કરવાનું પણ ચુક્કતા નહિ. આરિન્દીલ માણસ, પછી તે ગમે તંવો વિદ્વાન હોય, શ્રીમંત હોય, સત્તાપીશ હોય યા વ્યવહાર નિપૂણ હોય, પણ તું એમને કહી ગમતા નહિ. સંનેહોપવશાત, કોઈ વર્ષત, એવા માણસને પાસે એસાહવો પડે, તં પણ વહેલામાં વહેલી તકે એનાથી એ અગગા થઈ જતા; એરણું જ નહિ પણ, ઇરીથી એનો યોગ ન થાય એની કાળજી રાખતા હતા. કોઈને હુંઘીએ જોઈ જાણીને, એમનું હુદ્ધ દ્વારી દ્વિત થઈ જતું, એટલે અતિ ઉદારદિષ્ટી એ તેને સર્વપ્રકારે યોગ્ય મદદ કરતા. લેણું-હેણુના વ્યવહારમાં એ હુંમેશાં અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક જ રહેતા. શુરૂ સેવાના નામે, એમની અગાઉથી સંમનિ મેળાવ્યા સિવાય, કોઈ સભ્ય કોઈની પાસેથી કંઈ રકમ યા વસ્ત મેળવે, તં એમને કહી ગમતું નહિ. પાતાની સેવા કરવા માગતી વ્યક્તિને, તં હુંમેશાં પ્રથમ દ્વિતીય અગવાન શ્રીન્વામિનારાયણની જ સેવા કરવાનું સ્વીચ્છ કરતા હતા. જાન અને ભક્તિના નામે અને એની એથ લઈને, જે કોઈ, પછી તે ત્યારી હોય યા ગૃહન્થ, ખ્રી, દ્રવ્ય, રસાન્વાહ અને માનાપમાનમાં આસકત વર્તાંતા હોય, તેનો સાથ કે સંગ એમને કહી ગમતા નહિ; એવાંતા સાથ કે સંગ ન કરવાની તાકીદ સર્વ સભ્યોને તે કાયમ આપતા. જીવનમાં તપ અને ત્યાગ, સંયમ અને શિક્ષણ એમને ખૂબ પ્રિય હનાં; એટલે, મંડગાના સર્વ સભ્યો આરિન્દીલ બને, દ્રવ્યાદિકના વ્યવહારમાં અતિ પ્રમાણિક રહે, અંધશર્ડા અને વેવલા-પણુનો ત્યાગ કરીન શિન્ત અને સંયમનું પાલન કરે, પરધર્મનું આચરણ કહી ન કરે, પણ સ્વર્ધર્મનું જ પાલન સહા કરે; એકખીજને દેહદિષ્ટી ન

જુઓ, પણ આત્માની દ્વિઘનાંથી જ જુઓ; પોતાની શરીર સંપત્તિના વિચાર કરીને યોગ્ય પ્રમાણુમાં અને યોગ્યરીતે તથ અને ત્યાગનું આચરણ અવસ્થા કરે, પણ અંતરથી તો સૌ કોઈ તપ અને ત્યાગનેજ પ્રાધાન્ય આપે; વિદ્યાભ્યાસ, નાટકી, ધર્માં અને અવહારકાર્ય સ્વધમાંનુસાર કરે, પણ તેમ કરવામાં શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞાએઓનું નિરંતર અનુસારાન રાખે; અને એ સર્વ કિયા અહુ મમત્વ અને કર્તૃત્વના ભાવો સેવ્યા વિના લગ્બાન કરાવે તેવી રીતે અને કેવળ લગ્બત્પ્રસંનનતાર્યે જ કરે, એ માટે એ ખૂબ આગાહી હતા.

આ અધી આખંતોનું એ પાતે પાલન કરતા; મંણના સર્વ સલ્લો, મુખુદ્રોઓ પણ એ રીતજ શુભન એવે એ માટે હરેકેને સક્રિય સહાય કરવા એ હુ મેશાં તરફર રહેતા હતા. એ હુ મેશાં કહેતા કે, ચારિત્ર વગરનું જીન કેવળ આડંખરજ હોય છે; ચારિત્ર વગરની લક્ઝિન થંપવતું શુદ્ધ હોય છે; ચારિત્રવગરનું ધર્માચરણ એ માટ્લાંના ગગાંનાન કેવું નિર્બદ્ધ ક હોય છે; અટકેજ, એ ભારદ્વાર કહેતા કે, ચારિત્ર એજ શુભન હે. શ્રીભુસમકલીન સંતોના શુભનાંનિહાસના દાગડો આપીને એ કહેતા કે, સંપ્રદાયના સંતા, કોઈ જગતના આશ્રયના ગીડખળ સિવાય, સમાજના એ વઅતના અગોવાનાની ઉપ્યક્તા હોવા છતાં, અને સાધુ કહેવાતા પણ જે અરેખર આસુરીસંપત્તિપ્રધાન અસ્કુંચા જ હતા એવા આવાએના અમાનું આથયારો સામે પણ, ભારતના-વિશેષ કરીને શુજરતના ખૂણે ખૂણે, સત્તસંગ અને સદ્ગર્મના પ્રચાર કરી શક્યા અને પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપની ઉપાસનાની ર્વીકાર કરાવો શક્યા; અનું કારણું એકજ હતું તો એ કે, પરથ્રા પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીલ્વામિનારાધ્યાખુના પ્રયત્ન સ્વરૂપના નિશ્ચય અને આશ્રયનું બધા, અને કંચન જેવું સર્વાંગે શુદ્ધ ચારિત્ર. આ એ આખંતોના ગીડખળના કાસણે જ, એમની સામે ધ્યેલા બીજા લેણ ધૂળધાણી થયા હતા અને સત્તસંગ ન્યૂનો પ્રકાર સર્વાં રેલાએ હતા. મંણના સર્વ સલ્લો-શિષ્યો આ એ વાનાં થથાર્થ સમજે, સિધ્ધ કરે અને શુભનમાં આચરે, એજ નાથશુભાઈની શુભનપ્રવૃત્તિનો સર્વમંગળ આશ્રય હતો.

૧૫. આચાર્યશ્રી મહારાજની પદ્ધરામણી

વ.સ. ૧૬૫૪ની કાર્તિકી પૂર્ણિમાને દિવસે, વડતાલમાં ઘ.ઘ. પૂજયપાઠ આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજની અંતરંગ જ્ઞાનસભા સ્વારે લગભગ અગિયાર વાયે પૂરી થઈ ત્યારે, નાથજીલાલાંદીએ, ઉમરેઠ ગામના સત્સંગીએનું એક પ્રતિનિધિમંડળ આચાર્યશ્રી મહારાજને મળવા માટે નીચે રાહ જોતું એઠેલું છે એવી વાત કરી એટાંતે તરતજી, પ્રતિનિધિ-મંડળના સંક્રાન્તે ઉપર ઓલાવવામાં આવ્યા.

“તમે બધા મને મળવા માટે, મારી આજ્ઞાની રાહ જોઈને નીચે એડાઢો એવી અખર, નાથજીલાલાંદીએ મને હમણુંન કરી છે. તમને મળતાં મને ઘણેણું આનંદ થચ્યો છે. ઉમરેઠમાં બધા સત્સંગીએ કુશળ છે ને?” આચાર્યશ્રી મહારાજે આતુરભાવે પૂછ્ય.

“હા. શ્રીમહારાજની અને આપની દ્વારા સર્વ કુશળ છે.” રષ્યુષેડલાંદી ડાકરે સર્વેક્ષણી હાથ નોઈને જવાબ આપ્યો.

“તમે બધા ઠાકેરજીનો થાગ અહો મંદિરમાં કરજો” આચાર્યશ્રી મહારાજે પ્રેમથી કહ્યું.

“લુ. પણ એ માટે, નાથજીલાલાંદીએ અગાઉથી બધી વ્યવસ્થા કરેલી છે. અહીંથી ઉતારે જઈને અમે થાગ કરીશું.” રષ્યુષેડલાંદીએ કહ્યું.

“કહો, શ્રી ઈંદ્રજિત છે?” આચાર્યશ્રીએ મંદિરમાં હસતાં કહ્યું.

“મહારાજ ! આપ ઉમરેઠ પદ્મારે એવી ત્યાંના સર્વ આશ્રિતો વતી આ પ્રતિનિધિમંડળ, આપને આશ્રમભરી વિનંતી કરે છે.” રષ્યુષેડલાંદીએ પ્રતિનિધિમંડળના આગમનનો હેતુ રૂપણ કરતાં હાથ નોઈને કહ્યું.

“શ્રીજમહારાજે કે હૃત્યાદિ હાથવિને ઉમરેઠમાં સત્તું જના મહાદીપનો પ્રકાશ રેલાયો છે, તેને આપ ત્યાં પધારીને વધુ ઉજ્જવળ અને વધુ પ્રકાશિત કરો એવી, મારી પણ નચ વિનંતી છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“ઉમરેઠ આવવા માટે મારા મનમાં હેઠલા કેટલાક વખતથી છુંછા થયા કરે છે, સર્વેશ્વર શ્રીજમહારાજ, આપણા મળોરથો પૂરા કરે છે. સ્વામી બાળમુકુદ્ધાસજી, પ્રભુચાર, નિષ્ઠામાનંદજી, શાસ્ત્રીકુંજવિહારી-દાસજી વગેરે સંતા, આડારી સાચે મળીને, એ માટે વિચાર કરીને નકદી કરે, એ અમાણે ત્યાં આવવા હું ખુશી હું.” આચાર્ય શ્રી મહારાજે સલામાં હેઠલા સંતમંડળ સામે જોઈને કહ્યું.

તરણ આડારી ગોરધનદાસનં ઉપર બોલાવવામાં આવ્યા. સ્વામી બાળમુકુદ્ધાસજીએ તેમની જાણે થાણી મલલત કરી. “જે આપને અને ઉમરેઠના સર્વસત્તંગીઓને અનુકૂળ હોય તો, મહા મહિનો જીવનાં, ક્ષાગ્રથું સુધીજના હિવસે, આપની ઉમરેઠમાં પધરામણી થાય એવું રાખીએ.” સ્વામી બાળમુકુદ્ધાસજીએ થોડો વિચાર કરીને પદી કહ્યું.

“અમને અધાને અનુકૂળ છે.” પ્રતિનિધિ મંદળના સભ્યો એકી સાથે આદી ઊઠ્યા.

“મને પણ અનુકૂળ છે. નાથજીલાઈ ! ઉમરેઠ આવવાનું નક્કી થતાં, આજે મારા અંતરમાં આનંદ સમાતો નથી. ધર્મદેવના કુળના પરિવાર સાથે તમારા હાદા હ્યારામલાઈનો સંબંધ કેવા પ્રકારનો હતો, તે તમે જાણુતા તો હુશોજ ઉમરેઠ ગામનું નામ સાલળતાજ મને એ દિવસે અને એ સંબંધ થાદ આવે છે.” આચાર્ય શ્રી મહારાજે કહ્યું.

“જુ.” નાથજીલાઈ વધુ કંઈ આદી શક્યા નહિ.

“મહારાજ ! કંઈ વાંદો ન હોય તો, અમને એ સંબંધની વાત કહો, અમે કંઈજ જાણુતા નથી.” રહેઠાલાઈ ઢાકરે હાથ જોઈને કહ્યું.

“ઢાકર ! ઉમરેઠમાં આ રૂટ સત્તંગીઓ ગણુ. એક તમારા હાદા રૂપરામલાઈ, ખીજા નરલેરામલાઈ હવે અને ગ્રીજા હ્યારામલાઈ-એ ગ્રખુમાં ૧૧

દ્વારામલાઈ સૌથી નાના, પણ સૌથી વધારે તેજસ્વી અને ધર્મયોગકુશળ હતા. ધર્મકુળનો પરિવાર, જ્યારે વડતાલમાં પ્રથમ આવ્યો ત્યારે શ્રીલુભૂતાજે દ્વારામલાઈને ધર્મકુળની સેવામાં રાખ્યા, અને એ માટે ગઠાસાથે લાદુ ગયા હતા. નિષ્ઠામસેવાનાવનાથી એમણે ધર્મકુળના સર્વસભ્યોનાં મન છુતી લીધાં હતાં. શ્રીલુભૂતાજ એથી એમના ઉપર ખૃબ રાણ રહેતા હતા. મારા દાદા જોપાળજુ, માટાબાપા નાં દ્વારામલાઈ સાથે દ્વારકાની જત્તા કરવા ગયા. ત્યારે, શ્રીલુભૂતાજને ગુહસ્થ ભેદિયા તરીકે દ્વારામલાઈને ખાસ પસંદ કરીને, એમની સાથે મોકદ્યા હતા. તે વાગ્તે, દ્વારકામાં ગુગળી ગોર કોકો, ચાત્રાગુણાને ખૃબ હેરાત કરતા હતા; પણ દ્વારામલાઈએ કુનેહુથી કામ કરીને એ બાધાને નિર્બિદ્ધ થાગા કરાવી હતી. ઉમરેઠ નામ આવતાંજ મને આ બધી વાતો યાહ આવે છે.” આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

“શ્રીલુભૂતાજની કૃપાદિષ્ટ અને આપ જેવાની અમીનજરના કરણેજ અમે બધા કૃતાર્થ થયા કીએ—થઈ રહ્યા છીએ. એવી ને એવી કૃપાદિષ્ટ કાયમ રાજ્યવાની મારી આપને નાન વિનંતી છે.” નાથજુભાઈએ હથ લોડીને વિનઅલાવે કહ્યું.

“મહારાજ ! આપે આ હુકીકત કહીને અમારા ઉપર મોટો ઉપકાર કરો છે. નાથજુભાઈને તો અમે લગતજીના નામે આદર્દી સત્તસ ગી અને ઉદ્દ્ય કેટિના પ્રફાનિષ શાની લક્ષ્ણપુરુષ તરીકે એણાખીએ છીએ; પણ, દ્વારામલાઈ એંગે કર્દી જાણુતા ન હતા. અથવા કર્ણોપકર્ણું સાંભળીને જે જાણુતા હતા, તે અરેખર અવળું અને અધુરું હતું. અમારા ગામમાં અને અમારી જાતિમાં આવા સત્તસ ગીરતન થયાની વાત જાણુની, એંગે આનંદ સાથે ગર્વ અને ગૌરવ અનુભવીએ છીએ.” રણુંદેઝલાઈ ઢાકડે કહ્યું.

“નાથજુભાઈ ! હું ઉમરેઠ આતું ત્યારે દ્વારામલાઈને શ્રીલુભૂતાજને અતિકૃપા કરીને પ્રસારીની જે વસ્તુએં, મૂર્તિ, અગ્રભૂં, ડ્રૂપિયા વગેરે આચ્યાં છે, તનાં મને જરૂર દર્શાન કરવનો.” આચાર્યશ્રી મહારાજે ખાસ લારપૂર્વક કહ્યું.

“જરૂર, અતિ હુલ્લંબ અને દર્શાનીય એ વસ્તુએં જેવા માટે આપ

મારે ઘેર પદ્ધારો, એ મારું અહોકાળ્ય છે. એ નિમિત્તે આપણા પુનિત
પગલાંથી મારું ઘર પાવન થશે.” નાથજીલાઇએ હાથ જોડીને કહ્યું.

“વાહ ! મહારાજશ્રી ઉમરેઠ પદ્ધારે તે પહેલાંજ તમારે ઘેર એમની
પદ્ધરામણી કરાવવાનું આ રીતે તમે તો અત્યારથીજ પાડું કરી લીધું!”
શાસ્ત્રી કુજવિહારીદાસે હુસ્તિને કહ્યું.

“સ્વામી ભાગમુકુદાસજી, અંધાચારી નિષ્કામાનંદજી, શાસ્ત્રી
કુજવિહારીદાસજી વગેરે સંતો, હું ઉમરેઠ આવું તે પહેલાં યોડા હિવસે॥
અગાઉ ત્યાં આવશે, આજે, રોજ કરતાં ઘણું મોડું થયું છે, એટદે
આજની સલા વિસર્જન કરીશે.” ધર્મિયાગમાં બારના ટકોરા પડતાં,
આચાર્યશ્રી મહારાજે મંદમંદ હુસ્તાં કહ્યું.

એ હિવસે સાંજ સુધીમાંતો, આચાર્યશ્રી મહારાજની ઉમરેઠમાં
થનારી પદ્ધરામણીની વાત, વાયુવેગે સત્તસંગી જનતામાં પ્રસરી ગઈ.
ઉમરેઠના સત્તસંગીઓના અંતરમાં આનંદનો મહાસાગર હિંદોળા
લેવા લાગ્યો.

પછી એ વયે, ઝાગણું સુદૂર ના મંગળ પ્રલાતે, ધ. ધુ. પૂજયપાહ
આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ ઉમરેઠ પદ્ધાર્યા. એ વખતે, ઉમરેઠમાં
સુરતનિવાસી પ.લ. શ્રી. મનસુખભાઈ ચોક્સી, જે મંજુલાઈ નામથી પદ્ધારે
ચોણાળા હતા તે સખ જનજ તરીકે નોકરી કરતા હતા. ધીજના હિવસે
વહેલી સવારે, નગરના સર્વસત્તસંગીઓ તથા જુહીળુહી શાતિના
મહાજનોના આગેવાનો અને કાર્યકૃતાઓ, આચાર્યશ્રી મહારાજનું
સ્વાગત કરવા માટે થામણી ભાગોંએ એકપ્ર થયા હતા ત્યારે, તેમાં
પોતાના આચાર્યનું અંતરના ઉમળકથી અભિવાહન કરવા માટે મનસુખ-
ભાઈપણ આગલી હરોળમાં આગળ જોખા હતા. દરવાજા બહાર, રસ્તાની
એક ખાનુંએ લાલ જામ પિછાવીને મંદ્યમાં, સુવર્ણના હાથા અને પીડ
સાથે માઝમલની ગાહીવાળી સુંદર ખુનશી મૂકવામાં આવી હતી. તેની એ
બાળુંએ સદ્ગુરુ સંતો માટે ચાર ગાદલાં પાથરવામાં આવ્યાં હતાં. બરાબર
સવા સાત વાગ્યે, જ્યારે બાળસૂર્યનો મુહુરકાશ સર્વત્ર દેખાઈ રહ્યો હતો
ત્યારે આચાર્યશ્રી મહારાજ પદ્ધાર્યા. માથે પાણી ભરેલા કળા અને હુથમાં

અક્ષત પુણે લઈને, છેંતાળીસ કુમારિકાએચો જાગ્રત બહુર ઘને આજુએ
લાઈન બંધ તેલી રહી હતી. (આચાર્ય શ્રી મહારાજ ઉમરેઠ પદ્ધાર્યા તે
વખતે એમની વય, છેંતાળીશ વર્ષની હતી, તે હશીકત દર્શાવવા માટે
છેંતાળીસ કુમારિકાએચો ઉપનિધિત થઈ હતી.) આચાર્ય શ્રી મહારાજ ર્થ-
માંથી જીતરીને જાગ્રત નણુક આચ્છા એટલે બધી કુમારિકાએચો એકો
સાથે તેમને અક્ષત પુણેથી પદ્ધાર્યા, અને પછી એ બધી લોકમેહનાની
પાછળ યાચી ગઈ. એ પછી સંતા, દૂર રસ્તામાં તેલા હતા ત્યાંથી આગળ
આચ્છા. એ પછી, આચાર્ય શ્રી મહારાજ પુરશીમાં બિશજ્યા; સહયુલ
સંતો પણ એમની પાછળ આવીને ગેડા. એટલે, સત્સંગીએ તથા નગર-
જનોએ એક પછી એક આગળ આવીને, પુષ્પહરથી એઓશ્રીને આવકાર્ય.
ને ગામે, શ્રીશ્રમહારાજે પણ જેવા હરિશંકર વિપ્રના મુખે વેહમ ત્રાનું
ગાન કરાયું કરું, ને ગામે વિકલજનોના સમાસ માટે, શ્રીશ્રમહારાજે
ઝાપાળાન હસ્તામી અને નિત્યાન હસ્તામી નેવા સમર્થ સંતોને વાચાદરતી
રહેવાની આશા કરી હતી અને ને ગામે બાધદિષ્ટે બીજા ગામે બિશજ્યતા
હોવા છતાં, હિન્દુદેહ પદ્ધારી શ્રીશ્રમહારાજ જમતાખાઈ કેવી લક્ષનારીને
ત્યાં રસપૂર્વક રસોાઈ જર્બ્યા હતા, તે નાની કાશી તરીકે એગભાતાં
ઉમરેઠમાં આચાર્ય શ્રી મહારાજ પદ્ધાર્યાના છે એ વાત જાણ્ણી સાંસળીને,
ધારેલા, ગાડા અને જુનાગઢ વિલાગમાંથી પણ ધથ્યા સંતો અને પાર્ષ્વદ્વારા
વડતાલ આચ્છા હતા. આચાર્ય શ્રી મહારાજ સાથે ઈતિહાસ કહે છે કે,
પાંચદાં સંતો તથા સાડ ઉપરંત પાર્ષ્વદ્વારા હતા.

બરાબર આડ વાયે, શોભાયાત્રા શરૂ થઈ. શોભાયાત્રાની મોખરે,
ડ'કા નિશાનવાળા એ ધોડેસ્વારે હતા; તેની પાછળ વીસ અંદ્રુક્ખારી
પાર્ષ્વદ્વારા, અને તેમની પાછળ વણુ ભજનમંડળીએના સલ્લો. હરિનામ
સંકીર્તન કરતા ચાલતા હતા. તે પછી, ડ'વાળા, પછી સત્સંગી યૃહસ્ત્રો
અને નગરજનોના, પછી લગભગ વણુસા સંતોનું વૃંદ, પછી તરસ્વાર વર્ણરે
શર્વો ધારીને વીસ પાર્ષ્વદ્વારા, એની પાછળ વડતાલથી આસ સાથે
આણુલાં સત્યાગ્રહોની પોથાએચા ભરેલા શાણુગારેલાં એ ગાડાં ચાલતાં
હતાં, એ પછી, ચાર છઠીહારે ચાલતા હતા; એ પછી, શાણુગારેલા હાથી
ઉપર સોનાની અંધારીમાં આચાર્ય શ્રી મહારાજ બિરજમાન થચેલા હતા.
એની પાછળ, વીસ શાસ્ત્રધારી પાર્ષ્વદ્વારા, પછી બસ્સા રાંતા અને એમની પાછળ

એવે ગુહસ્થકનિભાઈનો ચ.વતા હતા.. આચાર્યશ્રી મહારાજની સવારીના હાથીની ડાખી બાળુંચું, ઉમરેઠ મંહિના વદીવટકાંચો અને જમણી બાળુંચે નાથજીલાઈ તથા કોડાઈ તથા એમના પ્રતિનિષ્ઠિ રણુંછેલાઈ ઢાકર આવતા હતા.

નગરસ્થાપાનો માર્ગ અગાઉથી નક્કી કરીને જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. આસા માર્ગ અને બાળુંચું ઘરે અને તેની અગાઉથી છાપરાં ઉપર માનવમંહેરમણું નેલાઈ રહ્યો હતો. યામણી ભાગોળેથી વેશાભિતાનાં ચકડે, ત્યાંથી લાટાધીપણી થઈને પચ્ચવાઈ ત્યાંથી વડાખજર થઈને ગાંધી કોર્ટી, અને વૈષ્ણવ મંહિના હુંચેડી આગળ થઈને કુમારશાળા, ત્યાંથી ડાડરસગા, હરસુવાડા અને ભટ્ટવાડી પોળ આગળ થઈને, વિકુલભડની પોળ, ગાંધેની અહિની આગળ થઈને નાથભડની પોળ પસાર કરીને મંહિર, એ પ્રમાણે માર્ગ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. શ્રોભાયાનાની શાડુઅનાં બંઝકધારી પાર્થેદેખે કરેલા ધરણશાળા, અને ભજન મંડળાંચોનાં કીર્તનાં અને કંડનાં ધોંઘાટવગરની ચુરચલીએથી થઈ હતી, પણ અંતેના પાંચસો કંઠમાંથી જ્યારે “મર્વાઝભી કુલન જેવાને ચાંદોએ”, એ પ્રાસાહિક કીર્તનાં ચુમ્બુરસ્થરે એક સાથી વાતાવરણભૂમાં રેખાયા ત્યારે સાંભળનાર સર્વના અંતરમાં આનંદના એચાંદ જેઠગાળા લાયા હતા. પાર્થેદો જ્યાં જ્યાં જરૂર વિશાળ જ્યાં આવે ત્યાં બંદુકેના ઘડાડા કરતા હતા. “પસ્થ્રાબ પુરુષોન્નમ લગવાન શ્રીસ્વામિનાસયજુની જ્ય,” “સ્વામી શ્રીસાહેનનંદની જ્ય,” “આચાર્ય ચુડામણિ શ્રીવિહૃરીલાલજી મહારાજની જ્ય” વરેરે જન્યનાં હોડમેહનીના અંતરમાં પ્રવેશીને ઘરતી અને આદ્ધરાને એક કરતા હતા. સવારી ધીમે ધીમે આગળ વધતાં સુધ્ય કુમારશાળા આગળ આવી. ન્યા, બધાજ શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ સાચે, રણા ઉપર આવીને, હાથનેડીને, શિસ્તખ દ્વ જીનિકની કેમ જોલા હતા. દુસ્થી આચાર્યશ્રી મહારાજ વિદ્યાર્થીઓનાં લેયા, તણનજ અમણે સવારી થાંલાની દીર્ઘી. આચાર્યશ્રી મહારાજની ઠંઢા. વગરદ્વંદ્વે સમજુ જઈને, મં હરના વદીવટકાંચો અને નાથજીલાઈએ તણનજ ગામભૂં ભાળુંનો હોડાવીને ચાર મળુ પતાસાં ગંગાબ્યાં. આચાર્યશ્રી મહારાજ પતાસાંનો પાતાના મળણ હુંચે રૂપર્ય દર્દી અને પણી પાર્થેદો મારસ્ક્રતે અધા વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો વચ્ચે દ્વૃદ્ધી તે વહેંચવામાં આવ્યાં.

વિદ્યાર્થીએને આમ હસાવી રિઝાવીને પછી, “લગવાન શ્રીસ્ત્વામિ-
નારાયણુની જય” અને “આચાર્ય શિક્ષણમખું શ્રીવિહારીલાલજી મહારાજની
જય” એ પ્રકારે વિદ્યાર્થીએ અને શિક્ષકેના જયનાટો વંચે, શોલાયાત્રા
આગળ વધી. લગલગ ખાર વાગ્યને સવારી મંહિરમાં પહોંચ્યો.

ઉમરેઠના સત્ત્સંગીએના પ્રેમ અને આહરભાવભર્યા અત્યાઙ્ગના કારણે
હો, યા ઉમરેઠની આ મુલાકાત પહેલી હોવા છતાં છેલ્દી જ છે એવું
આચાર્ય શ્રી મહારાજ પોતે આગાઉથી જાણુતા હોય એ કારણે હો, ગમે તે
કારણે હો, પણ સંપ્રદાયમાં કોઈ આચાર્ય અન્યનું ક્રયાંય રોકાયા ન હોય
એટંકો લંબો સમય લગલગ પોતું એ મહિના સુધી, આચાર્ય શ્રી મહારાજ
ઉમરેઠમાં રોકાયું દરમિયાન, એમણે અપનાવેલા નિત્ય
કાર્યક્રમની વિગતો જાણુવા સમજવા જરૂરી છે : સવારે પાંચ વાગ્યે જોડીને,
સ્નાનાદિકથી પરલારીને, સાડા કંઈ સુધી એ પૂજાપાઠ કરતા. તે પછી,
આઠથી દશ, મંહિરમાં જાનસભા યોજના. પછી રાજ્યભોગનાં દર્શાન
થતાં, અપોરે એકથી જોડી વાગતા, સુધી એમના ઉતારે-જે મંહિરના દર-
વ જલવાગા ભાગ ઉપર મેડ રાખેંદે હતું, ત્યાં અંતરંગ જાનસભા યોજના.
ગ્રથુથી પાંચ સુધી નગરમાં પદ્મરામણી. પદ્મરામણીમાં સવા ઇધિયાથી સવા
અગિયાર ઇધિયા, સુધીની રકમ કરતાં વધુ રકમ બેન્ડ તરીકે કોઇએ ન મૂક્યો,
એવું જગાઉથી જાળુવથામાં આન્યું હતું. ઘણી વાગત તાં, કેવળ એક
શ્રીકિંગ અને ઘોડાં પુર્ણો જ લેન્ડ તરીકે એ સ્વીકારતા હતા. યા રોકાયું
દરમિયાન, જ્યાં આચાર્ય શ્રી મહારાજ હશેક મિનિટ મારે પણ પદ્મરામાં
હોય એવું સત્ત્સંગીનું એક પણ દર ઉમરેઠમાં ખાકી રહ્યું ન હતું. મંહિરમાં
થતી જાનસભા, આગ્રિત અનાગ્રિત સૌ કંઈ મારે ખુદી રહેતી; એરથે
સંપ્રદાય બહારના પણ ઘણા શાન્તિ પંડિતા અને જિજાસુ સન્જાનના
સભામાં ઘણીવાર આવતા, અને પોતાની શાકાએ અને પ્રશ્નો નિઃસંકોચ
પૂછતા હતા. એમની શાકાએ અને પ્રશ્નોને ખુલાસે કાં આચાર્ય શ્રી
મહારાજ પોતે કરતા કાં એમની આગાથી સ્વામી બણામુકુદ્વાસણ, અધ્યા-
ચારી નિઃકામાનંદજી અથવા શાન્તિકુશવિહારીદાસજી જેવા જદ્દગુરુ સ તો
કરતા. ખુલાસાએ સન્યાસેના આધારો ગાંધીનું ઇસ્વામાં આવતા; એરથે,
શાકાએ અને પ્રશ્નોનું સૌને જાતે થાય એવી રીતે સમાધાન થતું હતું.
જાનસભાના કાર્યક્રમનું ચુલ્લત પહેલન કરવામાં આવતું હતું. સંધ્યા

સમયની આરતી, આચાર્ય શ્રી મહારાજ જાતે ઉતારતા હતા. હિંસે, બધા એકજ વાગત લોજન કરતા. રાંન જે વૃદ્ધ, માંદા અને શારીરિક અમ કરવાવાળા હોય તેમના માટે અન્યાં કઠીનું હલકું વાળું તૈયાર કરવામાં આવતું હતું.

આ રોકાણ હંમિયાન, ફૂલડોંગાતસવની ઊજવણી પણ કરવામાં આવી હતી. અહિના ચોકમાં, એક તરફ થોડા ગૃહસ્થ હરિલકડો સાથે આચાર્ય શ્રી મહારાજ, અને ખીંચ તરફ થોડા ગૃહસ્થ હરિલકડો— આચાર્ય શ્રી મહારાજ થાયી થારીવારે જૂથ અહલતા હતા, એમ એ જૂથ વંચે રગગુલાલ ઉડાને શ્રીહરિના મંગળમય દમરખુપૂર્વક, વસંતના કીર્તના સાથે રંગાત્સવ ઊજવવામાં આવ્યો હતો. ત્યારે, શ્રીજીમહારાજ સંતો સાથે ફૂલડોંગાતસવા કેવીરીને ઊજવતાં હશે એની આશ્રિતોને આંખી થની હતી. ખીંચ એક વિશિષ્ટતા એ હતી કે, ઉમરેનાં પ્રસિદ્ધ દેવાથના-ચંડમીલીદર (મુણ્ણશ્વર) મહાદેવ અને નગનાથ મહાદેવનાં દર્શનાર્થી આચાર્ય શ્રી મહારાજ ખાસ પદ્ધાર્યાં હતા; તેમજ છાટ ઇણિયમાં આવેલું જમનાખાઈનું ઘર, જ્યાં પણુસોસાથી હિંયહેણ પદ્ધારીનિં શ્રીજીમહારાજ રસોઈ જરૂરી હતા, રૂપરામ ડાકરને ઘર, જ્યાં એનોને શ્રીજીમહારાજ રસ રોટાનું જોજન જરૂરી હતા; અને એમના ઘર આગળ ધ્યેલી સંતોની પટિલમાં શ્રીજીમહારાજે જંત રસ રોટાની પીંચદંયાં હતા, નરભરતમ હવેનું ઘર, જ્યાં શ્રીજીમહારાજ જરૂરી હતા અને સંતોને જમાડયા હતા વગેરે પ્રસાહિનાં સ્થળોએ આચાર્ય શ્રી મહારાજ દર્શનાર્થી ખાસ પદ્ધાર્યાં હતા.

નાથજીબાઈન ઘેર આચાર્ય શ્રી મહારાજ સંતો સાથે ખાસ પદ્ધાર્યાં હતા, એ પ્રસાહે કેટો લેલામાં આવ્યો હતો. ત્યાં એડી ચણ કલાક સુધી આચાર્ય શ્રી મહારાજ એડા હતા અને ગ્રભાતીની વંતુએં શ્રીજીમહારાજે હયાંમલાઈને કયા પ્રસંગીએ, કેવી રીત આવ્યો હતી, તેનો ઇતિહાસ જાંબળ્યા હતો; અને બધી વંતુ-એનાં ધારીધારીને દર્શન કર્યાં હનાં. નાથજીબાઈએ, એ વખતે, વિસ નવા સત્સંગી ચુવકોને જ્યારે આચાર્ય શ્રી મહારાજ પાસે રજૂ કર્યાં ત્યારે એમના આનંદની અવધિ આવી ગઈ.

“નાથજીભાઈ ! આ સત્તસંગી નવ ચુવાનોને જોઈને મને પરમ આનંદ થાય છે. મારું ઉમરેહ આવું અને લાગ્યા સમય સુધી અંચે રેણ્ટાવું ગરેખર સક્ષળ થયું છે, એં મને લાગે હે. કાંચે સવારે, આ અધ્યાને મંદિરમાં લઈ આપોં અને સભામાંજ કેરમને વતમાન અને દીક્ષા આપવાની વિધિ કરીશું. જ્યાં વળતે વઠાલમાં દીક્ષા કેવા કે આવી શક્યા ન હતા, તેમને પણ કોણે એં હાજર હોય તંત્ત્ર સાથે તેરી લાવજો.”

એ પ્રમાણે બીજા દિવસે અં. એન સુહ પના શુભહિને, નાથજી ભાઈની વીસ અને પહેલાં દીક્ષા દીક્ષા નિવાય ખાડી રહેલા હશા, એમ વીશ નવચુંબકોને તેરીને સભામાં આવ્યા. અભાજનોની હાજરીમાં, વીશ નવચુંબકોમાંથી ઓડાને રવાની ભાગમુકુદાસઙુંચો, ઓડાને પ્રભુચારી નિષ્ઠામાનંદજીએ, ઓડાને કપિલકુણિંદી અને ઓડાને શાસ્ત્રી કુજવિહારીદાસજીએ પાંચ વતમાન ધરાવ્યા. અધ્યાત્મ વારાદ્ધર્તી એ પણી આચાર્યશ્રી મહારાજના અચલભૂમાં સવા ડિપિયો અને શીક્ષણ અર્પણ કર્યાં અને પુણ્ય હાર પહેલાંબ્યા. એ પણી, એક પણી એક અધ્યાત્મ આચાર્યશ્રી મહારાજના શરણભંગની દીક્ષા આપ્યી. પણી, નુલગીની અવણી કંઈ, દરેકને નિલક્ષિયા સાથે ચંદનની કે ગંડી, પૂરવા માં પ્રસાદની એક મૂર્તિ તથા માળા સ. એ જામુઅની આપી.

“નાથજીભાઈ ! હુનરો વર્ષ સુધી ઉત્તાપ્ત કરવામાં આવે, અનિ આકર્ષણ પ્રાણનું પાલન કરવામાં આપો, અંગ્રાંતીશીની યાત્રા કરવામાં આવે, દુટા દ્વારે દાન આપવામાં આવે નાન માટા માટા યજા કરવામાં આવે અને માણ્યસને કે ક્ષણ મળે, તે કરતાં કાર્ય ધારું વધારે ક્ષણ, એક કુવને ભગવાનના ભાગે વાળી, અભયહાન અપાવનરસને મળે છે. તમારી પ્રવૃત્તિથી હું ધંધેણું પ્રસાન્ન થયો હું. આ જ પ્રવૃત્તિ તમે યાવલુંબન કરજો, એવી ભારી નમને આસ આપો છો.” અનુભૂતિશ્રી મહારાજને પ્રેમલયાં અવાજે કહું.

ઉપર્યુક્ત પ્રસંગે વતમાનદીક્ષા કેનારાચ્ચામાં ઉસરના વતની શાહ મગનલાલ કારકાઠાસ અને જેમના એક રનેલી મિત્ર શાહ મેતીલાલ જોરધનહાસનેંસાં પણું સમાવેશ થતોં હતો. સ્વામી ભાગમુકુદાસઙું એ અનેસ સાસું, આસ કરીને મગનલાલ સાસું ઓડીવાર જોઈ રહ્યા, અને

પદી એમની સંભાળ રાખવાની નાથશુલ્કાઈને ગાસ ભલામણ કરી. ખાસ ભલામણ કરવાનું કારણ સમજવતાં એમણે કણું કે, એ અન્નેના ઘરનાં અધાં માણસેઃ – લગ્ન ધરો તે સ્વી રજુ, સત્સંગ માટે સ્નેહ કે સહાતુભૂતિ ઘરાવતાં નહિ હોય, એથી એમને વાર્ષાર તમારા જ્યોતાની સહાય અને ફુંકની જરૂર રહેશે. અગવાનની દૃષ્ટિ, એમને સત્સંગ તો દઠ રહેશે જ.

વત્તમાનહીના હેઠાં ખીંચ ચુવાનેમાં, ચુનીલ.ક્ષ લડુ, પ્રેમાનંદ, મગનલાલ ઠગડ, સાંનંદશર લડુ વર્ણદ હુતા. સામેશ્વર લદુ, વૈરાજ્ય પ્રધાન વૃત્તિના હુતાઃ એમને જ્યારે, ઘરનાં વ્યવહાર કરોં કરવાં પડનાં ત્યારે, એમણી ઉત્તરાંતિનતા મૂલ વધી જતી હતી. આચાર્ય શ્રી મહારાજ ઉમરેઠાં વડાલ પછી પદ્ધારીનાં પદ્ધી આડાં વર્ષાં બાદ, ઉમરેઠના સત્સંગસમાજ ઉપર આખુધારી આપણિના એણાં જેણરી આવ્યો હતો. તે વખતે, વડાલ હેઠાના આહિઆચાર્ય, પૂર્ણ રવ્યુલીરણ મહારાજશ્રીના હોયે દીક્ષા લીધેલા થ. સ્વામી એર્મિબલમાનંદ નામના શાસ્ત્ર અને નાનિનિપુણ એક સંત, આચાર્ય શ્રી મહારાજની આજાંશ્રી, સત્સંગીએને સહાયભૂત થવા માટે ઉમરેઠમાં જાસ રવ્યા હતા. એ ઉમરેઠમાં હતા એ દરમિયાન એમને એક સનિષ્ઠ શિષ્ય અદ્ભુતનિવારી થયે. ત્યાર પદી, એ શિષ્યની જોટ પુસ્થા માટે એક ચુંબકની એમણે નાથશુલ્કાઈ પાસે માગણી કરી હતી; આ માગણી કંબામાં આવી તે વળતુ, સામેશ્વર લડુ હુલ્લર હતા. ત્યાણી ધર્મન એ જોટ પૂર્ણ રવ્યા માટે એમણે જાતાની સંમતિ દાખાવી. નાથશુલ્કાઈએ ત્યાગાથમની મુર્કદારીએ અને લયસ્થાનોની એમને એ હિવસ ચુંદી વાત કરી, પણ એ પાતાના નિર્ણયમાં મઝભ રવ્યા. એમનાં માનાપિતા પણ પુત્રની ઈંદ્રા સંતોષવા નેયાર થયાં; એટંકે, આરતે શ્રીદી કંસાટી કર્યાં બાદ, એમેશ્વર ભડુ સંપ્રેદ્ધાયમાં અભ્યારી ત્યાણી થયા. પંદ્રેષ વર્ષ સુધી, વૈરાજ્યાનંદ નામે ને અભ્યારી ત્યાણી સંતે, સંપ્રેદ્ધાયના વડાલ દેશ માટે, વતોત્સવના નિર્ણયના વાપિક ઘરદાંગા, આચાર્ય શ્રીની આજાંશ્રી તૈયાર કરી, પરિદ્ર કર્યા હતા તે જ પૂર્વાશ્રમના આ સાંનંદશર લદુ.

ચૈરી સમેયાના હિવસેના નાથ આખ્યા એનુંચે આચાર્ય શ્રી મહારાજે ચૈત સુ. એના હિવસે વડાલ જવાના ઈંદ્રા વ્યક્ત કરી; પણ આચાર્ય શ્રી મહારાજ શ્રીદી હિવસે વચ્ચે રોકાય જાવી અધા હરિલિકંતોની ઈંદ્રા હતી.

રાતે મંહિરમાં સભા પૂરી થઈ, અને નિયમ ચેદાનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો.
તે પછી, નાથજીભાઈ આચાર્યશ્રી મહારાજ સામે હાથ જોડીને જીબા રહ્યા.

“કેમ ! શી ઠચ્છા છે ?” આચાર્યશ્રી મહારાજે હુંથાને પૂછ્યું.

“આપે અતિ દૃપાડરીને ઉમરેઠમાં જેમ ડાલોલનો ઉત્સવ કર્યોં, તેમ
એવી સમૈયાનો ઉત્સવ પણ અને કરો, એવી બધા હરિલક્ષ્મોની આચહ-
નારી નમ્ર વિનંતી છે.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“સમૈયાના દિવસોમાં ખાસ કરણું જિવાય વડતાલમાં હાજર ન રહું
એ યોગ્ય ન કર્ણેવાય”. આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

સભામાં નીર્બિંશાંતિ છબાઈ ગઈ. સૌ કોઈ એકમેક સામું જોવા લાગ્યા.

“વડતાલની નશુકના રથંગ આપ હો, અને સમૈયાના દિવસોમાં
લ્યાં હાજર ન રહો, એ યોગ્ય ન કર્ણેવાય, એ વાત સાચી છે. પરંતુ,
અહીંના હરિલક્ષ્મોનો પ્રેમસર્વાં આચહ છે, તો આપ કંઈક વચ્ચેના રસ્તો
કરો, એવી વિનંતી છે.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

આચાર્યશ્રી મહારાજે ખાસમાં એઠેલા સહયુકુસંતો સામે જોયું.
જરૂરી કામ પ્રશ્નાં, એ દિવસે બારાં, વડતાલથી મુશ્ય કોઢરી ગોરધન-
દાસ આચાર્યા હતા, તં પણ સભામાં એડા હતા. આચાર્યશ્રી મહારાજે
તેમની સામે પણ જોયું.

“મહારાજશ્રી ! અતેના હરિલક્ષ્મોનો અને નાથજીભાઈનો ખાસ
આચહ છે તો, આપને શરીરે અનુકૂળ હોય તો, અતે શોડા વધુ દિવસ
ચેદાવ તો વાંધા કેવું નથી.” મુશ્ય કોઢરી ગોરધનદાસે કહ્યું.

“જો અનુકૂળતા હોય તો, હરિજીવંતીના દિવસે, આપ વડતાલ
પદ્ધારે અને આરતી ઉતારીને રાતે અને પાછા પદ્ધારે તો સમૈયો પણ
સચવાશે અને અહીંના હરિલક્ષ્મોના મન પણ સચવાશે.” સ્વામીબાળ
મુશ્યદાસજીએ કહ્યું.

આખંડ ન્યામીની સલાહ પ્રમાણે, આચાર્યશ્રી મહારાજનો વડતાલ
જવાનો અને પાછા આવવાનો કાર્યક્રમ નક્કી થયો. આમ, સંપ્રેદ્ધાયના

આચાર્યશ્રી મહારાજે એ મોટા ઉત્સવો એટક ગામે રહીને જોજવ્યા હોય,
એવા પ્રસંગનું બહુમાન ઉમરેઠને પહેલાં હેઠું ભયું. વડતાલથી પાછા
ઇઝા પછી વીળ દિવસે, આચાર્યશ્રી મહારાજે પોતાના ઉતારા ઉપરની
અંતરંગ જ્ઞાનસલા રાતે પૂરી થયા પછી, નાથજીબાઈને એલાંયા.

“નાથજીબાઈ ! સમૈયો ચાલુ હોના છતાં, હું વડતાલથી પાછો આણો
અને અતે રોકાણો છું, તેનું કારણું તમે જાણો છો ?” આચાર્યશ્રી મહારાજે
મંહમંદ હસતાં કહ્યું.

“કારણું તો અમારા ઉપર આપની એટલી વંદુ કૃપાદિષ્ટ છે, એ જ
જણ્ણુંય છે; પછી તો આપ જે કહો તે એનું.” નાથજીબાઈએ હુથ જોઈને
કહ્યું.

“પરમ દિવસે પૂર્ણિમાના દિવસે તમારી જન્મગંડ આવે છે, તે
દિવસે હું અતે હાજર હોય તો સારુ. એવું હું દ્વારા માસમાં અહીં
આણ્ણો ત્યારી મને અંતરમાં થયા કરે છે. પછી, કોણું જણે હવે ઇની
કથા રે જોણા મળાશે ? હું અતે થોડા નિવસા વધુ જાગો છું તે માટે,
અતેના હરિલાકોતાના પ્રેમ ઉપરાંત આ પણ એક મહારણું કારણ છે.
આચાર્યશ્રી મહારાજે કંઈ ગંભીરતાર્દી કહ્યું.

આચાર્યશ્રી મહારાજના શાખાને સાંલગીને, બધાને એક તરફ આનંદ
થયો, અને બીજી તરફ ચિંતા પણ થય. “ફરી હવે કથા રે જોણા મળાશે.”
એવા એમના શાખાને સર્વાના મન ચિંતિત કરી દીધાં.

“મારા ઉપર આપની અનલડ કૃપા છે; હું એ કૃપાને લાયક
થઈ લાયક રહું, એવી શાકિત મને અપવાની વિનતી છે. આપ, ‘ફરી હવે
કોણું જણે કથા રે મળાશે,’ એવું બોલ્યા એ શાખાને સાંલગીને મારા મનમાં
ક્રાણ પડી છે. કૃપા કરીને એવી કેટા સંકદ્રષ્ટ સરખેાય કરશો મા.” એવું
બોલતાં બોલતાં તો નાથજીબાઈની આંગમાંથી આંસુઓ સરી પડ્યાં.

“તમે ઘણા એવી ચિંતા કરો, એ ચોણ ન કહેવાય. શ્રીજીમહારાજની
ઇંદ્રજા પ્રમાણેજ બધું થાય છે. એમની ઇંદ્રજા એજ આપણું આરથ્ય છે;
તમે કેનું એવી ચિંતા કરશો નહિ.” આચાર્યશ્રી મહારાજ એટલું બોલીને
સભામાંથી ઊભા થઈ ગયા.

પૂર્ણિમાના હિવસે, આચાર્યશ્રી મહારાજે, નાથજુલાઈને પ્રસાદીને
હારે પહેરાયે, અને માથે હાથ મૂડીને આશીર્વાદ આપ્યો.

“નાથજુલાઈ! કરીથી કહું હું કે, અંગે હું લણેલા ચુવકેને ભગવાનના
સન્માગે^૧ વાળવાનું તમને મેં આપેલું નત યાવનજુવન પાળળો. તમારું
ચેરાશેમ શ્રીજુમહારાજ વહુન કરે છે અને કરશે. એની કોઈ ચિત્તા
શરણશો મા. જવિષ્યમાં ગમે તેવા સંબેગો જોલા થાય તો પણ, તમે
આ નત કરી છોડશો નહિ. મારી આ આજા છે. મારી આ આજાના પાલન
માટે, શ્રીજુમહારાજ તમને અભૂત બળ બને અપૂર્વ રુદ્ધ આપશે.”
આ ચાર્યશ્રી મહારાજે, નાથજુલાઈના અલો હાથ મૂડીને એમની આંખમાં
આંખ પરોવીને અંતરના ભાવથી કહ્યું.

“આપની આજાનું હું યાવનજુવન અથર્વ પાલન કરીશ,” એટલું
બોલીને નાથજુલાઈએ, આચાર્યશ્રી મહારાજના ચરણમાં સાદાંગ હંડવતું
પ્રથમ કર્યા, એ પછી, એમણે ન્યામી બાળમુકુદૃદ્વાસજુ, પ્રદ્વારી
નિકામાનંદજુ, શાસ્કી કુજવિહારીહાસજુ અને કપિલમુનિને સાદાંગ-
હંડવતું પ્રથમ કર્યા. એ બધાઓ એમના માંથે હાથ મૂડીને અંતરના
આશીર્વાદ આપ્યા. એ પછી, નાથજુલાઈ બીજા સંતોને તથા
હરિલકડોને પણ સાદાંગ હંડવતું પ્રથમ કરેલે પગે લાગ્યા.

આ પછી, પાંચ છ હિવસ બાદ, આચાર્યશ્રી મહારાજ વડતાલ
પાણ પદ્માર્થ.

રલનકણ્ણુકા

॥૧॥ પ્રદ્હુઠને નુસિંહ ભગવાને ગયા રે વદ્વાન ભાગવાનું કહ્યું ત્યારે તેમણે
કહ્યું કે, આ દેહની રમે રક્ષા કરી હૈ, તેને હું રક્ષા માનતો નથી;
પણ અંતઃ શત્રુઓથી રક્ષણ કરો, એજ ખરું રક્ષણ છે. દેહ અને
દેહ સાંખ્યી સુખ તે સુખ નથી, એ તો જોલદું હુંખ છે; ભગવાનના
સ્વરૂપની અખંડ સમૃતિ રહે એજ સાચું સુખ છે.

૧૬. આચાર્યોશ્રી મહારાજનો દેહસ્તાગ

ધ.શુ. પૂર્વપાદ આચાર્યોશ્રી વિહૃતાલાલજી મહારાજે ઉમરેઠમાં નાથજુલાઈએ રજૂ કરેલા ઘણું નવચુવકેને ભાગવતી હીક્ષા આપી તે વખતે, જેમની ફરીદી હીક્ષા દેવતાની આસ હુંછા હતી, છતાં આપવામાં આવી ન હતી એવા પ્રૌઢ પુરુષોમાં, ડાસરાના શાહ પ્રેમચંહલાઈ કરતાના દાનતું નામ મોખરે ગણ્યાવી શકતું. એ વગતે, વડતાલ સંસ્થાના સુખ્ય કોણરી તરીકે કંમ કરતા કોડારી ગોરધનહાસના તેણે લગ્નીન થતા હતા. કાકા ગોરધનહાસના યોગના કારણે, એમણે કિશોરાવસ્થામાંજ સંપ્રદાયનાં પાંચ પ્રતમાન અને હીક્ષા લીપીલાં હતાં. પણ અભ્યાસ અને પણી નોકરી વ્યવસાયના કારણે, એમનાથી ધર્મનિયમોનું બરાબર પાલન થઈ શકતું ન હતું. એમાં વળી, કાકા ગોરધનહાસ ડાસરા છોડીને પાર્વિંહ ત્યાગી થઈને વડતાલ આવ્યા, એટલે એમના ઉપર ગ્રીધી દેખરેખ રાખે અને ટોકે એવું ડાસરામાં કોઈ રહ્યું નહિ. લગ્નીને સંપ્રદાયના ધર્મનિયમોનું સંપૂર્ણ-પાવન ન કરે, એ ગોરધનહાસ કોડારીને રુચતું નહિ; પણ એ, એમને ચાંદુ કહેતાં અચ્યકતા હતા. પ્રેમચંહલાઈને ગળથૂથીમાંથીજ સત્તસંગના સંક્ષારતું સિવન તાં થયેલું હતું; એટલે એમને પણ પોતાની આ જીતિ ઘણીવાર ઝૂંચતી હતી. એક વખત, ગોરધનહાસ કોડારીએ, નુરોગ સાધીને, લગ્નીનને એક આલુએ ઓલાવીને, અગત્યની અંગત રાત કહેતા હોય તેમ કહ્યું કે, “ને આત્મશ્રેયાયે” આગળ વધવું હોય, અને આ ઉપનમાંજ લગ્નાનને એણાખવા અને પામવા હોય, તો નાથજુલાઈ પાસે જા. એ તારા કરતાં વયમાં ઘણું નના છે, પણ જાનહાયે ઘણું મોટા છે. સારા લગ્નીલા ઘણું ખુવાનેને, એમણે શ્રીશુમહારાજનો યોગ કરાવ્યો છે.”

પ્રેમચંહલાઈએ એ વખતે ઉમરેઠમાં નવી વડીલાત શરી કરી હતી. તેણે નાથજુલાઈને એમને ઘેર મહ્યા, અને જ્યાં બન્નેની દદિ મળી ત્યાંજ

જાહેર વીજળી સંચાર થયો હોય તેમ, એમના જીવનનું પરિવર્તન થઈ ગયું. પોતાનાથી વચે ધણ્યા નાના એવા નાથજીલાઈને, એમણે પોતાના મેક્ષિમાર્ગના શુલુપ્દે તરકાળ ર્યાપિત કરી દીક્ષા; અને હવે પછી, જે કંઈ ધર્મ નિયમો નાથજીલાઈ કહે તેનું પોતે ગમે તે કોગે પણ બરાબર પાલન કર્યે, એવી તરતાજ આગ્રી આપી. એ વર્ણતાજ પોતાને ફરીથી સત્ત્સ જનાં નૃતમાન અને દીક્ષા અપાવવાની પણ એમણે નાથજીલાઈનિ વિનંતી કરી હતી; ત્યારે એમણે જે ભાવનાના પરિણામે ફરીથી નૃતમાન અને દીક્ષા લેવાની મનમાં છંદા જાગી, એ જ વનાને વખાણી, પણ ફરીથી દીક્ષા લેવી એ શાસ્કસંભત અને ચોણ્ય ન કહેવાય, એમ કહીને એમની વિનંતીનો અસ્વીકાર કર્યો હતો. નાથજીલાઈએ ત્યારે એમને કહ્યું હતું કે, “નૃતમાન ધર્મ નિયમના ભાગ થયો હોય તો, તે માટે ચોણ્ય પ્રાયશ્ચિત થઈ શકે છે, તે અવશ્ય કરવું જોઈએ; પણ દીક્ષાની વાત જુદી છે, ભાગવતી દીક્ષા તો, માણુસ માટે જન્માતર જેવો આત્મોનનતિનો ઉચ્ચ પણ અતિહુર્લભ સંસ્કાર છે. માણુસ યન્નોપવિત ધારણું કરીને દ્વિજ બને છે, પછી સૂતકાદિ પ્રસંગે એ ચોણ્ય વિધિ કરીને જનોઈ બહલી શકે છે; પણ માણુસ એવી રીતે દીક્ષા બદલે અને વળી ફરીથી લે, એ ચોણ્ય ન કહેવાય. ફરીથી દીક્ષા લેવા માટે વાજખી આશણો હોય તો, પ્રથમ લીધેલી દીક્ષાનો પહેલાં ત્યાગ કરવો જોઈએ. સંપ્રદાયમાં એના દાખલાચો બનેલા છે. રામાનંદસ્વામીને આત્માનંદસ્વામીએ જોઈએ. સધિયારો આગીને દીક્ષા આપી હતી; (પોતે આત્મા એજ પરમાત્મા છે, એવું માનનાર નિરાકારસ્વાહી હેવા છતાં, ભગવાનાં સાક્ષાત् દર્શન થણો એવો એટો સધિયાનો એમણે રામાનંદસ્વામીને આપો હતો). રામાનંદસ્વામીએ જ્યારે એ હડીકત જાણી ત્યારે તરકાળ એ શુકુનો અને એ શુરુએ આપેલી દીક્ષાનો એમણે ત્યાગ કર્યો હતો. એટલે એ ફરીથી દીક્ષા લેવા માટે અધિકારી થયા હતા. વળી સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો અને જીવનધર્મપ્રદ્યાલિકાએ. વિનુદ્ધ વર્તવાના કારણે, આશ્રિતને જ્યારે વિસુઅ કરવામાં આવે ત્યારે, એ સંપ્રદાયનો આશ્રિત અને દીક્ષિત ભટી જાય છે. પછી, જે એને પોતાનાં હત્યો માટે અંતરથી પદ્ધ્યાતાપ થાય અને સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો અને જીવનધર્મપ્રદ્યાલિકાએ પ્રમણે વર્તવાની પાડી આગ્રી આપે તો, એને ફરીથી આશ્રિત બનાતીને દીક્ષા આપી શકાય છે. આ એમાંથી એકેય પ્રસંગ તમને લાગુ થતો ન હોવાથી, તમને ફરીથી દીક્ષા

આપવાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. શુદ્ધ સોનું હોય, પણ જે તેમાં કુસંગના કારણે બેગ ભજ્યો હોય તો, તેને અભિનાન નાખીને શુદ્ધ કરવાનું જ હોય. તમારો પ્રસંગ આ પ્રકારનો જણ્ણાય છે. ખરું ને ?”

પ્રેમચંદ્રભાઈ પાસે આનો કોઈ જવાબ ન હતો. પણ કોણું જાણે શા કારણે પણ નાથજુલાઈની મારદિતે ફરીશી સંપ્રદાયના વતમાન અને દીક્ષા. લેવી એ કંઈકા એમના મનમાંથી સમૃદ્ધી નાશ પામી ન હતી. એ વળતે તો એ ઘેર ગયાઃ પણ જ્યારે આચાર્યશ્રી મહારાજ ઉમરેઠ પધાર્યાની, અને એમના હાથે, નાથજુલાઈ ટેલાક નવયુવાનોને વતમાન દીક્ષા આપાવવાના છે, એવી વાત જણ્ણાવામાં આવી ત્યારે, કે દિવસે યુવાનાને દીક્ષા આપવાની હતી, તેની આગદી રહે, એ નાથજુલાઈને ઘેર મળવા માટે ખાસ ગયા. એમના અચન્ક આપવાનું કારણ નાથજુલાઈ તરતજ સમજુ ગયા હતા; પણ, તે એંગે કંઈક ન જોડાતાં નાથજુલાઈએ એમને યોગ્ય રીતે આવકાર્યા.

બીજા દિવસે, એ નાથજુલાઈ સાથે મહિદમાં આવ્યા. યેણાતુંયોગ, તે દિવસે, ગોરધનદાસ કોડારી પણ વડતાલથી ઉમરેઠ આવ્યા હતા, તે પણ સભામાં એક હતા. સત્સંગીને ગોલે તે રીતે, લતીજને નાથજુલાઈની પાછળા સભામાં આવતો જોઈને, એમના અંતરમાં આનંદની હેઠલી ચડી. પ્રેમચંદ્રભાઈએ આચાર્યશ્રી મહારાજને યોગ્ય બેટું અર્પણ કરીને, પુષ્પહાર પહેરાવ્યો. આચાર્યશ્રી મહારાજ માણુસ પારખું હતા, એમની સ્મરણશક્તિની ગૂઢ સંતોષ હતી, એમણે પ્રેમચંદ્રભાઈને સભામાંજ સર્વિમત આવકાર્યા.

“એણો ! પ્રેમચંદ્રભાઈ, તમે ઠાસરાથી કયારે આવ્યા ? કુશળ તો છોને ?” આચાર્યશ્રી મહારાજે પૂછ્યું.

“જુ, મેં તો અહીં જ વડીલાત શરૂ કરી છે. શ્રીજીમહારાજની અને આપની દ્વારથી કુશળ છું.” પ્રેમચંદ્રભાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું.

“તમે તો કાડાના ચોગના કારણે ઘણું વહેલાં વતમાન અને દીક્ષા લીધાં છે; પણ, તું પછીના લુચનમાં અને આ નાથજુલાઈના ચોગમાં આવ્યા તે પછીના લુચનમાં કંઈક હેઠ જેવું લાગે છે ખરું ?” આચાર્યશ્રી મહારાજે સહેજ હસીને પૂછ્યું.

આચાર્ય શ્રી મહારાજે, પેતે વર્ષો પહેલાં લીધેલાં વતમાન અને હીક્ષાની વાત અત્યારે બાદ કરી, એથી પ્રેમચંહલાઈને આચર્ય સાથે મૂંઝવણું પણ થઈ. પોતાના મનની વાત એ શી રીતે પામી ગયા હુંણો? નાથજીલાઈએ તો એમને એ વાત નહિ કરી હોય ને? આચાર્ય શ્રી મહારાજ ઉમરેહમાં પદ્માર્થા, પદ્મી અત્યારસુધી, પોતે નાથજીલાઈની સાથે જ હતા, એટંકે એમણું એ વાત કરી હોય, એ શક્ય લાગ્યું નહિ. ગમે તે હોય, પણ પોતાની ઈંછા, વાપણ થાય એટલે વ્યક્તન કરવાનો એમને મનોમન નિશ્ચય હશે. એમની માદ્દ બીજી છ પ્રૌઢ પુરુષો, કે એમણું પહેલાં વતમાન અને હીક્ષા લીધાં હતાં, પણ અસાખર યોગ નહિ હોવાના કારણે સત્તસંગ ઘસાયો હતો એ છ જાણ્યા, નાથજીલાઈના યોગમાં આભ્યાં દના ત્યારથી, એમની રહેણીકરણી સત્તસંગને શોંભ એવી થઈ હતી. એમના મનમાં પણ નાથજીલાઈ માર્ગને ફરીથી વતમાન અને હીક્ષા લેવાની હતી; એ પણ પ્રેમચંહલાઈની ઈંદ્રાનું શું થાય છે તની રાહ જોતા સભામાં એઠા હતા.

એ પદ્મી, સભામાં નાથજીલાઈએ રજૂ કર્યા એ અધા યુવકોને, એક પદ્મી એક વતમાન અને હીક્ષા આરણ કરવામાં આભ્યાં. છેલ્લા યુવકને હીક્ષા અપાઈ ગઈ.

“પ્રેમચંહલાઈ! તમે તો હીક્ષા વર્ષો પહેલાં લીધેલી છે; એટલે, હુંવે તમને ફરીથી હીક્ષા આપવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત ન થાય. પણ, એમાં ઉપર ને કંઈ કારમેલ જામી ગયા જેવું જાણ્યા તો, તે સત્તસંગના યોગ વધારે ઘનિષ્ઠ જનાવીને હુર થઈ શકે. જ્વામી! તમે એ અંગે કંઈક વાત કરો.” આચાર્ય શ્રી મહારાજે સહજલાવે કહ્યું.

પ્રેમચંહલાઈ, ફરીથી વતમાન અને હીક્ષા લેવાના છે, એ હુક્કાકાત જાળીને બીજી કે પુરુષો—લદ્વિલાઈ મતાહાર, જયદૃગ્ઘુ ભટ્ટ, પ્રાણુલિ શાહ, વર્ગેર છ જાણ્યુ સભામાં આતુરવદ્ધને એડા હતા, એ સાતે જાણુના મનની વાત એકદમ એયાં ગઈ. અધાને મનમાં સંતોષ થયો. અને અધાએ નાથજીલાઈ કહે તે પ્રમાણે સત્તસંગના ધર્મનિયમેતું ચુસ્ત પાલન કરવાનો મનોમન ફરીથી નિર્ધાર કર્યો.

આચાર્યશ્રી મહારાજ ઉમરેઠથી વડતાલ પાછા પદ્ધાર્યાં તે પછી ખીજ વષે, બૈન્નીપુણ્યમાના દિવસે, ખીજ વીસ ચુંબકોને લઈને નાથજીભાઈ વડતાલ આવ્યા. એ બધાને, સ્વામી બાળમુકુંદાસજી, અદ્ધારી નિષ્કામાનંદજી તથા શાસ્કી કુંજવિહારીહાસજીએ પંચમતમાન ધરાવ્યાં, અને એંતરંગ જાનસભાના ર્થાને બિરાજુને આચાર્યશ્રી મહારાજે, પહેલાં ખીજ ચુંબકોને આપી હતી તેવી દીતે ભાગવતી હીક્ષા આપી. આચાર્યશ્રી મહારાજે, હુંદેવીમાંથી સાક્ષર મંગાવીને બધાને પ્રસાદી લર્દીકે આપી. શ્રીનિષ્ઠા સલામાં મૌન છવાઈ ગયું.

“નાથજીભાઈ! હું હેડિં ચા ન હેડિં, પણ અલયદાનની આ કદ્વાણુકારી પ્રવૃત્તિ, તમારે યાવજજીવન ચાલુ સાખવાની છે—એ કહી ન ભૂલતા.” આચાર્યશ્રી મહારાજે પોતાની ગાહી પાછળ આવેલી ભારી બહાર હેખાતા ભાંદિશના ચિંઘર તરફ જોતાં જોતાં કહ્યું. આ પ્રમાણે જોવા માટે, ગાહી ઉપર બેઠા બેઠા ચિંઘર તરફ એમાંણ ડેક વળી ઇતી. એટલે, એમના મુખ ઉપરના ભાવો બરાબર જોઈ શકતા ન હતા, પણ અવાજમાં શ્રીનિષ્ઠાનીના વતાંયા સિવાય નહીં નહીં.

“મહારાજ ! ‘હું હેડિં કે ન હેડિં,’ એવા શાખદો આપ એલો છો, તેથો મારા મનમાં દ્વાળ પડે છે. ઉમરેઠ પદ્ધતામણીમાં આપ પદ્ધાર્યાં હતા, તે હેવન્નામાં પણ આપ એક વણત, ‘કરી કયારે મળાશો?’ એવા શાખદો આવ્યા હતા. મારા જોવા સેવક ઉપર કૃપા કરીને આપ આવો કોઈ સંકલ્પ કરવાનું છાડી હો, એવી મારી એ અહિભરી વિનંતી છે.” નાથજીભાઈએ હાથ જોઈને કહ્યું.

“મહારાજ ! નાથજીભાઈ બરાબર કહે છે. હજુ આપના હાથે સત્સંગના ઘણું કાર્યો થવાનાં આડી છે.” સ્વામી બાળમુકુંદાસજીએ કહ્યું.

“સ્વામી ! નાથજીભાઈ ! સત્સંગના સુકાની તો શ્રીજીમહારાજ ચોને જ છે. આપણે બધાતો, એમની ચાજા પ્રમાણે કામ કરનારા સેવકો જ છીએ. ને બગીચા, એમાંણ અતિ કૃપા કરીને અનાજ્યો છે, તેનું સુંવર્ધન અને સંરક્ષણ એમણે જ કર્યું છે, અને આજે પણ એજ કરે છે.” આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

“પણ આપ ઉદાસીન ધાર એ કેમ ચાલે? મને બાળ અને પ્રેરણા
૧૨

આપવા માટે પણ, આપ આ પ્રકારના સંક્રમો કરવાનું અને ઉદ્ઘાસીન થવાનું છાડી હેવાની કૃપા કરો.” નાથજીલાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું.

“હું કોઈ પ્રકારના ખીજન સંક્રમો કરતો નથી અને હવે કરીશ નહિ, તમે કોઈ ચિંતા ન કરશો. ધાર્યું તો એક ધણીનું-શ્રીજીમહારાજનું જ થવાનું છે.” આચાર્યશ્રી મહારાજે કહ્યું.

એ વાત એ દિવસે એટલેથી અટકી. નાથજીલાઈ રણ લઈને ઉમરેઠ પાછા આવ્યા, પણ આચાર્યશ્રી મહારાજના શાશ્વતોના કારણે મનમાં પેઢા થયેલો કંકડાઈ કેમે કર્યો શરૂતો ન હતો. એમ ચિંતામાં નાથજીલાઈના દિવસે વિતવા લાગ્યા. ગુરુપૂર્ણિમાના દિવસે નાથજીલાઈએ જ્યારે આચાર્યશ્રી મહારાજનાં વડનાલમાં દર્શન કર્યા ત્યારે, જેણે પૂર્ણિમાના દિવસે ગોલાચેલા શાશ્વતો, જેમણે ન્વન્નમાં ગોલાચા હોય તેમ, એ દિવસે એ ગૃહ પ્રકૃતિલિત હેખાયા હતા. બધા સાથે ગૃહ હશીલળીને એમણે વાતો કરીને આનંદ આપ્યો. કંઈક શાંતિ અનુભૂતીને, નાથજીલાઈ ઉમરેઠ પાછા કર્યા, ત્યાં તો એમને એકાંક્ષ મનોમન શાંકા જગી-આચાર્યશ્રી મહારાજનું એ પ્રકૃતિલ વહન, એક છેતરામણી તો નહિ હોયને? આ શાંકાનું કેમે કર્યું સમાધાન થયું નહિ. આવણી પૂર્ણિમા ઉપર જ્યારે એમણે, આચાર્યશ્રી મહારાજનાં દર્શન કર્યા ત્યારે પણ મુખ ઉપર કોઈ વિપરીત કાચો વર્તાયા ન હતા; છતાં, ઉમરેઠ પાછા કરતાં નાથજીલાઈને લાંબું કે, આ આંધી પહેલાંની શાંતિ જેવું લાગે છે. બાદરવા સુદ્ધ પાંચમના દિવસે રાતે એમને વડનાલથી ગોરધનહાસ કોડારીના તાકીદનો સંદેશો મળ્યો. ખીજન દિવસે, વહેલી સવારે એ ઉમરેઠથી નીકળાંન વડનાલ આવ્યા. મંહિરમાં દર્શન કરીને જીધાર આચાર્યશ્રી મહારાજ પાસે ગયા. એ પથારીવશ હતા, પણ ન્વન્ન હતા. નાથજીલાઈને એમણે શેડું હસીને આવકાયો.

“તમે આવી ગયા, નાથજીલાઈ! સારું કર્યું. હું ધાંણા રાજુ થયો. તમે જે કામ કરી રહ્યા છો, તેથી શ્રીજીમહારાજ ધાંણા રાજુ થયા છે.” એટદું જોલતાં જોલતાં તો આચાર્ય મહારાજને ધણી અશક્તિ વર્તાઈ.

“કૃપા કરીને, આપ જોલવાનો શ્રમ ન લેશો. આપને આરામની જરૂર છે.” નાથજીલાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું.

જવાબમાં આચાર્યશ્રી મહારાજ દ્રિકૃકૃ હત્યા.

સાતમને દિવસે, એમની માંડળી એકહમ વધી ગઈ.

આહમના દિવસે આત્મકાળે, આચાર્ય શ્રી મહારાજે દેહત્યાગ કર્યો. પૂર્વાકાશમાં જોગેલો સૂર્ય એ દર્શય જોઈ શક્યો નહિ; એનું તેજસ્વી મુખ ચારેકોણ એકાએક વ્યાપેલી આંધીની રજથી નિસ્તેજ બની ગયું. ધર્મ-દેવના મંહિરના શિખદ ઉપર ઇરડી રહેલો ધાળગડો એકાએક મોટા કડાક સાથે નીચે તૃતી પદ્ધેયો. ધર્મશાળામાંથી આધુઓ અને મંહિરમાં દર્શન કરવાનું આવેલા દર્શનાર્થીઓ અવાજ સાંલગીનાં એકહમ ત્યાં બહાર હેડી આવ્યા, ત્યાં એમણે વજાવાતસમાં સમાચાર સાંલગ્યા. પદ્માપર પુરુષોત્તમ નારાયણ અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની પ્રમાણીભૂત વસ્તુઓનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાના, અક્ષરદામના ધાર્મિનાં દર્શન દર્શનનો હુર્લાતિહુર્લાલ લાલ આપનાર અક્ષરભૂતના સર્જક, પરૈણર અક્ષરનિવાની થયા. નાથજીલાઈને, આચાર્ય શ્રી મહારાજના દેહત્યાગનો આધાત વધારે લાગ્યો હતો. પોતાને દીક્ષા લે કે ધર્મ, પૂર્ણપાદ અગવત્યસાહુ મહારાજે આપી હતી, પણ એનું લાલનયાલન અને પોતાનું આ આચાર્ય શ્રી મહારાજે કર્યું હતું. પોતાના લુનવતના પથપ્રેરક અને પ્રેતસાહુક આજ આચાર્ય શ્રી મહારાજ હતા; એટલે, એ એમને સંપ્રદાયના આચાર્ય પહેં જિરાનોલા ગુરુ તરીકે જ માત્ર જોતા ન હતા, પણ પોતાના પ્રિય અંગત ગુરુ તરીકે પણ જોત હતા. પોતાને દીક્ષા આપનાર આચાર્ય શ્રી મહારાજ, એકતાળીસ વર્ષની વધેનું અક્ષરનિવાની થયા હતા; જ્યારે શુશ્રેષ્ઠ તરીકે પ્રત્યક્ષ ડિયા કરનાર આ આચાર્ય શ્રી મહારાજ પણ માત્ર નુહલાળીસ વર્ષની વધે અક્ષરવાનું થયા હતા. અને વનમાં પ્રવેણે તે પહેલાં જ હેઠ છેલી ગયા હતા, એ હેઠીકનું એમને હુઅ થતું હતું. સંપ્રદાયમાં જેમની જ્યારે વૃધ્ધારે જરૂર હોય છે ત્યારે જ તે હેઠ છેલીને પરમધામભાની પ્રત્યક્ષ દિવ્ય-સેવામાં જોડાઈ જય છે. એવું કેમ અનું હુશો? એ પ્રશ્ન, કેમ ઓને ધયાનાના મનમાં ધોળાય છે તેમ, ત્યારે પણ નાથજીલાઈના મનમાં ધોળાયો હતો. નાથજીલાઈની વય એ વખતે માત્ર બાલીશ વર્ષની જ હતી. પોતાના સત્સંગ વિદ્યાળુની ઉત્તરડિયા પૂરી થઈ ત્યાં સુધી નાથજીલાઈએ આશીર્ય પાળ્યું; અને પછી સત્સંગ, સ્વધર્મ અને પરાતપર પરથિષ્ઠ અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની ઉત્તમ નિવિકલ્પ નિધાયુક્ત ધર્મભ્રયાર કરવો, એ જ અક્ષરનિવાસીને આચાર્ય શ્રી મહારાજનું જીવન હતું, તે કાર્ય પરમેશ્વર પ્રીત્યારો, પૂરા ખળ યુદ્ધથી શેરખલુંવનમાં કરવું, એ જ અક્ષરનિવાસીને સાચી શરૂઆત અર્પી કહેવાય એવો

નિશ્ચય કરીને, શોકની બધી લાગુણ્યોને મનમાં શમાવી હથુંને, પછી એ પોતાના ઉષનગતના સિદ્ધિકાર્યનાં પરોવાઈ ગયા.

વડતાલથી ઉમરેઠ પાછા આવ્યા પઢી, નાથળુલાઈએ જયેષ્ઠબંધુ મારદરે એક રવિવારે પોતાના મંડળના અધાજ સભ્યોને ઉમરેઠ મોલાયા. મંડળમાં ત્યારે પાંસડ ઉપરંતુ સભ્યો હતા. બધા લેગા થયા એરંદ, એમણે, ખૂબ ગંભીરસ્વરે, આચાર્યશ્રી મહારાજના દેહત્યાગની વાત કરી. આચાર્યશ્રી મહારાજને છેદલો ધર્મપ્રવાસ ઉમરેઠમાં કર્યો હતો, ત્યાર પછી એ અન્યત્ર કયાંથી ગયા ન હતો. ઉમરેઠમાં હતા તે વર્ષને, બણે પોતાના દેહત્યાગનો સમય નજીક આવ્યાના દશાદો કરતાં એમણે જે શખ્ષે ઉન્નાયો હતા, તે પછી પણ એ વર્ષત આ અનાવની આગાહી કરતી વાત કરી હતી, એ બધી હકીકત સંવિનતર કહી. ધર્મની સાક્ષાતું મૂર્તિમન્મા આચાર્ય ચૂડામણ્ય દેહત્યાગ કરે છે ત્યારે, અધર્મના સર્ગોને મોકષું મેદાન મળે છે; ત્યારે મહારેણ, દુઃકાળ, વગેરે પ્રકારની ઉપાધિઓ ગમે ત્યાંથી જીતરી આવે છે; એમ કરીને, હવે પદ્ધતિના કાળમાં, ધર્મનિયમોનું પાલન કરવામાં અને લગ્નવાનના નિશ્ચયરૂપી સ્વરૂપનિયાનું જતન કરવામાં, ખૂબ જાયત રહેલાનું આસ સૂચન કર્યું. આ પ્રકારની આપનિયો પ્રસંગે, સત્સંગીચાની પદ્ધતિવાનાની કર્યાદી થાય છે. તેથી આપનિ આવે ત્યારે ગભરાઈ ન જતાં અને અન્યનો આશ્રય ન કરતાં અનેશ્વર શ્રીહરિ પોતાના લક્ષ્ટનન્નાનું સદા રક્ષણું કરે છે, એ સિદ્ધાંતમાં દાદ ભાવના રાખીને, એક ધીન સાથે ખલેખલા મેળવીને કામ કરવા બધાને આસ અતુચ્ચાધ કર્યો. પોતપોતાના વડીલોને વિનંતી કરીને અવતી ઇસદમાં ધરમાં ઓછામાં ઓછું એક વર્ષ ચાલે એ પ્રમાણું અનોજના સંત્રણ કરવાના, અને એ પછીના કાળમાં હુંઝી, દુર્ગી અને ગરીબની તન, મન અને ધનથી સેવા કરવાનો આશ્રણ કર્યો. એમણે બધાને એકધીનને વારંવાર ભગવાની અને એકધીનની સાર સંભાળ દેવાની વાત ખૂબ આશ્રણપૂર્વક કરી. પોતે આ બધી વાત કહે છે તે કે ધીને નિર્યંક બડકાવવા માટે કહેતા નથી; પણ કાળ વિપરીત વર્તતો હોય યા વર્તો ત્યારે સમજુ માણુસે કેવી દૌતે જાયત રહીને વર્તવું જોઈએ, એ વાત સમજાવવાના એકમાત્ર ઉદ્દેશથી કહે છે, એવી આસ સ્વષ્ટતા પણ કરી; અને છેવટે, પરમહૃપાળું પરમાત્મા શ્રીહરિ, સર્વનું રક્ષણ અને પાષણ અવશ્ય કર્યો એવી આત્મી આરમૃત્ર્યું ઉન્નારી.

૧૭. ઉમરેઠમાં પદ્ગ

આચાર્યશ્રી મહારાજના હૃદિલિંગ પછી, નાથજુલાઈના સહાય હસતા સુખ ડેપર કેટલીક વખત વિચાહની રેખાઓ હેઠાહેતી હતી. એટલે મંડળના સલ્લોને આસ ઓલાવીને એમણે, જ્યારે નજુકના લનિધિમાં કોઈ મહારેગ અને હુણગની સંલાઘનાની વાત કરી ત્યારે, કેટલાકે એ વાત સાચી માની ન હતી; અને આચાર્યશ્રી મહારાજના વિચેગની વેદનના કારણે એમણે એ રીતની વાત કરી હોય એવું માન્યું હતું. એ હિવિને, નાથજુલાઈના વૈરસ્થ્ય પાતપોતાના વૈર જવા બધા સલ્લો નિકળ્યા ત્યારે, સંસ્કારમાં જ જેમને નાથજુલાઈએ કહેકી વાતમાં સંયુર્જી વિર્ધાસ હતો અને એ કારણે, ભાવિ આપત્તિના વિચાર જેમના મનમાં લારે વિન, થઈ રહી હતી તેમણે, નાથજુલાઈએ કહેકી વાત, અંત અત્યારે અસંભવિત જ ખાની હોય તો પણ તે ન માનવા માટે, ભીજીઓને હુગન્દા ટપકો આએ; એવું જ નહિ પણ, નાથજુલાઈએ સંસ્કારમાં કહેકી વાત, પોતાના વડીલો અને સગાંસંધીઓને બેગાં કરીને આજે જ કલેવાનો અને આવતા વર્ષની ફસલમાં અનાજ સંઅહ કરવા માટે આચાર્ય કરવાના પાતે નિર્ણય કર્યો છે, એવું સ્પષ્ટ શાખામાં ગંભેર કર્યું. એમની આ પ્રકારની સ્પષ્ટ વાત સંભળીને, ભીજી વિચારમાં પરી ગયા. સંસ્કારને નાથજુલાઈના શાંદાર્માં શાંત સેવવા માટે અંતરથી દિલખીરી વ્યક્ત કરી, અને ઇર્દીશી એવું નહિ થાય એવી આત્મી આપી; અને નાથજુલાઈએ કહેકી બધી વાત પોતાના વડીલોને આજેજ કહેવાનો નિર્ણય ગંભેર કર્યો. તે હિવસે રાંને ચાળું કર્યા પછી, એ હરેકે જ્યારે પોતાના વડીલાને નાથજુલાઈએ કહેકી વાત વિગતે કહ્યી સંભળાવી ત્યારે, પ્રથમ તા એમના વડીલો ખૂબ હુન્દ્યા.

“એવું જનવાનો કંઈ સંભવજ જણુંતો નથી, ગામમાં કયાંય નામમાં પણ કાઈ રોગતું કોઈ ચિહ્ન જણુંદ નથી; નગરમાં સફાઈ, સ્વચ્છતા

સારી જગતાથ છે, લોકેનું આરેન્ય અને સુઆડારી પણ સારાં છે; અરે ! દ્વારાનાના ડોક્ટર વૈધો પણ પોતાના ધર્મામાં મંહી આવ્યાની ઇરિયાદો કરે છે.” વડીદોએ વાતનો ઇન્કિર્ચ કરવા માટે ખુલાસો કરતાં લંબાખુદી કહ્યું.

“શૈગચાળો તો અણાદોરીને અને અચાનક ઇલાય છે, એવું તમે ધર્મિવાર કહેતા હતા અને આજે જુહી રીતે કેમ આડો છો ?” ચુવાનોએ પૂછ્યું.

“એ વાત અર્દી છે. પણ કોણાં કેવી વિનિ જણ્ણતાં ન હાય તો તર્ફદારી પણ કયાં અને કેવી રીતે રાખવી ?” વડીદોએ વ્યવહારું સુશકેલી રજૂ કરતાં કહ્યું.

“ચેતતા નર સહા સુઝી.” એ કહેવત તો તમે જ અમને જણ્ણવી છે. અને બીજું” ચુવાનોએ કહ્યું.

“અને બીજું કણી શું છે ?” વડીદોએ વન્દ્ય જ પૂછ્યું.

“અનાજનો સંઘડ કરવાની વાત પણ ન ભૂલવી જોઈએ.” ચુવાનોએ કહ્યું.

“તમે ય અર્દી એ લાઈ ! આ ચામણું તો ધણું સારું ગયું છે, પાક પણ મભલાય ઊતરણો એવો અંદાજ છે; પરી, આતો આગાહી કરવા માટે કંઈ આધાર ?” વડીદોએ હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

“અમે આગાહી કરતાં નથી; અમારી પાસે એવી આગાહી કરવા માટે કેવી આધાર નથી. પણ ગુરુશુદ્ધ (નાથજુલાઈએ) અમને ખાસ ઓલાણીને આ વાત કરી છે; એટલે, એ પ્રમાણે કરવું એમાં આપણું હિત છે.” ચુવાનોએ કહ્યું.

“નાથજુલાઈએ થા કારોં ચેંબં કહ્યું હુઠે એ નથી તમે જાણતા કે નથી અમે જણ્ણતા; પણ, અનાજનો વધારે સ અષ્ટ કરવાની વાત અમલમાં મૂકૃતા પહેલાં એ વખત વિચાર કરવાની જરૂર છે.” વડીદોએ મોંઘમ કહ્યું.

“વિચાર કરવાની અમે કંયાં ના કહીએ છીએ? વિચાર કરી શકાય અને યોગ્ય વ્યવસ્થા થઈ શકે તે માટે તો ઇસલ આવે તે પહેલાં ધણુા મહિના અગાઉ તમને આ વાત કરીએ છીએ.” યુવાનોએ કહ્યું.

“તમારી વાત છે તો વિચારવા જેવી.” વડીલોએ આપદે વાત વાળી લેતાં કહ્યું.

નાથજુભાઈએ મહારાજ અંગે કરેલી આગાહી, એ પછી ચાર ખાંચ હિંસમાં જ સાચી પડી આચાર્ય શ્રી મહારાજના દેહવિલય પછી બીજા મહિનાના છેદલા અઠવાડિયાની શરૂઆતમાં જ ઉમરેઠમાં ખેગના મહારાજીએ અચાનક હેણા દીધી. એડા જિદ્દલામાં અને ઉમરેઠમાં આ પહેલાં કેઠ મહારાજ કેટલાએકો ન હતો. એવું અન્યું કે નગરના રાણુા કેમના દોડાને વેર, એમનાં કેટલાંક સગાં સ બધીઓ, બદ્ધારગામથી ગ્રણું ચાર હિંસથી રહેવા આવ્યાં હતાં; એ અધાં ને પ્રહેશમાંથી આવ્યાં હતાં, ત્યાં ખેગના મહારાજ ચાલતો હતો. તેમાંથી બચવા માટે એ બધાં અહીં આવ્યાં હતાં; પણ પોતાની સાથે લેગના જ તુંઓ પણું લેતાં આવ્યાં હતાં. અના પરિષ્ઠામે, ખેગના રોગનો કેસ પહેલવહેદા એ કેમમાં જ બન્યો, અને એક પુરુષ, એ રોગનો પહેલાં નોંધ પણ અન્યો. આ હડીકત જહેર થતાં જ, લોડો ચાંકી ઊડ્યા.

પોતાના યુવાન પુત્રોએ, ચાર હિંસ પહેલાં જ મહારાજની સંભાવન અંગે કરેલી વાત જેમણું હણી કાડી હતી તે વડીલા, એમને લઈને તરતજ નાથજુભાઈ પસે હોડી આવ્યા; અને હવે શું કરવું જોઈએ? એ અંગે અર્થાત્ પર સલાહ પૂછ્યા લાગ્યા. એ અધાં આવ્યા ત્યારે નાથજુભાઈના સુઅ ઉપર પણ શોડી ચિંતાની વાફળી વતાતી હતી; એમણે બધી હડીકત શાંતિશી સાંસળી.

“અગવાન શ્રીનિવામિનારાયણ તો કાળના પણ મહાકાળ છે; એ જેમ સર્વ કાર્ય છે, તેમ સર્વ લાર્યા છે અને સર્વ હર્તા પણ છે, પણ જેમને એ પરમદૃપાળું પરમારમાનો આશ્રય સાંપડયો છે, તેમણું બીજા કોઈનો લય રાખવાની જરૂર નથી. અગવાન ભાગ્યતલ્લા છે, એ પોતાના ભક્તજનોનું રક્ષણ અવસ્થા કરે છે; તમે બધી ચિંતા એમને સાંપી દો. પણ તે સાથે

જ, સરકાર આ રોગના પ્રતિકાર અંગે જે કંઈ પગલાં ચોને, તેને આપણે સંપૂર્ણ સાથ સહકાર આપવો જોઈએ; કારણ કે, એ પગલાં બોકાહિતાથે જ દેવાતાં હોય છે.” નાથશુભાઈએ કંઈક ગંભીર વદને કહ્યું.

“પણ, આ મહારાજા ઇલાતો જ અટકી જાય એવું કંઈ ન થઈ શકે ? ભગવાન એટલી હ્યા કરે તો કેવું સારું થાય ?” એ ગણું જણે હાથ નોઈને કહ્યું.

“માણસ કર્મ ગમે તેવું કરે છતાં, ઇન્હા સારું અને સુખ આવે એવું જ માગે એ કેમ બને ? ભગવાન તો સર્વકર્મકુળપદતા છે, એટંબે એવું કર્મ કરવામાં આવે તે પ્રમાણે ઇન્હા આપવું, એ એમનો ન્યાય છે. વળી, આપણું સમજવું જોઈએ કે, ભગવાન જગતનું સર્જન કરે-કરાવે છે તે કેમ અનેક જીવોના હિત માટે જ કરે-કરાવે છે તેમ, જગતમાં સંદૂર થાય છે તે પણ અનેક જીવોના હિતાંદ્રો જ થાય છે. એની લીલા અકળ છે; પણ, જે ભગવાનના છે અને જે ભગવાનના થઈને રહે છે, તેના ઉપર ભગવાનની હ્યા હું મેશાં જ જોતરે છે. અત્યારે કાગનો વેગ ઘણવાન છે; પણ, જે આપણે ભગવાનને જ વળગેલા રહીયું તાં, એ કાળ આપણું કંઈક અહિત નહિ કરી શકે, એની આત્મી રાખજો. થોડા હિવસોમાં જ, ગામ છોડીને રથગાંતર કરવાના પણ પ્રસંગ આવે તો નવાઈ નહિ. આપણું અત્યારથી જ એ માટે રોયારી કરવી વઠે કે કંથી, વળત આવે જોઈએ ગલદાર ન થાય.” નાથશુભાઈએ કહ્યું.

એ વખતે રથતામાં થાળી પીરીને કોઈ સાહ પાડતા હોય, એને અવાજ સંભળાયે. પેંગની રસી ઉમરેઠના ફરેક નાગરિકે ઇરાજિયાન મૂકાવવા માટે, અને એ માટે કંયાં કંયાં રથગોચર્ય વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલી છે તે માટે વેકેને અધર આપવા માટે થાળી પીરીને સાહ પાડવામાં આવતો હતો. જે કોઈ રસી મૂકાવવાના રથળો નહિ જાય, યા જઈ શકે તેમ નહિ હોય, તે ફરેકને ઘર આવીને ટોકિદર પેંગની રસી ઇરાજિયાન મૂક્યો, એવું પણ રેષ્ટ શાંખામાં કહેવામાં આપ્યું હતું. સાહ સંભળીને, અધારે જોશ અને જ્વાનિ અનુભવી.

“એમાં શોક કરવાનું યા ગલરાવાનું કોઈ કારણ નથી. બહુજન હિતાય એ સિવાય ધીને કોઈ ઉપાય ચોજવાનું સરકાર માટે શક્ય નથી.

હજાયે લોકોના પ્રાણુંની રક્ષા માટે કોઈ ઉપાય ચોજવામાં આવે, એ ઉપાય અમાનુષી અને લોકહિતની વિચુદ્ધ ન હોય તાં, તેનો વિરોધ કરવો ચોઝ્ય નથી. શરીર માં હું થાય, અથવા આવો કોઈ દોગ્યાંગો કાઢી નીકળે લ્યારે, ચોઝ્ય હવા—સારવાર કરવાનું શાસ્ત્રવામાં પણ કહેલું છે. આપણે પણ શિક્ષા-પર્વીની આજાનુસાર ઉપાયો ચોજવાજ જોઈએ, અને સરકાર જે ઉપાયો યોજે તેમાં સાથ આપવો જોઈએ.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

ચેગની રક્તી દરેક વ્યક્તિને જલદી મૂસી શક્ય તે માટે સરકારે અહારગમનાં દ્વારાનાંમાંથી બીજા ડાંકટરોન, આસ ક્રમગીરી ઉપર, ઉમરેઠ પ્રોલાભ્યા હતા; અને લગભગ પોણે પોણે રક્તી મૂકુવાની વ્યવસ્થા ચોજી હતી. રક્તી મૂકુવાનું કામ જામ પૂર જોગથી ચાલતું હતું છતાં, ચેગના ડેલાવો કાંડુંમાં આજ્યાનું કે ચોંદ્રા થયાનું કોઈ ચિહ્ન જખ્ખાયું નહિ; એટલે, સરકારે આપરે લોકોને એક અહનાદિયામાં જ ગામ છાડીને એતન્દુંમાં માંડવા બાંધીને રહેવા જવાનો આદેશ આપ્યો. એ સાથેજ, જરૂરી સામાન—વળીઓ, વાંસ, થાંબડીઓ, પાલાં, કાથી વગેરે માંડવા બાંધવા માટે સૌ કોઈને પડતસભાવે થા ઓછી કિંમતે મળે, એવી વ્યવસ્થા પણ તાકીને ચોજવામાં આવી.

નગરની પૂર્વે આવેલા નંબેનથી પૂર્વ દરજિણે, લગભગ અડધા માઠલના અંતરે, નાથજીભાઈની માલિકીના પંદરેક વીધાં જેરકી જમીન આવેલી હતી. તેમાં એક નંબર લગભગ અગિયાર થાર વીધાં જેરકો માટો હતો, જ્યારે એની જોડે આવેલા એ નંબરથી ઘસ્સીઆ હતા. મોટા નંબરમાં મીઠા પાણીના સુંદર કુવો હતો. એ એતની ચારેબાજુ આમલી, લીમણ વગેરે લીચબાવીશ મોટાં જ.ડ આવેલાં હતાં. ધસીઆ નંબરમાં બારેક આવગાના પણ જાડ હતાં. ધસીઆ નંબરમાં તથા મોટા નંબરના શેડનાળા ભાગમાં, અડારેક નાનામેટા માંડવા બાંધીનું લ્યાં રહેવા જવાનું નાથજીભાઈએ નફી કર્યું. એ વિચાર નફી થતાંજ, માંગના દરેક સભ્યને વેર તેચ્યો જર્ણો જયા, અને રથગાંતર કરીને પોતાના એતરમાં માંડવામાં વગર લાડે રહેવા જવાનું આશહીસર્યું આમંગણ આશર્યું. જેમને પોતાની એતરે હતાં, તેમણે પોતાની જમીનમાં રહેવા જવાનું પસંદ કર્યું, પણ એ સિવાયનાં બારેક કુદું બોચે માંડવામાં રહેવા આવવા માટે સંમતિ હાખવી.

એ હિવસમાંજ નાથજીલાઈએ બધા માંડવા જેલા કરાવ્યા અને પછી પેતાના માંડવાના એક ખંડમાં ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની ચિત્ર-પ્રતિમા પ્રથમ પદ્મરાખી અને પછી પ્રાતે ત્યાં રહેવા ગયા. ખીળાં બારેક સત્સંગી કુરુએ પણ એ વખતે જ ત્યાં રહેવા આવી ગયાં. પાંચ છ માંડવા આવી રહ્યા, તેમાં નાથજીલાઈએ ખીંગ સત્સંગીઓને રહેવા માટે સગવડ કરો આપી.

ઐતર કેમ મોડું હતું, તેમ ફૂવો પણ મોટો હતો; લગભગ પચાસ સાડ હાથે, જે કોશ બાર કલાક ચાડુ રહે તા પણ ખૃંટ નહિ, એટલા વિપુલ પ્રમાણમાં પાણી હતું. થાળુ મોડું હતું. એની બાજુમાં પાણી લરવા માટે મેરી કુંડી હતી. ફૂવાનાં લાંબા ચોલાખુણી વણું બાજુ, રીંગણું, મૂળા, મરચાં પ્રથમથી જ વાયેલાં હતાં, દુધીનો એક નાના સરખો માંડવો પણ કરેલો જ હતો. ત્યાં રહેવા ગયા પછી, વધારમાં આહુ, તુલાચી, કુદીનો અને થોડા ફૂલના છોડ વાદવામાં આવ્યા. ઐતરમાં તુલેરો તો પાક સાથે જેલ્ભી જ હતી. આ ઐતરની જોડે જે ઐતરો પાઠીદારીનાં હતાં, તેમને ડેરમાં બળદા ઉપરાંત એ ગાય અને જે લેંસ પણ હતી. એસે, ફૂધની એંચ પડે તેમ ન હતું. એમના ઐતરમાં ફૂવો ન હતો, પણ માણ્ય ઐતરના ફૂવાના કારણે. તેમને ઘર્ણી નિરાંત હતી. ઐતરોમાં રહેવાનું હાવાથી, સલામતી માટે પણ ચોંચ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. શ્રેણનથી પૂવું દખિલું તરફના વિસ્તારમાં લગભગ ચારેક માઈલના ઘેણવામાં ગુફાજુહા ઐતરોમાં દૂરાદૂરા હેઠળો પાણુથસો જેટલા માંડવા બ વાયા હતા, એ બધા વિન્તારના બાર વિલાગ પાડવામાં આવ્યા હતા. દરેક વિલાગે, પોતાના વિન્તારમાં રાતના દશથી સવારના પાંચ વાગતાં નુદી અહી ચાંડી કરવાની આંતરિક વ્યવસ્થા કરી હતી. તહુયરાંત દરેક વિલાગમાં રાતે દશ વાગે અને નણ વાગે સખસલામતી સ્ફુરક પાંચ રૂડોરા થાણી ઉપર વગાડવામાં આવતા હતા. જે કોઈ વિલાગમાં ભય જેવું જણ્યાય, યા કોઈ માંડું પડે તો રાત હોય યા હિવસ, પણ થાળી જેસથી સનત વગાડવામાં આવતી હતી. એ સાંગળીને, બોકો ત્યાં તરતજ લેગા થઈ જતાં.

- માંડવામાં રહેવા આવ્યા પછી, નાથજીલાઈએ પોતાની હિન્દ્યાંમાં થોડો ફેરફાર કર્યો હતું. રાતે દશવાગે, સખસલામતના પાંચ ટકોરા

સંભળાય તે પછી એ સુઈ જતા. અને સવારે નણું વાગે ફરીથી પાંચ રડોસા પડે અન્દરલે જાગી જતા. એ પછી, પાતાની દૈહિક કિયાથી પરવારીને રનાન કરતા, અને પછી, પૂજાવાગ્યાના વિભાગમાં સ્વસ્થ આસને એસતા અને સર્વજનોના સુખ, હિત અને કર્યાણું માટે “ઉં શ્રીસ્વામિનારાયણાય નમः” એ એકાદશ અદ્વાર મંત્રના સાડાચાંચ વાગતાં સુધી જ્યે કરતા. ત્યારથાદ પાતાની પૂજાવિધિ અને પાઠ પછી, પૂર્ણ કરતા. લગભગ આઠ પોણુંઘાડ વાગ્યે તેણો એમાંથી પરવારના. એ પછી, ફૂલાની પાસે એક અષ્ટકોણ વર્ણિક અનાંદ્યો હતો, અમાં એ રહેવા આંદ્યા તે હિવસથી જ હંમેશાં અભિજ પ્રજ્ઞવિલિત રામ્ભવામાં આવતો હતો. માંડવામાંથી ખહાર નીકળીને એ કુંડ પાસે એ આગે એરુલામાં એ ઐતરના બીજા માંડવાચ્ચોમાંથી પુરુષા શ્રીદુર્ગા વી અને નણું વર્ષની જૂની ડાંગર લઈને ત્યાં આવી પહોંચતા. પહેલાં, નાથજુલાઈ યજના અભિજની પૂજન કરતા અને પછી પોતે જનમંગળ સ્તોત્રમાંથી એક નામમંત્ર ઉંચ્ય સ્વરે ઓલીને યગદુડમાં ડાંગરના દાઢા અને ધીની આડૂતિ આપતા. પછી યગદુડની આગુણ્યાનું ઐરુલા બીજા પુરુષા પલું એ નામમંત્ર ફરીથી ઉંચ્ય સ્વરે ઓલીને આડૂત આપતા. એમ જનમંગળ સ્તોત્રનાં એ આવર્તન હેમાતમકરીતે પૂર્ણ કરવામાં આવતાં. લગભગ પોણે કલાક આ વિધિમાં જતો. એ આગુના બીજા નણું વણું વિભાગોમાં પણ, નાથજુલાઈની સલાહ અને આયહુથી સવાર સંચાર એ વાત જે કરવામાં આવતો હતો. ત્યાં કોઈ વિભાગમાં શ્રીકૃષ્ણના, કોઈ વિભાગમાં શિવનાં તો કોઈ વિભાગમાં શાંતિનાં એકસેને આડ નામમંત્રથી વી અને ડાંગરની આડૂતિએ આપાતી હતી. યગદુડના પવિત્ર અભિજ અને ધૂમાડથી આગુણ્યાનું હવા શુદ્ધ થતી હતી. કોઈ જેરી જંતુના કે ચોર ચખાસના ભય રહેતો નહિ અને વાતાવરણુમાં ગરમી રેલાયેદી રહેતી. પણ, સૌથી વધારે મહાત્માની વાત તો એ હતી કે, માંડવામાં રહેનારા સૌ કોઈનાં મન હેમાતમક યજવિધિના શર્યથી હંમેશાં મદુદ્દિલન રહેનાં આ વિધિ પૂરી કર્યા પછી, નાથજુલાઈ મંણના એ સભેને સાચે લઈને. આપા વિભાગના હરેક માંડવાની સુલાડાં જતા. પાતાની પાસે મહાસુહરંન ચૂલ્હા તથા જોગીયાને જર્દોણા રાખતા જ; પણ, તે સાચે ડાંકરોએ લાગી આપેદી દોગતિબંધક હવાએં (જોગીયા) પણ સાચે રાખતા. માંડવે માંડવે એ કરતા અને પછી માંડવામાં અંદર જઈને, આવારીવાની વ્યવરસ્થા કેવી છે તે નોઈ આવતા.

ન્યાં હવા આપવાની જરૂર હોય ત્યાં એ તરત જ હવા આપતા, પણ ન્યાં આવાપીવાની એંચ કેવું કંઈ જણાય કે તરત જ પોતાના માંડવેથી આવસ્થક અમાણુમાં અનાજ અને કંઠાળ એ માંડવે આચહુ કરીને મોકદી આપતા, હવા અને અનાજ માટે, કેઈ કિમત આપવાને આચહુ કરે તો પણ, એક પૈસો પણ લેતા નહિ. માંડવામાં રહેવા આભ્યા ત્યારે, પોતાના શરમાં હોઠ પોણું એ વર્ષું સુધી ચાકે એટલું અનાજ સંઘરેલું હતું, તે બધું જ એ માંડવામાં લઈ આભ્યા હતા. પોતાના એતરમાં જે રહેવા આભ્યા હતા, તેમને પણ પોતાના શરમાં કંઈ અનાજ ન રાખતાં જેટલું હોય તેટલું બધું જ અનાજ માંડે, અસેવાની એમણે ખાસ સૂચના કરી હતી.. કેન્દ્રી પાણી હાળીના, કિમતી રંગ્યા, વસ્તુઓ તથા વધારાની રોકૃ હતી તે બધી એમણે નામવાર ચાહી કચવીને, સુવાચિત રાખવા માટે વહ્યાલ મ હિરમાં મોકદી આવી હતી. પોતાના એતરમાં રહેતા બધા માણસેને એતરમાં થાની લીલોતરી શાકનાળું સિખાય બીજાં શાક એ અર્દહવા હેતા નહિ; એતરનાં શાકનાળું હરેકેને મહત આપવામાં આવતાં. એ હિરમાં જેટલા માંડવા હતા, તે બધાની મુલાકાત એકજ ડિવસે એ લઈ શકતા નહિ, બધા માંડવે દ્રસ્તાં એમને એ ડિવસ તંત્ત થતા જ. બાંધે વાયે પોતાના માંડવે તંત્તો પાછા દ્રસ્તા; પછી, ડાકેરણને થાળ કરીને લોજન કરતા. બંપારે વિશ્રાતિ કરતા નહિ, પણ એ ઇરીથી એકાદશ અદ્દર નામમંત્રના જ્યુ કરવા અંસતા. વર્ગુક વાળે, એ વિધિ પૂર્ણ કરીને, પછી લન કરીને ડાકેરણને ઉત્થાપન કરવતા. એ પછી, મોટા જાડની શીતળ છાયામાં અંગ્રેને, કથા વાતાં અને લાજન ક્રીતિન કરતા. આ ડાર્થ્યક્રમ સાથે કણ સુધી ચાનું રહેતો. સાંજે આદતીને કલાકેક બાંધી રહે એટલે, સાંજની નામમંત્રનો હોમાતમક જ્યુ શરૂ કરવામાં આવતો. એ ધર્મવિધિ પૂર્ણ થાય, અસુરે સાથ આરતી કરવામાં આવતી હતી. તે પછી, જેમને વાળું કરવા જરૂર હોય તે વાળું કરો આવતા હતા. પોતે એકજ વર્ષન જાજન કરતા હતા. સાંજે કે દરને હુદા પણ લેતા નહિ. એ પછી, બધા ઇરીથી, પૂજના અંડમાં યા ચસુંઝની બાળુમાં લેગા થતા; અને ઇરીથી કથાવાતી અને નિયમ ચેદ્યા વર્ગારે ચાંચે દ્રશ્ય વાગતાં સુધી કરવામાં આવતાં, માંડવાચ્ચામાં રહેવા આવેલા કુંભાનાં બાળકેના અભ્યાસની પણ કણાળ લેવામાં આવી હતી. આખા વિભાગમાં એ શાળાચ્ચો ઘરાદાર જાડની છાયામાં મુલ્લામાં શરૂ કરવામાં આવી હતી. શિક્ષકે અને શિક્ષકાંચા

ખર્ણારે ભારથી ચાર સુધી ત્યાં ડોકરા છેડરીએને શાળાના અભ્યાસકેમ પ્રમાણું શિદ્ધાય આપતાં હતાં. એ વિભાગમાં માંડવા બાંધીને રહેલા કુઠુંસેને પોતાના શુષ્ણનિવર્ણ મારે જરૂરી વસ્તુએં ખરીદવા મારે અચ્યત ક્યાંય જરૂર પડનું નહિ; બધીજ વસ્તુએં એ વિસ્તારમાંથી મળી રહે એ મારે નાથજુલાઈની સલાહ સુચના પ્રમાણે માંડવાવાળાએં ક્રમની બેગા મળીને ચાર દિશામાં ચાર હૃકાને એલી હતી. ફેરફને સાહે અને નજીલે જોરાક જ લેવાની અભુલારી વિનંતી કરવામાં આવી હતી. બધું કામ જાતે કરવામાં આવતું હતું. અને સર્વત્ર સ્વચ્છતા તો, જર્માન ઉપર ઐસવાનું મન થાય એવી રાખવામાં આવતી હતી. ગામભાંશી સરકારી ડોકરા પણ પ્રથમાર હિસના અંતરે સુલાકારીં આવતા; તે આ વિભાગના માંડવાએની સ્વચ્છતા અને સુસ્વચ્છ લેધને ખુશ થતા હતા. આખા વિભાગમાં કેચ્ચપણું માંડવાવાસીનું માશું ફુલે, તાવ આવે યા સહેજ વાગે-સાહી નીકળે તો, કોકો બીજે ક્યાંય ન જતાં, પહેલાં નાથજુલાઈ પાસે જ હેડી આવતા. એ હેડીને મહાસુહર્ષાન ચુણ્ણની એક ચમચી યા એની એ જોગીઓ આપે, અને વાંચું હોય તો આવળાની જીણી કુંપણો, ગીપળાની છાલ અને હુગદરનો પોતું બનાવડાવેલો. મલમ ચોપડે અને ઘડકાર લગવાનની કથાવાર્તા કરે. નાથજુલાઈના વ્યક્તિત્વના કારણે હોય, એમના શાશ્વતાની કોડેને શ્રદ્ધા ડેવાના કરણે હોય, હવાના ગુણુના કરણે હોય, કુદરતના એગાના ખુલા વાતાવરણના કરણે હોય, યા પરમેશ્વરની દ્વારા કારણે હોય—ગમે તે કારણે હોય પણ, એમની પાસેથી હુભી ખુશી થઈને જ સૌ કોઈ પોતાના માંડવે પાણું જતું હતું.

એક હિસે ઉત્થાપન પણી વારેક વાગે, અચાનક જ જોરથી થાળી સતત વાગવાનો અવાજ સંભળાયો. નાથજુલાઈ, એ વખતે, એતરમાં એક મોટા જાડની છાયામાં સલા લર્ને પંદર સોણ જણુંની હાજરીમાં કથાવાતાં કરી રહ્યા હતા. થાળીનો અવાજ નશુદ્ધી જ આવતો હતો. સલામાં હસ્તિનામ સંકીર્તનનું કાર્ય ચાલુ રાખવાનું કહીને, નાથજુલાઈ કપડાં બદલીને વણુંક સલ્લોની સાથે અવાજની દિશામાં, તરતજ ગયા. ત્રણેક એતરવા દૂર આવેલા એક માંડવા આગળ કોકો બેગા થયા હતા. નાથજુલાઈને ઉતાવળે આવેલા જોઈને, બીજી ખધાએ વંદન કર્યું અને માંડવામાં જવા મારે, એમને મટે માર્ગ કર્યો. માંડવામાં પંદર સોણ

વધેનો એક છોકરો, લારે નાવની પીડાથી, અધ્ય ઐલાન અવસ્થામાં, ઉહુકારા કરતો પડ્યો હતો. એનું શરીર, તપાવેલા લોખંડના ટુકડા જંગું લાલચોળ થઈ ગયું હતું.

“આજે સવારે હું આવ્યો ત્યારે, તો આ વાંચતો હતો.” નાથજી ભાઈએ એના પિતા તરફ જોઈને કહ્યું.

“હું, એ આથું એના મોસાગમાં રહીને ભાગું છે. ગઈ કાઢે રહ્યે જ અમને ભગવા માટે આવ્યો છે. તમણા ગયા પછી સવારે ખાવા એઠો ત્યારે એનાથી ખવાચું નહિ. એ ડોડી ગયો અને ખાટલામાં ભૂતો. એને નાવ અફયો; ધીમે ધીમે નાવ વધવા માંડ્યો, નાવ ગૂંબ વખેડો જોયો ત્યારે આખરે મેં થાળી વગાડી.” પિતાએ ચિતાતુર વહને કહ્યું.

“તમે થાળી વગાડી એ સાચ ‘કર્યું’.” નાથજીભાઈએ કહ્યું. અરણેર એજ વળતે, એક વોડેસવાર માંડલા આગળ આવી પહોંચ્યો. એ સરકારી ડાકટર હતા. વોડા ઉપરથી જીતરીને એ માંડવામાં આવ્યા.

“હું નવાપુરા એક દરહીને જેવા ગયો હતો, ત્યાંથી પાછો કરતો હતો ત્યારે રસ્તામાં થાળી વગાડવાનો અવાજ સંભળાયો. અહીં થાળી સતત કયારે વગાડવામાં આવે છે, એ સ કેતની મને અખર છે. એટલે હું અહીં આવ્યો.” પોતાના અચાનક આગમનનું કારણું જાણુવાનાં ડાકટરને કહ્યું.

“આ છોકરાને તાવ આવ્યો છે ?” ગારૂલી તરફ જોઈને એમણે પૂછ્યું; અને પછી તરત જ ખાટલા પાસે એક રૂલ્લ ઉપર એખાને છોકરાને તપાસવા માંડ્યો. તપાસતાં તપાસતાં એમની નજર હાથ ઉપર પડી; અમીસ જીવું કરીને એમણે ડેઢ ખલાસુધી હાથ જોયો. એમના મુખ ઉપર આંખ્યો સાથે ડોધની રેખાઓ જોડની આવી.

“આ છોકરાને ખેગની રસી કેમ મૂકાવી નથી ? ખેગની રસી ફર્કે મૂકાવવાનું કરજિયાત છે એ શું ત્યે જાણુતા નથી ? રસી ન મૂકાવવી એ શુનો છે.” ડાકટરના અવાજમાં ડોધ કરતાં ચિતા વધારે હતી.

“સાહેખ ! આ છોકરો ગઈ કાઢે રહ્યે જ અહીં આવ્યો છે. એ અહીં રહેતો નથી, પણ આથું એના મોસાગમાં રહે છે. એના બાપને

મળવા આવ્યો છે. આજે સવારે હું અહીં આવ્યો ત્યારે તો એ વાંચતો હતો.” છાકરાના બાપને ખદકે નાથશુલાઈએ જવાબ આપતાં કહ્યું.

“પણ પછી રમ્મા કેમ ન મુક્કાવી ?” ડાક્ટરે, એના ખાય સામું જોઈને પૂછ્યું.

“સાહેબ ! આજે પાંચની જાડીમાં તે આખુંડ જવાનો હતો.” છાકરાના બાપે કહ્યું.

“એવાં બહુનાં ન ચાલે. પટેલ ! છાકરને વેરી હાઈ ટેમ્પરેચર છે— નાવ શુખ વધારે છે. એમાંથી જ.....” કંઈક વિચાર આવતાં ડાક્ટર આગળ ઓલતા અર્કી ચાયા. પણ પછી કહ્યું “આજે તાત્કાલિક દવાખાને ખરેંદ્રો પડજો.”

ડાક્ટરના શાફ્ટો સાંભળીને, સૌકોઈના જીવ પરીકે બંધાયા. “સાહેબ ! આપનું કહેવું તફન સાચું છે. એ પાછો જવાનો ન હોત તો, એને રસી ચોકસ મૂક્કાવી હોત; પણ, એના પિતાની ભૂલ થઈ ગઈ તે દરશુકર કરો, અને એનો તાવ જીતરે એવો ઉપાય કૃપા કરીને કરો.” નાથશુલાઈએ કહ્યું.

“નાથશુલાઈ ! તમારી હુલરીને લીધે, અને તમે આ વિલાગમાં દિવસમાં એ વખત ચંદ્ર કરવાની જે અનુપમ વ્યવસ્થા જાતે કરી છે તે કારણે, આ વિલાગમાં આજ સુધી કોઈને તાવ સરખોય આવેલો નથી. આજે અચાનક આમ કેમ બન્યું તે સમજાતું નથી”. ડાક્ટરે આંખ્યું દાખલતાં પૂછ્યું.

“સાહેબ ! આવું કંઈ અને ત્યારે જ લગવાનનું લગનસમરણ કીર્તન વધારે થાય.” નાથશુલાઈએ કંઈક ઝસીને કહ્યું.

ડાક્ટરે છાકરાને એક દંજેકશન આપ્યું અને કલાકે પછી દવાખાને લઈ આવવાના આહેશ આપ્યો. બધાં એક બીજાના સુખ સામે જોવા લાગ્યા.

“સાહેબ ! આપ કહો છો એટાં હાલના સંલેખેમાં દર્દીને દવાખાને ખરેંદ્રો જ જોઈએ, પણ આપ રજી આપા તો એક વિનંતી કરો.” દર્દીને

કાંદે સવારે દવાળાને ખસેડવામાં આવે એવી આ બધાની અને મારી પોતાની દુનિયા અને વિનંતી છે.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“આડી રાત તેની શી વાણ ? રાત દરમિયાન કંઈ થયું તો ?” ડૉક્ટરે માથું પુષ્પવાનાં કહ્યું.

“ચાહેબ ! માણસના જન્મ અને મરણની હોરી લગવાને પોતાના હૃથમાં રાગી છે. દાહીને દવા અને સારવાર કરવાનું આપના હૃથમાં રાખ્યું છે, અને અમારા હૃથમાં તો એક માત્ર લગવાનને પ્રાર્થના જ કરવાનું અને આપના જેવાને વિનંતી કરવાનું જ રાખ્યું છે.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“નાથજીભાઈ ! તમે કરે નાના છો, પણ કેટા ઉંઘેકોટિના જની મહાત્માની જેમ જોડા છો. તમે જતે આ વિલાગમાં છો, એટલે મને આ તરફની કોઈ ચિંતા જ ન હોની-આકે પણ નશી. પ્રાર્થનામાં અને તે પણ તમે જતે કરો ત્યારે એમાંથી કંઈ ન શકાય એવું બાળ પ્રથરે છે, એ હું જાણું છું. તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરનો. હું જેથી શકું છું કે છોકરાની ચિંતા, મારા કરતાં તમને વધારે છે.” ડૉક્ટરે કહ્યું.

“ચાહેબ ! આપને નકલીક તો પડ્યો, પણ કાંદે સવારે આપે અહીં પદ્ધાદી અને છોકરાને નપાસો. પછી જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો, એવી વિનંતી કરું છું.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“એનો અર્થ એ થયો કે, અને રાત સુધીમાં લાવ ઊલરી જશે, એમ તમે માનો છો. ખરું ?” ડૉક્ટરે આંક્રિય અને શાંકા મિશ્રન સ્વરે પૂછ્યું.

“એ તો શી રોતે કહી રાણું ? પણ, પોતાના ભક્તજનોની રક્ષા લગવાન અચ્યુક કરે છે; કંઈતોની રક્ષા કરવા માટે જ પરમદૂપાળું પરમાત્મા આપના જેવાને નિમિત્ત બનાવે છે.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“નાથજીભાઈ ! મને શ્રાડે વર્ષત અહીં આવીને તમારા સમાગમમાં રહેવાની મનમાં દુનિયા થાય છે; પણ ડૉક્ટરની નોકરી આજકાલ ખરું કઠાયું અને કઠોર થઈ ગઈ છે.” ડૉક્ટરે અંતરના લાવને વાચા આપતાં કહ્યું.

“પણ સાહેબ ! ડાકટરના વ્યવસાયકાર, હીન, હુંએ અને રોગીની જૈવી સેવા થાય છે—થઈ શકે છે તેવી, બીજી કોઈ વ્યવસાયમાં થઈ શકતી નથી, એ ન ભૂલવું જોઈએ.” નાથજીભાઈએ સહેજ હસીને કહ્યું.

“નાથજીભાઈ ! બીજે કોઈ હોત તો, હું અત્યારે અને અત્યારે જ આ હરનીને દ્વારાને ખસેડવાની ક્રદજ પાડત; પણ તમે છો એટલે મને લાગે છે કે, મારી જવાબદારી વાળું ઓછી થઈ જાય છે. ઉમરેઠની ચારે દિશામાં લોકો ઐતિહાસિક માંડવા બાંધીને રહ્યા છે; પણ આ એ મહિનામાં લે એક પણ કેસ નાવનો પણ ન ધર્યા હોય એવો વિભાગ હોય તો માત્ર આ એકજ વિભાગ છે. મારું રોજિના રિપોર્ટમાં, એ હૃદીકિરત હું હુંમેશાં જણાવું છું. મારો એ રિપોર્ટ સાચો જ પડે—સાચો જ રહે, એવી મારી અંતરની રૂચિ છે.” ડાકટરે કહ્યું.

“ભગવાન શ્રીનિવાસિનાશયાય, નમારી એ રૂચિઃ જરૂર પાર પાડશો.”
નાથજીભાઈના મુખમાંથી સહસ્ર શાંહો ઝરી પડ્યા.

“તો તો, નાથજીભાઈ ! હું નમારો ધણો કાણી રહીશ.” ડાકટરે કહ્યું.
“ના સાહેબ ! આપનું કણું તો અમારાશ્રી હેઠી શકાય તેમજ નથી. આવો રોગચાળામાં આપિ ઉમરેઠના લોકેની મુખ કાગળ લીધી છે. હીન, હુંએ અને રોગીની સેવા કરવી, જ ભગવાનના સેવા કર્યા ખરાખર જ છે.”
નાથજીભાઈએ કણું.

ડાકટર દ્વારાને ગયા પછી, નાથજીભાઈએ મંજના એક સભ્યને, પોતાના માંડવે મોકદીને લક્ષ્યનિનિતમણું અંથ મંગાયો. અને તે સાથે જ તુલબીની એવડી કંડી મંગાવી. કંડી આવી એટલે નાથજીભાઈએ લગ્ન-તુલબી કર્યાને એ છાકરાના ગડમાં પહેરાવી હીધી; અને પછી, એ સભ્યોને, ખાટકા પાસે એવીને લક્ષ્યનિનિતમણિના પ્રકરણ રહ્યું રહ્યું થી ઉત્ત એ પાંચ, શાંતિપાઠનાં પ્રકરણો વાંચવાનું કહ્યું. છાકરાના પિતાને નચિત રહેવાનું કહીને, પછી પોતાના માંડવે આવ્યા; તરફાજ જ્ઞાન કર્યું અને પૂજાના ઘંડમાં સ્વર્ણ આસને ક્યાનસ્થ એખીને, શ્રીહરિનિતમંત્રનો જપ કરવા માંડયો.

સાયંકાળે નિયતનિયમ પ્રમાણે એમણે નામમંત્રની આદૂતિએ
૧૩

આપીને, હરિયજ કર્યો, તે પછી સાચાંઅસરતી કરી. એ આરતી કરીને માંડવાની બહાર આવ્યા તે વખતોન, દરદી છોકરાને પિતા આવ્યો, અને છોકરાને તાવ બિલકુલ જીતરી ગયાની ખબર કહી; અને છોકરો ખાવાનું માગે છે તો શું કરવું એ અંગે સલાહ માગી.

“એના માટે, હું ડાકોરણને હૃધ ધરાવીને થોડા વખતમાં મોકલાવું છું, તે તમે એને આપણે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

એ પછી અધોંગોરેક હૃધમાં, આહુ, તુલસી અને કુર્તીનો નાભીને એને નાથજીલાઈએ જાતે ગરમ કર્યું, ડાકોરણને ધરાવ્યું અને પછી તે જાતે લઈને દરદી છોકરાના માંડવે ગયા. છોકરાને તાવ જીતરી ગયો હતો, ખાટ્લામાં એઠો એઠો, એ લક્તાચિતામણિ સાંભળતો હતો. નાથજીલાઈ હૃધ લઈને આવ્યા એરાંથે છોકરો એમને એ હાથ લેકીને પગે લાગ્યો. નાથજીલાઈએ, તેને પોતાના હાથે પહેલાં મહાસુહર્ણન ઘનવટીની એ જોગી આંગી અને પછી હૃધ પાયું. એ પછી ઓઠી વાડમાં, છોકરો ઘસઘસાટ લાંધા ગયો. સાવારે એ ઊઠ્યો ત્યારે જાણે એને તાવ આવ્યોન ન હોય તેમ, એ ફર્વા લાગ્યો. બરાખર નવ વાગે, નાથજીલાઈ આવ્યા; તેમની પાછળ ગરમમાંથી ડાક્ટર પણ તરફન આવી પહેલાંચા. ડાક્ટર છોકરાનું શરીર તપાસ્યું.

“અરે! આને કાલે ભારે તાવ આવ્યો હતો એવું કહી શકાય એવું કોઈ ચિહ્ન જણ્યાતું નથી. સાંને, અહીંથી હું ગયો. તે પછી એ ગ્રણું કલાક સુધી મને ખૂબ ચિંતા થઈ; કારણું કે, ભારે તાવ આવે એ આ રોગ આવવાનું ચિહ્ન ગણ્યાય છે. સાચાંકણે, તોષ જાણે કેવી રીતે પણ મારા મનમાં અચાનક વિચાર ઊઠ્યો કે, છોકરાને તાવ જીતરી ગયો છે અને ખૂબ સારું છે. હુમણું એને જોઉ છું અને મને આગ્રી થાય છે કે, ભગવાને ખૂબ દયા કરી છે.” ડાક્ટરે નાથજીલાઈ તરફ જોઈને કહ્યું.

“સાહેબ! એ આપણી કૃપાતું ઈણ છે.” છોકરાના બાપે હાથ લેકીને કહ્યું.

“તમારી ભૂલ થાય છે. એ મારી નહિ પણ નાથજીલાઈની પ્રાર્થના અને કૃપાતું ઈણ છે.” ડાક્ટરે કહ્યું.

“સાહેબ ! છોકરે મારો છે, પણ એના સાચા રક્ષકપિતા તે નાથજુભાઈ જ છે.” છોકરાના આરે કહ્યું.

“સાહેબ ! તમે કાલે આ છોકરાને રસી મૂકૃવાનું કહેતા હતા ને ?” નાથજુભાઈએ વાતને વળાંક આપનાં કહ્યું.

“એને હું રસી મૂકૃવાની જરૂર નથી; તમે એની કોટમાં કંઈ પહેરાવીને રસી મૂકી જ દીધી છે. પણ, ખેગના વિસ્તારમાંથી હું વેને એ આણંદ પાછો જવાના હોય, તો રસી મૂકૃવી સારી.” ડોકટરે કહ્યું.

“આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો.” નાથજુભાઈએ કહ્યું. ડોકટરે તરત જ છોકરાને રસી મૂકી.

માંડવાના ઉપયુંકત આંશ્વર્યજનક એક કેસ સિવાય આ વિભાગન, માંડવાએભાં લગભગ એ પોણ્યાબે મહિના સુધી બિન્ન બિન્ન કુચિ, બુદ્ધિ અને શક્તિ ધરાવતા લોકો શાંતિની અને ઈધ્યાં પમાડે એવા ભ્રાતુભાવ, પ્રેમ અને સંપર્યી રહ્યા. નગરમાં રહેતા ત્યારે, નજીવી ભાખતોભાં રોજ અંદર અંદર લડતા અધડતા લોકોને પણ મહારોગનો અને મૃત્યુનો લય, એક દિલ અને એક રાગી બનાવી રે છે, તેનો આ જંગલજીવન જીવાંત દાખલો હતો. ઈધ્યરની અપાર અને અહેતુકી કૃપા, સત્તુદુષનો મહારોગ, એક ધીજને સહ્યાયભૂત થવાય એ રીતે જાતે કામ કરવાની જીવનરીતિ, નિંદા ચુગલી વગેરે પ્રકારની આમબાતાં અને કુથીનો અભાવ અને ભગવત્કથા ડીર્ઠનાની અંબંડ રમજાડ, આ અધાના કરણો, લોકો માંડવાને મહેલ માનીને રહેતા હતા. નગરમાં ખેડુના મહારોગનો ઉપરથ શાંત થઈ ગયો. ખેગના મહારોગના પરિણામે, નગરમાં જે જનહાનિ થઈ તે, વસ્તીના પ્રમાણુમાં વધારે કહી શકાય તેવીન હતી. છતાં, એટલી લોકહાનિ પછી પણ, રોગની શાંતિ અને નાભૂદી થઈ એ માટે, સરકારે, સુધરાઈએ અને પ્રબળએ ઈશ્વરનો અને એક ધીજાના આભાર માન્યો.

માંડવાવાસીઓ, ધીમે ધીમે નગરમાં પોતપોતાને ઘેર પાછા ઝેરવા લાગ્યા, આ વિલાગમાં રહેતા બધા લોકોએ નગરમાં પાછા ઝેરવા માટે નાથજુભાઈની સલાહ માગી. એમણે પણ નગરમાં પાછા ઝેરવાની

છૂટ આપી, પણ તેમ કરતાં પહેલાં ઘરને બરાબર સાઇસ્ક્રેન કરાવવાની અને કણીયુનાથી ધોળાવવાની ખાસ સૂચના કરી, વળી, ઘરમાં જે માઈન વાસણી હોય તે બધાંને તાડી હોડીને હેડી દેવાની અને નવાં વાસણી વસાવવાની પણ સૂચના કરી અને છેલ્લે એક અતિમહુત્તમની વાત કરી.

હજુ આપણી આથી વધારે આડરી કર્સોટી થવાની બાડી છે, પ્રેગના મહારાજની ઉપાધિ, એ હવે પછી થનારી અનિપરીક્ષાની આગાડી હતી, એમજ સમજવાનું છે, જેની પાંચ જેટલું દ્રવ્ય હોય તેણું, એ દ્રવ્યનું અને તેટલા વધારે પ્રમાણુભાં અનજ બરીહવાની, અને સંઘર્ષવાની, અને તે કર્કસરથી વાપરવાની જરૂર છે. આવતું ચામાસુ નિષ્ઠા જાય, અને હૃદાગના ચોગા જેતરી આવે, તો નવાઈ ન પામતા. જે ધર્મ અને ઈશ્વરને રાખે છે અને રાખશો; તેની ધર્મ અને ઈશ્વર સંપૂર્ણ રક્ષા જરૂર કરશે, એની ખાત્રી રાખજો.”

નાથજીલાઈના શાળાં સાંલાગ્યા પછી, બધાના મનમાંથી ધેર પાછા કરવાને આનંદ અદરસ્ય થઈ ગયે; અને બાવિની ચિંતા મનમાં તીરની જેમ જુંચવા લાગી.

એકાદ અહવાજિયામાં તો, બધાં જેતરો આદી થઈ ગયાં; માણુસોએ ખાંધેલા કામચલાઉ માંડવા અહરસ્ય થઈ ગયા. પેતાને મુદ્દિશાળી કહેવડાવતા, પણ જેના પ્રેમનો ડોઈ વિશ્વાસ રાખી શકાય તેમ ન હતો, એવા માણુસોના યોગમાંથી જંગલનાં પણુંગાળીએ છૂટાં થયાં અને વળી પાછાં કુદરતના ખોળો એકલાં આનંદથી સ્વરૂપ દે વિચરવા લાગ્યાં.

રલકણિકા

*** કટો વાયો હોય તે જેમ ર્ધાન કંગાની મહદ્વથી કાઢવામાં આવે છે, તેમ માયા અને માયાનાં કાયોને, લગવાનની અકિલરૂપ અનાવીને દૂર કરવાં જોઈએ.

૧૮. છાપનિયો દુષ્કાળ

નગરમાં ખેગન્નું ઉપદ્રવ સંપૂર્ણ થાંત થયો એટલે નાથજીભાઈ, એતરમાંથી નગરમાં રહેવા માટે પાત્ર ક્ષ્યા. એ પણી, એમણે પર્દેલું કામ, અનાજ-ચોખા, તુવેસની હાળ, બાજરી અને મગ એ ચાર પ્રકારના અનાજની, શક્ય તેઠલા વધુ પ્રમાણમાં ખરીદી કરવાનું કર્યું. એમની આ પ્રવૃત્તિની વાત સલંગીઓમાં તરતજ કુલાદી ગઈ. એક દિવસે, રાતે મહિનમાં કથાવાતી અને નિયમચૈટાની નિયમિત્તિ પૂરી થયા પણી, એક પીઠ સલંગીભાઈએ સભામાં ધીરેથી એ વાતનું વાચ્યા આંધી.

“નાથજીભાઈ ! એહાં ન લગડો તો એક વાત પૂછું ?” એમણે કહ્યું.

“ તમે તો ભરા વડીલ છો. તમે કે કંઈ મંન કર્ણા યા પૂછું તેથી મારે. એહાં લગાડવાનું હોયજ નહિ. પણ તમે કે પૂછવા માંગ્યોછો. તે હું જાણું છું. હમણાં મેં અનાજની ખરીદી કરવા માંડી છે, તેનું કારણ તમે જાણવા માગ્યોછો. એકને ? ” નાથજીભાઈએ સહેજ હુંમાને કહ્યું.

“ હું તમે વેપાર કરતા નથી. વળી, બાપડાહાના વામતથી ચાલ્યો આવતાં ધીરંખારનો ધંધો પણ તમે બંધ કર્યો છો. છતાં, આ વર્પે તમે આટલા માટા પ્રમાણમાં અનાજની ખરીદી કરવા માંડી છે તેનું શું કરણું ? ગામમાં બર્દાં આ વાતની અર્થા થાય છે.” વડીલે કહ્યું.

“ તમારી વાત ખરી છે. પણ હું સ્થાનિક અગરમાંથી અનાજની ખરીદી કરતો નથી; પણ જ્યાં માર્યા જમીન છે તે ગામમાંથી અનાજની ખરીદી કરું છું.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“ પણ એમ કરવાનું કારણ હું છે ? વેપાર શરૂ કરવાની કર્મચારી તો નથી ને ? ” વડીલે કંઈ ગંભીર થતો પૂછ્યું.

“ વેપાર અને તે પણ અનાજનો વેપાર કરવો, એ મારું કામ નહિ.

હું તો કોકેને, ખાસ કરીને સત્તસંગીઓને મહદૃપ થવાય એ હેતુથી જ અનાજ અરીહું છું.” નાથજીલાઇએ થોડી રૂપેષ્ટતા કરતાં કહ્યું.

“ કોકેને અને સત્તસંગીઓને મહદૃપ થવાય, એટલે શું? આ વર્ષે પાક તો સારો છે, કોઈને અનાજની એંચ પડે એવાં કોઈ ચિહ્નો અત્યારે જણ્ણુતાં નથી. ” પેલા ભાઈએ કહ્યું.

“ આ વર્ષે અનાજ નો પાક સારો છે એ ખરું, પણ આવતી સાલની ડેને ખખર છે? ” ગંભીરવહને નાથજીલાઇએ કહ્યું.

“ એટલે, આવતું ચોમાસું નિષ્ઠળ જરો અને અનાજ નહિ પાકે અને તેથી હુંકાળ પડશે, એવું તને ધારો છો? ” વડીલે પોતાની એકમાં અપ્પા તેલા થઈ જતાં આતુરસ્વરે પૂછ્યું.

“ આવતું ચોમાસું કેવું જરો એની આગાહી હું શી રીતે કરી શકું? અગાહીએ અને વર્તાદા આપવાનું કરતાં જેશીઓનું છે. વળી હું શું ધારું છું કે શું માનું છું તે વાત મહત્વની નથી પણ ભગવાનની શી ઈંછા છે એજ મહત્વની વાત છે. જગતમાં ધાર્યું તો એક ભગવાનનું જ થાય છે.” નાથજીલાઇએ કહ્યું.

“ આવતું ચોમાસું નિષ્ઠળ જરો એવો કોઈ દશારો સરખોય કોઈ જેશીએ હજુ સુધી કરેલો નથી—અને પણ કરતો નથી, પણ એ સંબંધી વાતો જવા દો. તમે પોતે શું માનો છો એ કૃપા કરીને કહો; એટલે અમારે શું કરવું તેની સૂઝ પડે. ” જિશાયુલાલે પેલા વડીલે કહ્યું.

“હું તે તમારા કરતાં વધે ધણો નાનો છું, એટલે તમને કોઈ પ્રકારની સલાહ આપવા યોગ્ય ન કહેવાઉં. પણ ન કરે નારાયણ અને આવતું ચોમાસું નિષ્ઠળ જાય તો, ઘરમાં અત્યારે અનાજ ભર્યું હોય તો સુખેથી વર્ષું નીકળી જાય, અને શાંતિથી ભગવાનનું ભરન થાય. માટે, મારી સત્તસંગીમારને આને આશ્રમભરનો વિનંતી છે કે, આવતું ચોમાસું સારું નહિ જાય એમ માનીને શક્ય તેન્દું વધુ પ્રમાણમાં આ ફસલમાં અનાજ ભરી કેવું હિતાવહ છે.” નાથજીલાઇએ કહ્યું.

“નાથજુલાઈ! તમે કહો છે. એ વાત હાલના સંજોગેમાં એકદમ ન મનાય એવી છે. પણ, તમારી ભારક્રતે જણે શ્રીલુભુજાજ જ બોલતા હોય એમ લાગે છે. અમે તમારી સલાહ પ્રમાણે ઓ વર્ષે શક્ય તેટલા વધુ પ્રમાણેમાં અનાજનો સંશુદ્ધ જરૂર કરીયું.” સલામાંથી એક સામદા અનુભો ઊડ્યા.

“એક બીજુ વિનંતી કરું છું. આ વિનંતી હું મારી મોટાઈ દાખવવા કરતો નથી. સત્સંગી માટે તો સાચો સંખ્ય અને સાચા સંખ્યાઓનો સત્સંગ અને સત્સંગીઓ જ છે. તેથી, એક સત્સંગીએ બીજીનું સત્સંગને હું મેશાં સહાયરૂપ થવું નોટું છે. આપણાણ જેવા પ્રસંગેમાં તો સવિશેષ સહાયરૂપ થવું નોટું છે, એથી જ શ્રીલુભુજાજ પ્રસન્ન થાય છે. માટે, વિનંતી કરું છું કે, આવતા ચેમાસામાં કે તે પણી જ્યારે પણ કોઈ સત્સંગીલાઈને ઘરમાં અનાજની એંચ વતાય ત્યારે નિઃશાંકમને મારે ત્યાં આવીને, જરૂર પૂરતું અનાજ લઈ જવા વિનઅભાવે હું વિનંતી કરું છું. જાહેર સહાયત ચલાવવા એવી મારી સ્થિતિ નથી અને ઈંચા પણ નથી. પણ લોકેની, સવિશેષ તો સત્સંગીઓની આ રીતે સેવા કરવુની નામ ઈંચા છે. મારે સ્પષ્ટ કરવું નોટું છે કે, આ પ્રવૃત્તિ કરવા પાછળા ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા સિવાય બીજે કોઈ હેતુ કે ઈંચા નથી.”
નાથજુલાઈએ વિનઅભાવે હોથ નોડીને કહ્યું.

“નાથજુલાઈ! તમારા અંતરમાં સત્સંગી માટે જે પ્રકારની ગૌઢુભિક લાવના રહેલી છે, તેવી લાવના અમારા હૃદયમાં પણ જાગે, વિકસે અને કાયમ રહે, એવી તમે ભગવાનને પ્રાર્થના કરજો. વળી, તમે કહો છું તેવો કષેત્ર આવી પડે ત્યારે, અમે ભગવાનને ન ભૂલી જઈએ, એ માટે કૃપા કરીને ચોથ્ય મહિદ્દર્શન તમે અમને હુંમેશાં આપતા રહેજો.” સલામાંથી એક સામદા અવાને ઊડ્યા.

એ રાત્રે મહિદમાંથી ઘેર આજ્યા પછી, બીજાજ દિવસે, નાથજુલાઈએ મંજળાના સર્વ સહ્યોને એક પત્ર લાગીને પોતાને ભગવા માટે ઉમરેઠ મોલાંયા. મંજળાના સહ્યોની સંચાય પ્રતિદિન વધતી જતી હતી, એટલે કથાવાતો અને સલા લદ્વાની સગવડ સચ્ચવાય તે માટે, નાથજુલાઈએ પોતાના ઘરની ભાગુના ખાંચામાં એક મડન લાડે રાખ્યું હતું. એ

મહાનમાં, ખીજુ રવિવારે મંડળાની સલા ભગી. શોડા હિવસો પહેલાં માહિરની સલામાં જે બન્ધું હતું તેની વિગતો, આ પહેલાંજ સક્યોને જાણુવા મળી હતી. એટલે જ્યારે, અનાજનો વધુ સંચહુ કરવાની વ્યવસ્થા ફરેંડે પોતાના વડીલા માર્કેટે કરવાની વાત નાથજુલાઈએ કરી કે તરતજ, એ પ્રમાણું વ્યવસ્થા કરવા પોતાના વડીલા સંભત થયા છે, એવી આગ્રી સહ્યોગે નાથજુલાઈને આરી હીની.

“તમારી વાત સાંલળાને મને થણ્ણું સંતોષ થયો. માહિરમાં મેં જે વાત સત્ત્યાંગીએ વિનંતીડેંપે રજુ કરી હતી, તે તમને બધાને હું ઇરીશી કહુંછું. મંડળાના કેદ્યાંયુ સભ્યના વદમાં હવે પછી, જ્યારે અનાજનો એચે વનાય કે તરતજ વિનાસ કેચે અહીં આવીને જરૂર જોઈનું અનાજ લઈ જવાની હું તમને બધાને વિનંતીડેંપે આજ્ઞા કરું છું. તમે મને ગુરુ માનો એંજેમ પિના પોતાના સુવર્ણ સર્વરીતે રદ્દાણું કરે છે તેમ, ગુરુએ પોતાના શિદ્ધાંતું સર્વરીતે રદ્દાણું કરવું જોઈએ. ગુરુ પાંચ મુદ્દત મન માગવું એ ગ્રિધરના રવધર્મ છે; તેમ શિદ્ધાંત સુકૃતારીતિ આપું એ શુદ્ધના રવધર્મ છે.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“આપ જેમ આજ્ઞા કર્યો નંબ કરવા એમે હું મેંથાં તૈયાર છીએ.”
એકી અવાજે બધાએ કહ્યું.

“એક બીજુ વાત તમને કહેવાની છાંઢા થાય છે. ચાતુર્માસમાં વિશેષ નિયમ ધારણું કરવાની શિક્ષાપત્રીમાં લગવાને આજ્ઞા કરેલી છે. આ વણતે, તમે બધા લોકડાયાણું અર્થે, જનમંગળાસ્તોવના હૃદાય પાઈ નિયે કરવાનો વિશેષ નિયમ રજાળો. નહુયરાંતુ, ચાતુર્માસ ફરમિયાન, અની શકે તો એક ટુકુ અને તેમ ન બની શકે તો શાદું એઠું આઈને, એ રીતે નં અનાજ થાય તેનું. જાણો જરૂર હોય એવું સુપાત્ર ઘર જોઈને, નિષ્કામભાર્યાં અન પ્રલુપીન્યાર્યે હાન કરવાના પણ વિશેષ નિયમ રજાળો. અનનાનું હાન કરવું, એ બાદે ગાડું સહકાર્ય છે. લગવાને પોતે ડેર ડેર સહાયત એદીનું અનનાનનો મહિસા પ્રત્યક્ષ સમજાવેલા છે. શિક્ષાપત્રીમાં પણ અનનાનું હાન આહરથી કરવાની લગવાને આજ્ઞા કરેલી છે.”
નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“આપની આ વિશેષ આજ્ઞાનું એમે જરૂર પાલન કરીશું.” બધા સહ્યોગે હુાથ જોઈને કહ્યું.

“રાખ આપો તો એક પ્રક્રિયા પૂર્ણવાળી હશે છે.” એક સંયે હાથ લેડીને કહ્યું.

“સુધેથી પૂર્ણો.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“હમણું એગના મહારાણની ઉપાધિ થઈ ત્યારે ઘણ્ણું માણુસો ભરી ગયા; હવે હૃદાળ પડ્યો, ત્યારે પણ ઘણ્ણું માણુસો ભરી જશે. આવી રીતે થણ્ણા માણુસો એક સાથે ભરી જય તે શું એ બધાની અચુષ્યમયહા એક સાથે પૂરી થઈ જતી હશે ?” પેલા ભાઈએ પ્રક્રિયા પૂર્ણો.

“તમારું પ્રક્રિયાનો જવાબ આપું તે પંડલાં પેલા ભાઈને (જમણ્ણ હાથે બીજુ હંદોગમાં એઠેલા એક સંયે તરફ આગળી ચાંધીને) પુણું એટ પ્રક્રિયાનો છે. કેમ એવું ને ?” નાથજુલાઈએ મંદમંદ હસતાં કહ્યું.

“હા. મારે પણ પૂર્ણો છે, જો આપ રહે આપો તો.” નાથજુભાઈએ પોતાના મનના ભાવ શી નીતે વાણી લીધો હશે એ અંગે મનોમન આશ્ર્ય અનુભવતાં, પેલાલાઈએ કહ્યું.

“ધરણી ખુદીયી પૂર્ણો.” નાથજુભાઈએ કહ્યું.

“એગ જેવો મહારાણ અને હૃદાળ જેવી ઉપાધિઓ, ભગવાન માણુસો ઉપર શા મારે નામતા હશે ? એવી ઉપાધિઓ આવે છે ત્યારે ને ભક્તો હાય છે તેમને પણ સહન કરવાના પ્રસર્જિયા થને છે. એ વખતે, ભગવાન પોતાના ભક્તજનેનું સર્વપ્રકારે રક્ષણ કેમ કરતા નથી ?” પેલા ભાઈએ એ વાતાં બેગી કરીને પ્રક્રિયા પૂર્ણો.

નાથજુમાઈએ કહ્યું, “તમારું પ્રક્રિયા વિચાર કરીએ. તમારું અનેનેના પાયામાં બોડી જેદનમજ રહેલી જણ્ણાય છે. પહેલી વાત તો એ કે; મહારાણો, હૃદાળ વર્ગએ ઉપરંતુ, ભગવાન કહી ચોજતા નથી; એ તાં માણુસાના પોતાના કર્મના પન્ચાક્ષર્પૂજ ઉદ્દેશ્ય છે. બીજુ વાત એ કે, ભગવાન પોતાના આશ્રિત ભક્તોનું સહા, સર્વદા અને સર્વરીતે રક્ષણ કરે જ છે. આ અને વાત સમજવ; માટે કેટલીક સુદાની વાત પ્રથમ સમજ લેવની જરૂર છે.”

“જગતમાં એક માત્ર પરમામા જ સર્વકર્તાહૃતા અને સર્વકર્મકુળ-
પ્રદત્તા છે; કર્તુભ, અકર્તુભ અને અન્યથાકર્તુભ શક્તિ એક એમનામાંજ
રહેલી છે. પણ જગતના વ્યવહરમાં સુધી શાંતિ સચ્ચવાય, અને માણુસ
પોતાના ધર્મમાં વર્તાને સુધી થાય એવા મંજળમય ઉદ્દેશથી લગવાને
‘નેવું કર્ને તેવું ઇણ’ અથવા ‘નેવું કર્ને તેવું પામો,’ એવા કર્મનું જીતાતુન
ન્યાયશાસનને અતુસરીને કે માણુસ સત્કર્મ કરે છે તેને સાચું, અને
અસત્કર્મ કરે છે તેને ભૂંડિએણ મર્ગ છે. દેશમાં રાજી, કાયદો પ્રથત્તાવિને
તેના અમલ માટે, જુદી જુદી કક્ષાએ, જુદા જુદા અમલવારી નીમે છે, અને
તેમને પોતાની સત્તા અપોં છે, એટલે તે એ સત્તાના જેરે નાગરિકોને
તેમના કર્મનુસાર, કાયદા પ્રમાણે, રક્ષણું આપે છે યા શિક્ષા કરે છે. કંઈક
એવી જ વ્યવસ્થા, કર્મનું શાસન હેઠળ, લગવાને પ્રવતનિલી છે. વળી,
અમલવારીએ ને ન્યાય કર્યો હોય તેમાં થોય કારણુસાર રાજ ઇન્દ્રશર પણ
કરી શકે છે; તેમ લગવાન પણ, કર્મનુશાસન પ્રમાણે, મળેલા યા મળતા
ન્યયમાં ઇન્દ્રશર કરી શકે છે. કોકે એમ માને છે કે, ન્યાય કરવાની શક્તિ,
કાયદામાં અને અમલવારીમાં રહેલી છે; પણ અરેખર તો, એ સત્તા
એમનામાં વ્યક્તિગત રહેલી હોતી નથી, પણ રાજન્યે પ્રેરેલી અને
આપેલી હોય છે. તેમ, કર્મનું ઇણ આપવાની શક્તિ, કર્મ કે કર્મનુશાસનમાં
સ્વયં મિશ રહેલી નથી પણ, પરમત્તુભૂતે પ્રેરેલી અને આપેલી હોય છે.
માટે, સુજ અને વિવેકિજનો નિશ્ચિત માને છે કે, સર્વકર્તાહૃતા અને
સર્વકર્મકુળહાતા તો એક માત્ર પરમામા છે.”

“જગતમાં ધર્મ અને અધર્મ, સતું અને અસતું વચ્ચે આદિકુળથી
નંદર્થ ચાડ્યો આવે છે. ન્યારે આક્રમ, અસતું અને અધર્મના સર્ગોનું બળ
અને વેગ વધે છે ત્યારે જગતમાં અશાંતિ, અજપો, હઃઅ અને કલેશ
વધાસનારા ઉપદ્રવોનો વગ અને બળ પણ વધે છે. એ બળ ન વધેતે
માટે, સત્તાન્યે અને અતુલભી સત્તપુરુષો ઉચ્ચયત્વરે પોકારીને કુલે છે કે,
અફુમ, અસતું અને અધર્મને વેગ અને બળ મળે એવી કિયા માણુસ ન
કરવી જોઈએ; પણ, સેવા, સતું તત્ત્વ અને સદ્ગમનેજ વેગ અને બળ મળે
એવી જ કિયા કરવી જોઈએ. એવી કિયા કરી શકે તે માટે, એણે હુમેદીઓ
સત્પુરુષો, સત્તાન્યે, અને સતું તત્ત્વોનો જ સંગ કરવો જોઈએ. પણ,
માણુસ અસતુનો જ સંગ કરે છે અને અસતું કિયાએ. જ

કરે છે; છતાં, એના પરિખુમે કે ઉપાધિઓ આવે છે તેનો અધો દોષ, ભગવાન ઉપર અને સત્તતર્વો ઉપર ઓઠાડવાનો અવળાયેં પ્રયાસ કરે છે. ભગવાને તો માણુસ આત્મનૈય સાધી શકે તથા બીજાઓને પણ તેમ કરવામાં સહાયકૃપ થઈ શકે તે માટે, એને બુદ્ધિ વગેરે અમૂલ્ય સાધનો આપ્યાં છે; અને જગતમાં વિવિધ પ્રકારની સુંદર યોજનાઓ કરેલી છે. પણ, માણુસ બુદ્ધિનો વિપરીત ઉપરોગ કરે છે; અને ભગવાને પ્રેરેલી અનેક બૈયક્ષણ યોજનાઓને વિડ્યપ અને વિકૃત અનાવે છે. તાત્પર્યકે, જગતમાં ભારે વિનાશ વેરે એવા જે ઉપદ્રવો થાય છે અને વધે છે તેનું ખરં કરણું, માણુસની બુદ્ધિ અને વિપરીત વિનિ-ચોગવાળી કિયાયો જ છે.”

“ જગતના વ્યવહારમાં આપણે જોઈએ છીએ કે, જે આશ્રયહાતા હોય છે, તે પોતાના આશ્રિતાનું સર્વરીતે અને સર્વકાળે રક્ષણ કરે છે. તો ભગવાન કે, જે સર્વ આશ્રયહાતાએના પણ એક માત્ર આશ્રયહાતા છે, તે પોતાના આશ્રિતભક્તતનું સર્વરીતે રક્ષણ કરે એમાં શી નવાઈ? “નમે ભક્ત પણ શવનિ,” — એ તો ભગવાનની ત્રિકાળા-ધાર્ઘિત સત્યપ્રતિજ્ઞા છે; પોતાનું આ બિજુદ્ધ ભગવાન કદી છોડના નથી. માતા જેમ પોતાના બાળકતનું રક્ષણ કરે છે, તેમ ભગવાન પણ પોતાના આશ્રિતભક્તતનું રક્ષણ કરે છે. પણ, માતા રક્ષણ કરે એ માટે બાળકે પણ કેટલીક ભાષ્યતોનું પાલન કરવાનું રહે છે: પહેલી વાત જે છે કે, બાળકે અહુમનો સર્વથા ત્વાગ કરવો જોઈએ; આપ બાળની બડાઈ છોડી દઈને, સર્વભાવે પોતાની માતાને વળગેલા રહેલું જોઈએ; બીજું ભાષ્યત જે છે કે, માતા સિવાય બીજું કોઈ પોતાનું રક્ષણ કરે તેમ નથી જેવું. અનન્યનિધા, અવિચાર શ્રદ્ધા અને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ તેને હોવે જોઈએ; બીજું માતાનું જે મર્યાદાઓ આંકી આપેલી હોય તે મર્યાદાઓમાં શાંતા કે સંકોચ વિના જોણું કર્તવું જોઈએ. જે બાળક આ પણ ભાષ્યતો ધરાબદર સાચવે છે તેનું રક્ષણ, માતા પ્રાણુના લોગે પણ કરે છે. ભક્તે પણ જે જ રીતે ભગવાનનો અનન્ય આશ્રય કરવો જોઈએ; અને એમને સહા સર્વભાવે વળગેલા રહેલું જોઈએ. પણ જે એક ધડી ભગવાનને સર્વકર્તા, હર્તા અને ભર્તા માને, અને બીજી ધડી પોતાને અથવા બીજી કોઈ વ્યક્તિ કે તત્ત્વનું કર્તા, હર્તા અને ભર્તા માને-મનાવે

તો, એની ચિથતિ ધ્યાનીના કૃતરા હેઠી અતોભ્રષ્ટ તતોભ્રષ્ટ થાય છે. એ આશ્રિત અકત લગવાનને કેદનિષ્ટ લાવે વળગેંડા હોય છે તેનાં વણુ મુખ્ય લક્ષણો હોય છે: (૧) પહેલું લક્ષણ એ છે કે, રિક્ષાપણી વળોરે સત્યાજ્ઞોમાં લગવાને જે ધર્મા કંડેલા છે અને જે મર્યાદાઓ આંકેલી છે, તેનું બૃથ શુદ્ધીર થઈને એ ચુલ્લ પાલન કરતો હોય છે; (૨) બીજું લક્ષણ એ છે કે, ઉવનની નાની મોટી સર્વક્ષિયા એ, લગવાનને આર્થિક કરીને અને પરમેશ્વર પ્રીતિશ૰દ્જ કરતો હોય છે; અને (૩) તૃજું લક્ષણ એ છે કે, સત્પુર્ણો, સત્યાજ્ઞો અને સદ્ગર્ભના એ નિષ્પત્તભાવે અને દિવ્યદિષ્ટચુક્ર નિત્ય આર્પંદિત સંગ કરતો હોય છે. આ વણુ લક્ષણો ચુક્ત એ અકત હોય છે, તેનું ચાગ અને ક્ષમ લગવાન પોતાં વગર કંબ સંપૂર્ણ વહન કરે છે.”

“અકત, એ ક્ષમું લગવાનના આ પ્રકારે અતન્યભાવે આશ્રય કરે છે તેજ ક્ષમું, એનાં સંચિત કર્મોના મહારાશિ બળીને લસમ થઈ જાય છે, માત્ર પ્રારંભકર્મ લોગવાતું શૈખ રહે છે. અને એક પ્રશ્ન સહજ ઉપદિશ્યત થાય છે તે કે કે, વ્યારે લગવાનાં સંચિત કર્મોના હિમાલય કેવો મહારાશિ લગવતાશ્રયના બંધું બળીન લસમ થઈ જાય ત્યારે મૂડી જંબડાં પ્રારંભ કર્મે શા માટે શૈખ રહે છે? બળીને પણ એક પ્રશ્ન ઉપદિશ્યત થાય છે તે કે, લગવત્વદ્રુતના અતન્ય આશ્રયના ઇણસ્વર્ગે અકત લગવાનનું સામર્થ્ય પામે છે; એટલે કે, લગવાન જેણું હૃપ, ચુણુ અને સામર્થ્ય પામે છે. તેથી, એમ લગવાન ધારે તે કરવા સમર્થ છે, તેમ અકત પણ ધારે તે કરવા સમર્થ બને છે: ત્યારે એને પ્રારંભકર્મ લોગવાતું શૈખ રહે છે, એહું શરીર રીતે બને? એહું શરીર રીતે માની શકાય? બને પ્રશ્ન જરા અટાપટા છે, પણ એની ધ્યાન ઉત્તર સૌ કોઈએ સમજવાની જરૂર છે.”

શ્રુત અનાહિ છે. એ ગમે તે સ્થિતિને પહોંચ્યો હોય, અને ગમે તે અવસ્થામાં હોય, તાં પણ વણુવાર માટેય કર્મ ડર્યાં સિવાય રહી શકતો નથી. એટલે એના કર્મોના ચુણુકાર નિરંતર થતાં જ રહે છે. આહિ અનાહિકાળાથી કરવામાં આવતાં કર્મોના જના ધર્મેદો મહારાશિ સંચિત કર્મો કહેવાય છે. એ મહારાશિમાંથી કર્મેઝણ લોગવા માટે ઉવનું વુહીવુહી ચેનિયોમાં હેલ ધારણુ

કચ્છા પડે છે. એ દેહની આયુર્થમર્યાદા યોનિવાર લુદ્દીજુહી અને અદ્ય હોય છે; એટલે એ દેહની આયુર્થમર્યાદા પૂરી થાય ત્યાં સુધી કે કર્માનું ઇણ એણે ભોગવવાનું હોય છે, તે પ્રાર્થકર્મ કહેવાય છે. અને એ દેહવડે ઇણ ભોગવવા માટે એ કે કર્મ કરે છે તે કિયમાણું કહેવાય છે. આ ઉપરથી સહજ સ્પષ્ટ થશે કે, વર્તમાનને અને પ્રાર્થકર્મદ્વારાનો ઉપાય અન્ને એકમેક સાથે અવિભાગ્ય-રીતિ જોડાયાં છે. બીજા શાળામાં કહીએ તાં, પ્રાર્થકર્મના કથ્ય એટલે દેહના કથ્ય અને દેહના કથ્ય એટલે પ્રાર્થકર્મના કથ્ય, એવી સ્થિતિ નિર્મિત થયેલી હોય છે. આથી વર્તમાનને રહે ત્યાં સુધી અકન્ને પણ સામાન્યના પ્રાર્થકર્મ ભોગવવાનું રહે, એ સહજ સમજું શક્ય તેવી બાબત છે.”

“શાસ્ત્રો કહે છે કે, જન્મ થાય છે ત્યારે જન્મનારે આ જન્મમાં શું કર્શવાનું છે અને નોંધવવાનું છે તેની વિગતો એના લલાટમાં વિધિ વખે છે. આ હકીકતને વિધિના દેખ, લલાટના લેખ યા લાખિના લેખ કહેવામાં આવે છે; વિધિ યા વિધાતાની આ યોજના ઈશ્વરનિર્મિત છે. પરમશ્વરે અપોદી શક્તિ અને કરેલી પ્રણયાના ઘણજ, વિધિ યા વિધાતા આ દેખ લખે છે. અધ્યાત્મ, સર્વ કર્મદ્વારાપ્રદાતા પરમશ્વર જ, વિધિ માર્ગદર્શિત આ કર્ય કરે છે. એટલે જ એમ કહેવામાં આવે છે કે, લલાટે લણાયેલા લેખ કહી મિશ્યા થતા નથી. જગતમાં કે જન્મે છે તે બધાને આ સિદ્ધાંતવાત લાગુ પડે છે.”

“પણ, શાસ્ત્રો એમ પણ રહે છે કે, કે વ્યક્તિ અન્ન્યલાયે એકનિષ્ઠથી પરમાત્માનો આશ્રય અને લક્ષિત કરે છે, તે પોતે પોતાની ઈંચા પ્રમાણે કોઈ કર્મ સ્તરાં નથી; સર્વક્ષિયા એ પરમાત્માની આજા અને અતુલ્યતિ પ્રમાણે જ કરતો હોય છે. કર્માનું ઇણ મેળવવાની એને કોઈ ઈંચા હોતી નથી; માત્ર લગવાનની આજા પ્રમાણે વર્તતું અને એમની પ્રસન્નતા મેળવવી, એ જ એવી ઈંચા અને જીવન હોય છે. આ સિદ્ધાંતવાતનો અર્થ એ થાય છે કે, એને પ્રાર્થકર્મ ભોગવવા જેવું અર્દેખર કંઈજ રહેતું નથી. પણ જગત-પ્રસિદ્ધ રીત પ્રમાણે તો જેને પ્રાર્થકર્મ ભોગવવાનાં ન રહેતેનો વર્તમાન-

દેહ પણ પછી ન રહેવો જોઈએ; પણ લક્તની ભાગતમાં વર્તમાનદેહ તો એની આચુષ્યમયાંદા સુધી રહે છે. આવા પ્રસરે ભગવાનની કર્તૃમ, અકર્તૃમ અને અન્યથાકર્તૃમ અદિતીય અને અદૌડિક શક્તિનાં હર્ષન અને અનુભવ થાય છે. ભગવાન, લક્તને પ્રારંધકર્મ ભોગવાવે છે, પણ તે પોતાની ઈંચા પ્રમાણું ભોગવાવે છે; વિધિએ પછી એના લલાટમાં ગમે તે લણ્યું હોય તો પણ, દાખલા તરીકે, વિધિએ શૂળીનું હુંઘ ભોગવાનું લાગ્યું હોય તો, ભગવાન કાં એ હુંઘ ભોગવાની વાત સમૃણાંતી ટણી નાખે, યા એ હુંઘને કાંદા જેવું હુંઘ બનાવીને ભોગવાવે. આ સદ્ગા સત્યવાન ઉપરથી કેટલાક મહત્વના સિદ્ધાંતો ફ્રલિત થાય છે : (૧) પહેલો સિદ્ધાંત એ ફ્રલિત થાય છે કે, પ્રારંધકર્મ જીવપ્રાણીમાત્ર માટે સામાન્ય-રીતે અવશ્યમેવ લોકત્વ્ય છે, એટલે કે લોગવેજ ધૂટકો છે. (૨) બીજુ અતિ મહત્વની વાત એ ફ્રલિત થાય છે કે, લક્ત, કર્મ કરવાની કે કર્મ કૂળ લોગવાની આસક્તિ રહ્યા જ કેવળ પરમેશ્વર પ્રીત્યશેં કર્મ કરતો હોય છે; એટલે, પ્રારંધકર્મ લોગવાન જેવું એને માટે કંઈજ રહેતું નથી. (૩) ત્રીજુ એટલીજ મહત્વની અથવા એથી પણ વધારે મહત્વની વાત એ ફ્રલિત થાય છે કે, વિધિના દેખ ઉપર મેખ ભાસ્વાની યા તેમાં યથેન્દ્ર ઇન્દ્રાન કરવાની શક્તિ એકમાત્ર પરમાત્મામાંજ રહેલી છે. (૪) ચોથી એટલી જ મહત્વની વાત એ ફ્રલિત થાય છે કે, લક્ત, ભગવત્યાશ્રયના બગે, અને ભગવાન સાથે સાધર્ય પામવાના પરિણ્યામે, પોતે ચાહે તેવી રીતે કર્મઝ્ઞાન ઉપલોગમાં ઇન્દ્રાન કરી શકે તેમ હોવા છતાં, જગતના કલ્યાણ માટે ભગવાને જે ચોજના પ્રવતિષ્ઠાની છે તેને પરમેશ્વર પ્રીત્યશેં આધીન વર્તવાનું વધારે પસંદ કરે છે; એટદું જ નહિ, પણ જીવનમાં સુખ આવે કે હુંઘ આવે, તે પોતાના ઉપાસ્યહેવની કંદિશાશી જ આવે છે એમ માનીને તેને સહર્ષ આવકારે છે અને લોગવે છે. (૫) પાંચમી જૂણ મહત્વની વાત એ ફ્રલિત થાય છે કે, જાની લક્ત નિશ્ચિત માને છે કે પોતે હાસ છે, સેવક છે અને પોતાના સ્વામીએ અન્ય કોઈમાંજ શક્તિનું પ્રદાન કર્યું હોય અને એ પ્રેરણ્યાશક્તિના પરિણ્યામે જે કંઈ પ્રણાલિકા પ્રસ્થાપિત થયેલી હોય, એ શક્તિ અને પ્રણાલિકાનો આદર કરવો અને એની ભર્યાંદામાં પોતે વર્તવું એ પોતાના સ્વામીની શોષા અને ગૌરવ સચ્ચવાય છે અને વધે છે. તેથી, એ વાતને જિરસાવંદ્ય કરીને જ લક્ત

હંનેશાં વરો છે. લક્તની આ પ્રકારની જીવનરીતિ જોઈને, લગવાન દેખોતી રીતે જ, ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે. એટલે સ્થળાદિઓ કહાય એ લક્ત હુંઘ યા પીડા લોગવતો જણ્યાય, પણ સર્વાંતર્યામી પરમાત્મા પોતાના હિન્દ્ય સુખના પરમાનંદની શાંતિનો મહાસાગર એના અંતરમાં રેલાવતા જ હોય છે.”

“લગવાન તો લક્તવત્તસદ્વ છે. જગતમાં એમને જો કોઈ પ્રિયતિપ્રિય હોય તો, તે પોતાના લક્તજોનો જ છે. જગતના જ્યવહારમાં આપણે જોઈએ છીએ કે, પ્રેમીચ્યકિત પોતાના પ્રેમપાત્રના દેખ સામું કહી જેતી નથી અને એનું રક્ષણું ગમે તે ભોગે પણ કરવા એ સદા તત્પર રહે છે. તેમ લગવાન પણ પોતાના લક્તજોનાના દેખ સામું કહી જેતા નથી, પણ અહૃતુકી કૃપા દાખિને લક્તતું સર્વપ્રકારે રક્ષણું કરે છે. લગવાન વિદ્યિંહ રથાવરકંગમ સર્વમાં, સર્વાંતર્યામીશક્તિસ્વરૂપે સદા જિરાજેલા હોય છે અને સર્વસમર્થ છે. એવા લગવાન, પોતાના આશ્રિત-જનેતું સર્વકોણે સર્વરીતિ રક્ષણું કરે, એમાં શાંકાને લવલેશ રથાન નથી.”
નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“હું, (પહેલો પ્રથમ પૂછતાર લાઈ તરફ અંગુલિનીર્દીશ કરીને) તમારા પ્રશ્નનો વિચાર કરીએ. જગતમાં સર્વશક્તિમાન તો એકમાત્ર પરમાત્મા જ છે. ન્યાં ન્યાં કંઈ શકિત, તેજ, સામર્થ્ય, એશ્ચર્ય વગેરે જણ્યાય છે ત્યાં એ શકિત, તેજ વગેરેના મૂળ આધાર અને પ્રલાપસ્થાન એકમાત્ર લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પૈતે જ છે. એમની શકિત અને પ્રેરણાદાન સિવાય કોઈ ડિયા ખરેખર શક્ય જ નથી. સાચિનું સર્જન, સાપેખણું અને સંહાર, એ પણ લગવાન, જીવાણીમાત્રના સુખ અને હિત માટે જ ચોઝે છે. આ મહાયુદ્ધિ માટે લગવાને ભારે અટપણી યોજના કરેલી છે; લગવાને એ માટે પોતાની શકિત, જુદીજુદી રીતે જુદીજુદી વ્યક્તિઓ અને તરવેમાં પ્રેરણી અને અર્પેલી હોય છે. સ્થળાદિઓ, એ વ્યક્તિઓ અને તરવો જ આ પ્રવૃત્તિ કરતા હેખાય છે. આ તરવોને, પકૃતિપુરુષ, વિશાસ, પ્રાણ, વિષણુ, શિવ, કાળ, નાથા, કર્મ વગેરે નામે એણાખવામાં આવે છે. હેઠાં, કાળ, મંત્ર, સંગ વગેરે એનાં પેટાનામો છે. આ

હરેઠ તત્ત્વમાં અધ્યાત્મ ડોલાવે એવી શક્તિ ભગવાને આપેલી હોય છે.
 એટલે સામાન્ય વિવેકને અનુસરીને, આણુંસે સર્વશક્તિપ્રદાતા ભૂગ
 તો ભગવાન શ્રીનિવાસિનારાયણ જ છે એ સત્યચિથિત મનમાં લક્ષ્યમાં
 રાજીને, ત્યાં કે શક્તિના બાળું પ્રધાનપણું ઘટે ત્યાં તેનું પ્રધાન્ય
 સમજવું જોઈએ. કેંઠ વળત દેશનું બાળ પ્રધાન હોય તો, કેંઠ
 વળત કણાનું બાળ પ્રધાન હોય, ત્યારે ત્યાં શાખા અને વિવેકી માણસે
 તેના બાળના પ્રધાન્યનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. દા.ત. નપાણીએંના
 આરોપાદ હોય તો, ત્યાં વિષયીત દેશના બાળનું પ્રધાન્ય સ્વીકારવું
 જોઈએ; એ દેશમાં ભક્ત રહેણો હોય તો, એને માટે પૂર્ણી ઉપદ
 પાણી વહેનું ન થાય. મહારાજ, ધર્માંકંપ, આગ વળેડે. વપરીત
 કાળ પ્રવર્ત્ત ત્યારે, ત્યાં કણાના બાળનું પ્રધાન્ય સમજવું જોઈએ; એના
 અપાયમાં જે આવે, પણ તે ભક્ત હોય તો પણ, તેને હાનિ થાય
 જ. શિક્ષાપરીમાં એટલા માટે, જ્યાં હૃદાળા હોય, યા શાનુ કે રાજ્યની
 ઉપાધિ હોય અને પ્રાણુની દાનિ થાય એવું હોય તો ત્યાંથી, એ
 સ્થળ પોતાના વતન ગ્રાસનું હોય તો પણ તેનો પત્કાળ ત્યાગ
 કરવાની આજા કરેલી છે (શિ. શ્રો. ૧૫૩-૧૫૪). જે કે દેશ,
 કાળ, માયા, કર્મ વળેનું જ્યવહારમાં આવું બાળ હોય છે, પણ
 ભગવાન જ એમના પ્રશ્ન અને શક્તિપ્રદાતા હોવાશી, આધ્યિતભક્ત જો
 ભગવાનની આજાનું અનુસંધાન વરસાર રાખે અને કેવળ ભગવાનના
 આશ્રયનું જ બાળ રાખે તા, કણાના પણ મહાકાળ સર્વસમર્થ ભગવાન,
 પોતાના ભક્તાનું સર્વીનીતે રક્ષણ કરે છે. ” નાથજીબાઈએ કહું.

એ રીતે, એ હિવસની સભા પૂર્ણી થઈ.

અને એમ કરતાં કરતાં ચોમાસાના હિવસો આવ્યા. રોજ કાળાં વાહ-
 નો. ધારાટોય આકાશમાં જમે, લોકોને થાય કે, “ આ વરસાહ
 આવ્યો ! આ વરસાહ આવ્યો ! ” પણ ત્યાજ ધૂળની ઉમરીએ
 ચઢે, જોસ્થી વંટોળ ઝૂંકાય અને લોકોની આશાઓની જાણ કૃર
 મશકરી કરતાં હોય તેમ વાદ્યાં અંગુઠા અતાવીને વિષરાઈ જય; રોજ રોજ
 આકાશમાં આવું મેધાંખર સ્વાયા. જેઠ પૂરો થયો અને આખાઢ પણ
 કેશે વીતી ગયો, આખાઠની શરૂઆતમાં વરસાહનું એક આપણું પડ્યું,
 એ રૂલે અખીં લોકોએ યી વાપરેને વાવેતર કર્યું, પણ પણી વરસાહે હ્લાથ-

તાળીની રમત રમવા માંડી. બિયારણ ખરી ગયું. શ્રાવણુ આગ્યો અને ગયે. લોકોએ વરસાહની આશાએ યંતો કંધાં, હાન આચાં, પરો કંધાં, માનતાએ માની, પણ બધું જ વર્ષ ગયું. વરસાહ ન આવ્યો તે નજ આવ્યો. તગાવો સુદ્ધાં, વાના પાણી ડેડા ગયાં, જે કુવા પ્રોથરા હુના તેતો સાવ સુકાઈ ગયા. દિવાળી આદ, ઝૂખ હ્યાજનક વિશ્વિતિનું સર્જન થયું. શુજરાતમાં ડેરેન ભૂઈ અનાજ અને પવાલા પાણી માટે લોકો એક ઘણ્યી બીજે ઘેર અને એક જામથી બીજે ગામ લટકવા લાગ્યા.

નાથજુભાઈએ, આ વખતે પોતાના નિયકમભાં થોડો ઇસ્કાર કર્યો હતો. સવારના પાંચથી દશ સુધી તેઓ પૂજાપાઠ અને જપમાં મહન રહેતા, દુશથી અગિયાર સુધી મંહિર જતા, ત્યાંથી આવ્યા પણી કપડાં બદલીને વાતિયુ પહેલતા. અને એક એંજ ચોતાના અને પોતાના ઘર આંગણે કે કોઈ અનાર્થી આવે તેને કાં ચોખાદાળ કંઠ બાજરીને લોટ અને મગ, એક મઃપ ભરીને જાતે આપતા. લગભગ એક વાગતા સુધી, આ કામ ચાલતું. તે પછી, એ ઇરીથી સ્નાન કરતા અને પણી ડાકેરજુના થાળમાંથી થોડું પ્રસાદીરૂપે અહુણુ કરતા. હેઠળ વાચ્યાથી ચાર વાચ્યા સુધી, તેઓ લગવાનની કથ વાતાં અને નામ જપ કરતા હતા. દર ચીલ દિવસે, આ સમય દરમિયાન, એ માણના દરેક સરથને ઘેર જતા, લારે સંસ્કારમાં કે સંત્સારીઓનાં ઘર આવે ત્યાં પણ અચૂક જતા અને સર્વની અખર અંતર પૂછતા. જો કોઈ સ્થળે અનાજની એંચ નેત્યું લાગે કે તરત જ વગર કહ્યું, વેર જઈને અનાજનો જરૂરી જરૂરી મોકલી આપતા. એ પોતાની સાથે મહાસુદ્ધાન ધનવટી અને ચુંબુ, સિતોપલાહિ અને જ્વાહિદ વિરેચન ચુંબુનો થોડો જરૂરી પણ રાખતા અને જ્યાં જરૂર લાગે ત્યાં આપતા. તેઓ પોતે એકજ રૂંડ ભોજન કરતા હતા.

પોતાના કૃવાવળા મોટા ઐતરમાં પીતથી અનાજનો વધારાનો પાક કર્વ. ઉપરાંત, શેડા વગેરે ઉપર કંટડી જમીન ઉપલખ થઈ ત્યાં ધાસ ઉગાડ્યુ હતું. એ લીલુ ધાસ કે ઢોર આવે તેને નીરતા, અથવા કે કોઈ છૈવા આવે તેના ઢોર માટે ધાસની મારી આપતા. ઢોરને પાણી ગીવા માટે કૃવામાંથી ડેશદ્વારા પાણી એંચાવીને કુંડી પણ ભરાવતા. ઐતરમાં એ અનાજ થતું, તંમાંથી ધમાદાય અંશ મંહિરમાં મોકલ્યા પણી બધું જ ૧૪

અનાજ તેવો લોકોને, ઉપર જણુ. રેલી રીતે, આપી હેતા હતા. એ ચારે દિવસે, આ વ્યવર્થા કેમ ચાલે છે તે જોવા માટે, તેવો જેતરે પણ જતા.

ઉમરેઠના કુવા ડાડાઈ માર્ટ જાણીતા છે. વરસાહની ખેંચના કારણે, મેટા ભાગના કુવાનાં પાણી વધુ તોડાં ગયાં હતાં, પણ નાથજીલાઈના ઘર આગળ કે કુવો એમના પિતામહના પ્રપિતામહ અમાલ શુકુલે બંધાવ્યો હતો તેનાં અને એમના એતરના કુવાના પાણી, લગવાનની કુપાણી વધુ તોડાં ગયાં ન હતાં. એટલે, કુદ્રદના લોકો પણ એ બાને કુવાના પ્રાણીને ધૂરથી ઉપયોગ કરતા હતા. ઉમરેઠના મહાજને પણ બેગા મળીને સર્તા અનાજની પણ હુકાનો શરૂ કરી હતી, એટલે લોકોને રાહુત થઈ હતી. કે સત્તસંગીએ નાથજીલાઈની સલાહ માનીને અનાજનો વધુ સંચાહ કર્યો હતો, તે બધા નાથજીલાઈ પાસે વારંવાર આવતા અને અંતર્થી એમનો આલાર માનતા. એમણે એ સલાહ માની ન હતી અથવા કે એક યા બીજા કારણે એ સલાહ અમલમ ભૂકી રાકે એવી સિથિતમાં ન હતો એ સર્વને વેર નાથજીલાઈ દિવાળીયાદ વારાફરતી જાતે ગયા અને તેમને આયા કરીને અનાજનો જરૂરી જથ્યો આપ્યો. આમ છાપનિયાના કે હૃદાળે અન્યત્ર કાળોકેર વાતાંન્યો હતો, તેમાં ઉમરેઠમાં ભૂખના કારણે કોઈ મરી ગયું હોય એવો બનાવ લગવાનની અન્યામદ્યાશી બનવા પાસ્યો ન હતો.

આમ કરતાં કરતાં, ચૈત્ર અને વેશાખમાસ પૂરા થયા. જેડ સુ. ૧૦ ના દિવસે, લગવાન શ્રીદ્વામિનારાયણની તિર્યક્ષાનલીલા નિમિત્ત, બંપોરે ભાર વાગ્યે, મંહિરમાં બધા સત્તસંગીએ ખૂબ લક્ષિતભાવથી હરિનોમંસંશોન કર્યું. એક વાગે એ કાર્ય પૂરું થયું. એટલે જે બીજું સત્તસંગી ભાઈએ ગયા વર્ષે મંહિરની સલામાં નાથજીલાઈને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો, તેમણે વાત કારી, “નાથજીલાઈ ! આજે જેડ સુદ ..” એ આગળ કંઈ એલે તે પહેલાં નાથજીલાઈએ હસતાં હસતાં એમનું વાડય પૂરું કરતાં કશું, “સુદ દશમ થઈ. હું વરસાદ કયારે આવશે ?”

“હું, એજ પ્રશ્ન છેદલા એટ મહિનાથી મનમાં ચોળાયા કરે છે. આ વર્ષ કેવું જશે એ એ જાતજાતના વિચારો આવે છે.” સભામાંથી એ વધુ જણે એક સાથે કશું.

“તમે આજે જોયું અનુભાન્યું હશે કે, જ્યારે આપણે ગદગાહ કઠે હરિનામ સંકીર્તન કરતા હતા ત્યારે, અગવાન આપણું સામું જોઈને હુસતા હત. અને પોતાનો વરદ હુસ્ત ઊંચા કરીને અલયવર મેધાન કરતા હતા.”
નાથજીભાઈએ માદમંદ હંગાને પુલકિત સ્વરે કહ્યું.

આ શાખાને સાંલળીને, સૌ કેટાઈ માદિરના મધ્ય લાગે આવેલા સિહા-અનમાં પ્રતિકિત કરેલી અગવાનની ચિવાચિત્રા તરફ જોવા લાગ્યા.

“નાથજીભાઈ ! સાચું કહું ? તમે હમણાં જે વાત કરી એમાંનું અમને કંઇ હેખાતું નથી કે સમજતું નથી. કૃપા કરીને સ્પષ્ટ કરો તો સમજ પડો.” પેલા વૃદ્ધ વડીલે કહ્યું.

“એનો અર્થ એ થાય છે કે, અગવાન કહે છે કે, હુખના દિવસો હવે પૂરા થયા.” નાથજીભાઈએ મિતાક્ષરી જવાબ આપ્યો.

“એટલે આ ચોમાસુ સારું જશે અને અનાજ સારું પાકશે. એમને ?” ચાર પાંચ જણે અદીરા અનીને પૂછ્યું.

“અગવાન, સર્વે સારાં વાતાં કરશો—એ વાત નિશ્ચિત છે.” એ શાખાનો ઉચ્ચારાં નાથજીભાઈના સુખ ઉપર આનંદના આવો સ્પષ્ટ ઓપરી આવ્યા.

તરત જી, “શ્રીસહાજનંદનામીની જય” અને “અગવાન શ્રીસ્વામિ-નાનાયણુની જય” એ નાદ માહિરમાં ચારે દિશામાં ગાયું ઓછ્યો.

પછી ધીજાજ દિવસે, જેઠ સુદ ૧૧ નારોજ, ઉમરેઠમાં વરસાદ મુશળધારે વરસ્થી, ત્યારે લોકોમાં આનંદ આનંદ વર્તી રહ્યો.

૨૯નાનિષ્ઠિકા

*** જ્યાં સુધી અંતરમાં અભ્યક્ત વાસના હોય છે, ત્યાં સુધી આત્માંતિક બૈયની સિદ્ધિ થતી નથી.

૧૬. મહનમોહનનો ૭૦૮

વ. સં. ૧૬૫૫ ના લાદરવા માસમાં, ધ.ધુ. પૂજ્યપાહ આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલશુ મહારાજે દેહદીવા સંકેતી લીધી તારે, નાથજુલાઈને ધર્મ હૃદય થયું હતું. આચાર્ય શ્રી મહારાજ, એમના હીક્ષાશુદુ ન હતા, પણ જીવનમાં તેથીય કંઈ વિશેષ હતા. એમને જ્યારે ત્રીજું વર્ષ એહું હતું તારે, એમના ઉન્નત ચાચ્યાતિમિક ભાવિજીવનની જોગું આગાહી કરતા હોય તેમ ર્વાગી આગામુંદાસશુની છંચા અને આમહુશી, ધ.ધુ. પૂજ્યપાહ આચાર્ય શ્રી ભગવત્પ્રસાહશુ મહારાજે એમને સંપ્રદાયની ભાગવતી હીક્ષા આંગી હતી, પણ એનું પોષણ ધ. ધુ. પૂજ્યપાહ આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલશુ મહારાજે કયું હતું. સંપ્રદાયના ઉચ્ચ જ્ઞાનની સાધના અને સિદ્ધિ એમણે, એ આચાર્ય શ્રી મહારાજની અંતરંગ જ્ઞાનસભામાં એઝીને મેળવી હતી. સત્સંગ કરવો અને કરવાતું જીવન સૂત એમણે એ આચાર્ય શ્રી મહારાજની પ્રેરણું અને પ્રેતસાહનથી અયનાંયું હતું. એ પ્રેરણુંનું પાન કરવનાર બીજી ચુંચેમાં સ્વાગી આગામુંદાસશુ, અ. નિષ્ઠામાનંદશુ, એમના પદ્ધિશ્ચ કવિપુરાણી અ. આગામૃષણાનંદશુ, શાસ્ત્રી કુજવિહારીહાસશુ અને અ. કપિલેશ્વરાનંદશુ હતા; પાછલાં વર્ષોમાં પુરાણી રઘુનીરઘરણદાસશુએ એ જવાખદારી અસુક અંશે સંલાણી હતી. ધ.ધુ. પૂજ્યપાહ આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલશુ મહારાજનો દેહવિલય થયો તે પહેલાં શાગણ વહ ૧૩ નારોજ, કવિપુરાણી અ. આગામૃષણાનંદશુ લૌલિક દેહનો ત્યાગ કરીને, દિવ્યદેહ ભગવત્પ્રેવામાં જોડાઈ ગયો હતો. આ જણે પૂર્ણ ન હોય તેમ, એ પણ પણ બીજી પુરુષેના વિયોગનું હૃદય સહન કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો.

ડેપ્રામ હાકરને હ્યારામ ગુડલ માટે કેવો આહર, પ્રેમ અને આત્મીયભાવ હોતો, તેવો આહર, પ્રેમ અને આત્મીયભાવ એમના પૌત્ર રણ્ણાંડલાઈન નાથજુભાઈ માટે હોતો. વર્ષે, એ નાથજુભાઈ કરતાં ધરણું

મોદા હતા, પણ એમણે મંગમન નિશ્ચિત કર્યું હતું કે, ભગવાન શ્રીન્દ્રામિ-
નાથશ્રદ્ધાંને પ્રત્યક્ષયોગ એમને કર વી આપે અને અશ્રરધામમાં પહોંચાડે
એવા પુરુષ એકમાત્ર નાથજીબાઈ જ છે. ન્યાય ખાતાની નોકરી કરવામાં,
અને વ્યાવહારિક કામોનો તલાય ઉકેલ લાવવામાં એ ગૃહ કુશળ હતા.
નાનીવિધને કરાયે નાથજીબાઈને જે ઓડી કૌટુંબિક ઉપાધિએ અને
વ્યાવહારિક સુશકેવીએ શરૂઆતમાં વેઠી પઢી હતી તે વખતે, નિર્ણાર્થ
સેવાબાબે જાળિજનામાંથી નાથજીબાઈની પડાએ અઠીઅમ ડેલા રહેણાર,
નાથજીબાઈના મોદાયા પડાના લેડાભાઈ ઉપરાંત, આ એકું વ્યક્તિન-
શયુછેડલાઈ હતા. તેણો નાથજીબાઈને ભગતજીના વહાલસાયા નામથી
ઓદાવતા. નાથજીબાઈના સમાગમનો જેઠાંથે તે પ્રમાણમાં લાલ ન લઈ
શકવાની પોતાની નથગાઈનો એકરાદ એ વારંવાર કરતા અને કહેના,
“હશતકુ ! હું આપના સમાગમનો જોઈએ તેરલા પ્રમાણમાં લાલ લઈ
શકયો નથી-લઈ શકતો નથી, એ મારી મારી નથગાઈ છે. આજ હિન
સુધી, આપે મારી એ નથગાઈ નમત્તી છે; હવે કેંક સુધી એ નથગાઈ કૃપા
કરીને નભાવનો; મારે અંતકળ શુદ્ધારનો; અને અંતકળે, શ્રીજીમહારાજ
મને હર્ષન દઈને અશ્રરધામમાં લઈ જય, એવી આપ મારાવતી
આર્થના કરનો.”

નાથજીબાઈ એમની વાત સાંભળીને મંદમંદ હસતા, પણ પણી
જરૂર જ ગંભીર બનીને જવાબ આપતા, “છકર ! પોતાના લક્તને
અંતકળો તેરલા આવવાનું તો શ્રીજીમહારાજનું બિજી જ છે. એહાં, એ
અંતકળો તેરલા નહિ આવે એવી શાંક. લાવવા માટે કોઈ કારણ નથી.
ભગવાન પોતાના લક્તના બંધા હોયા હુર કરીને, એને સોળવડલા સેના
જેવા શુદ્ધ કરીને જ પોતાના ધરમમાં લઈ જય છે, એ વાત પણ સંપૂર્ણ
સાચી છે; લક્તપત્સલ ભગવાન નમારી મનાકામના જરૂર પૂરી કરશે.
ભગવાનના લક્તે પાતાનો અનકળ સહાય કર્મીપ વર્તો છે એમ માનીને
હ મેયાં સાવધાન રહીને ભગવાને આડેલી ધર્મભયાદામાં રહેવું જોઈએ, એ
નિર્દ્રાંત વાત છે; પણ અન્યરે અ તદ્ગાની વાતો કરવી અસ્થાને કહેવાય.”

નાથજીબાઈના આ શાફ્ટો સંભળ્યા ત્યારે શયુછેડલાઈને મનમાં
ગૃહણ શર્ચાનિ થઈ. એ પણી શયુછેડલાઈ એક હિવસ અચાનક ગંભીર માંદા
થઈ ગયા. અન્યાં એવું કે, બેણુંન. વસુલાત માટે એ બહારગામ ગયા

હતા, ત્યાં જ અચાનક માંદા થઈ ગયા અને એલાન અની ગયા. એવી સ્થિતિમાં એક ગાડામાં સુવાડીને એમને ઘર ઉમરેઠ લાવવામાં આવ્યા. એ આ રીતે માંદા થયા તે પહેલાં થોડા હિવસ અગાઉ જ, એમણે પોતાની પત્ની નાથબાઈ અને મોટા પુત્ર ચુનીલાલને પાસે જોવાવીને કહ્યું હતું કે, જે હું અચાનક માંદા પડું તો ડાકટરને એલાવતા નહિ, તરતજ જગતજીને જોવાવળે, અને એ જેમ કહે તેમજ ઉદ્દેશ રખુણોડલાઈનો સ્વભાવ કર્દું અને કંઈક છુની હતો. એ કારણે, એ આમ કહે છે એમ માનીને, નાથબાઈએ ત્યારે એમના શાષ્ટ્રો તરફ ખાસ વ્યાન આપ્યું ન હતું.

પણ જ્યારે રખુણોડલાઈને આન એલાનવન્દ્યામાં વેર લાવવામાં આવ્યા ત્યારે, મા હીકણો અને ગલારાઈ ગયાં. રખુણોડલાઈએ થોડા હિવસો પહેલાં જ આસ આપંદી ચેતવણી અને જ એ ભૂલી ગયાં અને તરત જ મોટા પુત્ર ચુનીલાલન હોડાવીને ડાકટરને જોવાવ્યા. ડાકટર આવ્યા ત્યારે રખુણોડલાઈ લાનમાં આવ્યા હતા; એમણે ડાકટરને જોયા અને તરત જ એમના મુપ ઉપર આખુગમાના ભાવો ડાપણી આવ્યા. આનુભાગુ જોખેલાંબાએ અને ડાકટર એ જેઠિને માન્યું કે. એમને હુઃખને હુમકી ફરીથી થયો હોયો, તંશી સુખ કરાયું કર્યું હોયો. ડાકટર એમને તપાચ્યા અને એક એ પણો પૂછ્યા. જ્વાખમાં, એક શાખ સરપોત્ય તંચો એમની સાથે એવ્યા નહિ; માત્ર ડાકટર સામે મર્યાદ ભર્યા જિવાય જોયાજ કર્યું. ડાકટર આથી ગુંગવાયા. ચેગનું ચોકસ નિહાન થઈ શક્યું નહિ; છતાં, “કંઈ ચિંતા કરવા જેવું નથી, ઈજેક્શન આપું છું, સાંચું થઈ જશો” એમ કહીને ઈજેક્શન આપવાની તૈય રી કરવા માંડી. પણ, રખુણોડલાઈએ હાથનો પણાડો કરીને ઈજેક્શન કેવાળી ના યાડી. ડાકટરને ચુસ્સો તો ચદર્યો, પણ તે મનમાં શમાવીને ગોળીઓ લખી આપી અને શ્રી લધને ચાલતા થયા. ચુનીલાલ તરતજ અજરમાં ગયો અને ગોળીઓ લઈ આવ્યો; પણ, એની પાંચથી ગોળીઓનું પરીકું એંચી કેતા હોય તેમ રખુણોડલાઈએ જુર્બી લીધું, અને તે એશીઓ નીચે મૂડી હીધું. પણી પડખું હેસવીને સૂધ ગયા. એ હિવસેન એમણે કંઈ દવા લીધી, ન કંઈ ખાચું હીધું, કે ન કોઈ સાથે, નાથબાઈ સાથે પણ, એક શાખ એવ્યા. બીજે હિવસ પણ એજ રીતે પસાર થયો. બીજા હિવસે, બીજા ડાકટરને જોવાવવાની નાથબાઈએ અને ચુનીલાલે વિનંતી કરી, ત્યારે રખુણોડ-

ભાઈએ કપણે હૃથ ડેડયો; અને કરીથી પડખું કેવીને ભર્યું ગયા.
નાથભાઈની મૂંઝવળુંનો પાર ન રહ્યો. ચાંચે એમને બિલકુલ તેથી ન આવી;
પાછલી રાતે વહેલી સવારે, એમને અચાનક જ પતિના ચેતવણીના શાંદો
આદ આવ્યા.

એ તરત જ પતિની પથારી પાસે આવી, અને પતિના કપણે ધીમેથી
હૃથ કેસ્વતાં એંગે કહ્યું : “ભગતજીને ઓલાવું ? તમે કહેતા હતા ને ?”
ભગતજીનું નામ સાંભળતાં જ, રણાંદભાઈએ નાથભાઈ સામે જોયું.

“એહુ ! તને એ હિવસે હુંને ભગતજી યાદ આવ્યાને શું ? મેં તને
ના ડાઢી હતી, છતાં ડાંકટરને કેમ ઓલાવ્યો ? ડાંકટર મારું શું સારું
કરવાના હતો ? મારા સાચા ડાંકટર તો ભગતજી જ છે, એ તું કેમ ભૂલી
ગઈ ?” રણું હિવસે પહેલીજવાર રણાંદભાઈ આટલા શાંદો ઓલાયા.
એમના અવાજમાં બારાબાર અલુગમો અને ઠપકો વરતિંયા હતો, તે સાથે
અદ્ભિત પણ ગુંબ વનાંતી હતી.

“તમને મેલાન થેલા જેઠાં હું ગલચાઈ ગઈ હતી, એટલે તમારી
વાત હું ભૂલી ગઈ; મારી મારી ભૂલ થઈ છે, મને મારું કરો. કરીથી આવી
લૂલ ડરી નહિ કરું.” નાથભાઈએ હૃથ જેઠીને કહ્યું. એની આંખમાંથી
આંસુએણાની ઘાર વહી જતી હતી.

“કેટલા વાયા છે ?” રણાંદભાઈએ ક્રીણ અવાજે પૂછ્યું.

“સવારના યાંચ,” ઘડિયાળ સામે જેઠાંને નાથભાઈએ કહ્યું.

“એ જાણ્યા તો હરો, પૂના રણા હરો. થાડીજવાર પણી ચુનીલાલને
એમની પાસે મોકલજો.” રણાંદભાઈએ ધીમેધીમે કહ્યું.

પણ નાથભાઈ હુંને એક પળારનો પણ વિલંબ કરવા તૈયાર ન હતી;
એંગે તરત જ ચુનીલાલને નાથજીભાઈ પાસે મોકલ્યો.

એ હિવસે, નાથજીભાઈ ધણી વહેલા ઉઠ્યા હતા. ચુનીલાલ એમને
દેસ પહેલાંનો લ્યાદે એ ડાંકટરજીની આરતી ઉતારતા હતા. આરતીનું કાર્ય
પૂરું કરીને, જેવા એ બહુર અભ્યા કે તરત જ ચુનીલાલ ઉપર એમની
દીષ પડી.

“તું આવ્યો ચુનીલાલ ! હુએ હિવસથી તારી રાહ જોઉ છું. ઠાકર માંડા થયા છે, અનું ને ? ઘરનો સુખ્ય માણસ ગંભીર માંડા થાય, ત્યારે મને બોલાવવામાં આરદું અધુ મોડું તરાતું હશે ? કેવી કષ્ટરેચા. ચાલ, હું કપડાં બદલી લડું.” એમ કહીને, નાથજુલાઈકપડાં બહલવા લાગ્યા.

નાથજુલાઈના શાળા સાંભળીને, ચુનીલાલ તો હિંમૂહ બની ગયે. પોતાના પિતાની માંદગીની અખંડ નાથજુલાઈને કોણે કઢી હશે ? એ એ હિવસથી પોતાની રાહ જોના હત.. શા માટે ? એમને બોલાવવામાં થાણ મોડું કર્યું છે, અનું કહે છે એના શો મર્મ ? વગેરે પ્રશ્નો એના મનમાં વારંવાર ઊઠાવા લાગ્યા.

રસ્તામાં ચાલતાં એવું નાથજુલાઈને રણુંઝાઇમાઈની માંદગીની વાત વિગતે કહી અને બોલાવવા આવવામાં મોડું થવા બહલ મારી મારી. ઘરમાં દાખલ થતાં જ, ચુનીલાલ વહેલા વહેલા આગળ જઈને કહું કે, “ધારુ ! લગતજુલાડાડા આવ્યા.” લગતજુલાઈ સાંભળતાં જ રણુંઝાઇએ પથારીમાં એડા થવાનો પ્રયત્ન કર્યો, ધારુ રેણ અને અગ્રિતના કારણે એડા ન થઈ શક્યા. નાથજુલાઈએ ધીરેથી તેમને પાછા પથારીમાં સુવારી દીધા.

“લગતજુ ! મારી સાંભળ કેવા આપ પદ્ધારો : હું, કે થવાનું હાથ તે લક્ષે થાય; હું નમારે શાનણે નચિંત નથું.” રણુંઝાઇએ હાથ જોગીને કહ્યું. એમની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા. નાથજુલાઈએ ગજવામાંથી ડુમાલ કરીને પ્રેમ અને વાતસર્વભાવથી એમનાં આંસુ લુછ્યા.

“ઠાકર ! તમે તો શુદ્ધીર હો. ભગવાનના ભક્તનને હેહમાં જે કંઈ સુખહુંમ આવે તે ભગવાનની દર્શા સુજગણ જ આવે છે. ભગવાનની એવી દર્શા છે એનું અમનુને કંબ, સુણ હેઠાં કે હુંણ પણ, હસતે મુખે તે નોગવણું જોઈએ; સુજાવાનું કે કારણું નથી. ભગવાન હ્યાણું છે તે તમારા અંતરની દર્શા જરૂર પૂર્ણ કરેણો.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“ભગવાનના દર્શાન સિવાય મારા અંતરમાં બીજુ કોઈ દર્શા નથી. તમે મારા વલ્લીન છો, એરંડે ભગવાન મને જરૂર દર્શાન હોણો.” રણુંઝાઇએ ફરીથી હાથ જોગીને કહ્યું.

“એ દિવસથી એમણે નથી કંઈ હવા લીધી, નથી કંઈ ખાખું પીધું,
કે નથી કોઈ સાચે આવ્યા. આજે તમારી સાચે જ આઠલી વાતચીત કરી
શે.” ઉભેલાં નાથબાઈએ ગળગળા સ્વરે કહ્યું.

“ એવું તે હોય ! શરીરનો આધાર અન્ન ઉપર છે; એ ન
કેવાય એ ડીક નહિ. બહેન ! તમે એક વાડકમાં શૈકું હૃદ લઈને
તેમાં સાકર, દ્વાયચી, અને ધીનીના છાંટો નાળીને ગરમ કરો. હાડું
પડે એટલે હાંકેશુને ધરાવો અને પછી અહીં લાવો; આજે હું મારા હોયે
જ શક્યાને, એ પ્રસાદીનું હૃદ પાઈશ.” નાથશુભાઈએ કહ્યું.

“તમારા હાથે પ્રસાદીનું હૃદ પીવાનું મળો, એ તો મારું મહદુલાય
કહેવાય !” રણુંદુલાઈએ દરીશી હ્યાન જોડાં કહ્યું. એમત્તા સુખ ઉપર
નાથ દિવસમાં પહેલી વર હુદ્ધયની રેણાંના ચમકી ગઈ.

યોગીવારમાંજ હૃદ આવ્યું. નાથશુભાઈએ હૃદનો વાડકો ડાખા હુથમાં
લીધો, યોગીવાર ચ્યાન પણું અને પછી ચમચા વડે રણુંદુલાઈને હૃદ
પાચા માંડ્યું; યોગીવારમાં વાડકો અહીં થઈ ગયો.

“ જગતનું ! આવું જોજન, હું મારી જિંહળીમાં કઢી પાંચો નથી;
મારા અંતરમાં અલૌકિક શાતા વળી જઈ છે.” રણુંદુલાઈએ કહ્યું.

“હાકર ! હવે હું જગવાનનાં કીર્તન આપું છું. તમારાથી બને તો
થીમા અવાજે સાચે જોકને. તેમ ન બને તો, જગવાનની મૂર્તીને દૃષ્ટિ
આપણા ધારીને અંકાયિત્ત તે સાંભળનો. બહેન ! તમે ઘરકામ વહેદું
પરવારો અને પછી અહીં આવીને અજનમાં જોકનો.” નાથશુભાઈએ કહ્યું.

નાથશુભાઈના હુથે પટિએ વાડકો બરેદું પ્રસાદીનું હૃદ પીધું,
એથી નાથબાઈને મનમાં જૂથ સંતોષ થયો. પછું તે સાચે જ, નાથશુભાઈએ
ઘરકામ વહેદું પરવારીને જોકનમાં જોકાવાનું કહ્યું એ જાણ્યીને
એના ચતુર મનમાં ચિત્તા પણ પંદ્ર. થઈ, પરંતુ કંઈ આવ્યા સિવાય એ
તરણ જ ઘરનું ધામ જરૂર આદોપી હેવામાં ગૃધાઈ નથો.

નાથશુભાઈએ હાકરની પથારો પાસે એમીને “આજ મારે ઓસરો રે,
આવ્યા અવિનાશી અલપેલ” એ પ્રાસાદિક કીર્તન ધીમી હલકથી શરૂ કર્યું.

પંક્તિના શાખાને એ છુદ્યા પણીને બોલતા અને હરેક પંક્તિ એ વગત
ઓલતા. એ કીર્તના ગણ્ય પણ સુધી, રખુંડાભાઈ એમની સાથે કીર્તન
ઓલતા રહ્યા, પણ પછી એ ઘસદસાર ડાવી ગયા.

બાર વાગ્યે ઠાકોરજુને થાળ કરવા સારુ, નાથજુલાઈને
એમના ઘેરથી એક માણુસ તેડવા આવ્યો ત્યારે, “પોતે આજે જમવાના
નદી” એવું દૃશ્યાચારી એમણે સમજાવ્યું. ધરનું કામ પડતું મૂકીને એ
માણુસની પાછળ જ આવેદી નાથખાઈએ આ જોયું.

“લગતણ ! આપ ન જમો. એ ચોખ્ય ન કહેવાય. આપ કહો તો હું
ફધની ભાઅરી શાક અનાવું, મેં આપ ઠાકોરજુને જમાડો. આપ કેંધ
અહુણું કરો તો, ઠાકરને અને મને સંતોષ થશો, હું પણ હજુ જમી નથી.”
નાથજુલાઈએ હુથ જોડીને કહ્યું.

“અહેન ! આજે, મારે મારે તો હળિલજન એ જ જોગન છે, તમે
મારી ચિંતા ન કરશો. ઠાકર હવે પ્રણેક વાગ્યે જાગશો, તે પહેલાં તમે
ઘરકામથી પરવારી જાવ.” નાથજુલાઈએ શાંત રૂપે કહ્યું.

ઘરકામમાંથી પરવારી જવાની વાત, આજે નાથજુલાઈએ ધીકુ વગત
કરી હતી; તે સાંકળીને નાથખાઈની આંખમાં સ્વલ્પાવિકરીતે જ આંસુ
ઓઝરાયા.

“અહેન ! આવા વગતે લગવાનના ભક્ત મટે દેખું” એ ચોખ્ય ન
કહેવાય. લગવાનની મુદ્દા એ જ આપણું કુવન હું—પ્રારાધ છે; એ કે રીતે
રાજુ રહે તે રીતે જ રાજુ રહેવામાં આપણી શોભા છે અને સુખ છે.”
નાથજુલાઈએ ધીરુંલીર રૂપે કહ્યું.

નાથજુલાઈના શાખાને સાંકળાને, મનની વ્યથા મનમાં સમાવીને
નાથખાઈ ઘરમાં અંદર ગયાં.

બરાબર નાણું વાગ્યે, રખુંડાભાઈ જાણા. ચુનીલાલ તો નાથજુલાઈની
બગુમાંજ બેંકો હતો, નાથખાઈ થાડે હુર બેંકાં હતાં. પતિને જાગેલા જોઈને
એ પાસે આવ્યાં.

“ ભગતજી ! આજે મને લારે શાંત નિર્દ્રા આવી. આવી જોંધ અહેમી જિંહગીમાં કઢી આવી નથી. પ્રેમાનંદસ્વામીનું ચોરડાનું પદ ધર્ષી વર્ખન મેં સાંલળયું છે અને જાતે ગાયું છે. એમાં ભરાસકપુરના હાર, બાળુખંધ અને કપુરનાં કડાનું વાર્ષન કરેલું છે, તે જેવાની ઘણા વર્ખતા વર્ખતથી છેન્છા હતી. આજે આપની હયાથી, એ હાર, બાળુખંધ અને કડાં પેહરીને શ્રીલુભૂતારાજની સાંચેજ હતા અને તમે પણ મારી સામું લેઈને હસ્યા. તમે પણ શ્રીલુભૂતારાજની સાંચેજ હતા અને તમે પણ મારી સામું લેઈને હસ્યા.” એમ કહીને રણુછેડલાઈએ નાથજીલાઈના પોળામાં પોતાના અને હાથ સંપુર કરીને મૂડી હીધા.

રણુછેડલાઈએ નાટકી લાંબો વાત રૂપણ શાંદોમાં કરી, તે સાંલળીને ધરના બધા સભ્યોને ધર્ષો આનંદ યથો.

“ડાડર ! ભગવાન તો ધર્ષા દ્વારા હ્યાણું છે. તમને જેવા વખાલ કારચુકત શ્રીહરિનું દર્શન થયું તે હવે નજર સમજ્ઞ જ સાખજો. ગુંઘા, હવે દું જનમંગળસ્તોત્રમાં કહેલાં શ્રીહરિના નામો ઓલું હું; તમે ધ્યાનપૂર્વક એ સાંલળજો.” નાથજીલાઈએ કહ્યું; અને પછી તરત જ જનમંગળ સ્તોત્ર ઓદ્વાનું એમણે શરૂ કર્યું.

ત્યાં “ગ્રંથદિહત” અને “ગ્રંથામદર્શક” એ નામોના ઉન્નાર થયો કે તરત જ આપા ધરમાં માગતા અને હીનાના અત્તરની તથા કપુરની મન્ત્ર સુગ ધ પ્રસરી ગઈ. એ સુગંધ કયાંથી આવે છે તે જાણવા માટે સૌ કેઠ આગુભાજુ જેવા લાઘ્યાં. નાથજીલાઈ, રણુછેડલાઈની પથારીના છેડાના લાંબ. સ્થિરદિહિએ જોઈ રહ્યા હતા, તેમણે હાથ જોડ્યા. ત્યાં તો રણુછેડલાઈનો મંહ પણ રૂપણ અવાજ સૌના કાને સંભળાયો:

“ભગતજી ! મારો અંતકણ સાચવવાનું વચ્ચન આપે પારયું અને શ્રીલુભૂતારાજને લઈને આપ મને તેડવા આવ્યા છો, એ મારું અહોભાગ્ય છે. દું તૈયાર હું. પણ એક વાત મનું સમજાતી નથી. તમે તો મારી પથારી પાસે એડા હતા અને અહીં શ્રીલુભૂતારાજ પાસે કયારે અને કેવી રીતે આવ્યા, એ મને સમજતું નથી. તમે હસો છો ખરું. હા, હવે સમજાયું. લગવાનની જેમ એના લડતની લીડા પણ અકળ હોય છે. પણ શ્રીલુ-

મહારાજ હવે હાથ લાંબો કરીને મને જોવાવે છે; મને રજી આપો, જ્યા શ્રીનિવાસિનારાયણ." એમ કહીને રખુંડાઠાઈ પથારીમાંથી થોડા હુદા અરસા અને નાથજુલાઈના જોવામાં માનું હાળી ફીઝું. ઉમરેઠ ગામનો એક શૂદ્ધિર શાશ્વતસત્ત્વાંગી ભગવાન અને ભગવાનના લક્ષ્ણની અંહુંટી કૃપાના ઇણસ્વરૂપ, આમ ભગવત્યરણની હિન્દુ જેવામાં જોડાઈ ગયો.

રખુંડાઠાઈ ઠાકરના દેહાવસાન પછી થોડા સમય બાદ, સં. ૧૬૪૭ના જેડ વદ્દ ૮ નાંનાજ, અ. નિષ્ઠામાનાંદજુચે વડતાલમાં દેહ ત્વાગ કર્યો. આમ એ વર્ષના દૂરી જાળમાં નાથજુલાઈએ અંગ્રાયમાં આત્મીય માનેલા ચાર પુરુષોએ, એક પછી એક, હેડલીલા સંકેર્તી લીધી. નાથજુલાઈએ આ દુઃખાં પ્રસારે સિદ્ધ આત્મદિષ્ટ અને અસાધારણ ધૈર્યથી જ્યાંતિપૂર્વે ક સર્દી લીધ્યા.

જુવનમાં સુખ પછી દુઃখ, અને દુઃખ પછી સુખના દિવસો આવે છે. સં. ૧૬૪૭ના આવલુમાસના હેઠલા દિવસે નાથજુલાઈના જુવનમાં જ્યાંતારદિષ્ટે સુખાં કરી શકાય એવો એક પ્રસાર બન્યો.

ધ.કુ. મૂળયપાદ આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજના દેખિલય પછી, સ્વામી બાળમુકુંદદાસજી જુનાગઢ જવા તૈયાર થયા હતા; પણ વડતાલના મુખ્ય કોડારી જાસનદાસે નવા આચાર્યશ્રી ધ.કુ. મૂળયપાદ લક્ષ્મીપ્રસાદજી મહારાજની સર્ગીનાવન્દયાના કારણે, એમને વડતાલમાં વચ્ચે દેકાવાની વિનંતી કરી હતી, એથેણે તેઓ વડતાલ રોકાયા હતા. અ. નિષ્ઠામાનાંદજુચે હેલત્વાગ કર્યાં ને પછી આધારમાસમાં સ્વામી બાળમુકુંદદાસજી ઉમરેઠ આખ્યા હતા. શાચારી અમાવાસ્યાના પુરુષપર્વ દિવસે, મંહિરમાં સભામાં નિયમચેષ્ટાનું ડર્ય પૂર્ણ થયું કે તરતજ, એ નાથજુલાઈ સામું જેઠને હુદ્યા.

"નાથજુલાઈ! શ્રીનુમહારાજની હયાર્થી નમારે ત્યાં હમણુંનું લક્ષ્ણ-દરજ પુત્રને જન્મ થયો." ઠાકેરજીના નિંહાસન સામે દિષ્ટ કરીને સ્વામીનું કહ્યું. મંહિરમાં હમણુંનું ખાણદી કાંઈ આવ્યું છે કેમ અને કેણું અથવા આ લાંબું તે જોવા નથ્યા માટે, સભામાં એકેલા સર્વ સંત્સંગીઓંસ ચારે તરફ દિષ્ટ કોઈ દેખાયું નહિ.

“તમારે વેરથી વધામણી લઈને એક લાઈ ઉતાવળા ઉતાવળા હમણાં ચાલ્યા આવે છે.” સૌના મનની શાંકાનું જાણે નિરાકરણ કરતા હોય તેમ સ્વામીએ વળી કહ્યું.

બસાબર એજ વખતે એકલાઈ હુસ્તામુગે મંહિરમાં દાખલ થયા. મંહિરમાં આવીને પ્રથમ અભિષેક કરણું ચચ્છુમાં સવા પાંચ ડાફિયા રૂકડા, સવા ગેર સાડર અને નારિયો અર્પેણું ડયો અને હંવતું પ્રથમ ડયો પઢી, સ્વામીને પગે લાગ્યા.

“લાઈ! તમે કે ખખર લઈને આવ્યા છો તે સભામાં સર્વને જાણવો.” સ્વામીએ મંહમંહ હસ્તીને કહ્યું.

એ લાઈએ હૃથ જોડીને નાથશુલાઈની વેર પુરજનન્મ થયાની વધાઈ આપી. સભામાં સર્વને ઝૂબ અનંદ થયો. સ્વામીની આજાથી તરત જ સાકર નારિયણનો પ્રસાદ ઠાકારણું નિવેદિત કરવામાં આવ્યો. અને પઢી સભામાં સ્વામીએ, જોતે પ્રસાદ હરેણે આપ્યો; શ્રીઓ વહ્યો તે વેર લઈ લઈને બધાને વહેંચવા માટે અભિષેક વધામણી લઈને આવનાર લાઈને આપ્યો.

“નાથશુલાઈ! પુત્ર તો લગવાનના પરમલક્ષણ છે અને થશે. જન્માકાર પ્રમાણે અનું નામ જે પડું હોય તે પાણો, પણ અનું એક નામ મહનમોહન રાયજો.” સ્વામીએ કહ્યું. અને પઢી જિમેર્યું, “એ લગવાનનું પ્રિય નામ છે અને આ છોકરે પણ અધામાં ઝૂબ પ્રિય થશે. છોકરે ઘણેણા લડો છે અને કુટુંબનું અદું કરવા જ જાણે આવ્યો હોય એમ જાણ્યાય છે.

“જોવી આપની આજા.” નાથશુલાઈએ હૃથ જોડીને કહ્યું.

“લગવાન પોતાના લક્તાજનો ઉપર કૃપા વરસાવે છે અને સર્વ પ્રકારે સુખ આપે છે ત્યારે, એ દારા એ લક્તાની કસોટી પણ કરતા હોય છે.” શ્રીઓવાર પઢી, સ્વામીએ અચાનક કંદકી ગંભીર સ્વરે કહ્યું.

“લગવાન કસોટી કરે એજ મણ મણ માટે સુખકર અને હિતાવહ છે.” નાથશુલાઈએ પણ એજ રીતે કંદકી ગંભીરસ્વરે પ્રત્યુત્તાર આપ્યો.

સલજનો તો આ પ્રસંગને આનંદ માલુવામાં મળ થયેલા હતા. સ્વામી અને નાથજીલાઈ વચ્ચે થયેલી વાતચીતના શાખાઓ એમણે સાંભળ્યા તો અરા પણું, એમના એક કાનમાં પ્રવેશ કરીને બીજા કાનેથી તે અહાર નીકળી ગયા હતા.

સ્વામીએ પુત્રને “ભલો” કહ્યો હતો, તેથી નાથજીલાઈએ પુત્રનું હુલામણું નામ “ભલાભાઈ” રાખ્યું અને બીજું નામ સ્વામીએ કહ્યા પ્રમણે “મહનમોહન” રાખ્યું.

પુત્રની અસાધારણું બુદ્ધિપ્રતિલા પારણામાંથી જ કરાવા માંડી. એ એસતો થયો ત્યારથી, જ્યારે નાથજીલાઈ પૂજા કરવા એસે ત્યારે સહેજ પાછળ એસે, વારંવાર હાથ નેડે અને તાળી પણ પાડે. જ્યારે તેણા વચ્ચનામૃતાદિ વાંચે, ત્યારે પણ ના બાજુને એસ્થાને એકચિંતો સાંભળે; વચ્ચે વચ્ચે ખૂબ ગંભીર બની જાય, કોઈ વખત હુસે પણ અરો; તો કોઈ વખત, પોતાનો જમણું હાથ જમણી જંધ ઉપર, કંઈ તાલ હેતો હોય તેમ આસ્તેથી ડાકારે. એ ચાલતો થયો અને થોડું સમજતો થયો ત્યારથી પૂજની બંધી સામચી લાવીને નાથજીલાઈ પાસે રજૂ કરવાનું કર્મ એણે ઉપાડી લીધું. નાથજીલાઈ પૂજા કરી રહા પછી ચા બીજા કોઈ પ્રસંગે કીર્તન આપે ત્યારે, એ પણ, જાણે અગવતમૂર્તિનું ધ્યાન ધરતો હોય તેમ આંખે બંધ કરે અને પછી નેડે કીર્તન આલાવા લાગે. ઠકોરજીને સવારે દ્રધ, મધ્યાહ્ન પહેલાં થાગ, ઉત્થાપન સમયે મેવો અને રાતે દ્રધ પુરીનો થાગ ઘરમાંથી લઈ આવવાનું અને નાથજીલાઈ નેડે ઘરાવવા માટે એસવાનું એ કદી ચુકતો નહિ. સવારસાંજ અને વખત નાથજીલાઈની સાચે એ મંહિર જરૂર. ચિત્રકગાની નેસગિંક સૂજ અને આવડત એનામાં હુતી. એ કાગળ ઉપર પેનસિલ વડે, બીજાને લાગે કે નિર્ધક લીટા કરે છે, પણ એ લીટામાંથી કોઈ આઢૂતિ જ ઊપરો આવતી. મહનમોહને, પોતાની જીવનરતીથી અરેખર અધાંનાં મન શુદી લીધાં હતાં.

૨૦. ગરભકેસ

વિ. સં ૧૬૬૧ની વસંતપંચમીના દિવસે, અપરાહ્નકાળે, ઉમરેઠ
મહિરમાં શિક્ષાપત્રી જયંતી ઓળખવામાં આવી. વડતાલથી સ્વામી
બાળમુદ્રાદાસદ્રુ, એ પ્રસંગ માટે આસ આવ્યા હતા; એમની સાથે બધા
આધ્રિતાંત્ર શિક્ષાપત્રીનું સમૃદ્ધ પૂજન અને પાડ કર્યો. પછી, સલા થઈ
તેમાં તે દિવસને, યદેચલ્યા, ગ.મ.પ.નું પણું વચનામૃત વાંચવામાં આગ્રહ.
આત્મિંદ્રિક કર્યાણુંની ચિંતન પ્રા.સી અને પુષ્ટિ માટે, પતિપત્રતાના ધર્મના
એડનિષ્ટ પાલન અને શુરૂવારપણ્ણાના અગારી વિવેકયુક્ત જ્ઞાનવણીની
આવશ્યકતા ઉપર, એ વચનામૃતમાં આસ ભાર મુદ્રામાં આવ્યો છે.
સ્વામીએ, એ અન્ને બાબતો ઉપર ખૂબ મનનીય પ્રવચન કર્યું. એ પછી
શ્રીધીવારે, બધા પોતાના થૈર જ્વા જીલા થયા, પણ નાથજીલાઈ જાંડી
વિચારમણ સથિતિમાં પોતાની જગ્યાએ એસી રહ્યા.

“નાથજીલાઈ ! આજે તમે આવ્યા ત્યારી કેચ જાંડા વિચારમાં હો
એમ લાગે છે. વાંદ્ચા ન હોય ત્યા, અમને એનું કારણ કહો.” એક જણે
અધીરા અનીને નાથજીલાઈને સીંધા જ પ્રક્ષ કર્યો.

“કંઈ નહિ, એ તો અમસ્તુંજ.” નાથજીલાઈ, પેલા ભાઈના અચ્યાનક
પ્રશ્નથી પ્રથમ તો સહેજ ચોંક્યા, પણ પછી તરત જ સ્વસ્થ થઈને કહ્યું.,
અને પછી ઉમેચું, “સ્વામીએ આજે ખૂબ પ્રસંગોચિત વાત કરી છે.
સ.માન્ય સંજોગેમાં તા માણુસ, આ એ બાબતો માટે આસ કાળજી
દાખલતો નથી, પણ અસાધારણ સંજોગે જીલા થાય છે ત્યારે એ અન્ને
બાબતોની ખૂબખૂબ જરૂર પડે છે. એ એ અંગેની દઢતા કરી હોતી નથી
તો, કષેરાકાળ આવે છે ત્યારે આધ્રિતને ખૂબ સહન કરવાનો વખત આવે
છે.” નાથજીલાઈએ કંઈક ગંભીર સ્વરે કહ્યું.

“નાથજીલાઈ ! તમે મોંઘમ વાત કરો છો તે સમજાતી નથી. કંઈક
સ્પષ્ટ કહો તા અમને સમજ પડો.” એ વણુ જણે કહ્યું.

“સત્તસંગી માટે ભારે કસોઈ થાય જવો કપરોકણ આવી રહ્યો છે.”
નાથજુલાઈને વાતની શરૂઆત કર્યાં કહ્યું.

“તમારી વાત ખુબ ચિંતા જેપણવે તેવી છે; પણ મહેરખાની કરીને
જે કહેવાનું છે તે રૂપદ કહો, એટલે શું કર્યું અની નાન પડે?” એ વણ
જણે હાથ લેડીને કહ્યું.

“ભગવાનજુલાઈને આજે સ્વારે પત્ર આવ્યો છે.” નાથજુલાઈને
કહ્યું.

“ભગવાનજુલાઈ તો સુરન મંડવીવાળા ને? પેલા મામલતદાર છે
અજ ને? એતો ભારે શુશ્વર સત્તસંગી છે. જો શું લાગે છે?” વણ ચાર
જણ વંચે જ ઓલી જોડ્યા.

“માંડવીમાં દાસ્કાની શાર્દ્ધારીફનો આશ્રિત સંચિહનાંદ નામે એક
સંન્યાસી રહે છે; તે સંપ્રદાયના ખુબ દેખી છે. સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના
આશ્રિતોનું કોઈ સારું એલે, જો ગતાથી જરાયે અમાતું નથી. સંપ્રદાય
માટે એ જમે તેમ જોવે છે. માંડવી અને તેના આગુણજુના પ્રદેશમાં
તો ભગવાનજુની ધાર્કન લીધી, જે કંઈ ઓલી ચાલી શરૂતો નથી; પણ
ખુરાનુદુર, આનદેશા, વર્ગેર સ્થળોનું જો વારંવાર જથ્ય છે અને ત્યાં
સંપ્રદાયને માટે અધમ પ્રચાર કરે છે; એટલું જ નહિ પણ પત્રિકાઓ
છાપે છે અને દૂરથી તે વહેંચે છે. ત્યાંના સત્તસંગીઓ મૂલાયા; જેને
એટો પ્રચાર કરતો એટકાવવા માટે શાં પગલાં ભરવાં જોઈએ તે ખફલ,
એમણે ભગવાનજુલાઈની સલાહ લીધી. એમણે બધી પત્રિકાઓ બેગી
કરાવી, અને પરી એ સત્તસંગી પારે, એના ઉપર, ભુસાવળના પહેલા વર્ગના
મેલુદ્દેણની કચેરીમાં બદનકીની ઇસ્થિયાદ દાખલ કરાવી. છાપેલી
પત્રિકાઓ એજ લેગી પુરાયો હોવાથી, સંચિહનાંદને આખરે કોઈમાં
લેખી માટે માગવી પડી; એટલે એ રીતે એ હાવામાં સમાધાન થયું.”
નાથજુલાઈને કંઈક લંબાખુદી પત્રની વિગતો આપતાં કહ્યું.

“ધણું સારું થયું. એવા માણુસને તો શ્રી લેલની શિક્ષા પણ
થવાની જરૂર હતી.” એ ચાર જણને કુસાદે ઓલી જોડ્યા.

“શ્રીજમદ્ભાગવતનું એકમેળા દિતીય અઙ્કિતલખ અને સંપ્રદાયના ત્યાગી અને ગૃહસ્થ આધ્રિતોની ઉનન, ઈચ્છિરપરાયણ અને સહાયારી શુભનરીતિના કારણે, સંપ્રદાયને વિલાસ ન ભૂતો ન અવિષ્યતિ એવો ખૂબ વધ્યો છે. અથી અન્ય સંપ્રદાયના સારા સારા ગણ્યતા લેખને પણ મન્ત્રમાં સંપ્રદાય માટે અદેખાઈ અને દ્વંદ્વ વધવા લાગ્યાં છે. અ ગ્રાધી રીતે સંપ્રદાયનું વાંકુ જોલના નથી, પણ આડકતરી રીતે સંપ્રદાયનું અરથ હેઠાય એવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. શ્રીજમદ્ભાગવત અંતર્ધાન થયા પછી, ચાળીસેક વર્ષું આહ, ધ કુ. મૂર્ખયાદ આચાર્ય શ્રી લગ્નવત્ત્રસાહલુ મહારાજના ધર્મરિશાસન દરમિયાન, ઘરીઝેદારનાથના જયેતિર્ભવિદનો કૈલાસાનંદ નામનો એક સંન્યાસી એડા જિવલામાં એવો નિય પ્રચાર કરતો હતો અને પત્રિકાઓ પણ છપાવતો હતો. તંની ઉપર એડાના પહેલા વર્ગના મેન્જિસ્ટ્રેટ શ્રી. કુકની (Cook) કલેરીમાં થોડા સત્ત્સંગીઓએ ઇસ્રિયાદ કરી; તે ઉપરથી સુંદર-શાંતિ જાળવવા માટે, જોના ડ્રેપિયા દશ હજારના જમીન દેવામાં આવ્યા હતા અને સંપ્રદાયના કોઈ મંહિરમાં એણું દાખલ થનું નહિ એવો મનાઈ હુકમ તા. ૩૦-૪-૧૮૭૩ નાદોજ એને આપવામાં આવ્યો હતો. શુજારાત છાડીને એ જરૂરો રહ્યો. ત્યારથાદ, એકનીસ ઘર્ણિશ વધે, આ સંચિયદાનંદે વળી પાછો અ નિય ધર્મો શરૂ કર્યો છે.”

“ભુસાવળામાં એને નીચું જોવાનો અને મારી ભાગવાનો પ્રસંગ આવ્યો તેનું વેર કેવા માટે સંચિયદાનંદ હુદે જાતજાતના રસ્તા ગોધી રહ્યો છે. એણું પાતાના શુરૂને દ્વારકા કાગળ લાખ્યો. દ્વારકાંધીના શ્રીમહૃ શંકરાચાર્ય ન્યારે અહીં શુજારાતમાં આવે છે ત્યારે ઘણું સત્ત્સંગીએ એમની પદ્ધતામણી કરે છે, બેટ ભૂકે છે અને જમાડે છે પણ ખરા; છતાં, એમણે એને હિંમત આપવા માટે અને એનું કામ આગળ ધપાવવા માટે, ત્યાંથી એક પૂર્ણાનંદ નામના સંન્યાસીને માંડવી મોકદ્દી. બન્ને જણે મળીને કંઈ જોડવણે વિચારી લાગે છે અને અ થોજનાંના એક લાગુથે, પૂર્ણાનંદ ઉમરેઠ આવવા નીકળ્યો છે.” નાથજુલાઈએ પવની વિગતો સમજાવતાં કહ્યું.

“એ અહીં આવે એનુલે એનું ભૂતી જય એવી રીતે એને જોખરો કરવો યા કશવો જોઈએ”. એ રાર જણે તરત જ વણુમાગ્યો અલિપ્રાય જાણ્યો.

“મારણીએનો માર્ગ આપણા માટે ચોખ્ય અને હિતાવહ નથી, જેથી તો જેલડું એવા લોકોને અવળો પ્રચાર કરવાનું અહાનું ભણે. વળી મારણીએનો માર્ગ લેવો, એ આપણા ધર્મ નથી. શ્રીજીમહારાજ એથી શાળુ ન થાય”. નાથજીભાઈએ મફક્કમ અવાજે કહ્યું !

“તો તમે કહો તેમ કરવા અને બધા તૈયાર છીએ.” બધાએ એકી અવાજે કહ્યું.

“ભગવાનજીભાઈએ વડાલ પણ આ બાબત લખી જ હુશે !”
અત્યાર સુધી મૂંગા મૂંગા જીવી વાન સાંભળી રહેલા સ્વામી ભાગમુક્કદાસજીએ પૂછ્યું.

“હા. વડાલ તો એમણે મુદ્રામ માણુસ મારકું અખર મોકલી છે.”
નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“તો વડાલથી કોઈ અહીં આવવું જોઈએ.” સ્વામીએ કહ્યું.

“હા. કોઈ આવી રહ્યું જ લાગે છે.” નાથજીભાઈએ મંહિરના હરવાળ તરફ જોઈને કહ્યું. અરાધર એજ સમયે, પુરાણી ધર્મવદ્ધભાનંદજીએ મંહિરમાં પ્રવેશ કર્યો. એમની સાથે એક સાધુ અને ગ્રણ પાર્ષેંદ્ર હતા; વડાલથી સિગરામમાં નીકળીને એ અદ્ધા આવ્યા હતા. પુરાણી ધર્મ-વદ્ધભાનંદજીએ વડાલ આવેલો ભગવાનજીભાઈનો પત્ર તથા તે સાથે મુખ્ય કોડારી જોરધનદાસને, પત્ર સ્વામીને આપ્યો. સ્વામીએ વાંચીને તે નાથજીભાઈને આપ્યા.

“આ બાબત અગે, હવે રાતે નિયમચેષ્ટા પૂરી થયા પડી,
બધા ભેગા ભળીને વિચારણા કરીશું.” એમ કહીને સ્વામીએ નાથજીભાઈ
અને કોડારી પ્રજલાલ શેલત સિવાય બીજાઓને ઘેર જવાની રજ આગી,
ધર્મવદ્ધભાનંદ પુરાણી પ્રગઢસ પ્રતિભાશાળી સત હતા, વિચક્ષણ ખુદ્દિ-
ચાતુર્યના કારણે, આંશીવૃદ્ધીવાળા પ્રસગોએ એ ખૂબ શાંતચિરો વિચારી
શકતા; કાયદો અને વ્યવહાર અન્નેમાં એમની દાખિ પહેંચયતી હતી, જેથી
આવા પ્રસંગે ઉપસ્થિત થાય ત્યારે એમને મેકલવામાં આવતા અને ત્યાં એ
પોતાના ધર્મની મર્યાદામાં પોતે રહ્યાને અને બીજાઓને રાખીને, આશ્વર્-

અનકરીતે સહેળતા મેળવતા હતા. એમની સાથે જે પણ પણ્ઠો આવ્યા હતા તે પૂર્વાશ્રમે આ પ્રદેશના વતની હતા. આ તરફની ખારિયા, ગરાસિયા, ક્ષત્રિય વગેરે કોમેના ઘણા આગેવાનો સાથે, એમને પૂર્વાશ્રમના સંબંધીના કારણે સારો નાતો હતો. એ જણુ જણુ જેમ કરે તેમ અં આગેવાનો કરે તેમ હતું. પણ સ્વામી, મુરાણી અને નાથજીલાઈ તથા નાથલાલ ચારે જણે નકડી કર્યું કે, શાસ્ત્રનો આશ્રય આપણે કરી લેવોઝ નહિં; પણ તે સાથેજ સામેનો આશ્રય ન લે એવી તકેદારી પણ સામચી. પૂર્ણાંહ આવે ત્યારે એની પ્રવૃત્તિની રજેરજ માહિતી મળતી રહે એવી વ્યવસ્થા વિચારવામાં આવી. ગમે તેવા ઉશ્કેરાટકયાં પ્રસંગે ઉપસ્થિત થાય, તો પણ કાયદો હાથમાં ન લેતાં કાયદાના ધોરણેણી મર્યાદામાં રહીનેજ, રક્ષણુત્તમકરીતે સામનો કરવાનું પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું.

રાને જયારે મંદિરમાં નિયમયૈપાના કાર્યક્રમ પછી અધા લેગા ભલ્યા, ત્યારે પૂર્ણાંહ એ હિવસ ઢાકેર રહીને, ત્યાં અસુક પ્રકારની વ્યવસ્થા ગોડાનીને, સાંજની ગાડીમાં ઉમરેઠ માની ગયાની ખથર મળી. પૂર્ણાંહ ઘણું ખરં દેવસ્થનોમાં સભાઓ ભરશે અને ત્યાં પ્રવચનો કરશે, એમ માનીને મહાદેવ અને માતાજીનાં મુખ્ય મહિનેમાં, રોજ સાંજે અને રાત્રે, થોડા સત્તસંગીએં વાસ્કરતી નિયમિત હાજરી આપે અને ત્યાં જે કંઈ થાય, કોઈ કંઈ એવે તેની નેંધ કરીને તેજ હિવસે નાથજીલાઈને પહોંચાડે, એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી.

પૂર્ણાંહ વિક્રાન હતો, સારો વડતા હતો, વળી કનિ પણ હતો; અજનો સુદૃદરીતે ગાઈ શકતો હતો. એણે મુંગેશ્વર મહાદેવમાં મુકામ રાખ્યો; અને રેજ સાંજે અને રાને એ જુહાં જુહાં દેવસ્થનોમાં પ્રવચનો કરવાનું એણે શરૂ કર્યું. ધીમે ધીમે એણે આકર્ષણી જમાવ્યું અને પછી પોત મદારાવા માંડયું. “લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના આશ્રિતો થાય જુઠા છે, શાસ્ત્રવિરુદ્ધ આચરણ, ઉસનારા છે અને અવૈહિક છે,” એ રીતે એણે મોદયા માંડયું. કૈલાસાનંદ અને સન્નિધાનંદ, પત્રિકાએ છપાવવાની ભૂલ કરી હતી, એ ભૂલ ન થાય એની એણે આસ કાળજી રામી હતી. વડોદરા અને અમદાવાદ તથા નડીમાદાનાં ધાપાયોના કોઈ વૃત્તાંત નિચેહેડે

ઉમરેહમાં ન હતા; પણ નાથજીભાઈએ ગોડા અને નડીઆદથી એવા માણુસોને ખાસ ઓલાય્યા હતા અને પૂર્ણાંદના પ્રવચનેનાં નોંધ કરવાનું કામ એમને સાંપું હતું. એમના નંત્રીએ એ અહેવાલો છાપે યા ન છાપે, પણ એની એક તારીખવાર ફર્ઝિલ ખનાવવાનું નાથજીભાઈએ નક્કી કર્યું હતું.

એ વષ્ટુ હિવસ પછી, પૂર્ણાંદને એક સભામાં એક નવા કાર્યક્રમની જાહેરાત કરી. એણે વેરાઈમાતાના વિશાળ ચક્કામાં ગરખાનો કાર્યક્રમ જાહેર કર્યો. ગરખામાં પોતાનું નામ છેવટે ન આવે તેની કાળજી રાખીને, એણું લોકોને લચિકર થાય એવા ડાળમાં એક ગરખાની ર્યાના કરી. આ કાર્યક્રમની જાહેરાત થઈ, એટલે ગોડા યુવાન સત્તસંગીએ એ કાર્યક્રમમાં અંગારુ પાડવા તૌચાર થઈ ગયા; પણ, નાથજીભાઈએ એમને શાંત પાડ્યા: અને “સમય પાડ્યો એટલે પાડો બંદેખરણ થાય એવાં પગલાં જરૂર લેવશો” એની આત્મી આપી.

નગરમાં ગરખાના કાર્યક્રમની ઢોલ ગીરીને જાહેરાત કરવામાં આવી. રાત્રે લોકો મેરી સંઘામાં ગરખાદરા હુલકા મનોરંજનનો આસ્વાદ લેવ, માટે ચક્કામાં ભેગા થયા. વિશાળ મેહની જોઈને, પૂર્ણાંદને જાતે ગરખો ગુલરાવથાનું નક્કી કર્યું. હુમેનિયમ અને ઢોલકની સંગતમાં અને પેટ્રોમેચ્કસ બર્તાએના અગુહણતા પ્રાશામાં ગરખો શરૂ થયો. ગરખાના રથાય્યા થોડે ફર પણ ગરખો સાંભળી શકાય અને ત્યાં ને થાય તે જોઈ શકાય એટલા અંતરે આવેલા એક ભક્તાનમાં, નાથજીભાઈ પોતાના મંડળના શૈદા શિષ્યો અને સાતાંચાડ બીજાં સત્તસંગીએ સાથે મેડા હતો. મંડળના એ સંભ્યો ગરખાનો શાંદે શાંદ નોંધે એવી એમણે બ્યવસ્થા કરી હતી. પ્રીમેરીમે ગરખાની હુલા જામવા માંડી. નિંદા અને કૃથલીના શાંદો લોકોને ધણું મીઠા લાગે છે; પણ એ કેવું કાતિલ જેર લુપનમાં સિયે છે, તેની ધણુને કર્વયાના જ હાતી નથી. પૂર્ણાંદનો કંડ સારો હતો, એની ગાવાની શીદી પણ આકર્ષક હતી. લોકો તાળીએ પાડવા લાગ્યા.

એવામાં રંગમાં લંગ પડવા જેવો પ્રસંગ અણુચિલ્યો જીબો થયો. ગરખામાં ને હુમેનિયમ વગાડતો હતો તેના પેટમાં અચાનક દુખાવો જીપણો. ગરખો ન્યારે બરાબર જતમ્યો હતો અને લોકો આનંદની હેલીએ ચઢીને

ઉંમત અનતા જતા હતા, તે વળતે હાર્મોનિયમ એકાએક બંધ થાય તો
ક્યારીદયા ઉપર પાણી કરી વળે તેમ હતું. નાથજીલાઈએ જે એ જખુને
ગરખાના શાણ્ડો નાંધવાનું કામ સાંઘુ હતું તે પેરી એક જખુને હાર્મોનિયમ
વગાડતાં આવડતું હતું. તેણે નાથજીલાઈ સામે જેયું. નાથજીલાઈએ એને
તરતજ પેલા પેરી વગાડનારની જચ્યા લેવાની સંભતિ આપી, પણ એને
માસે બોલાવીને ગરખાના શાણ્ડાની નાંધ ઉપર કોઈ શુક્તિ કરીને પૂછુનાં-
દના હસ્તાક્ષર કરાવી લેવાની પણ સૂચના કરી. જે હાર્મોનિયમ વગાડ-
નારના પેટમાં હુખાવો જોપડ્યો હતો, તેના કરતાં આ લાઈ વધારે સાચું
હાર્મોનિયમ વગાડી જાણુતો હતાં. એટાં જેવો એ પૂછુનાંદ પાસે આવ્યો
એને હાર્મોનિયમ વગાડવાનું કામ સંભળી લેવાની રૈયારી બતાવી
કે તરતજ, પેલાં, પેટ હુખાવીને રહ્યું કે, “એ મારા કરતાં સાચું વગાડે
છે, એ જંગ પેરી સંભળો” એમ કહીને પૂછુનાંદની સંભતિની રાહ
ન જેતાં તરતજ પેરી એને સાંઘી દીધી. રંગમાં કોઈ પણ
પ્રકારે જંગ પડયા સિવાય, ધડીવારમાં પેરી વગાડનારની અહલા બદલી થઈ
ગઈ. હાર્મોનિયમ વગાડનાર નવો માણુસ, ગરાયબદર સારું વગાડતો હતો.
એ પેલી નાંધ સામે રાખીને વગાડતો હતો. પૂછુનાંદ એ જેઠાંને ખુશ થઈ
ગયો. હાર્મોનિયમ વગાડનારે પાતે જ એ વળત સુંદર ગત વગાડી, લોકો
એ સાંભળવામાં તરફીન થઈ ગયા. એવામાં ધીમે રહીને એણું કૃષારી
કરીને પૂછુનાંદને પોતાની પાંચે આદાય્યો. એક હાથે હાર્મોનિયમ વગાડ-
વાનું ચાલુ રાખીને, બીજી હાથે એણું પેલી નાંધ પૂછુનાંદને વંચાવી એને
તે બરાબર છે કે કેમ એ પૂછ્યું. હાર્મોનિયમના પડહા ઉપર જે જડપથી
એની આંગળીઓ ફરતી હતી તે જેકાને ખુશ ખુશ થયેલા પૂછુનાંદે “નાંધ
બરાબર છે” એવું કહ્યું. એટાં જ નહિ પણ, જેરથી એની પીડ થાબડી,
પેરી વગાડનારે નાંધ સાથે પૂછુનાંદ પાસે પણ ધરી; એને આગળ-
પાછળના વિચાર કર્યા વિના પૂછુનાંદે “નાંધ બરાબર છે” એવું સનહસ્તે
લાખીને, એના ઉપર હસ્તાં હસ્તાં પોતાના હસ્તાક્ષર કરી આપ્યા. તે સાંધ
પેરી વગાડનારે પલટો લઈને એક ભીજુ સુંદર ગત વગાડી. એ સાંભળીને,
પૂછુનાંદે પોતાજ તાળીએંા પાડી એને એને અભિનાંદન આપ્યા. આજુ-
ખાનું માટા જોગાડરમાં જેનેલા લોકોમાંથી કેરલાકે પેરી વગાડનાર
નવા માણુસને “ફલાણું સત્તસંગીના છાકડા એને નાથજીલાઈના શિદ્ધય
તરીકે એળાખાયો” ખરો, પણ ગરખાએ જમાવેલી મર્સ્ટીમાં એ વાત

જડી તેવી જ ઓગળી ગઈ. ગરખાનો કાર્યક્રમ સંક્ષણ થયો. એટલે પૂછું-
નહે બીજા હિસેસે રાતે એજ સ્થળે ફરીથી ગરખાનો કાર્યક્રમ રાખવાની
જરૂરત કરી. એ પછી એહે ચેરી વગાડવા માટે આવેલા નવા માણુસને
ખાંચ રૂપિયા ભેડ આપવા માંડી, પણ તે કેવાનો પેલા લાઇંચ વિનયથી
છન્કાર કર્યો. પૂછુંને એને આત્મતી કાલના કાર્યક્રમ વખતે હાજર રહેવા
માટે અધ્ય પ્રેમપૂર્વક આશ્રદ્ધ ક્રિયા પેલાબાઈએ જવાબમાં હુસ્તીને માણું
સહેજ હલાયું. રાતે આર્ટક વાર્ષે, ગરખાનો કાર્યક્રમ પૂરો થયો, એ વખતે
નાથલુલાઈના જવાબમાં પૂછુંનાં હસ્તાક્ષરસ્વાળી ગરખાની નોંધ સલા-
મત પડી હતી.

સવારે નાથલુલાઈ અને વજલાલ શેલત, ઉમરેઠના સારા ગણ્યાતા
વકીલોને વેર ગય. અને પૂછુંનાં સંપ્રદાયની વિચુદ્ધ જે જેરીદી પ્રચાર
કરી રહ્યો છે તે અદ્દકાવવા માટે ઇસ્થિયાહચરણ ઘડી આપવા માટે વિનંતી
કરી, તે સાથેજ મોં માર્ગી કી આપવાની ખાંચધરી આપી. પણ, પૂછુંને,
આગાઉથી ચેતીને કોઈ વકીલ જેની સામે ઇસ્થિયાહ કરવામાં સંપ્રદાયના
કોઈ આનિતને સાથ ન આપે એવો બદ્દોબદ્દ કર્યો હતો. નગરના
મહાજને પણ આદ્યાથ આગેવાનેનાં સલાહ માનીન, આ વ્યવસ્થા કરવામાં
સાથ આપ્યો હતો; અનુંદે, વકીલોએ દેસ કેવાની પોતાની અરજિત
જણ્યાદી. વજલાલ શેલત નિશાચાર રૂપ્યા. આણુંદ, નડીઅાહ કે એડા
જઈને વકીલ રોકવો એ ડામની સંબંધતાની દણિએ પોષાય એમ ન હતું.
પણ નાથલુલાઈ, હસ્તા હસ્તા એમનું એક નવા વકીલને વેર લઈ ગયા.

દાસરાના પ્રેમચંહલાઈ કરસનહાસ શાહ, નાથલુલાઈ કરતાં વયે
મોટા હતા છતાં, તે એમના શાખામંડળામાં એક આગળ પડતા સભ્ય
હતા. એમણે વકીલાતની પરીક્ષા પાસ કરીને વકીલાત શરૂ કરેલી; એ
ખુદ્દિશાળી હતા, પણ છાપ દેશીવકીલની હતી—એલએલ.થી. ન હતા;
એ. ઘરના સુખી હતા, એટલે વકીલાતની આવક ઉપરા એમનો નિવાંહ
નિર્ભર ન હતો. નાથલુલાઈએ એમને દુંડમાં બધી હડીકિન સમજતાની
અને પછી પૂછુંનાં હસ્તાક્ષરસ્વાળી ગરખાની નોંધ આપી. એ નોંધ
લોઈને, પ્રેમચંહલાઈએ તસ્તા પૂછુંનાં વિચુંધ્ય ઇસ્થિયાહચરણને
એક મુસદો ઘડી કાઢ્યો. મહાજનને બીજા વકીલોને પૂછુંનાં વિચુંધ્ય કોઈ
કેસ હાથમાં કેવાની ના કહી હતી, તેમ પ્રેમચંહલાઈ ને પણ ના કહેવણાવી

હતી. નાથજુલાઈએ પ્રેમચંદ્રાની પરીક્ષા કેવાના હેતુથી યા ખીણ ગરે તે કારણે ધીમેથી કહ્યું: “પ્રેમચંદ્રાઈ! તમે ઇરિયાદારજીનો સુસદો તો લગ્ની નાખ્યો, પણ મહાજને પૂણ્યનંદ વિનુદ્ધ કોઈ ડેસ હાથમાં કેવાની તમને ના પાડેલી છે, એ આ વાત જાણુશો તો?”

“હ્યાજુ! હું વાખિયાનો છોડ્રો છું. અહું થશે તો ઉમરેઠ એડિને બાજે ર્થયો ધ્યેંદ્રા કરવા જઈશ. લાં તો મહાજન મારી પાછળ નહિ આવે ને?” પ્રેમચંદ્રે તરત જ જવાબ આપ્યો.

“પ્રેમચંદ્રાઈ, તમારો જવાબ મેં ધાર્યો હતો તેવો જ છે; હું આજ રણું થયો છું. સાચી વાત એ છે કે, તમારા માટે વકીલાતનો ધ્યેંદ્ર ચોચ્ય નથી. તમે જ્યારથી સ પ્રદાયના વકીલ થયા ત્યારથી તમારા માટે તો વકીલો છું; ન્યાયાધીશો પણ નમતા આદે એવું પહુંચ જોઈ રહ્યું છે.” નાથજુલાઈએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું.

અને તે હિવસે બ્યોરે, નાનીઓના સણ ડીવીઓનથી મેજિસ્ટ્રેટ શ્રી. લો (Low)ની અદાલતમાં, પૂણ્યનંદ વિનુદ્ધ સુદેહ શાંતિ જીગવવા માટે સારી ચાલના જરૂરીત આપવાની ઇરિયાદ અરજી દાખલ થઈ ગઈ. ઇરિયાતી હતા કોઈદી પ્રજલાલ ભાઈશ કર શેલન, નાથજુલાઈ ઇંદ્રજાસામ હુકમ અને કૃષ્ણજાસામ દીરપાદામ હવે. આર્ટોરી હતો પૂણ્યનંદ, એ હિવસે રાંને ગરભાનો કાર્યક્રમ હોવાથી, કામનો નિકાલ ન થાય ત્યાં સુધી તે કાર્યક્રમ કરવામાં ન આવે એવો મનાઈ હુકમ પણ મેગવવામાં આવ્યો. નાનીઓના જે અદાલતના એક દારકુને, તે મનાઈ હુકમ સાથે લઈન, ગરભાનો કાર્યક્રમ શરૂ થાય તે ગહેરાં પાંચિક મનિટ અગાઉ પૂણ્યનંદને મનાઈ હુકમ પણ આવ્યો. તહુપરંત, થાળી વગાડીને, લોકોને પણ મનાઈ હુકમની અખર કરવામાં આવી તેથી ભાવે હોછા મચી ગઈ. સ્થાનિક પોલીસે લોકોને કહ્યું, “ડોર્ટનો હુકમ લઈને, અદાલતનો માણસ મુદ્દમ આવેલો છે અને તે અહીં હાજર છે. એટાં હુંચે, ડોર્ટનો બીજો હુકમ ન થાય ત્યાં સુધી, ગરભાનો કાર્યક્રમ બંધ રહેશે. માટે સૌ કૃપ. કરીને પોતપોતાને વેર ચાલ્યા જાય.” પૂણ્યનંદ ધ્રુવાંપ્રવાં થઈ ગયો; રાતોપીળો થઈને, એ પોતાના સુકામે ચાલ્યો ગયો.

એ પછી, કેસમાં ચારેક સુહતો પડી; દરેક સુહત વખતે, “આરોપી બહુરગામ ગયા છે,” કહ્યો ગેડેન. થઈને સમન્સ પાણો આવતો હતો. પાંચમી સુહતે, એ શોરો વાંચીની, મેજિસ્ટ્રેટ ગુરુસે થઈ ગયા. “સમન્સ ન બને એવી કોઈ ગોઠવણી થઈ લાગે છે; કુટુંબ એ અપમાન કહેવાય. કુટુંબ હેવે વધારે વખત એ પ્રકારના શોરા ચલાવી લેશે નહિ. હું આજે આરોપીની ઘરપકડનું વોરંટ કાઢું છું.” એમણે કહ્યું.

“સાહેખ ! આરોપી એક વિદ્યાસી છે; અને અભેગણ્ય ધાર્મિક સંસ્કારનો અગેવાન સભ્ય છે...” આરોપીના વડીંદ્રા દ્વીપ કરવા માંડી.

“ધાર્મિક સંસ્કારનો એક આગેવાન સભ્ય હોય અને વિદ્યાસી હોય તે કુટુંબ સાથે આવી રીતે વર્તે રોમ તમે છાંઢો છો ?” મેજિસ્ટ્રેટ તીળા સ્વરે કહ્યું.

“સાહેખ ! આરોપી આજે નડીઆદમાં જ છે; કુટુંબ મદાનથી ઓડે અતરે અવેલા મદાનમાં જ એં એડે છે અને અહીંની કાર્યવાહીની અધર મેળવી રહ્યો છે. નામદાર કુટુંબ આહે તો તેને આજે જ અને હુલાર થવાની ફરજ પાડી શકે તેમ છે.” પ્રેમચંહભાઈનું જેખા થઈને ધીમેથી કહ્યું.

“હે ! શું આ સાચું છે ? અ રોપી અહીં નડીઆદમાં છે ?” મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીના વડીંદ્રા સાચું જોડને કર્યું.

આરોપીના વડીંદ્રા ગુંઘચાયા. એ હિસેં આરોપી નડીઆદમાં હતો, એ હડીકિત એ બાધુતા હતા. જવાબમાં છન્દાર કરે અને પછી આરોપીને હુલાર કરવામાં આવે તા, જોટી માહિતી આપીને, કુટુંબ અવળા રસ્તે દોસ્તાને આરોપ આવે; અને હા પાડે છે તે, આરોપીના હિત વિરુદ્ધ વત્ત વન્નો પ્રસંગ આવે તંમ હતો. એટંકે, અન્ને જણ્ણું મૌન રહેવું પસંદ કર્યું. મેજિસ્ટ્રેટ તરતજ આરોપીની ઘરપકડનું વોરંટ કાઢ્યું; ને નડીઆદમાં પાલોસને આલાવીને તરતજ આરોપીને તે બાળવીને કાર્ટભાં હાજર કરવાની તાકીદ કરી. પ્રેમચંહભાઈએ જે સરનામું આપ્યું હતું ત્યા પોદીસ ગઈ ત્યારે, પૂર્ણિંદ્ર એ વખતે ત્યા એંધો હતો;

એમની આજુભાજુ આશરે પચીસેક માણુંદા બેઠા હતા. પોડીસે પોતાના આગમનનું કારણું જણાજ્યું. ત્યાં ગેડેલા દોકેમાં થોડા જુદ્ધિશાળી હતા, તેમણે તરસતજ કર્યું, “કોઈ દાર સાહેબ! તમારે વોરંટ બગતવાની કંઈ જરૂર નથી; તમે ન આવ્યા હોત તો પણ સ્વામીજી આજે હુંટ્માં હમણાં આવવાના જ હતા. અમે બધા એ માટે જ અહીં આવ્યા છીએ.”

“એ ગમે તેમ હોય, પણ મારે મારી ફરજ બગતવી પડ્યો; મારે એમને પછીને હુંટ્માં લઈ જવા પડ્યો.” કોઈ દારે કર્યું.

“સ્વામીજી વિકાન સંચાયા છે: વળી એ દ્વારકાપીઠના શ્રીમદ્-શંકરાચાર્ય મહારાજના આગેવાન શિષ્ય છે. એમને તમે પછીને હાથકરી પહેલાનીને લઈ ગયો, એમાં ઘણું દોકેનું નિર્થીક મન હુણાશે. એ પોતેજ તમારી સાથે હુંટ્માં આવે છે; પછી ઓવું કરવાની શ્રી જરૂર છે!” એમ કહીને એ દોકેએ પૂણનિંદને સંકેત કર્યો, એટલે એ તરત જ જોણા થયો અને “ચાલો” એમ કહીને આગળ થયો. આમ બધા દોકેએ હુંટ્માં જવા નીકળ્યા. પૂણનિંદની એ બાજુ પોડીસ હતી, આગળ કોઈ દાર ચાલતો હતો. શાડીવારમાં જ બધા અહાલનમાં પહોંચ્યા.

શાડીવાર પહેલાં બનેલા પ્રસ ગના કારણે, મેન્જિસ્ટ્રેટને જે શુસ્તો વ્યાપકો હતાં, તે હજુ જેતથી ન હતું. એમાં પૂણનિંદની આસપાસ આટલી મારી સંચાયામાં દોકેને ભેગા થઈને આવેલા જોઈને, એમને વધારે શુસ્તો ચઢ્યો, પણ પ્રયત્નપૂર્વક એમણે એ શુસ્તો હથપણી હીંદ્યો. અને તરત જ પૂણનિંદને આરોગ્યીના પાંજરસમાં ડિસા રહેવાનો હુકમ કર્યો; અને ઇસ્થિાદ-પક્ષને પોતાનો પુરાવો શરૂ કરવાનું જણાજ્યું. નાયાજીબાઈએ દુંડામાં ખધી હૃદિત જણાવી અને પછી કેખી પુરાવા તરીકે પૂણનિંદના હસ્તાક્ષરના ગરખાની નોંધ રજૂ કરી. ગરખાની હુંટ્માં વાંચી સંભળવામાં આવ્યો, તે રાંભગતાના જ મેન્જિસ્ટ્રેટને કોઈ ગુણ વધી ગયો. એહું આરોગ્યીને “ગારોણા તમે રહ્યો છો?” એવા નોંધા જ પ્રશ્ન પૂછ્યો. પોતાના હસ્તાક્ષરના કારણે, પૂણનિંદન ગરખાના કર્યું કર્યા નથી. ઇન્કાર કરી શક્યો નહિ. મેન્જિસ્ટ્રેટ આરોગ્યીના વકીલિને કે કંઈ હૃદીનો કરવી હોય તે કરવાનું સૂચન કર્યું. એમણે પોતાની હવીઓ હુંટ્માં પણાવી. મેન્જિસ્ટ્રેટ તરત જ સુદેહશાંતિ જગતવા માટે પૂણનિંદના ડ્રપિયા હશાહજરના જમીન લેવાનો

હુકમ કર્યો. જામીનની રકમ સંલગ્નતાંજ, પૂર્ણાંહ સાથે આવેલા માખુસો એક પઢી એક ધીમેધીમે કોઈની બહાર નીકળી ગયા. આરોગીના અને વકીલાં પણ જામીન ચૂનાની ના પાડી. એટલે, પૂર્ણાંહને એડા જિલ્લાની હદ બહાર તરફણ ડાડી મૂકુવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો. પાછીસ, તરત જ, પૂર્ણાંહને એડા જિલ્લાની હદ બહાર મૂકુવા ગઈ. હદ બહાર છાડી મૂકુની વખતે, પાછીસે એમને કહ્યું, “હવે પઢી એડા જિલ્લાની હદમાં ભવિષ્યમાં હાપણ ન થશો. છતાં જે દાખલ થશો તો, તરત જ ધરપકડ કરવામાં આવશે અને જામીનની રકમ વસુલ કરવાની તજવીજ થશો”. આમ, પૂર્ણાંહજ શુદ્ધરાતમાંથી હદમાર થયા.

ગરભાડેસના ઇંસલાની વત વાયુવેળે જિલ્લાબરમાં પ્રસરી ગઈ. રીતન હિવસે, પ્રેમયંહલાઈન અલિનાંહન આપવા માટે, વડતાલમાં ધ. ધુ. પૂર્ણયપાઠ આચાર્ય શ્રી મહાગુરુની સાનિંધ્યમાં, ગાહીવાળા મેડે, એક સાચા રાખવામાં આવી. સભામાં નુણ્ય કોડારી ગોરધનહાસ, ઉપરાંત ત્વામી ભાગમુકુદાસજી પણ હજાર હતા. સર્વેચ્ય પ્રેમયંહલાઈની નીડરતા અને સપ્રેહાયનિકાના યોગ્ય શાખેમાં વખાણ કર્યા અને અલિનાંહન આપ્યા. પ્રેમયંહલાઈને ખૂબ નમેતાથી જવાબ આપતાં કહ્યું, “આ વિવાહના દિજયના બંધુ યથ, સવાત્મા, સર્વકર્તા ભગવાન શ્રીસ્વામિનાસયણુને છે અને મારુ ગુરુવર્ય પૂર્ણય નાથળભાઈને ઘેરે છે. નાથળભાઈએ મને હિમત આપીને હાર્દવણી આપી ન હોત, તો આ કેસમાં હું નિર્ઝગજ જત. ઉમેરેઠનું મહાગુર, આ હંસ હું વકીલ તરીકે લડું એની ખૂબ વિશુદ્ધમાં હતું.”

બરાબર એજ વખતાં, પ્રેમયંહલાઈના ગુમાસ્તો સભામાં આવ્યો. એણે ધીમેશી એક બધ પત્ર પ્રેમયંહલાઈના હથમાં મૂક્યો; એમણે એ જોડાડીને વાંચ્યો. પ્રેમયંહલાઈ, મહાગુરની સૂચના વિકલ્પ જઈને, ગરભાડેસમાં, સપ્રેહાય તરફે વકીલ તરીકે જોડા રહ્યા એની શિદ્ધાર્થી, મહાગુરને એમનો વકીલ તરીકે ખાહિઓર કરવાનો મૌખિક ઠગય કર્યાની વાત, પત્રમાં લખવામાં આવી હતી. પત્ર વાંચતાંજ, એમના સુખ ઉપર ચિત્તાની દેખાયો અંકાઈ ગઈ. એમણે નાથળભાઈ સામું લેયું અને પત્ર આપવા હાથ લાંબો કર્યો. નાથળભાઈ તરત જ જોડા થયા, એમણે પત્ર હાથમાં લીધ્યા પણ વાંચ્યો નહિ, અને પ્રેમયંહલાઈને એક બાળુંએ લઈ ગયા

અને ધીરા પણ મજૂમા સ્વરે કહ્યું, “પ્રેમચંહલાઈ, તમારે નિર્બાહ કેમ કરવો અને કેવી રીતે કરવો, એ મહાજનના હાથમાં નથી. જ્યારથી તમે સંપ્રદાયના વક્તિલ થયા, ત્યારથી જ તમારા ભાવિ શુવનની લગામ શ્રીહરિએ પોતાના હાથમાં લીધેલી છે. તમે આ પરની ચિંતા ન કરશો.” એમ કહીને, એમણે પ્રેમચંહલાઈને એમના રથાને એસાડ્યા; અને પોતે પત્ર લઈને સ્વામી બાળમુકુદ્વાસજી પાસે ગયા અને તેમને બધી હડીકત કહી, તથા પત્ર વાંચી સંલગ્નથી.

“પ્રેમચંહલાઈ! આ તો ધણું સારું થયું; આ મહાજનને તમારા પરે પડતા આવતું પડે એવું પદ, શ્રીશુમહારાજે તમારા માટે નાચી કર્યું છે. તમારા શુદ્ધ નાથશુલાઈએ તમને શ્રોત હિવસ પહેલાં કહ્યું હતું તે એટલામાં તમે કેમ ભૂલી ગયા? તમે ચિંતા ન કરશો.” બાળમુકુદ્વાસસ્વામીએ પ્રેમચંહલાઈને પોતાની પાસે ઓલાવીનિ, એમની રીઠ ઉપર હાથ ઝેસવતાં કહ્યું.

બરાબર એજ વર્પાં, ડાકેરજુનો પ્રસાહનિંબા હાર લઈને, વારાવાળા અદ્ધ્યાર્દી ઉપર આવ્યા; એમણે, વૃ. મુ. આચાર્યશ્રી મહાજનના હાથમાં હાર આપ્યો, તેમણે તે સ્વામી બાળમુકુદ્વાસજીને આપ્યો અને એમણે પ્રેમચંહલાઈને હાર પહેરાવ્યો.

એ સભા પૂરી થયા પછી પ્રેમચંહલાઈ, નાથશુલાઈ સાથે ઉમરેઠ આવ્યા. ત્યાં એક સાત એમની સાચે રેાકાય: પઢી, ખીજ હિવસે ઠાસરા ગયા. ત્યારે પાંચ આલાંઘ પત્રો એમની ગાહી ઉપર પડ્યા હતા: છાયાઉદેપુર, દેવગઠભાર્યિયા, સાતરામસુર, તુષાવાડા અને આલાશિનોદના રાજસ્થાની રાજમુદ્રાવાળા એ પત્રામાં, પ્રેમચંહલાઈને રાજતું દીવાનપદ વહેલી તકે સંભાળી લેવાતું આચદુલયું આમંત્રણ હતું. પ્રેમચંહલાઈની આંખમાં હુર્ષનાં આંસુઓ જોખરાં. એ તરત જ પાંચે પત્રો લઈને, વજતી ગાડીમાં ઉમરેઠ આવ્યા અને નાથશુલાઈના ચરણુમાં પાંચે પત્રો મૂક્યા. શ્રાવીચાર પઢી, એમણે બાલાશિનોદની રાજમુદ્રાવાળો પત્ર ઉપાડ્યો અને કહ્યું, “પ્રેમચંહલાઈ! તમારે બાલાશિનોદનું દીવાનપદ શોભાવવાતું છે. જાવ, ઝોલે કરો”. એમ કહીને, એ પત્ર

પ્રેમચંહસાઈના હાથમાં મૂક્યો. એજ દિવસે, એ નાથજુલાઈ સાથે વડતાલ ગયા, શ્રી લક્ષ્મીનારાયણુદેવનાં દર્શન કર્યાં; પછી, ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી મહારાજ અને સ્વામી બાળસુકુમારસાહુ વગેરે સંતેના આશીર્વાદ મેળગ્યા; અને તેમણે પણ બાલાશિનોનારનું આમંગણું સ્વીકારવાનું કહેતાં, અપોર પછી ઉમરેઠ પાઢા આવીને, એ આમંગણનો સાલાર ન્યૂકાર કર્યાની અને બીજુ ચાર જગ્યાના આમંગણના સાલાર અસ્વીકાર કરતા પત્રો લગ્બવામાં આવ્યા.

ભીજા દિવસે જ ઉમરેઠના પાલરમાં પ્રેમચંહસાઈની બાલાશિનોના ફીલાનપદે નિમણું કર્યાની વાત પ્રસરી ગઈ. મહાજ્ઞન દિંમૂહું ખની ગયું. ઉમરેઠના શરાદે અને વેપારીઓને બાલાશિનોનાર જાયે સારો આર્થિક જ્યંહાર ચાલતો હતો. કામપ્રસંગે, એમને અનેક વાખત રાજના ફીલાનની કૃપા-મહેરખાની મેળગ્યા બાલાશિનોનાર જવું પડતું. મહાજ્ઞનને જ્યારે એ નિમણું કર્ની વાત જાણી ત્યારે, પોતે જે ડરાવ મૌખિક કર્યો હતો તે માટે, મહાજ્ઞનને લારે પર્યાતાપ થયો. એ ડરાવ અંગ હુલે કેવી રીતે દેરાની તોળવું, એની વિચારલું બધા કરવા લાગ્યા.

રાત્રિકાંશુકા

- કાંઠો વાંચ્યા હોય તે કેમ બાળ કાંઠાની મહદ્ધથી કાઢવામાં આવે છે, તેમ માયા અને માયાનાં કાંઠોને, ભગવાનની લક્ષ્મિનું જનાવને હુર કરવાં જોઈ છે.

*** જે વસ્તુ ગૃભ કિંમતી હોય, તેની સાચવાણી પણ ગૃભ સારી રીતે સંભળાપૂર્વક કરવી જોઈએ. જગતમાં ભગવાન અને સત્તસંગથી વધુ કિંમતી વસ્તુ બીજુ કોઈ નથી; તેને સાચવા માટે આગળ અને પાછળ વેચાય અને વિચારદૂરી એ જરૂરા ચોકીદારા શખવા જોઈએ. વૈચાયદૂરી ચોકીદારને આગળ અને વિચારદૂરી ચોકીદારને પાછળ રાખવો જોઈએ.

૨૧. શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય વૈદિક છે.

પૂર્ણિંહે, સુવેહશાંતિ જાગ્રવા માટે હશબુલર રૂપિયાનો જમીન રજૂ કરવો એવો હુકમ થયો અને કોઈ જામીન થવા તૈયાર થયું નહિ એટલે, અદાલતે એમને એડ જિવલાની હદ્દપાર કરવાનો હુકમ કર્યો એથી એમને જુબ લાગી આવ્યું હતું. એ વિદ્વાન હતો એટલે જાણ્યો હતો કે, શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય અશાંકીય કે અવૈદિક છે એવું શાસ્ત્રોના આધાર લઈને કહી શકાય તેમ નથી. છતાં, પોતાની ધર્મસંસ્ક્રાન્તિ અને સત્તાતની આંશિકતાના કહેવાથી, રોમના શરૂઆતે ઉપર વિશ્વાસ રાખીને, સંપ્રદાય વિરુદ્ધ ગંઠે પ્રચાર કરવા એ તૈયાર થયો હતો. પણ, અદાલતમાં કેસ થયો અને અણીની પણ પોતાની પડાયે કોઈ જલ્દું ન રહ્યું-બધાએ છેહ હીધો, તેથી એને ભાડે આમાન લાગ્યો હતો. અદાલતના હુકમ પ્રમાણે, એળું માત્ર એડ જિવલાની નહિ, પણ ગુજરાતની હદ્દ પણ એલી હીધી અને ઉત્તરભારત લર્દ એ જાણ્યો ગયો. પણ જતા પહેલાં, એલું પોતાના ગુરુને દ્વારકા તથા માંડળી સંચિચ્છાન હને એક લાંબો પત્ર લાગ્યો; તેમાં શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય વિરુદ્ધ પ્રચાર કરતાં, પોતાના ઉપર કંઈ આપત્તિ આવે તો, તેમાં સંપૂર્ણ સહાય કરવાનું વચ્ચન આપીને, કોઈ પોતાની મફદે ન આવ્યું, કોઈ જમીન થવા પણ તૈયાર ન થયું, એ લયંકર વિશ્વાસધાતનું દૃષ્ટિ બધાએ કર્યું છે. એ વિશ્વાસધાતનાં માઠાં ઝણ, બધાને કોગવરાનો વખત આવશે, એવો શાપ પણ એણે આપ્યો હતો.

ગરબા કેસના અન્યત્ર ઘણ્યા સ.રી પ્રત્યાધાતો પડયા. એમાં જે અણુધાયે ઇંસંદે આણુધારી રીતે એકાએક આવ્યો, તેથી ઉમરેઠ અને તેની આજુભાજુના ઘણ્યા વિદ્વાનો, તેમજ ગરબા યોજનામાં આગળ પડતો લાગ લેનાર માણુસો ઉધાઈ ગયા હતા. પોતાના ઉપર પણ ઇસ્તિયાહ થશે એવી બીજીથી કેરલાક તો થોડા સમય માટે ઉમરેઠ બહાર આડા અવળા જતા રહ્યા હતા. જે ઉમરેઠ ગામમાં રહ્યા હતા, તે પણ ઘરમાંથી બહાર નીકળવાની ડિમત કરતા ન હતા.

સત્તસંગી આશ્રિતોએ ગરખા કેસમાં મળેલા વિજયનો, એક દ્વિપસ અનુંહેતસન જિજન્યો. નાથજીભાઈએ તેમાં હાજરી આપી હતી; પણ અંતે, એમણે થોડી ઘરી ચેતવણી પણ આપી.

“આવા પ્રસંગે આનુંહેતસન જિજવાય એ સ્વાભાવિક છે; પણ આથી કૂલાઈ જવાની જરૂર નથી. હવે કેટા ઉપાધિઓ આવવાની નથી, એમ માનીને નન્દિત થવાનો આ પ્રસંગ નથી; પણ, હવે પછીને લારે ઉપાધિઓ આવવાનો સંભવ છે તેનો અરાધર અને સક્રાંતામનો કરવાની નૈયારીએ આજરી જ કરવાની જરૂર છે.” નાથજીભાઈએ ધીરજાંભાર રવે કહ્યું.

“હવે બીજુ ઉપાધિઓ વળી કૃયાંથી આવવાની છે? તમે શા ઉપરથી માનો છો કે, નવી ઉપાધિઓ આવી રહી છે?” એ તણું જણે પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“પૂર્ણાનંદને જે શિક્ષા થઈ છે, તેનો બહદો શક્ય તે બધી રીતે અને અને તેરવો વહેલો કેવાશે, એ ચીકસ છે. હવે, જે ઉપાધિઓ આવશે, તેની આગેવાની પીડાધિપતિ શ્રીમહૃદાંકરાચાર્ય પોતે કેશે; એટંચ, એ ઉપાધિઓ ખૂબ બ્યાપ્ક હશે અને લારે કુદેશ અને હુંખ ડાપજાવે એવી હશે,” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

હવે પછી આવનારી ઉપાધિઓની આગેવાની શ્રીમહૃદાંકરાચાર્ય પોતે કેશે એવી આગાહી સાંભળીને ધાખું ચેમડી ગયા. થોડીબાર તો નીચ્ચ શાંતિ પ્રસરી ગઈ.

“ત્યારે આપણે હવે શું કરવું જોઈએ?” સભામાંથી એક સામટો પ્રશ્ન જિઠ્યો.

“એ ઉપાધિઓનો સામનો કરવા માટે, આપણે બધાએ સંગઠિત—એક થણું જોઈએ, લગવાનના આશ્રયનું એકનિષ્ઠ દઢ બળ કેળવણું જોઈએ અને જે ઉપાધિઓ આવે, તે શૂરવીર થઈને સહન કરવી જોઈએ.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“પીડાધિપતિ પોતે આગેવાની લઈને શું કરશે? એ પણ, આ ગરખા જેવું કંઈ કરશે?” તણું ચાર જણે પૂછ્યું.

“એ એવું નહિ કરે. મને લાગે છે કે, એ સામાજિક બહિધારતું શરૂ ચલાવશે. ધર્માચાર્ય તરીકે, સમાજ ઉપર એમનું જે વર્ણસ્વ છે, તેને ઉપરોગ કરીને, એ જાતિના આગેવાનોને ખોટી લંબેશ્વરી કરીને, આપણે અહિધાર કરવશે. મનુષ એક સામાજિક પ્રાણી છે; સામાજિક સંભાળથી ચોખાયેલી માણુસ, સમાજના સહારે જીવનમાં આગળ વધે છે. એટલે, જ્યારે એનો સામાજિક બહિધાર કરવામાં આવે છે ત્યારે, કાંતો એ નમી જાય છે, અથવા માણુસાઈ અને ભર્ણાનગી દ્વારા અનો સામનો કરે છે અને અંતે વધારે ઉન્નત અને ઉદ્ઘૂરણ અને છે. આપણે સામાજિક બહિધાર કરવામાં આવે તો, તેનો સામનો આપણે શુલનિષાથી અને સહાચરણુથી ‘પૂર્ણ લાક્ષ્ણ્ય’ કરવો જોઈએ”. નાથજીલાઈએ શ્રીડી વિગતો સમજવતાં કહ્યું.

“આપણે અદાલતનો આશ્રમ ન લઈ શકીએ?” એ ગણ જણે પૂછ્યું.

“જરૂર લઈ શકીએ; પણ આ બહિધારની પ્રવૃત્તિ મોટા લાગે લેખી નહિ હોય, પણ મૌખિક જ હશે. અદાલતમાં તો સાચી વાત હોય, પણ સખગ પુશ્વો ન હોય તો, નિઃકાતા મળે છે. સખગ પુરાવા વિના, સામાજિક બહિધારના કૃત્ય સમે, અદાલતનો આશ્રમ લેવાનું કામ મુશ્કેલ છે; પણ બદનકી કેવું કર્દ કૃત્ય, લેખી યા મૌખિક કરવામાં આવશે કે થઈ રહ્યું છે, તો અદાલતમાં જરૂર જરૂર શકાય. આપણે વહેલા-મેડા અદાલતમાં જવાનું થશો, ન ચોક્કસ.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“તમે કે વખતે કેમ કહેછો. તેમ કરવા અમે બધા રીયાર છીએ.”
સાલામાંથી એક સામટો અવાજ આવ્યો.

“સામાજિક બહિધારનું કૃત્ય, મોટાભાગે કે નખગા હોય, જેનું જૂથ ન હોય, અથવા જેનું જૂથ નાનું અને નખગું હોય, તેમને પહેલી અસર કરે છે. આપણું, સંપ્રદાયના આશ્રિતોનું જૂથ જખનું અને ધથ્યું મોહું છે. એટલે, આપણે બધા એકપદ તરીકે, જીવનનાં બધાંજ કર્યાંમાં લેગા રહ્યોંન, એક બીજા સાથે અસેપકા મેળવીને ચાલીએ, તો બહિધારનું શરૂ આપણે માટે ઝુકું પુરવાર ધશો. ભારતમાંથી લાકડી છૂટી પડે, તો તે સહેલાઈથી ભાંગી શકાય છે; પણ, જો તે ભારતમાં સંચુક્ત જોડાયેલી રહે

તે., તેને લાગી શકતી નથી. સામાજિક અધિકાર સામે સંઘળણ અને આપણું મેહું શક્ય છે. નિયમ, નિશ્ચય અને પદ્ધતિ, એ વણે વાનો તો સત્તસંગી આશ્રિતમાત્રનું ઉવન કહેવાય. સત્તસંગીમાંને, જેમાંના એકની પદ્ધતિ ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ. અલંતિક કલ્યાણની સિદ્ધિનો અને લગવાના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની સેવામુક્તિની સિદ્ધિનો આધાર, આ પ્રણૈયની સંયુક્ત સિદ્ધિ ઉપરન રહેલો છે. આ વાત, આપણે હૈયામાં નિરંતર જરૂરી રાખવી જોઈએ.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

અને આમ, એ દિવસે, વિજયેતસવની સભા પૂરી થઈ. નાથજીભાઈએ કહેવી જવિષ્યવાણી શોડા સમયમાં જ સાચી પડી.

માંડવીમાં રહેલા સન્દિયદાનંદને જ્યારે પૂર્ણિંદ્રને થયેલી શિક્ષાની (એના પત્ર ઉપરથી) અભસ પડી રહ્યા રે, એ વાંચીને પ્રથમ તો શૂન્યમનસ્ક બન્ની ગયો; એક એ દિવસ એ નિયતિમાં પસાર કર્યા પછી, કંઈક શાતા વળ્ણી; એટલે, એણે પીડાધિપતિ શ્રીમહશંકરાચાર્યને એક કાગળ લઈએ. તેમાં ભારપૂરક જણાયું; “પૂર્ણિંદ્રને થયેલી શિક્ષાનો બદલો નાતકાલિક નહીં કહેવાય, તો પીઠના ગોરવને આરે હાનિ પહોંચયશે અને અનુયાયી વર્ગ ઉપર એની ધારી માઠી અસર થશે. શ્રીસ્વામિનારાચાર્ય સંપ્રેદ્ય બહનામ થાય એવું એમે તે ઉપાયે પણ વહેલી તક કરવાની જરૂર છે.” આ પત્રના જવાબમાં, પીડાધિપતિ, શ્રીમહશંકરાચાર્ય માધવતીથી જાતે જ માંડવી આચ્યા; તાં સન્દિયદાનંદ અને ભીજા અભિયુદ્ધે સાચે શોધી મંગણુંએ કર્યા પછી, સંપ્રેદ્યને બહનામ કરવા અને બહનામ કરીને એતું બળ તોડવા માટે એમણે એક ગોળના વડી કાઢી.

માંડવીમાં બિહારીલાલજીનું એક મહિર હતું—આજે પણું છે. તેના પૂજારી સુમદેવદાસજી યુનું ભગવાનદાસજીના નામે જન્મુઅરી ૧૯૦૭ના છેદલા અઠવાડિયામાં પીડાધિપતિએ એક અરજુ લીધી. અરજુમાં એક પ્રક્ષ પૂર્ણવામાં આવ્યો હતો અને તેનો શાસ્કસંમત નિર્ણય માગવામાં આવ્યો હતો. પ્રક્ષ નીચે પ્રમાણે હતો: “શ્રીસ્વામિનારાચાર્ય સંપ્રેદ્યમાં ત્યાગીના એ વર્ગ છે—અધ્યાત્મરીચ્યા અને સાધુચ્યા. પૂર્વાધ્રમમાં જે જાતિએ પ્રાણાણુ હોય, તે અધ્યાત્મરીચ્યા કહેવાય છે અને જે પ્રાણાણુલર હોય તે સાધુ કહેવાય છે. સાધુચ્યામાં હલકી વર્ષણા પણ કેરલાક માણસો હાખલ

થયેલા હોય છે (આ વિધાન પણ એટું છે. હલકી વણ્ણનો હોય તેને સંપ્રદાયમાં સાધુની દીક્ષા આપાતી જ નથી.). આ અધ્યાત્મરીતો અને સાધુઓ વણ્ણાશ્રમધર્મનો લંગ કરીને બેગા જમે છે (આ વિધાન ડિપલોમાં કાઢેનું અને એટું છે. સંપ્રદાયમાં અધ્યાત્મરીતો અને સાધુઓનાં રસોડાં ગથમથી જ અલગ છે—આજે પણ અલગ છે. આજે પણ અધ્યાત્મરીતો સાધુના રસોડે કે સાધુની પંડિતમાં એવીને જમતા નથી. અથાત, વણ્ણાશ્રમનો ધર્મ પહેલાં પગાતો હતો અને આજે પણ પગાય છે.). આ અધ્યાત્મરીતોએ રંધેલું ભોજન અથવા બીજા પ્રાણબેણું રંધેલું ભોજન, આ અધ્યાત્મરીતો સાથે એક પંડિતમાં એવીને બીજા પ્રાણબેણુંથી જરી શકાય કે કેમ ?”

આ અરજુ, એક ઇસ્તિયાદ રન્ધિસ્ટ્રર કેવું બનાવીને, તેમાં રીતસર (અ. ૪૧૮/૧૪-૨-૧૬૦૭, સંવત ૧૬૬૩ ફાગણ સુહ ૨ ઉપર) નોંધ વામાં આવી. અને તા. ૧૪-૨-૧૬૦૭ પછી, એક દ્વિવસે બપોરે એ વાગ્યે, અરજુહાર અને તેના ચાર સાક્ષીઓના તપાસવામાં આવ્યા. શ્રીન્યામિનારાયણ સંપ્રદાયના કેાઈ અનુયાયીને તપાસવામાં આવ્યો ન હતો, તેમજ સંપ્રદાયમાં હલકી વણ્ણના પુરુષને સાધુની દીક્ષા આપવામાં આવે છે કે, કેમ તથા અધ્યાત્મરીતો અને સાધુંગા જમતામાં વણ્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન કરે છે કે કેમ તે અંગે, સત્તાવાર પૂરીને માહિતી મેળાવવામાં આવી ન હતી. એ પછી, અજ દ્વિવસે, પીડાધિપતિના પોતાનો નિર્ણય જણહાર કર્યો કે, વણ્ણાશ્રમધર્મનો લગ્ન કરનારા અધ્યાત્મરીતોના રંધેલું ભોજન અથવા બીજા પ્રાણબેણું રંધેલું ભોજન, અંતા અધ્યાત્મરીતો સાથે એક પંડિતમાં એવીને પ્રાણબેણુંથી અથવા બીજા સનાતનીંત્રાથી જરી શકાય નહિ. છતાં, જે કેાઈ જમે તા, તેણે શાન્તવિધિ પ્રમાણે પ્રાયાંશિત કરીને શુદ્ધ થવું જોઈએ. એટા પાયા ઉપર ન્યાયેલા આ હેઠાળોણ નિર્ણયની સર્વત્ર જણહારાત કરવામાં આવી. સત્તાંગીંયાના સામાજિક અભિષ્કારની જે પ્રવૃત્તિ સામ્ભૂહિકીતે શરૂ કરવાની હતી, તે માટે આ નિર્ણય પૂર્વભૂમિકાદ્યે હતો. આ નિર્ણય આપ્યા પછી, શોડ દ્વિવસોભાદ, પીડાધિપતિ, માંહનીની પ્રિટિશ હુકમતની હુદ છાડીને રાજીવિષણાના હેરીરાજની હુકમતની હુદમાં ચાલ્યા ગયા.

રાજીવિષણાના રાજના મુખ્યનગર નાંદોદમાં એમણે સુકામ કર્યો.
૧૬

અહો એમને, એ શોધી રહ્યા હના એવી એક તક મળી ગઈ. લાછરસ ગ.મના વિશ્વનાથ કૃષ્ણારામ નામના એક નાંદેરા પ્રાક્ષાણુની મા ગુજરી ગઈ. માતાની પ્રેરણાહના હિવસે, વિશ્વનાથે પોતાની જ્ઞાતિ સમર્પ્ત માટે લોજન રાખ્યું હતું. લાદામ ગામના અને રાજના ખીંડ ગામેના ધણા નાંદેરા પ્રાક્ષાણું, શૈવધર્મનો ત્યાગ કરીને સત્તસંગી થયા હતા. જ્ઞાતિ સંબંધ અને કેટલાક સાથે અંગત સંબંધ હતો એ કારણે વિશ્વનાથે પે.તાના ધેર થનારા જ્ઞાતિલોજનનાં ભાગ લેવા બધાને આમ ગણ્યો આપ્યાં હતાં. જ્ઞાતિલોજન, જેડ સુહ ૧ (સં. ૧૬૬૩)ના રોજ થવાનું હતું. એના આગલા હિવસે, પીઠાધિપતિ તરફથી મુદ્દામ માણુસ સાથે વિશ્વનાથને એક આદેશ મળ્યો. એમાં જાણવવામાં આંખું હતું, “લાદામના અને ખીંડ ગ.મેના ધણા નાંદેરા પ્રાક્ષાણું એ વૈહિક સનાતન ધર્મનો ત્યાગ કરીને અવૈહિક એવો શ્રીસ્ત્વામિનારાયણ ધર્મ સ્વીકારેલો છે. અવૈહિક ધર્મનો સ્વીકાર કર્યાનું એમનું કૃત્ય શાસ્ત્ર વિનુદ્ધતું છે. તમારી માતુશ્રીની પ્રેરણાહના હિવસે, તમે મોહું જ્ઞાતિલોજન ર મેલું છો અને એ હિવસે, આ બધા પ્રાક્ષાણુને પણ આમ ગણ્ય, આપેલાં છે. અવૈહિક ધર્મનો અંગીકાર કરવાર આ બધા પ્રાક્ષાણુને તમારે જ્ઞાતિલોજન માટે એલાવવા નહિ, કે તેમની સાથે એસીને લોજન કર્યું નહિ, આ પ્રશ્નનો આખરી નિર્ણય કરવા માટે જ્ઞાતિપંચ અહો અમારી સાનિધ્યમાં મળવાનું છે, તે વખતે તમારે પણ હાજર રહેલું.” વિશ્વનાથની સ્થિતિ લારે કંઈડી થઈ ગઈ. ધીલે કોઈ ઉપય ન સહ્યો, એટલે જ્ઞાતિનો-આસ કરીને જેમનો બહિકાર કરવાનું કહેવામાં આંખું હતું, તે નાચજ ન થાય અને પીઠાધિપતિના આદેશનો લાગે કર્યો પણ ન ગણ્યાય એ રીતે, અંગત કારણે દર્શાવીને એળો, પ્રેરણાહની કિયા કરી, પણ જ્ઞાતિલોજન માદ્રાદ રાખ્યું.

ખીલ હિવસે, નાંદેરામાં નાંદેરા પ્રાક્ષાણું જ્ઞાતિપંચ પીઠાધિપતિની સાનિધ્યમાં મળ્યું; અને શુરૂ આશા પ્રમણે એમણે જે નાંદેરા પ્રાક્ષાણું એ શ્રીસ્ત્વામિનારાયણનો ધર્મ અંગીકાર કર્યો હોય, તેમની સાથે લોજન-વ્યવહાર ન રાખવાનો મૌખિક ફરાષ કર્યો. માંડવીમાં જે નિર્ણય જાહેર કરવામાં આંધો હતો તે માંધામ હતો, પણ વિશ્વનાથ ઉપર લાપેલા પત્રમાં તે સ્પષ્ટ આદેશ આપવામાં આંધો હતો. વળી, તે માટે સંપ્રદાય અવૈહિક

છે, એવું કરણું પણ ખતાવવામાં આજ્યું હતું. ત્રણું ચાર દિવસ પછી, પીડાધિપતિએ, એક જાહેર મહાતુશાસનપત્ર પ્રણટ કર્યું. તેમાં રૂપદ્ધ જણુવવામાં આજ્યું, “શ્રીસ્વામિનારાયણનો ધર્મ અવૈદિક છે; તેથી, જેમણે એનો અગીકાર કર્યો હોય, તેમની સાથે નીચે જણુવેલા અગિયાર પૈસી કોઈ પણ પ્રકારના સંબંધ, સનાતન વેહધર્મના અનુયાયી એઓએ રાખવાનો નહિ. એ અગિયાર પ્રકારની વિગતો નીચે સુજાપ છે:-

- (૧) સંભાષણું કરવું,
- (૨) રૂપરૂ કરવો,
- (૩) સાથે શરૂન કરવું,
- (૪) સાથે આસન કરવું,
- (૫) સાથે લોજન કરવું,
- (૬) રૂપરોલાં વસ્તો કે વાસણે વાપરવાં,
- (૭) અનાજ, ફુલ, પાણી વગેરેની લેવડ હેવડ કરવી,
- (૮) પૂજા કરવી કરવાની,
- (૯) વિદ્યા અણુવી જણુવવી
- (૧૦) એટી વ્યવહાર રાખવો અને (૧૧) એટી વ્યવહાર રાખવો.

આમ, સંપ્રદાયના આશ્રિતો ઉપર, પીડાધિપતિએ જ્ઞાતિજનો માર્ગે રૂતે સામાજિક અહિકાર કરાવીને, ધાર્મિક અભ્યાસારે વાપરવાની પ્રવૃત્તિ નેરણોરથી શરૂ કરી. આ સાથે જ, “શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય અવૈદિક નથી, પણ વૈદિક છે” એવું શાસ્ત્રાધારે પુરુષ કરી આપવાનો જાહેર પડકાર પણ એમના મુખ્યાદ્યાર મારાઈએ, જાહેર સૂચનાએ. ૭૨૦/૬-૭/૧૬૦૭ ક્રાસ પ્રસિદ્ધ કરાવ્યો. સમાજમાં, આસ કરીને પ્રાણાંશુભામાં ભારે કકળાટ અને કલેશ વધી ગયાં, ઘણું સત્સંગી અંગ્રેજીને ન્યાતખાર મૂકુવામાં આવ્યા, ઘણુનાં વેવિશાળો ઈકા કર્યામાં આવ્યાં, ઘણુને સત્સંગ રાખવા આતર, પોતાનું ગામ છોડી ને ઝીજાં ગામોં, રહેવા જવું પડ્યું; ઘણું કંડીતિલક ત્યાર. કરીને, સત્સંગ છોડીને પાછા સનાતની અન્યા. દેરીચાળ્ય હતું જોટલે આ અખી પ્રવૃત્તિ, કરી રેંકટોક વિના, ચાલવા લાગી. પ્રાણાણુ જ્ઞાતિના પંચાંગ, મોટાભાગે બંધુદ્ધકારના કરાવો મૌખિક જ કર્યા. જે પંચાંગ કેંદ્રીય હાથો કર્યા હતા, તેમણે તેમાં પીડાધિપતિના માહાતુશાસન પત્રનો આધાર આસ ટાંક્યો હતો.

લગ્નવાનજીલાઠાઈએ, ઉપર જણુવેલી વિગતો દર્શાવતો એક પત્ર, પીડાધિપતિના અધાર આહેશોની નકલ સાથે; નાથજીલાઠાઈને લાખ્યો. તેમાં જણુવ્યું હતું, “રાજપીપળા રાજનાં ગામોમાં ધર્માન્તરતું કામ પૂરું કરીને, પીડાધિપતિ વડોદરા રાજ્યનાં ગામોમાં ના માટે ફરશો અને પછી ઉમરેઠ આવશ્યો.

ઉમરફનો વારે છેલ્દેંદ્ર રાખવાનું કરશુ જો છે કે, ગુજરાતમાં અન્યત્ર,
પ્રાણિઓ, ગુરુઆજાને માથે ચઢવોને સંપ્રદાયનો ત્યાગ કરે, એટલે ઉમરે-
હના પ્રાણિઓને થીજું બહાનું કઢવાનું કરશુ મંગે નહિ. ઉમરેહના જે
માણુસોએ પૂછુંદને શિક્ષા કરવામાં આગળ પડતો ભાગ લીધેલો છે,
તેમને એ વીણીવીણાને શિક્ષા કરવા ઉત્સુક છે. આ શિક્ષા, ન્યાયની
કે ન્યાતની અદાલત રાહેં નહિ, રણ પોતાની માની દીપ્યદી ધર્મની અદા-
લત રાહેં એ કરવા માગે છે, કે જેથી આગળ વિવાહ કરવાનો માર્ગન
ન રહે.” કે હિવસે પત્ર મળ્યો તે હિવસે અપોદે નાથજીલાઈ મંહિરમાં
ગયા; મંહિરમાં સ્વામી બાળમુકુદહાસણ અને પુરાણી ધર્મવલદ્વભાનંજણ
હતા, તેમને લગવાનજીલાઈનો પત્ર વંચાયો.

“નાથજીલાઈ! એ પીડાવિપતિ શાંકરાચાર્ય છે. એના જોટા
શાંહોની પણ લોકો ઉપર માઠી અસર થાય એ હેઠીતું છે. જે કાચા
સત્સંગી હુશે, તે અહિષ્કારની બીકથી સંપ્રદાય છોડી હે એ બનવા જોગ
છે. કલ્યાણના માર્ગ લોકોને વાય વાને બઢ્યે, એ માર્ગ ચાલી રહેલાંઓને
જે માણુસ યુક્તિપ્રયુક્તિથી પાછા પાડે છે, એ પોતે એક હિવસ જીવનમાં
ગમયો. પાછો પડે છે કે પછી એના માટે બગ્યવાની કે બગ્યવાની નાની
સરળીય તક પણ ત્યારે રહેતી નથી.” સ્વામીએ ભારે હિંગીરી
સાથે કહ્યું.

“સ્વામી! વિનાશકાળ નયારે નજીક આવે છે ત્યારે, સારા
અને વિદ્ધાન માણુસને પણ વિપરીત યુક્તિ સુઝે છે. જે સંપ્રદાયમાં
યેહોને ઈધિશાસ્ત તરીકે માન્ય કરવામાં આવ્યા છે, જે સંપ્રદાયમાં
નારાયણ અને મહેશનું એક્ય સનજવાનો આદેશ આપવામાં આવેલો છે,
જે સંપ્રદાયમાં વિષણુ, શિવાદિ પંચાયતન હેવોને પૂજયપણે માનવાની
આજાં કરવામાં આવેલી છે, જે સંપ્રદાયમાં શક્તિ હેઠ તો, શાસ્વવિધિ
પ્રમાણે અહિસક ધર્મ કરવામાં આવ્યું છે, અને જે સંપ્રદાયમાં
વધુઅમધર્મના પાલન માટે ખસ આગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, તેને
અવૈદિક કહેવાની હિંમત કોઈ નિવેદી ને સળજાન પુરુષ તો નજ કરે.
પીડાવિપતિએ, મહાતુશાસનપત્રદારા એને અગૈદિક કહ્યો છે અને એને
સામાજિક અહિષ્કાર કરવાનો આદેશ આપેલો છે. એટલે હવે, અદાલતનો

આશ્રય સહેલાઈથી લઈ શકાયો; પણ, એમ કરતાં પહેલાં, સંપ્રદાય અને ધિક્કાપગી અનીહિક નથી પણ ગેહિક છે, એવું સંપ્રદાય બહારના શાસ્ત્રી પંચોની એક તટસ્થ સલાદારા નિર્ણય કરાવી લેવાની જરૂર છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“અને ઉપાયો મોજવા જેવા છે. તમે નિશ્ચિત માનનો કે, એ અને શીરે વિજય આપણોજ છે.” સ્વામીએ ભારપૂર્વક ગંભીરતાથી કહ્યું.

“પણ, એ ઉપાયો અમલમાં મૂકૃતાં પહેલાં, વડતાલ, આ બધી હકીકિત જાળુવાની રૂપ્ય છે. એમનું મંતોય જાણી કેવું અને આજા મેળવી કેવી હિતાવહ છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“બરાબર છે. પુરાણી! તમે ભગવાનજીલાઈને પત્ર લઈને સાંજની ગાડીમાં વડતાલ જવ; અનું સુખ્ય કોડારીને મળાને, આગળ શું કરવું ચાલ્ય છે, તે હકીકિત જાણી લાવો.” સ્વામીએ પુરાણી ધર્મવડલાનંદજીને કહ્યું.

એ હિવસે સાંજની ગાડીમાં, પુરાણી ધર્મવડલાનંદજી વડતાલ ગયા.

ગ્રીજ હિવસે, વડતાલથી સંદેશો મળાનાં, સ્વામી ભાળસુંદરાસજી અને નાથજીલાઈ સવારની ગાડીમાં મોરીઓવી થઈને વડતાલ ગયા. એ હિવસે ભગવાનજીલાઈ પારીઓથી અને બદ્રીનાથભાઈ શાસ્ત્રી વડોહરથી, અને જણું પણ વડતાલ આવ્યા. ઉત્થાપનનાં દર્શન કર્યો પછી, આચાર્ય-શ્રીના નિવાસસ્થાને, ગારી આગળ એક નાનકડી મંત્રલુસલા રાખવામાં આવો. પ.પૃ. ધંધુ. આચાર્યશ્રી જદ્દીપ્રસાદજી મહારાજ, એ વખતે પંદર વર્ષની વયના હતા. એ પોતે આચાર્ય કરીને સ્વેચ્છાથી સલામાં હુાજર રહ્યા હતા. સલામાં ભગવાનજીલાઈએ અને નાથજીલાઈએ, પહેલાં અથેતે હકીકિત સમગ્રવી. “મહારાજની અને સુખ્ય કોડારીની આજા હોય તો, હોય શું કરવાની જરૂર છે, તે એ જો મારો અલિપ્રાય કરું.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“કરો.” અને જણું સંમતિ હાખવતાં કહ્યું.

“મને લાગે છે કે, આપણે પણ બાબતો કરવાની રહે છે :-

(૧) એમણે જે સુખત્યારની સહીથી ‘સંપ્રદાય અવૈદિક છે,’ એવી જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરેલી છે તેજ પ્રમાણે આપણે પણ સુખત્યારની સહીથી ‘સંપ્રદાય અવૈદિક નથી, પણ વૈદિક છે,’ આ વાત આ પહેલાં અનેક સલાંઓમાં અને શાસ્ત્રાર્થોકારા સાધિત થઈ ચૂઢેલી છે અને આજ પણ એના નિર્ણય માટે શાસ્ત્રાર્થોકાર સંપ્રદાય તૌચાર છે એવી જાહેરાત લોકોની જાળું માટે પ્રસિદ્ધ કર્વી અને એની કેંદ્ર નકલ પીડાધિપતિને પણ મોકલવી વળી, આ જાહેરાતમાં સંપ્રદાયમાં હવકી વર્ણના પુરુષને સાધુની દીક્ષા અપાની નથી. તેમજ સંપ્રદાયના ઘ્રણાર્દીઓ અને સાધુઓના આદ્ધિકારીથી વર્ણાઅર્મના ધર્મ પાણતા આવ્યા છે અને આજે પણ પણે છે, એવું સ્પષ્ટ લખવું.

(૨) બીજું એ કે, કાશીના ભારતધર્મ મહાભાગ મારકૃતે દેશના શાસ્ત્રી પંડિતોકારા ‘સંપ્રદાય અવૈદિક નથી, પણ વૈદિક છે,’ એવો નિર્ણય મેળવ્યો. આ વિકાના પાસે, શિક્ષાપત્રી સિવાય, આપણે બીજે કેંદ્ર દેખીયા મૌખિક પુરાવાર્ણ કરવાની જરૂર નથી. નિર્ણય માટે રિદ્ધાપત્રી સિવાય, બીજા કેંદ્ર પુરાવાની આવશ્યકતા નથી. આ કાર્ય બદ્રીના થલાઈ શાસ્ત્રી કરે એ યોગ્ય થશે.

(૩) ત્રીજુ બાબત એ કે, પીડાધિપતિ વિકૃણ બહનકીનો હાવો થઈ શકે તેમ છે કે કેમ, થઈ શકે તેમ હેઠળ તો, કેવા ડ્રૂપમાં કયાં કરવો, વગેરે બાબતો અંગે, મુંખાઈના કેંદ્ર સારા જોદિસ્ટ્રની—અંગેજ જોદિસ્ટ્રર મળે તો વધારે સારુ—સલાહ લેવી. આ કાર્ય, ભગવાનનુભાઈ કરે એ યોગ્ય થશે.” નાથજીભાઈને કહું.

“ત્રણેય પગલાં તત્કાળ લેવાં જોઈએ. એ માટે, અહીંથી જે શાસ્ત્રો જોઈએ તે લઈ જાવ, કેટલા માણુંના જોઈએ તે લઈ જાવ અને જેટલા ડ્રૂપિયા જોઈએ તે લઈ જાવ; પણ સંપ્રદાયની પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ સચ્ચવાય અને વધે અમ કરો.” આચાર્ય શ્રી મહારાજને ગાહી ઉપર હાથ ઠોકીને કહું.

આચાર્ય શ્રી મહારાજનો ઉત્તાહ જોઈને, અધારે ખૂબ સંતોષ અને આનંદ થયો.

“મહારાજ ! આપ કહો છો તેમજ થશો. બદ્રીનાથલાઈ ! આપની શી સલાહ છે ?” મુખ્ય કોડારી ગેરધનદાસે પૂછ્યું.

“નાથજીલાઈએ બરાબર કહું છે. મુખ્યત્વારની સહીથી જે જહેરાત પ્રક્રિયા કરવાની છે, તેને મુસદ્દો આપણે તૈયાર કરી આપીએ. ભારતધર્મ મહાભાગના કાશીના પ્રમુખ અધિકારીઓને સંપર્ક, હું એની મુખ્ય શાખાના અંત્રી માચ્કટે સાધીશ. આ પ્રશ્નના નિર્ણય માટે, વિદ્વાનોની એક સભા આલાવવા માટે, મુખ્ય કોડારીની સહીથી એક અરજી હું મુખ્ય મારી સાથે લેતો જઈશ. નાથજીલાઈ કહે છે તેમ, આ પ્રશ્નના નિર્ણય માટે શિક્ષાપત્રી સિવાય ભીજા કોઈ પુરાવા આપવાની મને કરૂર જણાતી નથી. સંપ્રદાય અવૈદિક નથી, પણ વૈદિક છે, એ વાત તો સ્વતઃસિદ્ધ જેવી છે. એટાં, વિદ્વાનુભાવને ધોંડી નિર્ણય આવે, એ સંસ્કૃત જ લાગતું નથી.” બદ્રીનાથશાસ્ત્રીએ કહ્યું.

“ભગવાનજીલાઈ ! આપનો શી સલાહ છે ?” મુખ્ય કોડારીએ પૂછ્યું.

“એકાધિપતિને જે લાઘાળો ભાડાર પાડ્યાં છે તે ઉપરથી અહનક્ષીની કુર્સિયાદ થઈ શકે તેમ છે. પણ તે અંગે, નાથજીલાઈ કહે છે તેમ સારા નિઃશ્વાસ ધારાશાખીને અલિપ્રાય કર્યો યોય થશો. એ માટે હું મુખ્ય જઈશ.” ભગવાનજીલાઈએ કહ્યું.

“અહનક્ષીનો ઢાંબો અને કુર્સિયાદ, વૈદિક અવૈદિકના પ્રશ્ન અંગે વિદ્વાનુભાવને નિર્ણય આવી જય તે પછી કરવી હીક થશો. એમ કરવાથી, આપણી કુર્સિયાદને સમર્થન પણ મળશે. કુર્સિયાદ પણ, પીકાધિપતિ ઉમરેહ-શકેર આવીને મુક્તામ કરે, એ પછી કરવી હીક થશો, તે જેથી સમન્સની અગ્નવાણી વગેરે કાર્યમાં ખોટી હીલ ન થાય.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“નાથજીલાઈ ! તમે વડીલાતની પરીક્ષા પાસ કરી નથી, પણ વડીલની જેમ ડાયદાની ખારીકાઈએ ધાર્ણી સારી સમજો છો અને સમજવી શકો છો. મને આથી આંદ્ર્યું તો થાય છે, પણ આનંદ ધણો થાય છે.” ભગવાનજીલાઈએ, નાથજીલાઈની વાત સાથે સંમતિ હાથવતાં કહ્યું.

“ભગવાનજીલાઈ ! એમના ઉપર શ્રીઝમહારાજના ચારે હુથ છે,

એ ભગવાનના લારે કૃપાપાત્ર છે, એથી તો અંગ્રેજ લખુતા અને ભણેલા-
ઓને સત્સંગના માર્ગે વાગ્વાનું મહાકપુરુષ દર્શા, પૂજયપાહ આચાર્યશ્રી
વિહારીલાલજી મહારાજે એમને દર્શિતું છે. એ કામ, એ ઘણા ઉત્સાહથી
અને ગુણ સર્વણાપૂર્વક કરી રહ્યા છે.” નવામી બાળસુકુંદાસે અંતરનો
ઉમગડે બ્યક્ટ કરતાં કહ્યું.

“હું તો સત્સંગના દાસાનુહસ સેવક છું, મારામાં ખાસ કંઈ બુદ્ધિ
કે શક્તિ નથી. જે કંઈ બુદ્ધિ કે શક્તિન જાણ્યા છે, તે બધું ભગવાનની કૃપા
અને દ્વામી જ્ઞાન સમર્થ સત્તાની હ્યાનું પરિણામ છે. સત્સંગી ભાગે
અંતે સત્સંગ કરવો અને ધીમાને કરવવો, એતો એની પહેલી પ્રવિન
કરશ છે.” નાથજીભાઈએ વિનાનું લાવે કહ્યું.

“અદ્રીનાથભાઈ ! ભગવાનજીભાઈ ! આ પ્રસંગે અર્થસામું જ્ઞાનાનું
નથી. જેટલા જોઈએ તેટલા ઇપિના આને લઈ જત્વ અને પછી જરૂર
પડે તંમ મંગાવજો. શાસ્ત્રીજી તમે મુખથી પોતાની સાથે ધીમ એક એ
શાસ્ત્રી તથા મુખથિના આંગંવાન અને પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ સત્સંગીઓને સાથે
રાખજો, અને ભગવાનજીભાઈ તમે પણ એ ગ્રણ સારા ગૃહસ્થ સત્સંગીઓને
સાચે રાખજો મુખથાની સહીથી પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂરાત, તો હું એક
એ દિવસમાં અહીંથી રવાના કરાડિશા.” મુખ્ય ડોડારીએ કહ્યું.

શ્રીલિલાલ પઢી, ઉપર્યુક્ત જ્ઞાનશરીરને મુસદો, નાથજીભાઈ અને
ભગવાનજીભાઈએ ઘરી આપ્યે. લારતથર્મ મહામંજળને આપવાની અરજી
અદ્રીનાથભાઈએ સંદૃપ્તભાષામાં ન્યાર કરી અને શિક્ષાપત્રીની એ નકલોા
લાભ સાચે, તેમને આપવામાં આવો. વડોદરા અને મુખથિના કથા કથા
શાસ્ત્રીઓ અને ગૃહસ્થ સત્સંગીઓને, બન્ને જણું પોતાની સાથે રાખવા
એ પણ નક્કે કરવામાં આવ્યું.

અને પછી, ધીમ દિવસનું સો દ્વદ્દા પડયા,

સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૭ની શરતાત્માં, સંપ્રદાયની અરજી કાર્યક્રમ ભાર-
તથર્મ મહામંજળને મળી ગઈ. અરજીમાં વિદ્યસલાની એકનો સમય,
સ્થળ અને દિવસની ગીતાવિપત્તિ શ્રીમહદ્યકરાચાર્ય માધવતીર્થને
અભિર આપવાની; અને એ સમયે અને એ સ્થળે પોતે જાતે અગર

પ્રતિનિધિકારી હાજર રહે એવી વ્યવસ્થા કરવાનું જાણવામાં આવ્યું હતું. સંપ્રદાયમાં હુલકી વણ્ણના મુકુષને સાધુની હીદ્ધા આપવામાં આવતી નથી. તેમજ અધ્યારીને અને સાધુઓનાં રસોણાં પ્રથમથીજ અલગ છે અને અધ્યારીના સાધુઓના રસોડ કે તેમની સાથે એક પંક્તિમાં જમવા માટે હી એસતા નથી અને વળ્ણાશ્રમનો ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ફળાતો આવ્યો છે અને આજે પણ પાળવામાં આવે છે, એ હુકીકાત દર્શાવતાં અમદાવાદ, નડીઘારા, ચુરું અને સુંબદી ગેરમ ગુદ્ધાનુહા પાંચ સ્થળોને સંપ્રદાય અહારની ગુદ્ધીનુહી પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓએ કરેલાં સોગનનામની નક્કેંા, પણ અરજુ સાથે નાળવામાં આવી હતી. તહુપરંતુ, વણ્ણાશ્રમ ધર્મનો બાળ થતા નથી, એ હુકીકતની આવી, ભારતધર્મ મહામંડળ, સંપ્રદાયના જોમને અને ખર્ચ, ગમે તે મહિરમાં, રવતંગ રીતે પોતે કરે કરવે, એવી પણ આશ્રમ કરવામાં આવ્યો હતો.

‘પીઠાધિપતિ, ચાનુમાસના કાંચણ, રાજ્યપણા એવી શકે તેમન હતાં એ કાંચણ કાશીની વિકલ્પસલાની એડક કર્તિક માસની શરૂઆતમાં રાખવામાં આવી હતી. ‘પીઠાધિપતિએ એ એડકમાં પોતાનો કોઈ પ્રતિનિધિ જીધી રીતે મોકદ્યો નહીં, પણ પોતાના પણે એવી શકે એવા કેટલાક શાસ્ત્રી પંડિતાં અંધકમાં હાજર રહે, એવી આસુ વ્યવસ્થા એમણે કરી હતી. આ શાશ્વતીઓએ પહેલેથી જ રૂપદ કલ્યું હતું અને પીઠાધિપતિ પોતે પણ સારી રીતે જણ્ણતા હતા કે, શાશ્વતીઓએ શ્રીનિવાસિનાનાયણ સંપ્રદાયને અવૈકિક ડરાવી શકાય એવી કોઈ શક્યતા નથી. એટલે, પોતાના પ્રતિનિધિ એડકમાં સત્તાવાર રીતે હાજર ન રહે એ એમને ચોણ્ય અને સલાહભર્યું કેણ્ણું હતું. વડાલ મહિર નરકથી પણ એડકમાં કોઈ પ્રતિનિધિ હાજર રાખવામાં આવ્યો ન હતો. શિક્ષાપત્રી સલામાં રજૂ કરી હતી અને શાશ્વતી પંડિતો એ વાંચી વિચારીને જ, પોતાના નિર્ણય વ્યક્ત કરે, એવા મણગી કન્વામાં આવી હતી. ભારતધર્મ મહામંડળને આ પ્રશ્નમાં પદ્ધતાર નરીકે ભાગ ન લેવાનું રૂપદ કલેવામાં આવ્યું હતું. કાશીની વિકલ્પસલા, એમની માર્ગને એલાવવાની પ્રણાલિકા હોવાશી જ, અરજુ એમને કરવામાં આવેદી છે, એવી પણ રૂપદતા કરવામાં આવી હતી.

વિકલ્પસલાએ એકંદરે પાંચ વ્યવસ્થા એટલે કે હચાવો કર્યાં, પહેલો

ઠરાવ સં. ૧૬૬૩ના કાર્તિક સુ. ૧, તા. ૬-૧૧-૧૯૦૭ ખુદવારના રોજ, પણીના એ ઠરાવ અં. ૨ અને ૩ એ વર્ષના કાર્તિક સુ. ૧૧ના રોજ, ઠરાવ અં. ૪ કાર્તિક સુ. ૧૩ના રોજ અને પાંચમે ઠરાવ માગશર વહ ઉના રોજ કરવામાં આવેલા છે. જ્યાં ઠરાવેમાં જાણવામાં આવ્યું હતું, “સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રી અનૈટિક નથી, પણ વૈદિક છે; વેહધર્મના અનુયાયીએ માટે પણ શિક્ષાપત્રીમાં કહેલા ધર્મો અનિ ઉપયોગી છે; એ ધર્મોનું પાલન કરવથી આધ્યાત્મિક કોઈ વતિના સભ્યને કોઈ દોષ લાગે તેમ નથી.” સભાએ લુદીકુલી મિનિએ ઠરાવે કર્યા તે માટે એ કારણો હતાં: (૧) કોઈ વ્યક્તિને સાંભળવાની ન હતી, કે શાસ્ત્રાર્થ કરવાનો ન હતો, પણ શિક્ષાપત્રી વાંચી વિચારનીને નિર્ણય વ્યક્ત કરવાનો હતો; એટલે તે પૂરી વાંચી લેવાય તે પછીજ નિર્ણય વ્યક્ત થઈ શકે તેમ હતું. (૨) વિરતસભાના વિદ્ધાન સભ્યોની સંખ્યા કેટલી શિક્ષાપત્રીની નકલોની સંખ્યા ન હતી. જે નકલો હતી તે હરતલિભિત હતી, એટલે વાંચવામાં સમય જરૂર હતો. વળી, શિક્ષાપત્રી વાંચી લીધા પછી, એક ધીજા સાથે વિચારનિર્ણય કર્યા પછી જ નિર્ણય વ્યક્ત કરવાનું કેટલાંકને ચોણ્ય લાગ્યું હતું; એટલે પંડિતો કેમ જેમ શિક્ષાપત્રી વાંચી વિચારના જથું તેમ તેમ પેનાના નિર્ણય વ્યક્ત કરના હતા. દરેક ઠરાવનો સાર એકજ છે, પણ દરેક ઉપર એમની સહીની સંખ્યા ચોછાપત્રા પ્રમાણુમાં છે, એનું કારણ પણ આજ છે. કહેલો ઠરાવ માગશર વહ ઉના રોજ થયો તે પહેલાં, પીડાધિપતિપક્ષના એક માલિસે, “ઠરાવો ઉપર પંડિતોએ ભૂલથી યા ગેરસમજથી સહીએ કહેલી છે,” એવી એક પત્રિકા બાઢાર પાડી, એટલે, ભારતધર્મ મહામંહાના અધ્યક્ષ માગશર વહ ઉના રોજ (તા. ૨૫-૧૧-૧૯૦૭) ઇરિથી એક સલા ઓલાવી. આ સભામાં વણુસે ઉપરાંત પંડિતોએ હુલ્લરી આપી હતી. એમાં સર્વાનુભતે પુનરોચ્યાર કરીને ઠરાવવામાં આવ્યું. “શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય અને એનું સુણ્ય પ્રમાણુશાસ્ક શિક્ષાપત્રી અર્વદિક નથી, પણ વૈદિક છે, એવી કે આ પહેલાં વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તે ભૂલથી યા ગેરસમજથી કરવામાં આવેલી નથી, પણ અસે ખૂબ સમજ વિચારને તે ઉપર સહીએ કહેલી છે. વેદ, પુરાણ, ધર્તિહાર, વરોરેમાં સાત્ત્વિક, રાજસ અને તામસ, એ વણું પકડના ધર્મોનું નિરૂપણ કરેલું છે. શિક્ષાપત્રીમાં કહેલા ધર્મો, શુદ્ધ સાત્ત્વિક સ્વરૂપના છે અને તે વેદ, પુરાણ અને ધર્તિહાર સાથે

સુસંગત છે અને ચારે વર્ષના માશુસેચે માન્ય કરવા જેવા આચરણીય અને પ્રશાસનીય છે.”

આ છેદલા ઠરાવ પછી, કોઈ વિચારધીને કંઈ બોલવા કરવાનો અવકાશ ન રહ્યો. ભારતધર્મ મહામંડળો, આ છ ઠરાનેની નકલો પીડાધિપતિને અને વડતાલ અદિરના સુધ્ય ડેઢાડી (અદજદારને) મોકદીનિ, તેની રીતસર જાણુ કરી. અગાઉ કેમન્યેમ ઠરાવો થતા જતા હતા તેમતેમ બન્ને પદ્ધને તેની બીનસત્તાદાર અભરતો મળતીજ હતી. પીડાધિપતિ, ડેઢાડી અને વડોદરામાં ધર્મ તરનું પોતાનું કામ આટોપીને ડાકોર આપતા હતા ત્યારે માર્ગમાંજ કેમને, ભારતધર્મ મહામંડળ તરફથી ઉપયુક્ત છેદલી અખર મળી હતી.

રેલકણિકા

*** કન્દ્રિયો અને અંતઃકરણના વેગને દાખીને જે ભગવાન લાગે છે,
તેજ ખરો શૂરવીર સહત છે.

** જે કામના, ધર્મથી વિચુદ્ય ન હોય અને કેનો ઉપયોગ કેવળ
નિર્બંહઅથે, અતાસંદિપૂર્વક અને ભગવાનની આજા પ્રમાણે
કરવામાં આવે છે, તે અધનકારક થતી નથી.

૨૨. નાતખણી

કાશીમાં મંગળી વાણુસેં વિદ્રોહનાની ગોટી સભાએ, તા. ૨૫-૧૧-૧૬૦૭ના રોજ, “શ્રીનૃપભિનારાયણ સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રી વૈહિક છે” એવો નિર્ણય સર્વાનુમતો આપ્યાની વાત લ્યારથી પીડાધિપતિ શ્રીમહશ્વાર્તાચાર્ય માધવતીશ્વરી સાંભળી હતી ત્યારથી એ લારે વ્યથ અને ચિંતાચન્દ્ર રહેતા હતા. કાશીના વિદ્રોહનાએ એ ભાગના ચાર કરાવો (વ્યવસ્થા) પહેલાં કથો હતા. ત્યારે એ કરાવો ઉપર સહીએ જેરસમજ, ભૂલ યા દ્વારાથી થયેદી છે એવી વાત, એક પત્રિકાદારા, કાશીના એક સંન્યાસીના નાને એમણે જ પ્રસિદ્ધ કરવી હતી. હું એ પત્રિકા પૂર્વાંધ, દ્વેષચુક્ત અને એવી છે એવું આ નિર્ણયથી પુસ્તકથતું હતું. આ નિર્ણયની શરીએતમાં જ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું, “પહેલાં કરાવો ઉપર ભૂલથી, જેરસમજથી યા કોઈ પણ પ્રકારના દ્વારાથી વિદ્રોહનાએ સહીઓ કરેલી છે, એવી માન્યતા દેલાવવામાં આવેકી છે તે તદ્દન ગોટી છે; વિદ્રોહનાએ પૂરી વિચારણા બાદ, સમજ વિચારિન જ સહીઓ કરેલી છે.” વળી પદુમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું, “શિક્ષાપત્રીની કેટલીક આજાએ, જેણી કે, ‘હેઠલેનું નેવેઘ હેઠય, યા થણ શેખ હેઠય, તો પણ માંસ ન આવું કે સુરાપાન ન કરવું; તેમજ હેવતા પિતુ વળેરની પ્રસન્નતા માટે યજા કરવા તે હું મેશાં અહિસકજ કરવા, એટંકે કે એમાં સાચુબળિક કરી ન આપવો’ – એ આહેઝો પ્રથમહર્ષનીય અવૈહિક લાગે તેવા છે, પણ એ અરેખર અવૈહિક નથી. વૈહિક યજેમાં શુદ્ધ સત્ત્વપ્રધાન યનો કરવાનું વિધાન છે; તે પ્રમાણે આ આહેઝો શુદ્ધ અને સત્ત્વપ્રધાન છે, તેથી તે વૈહિકધર્મને અનુસરનારાએ માટે પણ એવિ ઉપયોગી છે.” આ એ પ્રકારની સ્પષ્ટતાએ પણ એમણી ચિંતામાં વધાડી રહ્યો હતો. આ નિર્ણયના પણિષુદ્ધે, સંપ્રદાય ભારતીય ધર્મ શાસ્ત્રથી વિનુદ્ધ છે, એવું કહેવા માટે હું એ કોઈ અવકાશ રહ્યો ન હતો. આ ચિંતાના કારણે, શાર્દ્રાપીડાધિપતિ શીવાન્દેશે સાથે જાડી વાતચીત પણ કરતા નહિ. એમણી આ પ્રકારની

માનસિક વ્યથતા, એમના કારણાની અને કુલમુખત્યાર કેશવલાલને જૂબ હુંઘ ડિપન્નવતી હતી. ડાકેર આચ્છા પછી, એક દિવસ એકાંત જોઈને, એ પીડાધિપતિ પાસે ગયા.

“મહારાજ ! હમણાં હમણાં આપ જૂબ વ્યથિત અને ઉદાસ રહેતા લાગે છે; કાર્યાની પંડિતસભાને, શ્રીસ્વામિનારાધય સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રી વૈદિક છે, એવો નિર્ણય કર્યો છે, એ કરણે તો આપ ચિનાચન રહેતા નથી ને ?” કેશવલાલે વ્યથિતરથરે પૂછ્યું.

“કેશવલાલ ! તણુંના કેટલા જુદા જુદા ગ્રાંતોના શાર્કી પંડિતોના, શિક્ષાપત્રી વૈદિક છે, એવો નિર્ણય આપે, એટલે ચિત્તા સ્વાભાવિક રીતે જ થાય.” પીડાધિપતિએ જિન્ન અવાજે કહ્યું.

“પણ મહારાજ ! એ નિર્ણયની કિમત કંઈક નથી; કારણું કે, એ નિર્ણય શાસ્ત્રાર્થને અંતે દેવાંગદો નથી; એ તો એમનો વ્યક્તિગત અભિગ્રાય છે, તેથી તે આપણું અંધનકારક ન ગણ્યાય.” કેશવલાલે સુદૂર સમજવતાં કહ્યું.

“તમે કહો છો તે અચાખદ હુંઝો-અચાખર છે. પણ..” શારદા-પીડાધિપતિ ઓલતાં અરુકી ગયા.

“વળી, બીજુ પણ મહત્વની વાત એ છે કે, એ સભા આપણે ઓલાવી ન હતી; પંડિતોને આ પ્રશ્ન ઉપર નિર્ણય કરવાનું આપણે કહેલું ન હતું; આપણે સભામાં પદ્ધતિરંગ ન હતા. અને આપણા કોઈ સત્તાવાર પ્રતિનિધિ એ સભામાં હુંજર પણ ન હતો. એવા સંભેગોમાં, કે કંઈ નિર્ણય કરવામાં આવે તે એકતરકી કહેવાય અને તેથી આપણું અંધનકારક ન કહેવાય. આપણે તેથી, એમની સહંતર ઉપેક્ષા જ કરવી જોઈજા.” કેશવલાલે કાયદાની ભાષામાં વાત કરતાં કહ્યું.

“તમે કહોછો તે હુકીકત અચાખર છે. પણ કોઈ પણ શિક્ષિતજ્ઞ, શિક્ષાપત્રી વૈદિક છે એમ કહે, યા માને મનાવે તો તેથી મને અંતરમાં અપાર હુંઘ થાય છે.” પીડાધિપતિએ અંતરની વાત મ્રગટ કરતાં કહ્યું.

“મહારાજ ! એ સંપ્રદાયના આશ્રિતોને સામાજિક અફિઝાર કર્વાની આપણી પ્રવૃત્તિને, રાજ્યીપળા અને વડોદરા રાજ્યનાં ગામેમાં સારો આવકાર અને સફળતા ભર્યા છે. આપણે હવે જે ઉમરેઠ, કે જ્યાં આધ્યાત્મિકતાના નિર્દેશની સંખ્યા વધારે છે ત્યાં એ પ્રવૃત્તિ આહરીએ તો, કશીની વિદ્રોહિતાને નિર્ણય આપોઆપજ નિર્ણય બની જાએ.” કેશવલાલે વાતને વગાંડ આપતાં સુદૂની વાત કરી.

“હા.” પીડાધિપતિએ એકાદશી જવાબ આપે. જવાબમાં ઉત્સાહ કે ઉત્સોજન ન હતાં.

“આપ જે આજા કરો તે, ઉમરેઠની જેડાવાળ આધ્યાત્મિકતાના આગેવાનેને, તેમજ થીજુ ન્યાતેના આગેવાનેને અને બોલાવીએ; અને બહિકારની આગવળા કેવી રીતે શરૂ કરવી, એ અંગે સૂચનાઓ આપીએ.” કેશવલાલે પોતાના સુદૂને વધારે સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું.

“અંતે એલાવે; પણ જે છેલ્ટ સુધી આપણા પણે જીલા રહે એવા હોય એમને જ એલાવણે.” પીડાધિપતિએ અચકાતા મને સંમતિ હાજરતાં કહ્યું.

“એમાં કહેવું નહિ પડે.” એમ કણીને કેશવલાલ ઓરડાની બહાર નીકળી ગયો.

એ હિસેસાને કેશવલાલે આહેશપત્રો તૈયાર કર્યા. ઉમરેઠની જેડાવાળ આધ્યાત્મિક જ્ઞાતિના આગેવાન તરીકે નારથુણ નંદ્વાલને, પારીહાર જ્ઞાતિના આગેવાન તરીકે લદ્વુલ્લાઈ પોછુદાસને અને વૈશ્ય, સુથાર, કાંચિયા વગેરે જ્ઞાતિના પણ્યાને, તા. ૨૫-૧-૧૯૦૮ના રોજ, ડાંડાર આવીને, પીડાધિપતિને મળવાના આહેશો આપવામાં આવ્યા. કેશવલાલ નિવૃત્ત, અમલદાર હતો; એટલે એણે પીડાધિપતિના કાર્યાલયને “સનાતન નેદ ધર્માલય” એવું મોટું નામ આપ્યું હતું. પીડાધિપતિ પોતે, એ ધર્માલયના અર્થયક્ષ ન્યાયદેવતા હતા; અદાલતમાં આરોપીઓને જીલા રહેવા માટે લાયા અને જાંયા કઠેરાવાણાં પાંજરાં રાખવામાં આવે છે તેવું પાંજરું એહાં ધર્મપરાધ કરનાર વ્યક્તિઓ માટે રાખ્યું હતું; પોલીસ જેમ આગે-પીને એડી પહેલાવે છે તેમ, એ ધર્માલંગ કરનાર ઓને એડી, એને ધર્મપાશ

કહેવામાં આવતો હતો તે પહેલવાતો હતો, અદાવતોમાં આરોપીઓને કેદની યાદંડની યા અને પ્રકારની ચિકા થાય છે, તેમ એ ધર્મહડ યા ઘસ્થહડની ચિકા કરવતો હતો; કોઈ પ્રસંગ, ડેની ચિકા કરવામાં આવે ર્યારે આરોપીને પાંજરામાં જેને ધર્મની હેડ કહેવામાં આવતી, તેમાં પૂર્વવામાં આવતો. કેશવલાલ પૈતે પીઠાધિપતિના સલાહુકાર તરીકે અને ધર્માલયના અધ્યાચેશક તરીકે કામ કરતો હતો; નોકરેને ખાખી રંગને ચોલીસ કેવો પોશાક પહેલવામાં આવતો હતો. આ બધો હોરહમામ અને ડાઠમાડ લેઇને ધણુ લોડા તે, લયલીત થઈ જતા હતા.

આદેશપત્રકાર નક્કી કરેલા દિવસે, ઉમરેઠથી બધા લોડા ડાંકેાર આવ્યા. તેમને, પીઠાધિપતિની હાજરીમાં કેશવલાલે સંપ્રદાયના આશ્રિતોના અહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ કેવી રીતે કરવી તે અંગે સૂચનાઓ આપી. પ્રાચીણેતર જ્ઞાતિના આગેવાનોને સત્સંગી માત્રાનું અને અમના ધરાનું કોઈ પણુ પ્રકારનું કામ મંહનતાથ્યાર્થે ગમે તેરલા પૈસા આપે તો પણ ન કરવાનો આસ આદેશ આપ્યો. મૂળુંનંદ ઉપર કેસ કરનાર નાથજીલાઈ શુક્લ, વજલાલ શોલત અને કૃષ્ણાચામ દદે, તથા એમને સહાય કરનાર જે હોથ તે બધાને ન્યાતખાર મૂકવા માટે, જ્ઞાતિજ્ઞનોની સભા તા. ૩૦-૧-૧૯૦૮ ના રોજ એલાપવાની એમણે નાશણુંજુને તાઢીઠ કરી. એ સભામાં પીઠાધિપતિ પૈતે હુકીકિત સમજવા માટે હાજર રહેશે, જોવી પણ સ્પષ્ટતા એણે કરી.

ગ્રીસમી તારીખે સવારે, પીઠાધિપતિ ઉમરેઠ આવ્યા. ઐડાવાળ પ્રાચીણ જ્ઞાતિના સભ્યોની એક સભા સાંકે ભળી. તંમાં કેશવલાલ, પીઠાધિપતિના પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર રહ્યો. સભામાં શું થવાનું છે એની વાત, સવારથી જ ગમમાં જ્ઞાતિજ્ઞનોમાં ફેલાઈ ગઈ હતી. કેટલાક સત્સંગી શુદ્ધાને. એ સાંભળીને ખૂણ રીધે લરચા લરચા હતા. સભામાં હાજર રહીને, સભાનું કામકાજ વિરોધ કરીને અટકવવાનો એ બધાંએ નિર્ણય કર્યો. નાથજીલાઈએ એ અખર મળી, એટલે એમણે બધા ચુવકોને એલાધ્યા અને કોઈ પણુ પ્રકારનું આડમણ અને હિસડ પગલું ન લરવા માટે સમજાયા. એમણે કહું, “અમને ન્યાતખાર મૂકવા પડે એવું કોઈ કૃત્ય અમે કર્યું નથી; પણ જે એમ સત્સંગધર્મ અપનાયો છે એ કારણે

જ ન્યાતખાર મૂકવામાં આવતા હશે, તો સત્તસંગ સારુ. અમે ન્યાતખાર રહેવાનું ખુશીથી પસંદ કરીએનું. અધર્મ અને અન્યાયની રીત, જ્ઞાતિના આગેવાનો જો અમને, કોઈ પણ પ્રકારના અપરાધ સિવાય, ન્યાતખાર મૂકશે તંત્ત્ર, પસ્તાવાનો પ્રસંગ અમારે નહિ પણ એમને પોતાનેજ આવશે. લોકમાં એમની અપડીનીં થશે. ઇંતુ તમને આત્મી આપું છું કે, ખીજાયેણાની ઉરકેરણુંને વશ થઈને કે કંઈ પગદું લરવામાં આવશે, તંત્ત્ર પ્રાયાંત્રિક સંથે, થોડા વખતમાં જ એમને પાછું એ થી કેવું પડજો. આપણેસત્તસંગી થીએં; આપણુંથી હિસેક માર્ગો અને અધર્મનીતિ અપનાવાય નહિ. નમે અચા જ્ઞાતિથી કે થાય તે જોયા કરજો.” નાથજીભાઈએ કહ્યું. ચુંકે તનાજ રાત થઈ ગયા. જ્ઞાતિની સલામાં, નાથજીભાઈ શુક્લ, વજલાલ શેલત, કૃષ્ણારામ હવે, જેઠાલાલ આપુણ, ભાડુ સૌમેર્યદ દનિહંત વગેરેને આમંગળ આપવાનું કરિશાપૂર્વક ટાળવામાં આવ્યું હતું. સલામાં નારણજીએ જ્યારે આ યાંચ જણુને, એ બધા શ્રીસ્વામિનારાયણધર્મ પાણે છે, માટે ન્યાતખાર મૂકવાની હરખાસન મૌળિક રજૂ કરી ત્યારે, કેટલાકે વિરોધ કર્યો. પણ, “એ પ્રમાણે કરવાનો, જગતશુરુ પીઠાદિપતિનો આદેશ છે” એવું જ્યારે કેશવલાલે કહ્યું ત્યારે, બધા મૂંગા થઈ ગયા; અને પછી કોઈ પણ પ્રકારની વિશેષ ચર્ચા કર્યાં જિવાય જ ઠરાવ પસાર થયાનું નાલયું અને કેશવલાલે જાહેર કર્યું.

એ જ્ઞાતિના થયા પછી, સલામાંજ જ્ઞાતિજનોમાં એ તડ પડી ગયાં— એક સંપ્રદાયના વિરોધ કર્યારાયોનું, અને બીજું રાંપ્રદાયના પક્ષકરેનું. પોતાનો પણ આ રીતે અહિષ્કાર કરવામાં આવશે એવી બીજાના કરાણું, અને પછી, વીસેક જેટલાં સત્તસંગી કુટુંબો સંપ્રદાય છોડીને દરી પાછા સનાતની વેહધર્મી બન્યા. ન્યાતમાં ધાંદલ, ધમાલ અને ધર્માણના પ્રસંગો એ પછી રોજ રોજ અનવા લાગ્યા; ધર્મા કહેતા કે, કાર્શીની વિદ્વત્સલાચે જ્યારે શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયને તથા શિદ્ધાપત્રીને વૈહિક તરીકે માન્ય કરેલી છે, ત્યારે આ પ્રકારનાં અહિષ્કારનાં પગલાં અંગોણ્ય અને અન્યાયી કહેવાયાં પણ પીઠાદિપતિની હાજરી, એમને વધુ જોલાં અટકાવી હેતી હતી; અને મૂંગા રહેવાની ઝરાજ પાડતી હતી.

નાથજીભાઈને, સંપ્રદાયનો ત્યાગ કરીને, વેહધર્મી સનાતની અનવા

માટે આગહુ અને વિનંતી કરવા માટે રોજ એ ચાર આગેવાનો આ પછી મળવા આવવા લાગ્યા. એ લોકોની વાતનો સૂર એકજ હતો કે, નાથજીભાઈ! ન્યાતથી ધૂરા પડીને તમે તમારાં છોકરા છોકરીઓને પરણાખણો કર્યા? અને કેવી રીતે? છોકરાંઓનું અનિષ્ટ ન બગડે, એ આતર પણ તમે આશદુ છોડી હો; અને પીડાધિપતિની આજા શિરોમાન્ય કરો.

“ધરણી અને બાળકોની ચિત્તા, મેં સરેશર ભગવાન શ્રીસ્વામિનારયણને સૌપેલી છે. એમની કૃંચા વિકુદ્ધ કોઈથી કંઈજ થઈ શકે તેમ નથી, એવું હું નિઃશાંક માનું છું. સત્સંગ મેં માનું હિત-લૌકિક અને પારલૌકિક અને પ્રકારનું હિત-સમજનિયારીને પછીજ અહણું કરેલો છે, તે થિર આટે છે. કોઈ પણ પ્રકારની ધમકી, દબાણું કે લાલચ, કે આસમાની સુલતાની, મને સત્ત્સંગના માર્ગમાંથી ચણાની શકે તેમ નથી. હું તમને એક વાત આવીપૂર્વે કંઈ શકું એમ હું અને તે એ કે જગદ્ગુરુ અને બીજાઓ ગમે તેટલા ધમપદારા કરે, પણ અંતે વિન્દ્ય અમારો સત્ત્સંગિયાંત્રાં થવાનો છે, એ નિશ્ચય માનનો.” નાથજીભાઈ ખૂબ મદ્દમ રહ્યે ત્યારે આ પ્રમાણે જવાબ આપ્તા.

એક દિવસ, પીડાધિપતિએ હતે, નાથજીભાઈને મળવા જોવાન્યા. આમંત્રણને માન આપીને, વજલાલ રોલતને સાથે લઈને, નાથજીભાઈ એમને મળવા ગયા. એમણે પીડાધિપતિના ચરણમાં એક નાસ્ત્રીણ, સનપાંચ ડિપિયા દેખડા મૂક્યા અને એમને લંહાર પહેલાંથી. હસતા વઢને, પીડાધિપતિએ, એ મેરું સ્વીકારી. નડાંશાલમાં શ્રાદ્ધી ઔપ્યારિક વાતો થઈ, પછી એ મુદ્દાની વાત ઉપર અન્યા:

“નાથજીભાઈ! તમે વગે નાનાણે, પણ મહારાની જેવા રેજસ્ટ્રીલાગેઠેા; છતાં, સનાતન વેદિકધર્મ છોડીને, આ નવા સંપ્રદાયનું વૈલું નમુને કયાંથી લાગ્યું? સનાતન વેદધર્મમાં મારે તમારા જેવા પ્રતિલાશાળી માણુસોની ઘણી જરૂર છે.” સત્તમ, ટામ અને લેદબરી વાણી ઉચ્ચારતાં પીડાધિપતિએ કહ્યું.

“આપના જેવા ધર્માંચાર્ય આવું ગોલે એ શોષ્ય ન કહેવાય આપણિ જાગુતા હો પણ, હકીકત અછે કે, મારાદાદા દ્વારા મલાઈને શ્રીચંદ્ર-

મૂળોધર મહાદેવેજ, શ્રીસ્વામિનારાયણ ધર્મના આશ્રિત થવાનો આદેશ, અમના એક વિશ્વાસુ અને પ્રિય ભિગ માર્ગિતે આપેલો હતો; અમે ત્યાર્થી શ્રીસ્વામિનારાયણ ધર્મ રાળતા આવ્યા છીએ. આપ જાણતા નહિ છો પણ, હડીકૃત એ છે કે, શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં, વેદ અને વેદધર્મને માન્ય કરેલો છે; હું પોતે વેદ અને વેદધર્મને માતું છું. સંબંધ છે કે, અમે જે દષ્ટિઓ અને જે રીતે, વેદ અને વેદધર્મને માન્ય છીએ અને આપ માનો છો તેમાં કંઈ હેર હુંશો. આપ શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયને નવો માનો છો, એ જાણી સાંભળીને મને આશ્રમ થાય છે; એ ધર્મ નવો નથી, પણ સનાતન છે. એ ધર્મ, એનું સિદ્ધાંતો અને પ્રલુબીલિકાચો એવાં સુખપ્રકાર અને શાંતિપ્રદ છે, કે હરકોઈ સુખ માણુસને એનું ઘેરું લાગે જ. લગવાનને સરદ પ્રત્યક્ષ સમજુને, લુધનમાં જે લક્ષ્ણ ઉપાસના કરે છે, તેજ ડાઢા છે અને તેજ જાણી છે, એવી મારી નાનું સમજ છે.” નાથજીલાઈએ ધીર ગંભીર રૂપને કહ્યું.

નાથજીલાઈના શાશ્વતો સાંભળીને, બધા શ્રીડીવાર ભૂંગા થઈ ગયા. “નાથજીલાઈ! તમે વેદધર્મને માનો છો એ જાણીને મને ધર્ણો આનંદ થયો છે; પણ એ સાથે જ, તમે વેદધર્મના પ્રમુખ આચાર્યના આદેશોની અવગાણના કરો છો, એ જાણીનિં સર્જેદ આદ્યર્થ પણ થાય છે; તમારા જેવા જાડતાપુરુષને ન્યાતખાર મૂકુવાનો પ્રસંગ આવે અને ન્યાતખાર મૂકુવા પડે, એ મને યોધ્ય લાગતું નથી. જો તમે મારી આજા માન્ય કરો તો, તમારા સામાજિક અહિકારનું પગણું તાત્કાળિક પાછુ એંચી લેવડાવતાં મને ધર્ણો આનંદ થશે. વળી, હું તમને “સનાતન વેદધર્મ માત્ર” કેવી માનદ પદવી પણ આપીશ અને દેશ દેશાંતરમાં તમને માન્ય કરાવીશ.” પીઠાધિપતિએ ઇરીથી સામ, દામ અને લેહ લરી વાણી ઉચ્ચારતાં કહ્યું.

“આપની સહભાવના માટે હું આલારી છું; પણ હું આપની ઈચ્છા સંતોષી શકું તેમ નથી, એ માટે હિલ્લીર છું. આપ વેદધર્મના આચાર્ય છો, પણ આપ જે ધર્મના ઉદ્ધવળ સિદ્ધાંતો વિકુદ્ધ આદેશ આપો, યા પ્રવૃત્તિ કરો તો, તેને સમજુ માણુસે સવિનય વિરોધ કરવો જ ઘટે. હું જાણું છું કે, મારી જાતિના આગેવાનોને, પોતાની ઈચ્છા વિકુદ્ધ, એક

માત્ર આપના દ્વારાથુના કરણે જ, નને ન્યાતખાર મૂક્તવાની ઇજ પેટી છે, પણ એનું મને લેશ માત્ર પણ હુંઘ નથી. સત્ય અને સત્તસંગ ખાતર, જાતિ ખહાર રહેવું પડે, એમાં અધર્મ નથી પણ ધર્મ જ છે. મારા પણે, સત્ય, ધર્મ અને ઈશ્વર, ત્રણે હોવાથી, જાતિ બહિષ્કારનું પગણું લાંબો વળત રક્વાતું નથી, એની મને સંપૂર્ણ આગ્રી છે. આપ મને સનાતન વેદધર્મ ભાર્તાની પહ્યી આપવાની વાત કરે છો, પણ અધર્મના માર્ગ ચાહોને એવી પહ્યી મેળવવી એ કુસ્તાં એવી પહ્યી વિના લુણ લુણવું, એ વધારે એથેસ્કર લાગે છે. આપ તો શાંકર સંપ્રેદ્ધાયતી દ્વારાપીઠના વડા છો, એટલે મારાજેવા નાના ભાગુંસે આપને કંઈ કહેવું, એ જોય ન કહેવાય; પણ ધર્મચાર્ય થઇને, આપ જે અધર્મ પ્રવૃત્તિ કરી-કરાની રહ્યા છો, તેથી મને લારે જ્વાનિ થાય છે. મારી આપને એકજ વિનંતી છે કે, બીજા ધર્મો પ્રતિ આપ કદ્યાય સમલાવ ન દાખલો, તો પણ સહિષ્ણુતા તો દાખલો જ. પરમત અને પરધર્મ માટે સહિષ્ણુતા દાખલવી એ સદ્ગર્મનું આદ્ય લક્ષ્ય છે, ધર્મનું મંડન અધર્મ કર્મથી કરી થયું નથી કે થતું નથી. આપને જે હું બીજું કંઈ કામ ન હોય તા, હું રજી લડી. નમો નારાયણું” એમ કહીને નાથજીભાઈ જીલા થયા; નજીલાલ શેલત પણ સાથે જીલા થયા.

ભારે હતાશા અને નિરશાપૂર્ણને, પીઠાધિપતિ નાથજીભાઈને જોઈ રહ્યા; નજીલાલ શેલત કંઈક કંડક સ્વલ્પાવના અને આખાઓલા હૃતા. જીડીને ચાલતાં સૌ સાંભળો એમ એ. એલ્યા, “જેનો સંસર્ગ અયોધ્ય માનીને, ન્યાત પાસે બહિષ્કાર કરાયો છે, તેના હાયે કૂલહાર અપાય, નારિયો અને રોકડા ઇપિયા અપાય તે દેવાય, એ કઈ જતની ધર્મનીતિ કહેવાય ?”

“મારી પાસે આવો પ્રતિભાશાળી અને તેજસ્વી શિષ્ય હોય, તો કેવું સુંદર કામ, કેટલી સરળતાથી થાય !” નાથજીભાઈને જતા જોઈ રહેલા પીઠાધિપતિ મનોમન મંહ સ્વરે એલ્યા. પણ એમના એ શાંદો, પાંચ એટેલા કેશવલાલથી સાંસલયા જાય નહિ.

“સામે ભાગુસ, ગમે તેવો પ્રતિભાશાળી અને તેજસ્વી હોય, તો કેવું સુંદર કામ કેટલી સરળતાથી થાય ! પણ તે વેદધર્મનો આગ્રિત

ન હોય અને આપણા પક્ષમાં ન હોય, તો તેને શું કરવાને?" કેશવલાલી એલ્યો. પીડાધિપતિએ કંઈ જવાબ આપ્યો. નહિ, પણ ખિન્નવહને અને ઉદ્ગપૂર્ણાચિત્તો, એ પોતાના આરડામાં જતા રહ્યા.

ઉપરનો પ્રસંગ બન્યા પછી વીજનજ દિવસે, નાથળુલાઠને મુંખાથી ભગવાનલુલાઈએ લખેલો પત્ર મળ્યો. પીડાધિપતિ વિરુદ્ધ કાયહેસર તેવાં પવલાં લઈ શકાય તેમ છે, એ અંગે મુંખાઈના કોઈ સારા ધારાશાસ્તીની સલાહ કેવા ભાટે, બધા કાગળો લઈને એ મુંખ ગયા હતા. શ્રી. કે. ડી. ઇનવેરાઈટી નામના એક પ્રણ્યાત બાસિસ્ટરને એ મહયા હતા. કાગળો જેઠને, તા. ૨૧-૨-૧૯૭૦ના રોજ, એમણે પોતાને અભિપ્રાય આપતાં જણાવ્યું, "એ કાગળો ભારી પાસે રજૂ થયા છે, તે આધારે મને લાગે છે કે, પીડાધિપતિ શાંકરાચાર્ય શ્રીમહાવચનીર્થ ઉપર હોયદારી કુરિયાદ તથા બહનકીનો દાંચો બન્ને થઈ શકે તેમ છે; પરંતુ બધા સંજોગોનો વિચાર કરતાં, મને હોયદારી કુરિયાદ કરતાં બહનકીનો દાંચો કરવાનો માર્ગ વધારે સારો, સરળ અને સલામનીઓરી લાગે છે."

ભગવાનલુલાઈએ, આ અભિપ્રાયની નકલ નાથળુલાઠને મોકદી હતી અને વીજા દિવસે વડતાલ આવવા જણાવ્યું હતું. ગરણા કેસમાં જેમણે વર્ણિલ તરીકે કામ કર્યું હતું, એ પ્રેમચંદલાઈને પણ વડતાલ તેરી લાવવાનું એમણે સૂચાવ્યું હતું.

ત્રીજા દિવસે, વડતાલમાં ગાંધીયાળા મેડે, જારડામાં એક અંતરંગ સસ્થા મળી. સલામાં મુખ્ય કોડાદી ગોરધનહાસ, ન્વામી બાળસુકું હદાસજી પુણ્યાથી ધર્મવલાલાનંદજી, ભગવાનલુલાઈ, નાથળુલાઈ, પ્રેમચંદલાઈ, વર્ણિલ હાજર હતા. નડીઆદ્ધી ખાસ ઓલાચેલા હોલતરામ શીરપારામ પંડ્યા પણ હાજર હતા. શ્રીડી ચચ્ચી વિચારણા બાબ, પીડાધિપતિ ઉપર બહનકીનો દાંચો અને હોયદારી કુરિયાદ બન્ને કરવાનું નક્કી થયું. એ કામ ઉમરેઠથી નાથળુલાઈની ચીધી સલાહ અને હેખરેખ પ્રમાણે, કરવાનું પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું. તેસ ચાલે ત્યારે ભગવાનલુલાઈ, પ્રેમચંદલાઈ અને હોલતરામલાઈ પણ હાજર રહેવું; એમ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું.

એ પછી, તા. ૧૦-૩-૧૯૭૦ના રોજ, અમદાવાદના પહેલા વર્ગના ન્યાયધીશ શ્રી.ડી.પી. નાણુવાનીની અદાલતમાં, ઉમરેઠના જેઠાલાલ

આપુણથે, એક દોજદારી ઇસ્તિયાહ દાખલ કરી. આરેઠી હતાઃ (૧) શાંકર સંપ્રદાયની શાસ્ત્રહાપીડના વૈધિપતિ શ્રીમહદ્દીશ કરાચાર્ય માધવતીર્થ શુદ્ધ રાજરાજેશ્વરા, (૨) આરેઠી નં. ૧ના કારલારી અને કુલમુખત્યાર કેશવલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી અને (૩) બાવા સુમહેવમસાહ શુદ્ધ લગ્નવાનાંદાસ, માંદાસ, જિ. સુરતના પિંડાનીલાલજી મંહિરના પૂજારી. આ સાથેજ, એમના વિનુદ્ર બદનક્ષત્રાના દાવાઓ પણ રજુ થયા. એક હાવામાં નુકશાનીનો આંક ડા. ૫૧૦૦૦નો મૂકેલો હતો, અને તેમાં વાહી હતા પ્રેમાનંદ ઉર્ફે નાથજુભાઈ દિનાચારામ શુદ્ધ અને બીજો ડા. ૧૧૦૦૦ના આંકનો દાવો હતો, તેમાં વાહી હતા ભટ એમેશ્વર વિહિત. દોજદારી ઇસ્તિયાહમાં, આરેઠી નં. ૧ એટંડ પીડાધિપતિ સિવાય બાણીના અન્ને આદ્યારીઓ સામે વોરંટ કાઢવામાં આન્યાં હતા. તેઓ હાજર થતાં તેમને અદાલતે જમીન ઉપર છોડ્યા હતા. આરેઠી નં. ૧ ઉપર સમન્સ કાઢવામાં આન્યો હતો; પણ એક યા બીજા કારણે, બજોતો ન હતો. આરેઠી નં. ૧એ, અદાલતમાં હાજર રહેવાની ઇચ્છામાંથી પોતાને સુછિત આપવાની માગણી કરી હતી, પણ તે નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. ગ્રંથ સુહાત સુંચી, સમન્સ વગરથને પરત આવતાં, અદાલતે ચોધી વળતા, સમન્સ બાળવા મોકલાની વળતે, ખાસ સ્પષ્ટતા કરી કે, જો આ વળતે સમન્સ વગરથને પરત આવશે તાં, બિનરારતી વોરંટ કાઢવામાં આવશે. એટંડ, પીડાધિપતિ અદાલતમાં હાજર થયા હતા.

કેટલું અંગન કરાણે, પીડ વિપતિએ પોતાના વડીલ મારદૂતે, અહાલતમાં સમાધાન માટે દુનિયા વ્યક્ત કરી. નાથજુલાદાની દુનિયા પણ કોઈને શિક્ષા થાય એટંડી હતે જવાની ન હતી. એમની દુનિયા એક જ હતી અને તે એ કે, સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રી વૈહિક છે, એવો પીડાધિપતિ તરફે જાહેર નીકારે કરવામાં આવે અને જાતિમાં બહિકારની જે પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવામાં આવી છે, ને બંધ કરીને પૂર્વવિરુદ્ધ સંબંધી ચાડુ થાય; એટંડે એમણે પણ સમાધાન માટે સંમતિ દર્શાવી. અહાલતે પણ સમાધાન કરવાનું સૂચન કર્યું હતું. આખરે, પદ્માર્ગરોચે સમાધાનની શરતો નકદી કરવા માટે જે વ્યક્તિનાં લવાહપંચ નીમ્યું : શ્રીમહદ્દીશ કરાચાર્ય તરફે વડોદરાના ડા. લાલચંદ્ર અને શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય તરફે નડીઅહના શ્રી. નાના સાહેબ લવાહ તરીકે નિમાયા.

લવાહે, નડીઆદ મુકામે, પદ્ધતિરાણી હકીકિત સાંલળી અને શિક્ષા-
પચી પણું વાચી; અને પછી, સ. ૧૬૬૪ના શાચણું સુ. ૮, તા. ૮-૮-૧૬૦૮
ના રોજ, પોતાને ચુકાડો આપ્યો. તેમાં રૂપદ્ર જણાયું, “(૧) સંપ્રદાય
અને શિક્ષાપત્રી વૈદિક છે. (૨) પણ સંપ્રદાયના કેટલાક અનુયાયીઓ,
સત્ત્સ ગિલુવન અને શિક્ષાપત્રી જેવાં પ્રમાણુંશાસ્ત્રાને બદલે, બીજા
કેટલાક અંથેમાં જણાય્યા પ્રમાણું વર્તન કરે છે, તે અવૈદિક છે. માટે એ અનુ-
યાયીઓએ આ બીજા અંથે પ્રમાણું વર્તન કરવાનું બંધ કરવું જોઈએ.
(૩) સંપ્રદાયના અનુયાયીઓએ શ્રીમદ્રાંકરાચાર્યને માનમરસતાએ પહેલાં
જગત્તા હતા તે પ્રમાણું જણવવો જોઈએ. (૪) સંપ્રદાયના આધ્રિતોની
સામાજિક અહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ જેવી છે તે તત્કાળ બંધ કરવી જોઈએ. અને
શાલિઓમાં પૂર્વવત સંખ્યા ચાલુ કરવા જોશાયે અને (૫) આ ચુકાડા
પ્રમાણું આધ્રિતો વતે તે ભાટે, બન્ને સંપ્રદાયના વડાએયે પોતાના
આધ્રિતોને ઉદ્દીપને દેખિત જાહેરત કરવી.”

બીજા હિવસે, તા. ૮-૮-૧૬૦૮ના રોજ પદ્ધતિરાણે, લવાહના આ
ચુકાડા સાથે પોતાની સંમતિ દ્વારાની, પંચના આ ચુકાડાની વિગતો,
શુભ્રાતી પંચ (અમદાવાદ)ના તા. ૩૦-૮-૧૬૦૮ના પેપરમાં પ્રસિદ્ધ
કરવામાં આવી. સંપ્રદાય તરફથી, મુખ્ય કેડારીની સહીથી આધ્રિતોને
ઉદ્દીપને એક જાહેરત, સ. ૧૬૬૪ના ભાદરવા સુ. ૧૧,
તા. ૨૬-૬-૧૬૦૮ ના શુભ્રાતી સાપ્તાહિકમાં (સુંબદ) અને
શાર્વાપીઠ તરફથી એક જાહેરત, પીઠાધિપતિની સહીથી સ. ૧૬૬૫
(આધારી) આસો સુ. ૪, તા. ૨૭-૬-૧૬૦૮ના અને તા. ૪-૧૦-૧૬૦૮
ના શુભ્રાતી સાપ્તાહિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી. ઉપર જણાવેલી
જાહેરતોના આધારે, પદ્ધતિરાણી સમાજાન અરજુ ઉપરથી અદ્દાલતે,
પોતાની પાસેનાં કામો નિકાલે રાયાં. આમ જન્મુયારી ૧૬૦૭થી શરૂ
થયેલો આ ધર્મ કલબુ એક વર્ષ અને આઠ મહિને શાંત થયો.

ઇતિહાસની આ વાત વાંચા પણી, આ ધર્મકલબની ઇણશ્વુતિ શું?
એવો પ્રશ્ન સહજ ઉપરિથત થાય છે.

જે છયપણું અને કાચા હતા, તે સંપ્રદાય છાઈને પાછા સનાતની
અન્યા હતા. ઉપરાંત, સામાજિક અહિષ્કારની પ્રવૃત્તિના કરણે, ઘણું

કુદું એને ધારું આધિક તુડથાન સહન કરવું પડ્યું હતું, પણ સૌથી વધારે ભારે તુડથાન તો, એના પરિણામે ધારું કુદુંએ વચ્ચે રાગ અને દ્વેષનાં બીજ રોપાંઓ એ હતું. પણ પરિણામની દર્શિં મૂલવીએ તો એમ કહેવાય કે, સંપ્રદાયના આશ્રિતોની સ્વરૂપનિધા અને સંપ્રદાયનિધા વધારે સુદૃઢ અની હતી અને સંપ્રદાયનો આશ્રિત માશું જરૂર રાખીને સમાજમાં ફરી શકે એવી પ્રતિધા એને સાંપડી હતી. ચુસાજનેને આત્મી થઈ કે, સદ્ગર્મ વિરુદ્ધ કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિ, શરૂઆતમાં સદ્ગુરૂ થતી લાગે, પણ અંતે તો નાથ ભાઈ જ થાય છે. જગતના જીવનમાં, વિજ્ઞય તો અંતે જેનામાં પ્રગટ લગવાનના સ્વરૂપની નિરૂપથન નિધા, આહારશુદ્ધિ, ચારિત્રશીલતા અને અન્ય ધર્મો પ્રતિ સદ્ગુરૂ પ્રભાગ વર્તે છે, તેનો જ થાય છે.

૨૧નકણિકા

*** કુશળ એકત હોય છે તે એનરમાં ધાન્યના કરસણુ હોય તેજ રાખે છે, પણ ધાસ કચરાનાં કરસણુ જે ભેગાં ડીયાં હોય છે તે નીદી નાંગે છે; તેમ લગવાનનો ભક્ત હોય તે જીવનમાં જે માધિક પદ્ધતોં એક રસ થઈ ગયા હોય તેને નીદોને દૂર કરે છે અને એકમાત્ર લગવાનને જ રાખે છે.

*** જગતના વિષયભોગ પ્રથ્ય રીતે લોગવાય છે : એક ધર્મથી વિરુદ્ધ થઈને, બીજું ઉદ્દાચીન ભાવે વિષયેને હુઅખૃપ સમજુને, પણ લગવાનની આજા પ્રમાણે અને એકમાત્ર લગવાનની પ્રસ્તરના ખાતર જ જે લોગ લોગવાય છે, તેનો આનંદ અનેરો હોય છે.

૨૩. સ્વામી બાળભુકું હદાસળ જૂનાગઢ

જાય છે

ગત પ્રકરણુમાં વર્ણવેલો ધર્મકલાહ પૂર્ણ થયો ન થયો. એ અરસામાં, સંપ્રદાયમાં એક અખુદારી આંનિક આંધી ઊતરી આવી. ધ.ધુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલ કુ મહાશંકર, પોતાના અનુગ્રામી આચાર્ય તરીકે સગીરવયના પાંડેશ્રી લક્ષ્મીપ્રસાહ કુ નારાયણહનની વરણી અને નિયુક્તિ કરી હતી. એ ગાહી ઉપર આચાર્ય પણી, સગીર હોવા છતાં, એમણે સંપ્રદાયની સુધારણાની પ્રવૃત્તિ ને શુભનિષાશી આદરી, તે ઉપરથી એમ લાગતું હતું કે, તેણા એક ઉન્નત જેટિના આચાર્ય થશે; પણ એ આશા દુંક સમયમાં જ નથી થઈ. પંદર દોળ વર્ષની વયના થથા તે વર્ગતો, હલકા સ્વભાવ અને વૃત્તિવાગ્ય હજૂરી સેવકોના ચંગદોષના કાશણે, એમની રહેણી કરણીયમાં અસંપ્રદાયિક અને એયે એ પરિવર્તન આવ્યું. એવું કહેવામાં આવે છે કે, એમણે સંપ્રદાય સુધારણાની એ પ્રવૃત્તિ આદરી હતી, તથી નારાજ થઈને, એમને બહનામ કરવાના હેતુથી એમની પાસે હુલકી મનો-વૃત્તિવાગ્ય હજૂરી સેવકોનું જૃથ દરાહાપૂર્વ ક જોડવામાં આવ્યું હતું. આ માન્યતા સાચી હાથ આપી, પણ એમની કુવન કરણીયી તંત્ર આવી ગઈને, એમને સુધારવા માટે કેવાં પગલાં લસવાં એની વિચારણા ઉરવા સારુ, મુખ્ય કોડારી ગોરધનદાસ ના. ૧૮માર્ય ૧૯૦૫ના રીત, વડતાલમાં સંપ્રદાયના આશ્રિત સમસ્તાની એક સભા જોલાવી હતી. એ સભામાં હાજર રહેવા માટે નાથજીલાઠને જોલાવવા સારુ, એમણે મુદ્રામ માણસ-ઉમરેઠ મોકદ્યો હતા.

નાથજીલાઠના કરને આ ભાવી વાતે, આવી હતી. અને તે સંલગ્નિને તંત્રેણે ચિહ્નિત થયા હતા. મુખ્ય કોડારીના આચબને વશ થઈને, સત્કારી-એની સભાના આગલા હિવસે એ વડતાલ આવ્યા અને મુખ્ય કોડારીને મહયા. મુખ્ય કોડારી ગોરધનદાસ એમના કરતાં વયે ઘણ્ણા મોટા હતા; એ

કારણે તેમજ એ મુખ્ય કોઠારીના પહે કામ કરતા હતા એ કારણે, નાથજી બાઈ હું મેશાં એમની માનમયાંડા સાચવતા. તેણા એમને “મોટા” ના નામથી બોલાવતા.

“મોટા ! આચાર્ય શ્રી મહાદાજની સરળિરાવન્થા દરમિયાન એમના વાદી તરીકે, એમનામાં સંપ્રદાયના સુસંકારીનું સિદ્ધન થાય એવી વ્યવસ્થા કરવાની તમારી પવિત્ર ઇરજ હતી, એ તમે ચુક્કા છો; એ દષ્ટિએ એમની સેવામાં સારા ચારિવશીલ અને સંપ્રદાયનાથિ હજુરી સેવકો મૂક્વાની તમારી પવિત્ર ઇરજ હતી, એ પણ તમે ચુક્કા છો; એમની આશુભ્યાનુની સ્થિતિ અમયાંહ બને એને વણની જથ્ય તે પુહેવાં તેને આગામી વધતી અટકાવવાની પણ તમારી પવિત્ર ઇરજ હતી, એ પણ તમે ચુક્કાછો. તમારી આ ભૂલેના કારણે, આજે સંપ્રદાયના આચાર્યના શુભનામને ડાદ લાગે એવો પ્રસંગ જેસો થયો છે.” નાથજીબાઈએ અતિ નાનાથી, પણ આરે ગિન્ન સ્વરે કહ્યું,

“નાથજીબાઈ ! મારી ભૂલે હું કયુલ કરું શું; હું ઇરજ ચુક્ક્યો શું. પણ હું મારી ઇરજ ભગતી જ ન રાંકે, એવી સ્થિતિ જેબી કરવામાં આવેદી છે, એ હકીકતનો પણ જ સાથેજ નિયાર કરવો વટે છે.” મુખ્ય કોઠારીએ ભૂલને રીતાર કરતાં ખુલાસાડંપે કહ્યું.

“મોટા ! તમારી એ વાત સ ચી હોય, પણ એને કોઈ સાચી માને એ રાક્ય નથી: માંહિના દરવાજની એંદરની સ્થિતિ, મુખ્ય કોઠારી સાચવી શકે નહિ, એવી લાચારીની વાત જાઈ સાચી માને નહિ; પણ કે થયું એ અંગે, આજે વિધાદ, ચચ્ચા કે રોક કરવો નિર્ણયક છે. હવે તો, સંપ્રદાયની શાન અને શોભાને ડાદ ન પડે, આચાર્યાપહતું નામ ઉત્ત્રવધણ રહે, એ રીતે આ બાખતનો ઉકેલ લાવવાની જરૂર છે.” નાથજીબાઈએ શ્રીરામભાઈ અવાજે કહ્યું.

“પણ આશ્રિતની બદુમતી, એમને પહૃષ્ટ કરવાની તરફેણુ કરે છે.” મુખ્ય કોઠારીએ નાથજીબાઈની વધુ નજીક જઈને ધીમા સ્વરે કહ્યું.

“પણ એમ કરવાથી સંપ્રદાયની પ્રતિક્રિયા વધશે કે ઘટશે ? જે વાતાં આજે આ ચાર હીવાલની અંહર થાય છે, તે પણી જગતના એકમાં જાહેર-

રીતે જોખોસ્થી કરવામાં આવેશે, એથી સંપ્રદાયની પ્રતિષ્ઠા વધશે કે ઘટશે? વળી સગીર વયના પુરુષને પહુંચણ કરવાની અસર સગીરાવસ્થા હરભિયાન એમને સલાહ આપનાર અને વહીવટ કરનાર પુરુષો ઉપર કેવી વિપરીત થાય, એના વિચાર કર્યો છે અને? એ કરતાં, રવેન્છાપૂર્વક ગાહી-ત્યાગનો માર્ગ, વધારે સારો અને આવકાર્ય ગણ્યાય." નાથજીલાઈએ કહ્યું.

"પણ ઉરકેરાયેલા આશ્રિતના, એ વાત માનશે અને?" મુખ્ય કોઠારીએ શંકા વ્યક્ત કરતાં કહ્યું.

"કેમ ન માને? જેને અધ્યર્થ આચયો છે, એવું માનવામાં આવે છે; એ વ્યક્તિ ન જોઈએ, એવું જ લોકો માગતા હોય તો, તે હેતુ રવેન્છાપૂર્વક ગાહીત્યાગથી પણ સારે છે." નાથજીલાઈએ કહ્યું.

"હું મારો અનતો અધ્યાત્મ પ્રયત્ન કરીશ." મુખ્ય કોઠારીએ કહ્યું.

"સગીર આચાર્ય પહુંચણ થાય ત્યારે, એના વાતીની પણ એમાં જવાબદારી આવે છે, એ વાત ભૂલી ન જરોા." નાથજીલાઈએ ઊડતાં ઊડતાં રૂકેર કરી.

"તા. ૧૯મી માર્ચ ૧૯૦૯ ના ચો઱, વડતાલમાં સત્તસંગ મહા-સભાની એકદક્ષમાં, લાંઘી ઉત્ત્ર ચર્ચા આહ, ધ.ધુ. આચાર્યલક્ષ્મીપ્રસાદજી મહારાજને પહુંચણ કરવાનો એક લીરીનો ઠરાવ, લારે બહુમતીથી પસાર થયો. જ્યારે ઠરાવ પસાર થયેલો જોહેર કરવામાં આવ્યો ત્યારે સમય સમાં શૂન્યમનંક બની ગઈ.

નાથજીલાઈ સભામાં હાજર હતા. એમણે ચર્ચાવિચારણા, ગ્રૂપ ઉદાસ મને અને વહને સાંભળી હતી. ઠરાવ પસાર થયેલો જોહેર થયો ન્યારે, ચો઱ અને ચિંતાપૂર્ણ દિનેં, એમણે મુખ્ય કોઠારી તરફ જોયું.

થોડી પણો વીતી ગયા પણી, મુખ્ય કોઠારી ગોરધનદાસે ડેલા થઈ, સભાને હૃથ જોઈ કહ્યું, "આપણે આ ઠરાવ ભારે હુંથે અને અતિહૃદિઃખ-પૂર્વક પસાર કર્યો છે; પણ સભાને મારી એક વિનંતી છે. જે આચાર્ય શ્રી મહારાજ રવેન્છાપૂર્વક ગાહી ત્યાગ કરતા હોય, તો પહુંચણ કર્યાના ઠરાવનો

અમલ કરવા-કરવાનો આપેણ સત્તા ન રાખે, એમાં સર્વની શોભા છે.”

સત્તામાં ફરીથી ઉસ્કેરાટલબોં ગણુગણુટ શરૂ થયો, એ ગણુગણુટ ઉદ્ઘાટને તે પહેલાં નાથજુલાઈ ઓલા થયા.

“મે પદભ્રષ્ટ કરવાની ચચ્ચામાં સમજુ વિચારિને જ ભાગ દીધો નથી. પદભ્રષ્ટ કરવા પડે એવી હદ્દ સુધી રિથતિ વણુસ્તી જવા હેવામાં આપણી આશ્રિતોની જવાખદારી પણ રહેલી છે. વળી, આચાર્યશ્રી મહારાજ હદ્દ કાયદાની પરિભાષામાં સર્વીર ગાણ્યા. સર્વીરને પદભ્રષ્ટ કરવા એટલે, એમની સંભાગ રાખનાર સર્વને પદભ્રષ્ટ કરવા જેવું કહેવાય. વળી, પદભ્રષ્ટ કરવાના ઠરાવનો અમલ કરવામાં કેટલીક વ્યવહારું સુરક્ષેદીયો પણ રહેલી છે. એના અદલે જે આચાર્યશ્રી મહારાજ સ્વેચ્છાથી ગાદી ત્યાગ કરતા હોય તો, આચાર્યપદ્ધથી એમને દૂર કરવાનો સભાનો હેઠું સરે છે. તહુપરાંત, ઉપર જાણુંનથી સુરક્ષેદીયો પણ હર થાય તેમ છે. એ ચાનમાં નાગખું ઘટે છે કે, પદભ્રષ્ટ કર્યાના ઠરાવના અમલની વિપરીત અસર સંપ્રદાય સમજને થાય તેમ છે; જ્યારે સ્વેચ્છાપૂર્વક ગાદીત્યાગની અસર, એ ત્યાગ કરનાર વ્યક્તિ એકલીને જ થાય છે. તેથી, એ સ્વેચ્છાપૂર્વક ગાદીત્યાગ કરે એવો માર્ગ અપનાવવો, એ વધારે શરેણો અને સલામતીલબોં ઉકેલ છે. સભાને જે માર્ગ સુઅપકર અને શૈયકર લાગે એ અપનાવો.” એટલું કહીને નાથજુલાઈ એન્ની ગયા.

“નાથજુલાઈ કહે છે તે બર બર છે, નાથજુલાઈ કહે છે તે બરબર છે.” એવા સાર્વત્રિક અવાજે સત્તામાં ચારે બાજુથી જોડયા.

સુખ્ય કોડારીએ નાથજુલાઈ સાથે શોદી વાતચીત કરી અને પછી સભાને ઉદ્દેશીનું એક સુધારો સૂચાવ્યો, “આજ તારીખથી વધુમાં વધુ એ માસની સુહિતમાં, જે આચાર્ય શ્રી મહારાજ સ્વેચ્છાથી ગાદીત્યાગ કરે તાં, એમને પદભ્રષ્ટ કરવાના ઠરાવ ગણે થયો જ નથી એમ ગણું; પણ જો એ સુહિતમાં, ગાદીત્યાગ ન કરવામાં આવે તો, પદભ્રષ્ટ કરવાના ઠરાવનો તાત્કાલિક અમલ કરવો.”

સભાએ તરત ૭ સુચારે પસાર કર્યો.

“વેકલિપક ઠરાવ સભાએ સ્વીકર્યો, એથી બધાની લાજ રહી છે. આચાર્ય શ્રી મહારાજ મુખદ્વર્ષ એ તેથી, એ સ્વેચ્છાપૂર્વક ગાહી ત્યાગ કરે, એવું સમજનવા માટે, સભાના પ્રતિનિધિઓએ સુંબદ્ધ જરૂર પડશે; એટલે, એમની સાથે વાયાવાટો કરવા માટે સભાએ પોતાના પ્રતિનિધિઓ નક્કી કરવા નોંધાઈએ કર્યું. તે સાથેજ, પોતે પ્રતિનિધિ-મંડળમાં જોડાવા કર્યાંતી નથી, એવી રૂપણતા પણ અમણે કરી.

સભાએ ગ્રાણ આધ્રિતોના લવાહપંચની નિમન્નાંક કરી; નડીઆદના હોલતરામ કીરતપારામ પંદ્યા એમાં સુંભદ્ર હતા. સભાએ એમને વાયાવાટ કરવાની સત્તા આપી; એટલું જ નહિ, પણ સ્વેચ્છાપૂર્વક ગાહીત્યાગના બહલામાં આચાર્ય શ્રી મહારાજને નિવાંદ માટે કંઈક રકમ આપવાનું ચોંચ્ય લાગે તો, તે પણ આપવાની સત્તા સભાએ લવાહોને આપી.

થોડા દિવસો પછી, લવાહો ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજને મુખદ્વર્ષમાં મહિયા. ડેટલીક વાયાવાટો પછી, એમણે સ્વેચ્છાપૂર્વક ગાહીત્યાગ કર્યાંના કરાર ઉપર તા. ૧૬-૪-૧૯૦૬ના રોજ, સુંબદ્રમાં સહી કરી આપી; અને ગાહીત્યાગ કરતા આચાર્ય શ્રી મહારાજ માટે નિવાંદ સારુ ચોંચ્ય રકમ આપવાનું પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું.

પણ, લવાહપંચ, અનુગામી આચાર્ય માટે કોઈ વાત કે વ્યવરથા, પોતાના કાર્યક્રમમાં એ પ્રશ્નનો સમાવેશ થતો નથી એવું બહાનું બતાવીને કરી નહિ. નાથગુલાંદે, જ્યારે આ હુકીકત જાણી ત્યારે એમને ભારે હુંઘ થયું.

ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી લક્ષ્મીપસાહજુણો સ્વેચ્છાપૂર્વક ગાહીત્યાગ કર્યાં બહલ કરી આપેલા કરારદેણનો તથા લવાહોએ એમના નિવાંદ માટે આપવા સારુ નક્કી કરેલી વ્યવરથાનો વિચાર કરતા માટે, સુંભદ્ર કોણારીએ તા. ૨૫-૪-૧૯૦૬ના રોજ, દડાતાલમાં દરીથી સત્તસંગ મહાસભાની એટક એકાંખી હતી. સુંભદ્ર કોણારના આચાર્યશ્રી નાથગુલાંદ, એ ભલાની તારીખ પહેલાં એ દિવસ અગાઉ વડતાલ ગયા અને સુંભદ્ર કોણારી અને લવાહપંચના વણે સર્વોને મહિયા.

“હોલતરામલાઈ! સ્વેચ્છાપૂર્વું ગાન્ધીત્યાગના કરાર ઉપર આચાર્યશ્રી મહારાજની સહી લેવામાં આવી, તે સાંનું થયું. પણ, તે સાથેજ અનુગામીનું નક્કી કરવામાં આજ્યું નહિ, એ યોગ્ય ન થયું. એમાંથી ઘણું વિફરીત પરિણામે આવવાનો સંભવ છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

એ પ્રશ્નનો અમારા કાર્યક્રોનમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો ન હતો; અનાં, મેં એ બાબતનું શું કરવું એ અંગે અહીં સુદ્ધામ પૂછાજ્યું હતું, પણ મને મૌન રહેવાનું કહેવામાં આજ્યું હતું.” હોલતરામે કહ્યું.

નાથજીલાઈએ સુખ્ય કોડારી તરફ પૂર્ણક દિપ્તિ જોયું. “એ કંઠે તે બચાબર છે. એમણે જ્યારે મને એ બાબત માટે પૂછ્યું ત્યારે સાથે સાથે એમ પણ કહ્યું કે, એ પ્રશ્નની પતાવર માટે શોડી વધારે રકમની માળણી થવાનો સંભવ છે. નિર્વાહ માટે કે રકમ નક્કી કરવામાં આવી છે તેઓ ઘણાને લાગે લાગે તેવી છે; તેમાં વળી વધારે કરવો એ ચુચિકર થશે નહિ એમ માનીને, મેં એમને મૌન રહેવાનું સૂચાજ્યું હતું.” સુખ્ય કોડારી ગોરધનદાસે સુલાસો કરતાં કહ્યું.

“દ્રવ્યની દિપ્તિએ, નમારી વાત કહાય બચાબર હશે; પણ, ગાન્ધીસ્થ આચાર્યને પોતાના અનુગામીની નિયુક્તિના કરવાનો આદેશ, શ્રીજીમહારાજે દેશવિભાગવેખદારા આગેલો છે. એ આદેશનો આથી અંગ થાય છે, તેનું શું? વળી, એવી વ્યવસ્થા યોગ્ય સમગ્રે ન થવાને પરિણામે, ગાન્ધીસ્થાગ પરી ખીજ આચાર્યની પનંદગી અને નિયુક્તિ ન થાય ત્યાં સુધી પછી ખાતી રહેવાની વિષમ સ્થિતિ જલ્દી થાય છે, તેનું શું? વેગને વશ થઈને કરવામાં આવતી ડિયાઓના પરિણામે, અનેક સુશ્કેલીઓમા આજે ઊભી થઈ છે અને અવિષ્યમાં થવાનો સંભવ છે.” નાથજીલાઈએ પિંજ થતાં કહ્યું.

“મારી એ ભૂલ હું કશ્યૂલ કરું શું.” સુખ્ય કોડારીએ કહ્યું.

“પણ હવે કરવું શું?” હોલતરામે પૂછ્યું.

“હવે ને અનુગામીની નિયુક્તિનો પત્ર લાખવા માટે આચાર્યશ્રી મહારાજ પાસે ફરીથી જઈ એ, તો એની લારે કિસેત ચુકવલી પડે, એ દેખીતું છે. વળી, હવે એ માટે સમય પણ ક્યાં છે?” સુખ્ય કોડારીએ કહ્યું.

“એનો અર્થ એ થયો કે, સત્સંગ મહાસભાએ, હવે અનુગામીની નિયુક્તિનું કાર્ય કર્યું. કેમ ખરું ને?” દોલતરામે પૂછ્યું.

મુખ્ય કોડારીએ, દોલતરામના પ્રક્ષનો જવાબ ન આપતાં, નાથજીભાઈ તરફ જેણું:

“સંપ્રદાયના આચાર્યએ પદ માટે, અનુગામી નીમવાનો અધિકાર, શ્રીલમહારાજે દેખદ્વારા ગાહીન્થ આચાર્યને આપેલો છે. હવે, એ અધિકાર મહાસભાએ વાપરવાનો પ્રસંગ જોલો થયોછે—અનેરીતે, દેખના આહેશનો લંગ થાય છે. મહાસભ. અનુગામીની નિયુક્તિનો નિર્ણય કરે, એ સામે આજે કોઈ વિરોધ થવાનો સંભવ નથી; પણ, લવિષ્યમાં એ કેવી ઉપાધિએ જોલી કરશે, એતો કાગજ કહેશે.” નાથજીભાઈએ લારે ગમગીનીલયો સ્વરે કહ્યું.

શ્રીડી વિચારણા બાદ, સત્સંગમહાસભાની એકના આગલા હિસે એટલે ૨૪-૪-૧૯૦૯ના રોજ, અંગ્રેજ ત્યારી અને ગૃહન્થ લિલાકો, તથા ધારાશાખીઓની એકસલા આલાવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું.

એ સભાએ, ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી લલભીપ્રસાદજી મહારાજે સ્વેચ્છા-પૂર્વક ગાહીન્થાગ કયાં ખદલ કરી આપેલા કરારને તથા એમને નિર્વાહ માટે જે આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું—એશીહુનાર રૂ. ૮૦,૦૦૦૦ રૂપાડા, તથા વર્ષ રૂ. ૫૦૦૦૦ પાંચહજાર દેવાની પતાવટ માટે, તથા ગોંડામાં રહેવા માટે એક મફાન, તથા એ જિલ્લાના પાંદર ગામેની ધર્માદ્યમ આવક આપવાનું નક્કી કર્યું હતું, તે નિર્ણયને અહાલી આપવાની લલામણ કરી; તથા સંપ્રદાયના અનુગામી આચાર્ય તરીકે, પણ ઉમેદવારોમાંથી પાંડેશ્રી શ્રીપતિપ્રસાદજી મથુરા-પ્રસાદજીની પસંદગી અને નિયુક્તિ કરવાની લલામણ કરી.

થીજા હિસે, મહાસભાએ આ પણે લલામણનો સર્વાનુમતે સ્વીકાર કર્યો. પણ, તેમ કરતાં પહેલાં, પોતે સ્વતંત્રરીતે કોઈ કામ કરશે નહિ, તેમજ પોતાના અનુગામીની નિયુક્તિ પણ પોતે નહિ કરે અને મહાસભા કહેશે તેમજ કરશે, એવો એક કરાર પાંડેશ્રી શ્રીપતિપ્રસાદજી મથુરા-પ્રસાદજી પાસેથી લખાવી લીધ્યા.

શીજ હિવસે, તા. ૨૬-૪-૧૯૦૮ના રોજ, સંપ્રદાયના આચાર્યુષે,
એમની પ્રતિક્રિયા કરવામાં આવી.

સંપ્રદાય ઉપર વઠી આવેલી આંદ્રી આમ આ રીતે વિખરાઈ ગઈ.
પણ અવિષ્યમાં ગમે તે પળે કૂટી નીકળે, એવાં જ્યજ્ઞનક બી ભૂગલમાં
વાવતી ગઈ.

ઉપર વણવેલા પ્રસંગેના કારણે, કેવી ભિન્નતા અને નારાજ
નાથજીલાઈને થઈ હતી તેવી-તેથી કંઈક વધુ પ્રમાણુમાં ભિન્નતા અને
નારાજ સ્વામી બાળમુકુન્દદાસજીને થઈ હતી. ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી શ્રીપતિ-
પ્રસાહજી મહારાજ ગાહી ઉપર એડા પછી થોડા સમયથાદ, સ્વામી બાળ-
મુકુન્દદાસજીએ પડતાલ છોડીને જુનાગઢ જવાનું નક્કી કર્યું. મુખ્ય કોડારી
ગોરધનદાસે, એમને ન જવા માટે દ્રષ્ટું આગણ અને વિનંતીએ કરી, પણ
એ પોતાના નિર્ણયમાં મહેમજ રહ્યા. એટાં એમણે ઉમરેઠ માણુસ
ચોકલીને નાથજીલાઈને ખણર આપી. નાથજીલાઈ, તરતજ પડતાલ આવ્યા.
મંહિરમાં હર્ષન કરીને, તેઓ સ્વામીના આસને ગયા, પળે લાગીને એડા.
સ્વામી, એમને લેઇને હસ્યા.

“નાથજીલાઈ! તમે જે હેતુથી આજે મળવા આવ્યા છો, તે અગે
કોઈ વાત ન કરો, એવી મારી છંદ્ધા છે.” નાથજીલાઈ કંઈકાંદે તે પહે-
લાંજ એમના અંતરની વાત અને આગમનનો હેતુ કળી જઈને સ્વામીએ
કહ્યું.

“થોડી પુરુષોની હઠ, બાળહઠ અને રાજહઠ કરતાં ચઠિયાતી હોય છે,
એવું જે કહેવાય છે, તે સાચું હોય એમ લાગે છે.” સહેજ હસતાં હસતાં
નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“નાથજીલાઈ! આમાં હઠનો પ્રશ્ન જ નથી. મને લાગે છે કે, હવે
મારે અહીં રહેણું નિર્ણયક છે.” સ્વામીએ ભિન્નસ્વરે કહ્યું.

“છતાં, મોટા પુરુષોની માત્ર હાજરીના કારણે પણ, પરિચિતિમાં
ઘણ્ણો હેર પડતો હોય છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“નાથજીલાઈ! મેં તમને અત્યાર સુધી વાત કરી નથી, પણ છેલ્લા

સંવા વર્ષથી હું લક્ષ્મીપ્રસાહણ આચાર્યમહાશજનું હશેન પણ કરી શક્યો ન હતો. એકજ દરવાળની અંહર રહેવા છતાં, આવી સ્થિતિ પ્રવતે, એ એક ન માની શકાય એવી આચાર્યજનક ઘટના છે. સગીર-વધના આચાર્યને પહૃષ્ટ કરવાના સંભેગો જિબા થાય એમાં હોષ કોના? આગણ આડામારો ચાલે એમાં હોષ કોના? તમે આ બાખતમાં સુધ્ય ડેડારીને ધારું કહ્યું છે, એ સારુ, કહ્યું છે. સગીર આચાર્યને પહૃષ્ટ કરવાના પગલામાં તમે સાથ ન આપ્યો, એ ધારું સારું કહ્યું. બધાએ બેગા થઈને, વેગવશ બનીને, પહૃષ્ટ કરવાનો ઠરાવ કર્યો છતાં, તમે તેનો અમલ ન થવા હીચો, એ ઉત્તામકાર્ય કહ્યું છે; અને તમે વૈકુદિપકમાર્ગ તરીકે સ્વેચ્છાપૂર્વક ગાતીત્યાગના ઉકેલ દ્વારાન્યો અને કષ્ટૂલ કરાવ્યો, એ કામ તો સર્વોત્તમ થયું છે. પણ, આ બધા પ્રસંગો, એક યા બીજુ રીતે, ભગવાનની આજાના ઉદ્દ્વધનના જ પ્રસંગો છે. આ પ્રસંગો અન્યા, એમાં હોષ કોના? હાલના આચાર્યશ્રી મહાશજ પાસેથી, ભગવાને લેખમાં કરેલા આહેશ વિચુદ્ધ વર્તવાનો કરાર કરાવી દેવામાં આવ્યો છે, એનો હેતુ શો છે? એ કરાર લાગાવી લીધા બાહ્ય, એમની આચાર્યપદે મહાસલાંને નિયુક્તિ કરી, એનો હેતુ શો છે? મને લાગે છે કે, આ બધું ચોચ્ય થયું નથી. આવિ આપ્તિશોનાં જો ધારું એમાં રહેલાં છે, અમ મને લાગે છે. સૌથી વધારે ચિંતા ઉપજાવે એવી વાત તો એ છે કે, આ બધી ઘટનાઓ દરમિયાન, ભગવાનને તા ભૂલી જ જવાયા છે. પ્રસંગો વિકટ ઉપસ્થિત થયા હતા, એ વાત અદી; પણ, એવા પ્રસંગોમાં જ ભગવાનને સદ્ગ પ્રત્યક્ષ સમજીને વર્તવાની જરૂર હોય છે.” સ્વામીની મનનો ઉભયો ઢાલવતાં જિગ્નસ્વર્દે કહ્યું.

“સ્વામી! આપની વાત સર્વાંશો સાચી છે; પણ, જ્યારે આગ લાગે ત્યારે જેટલું બચાવી દેવાય તેટલું બચાવવું, એવું નીતિસૂત્ર છે; તેનું જીવનમાં કેટલીક વખત અતુસરણ કરવું પડે છે.” નાથજુલાઈની કહ્યું.

“એ નીતિ સર્વોત્તમ અને હિતાવહ છે, એ વાત ખરી. પણ તેનો અમલ કરવામાં વિવેક વાપરવો જોગું. અતિ મહત્વના અને ખાસ ઉપશેણી પદાર્થને બાહે, નાના પદાશેણે બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો, એમાં ડહાપણ નથી. કટોકટીના પ્રસંગો, અગવાન અને ભગવાનની આજાનું પાલન કરવું, એ બાખતને સૌથી પહેલાં બચાવવાની જરૂર હતી, આવે પણ છે;

આશ्रિતે, એવી કાળજી તો રામવીજ નોંધ્યે, ગૃહસ્થો કરતાં ત્યાગી આશ્રિતેઓ, આવા પ્રસંગોએ સવિશેષ કાળજી અને તકેદારી રામવી નોંધ્યે. આ બધા વિચારોને અતે મને લાગ્યું છે કે, મારે હવે જૂનાગઢ જવું નોંધ્યે.” સ્વામીએ કહ્યું. એમના અવાજમાં ભારે ખિન્દતા અને ઉદાસીનતા પતાવી હતી.,

“આપ સ્વતંત્ર અને સમર્થ છો; એટલે, આપને જૂનાગઢ જતાં હું શેડી શકું નહિ. પણ, આપ અહોથી ઉદાસ થઈને જાવ, એ મને યોગ્ય લાગતું નથી. આપ અતે સર્વને આશીર્વાદ આપીને, હસતા મુખે પધારો, એ વિનંતી છે.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

“નાથજીભાઈ! અતે ને કેંદ્રથાની ગયું છે તેથી મને હુંઘ થયું છે. પણ એ કારણે, બીજા પણ હુંઘી થાય, એવી મારી ધૂંછા ન જ હોઈ શકે; સર્વ સુખી રહે એવી મારી ધૂંછા છે અને આશીર્વાદ છે. શ્રીહંદુરાધ્રુવ મહારાજ, પોતે અતે પ્રત્યક્ષ બિરજને છે. જે કોઈ એમની ધૂંછા, આજાં અને અતુલ્યતિ પ્રમાણે રહેશે-વત્તશે, તે નિશ્ચય ભારે સુખ પામશે, એમાં લવલેશ શકાનથી.” સ્વામીએ કહ્યું.

બાડી વાર મૌન પથરાઈ ગયું. પણ, પણી સ્વામીએ કહ્યું. “નાથજીભાઈ ! હું દેહે કરીને જૂનાગઢ જાઉ છું, છતાં હું તમારી પાસેજ છું, એમ નક્કી માનનો. હું તમને આજા કરું છું કે, પૂજયપાદ ધ્યાન. આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજે, અ એટ અણેલાએન સત્તસંગ કરસવવાની તમને જે આજા કરેલી છે, તેનું તમે યાવજાહુવન પાલન કરજો, સુસુદ્ધ જીવને અભયહાન આપવાની તમારી પ્રયુત્તિ, તમે સદ્ગ ચાહુ રાખજો. મારી થીજી આજા એ છે કે, સંપ્રદાયમાં જે કે એ દેશ કરેલા છે, પણ એ વિલાગો સંપ્રદાયના નથી, પણ એતા અર્થ વહીવટ માર્ટના છે; બાડી સંપ્રદાય તો એકજ છે—એના ઈષ્ટદેવ, આચાર્યો, આશ્રિતો, શાસ્ત્રો તથ મંહિરો બધું એકજ છે. મારે બન્ને દેશના આચાર્યો એક છે એમ માની—મનાવીને તમે બન્નેની સેવા કરજો—કરસવનો. વીજી આજા એ છે કે, દેશકાળ સમવિષમ થાય અને સંપ્રદાયના આશ્રિતો—આચાર્ય, ત્યાગી અને ગૃહસ્થ, એમની ડિયાએ સમવિષમ જાળ્યાય તો પણ, ડેઈના હોષો ન જોતાં ગુણું જ જોજો અને શુદ્ધજ અહુણું કરજો—કરસવનો. એ હોષોને દૂર કરવા કરસવાનો પ્રયત્ન અવસ્થ કરજો, પણ તે એવી રીતે કરજો કે, કેશી હોષો દૂર થાય. એમનામાં એ હોષો રહેલા હોય તેમને પણ અખર ન પડે, અને હોષો દૂર થાય અને

તમારા કોઈ શિષ્યોમાં એ હોયો ન આવે. મારી ઓથી આજ્ઞા એ છે કે, સંપ્રદાયમાં દ્રવ્યનો સંબંધ કે આપ્રિતોની કેવળ સંખ્યા વધે, અનું ધૈર્ય શરૂઆતને બુદ્ધિ સત્ત્વાંગની એટલે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની નિધા અને એમની આજ્ઞાઓનું પાલન, જે એ વાનાંનીજ અભિવૃદ્ધિ થાય; એવીજ પ્રવૃત્તિ સૌ કોઈ કરે-કરાયે, એવોજ પ્રયત્ન કરણો. સત્ત્વાંગની અભિવૃદ્ધિ માટે સત્ત્વિષ્ટ પ્રયત્નો અવસ્થા કરણે, પણ દુઃખપ્રદાનની વાત, એક માત્ર પરમાત્મા ભગવાન શ્રીરામાભિનારાયણની ધર્મછા ઉપરજ છોડી હેઠાં જીવનની નાની મોટી સર્વ કિયા, જે કેવળ પરમેશ્વર પ્રીત્યથો અને પરમેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણેજ કરે છે, એજ સાચે સત્ત્વાંગી છે.” સ્વામીએ પ્રસન્ન વહને અને સ્વરે કહ્યું.

“સ્વામી! આપની આ બધી આજ્ઞાઓનું હું શિર સાટે પાલન કરી, કરાવી શકું, એ માટે બુદ્ધિ અને શક્તિ, ભગવાન મને આપે, જીવી એમને આપ પ્રાર્થના કરણો.” નાથજીલાઘવે હાથ જોડીને કહ્યું.

“નાથજીલાઘ! હું તમારી પાસે હોઉ કે હુર, પણ મારા શુભાશીર્વાદ તમને આ પહેલાં હ મેશાં મજા છે અને હવે પછી પણ મળતાજ રહેશે, એ નિર્ધિત માનણો. તમે મને ધથ્ય: પ્રિય છો; કારણ કે, તમે ભગવાનને ધથ્ય: પ્રિય છો.” સ્વામીએ નાથજીલાઘના માયે અને શરીરે હાથ ઇસ્વરતાં કહ્યું.

“સ્વામી! એક વિનંતી છે.” નાથજીલાઘએ હાથ જોડીને કહ્યું.

“તમારી જે ધર્મછા હોય તે આજે માગી દો; હું આજે તમારી ઉપર ધણો પ્રસન્ન છું.” સ્વામીએ પ્રસન્ન ચિર્તો કહ્યું.

“આજની આપની વાત ઉપરથી એમ લાગે છે કે, આપ ઉદાસ થઈને વહેલા ધામમાં જવાની ધર્મછા કરી રહ્યા છો. જો મારું આ અનુમાન સાચું હોય તો, હવે કૃપા કરીને, એ સંકલ્પ બંધ કરણો. આપના જેવા મહાપુરુષની સંપ્રદાયમાં આજે ધથ્યો જરૂર છે.” નાથજીલાઘએ કહ્યું.

“હું ઉદાસ થયો છું અને ધામમાં વહેલો જવા ઈચ્છુ છું, એ વાત સાચી; પણ આજે તમે જે કહ્યું તે પછી હું એવી ધર્મછા કે સંકલ્પ નહિ કરું: ભગવાનની જ્યારે ભરજી થશે, ત્યારે મને તેડી જશે. ભગવાનની આજ્ઞા વિનુલ પ્રવૃત્તિ ચાલતી જેવામાં આવે છે ત્યારે, સ્વાલાભિક રીતેજ હૃદય પ્રિનતાથી કરાઈ જય છે.” સ્વામીએ કહ્યું.

નાથજીલાઘ સાચે થયેદી આ મુલાકાત પછી, સ્વામી આજમુકુન્દ-હાસજી નીજા હિવસેજ જૂનાગઢ જવા વિદ્યા થયા.

૨૪. પાર્વતીબાનો હેહવિલય

પૂર્ણિંદુજેવા દ્વારકાપીઠના વિદ્ધાન પ્રતિનિધિ ઉપર જામીન કેસ થયો અને તેમાં જામીન આપવાનો હુકમ થયો; પણ જામીન રજૂ ન કરી શકાયાના કારણે, એમને એડા કિલાની હઠ પાર થવું પડ્યું; તથા કારીમાં મળેલી વિદ્ધાનોની સલાચો, શ્રીસ્વામિનારાયણું સંપ્રેદાય અને લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું લમેલી ચિકાપત્રી વૈદિક છે એવા ડરવો સર્વાનુમતે કર્યા; તથા શ્રીમદ્ભાગવતાયાર્થ માધવતીર્થ ઉપર અમદાવાહમાં ઝોજફારી ઈરિયાદ અને બદનક્ષીના દાવા થયા અને તેમાં એમને સમાધાન કરવાની ઈરજ પડી; આ બધા અસરો માટે, ઉમરેઠની બાજ એડાવાળ સાતિના કેટલાક માણસો, નાથજીલાઈને જ કારણુભૂત માનતા હતા. નાથજીલાઈની કુનેહભરી હેરવણીના કારણે જ પોતાના ધર્મ ગુરુને માનહાનિ લેગવવી પડી હતી એવું એ માનતા હતા. તેથી નાથજીલાઈની સમાજમાં માનહાનિ અને પ્રતિધાલંગ થાય એવું કરવાની તક એ બધા શોધા કરતા હતા. એ માટે એ લોકો જુદી જુદી યોજનાઓ આનગીમાં વિચારસ્તા હતા; પણ એક ચા બીજા કારણે એ યોજનાઓ એમને પડતી મૂકવી પડતી હતી. પણ સં. ૧૬૬૫ની છેલ્દી ત્રિમાસીમાં એ જેવી તક શોધતા હતા, તેવી તક એમને ભળી ગઈ. એ સમયના ગાગામાં, નાથજીલાઈના ઘરમાં એ અશુશ્વ ઘટનાઓ અની.

સં. ૧૬૫૮ના શ્રાવણ વદ ૧૪ના રોજ, સુરજભાગે બીજા પુત્ર હશિપ્રસાહને જન્મ આપ્યો. એ પછી, સં. ૧૬૬૨માં બીજા પુત્ર, જમુલાઈને જન્મ આપ્યો. તણું વર્ષ ના જમુલાઈ, સં. ૧૬૬૫ની આખાડી અમાવાસ્યાના હિવસે, એ હિવસની દૂંડી માંહળી આડ અચાનક જ અક્ષરનિવાસી થયા. નાથજીલાઈના વિરોધીઓએ તરત જ આ તક જડપી લીધી. એમણે વાત વહેતી મૂકી, “જગદુશ શ્રીમદ્ભાગવતાયાર્થ ઉપર કેસ કરવાનું નાથજીલાઈને, આ ઈંગ મહિયું છે. હજુ સરેળા ચેતીને જે એ એમની માઝી માગી દે, તો સુધી રહેશે; નહિ તો એમના ઉપર હુઃખનાં આડ ઊગશે.”

ને લાઈચા વાત કહેવા માટે આજ્યા હતા, તેમને પાસે એસાડીને નાથળું-
ભાઈએ બધી વાત ખૂબ શાંતિથી સાંસળી.

“કહો તો એક પ્રશ્ન પૂછુ. કોઈ માણુસને મારવાની કે જિવાડવાની
શક્તિ, બીજા માણુસના હૃથમાં છે ખરી ? એક માણુસના જનમ અને
મરણની દોરી, બીજા માણુસના હૃથમાં છે ખરી ?” નાથળુભાઈએ પૂછ્યું.

“ના,” રેલા ભાઈએ મીતાદરી જવાબ આપ્યો.

“તો પછી મારુ પુત્રનું મૃત્યુ, બીજા કોઈ માણુસની ધર્છા કે
પ્રેરણથી થયું છે, એવું કેમ કહેવાય ?” નાથળુભાઈએ બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ન કહેવાય. પણ સાધુ સંન્યાસી અને મહાત્માનોની ખર્દા નજર
થાય તો તેની ખૂરી અસર તો થાય ને ?” રેલા ભાઈએ કહ્યું.

“સાચા સાધુ પુરુષ એમનો દ્રોહ કરવામાં આવે તો પણ સામાનું
જૂડું કરી શક્યતા નથી કે તેવો કોઈ શાષ્ટ પણ ઉચ્ચારના નથી; છતાં એવા
પુરુષના દ્રોહકર્મનું ભાડે અશુલ ઈણ દ્રોહ કરનારને સોણવાનું પડે છે એ
ખર્દું છે. પણ મેં તો આજ હિન કુથી શ્રીમદ્ શાંકરાચાર્યનો દ્રોહ, વિચાર,
વાણી કે વર્તન, કોઈ રીતે પણ થાય એવું કંઈ જ કર્યું નથી. એમણે મને
વિના વાંકે ન્યાતાઙ્ગાર મૂકાયો, છતાં હળ આજે પણ મારુ મનમાં
એમના માટે આડરભાવ પહેલાં હતો તેવો જ કાયમ છે.” નાથળુભાઈએ
કહ્યું.

“પણ ત્યારે, એમની સાથે અધડો થયા પછી થોડા મહિનામાં જ
તમારો પ્રથુ વર્ષનો ઉછરેલો પાંગદેલો પુત્ર કેમ મરી ગયો ?” રેલાભાઈએ
ગાંધી પ્રશ્ન કર્યો.

“તમે ઘણો સારો પ્રશ્ન કર્યો. તમે એતો માનો છો ને કે માણુસ
જન્મે છે ત્યારે જ એણું, એ હેઠળમાં ડેટદો વખત રહેવાનું છે એની આખુષ્ય
ગર્ભાદા વિધાતા એના લલાટમાં લાપે છે ?” નાથળુભાઈએ પૂછ્યું.

“હા.”

“અને વિધાતાએ એના મુત્યની જે ઘડી પળ લાખી હોય, તે પહેલાં
બીજા માણુસો ગમે તેવા પ્રયત્નો કરે તો પણ એવું મૃત્યુ થતું નથી.

તેમજ એ ઘડીપળ પણ એને લુંગનો રાખવાના વાખ પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો પણ એ લુંગનો રહી શકતો નથી. એ પણ તમે માનો છો ને ?” નાથજીબાઈએ બીજો પ્રક્ષે પૂછ્યો.

“હા. વિધિએ નક્કી કર્યું હોય તે ઘડીએ જ માણુસનું ભૂત્યુ થાય છે, એ વાત સૌ ટકા સાચી છે. ‘લંબાટે લંબેલા દેખ, નથી મિથ્યા કરી થાતા’ એવું માટા કવિઓએ પણ ગાયું છે.” પેલા ભાઈએ કહ્યું.

“તો પણ કોઈની કૂડી નજર થવાથી યા છંચાથી કોઈનું ભૂત્યુ થયું એમ શી રીતે કહેવાય ?” નાથજીબાઈએ પૂછ્યું.

“નજ કહેવાય.” પેલાભાઈએ કહ્યું.

“કાગનું બેસવું અને ડાળનું ભાગવું” એવા ચોગાતુયોગે લુંગનમાં ઘણી વગત બને છે. પણ ત્યારે માણુસ, પોતાની અનુકૂળતા અને ભરજી પ્રમાણે એ ઘઠનાચોને ઘટાડે છે. અને “આ મેં કર્યું,” “આ મેં કર્યું,” એવું માની-મનાવીને કુલાતો ફરે છે.” નાથજીબાઈએ કહ્યું.

“તમે કહો છો એ સાચું છે.” પેલા ભાઈ એ કહ્યું.

“સાચી વાત એ છે કે, જ મુલાઈ તો લગવાનનો લક્ત હતો. કંઈક આમી રહી ગઈ હોય. એટે તે લગવા મારે લગવાને એને અહીં મારે ત્યાં મોકલ્યો હતો. એ હતો તો ત્રણું વર્ષનો અણુસમજું ગણ્યાય એવો બાળક પણ લગવાનનું ચાન, ભરજી અને કીર્તન સુજ અને સમજું માણુસની જીમ કરતો હતો. એની આમી પૂરી થઈ એટલે, લગવાને એને પોતાની પાસે આલાવી લીધો. માણુસને હિંદ્યદેહ ગ્રાન્ટ થાય અને એ હેઠ વડે લગવાનની સેવા કરવાનું અલૈકિડ સુખ મળે, એથી વિશેષ બીજું શું લેઈએ ? લગવાનની સેવા કરવાનું અખંડ સૌલાલ્ય ગ્રાન્ટ થાય, એમાં માનવહેણી અને માનવજીવનની સાર્થકતા રહેલી છે. જ મુલાઈને એ મહિયું એથી બીજું રહું શું ? વળી મારે હોથ હોય, યા મારાથી કોઈ અપરાધ થઈ ગયો હોય તો હું, શ્રીમદ્ભાગવતાચાર્યની તો શું, બીજી નાનામાં નાના માણુસની પણ મારી માગવા હું મેશાં તૈયાર છું. જીલનો સ્વીકાર કરી સુધૃત્વામાં સુખ અને શાંતિ છે, પણ મેં કોઈ અપરાધ કર્યો નથી એટલું

મારે મારી ભાગવાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. માણુસના જીવનમાં સુખ હુંઘ કોઈનાં પ્રેર્યાં કે મોકલ્યાં આવતાં નથી. પણ ભાગવાનની આજાનું બેગલું પાતન કરવામાં આવે છે તેગલું સુખ મયે છે અને એ આજાનું ઉત્ત્સંધન કરવામાં આવે છે એગલું હુંઘ આવે છે.” નાથજીલાઈએ કહ્યું.

“નાથજીલાઈ! તુમે વયમાં નાના છો, પણ મહાજાની છો. બીજાઓની વાતો સાંભળજીને હું તમને કહેવા આવ્યો એ ધારું એતું થયું છે, પણ ભીજુ દસ્તિએ વિચાર કરતાં એથી સારું પણ થયું છે. મને એથી સારી વાતનું જાન સાંપડયું છે. મારા જીવનમાં એ ધારું ઉપયોગી થશે.” પેલા લાઈએ હૃથ નેડીને વિદ્યાય લેતાં કહ્યું.

નાથજીલાઈના આ શખ્ફો જ્યારે વાત વહેતી મૂકનારાઓના કાને પહોંચ્યા, ત્યારે એ લોકો આચ્ચર્ય અને શરમથી હિંમૃહ બની ગયા.

ઉપર્યુક્ત ઘટના બન્યા પછી બીજાજ મહિને શ્રાવણ વહ ૧૪ના દ્વિસે સવારે નાહી ધોઈને પૂજા કરી રહ્યા પછી, નાથજીલાઈના વચ્ચેવિષ્ણ માતુશ્રી પાર્વતીભાને તાવ આવ્યો. પાર્વતીભા, સત્યનિષ્ઠ, ધર્મપરાયણ અને અતિ પ્રેલાવશાળી સન્નારી હતાં. પરમાત્માના પ્રગટ સ્વરૂપની ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિષ્ઠાનું અમેદ બળ, એમના જીવનમાં તાણુંવાણુંની માર્ગક વણ્ણાઈ ગયું હતું. એમના દરેક શરૂઆત અને ડિયામાં એ બળ પ્રતિબિંબિત થતું હતું. એ ભારે વ્યવહારકુશળ પણ હતાં. પતિની જમીન જગીર જુદા જુદા ગામે વિસ્તરેલી હતી; ધીરધારનો ધર્યા પણ સારો ચાલતો હતો. એ બધું સંભાગવાની જવાબદારી પત્ની પાર્વતીભા ઉપર છેડીને ઇંદ્રજારમદારા હેલ છેડી ગયા હતા. પુત્ર નાથજીલાઈ ત્યારે સર્જીર હતા. નળુકના સગા સંખ્યાધીનો જમીનજગીર પડાવી લેવાની પ્રવૃત્તિએ કરતા હતા. પણ અહીને દસ્તવાભીને જાણું છે,

“કોઉકો બળ ઘટ ગાવડો, કોઉકો પરિવાસ;
હમકું બળ એક રાવરો, પુરુષોત્તમ ર્યાર.”

આ અમર પંક્તિઓમાં જાણ્યા પ્રમાણે, પાર્વતીભા, “પુરુષોત્તમ પ્યારા”ના બળ ઉપર નિર્ભર્ય બનીને ભારે કુનેહુંપૂર્વક વ્યવહારકાર્ય ચલાવતાં હતાં. પુત્ર નાથજીલાઈ ઉપર મા તરીકે એમને અનહૃહ પ્રેમ હતો.

પણ તહુથંત, પુત્ર માટે એમના મનમાં પૂજયભાવ અને આહરદિષ્ટ પણ હતો. એ જાણુતાં હતાં કે અગવાને, શ્રીગોપીનાથજી સ્વરૂપે હર્ષન હઈને, પોતાના એક મુક્ત પુરુષને પોતાને ત્યાં પુત્રરૂપે મોકલ્યા છે. એ હૃડીકિલના ડારણે, એ જીવનમાં જીવન અને આનંદ અનુભવતાં હતાં. વાતવાતમાં નાથજીભાઈને એ “જો પીનાથજીએ હી ધૈર્યા પુત્ર તરીકે આજાયાવતાં યા જો ગોનાથજીએ કોઈ સુકૃતભર્ણ પુત્રરૂપે મોકલ્યા છે,” એવું એ કહેતાં ત્યારે, એમના સુખ ઉપર અલોકિક તેજ ફેલાઈ જતું હતું.

એ ખૂબ નીડર હતાં પણ એમની વાણી અતિમધુર અને ભારે એઓ જરૂરી હતી. વાણીમાં પઢે પઢે એ વિચેક-મયાર્ગ સાચવતાં, પણ એ બાબે યા કહે એટલે સામાન્ય માણુસને એ પ્રમાણે કર્યેજ છૂટકે થતો. કુટુંખના સભ્યો અને જ્ઞાતીજનો સાથે એ ખૂબ મીડાશથી વર્તતાં હતાં; પણ દરેક ઉપર એમનો ધણેણ સારો પ્રભાવ પડતો હતો. પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની સર્વોત્તમ નિધાના પરિણામે, એ ને બાબે યા કહેતે સાચું પડતું હતું. એમની વચનસિદ્ધિના ચમત્કારનો અનુભવ તો ધણું માણુસને થયો હતો:

એક વખત, વરસાદ જેંચાયો, લોકે ઉદ્રોગ અને ચિંતાપૂર્ણ દર્શિએ રોજ આકાશ સામે જોયા કરે; રોજ વાદળાં જામતાં પણ, એડીવાર પણી વિભરાઈ જતાં. લોકોના, ખાસ કરીને એકૂતોના જીવ અદ્વાર થઈ ગયા. શ્રદ્ધાળું લોકોએ વરસાદ આવે એ માટે હોમ હવન શરૂ કર્યા; ધણુએ લજ્જન કીર્તનો શરૂ કર્યાં. એક હિવસ, વીસ બાવીશ સત્તસંગી ખાઈએ તથા સાતેક પુરુષો પાર્વતીભા પાસે અચ્યાં અને વરસાદ આવે એવું કંઈક કરવા વિનંતી કરી.

“વરસાદ વરસાપવાની શક્તિ માણુસમાં હોતી નથી, એ તો અગવાનના હાથની વાત છે; એમની દર્શિણ થાય ત્યારે અને ત્યાં એ વરસાદ વરસાવે છે; માણુસ માનતો હોય કે હું મંત્ર અણું હું અથવા કોઈ કિયા કરું હું એટલે વરસાદ પડે છે, તો એ ધરમ્મણ જોણું છે.” પાર્વતીભાએ ગંભીર બનીને કહ્યું.

“તમે કહો છો તે વાત સંપૂર્ણ સાચી છે. અમે તો વરસાદ આવે એવી અગવાનને વિન તિ કરવાનું તમને કહીએ છીએ.” એ ચાર સ્વીએઓએ તથા એ લાઈએઓએ કહ્યું.

“અગવાનને અંતરનું જ્ઞાવથી કરેલી વિનંતિ અને પ્રાર્થના જોકા-
વરસુલ ભગવાન તરત જ સાંખળે છે.” પાર્વતીયાએ કહ્યું.

“અમે ભગવાનને પ્રાર્થના કરીએ અને તમે ભગવાનને પ્રાર્થના કરો
તેમાં ધ્યોન કરો છે. તમે ભગવાનને પ્રાર્થના કરો તો ભગવાન તરત સાંખળે
છે.” પેલાં નરનારીયાએ કહ્યું.

“તમારી પ્રાર્થના પણ ભગવાન સાંલળેજ છે, પણ ધ્યાન વખત
એ સમજાતું નથી. પણ, એ વાત જ્વા હો. વરસાહ ન આવે તો,
જીવપ્રાણીમાટે જૂથ હેરાન થાય; અને સર્વ દૈધને હુંઘ અને જ્વાસ થાય
શેવું અને એ ઠીક નહિ. ચાંડો આપણે બધા સેણ મળીને ભગવાનની
વિનભ્રાવે સ્તુતિ પ્રાર્થના કરીએ. સર્વમંગળકર્તા શ્રીહરિ સારું કરશો.”
પાર્વતીયાએ કહ્યું.

અમ કહીને પછી, પાર્વતીયા બધાને સાથે લઈને બહાર ઘરના
ચોકમાં આવ્યાં. લીંત આગળ ખાંને મૂકીને તે ઉપર ગુંધ વસ્તુ
પાથરું અને તે ઉપર ભગવાન શ્રીન્વામિનારાયણની ચિત્રપ્રતિમા
બધરાવી, બાજુમાં એક કોડિયામાં ધીનો હીંવો કર્યો. બધાં ચિત્ર-
પ્રતિમાની સામે એઠાં અને પછી, શ્રીન્વામિનારાયણ મહાનામ મંત્રની
ધૂન શરૂ કરી. એક કલાક થયો, બીજે કલાક પૂરે થાય તે પહેલાં જ,
આકાશ કાળાં વાહણોથી છવાઈ ગયું; ઠોડે પવન ફૂંકાવા લાગ્યો. અને થોડી-
પારમાં જ વરસાહ મુશ્ણગધાર વરસવા લાગ્યો. ચિત્રપ્રતિમા પલણે નહિ
અને હીંવો એલાવાઈ ન જય તો માટે એક ભાઈ તે ઉપર છતી ધરીને જીબા
રહ્યા. મોડો મોડો પણ વરસાહ પડવાથી સર્વત્ર આનંદ વ્યાપી ગયો.

એવાં પાર્વતીયાને એક દિવસે તાવ આગ્યો. એ ધ્યાનસ્થ થઇ ગયાં.
ઝીજાયોને લાયું કે શરીરે ઠીક નહિ હેઠાં એટલે એ સ્રુદ્ધિગયાં છે.
નાથજીભાઈ એ વાપતે મંહિરમાં દર્શન કરવા ગયા હતા. દરેક વાગે જે
થેર આવ્યા અને પીતુના નિયમ મુજબ પાર્વતીયાને પગે લાગવા
સીધાજ અંદર એરડમાં ગયા; માતાને પગે હાથનો સ્પર્શ કર્યો ત્યારે
એમને તાવ આવ્યાની ખખર પડી. માતાને તાવ જુઓડો નેહને નાથજી-
ભાઈના અંતરમાં દ્રાગ પડી. એમના હાથનો પગે સ્પર્શ થતાં જ, પાર્વતી-
યાએ આંખ ઉધાડી.

“લાઈ ! મંહિરે હર્ષન કરી આવ્યો ? કોટ પાદડી ઉતારીને પછી મારી પાસે આવીને શાંતિથી બેસ. શ્રીડી વાત કરવી છે.” પાર્વતીભાઈને નાથજુલાઈની પીઠે હાથ ઝેણતાં ઝેણતાં કહ્યું.

નાથજુલાઈએ કોટ પાદડી ઉતારીને યથાસ્થાને મૂક્યાં અને પછી માતાની પથારી પાસે એમીને ચરણું દળાવવા લાગ્યા.

“લાઈ ! એક વાત કહું તે ગલચારાયા સિવાય શાંતિથી સાંભળ. આવતી કાઢે સવારે આડ વાગે, મને લગવાન ધામમાં તેડી જશે.”
પાર્વતીભાઈએ એકદમ ગંભીર અનીને કહ્યું.

“હે !” નાથજુલાઈના સુખમાંથી એ એકજ શાખ નીકળ્યો. અને બીજુ જ પણે એમની આંખમાંથી શાબદુભાદરવો વહેયો શરૂ થયો. એ ધૂર્ણે ધૂર્ણે રહી પડ્યા.

“લાઈ ! વિહારીલાલજ મહારાજ જેવા સમર્થ આચાર્ય અને બાળ-
મુકુંદદાસસ્વામી અને નિષ્ઠામાનંદ અદ્ધ્યાત્મારી જેવા લગવાનની જેમ પૂજન્ય
એવા સંતોના સમાગમદિપી જાનમૃતનું તે આડંડ પાન કહ્યું છે, છતાં
હું આ શું કરે છે ? મેં જે વાત કહી તે માટે રહવાનું હોય ?” પાર્વતી-
ભાઈએ સાંચ્ચય હુઃઅ વ્યક્તત કરતાં કહ્યું.

“વહુલસોઈ માતા, જ્યારે પુત્રને એકદો મૂડીને વિહાય થવા
તૈયાર થાય ત્યારે કયા પુત્રને હુઃઅ ન થાય ? કયા પુત્રને શોક ન થાય ?
કયા પુત્રને રહણું ન આવે ? બા ! તમારું હૃદય તો કુસમથીય કોમળા છે.
તમે આવાં કરેર કેમ થાવ છો ? તમે માર્ણ માત્ર માતુશી નથી; પિતા
પણ છો; એટલું જ નહિ મારા શુળ્ક પણું તમેજ છો.” એ હુંથી માતાના
ચરણું પકડીને રહતાં રહતાં નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“લાઈ ! તારી બધી વાત સાચી. પણ પરાતપર પુરુષોત્તમ-
નાશયણું પોતે હર્ષન હે અને પોતાના ધામમાં તેડી જથ્ય, એ
તો માનવજુલનો અમૂલ્ય દ્વારાવો કરેવાય. લગવાન પોતાના
લક્તને હિંયદેહ આપે અને એ હિંય દેહ આપીને પોતાની અદૌરીકિં
સેવામાં નોડી હે; એ અવસર સાંઘડે એ તો જીવનની મોટામાં મોટી સિદ્ધિ

કહેવાય. આપણું જીવનતું એજ પરમ ધૈર્ય અને કલોંબ છે અને હુલ્લાભમાં હુલ્લાસ કહેવાય એવો લાલ છે. એવા વખતે રહવાતું હોય? લાઈ! તું મહાશાની છે. ભગવાનના પ્રગટ સ્વરૂપને તેં એણાખ્યું છે અને એ સ્વરૂપનું સાધર્થી દેહ છતાં જ તું પાઢ્યો હું. એટલે આવા પ્રસંગે તો ધૈર્ય ધરીને ચ્યુણદિષ્ટએ કે કંઈ શોકની લાગણીએ ઓભરાય તેને જાનદિષ્ટએ મનમાં સમાવી હેવી નોદુંઘે; અને તારે બીજાએ માટે આદર્શ માર્ગદર્શંક તરીકે વર્તાયું જોઈએ. તેના બદલે તું શોક કરે એ શોભતું નથી.” માતા પાર્વતીએ કહ્યું,

“ઓ! આવા પ્રસંગે શોક કર્યો થતો નથી, પણ સ્વાભાવિક રીતેજ થઈ જાય છે. તમે કહો છો તે વાત જ સાચી છે. ઓ! હવે હું શોક નહિ કરું. તમે શ્રીઅમહારાજની પૃથ્વી ને આજાનુસાર સુખેથી ભગવાનના ધામમાં સિધાવો.” આપોમાંથી ધોતિયા વડે ધીમેથી આંસુએ ઝૂઠી નાખીને નાથઅલાઈએ કહ્યું.

“લાઈ! તારા શાષ્ટ્રો સાંલળીને મને ધણ્ણો આનંદ થયો છે. એક બીજુ વાત કહું: મારી ઉત્તરક્રિયા વખતે એમ લાગે છે કે, ન્યાતવાળા કે સંગાં સંખધીએ શ્રાવી ઉપાધિ કરશે.” પાર્વતીએ કહ્યું.

“ઓ” જીવનમાં જાત જાતની ઉપાધિએ હું સહન કરતો જ આવ્યો હું. એટલે, એની ચિત્તા હવે તમે મનમાં રાખશો નહિ.” નાથઅલાઈએ કહ્યું.

“લાઈ! તારા રક્ષણ માટે તો ભગવાને પોતાનું સુદર્શન ચક્ર તારી ઇરતું મૂકેલું જ છે, એટલે તારા રક્ષણ માટે મને કોઈ પ્રકારની ચિત્તા થતી નથી. પણ ઉપાધિ આવી રહી છે એમ અગાઉથી જાણીએ તો એનો છિમતપૂર્વક સફળ સામનો થઈ ગાડે. ઉત્તરક્રિયા વખતે કે ઉપાધિ આવશે તે નવતર પ્રકારની હશે. પણ ઉપાધિ યોજનારાએ એમાં નિષ્ફળ જવાના છે. ભગવાન એવી વ્યવસ્થા કરશે કે ઉપાધિના યોજના હુથ ધસતા રહશે. ઉપાધિના અમલ કરવાનો વગત જ નહિ આવે; અને ઉપાધિ આપો-આપ જ ટણી જશે. પણ સલામતી ખાતર મારા તેરમાના દિવસે ન્યાત સમસ્તને જમાડી શકાય એ પ્રમાણે સીધું સામની તૈયાર રખાવને.”

અથડિત લાગતાં, એટલું કહીને પછી પાર્વતીએ આવતાં બંધ થયાં અને પથારીમાં આડે પડ્યે થયાં.

“આ ! ઉપાધિચોણી વાત હુંએ આજુચો રાખે. તમારી શ્રી ઈંદ્રિણ છે તે કહો. તમારા તેરમાના હિવસે ન્યાત સમસ્તને જમાડવાની તમારી ઈંદ્રિણ હોય તો હું તે ઈંદ્રિણ પૂરી કરવા તૈયાર છું.” નાથજીલાઈએ હોય કહીને કહ્યું.

“મારા તેરમાના હિવસે આપણા બ્યવહારને શોખે એ રીતે અફલોજન કરવાને. ન્યાત સમસ્તને જમાડી શક્ય એટલું સીધુ સામની તૈયાર રાખવાનું કરશું તો કંઈ ઉપાધિ જીભી કરવામાં આવે ત્યારે પહોંચી વળાય અને વાંચો ન આવે એટલા માટે મેં કહ્યું છે. તમે બધા હાકોરળુને થાળી કરીને પરખારો, પછી મારી પાસે જેસીને તું લક્તચિત્તમણિના શાંતિપાઠના પાંચ પ્રકરણો (પ્ર. ૨૬ થી ૩૧ સુધી) વાંચને અને પછી મહાનામમંત્રની ધૂન અને કીર્તન કરજો.” પાર્વતીએ આંખો ઉઘાડીને કહ્યું.

“આ ! તમે રજ આપો તો ધાડું પ્રસાહીનું દૂધ લાવું.” નાથજી બાધુએ વિનાંતિ કરતા સ્વરે કહ્યું.

“ભલે, વાડકીમાં થોડું દૂધ લાવ. તારા હુાથનું દૂધ પીતાં મને ધણો આનંદ થશો.” પાર્વતીએ ઇંકડું હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

તરતજ સુરજખા વાડકીમાં પ્રસાહીનું દૂધ લઈ આવ્યાં. નાથજીલાઈએ પાર્વતીએ પ્રેમથી એ દૂધ પાયું.

પાર્વતીએ બીજા હિવસે સવારે દેહત્યાગ કરવાનાં છે એ વાત, ગામમાં આશ્રિત સત્ત્યાંગીઓમાં તરતજ વચ્ચુંચે પ્રસરી ગઈ. એ હિવસે મેઢી રાત સુધી અને બીજા હિવસે એટલે શ્રાવણી અમાવાસ્યાના હિવસે વહેલી સવારથી જ નાથજીલાઈના ધર સત્ત્સંગી નરનારીઓનાં વૃંદ આવવા લાગ્યાં. સવારના સાડા સાત સુધી પાતાની પાસે જે કોઈ આજ્યુ તેની પાર્વતીએ જાતે ખખર અંતર પૂછતાં અને પછી “લગવાનનું ભજન કરજો” એમ કહીને જ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહીને તેને વિહાય કરતાં રહ્યાં.

સાડા સાત વાગે, એમણે પોતાં કાગવન્નામભંગની ધૂન શરૂ કરી—કરાવી અને પછી અરાખર આઠ વાગે દેહ છોડી હીથે.

નાથજુલાઈ બાર વર્ષના હતા ત્યારે પિતા કૃંચારામભાઈએ દેહલ્યાગ કર્યો હતો. એમના તેવીશમા વર્ષું માતા પાર્વતીએનો દેહવિલય થયો. એ હિંસે, નાથજુલાઈ સુકલક હે રહ્યા. હશેક મિનિટ રહ્યન કર્યા પછી જાણે પાર્વતીએ સહેલે એમને ઠપકો આપતાં હેઠ એવું એમને લાગ્યું. એ તરત જ શાંત થઈ ગયા. શાસ્વેકાણ વિધિપૂર્વક એમણે પોતાની પ્રિય માતાના પાર્થિવ દેહના અંત્યેષ્ટિ સંસ્કાર કર્યા.

ધીન હિંસથી રેઝ સવારે લક્ષતચિત્તામણું અને સાંજે અગબદ ગીતાતું વાંચન શરૂ કરવામાં આગ્યું. પાર્વતીએ, પોતાના નયોદ્ધાહુના હિંસે ન્યાત સમસ્તને જમાડી શકાય એવટા પ્રમાણમાં નીધુસામણી તૈયાર કરવાતું શા કરણે કર્યું હુશે એ ધરમાં કોઈને સમબન્ધું ન હતું; પણ નાથજુલાઈએ, માતાની કૃંચા પ્રમાણે એ માટે આવર્યક સીધુસામણી તૈયાર કરવી રહી હતી. જાતિના મોટાભાગના સભ્યો આ શોક પ્રસંગમાં નાથજુલાઈ જોઉં સહભાગી થયા હતા; પણ, જે થોડાઘળુની કૃંચા એમની માનહાનિ કરવાની હતી, તેમની પડહા પાછળની લ સેરણીના કારણે તેરમાના હિંસસે સવારે જાતિના આજે નામશોષ થયેલા એક રિવાજની ઓધ લઈને ઉપાધિ જોલી કરવાનો પ્રવાસ થયો હતો. પણ પાર્વતીએએ આગાહી કર્યા પ્રમાણે એકાદ કલાક પછી હશેક વાગતા પહેલાં એજ રિવાજની ધીજી એક જોગવાઈના કારણે, એ ઉપાધિ જોલી જોગી તેવી આપોઆપજ ટુણી ગઈ. ત્યારે હોકેને એ વાતની આગ્રી થઈ કે, માણુસનું ધાર્યું કંઈજ થતું નથી; કૃંચદે ધાર્યું હોય છે તેમજ થાય છે; અને જેનું રક્ષણ શ્રીહરિ કરી રહ્યા હોય છે તેનો કોઈ વાળ સરખેય વાડો કરી શકતું નથી. નાથજુલાઈએ પોતાના ન્યવહારને શોખે જેવી રીતે શાસ્વેકાણ પાર્વતીએની નયોદ્ધાહુની કિયા કરી અને જાતિજનાને થશેચું જમાડી તૃસુ કર્યા.

૨૫. બાળાધિનોરમાં સુન્માન

પ્રેમચંદ્રભાઈએ, જ્યારે બાળાધિનોર રાજ્યનું દીવાનપદ સંભાળ્યું હોય, રાજ્ય લારે આર્થિક ભૌસ અનુભવી રહ્યું હતું. નવાખ જોરાવરમાનનું ને સ્વભાવ કંઈક ધૂની અને ઉડાડી હતો; એટલે, તિનેરીમાં પૈસા છે તે નહિ, એની તપાસ કે વિચાર કરાં સિવાય જ એ ખર્ચ કરતા. જે કારણે, રાજ્યના માયે થોડું હેવું પણ થઈ ગયું હતું. પ્રાણ ઉપર વધારે કરવેરા નાખી શકાય એવી સ્થિતિ ન હતી; એટલે આર્થિક સ્થિતિ સર્જર કરવા માટે શું કરવું એ પ્રશ્ન નવાખને મૂંઝવી રહ્યો હતો. એજન્સીના અમલદારોએ પણ આ કારણ થાડી વાદ આંખ ખતાવી હતી અને આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા માટે નક્કર પગદાં તાકીદ લેવા માટે સૂચના કરી હતી. બાળાધિનોર રાજ્યને, ઠાસરા અને ઉમરેહના શરાદ્ધા સાથે પરાપૂર્વી લેવાડેવડને વ્યવહાર ચાલતો હતો. ઠાસરાના પ્રેમચંદ્રભાઈની દીવાનપદે પસંગી કરવા માટે, આર્થિક વ્યવહાર તથા સ્થિતિ પણ કંઈક અંશે કારણું હતા.

પ્રેમચંદ્રભાઈએ આ બધી હકીકત નાથળુભાઈને જણ્યાવી અને તેમની સલાહ સંમતિથી, એમણે પણ પગદાં પહેલાં લર્યાં: (૧) નવાખના ઉડાડી ખર્ચ ઉપર એમણે કાય મૂક્યો—નવાખનું અંગત ખર્ચ અને મહેલનું ખર્ચ અસુક યતાની બહાર ન જાય, એવું બધન એમણે નવાખ પાસે રવીકારાયું. (૨) રાજ્યના કરવેરાની વસુલાત કાયદાની મયર્દામાં રહીને, કંઈક રીતે કરવાનો આહેશ તાખાના અમલદારોને આપ્યો. (૩) આ સાથે જ, કેટલીક ભીનજડરી જગ્યાઓ, કામો અને ખર્ચ એમણે બંધ કર્યાં. એ ચેતે પ્રમાણિક અને ન્યાયનીતિ પરાયણ હતા, ધર્મનું ચુસ્ત પાલન કરતા હતા. એટલે, એમનાં આ પગદાંઓની ઘણી સારી અસર થઈ. હોઢેક વર્ષમાં તો રાજ્યના માયેથી હેવાનો ભાર જોતરી ગયો; નવાખની ખુશીનો પાર ન રહ્યો; એજન્સીના અમલદારોને પણ આટલા દૂંકાગામાં નવાદીવાને મેળવેલી સિદ્ધિથી આશ્ર્ય થયું. દીવાનની ખુદી અને શક્તિ માટે સૌ કોધિના મનમાં આહરમાન વર્દ્યાં.

પણ, બીજા જ વર્ષે, નવાખ જોસાવરખાનજીનો દેહાંત થયો. મૃત્યુ પામતા પહેલાં, નવાએ પોતાના પુત્ર યુવરાજ મનવરખાનનો હાથ, પ્રેમચંહભાઈના હાથમાં સૌંપ્યો; અને એની સંલાળ રાખી, રાજનો અને રાજકુર્તાનો ઉત્કૃષ્ટ થાય, એવું કરવાની ખાસ લલામણુ કરી. જોસાવરખાનજી જાણતા હતા કે, પ્રેમચંહભાઈના ધર્મ, ન્યાય, સત્ય અને નીતિ પરાયણ જીવનને મૂળ આધાર નાથજીભાઈછે; તેથી નાથજીભાઈનાં પગદાં રાજની ભૂમિ ઉપર કરવાની એમની ધર્ષણી ધર્ષણા હતી; પણ એક યાંધીજા કારણે, પોતાના જીવનકાળમાં એ ધર્ષણા એ પૂરી ન કરી શક્યા. પણ પોતાની એ ધર્ષણા પૂરી કરવા માટે એમણે, મરતા પહેલાં પુત્ર મનવરખાનને ખાસ લલામણુ કરી.

યુવાન નવાખ મનવરખાનજી ખુદ્દિશાળી હતા. પ્રેમચંહભાઈ હીવાન હોવા છતાં, એ એમને વડીલ માનતા હતા. નાથજીભાઈને બાલાશિનોર ઓદ્ધાવવાની પોતાના પિતાની અધૂરી રહેલી ધર્ષણા પૂરી કરવા એ ઉતાવળ કરતા હતા. પ્રેમચંહભાઈ પણ નાથજીભાઈને બાલાશિનોર પદ્ધારવા માટે વારંવાર વિનંતી કરતા હતા; પણ, એક યાંધીજા કારણે, નાથજીભાઈ બાલાશિનોર જવાનું ટાળ્યા હતા. દ્વારકાના પીડાધિપતિ શ્રીમદ્દશંકરાચાર્યે આદરેલી ઉપાધિ ટળી ગઈ હતી. વડતાલમાં આચાર્યશ્રી મહારાજ લદ્ભીપ્રસાદજીના ગાદીત્યાગના પરિણામે જીલી થયેલી સુસ્કેલીઓને ઉકેલ આવી ગયો હતો; એટલે પણ, નાથજીભાઈ બાલાશિનોર જવા સંભત થયા.

બાલાશિનોર જવા માટે સેવાલિયા ર્ટેશને જીતરસું પડે છે. નાથજીભાઈ માટે રાજકુર્તાનો અંગત આદરલાવ વ્યક્ત કરવા માટે, નવાખના ભાઈ, બીજા પ્રથુસરદારો અને હીવાન પ્રેમચંહભાઈ પોતે, એમ પાંચ જીણના પ્રતિનિધિમંડળે, નાથજીભાઈને સેવાલિયા ર્ટેશને સત્કાર કર્યો. બાલાશિનોરની પ્રજામાં પ્રેમચંહભાઈ ખૂબ દોડપ્રિય હતા; એટલે, દોકોએ જ્યારે જાણ્યું કે, પોતાના લાડીલા હીવાનના શુરુલ આવે છે ત્યારે, દોકોએ વગર રહે આપણા નગરને ધર્મપતાકાથી શાખુગાયું; ગામના પ્રવેશદ્વાર આગળ અને નગરના સુખ્ય માર્ગો ઉપર ધર્ષણી કર્માનો જીલી કરવામાં આવી. એ કર્માનો કોઈ જરૂરાએ રેશમી વન્નોની હતી, કોઈ જરૂરાએ વાસણોની હતી, કોઈ જરૂરાએ કૂલોની હતી,

તો ચોકણી લોકોએ અને મોટા વેપારીઓએ પોતાના બજાર આગળ ચાંહી અને સોનાના દાગિના અને વાસણોની કમાને કરી હતી. ગામના પ્રવેશદાર આગળ પાંત્રીશ કુમારિકાઓએ (નાથજીલાલાઈની વય એ વખતે પાંત્રીશ વર્ષની હતી) માથે શુદ્ધ અને સુગંધીજળ ભરેલા કળણો લઈને, નાથજીલાલાઈને અક્ષત પુષ્પથી વધાવીને, ઓવાસણું લીધાં. એ પછી, નવાખ તરફથી એમના ભાઈએ, રાજય તરફથી હીવાન પ્રેમયંહલાઈએ, ગામના નગરશૈઠ અને સુધરાઈના આચંદ્રાં, નથા જુદી જુદી જાતિના આગેવાનોએ ફૂલહાર કરી, એમને સતકાર્યા. પછી, એ વોડાની ગાડીમાં બેસાડી, એમની નગરસ્થાપા કાઠવામાં આવી. રાજની પોલીસ ડિપરાંત બધાજ અમલહારો, નગરશૈઠ, નગરના આગેવાનો, સામાજિક કાર્ય કરો અને જુદી જુદી જાતિના પંચો યાત્રામાં જોડાયા હતા; નગરમાં જે ધર્મસંસ્થાઓ હતી, એના વડાઓ પણું યાત્રામાં સામેલ થયા હના. મોખરે રાજના બેન્ડવાળા અને પોલીસ ચાલતી હતી; પછી, શરણાઈવાળા હતા; એ પછી, નગરના લોકો, પછી બીજા બેન્ડવાળા, પછી અમલહારો અને બીજા બેન્ડવાળા, પછી રાજના સરદારો અને હીવાન પ્રેમયંહલાઈ ચાલતા હતા; વોડા-ગાડીમાં, નાથજીલાલાઈની સાથે નવાખના ભાઈ બેઠા હના.

→ નાથજીલાલાઈનો નિવાસ, રાજના અતિથિગૃહમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. રાજના દંજનેરે આખું અતિથિગૃહ ધોળાવી, રંગાવી, શુદ્ધ અને સ્વચ્છ અનાખ્યું હતું. નગરસ્થાપાનો માર્ગ, માનવમેહનીથી છવાઈ ગયો હતો, હેર હેર નાથજીલાલાઈને ફૂલહાર અર્પણ કરવામાં આવ્યા, મેડી, બારી અને છળમાં અધ્યાત્મીચ જીલેલાં નરનારીઓ એમને પુષ્પવર્ષા કરીને વધાવતાં હતાં; એ અડી કલાકના નગરપ્રવાસ પછી, નાથજીલાલાઈ અતિથિ-ગૃહમાં આવ્યા. ચોર ચૌટે એકજ વાત થવા લાગી: “હીવાન સાહેલ પ્રૌઢ-વયના છે અને એમના શુલ્ક શુવાન છે; પણ, ખૂબ પ્રભાવશાળી અને તેજસ્વી લાગે છે.”

નવાખે, દરખાર બરીને નાથજીલાલાઈનું ઝાહેર સન્માન કરવાની આચહનારી ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી; રાજકર્તાની યોધ્ય ઈચ્છાને સંતોષવાનો પોતાનો ધર્મ છે, એમ કરીને નાથજીલાલાઈએ એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો હતો; પણ સાથે સાથે એ શરતો રજૂ કરી હતી કે, સન્માનમાં શેલું પાછડી યા શાલહુશાલા સિવાય ભીજું કંઈ પોતે સ્વીકારશે નહિ; અને

નવાખનું સંમાન કરવાની પોતાને પહેલી છૂટ ભગવી જોઈએ.
નાથજીલાઈની ઉચ્ચવિવેક અને શિષ્ટાચારભરી આ વાત સંબળીને,
નવાખને સાંખ્ય્ય આનંદ થયે. દરખાર બીજે હિવસે સાંજે ચાર
વાર્ષે રાખવામાં આવ્યો હતો; એ હિવસે સવારે, નાથજીલાઈ નગરમાં
બેટલાં પ્રસિદ્ધ દેવસ્થાનો હતાં, ત્યાં દર્શન કરવા ગયાન્દરેક સ્થળે, એમણે
દેવને પુણ્યહાર અર્પણ કરીને, ફળ અને રોકડ બેટ અર્પણ કરી.
સાંજે દરખારમાં, પ્રથમ રાજના ગાયકે, સંગીત પીરસથું. તે
પછી, ત્રણ શાલીએયે, વેહમંત્રોથી અને ત્રણ મોલવીએયે
કરાને શરીરકની રૂખાઈતોથી મંગળવચ્ચનો ઉચ્ચાયાં. તે પછી, નાથજી
લાઈએ નવાખ સાહેબને કૂલહાર પહેરાયા, એક થાળમાં લીંગોમેવો અને
અભિજાળામાં સાકર અને સુકો મેવો ભરીને અને થાળ અર્પણ કર્યા
અને પછી ધોયેલા સ્વચ્છ રૂમાલમાં એકસો ને એકાવન ડ્રિપિયા મુર્ઝીને, તે
નવાખને નજરાણું પેસે રહ્યા. નાથજીલાઈએ, કે ગૌરવલરી રીતે બધી
વિધિ કરી તે જોઈને નવાખ અને સલાજનો ખુશખુશ થયા. પછી, નવાખ
પોતે, નાથજીલાઈને કૂલહાર પહેરાયો, પછી જરીલરતનું એક કિંમતી
શેડું, એક શાલ અને એક પાદડી, એમને અર્પણ કર્યાં.
નાથજીલાઈએ પ્રથમથી ના કહેડી હોવા છનાં, નવાખ આથડ કરીને
એમને એક હુમર અને એક ડ્રિપિયા રોકડા, યોગ્ય લાગે તે કામે વાપરવા
માટે, બેટ આપ્યા. નાથજીલાઈએ, નવાખની સમતિ લઈને, એ રકમ
રાજના વિદ્યાર્થીઓને સહવિદ્યાના સપાહનકાર્યમાં ઊંઘન મળો એવી
યોગ્ય લાગે તે રીતે વાપરવા માટે, દીવાન પ્રેમચંહભાઈને પસત આપ્યી.
રાજમાં અધે ફરીને, કયાં કયાં કેવા સુધારા કરવાની જરૂર છે તે અગે,
દીવાન પ્રેમચંહભાઈ મારદેતે પોતાને સલાહ આપવા માટે, નવાખ દરખા-
રમાંજ નાથજીલાઈને આસ વિનંતી કરી.

નવાખના આથડથી, નાથજીલાઈ દરા હિવસ ભાલાશિનોરમાં રોકાયા.
રાજના બધા ખાતાની બધી સુખ્ય કચેરીએની, એમણે સુલાકાત લીધી.
એમણે હરેક જચ્ચાએ જુહી જુહી સૂચનાઓ કરી, પણ એ બધી સૂચના-
ઓનો સ્વર એકજ હુતો, “દોકેઠમાં સુખ, સલામતી અને સમૃદ્ધિની
ભાવના વધે એવી રીતે બધાએ એકમેક સાથે મળાને કામ કરવું જોઈએ;
ન્યાય માંચો ન થાય અને ત્વચિત મળે અને દોકેને કોઈનાય તરફથી

કનદગત અને અન્યાય ન થાય, એ જોવાનો એમણે અતુરોધ કર્યો; રાજના સેવકો તરીકે, ધ્યાસને, નવાખ સાંદબને, રાજને અને કોકોને પ્રસન્ન કરવા, એજ સર્વનો પ્રાથમિક ધર્મ છે; ધ્યાસને સહા સન્મુખ રાખીને સ્વર્ધર્મ પ્રમાણે કિયા કરવામાં જ નવપર ઉન્નતિ સમાચેતી છે.”

નવાએ આચેહ કરીને, એમને પોતાના મહેલમાં એ વખત આમંત્રયા હતા; તે વખતે, ગામના આગેવાનો, ધર્મ સંસ્થાના વડાએ, ધારશાસ્ત્રીએ, અને કેળવાણીકારોને પણ એમણે પોલાવ્યા હતા. નવાખની આચેહબરી ધ્યાસને માન આપીને, નાથશુલાઙ્કએ ત્યારે ગ્રૂપ મનનીય પ્રવચન કર્યું હતું: પહેલી વખત, એમણે જુવનમાં સ્વર્ધર્મ પાલનની અનિવાર્યતા ઉપર જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોના આધારો ટાંકીને પ્રવચન કર્યું હતું. બીજી વખત, એમણે સર્વધર્મસમન્વય ઉપર સુદૂર પ્રવચન કર્યું હતું. આ પ્રવચન કરતાં એમણે કહ્યું, “ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, કોઈ દેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર અને સાધુની નિઃદા કરવાનો અને સાંભળવાનો નિષેધ કરેલો છે; તે આને જ્યારે જગતના કોકો એકખીજની નિઃદાકૂદ્યલી કરવામાં આનંદ માને છે ત્યારે, સૌ કોઈએ ખાસ ચ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. ભારતમાં અનેક વૈષ્ણવાચારોં અને શૈવાચારોં થઈ ગયા છે, પણ કોઈએ નારાયણ અને મહેશના એક્યાનું પ્રતિપાદન કરેલું નથી; કોઈ પણ વૈષ્ણવાચારો શિવને અને કોઈ પણ શૈવાચારો વિષણુને પૂજનીય માન્યા કે મનાયા નથી અને એમના જન્મોત્સવો ઊર્જવવાની આજા કરેલી નથી; પણ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે શિક્ષાપત્રીમાં આ અનોદ આજાયો. કરેલી છે. સર્વધર્મસમન્વય એટલે, સર્વધર્મ સરખા એવો અર્થી કરવામાં આવે છે, તે બારાબર નથી; પરંતુ, હરેક ધર્મમાં જે સારતત્ત્વો, ગુણુતતરત્વો રહેલાં છે, તે શ્રહણુ કરવાં અને એનાં બીજાં તરત્વો માટે અવગુણુન કેવોં તે-તે બીજાઓને માટે ચોનશેલાં છે એમ માનવું તે. સર્વધર્મસમન્વયની આ વ્યાખ્યા પણ અધૂરી કહેવાય. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ કહે છે, ‘જુદાજુદા ધર્મોમાં ઉપાસ્ય સ્વરૂપ તરીકે જેતું વણું ન કરેલું છે તે સ્વરૂપો પરમાત્માએજ, સેવક, નથાન અને કાયંને અતુરૂપ ધારણુ કરેલાં સ્વરૂપો છે; અને તેથી એમાં પરમાત્માને જ નીરખવા, એ સર્વધર્મસમન્વયનું સાચું સારતત્વ છે.’ આ સિદ્ધાંતના કારણેજ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે રસ્તામાં ચાલતાં શિવાલચાહિક હેવમંહિર આવે તો, તેમાં જઈને

તે હેઠળું આહરથી હર્ષિન કરવાની શિક્ષાપત્રીમાં આજા કરેલી છે. આવી આજા ખીજી કોઈ સ પ્રદાયનાં શાસ્ત્રોમાં વાંચવા મળે તેમ નથી. એકે કરવાહ એ સર્વધર્મસમન્વયનું સાચતત્વ છે. પરમાત્મા એકજ છે અને એમના જેવું અદ્વારાયુદ્ધ પર્યાત ભીજું કોઈજ નથી; અર્થાત્, એ એક મેવાદ્વિતીય છે. એ અદ્વિતીય પરમાત્માને અમે ભગવાન શ્રીન્દ્રાભિનારાયણ નામે જ્ઞાળાભીએ છીએ. ન્દ્રાભિનારાયણ નામનો પણ એજ અર્થ છે—એ સર્વ ના સ્વામી છે, એ સર્વથી સમર્થ છે, એ સર્વ માં વ્યાપક છે, એ સર્વ ના નિયામક છે, એ સર્વથી સ્વતંત્ર છે અને એને ચિહ્નચિહ્ન સર્વ આપીન છે, તે સ્વાભિનારાયણ કહેવાય. એ પરમાત્માને સર્વ માં જોવા અને અનુભવવા, એ સહજાનંત્રીય એકેકૃત્વવાહનું પરમ રહુસ્ય છે.

અગિયારમા હિવસે, નાથણુભાઈ બાલાશિનોરથી પાછા કર્યા.

ઉમરેઠના મોટા વેપારીએ, શરાફી, મહાજન અને એડ.વાળા પાણીથી જાતિના આગેવાનોને, નાથણુભાઈ રાજના મહેમાન તરીકે બાલાશિનોર ગયાની અખર પરી ત્યારથી, એ ત્યાંની અખર રોજ રોજ ખાસ સંદેશવાહક માર્કટે મંગાવતા હતા. જ્યારે એમણે લોકેના ઉમગાડાલાર્યા સંકારની, નવાળે ખાસ દરખાર ભરીને એમના કરેલા સન્માનની અને મહેલમાં એ વખત ખાસ આમંત્રણ આપીને જોલાવિને, એમના મુખેથી નવાળે અને ગામના આગેવાનોંને સાંભળેલી જ્ઞાનવાતાની હડીકિત સાંભળી ત્યારે, એમના મનમાં નાથણુભાઈ માટે ભારે આહર, પ્રેમ અને માનની સાવનાંએ બણી. પૂર્ણિંદ વિરુદ્ધ કરેલા ગરબા કેસમાં એમને મંગદા વિજય; કારીની વિદ્વત્સલાએ, સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રી વૈહિક છે એવો સર્વાનુભતે આપેલા નિર્ણય; શિક્ષાપત્રી વૈહિક છે અને સંપ્રદાયના આશ્રિતો વર્ણાશ્રમધર્મનું પાલન કરે છે એવો સ્વીકાર કરીને, શ્રીમદ્-શંકરચાર્ય માધવતીર્થને સત્તસંગીએના સામાજિક અહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ સર્વેલી લેવાની પડેલી ઇરણ, વગેરે ઘરનાએના કારણે, એમની આંખમાંથી પૂર્વાદ્ધનાં વિકૃત પડ્યેને ઓગળવા માંડયાં હતાં. બાલાશિનોરની વાતો સાંભળીને, એમના મનમાં નાથણુભાઈ આદરણીય આદર્શ સત્પુરુષ છે, એવી માન્યતા સુદૃઢ થઈ. બાલાશિનોરથી નાથણુભાઈ પાછા કર્યા ત્યારે, પોતાના ગામમાં આવી અલોકિક શક્તિ ધરાવનાર પુરુષ

હોવાનો એમને આનંદ અને ગર્વ અનુમળ્યો. નાથજીલાઈને અલિનિફન્સ
આપવા માર્ટ, એ પઢી રોજ પાંચ સાત આગેવાનો એમને ઘેર આવવા
લાગ્યા; પણ, નાથજીલાઈને એમને સંમાનની એ અધી વાતો ભૂલી
જવાનું કહ્યું; અને ડેપોની સેવા થાય એવાં કાર્યો હોય તે ફરવામાં પોતાને
સહાયભૂત થવાનું કહ્યું. એમની આ નમતા જોઈને, સર્વજનો એમને
મનોમન વંદન કરી રહ્યા.

રસનકણિકા

*** જગતમાં ભાષુસ પોતાની અગવડ સચવાય તેને અનુકૂળતા અને
સુખ માને છે અને અગવડ પડે તેને પ્રતિકૂળતા અને દુઃખ માને
છે; પણ આ માન્યતા બરાબર નથી; ભગવાનને એણાખી ભગવાન
સંખ્યે કિયા થાય એજ સાચી અનુકૂળતા અને સાચું સુખ છે
અને ભગવાનને ભૂલીને કે કંઈ થાય તે પ્રતિકૂળતા અને દુઃખકારક છે.

*** કોશોટાનો કીડા પોતે ગુંબેદી જળમાં ઝાલે પગલે વધુ ને વધુ
અંધાતો જાય છે, તેમ જગતના જીવો એવાં કર્મા કરે છે કે,
એથી પોતે સંસ્કારમાં વધુ ને વધુ ઊડા ઉત્તરતા જાય છે; ભગવાનનો
અકા હોય છે તે પણ કર્મ તો કરે છે, પણ જળકમળવતું
રહીને કરે છે.

*** વિષયોર્દ્ધી વાયુનો વેગ એરડો પ્રભળ હોય છે કે, તે ભાષુસને
તથુભવાની માદ્દા પોતાના સ્થાનમાંથી ઉડાડીને ઝેંકી હે છે; પણ, જે
પ્રગટ ભગવાનની ઉપાસના અને અકિંત કરે છે તે, મેરુતુદ્ય થઈ જાય
છે; એને વિષયો કંઈ કરી શકતા નથી.

૨૬. જયુભિલી ઇન્સ્ટીટ્યુટના જનરલ- ઓર્ડના પ્રમુખપદે

એક વખત પૂર્ણભાના હિવસે, નાથજીભાઈ, સવારની ગાડીમાં દર્શાનાર્થે વડતાલ જતા હતા. ગાડી ઊપરવાળી તૌયારીમાં હતી. એવામાં જયુભિલી ઇન્સ્ટીટ્યુટના વહીવટકતાં જનરલયોર્ડના પ્રમુખ, કેશવલાલ પટેલ, જે શાહ પેટેલના નામથી વધારે જાહેરાતા હતા તે, એક હાથમાં ટિકિટ અને એક હાથમાં કાગળો ભરેવી શેલી લઈને, દોડતા દોડતા જે હ્યામાં નાથજીભાઈ એઠા હતા તે ડા. આગા આધ્યા. નાથજીભાઈએ એમને જોયા, એટલે તરત જ જીલા થયા, યારણું ઉધાડયું અને એમનો એક હાથ આલી ધીમેથી ડાખામાં અંદર લઈ લીધા અને પોતાની પડાએ એસાડ્યા. ગાડી ઊપરી. દોડવાથી કેશવલાલને ખાસ ભરાઈ આવ્યો હતો. થોડી વારે ખાસ હેડો એઠો કંઈલે એમણે ગજવામાંથી રૂમાલ કાડીને કપાળથી પરસેચો લૂછ્યો અને પછી હાથ જોડીને નાથજીભાઈને કહ્યું:
 “રજા આપો તો, એક વિનતિ કરું ?”

“કેશવલાલભાઈ ! તમે તો, જે હાઈક્ઝુલમાં હું લખ્યો છું તના મુખ્ય વહીવટકતાં જનરલયોર્ડના પ્રમુખ છો. એટલે તમારે મને વિનતિ કરવાની ન હોય પણ આજા જ કરવાની હોય. કહો, શ્રી આજા છે ?”
 નાથજીભાઈએ મદમંદ હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

“નાથજીભાઈ ! આપ જયુભિલી હાઈક્ઝુલમાં ભર્યા છો એ જાહીને હું, ગર્વ અને ગૌરવ અનુભવું હું; મને એંથી અતિ આનંદ થયો છે. જો કે હું આજે હાઈક્ઝુલનો વહીવટકતાં પ્રમુખ હું એ ખરું છે, પણ અ.પને આજા કરવા જેવી મારામાં બુદ્ધ કે શક્તિ નથી. માણુસના જીવનને ઔતિક અને આધ્યાત્મિક બન્ને રીતે ઉદ્ઘત અનાવે એવા આદર્શ ગુરુ અને શિક્ષક તો એક આપ જ છો. એટલે આપની આજા અને માર્ગદર્શનની

એવિધા અંતરમાં જગવાયી જ મેં વિનંતિ કરવાની રક્ખ માણી છે.”
કેશવલાલે કહ્યું.

“વડીલોને જોવતાં સારું આવડે. કહેા શ્રી એવિધા છે ?” નાથજુલાઈએ
હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

“આજે આપે કેવી રીતે મારે હાથ આવ્યો અને નીચેથી ઉપર
ગાડીમાં લીધ્યા અને આપની પડખે એસાડ્યો તેવી જ રીતે, હવે, કાયમ
માટે મારે હાથ જોવે રહ્યાં અને આપની પડખે એસાડ્યો, એટદી
મારી આજુલુભરી વિનંતિ છે.” કેશવલાલે ગળગળા સાદે કહ્યું.

“કેશવલાલભાઈ ! તમે જે અર્થમાં હાથ જાગવાની અને પડખે
એસાડ્યાની વાત કરો છો એ શક્તિન તો એકમાત્ર પરમાત્મામાં અને એમનું
સાધર્ય પામેલા સત્પુરુષોમાં જ હોય છે. જે માણુસ, નિષ્કર્ષટ થઈને
અંતરના સર્વભાવથી એમના ચરણ્યુનું શરણ્ય અહંકૃત કરે છે અને પછી એ
શરણ્યને વળગેડો રહે છે તેનો હાથ જે અવશ્ય જાણે છે. એકવાર જેનો
હાથ, એ એવી રીતે જાણે છે તેને પછી એ કહી છોડી દેતા નથી. પણ એ
વાત હમણ્યાં રહેવા હાંક્યે. આજે પૂર્ણિમા હોવાથી હું હર્શનાથે વડતાલ
નાજ હું. તમે, કયાં નહીંયાદ જાવ છો ?” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“જુ, હા. મારા ઉપર સરકારે એ ઝરિયાહો કરેલી છે. એટલે મારે
છેલ્લા એ મહિનાથી મુહ્યે મુહ્યે નહીંયાદ જવું પડે છે.” એટલું
કહેતામાં તો કેશવલાલની આંખમાં આંસુ ઊભરાયાં. પોતે નહીંયાદ બનય
છ એની અણર નાથજુલાઈને શ્રી રીતં પડી એનો કેશવલાલે ધણો વિચાર
કર્યો પણ કાંઈ ખુલાસો સ્વીકાર્યો નહિં.

“જું કહો છો ? સરકાર તમારા ઉપર ઝરિયાહ શા માટે કરે ?”
નાથજુલાઈએ આંખર્ય વ્યક્તિ કંદતાં કહ્યું.

“ઓશ હિસાઓ અને ઓટા હસ્તાવેલો કર્યા છે એવી ઝરિયાહ છે.
હું ધણો જ મૂંઝાઉ હું.” કેશવલાલે કહ્યું. એ શાંહો કહેતાં કહેતાં એમની
આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા.

“કેશવલાલભાઈ! આ રીતે મૂંઝાથી કોઈ શુભ અર્થ જરતો નથી. ભગવાનનું અળ રાખીને અને એમનું રમેણું કરીને, આવા પ્રસ ગોએ ન્યાયચાવ કરવો જોઈએ.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

નાથજુલાઈ! મેં ધણી ભૂલો કરી છે, સરકારે કરેલી ઇસ્થિયાદેમાં થાડું તથ્ય છે. મને ધણી વળત એવું થાય છે કે, આ બધું જોડીને, કયાંક દૂર સુદૂર જતો રહું. મારાથી આ લાર હવે સહેવાતો નથી.” કેશવલાલ ભારે ઉદ્ઘાટીન સ્વરે કહ્યું.

“એવી રીતે દૂર જતા રહેવાથી સુખ કે શાંતિ મળતાં નથી. તમને તમારી ભૂલો સમજાઈ છે અને એન. મારે એકસર કરેા છો, એ ઉપરથી તમારા અંતરમાં પસ્તાવાની અને પ્રાયચિત્રાની પૂનિત ભાવના જગી છે એવું રૂપણ થાય છે, એ સારી નિયાની છે. પોતાના અપરાધીનો એકસર કરીને, માણુસ જ્યારે પરમાત્મા પાસે અંતરના પૂર્ણભાવથી ક્ષમા યાચે છે ત્યારે ભગવાન અતિદ્યાળું ને ઉદ્ઘાર હેઠાથી એના સર્વ અપરાધો માર્દ કરે છે અને એનું હિત થાય એવી રીતે રક્ષણું કરે છે.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“નાથજુલાઈ! જીવનમાં આ પહેલાં મેં કહી ભગવાનનું નામ લક્ષિતથી લીધું નથી. ભગવાન મારા અપરાધો માર્દ કરે અને મને અપનાચે એવો કોઈ ઉપાય આપ બનાવો, એવી મારી વિનાંતિ છે.” કેશવલાલે હાથ જોડીને કહ્યું.

કેશવલાલભાઈ! ખુદી અને શક્તિનું અભિમાન આગળું કરીને, ભગવાનને શરણે જે જાય છે, તેનું રક્ષણું ભગવાન અવશ્ય કરે છે.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

શેડીવાર કેશવલાલ વિચારમાં દુષી ગયા. એમના મુખ ઉપર જનતાના લાચો જીસરાતા વર્તાતા હતા.

“નાથજુલાઈ! હું આપની સાથે ભગવાનનું દર્શાન કરવા વડતાલ આવું?” વિચાર તંત્રામાંથી અચાનક જગીને, કેશવલાલે પૂછ્યું.

“તમારો આ વિચાર સર્વોત્તમ છે.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“પણ આપણે ગાડીમાં વડતાલ જઈએ તો મારાથી અદાવતમાં સમય-
સરહાર ન થવાય. અદાવતમાં મોડો જરૂર તો લારે તુકશાનથાય. એટલે
જે આપને બીજે કંઈ વાંચો ન હોય તો આણુંદ્ધી બાડાની મોટર કરીને
આપણે વડતાલ જઈએ; તો હું દર્શાન કરીનું, પખતસર નડીઓહ અદા-
વતમાં હાજર થઈ શકું” કેશવલાલે કહ્યું.

“ધ્રણો સારો વિચાર છો.” નાથજુલાઇએ કહ્યું.

આખું હતે કેશવલાલ તરતજ એક મોટર લાડે કરી લાગ્યા;
એટલે, નાથજુલાઇ એમાં, વડતાલ આભ્યા. કેશવલાલ જીવનમાં પહેલીજ
વાર વડતાલ આભ્યા હતા. નાથજુલાઇએ એમની સાથે કરીને, બધી
ભગવત્પ્રતિમાચોના પરિચય કરાવીને દર્શાન કરાયાં. કેશવલાલે અગિયાર
કર્પિયા ડાકેરણું બેઠ મૂક્યા. દર્શાન કરીનું મંહિરમાંથી ચાકમાં આવીને
ખાદાર નીકળીનું બાડાની મોટરમાં એસવા જતા પહેલાં કેશવલાલ
નાથજુલાઇનું પગે લાગ્યા.

“કેશવલાલમાર્ય! તમે આજું વડતાલ આભ્યા અને બેઠ મૂકીને
ભગવાનનાં દર્શાન કર્યો, એ ઘણું સારું કર્યું; એથી તમારું શૂળીનું હુંઘ
હું વે ડાંડાથી સરશે. અંતઃના લાવાથી ભગવાનને શરણે આવનારનું પ્રારંભ
અન્તિ કંદું હોય તો પણ ભગવાન કર્તૃમ, અકર્તૃમ અને અન્યથા કર્તૃમ.
હોવાથી તેમાં કેરહાર કરે છે. તમને આજે એ મોટરમાં મોટો લાલ થયો
છે. હું તમે જાન. ચિંતા કરશો નહિ. ભગવાનની મૂર્તિને સ્મરણુમાં આગળ
રાણીને અદાવતમાં ડામ કરલો.” નાથજુલાઇએ મદમંડ હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

કેશવલાલ વ્યવસાયે વડીલ હતા. ઇન્દ્રિયાહ અને એના પુરાવામાં
કુરુલું તથ્ય છે અને પોતાના અથવામાં કેટલી આમી છે એ હુકીકત એ
સારી રીતે સમજતા હતા. ઇન્દ્રિયાહ દાખલ જ ન થાય એ માટે એમણે
ભગીરથ પ્રયત્નો ડર્યા હતા. જે ઇન્દ્રિયાહપદ આરોપ સાખિત કરવામાં
સહ્ય થાય. અને એ સહ્ય થાય એની શક્યતા વધારે હતી—તો પોતાને કેદ
અનેદંડિનીલાદે શિક્ષાધાય તેમહણનું. આ ભીતિ એમને અહોરાત સત્તાવતી
હતી. જુહી જુહી સંદ્ધાઓમાં એ સાચા પહે હતા. સત્તાનો અતિરેક આદરીને
એમણે ધણુને નારાજ કર્યા હતા, અન્યથા પણ કર્યો હતો; પરિણ્યામે ધણું

એમના હરસમન અન્યા હતા. એમના ઉપર ઇચ્છિયાદે થધ એવી ઘણું લોકો મનમાં ખુશ થયા હતા. આ બધી વાતો એ જાણુતા સમજતા હતા. એવી એમની ઊંઘ ઊડી ગઈ હતી. પૂર્વનાં કંઈ સુદૃગ્યે હશે એટલે એમને આંજે નાથજીભાઈને અચાનકજ યોગ થયો અને એમની સાથે વડતાલ દર્શાન કરવા માટે અંતરની કોઈ અગામ્ય પ્રેરણથી આન્યા. નાથજીભાઈનું હયાળું હૃદય, એમને પસ્તાવો જોઈને દ્રવી ગયું હતું. એમણે પણ, “નું હિત અને રક્ષણ થાય એવું કરવાની કાગવાનને પ્રાર્થના કરી હતી. વડતાલથી નીકળતી વાગતે, “તમારું શૂળીનું હુંઘ હુંઘ કાંટાથી સરશે” એવા શાખ્દો નાથજીભાઈએ ર્વેન્ચાથી કહ્યા ત્યારે, એમને ઘણી હિમત આવી. એ શાખ્દોનો સંકેત શું કે જેને વિચાર, વડતાલથી નીકાદ આપા રસ્તે એમણે કર્યો. એ નીકાદ પહોંચ્યા અને અદાલતનાં પગથિયાં ચઢતા હતા, પરાબર એ જ વખતે, એ સંકેતના મર્મનો ઉકેલ એમને સમજાયો. એમણે અંતરમાં રાહત અનુભવી.

ઇચ્છિયાદ પણ ત્રણ સાક્ષીઓ રજૂ કરીને પોતાની કાર્યવાહી બંધ કરી. કેશવલાલે શુનાનો ઈન્કાર કર્યો. પણ અચાવમાં કોઈ સાક્ષી રજૂ કર્યો નહિ. બન્ને પક્ષની ફ્લીલો અદાલતને સાંસાગી. નક્કી કરેલા હિવસે અદાલતે હું સંકો આપ્યો. કેશવલાલને દેવિન ડરાયા, પણ શિક્ષા નામની કરી. હું સંકો સાંસાગ્યો ત્યારે, કેશવલાલને નાથજીભાઈના શાખ્દો “તમારું શૂળીનું હુંઘ હુંઘ કાંટાથી સરશે..” એ શાખ્દો અદાલતમાં મૂર્તિમંત થયેલા દેખાયા. એમની આંસોમાં આંસુ ઊભરાયાં. એ આંસુ હષંનાં હતાં, શોકનાં હતાં કે આભાર દર્શાનાં હતાં, એ એકલાજ જાણુતા હતા.

રાતે ઉમરેઠ સ્ટેશને જોતરીને, ઘેર ન જતાં, એ જીધા નાથજીભાઈને ઘેર ગયા. કુલમાં નાથજીભાઈને યાં એ ત્યારે પહેલી જ વાર ગયા હતા. ખૂબ ભાવથી એમણે શ્રીહિન્દુષ્ણ મહારાજની પ્રસાહીની મૂર્તિનાં દર્શાન કર્યાં. પછી પાણી ગીધું. નાથજીભાઈ વડતાલથી પાછા ઝર્યા ન હતા એટલે ઘેર ગયા.

ઇચ્છિયાદ થયા પછી પહેલી જ વાર, એ રાતે, એ ઘસઘસાટ જીધી શક્યા. ખીજ હિવસે સવારે અને સાજે બન્ને વખતે એ મહિરમાં અને નાથજીભાઈને ઘેર દર્શાનાર્થ ગયા. એમણે પાતે કે સાંસ્ક્યાઓમાં પ્રમુખ

તરીકે યા સભ્ય તરીકે કામ કરતા હતા તે પદ્ધતી રાજુનામાં મોકલી આપ્યા, સવારની ગાડીમાં નાથળાઈ, વડાલા—અમદાવાહથી પાછા આવ્યા ત્યારે એ એમને ર્ટેશને મળ્યા અને પદ્ધી ઘોડગાડીમાં ઘેર આવતાં, રસ્તામાં અદાલતમાં બનેલી બધી વાત ફૂલી.

“નાથળાઈ ! મારું કેમ હિત થાય તેમ કરવાની મને આજા કરો.” નાથળાઈના ચરણુમાં ટોઠી ઉતારીને માથું મુકૃતાં કેશવલાલે કહ્યું.

ઉપર્યુક્ત ઘટના પઢી કેશવલાલ સમયે, જ્યુભિલી હાઇસ્કુલના જનરલબોર્ડની એકેક, સંસ્થાના સલામંડમાં જનરલબોર્ડના પ્રમુખ કેશવલાલના રાજુનામાંનો વિચાર કરવા માટે ભગી ત્યારે, એ સલામાં કેશવલાલ જાતે હાજર રહ્યા, મંડળના બીજાં સંભોયે રાજુનામું પદ્ધું ખેંચી લેવા માટે કેશવલાલને ઘણેણ આચહુ કર્યો ત્યારે એમણે સંભોયેની શુદ્ધ સાચના માટે આલાર મળીને, રાજુનામું મંજૂર કરવાનો આચહુ વિનાંતિઝે કર્યો; અને પઢી, સંભોયેની પરવ નગી લઈને નીચે અમણે કહ્યું:

“પ્રમુખ તરીકે રાજુનામું આપ્યા પઢી, હું તમને બધાને કોઈ આપણત કરું એ યોગ્ય ન કહેવાય. પણ મેં આ સંસ્થાના હિતનો઱ વિચાર કર્યો છે. એ દિલ્લીએ અને એ હેઠુથી હું તમને સંસ્થાના જનરલબોર્ડના પ્રમુખપદની ખાડી પડતી જગ્યાએ પરમપૂર્વ્ય નાથળાઈ દ્રિષ્ટિરામ શુક્લની સર્વાનુમતે વરણી કરવાની વિનાંતિ કરું છું. એમના કેવા પ્રમુખ, સંસ્થાને મળો તે. એ પરમભાગ્ય કેઅશે. વળી એ આ સંસ્થાના જ ભૂતપૂર્વ વિવાર્થી છે. સંસ્થાનો જ એક વિવાર્થી, સંસ્થાનો વહીવટકતાં જનરલબોર્ડનો પ્રમુખ બને એ યોગાનુયોગ ભાગ્યેજ કેવામાં આવે છે. જો કે શિક્ષાબૂની દિલ્લીએ એ એંધાંસુલ્લા જણેલા છે, પણ એ આજે લણેલા ગણેલા સુશિક્ષિત ચુવાનેનું કે રીતે ઘડતર કરી રહ્યા છે, તે દિલ્લીએ વિચાર કરતાં, હું આત્મપૂર્વક કહી શકું છું કે, એ જાનીઓના જાની અને વિદ્ધાનોના વિદ્ધાન છે. એમના કેવા પરમ આદરણીય પુરુષને પ્રમુખ તરીકે મેળવીને સંસ્થા સાચા અર્થમાં ઉજ્જ્વલ બનશો, એની મને સંપૂર્ણ આત્મી છે.”

દસ્તી મંડળના બધા સંભોયેએ, કેશવલાલની આ દરખાસ્ત, તરત જ એકી અવાજે અને સહર્ષ વધાવી લીધી. કેશવલાલે, શાળાના આચાર્યને

એક વોડાગાડીમાં જઈને, નાથજુભાઈને, આહરલાવપૂર્વે તેડી લાવવા માટે ભોકુદ્યા.

આર્ધા કલાકમાં તો નાથજુભાઈ આવ્યા. કેશવલાલે સ સ્થાના દરવાજત આગળ જઈને પરમ આહરથી નાથજુભાઈને આવકાયાં. અને પછી એમને લઈને સભાખંડમાં આવ્યા, અને પોતાની બાળુની ખુંશીમાં એમને ઓસડાયા. નાથજુભાઈ પોતાના સ્થાને એહા કે તરણ જ, સભાના કામચલાં પ્રમુખે, ડિલા થઈને. જનરલયોર્ડના પ્રમુખપદ માટે નાથજુભાઈના નામની દરખાસ્ત મૂર્ખી. બીજા એ સલ્યોએ એ દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો. એ પછી આગળ કંઈ વિચારણા કે નિર્ણય કરવામાં આવે તે પહેલાં જ નાથજુભાઈ ડિલા થયા.

“સંસ્થાના જનરલયોર્ડ ના પ્રમુખ તરીકે મારું નામ સુચવવામાં આવ્યું અને તેને એ સલ્યોએ ટેકો આપ્યો, એ માટે હું એમનો આલાર માનુંછું. પણ મારી વિનંતિ છે કે. આ એક શિક્ષણ સંસ્થા છે. એરલે એના જનરલયોર્ડ ના પ્રમુખપદ તમે કેંઈ શિક્ષણશાસ્ત્રી અને વિદ્યાલયી વરણી કરોએ સ સ્થાના હિતમાં વધારે યોગ્ય કહેવાય. હું જાજુ લણુંદેનથી વગી, વય અને અનુસૂચાંએ દરિયે પણ હું વાંગું નાના ગણુંઠિ. માટે, પ્રમુખપદ માટે આપ બીજા કેંઈ નામના વિચાર કરો, એવી મારી વિનંતિ છે.” નાથજુભાઈએ રહ્યું.

“આપ જાજુ લણ્યા નથી એ વાત સાચી; પણ એને સાચું રિક્ષણ અને લણુતર કહેવાય. જની ઉત્ત્યારથા આપે પ્રાપ્ત કરેલી છે. જેનું ચારિત્ર જાણું છે, જેનામાં મનવતા સાંથે કણાએ વિકસેલી છે અને કે નીડર, સત્યવકના અને પ્રમાણિક છે અંવા પુરુષ, કે સંસ્થાને પ્રમુખ તરફે સાંપડે એના ધ્રન્યલાય કહેવાય. અમારી વિનંતિનો આપ કૃપા કરીને રાખીનાર કરો.” જનરલયોર્ડના કેટલાક સલ્યો એક સાથે એલી ઉડ્યા.

“એક બીજુ પણ વાત છે. દુષ્યસેનાથી મારો જુવનરાહ જુદો નિમાંશુ થયેલો છે. ધર્મ અને દુષ્યસને જાગાભીને આગામાવવા અને મતસૂંગ કરવો અને કરવાચા, એ મારો જુવનરાહ છે. સંસ્થાનો વહીવર અને વ્યવહાર સાચવવાનું કાર્ય અ મારો જુવન કાર્યક્ષેત્રથી નિરાગું છે. હું

પ્રમુખ થવાની ના કહું છું, તેનું એપણું એક કરણું છે.” નાથજીલાઈએ
કહું.

“આજે શિક્ષણપ્રદામાંથી ધર્મ અને ધૂષ્પરને બાહુ કરવામાં આવ્યા
છે—આવે છે, તે હિતાવહ નથી. આપના જેવા નીડર અને પ્રમાણિક પુરુષ
પ્રમુખ તરીકે હોય તો એ આમી અને સહેલાઈથી દૂર કરી શકીએ. અમે
અધી બાળુનો પૂરો વિચાર કર્યો છે અને પછી જ આપની પ્રમુખ તરીકે
વરણી કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે. કૃપા કરીને આપ અમને નારાજ ન કરશો.”
બધા સભ્યોએ એકી અવાજે કહું.

“આપના આ શાશ્વતો સંભળ્યા પછી હું હીજું કંઈ કહું તો તે
અવિનય અને અલિમાન જ ગણ્યાય. આપ સર્વના પ્રેમાભાને વશ થઈને
હું આપ ને જવાબદારી મને સંપવા માગો છો. તેનો—સ્વીકાર કરું
છું.” નાથજીલાઈએ જીલા થઈને કહું.

આપો સલાખંડ હર્ષનાદ અંન તાળીંબાના અવાજથી ગાળુ જોઈયો.
કામયલાઉ પ્રમુખે, જીલા થઈને તરત જ નાથજીલાઈને ફૂલહાર કર્યા.
જનરલબોર્ડના બીજા સભ્યોએ પણ એક પછી એક આગળ આવીને ફૂલહાર
કર્યા. છેઢે, કેશવલાલ જીલા થયા. એમની આંગોમાં હર્ષનાં આંસુ
ઉભરયાં હતાં. “મારા રોમદામમાં હર્ષની હેઠી થઢી છે,” એવું આલીને
એમણે નાથજીલાઈને ફૂલહાર કર્યા અને પછી પરમ પ્રેમ અને આદરથી
એમના ચરણનો સ્પર્શ કર્યો. બરાબર અંજ વણતે, શાળામાં બોપારની
વિશ્રાંતિનો ધાંડ વાળ્યો. બધા શિક્ષકો સલાખંડમાં આવ્યા; અને જ્યારે
એમણે જાણું કે સંસ્થાના જનરલબોર્ડના પ્રમુખપણે નાથજીલાઈની
વરણી કરવામાં આવી છે ત્યારે હાનાહના અવાજેથી સલાખંડ ફરીથી
ગાળુ જોઈયો.

ને હિવસે, નાથજીલાઈની શાળાના જનરલબોર્ડના પ્રમુખપણે વરણી
થઈ તે હિવસે કેશવલાલે બોર્ડની સભામાં પ્રસ્તાવ રજૂ કરીને, બીજા
હિવસે સાંજે પાંચ વાળ્યો, વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓ, શાળાના હિતચિત્તો
અને શિક્ષકોની એક સભા બોલાવવાના ડરાવ કરાવ્યો સભામાં સૌ કોઈએ
એ પ્રસ્તાવ સહૃદ્ય વધાર્ણી લીધ્યા. બીજા હિવસે સાંજે, શાળાનું પરાંગણ,

જ્યાં સભા યોજવામાં આવી હતી તે, હક્કેઠ ભરાઈ ગયું. સભામાં ઉમરેઠ નગરના કેટલાક આગેવાનો, કે જે શાળા સાથે સંકળાયેલા હતા તે આસ આખ્યા હતા. વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓમાં જુહીજુહી જાતિના આગેવાનો અને સભ્યો પણ હુાજર હતા. સભાના સમયપહેલાં પાંચ મિનિટ અગાઉ, નાથજુલાઈ આખ્યા ત્યારે, બધા સભાજનોએ ડેલા થઈને એમનું અલિવાદન કર્યું. આજુભાજુ હેઠેલા અને ડેલેલા વિદ્યાર્થીઓએ તે તાલીઓના ગડાડાએ અને હુંનાદોશી એમને આવકાર્ય. સભાની શરૂઆત કરવા માટે કેશવલાલ કંઈક કહેવા માટે ડેલા થયા એટલે નાથજુલાઈએ એમને તથા શાળાના આચાર્યને આંગળીને ઈશારે કરીને પાસે એલાખ્યા; અને સભાની શરૂઆત દુષ્ખર પ્રાર્થના કર્યા એહી કરવાની સૂચના કરી. તરતજ એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. પાંચ વિદ્યાર્થીઓએ આગળ આવીને પ્રાર્થનાનું ગાન કર્યું. પછી સભાની કાર્યવાહી શરૂ થઈ. કેશવલાલ પેંટ કેવા સંઝેરોમાં પ્રમુખતરીકે રંગુનાસું આજું હતું; અને નાથજુલાઈની એ પદે વરણી કેવા કારણે કરવામાં આવી હતી એ વિગતો, દુડામાં જણ્ણાવી. નાથજુલાઈએ પછી, પાતે કયા કારણે પ્રમુખપદ સ્થાપાદિતું છે તેની વિગતો કહી અને પછી, શાળાની ઉજ્જ્વલા માટે વિદ્યાર્થીઓના વાલીના, શાળાના હિતચિંતણે અને શિક્ષકોને પોતાના વિચારો રજૂ કરવા વિનંતી કરી.

પાંચેક વ્યક્તિઓએ પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા. છેવટે, એમણે કહ્યું:
(૧) હવે પછી શાળાનું કેમડાજ સર્વધર્મસમબય ડેણવાય એ રીતે, દુષ્ખર પ્રાર્થના કરીને શરૂ કરવામાં આવશે. સર્કારી ધારાધારણે પ્રમાણે નિયત થયેલા અભ્યાસકર્મને વાચ્યા ન આવે એવી રીતે વિદ્યાર્થીઓમાં ધર્મપાલન અને દુષ્ખરલક્ષ્ણના સંસ્કારો સિયાય એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. (૨) વિદ્યાર્થીઓનું શરીર ન્યાસથ્ય સુધરે અને ઉજ્જ્વલ અને એ માટે પણ પ્રયંક કરવામાં આવશે. (૩) શિક્ષકો એ શાળાનું મહત્વનું અંગ છે. એ શાળાને પોતાની સમજે, વિદ્યાર્થીઓને પોતાના જ ભાગકે સમજે અને એવી સમજણું પરદ્યર વિષે એ માટે શિક્ષકોનું હિત સચ્ચવાય એ ખાસ જોવામાં આવશે. (૪) શાળાના દરેક સત્ર અટે, વાલીઓનું સંભેલન પણ યોજવામાં આવશે; અને તેમાં શાળાનો વિકાસ સધ્યાય અને વિદ્યાર્થીઓનો સર્વાંગી ઉત્કર્ષ થાય, એવી

સુચનાઓનો વિચાર કરવામાં આવશે; અને શાળાના વહીવટની શક્તિ-
મર્યાદામાં રહીને, એનું પાદન કરવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવશે. શિક્ષકો
અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે અને શાળાના વહીવટકર્તાઓ અને વિદ્યાર્થીઓના
વાલીઓ વચ્ચે, પ્રેમ, સંપ્ર અને સહજકરની ભાવના સક્રિયરીતે વિકસે
એવા સંનિષ્ઠ પ્રયત્નો કરવામાં આવશે.” એમ કહીને, શાળાને પોતાનું થર
અને કુટુંબ માનીને, એના ઉત્કર્ષ માટે અંગત રસ દેવાની એમણે સૌને
વિન તી કરી હતી.

એ પછી નાથજીભાઈ સંસ્થાના પ્રમુખપદે, આજીવન ચાલુ રહ્યા
હતા. તે દરમિયાન સંસ્થાની પ્રગતિ માટે એમણે ઘણું નોંધપાત્ર કામ
કર્યું હતું.

રનકણુંડા

* * * બધાં સુખ અને એથેરો કરનાં વધારે સુખ અને એથેરો આત્મસત્તા-
રૂપે રહેવામાં છે; અને એ આત્મામાં રહેલા પરમાત્માને સહા જોવા,
એના જેવું તો બીજું કોઈ જ સુખ નથી.

* * * જગત અને જીવન નાટક જેવું છે. તેમાં, હેઠાબે રહેવામાં અને
વર્તવામાં હુંઅ છે, જ્યારે આત્મલાબે રહેવા અને વર્તવામાં સુખ છે.

* * * આ જગત છે તેના સર્વકર્તાહૃતાં અને સર્વકર્મદ્વારપ્રદાતા એક
ભગવાન જ છે; અને અમની ઈચ્છા પ્રમાણે જ બધું થાય છે. એજ
ભગવાન પ્રત્યક્ષ મળ્યા છે, એવું દશ જીને થાય તેણે સર્વ
સાધનો સિદ્ધ કર્યા રહેવાથી.

૨૭. સ્વામી બાળમુકુદાસલોનો હેહત્યાગ

એક દિવસે, વધુ ચોડસાઈથી કહીએ તો, સં. ૧૮૪૨ના મહા સુદ
૨ ના દિવસે, સવારે નાથજુલાઈને પૂજાદિક કાર્યથી પરવાર્યા પછી,
ભારે વ્યચતા અને એચેની લાગવા માંડી, માણું ભારેલારે થઈ ગયું અને
થોડીવારમાં તો, શરીરમાં તાવ ભરાયો. સુરજભાએ અને પુત્ર મહનમોહનને
વહેલા વહેલા પથારી કરી પણ નાથજુલાઈએ પથારીમાં સ્વાની ના પાડી;
અને તાવવાળા શરીરે પલાંડીવાળીને માળા ફેરવવા લાગ્યા. એવી સ્થિતિમાં
પણ કલાક વીત્યા. મહનમોહન એમની પાસે જ એઠો હતો. ડાકોરજુનો
થાળ કરવાનો સમય થયો. એટલે રૂનાન કરીને ડાકોરજુનો થાળ કરવાનું
એમણે સ્વચ્છ કર્યું. થાળ થઈ રહ્યો એટલે એમણે કલ્યાંકે, સાંજે તાવ
ઓતરશે અને રુચિ થશે તો પોતે વાળું કરશે એમ કહીને, અંતો ધીમા-
સ્વરે કીર્તનો આલવા લાગ્યા. ડાકોરજુનો થાળ થઈ ગયા પછી, ઘરના
દીજાં બધાંને જર્ની લેવાનું કહીને, સુરજભા અને મહનમોહન બન્ને જણું
જણ્યા સિવાય, નાથજુલાઈ પાંચ આવીને એઠાં. નાથજુલાઈ આમ તો
શરીરે ડીક ન હોય તો સુદર્શનયુષ્ણ વગેરે લેતા હતા, પણ આંજે જ
લેવાની પણ એમણે ના પાડી; આથી બધાના મનમાં ચિંતા અને મૂંઝવણું
વધી રહી હતી. નાથજુલાઈ આંખો બંધ કરીને કીર્તન આલતા હતા;
અરાધર પણ વાગ્યે, એમની આંખમાંથી દડડ આંસુઓ વહેવા લાગ્યાં
એ જોઈને બધા વધારે મૂંઝાયા. પણ, થોડીવાર પછી, એમણે
આંખો ઉધાડી અને લૂંછી નાર્થી અને સુરજભાને પોતાના માટે રૂનાન
કરવા માટે એક ડોલમાં ઢંડું પાણી કાઢવાનું એમણે કલ્યાં. એમના શરીરો
સાંલળીને, મા હીકરે સ્તરથ થઈ ગયાં.

“લાઇલ ! શરીરમાં તાવ છે; અને ઢંડા પાણીએ રૂનાન કરવાનું કેમ
કરો છો ?” મહનમોહન, ધીમેથી અચ્યકાતાં અચ્યકાતાં પૂછ્યું.

“જે, કયાં છે તાવ ? માણું શરીર તો બરદ્દ કેવું ઢંડું છે. જે.” એમ
કહીને, નાથજુલાઈએ પોતાનો એક હાથ લાંખો કર્યો.

મહનમોહને જોયું તો, હાથ ઠંડો હતો. શરીરના બીજા ભાગો ઉપર
એણે હાથ મૂકી જોયો; અંગે પણ ઠંડા લાગ્યાં. એની મૂંઝવણનો પાર
ન રહ્યો.

“તાવ જિતરી ગયો હોય તો પણ હમણાં ઠંડા પાણીને સ્નાન કરવાથી
જીલ્ટો ફરીથી વધારે જોખથી તાવ આવે. પણ મહન! તાવ મને જોવા હે,
તાવ છે કે નહિ? ” એમ કંઈને સુરજના નાથળુભાઈ નજીક આવ્યા.

“જો જો હોં. એટલેજ રહેણે, મને અહુકોણો મા.” નાથળુભાઈએ
એહા હના ત્યાંથી, મહનમોહનને પોતાની સાથે લઈને, સહેજ આવ્યા અમૃતને
કઢ્યું.

આજ સવારથી નાથળુભાઈની ડિયા ઘરમાં બધાને કંઈ વિચિત્ર
લાગતી હતી; એમના આ શર્ષદોથી એમાં અનેક ગણેણું વધારે થયો.

“કેમ શું છે? કંઈ નાવા કરવાનું છે? કોઈનિા કાગળ પત્ર કે ખખર
તો આવેલી નથી.” મા દીકરા અન્નોએ આશ્રમાંચિલ થતાં એકીસાથે પૂછ્યું.

“એણું કંઈ હોય ત્યારેજ હું સ્નાન કરવાનું કર્દું ને? ચાલો જઈ કરો.
નાહવાનું પાણી લાવો. મહન! તું પણ સ્નાન કરી લો.” નાથળુભાઈ તરલજ
ઓલા થયા અને નાહવાની ચોકડીમાં ગયા.

સ્નાન કર્યા પણી, ફરીથી એ કીર્તન જોવવા લાગ્યા. સંચારા સુધી એ
પ્રમાણે કીર્તને જોવ્યા અને પણી ફરીથી સ્નાન કર્યું. અને પણી માગા
કરવવા લાગ્યા; રાતના સાડાહશ અગિયાર સુધી એમણે માગા કરવી. એ
હિવસે, એમણે કંઈજ આધુનીયું નહિ.

બીજા હિવસે સવારે પણ એ જમ્યા નહિ. ગઈકાદે આપો હિવસ
અને આજે સવારે પણ એ મહિરમાં દર્શાન કરવા જયા ન હતા; એટલે,
સત્તસંગ સમજમાં, એ એકાંક્ષક માંહા થયા છે, એવી વાત પ્રસરી ગઈ.
એમ એમ ખખર પડતી ગઈ તેમાંથી બધા એમની તથિયત જોવા આવવા
લાગ્યા ત્યારે, એમને એ ઉહસ અને પિણન વહને માગા કરવતા જણ્યાયા;
એટલે કોઈને કંઈ વાત કરવાનો કે પૂછવાનો મોકાજ મજૂયો નહિ. શું
હશે? કેમ આમ કરતા હશે? એ અંગે વિધવિધ તર્કો ચાલવવા લાગ્યા.

સાંજે પાંચેક વાગ્યે, જુનાગઢથી તાર આવ્યો; તેમાં ગઈ કાલે બચોરે ત્રણુવાળ્યે, સ્વામી બાળમું કુદાસલુંએ દેહ છોડી રીધાના સમાચાર એમના સુખ્ય શિષ્યે જણાવ્યા હતા. તાર વાંચીને, નાથલુભાઈએ ઇરીથી રૂનાન કર્યું. જુનાગઢવાળા સ્વામી બાળમું દ્વારાસલું અક્ષરનિવારી થયાને તાર નાથલુભાઈને ત્યાં આવ્યાની ખખર, સત્તસંગ સમાજમાં વાયુવેગે પ્રસરી ગઈ. પણ થીજા હિવસે, ત્યાંથી પત્ર આવ્યો અને એની વિગતો સર્વેએ જાણી ત્યારે, સૌ કોઈ હિંમૂહ થઈ ગયા. જે વખતે અહો ઉમરેઠમાં નાથલુભાઈએ કારે વ્યયતા અને એચેની અનુભવી, અને એ પછી એમને તાપ આવ્યો; ખરાખર એજ સમયે, જુનાગઢમાં પણ સ્વામી બાળમું દ્વારાસલુને ભાડે એચેની લાગ્યા પછી તાપ થફ્યો હતો; અને ખરાખર જણુ વાગ્યે એમણે દેહ છોડી રીધો હતો. પોતાનો દેહ પડે કે તરતજ, ઉમરેઠ નાથલુભાઈને તારથી ખખર આપવાની સવારમાં જોડતાં જ, સ્વામીએ પોતાના શિષ્યેને સ્રૂચના આગી હતી. નાથલુભાઈને જે કંઈ કહેવાનું હતું, એ પોતે વડતાલ છોડતી વખતે કહેલું છે. એટલે, દેહત્યાગની ખખર આપવા સિવાય બીજુ કંઈ સ્રૂચના સ્વામીએ આપેલી નથી, એવું પત્રમાં જણાવેલું હતું. આ પત્રની વિગતો જ્યારે સર્વેએ જાણી ત્યારે, સૌને નાથલુભાઈની એચેની અને માંદગરિના ઘરા કારણની સમજ પડી. સ્વામી બાળમું દ્વારાસલું સાંધે નાથલુભાઈએ આવી ઉચ્ચ કોટિની અલોકિક આત્મીયતા સાંચી હતો, એનો આ પહેલાં કોઈને ખ્યાલ જ ન હતો.

સંપ્રદાય સમસ્તમાં નાથલુભાઈએ ધખુા શ્રોડા મુરુષો સાથે ધનીષ્ઠ આત્મીય સંબંધ કોગાયો હતો, એમાં સાતેક જણુ સુખ્ય હતા. એ સાતેક જણુ એટલે ધ.કુ. આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજ મહારાજ, સ્વામી અદ્ભુતાનંદજ, પ્ર. નિષ્કામાનંદજ, એમના પિય રિષ્ય પ્ર.પુ. બાળકૃષ્ણાનંદજ, સ્વામી બાળમું દ્વારાસલું, પ્ર. કપિલેશ્વરાનંદજ અને પુરાણી રધુવીરચનદ્ધાસલું. આ પૈકી પહેલાં પાંચ સાથે એમને વધારે ધનિષ્ઠ સંબંધ હતો. એ પૈકી એમને પ્રતમાન ધરાવતાર સ્વામી અદ્ભુતાનંદજ, પ્રતમાન ધરાવ્યા પછી ચોથા વર્ષે સ. ૧૯૮૮ના કાર્તિક સુદ ૪ ના રોજ, અક્ષરવાસી થયા હતા; એ પછીના ગ્રણુ જણુ, સ. ૧૯૮૫ થી ૧૯૮૭ના એ વર્ષના દૂંકા ગાળામાં અક્ષરસ્વાસી થયા હતા; શેષ સ્વામી બાળમું દ્વારાસલું રહ્યા હતા. સત્તસંગપ્રયારની નાથલુભાઈની સર્વજીવહિતાવહ

પ્રવૃત્તિના મુખ્ય સમર્થકો અને માર્ગદર્શકો આ પાંચ-વધારે ચોકસાઈથી કહીએ તો ચાર જાણ હતા. સ્વામી ભાગમુકુંદદાસજીએ ઉદ્ઘાસ થઈ જ્યારે વડતાલ છેડયું, ત્યારે એ પણું હું હેઠે લાંબો વખત દેહ રકાવશે નહિં, એવી ભીતિ નાથજીલાઈના મનમાં સતત રહેતી હતી; અને એ ભીતિ સાચી પડતાં, એમના મનને લારે આધાત લાગ્યો હતો. શોકથી એમનું મન ઔથ વિદ્વળ થઈ ગયું હતું. કે હિવસે સ્વામી ભાગમુકુંદદાસજી એકચોક માંદા થઈ ગયા અને એ અંગે એમના મનમાં સંકલ્પ થયો કે તરણજ એમણે લગવાનની પ્રાર્થના કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. પણ જ્યારે જેથું કે, સ્વામીની પોતાની ઈંદ્રજા જવાની છે અને લગવાનની ઈંદ્રજા પણ એમને તેડી જવાની છે, ત્યારે એમણે લજન ડીર્ઘન સતત જારી રાખ્યું હતું; અને આખરે જ્યારે સ્વામીએ વણું વાંચે દેહ મૂકી દીધો ત્યારે, એમના ઝૂલ્યમાં રોકી રખેલાં આંસુના બધ શૂટી ગયા અને આંખમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી. એ પછી, ચોવીસ કલાકુમાંજ, આ લારે આધાત અને શોકને, લગવાનની ઈંદ્રજા બગવાન છે એ વિચારે, એમણે મનમાં શમાવી દીધો અને પાછી માનસિક સ્વરથતા મેળવી લીધી.

કે હિવસે પત્ર આવ્યો તે હિવસે, માહિરમાં બધા આશ્રિતોની મળેલી સભામાં નિયમ ચેષ્ટાપદ્ધી, એ પત્ર વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો. એ કાળમાં, આજના જેવી શોકસલાયો અને પ્રવચનો કરવાની પ્રથા પ્રચલિત ન હતી. ઉમરેઠના સત્તસંગીએ, સ્વામી ભાગમુકુંદદાસજીના લારે કણી હતા. જ્યારે બધાએ “સ્વામીની પાછળ શું કરીએ તો સ્વામી રાળુ થાય ?” એવું નાથજીલાઈને પૂછ્યું ત્યારે, એમણે કેટલીક રૂપણ્ણ વાતો કહી, “સ્વામીની પાછળ રસોઈએ આપીએ, કથા પારાયણો એસાડીએ, વગેરે જેમ ઢીક લાગે તેમ કરીએ, પણ તેથી સ્વામી રાળુ થાય તેમ નથી; સાચું કહીએ તો, એ બધી કિયાઓ આપણે સ્વામીના રાળુપા માટે નહિં, પણ મોટા લાગે તો, આપણું પોતાના રાળુપા માટે કરીએ છીએ, એવું જો કહીએ તો તેમાં લાગ્યે જ અનિશ્ચ્યોકિત કરી લેખાશે. લગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની અચળ પણ વિશુદ્ધ ઉત્તમ નિધાનો વિકાસ થાય અને એમની આજાઓનું બરાબર પાલન થાય એમાંજ સ્વામીના અંતરનો રાળુપો છે. સત્તસંગસમસ્તની સેવા, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે,

નિઃસ્વાર્થલાગે હુંમેશાં કરવી, એમાંજ સ્વામીના રણુપો છે. નિયમસત્તંગ કરવો ને કરવો, એ જ સ્વામીનું જીવન હતું—એ રાહ આપણે પણ જીવનમાં પૂર્ણત: અપનાવીએ એમાંજ સ્વામીના રણુપો છે; અગવાનની આજા વિકુદ્ધ અને એમાંજ પ્રવતાવેલી પ્રખુલિકા વિરુદ્ધ કેર્દી પણ કિયા, કલે તે ખૂબ શોભારૂપે ગણુંતી મનાતી હોય, તો પણ તે ન કરવી એમાં જ સ્વામીના રણુપો છે. હું સ્વામીના મુખ્ય શિષ્યને આવતી કલે પ્રસુતર લખીશ તારે, તમારા બધાની લાગણીં જાળ્યાવીશ; અને શિષ્યમંડળની કંઈ છંચા હશે તો, તે અગવાને આંકેલી મર્યાદામાં રહીને સંતોષવાની ચોચ્ચ બ્યવસ્થા હું કરીશ.” નાથજીલાઈએ કંઈકિ લંબાણુથી, પણ શાંત સ્વરે કહ્યું.

“સ્વામી માટે સ્મારક જેવું કંઈ ના થઈ શકે ?” એકલાઈએ ધીમેશી પૂછ્યું.

નાથજીલાઈ એ વાત સાંભળીને સહેજ હસ્યા.

સ્વામીનું જે જીવનકત હતું, એમના જીવનનો જે સંદેશો હતો તે આપણે બરાબર સમજુએ અને જીવનમાં ઉતારીને પાલન કરીએ, એજ એમનું મોટામાં મોટું સ્મારક કરુંવાય. આપણું સંગ્રહાયમાં સ્મારકની વ્યાખ્યા જરા જુદી થાય છે. જેમનું સ્મારક કરવાની છંચા હોય, તેના જીવનના આદર્શને આપણા જીવનનો આદર્શ બનાવવો, એજ એનું સાચું સ્મારક છે. જેવા સ્મારકની ર્થના કરવાથી જ સર્વાના સ્વામી શ્રીહરિ પ્રસન્ન થાય છે. છતાં, તમારી છંચા—સ્નૂચના પણ હું મારા પત્રમાં સ્વામીના શિષ્યોને જાળ્યાવીશ.” નાથજીલાઈએ ધીરંભીર સ્વરે કહ્યું.

*** જે સારી વસ્તુમાં મોહ પામતો નથી, યા અરૂપ વસ્તુથી ક્ષોલ પામતો નથી, જે જગતના પ્રવાહમાં તથુાતો નથી, પણ આત્મા—અનાત્માના વિવેકર્થી તદ ઉપર નિર્દેખ ડેખો રહીને ઈધરપ્રિત્યર્થી કર્મ કરે છે, તે તરસ્થ કહેવાય છે.

૨૮. દ્યાળુશ્રી ગુરુજી

નાથજીભાઈને ઘરમાં બધા લઈજી કહીને બોલાવતા હતા. “શ્રીસ્વામિનારાયણુ લગવત ઉપાસક મંડગ,” જે પાછાથી “સત્તસંગ સેવામંડળ” યાને “સત્તસંગ મંડગ” ના દૂંડા નામથી સંપ્રદાયમાં સુપ્રસિદ્ધ થયેલું છે, તેના સભ્યો એમને “ગુરુજી” નામથી સાહુર બોલાવતા હતા. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની આજા પ્રમાણે, નાથજીભાઈ વાણુશ્રમધર્મની મર્યાદા હું મેશાં પાણતા અને પળાવતા; પણ તે સાથેજ, મંડગના સભ્યો સાથે એ સર્વ આપ્તજન હોય એ પ્રમાણેજ એ વર્તન રાખતા હતા. એટલે શૈક્ષા વખત પણી, મંડગના સભ્યો પણ એમને ગુરુજી ઉપરાંત “લઈજી” સંઝેધનથી સાહુર બોલાવતા થયા હતા. શૈક્ષા વખત પણી, આ એ સ એધનેમાં ત્રીજુ એક દંગેધન, “દ્યાળુશ્રી” ઉમેરાયું. આ સ એધનના કારણે, મંડગના સભ્યો એમને “લઈજી” ઉપરાંત યા એ સાથે “દ્યાળુશ્રી ગુરુજી” એવી રીતે પ્રેમ અને આદરથી બોલાવતા થયા હતા. “દ્યાળુશ્રી” સ એધન કયા પ્રસંગેના કારણે વપરાતું થયું, એનો ચોકસ ઠતિહાસ સાંપડતો નથી. પણ જે ઉપરથી એ સ એધન ગરૂ થયું હશે એનું સહજ અનુમાન થઈ શકે એવા કેટલાક પ્રસંગે નોંધવા ચોણ્ય થશે. એ પ્રસંગેની વિગતો દૂંડામાં નીચે પ્રમાણે છે.

એક વખત સવારે સાડા દશોક વાગે, નાથજીભાઈ મંહિરમાં દર્શન કરીને ઘેર પાછા આવ્યા. એમની જાથે મંડગના ચારેક સભ્યો હતા, જેમાં મંડગના જેષથું કૃષ્ણારામ હવે પણ હતા; સાથે જાતિના એ સત્તસંગી-લાઈએ પણ હતા. નાથજીભાઈ, કોઈ પાંઘડી વગેરે ઉતારીને, બહાર પરસાળમાં આવ્યા તારે ભારણું આગળ એક પ્રાણીયાને હાથ જોડીને જોલેલો જેયો. પ્રાણીએ “આરીવાંદ” કે એવા કોઈ શાખદો ઉચ્ચારવાને બહારે નાથજીભાઈને “જય શ્રીસ્વામિનારાયણુ” કહ્યા. નાથજીભાઈને એ સાંલળીને સાનંદ ચાંદ્ર્ય થયું. એમણે પણ સામાં “જય શ્રીસ્વામિનારાયણુ” કહ્યા. અને પ્રાણીયાને ઘરમાં આવવાનું કર્યું. પ્રાણીય પરસાળમાં આવીને એક

ગૂણે સંકેતાઈને એડો. મહનમોહને, એને પીવાના ખાણીનો ખાલો આપ્યો.

“હ્યાણુ !....” ખાણીનો ખાલો હુથમાં લઈને પ્રાણણુ ઓળ્યો. એના મુખમાંથી આ સંભોધન, અગવદું છિંઘાથી અચાનક જ નીકળ્યું હતું. પણ એ આગળ એલી શક્યો નહિ. એની આંખમાં અણજળિયાં આવી ગયાં.

“કેમ, અટકી કેમ ગયા ? જે કહેવું હોય તે વિના સંકેતે અને નિધડક થઈને કહો.” નાથજીબાઈનું એને કહ્યું.

“હ્યાણુ ! આ વખતે પણ પ્રાણણુ એ એકજ શાખ એલી શક્યો. એની આંખમાંથી થોડાં આંસુ ગાલ ઉપર સરી પડ્યાં.

“રડો છો શા માટે ? જીવનમાં સુખ અને હૃદા, તડકા અને છાંધડાની માઝક આવે છે અને જથ છે. જેમ સુખના દિવસો સદા ટક્કા નથી, તેમ હૃદાના દિવસો પણ કાયમ રહેતા નથી. તમારે જે કહેવું હોય તે તેમે એધડક કહો. મહન ! આ કાઈ, આજે ઠાકેરજીનો થાળ આપણે ત્યાં કરશો.” નાથજીબાઈએ પહેલાં પ્રાણણુને અને પઢી પોતાના પુત્ર મહનમોહનને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“હ્યાણુ !” હુ મારા હૃદાના કારણે રડતો નથી, પણ મારા જીવનમાં આજે પહેલી જ વાર, લગવાનની હ્યાને આપનામાં મૂર્તિમંત થતી અનુભવી છે. લગવાન કેટલા બધા હ્યાણુ છે એ વિચાર આવતાં, મારી આંખમાંથી આંસુ સરી પડ્યાં છે. હું છેલ્લા પણ દિવસથી ઉમરેઠ નગરમાં શ્રીમતીના નિવાસસ્થાને અને શરાહેની પેઢીએ ઉપર ભૂષ્યો અને તરસ્યો કરી રહ્યો છું; પણ જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં, કોઈનિય દિષ્ટમાં મારે માટે આવકારનો કોઈ અંશ મેં જેયો નથી; પણ અપમાનની અભિરેખાનો જ મને અનુભવ થયો છે. આજે ચોથે દિવસે, આપને ત્યાં અચાનક આવ્યો તારે, “હું કોણું છું, કયાંથી આતું છું. શા માટે આવ્યો છું વગેરે કોઈ ખાયત કર્યાજ ન પૂછતાં, આપે મને અંતરના પ્રેમથી આવકાર્યો, અમૃત જેલું શીતળ જાળ પાયું અને લોજનનું આમંત્રણ આપ્યું, એમાં મને આપની અહૃતુકી હ્યાનાંજ દર્શાન થાય છે. છેલ્લા પણ

હિવસમાં, મને જે કડવા અતુભવો થયા છે એ માટે, હું એ શ્રીમંતેને દોષ નથી આપતો. મારું પ્રારંધજ એવું કઠણું હશે, એમ માનું છું. એવા કઠણું પ્રારંધવાળાને પણ આપ જેવા હ્યાણું પુરુષનો ચોગ થાય, એ લગવાનની હ્યા સિવાય કેમ બને ?” આદ્યાણે કણું. પ્રાદ્યાણું આંદ્રેકઠણિએ ગરીબ હતો, પણ સંસ્કારદિષ્ટએ શ્રીમંત જણ્ણાતો હતો.

“પણ તમે તમારું નામ તો કણું નહિ.” નાથજીલાઈએ વાતને ખીજ પાટે વાળવાના ડેતુથી પૂછ્યું.

“ક્ષેદાએ, સેવકનું નામ લક્ષ્મીરામ પાડેલું છે, નજીકના ગામે હું રહ્યું છું. ઔરીએં સહસ્ર પ્રાદ્યાણું છું, યોડું લણ્ણોણું, યજ્માનવૃત્તિ કરુંછું, પણ તેથી કુદું અનું પુરું થતું નથી. મારું નામ લક્ષ્મીરામ છે, પણ જીવનમાં હજુ સુધી લક્ષ્મીના દર્શન થયાં નથી. રામના દર્શન તો કોણું જણે કયારે થશે ?” આદ્યાણે, કિડકું હાસ્ય કરતાં કણું.

“તમારી ક્ષેદાએ નામ તો સમજુ વિચારીને પાડેલું છે. રામ એટલે નાચયણુંને રાખો તો, લક્ષ્મીજી પતિત્રતા નારીભક્ત છે. પતિ નારાયણ, હોય ત્યાં એ ના કહેણ તો પણ રહે છે. પણ, મને લાગે છે કે, તમારી મુત્રી પરણ્ણાવવા લાયક થઈ છે અને પૈસાના અભાવે, એ પ્રસંગ ઉકેલવાનું કામ અદુકેલું છે. કેમ અરું ને ?” નાથજીલાઈએ મંદ મંદ હસીને અને પછી ગંભીર વહને કણું.

નાથજીલાઈના શરીરો સાંલગીને, પ્રાદ્યાણું તો એડો હતો ત્યાંથી જિલ્લો થઈ ગયો. “હ્યાણુ ! હે હ્યાણુ !” એમ જોલતાં જોલતાં, પોતાની મેલી ઘેલી પાંઘડી જોણું નાથજીલાઈના ચરણ્ણમાં મૂકી હીધી અને પછી લાગો. થઈને સાફ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરવા લાગ્યો. નાથજીલાઈ તરત જ જિલા થઈ ગયા. એ હાથે અના અને હાથ પડીને, એને જિલો કર્યો.

“તમે પ્રાદ્યાણુ છો, વળી લણેલા છો. તમે મને પગે લાગો એ ચોઝ ન કહેવાય.” નાથજીલાઈએ એને એસાડી દેતાં કણું.

“હ્યાણુ ! લગવાન સર્વાંત્યાર્મી છે. આપ પણ અંત્યાર્મી છો. મારે ત્યાં છોકરી છે અને તે પરણ્ણાવવા લાયક થઈ છે અને પૈસાના અભાવે એ

પ્રસંગ હું હજુ ઉદ્દેશી શકતો નથી-શકતો નથી, જે મારી ખાનગી વાત આપે રીતે જાણ્યું? મેં હજુ સુધી, જે બાબત એક શાહી પણ આપની સમક્ષ ઉચ્ચારો નથી.” લક્ષ્મીરામે હાથ જોડીને કહ્યું.

“લક્ષ્મીરામ! લગ્બાન જેવા તો એક લગ્બાન જ છે; એ એકલાજ સર્વાંતયાંભી છે. અંતયાંભીએ એ જેનામાં જેટલી શક્તિ પ્રેરણે, તેટલું જ કામ એ કરી શકે છે. તમારા ઘરમાં પરણુંવા લાયક કન્યા છે, એ હૃકીકિત તો તમે તમારી જે અનુમત ગાયા કર્હી તે ઉપરથી જ અનુમાનથી સમજું શકાય તેમ છે. તમે શ્રીમતોને વેર વળું હિવસથી ઇનેછો, છતાં તમને કોઈ આવકારતું નથી. એનો અર્થ એ થાય કે, તમારી પૈસાની માગણી કંઈક મોટી હોવી જોઈએ, એટલેજ તે સંતોષવા માટે કોઈ તૈયાર થતું નહિ હોય. તમે મોટી રકમની માગણી કરો છો, એનો અર્થ એ થાય છે કે, તમારા ઘરમાં પુત્રી પરણુંવા લાયક થયેલી છે અને તેના લભાગચ્છ માટે તમારે મોટી રકમની જરૂર હોવી જોઈએ.” નાથજીભાઈએ ખુલાસો કરતાં કહ્યું.

“હ્યાણુશ્રી! આપની વાત સાચી છે. મારે એક હીકરી છે અને એક હીકરો છે. હીકરી સોણવર્ષની ધરું છે; હીકરો આઠ વર્ષનો છે. હીકરીનું વેવિશાળતો મેં કરી રાણ્યું છે; રણું પૈસાના અભાવે એને પરણુંવાતું દરવર્પે આગળ તેલાતું વલ્ય છે. હીકરાને જનોઈ પણ બાકી છે. અને પ્રસંગ સાથે ઉદ્દેલું તો, અર્થમાં કરકસરથાય, અને છર્ચો સાતસો રૂપિયામાં ખંડું પતી લય. પણ મારા ઘરમાં આજે તો પંદર હિવસ ચાંદે એટલું પણ અનાજ નથી.” લક્ષ્મીરામે પોતાની વાત રૂપણ કરતાં નિર્ધાસ સાથે કહ્યું.

“લક્ષ્મીરામ! આજે સવારે, નાથજીભાઈ સાથે અમે અધા હુનું માનજીના મંહિરમાં હર્થન કરવા આવ્યા તે વાયતે, તમે ઓટલા ઉપર બેઠા હતા. અંદું ને?” અધી વાતો સાંભળી રહેલા જાતિજીનામાંથી એક જણથી ન રહેવાયું એટલે વચ્ચે પ્રશ્ન કર્યો.

“જ હા. દું સવારે હનુમાનજી મંહિરના ઓટલે બેઠો હતો. આપો હિવસ નગરમાં હરીને સંદ્યાકળે દું વેર પાછો જઈ છું અને સવારે પાછો આવું છું. એ અમાણે આજે સવારે, ઓડ ભાગોળે આવ્યો અને

હનુમાનજીના હર્ષન કરીને, હવે આજે કોણે વેર જવું એનો વિચાર કરતો ઓટલા ઉપર એઠો હતો. એવામાં દ્યાળુશ્રી ત્યાં આવ્યા. એમણું દ્વારથી દર્શાન થતાં જ, અંતરતમાં કહું, “એમને ત્યાં જા.” હનુમાનજીના હર્ષન કરીને દ્યાળુશ્રી જેવા ઘર તરફ જવા માટે વળ્યા કે તરતજ, હું થોડું અંતર રાખીને, પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. સ્થાત્માં એક હુકાનમાં, જેમને વૈશ્વિક હું પરમ હિવસે નિરાશ થઈને પાછળ ઇચ્છો હતો તે શોઠ બેઠા હતા. એમણે મને આંગળીના ઈશારો કરીને પાસે આલાંયો; હું એમની પાસે ગયો. એમણે દ્યાળુશ્રી તરફ આંગળી ચિંધીને મને કહ્યું કે, “પેલા લાલ પાઘડીવાળા જાય છે તેમની વેર જાયો. તમારી ભૂખ અંભાગશે.” મને એમણે આ શરૂઆતી ડેવા કરણે કહ્યા, એ તો એ જાણે અને એમના અંતરમાં રહેલા પરમાત્મા જાણે. પણ હું તો આહો આવતો જ હતો. એટલે કંઈ જવાબ આપ્યા વિના, મૂર્ગો મૂર્ગો આહો આવ્યો.” લક્ષ્મીરામે ખુલાસો કરતાં કહ્યું.

“લક્ષ્મીરામ ! ભગવાન સર્વ કર્તા અને સર્વ લક્તા છે, એવો વિર્ધાર કે રાખે છે તેનું રક્ષણું અને પોષણું ભગવાન જરૂર કરે છે. જુંા ! હાકોર-જીના થાળ થઈ ગયો છે, તમે પહેલાં જરૂર કરો.” નાથજીભાઈએ લક્ષ્મીરામ અને થાળ કરીને બહાર આવેલા મહનમોહન સામે જોઈને કહ્યું.

બીજુ કોઈ આનાકાની કર્યા સિવાય, લક્ષ્મીરામ તરત જ ઊઠ્યો; હાથ પગ ધોઈ, અને અણોછિયું બદદીને જરમવા એસી ગયો.

નાથજીભાઈ જતે જોખ થયા, મેડે જઈને સાતસો ઝપિયા લઈની નીચે આવ્યા. લક્ષ્મીરામ જરૂરિને એમની પાસે આવીને એઠો, એટલે એના કપાળમાં નાથજીભાઈએ કંકુનો ચાંદોસા કર્યો અને જરમણું હાથમાં સાતસો ઝપિયાની નોટો મૂકી હીંદી. લક્ષ્મીરામ હિંમૂઠ થઈ ગયો. બીજા જે ત્યાં એઠા હતા તે પણ આ જોઈને આંશ્ર્યચકિત થઈ ગયા.

“લક્ષ્મીરામ ! તમારી હીકરીનાં લજન માટે અને હીકરાની જનોઈ માટે હું તમને આ રકમ અર્પણ કરું છું. તમે હવે નચિત થઈને બન્ને પ્રસંગે, સારી રીતે અને વહેદી તકે આ વર્ષે જ ઊજવનો.” નાથજીભાઈએ કહ્યું.

લક્ષ્મીરામની આંખમાંથી હડ હડ અશ્વધારા પહેલા લાગી. એણે નાથજુલાઈના ચરણોમાં માથું નમાળી દીધું.

“દ્વારુશ્રી ! હું આપનો અત્યંત જણી છું. આપ ભારા પિતા છો, શુંકુ છો અને ભગવાન પણુ છો. કેવી દ્વા આજે આપે મારા જીવનના વ્યાપહારિક કાર્ય માટે કરી છે, તેવી દ્વા મારા આત્યંતિક બૈય માટે પણ કરવાની હું હાથ નોરીને વિનંતી કરું છું.” લક્ષ્મીરામે હાથ નોરીને વિનઅલાવે કહ્યું.

“લક્ષ્મીરામ ! તમે પ્રાણથું છો. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુનો નિર્વિ-કદ્રિપ આક્રય કરશો; એટલે સર્વ વાતે સુખી થશો.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“દ્વારુશ્રી ! એક વિનંતી છે. લજન અને જનોઈના મુદૂર્ત પહેલાં મને સહકૃતુભ્ય આપનાં દર્શને અવસરાની રૂળ આપો. તે વખતે, મારાં એ બાળકો અને અમે એ—એમ ચાર જણુને ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુના આશ્રિત બનાવવાની પણ આપ કૃપા કરજો, એવી મારી નમ્ર યાચના છે.” લક્ષ્મીરામે કહ્યું.

“જરૂર. તમને સહકૃતુભ્ય મારે ત્યાં આવકારતાં મને આનંદ થશો. તમે કુરીથી આવશો ત્યારે, તમને સહકૃતુભ્ય સંપ્રદાયના આશ્રિત બનાવવાની ચોચ્ય વ્યવસ્થા થઈ જશો.” નાથજુલાઈએ મધુર હાસ્ય અને આનંદ હાખવતાં કહ્યું.

મંડળના જે સંચો ત્યાં ગોડા હતા, એમના મન ઉપર આ પ્રસંગની ઘણી ઊરી છાપ પડી.

એ પછી લક્ષ્મીરામ હરી પાંડા સહકૃતુભ્ય કયારે ઉમરેઠ આવ્યો, કયારે જેના પુત્રના જનોઈની વિધિ કરવામાં આવી, કયારે એની પુત્રીના લભની વિધિ કરવામાં આવી, અને એ કયારે સંપ્રદાયનો આશ્રિત બન્યો. એ અંગે કોઈ નોંધ નેવા મળતી નથી; પણ જે જામનો એ વતની હતો તે ગામે આંશ્વર્ણાનાં જે શોડા ઘરો છે, તેમાં સત્તસંગી તરીકે લક્ષ્મીરામના દોકરાનું ઘર આજે પણ જાહીરું છે.

ખીને પ્રસંગ એક અડવાડિયા પછી બનેલો છે, હિમ પડે એવો
ઠંડીનો ભારે ચમકાડો હતો. મંહિદમાંથી હર્ષનિ કરીને સવારે હટોક વાગે
પાછા ફર્યા પછી, મંણાના ચાર પાંચ સંદેશો પરસાળમાં મૂકેલી સગડીની
આગુખાજુ એડા હતા. નાથલુલાઈ, સગડીથી ઘોડા અંતરે, ગાઢી ઉપર
ઘેડા હતા. એવામાં બારણુ આગળ એક પ્રાણણુ આવીને ડિલો. એના
સુખમાંથી શ્રીહરિની પ્રાર્થનાના સુંદર શ્રોકના શાખાને સરી પડ્યા:

“ય શૈવા સમૃપામતે શિવઇતિ, બદ્ધેતિ વેદાતિતિ: ।
બૌઢા: બુદ્ધિતિ પ્રમાણપટબ: કર્તેતિ નેયાવિકા: ।
અહ્નિત્વય જોનશાસનરતા: કર્મેતિ મોમાસકા: ।
સોઽવં વે વિદ્વાનુ વાચિનફલં શૈલોકયનાયો હરિ: ॥

—જેને રૂને, શિવ તરીકે ઉપાસે છે, વેદાંતીઓના પ્રથ્મ તરીકે પૂજે છે.
બૌઢો જુદ્ધ તરીકે સેવે છે, નૈયાભિકો સર્વેશ્વર સર્વેક્તા તરીકે માને છે,
નૈનો અહૃત તરીકે ગણે છે, અને કર્મકંડીઓ કર્મેતરીકે લેખે છે તે, વિભુવનપતિ શ્રીહરિ અમારા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરે.” આગુખાજુના ઉચ્ચાર
જુદ્ધ હતા, એ ઉપરથી એ સારું લખેલો હશે એમ લાગતું હતું; પણ
દારિદ્ર એને અરડો લીધા હોય એમ જાણતું હતું. શરીર ઉપર એ જગ્યાએ
કાટેલું મેલું પ્રોતિયું, એ ગ ઉપર અલા આગળ કાટેલો જફલો. અને માથે
ચેદો સંઝે હેટો—એ જેની માયામૂરી હતી. ઠંડીના કારણે, એ વન્યે વન્યે
મૂજતો હતો. નાથલુલાઈની એને વરભા આવાયો અને સગડી પાસે એસા-
ઠોયો. સણગતા કોલસા અરેલી સગડી પાસે એસવાતું મળતાં જ, એના સુખ
ઉપર આનંદની રેખાએ જોપસી આવી. એના સુખમાંથી સહસા રૂગવેહની
જુયાના મંત્રોના શાખાને વહેવા લાયા : “આ ના મદ્રાઃ ક્રતવ: ક યન્તુ વિષ્વતः
—ચારે દિશાઓમાંથી અમને સુંદર ઉત્કૃષ્ટ વિચારો અને ભાવનાઓ પ્રાપ્ત
થાયો”(તુંબે ૧—૮૮—૧). સૌને આન્તી થઈ કે, કોઈ પ હિત બોલી રહ્યો
છે. હજુ સુધી એ શા મારે ત્યા આવ્યો છે એ એ એક શાખ પણ એણું
ઉચ્ચાર્યાની ન હતો.

“ પંડિતશ્રી ! કયાં રહેલો છો ? આ નગરમાં કયારના આવ્યા છો ?”
નાથલુલાઈએ મંહમંદ હુસ્ય કરતાં કહ્યું. ઉમરેઠમાં એને “પંડિતશ્રી”
નામથી એલાવનાર નાથલુલાઈ પહેલ વહેલા હતા.

“હ્યાળુશ્રી !” આખણુપંડિતના મુખમાંથી આ સંપ્રેધન પણ સહસા નીકળ્યું. એણુ કહ્યું, “હું પંડિત છું, જો આપે શી રીતે જાણ્યું ? એ હિવસથી હું આ નગરમાં ઇન્દું છું, પણ મને પંડિત તરીકે ઓળાનાર અને એલાવનાર આપ પહેલવહેલાજ છે. જેટલા જેટલા લોકોને હું મળ્યો છું તે અધારે, ધ્રૂપા ધીનભાવથી મને ‘મહારાજ’ કહીનેજ એલાંયો છે. શી અને સરસ્વતી અને ઈશ્વરીય શક્તિઓ—મહાહેવીઓ છે; પણ બન્નેની જાણે આંખો લઢતી હોય તેમ, જ્યાં શી હોય છે ત્યાં સરસ્વતી ઊભી રહેતી નથી, અને જ્યાં સરસ્વતી હોય છે ત્યાંથી શી હૂર ભાગતી હોય છે. હ્યાળુશ્રી ! કૃપા કરીને જરા કહેશે કે આમ કેમ બને છે ? ”

પંડિતની વાત કર્વાની રીત શાસ્ત્રીય છતાં સુંદર હતી.

“લક્ષ્મીનો મહ અને વિદ્યાનો મહ, બન્ને એક જવ્યાએ લેગા થાય તો, માણુસના ઉદ્ધાર અને ઉનનિ માટે પછી કોઈ અવકશાજ રહેતો નથી. એટલે, જો શ્રીવાળો સરસ્વતીની અને સરસ્વતીવાળો શ્રીની ત્રૈણ અનુભવે, તો બન્ને ભગવદાભિમુખ બને એ કારણે, જગતકાંચ એવી વ્યવસ્થા યોગેલી જાણ્યાય છે.” નાથજુલાઈએ કંઈક ગંભીર થઈ ને કહ્યું.

“હ્યાળુશ્રી ! આપનું કથન તરફ સત્ય છે. મેં આ પ્રશ્ન આ પહેલાં ધણુંને પૂછેલો છે, પણ સંપૂર્ણ સંતોષકારક જવાબ તો આજે આપના મુખેથી પહેલવહેલાજ સાંભળ્યો. માનું મહિલાય કે, મને આપનું દર્શાન થયું.” પંડિતે કહ્યું.

“પંડિતજી ! તેમ આવણું થયું છે ? ” હજુ સુધી પંડિત એ અગે એક શાખ પણ એલાંયો ન હતો; એટલે કરણું જાણુવાના હેતુથી નાથજુલાઈએ પૂછ્યું.

“હ્યાળુ ! આપે હુમણુંજ કહ્યું તેથી મને વધારે પ્રતીતિ થાય છે કે, મારી પાસે સરસ્વતી છે, એટલે શી મને ભગવાનો સંભવ નથી. એટલે મેં સમજ્યને, એને મેળવવાના વિચાર ભગવદું ધર્મજા ઉપર છેડી રીશે છે. જનસમાજનું નિરીક્ષણ કર્યું અને એમ કરતાં જનર્હનનું મિલન થઈ ગય, તો તે કરીને જીવન સર્જણ કરવું, જોવા ઉદેશથી એક સ્થળેથી જીવન સ્થળે પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું, જીણે કોઈ હેતુ કે ધર્મજા નથી. ગુજરાતમાં

પણ આવી કાઠક ઢંડી પડતી હો, એની મને કલ્પના ન હતી.” એમ કહેતી વખતે, સગડી પાસે એડેલો હોવા છતાં, પંડિતના શરીરમાંથી ઢંડિનું એક લખદખું આવી ગયું.

નાથજુલાઈએ આ જોયું તંચે જીબા થયા. જીટી ઉપર પોતાને ગરમ લાંઝા કોટ ભરવેલો હતો તે લીધે અને એક ડગલું આગળ આવીને, ચેલા પંડિતજીના શરીર ઉપર એઢાડી દીધો.

“હું પણ ! આપની હ્યાને પાર નથી.” એગલું ઓલીને, પંડિતજી ગરમ કોટને એ હાથે ફકડીને જીબા થયા અને સહેજ પાછા વળીને એમણે નાથજુલાઈના ચરણમાં માથું જૂકાવી દીધું.

“હાં ! હાં ! તમે પગે લાંઝા એ શોભતું નથી.” નાથજુલાઈએ વહેલા વહેલા એમના હાથ ફકડીને એને જીબો કરતાં કહ્યું.

“આપના જેવા હ્યાણું પુરુષ અને જગતાનમાં કેદ ફેર નથી. જગતાન પોતાની દ્યા, આપના જેવા હ્યાણું પુરુષ દારા જ દાખલે છે. આ ગરમ કોટ મને આજે મળશે, એની કેદ કલ્પના ન હતી; મેં એવી દંધા પણ કરી ન હતી. પણ, મને ઢંડીયી ધૂમજતો જોઈને, આપે મારા ઉપર હ્યા વર્ષાવી છે, એનું જણું હું કરી નહિ ભૂલું.” પંડિતે હાથ જોડતાં કહ્યું.

ગરમ કોટમાં જોમુખી સાથે માળા હતી, એ કેવા માટે મહનમોહન આગળ આવ્યો.

“મહન ! કોટમાં જે કંઈ હોય તે સાથે જ એ, એમને આપવાની જગતાને પ્રેરણું કરેલી છે.” નાથજુલાઈએ હસ્તીને મહનમોહનને ઉદેશીને કહ્યું.

પંડિતે, કોટનાં ગજવાનો જોયાં, એક ગજવામાં જોમુખી સાથે માળા હતી, બીજા ગજવામાં એક ઇંધિયાવાળી પાંચ નોટો હતો. બહારના ગજવામાં હાથ રૂમાલ હતો; અને ચાથા ગજવામાં બીજા એક રૂમાલમાં નીંટેલાં શુલાણનાં ત્રણ સુંદર હૃકો હતાં. પંડિતની આંગમાં, એ બધું જોઈને હુર્ધનાં બાંસુ આવ્યાં.

“આ બધી ચીજેને હું આપના પવિત્ર રમરણું તરીકે સહા મારી પાસે રાખીશ.” પંડિતે, એ બધી ચીજે રિસાવંદ કરતાં કહ્યું.

“મહાન! ડાકોરણુંનો થાળ થાય એટાં પંડિતજીને જમવા એસાહને.”
નાથજીભાઈએ મહનમોહનને કહ્યું.

“હ્યાળુંકી ! મેં હજુ સ્નાન કર્યું” નથી. મારે સવારે વહેલા સ્નાન, સંધ્યા, વગેરે કિયા કરવી જોઈએ, પણ મારી પાસે આ પહેરેલ ફાટેલ ધોતિયું અને અંદર એક કાપીન સિવાય બીજું કોઈ વલ્લ નથી. એટલે, અપોરે જ્યારે તથાવ ઉપર વસ્તી ઓછી હોય છે ત્યારે કાપીન પહેરીને, હું આ ધોતિયું ધોઈ નાખું છું અને એ સ્ત્રકાય એટલે સ્નાન કરીને પછી પાછું એ પહેરી લઈ છું અને મારું સંધ્યા વંદનાદિ કર્મ પતાવું છું.”
પંડિતે નિઆલસલાવે પોતાની વાત કહેતાં કહ્યું.

“કંઈ વાયો નહિ. તમે અહીં અહાર ચોકડી છે ત્યાં સ્નાન કરો.
મહાન! પંડિતજીને પહેરવા માટે બીજું નહું ધોતિયું આપને.”
નાથજીભાઈએ કહ્યું.

પંડિતે સ્નાન કર્યું. સ્નાન કરતાં કરતાં એ ગંગાવતરણુના શ્રોકો બોલતો હતો. મહનમોહને આપેદું નહું ધોતિયું પહેરીને એ દેવ સંમુખ ઉઘાલ શરીરે એઠો અને કુઞ્ચેહમાંથી પુરુષસૂક્તના મંત્રો બોલવા લાગ્યો. એપૂર્ણ થતાં, શ્રી સ્નૂક્તના મંત્રો બોલવા લાગ્યો. દૈહિક મંત્રાના શુદ્ધ ધોખથી સારું ચાતાવરણ ઉદ્દલસિત બની ગયું. થોડી વાર પછી, થાળ થયો. એટલે પંડિતજી જાણ્યા. પછી નાથજીભાઈએ આપેલો જરમ કેટ પહેરીને નાથજીભાઈને પગે લાગ્યા. નાથજીભાઈએ એને બીજી દશ ઇપિયા આપવા માંડયા; પણ, એણે હાથ જોડીને કહ્યું, “આપના કોટમાં પાંચ ઇપિયા તો છે; મારે વધારે પૈસાની શી જરૂર છે? જેટલા પૈસા વધારે, તેટલી એને સાચવવાની ચિના વધારે. આપ મારા ઉપર હ્યાદાદિ રાખજો; અને મને જનાર્દન મળો, એવા આશીર્વાદ આપજો.” એમ કહીને, પછી એ વિદાય થયો. મંદળના સલન્યો ઉપર આ પ્રસંગની પણ ઘણી ડાડી છાપ પડી.

એક બીજો પ્રસંગ પણ નોંધવા જેવો છે. મધ્યમવર્ગના એક સત્સંગી

લાઈ; ઉમરેઠના નજુકના ગામે રહેતા હતા. ઉપલા વર્ગના શ્રીમતીને વિક્રમીની રેલમછેલ હોય છે; એટલે લુધનમાં જેણે પ્રસંગે આવે તે ઘણ્ણી આસાનીથી જિજ્વા શકે છે. નીચલા વર્ગમાં, ધરના બધાજ સભ્યો મહેનત મજૂરી કરીને રહ્યા હોય છે, એટલે ધરમાં ખાનારો હોય તેણલા બધાજ રણનારાં હોય છે. એમને જે ટેવો સારી હોય તો, લુધનમાં જાડી આર્થિક સુશ્કેલીઓ નહતી નથી. પણ મંધ્યમવર્ગમાં, ધરમાં કમાનાર એક હોય અને ખાનાર ઘણું હોય છે; એટલે, લુધનમાં સારા માઠા પ્રસંગે આવે ત્યારે, તે કેવી રીતે ઉકેલવા જે એમને માટે લારે મૂંબલુલાયો પ્રક્રિયા બને છે. આ લાઈની હીકરી પરણાવવા યોગ્ય થઈ હતી, પણ પૈસાને જેગ ખાતો ન હતો, એટલે મન મારીને એચ્ચી રહ્યા હતા. થોડા દિવસો પહેલાં જ્યાં દીકરિનું વેવિશાળ ડર્યું હતું તે વેવાઈ એમને મળ્યા અને લઘુ ચાલુ વર્ષેજ લેવાની એમને લાડીદ કરી; તે સાથે જ, જે તેમ નહિ કરવામાં આવે તો, છોકરાને બીજે ટેકાણે પરણાની દેવાની વ્યવસ્થા થશે, એવી ગલીંત ધમકી પણ ઉચ્ચારી. એટલે, લઘુ ખર્ચ માટે રકમ ક્ષાંથી ગેળવવી એના વિચારમાં એમની ઊંઘ હુદામ થઈ ગઈ. પોતાના એક લંગાટિયા મિત્ર, જે સરકારી નોકરીમાંથી સારા હોદા ઉપરથી થોડા સમય પહેલાં જ નિવૃત્ત થયા હતા તેમની પાસે, આર્થિક સહાય મેળવવાના હેતુથી આ લાઈ ગયા. બન્ને વદ્યે એક ધાળીમાં ખાય એવી ગાડ મૈત્રી હતી. પોતાની અહૃણીની વેળાએ પોતાનો બાળમિત્ર પૈસાની મહદ્દ કરશે, એવા પૂરા વિશ્વાસથી, આ લાઈ એમની પાસે ગયા. આમ તો જે ઉમરેઠ આવે ત્યારે પોતાના એ મિત્રના ઘેર જ જીતરતા; પણ, આ વખતે પૈસા સંખ્યાંથી વાત કરવી હતી એટલે ત્યાં ન જતાં, નાથળુલાઈને ત્યાં પહેલા આવ્યા. તેચો નાથળુલાઈ પાસે ભગવાનની વાતો સાંભળવા ઘણ્ણી વખત આવતા હતા. પોતાના મિત્રને ત્યાં ન જતાં, નાથળુલાઈને ત્યાં પહેલા આવવા માટે બીજું પણ કારણ હતું. લાંબા વખત સુધી સરકારી અમલવારી કરેલી હોવાથી કહાચ મહદ્દ કરવાના તે મિત્ર છન્કાર કરે તો, પણ ત્યાં રહેવામાં સુશ્કેલીનો પાર ન રહે; એટલે, નાથળુલાઈ જેવા ઘ્રણનિષ્ઠ લક્ષ્ય પુરુષના આર્થીવિદ લઈને પડી પોતાના મિત્રને ત્યાં મહદ્દ માટે માગણી કરવા જવાય તો સારું, એવા વિચારે એ નાથળુલાઈને ત્યાં આવ્યા હતા. નાથળુલાઈને પગો લાગીને થોડીવાર એ બેડા; પણ, પોતે શામાટે ઉમરેઠ આવ્યા છે એ સંખ્યાંથી એક શાખ પણ એમણે નાથળુલાઈને કહ્યો નહિ, તેમજ પોતે

મનમાં ધારી રહેલા આશીર્વાહ માટે પણ વિનંતી કરી નહિ. થોડીવાર પછી, એ જીલા થથા અને “મિત્રને ભળીને પાછે આવું છું” એમ કહીને જવા લાગ્યા ત્યારે નાથજીલાદુચે “ઠાકોરજીનો થાળ અહીં કરણો” એવું કહું. એ શણદો સાંસલયા ત્યારે “પોતાનો મિત્ર જમ્યા સિવાય મને આપવા નહિ હે” એવું કહેવા માટે એમના હેઠા ફરજદાર, પણ શણદો અહાર નીકળ્યા નહિ. એમને અખર ન હતી કે એમના નશીખમાં એ હિસે પોતાનો મિત્રને ત્યા જમવાનું તો ઢીક, પણ ચા સરખીય પીવાનું લણાવું ન હતું.

એ લંગોટિયા મિત્રો લાંબા વખતે મગતાં એક બીજાને, લારે ઉમાકાશી લેટી પડ્યા. થોડીવાર બીજુ વાતો કરી, અન્યલામાં ચા આવી. ચા જરા ઠંડી થાય એટલે પીડ છું એમ વિચાર કરીને, મિત્ર પાસે પેલા લાદાચે છેઠરી પરણુંપવા માટે પંદરસે ડ્રિપિયાની માગણી કરી. પૈસાની વાત આવતાંજ, અમલદાર મિત્ર એકદમ ગંભીર બની ગયા.

“જે લાઈ, હું હમણાંજ નિવૃત્ત થઈને આવ્યો છું.” અમલદાર મિત્રે ઇન્કાર કરવાના પાચો માંડતાં કહું.

“એ તો, હું જાણું છું; પણ, આટલાં વષો મોટા હોહા ઉપર જ સરકારી નોકરી કરી છે, એટલે તમારી પાસે ઘરમાં પંદરસે ડ્રિપિયા કેવી રકમ ન હોય, એવું બને નહિ.” પેલા લાઈજ કહું.

“તુંય ખરો છે ? પંદરસેની રકમ તું નાની માને છે.” મિત્ર કહું.

“ના, નાની રકમ હોત તો, મેં પોતેજ જ્યવસ્થા કરી હોત.” પેલા મિત્રને, અમલદાર મિત્રનું વલણ સમજતું ન હતું.

“હું દિલગીર છું. લાઈ! આપણે ગાઠ મિત્રો ધીએ, એ વાત ખરી; આપણે સાચે બેસીને એક થાળીમાંજ મહીએ એ વાત પણ ખરી; પણ મિત્રો વચ્ચે પૈસાની દેવડહેવડ વેરઝેર કરાયે છે. એટલે, હું કંઈ પણ મદદ કરી શકું તેમ નથી.” અમલદાર મિત્રે રસ્તે નનો સુણ્ણોયે.

અમલદાર મિત્રનો મઙ્કડમ ઇન્કાર સાંસળીને, પેલા લાઈ સ્તરથી થઈ ગયા. એમની આંખમાં આંસુ જીલાનાયાં; પ્યાલામાં ચા ઠરી ગઈ, પણ એ

‘‘શ્રીવાનું એમને મન ન થયું. વધુ વખત એસવાથી કંઈ આડું અવળું ઓછી જવાશે, એ બીકે એ તરત જ જોલા થયા અને દર ભણાર નીકળી ગયા. રસ્તામાં એક બાજુએ જોલા રહીને, એમણે મન મૂકીને રડી લીધું; અને પછી આંસુ લૂછી નાગીને, એ નાથજુલાઈ પાસે આવ્યા.

“મિત્રને મળી આવ્યા ?” ઘરમાં દાખલ થતાંજ, નાથજુલાઈએ હસતાં હસતાં પેલા લાઈને કહ્યું. પણ એ શરીરો કહેતી વખતે, એમણે એમના મુખ સામું જોયું અને એ બધી વાત સમજ ગયા.

“હૃદાગુણી ! મારો અમલદાર મિત્ર આવો નીકળશે, એની મને કર્યપના ન હતી.” એટલું કહેવામાં પેલા લાઈની આંખમાં જગતણિયાં આવી ગયાં.

“ખિલકુલ મુંઝાશો નહિ, તમે તમારા મિત્રને મળવા જવાની વાત કરી ત્યારેજ હું તમને થાગ કર્યા પછી મળવા જવું હોય તો જને એમ કહેવાના હતો; પણ, તમને જોલા હતી, એટલે હું આવ્યો નહિ. જે થયું હોય તે નિખાલસહિતે મને વાત કરો.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

આંખમાં આંસુ સાથે, પેલા લાઈએ અમલદાર મિત્ર સાથે થયેલી વાતચીત અક્ષરશઃ નાથજુલાઈને કહી સંભળાવી.

“વાત તો પંદરસો રૂપિયાની જ છે ને ? અને તે છોકરી પરણુંવા માટે લેઇએ છે ને ? મહન ! ઉપર કબાટમાંથી પંદરસો રૂપિયા લઈ આવ અને આ લાઈને આપ.” નાથજુલાઈએ મહનમોહનને કહ્યું.

પેલાભાઈ તો નાથજુલાઈના શરીરો સાંભળીને સ્તરખ થઈ ગયા. શું ઓલવું એની એમને સમજ ન પડી. એટલામાં તો, મહનમોહન ઉપરથી રૂપિયા લાવ્યો અને નાથજુલાઈના હુાથમાં આપ્યા. નાથજુલાઈએ તરતજ એ રક્મ એમને આપી. એમની આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી.

“હૃદાગુણી !” આ સાથે એમના મુખમાંથી અચ્યાનક બીજુવાર સરી પડ્યું. શ્રીડીવાર પછી એ પાછ. સ્વસ્થ થઈ ગયા.

“મેં સંકષયું છે કે આપને ત્યાં પણ માંગલિક પ્રસંગો જોજવવાનો

સમય નળુક આવી રહ્યો છે; એટલે, આપને પણ ઝિપિયાની જરૂર પડશે. એટલે આ રકમ આપ રહેવા હો. હું બીજે ક્યાંયથી સગવડ કરી લઈશ.” પેલા લાઇએ હાથ લોડતાં કહ્યું.

“લાઈ! મારે ત્યાં આવનારા પ્રસંગોની ચિંતા તમારે કરવાની ન હોય. જો આપણે આપણા વ્યવહારનો બધી ભાર લગવાનને સાંચી દઈએ તો, ક્યો પ્રસંગ કેવી રીતે ઉકેલવો એની વ્યવસ્થા લગવાન ચોતેજ કરે છે. તમે એ ચિંતા ન કરશો. તમારી દિકરીના લગ્નનો પ્રસંગ તમે શાંતિથી આ વધે ઊજવો.” નાથળુભાઈએ કહ્યું.

“હ્યાણુશ્રી! આપને ત્યાં નળુકના અવિષ્યમાં થનારા પ્રસંગોમાં પૈસાની જરૂર પડે તેમ છે, છતાં મારા જેવા ઉપર આટલી બધી હ્યા વર્ષાવો છે, એવી હ્યા તો આપના સિવાય બીજું કેછિ જ ન હાખવો.” પેલા લાઇએ પગે લાગતાં કહ્યું.

મહદ કરવાના અમલહાર મિત્રે કરેલા કંકાસ્થી, જે અસહ્ય આધાત પેલા લાઇને લાગ્યો હતો, તે નાથળુભાઈના કરુણા, પ્રેમ અને વાત્સલ્ય-આવબર્યા વર્તન અને વાણીના પરિણામે, સહ્ય થઈ ગયો. રાતની ગાડીમાં ઝિપિયા લઈને એ પોતાના ઘેર જાય ત્યારે નાથળુભાઈએ મંડળના એક સભ્યને જોલાવીને તેમની સાથે સ્ટેશન જઈને, સારો સંધાર જોઈને, ગાડીમાં એસાડી આવવાની આજા કરી. ઘરે જઈને, પેલા લાઇએ પોતાની પટ્ઠી અને પુત્રી આગળ નાથળુભાઈની કૃપાદિનાં અતિ પ્રેમ અને આદરથી ગુણુગાન જાયાં.

બીજા દિવસે સવારે, જ્યારે મંડળના સહભોગે આ વાતની વિગતો જાણી ત્યારે, ફરેઝના મન ઉપર એની ખૂબ જીડી છાપ પડી.

નાથળુભાઈનો સવાલ અતિ દ્યાણુ હતો. કેછિ માણુસને, પછી તે જમે તે વર્ષું, જાતિ કે આશ્રમનો હોય, પણ હુંભી જોતાં જ એમનું હૃદય દ્રવી જતું, એમને એ માણુસનું હુંખ અને દરદ પોતાને શિર લઈ લેવાનું ઘણી વખત મન થતું; પણ, લગવાને મ્રવતાવિલા “જેવું કરે તેલું પામે,” એ ન્યાયનો વિચાર કરીને, એ વિચાર હ્યાવી હેતા; પણ એનું હુંખ દરદ હલકું કરવા માટે, એ તન, મન અને ધન, બધી રીતે જે કરવું ઘટે તે બધું

જ કરી છૂટતા, ન્યાત જતનો લેદસાવ રાખ્યા સિવાય ટેટલાક કુંઠુંથેને દર-
મહિને એ અનાજનુ શુમદાન કરતા હતા. દરમહિને આવી રીતે ધારું
અનાજ હાનમાં અપાતું હતું. આંગણે આવેલા પ્રાણીષુ, સાધુસંત યા લિઙ્ગુંકને
એ પોતાને ત્યા અઠવાડિયામાં ધધું વખત જમાડતા હતા; એવો કોઈ જમ-
નાર આવે, અને એ જરી જય પદી જ, સાડાખાર એક વાળો, નાથલુભાઈ
જમતા હતા. ધધું વિદ્યાર્થીઓને, એ શાળા ક્રાંતેની દી તથા પુસ્તકો
માફત આપતા હતા. એમણે આંગણે આવેલો કોઈ માધુસ ખાલી હાથે
પાછો જતો નહિ.

એક વખત પૂર્ણિમા પછી બીજે હિંસે, સવારની ગાડીમાં નાથલુભાઈ
વડતાલથીસહિકુંઠુંથ ઉમરેઠ પાછા કર્યા. દેશનથી ઘોડગાડીમાં એસીને એ
ગામ તરદ્દ આવતા હતા, આગળ એક બીજુ ઘોડગાડી જતી હતી, ઉતા-
રચ્ચો પોતાને ધર પોહાચવા માટે ઉતાવળે ચાલતા જતા હતા; રસ્તામાં
એક હરિજન યુવાન સાવરણ્ણા લઈને રસ્તો વાળી રહ્યા હતો; તેણે સાવરણ્ણા
જ ચો કર્યો તેથી યા બીજું કંઈ જેવાથી આગળ જતી ગાડીનો ઘોડો
અચાનક જ લડક્યો અને એકહમ વેગથી હોડ્યો. રસ્તે ચાલતા
લોકોમાં નાસભાગ થઈ રહી. એવામાં જે હરિજન યુવાન રસ્તો વાળી રહ્યો
હતો, તેને લડકેલા ઘોડાએ અલેઝેમાં લીધ્યો. યુવાન એક બાજુએ હેંકાઈ
ગયો, રસ્તાની ધાર ઉપર હાટેલા એક પરથર સાથે એતું માથું જોશી
અથડાયું. માથામાં ધા થયો, લોહીનુહાણુ થઈને યુવાન એબાન થઈ ગયો.
ધધું ઉતારુંથી ત્યાંથી પસાર થતા હતા; પણ એ હરિજન છે એમ જાણીને
કોઈ એની પાસે રોકાયું નહિ. અકર્ષમાત કરનાર ઘોડગાડી તો દૂર એંચાઈ
ગઈ હતી. પાછળ આવતી ઘોડગાડીમાં એઠેલા નાથલુભાઈએ આ દર્શય
જેણું; એમણે તરત જ ગાડી જીલી રાખતી. ગાડીમાં એઠેલા પોતાના કુંઠુંખી-
જનોને ચાલતા ધેર જવાતું કલીને નિહાય કર્યા અને પછી પેલા યુવાન પાસે
ગયા. નાથલુભાઈ પાંદડી પહેરતા અને જીલા પડુની માઝક ખલો જનોધની
માઝક વીંઠીને એસ લટકતો ધારણ કરતા હતા. પોતાના એસને ઝડીને
એમણે પેલા યુવાનના કળિવાળા આગે પાટો આંધ્યો, એટલે લોહી બહાર
વહી જતું અટકયું; અને પછી ગાડીવાળાની મદદ લઈને, બેબાન યુવાનને
જીચકીને ગાડીમાં સુવાડ્યો. એ વખતે બાજુએ જીલા રહીને આ દર્શય જોડ્યું

રહેલા માણસો, કે જે નાથજીભાઈને ઓળખતા હતા તે પૈકી એજણે, પાસે આવીને નાથજીભાઈને કહ્યું, “અરે નાથજીભાઈ ! આતો હરિજન છે.”

“એ હું જાણું છું. પણ એ જારે લારે ધૂંબથી એલાન થયો છે ત્યારે, એ હરિજન છે એમ માનીને એને અચાવવાનો પ્રયત્ન ન કરીએ તો, આપણું પ્રાણાશુદ્ધ અને મનુષ્યત્વ લાભે. આપણે હરિજન જન છીએ; એટલે, એ પદનું ગૌરવ પણ હણાય. હું એને દ્વારાને લઈબાઉં છું. એ હરિજન નિરાધાર છે; પણ, એની રક્ખા શ્રીહરિ કર્શે.” એમ કંડીને નાથજીભાઈએ ઘોડાગાડી દ્વારાના તરફ લેવડાવી.

નાથજીભાઈની વિનંતીથી, ડૉક્ટરે તરસ્તજ સારવાર શરૂ કરી. સર્જાન્યે ધા અહુ જોડો ન હતો. પદ્ધતર સાથે નોર્થી પછડાવાથી લારે ચોટ લાગી હતી, અને ધામાંથી લોહી એકદમ વહી ગયું હતું, એટલે એ એલાન થઈ ગયો હતો. નાથજીભાઈએ ધનુર ન ધાય એટલા માટે ડૉક્ટરે લખી આપ્યું તે કુન્કુન્કશન તથા શક્તિના કુન્કુન્કશનો તથા ગોળીઓ, ઘોડાગાડીવાળાનો ધજારમાં મોડલીને તરસ્તજ મંગાવ્યાં. ડૉક્ટરે તેમાંથી એ કુન્કુન્કશનો આપ્યાં; એ પછી, ઓડી વારે ચુવાનો લાનમાં આવીને આંખ ઉધાડી. બરાબર એ વળતે, ચુવાનના માખાપ જે ખીજા વિસ્તારમાં સફાઈનું કામ કરી રહ્યા હતાં તેમને અખર થવાથી તે હોડતાં આવી પહોંચ્યાં; એમની પાછળ અકૃમાત કરનાર ઘોડાગાડીવાળો પણ આન્યો. ગાડીવાળાના સુખ ઉપર ગંભીર હતો. ચુવાનના માખાપે તો ખારખુમાં પગ મૂકુતાંજ રોવા માંડયું. “રડશો નહિં. જુઓ તમારો એકદે લાનમાં આવ્યો છે, અનો ધા વધારે જોડો નથી, ડૉક્ટર સાહેં એની સારવાર તાત્કાલિક કરી છે, લગવાને એની ખૂબ રક્ષા કરી છે.” નાથજીભાઈએ ચુવાનના માતાપિતાને આખ્યાસન આપતાં કહ્યું. ચુવાનને લાનમાં આવેલો જોઈ, એના માતાપિતાના સુખપુર આનંદની રેખાઓ ઊપર્યો આવ્યો. એ જન્મને જણું એની પાસે આવ્યાં.

“એટા મગન ! અહુ વાગ્યું ? ક્યાં વાગ્યું ? કેમ કરતાં વાગ્યું ? પુત્રના માથા ઉપર પાટો બાંધેદો હતો એટલે મા એ શરીરે પ્રેમથી હાથ ઝેરવતાં એક સામદા પ્રક્રો પૂછ્યા.

મગને નાથળુભાઈ સામે આંગળી ચિંધી અને પછી અને હાથે જોડ્યા. એટલામાં ડૉક્ટર પાછા આવ્યા.

“જુયે ! એને હુમણાં જોવાતથો નહિ. ખાસ ચિંતા કરવા જેવું નથી. યોદી હિવસમાં જ એનો ઘા રુઝાઈ જશે, અને સારો થઈ જશે. આ નાથળુભાઈનો આલાર માનો કે, એ, એને તરતજ અહીં લઈ આવ્યા અને એને માટે જોઈતી દ્વારો અજારમાંથી મંગાવી આપી.” ડૉક્ટરે યુવાનના માતાપિતાને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“ભાઈ, ડૉક્ટર સાહેબે બીજા કેસો પડતા મૂકીને તરતજ મગનની સારવાર કરી ન હોત તો એ હજુ ભાનમાં ન આવ્યો હોત; તમારે આલાર મારો નહિ, ડૉક્ટર સાહેબનો ભાનવો જે ઈએ.” નાથળુભાઈએ કહ્યું.

“તમારી દ્વારાના કરણોજ, મારો મગન બચી ગયો છે. અમે તે ગરીબ માણુસ છીએ, બીજું તો શું કહીએ ? પણ લગવાન તમારા ઉપર ખૂબ રાજુ થશે અને નમને ખૂબ સારો બહદો આપશો.” હસ્તિન પતિપત્નીએ નાથળુભાઈ તરફ જોઈને હાથ જોડીને કહ્યું.

“ભાઈ સાહેબ ! યોડો લડક્યો એમાં મારો કંઈ હોષ નથી. આ છોકરાએ સાવરણા જાચો કરી ઈરૂધો તેથી યોડો લડક્યો, અને પછી મારા કાખૂમાં ન રહ્યો. પણ, લગવાનનો ઉપકાર કે આ છોકરા સિવાય બીજા કોઈને કંઈ ધર્ણિ થઈ નથી. કે કંઈ થયું તે બદલ હું મારી માણું છું.” ગાડીલાણાએ નાથળુભાઈ તરફ તથા યુવાનના માતા પિતા તરફ હાથ જોડતાં વિનાસ સ્વરે કહ્યું.

“અનવા કાળ અનીનેજ રહે છે. મગનને ઈજન થવાની હથે અને એ માટે તું નિભિત્ત થવાનો હથે, એટલે લગામ તારા હાથમાં ન રહી. મગન હવે સારો થઈ જાય, એટલે બધું સારું થયું ગણ્યાશે.” નાથળુભાઈએ કહ્યું.

ઘોડાગાડીવાળાએ દ્વારામણું મુખ કરીને, મગન માટે અજારમાંથી મંગાવેલી દ્વારા પેસા નાથળુભાઈને આપવા માટે હાથ લાંબાંયો.

“પેસા આપવાનો સંકલ્પ સરળોય તું ન કરીશ. મારા કોઈ સ્વજનને અકર્માત ઈજન થઈ હોત તો, હું દ્વારો મંગાવત ને ?” નાથળુભાઈ,

એમ કહીને જીબા થયા, પછી, પોતે ને ગાડીમાં બેઠા હતા, તે ગાડીવાળાને
બોલ્દાઈયો અને પાંચ ઇંધિયા આપ્યા અને બોડાં લીલાં ફળ લઈ આવવાનું
કહ્યું. ગાડીવાળો તરતજ બનારમાં જઈને બોડાં ફળ લઈ આપ્યો. નાથજી-
ભાઈએ તે મગનલા માતાપિતાને આપ્યા; અને ડૉક્ટરને પૂછીને એ કહે
તે પ્રમાણે, મગનને આપવાનું કહ્યું. પછી, ડૉક્ટરને મળ્યા અને ઘેર
આપ્યા.

ઘેર આવીને એમણે સનૈલ સાન કર્યું અને પછી માળા ફેસ્વા
એકા. એ હિસે ઉસ્થાપન સમયે ઢકોરજીના દર્શન કરીને પછી, એમણે
સુદર્શન ચૂંચું તથા ચા પીધી.

આ પ્રકારના ખીજ ધખા પ્રસંગો, નાથજીભાઈના જીવનમાં ઘનેલા
છે. સંભવ છે કે, આવા પ્રસંગો ઉપરથી, સત્તસંગમં ડળના સલ્યોમાં-
એમનું “દ્યાળુશ્રી જુરુજી” નામ પ્રચલિત થયું હોય. આપણે પણ હવે
પછી એમના માટે “દ્યાળુશ્રી” નામ શાહજ વાપરીએ એ સુયોગ્ય લોગાશે.

રતનકણ્ઠિકા

*** ને ભગવાનનો પાકો આશ્રિત થાય છે, તેનાં સર્વ કાર્યોનો લાર ભગવાન
પોતે ઉપાડી લે છે; ભક્ત ભગવાનનો થાય છે, ત્યારે ભગવાન પણ
ભક્તના થઈ જાય છે.

*** રાગદ્રોષ સિવાય કેવળ ધર્મ દિલ્લી, શિદ્ધપુર્યોએ કરેલું આચરણ
શિદ્ધાચાર અથવા સહાચાર કરેવાય છે; તેથી વિરુદ્ધનું આચરણ
સ્વેચ્છાચાર છે. સહાચાર, શરીર અને આત્મા બન્નેનું રક્ષાલું કરે છે.
સહાચારનું પરિણામ કર્યાયું છે, સ્વેચ્છાચારનું પરિણામ સંભૂતિ છે.

૨૯. પ્રેમચંદભાઈની નિવૃત્તિ

પરથ્રણ પુરુષોત્તમ, અગવાન શ્રીનિવાસિનારાયણના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની અનન્ય નિધા, એ સ્વરૂપની એકાંતિકી લક્ષણ, અગવાનની આજા પ્રમાણે જ લુચનરીતિ, અને સ્વધર્મનું પાલન, એ ચાર ભાગોનો દ્વારું શ્રી નાથલુલાઈના લુચનમાં તાલુવાલુ માફક વલ્લાઈ અનેદી હતી. દ્વારું શ્રી નાથલુલાઈ, આ ઉપરાંત લુચનમાં ચારિત્રની શુદ્ધિ, પ્રમાણિકપણું, નિર્દ્દેશ, નિર્માન અને લુચપાલ્યિમાત્ર ઉપર દ્વારા, એ પાંચ ભાગોના પાલન મટે પણ ખૂબ આચહી હતા. માલુસ, પછી તે ગર્ભશ્રીમંત હોય, સતતાના શિખરે બેઠેલો હોય, કે સમાજનો પ્રતિક્રિત આગેવાન હોય, યા એને ચાર વેદ, છ વેદાંગો, પ્રસ્થાનત્રયી તથા વચનામૃતાદિ સત્તાઓ. કંદ્રય હોય, અને સાંસ્કૃતનાર્થું મન રંજન કરે અને રીતે શાસ્ત્રોના વિવિધ અર્થ કુર્વાની શક્તિ ધરાવતો હોય, અતાં જો તે ચારિત્રહીન અપ્રમાણિક, દ્વારું હૃત, દંભી અને માની હોય તે એમને દીઠો પણ ગમતો નહિ; એની સાથે બોલવાનો જ્યવહાર પણ એ ન કૂટકે ક્રમ પૂરતો જ રહેતા. એવે માલુસ, જો એમની ખાસ રહેતો હોય, યા સાથે હરતો કુર્વતો હોય, તો તેને યોગ્ય શર્ષ્ટોમાં વર્તન અને જ્યવહાર સુધ્યાત્મા મટે, એ એકષે વખત તાડીદ કરતા, અને તે પછી પણ કુર્વતાની પૂર્ણી જમીનમાં દાટવામાં આવે તો પણ તે જેમ વાડી જ રહે છે તેમ, એના વર્તનમાં કંઈ સુધ્યારો ન કરે તો, એનાથી પોતાનું સુણ એ કુર્વતી કેતા હતા.

અગવાન શ્રીનિવાસિનારાયણે સિદ્ધાંતરૂપે કહ્યું છે કે, જાની લક્ષતાનો દેહ છતાંજ મુક્તારદશાનો પરમાનંદ અનુભવે છે; આ સિદ્ધાંતનો અર્થ એ થાય છે કે, એવા લક્ષતાને અગવાન જેવું સામર્થ્ય દેહછતાંજ પ્રાપ્ત થાય છે. અગવાન સર્વોત્તમાંભી છે; એનું એમણે લક્ષતાને પ્રેરણી શક્તિના કારણે, લક્ષતા પણ અંતર્યામી શક્તિ ધરાવતો થાય છે. પણ, પોતાના અને ભીજાના હિતની દિક્કિએ એ શક્તિ અંતર્ભૂત રાખીને ચાલવું, એજ એની

જીવનરીતિ હોય છે. દ્વારુશ્રી નાથજીભાઈમાં પણ પરમાત્માના સાધને^૧
 અને કૃપાના કારણે, એવી શક્તિ અંતર્હીત રહેલી હતી. સૌ પ્રથમ, સત્તસંગ-
 મંઞણના સરથેને પોતે સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો અને જીવનધર્મ પ્રણાલિકા
 પ્રમાણે કેવી રીતે વર્તું લેખાયે તે, પાસે એસાડીને પ્રેમથી સમજવતા.
 એ પછી, શેડો વખત, એની જીવનરીતિ એ જોતા; અને જ્યારે ગાડી પાટે
 ચઢેલી લાગે, અને સ્વધર્મની મર્યાદાનું સાથ બારાબર પાલન કરે છે
 એમ લાગે, ત્યારે પછી એની સદ્ગુરુજી અને વિવેકશક્તિની ઉપર વિદ્યાસ
 શાખીને, પોતે સ્વસ્વરૂપમાં અને લગ્નાનની સેનાભક્તિના મહાકાર્યમાં
 હુમેશાં સંબંધ અને ભક્ત રહેતા હતા. પાછળાથી જ્યારે લાગે તે સરથે,
 એનામાં ભૂકેલા વિદ્યાસનો ઘાત કર્યો છે અને ઉપર જાણુવેલી ભાવતોનું
 પાલન કરવામાં નિષ્કળજી દાખલી છે ત્યારે, તેઓ એને પોતાની પાસે
 એવાલીને ઠપકો આપતા અને જેનો દોષ સુધરે એમ કરતા. પણ, દાખ,
 કૃપા અને માન એ ગણું જેના અંતરના ખૂલ્યે ભરાયેલાં હોય છે, તેનું
 ધર્મપાલન અને ભક્તિનું કાર્ય ઊજળું જાણ્યાં હોય છે; કેટલી વખત તે
 સત્તુરૂપનો વિદ્યાસ પણ નાનાદાન કરતો હોય છે; પણ, જ્યારે એના અંત-
 રની સાચી દિલ્લિતિ સત્તુરૂપના ગણ્યવામાં આવે છે ત્યારે, એમને ઘણું
 હૃદય થાય છે; ત્યારે એ પોતાનું સુધુ એવી વ્યક્તિત્વી કાયમ માટે દેસવી
 કે છે. ઈતિહાસમાં આવા અનેક દાખલાઓ નોંધાયેલા છે; સત્તુરૂપાનું
 હૃદય મુશ્કેલું કેમળ હોય છે, પણ તે સાથેજ એ વજા કેશું કઠણું પણ
 હોય છે. બીજાઓની નાદાનિયત ઉપર દ્વારા દાખલાની અને કૃપા વરસા-
 વાળી, એ એમનો સહજ રવલાવ હોય છે.

ડાસરાના પ્રેમચંદ્રભાઈ, નાથજીભાઈએ ન્યાયેલા શ્રીનામિ-
 નારાયણ ભગવત ઉપાસક મંઞણના આરંભથી અચ્યાદ્ય સાથ્ય
 હતા. એ વચ્ચે મોટા હતા છનાં. દ્વારુશ્રી માટે એમના અંતરમાં
 ઉચ્ચડોટિનો સુરુભાવ હતા. એમના ઉપર એડલા દ્વારુશ્રીની
 નહિ, પણ વદ્ધાલના અચ્યાદ્ય જરૂરી તથા ધ્રુ. આચાર્યાંશી મહાશાન
 એમની પણ અમીરદ્ધિ જિતરેલી હતી. શાન્દારાંદીધીચ્ચદ શ્રીમહદ્યાંકર-
 ચાર્યાના એડચિય પૂર્ણાંનંદ ઉપર સંપ્રદાયની ભફનક્ષી કરવા માટે દ્વારુશ્રીએ
 જ્યારે નહીંઆદાના વિભાગીય નાયાચિયાની અદાલતમાં ઇન્દ્રિયાદ દાખલ
 કરી, વે ગરબા ડેસ નામે સંપ્રદાયના ઈતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ છે, ત્યારે

ઉમરેઠના મહાજને આપાયુદ્ધીલયો એક કષાયો મૌખિક બહાર પાડ્યો હતો કે, ઉમરેઠના કોઈ વડીલે સંપ્રદાય તરફથી દાખલ કરવામાં આવેલી ઇસ્થિયાદમાં વડીલ તરીકે જિલ્લા રહેતું નહિ. તેમ છતાં, જે કોઈ વડીલ તરીકે જિલ્લા રહેશે તો, તેને લન્વિયમાં કોઈએ બીજું કંઈ કામ સાંપડું નહિ. વડીલાતનો ધ્યાન ગુમાવવાનું અને સામાજિક ઘણ્ણું જોગમ વહેંદી લઈને પણ પ્રેમચંદાઈ, દ્વારા ગુણીએ દાખલ કરેલી ઇસ્થિયાદ અરળુંમાં સંપ્રદાયના વડીલ તરીકે જિલ્લા રહ્યા એ. એ કેસમાં પૂર્ણાંહને શિક્ષા થઈ અને એને એડા જિલ્લાની હું છોડવી પડી. સંપ્રદાયનો વિજય થયો તેથી, પ્રેમચંદાઈનું વડતાલ મંહિર તરફથી ધ્યાન. આચાર્ય શ્રી મહારાજના અધ્યક્ષપદે સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું. દ્વારા ગુણી સન્માન સમારંભમાં હજાર રહ્યા હતા. અમારંભ પૂર્ણ થાય પછી, પોતાના ઉતારે એમણે, પ્રેમચંદાઈને અતિપ્રેમથી પોતાની પાસે એસાંદ્રા; અને કંઈ, “પ્રેમચંદાઈ! આચાર્ય શ્રી મહારાજના હુંટે તમારું સન્માન થયું અને સંતાચે તમને આરીવાંદ આચાર્યા, તેથી મને ધ્યાન આનંદ થયો છે. મારે આ આનંદ કાયમ માટે ટકી રહે એ માટે, હવે તમારે ખાસ કાળજી રાખ વાની છે. તમે જણો છો કે, આ કેસમાં આપણે તો કેવળ ઇસ્થિયાદ દાખલ કરી, અને અદાલતમાં ધક્કા આધા, એટલો જ પરિશ્રમ કરેલો છે; બીજું બધું જ કામ લગવાને પોતે કરેલું છે. ડિવીજનલ મેજિસ્ટ્રેટના અંતરમાં જે એકાએક પરિવર્તન આવ્યું તે માટે, તમારે કે મારે એક શાખ પણ ઉચ્ચારવો પડ્યો નથી. એટલે, કેવમાં જે વિજય મળ્યો છે એનો સર્વ થણ લગવાનને જ ધરે છે. આપણે, એ યથનો લાર ઉપાડીને ઝરીએ તો, માનરૂપી શરૂની મોહુજ્ઞાળમાં ઇસ્સાઈ જઈએ. માટે, અદાલતમાં વિજય મળવા છતાં, સંપૂર્ણ રીતે નિર્માની રહેલું, એમાં જ આપણું હિત અને રોલા છે.”

એ સમારંભ પછી, પ્રેમચંદાઈ ડાસરા ગયા ત્યારે, ત્યાં એમને ભાલાશિનોરની દીવાનપહે નિયુક્તિ થયાનો પત્ર મળ્યો. એ પત્ર લઈને, જ્યારે એ દ્વારા ગુણી પાસે ઉમરેઠ આચાર્યા, ત્યારે એમને ઇરીથી પોતાની પાસે એસાડીને કંઈ, “પ્રેમચંદાઈ! લગવાનને પ્રસન્ન કરવા માટે તમે સંપ્રદાયના વડીલ તરીકે અદાલતમાં જિલ્લા રહેવા ડ્રીપી માત્ર એક જ ડગલું લયું”, તો દીવાનપહે નિયુક્તિરૂપી અહેતુકી કૃપા મહાપણુએ તમારા ઉપર

વર્ષાવી છે. એ કૃપાને હુમેશાં પાત્ર રહેવાય ચેવી જ જીવનરીતિ રાખજો. ચારિત્રની શુદ્ધિ, પ્રમાણિકપણું, નિર્હાલ, નિર્માનીપણું અને ભૂતદ્યા—આ પણ બાબતોને તમારી નોકરીના અને જીવનના પાયાડુપ ગણુંને ચાલનો.”

પ્રેમચંહસાઈએ, દ્વારુંશ્રીના શરીરને દૈયાની પાઠી ઉપર લાખી લીધા હતા. દીવાનપદને, એમણે વિશુદ્ધ વારિન અને પ્રમાણિકપણાથી ખૂબ શોભાંયું. નોકરી દરમિયાન, એમાંથી એમને બ્રષ્ટ કરે એવાં અનેક પ્રક્રોલનો સામાં આવ્યાં હતાં, પણ એ પર્વતપ્રાય અડગ રહ્યા હતા. રાજના માથે અને નવાખના માથે હવાના ઝુંગર અડકાયો હતો; એમણે અનુભ દ્વૈર્ય અને કુનેહથી, અનેને ટેવામુક્ત કર્યા. નવાય જોરવરાયાનજી તો એમને લાઈ કહીને જ ઓલાવતા અને એ પાય એદાદું જ પાણી પીતા. પ્રાલિદીકલ એજન્ટ પણ પ્રેમચંહસાઈની નિસ્ત્વાથ અડપી કામગીરીથી ખૂબ પ્રભાવિત થયા હતા. પ્રભામાં એ અતિ દોડપ્રિય થયા હતા. આ બધી બાબતો બેળી થઈ એ કારણે હો, યા બીજી કોઈ કારણે હો, પણ એમના અંતરના એક ખૂંણ, માનન: એ કુરેં ધીમે ધીમે આકાર લેવા લાગ્યા હતા. દ્વારુંશ્રીએ, જે બાખના ન બને એ માટે ખાસ કાળજી રાખવાનું એમને પહેલા હિવસે જ વહ્યાલમાં કહું હતું—એ જ્યાંથી અવિષ્યમાં જીવનારી ઘરનાચો અગાઉથી નોકરીજરણીને જ કહું દાય, એવાં ચિહ્નો વર્તાવા લાગ્યાં. એવામાં નવાખનું મુત્યુ થયુ. ચુંચાજ મનવરાયાનજી સગીર હતા; એટાં, રાજના વહીવરદાર (એડમિનિસ્ટ્રેટર) તરીકે, પ્રેમચંહસાઈની નિયુક્તિ થઈ. દીવાનમાંથી પ્રેમચંહસાઈનાન્ય અન્યા; એટાં કે, નવાખની સંપર્શી સત્તા એમના હુથમાં આવી. વહીવરદાર તરીકે કામગીરી સંભાળતા પહેલાં એ દ્વારુંશ્રીને મળ્યા ત્યારે એમાંં દ્રદીથી પહેલા હિવસે કહેવી વાત તાજુ કરી અને કહું, “અગવાને તમને જીવાનની સત્તા ઉપરાત હું નવાખની સત્તા આપી છે: એ તમારી ભારે કંસાટી છે. સત્તાને મહ અને માન બન્ને જોડીયા લાઈ છે, એની જાગમાં સંપરીકના જવાય એ માટે તમે સહા જામત રહેણો.”

પ્રેમચંહસાઈએ આ વખતોન નિષ્કપટ થઈને પોતાના અંતરમાં માનના અંકુરે પંગરી રહ્યા છે એ, હડીકલ દ્વારુંશ્રીને જખ્યાતી હોત તો, એ પછી જે બન્યું તે કહાય ન બનત. મોટાનો આથ્રય માણસને જ્યારે

મળે છે, ત્યારપછી એ કેટલીક વખત બેહરકાર જનતો જાય છે. પ્રેમચંહલાઈ, દ્વારુષી આગળ નિષ્કર્ષન થયા, એનું પરિણામ એ ચાંચું કે, અંતરમાં હિતેનાનો સ્વાંગ ધારીને સુખુમ દરામાં રહેલા માનના અંકુરોને, વારિસિયન મળ્યું. રાજની વહીવટહારી દરમિયાન ચારિત્રશુદ્ધ અને પ્રમાણિકપણું જિની આંચ ન આવે એની એમણે આસ કાળજી રાખી; પણ, માનના કારણે, માથુસમાંથીડી કડકાઈ અને અતડાઈ આવે છે. એ પણ વધુ કડક અને વધુ અતડા અન્યા. પરિણામે, અમલહાર વર્ગમાં અને ગ્રંથના અસુક વર્ગમાં કેટલાકને એમણે અવનાણું પણ પોતાના હુશમનો બનાવ્યા. અંતરથી હુશમન બનેલા એ બધા, મુખેથી તો હંમેશાં મધ્ય જ પીરસતા હતા. એ બધા, પોતાની મનની મેલી મુરાફ પારપડે એ માટે યોગ્ય તકની રાહ જેવા લાગ્યા. અગવદચુંછાથી એમને એ માટે એવી એક તક મળી ગઈ. પ્રેમચંહલાઈ માંદા થયા; હવાકેર અને સારવાર માટે યોડે સમય અન્યસ્થળો જવાની નથાનિક ડાકટરેચે સલાહ આપી. પ્રેમચંહલાઈ રજ ઉપર જીતયો અને ઠાસરા આગ્યા. એમની રજ દરમિયાન, સોરાખજી કાગડ નામના એક પારસ્યી અમલહારની વહીવટહાર તરીકે નિયુક્તિ થઈ. પ્રેમચંહલાઈથી મનોમન વિકુદ્ધ બનેલા માણસોએ, ધીમે ધીમે નવા વહીવટહારના કાન લ લેંદા માંડયા. પ્રેમચંહલાઈને રજ ઉપરથી પાશ્યા ન આવે તો પોતે યુવરાજ લાયક ઉમરના થાય ત્યાં સુધી, વહીવટહાર તરીકે અને તે પછી પણ દીવાન તરીકે નિરંતે ડામ કરી શકે એવી લાલચ કાગડના મનમાં પણ ઊડેઊડે પ્રવર્તની હતી; એ લાલચને પોષણ મળે એવી યોજનાને આમાંથી આકાર સાંપડ્યો. પ્રેમચંહલાઈ વિકુદ્ધ ચારિત્ર હીનતા અને અપ્રમાણિકપણુંના આશેપો કરતી અરજુઓની પરંપરા શરૂ થઈ. રેઝ્ઝાઇન અને પોલિયીકલ એજન્ટ બન્ને જણુ, અરજુઓના સતત વહેતા થયેલા પ્રવાહથી લારે દ્વિધામાં પડી ગયા. પ્રેમચંહલાઈની ચારિત્રશુદ્ધ અને પ્રમાણિકપણું માટે એમને, ગજા સુધી આર્ન. હતી; પણ, એ આત્મી બરાખર નથી એવા લેખિત આશેપો કરતી અરજુઓનો ઘોધ વહેવા લાગ્યો. એટાં આખરે, તપાસ માટે એક અંગેજ અધિકારીની એમણે નિમણુક કરી. તપાસ અધિકારીએ, આશેપોની તપાસ દરમિયાન બાલાશિનોરમાં હાજર રહેવાનો પ્રેમચંહલાઈ ઉપર આહેશપત્ર મેક્ઝલ્યો; એ સાથે જ, આશેપોની વિગતો પણ લખી મોકલી. આ બન્ને કાગળો

ન્યારે પ્રેમયંહલાઈને ઠાસરામાં મળ્યા ત્યારે, એ વાંચીને હિંમૂર અની ગયા. સત્ય ઉપર અસત્યનું આડમણું થાય અને સત્યને જોવો વજ્ઞધાત લાગે, તે કરતાં પણ વધારે લારે આધાત, શુદ્ધ ચારિત્રવાળા અને પ્રમાણિક પ્રેમયંહલાઈને લાગ્યો. શરીરમાં જે શારીરિક વ્યાધિ થયો હતો તેનું હુઃખ એકુફલ અદશ્ય થઈ ગયું અને તેના ર્થાને માનસિક અજ્ઞાની શરૂઆત થઈ. એમનું શરીર અશક્ત હતું, છતાં એ ઉમરેઠ આવ્યા; અને દ્વાળુંશીના ચરણ આગળ ઉપયુક્ત બન્ને કાગળો મૂડી દીધા. એમની આંખમાંથી નીકળી રહેલી અશ્વારાએ દ્વાળુંશીના ચરણનું પ્રકાલન કર્યું. એમના અંતરનો લાર હળગનો થાય એટલા માટે દ્વાળુંશીએ એમને યોડીથાર રડવા હીધા અને તે હરમિયાન પેલા બન્ને કાગળો વાંચ્યા.

“પ્રેમયંહલાઈ!” પ્રેમ અને વાત્સલ્યથી એમના શરીરે હાથ ઝેરવતાં ઝેરવતાં દ્વાળુંશીએ કહ્યું, “આ અરજુઓમાં સત્યનો છાંટોથ નથી. તમને મેં પહેલા હિવસે કહ્યું હતું અને તે પછી પણ જે વળત તમારું ધ્યાન દ્વારું હતું છતાં, માનને તમે અંતરમાં એક ખૂંણું ઉછરવા હીધું; માનના ડારણે તમે કઢક થયા અને કેટલાક માણુસોને નારાજ કર્યો; એ નારાજ થયેલા માણુસોએ, આ અરજુઓ કરાવી છે. તમારે તેથી જરાયે ગલરાવાની જરૂર નથી. અહીંના મહાકનના આદેશ સામે જે લગવાને તમારી રક્ષા કરી હતી, તેજ લગવાન આ કસોટીમાંથી પણ તમારી રક્ષા કર્યો. તમે કોઈ ચિત્ત કરશો નહિં.”

“પણ દ્વાળુંશી! ચારિત્રહીનતા અને અપ્રમાણિકપણું, જીવનમાં મેં કહી આચયોં નથી; છતાં, તેમ કર્યાના ભાર ઉપર થોડું થ આશ્વેષો મૂડવામાં આવ્યા છે, તેથી મને વધારે લાગી આવે છે. મીધા સસ્તે ચાલનાર ઉપર આળ અને અવળા માર્ગે જનારને શિરપાવ આપવા જોવી આ વાતથી મને પારાવાર હુઃખ થાય છે.” પ્રેમયંહલાઈએ હતાશ થઈને કહ્યું.

“પ્રેમયંહલાઈ! ભગવાન પોતાના જકતને હુનિયાની દિલ્લી જેને હુઃખ કહેવાય એવી સ્થિતિમાં ન્યારે મૂડે છે ત્યારે નિંદિત માનવું કે, એના અંતરમાં છુપાઈ રહેલા કોઈ હોથની નાયુદી માટે અને એને સાચા સુખની ગ્રાસિ થાય એ માટે જ એ એમ કરતા હોય છે. તમે આ તપાસમાં

નિર્દોષ પૂર્વવાર થશો, એટલું જ નહિ પણ કેળે કેળે તમને બદનામ કરવાનો હીન પ્રયત્ન કર્યો છે, તે જથ્થા જ તમારી ક્ષમા યાચશે. તમને આ તપાસના પરિણામે એવડો લાલ થશો—એક તો તમારા અંતરમાં છુપાઈને રહેલો માનદૃષી શરૂનો નાશ થશે, અને જગતની દિલ્લિએ વધારે સારું કહી શકાય અનું સન્માન પામશે. તમે હમણાં અહીં જ રહો; તપાસની તારીખે તમે બાલાશિનોનાર અવશ્ય હાજર રહેશો એવો દ્વારા પત્ર તપાસ અધિકારીને લખ્યો નાઓ. આપણે એ દિવસ પણી વડતાલ દર્શાન કર્યાં હશું.” હ્યાણુશ્રીએ ધીરજાંભીન પણું મકાન રવા કર્યું.

એ દિવસ સુધી સવાર અને સાંજ, વચ્ચામૃત અને લક્ષ્મિચિત્રા-મલિભાં માનદૃષી દેખના નિવારણમાટે કે કે વાતો કરેલી છે અને લીલા-ચરિત્રા ગાયેલાં છે તેની વિગતો હ્યાણુશ્રીએ પ્રેમચંહલાઈને સમજાવી. થીજી દિવસે સવારે જ્યારે પ્રેમચંહલાઈ ઉઠ્યા ત્યારે એમનું અંતર હળવું ફૂલ થઈ ગયું હતું અને અલોકિ શાંતિના આદ્લાદ્ક જરણાં ત્યાં રૈલાઈ રહ્યાં હતાં.

ચોથા દિવસે, હ્યાણુશ્રી પ્રેમચંહલાઈને સાથે લઈને વડતાલ આવ્યા. માહિરમાં દર્શાન કરવા ગયા ત્યારે અનુભારી માહિરના ગર્ભઘૃહના દર્શાન આગળ હુથમાં એ હાર લઈને જીવા હતા. જીવા એ અન્ને જણું પાસે આવ્યા કે તરત જ અનુભારીએ કહ્યું, “પાંચ સાત મિનિટથી તમારી જાહેર જોતો હું અહીં જીબો છું. અંતથીભી શ્રીહરિચિંદ્રને મને જાણે અંતરથી આદેશ આપ્યો કે, હમણાં નાથઘુલાઈ અને પ્રેમચંહલાઈ દર્શાન કરવા આવે છે; તેમને મારા ગગામાં ધારણું કરેલા શુદ્ધ મોગરાયુક્ત પુષ્પના એ હાર પહેંચવજે. પહેંદો હાર પ્રેમચંહલાઈને પહેંચવજે અને થીજો હાર નાથઘુલાઈને પહેંચ-શવજે.” એમ કદ્દીને અનુભારીની પહેંદો હાર પ્રેમચંહલાઈને અને થીજો હાર નાથઘુલાઈને પહેંચાગ્યો. અને પછી પ્રેમચંહલાઈ સામું જોઈને પૂછ્યું, “પ્રેમચંહલાઈ! તમને હાર પહેંદો પહેંચવજાતું મને શાથી કહેવામાં આવ્યું, તે મને સમજાતું નથી. તમારી તથિયત તો સરી છે ને?”

“શ્વામી! પ્રેમચંહલાઈને શ્રીડી શારીરિક અને માનસિક ઉપાયિ આવેલી છે. લગવાનની અને અ.પ જેવા સંતતી દ્યાથી હવે સારુ છે.” હ્યાણુશ્રીએ જવાબ આપ્યો.

દર્શન કરીને બન્ને જણુ ખહાર આવ્યા, એટલે હ્યાગુશ્રીએ કહું,
“પ્રેમચંહસાઈ ! જોયું ને ! અક્તા જ્યારે નિર્મણ અને નિર્માન અને છે
ત્યારે ભગવાન એને આવી રીતે આવકારે છે.”

પછી, તેઓ સ્વામી રઘુવીશ્વરલુદ્ધાસજુને અને પ્ર. કપિલેશ-
ચાનંદજુને મળ્યા. પ્ર. કપિલસુનિંદે તો પ્રેમચંહસાઈને માયે હાથ મૂક્યેલા
અને કહું, “આજે અન્યો છે તેવા નિર્મણ અને નિર્માની સહા રહેણે.
હજુ તારું માનપાન રાજમાં ખૂબ વધવાનું છે. જેવા ભગવાન નિર્માની
અને દ્વારું છે, તેવા એમના અક્તાં પણ નિર્માની અને દ્વારું થવું
નોહાં. અનું ને ?”

ધ.નુ. આચાર્યશ્રી મહારાજને મળ્યા. એમણે પણ સુભાષિષ
આવ્યા. બીજા હિસે, એ ઉમરેડ પાછા ઇર્યા. હ્યાગુશ્રીની કંઠાથી
પ્રેમચંહસાઈ ઉમરેડજ રોકાયા. તપાસ માટે નક્કી કરેલી તારીખના
આગામા હિસે, તેઓ ઉમરેડથી ચીંગા જ બાલાશિનોર ગયા. હ્યાગુશ્રીએ
એમની સાથે નણુચાર હિસ્સે ચાંદે એટલે રસોઈને. બધો સામાન અને
રસોઈકરવા માટે એક સત્તસંગી પ્રાણાણ મોકલ્યો. મંહિરમાં મુકામ
રાખવાનું નક્કી કર્યું.

જ્યારે ચુવરાજ મનવરણાને અને સાન્યમાતાએ તપાસની વાત
સાંલળી, ત્યારે એમના આંશ્વર્યનો પાર ન રહ્યો. બન્ને જણું, ખૂબ
એચેન થઈ ગયાં. એ હિસ્સે પછી, એમણે તપાસ અધિકારીને પ્રેમચંહસાઈમાં
પોતાને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે અને આશેપો એટા છે, એવો પત્ર, સલાહ-
કારોની સલાહની અવગણુના કરીને પણ મોકદી આપ્યો. પ્રેમચંહસાઈ
બાલાશિનોરમાં આવ્યા છે અને મંહિરમાં મુકામ કર્યો છે એવી અખર
મળતાં તરતજ, એમણે બીજો એક નહેલ કે કે આવી હતો તેમાં જિતસ્વા
સંહેશો સુદ્ધામ માણુસ સાથે પ્રેમચંહસાઈને કુહેવડાય્યો. પણ તપાસનું
પરિણામ જાહેર થાય તે પણી જ, રાજમાતા અને નવાબ સાહેબને પોતે
મળવા આવશો, એવો જવાબ પ્રેમચંહસાઈએ કહેવડાય્યો.

જે વિરોધીએ હતા તેમણે તપાસની શરૂઆતમાં આશેપોની
તરફેથુમાં વિગતવાર સવિસ્તર જવાબો લખાવ્યા; પણ, જ્યાં પ્રેમચંહ-

ભાઈએ વેધક બીલટ તપાસ લેવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે, આક્ષેપો સંપૂર્ણ ખોટા ઠરે, એટલું નહિ પણ, તે ઈરાહાપૂર્વક જીલા કરીને મૂકવામાં આવ્યા છે એવું પૂસવાર થાય, એવી હકીકત એ અધારે કણૂલ કરી. તપાસનો પહેલો દિવસ પૂરો થયો ત્યારે, વિરોધીઓના મનમાં પરિષ્ઠુમ અંગે ભારે વસવસો પેઢા થયો. એ અધારે સાક્ષીઓ આક્ષેપોની તરફે ખુમાં જવાબ આપે એ માટે જાતજાતની લાલચ્યા આપવામાં આખી રાત ગણી. પણ, બીજા દિવસે, આક્ષેપો સાખિત કરે એવો એક પણ શાખ કોઈ સાક્ષીએ કદ્યો નહિ; બીજું, પણ સાક્ષીઓએ તો ખોટી સાક્ષી પૂરવા માટે પોતાને અપાયેલી લાલચ્યાની વિગતો પણ જહેર કરી. એ વાગે, તપાસ કરનાર અધિકારીને આક્ષેપો ધરમૂળ જીપળવી કાઢેલા અને ખોટી હોવાની આત્મી થઈ ગઈ; છતાં, વિરોધીઓને ખોલવાની કોઈ તક ન મળે એ ખાતર, તેમ જ ન્યાયની વિશુદ્ધ પરંપરા જણવાઈ રહે તે ખાતર, જે કોઈને પ્રેમચંહલાધ વિરૂદ્ધ કંઈ કહેવું હોય તો, તે કહેવા માટે ચોવીસ કુલાકમાં જ પોતાની પાસે હાજર થયા માટે નગરમાં હાંડી પિટાવી. હાંડી પિટાવવાનો હુકમ, એમણે પ્રેમચંહલાઈની સંભતિ મેળવીને પણી કર્યો હતો.

બીજા દિવસે, સવારના અગિયારથી સાંજના સાડાત્રણ વાગતાં સુધી તપાસ અધિકારીએ રાહ જોઈ, પણ નગરમાંથી એક પણ ભાણુસ પ્રેમચંહલાઈ વિરૂદ્ધ કંઈ કહેવા માટે આગળ આવ્યો નહિ. લગભગ ચારેક વાગે, નગરના શ્રેષ્ઠ ગણુત્તા માણુસેનું એક પ્રતિનિધિ મંડળ, તપાસ અધિકારીને મળવા આવ્યું. એમણે નગરના જુદાજુદા વેપારી મંડળો, જુહીજુહી જાતિ-ઓના આગેવાનો અને મહારંદ્રિયોના અધિકારીઓની સહીઓવાળાં પણ જુદાજુદા નિવેદનો રજૂ કર્યાં. અધાં નિવેદનોનો સાર એક જ હતો, “પ્રેમચંહલાઈની વિશુદ્ધ ચારિનરીલ અને પ્રમાણિક લુધનરીલિના કારણે, જેમને ધીકેળાં કરવાની તકો નાયૂદ થઈ હતી એવા કેટલાક રૂસ્યતખોર અમલદારો અને તેમના મળતીયાઓએ આક્ષેપ મૂકતી અરજુઓ કરી કરાવી છે, તે નઅણિય ખોટી છે. પ્રેમચંહલાઈના અમલમાં લોકો જેવા સુધી હતા, તેવા અત્યારે નથી. તેથી, કરી પ્રેમચંહલાઈ પાછા વહેલા નોકરી ઉપર હાજર થાય એ માટે અરજુમાં, લગવાનને અને ચોલિટીકલ એજન્ટને પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી.”

તપાસ અધિકારીએ, આગેવાનોની હકીકત મૌખિક પણ સંભળી,

થોડા પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા. આગેવાનોં, એ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ જવાઓ આવ્યા. છેવટે, અધિકારીએ કહું, “તપાસના પહેલા દિવસે ખોપાડે, પ્રેમચંહભાઈએ જ્યારે વિરોધીઓની જીલાટ તપાસ લીધી ત્યારેજ, અરણુમાંના આશ્રેપો ઐટા હોવાની મને આત્મી થઈ હતી. યીજા દિવસે એ આત્મી વધારે દઢ થઈ હતી. અને આજે ર્યાજ દિવસે તમને મળ્યા પડી, એ આશ્રેપો સંપૂર્ણ ઐટા છે, એ વિશે મારામનમાં લેશ પણ શંકા રહી નથી. હું એક બે દિવસમાંજ એ પ્રમાણે પોલિટીકલ એજન્ટ સાહેબ પણે મારું નિવેદન રજૂ કરીશ. એમાં એટા આશ્રેપ કરનાર અમલવારો અને દોકો સામે ચોંચ તે કાયદેસર પગલાં ભરવાની ભક્તામણુ પણુ કરીશ.”

“પ્રેમચંહસાઈ ! તમારો તખીયત હજુ ભરાયર સારી થયેદી જલ્દુતી નથી. તમારી શારોરિક સ્થિતિ નથીની હોવા છતાં, તપાસ માટે તમારે આહીં આવવું પડ્યું, એ માટે હું ધણ્ણા દિવાળીએ છું. પણ, મને ધણ્ણા આનંદ થાય છે કે, આ આકરી અગ્નિપરીક્ષામાં તમે સોણવલ્લા સોના જેમ વિશુદ્ધ શોલી જીઠયા છો. તમનું હું હાર્દિક અલિનંદન આપુંછું અને હજુ વધારે ઉજાજવળ જીવન તમે લોગવો એવી આશા રાખું છું.”

તપાસ અધિકારી એંગેજ હુતો, તેણે જીલા થઈ પ્રેમચંહસાઈ સાચે પ્રેમથી હસ્તધૂનન કર્યું.

“સાહેબ ! મારામાં માનરૂપી અશ્વાધિનો હોષ ફૂફો રહેદો હુતો. તેને નાખૂફ કરવા માટેજ, મેં આ તપાસને આવકારી હતી અને તેમાં લાગ લીધો હતો. ન્યાયનું ગૌરવ સચ્ચવાય, અને તે સાથે મારા પદનું માન પણ જગ્યવાય, એ રીતે આપે કામ કર્યું છે, તે માટે હું આપનો આલાર માનું છું.” પ્રેમચંહસાઈએ કહું.

અર્ધા કલાક પડી, જેવી રીતે સ્ટેશનથી લાડાની થોડાગાડી કરીને પ્રેમચંહસાઈ ખાલાશિનોર આવ્યા હતા, તેવી રીતે લાડાની થોડાગાડી કરીને ખાલાશિનોરથી સ્ટેશને આવ્યા. એ દિવસે ગાડી પોણે કલાક મોડી હતી. રાતની ગાડીમાં ઉમરેઠ આવ્યા. રાતે જ્યારે એ દયાળુશીને ઘેર આવ્યા ત્યારે મફનમોહન, ડાકેરજુને કંસાર, અને દ્વાધ પૂરીનો થાળ જમાડી રહ્યો હતો. દયાળુશીને એ પગે લાવ્યા અને ખાલાશિનોરમાં અનેલી વાત

કહેવાની શરવાત કરવા માંડી એટલે, દ્યાળુશ્રીએ, હસતાં હસતાં કહું, “પ્રેમચંહલાઈ ! મહનમોહનની બાબે તો અત્યારે ઠકોરજી માટે કંસારનો આસ થાગ કર્યો છે. મહન થાગ ધરાવી રહ્યો છે, તમે ગરમ પાણીથી સ્નાન કરીલા એટલે થાક તેતરી જથ્ય, પણી થાગ કરો. ત્યાંની વાત પણી નિગંતે કરજો.”

“પ્રેમચંહલાઈ ! આજે સાંજે પાંચેક વાગે, જણે આંતરિકમાં રહીને કોઈ મને કહેતું હોય તેમ શાખાની સંભગાયા કે, પ્રેમચંહલાઈ ! સ પૂર્ણ નિર્દેષ છે. આંશ્કેણ નામદિયાખ પોશા છે. અરજી કરનારાઓને જોટી અરજી કરવા અહીંથિંકા કરવાની જલ્દીમજુ થશે. જોલનાર કોણું હતું એતો મને સમજન્યું નહિ, પણ ‘તમે નિર્દેષ છો,’ એવું સ્પષ્ટ સંભણું. એટલે તરત જ, ઘર્જ દ્વારાવીને કંસારનો લોાર નૈયાર કરાડ્યો.” સુરજાયાએ બહાર પરસાગમાં આવીને કહું.

આંશ્ક્ય ગ્રહિત બનીને પ્રેમચંહલાઈ આ વાતો સાંભળી રહ્યા. એટલામાં મહનમોહન અંદરથી બહાર આવ્યો.

“કાકા ! પણ કંસારનો થાગ અત્યારે શરતે કરવાનું તો લઈજુએ જ આને કહું હતું.” હસતાં હસતાં મહનમોહને કહું.

“પ્રેમચંહલાઈ ! મોં કહું કે આજે ચાતે, પ્રેમચંહલાઈ બાલાશિનેની અહીં આવે, એ સંભવિત લાગતું નથી. ત્યારે એમણે હુસીને કહું કે, અસંભવિતને સંભવિત અને સંભવિતને અસંભવિત અનાવતાં જેવું લગવાનને આવડે છે, તેવું જગતમાં ધીમ ડોઈને આવડતું નથી.” સુરજાયાએ કહું.

પ્રેમચંહલાઈ સ્નાન કરીને જમવા એઢા ત્યારે, દ્યાળુશ્રી પણ સ્નાન કરીને સામો પાટદો ન આવીને સાથે, જમવા એઢા. દ્યાળુશ્રી સાંજે રુચિ હોય તો જ, દ્વારાની પૂરી ચા ભાખરી જમતા હતા. પોતાનો એ નિયમ બાળુએ રાખીને, ઘણા વધે પોતાના પ્રિય શિષ્ય સાથે એ સાંજે રંધેલું જમવા એઢા. પ્રેમચંહલાઈને કંસાર એછે લાવતો હતો; પણ, તે હિંદે, કંસારમાં એમણે જે અમૃતશી મીઠાં અનુભવી તેવી જીવનમાં આ પહેલાં કરી અનુભવી ન હતી.

આઠવાલિયામાં તો, તપાસ અધિકારીના નિવેહન ઉપર પોલિટીકલ એજન્ટે કુરેલો હુકમ, જેને રેઝિડન્ટે પણ મ જૂરી આપી હતી, તે ખાલ પડ્યો. પ્રેમચંદલાઈને સંપૂર્ણ નિર્દોષ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા; અને અરજુ કરવામાં જેણે જેણે સીધો યા આડકતરો ભાગ લીધેલો તપાસમાં જણ્યાએ તને પણ, સખત શિક્ષા કરવાનો પણ હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. હુકમની એક નકલ સીધી પ્રેમચંદલાઈને ડાસરના જરનામે મોકલવામાં આપી હતી, પીછુ નકલ સગીર નવાખ સાહેખને અને વીજુનકલ અનેજ વહીવટદારને મોકલવામાં આપી હતી. રાજમાતાએ અને નવાએ, હુકમ મળ્યો તે હિસે, ખુશાલીમાં શાળાના વિદ્યાર્થીઓને તથા જધાં મંહિરો અને મસ્જિદોમાં પતાસાં વહેંચાવડાવ્યાં હતાં.

પ્રેમચંદાઈએ, તપાસના કારણે રજા થોડી લાંખાવી હતી, તે પૂરી થવા માટે હજુ પંદરેક હિસ બાદી હતા. પણ, રાજમાતાએ અને સગીર નવાએ, આસ સંહેરાવાહક સાથે પત્ર મોકલીને પ્રેમચંદલાઈને વહેલા હાજર થઈ જવા માટે આશ્વાહ કર્યો હતો. પોલિટીકલ એજન્ટે પણ “પ્રેમચંદલાઈ નિર્દોષ ઠર્યો એ માટે હથ પ્રદર્શિત કર્યો હતો, અને શરીર સ્વસ્થ હોય તો, શેષ રજ રદ કરીને હાજર થઈ જવા માટે એંગેન પત્ર લાખીને પ્રેમચંદલાઈને જણ્યાણું હતું. એ પત્રમાં, “ખોટી અરજુ કરનારાએ માટે તપાસ કરીને, શિક્ષા કરવાનો પ્રબંધ પણ, જે વહેલા હાજર થવાય તો વહેલી તક થઈ શકે” એવો પણ ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો.” પ્રેમચંદલાઈએ પોતાના માટે પત્ર કરા દથાવેલી લાગણી માટે આભાર માનતો જવાખ લાગ્યો ત્યારે, તેમાં રૂપષ્ટતા કરી કે, કેને સરોવરી જતા મળે તેણે માન, ઉદ્દિતા અને કડકાઈના હોષોનો સમૂહો ત્યાગ કરીને, નમ્રાતિનમ્ર અનવું જેઠાએ. મને રાજમાં સરોપરિ જતા મળી ત્યારે માન અને કડકાઈના હોષોને કારણે કોઈને જણ્યું અજણું પણ મારા હાથે તુકશાન થયું હશે; જેમને આપી રીતે તુકશાન થયું હોય તેવા માણુસોએ મારા ઉપર ખોટા આણેપો મૂકવાનું હુસાહસ કર્યું હશે.

પણ, તેથી મારે તેનો બદલો લેવા માટે, તેમને શિક્ષા કરવાનાં પગવાં ભરવાં યા ભરાવવાં, એ, જે હોષો મારે ટાળવા જેઠાએ તે ટાળવામાં સહાય-ભૂત નહિ થાય; ઉલ્લાસ એ હોષો એથી વધશે. મને લાગે છે કે, હું એ

દ્વારો ટાળું, એવા શુલ્ક હેતુથી અગત્યાને જ એ લોકોને મારા વિરુદ્ધ અરજુઓ કરવા પ્રેરણું કરી હુશે. તેથી, એટી અરજુઓ કરનારાઓને શિક્ષા કરવા માટે કોઈ પગલાં કરવાની મારી છંચા નથી. હું નિર્દોષ છું, એની એમને પ્રતીતિ થછ છે, એ શિક્ષા એમના માટે પૂર્તી છે. હું જ્ઞારે હાજર થઈશ ત્યારે, એ અરજુ કરનારાઓના મનની લીતિ હૂર થાય, એવી રીતે તેમને ક્ષમા આપવી, એ મારું પહેલું કામ હુશે. ડાક્ટરની સલાહ મળજો તો, રજ પૂરી થતા પહેલાં હાજર થતાં મને આનંદ થશે.”
પત્ર લખીને વાંચવા સુધારવા માટે એમણે, તે દ્વારું શ્રીના હાથમાં મૂક્યો.
પત્ર વાંચીને તેઓ ખુશ થયા.

“પ્રેમચંદલાઈ ! ઉચ્ચ સ્થિતિ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા માટે, તેણુંને તો એક દ્વારો પૂરતો ગણ્યાય. તમે મનની ઉચ્ચ સ્થિતિ પુનઃ પ્રાપ્ત કરી છે, તે તમારા આ પત્રથી સ્પષ્ટ થાય છે. જોટા આંશેપો મૂકુનારાઓને મારી આપવાની તમારી વૃત્તિ મને બહુ ગમી છે. સાચા સત્તસંગીનું એજ ભૂષણું છે.” દ્વારું શ્રીએ આ શબ્દો કહ્યા ત્યારે એમની આંખમાં તેજ અને આનંદની અલોકિક લહેરે વિદમ્બા રહી હતી.

રજ પૂરી થતા પહેલાં એક અઠવાડિયા અગાઉ પ્રેમચંદલાઈ ભાવાશિનોર હાજર થયા. રાજમાના અને સગીર નવાય સાહેબ અને નગરના આગેવાનોના આશ્રમશી, એમનું નગરની જાગોળો, એમલદારો, નગરના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનો અને લોકોઓ જારે મેટી સંખ્યામાં હાજર રહ્યોને, શાહી સ્વાગત કર્યું. પ્રેમચંદલાઈની ઘણી અનિંદા હેલા છતાં, લોકોએ દુરાથહ દ્વારાનીને પણ એમની નગરમાં રોલાયાના કાઢી. નગરમાં રસ્તામાં ઠેરઠેર લોકોએ પુષ્પો અને પુષ્પહારેથી, અંતરના ઉમળકાથી એમના પુનરાગમનને આવકાર્યું.

હાજર થયા એ દિવસેજ, એટી અરજુઓ કરવામાં જે અમલ-દારોનો અને એમના સાથીદારોનો હાથ હતો તે બધા જ, એમને મળગવા આવ્યા. પોતાની ભૂલ બદલ એ બધાએ, ત્યારે પસ્તાચો વ્યક્તિ કર્યો; પોતાને ઉદાર દિવે ક્ષમા કરવાની યાચના કરી અને પોતાના અપકૃત્ય બદલ એ શિક્ષા કરવામાં આવે તે સહન કરવાની લૈયારી બતાવી. પેલિ-રીકુલ એજન્ટે, એટી અરજુ કરનારાઓની તપાસ કરવાનો અને તેમને શિક્ષા કરવાનો હુકમ કર્યો હતો, એ હુકીલ એ બધા જાણુતા હતા.

પ્રેમયં હલાઈ પોતાને કેવી શિક્ષા કરશે એ અંગે, એમના મનમાં જાત-
જાતના તર્કું કુર્ચી જિધ્યા કરતા હતા. પ્રેમયં હલાઈએ ખૂબ શાંતિથી
એમની વાત સાંભળી.

“તમે બધા તમારા અપકૃત્ય બહલ પસ્તાવો વ્યક્તત કરો છો, એજ
માટી શિક્ષા છે. મારા ઉપર હડહડતા જૂડા આશેપો મૂકીને અરજુએ
કરનારને કોઈપણ પ્રકારની શિક્ષા ન કરવાનો મેં નિર્ણય કર્યો છે. આ
નિર્ણય મેં આજે કર્યો નથી; પણ, હું હાજર થયો તે પહેલાં મને પોલિટીકલ
એજન્ટ સાહેબનો એક પત્ર મળ્યો હતો. તેમાં તેમણે મને વહેલા હાજર
થઈને ગોઠી અરજુ કરનારાઓને વંડેલી તર્ક યોગ્ય શિક્ષા થાય એવો
પ્રભંધ કરવાની સૂચના કરી હતી; પણ મેં એમના જવાબમાં તેઓશ્રાને
જાણ્યું હતું કે, હું ગોઠી અરજુઓ કરનારાઓને કોઈપણ પ્રકારની
શિક્ષા કરવા હિચિતો નથી. સંભવ કે, સત્તાના અભિમાનના કારણે, મારા
હાથે કોઈને તુકશાન થયું હોય. સત્તા મળી ત્યારે, મારે અભિમાન
રાખ્યું જોઈતું ન હતું. અભિમાનરૂપી મારા દોષનું, અરજુ કરનારા-
ઓએ જીલદું પોઠા આશેપો મૂકીને મને જે લાન કરાયું છે તે બહલ,
મારે ખરેખર તો એમનો આલાર માનવો જોઈએ.”

પ્રેમયં હલાઈના શાખદોષ સાંભળીને, એ બધા સ્તરઘ થઈ ગયા. એ
બધાની આંખમાં આંસુ જિલસાયાં.

“સાહેખ ! આપ હેવ કેવા છો. આપને અમે હુલાભ્યા છે; એની કંઈ
શિક્ષા આપ કરશો તો જ એમને શાંતિ થશો.” આંખમાં આંસુ સાથે એ
બધાએ કહ્યું.

“તમને બધાને એકજ શિક્ષા કરું હું અને તે એ કે, હવેથી કોઈના
ઉપર ભિથ્યાદોષારોપણ કદ્દી કરશો નહિ. ભિથ્યાદોષારોપણ કરવું એ
અસત્ય કરતાં બધારે લીખણું પાપ છે. એ માણુસના આત્માને હણી નાખે
એટલો હીન બનાવે છે.” પ્રેમયં હલાઈએ કહ્યું.

બધા પ્રેમયં હલાઈને નીચા નરીને પગે લાગ્યા અને પછી ધીમા
ધીમા પાછા પગલે બાહુર નીકળી ગયા.

દોકોએ જ્યારે આ વાત જાણી ત્યારે, પ્રેમયં હલાઈ માટે એમના
આંતરમાં સહસ્રગણું માન વર્ધી ગયું.

જો હિસે સાંજે, પ્રેમચંહલાઈએ નગરમાં એક જહેરસલા ચોળું અને તેમાં જહેર કર્યું કે, રાજના કોઈ પણ પ્રભાવનને, પોતાને અન્યાય થયો છે એવું લાગે ત્યારે, પોતા વાસેપો મુકૃતી અરજુઓ કરવાને બદ્ધાને કે સાચી હુકીકત હોય તે દર્શાવીને, મારી પાસે ગમે તે વખતે આવીને ફરિયાદ કરવાની હંમેશાં છૂટ રહેશે. મારા પોતાના વિરુદ્ધ પણ કેઠને કંઈ ફરિયાદ કરવા જેવું લાગે તો નામહાર નવાખ સાહેબ પાસે ગમે તે વખતે, જઈને ફરિયાદ કરવાની પણ હંમેશાં છૂટ રહેશે. આ જહેરાતે લોક-માનસ ઉપર ઘણી સારી અસર કરી.

પ્રેમચંહલાઈએ સનાનાં સ્ફુર્તો પુનઃ હાથમાં ધારણું કર્યો ગણેક માસ થયા ત્યારે, એમણે પોલિટીકલ એજન્ટને એક પત્ર કર્યીને નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થવાની પોતાની છંચા વ્યક્તિ કરી. પોલિટીકલ એજન્ટને આ પત્ર વખતા પહેલાં એમણે ઉભરુ ઉમરેડ જઈને દ્વારુંશ્રીની સંમતિ મેળવી હતી. એમણે ત્યારે હસ્તોને કહ્યું હતું કે, હમણાં તમારી એ છંચા પૂરી થાય એવું લાગતું નથી; સાતેક મહિના પછી, એ છંચા સંતોષારો. તેણો સાતેક મહિનાનો ગાગો શા કારણે રાખે છે, એ એમને ત્યારે સમજાયું ન હતું. પણ પોલિટીકલ એજન્ટનો પ્રત્યુત્તર આવ્યો તે ઉપરથી, એમને એ કારણનો ઘણાલ આવી ગયો. પોલિટીકલ એજન્ટને જવાખમાં જણાયું કે, લાંથી ઉચ્ચ કોટિની કામગીરી કર્યા પછી, તમે નિવૃત્ત થવાનું વિચારો, એ સંપૂર્ણરીતે યોગ્ય છે; પણ હમણાં સાત આડ મહિના, મને લાગે છે કે, તમારી હજારીની ત્યાં ખાસ જરૂર છે. તમે જણ્યુતા હશોજ કે, સાતેક મહિના પછી નામહાર નવાખ સાહેબ લાયક વયના થાય છે. જે હિસે આ પત્ર આવ્યો તેના આગામા હિસે પોલિટીકલ એજન્ટને પ્રેમચંહલાઈએ નિવૃત્ત થવા માટે લાખેલા પત્રની રાજમાતા અને નવાખ સાહેને ખખર પડી. એટથે, એમણે પ્રેમચંહલાઈને મહેલમાં પોતાવ્યા અને “હમણાં નિવૃત્તિ કેવાનો વિચાર સરખોય નહિ કરવાની” એમની પાંશેથી બાંધેધરી મેળવી. પ્રેમચંહલાઈએ ત્યારે તાજપોશીનો મંગળ પ્રસંગ પૂરો થાય કે તરતાજ નિવૃત્ત થવાની બાંધેધરી સામેથી મેળવી. પોલિટીકલ એજન્ટને એમણે તે પ્રમાણે પ્રત્યુત્તર લખ્યો. અને પછી, તાજપોશીના પ્રસંગને ધામધૂમથી જજવા માટે, અમલહારો અને નગરજનોની એક કાર્યવાહુક સમિતિ નીભી.

નવાખ મનવરખાનળુના રાજયારોહણુના ફરખારમાં ચેલિટીકલ એજન્ટ જાતે હાજર રહ્યા હતા. ફરખારમાં નવાખ મનવરખાનળુચે, ધાર્યી હિંબગીરી સાથે દીવાન પ્રેમચંહલાઈની નિવૃત્તિની જાહેરાત કરી; અને જે સત્યનિષાંકી એમણે રાજની સેવા કરી છે તેની મુક્ત પ્રશંસા કરી અને કહરડપે ભાટવાસણું ગામ (ભાટવાસણું ગામ ભાલાશિનોર રાજ્યનું હતું, પણ તે ડાસરા તાલુકાની હફતમાં હતું). એ ગામની ચારેખાળું અંગેલું રાજ્યની હફતું હતી.) એમને ચાંદો સૂરજ તપે ત્યાં સુધી, ઈનામ તરીકે આપવાની જાહેરાત કરી. ચેલિટીકલ એજન્ટ પણ પ્રેમચંહલાઈની નિઃસ્વાર્થ સેવાભાવનાની યોગ્ય શરૂઆતમાં પ્રશંસા કરી અને નવાખ સાહેમે ઈનામડુપે એમને જે ગામની દેખુણી આપી છે તે સર્વથા ચોગ્ય છે, એમ જણાવ્યું. પ્રેમચંહલાઈને પ્રત્યુત્તરમાં વિનઅકાવે જણાવ્યું, “પોતે રાજની જે કંઈ સેવા કરી છે તેનો અધી ચશ, પોતાના હયાળુંશી ગુરુજી શુક્લ નાથજીલાઈ ઈંચારામને ઘટે છે.” એમણે ફરખારમાં બાહેર એકસર કરતાં કહ્યું, “ચારિન્યશુદ્ધ અને પ્રમાણિકપણું જળવચાનું કામ સત્તાના શિખરે એઠેલા માટે ધારું સુરક્ષાલ હોય છે. હયાળુંશી ગુરુજીએ કૃપા કરીને એ બાળતો, શરૂઆતથી જ જીવનમાં પોતે અંગરી જતાવીને, ભારા જેવા અનેક શિધ્યોને શિખવેલી છે; તે કારણે, ઈ નિઃસ્વાર્થ ભાવે રાજની સેવા કરી શક્યો છું. હવે મારું શેષળુંન હું એ ગુરુહેવના માર્ગદર્શન નીચે સત્તસંગ કરવામાં અને સત્તસંગની સેવા કરવામાં ગાળવાનો છું.”

પ્રેમચંહલાઈએ જ્યારે ભાલાશિનોર છોડ્યું ત્યારે, વહાલાંને વસતી વિદ્યાય આપતી વેળા જે પ્રેમ અને કરુણાભાઈ દશ્યો જેવા મળે છે, તેવાં દશ્યો લોકોને જેવા મળ્યાં. પ્રેમચંહલાઈ ડાસરા આવીને, ખીજ જ હિવસે હયાળુંશીની સેવામાં હાજર થઈ ગયા.

પ્રેમચંહલાઈની માઝક, એમણે કપટ, હંલ અને માનનો ત્યાગ કરીને પોતાની સાથે, દેહદિયુક્ત નહિ, પણ આત્મદિયુક્ત સંખાંધ રાખ્યો હતો, એ સર્વને એમના જીવનની કટોકટીની વેળાએ સાચું માર્ગદર્શન આપીને આત્મશૈથના માર્ગે આગળ વધવામાં હયાળુંશીએ સર્કિય સહાય કરેલી છે; પણ, જે કપટ, હંલ અને માનને વળણી રહ્યા તે સર્વને એમણે એક યા પીળું કારણ રજૂ કરીને અગળ કરેલા છે.

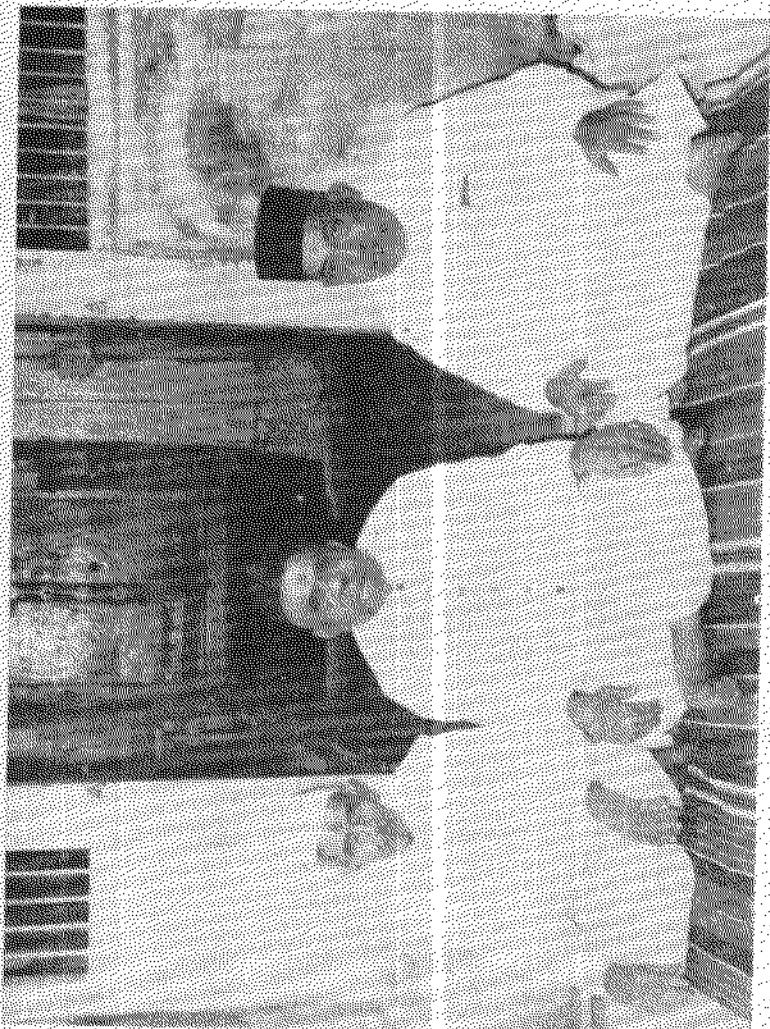

સાંગેની નવાજી કોર્પુસ

Mr. W. H. G. H. - every man a gentleman like you

(1998) 1998-01-01 (1998) 1998-01-01
1998-01-01 1998-01-01

૩૦. મહનમોહનનો અક્ષરવાસ

મહનમોહનના જન્મ પછી સુરજભાયે અઠાર વર્ષના ગાળામાં છાણકોને જન્મ આપ્યો હતો. સં. ૧૬૫૮ના શ્રાવણ વદ ૧૪ના રોજ હરિ-પ્રસાદનો, સં. ૧૬૬૨માં જમુલાઈનો, સં. ૧૬૬૬ના માગશર સુહ ઉના રોજ શાંતાખેનનો, સં. ૧૬૬૯ના શ્રાવણ વદ પના રોજ લક્ષ્મીનારાયણ-પ્રસાદનો, સં. ૧૬૭૨માં લગ્વત્પ્રસાદનો અને સં. ૧૬૭૬ના અધિક-શ્રાવણ વદ ૧૧ના રોજ ધનરથામપ્રસાદનો જન્મ થયો હતો. સં. ૧૬૭૨માં જ-મેલા જમુલાઈ સ. ૧૬૭૫ માં અક્ષરનિવારી થયા હતા. આ અધારાં ખાળકોમાં ઘરના બધા માણુસે ઉપરાત સત્સંગમંડળના સન્યોગી અને બીજા રનેહી સંખાંથી જનોની પ્રીતિ મહનમોહને વધારે પ્રમાણમાં સંપાદન કરી હતી. એમનું ઘરનું હુલામલાં નામ લલાલાઈ હતું. એ નામ ખરેખર સાર્થક હતું. પોતાના શરીર વસાચો વેઠીને પણ ખીજનું, વિચાર, વાણી અને વર્તાન વણે રીતે, જરૂર થાય એવું કરવું; એજ એમની જીવન-રીતિ હતી. પાંચ વર્ષની વય થઈ ત્યાનથી એમને દ્યાળુશ્રી જ્યારે સેવાપૂજા કરવા એસે નારે ખાળું શાંતિથી એસવાની, અને એસીને પૂજાવિધિ જોવા સમજવાની ટેવ પડી હતી. દ્યાળુશ્રી કથાવાતો વાંચે થા કરે ત્યારે, એ એક ખાળુંએ એસીને એકચિત્તે સાંભળતા એમને જોવા, એ પણ લહાવો હતો. આઠમા વર્ષે જનોઈ દીધા પછી તો, દેવસેવાનું બધું કાય મહનમોહને માથે લીધું હતું. દ્યાળુશ્રીની સેવામાં જતત ધ્યાન આપવું, એ એમના જીવનનું પહેલું ધર્મસૂત્ર બની ગયું હતું. સુરજભાની સેવા તો એ હીકરી કરતાં પણ વધારે પ્રેમ અને આદરથી સારી-રીતે કરતા હતા. પિતૃદેવોમ્રવ-એ શુદ્ધિપદનોને એમણે જીવનમાં સિદ્ધ કર્યાં હતાં. દ્યાળુશ્રીને ત્યાં દર્શને અને મુલાકાતે આવનારા-એની સંપ્રયા હુમેશાં વધારે રહેતી હતી; અને પ્રતિહિન વધતી જતી હતી. એ બધાની પણ એ ચોચ્યરીતે સેવા સંભાવના કરતા જ હતા. સેવામુક્તિનો સાચો સાધક આ હુન, સેવાની સાક્ષાત્ ભૂતિસમે શાલતો હતો.

શાળામાંથી મૌખિક વિદ્યા સંપાહન કરવામાં એ કુશળ હતા; તે સાથેજ, શાળાની વિદ્યા ઉપરાંત, એમણે પિતાગુરુ નાથજીભાઈ પાસેથી પ્રક્રષ્ટવિદ્યાનું ઉચ્ચકેટિનું વિશ્વિક્રમાન પણ મેળગ્યું હતું અને પચાર્યું હતું. વચ્ચનામુલ, બકનાચિતામણિ, ગીતા, લાગવત વગેરે સત્તાસો, એ પિતાગુરુ પાસે બરાબર જાણ્યા હતા. વધ નાની હતી પણ, એમણે ચિત્રક્રાનું જીબન સ્વયંમેવ સિક્ક હતું; ડેર્ઝ પણ જતની પૂર્વ તૈયારી સિવાય એ જે આડુટિઓ ચીતરતા, તેમાં જાવોની અભિવ્યક્તિ અને સ્વાભાવિકતા સર્વાદિષ્ટા ચિત્રક્રાનું રહેતી હતી. એમની ચિત્રક્રાની મૌખિક હતી. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાધ્યાનું એક સુંદર જીવાહી ચિત્ર (પેન્સિલ રૂચે) એમણે આંક્યું હતું. જેણે જેણે એ ચિત્ર જોયું તેની આંખ અને અંતર સામે મહિનાઓ સુધી એ ચિત્રમૂર્તિ પ્રતિબિંબિત થતી હતી. એ ચિત્ર મંહિરના વલીવટકતાઓની ઠંઢા અને આગ્રહથી ઉમરેઠના મંહિરના સલાલાંડમાં મૃકૃવામાં આપ્યું હતું; આજે પણ એ ચિત્ર ત્યાં શોલી રહ્યું છે.

મહનમોહન ઉપર પાર્વતીભાના ચાર હાથ હતા. પરમ લાગવત એવાં આ દાતીમાચે તેમના છુબનમાં સત્તસંગના સુસંસ્કારો સિંચયવાનું કરું ગ્યાયથીમાંથી કર્યું હતું. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાધ્યાનના લીલાચરિત્રો, રામાયણ મહાલારતની ઈતિહાસ કથાઓ અને જાગવતમાં કહેલા લીલા-પ્રસંગો રાત્રે સૂતા પહેલાં, એ મહનમોહનને જોળામાં એસાડીને યા ચુપાડીને સંલગ્નાપતાં. મહનમોહન ત્યારે જાણે એ હરિકિયાના રસનું પાન કરતા હોય તેમ જૂથ ધ્યાનપૂર્વક એ વાતો આંખનું મટકું પણમાર્યા સિવાય, સાંભળતા હતા. જે તિથિએ, એટાં જ્ઞાવણી અમાવાસ્યાના દિવસે સ. ૧૯૫૭માં મહનમોહનનો જન્મ થયે હતો તેજ તિથિએ, સ. ૧૯૫૮માં પાર્વતીભાને દેહ છોડ્યો ત્યારે, મહનમોહન મન મૂકીને રદ્યા હતા. રડીને એનું છુદ્ય કંઈકી હળવું થયું ત્યારે પાર્વતીભાને અનિસંકાર કરીને, દ્યાળુંશી ઘેર પાછા આવ્યા હતા. તે દિવસે સંધ્યા આરતી પછી મહનમોહનને બાળસુલલ દિષ્ટ અને વૃત્તિશી દ્યાળુંશીને અને સુરજભાને કર્યું; “આ તો લગવાનના ધામમાં ગયાં; લગવાનના ધામમાં અહીંના કરતાં ધાણું સારું” અને સાચું સુખ છે, એવું બા કહેતાં હતાં. ત્યાં રહેવાનું મળે તો કેવું સારું? ધણો આનંદ

થાય?" મહનમોહનની આ વાત સાચી હતી. દ્વારુશ્રી કે સુરજભા એ એમાંથી જોકેયે ત્યારે એનો જવાબ આપ્યો ન હતો. એમની વાતને આપણની વાત સમજુને ત્યારે હસ્તી કાઢવામાં આવી હતી; પણ સહજભાવે બાલાયેલા એ શાખામાં ભાવિનો સુંકેત સમાયેલો હતો, એની કલ્પના ત્યારે એક માત્ર દ્વારુશ્રી સિવાય બીજા કોઈને ન હતી.

એકલા ઉમરેઠ માટે નહિ પણ, શુજરાત કાઢિવાવાડ, કંછ સમર્પત તથા ભારતદેશ સમર્પત માટે વિ. સ. ૧૬૫૬ થી ૧૯ સુધીનો ચૌદ વર્ષનો ગાણો ધર્તિહાસમાં અનિષ્ટ કાળ તરફે ગણ્યાયેદો છે.

સ. ૧૬૫૬નું વર્ષ છુઘણના લીખણકાળના વર્ષ તરીકે ધર્તિહાસમાં જાણ્યીતું છે. હુધ્કાળ સમયે, દ્વારુશ્રીએ ભૂખ્યાને અનાજ અને તસ્થાને પાણી આપીને માનવ સેવાતું ઉત્તમ કર્યો હતું. ઉમરેઠ, એ વર્ષોમાં, એકલા હુધ્કાળના નહિ, પણ જૈગના પંનમાં પણ સપ્તાયું હતું. દ્વારુશ્રી જૈગના ચાર માસ દરમિયાન, રટેશન નળુક આવેલા પોતાના ઐતરમાં માંડયો આંદીને રહ્યા હતા. જૈગના એ કાળમાં એમણે પોતાના વિસ્તારના માંડવે માંડવે ઝરીને લોકોની મદ્દત હવા સારવારદ્વારા સેવા કરી હતી. એ વિસ્તારમાં આવેલા બધા માંડવાએમાં ઝરી રહેતાં, દ્વારુશ્રીને પૂરા એ હિવસ થતા હતા, અટડો મોટો એ વિસ્તાર હતો. સૌથી બધારે મોટી અને કિંમતી સેવા તો એમણે એ ચાર માસના ગાળામાં શ્રીહરિના કૃથારીતનનો લાલ સતત આપ્યો એ હતી. હરિદિયા કીર્તનાં કારણે, એ વિસ્તારના લોકોમાં જે આત્મભાગ અને ધૈર્ય કેળવાયાં હતાં, તે એડ. ખર આંખર્યે જનક હતાં. એ પછીના સ. ૧૬૬૮ સુધીનાં છ વર્ષોં ઓછાવતાં અમાણુમાં હુધ્કાળનાં વર્ષો હતાં. નં. ૧૬૫૭માં જૈગે ઉમરેઠમાં ઝરીથી હેણા દીધી હતી. જે કે એ વખતે, પહેલા જૈગ જેવી લીખણું ન હતી; છતાં, લોકોને નગર ખાડાર રહેવા જરૂર પડ્યું હતું. દ્વારુશ્રી ત્યારે નગરની દક્ષિણ દિશામાં આવેલા પટેલ લલુલાઈ મનોરખાઈના ઐતરમાં શોડો વખત રહ્યા હતા. આ જૈગના સમયમાં પણ એમણે પોતાના વિસ્તારમાં ઘરથેર ઝરીને મદ્દત હવા સારવારની પ્રવૃત્તિ જાતે કરી હતી. એ પછી, ઉમરેઠના સત્તસંગીંણને, જેને ગરબાકેસ કઢવામાં આવે છે, તે ઉપાધિનો સામનો કરવાનો પ્રસંગ આપ્યો હતો. એ પછી, દાસિકાપીઠના શ્રીમહદુશકરાચાર્યો, સંપ્રદાયના આશ્રિતો વિનુદ્ધ સમાજક અહિષ્કારની વેરારે અને દ્રોષ લરેલી ને જુણેથ આહરી એ

સમય “ભારે કારસાનો કાળ” હતો. એમાં નિષ્ઠળતા મળી એટલે શ્રીમદ્-
શાકરાચાર્યે, સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રીને અવૈદિક કરવાની પાયા વગરની
હડ્ડાટી જુદી પ્રવૃત્તિ આદરી. અને ચર્ચાવણો-સામાજિક બહિજ્ઞાર
કરવાની અને સંપ્રદાયને અવૈદિક કરવાની—માં એમને કરુણ નિષ્ઠળતા
મળી હતી. પણ, હૃદાળ અને ખેળનાં વર્ષોં તથા આ કારસાનાં વર્ષોંએ,
સંપ્રદાયના આત્મિતોના કુવનને થોડા વખત માટે ભારે આંગડો આપ્યો
હતો. દ્વારુંશ્રીએ એ વળતે, પર્વતપ્રાય અધીષ્ટમ દાદ ઊભા રહીને,
સત્તસંગીઓના અને સુમુકુઓના કુવનમાં સ્થિરતા અને શાંતિ પ્રસારવામાં
ખૂબ મહત્વનો લાગ લઈયો હતો.

સં. ૧૯૭૪ના મહા સુદ ૧૨ ના રોજ, મહનમોહનને દાદ ઉપર
ગૃહડા (Gum Boil) કેવું થયું. શરૂઆતમાં એમણે દરદ તરફ ધ્યાન ન
આપ્યું; ઘરમાં કોઈને કહ્યું પણ નહિ. પણ ખીજ હિવસે, એમાં પણ
થયું અને એ કારણે સેનો આપ્યો. સ્થાનિક ડૉક્ટરને બતાવ્યું. ડૉક્ટરે
ગૃહડાને દ્વારી નાખી, પણ કાડી નાખ્યું. પણ નીકળી જવાથી એટી
રહ્યત કેવું લાગ્યું, પણ રાત્રે દ્વારીથી પણ લાગ્યું. સ્થાનિક ડૉક્ટરે જ્યારે
ગૃહડા ઉપર કાપ મૂકીને પણ કાડી નાખ્યું ત્યારે ઘા વકરે નહિ—સેપ્ટિક ન
થાય, એવી કોઈફાં કે છન્નદેશન આપવાનું એ કોણું જાણે કેમ પણ
વિસરી ગયા. ખીજ હિવસે સથારે અને જોયું ત્યારે ઘા સેપ્ટિક થયાનાં
ચિહ્નો વર્તાયાં. અંહરનો સેનો બાદામ મોઢા ઉપર પણ દેલાયેલો હતું.
એડાથી સિવિલ સર્જન ડૉ. હરભુવનહાસ મર્માનુને આસ બોલાવવામાં
આવ્યા. પૂર્ણિમાના હિવસે, ડૉ. મર્માને દ્વારીથી ઔપરેશન કર્યું. ઔપરેશન
કરતા પહેલાં, એણે કહ્યું, “ઘા વકરી ગયેલો છે—સેપ્ટિક થયેલો છે, એટલે
કેસ ગંભીર કહેવાય.” ડૉક્ટર ગયા પછી, મહનની સારવાર કરવાનું કામ
દ્વારુંશ્રીએ જતે શરૂ કર્યું, એમની સારવાર જુદા જુદા પ્રકારની હતી; તેઓ
મહનમોહનની પાસે ઐસીને ભગવાનના દીક્ષાચરિત્રા રંભળાવતા; ભગવાનના
સ્વરૂપના અંગોં ગતું વર્ણન કરતા, અને દીક્ષા ચિત્તામણિ અને સ્વરૂપ
ચિત્તામણિના કીર્તનો ઐલતા; ત્યારે જાણે કોઈ દરદ થતું જ નથી, એવી
શાંતિથી મહનમોહન એકચિત્રો જે બધું સંભળતા હતો.

ખીજ હિવસે, સ્થાનિક ડૉક્ટરે, ડેસિંગ કરવા માટે જ્યારે ઘા ઉપર
દગ્ગાડી પડી ઉખાડી ત્યારે પણ સ્ક્રાઇં ગયેલું જણાયું. ડૉક્ટરને ખૂબ

આશ્રેય થયું. એણે બહેર કથું કે, મહનમોહન હવે અધમુક્ત છે. પાસે એઠેલા દ્વારુંશ્રી એ શાળદો સાંલળીને મનોમન હુસ્યા અને પછી એચ્ચા કે, મહન તો સદા અધમુક્તતાજ છે. ડૉકટરના શાળદો સાંલળીને સુરજભાને ખૂબ સંતોષ અને આનંદ થયો; પણ ડૉકટરના શાળદોના દ્વારુંશ્રીને જીવાખ આપ્યો હતો, તેનો મર્મ કોઈ સમજયું નહિ. સુરજભાની ધૂંઘા અને આખડથી, વીજના દિવસે મહનમોહનને, દ્વારુંશ્રીની સંઅતિથી થોડો ઓરાદ પણ લીધો. એ દિવસે રાતે જ્યારે ધરનાં અધાંજ માણુસો સુધી ગયાં, ત્યારે એકમાત્ર દ્વારુંશ્રી મહનમોહનની પથારી પાસે જગતા એઝા રહ્યા. સુરજભા પણ પાસે બેઠો હતો. નાથજુલાઈની દિનમાં પોતાની દિન પરોવીને, મહનમોહન ખૂબ શાંતિથી એ કે હરિકિયારસ પીરસત્તા હતા, તેનું પાન કરતા હતા. હર ખૂલ્હામાં મૂકેલા ફાનસનો આપ્યો. અકાશ એરડામાં આશુ અજવાણું વેરી રહ્યો હતો. રાત ક્યારે વીતી ગઈ એની અધર ન રહી. વીજના દિવસે ભરાધર સવારના પાંચ વાગે મહનમોહન પથારીમાં એકાએક બેઠા થઈ ગયા. કોણ જાણું કથાંથી, પણ એરડામાં અને પરસાળામાં સર્વત્ર ઉલ્લગન અને શાંત પ્રકાશ રેલાઈ રહ્યો હતો. મહનમોહન હૃથ જોડયા; પથારીમાં હૃથ ટેકનીને ધીમેથી એમણે દ્વારુંશ્રી તરફ સુખ દેરયું; પથારી ખાદાર ચોડું અરસ્યા અને ફીરીથી હૃથ જોડયા અને જ્યા શ્રીન્વામિનારાયણ કર્યા. દ્વારુંશ્રીનું મને સામા જ્યા શ્રીન્વામિનારાયણ કર્યા. એ પછી તરસતજ, એમના એપાંમાં મહનમોહનને પોતાનું માણું લાગી હીધું. માતા સુરજભાના સુખમાંથી કારમી ચીસ નીકળી ગઈ; દ્વારુંશ્રીના સુખમાંથી રુહનનું ભારે પ્રસડું હૃથી ગયું. પણ, ત્રણ ચાર મિનિટમાંજ એમણે મનની સ્વસ્થતા પાછી મેળાવી લીધી. એમણે ધીમેથી મહનમોહનનું નિર્ધ્યેતન શરીર-માણું જમીન ઉપર ઢેરયું. પછી, જાત ચોકો કર્યો. મનને મજાયુત કર્યોને રડતી આપ્યો, પોતાના પ્રિયાનુંના મૃતદેહને ચોકા ઉપર સુવાડ્યો; પણ પછી આંખમાંથી આંસુઓની ઘારા વહેવા લાગી. સુરજભાના આકંદથી ઘરનાં અને પડોશનાં અધાંજ માણુસો જાગી ગયાં. પાંચ દશ મિનિટમાંજ દ્વારુંશ્રી પુનઃસ્વસ્થ થયા. એમણે સુરજભાને મનમૂકીને રડવા દીધાં. સરાર વર્ષના કુવાન પુત્રને આખરી વિદ્યા આપતી વેળાએ, માતા સુરજભાએ કરેલું રુદ્ધન, પદ્ધતનેથી પિગળાવે એવું હુદ્ધયવિદારક હતું.

એવું માનવામાં આવે છે કે, કાળ લારે નિર્ધુર, નિર્ધય અને કૂર છે.

આ માન્યતા સાચી છે; પણ, એ સ.એજ, પ્રિયાનિપ્રિય સ્વજનના વિચોગનું અસર્થ હુઃખ લોગવવાનું બળ પણ કારણેજ ભળે છે. અને પ્રિયજનના દેહાવસાનથી સંતુસ, ઉદ્દિષ્ટ અને અશાંત બનેલા મનને શાંત અને સ્વાલાપિક બનાવવાનું કામ પણ કારણજ કરે છે, એ હડીકત પણ એટલી જ સાચી છે અને સમજવા જેવી છે. “હુઃખનું ઓસડ હહાડા” એવી લોકોની, લાંબા વખતના અનુભવના આધારેજ પ્રચલિત થયેલી છે. મહનમોહનના અભ્યરનિવાસના કારણે, સુરજખાના માતૃહૃદયને લાગેલો ભારે આધાત હિવસો જતાં આદ્ય સ્થયાદિએ શરીર ગયેલો દેખાતો હતો; પણ, મનની સંપૂર્ણ સ્વસ્થતા એ મેળવી શક્યાં ન હતાં. મનની વ્યાસ્થિતિની માડી અસર એમના શરીર ઉપર રષ્ટ વર્તાતી હતી.

મહનમોહનના અભ્યરનિવાસ પછી, ભીજી જ મહિને, ઉમરેઠમાં શ્રીજી વાર ખેળે દેખા દીધી. નગરની સુધરાઈએ અને લોકોએ શરૂઆતથી તકેદારીનાં બધાંજ પગલાં લીધાં એટલે, ખેલની ભીષણુતા ઘણી ઓછી હતી. આએગના ઉપાધિકાળ દરમિયાન પણ ઘણા લોકો નગરના મધ્ય લાગમાંથી ફાડારના મુદ્દા લાગોમાં રહેવા ગયા હતા. દ્વારુંશ્રી એ સમય દરમિયાન, વેચાઈમાતાના એક પાસે મેંખાસાવાળાના બંગલામાં રહેવા ગયા હતા. એ બંગલાની વિશાળ જગમાં, એમણે એ, રાનિના દરાક સિવાય, હિવસના બધા સમયને આવરી લે એવી રીતે લગવલથાવાત્તા અને નામ સંકીર્તનનું આચોજન કર્યું હતું. એક ટંક જમીને, કરવામાં આવતા આ કથા કીર્તનના સમારોહમાં એક હિવસે, સંકીર્તન ચાલતું હતું એ દરમિયાન જ, સુરજખાને જાગત અવસ્થામાં સ્વભ સેંપડયું. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે અતિકૃપા કરીને એમને દર્શન દીધું, અને મીઠો ડપોડા આપતા હોય એવા સ્વરે કલ્યું : “સુરજ ! મહનમોહનને યાદ કરીને તું આપો. હિવસ મનમાં શા માટે રહ્યા કરે છે ? મહનમોહનના સુખ આતર તું રડે છે કે તારા સ્વાર્થ આતર તું રડે છે ? મહન તો, આ જો મારી સેવામાં જ એકો છે. મારી સેવામાં એ રહે એ સુખને તું બધારે બ્રેષ્ટ માને છે કે, તારી પાસે જો રહે એને તું બ્રેષ્ટ માને છે ? સુરજખાને સ્વભન્માં જોયું તો મહનમોહન ભારે આનંદી લગવાનની સેવા કરી રહ્યો છે. જ સુરજખા તરફ જોઈને હસ્તા હતો, પણ સુરજખા સાચી એ એક અભ્યર પણ બોલ્યો નહિ; એવી અતિ આંશ્ક્ય થયું. બરાબર એજ સમયે, નોંધના ઓરડામાં પુરુષ મંડળીમાં એવી

દ્વારુષી, “રે સગપણ હરિવરતું સાચુ” એ કીર્તન જવાબી રહ્યા હતા સુરજભા સ્વઅન દ્વારામાંથી જમત થયાં ત્યારે પહેલ વહેલા એમના કાને, આ કીર્તના શાણ્ડો પડ્યા, જે ઓરડામાં સુરજભા એઠાં હતાં ત્યાં એમની આજુભાજુ સીધું દેખયું હતું. જેવાં સ્વઅનમાંથી જાગ્યાં કે તરત જ, એમણે પણ “રે સગપણ હરિવરતું સાચુ,” કીર્તન ઉપાડ્યું. એ હિવસે સંદ્યા આરતી પછી, વાળું માટે વિદામ કરવામાં આવ્યો ત્યારે, સુરજભાનું અંતર હળવું ક્રેલ જેખું થઈ ગયું હતું. પોતાને સાંપડેલા સ્વઅનની વાત, દ્વારુષીને કહેવા માટે એ ઘણાં આતુર થયા હતાં. પણ એ રાત્રે, એ વાત કહેવાની એમને તક જ ન મળ્યી. બાંસે હિવસે સવારે સાડા ચાર પાંચેક વાગે, એમને ફરીથી સ્વઅન લાધ્યું. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે એમને દર્શાન દીધું અને કહ્યું, “જયારે તું સર્વભાવે અને સર્વકષે એક મને જ સર્વકર્તા, સર્વહૃત્તા અને સર્વભાવાં માનતી થઈ ગયારે, મહન કરતાં પણ તારી, તારા કુંભની, અને સત્સંગ સમસ્તની સેવા વધારે સારી રીતે કરે એવા મારા એક સુકૃત પુરુષને હું તારી પાસે મોકલીશ.” સુરજભાએ હૃથ જોડીને અને પાલવ પાથરને વિનાનાં વિન તી કરી, “મહારાજ ! હું આપને એકને જ સર્વકર્તા, હત્તાં અને લતાં માતું એવી યુદ્ધ અને એવું બાગ, મને કૃપા કરીને આપો.” જવાબમાં લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે મહદ્વાર્ય કર્યું અને પછી અદ્વય થઈ ગયા. સુરજભા તરત પથારીમાંથી ઉઠ્યાં અને બધી હડીકલ કહેવા માટે દ્વારુષીને ઓરડામાં સૂતા હતા ત્યાં ગયાં. દ્વારુષી ત્યારે એક આસન ઉપર એસીને માળા ફેરવતા હતા. માળા પૂરી થઈ એટલે એ હુસ્યા.

“કેમ ! હવે તો સંતોષ થયો ને ?” સુરજભા કંઈ જોવે કે કહેતે પહેલાંજ એમણે સંકેતમાં પ્રક્રિયા.

“હા ! હવે મને પૂરી આગ્રી ધધ છે કે, મહન તો દેહ છોડીને, કાળના માથા ઉપર પગ મૂકીને લગવાનના ધામમાં ગયો છે અને ત્યાં લગવાનની સેવારૂપી અલલાય સુપ લાગવી રહ્યો છે. મારા માના છુંબને બાદરીતે પણ સંતોષ થાય જે ખાતર, લગવાન પોતાના એક સુકૃતને મારી સેવામાં મોકલે એના જેખું મહદ્વારાય બીજું કર્યું હેઠળ શકે ?” એમ કહીને સુરજભાએ બન્ને વખતનાં દ્વારાનાર્થનની વિગતો દ્વારુષીને કહી; પછી પંચાંગ પ્રણામ કર્યાં. અને પછી, હસતા સુખે બીજ કામમાં પરોવાઈ ગયાં.

૩૧. ઇશ્વર ! તું આવ્યો ?

ઉમરેઠની બાજુખેડાવાળા પ્રાણખુલાતિમાં રવિશાંકર શૈલત અને ઉમીયાશાંકર લઈ, લગોડિયા મિનો હતા; અન્ને એકજ શાગામાં અને એકજ વર્ગમાં લખુતા હતા; અન્ને ઉચ્ચકોટિના મુમુક્ષુ હતા. અન્ને જણ સમજણું થયા ત્યારથી, આ જન્મમાંજ આત્માનિક ડવ્યાખુ મેળવવામાં સક્રિયરીતે સહાયભૂત યાય એવા રૂપુની શોધમાં હતા. જેને એવા ગુરુ પ્રથમ મળે તેણે તરફજ ધીજાને અધર આપવા માટે એકમેક સાથે, અન્ને જણ વચનથી અંધાયા હતા; પણ વિધિએ કંઈ જુહંજ નિમાંખુ કચું હશે. રવિશાંકરના પિતા મૂળજીલાઈ. જે એક તલાટી હતા, તેમની આરસહ તાડુકામાં બદલી થઈ, એટદે, રવિશાંકરને ઉમરેઠ છોડિને પિતા સાથે રહેવા માટે આરસહ જવું પડ્યું. ઉમીયાશાંકર ઉમરેઠમાં એકલા પડ્યા.

કારકાપીઠના શ્રીમહદ્દીં કરાચાર્યના પ્રિય ગ્રૂપુનંદ ઉપર હ્યાણુશ્રીએ સારી ચાલના જમીન રજૂ કરવા માટે કરેલી ઇન્દ્રિયાદ, અને તેમાં છેવટે પૂછાંનંદને એટા જિવલાની હદ એવાનો થયેંદો હુકમ, શ્રીમહદ્દીં કરાચાર્ય માધ્યવતીર્થ રુઘે ચલાવેલી સંપ્રદાયના આશ્રિતોના સામાજિક અહૃત્કાર કરવાની પ્રવૃત્તિ અને તેના પરિણારના, હ્યાણુશ્રી વળેરે નાશુભ્યે એમના ઉપર કરેલા બહનકીના દાવા અને ઇન્દ્રિયાદમાં સમાધાન કરવાની શ્રીમહદ્દીં કરાચાર્યને પડેલી ઇરજ એ પ્રસંગ; તથા શ્રીમહદ્દીં કરાચાર્યની ઉશ્કેરથીયી સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના ગુણ્ય અમાણુશાસ્ત્ર શિદ્યાપત્રીને અવૈહિક કરાવવાની જુંબેશ અને તેમાં કાર્શીમાં નાશુસો ઉપરાંત સંખ્યામાં ભેગેલા વિદ્વાનોએ સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રી વેદિક છે એવો સર્વતુમતે કરેલો કરાવ,-આ બધા પ્રસંગેના કારણે, હ્યાણુશ્રીને બાજુખેડાવાળા પ્રાણખુલાતિને દરેક સર્વ ઓળખણતો થયો હતો. ધખુા એમના તરફ આદર અને પ્રેમથી જેતા હતા અને એમને જાતિરિન તરીકે સ્વીકારતા હતા; ત્યારે કેટલાક, એમની અટોગાઈ પણ કરતા હતા. આ અધી વાતો

સાંક્ષર્ગીને, રવિશંકર અને ઉમીયાશંકર, અને એમના પ્રતિ આકુધાયા હતા; પણ, એમને પ્રત્યક્ષ ભગવાની કોઈ તક એમાંથી એકેયને ભળી ન હતી.

રવિશંકર જેવા પ્રિયમિત્રના વિદ્યોગને કારણે હોય, યા બીજા કોઈ કારણે હોય, પણ ઉમીયાશંકર ત્રિમાસિક પરીક્ષામાં નાપાસ થયા; ત્યારે, પિતા ભદ્રિકાજુનું એમને કંડક શાલ્દોમાં ઠપકે આપ્યો. ઠપકાનો આધાત ઉમીયાશંકર સહી શક્યા નહિ. એ પોતાની ચોપડીઓ બગલમાં ભારીને, ભૂણ્યા અને તરસ્યા ઘરસ્થી નીકળી પડ્યા. નિશાળે જવાના રસ્તામાં, એક ચોટલા ઉપર ચોપડીઓ બાળુએ મૂકીને, એ ઉદાસ વહેને બેઠા; ઠપકાના શાખાઓ વારંવાર ચાહ આવતાં, એમની આંખમાંથી દડહડ આંસુ પડવા લાગ્યાં. મહિદમાં ફરીને વેર પાછા જરૂર રહેલા હ્યાગુશ્રીએ એમને રડતા જેયા. કોઈને હુઃખી જોતાંજ, હ્યાગુશ્રીનું હૃદય દ્રવી જતું; તેનું હુઃખ નાયુદ કરવા યા હળવું કરવા, એ શક્ય તેટલા બધાજ ઉપાયો ચોજતા. એ સીધા ઉમીયાશંકર પાસે ગયા. પ્રેમથી એમની પીઠે હુાથ ઇસ્વ્યો અને રડવાનું કારણું પૂછ્યું. હ્યાગુશ્રીને પોતાની સામે જોખેલા જોતાંજ, ઉમીયાશંકરે મહાપ્રયતને કાશુભમાં રાંપેલા રૂફના બંધ છૂટી ગયા. એમાંથી મોકળે મને રડવા માંડયું. હ્યાગુશ્રીની સાંદ્ર મંડળના ચારેક સલ્લો હતા. તેમાંથી એક જણું મોલી જાહ્યો, “આર! આતો ભદ્રિકાજુન લઈને ઉમીયાશંકર છે.” નાથજુલાઈ ભદ્રિકાજુનને એંગામતા હતા. ઉમીયાશંકરે કંઈ કણું ન હતું, પણ શું બન્યું હશે એ વાત એ તરતાજ કર્ણી ગયા.

“ઉમીયાશંકર! વડીલ ઠપકાના એ શાખા કણે, એ તમારા હિત માટેજ કણે; એ બદલ, જોદું લગાવું કે રીસ યદ્વારા, એ ચોંચ ન કહેવાય.” હ્યાગુશ્રીએ પ્રેમથી એમની પીઠે હુાથ ઇસ્વતાં કણું.

“નપાસ થયો એટલે ગમે તેમ જોલવાનું હોતું હશે?” ઉમીયાશંકરે રડતાં રડતાં કણું.

“પણ એ તો તમે ચાસ થાવ એટલા માટે જ કણું છે ને? હેતુ તો તમારું હિત થાય એહુંજ કરવાનો છે ને? અભ્યાસ કરતી વખતે, ભગવાનનું સમરણ કરીને વાંચવું અને વિચારવું જોઈએ; અને પરીક્ષા

વખતે ભગવાનનું સમરથું કરીનેજ લખવું જોઈએ. ભગવાનને સાથે અને આગળ રાખીને કે કાર્ય કરવામાં આવે છે, તે સફળ થાય છે જ; ઉપરાંત, એથી સુખ અને શાંતિ પણ મળે છે. ચાંડો છાના રહો, મને ખાત્રી છે કે તમો હુવે પાસજ થવાના છો.” દ્વારુશીએ અમી વર્ષાવતા નથેને શાંદો ઉદ્ઘાર્યા.

“તમે પાસ થવાના છો” એ શાંદો સાંભળતાં જ, ઉમીયાશંકર તરતજ એટલા ઉપરથી નીચે કૂદ્યા, અને દ્વારુશીને પગે લાગ્યા.

“ઉમીયાશંકર! તમે તો શુરવીર છો. પણ ભૂખ્યા અને તરસ્યા ધેરથી નીકળ્યા એ ઠીક ન કર્યું. ચાંડો મારી સાથે, ધેર ઠકોરજુનો થાળ કરીને પછી નિશાળે જણો.” દ્વારુશીએ ઉમીયાશંકરને હાથ પકડ્યો અને ધર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

દ્વારુશીના હાથનો પોતાના હાથને રપશ્ય થતાંજ, ઉમીયાશંકરના અંતરમાં અપૂર્વ શાંતિ રેખાઈ અર્થ; મૂંગા મૂંગા પણ હસતા વહને, એ એમની સાથે ધેર આવ્યા. સુરજભાએ ઉમીયાશંકરને પ્રેમથી જમાડ્યા. મંડળના એક સંસ્કૃત સાથે, દ્વારુશીએ ઉમીયાશંકરને નિશાળમાં મોકલ્યા.

સાંજે નિશાળેથી છૂટ્યા પણી, ઉમીયાશંકર ધેર ન ગયા પણું દ્વારુશીને લાંજ આવ્યા. ચોપડીઓ એક આજુએ મૂકીને, એ એમને પગે લાગ્યા. ઉથાપન વખતે ઠકોરજુને કે મેવો ધરવેલો હતો તેમાંથી થોડે પ્રસાદ સુરજભાએ ઉમીયાશંકરને આપ્યો; તહુપરાંત, મગજ અને મહિયાંનો નાસ્તી પણ આપ્યો. કલાકેક થયો પણું ઉમીયાશંકરે ધેર જવાની કેચ નૈયારી દાખળી નહિ. દ્વારુશી એ જોઈને હુસ્યા.

“ઉમીયાશંકર! તમારા પિતા હવે તમને ઠપકો નહિ આપે. તમે ભૂખ્યા અને તરસ્યા ધેરથી નીકળી ગયા, એટલે તમારા પિતા અને માતા બન્ને જણું હજુ જમ્યા નથી. એ બન્ને તમારી રાહ જોઈ રહ્યાં છે. હવે તમે ધેર જાન. હું મંહિરે દર્શાન કરવા આવું?” ઉમીયાશંકરે હાથ જોડીને પૂછ્યું.

“હું મંહિરે દર્શાન કરવા આવું?” ઉમીયાશંકરે હાથ જોડીને પૂછ્યું.

રવિશાંકર ઉમરેઠમાં હતા ત્યાં સુધી તો બન્ને ભિગો મંહિરમાં દિવસમાં એક વખત દર્શાન કરવા જતા હતા; પણ, રવિશાંકર બોલસદ ગયા પછી, ઉમ્મીયાશાંકરનું મંહિરમાં જવાનું અનિયભિત થઈ ગયું હતું. આજે, દ્યાળુશ્રીના શાળા સાંભળીને એમને મંહિર ચાહ આવ્યું. “આજે ઘણું લાંબા વખતે મંહિરમાં દર્શાન કરવા જવાનું ચાહ આવ્યું. અનું ને?” દ્યાળુશ્રીએ મંહિરમાં હુસતાં કહ્યું.

દ્યાળુશ્રીના શાળા સાંભળીને, ઉમ્મીયાશાંકરને આંખથી થયું. પોતે ઘણું વખતથી મંહિરમાં દર્શાન કરવા ગયેલો નથી, એ હડીકિતની એમણે શી રીતે ખખર પડી, એની કંઈસમજણું પડી નહિ.

“મારી મારી ભૂલ થઈ. મને માઝ કરો.” ઉમ્મીયાશાંકરે દ્યાળુશ્રીને પગે લાગતાં કહ્યું.

“મારી મારી ભાગવાની જરૂર નથી, પણ મારી તો તમારે ભગવાનની ભાગવી જોઈએ. દ્યાનમાં રાખજો કે, કે ભગવાનને ભૂલી જાય છે, તેને ભગવાન પણ ભૂલી જાય છે. ચાલો, મંહિરમાં આરતી કરીને પછી તરત જ વેર જાનો. તમારા પિતા ચિના કરતા હોયો.” દ્યાળુશ્રીએ કહ્યું.

એ હિવસે, મંહિરમાં દ્યાળુશ્રીની પાછળા ઊલા રહીને, ઢાકેરળુનાં દર્શાન કરતાં ઉમ્મીયાશાંકરના અંતરમાં અનેરો આનંદ આવ્યો.

મંહિરમાં આરતી પૂરી થયા પછી, ઉમ્મીયાશાંકર વેર આવ્યા ત્યારે, મહિલકાળું સામા મળ્યા.

“સાઈ! નિશાળેથી વેર આવતાં આજે આટલું અધું મોડું કેમ થયું? હું તો તને શોધવા જતો હતો.” મહિલકાળુંને ઉમ્મીયાશાંકરને પોતાની પાસે તોડીને પ્રેમથી પીડે હૃથ ફેરવતાં કહ્યું.

“મંહિરમાં દર્શાન કરવા ગયો હતો.” ઉમ્મીયાશાંકરે કહ્યું.

“તમારા પિતા હું તમને ઠપકો નહિ આપે” દ્યાળુશ્રીના એ શાળા સાચા પડેલા જોઈને, ઉમ્મીયાશાંકરને હિંમત આવી.

“એ ઘણું સારું કર્યું; પણ મંહિર તો વેર આવી ને પણ જઈ”

શકત. થીજા બધા છોકરાએ દેર આવી ગયા અને તું ન આવ્યો, એટલે મને અને તારી ખાને ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. તેમાં વળી તું સવારે રિસ્ટાર્ને ભૂખ્યો. અને તરસ્યો જતો રહો હતો; એટલે બધારે ચિંતા થવા લાગી.” મદિલિકાળુંને ઉમીયાશંકરને ઘરમાં લઈ જતાં કહ્યું.

“હું ભૂખ્યો નથી; હું તો ઢાકોરળુનો પ્રસાદ એ વખત જર્બો છું.” ઉમીયાશંકરે હસતાં હસતાં કહ્યું.

“શું કહે છે? કયાં જર્બો? મંહિરમાં કપિલમુનિએ જમાડયો કે શું?” મદિલિકાળુંને પૂછ્યું.

“ના, મંહિરમાં તો હું સાંજે હુમણું ગયો હતો; પણ, સવારે મને નાથજીભાઈએ એમના દેર જમાડીને, પણીજ નિશાળે મોકદ્યો હતો. સાંજે નિશાળેથી છૂટીને હું એમને ત્યાં જ ગયો હતો; ત્યારે સુરજભાગે ઇનીથી ઢાકોરળુનો પ્રસાદ અને નારસો મને આપ્યો, પણી એમની સાથે સાથે મંહિરમાં ગયો હતો.” ઉમીયાશંકરે કહ્યું.

“નાથજીભાઈને મારુ જેવાએ પણ દર્શન સમાગમ કરવા જેવા મેટા પુરુષ છે. તને એમને ખોણ કેવી રીતે થયો?” મદિલિકાળુંને કહ્યું. પિતા પુત્રની વાતચીતનો અવાજ સાંભળીને ઉમીયાશંકરની બાંધીઓને અંદરના ઓરડામાંથી બહાર આવ્યાં. ઉમીયાશંકરને પોતાની પણે એંચલાં, એમણે પણ પતિના કથન સાથે સંમતિ હાજરવી.

ઉમીયાશંકરે સવારે અનેતી ઘરના વિગતવાર કહી સંભગાવી.

“નાથજીભાઈને પુકુરે તાર્ચિ હાથ પડ્યીને, તને છાનો રાગ્યો, દેર લઈ ગયા અને જમાડયો, એ તારાં પરમભાગ્ય કહેવાય.” પતિપત્ની અન્ને જણે એકી સાથે કહ્યું.

“તમે અને ચિંતા કરતા હશ્યો, એમ કહીને એમણે જ મને આરતી પણી તરત જ દેર મોકલ્યો. બાપુજી! જે તમે રજા આપો તો, એમની પાસે હું પંચતમાન ધારણું કર્યું.” ઉમીયાશંકરે કહ્યું.

“એ તને પંચતમાન ધરાવે તો, એના જેવું કુદું ખીજું એકે કામ ન કહેવાય. પણ કહેછે કે, એ પોતે કોઈને પંચતમાન ધરાવતા નથી; એ

માટે, સુસુખુને મોટા સાથું પાસેજ લઈ જય છે.” ભલિલક્ષ્મીને સંમતિ હાયવતાં કહ્યું.

“એ માટે નાથળભાઈ કહે તેમ તું કરશે. પણ હવે, તુ હાથપગ ધોઈ દે, તારા આપુણું સવારના ભૂલ્યા છે. નમે અને જાણું સાથે વાગું કરવા એસો.” ડાહી બહેને કહ્યું.

એ પછી ઉમીયાશંકરે નિશાળે જતાં અને ત્યાંથી પાછા ફરતાં અને વખત, દ્વારાણું શ્રીને ઘેર જવા માંડયું; એમની પાછળા પાછળા રોજ સંચાકાળે મંહિરમાં પણ જવા માંડયું. શ્રોતા વખત પછી છ માસિક પરીક્ષા થઈ તેમાં ઉમીયાશંકર ગ્રીન નંબરે પાસ થયા. ઘરમાં બધાને ખૂબ આનંદ થયો. કે દિવસે પરીક્ષાનું પરિણામ જાણ્યાયું તેજ દિવસે, ઉમીયાશંકરે પોતાને પંચવતમાન ધરાવવા માટે દ્વારાણું શ્રીને વિનંતી કરી. એમને લઈને એ તરતજ મંહિરમાં ગયા. ઉમીયાશંકરને પંચવતમાન ધરાવવા માટે મંહિરમાં આવેલા અદ્ધ્યાત્મી કપિલમુનિને વિનંતી કરી. કપિલમુનિએ ઉમીયાશંકરને ત્રતમાન ધરાવ્યાં. તંજ દિવસે, ઉમીયાશંકરે દ્વારાણું શુકુ તરીકે સ્વીકાર્યાં.

ઉમીયાશંકરે, બીજી દિવસેજ, પોતાના પ્રિયમિત્ર દવિશ કરને ઉપર જાણવેલી હૃકીકત લાગી જાણ્યાંની; અને દ્વારાણું શુકુ તરીકે સ્વીકારવા માટે શાની રવિની રૂળાઓ દરમિયાન વહેલી તકે ઉમરેઠ આવવા લાગ્યું.

પણ, મોરસદમાં પીળુજ ઘરના બની હતી. પોચાસણુવાળા શાસ્ત્રી યજાપુરુષદાસ અને એમના શિષ્ય નિર્ણયદાસ, એમને વડતાલ સંસ્થાએ સંપ્રદાયમાંથી વિમુખ કર્યા હતા, તે મોરસદ આવ્યા હતા. એ અને જાણું, કે નિશાળમાં દવિશંકર અસ્વાસ કરતા હતા તે શાળામાં નોકરી કરતા અદ્ધારણ અટક ધરાવતા એક શિક્ષકને ઘેર ઉત્તર્યા હતા. દવિશંકર અસ્વાસમાં માર્ગદર્શન મેળવવા માટે ઘણી વખત પોતાના એ વર્ગ શિક્ષકને ઘેર જતા હતા; આ શિક્ષકની ઘેર દવિશંકરને શાસ્ત્રી યજાપુરુષદાસ અને નિર્ણયદાસનો યોગ થઈ ગયો. અન્નેની વાદ્રાષ્ટાથી રવિશંકર અંજાઈ ગયા. એમને શુકુતરીકે સ્વીકારવાનો રવિશંકર નિર્ણય કર્યો. પોતાના એ નિર્ણયની જાણું એમણે તરતજ, પોતાના પ્રિયમિત્ર ઉમીયાશંકરને ઉમરેઠ પત્રદાર કરી.

ને દિવસે ઉમરેઠથી ઉમીયાશાંકરે, રવિશાંકરને ઉપર્યુક્ત પત્ર લખ્યો. તેજ દિવસે, રવિશાંકરે બોરસદથી ઉમીયાશાંકરને પત્ર લખ્યો હતો.

રવિશાંકરનો પત્ર ઉમીયાશાંકરે હ્યાગુશ્રીને વંચાવ્યો. એમણે ઉમીયાશાંકરને કહ્યું કે, જે વિમુખ હોય, અને તેમાં પણ જેમને સંપ્રદાયમાંથી વિમુખ કર્યામાં આવ્યા હોય તે, ગમે તેવા સારા જાની અને સહાચારી જાણુતા હોય, તો પણ સુસુધુએ એમનો સંગ કહી ન કરવો જોઈએ; એવા પુરુષો, સંપ્રદાયના આશ્રિત સત્તસંગી ન જ કહેવાય. સુસુધુએ આશ્રિત સત્તસંગી થવા માટે કોઈ સારા આશ્રિત સત્તસંગી હોય તેને શોધીને શુદ્ધ તરીકે સ્વીકારવા જોઈએ. આશ્રિત સત્તસંગીના યોગથી જ આશ્રિત સત્તસંગી થવાય છે; વિમુખના યોગથી તો વિમુખ જ થવાય.

ઉમીયાશાંકરે તેજ દિવસે બોરસદ રવિશાંકરને કાગળ લખ્યો અને સંપ્રદાયમાંથી વિમુખ થયેલાએનો ત્યાગ કરીને, સાચા ગુરુને મેળવવા માટે શાનિ રવિની રલનો દરભિયાન તાલગ ઉમરેઠ આવી જવા જણાડ્યું. રવિશાંકરને પત્ર મળ્યો એટલે, એ પોતાના વર્ગ શિક્ષક પ્રકલ્પદંની રજી લેવા માટે એમને ઘેર ગયા. સંલેગવશાત્, એ દિવસે પણ શાસ્ત્રી યસપુરુષહાસ એ શિક્ષકને ઘેર એક હતા. રવિશાંકરે પોતાના પ્રિયમિત્રના પત્રની શિક્ષકને વાત કરી અને એ દિવસ રજી આપવાની માગણી કરી. સામે એઠેલા શાસ્ત્રી યસપુરુષહાસ બધી વાત સંભળતા હતા.

“રવિશાંકર ! નાથળુલાઈ જેવા શ્રીબુદ્ધાશાજના રહુસ્યના જાતા પુરુષો સંપ્રદાયમાં ઘણા એણા છે. એ જે તમને શિષ્ય તરીકે સ્વીકારતા હોય તો તમે એને કૃત્યાંય તપાસ કરવા કે પૂર્ણવા ન જતાં, તરતજ એમને શુદ્ધ તરીકે સ્વીકારી લેનો, મારી તમને ખાસ જલ્દીમણું છે. મારા અંતરમાં એમને માટે જારે આહાર અને પ્રેમ છે.” શાસ્ત્રીએ કહ્યું.

“પ્રકલ્પદ ! મારા શાખદો શાંભળની તમને આશ્રી થાય એ રવાભાવિક છે. પણ નાથળુલાઈને હું ઘણા વખતથી એણાખું છું. શાળા કુલેનેમાં જાણુતા વિદ્યાર્થીઓને એમણે જે રીતે સત્તસંગના માર્ગ વાહયા છે, તે રીત અપનાવવા જેવી છે. સૌ કોઈએ હર્ષન સમાગમ કરવા જેવા એ પુરુષ છે.” શાસ્ત્રીએ ગંભીરલાગે કહ્યું.

અંશભટું રવિશંકરને રણ આપી, એજ રત્ને એ ઉમરેઠ આવ્યા. ધીજા દિવસે સવારે, ઉમ્મીયાસંકર સાથે એ હ્યાગુશ્રીને મળ્યા, પરો લાભ્યા અને હાથ જોડીને પોતાને પંચવતમાન ધરાવવાની વિનંતી કરી. બોરસહમાં અનેલી ઘટના અંગે, હ્યાગુશ્રીએ એક શાખ પણ ન ઉચ્ચાર્યો. માત્ર એકજ પ્રશ્ન પૂછ્યો : “રવિશંકર ! શું જોઈએ છે ? માનપાન કે મોક્ષ ?” નાથળું જાહેરે પૂછ્યું.

“મોક્ષ” રવિશંકરે હાથ જોડીને કહ્યું.

“બારાબર વિચાર કરીને નિર્ણય કરણે. જીવનમાં માનપાન જોઈતું હશે તો તમારામાં ઇપ, શુણ અને શક્તિ છે; એટલે જોઈએ તેટલાં મળશે. પણ પરિણામે તમે, તમને પોતાને અને ભગવાનને ભૂલી જશો. મોક્ષ જોઈતો હશે તો, સંપ્રદાયના આચાર્ય શ્રી મહારાજ પાસેથી દીક્ષા લઈને, શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞાએ પાણવી પડશે અને શ્રીહરિની અનન્ય લક્ષ્મિ પડશે. એમાંથી જે પસંદ હોય તે કહો.” હ્યાગુશ્રીએ કહ્યું.

“મારે તો મોક્ષ જ જોઈએ છે; આપ કૃપા કરો.” ઇરીથી હાથ જોડીને રવિશંકરે કહ્યું. એટલે પછી, એમને પણ હ્યાગુશ્રી તરત જ મહિરમાં કપિલમુનિ પાસે લઈ ગયા અને પંચવતમાન ધરાવવાની વિનંતી કરી. કપિલમુનિએ, રાજુ થઈને રવિશંકરને પંચવતમાન ધરાવ્યા. એજ દિવસે, રવિશંકરે પણ હ્યાગુશ્રીને શુદ્ધ તરીકે સ્વીકાર્યા.

બન્ને મિત્રો અંગેલું છુદુ ધોરણુંની પરીક્ષામાં પાસ થયા. રણઓમાં રવિશંકર ઉમરેઠ આવ્યા. મેટ્રિકનો અસ્યાસ બન્ને જણે સાથે રહીને કરવો એ પ્રમાણે નિર્ણય કર્યો. પણ, એ નિર્ણયનો અમલ કેવી રીતે કરવો એ એમને સમજાતું ન હતું. એવામાં રાજ્યાધીયા રાજ્યાની હાઈકુલમાં શિક્ષક તરીકે અને છાત્રાશ્રયમાં નિરીક્ષક તરીકે કામ કરતા સખારામ લોડે નામના એક હક્કિશી શિક્ષક, પોતાના એક શિક્ષક સ્નેહીને રાજ્યાની મળશ્યા માટે ઉમરેઠ આવ્યા. એ સ્નેહી મહિલાજીનનો સંબંધી થતો હતો. બન્ને મિત્રોએ, પોતાના નિર્ણયનો અમલ કેવી રીતે કરવો એ અંગે, આ સંખ્યાધીને એ ત્રણ વખત સલાહ પૂછી હતી.

એક દિવસ, બન્ને શિક્ષક મિત્રો જમીને અપેદે વાતો કરતાં કરતાં, રાજ્યોની શિક્ષણીતિની અર્થમાં ઉત્તરી પડ્યા. લોડેચે રાજ્યપણા નાનું રાજ્ય હોવા છતાં તેમાં હીતું ધોંણું નહિ કેવું હોવાની અને છાગાલયમાં શાહીત હરે છાંનોને રહેવા જમવાની સગવડ અપાતી હોવાની વાત કરી. એ વાત સાંભળીને, એ સ બાંધી શિક્ષકને ઉમ્મીયાશંકર અને રવિશંકરની લેગા રહીને અભ્યાસ કરવાની વાત ચાહ આવી; એમણે તરતજ બન્ને મિત્રોને જોલાયા. બન્ને જણુની વાત સાંભળીને લોડેચે કહ્યું કે, જો બન્ને મિત્રો મેટ્રિકના અભ્યાસમાટે રાજ્યપણા આવશે તો, એમને માટે રાહીત હરે છાગાલયમાં રહેવા જમવાની, અને શક્ય હોયાંતો કીની માઝી કરવી આપવાની યા ઓછી ઈ કેવાની અવસ્થા પોતાં કરી આપશે. બન્ને મિત્રો ખુશ થઈ ગયા; એ તરતજ દ્યાગુશ્રી પ.સે. ગયા અને મેટ્રિકનો અભ્યાસ કરવા માટે રાજ્યપણા લણુવા જવા માટે આજા અને અનુમતિની યાચના કરી.

“તમે બન્ને જણુને મેટ્રિકનો અભ્યાસ કરવા માટે રાજ્યપણા જવ, એવી પ્રશ્નાની હંચા જણ્યાય છે. ત્યાં સત્સંગમાં તમારું જીવન ઉન્નત અનાવવામાં સહિય સહાયરૂપ થાય એવો એક સંભિત પણ તમને સાંપદ્યાં, એ મોટામાં મોટો લાલ થશે.” દ્યાગુશ્રીએ સંમતિ દાખલતાં કહ્યું.

બન્ને જણુને મેટ્રિકના અભ્યાસ માટે રાજ્યપણા મોકલબની વડીદેશે પહેલાં તો ના કહી; પણ જયારે એમણે જણુનું કે, દ્યાગુશ્રીએ એ માટે સંમતિ દાખલેલી છે ત્યારે અને ખર્ચની દશ્યાંએ પણ ત્યાં જણુવા જણું સર્વતું પડે કેમ છે કેવું જ્યારે પેલા સંબંધી શિક્ષકભાઈએ સમગ્રાન્યું ત્યારે, બન્નેના વડીદેશે. પણ હા પાડી. જે દિવસે ઉમ્મીયાશંકર અને રવિશંકર રાજ્યપણા ની હાઈર્સ્કુલમાં હાયલ થયા અને હરસિદ્ધ માતાના મહિર સામે આવેલા છાગાલયમાં રહેવા આવ્યા તેજ દિવસે, સીનોસ્થી હંચિરલાલ લાલશંકર પંડ્યા નામનો, બીહિય ટોળકીઆ પ્રાઇસ્ટ સાતિનો એક વિદ્યાર્થી પણ દાળલ થયો. હાઈર્સ્કુલમાં મેટ્રિકના એ કલાસ હતા; ગણું જણુને બાળગ્રભાં પ્રવેશ મળ્યો. છાગાલયમાં પંદર ઓરડીએ, વિદ્યાર્થીઓ માટે નુદી નિયત કરેલી હતી; દરેક ઓરડીમાં ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ રાખવામાં આવતા હતા. લોડેની હંચાયી, ઉમ્મીયાશંકર અને રવિશંકર બન્નેને એકું ઓરડીમાં રહેવાની જગ્યા મળી. એમના ગીત સાથીદાર તરફે ગરાસિયા કેમનો એક વિદ્યાર્થી હતો.

ઇંદ્રજિતાલને શુદ્ધી ઓરડીમાં એ જુદા સાથીહાંડે મળ્યા હતા. છાગ્રાલયમાં વિદ્યાર્થીઓએ પાણી થીવાની માર્ગદી જાતે ભાગ્યી પડતી, પોતાની ઓરડી જાતે સાઢે કરવી પડતી અને પોતાનાં એંડાં થાળીવાડકે જાતે માંજવાં પડતાં હતાં. અમોટિયું પહેલીને જ્રમચા એસનાર વિદ્યાર્થીઓમાં આ ગણું જણું ઉપરાંત, ધીજત એ જણું પણું હતા. એ પાંચની પંડિત અલગ થતી.

ળીલ દિવસે સાંજે, ઉમીયાશંકર અને રવિશાંકર જામમાં શોધતા શોધતા શ્રીસ્વામિનારાયણ મંહિં હર્ષન કરવા ગયા. નાનું હરિમંહિર હતું; અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની વિત્તપ્રતિમા પદ્મરવેલી હતી. શ્રીમદ્-શાંકરાચાર્ય ભાઘવતીર્થી સ પ્રેહાયના આધ્રિતાનો સામાજિક અદ્વિતીકર કરવાની પ્રવૃત્તિની શરૂઆત આ નગરમાંથી કરી હતી. નગરમાં સત્સંગી-એની સ ગણ્યા પ્રમાણુમાં ઓછી હતી. અને મિત્રો ત્વારે મંહિરમાં હર્ષન કરવા દાખલ થયા ત્યારે, નિજમંહિરની જાળી પાણે એમણે ઇંદ્રજિતાલને પહેલા જેયા. મંહિરમાંથી છાગ્રાલએ પાણ કરતાં રસ્તામાં જ વળું જણું ગાઠ મિત્રો બની ગયા. લીલ દિવસે સવારે જ, લોડેની સંમતિથી અને પેલા ગણસિયા વિદ્યાર્થીની પણું સંમતિથી, ઇંદ્રજિતાલ આ અને મોરીમાં સાથે રહેવા આવી ગયા. આમ, ઉમીયાશંકર, રવિશાંકર અને ઇંદ્રજિતાલ, વળુંને અભ્યાસકાળ હરમિયાન, એકજ એંડ હારીમાં સાથે રહેવાનો ચોંગ સાંપદયે.

દોજ, વાતવાતમાં, ઉમીયાશંકર અને રવિશાંકર વારંવાર હ્યાળ્જુશ્રીનિંયાદ કરતા અને અમના મહિમાની વાતો કરતા. ઇંદ્રજિતાલ એકગિત્ત બનીને ચેમની વાતો સાંચગતા. હિંબળાની રણઘેંધી પરી ત્યારે, વળું જણું પહેલા રીનોર ગયા અને ત્યાં એ દિવસ રહીને પછી વળું મિત્રો ઉમરેઠ આવ્યા.

જે દિવસે વળું મિત્રો ઉમરેઠ આવ્યા તે દિવસે સવારે પૂજા કરી રહ્યા પછી, મંહિરમાં હર્ષન કરવા જતા પહેલાં હ્યાળ્જુશ્રીની સુરજઘાને બાલાવીને ડાકેદ રુના થાળ મારે બદામ, દ્રાદ, ચાર્દાળી, દર્લાયચી અને તેસર નાર્દાને લાપદી અનાવવાનું કહ્યું. ક. આજા સાંલાગીને સુરજઘાને મોટું આંદર્થી થયું. આરલા લાંબા વર્ષતનનું હાંપત્ય જીવનમાં સુરજઘાના ડાકેદ રુના થાળ મારે શું અનાવલું છે તે અંગે ઘણીવાર અમને પૂછ્યતાં, પણ

જવાબમાં “એ કાં તો મૌન ધારણ કરતા, અથવા કહેતા કે, હાકોરળુને લે જાવે અને ગમે તે બનાવજો.” પણ, કેઈહિવસ અમૃત વાનગી અનાવનો એવા શાખા કહ્યા ન હતા. આટલા વર્ષે, આજે પહેલીવાર, એમણે હાકોરળુના થાળ માટે લાપરી બનાવવાનું એમને કહ્યું, એથી એમને આનંદ અને આશ્રમ્ય અન્ને થયાં. દ્વારુંશ્રી એમના સુખ ઉપરનો આશ્રમ્યભાવ ઉગ્ણી ગયા અને હુસ્યા. “ધાર્યા વર્ષે” આજે હાકોરળુના થાળમાં લાપરી બનાવવાનું મેં કહ્યું એ સંબંધને આશ્રમ્ય થાય છે અરું? આ પહેલાં, હાકોરળુના થાળમાં શું અનાવું એમ તમે મને ધણીવાર પૂછ્યું હતું; પણ મેં સીધે જવાબ આપવાનું હોયેશાં ટાજ્યું હતું. પણ, મને વાગે છે કે, મારે તમને સ્પષ્ટ અસિઓય આપવો જોઈતો હતો. પહેલાં થયેલી ભૂલ સુધારી લેવાના ઈરાદે, મેં આજે તમને હાકોરળુના થાળમાં લાપરી રાંધવાનું કહ્યું છે.” દ્વારુંશ્રીએ મંદમંદ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“હું તો માયું છું કે, તમે આજે કહ્યું તેમ રોજ હાકોરળુના થાળ માટે શું અનાવવું તે બદલ મને આજા કરો. અગવાનને જાવે એવી જ વાનગી અનાવવાનું તમે કહેશો, જેની મને આત્મી છે. બાર વાગે થાળ તૈયાર થઈ જશો.” સુરજભાયે કહ્યું.

“લક્ષે, આજે શોડુ મોડુ થશે તો હરકત નથી.” દ્વારુંશ્રીએ ચાંદળી માટે મૂકતાં મૂકતાં કહ્યું.

સુરજભાયે, તે હિવસે વગર કહ્યે સમજુને જ ગ્રંથ ચાર ભાષુસ પૂરતી રસેઈં વધારે અનાવી.

સાડાભાર થયા. હાકોરળુનો થાળ થઈ ગયો હતો. સાડાભાર થયા પણ દ્વારુંશ્રીને જમવા એસતા અગાઉ સ્નાન કરવાની ટેવ હતી તે પ્રમાણે સ્નાન કરવા જિઠ્યા નહિ. એક વાર્ષો એગ્રેસ એમણે પોતાના મોટા પુત્ર હરિ-પ્રસાદને રટેશને જવા માટે કહ્યું.

“કોણ આપવાનું છે? કેઈનો ડાગળ પત્ર તો આવેલો જણુંતો નથી.” સુરજભાયે હસતાં હસતાં સહજભાવે પૂછ્યું.

“તમે જેની રાહ જોઈ રહ્યા છો એ આવે છે.” દ્વારુંશ્રીએ સહેજ હસીને કહ્યું.

દ્વારુશ્રીના શાખો સાંલગીને, સુરજભા આંશ્વર્યકિત થઈ ગયાં.
“તમે કહો છો તે મને સમજતું નથી. હું કોણી રાહ નોઈ રહી છું મને
એનો કંઈ ખ્યાલ નથી.” સુરજભાએ કહ્યું.

“એટલામાં ભૂલી ગયાં?” દ્વારુશ્રી આટલું કહીને અટકી ગયા.
એમનું હૃદય લરાઈ આવ્યું.

પણ તમે આવનારનું નામ કહો તો, હરિપ્રસાહ સ્ટેશને તેમની તપાસ
કરી શકે ને? હરિપ્રસાહને આવનાર એળાએ છે?” સુરજભાએ કંઈક
ગુંઘવાતાં પૂછ્યું.

“હરિપ્રસાહને આવનાર એળાખતા નથી, પણ આવનારની સાથે
આવનારાઓ ઓળાએ છે; એટલે, ચિતા કરવાનું કારણ નથી.” દ્વારુશ્રીએ
આવનારનું નામ કહેવાને બદલે હુસીને મોઘન જવાબ આપતાં કહ્યું.
અને પછી, હરિપ્રસાહને સંઝોડીને કહ્યું કે, “તું સ્ટેશને જ. તારે
મોટોલાઈ આવે છે.”

દ્વારુશ્રીના આ શાખો સાંલગીને સુરજભાને વધારે આંશ્વર્ય થયું.
પોતાનો મોટો પુત્ર અને હરિપ્રસાહનો મોટોલાઈ મહનમોહન અક્ષર-
નિવાચી થયો આજે વર્ષ ઉપર સમય થયો છે છતાં, આજે દ્વારુશ્રી
હરિપ્રસાહને કહે છે કે, “તારે મોટોલાઈ આવે છે; માટે, સ્ટેશને જ.”
એનો અર્થ શું? સુરજભાને મહનમોહન યાદ આવ્યા, એમનું હૃદય
લરાઈ આવ્યું; એ એકમ ઓરડામાં જતાં રહ્યાં અને એક બાજુએ
હાથમાં માળા લઈને ફેરવા એડાં.

“હરિપ્રસાહ! તારે એટદેર્મ ઉપર જવાની જરૂર નથી. આંપા
આગળ જ જલેલો રહેને. જે આવે છે તે તને ત્યાં જ મળશે.” દ્વારુશ્રીએ
કહ્યું.

હરિપ્રસાહલાઈસ્ટેશને ગયા. જીનોએથી વહેલી સવારે રેલવે ગાડીમાં
નીકળેવા ત્રણે મિત્રો બાપોએ પોથી એ વાગે ઉમરોઢ સ્ટેશને ઉત્થાયાં. આંપા
આગળ હરિપ્રસાહને જલેલો જેઠને, ઉમીયાશાંકર અને રવિશાંકરને
આંશ્વર્ય થયું; પણ જ્યારે એમને કહેવામાં આવ્યું કે, એમની સાથે

આવનારને કેવા માટે દ્વાળુશ્રીએ પોતાને ખાસ સ્ટેશને મોકલ્યો છે, ત્યારે એમના આંદર્યને પાર ન રહ્યો. પોતે આજે ઉમરેડ આવનાર છે, એવો પત્ર ઉમ્મીયાશંકરે કે રવિશંકર કોઈને જ લખ્યો ન હતો; આજે પોતે આવનાર છે અને સાથે દુધરલાલ આવનાર છે, એવી ગંભર દ્વાળુશ્રીને શી રીતે પડી, એના વિચારમાં ને વિચારમાં એ બન્ને જણું, દુધરલાલ અને હરિપ્રસાહ સાથે ઘાડગાડીમાં એન્નાને ઘર આવ્યા.

વારંવાર આરણું તરફ જોતા, દ્વાળુશ્રી પરસાળમાં ઉઘાડ શરીરે એઠા હૃતા. ઉમ્મીયાશંકર અને રવિશંકર, એમને પગે લાગ્યા. દુધરલાલ એમને સાણંગ હંડવાં પ્રણામ કર્યાં. દ્વાળુશ્રી તરફ જ જોખા થઈ ગયા, દુધરલાલના બન્ને જાય પકડી લીધા અને પકડી તમને જોખા કરીને, અતિ-પ્રેમથી છાતી સરસા હથાવી હીધા. “હશ્વર ! તું આવ્યો ? ” એવા એમના સુખમાંથી પ્રેમ અને વાતસદ્વયભય શાખ્યો નીકળ્યા. એવીવારે પોતાની છાતીથી દુધરલાલને સહેજ છુટો કરીને, સુખ સામુ જોઈને, “હશ્વર ! તું આવ્યો ! ” ઇરીયી એ શાખ્યો એવીને ઇરીયી એમને છાતી સરસા હથાવી હીધા. એટલામાં સુરજભા અંદર્યથી બહાર આવ્યાં. એમણે, દુધરલાલ સામુ જોયું. દુધરલાલે જોખા થઈને સુરજભાનાં સાણંગ હંવતું પ્રણામ કર્યાં. “ભાઈ ! તું આવ્યો ? લાટણું આજ સવારથીજ તારી રાહ જોઈ રહ્યા છે.” સુરજભાએ અતિ પ્રેમભયાં રહ્યે કહ્યું. એમના અતરમાં કોણું જાણું શાથી, પણ આનંદ અને શાંતિનાં અમીજરણું ફેલાઈ રહ્યાં હતાં.

ઉમ્મીયાશંકર અને રવિશંકર દુધરલાલના પરિચય કરાવવાની રાત્રાત કરી.

“ઉમ્મીયાશંકર ! રવિશંકર ! દુધરલાલને તો કું ઘણું સમયથી એળાણું છું. રાજધીપળા ભણવા જાતી વર્પતે તમને બન્નેને ત્યાં એક સન્નિમત ભણગો, એવું કે મેં કહ્યું હતું, તેજ આ પુરુષ છે. બીજુવાતો પકડી કરીયું; ચાંદો હવે સ્નાન કરી લઈએ. તમે જણું જણું જીનોરથી સવારે વહેલા નીકળ્યા છો.” દ્વાળુશ્રીએ સરુર હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

સ્નાન કરીને, દ્વાળુશ્રી નણે મિત્રાને સાથે લઈને જમવા એઠા. સુરજભાએ નણે મિત્રાને-દુધરલાલને સવિરોધ આંદો કરી કરીને, લાપશી જમાડી.

બોહનું બક તરફ બોહનું સ્વામાવિક રીતેજ એંચાઈ આવે છે તેમ, જ્યાં પ્રિયતમ હોય ત્યાં પ્રેમીજન સ્વયમેવ એંચાઈ આવે છે. જગતમાં જીવનમાં આવા ભિલન અસર્ઝા વિરલ હોય છે. ઈતિહાસકારો અને કોષ્ઠકો તેની આશી પાતળી નોંધ આવેંને છે, પણ થયાર્થ વર્ણન કોઈથી કરી શકતું નથી. વર્ષો પહેલાં, રામાનંદસ્વામી અને નીલકંદવર્ણી પીપળાલામાં પહેલવહેલા મહ્યા હતા; વર્ષો પહેલાં, લગવાન શ્રીસ્વામિનાનાયણ અને ગોપાળાનંદસ્વામી જેતલપુરમાં પહેલવહેલા મહ્યા હતા; વર્ષો પહેલાં, રામકૃષ્ણ પરમહંસ ને નરેન્દ્ર, જે પાછળાથી રવામી વિવેકાનંદ નામે વિખ્યાત થયા તે, પહેલવહેલા કલકત્તામાં મહ્યા હતા; અને જે અપૂર્વ દર્શય સર્જાનું હતું એવું દર્શય દ્વારાની અને ઈથરલાલ પહેલવહેલા ઉમરેટમાં મહ્યા ત્યારે રવાનું હતું. એ દર્શયનો આનંદ અવર્ણનીય હતો.

રનકણિકા

*** લગવાન અને જીવ વચ્ચે અંશાંશીલાવ છે; પણ લગવાન તો નિરંશ અને અણંડ છે, તેની જ રીતે જીવ પણ અછેદ અને અલેદ છે, અનુદે અને અંશાંશીલાવનો અર્થ હેઠાંતી રીતે જ જુદ્ધો થાય છે. અંશ અનુદે લાગ અથવા કહેં અને અર્થ થતો નથી, પણ શુણ અંદો અર્થ થાય છે. લગવાન અંશી છે અનુદે ગુણી છે, શુણું ભાવના ધારક છે; લગવાનના સરળ કલ્યાણકારી શુણું જેનામાં આવે, તે લગવાનના અંશ કહેવાય. શ્રીમહાભગવદગીતામાં અનુદે જ કહેતું છે કે, જેનામાં કેમના શુણું આવેલા છે, તે મન અને પંચ જીવન ઈન્દ્રિયોન પંચવિનયોમાંથી પણ એંચીને પોતાને વશ રાખે છે; પણ જેનામાં લગવાનના શુણું આવેલા નથી, તેને જે, છ ગમે ત્યાં એંચી લઈ જય છે.

૩૨. શ્રી સત્સંગ વિદ્યાર્થીઓનું અશ્રમ (૧)

ધૈર્યશરી સંકેતથી, અભ્યાસ નિમિત્તો, રાજ્યપીપળામાં હશે માસ સુચી લેણા રહેલા ઉમ્મીયાશંકર, રવિશંકર અને ધર્મશર્વલાલ, મેટ્રિકની પરીશ્રા પૂરી થયા પછી, ધર્મશર્વલાલથી છૂટા પડી ગયા. ધર્મશર્વલાલને દ્યાળું શ્રી શુદ્ધલુના યોગમાં આકર્ષી લાવવા પૂરતો જ એ ત્રિમૂર્તિનો રાજ્યપીપળામાં સહનિવાસ યોજાયો હોય એમ લગે છે. નોકરી ધર્મશર્વાર્થી, ઉમ્મીયાશંકર અમહાવાહ અને રવિશંકર વાસદ ગયા; જ્યારે, ધર્મશર્વલાલ વધુ અભ્યાસ માટે વડેદરા કુલેજમાં જોડાયા. સંયુગદાદિચ્છે, આમ આ ગણું જણું છૂટા પડ્યા હતા, પણ મહિને એ અહિને પણ દ્યાળું શ્રી દ્યાળું ને ત્યાં ઉમરેઠમાં, એ અચ્યુક લેણા થઈ જતા હતા.

ધ.ધુ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહારાજના આશ્રમ અને આજ્ઞાથી, દ્યાળું શ્રીએ અંગે જુલાયું લખ્યા હતા યુવાનોમાં સત્સંગધર્મના સુસંદર્ભારેનું સિચન કરવાની પ્રવૃત્તિ, જેને શાસ્ત્રીય પરિલાઘામાં અભ્યાસની પ્રવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે તે, શરૂ કર્યા પછી કેટલીક વખત વડેદરા જેવા કોઈ કેન્દ્ર સ્થળે વિદ્યાર્થીઓનું શરૂ કરવાના વિચારો એમને આવતા હતા. વિદ્યાર્થીઓનું સ્થાન હોય તો, તેમાં રહેતા છાનોમાં સત્સંગધર્મનો વિકાસ સાધવામાં વધારે મુગમતા અને સાતુર્ણીતા થાય. પણ એ વિચારો જેવા મનમાં જોગતા હતા તેવાજ શ્રીડીવાર પછી શર્મી જતા હતા. દ્યાળું શ્રીએ પોતાના શુદ્ધનમાં માર્ગદર્શન માટે કેટલાક અમૂલ્ય સિદ્ધાંતો, પરમેશ્વર પ્રિત્યશર્યે અપનાવેલા હતા; આ સિદ્ધાંતોનું એ પોતે ખૂબ ચીવટાઈથી પાલન કરતા હતા, એટલું જ નહિ પણ, પોતાના સંભાધમાં આવેલા—આવતા નાનામોટા સર્વજનો પણ એ સિદ્ધાંતોનું પાલન કરે, એચે એ આશ્રમ રાખતા હતા. વિદ્યાર્થીઓનું શરૂ કરવાના વિચારાં, એ પોતાન. મનમાં પાછા શમત્વી હેતા હતા. એ માટે કહાય આ સિદ્ધાંતો કારણું ભૂત હોય, એ સંભવિત લાગે છે. એ સિદ્ધાંતોની વિગતો નિચે મુજબ હતી:

(૧) શિક્ષાપરીમાં જાળવેલી આજાઓ અને સ્વધર્મનું પાલન હ'મેશાં ખૂબ સાવધાની અને પ્રીતિપૂર્વક કરવું, એ એમના જીવનનો આધ સિદ્ધાંત હતો. જીવનમાં-સમાજમાં ગમે તેટલું માન અને પ્રતિક્રિયા મળો, ધન મળો, સત્તા મળો, સંખ્યા ક્ષેત્રવાચ તથા વાગ્વાગ વધે, તો પણ તે જ્તાં કરીને પણ આ સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું; એટલુંજ નહિ પણ, એ વિનુદ્ધ મનમાં સંકલ્પ સરખોય ન થાય એ માટે સતત જાગ્રત રહેવું, એ એમના જીવનનો પ્રથમ સિદ્ધાંત હતો.

(૨) વ્યવહારકાર્ય યા ધર્મકાર્ય ગમે તેવું હોય, પણ હેવું કરીને કરી ન કરવું એ એમના જીવનનો વીજે સિદ્ધાંત હતો.

(૩) પોતાની જાત સાથે, સૌંદરી સંખ્યાંથી અને આપ્તજ્ઞનો સાથે, તેમજ અન્યજ્ઞનો સાથે હ'મેશાં ધર્મ, ન્યાય, નીતિ, નિષ્કર્ષાત્મકતા અને પ્રમાણિકતાપૂર્વક જ વર્તનું, એ એમના જીવનનો વીજે સિદ્ધાંત હતો.

(૪) હ'ંડ્રાળા ન કરવા અને અનિવાર્ય પ્રસ્તંગો કરવા પડે તો તેનો કોઈ અંશ પોતાના અંગત કામ માટે કદી ન વાપરયો; અને જે કાર્ય માટે હ'ંડ્રાળા લેગા કદ્યા હોય તે કાર્ય પહેલી તકે પોતે પૂરું કરવું, એનો હિસાબ જાતે નિયમિતરીતે અસાબર રાખવો, અને વહેલામાં વહેલી તકે સંખ્યાંઘકર્તાઓની જાળુ માટે એ પ્રસિદ્ધ કરવો, એ એમના જીવનનો ચોથો સિદ્ધાંત હતો.

(૫) વ્યવહારકાર્ય અને ધર્મકાર્ય-જ્ઞેમાં સત્તસંગના પ્રગારની પ્રવૃત્તિનો પણ સમાવેશ થાય છે તે કાર્ય, સ્વધર્મ અને શિક્ષાપરી જેવાં સત્તાસ્થેમાં કહેલી આજાઓની મર્યાદામાં રહીનેજ કરવાં; પણ, તેમાં પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ નવરૂપના એકનિષ્ઠ ઉત્તમ આશ્રય અને અનન્ય લક્ષિત ઉપાસનાનો કોઈ રીતે ભંગ ન થાય, કે એમાં અંતરાયભૂત ન થવાય, એવી કાળજી ખાસ રાગવી, એ એમના જીવનનો પાંચમો સિદ્ધાંત હતો.

(૬) દાન આપનારના આશયો અને કુન્યાઓ ગમે તેટલી ઉન્ન્ય અને શુદ્ધ હોય, તો પણ એને: હાથ હ'મેશાં દાનદેનારના હુાથથી ઉપર જ હોય છે અને ઉપર જ રહે છે. તેથી, દાન લેવા માટે કોઈ પાસે હાથ લાંબો ન કરવો પડે, એવો જ વ્યવહાર કરવો, એ એમના જીવનનો છઠ્ઠો સિદ્ધાંત હતો.

(૭) જીવનનું હરેક કાર્ય, પણ તે અંગત હોય, કૌદુંખિક હોય, સામાજિક હોય યા ધાર્મિક હોય, પણ અહંક, મમત, આસક્તિ અને ઝળપાસિનું અનુસંધાન રાખ્યા જિવાય, લગવાન જેવી પ્રેરણું, યુદ્ધ અને શક્તિ આપે તેમ, કેવળ લગવત્યાસનતાર્થે જ કરવું, એ એમના જીવનનો મુખ્યતારક સમેટ, કેન્દ્રસ્થ સત્તમો સિદ્ધાંત હતો.

ન્યારે ન્યારે વિદ્યાર્થીઓનું શરૂ કરવાના એમને વિચારે આવતા, યા કેંદ્ર એ પ્રકાશના વિચારે એમની પાંચે રજૂ કરતું ત્યારે, થોડો વખત તો ગંભીર બનીને એની વિગતો એ વિચારતા; પણ થૈલીવાર પછી, “હુમણું નહિ” એમ કહીને, સત્તસાગ પ્રચારની બીજુ પ્રવૃત્તિમાં પરોવાઈ જતા હતા.

શ્રીસ્વામિનારાયણું લગવતું ઉપાસક મંડળ, જે શ્રી સત્સંગમંદળના દૂંડા નામથી સંપ્રદાયમાં એળાયાતું હતું, તેમાં એ વખતે બસો જેટલા સભ્યો-શિષ્યો હતા. એ પૈકી જો જેટલા સભ્યો અભ્યાસ પૂર્ણ કરીને, જુદાં જુદાં સ્થળોએ નોકરી ધર્યા કરતા હતા; અને બાકીના અભ્યાસાદ, વડેદસ, મુખંધ, વગેરે સ્થળોએ જુહી જુહી શાળા કુલેજમાં, જુહીજુહી અભ્યાસ કરતા હતા. હયાણુંશ્રી આ રીતે અભ્યાસ કરતા યુવાનેમાંથી શ્રીસત્સંગમંદળના બંધારણું અનુસરીને એક અણુની જે તે સ્થળના મંડળના જેષણંધું તરીકે નિયુક્તિન કરતા હતા. એ વખતે, વડેદસમાં કુલેજમાં અભ્યાસ કરતા, ઉમરેડના જ વનાની, મોહનલાલ લદ્મીહાસ શાઢુ જેષણંધું તરીકે ઇચ્છા બળવતા હતા. એ વડેદસ કુલેજના ફેલો તરીકે વડેદસ કુલેજના એક છાચાલયમાં નિરીક્ષણ (Recitor) તરીકે પણ કામ કરતા હતા. દર રવિવારે યા વત અને ઉત્સવોના હિવસે, રથાનિક સરંગો કાં જેષણંધુના નિવાસસ્થાને યા ધીજા અનુકૂળ સ્થળે, નિયત સમયે જેગા થતા હતા. સૌ પહેલાં એક ધીજાના વ્યવહારની મુરકેકીઓ જાણી વિચારીને તેનો ઉકેલ લાવવાનો પરદ્યપર સહાયથી પ્રયત્ન કરવામાં આવતો હતો; એ પછી, લગવત્યાવાતો તથા શ્રીહરિનામસંકીર્તન કરવામાં આવતું હતું. એ પછી, એ હિવસે જેષણંધુની સાથે બધા સમૂહમાં બંદિરમાં દર્શાન કરવા જતા અને ત્યાં આરતી ધૂન તથા અષ્ટક કીર્તન વગેરેનું સમૂહમાં ગાન કરતા હતા. પોતાના

અભ્યાસમાં અંતરાય ન આવે રેખી રીતે, જેષથાં હુની સાથે અથવા એમની સલાહ પ્રમાણે થોડા થોડા સમયના અંતરે, હેડેક સભ્ય ઉમરેઠ દ્વારું શ્રીના અને વડતાલ હેવના દર્શનાર્થી પણ જતા હતા. આ અધી પ્રવૃત્તિ ખૂબ સરળતાથી અને વ્યવસ્થિતરીતે ચાલી રહી હતી. આ ઉપરાંત, દ્વારું શ્રીને પોતાના અધ્યક્ષપદે “શ્રી સત્સંગ સનાતન ધર્મ-કાર્યાલય” નામે એક ખીંચ પ્રવૃત્તિ પણ શરૂ કરી હતી. એ પ્રવૃત્તિનું કેન્દ્ર કાર્યાલય ઉમરેઠમાં હતું. અમદાવાદ, વડોદરા, મુખાઈ વગેરે સ્થળોએ એટે સ્થળના જેષથાં શાખાઓએ કામ પણ કરતા હતા. સંપ્રદાયના એક-મેવાદિતીય પ્રવર્તણ, પચાત્પર અગ્રવાન શ્રીનાનિનારાયણ, એમણે પ્રવર્તા-નેલા સર્વ હુવહિતાવહુ સિદ્ધાંતો અને ધર્મપણાલિકાઓ, તથા સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના લિનનલિન અંગાની સાચી વિગતો પરત્યે સંપ્રદાયમાં અને સંપ્રદાય ખદાર જે અજાન અને ગેરસમજ પ્રવર્તતાં જણ્ણાય તે હર કરવાનું મહામાધું સેવકાર્ય દ્વારું શ્રી પોતાની જાતહેખરેખ નીચે આ કાર્યાલય મારદેતે કરતા અને કરાવતા હતા.

દ્વારું શ્રી દરપૂરિભુમા અને દર્પણ એ વખત કાર્તિક અને શૈવમાસમાં થતા સમૈયા પ્રસંગે, વડતાલ દર્શન કરવા અને રહેવા માટે અચૂક જતા હતા. પૂર્ણિમા અથવા સમૈયો શરૂ થવાના આગલા દિવસે સાંજે એ વડતાલ જતા અને વહ પડવાના દિવસે થા તે પછી ઉમરેઠ પાછા કરતા હતા. આ નિયમનું જે શરૂઆતથીજ પાલન કરતા હતા. અમદાવાદમાં શ્રીનાનારાયણદેવના પ્રતિધાદિનના પવિત્ર રમારક્ષિતન તરીકે, પાછળાથી, એક પરમલાગવત સંત (અક્ષરનિવાસી)ની સ્થાનાથી સુદ વીજના દિવસે એ શ્રીનાનારાયણદેવનાં દર્શન કરવા અમદાવાદ પણ નિયમિત જતા હતા. ત્યારે પણ, સુદ વીજની સાંજે જરૂર અને ચોથના દિવસે પાછા કરવું, એવો સામાન્ય નિયમ એ પાળતા હતા. સ. ૧૯૮૦ના શૈવી સમૈયા ઉપર, એ ઉપર જણ્ણાને નિયમ મુજબ, સુદ આડમની સાંજે વડતાલ આવ્યા. હેવદર્શન કરવા માટે એ માહિરમાં જય ત્યારે; પ્રથમ હેવદર્શન કરતા અને પછી ધર્મશાળામાં સંતોના આસને આસને કરીને એમના દર્શન કરતા હતા. ખીજ દિવસે એટલે રામનવમી યાને શ્રી હરિજયંતીના શુલદ્દિને એક અવિનમરણીય ઘટના અની.

સ.શુ. પુરાણી રધુનીર્યારથાસણ (અ. નિ), મુખાઈ, સુરત અને

વડોદરા સત્સંગ પ્રચાર માટે ગયા હતા. એ મુંખઈ ગયા ત્યારે, ત્યાં એમને સાધન સંપન્ન અને સુખી ગણ્યાતા ટેટલાક અથેગણ્ય ગૃહસ્થ હરિભકોટો મળ્યા. શાળા કોલેજેમાં ભલ્યતા પોતાના પુત્રોને તેથી સત્સંગધર્મની કોઈ પણ પ્રકારથી કેળવણી ભળતી નથી અને તેથી સત્સંગ માટે એમનું અજ્ઞાન, જોરસમજ અને ઉપેક્ષા પ્રતિદિન લયજનક પ્રમાણુમાં વધતાં જાય છે; તેથી, એમનામાં સત્સંગ ધર્મ પ્રતિ સફ્રભાવ અને રુચિ જાગે, કેળવાય અને વધે, એવી કોઈ સંગીન વ્યવસ્થા કરવા માટે પુરાણીને એ હરિભકોટોએ આગ્રહભરી વિનંતી કરી; એ વ્યવસ્થા માટે જોટલો અર્થ થાય તે લોગવાની પણ તે વધાયે તૈયારી અતાવી. એમની વાતો સાંભળ્યા પણી, પુરાણી બીજા પક્ષની બીજી બાજુ ભલ્યવા સમજ્ઞા માટે એમના પુત્રોને વ્યક્તિગત અને સમૂહમાં મળ્યા. એમની સાથે થયેલા પ્રશ્નોત્તર અને ચર્ચા-વિચારણા અંતે, યુવાનોમાં સત્સંગ અંગે ભારોભાર જોરસમજ અને અજ્ઞાન પ્રવતે છે, એની એમને આત્મી થઈ, પુરાણી ભારે ચિંતામાં પડી ગયા. મુંખઈથી એ સુરત આવ્યા; સુરતમાં એ ઘટનાનું મુનરાવર્તન થયું. પુરાણીની ચિંતાનો પાર ન રહ્યો આ રિથ્તિ હર કરવાની તાત્કાલિક જરૂર છે, એવો એમણે નિર્ણય કર્યો; પણ નિર્ણયનો અમલ કરવા માટે શું કરવું જોઈએ, એ અંગે એ કંઈ નિર્ણય કરી શક્ય. નહિ. એવી દિધા અને મૂજબલ્યભરી રિથ્તિમાં, પુરાણી વડોદરા આવ્યા.

બીજા દિવસે રવિવાર હતો. સંધ્યા આરતી વળતે, એ સલામાં ડપમાંથી જોડીને ઉપર મંહિરમાં દેવનાં દર્શન કરવા સારુ ગયા. ચારપાંચ પગથિયાં ચલતાંજ, એમના કાને “હર હર ગોપોનાય ! મમકષ્ટ્ર !” એ અષ્ટકના સુંદર શાખાઓ સંલગ્નાયા. ઉત્તાપણી એ પગથિયાં અદ્યા અને અંદર જરૂર જોયું તો, ગર્ભગૃહની આગળાની જાળીમાં બીજા દર્શનાર્થીએને અંતરાયભૂત ન થવાય એરીતે, એક બાજુ શિસ્તખાડ રિથ્તિમાં જોકા રહીને અગિયાર યુવાનો લગ્બતપ્રતિમામાં આંખ અને મનની વૃત્તિને પરોવીને, અષ્ટકનું ગાન કરી રહ્યા હતા. અષ્ટકના સંદૃગ્ધ શાખાના એમના ઉચ્ચારો સંપૂર્ણ શુદ્ધ હતા; અગિયાર કંડમાંથી શાખાની સુરાવલિ વહેતી હતી, છતાં જાણે એકજ વ્યક્તિ ગાન કરતી હોય એવી સુભંધુર એકરણતા ગાનમાં વર્તાતી હતી. ગાન કષ્ટાપ્રિય હતું, પણ તેથી વિશેષ તો ભાવપૂર્ણ હતું. શાખાના ભાવ અને અર્થ, ગાયકો બરાબર સમજતા હોય, એવું

એમના સુખ ઉપરથી રૂપ થતું હતું. એવી શાંતિ અને એકાગ્રતાથી અષ્ટક ગવાતું હતું, તેવીજ શાંતિ અને એકાગ્રતાથી આજુબાજુ બિલેલા હરિલકો, એ ગાળ સાંલળી રહ્યા હતા. પુરાણી, હરિલકો પાછળ બિલા રહ્યા અને એ અનુપમ ગાનનું અમૃતપાન કરવા લાગ્યા. અષ્ટકગાન પૂરું થયું, એટલે યુવાનોએ શિક્ષાપત્રીનો છેલ્લો શ્લોક “નિજાગ્રિતાના સકલાતિહતા” એ મંગળવાચક આરીવાદાતમક શ્લોકનું ગાન ડર્યું. એ શ્લોક સાંલળીને, પુરાણીએ પોતાની આંંગે પોલી; એમને મનોમન થયું કે, “અષ્ટકનું ગાન કરનારા યુવાનો જરૂર નાથળુભાઈના મંડળનાજ સભ્યો—શિષ્યો હોવા જેઠુંએ. એ જાણતા હતા કે, સંપ્રદાયમાં એક નાથળુભાઈના મંડળ સિવાય અન્યત્ર ડયાંય, ત્યારે શ્રીહરિનામ સંકીર્તનના અંતે આ શ્લોકનું ગાન થતું ન હતું. પોતાના અનુમાનની બીજાઓને પૂછીને એ આત્રી કરે તે પહેલાંજ, અગિયારે યુવાનો જેષણંધુની પાછળ એક પછી એક બહાર ધુમટમાં આવ્યા; ત્યાં પુરાણીને બિલેલા બેઇને, પ્રથમ જેષણંધુએ અને પછી બીજા બધા યુવાનોએ એક પછી એક પુરાણીને સાદર પણ લાગીને સંપ્રેમ જ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહ્યા. જેષણંધુએ, પોતે તથા બીજા યુવાનો નાથળુભાઈના મંડળના સભ્યો—શિષ્યો છે, એવી એણાખાણ આપી. પુરાણીના આનંદનો પાર ન રહ્યો; બધા યુવાનોને પોતાની સાથે લઈને, એ નીચે સલામ ડયમાં પાછા આવ્યા. પુરાણીએ દરેક યુવાનને પૂછીને તેમનાં જામ, માતાપિતા, કુળ, જાતિ અને અભ્યાસની વિગતોની માહિતી મેળાની; દરેકના હૈનિક કાર્યક્રમની વિગતો પણ એમણે સાંલળી. એમણે ખૂબ સંતોષ અને આનંદ વ્યક્ત કર્યો. જેષણંધુ મોહનલાલને રાતે નવ વાગત: પહેલાં પોતાની નિરીક્ષણની જગ્યાએ હાજર થવાનું હોવાથી બધાના વતી, એમણે જવાની રજ માગી. પુરાણીએ જ્યારે જાર્યું કે, જેષણંધુ કુલેજના એક છાત્રાલયમાં નિરીક્ષક તરફે પણ કામ કરે છે અને ત્યાં ને સત્સંગી હરિલકોટાના પુત્રો રહે છે તેમની સાથે નિયમિત કથાવાતો પણ કરે છે ત્યારે, એમણે છાત્રાલય જોવાની કંચિત વ્યક્ત કરી. મોહનલાલે એ માગણી વધાવી લીધી.

બીજા હિવસે સાંજે બરાબર સાડા પાંચે, પુરાણી એ યુવાન સાધુએ સાથે છાત્રાલયમાં આવ્યા. સયાળગંજ વિસ્તારમાં “પરશરામ પ્રોક્સ” નામે એણાખાતા મકાનમાં કુલેજ તરફથી ચાલતા છાત્રાલયમાં મોહનલાલ

નિરીક્ષક તરીકે કામ કરતા હતા. પુરાણી નેવા નિરીક્ષકની ઓરડીમાં આવીને એઠા કે એમની પાછળ દુશ વિદ્યાર્થીએ નિરીક્ષકની અનુભા મેળવીને હાયલ થયા અને એક પછી એક પુરાણીને ખગે લાગીને જ્યાંશ્રીસ્વામિનારાયણ કહીને, અહયથી એકથાનું એઠા. મોહનલાલે કહ્યું કે, “કુલેજ સત્તાવાળાએ આપણાં બીજાં ત્રણ છાચાલયો ચલાયે છે. આજે, ચારે છાચાલયમાં થઈને એકંદરે કાનમ અને ચરોતરના પગાસેક વિદ્યાર્થીએ સત્તસંગી ગૃહસ્થ હુરિલકોના પુત્રો છે. આ છાચાલયમાં દુશ સત્તસંગી યુવાનો છે. છાચાલયમાં એક ઓરડીમાં સામાન્યતઃ ત્રણ વિદ્યાર્થીએ રખાય છે; પણ આ છાચાલયમાં દુશ સત્તસંગી વિદ્યાર્થીએની સત્તસંગની રૂચિ અને ધર્મ સચ્ચાય એ દશિએ, નિરીક્ષક તરીકે પોતે એમને માટે ત્રણ ઓરડીએમાં રહેવાની સરગવડ કરેલી છે. મોહનલાલે વધારમાં કહ્યું કે, “માંદિરમાં ગાડ કાલે કે અગિયાર યુવાનો હતા, તે છાચાલયમાં રહેતા નથી, પણ શહેરમાં જુદા જુદા સ્થળો ઓરડીએ બાડ રાખીને રહે છે.” પુરાણીએ તે પછી હરેક વિદ્યાર્થીનું નામ, માતાપિતા, જામ, કુળ, જાતિ અને અભ્યાસની વિગતો હરેક પાસેથી મેળવી. સંઘાડણ થઈ, એટલે નિરીક્ષકની ઓરડીમાં અધારે સંચાય આરતી કરી. સંચાય આરતી પૂરી થયા પછી, પુરાણીએ રસોડામાં ફરી પછી વ્યવસ્થા નોંધ અને પછી, એ માંદિરમાં પાછા ફર્યા. એ પાછા ફર્યા ત્યારે, સુંબદ અને સુરતના હુરિલકોની વાતા સાંભળીને, એમના મનમાં જે મૂંગવણું અને ચિંતા જીપળું હતી તે દૂર થઈ ગઈ; અને મુખ ઉપર દિમત, સંતોષ અને આનંદની રેખાઓ રેખાઈ ગઈ. એમને પોતાની મૂંગવણું ઉકેલ મળી ગયો હતો. પીળ દિવસે, એ વડતાલ આવ્યા.

ને ઉકેલ પોતે શોધ્યો હતા તેની વિગતોની ચર્ચાં વિચારણા પુરાણી વહેલી તકે દ્યાળુંશી સાથે કરવા ઈંચાતા હતા; પણ, દ્યાળુંશીના સિદ્ધાંતો અને જીવનરીતિ એ જ્ઞાનતા હતા. એટલે, પોતાને ઉકેલ એમને સમાનવા માટે, એમણે બીજોં પણ વ્યવહારું માર્ગ અભયાર કર્યો. સુદૂર નવમીના હિવસે, સવારે માંદિરમાં દેવદર્શન કરીને દ્યાળુંશી, પુરાણીને મળવા એમના આસને આવ્યા ત્યારે એમણે દ્યાળુંશીને અતિ પ્રેમથી આવકર્યા, પણ પોતે શોખેલા ઉકેલની વિગતો કહેવાની પ્રયત્ન ઈચ્છા એમણે પ્રયત્ન કરીને મનમાં રોકી રાખી. એમણે વડતાલ આવ્યા પછી બીજા એ વિદ્ધાન

સતો, મુખ્ય કોઠારી તથા ધ. ધ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી શ્રીપતિપ્રસાહણું ભહારાજ એમને મળીને, મુંબઈ અને સુરતના હરિલકડો અને તેમના યુવાન પુત્રો સાથે થયેલી મુલાકાતની વિગતો સવિસ્તર કહી હતી; અને એના ઉકેલ માટે વિદ્યાર્થીઓએ આશ્રમની સ્થાપના આવશ્યક છે, એ હડીકિત સમજલવી હતી; અને તે સાથેજ, એ કાર્ય કરવાની જવાખારી હ્યાળું શ્રીને સંયવાની જરૂરિયાત પણ સમજલવી હતી.

રમનવમીના હિસે ઉત્થાપન પછી, આચાર્યશ્રી ભહારાજના નિવાસસ્થાને એક નાનકડી અંતરંગ સલા લરવામાં આવી. સલામાં પાંચ જ જાણ હતા—ધ. ધ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી ભહારાજ, મુખ્ય કોઠારી, પેદા એ વિદ્ધાન સંતોમાંથી એક જાણ, પુરાણી રઘુવીરચરણદાસજી અને સુદીમ માણુસ મોદલીને તેડાવેલા હ્યાળું શ્રી. હ્યાળું શ્રી સાથે એ વર્ખતે ઈશ્વરલાલ, રવિશંકર શેતલ તથા મોહનલાલ પણ આવ્યા હતા; તે ખડારના ખડમાં જોડા હતા. સલામાં, મુખ્ય કોઠારીની સૂચના થતાં, પુરાણીએ મુંબઈ અને સુરતના હરિલકડો અને તેમના પુત્રો સાથે થયેલી મુલાકાત, તથા તેમાં થયેલી વાતની વિગતો સવિસ્તર કહી સંભળાવી.

“નાથજુલાઈ ! અંગેણું લાણુતા યુવાનોને સત્તસંગધમ્બ તરફ વાગવાની તમે કે અમૃત્ય પ્રગૃહિતિ કરે છો, તે ‘ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ’ એવી અદ્ભૂત છે. અંગેણું લાણુતા યુવાનોના મનમાં સત્તસંગ અંગે કે આજીન અને ગેરસમજ ધર કરી જોડા છે અને કે પ્રતિહિન વધતાં જાય છે, તે તમારી પ્રવૃત્તિથી દૂર થાય છે; અને એમના મનમાં સત્તસંગપ્રતિ તુચ્છ, આહર અને પ્રેમ જોગે છે અને વધે છે. તમારી આ પ્રવૃત્તિથી, શ્રીજી-ભહારાજ તમારા ઉપર અતિ પ્રસન્ન વરેં છે. આ યુવાનોને નિત્ય અને નિયમિતરીને સત્તસંગધમ્બનું શિક્ષણ મળતું રહે, એવી કોઈ વ્યવસ્થા કરવાની આવશ્યક જરૂર છે. એ માટે, વડોદરા જેવા કેન્દ્ર સ્થળમાં વિદ્યાર્થીઓએ આશ્રમ જોવાની જરૂર છે.” પુરાણીએ સુદીની વાત ધીમે રહીને સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું.

“સ્વામી ! વિદ્યાર્થીઓએ આશ્રમની સંપ્રદાયમાં જરૂર છે એ વાત સાચી. પણ, એની વ્યવસ્થા કરવામાં અને ચલાવવામાં જાતજ્ઞતાની અનેક મુશ્કેલીઓ આડી આવે તેમ છે.” નાથજુલાઈએ કહ્યું.

“નાથજીબાઈ ! માનવજીવન અને જગત સુરક્ષેત્રીઓથી જ લરેલું છે. કોઈને નાની તો કોઈને મોટી, પણ સુરક્ષેત્રી તો નાના મોટા સી કોઈને શોગવવી જ પડે છે. તમે સત્તસંગધર્મનો પ્રચાર અંગેજ ભષુતા વિદ્યાર્થીએમાં કરે છો, તેમાં પણ ઘણી સુરક્ષેત્રીઓ આવતી હોય. સુર માણુસે સુરક્ષેત્રીઓથી ડરવાની જરૂર નથી; પણ, સુરક્ષેત્રીઓભાંથી જ એણે માર્ગ કાઢવાનો હોય છે. વિદ્યાર્થીઓશ્રમ પોત્વામાં આવેઠો, સત્તસંપ્રચારના કાયંને લારે વેળ મળે અને સત્તસંગ અંગે યુવાનોના મનમાં પ્રવર્ત્તિંદ્રાજાન, શાંકાઓ. અને ગેરસમજ હુર કરવામાં લારે સુગમતા થાય તેમ છે.” પુરાણીએ કહ્યું.

“સ્વામી ! વિદ્યાર્થીઓશ્રમ ચલાવવા માટે દ્રવ્યનું સાકુ’ ઇંડ પ્રથમ જોઈએ; વળી, એમાં વિદ્યાર્થીઓના મનમાં જેકલા સત્તસંગના જ સંસ્કારે વધે એટલું જ જોવાનું હોતું નથી; પણ, તેમને શુદ્ધ, સારો અને પોષિક ખોરાક મળે અને તેમનું સ્વાર્થી બરાબર જળવાય, એ પણ જોવાનું હોય છે. તહુપરાંત, શાળાફુલેજના અભ્યાસમાં પણ એ આગળ રહે અને વધે, એ પણ જોવાનું હોય છે; એમના વાલીઓને પણ સંતોષ આપવાનો હોય છે. વિદ્યાર્થીના વાલીઓ વિદ્યાર્થી છાત્રાલયમાં રહે અને જેમે તે માટે ખર્ચની રકમ આપે છે; એટલે પરિણામે, તેમના અને વિદ્યાર્થીઓના મનમાં જીડે જીડે પણ હક્ક અને અધિકારની તથા જ્ઞાનિત્વની લાવના લરેલી હોય છે તે હુર કરીને, સેવા, સહકાર અને પ્રેમની લાવના પ્રગતાવવાની અને પોત્વાની હોય છે. આ બધું કરવા માટે, સંપ્રદાયનિષ્ઠ, પ્રમાણિક અને નિઃસ્વાર્થ, સેવાભાવી સારા કાર્યકરોના કૂઠની આસ જરૂર રહે છે. આ બધું હોય તોજ, વિદ્યાર્થીઓશ્રમની પ્રવૃત્તિ સર્જણ થવાનો સંભવ રહે છે.” નાથજીબાઈએ કંઈક લંબાણુથી કહ્યું.

“નાથજીબાઈ ! દ્રવ્ય અંગે શ્રીમંત હરિબંકરો પાસેથી હાનડે સહાય મેળવવાની વ્યવસ્થા થઈ શકે તેમ છે. લગ્નપટુપાથી હું એ વ્યવસ્થા કરીશ. સારા નિષ્ઠાવાન કાર્યકરોની તો તમારી પાસે જોટ નથી; એટલે, તમે વિદ્યાર્થીઓશ્રમ શરૂ કરીને ચલાવવાની પ્રવૃત્તિ કરો, એવી મારી હંચા છો.” પુરાણીએ પોતાના મનની વાત છેવટે સુલ્લી કરતાં કહ્યું.

“નાથજીબાઈ ! દ્રવ્યની વ્યવસ્થા કરવાનું પુરાણી માણે કે છે. તમારી

પાસે સારા નિષાવાન ચુવાનો તો ઘણું છે, એટલે તમે આ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરો એમાં બીજી શી હરકત છે ?” અત્યાર સુધી મૂંગામૂંગા બધી વાત સાંભળી રહેતા મુખ્ય કોડારીએ પૂછ્યું.

હરકત તો ઘણી છે. આશ્રમ ચલાવવા માટે બીજાઓ પાસેથી દાન મેળવવા માટે હાથ લાંબો કરવો પડે, એ પહેલી હરકત છે. મારી પાસે સારી નિષાવાળા ચુવાન કાર્યકરો છે, એ વાત સાચી છે; પણ તેમના શિર ઉપર નાની વધમાં આશ્રમ ચલાવવાની લારે જવાબદારી નાંગવી પડે, એ બીજી હરકત છે.” નાથલુભાઈએ કહ્યું.

“નાથલુભાઈ ! પર ઉપકાર માટે, સત્સંગના પ્રચાર માટે અને સત્સંગ માટે, દાન લેવા સારુ બીજાઓ પાસે હાથ લાંબો કરવામાં કંઈ અધર્મ કે અચોચ્ચ થતું નથી, એવું શાસ્ત્રો કહે છે. તમે તો શાસ્ત્રોના જાતા છો.” પુરાણીએ કહ્યું.

“સ્વામી ! આપની વાત સાચી છે; પણ, એ સાથે જ એવું પણ કહેવામાં આજ્ઞા છે કે, આપે જણુવેલાં કાર્યો માટે પણ દાન લેવા માટે હાથ લાંબો ન કરવો પડે, એવો અવહાર કરવો, એ ઉત્તમ રીતિ છે. પણ, કોઈ પ્રસંગે, આવાં કાર્યો માટે દાન લેવામાં આવે તો, દાન લેનારે જાતે જ એ કાર્ય કરવું જોઈએ અને વહેલી નકે પૂરું કરવું જોઈએ; એવું જ નહિ પણ, એની પાછાએ પાછના હિસાસ જાતે નિયમિત વખીને વહેલી તકે પ્રસિદ્ધ કરવો જોઈએ. વિધાર્થીએ આશ્રમની પ્રવૃત્તિમાં તો, કાર્યનો ભાર મોટાભાગે બીજાની કાર્યકરો ઉપર જ નાખવો પડે છે, એમાંથી ઘણી વખત અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે. એવા અનિષ્ટ પ્રસંગેના ઘણું દાખલાએ હિતિહાસના પાને નોંધારેલા છે. એરુંને આવાં કાર્યો માટે પણ બીજાઓ પાસેથી દાન મેળવવા માટે હાથ લાંબો કરતાં પહેલાં દર્શા વખત વિચાર કરવો જોઈએ. સત્કાર્ય અવશ્ય કરવું જોઈએ; પણ એ સત્કાર્યના પરિણામે અસત્ત તરફે વધતા હોય, ચા પુષ્ટ થતા હોય તો, તે સત્કાર્ય કરતાં પહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ.” નાથલુભાઈએ કહ્યું.

“નાથલુભાઈ ! આજે દેશ, કાળ, કિયા અને સંગ વિપરીત પ્રવતો છે; એના પરિણામે, સારા અને શિક્ષિત ગણુના માણુસો પણ અધર્મ

અને અનીતિના માર્ગે જઈ રહ્યા છે. યુવાનોને સન્માર્ગે દોરે એવી કોઈ વ્યવસ્થા ન હોય તો, એ લૌટિક માર્ગેજ આગળ વધે, એ સ્વાભાવિક છે. એવું ને સત્સંગી યુવાનોમાં થાય તો, સંપ્રદાય માટે એ ભારે આપત્તિ અને હાનિમાંજ પરિણુંમે. એટલા માટેજ, આ કાર્ય શરૂ કરવાનો તમને આચહુ કરું છું. ધ. ધુ. પૂણ્યપાહ આચાર્યશ્રી મહારાજ પણ આ કાર્ય તમે શરૂ કરો, એવું છબ્બિછે છે.” પુરાણીએ દલીલનો પાટો બદલતાં કહ્યું.

“ હા. મારી પણ એવી છબ્બા છે.” અની વાત શાંતિથી સાંભળી રહેલા આચાર્યશ્રી મહારાજે કૃષ્ણ અવાજે અને ધીમા સ્વરે મુખ્ય કોણારી તરફ જોઈને કહ્યું.

“નાથજુલાઈ! વિદ્યાર્થીઓશ્રમ શરૂ કરવામાં તમે ને હુક્કતો અને મુશ્કેલીએ બતાવી છે, તેનું નિરાકરણ પુરાણીએ ઘણ્યી સારી રીતે કર્યું છે. તમે આ કાર્યની જવાબદારી ઉપડે એવી મારી પણ છબ્બા છે.” મુખ્ય કોણારીએ કહ્યું.

“દેશકાળાહિક વિપરીત થતાં, કગતમાં અસતું વિદ્યાની વૃદ્ધિ થયો, એ વાતનો વિચાર કરીને જ, શ્રીજમહારાજ સહવિદ્યાની પ્રવૃત્તિ કરવા માટે આસ આજા કરેલી છે. આ પ્રવૃત્તિ આચાર્યશ્રી મહારાજે એટલે સંસ્થાએ જ કરવી જોઈએ, એવી ન્યાયતા પણ સાથે સાથે જ કરી છે; તેથી જ, એ આજા આચાર્યશ્રી મહારાજના વિશેષધર્મ તરીકે શિક્ષાપત્રીમાં જણાવેલી છે. સંપ્રદાયના ત્યાણી અને ગૃહસ્થ હરિસંકરો, જો આ પ્રવૃત્તિ સ્વતંત્રરીતે ઉપાડે અને ચલાવે, સહવિદ્યાની પ્રવૃત્તિના નામે, અથવા તેની સાથે લૌટિક વિદ્યાની પ્રવૃત્તિ પણ ઉપાડે અને ચલાવે તો, તેથી કેટલીક આપત્તિએ જિતરે તેમ છે: સૌથી પહેલી આપત્તિ તો, શ્રીજમહારાજની ઉપયુક્ત આશાનો ભાગ થાય છે, યા એનો અનથે થાય છે, એ છે. એ પ્રવૃત્તિ ઉપાડનાર અને ચલાવનારનાં અંગત માનપાન, સ્વાર્થ અને સંપ્રદાયથી સ્વતંત્રરીતે રહેવા ઇવાની વૃત્તિને પોખરું મળે છે, એ બીજુ આપત્તિ છે. આચ્યુત વાત અને સારો એટ માર્ગ તો એ છે કે, આચાર્યશ્રી મહારાજ યા સંસ્થા, સહવિદ્યાના પ્રચારની પ્રવૃત્તિ ઉપાડે અને ચલાવે તેને, જેમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જોવર્ધન

પવંત પોતાની એક આંગળી ઉપરજ ઉપાડ્યે હતો ત્યારે, જોવાળ સમૂહે તે કિયાને પોતાની લાડુડીએ જાચી કરીને ટેકો આપ્યો હતો તેમ, એ પ્રવૃત્તિને સર્વરીતે સડિય સાથ અને સહકાર આપે એજ છે. આ પ્રવૃત્તિમાં ધણું પ્રબળ પ્રવોલનો રહેલા છે; સારા સુશરૂપનો પણ ધણું વખત એને વશ થઈ જય છે. સફ્રવિદ્યાની પ્રવૃત્તિ સારી છે, પણ તે જે અધિકારી હોય તેના હુક્તકાજ શરૂ થાય, એ હિતાલહ છે. મને જ્યારે જ્યારે વિદ્યાર્થી-આશ્રમ શરૂ કરવાના વિચાર આવતા હતા ત્યારે, શ્રીલુભુરાજને પ્રવતાં-વેલા આ સિદ્ધાંતના કારણેજ, મારા એ વિચારે હું મનમાં પાછા શમાવી હોતો હતો. આજે હવે ઘ. ધ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી મહારાજ, આપ પેતે તથા પુરાણી જેવા સમર્થ સંત, વિદ્યાર્થીઆશ્રમની પ્રવૃત્તિ હું શરૂ કરું એની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી રહ્યા છો, એટલે મારી મૂંજવણું અનેક ગણ્યી વધી જાય છે. આજની વિચારણા દરમિયાન, મેઝિક અધ્યાર્થી વ્રતની સાક્ષાતું મૂર્તિસમા વિદ્બાન અધ્યાત્મરીજ એં શરૂ પણ ઓદ્યા નથી; એથી વળી મારી મૂંજવણ ઓર વધે છે.” નાથજુલાંદાંએ વિદ્બાન અધ્યાત્મ તરફ નોઈને આપારે પોતાના અંતરની વંત ખુદ્દી કર્યાં કહ્યું.

“નાથજુલાંડ ! તમે જે સિદ્ધાંત કહો છો તે બચાવે છે. શ્રીલુભુરાજને, એજ હેતુથી શિક્ષાપત્રીમાં એ માટે આજા કરેલી છે. પણ, આજે એ વંત નિશ્ચિત થાય છે –એકતો એ કે હાલના વાતાવરણમાં ગૃહસ્થ હરિલઙ્ગતોના શુવાન પુત્રોના રક્ષણ માટે વિદ્યાર્થીઆશ્રમ શરૂ કરવાની જરૂર છે. બીજું એ કે, ધ. ધ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી મહારાજ યા સંસ્થા, એક યા બીજા કારણ, એ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવાની કે ચલાવવાની જવાબદીની દેવા હાલ તૌથાર નથી; એટલે, સત્યંગાંત્રી સેવા કરવાના એક માત્ર હેતુથી, એમની આજાથી, એમના વતી, તમારે આ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવી, એજ એક વિકદંધ શેષ રહે છે. હું તેથી એવું કહું છું કે, અંપ્રેદાયના સૂત્રધારોની ઈચ્છા અને આજાને માન આપીને, તમે એ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરો. જે ધરીએ, તમને એ પ્રવૃત્તિ, તમારા સિદ્ધાંતા અને શ્રીલુભુરાજની આજા ચિરદ્દ જતી જણ્યાય, તે ધરીએ તમે એ પ્રવૃત્તિ, કોઈને પૂછયા સિવાય ખુશીથી સંકેલી લેનો.” વિદ્બાન અધ્યાત્મરીજ કહ્યું.

“આપ થયાર્થ કહો છો. આપ સર્વની ઈચ્છા એજ શ્રીલુભુરાજની ઈચ્છા છે, એવું હું માતું છું. તેથી, આવતા શિક્ષણ સત્રથી હું વડોદરામાં

વિદ્યાર્�ીઓનું આશ્રમ શરૂ કરીશ; પણ તેમાં કેટલીક બાખતો મારા માર્ગદર્શન માટે હું મેશાં ધ્યાનમાં રાખીશ: પહેલી બાખત એ છે કે, સંપ્રેદ્ધાય-સંસ્થા પોતે વિદ્યાર્થીઓનું આશ્રમ શરૂ કરે ત્યાં સુધીની મુદ્દત માટે જ, હું વિદ્યાર્થી-આશ્રમ ચ્યાલ્ફીશ. બીજી બાખત એ કે, આશ્રમ ચ્યાલ્ફીશના માટે દ્રોઘાહિકિનું દાન લેવા માટે હું કોઈની પાસે હાથ લાંબો નહિ કરું; પણ કોઈ વ્યક્તિ સ્વેચ્છાથી આશ્રમને દ્રોઘાહિકિની મફફ કરશે તો, તે હું બેટ તરીકે સીકારીશ અને તે રકમ પૂરૈપૂરી આશ્રમના ઉપયોગમાં જ વાપરીશ. અને બીજી બાખત એ કે, જ્યારે પણ મને આ પ્રવૃત્તિ શ્રીહુમહારાજની ઉપર્યુક્ત આજ્ઞાઓ અને મારા જીવનના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો વિનુદ્ધ જતી જણ્યાશે, તે વખતે હું એને તરતાજ સંકેલી લઇશ. આ દિવિને અને એ રીતે, હું આશ્રમની પ્રવૃત્તિ કરું, એવી આપ સર્વે રાજુ થઈને મને આજ્ઞા આપો.” નાથજીસાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું.

“શ્રીહરિ તમારું મંગળ કરો.” યારે જણુના મુગમાંથી સહસા આ શરીરો સરી પડ્યા.

રામનવમીના દિવસે નમતા પહેલે લેવાચેલા આ નિર્ણય ઉપર પણી નાથજીસાઈએ, પોતાના ઉતારે જઈને એ દિવસ સુધી વિચાર કર્યો. આખરે પ્રયોગશરીના દિવસે બર્પારે, એમણે શીર્ઘરલાલ, મોહનલાલ અને મગનલાઈ લડ્ઝુલાઈ પટેલ (વેમારડી તા. ઉરજાણ) એ નણુ જણુને પોતાની પાસે આવાયા; અને રામનવમીને દિવસે આચાર્ય-શ્રીના નિવાસસ્થાને અનેલી ઘટનાની વિગતા કહી, અને કેવા સલેગેમાં અને કેવી શરતે આ પ્રવૃત્તિ શરૂ કર્યા માટે પોતે સંભતિ આપી છે, તે હકીકિત કહી. અને પછી, એ નણુ જણુને આશ્રમ માટે નિયમોનો એક મુસદી તથા આશ્રમ માટે શરૂઆતમાં જરૂરી લેખાય એવાં વાસણે, અને અનાજ વગેરેની એક યાદી બનાવવાનું કહ્યું.

આ નણુ જણુ જુદા જુદા નિયમોના મુસદીએ તૈયાર કર્યા. આશ્રમસ્થ સર્વેએ પાળવાના નિયમો (૨૬ કલમો), રસોડામાં પાળવાના નિયમો (૧૪ કલમો), ભોજન સમયે પાળવાના નિયમો (૧૩ કલમો), શૌચ સ્નાનાહિક પ્રસંગે પાળવાના નિયમો (૧૭ કલમો), પ્રાર્થના સંખારી પણવાના નિયમો (૬ કલમો), વગેરે નિયમોના મુસદીએ તૈયાર કર્યા; તે

સાથે આશ્રમમાં હાયક થતું ઈન્ઝિનિયરે કરવાની અરજીનો નમૂનો પણ
તૈયાર કર્યો. આશ્રમસ્થ સર્વો માટે ઈન્ઝિનિયર્સિંગ નક્કી કરવામાં આવ્યો.
આ ઈન્ઝિનિયર્સિંગ નક્કી જિપરથી, આશ્રમના નિયમોની ગોડી જાંખી થાય તેમ
છે; એટલે, એ કાર્યક્રમની વિગતો, નીચે દર્શાવી છે :

આશ્રમસ્થ વિદ્યાર્થીઓનો ઈન્ઝિનિયર્સિંગ

(૧) સવારે ૫-૩૦ થી ૬-૦૦ પ્રાતઃસમરણ, પ્રાર્થનાના ઓરડામાં સમૂહ
પ્રાર્થના.

” ૬-૦૦ થી ૭-૩૦ કસરત, સ્નાન, સેવાપૂળ, વગેરે.

” ૭-૩૦ થી ૧૦-૦૦ અસ્થાસ.

” ૧૦-૦૦ થી ૧૦-૪૫ ભોજન અને લગ્નવત્તસમરણ.

અપોરે ૧૧-૦૦ થી ૫-૦૦ શાળા-કુલેજમાં અભ્યાસ.

સાંજે ૫-૩૦ થી ૬-૪૫ આસામ, ભોજન (સંધ્યા આરતી પહેલાં).

” ૬-૪૫ થી ૭-૩૦ સંધ્યા આરતી, પ્રાર્થનાના ઓરડામાં
સમૂહમાં.

રાત્રે ૭-૩૦ થી ૯-૧૫ અભ્યાસ.

” ૯-૧૫ થી ૯-૪૫ લગ્નવત્તસમરણ, પ્રાર્થનાના ઓરડામાં
સમૂહમાં.

” ૧૦-૦૦ શાયન.

(૨) અન્યસત્ર દર શાનિવારે સાંજે ૬-૪૫ થી ૮-૩૦ } પ્રાર્થનાના
દર રવિવારે અપોર પછી ૩-૩૦ થી ૫-૩૦ } ઓરડામાં.

(૩) દર રવિવારે તથા પ્રતિ ઉત્સવના હિવસે. સમૂહમાં સાંજે મંદિરમાં
હરીન કરવા જરૂર.

(૪) દર પાયવાડિયે ધર્મશાસ્ત્રામાંથી પોતે વાચેલી બાળતોની નોંધ
નિષંઘરૂપે લાગવી અને તેની પ્રાર્થનાના ઓરડામાં સમૂહમાં ચર્ચા
વિચારણા કરવી.

નિયમોમાં, શિસ્ત, સંયમ અને પ્રધાર્યાંતરના પાલનનો આશ્રણ,
વસન માત્રનો ત્યાગ, વષ્ણુક્રમધર્મનું પાલન, નાટકસિનેમા વગેરે જોવા

ઉપર પ્રતિષ્ઠાંધ, વિદ્યાસ્થાસ કરતાં કે સમય મળે તેમાં ધર્મશાસ્ત્રના વાંચનેનો અનુરોધ; પ્રેમ, સેવા અને સહકારની જાવના વિકસે એવી વાણી અને વર્તન; અન્યદેવ, ધર્મ, શાસ્ત્ર, સંપ્રદાય અને સાધુની નિર્દા કરવા સાલગવાનો તથા રાજકુરણુની ચ્યાર્ચિયારણુનો પ્રતિષ્ઠાંધ, વગેરે મુખ્ય હતા.

દ્વારુંશ્રીએ આ સુદ્ધાઓ ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યા અને એમાં ઘટતા સુધારા વધારા કર્યા. વાસણે અને અનાજની ખરીહીની યાહી નોઈ અને તે સુધારી આપી. કોઈ કે કે સ્થળ શહેરમાં મંચવતી હતું, તેની આજુભાજુમાં એક મકાન ભાડે રાજવાની સ્રોતના કરી; અને આશ્રમ શરૂ કરવા માટે શુલ્ક દિવસ પણ નોઈ આપો. ઈશ્વરલાલ, આ વખતે મુખ્યમાં ડાયદાનો અભ્યાસ કરતા હતા; પણ માંહગીને ડારણે, રણ લઈને વડોદરામાં રહેતા હતા. જ્યાં સુધી એ અભ્યાસ માટે મુખ્યનિન જથ્ય ત્યાં સુધી આશ્રમના નિરીક્ષક તરીકે એ કામ હરે અને એ મુખ્ય જથ્ય ત્યારે મોહન લાલ નિરીક્ષકની ઇચ્છને બાળવે, એટું નક્કી કર્યું. “આશ્રમ શરૂ થવાનો છે,” એવો પ્રચાર કરવાની દ્વારુંશ્રી શુરુઝુની દૃષ્ટિ ન હતી; પણ પુરાણી રધુવીરચરણહાસણ અને મુખ્ય કોઠારીએ એ વાતનો પ્રચાર, ચૈત્રી સુરૈયા દરમિયાન અને તે પછી શરૂ કરી દીધો હતો.

દેખીતાં કારણુસર, આશ્રમની શરૂઆત નાના પાયા ઉપર કરવામાં આવી હતી. કોઈ પાસે આવેલી પોતીસ ચોઢીની સામે કાપડી પોળના નાકે મહાદેવનું એક મહિર છે; તેની પાસે, દોરી રાજમાર્ગ ઉપર એક માળનું એક મકાન હતું; તેનો પેહુલો માળ ભાડે રાજવામાં આવ્યો. દ્વારુંશ્રીએ, શરૂઆતના ખર્ચ માટે એક હુશ્વર તૃપિયા ઈશ્વરલાલ અને મોહનલાલને આપ્યા; અને સં. ૧૯૮૦ ની રથયાત્રાના (એ વર્ષે અષાઢ સુદ ત્રીજના દિવસે રથયાત્રા હતી) પવિત્ર હિને, ઉદ્ઘાટન અંગે કોઈ જાતની લાંખી વિધિ કર્યા સિવાય, ગુણ સાદ્ધાર્થી, શીહુદિલા મંગળમય નામસ્મરણું સંકીર્તનપૂર્વક, વિદ્યાર્થી આશ્રમની શરૂઆત કરવામાં આવી. શરૂઆતમાં, આશ્રમમાં માત્ર અગિયાર શુદ્ધાનોને દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા.

૩૩. શ્રી સત્સંગ વિદ્યાર્થીઓનું

આશ્રમમાં શરૂઆતમાં વધારે વિદ્યાર્થીઓ દાખલ ન કરવાની હ્યાપુશ્રીની કુંઠા હોવા છતાં, જુદાજુદા હરિલક્ષ્મોના હણાણુના કારણે, વધારે વિદ્યાર્થીઓ દાખલ કરવા પડ્યા. સંખ્યા વર્ધીને વીસ થઈ.

આશ્રમમાં સવારે, સાંજે અને રાત્રે પ્રાર્થના સમયે તથા માહિરમાં દર્શાન કરવા જે દિવસે વિદ્યાર્થીઓ જય ત્યારે હરેક વિદ્યાર્થી અષ્ટક (૧૨) અને કીર્તનો (૨૧)ની એક નોટ પોતાની પાસે રાખતો હતો. આ અષ્ટકો અને કીર્તનો હ્યાપુશ્રીએ જાતે પસંદ કર્યાં હતાં અને દર્શિવરલાલ પાસે એની યાદી કરવી હતી. અષ્ટકો મોટાભાગે તો વસંતતિલક વળેરે છંદોમાં સ્વચ્છેલાં હતાં; પણ કેટલાંક અષ્ટકો શુદ્ધ શાસ્ત્રીય રાગોમાં પણ સ્વચ્છેલાં હતાં. કીર્તનો કેટલાંક ગરખી-ધોળમાં સ્વચ્છેલાં હતાં, જ્યારે કેટલાંક શાસ્ત્રીય રાગોમાં લખાયેલાં હતાં. દર્શિવરલાલ પહેલાં એ ગાઈ સંભળાવતા હતા; તે પછી, વિદ્યાર્થીઓ તે પ્રમાણે ગાતાં. અષ્ટકોમાં નિષ્ક્રમાનંદ પણ્ણીંગ રચેલું એક અષ્ટક “મજ માનસ ત્વ”, શ્રીહરિ હરિકૃણ પુરાણમ्।” હુમરીમાં, અને દીનાનાથ બદ્ધનું રચેલું “ એહિ દયાલા હૃદ્ય શયાલો ।” શુર્જર રાગમાં રચેલું હતું. અધ્યાતનંદસ્વામીનાં એ કીર્તના “રામ અમલ રંગ રાતે, સાધુ !” એ આશાવરી રાગમાં અને “મન મોહ ટો, રામ મો નિર્મણ હરિજનતા સંગથી,” એ સોરઠ રાગમાં રચેલાં હતાં. લેખક તે વખતે વડોદરા રાજ્ય લસ્યથી સુરસાગર પાસે ચાલતી સંગીતશાળા જેમાં સંગીતશિક્ષણ મશ્શત અપાતું હતું અને ઉપરાંત હરેક વિદ્યાર્થીને પ્રેત્યાહન માટે શિષ્યવૃત્તિ પણ અપાતી હતી, તેમાં કંઠયસંગીત શીળવા જતો હતો. ઉપર જણ્ણાવેલાં એ અષ્ટકો અને કીર્તનીના રાગ પ્રયત્ન કરવા છતાં, લેખક ઐસાડી શક્યો નહિ. દર્શિવરલાલ નોંધમાંથી રોજ એ અષ્ટક અને પ્રણ ચાર કીર્તનો જ ગાઈ સંભળાવતા હતા. વિદ્યાર્થીઓને અષ્ટકો અને કીર્તનો કંઠસ્થ કરવા માટે જે નોટ તેથાર કરવામાં આવી હતી તેમાં જણ્ણાવેલા કમ પ્રમાણે આ અષ્ટકો અને

કીર્તિનોનો કેમ ગણું ચાર દિવસ પછી આવે તેમ હતો; લેખક ત્યાં સુધી ધીરજ ધરી શક્યો નહિ. પહેલા દિવસે, પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી રાત્રે જ, જેણે ધર્મિયરલાલને ઉપર જણુવેલાં એ અષ્ટકો અને કીર્તિનોના રાગ સમજાવવા અને ગાઈ સંભળાવવા માટે વિનંતી કરી; પણ, ધર્મિયરલાલે જે જવાબ આપ્યો તે સાંભળીને લેખક હિંમૂડ થઈ ગયો. જેમણે કહ્યું, “કોઈ કીર્તિન કે અષ્ટકના રાગ પોતાને આવડતા નથી, પોતે સંગીત શીળયા નથી, પણ શ્રીલુ-મહારાજ અને દ્વારું શ્રી જેમ બોલાવે એ તેમ ગાઈ સંભળાવું છું. આ અષ્ટકો, અને કીર્તિનોનો કેમ પ્રમાણે વાગી આવે એ વધુતે કે રીતે એ બોલાય તે ખરું; ત્યાં સુધી તમારે રાહ નોવી રહ્યી.” આપણે, ચોંધે દિવસે ધર્મિયરલાલે આ અષ્ટકો અને કીર્તિના વિદ્યાર્થીઓના ગાઈ સંભળાવ્યાં. રાગ શુદ્ધ, ડર્ઘુપ્રિય અને તાલયુકૃત લાગ્યો; છતાં, વિશેષ ભાગી કરવા માટે, બીજા દિવસે સાંજે લેખક જ્યારે સંગીતશાળામાં ગયો ત્યારે, વર્ગશિક્ષકને જેનો રાગ પૂછ્યો અને ગાઈ સંભળાવવાની વિનંતી કરી. શિક્ષકે લેખકને રાગ કહ્યો અને પછી તાલ સાથે એ અષ્ટકો અને કીર્તિના ગાઈ સંભળાવ્યાં. લેખકના આશ્ર્યનો પાર ન રહ્યો; ધર્મિયરલાલને એ પ્રમાણે ગાયાં હતાં તે જ પ્રમાણે વર્ગશિક્ષકે પણ એ ગાયાં હતાં—ફર મન એ હતો કે, ધર્મિયરલાલનું ગાન લક્ષ્મિતલાવથી લરેનું હતું, જ્યારે વર્ગશિક્ષકનું ગાન તાલપૂરું હતું. લેખકને ત્યારે થયું કે, “સુકં કરોં વાચાલમ्.” એ સામાન્ય જણ્ણુતી પંક્તિમાં જે અસામાન્ય સિદ્ધાંત થકૃત કરવામાં આવ્યો છે, તે સર્વથા સત્ય છે.

આશ્રમમાં હાયલ થવા માટે, વિદ્યાર્થીઓના ધરસારો ચાલુ હતો; કારણે રૂપણ હતાં : શહેરમાં અન્ય છાનાદયોમાં છાંતો પાસેથી લોજન અને રહેણાં વગેરે થય્ય માટે જે રકમ કેવાતી તે કરતાં, આશ્રમમાં ચોણી રકમ કેવાતી હતી; આશ્રમમાં નહોં કરવાની દર્શિજ ન હતી. પોતાક સાઠો હતો, પણ શુદ્ધ, પવિત્ર અને પૌલિક હતો; વર્ષાશ્રમ ધર્મનું પાલન થતું હતું; સ્વચ્છતા સર્વી હતી; આશ્રમની લુધનરીતિ ધર્મપ્રધાન અને લક્ષ્મિતલય હતી, વસન માગને ત્યાં અભાવ હતો; નિદા, દૂધલો કે આભક્ષય ત્યાં અંધ હતી, અને વિદ્યાર્થીઓને તેમના અભ્યાસમાં પણ યોગ્ય માર્ગદર્શન મળતું હતું. પણ માત્રાન નાતું હતું, અટકે વધુ વધુ વિદ્યાર્થીઓને હાયલ કરી શકાય તેમ ન હતું.

કોઈ પાસે જનરલ પોસ્ટ ઓફિસ સામે સૂર્યનારાધ્યાનું મંહિર છે. એ મંહિર સામે, એ વખતના વડોદરા જિલ્લાના ન્યાયાધીશ શ્રી. એમ. કે. સારગપાણીનું મોઢું મકાન છે; સાઠ સિરોર વિધાર્થીની માટે મોઢું રસોડું, જમ્બા જેસવાળી વિશાળ જર્યા, પ્રાર્થના માટે મોટો અંડ, અને એ સિવાય ચાર મોટા અને પાંચ નંના અંડ-એમ બધી જ સગવડોવાળું એ મકાન સારું અને મજબૂત હતું. મકાન ખાલી હતું; ભૂતપ્રેતાદિકના ઉપરથિના ડારણે, મકાનમાલિક અન્યન લાડે રહેતા હતા; મકાનની પાછળા નોકરી માટે પાંચ એરડીઓ હતી, પણ ભૂતાદિકના ઉપરથિના કારણે, એ સિવાય બાળીની ત્રણ એરડીઓ પણ ખાલી હતી. જે એ એરડીઓમાં એ કુંઠુંઝો રહેતાં હતાં તેમણે પણ, અવરજનથી માટે મકાન તરફનો રસ્તો છાડીને થીલે માર્ગ અનુભૂતિઓ હતો. એક હિસ્સ, શ્રી. સારગપાણી અને મોહનલાલ, જે એ વખતે આશ્રમમાં નિરીક્ષક તરીકે કામ કરતા હતા (દ્વારા લાલ, વડોદરાના અરથાસ માટે મુંબઈ ગયા હતા) - અને એ મકાન આગળ રસ્તામાં અચાનક જ મલી ગયા; શ્રીઠી વાતચીત અંતે, શ્રી. સારગપાણીએ લારે આભારવથા બનીને મકાન આશ્રમ માટે હા. ૬૦૨ કેટલા નળવા લાડે આપવાનું સ્વીકાર્યું. દ્વારાની સંમતિ અને આજા મળતાં, જુન ૧૯૨૫ થી આશ્રમનું આ મોટા મકાનમાં સ્થગાંતર કરવામાં આવ્યું.

આશ્રમ શરૂ થયા પછી, દ્વારાની ઉપર આશ્રમ અંગે ગુફાળુદા હરિલાંકરો તરફથી ડાગળો આવવા લાગ્યા. એ પત્રો પૈડી છ પત્રોની હડીકન અને નોંધવા કેવી છે : મુંબઈથી એ અને પોરબંદરથી એક એમ ત્રણ પત્રોમાં વેખડોં પોતાના પુત્રોને આશ્રમમાં દાખલ કરવાની વિનંતી કરી હતી અને આશ્રમ માટે ઇંડશાળો કરવામાં આવતો હોય તો, તેમાં પોતે ઉદ્ધાર હોય ઇણો આપવાની છંચા વ્યક્ત કરી હતી; અને તે સાથેજ આશ્રમના સંચાલન માટે કેટલીક સૂચનાઓ પણ કરી હતી. દ્વારાની આજાથી, દ્વારા પ્રત્યુત્તરમાં તેમને જણાયું હતું, “આશ્રમમાં દાખલ થવા માટે વિધાર્થીએ વાલીની સંમતિદર્શક સહી સાથે અરજી કરવાની હોય છે. આસ કારણું ન હોય, અને જર્યાની સગવડ હોય તો, અનજી કરનારને દાખલ કરવામાં આવે છે. (પત્રવેખડોના પુત્રોની અરજી આવતાં આશ્રમમાં દાખલ કરવામાં

આવ્યા હતા.) (૨) આશ્રમના નિર્માણ માટે કોઈ ઇંડફાળો કરેલો નથી, કે કરવાનો ઈરાદો નથી; પણ ને કોઈ આશ્રમને લેટડપે કંઈ આપે તો, તે સ્વીકારવામાં આવે છે. (૩) આશ્રમનું સંચાલન કરકુસરથી, છતાં સર્વાની સગવડ સચ્ચવાઈ રહે એ પ્રમાણે, શ્રીહૃદિ પિત્યથે, કેવળ સેવાભાવનાથી કરવામાં આવે છે. આશ્રમમાં જે નિરીક્ષક તરીકે તથા કોડારી તરીકે આમ કરે છે તે પણ વિદ્યાર્થીઓની માઝે બોજન અને રહેઠાણ મટે નિયત રકમ આપે છે.”

મુખ્યધર્થી એ અને રાજકોટથી એક પત્રના લેખકે વળી જુદી વાત કરી હતી. તેમણે લાંબું હતું, “સંપ્રદાયમાં આ પહેલાં કોઈએ વિદ્યાર્થીઓના આશ્રમ જોડેલો નથી અને તમે શરૂ કર્યો છે એનું કરણું સમજાતું નથી. આ પ્રકારના આશ્રમની સંપ્રદાય સામે એક હરીકું સંસ્થા જોલી થશે; આશ્રમ માટે પેંસા લેવાએ એટલે પણિયું, સંપ્રદાયની ધર્માદ્યાય આવકને નુકશાન થશે. વિદ્યાર્થીઓના કુમળા મગજમાં, સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના આધ્રિતો માટે જોટા ઘ્યાંદો અને ગેરસમજ પેઢા થશે અને વધશે.” હ્યાણુશ્રીની આજાથી, પુસ્તકલાલે આ પત્ર લેખકોને જાણ્યાંથું, “(૧) આ આશ્રમ, નાથજીભાઈએ સ્વેચ્છાથી સ્વતંત્ર શરૂ કરેલો નથી; સ પ્રદાયના કેટલાક હુરેલકનોએ ધ. ધુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી મહારાજ, મુખ્ય કોડારી તથા કેટલાક અયગાય સંતો સમજ વિપરીત દેખકાળની પોતાના પુત્રો ઉપર માટી અસર ન થાય તે માટે આવો વિદ્યાર્થીઓના વડોદરામાં શરૂ કરવાની અનેક વખત વિનંતીઓ કરી હતી. તે ઉપરથી, ધ. ધુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી મહારાજને, મુખ્ય કોડારી અને સંતોની ધ્યાના અને આશ્રમથી, નાથજીભાઈએ આ આશ્રમ શરૂ કરેલો છે. (૨) નાથજીભાઈનો પોતાનો સિદ્ધાંત તો એ છે કે, સહવિદ્યાની પ્રવૃત્તિ, ધ. ધુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી મહારાજને એટલે સંપ્રદાય -સંસ્થાએ જ શરૂ કરવી જોઈએ અને ત્યારી અને ગુહસ્થ આધ્રિતોએ એમાં સ પૂર્ણું સક્રિય નાથ અને સહકાર આપવો જોઈએ; પણ, હાલ સંપ્રદાય-સંસ્થા આવી કોઈ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી શકે તેમ નથી, એટંલે એમની આજાથી આ આશ્રમ શરૂ કરેલો છે. (૩) વિદ્યાર્થી આશ્રમ માટે કોઈ ઇંડફાળો કરેલો નથી, કે કરવાનો ઈરાદો પણ નથી; એટલે, સંપ્રદાયની ધર્માદ્યાય આવકને હાનિ થવા માટે કોઈ અવકાશ જ નથી. (૪)

આશ્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી બોજન ખર્ચ વગેરે માટે જે માસિક રકમ લેવામાં આવે છે તે બીજા છાગાલથોમાં લેવાતી રકમ કરતાં એછી છે; તેવળ સેવાભાવથી આ કામ પોટ સહન કરીને કરવામાં આવે છે. (૫) આશ્રમમાં દરેક વિદ્યાર્થીને સંપ્રદાયના એકમેલાદ્વિતીય પ્રવર્તણ અગ્રવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, એમણે પ્રવર્તાવિલા જ્ઞાનસિદ્ધાંતો અને ધર્મશ્લ્વન-પ્રણુલ્વિકાઓનું સંપ્રદાયના શાસ્ત્રોને અનુસરીને યથાશક્તિ યથામતિ જ્ઞાન આપવામાં આવે છે અને કોઈ પણ પ્રકારના ઓટા ઘ્યાડો હોય તો, તે દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. (૬) આશ્રમમાં બીજા કોઈ પણ હેઠ, ધર્મ, શાસ્ત્ર કે સંપ્રદાયની નિદા કરવા સામે, યા અમક્ષ્યા કરવા સામે પ્રતિબંધ છે. સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના આશ્રિતોને યુષુ અહૃષુ કરવાનું અને શક્ય તે રીતે શાસ્ત્રમાં કહેલી મર્યાદા સાચવીને સેવા કરવાનું જ વિદ્યાર્થીઓને શીખવવામાં આવે છે.”

આ પ્રત્યુત્તરોની સંપ્રદાયમાં કોઈ રીતે જાણુ થઈ હોય એ કારણે હોય યા બીજા કોઈ કારણે, પણ એ પછી આ પ્રકારના પત્રો આવતા બંધ થયા હતા. શ્રી સારંગપાણુવિલાગ મઙ્ગાનમાં આશ્રમનું નથળાંતર કથ્યા પછી, આશ્રમમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વર્ધીને ચાણીસ જેટલી થઈ હતી.

આશ્રમમાં ધર્મ જનો તો એક જ વિદ્યાર્થી હુતો-આશાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ; ધર્મજ ગામના ધર્ણા વિદ્યાર્થીઓ શહેરમાં જુહા જુહા સ્થળે રહીને અભ્યાસ કરતા હતા. તેમાં ઉમેદલાઈ ગોવિદલાઈ પટેલ નામના એક વિદ્યાર્થી, પોતાના એક સગાને ત્યાં રહીને કલાભવનમાં રંગકામ (Dyeing & Bleaching) ના ડીકોમાને અભ્યાસ કરતા હતા. કોઈ અગ્રભ્ય કારણે, આ વિદ્યાર્થીનું મન શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય તરફ ઠેણું હતું; પણ, એમનાં માતાપિતા ચુસ્ત વૈષ્ણવ હતાં. એટલે, સ્થળ-દિશાઓ, એમને માતાપિતાના ધર્મને અનુસરવું પડતું હતું. વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની કંડી એમણે પંડરી ન હતી અને અભ્યાસંબંધ લીધો ન હતો. પણ, ધર્મજમાં હતા ત્યાં સુધી ઝુલ્લીરીને એ શ્રીસ્વામિનારાયણ મંદિરમાં જર્દ શક્તા નહિ. વડોહરામાં અભ્યાસ કરવા રહ્યા પછી, એ વારીમાં આવેલા શ્રીસ્વામિનારાયણ મંદિરમાં વખતોવખત દર્શાન કરવા જતા હતા. એક હિવસે, રવિવારે સાંજે એ પોતાના નિત્યક્રમ પ્રમાણે, મંદિરમાં દર્શાન કરવા ગયા. દર્શાન, આરતી કરીને પછી પ્રહક્ષિષ્ણામાં

એકણાજુ વિચારમન સ્થિતિમાં એ એઠા, એવામાં એમના કાને હીનાનાથ ભટ્ટે રચેલા કરુણાએક “મહાતેજઃપું જટ્ફુરદમલસિહાસનવરે” – શિખરિણી છંદના એ અષ્ટકના શાખદો સંભગાયા; પોતાની જન્માયેથી ઊઠીને એ કૃતીથી મંહિરમાં આવ્યા – જાળીની અંદરના લાગમાં ઊલા રહીને ત્રીશોક વિદ્યાર્થીઓ સમૂહમાં એ અષ્ટક ગાઈ રહ્યા હતા. સવાર સાંજની પ્રાર્થના સમયે શિખરિણી છંદમાં કરાયેલું કીર્તનગાન હૃદયને સીધે સ્પર્શે કરે એલું ખૃબ્ય પ્રભાવશાળી હોય છે; અને તેમાં સાધકોનો લક્ષિતલાખ લગે છે ત્યારે, એની અસર અતિ ઘેરી થાય છે. ઉમેહલાઠના અંતરમાં અષ્ટકના શ્રવણથી અપૂર્વ શાંતિ રેલાઈ ગઈ. મંહિરમાંથી બહાર નીકળીને, એમણે એ વિદ્યાર્થીઓના જથેષ્ટખંડુ મોહનલાલનો સંપર્ક સાદ્યો; વડોહરામાં શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થીઓની શ્રદ્ધાસ કેવી સંસ્થા ચાલે છે એ જાળીને, એમને ધંદો આન દ થયો. એમની દંદણ તો આશ્રમમાં દાખલ થવાની હતી, પણ પિતાની આધિક સ્થિતિ બધું સારી ન હતી; જમીન થોડી હતી, એટલે અભ્યાસ કરીને કોઈ સારી નોકરી ધરે લાગી જવાની જરૂર હતી. એ હેતુથી જ, પિતાની દંદણ અમાણે અભ્યાસ કરવા એ વડોહરા આવ્યા હતા; અને અર્થમાં કરકસર થાય એ હેતુથી સગાને ત્યાં રહીને અભ્યાસ કરતા હતા. એરંકે, આશ્રમમાં વિદ્યાર્થી તરીકે દાખલ થવાની દંદણને મનમાં સમાવી હીંદી; પણ બીજાજ દિવસથી સંધ્યા સમયે આશ્રમમાં નિયમિત આવવાનું એમણે શરૂ કર્યું.

થીજા અઠવાડિયે જ, હ્યાગુશ્રી શુકુજ આશ્રમમાં પદ્ધાર્ય. મોહનલાલ, ઉમેહલાઠને એમની પાસે લઈ ગયા અને એ ક્યાંના વતની છે અને વડોહરામાં શું લણે છે, એની વિગતો કહી.

“પણ મોહનલાલ ! એમનાં માતાપિતા ચુસ્ત વેણુવ છે, એ હડીકત તમે કેમ કહેતા નથી ?” હ્યાગુશ્રીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

મોહનલાલ અને ઉમેહલાઈ બન્નેના આંશ્વર્યનો પાર ન રહ્યો. ઉમેહલાઠના અંગતજીવનની આ વાત હ્યાગુશ્રીને કોણે કહી હશે, એના વિચારમાં અને પડી ગયા.

“પણ ઉમેહલાઈ ! તમારા વેણુવ પિતા હવે તમને મંહિરમાં હર્શન કરવા જતાં, કે આ સંપ્રદાયની બીજી કિયા કરતાં નહિ રેકે. જે

સર્વાંતર્યામી શ્રીહરિ મે તમને આ સંપ્રદાય તરફ લગ્નવાની પ્રેરણ કરી છે, તેમણે જ તમારા પિતાને પણ અંતરમાં રહીને, તમને યોગ્ય વાગે તે માર્ગે જવા દેવાની પણ પ્રેરણ કરી છે. લગ્નવાને તમારા ઉપર હ્યા કરીને, તમારા શુદ્ધનમાંથી એક ભોટો અંતરાય આમ અનાયાસેજ હુર કર્યો છે.” હ્યાણુશ્રીએ ગંભીર અવાજે કહ્યું.

પેતે શ્રીચામિનારાયણ સંપ્રદાય અહણ કર્યો તો, પિતા આડ આવશે અને ચૈધે ભરશે અને કદાચ ભજુવાનું પડતું મૂકાવીને ઘેર પાછે એલાલી લેશે. એવી ભીતિ ડાઉં ડાઉં ઉમેદભાઈના મનમાં વર્તતી હતી. હ્યાણુશ્રીના શાખાનો સાંભળતાજ એ લંતિ હુર થઈ ગઈ.

“હ્યાણુશ્રી ! આપ મને સંપ્રદાયનો આશ્રિત જ્ઞાનવાની રૂપા કરો.” ઉમેદભાઈએ હૃદાય લેણીને કહ્યું.

બીજા દિવસે સવારે હ્યાણુશ્રી, ઉમેદભાઈને લઈને મંહિરમાં ગયા. પુરાણી રધુલીચચરણદુઃખાસજી, એ વાગતે મંહિરમાં હતા-આશ્રમ જોવા માટે જ આસ આજ્યા હતા. હ્યાણુશ્રીની વિનંતીથી, પુરાણીએ ઉમેદભાઈને પંચવતમાન ધરાવ્યા; ઉમેદભાઈ સત્સંગના આશ્રિત થયા. સાંજે સાડા પાંચ વાગે, પુરાણી આશ્રમમાં પાચાર્યા, આશ્રમના ખાડે ખાડે પુરાણી ક્ર્યા, વિદ્યાર્થીએને જત જતના પ્રશ્નો પૂછ્યા. સવાચ વાગે, જ્યારે સાંજના બોજન માટે વિદ્યાર્થીએની પંક્તિ થઈ રહ્યા રે, બોજનથંડમાં એ આસ આજ્યા; જગવન્નામની ધૂન અને વષ્ણુાશ્રમ ધર્મતું પાલન, અપૂર્વ શિસ્ત અને સુંદર સ્વચ્છતા, એ અધું લેઈને પુરાણીને ખૂબ સંતોષ થયો. વિદ્યાર્થીએ સાથે એ સંદ્યા આરતીમાં જોડાયા; સંદ્યા આરતી પણી, એમણે દરેક વિદ્યાર્થીને પોતાના શુલગિધ્યૂર્વક શિક્ષાપત્રી (નાનો ગુરુકો) લેટ આપી. ઉમેદભાઈને પણ શિક્ષાપત્રીની એક પ્રત લેટ આપી.

આ પ્રસંગ પછી, ઉમેદભાઈ ધર્મજ ગયા. એમના કંઠમાં તુળસીની એવડી કંડી તથા કપાળમાં ઉર્ધ્વર્ધું તિલક અને ચાંદ્લો લેઈને, એમના પિતા બધી વાત સમજુ ગયા. પિતા કંઈ પૂછપણ કરે તે પહેલાં જ, ઉમેદભાઈએ વડોદરામાં આશ્રમમાં બનેલી હુકીકત અવિસ્તાર કહી ચંબળાવી. પિતાએ ખૂબ શાંતિથી બધી વાત સાંલળી. પિતા કંઈ બોલ્યા

નહિ અને બધી વાત સાંભળી; એટલે, ઉમેદભાઈના મનમાં ખૂબ હિંમત આવી. પછી, જ્યારે એ વડોદરા પાણ જવા તૈયાર થયા ત્યારે, પોતાના નાનાભાઈ પ્રભુદાસને આશ્રમમાં દાખલ કરવાની વિનંતી કરી. પિતા કંઈ જોયા નહિ, પણ માતાએ ઉમેદભાઈની વાતને વધાની લીધી.

“આવા આશ્રમમાં પ્રભુદાસને દાખલ કરીએ તો, એનું જુવન ધર્મ-સંસ્કારથી ખૂબ સુધરી જાય. જ્યારે જતો.” માતાએ પિતા સાંસું જોઈને કહ્યું.

“બલે.” જોવિંદભાઈએ તરતજ સંમતિ દાખલી અને પહેલા સત્રશી, પ્રભુદાસ વડોદરામાં આશ્રમમાં દાખલ થયો.

એ પછી કુરીથી જ્યારે હ્યાળુશ્રી આશ્રમમાં પદ્ધાર્યા ત્યારે, ઉમેદભાઈની છેદ્વા વર્ષની વાર્ષિક પરીક્ષા પૂરી થઈ હતી. ઉત્તરપણે સારા લભાયા ન હતા અને પ્રાચ્યોગિક પરીક્ષા પણ સતોષકારક આપાઈ ન હતી. પરીક્ષામાં નપાસ થવાશે, એ વિચારમાંથી બીજી અનેક વિચિત્ર વિચારે ઉમેદભાઈના મનમાં જોલારતા હતા. હ્યાળુશ્રી બચાવર એજ સમેત વડોદરામાં પદ્ધાર્યા હતા. રાતે હ્યાળુશ્રીને મળતાં, ઉમેદભાઈની આંખમાં આંસુ જીલારાયા.

“ઉમેદભાઈ! તમે શૂરવીર છો. આમ, રડાતું હશે? પણ રડોછો શા માટે? પરીક્ષામાં નપાસ થવાની થીક લાગે છે? પણ, તમે નપાસ થવાના છો. એવું તમને કયા જોશાએ કહ્યું છે?” નાથજુલાઈએ મંદમંદ હાસ્ય કરતાં પૂછ્યું.

“એપણે સારાં ગયાં નથી અને પણેગો સતોષકારક થયા નથી.” ઉમેદભાઈએ રડતા સ્વરે કહ્યું.

“પણ તેથી તમે નપાસ થવાના છો, એવું શા માટે માનો છો? જળવાનની તમાર ઉપર પૂર્ણિકૃપા છે, તમે પાસ થશો.” હ્યાળુશ્રીએ અહૃતુકી કૃપા વર્ષાવતાં કહ્યું.

ઉમેદભાઈ તો તરતજ જોલા થયા. આંખમાં હર્ષનાં આંસુ સાથે, એમણે હ્યાળુશ્રીને સાણાંગ હંડવતું પ્રભુદાસ કર્યા.

હ્યાળુશ્રી ત્યારે આશ્રમમાં બારેક દિવસ રોકાયા હતા. શોડ દિવસોમાં પરિણામ જાહેર થયું; ઉમેદભાઈ પાસ થયા. હ્યાળુશ્રીની આજાથી ઉમેદભાઈ મંહિરમાં હર્ષન કરવા ગયા; સવા ડફિગો, શ્રીકૃષ્ણ અને સવાશોશ સાકર લેત ધર્યાં અને પછી આશ્રમમાં આવીને હ્યાળુશ્રીને સાથાંગ હંવતું કરીને પગે લાગ્યાં.

“ઉમેદભાઈ! પોતાના મનને પોતાની ધૂંઘા પ્રમાણે વર્તાવણું, એ શૂર્વીર લડતનું લક્ષણું છે. અત્યાર સુધી, તમે પરીક્ષામાં પાસ થવાની ચિત્તા કરતા હતા; હવે પાસ થઈને શું કરીશું એની ચિત્તા કરવા લાગ્યા?”
હ્યાળુશ્રીએ કહ્યું.

“હ્યાળુશ્રી! મારા પિતાની આધિક સ્થિતિ સારી નથી; જમીન શ્રાદ્ધી છે, એટલે, લઘ્નિને નોકરી ધર્યો કર્યા સિવાય મારે છૂટકો નથી. અહીં રંગ કામનું નાનુ કારખાનું કેઠની લાગીદારીમાં કાડું તો ચાલે ખરું; પણ....” ઉમેદભાઈ આગળ બોલતાં અટકી ગયા.

“પણ, તમારે એ વિચાર ખરખર નથી; છતાં, પિતા વગેરેના સંતોષ ખાતર અગતચે કરી જુઓ. શોડ અનુભવ પછી, તમારે ખરખર શું કરવાની જરૂર છે તેનો કંઈક ખ્યાલ આવશે.” હ્યાળુશ્રીએ અગમ્ય વાણી ઉચ્ચારતાં કહ્યું.

એ પછી, ઉમેદભાઈએ એક લાઇની લાગીદારીમાં કાર્યકારી લાગીદાર તરીકે રંગકામની એક હુકાન શરૂ કરી; પણ, શોડ વખતમાં જ એ લાગીદારી અને હુકાન બંધ કરવાના પ્રસંગ આવ્યો. એ બાદ, એમણે એક પછી એક ચેમ એ જગ્યાએ ખાનગી નોકરી સ્વીકારી; પણ તેમાંથી મન ગોઢયું નહિ. મનોમન એ મૂંજાયા. બીજુ વાર એ અરસામાં હ્યાળુશ્રી કરીથી વડેહરા પદ્ધાર્યા. ઉમેદભાઈ એમને પગે લાગી એડા. હ્યાળુશ્રી એમના સામું નોઈ રહ્યા.

“કેમ ઉમેદભાઈ! ધંધા અને નોકરીના અખતરા કરી જેયા ને?”
હ્યાળુશ્રીએ મંહમંહ હસતાં કહ્યું.

ઉમેદભાઈએ પોતાની બધી વાત અથેતિ કરી.

“ભગવાને તમારી પાસે રંગકામનો કોર્ટ કરાયો છે; એટલે, તમારે રંગવાનું જ કામ કરવાનું છે એ અદુઃપણ, તે જગતની વસ્તુ યા પદાર્થને રંગવાનું નહિ, પણ જગતના જીવોને ભગવાનની અકિલાના રંગથી રંગવાનું કામ કરવા માટે કરવેલો છે.” દ્વારુંશ્રીએ ગંભીરજ્ઞાવે કહ્યું.

“પણ નિર્વાહ કેવી રીતે કરવો ?” ઉમેહભાઈથી સહજ જ્વાબાવે આવી જવાયું—પૂર્ણી જવાયું.

“જે જગતનો નિર્વાહ કરેછે તે શું તમારો નિર્વાહ નહિ કરે ? જે ભગવાનની કુદુરમાં રહે છે, તેના ચોગક્ષેમની દિક્કર ભગવાન પેતે કરે છે. તમે જો ભગવાનને કાયમ રાખોતો, લક્ષ્મીજીતો ભગવાન નારાયણનાં પણી છે, તે પણ નારાયણની પાછળ આપોઆપજ તમારી પાસે આવીને ઊભાં રહેશે. તમારા પિતા પાસે જમીન ઢોડી છે, એ વાત અરી; પણ, એ તો ધર્મજ્ઞાને ? અન્યત્ર તમને ભગવાન મોટા જથ્થામાં જમીન મેળવી આપે તો કેવું ? તમને ભગવાને આ દેહ આપ્યો છે તો, એ વડે મુસુકુ જીવોને ભગવદ્ગુરુકિલાવના રંગથી રંગવાનું કામ તમે કરો, એ તમારા જીવનનું કર્તાબ છે.” દ્વારુંશ્રીએ કહ્યું.

“દ્વારુંશ્રી ! આપ કહેઓ એ વાત અરાખર છે. પણ, હું તો ભાગોળા સુધી અણ્યો છું; શાસ્ત્રોનું મને કંઈ જાન નથી, શાસ્ત્રોના જાનની વાતો કેમ કરવી, એ મને આવડતું નથી. હું શી રીતે ધીજાઓને ભગવાનની અકિલાના રંગથી રંગી શાકું, એ મને સમજતું નથી.” ઉમેહભાઈએ ફરીથી હાથ જોડીને કહ્યું.

“ઉમેહલાઈ ! વિદ્યા, વાણી અને બુદ્ધિના દાતા, એકમાદ્ર પરમાત્મા જ છે. પરમાત્માને મૂકીને, આપ અંગે જે વિદ્યા મેળવે છે, તે શાસ્ત્રી પંડિત અને વિદ્યાન કહેવાય છે ખરા, પણ એનામાં ભાષાની અલાક અને આડાખર સિવાય ધીજું કંઈ જ હોતું નથી, હૃદયના શુદ્ધ ભાવનો એનામાં સર્વથા અલાવ હોય છે. જે ભગવાનને આગળ રાખીને એલે છે, જે ભગવાનને પ્રસાન કરવા માટે જ એલે છે, અને જે ભગવાનની આજા પ્રમ હું જ એલે છે, એની વાણીમાં જેવું પ્રાસાદિક ધળ હોય છે, તેવું ધળ જગતમાં મોટા ગાઠા મહોપાદ્યાયો અને વાચનપત્રિયોના શાખમાં કઢી હોતું નથી.

પરિતની વાણી, એનું પોતાનું જ શ્રેય સાધી શકૃતી નથી, પછી ખીળાનું શ્રેય શી રીતે સાધી શકે? અહુમાં અને આસક્તિના લાવેનો ત્યાગ કરીને, કેવળ પરમેશ્વર પ્રિત્યશે' જ, જે શ્રીહરિની કથા અને કીર્તાન કરે છે, તે પોતે તરે છે અને એના સંબંધમાં ભાવથી આવનાર અન્ય સર્વાં પણ તારે છે. દેહનિર્વાહની ચિંતા છેડીને, પ્રગટ લગ્બાનની લક્ષિતના ભાવરં ગથી મુસુકુને રંગવાનું કામ હુયે તમે શરૂ કર્યો; લગ્બાનને સહા પ્રત્યક્ષ રાગજો, એ તમને સર્વરીતે સહાય કરશે." દ્યાળું શ્રીએ અંતરિક્ષમાં જોતા હોય તેમ અલૌકિક સ્વરે કહ્યું.

આ અલૌકિક શાષ્ટ્રોચ્ચ, ઉમેદભાઈના જીવનમાં ભારે પરિવર્તન આપ્યું. પછી એ ધર્મજ ગયા ત્યારે, એ જુના ઉમેદભાઈન હતા; પરાત્પર પરથ્રણનું સાધ્યમ્ય પામેલા ઓત્ત્રિય અને પ્રફનિષ સર્વાંશુકુની કૃપાદિષ્ટના કારણે, લગ્બાને એમના ઉપર અહેતુકી કૃપા વર્ધાવી અને વિલક્ષણ બળ એમનામાં પ્રેર્યું. એથી જ અરેગર બલિષ અન્યા હતા. ઉમેદભાઈ મરીને એ લગતલું થયા અને યાવજજીવન લગતલું નામેજ પછી જાણીતા રહ્યા.

ઉમેદભાઈની જેમ, જેમના જીવનમાં ભારે પરિવર્તન આપ્યું હતું એવા નારાયણુરાવ હરિ જોડીકરણની વાત પણ વડોદરાના શ્રી સત્સંગ વિદ્યાર્થીઓના જીવન સાથે સંઝાયેલી છે. ઉમેદભાઈ જેમ નારાયણુરાવ પણ આશ્રમમાં દાગલ થયેલા વિદ્યાર્થીન હતા. એ સીનોરના વતની હતા, કુદુંબ ખાનદાન અને સંસ્કારી હતું; એમના મોટાભાઈ માધવરાવ, દિશ્વરલાલ સાથે એક ચોરડીમાં રહીને વડોદરા કોલેજમાં લાભ્યતા હતા. નારાયણુરાવની મુખાડુત મધુર અને આકર્ષક હતી, પણ તેથીય વધુ મધુર અને વધુ આકર્ષક એમનો કંઠ હતો. માતાપિતાને બાદ્યાવસ્થામાં શુમારી હેવાના કારણે હોય, યા થીજ કારણે હોય, પણ નારાયણુરાવ મેટ્રિક સુખીજ અભ્યાસ કરી શક્યા હતા. પણ, એમના જીવનમાં એક મહત્વાકંક્ષા હતી મરાડી રંગભૂમિના મહાન અલિનેતા થવાની. એમના અને મોટાભાઈઓને આ વાત જરાય ગમતી ન હતી. નાટકનો વ્યવસાય સ્વીકારવાથી, કુળનું ગૌરવ હણ્યાય છે, એનું એ માનતા હતા. એમણે નારાયણુરાવને લંનની એડી પહેરાની હેવાનો અને એ રીતે નાટકની હુનિયામાંથી પાછા વાગવાનો નિર્ધાર કર્યો. નારાયણુરાવને દાખાં

કે, લગ્ન કર્શવાથી પોતાની મહત્વાંકાંક્ષા પર પાણી કરી વળશે. આ કારણે, ધરમાં ગણે ભાઈઓ વચ્ચે તીવ્યા શાખાની રોજ આપડે થતી હતી. નારાયણુરાવને લેખક સાથે સારો સ્નેહભાવ હતો; નારાયણુરાવે લેખકને બધી વાત કરી અને તે સાથે જ આશ્રમમાં આવવાનું શરૂ કર્યું.

એક હિસેદ્ધાળુશ્રી આશ્રમમાં પદ્માર્થા ત્યારે, લેખક, જેષંધુની પરવાનગી લઈને, નારાયણુરાવને દ્વાળુશ્રી પાસે લઈ ગયો. અને પરિવ્યક્તિ આપવાનો શરૂ કર્યો.

“રમેશ ! નારાયણુનો પરિવ્યક્તિ આપવાની જરૂર નથી; તુ જાણતો નહિ હોય, પણ એ તો આપણા જ છે અને મારી પાસે રહેવાનો છે.” દ્વાળુશ્રીએ મંહમંહ હાસ્ય કરતાં હતું.

દ્વાળુશ્રીના શાખાની સાંભળીને, અમને બન્નોને સાચ્ચિયું આપાંદ થયો; પણ, એના અર્થ અસાધર સમજારો નહિ. એ હિસેદ્ધ સાયંપ્રાર્થના પછી મળેલી સાભામાં, દ્વાળુશ્રીએ “નિકામતની જીવનમાં આવશ્યકતા” એ વિષય ઉપર જૂથ મનતીય પ્રવચન કર્યું. મંત્રમુજધ અનીને, નારાયણુરાવે એ પ્રવચન સાંભળ્યું. એ રાતે વેર જતા પહેલાં, એમણે મને પોતાના એ નિર્ધાર જાહેર કર્યા—“પહેલો નિયાર હુંતા નારુકની રંગભૂમિના અલિનેતા થવાની દ્રિંઢાને કાયમ માટે તિલાંજલિ આપવી, અને બીજો નિર્ધાર હુંતા, આજુવન અદ્ભુતાર્થિતનું પાલન કરવું.” પહેલા નિર્ધારથી લેખકને જૂથ આપાંદ થયો, પણ બીજો નિયાર સાંભળીને લેખક અવાક થઈ ગયો. પણ, વહુ વાત થાય તે પહેલાંજ નારાયણુરાવ વેર જતા રહ્યા. રાતે ભાઈઓને એમણે પોતાના નિર્ધારનો કથારે કર્યો હોય તે કારણે હોય. યા બીજી ગમે તે કારણે હોય, પણ એમના બન્ને લાઈએ દ્વાળુશ્રીને મળવા માટે બીજા હિસેદ્ધ સવારે જ આશ્રમમાં આસ આવ્યા. દ્વાળુશ્રી પાસેથી એકજ વખત પ્રવચન સાભળીને, નારાયણુરાવે રંગભૂમિના અલિનેતા થવાનો પોતાનો નિર્ધાર છોડી તીવ્યો એ માટે, બન્ને ગણે, દ્વાળુશ્રીનો ઘણો. ઘણો આલાર મન્યો; પણ, આજુવન અદ્ભુતાર્થિતનું પાલન કરવાનો બીજો નિર્ધાર સાંભળીને લારે આધાત થયો છે એમ કહીને, એ લગ્ન કરવા ચંભત થાય, એવું કરવાની હાથ જોઈને વિનંતી કરી. નારાયણુરાવ બન્ને ભાઈએની સાથેજ આવ્યા હતા.

“નારાયણુચાવ તો હજુ નાના હેખાય છે. એમનો અભ્યાસ પૂર્ણે। થઈ ગયો? એમની લગ્નની વધ વીતી ગઈ છે?” દ્વારુશ્રીએ સહજ-લાવે પૂછ્યું.

“અભ્યાસ તો ચાલુ છે, પણ આગળ લણે એમ લાગતું નથી; લગ્નવધમાં તો બંનું હજુ હવે પ્રવેશ કરે છે; પણ અમારું ઘર આનંદાન ગણ્યું છે, અટલે ઘણાં માગાં આવે છે.” મૈટોલાઈ રામરાવે કહ્યું.

“જાણ્યે નમારે એને વહેંદો પરણુવી હેવો છે એમને? તમને બીડ હતી કે એ નાયકમાં જોડાશે, એ બીડ તો હવે રહી નથી. પણ, વહેંદું લગ્ન કરવાનો શું અર્થ છે?” દ્વારુશ્રીએ પૂછ્યું.

આ વાતનો એમની પાસે જવાબ ન હતો.

“માધવરાવ! જગતમાં ડલેવાય છે કે, જન્મ, મરણ એને પરણ એ પરમાત્માના હૃદયમાં છે, જો ક્યારે થાય એ એની ધૂંઘાની વાત છે; માણુસ તો એમાં નિમિત્તમાત્ર છે, ચેં ડોડમાન્યતા સંપૂર્ણ સત્ય છે. નારાયણુચાવને પરણુવવાની હમણાં તમે ઉતાવળા ન કરો તંત્ત સારુ” દ્વારુશ્રીએ ગંભીરની રીતે કહ્યું.

દ્વારુશ્રીની આ વાતનો પણ એમની પાસે જવાબ ન હતો. ગ્રણે ભાઈઓ વેર ગયા. પણ એ વાતથી ગણું લાઈઓમાંથી એકેયને નંતોષ થયો નહિ. દ્વારુશ્રીના શર્ષદ્દાનાં અર્થ હરેકે પેતપોતાની દિષ્ટિંગ ગુઢો-ગુઢો કર્યાં હતો.

એ હિવસે સાંજે દ્વારુશ્રી ઉમરેડ પદ્ધાઓ લ્યારે સ્ટેશન ઉપર વિદ્યા આપવાન મારે નારાયણુચાવ પણ હજાન હતા; એમની આંખમાં આંસુ ઊસરાઈ રહ્યા હતાં. “નારાયણ! રીશ નહિ. શ્રીહરિ કે કંઈ કરે છે-કરી રહ્યા છે, તે નારાહિત મારે જ કરે છે-કરી રહ્યા છે, એવો દઠ વિદ્યાસ રાખજો. જે ભગવાન ઉપર પૂર્ણ વિદ્યાસ રાખે છે, તેને જીવનમાં સહન કરવાનો પ્રસંગ કરી આવતો નથી.” દ્વારુશ્રીએ અલયવર દાખવતાં કહ્યું. એને ગાડી જિપ્પડી.

પાછા ક્રસ્તાં, આપે રહ્યે, નારાયણુચાવ એક શાખ સર્વોચ્ચ ગોડ્યા નહિ. આશ્રમ આવતાં છૂટા પડ્યા ત્ય.રે, એ ઇક્કું હસ્યા. દ્વારુશ્રીએ

એ કહ્યું એનો ગુણથી એ સમજુ રાક્યા ન હતા. એમના મનમાં વારંવાર પ્રશ્ન જિઠ્યો, “ભાઈઓના આથહને વશ થઈને, દ્વાળુંશી કહ્યા લખનું અંધન સ્વીકારી લેવાનું પોતાને કહે તો કે?” એમને મનમાંને મનમાં એ પ્રશ્નનો જવાબ કર્યો કે, તો તો આજુવન અધ્યાર્થીવતનું પાલન કરવાને નિર્ધાર નિર્ણય ક જાય. વળી, મનમાં પ્રશ્ન જિઠ્યો, “પોતાના નિર્ધારને જે તું વળગી રહે છે તો, દ્વાળુંશીની આજાનો લંગ થાય છે. દ્વાળુંશીની આજાનો લંગ કરીને પોતાના નિર્ધારને વળગી રહેલું, શું એચ્કડુર ગણ્ય?” પ્રશ્નનો જવાબ, ઘડીમાં “ના,” તો ઘડીમાં “હા,” તો ઘડીમાં “કંઈ નહિ,” એવો આવતો. એવી દ્વિધાલરી ભાંજગડમાં રાત ચીતી ગઈ.

બીજા દિવસે, સાંજની સૌશાદ્ર એકસપ્રેસમાં એ વડોદરા છેડી ગયા. જ્તા પહેલાં પોતાની પથારીમાં એક ચિઠ્ઠી મુકૃતા ગયા, “અધ્યાર્થીવતનું આજુવન પાલન કરવા માટે જાડું હું.”

દ્વાળુંશીની આજાથી ઈશ્વરલાલે, ત્યારે નડીચાહમાં વકીલાત કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. નડીચાહ ત્યારે ઈશ્વરલાલ માટે સાપ અજાણ્યો પ્રદેશ હતો. વકીલાતના ધંધામાં ત્યારે ઉચ્ચ રૂપર્થા હતી; વગવનીલાવાળા વકીલા પણ ધર્થે વિકસાનીને જમાવવામાં મુરકેલી અનુભવતા હતા. પણ ઈશ્વરલાલે, દ્વાળુંશીની આજાને ઊર્જા જાતના પ્રશ્ન કે વિચાર કર્યા સિવાય, તરત જ શિરસાપંચ કરી હતી. વકીલાતના ધંધામાં નહે એવી ઈશ્વરલાલને બોજુ પણ એક શારીરિક મુરકેલી હતી; એમની જુલ કેરલીક વાગત અચકાતી હતી. વકીલાતના ધંધામાં હાજર જવાબા વાયણતા, એ પહેલો આવર્યક શુષુ ગણ્ય છે. પણ, એમના ઉપર અગવાન અને અગવાનનું સાધર્ય પામેલા સત્પુરુષ હૃપાદાદિ કરે છે, તે હૃમાલય જંબી મેટી મુરકેલીઓ પણ સહેલાંથી પાર કરી શકે છે. ઓડા વાગતમાં જ, ઈશ્વરલાલ, નડીચાહ અને એડા શુદ્ધામાં સત્ય, ધર્મ અને નાયનિકાવાળા પ્રમાણિક અને અગવદુંભકત વકીલ તરીકે જાળ્યાતા થયા.

અન્ને ભાઈઓ, નારાયણરાવની ચિઠ્ઠી લઈને નડીચાહ આંધ્યા. ઈશ્વરલાલ અન્ને ભાઈઓ સાથે દ્વાળુંશી પાસે ઉમરેઠ ગયા. દ્વાળુંશીને પગે લાગીને અન્ને ભાઈઓએ ગજવામાંથી ચિઠ્ઠી કાઢી. પણ ચિઠ્ઠી તરફ નેયા સિવાય જ દ્વાળુંશી હસ્યા.

“નારાયણુરાવ પ્રક્ષયર્થતતું આજુવન પાલન કરવા માટે જતો રહ્યો છે ખુને ? તમે ચિંતા ન કરશો. એ થોડા વખત પછી જરૂર પાછા આવશો.” દ્વાર્ગુશ્રીએ કહ્યું.

“ભાઈજી ? નારાયણ આમ જતો રહ્યો એટલે અમારી પ્રતિકાને ભારે ઘાંઝો પહોંચ્યો છે. કોણે ગમે તેમ જોણે છે.” માટાભાઈ રામરાવે કહ્યું.

“રામરાવ ! નારાયણે તમારા ધરની કે તમારી પ્રતિકાને ઘાંઝો પહોંચ્યે અનું કોઈ કામ કર્યું નથી. તમે કે ચિંતી ગજવામાં લઈને કર્યો છો. તો તે ઉપરથી તો એ માનવજીવનના એક મહાત્માની ચિંદ્ર માટે ગયો છે, એમ સ્પષ્ટ થાય છે. કે પ્રત માખુસને ઉન્નત બનાવે છે તેતું પાલન કરવું એ ભારે ગૌરવ આપાવે એવી વાત કહેવાય. એમાં કુળની પ્રતિકાની હાનિ શી રીતે થાય છે ?” દ્વાર્ગુશ્રીએ ગુછ્યું.

“પણ એ કયાં ગયો છે એ કાંયું હોત તો સાચું થાત.” રામરાવે કહ્યું.

“જ્યાં ગયો હુશે ત્યાં. પણ, જ્યાં એ પ્રતતું પાલન કરવું સુગમ થાય ત્યાં ગયો હુશે ને ? એ થોડા વખત પછી જરૂર પાછા આવશો. તમે નવિન રહો.” દ્વાર્ગુશ્રીએ કહ્યું.

બન્ને ભાઈઓ, હતારા થઈને વડોદરા પાછા ઈર્યા.

નારાયણુરાવ ગઢા પહોંચ્ય.. ત્યાં નૈચિકબતધારી સમર્થ સ્વામી અકારણનંદ પ્રદ્યમાનને એ ભાગ્યા. સંપ્રદાયના ત્યાગી પાસે જ્યારે કોઈ મુસુકુ ત્યાગી થવા માટે આવે ત્યારે, તેને ત્યાગી બનાવવાની ઉતાવળ પહેલાં કઢી કરવામાં આવતી ન હતી. કેવલાક મહિનાઓ સુધી એના વિચાર, વાણી અને વર્તનની ચકાસણી કરવામાં આવે તે પછી જ, તેને ત્યાગી થવા માટે હીદા આપાવતી કે કેમ તેનો નિર્ણય થતો હતો. પ્રદ્યમાનને એ વખતે દેવસેવાન્ના વારો ચાલતો હતો. એટલે, નારાયણુરાવને એમણે દેવસેવાના કાર્યમાં સહાયક તરીકે જોડ્યા અને પછી એમની અધી વાત અક્ષરણનંદ પ્રદ્યમાનને ધીમે ધીમે જાણી લીધી. એમણે તરતજ ઉમરેઠ દ્વાર્ગુશ્રીને પત્ર લખીને નારાયણુરાવ પોતાની પાસે આવ્યાની અભાર આપી. પત્રમાં એમની ત્યાગભાવના અને સેવાવૃત્તિને

વખાણ્યાં; છતાં, સંપ્રેદ્ધાયમાં એ પ્રક્ષયારી ત્યાગી થઈને રહે, એ પોતાને ચોણ્ય લાગતું નથી, એમ જણાવીને શૈડા વખત પછી નારાયણુરાવ ઉમરેઠ આવશો કેમ જણાયું હતું. શૈડા સમય પછી, અક્ષરાનંદ પ્રક્ષયારીની દુંછ અને આશ્રદ્ધી, નારાયણુરાવ ઉમરેઠ પાછા આવ્યા, ઉમરેઠ આવ્યા પછી, એ શૈડા વખત નડીઓઠ રહ્યા અને તે પછી એમણે ઉમરેઠ રહીને, હ્યારામહાહાને ભગવાન શ્રીસ્ત્વામિનારાયણે શ્રીહરિદ્ધિષ્ણુ તામે પોતાનું કે સ્વરૂપ નિત્યપૂજા મટે આપ્યું હતું એ સ્વરૂપની સેવામાં, અને દ્વારાશ્રીની અતુવૃત્તિમાં યાવજીવન પ્રક્ષયર્થીતનું પાતન કરીને ભગવદ્પરાયણ ગોપ લુચન વિતાયું.

પીપળોદ (જિ. પંચમહાલ)ના ક્ષેત્રન માસ્તર, અચ્યતલાલ ગૌરીશાંકર શૈલત, કે ઉમરેઠના વતની હતા અને દ્વારાશ્રીએ સ્થાપેલા શ્રીસ્ત્વામિનારાયણ ભગવત ઉપાસક મંડળ થાને શ્રીસત્સંગ મંડળના આશ સભ્ય હતા તે, ઘણું વખતથી પીપળોદ પચાસવા માટે દ્વારાશ્રીને વિનંતી કરતા હતા. ત્યાંના આસિદન્દ્ર સ્ટેશન માસ્તર મલિબાઈ દેસાઈનો પુત્ર રમણુલાલ આશ્રમમાં રહીને અભ્યાસ કરતો હતો. અચ્યતલાલના ચોગથી મલિબાઈ પણ દ્વારાશ્રી મટે ગુલલાવ સેવતા થયા હતો; અને પોતાના પુત્રના સુખેથી આશ્રમજીવનની વાતો સાંભળીને એમણે પણ, દ્વારાશ્રી આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓને લઈને પીપળોદ પદ્ધારે એવી દુંછ ધાર્યી વખત વ્યક્તત કરી હતી. ત્યાંના અચ્યતલાલ વેપારી, ગિરજાશાહ કર અંભાલાલ વ્રિંદી પણ, જન્નને ક્ષેત્રન માસ્તરના ચોગથી દ્વારાશ્રી પોતાને ત્યાં પીપળોદ આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓને લઈને પદ્ધારે એવી ઘણું વખતથી દુંછ સેવતા હતા. ગિરજાશાહ કર ઇથે સત્તસંગી હતા; વેપાર ધંધાને કારણે, પીપળોદ આજુભાજુના પંદર વીસ જામના લોકોમાં એ સારુ માનપાન ધરાવતા હતા. આ નણે જણુની તપક્ષીયા એક હિવસે આખરે ઝણી.

એક વખત રવિવારને જેડીન સોમવારની રન આવી, એ ચોગ જોઈને, દ્વારાશ્રીએ બદ્ધ વિદ્યાર્થીઓને લઈને રવિવારે સવારે શૈલગાડી માર્દીતે પીપળોદ આવવાના કેટથિંદુ મોહનલાલને પત્ર લાણ્યો. એ આદેશ પ્રમાણે, આશ્રમના બદ્ધ વિદ્યાર્થીઓને લઈને કેટથિંદુ મોહનલાલ રવિવારે સવારે ફેરોક વાણે પીપળોદ આવ્યા, એ પણ્ણેલાં અધ્યા કલાક

અગાઉ, દ્વારુંશી પણ ઉમરેછથી નોંધ પીપળોદ પદ્ધાર્યા, ગિરલશાંકરનાં એ મકાનના જોડાંઓ હતાં; એક મકાનમાં એ રહેતા હતા અને બીજામાં હુકાન ચલાવતા હતા. પોતાનું રંધેવાનું વિશાળ મકાન એમણે દ્વારુંશીની ગાનસલા અને નિવાસ માટે ખાલી કર્યું હતું. વિદ્યાર્થીઓનો ઉતારો બીજી સ્વતંત્ર મકાનમાં રાખ્યો હતો.

એ દિવસે અપોરે એ વાય્યે, એમણે દાખેદી સલામાં પીપળોહના ધણ્યા વેપારીએ અને નગરજનનો ઉપરાંત, આજુભાજુનાં દ્વાર બાર ગામભાઈ સિરાર એ રી ભાજુસો, એ મેદાલાગે આહિવાન્ની રખારી કેમના હતા તે પણ આચ્યા હતા. આ વેકેમાં જલજલનાં વ્યસનો હતો, પણ એ બધામાં “પીવાનું વ્યસન” વધારે હતું. એમની તોછડી લાગે એવી જોડીમાં જેને ઉચ્ચ અને સંકારી વેકે એથેથ્ય શાખ કરે તેવા શાખાં ઘણીવાર અનાયાસે આવતા હત. સલામાં શરૂઆતમાં આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓએ “શ્રીનીલકંઠ ! હરિદ્રાળ ! હરે ! દાદાળો !” વસ્તુંતિલબક્તિ છદના એ અષ્ટકનું સમૂહ ગાન કર્યું; અને પછી, “મન મોહ રૂળે, રામ મંગે, નિર્મણ હરિજનના સંગથી” — એ કીર્તન ગાયું. દ્વારુંશીએ એ પછી “દુદુનમાં આદાદશુદ્ધ - અનાદિકર્ણી, કરતો સચ્યા આદાર તથા શાખાદિકર્ણી કરતો | વિષયોના બુકમ આહાર બનને પ્રકરણના આહારની શુદ્ધ અને નિર્યાસ-નિર્ષાસનાની આવશ્યકતા થાંને ઉપયોગિતા ઉપર પણ કલાક સુધી ઝૂખ મનનીય પ્રવચન, કટિફાસ પુરાણામાંથી વાણુ દ્વારા દર્શાનો રાંકિને કર્યું. સાઝાનો ઉપર આ પ્રવચનની અતિ સુંદર અસર થઈ. સલામાં એંદલા કેદલાડ વેપારીએ અને નગરજનનોએ ખુદીનીતે પોતાની અશુદ્ધ આહારની ટેવોના અને વ્યસનેના એકસાર કથો અને એનો ત્યાગ કરવાના સંકદ્ય જાહેર કર્યો. આજુભાજુના ગામોમાંથી આવેલા આમચાસીએ, એમને પીવાનું ખાસ વ્યસન હતું તે બધાએ તો એ વ્યસનનો ત્યાગ કરવાની પ્રતિજા દીધી; એટદું જ નહિ પણ, પોતાને સંપ્રદાયના આશ્રિત બનાવવાની આશ્રહભરી વિનંતી કરી. થોડા દિવસો પછી આવી રહેલી મુણ્ઠિમાના દિવસે, એ બધાને પંચમતમાન ધરાવીને આશ્રિત બનાવવા માટે વડતાલ લઈ આવવાનું દ્વારુંશીએ અચ્યરતલાલ અને ગિરલશાંકરને કહ્યું. ગિરલશાંકર સાચા કલ્સંગી હતા, પણ એમને તાં કથાવતાં વગેરે પ્રસંગે, સીપુરુષો લેગા એસીને કથા-

કીર્તન કરતા હતા. એમણે પણ એ દ્વિવસથી એ હાનિકારક અયોજ્ય પ્રથાનો ત્યાગ કરવાનું જાહેર કર્યું. વેપારીઓ અને નગરજનોના આચહણી, એ દ્વિવસે રાત્રે આઈ વાગ્યે, નગરના ચોકમાં એક જાહેરસલા ચોજવામાં આવી. અપોરે સલામાં હુલ્લર રંડેલા સોકેના આચહણી, આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓએ જાહેરસલામાં “મન મોહ રોણ, રામ મળે” એ કીર્તન કુરીથી સમૃહમાં ગાયું. કીર્તનગાનનાં, હાર્મેનિયમ, તથલા કે તંબૂરો કોઈપણ પ્રકારના સાજ્ઞાનો સાથ ન હતો, પણ એકવીસ વિદ્યાર્થીઓના કંઈ જાણે એકજ હોય તેમ, એક સરળા આરોહ, અવરોહ અને તાલ-પૂર્વક, પણ ભગવત્મૂર્તિમાં મનની રુચિને પરાવીને કીર્તનનું ગાન થતું હતું. એ સાંસારિને, શ્રીતાજ્જનો આવવિભાર બની ગયા. એ સલામાં, દ્વાગુશ્રીએ “ઉષણમાં સત્સંગની આવશ્યકતા.” ઉપર ખૂબ સુંદર પ્રવચન કર્યું.

બીજા દ્વિવસે અપોરે હોઠ વગે, ગિરજાશાહીના રહેવાના મકાનમાં કુરીથી સલાહર્સાં આવી. આગલા દ્વિવસે રાત્રે જાહેરસલા થઈ હતી એ કારણે હોય, યા બીજા કોઈ કરણે હોય, પણ અત્યારે સલાસ્થાન સાંકદું પડ્યું. મકાનની બહારની અડંગી ઉધાડી ચોસરી અને એની આગળ બાહુડોને એસવા માટે બાંધવા નીચેની જગ્યાએથી ઠેઠ જાહેરસટા સુધી ઝાડે જ્યાં જગ્યા લોઈ ત્યાં એકા. દ્વાગુશ્રીએ આ સલામાં “માનવહેણની હુર્લબના અને ઉષણનું ધૈર્ય” એ વિષય ઉપર દાખલા દ્ધીંતો ટાંકીને ખૂબ મનનીય પ્રવચન કર્યું. પાંચ વાગ્યાની ગાડીમાં વિદ્યાર્થીઓને વડોદરા પાછા કરવાનું હતું એરસે સવા ચાર વાગ્યે, સલાહસર્જન કરવામાં આવી.

ગાડી આવવાનો સમય થયો; વિદ્યાય વળતે, શ્રીસત્સંગ મંડળના આદ્યસભ્ય તરીકે અચરણલાલસાઈ શેલતને જગ્યારે આશ્રમના વિદ્યાર્થી એચે માણું નમાવીને વંદન કર્યાં ત્યારે, એમની આંગમાં હર્ષનાં આંસુ અલારાયાં. નાના મોટા ફરેક નિવાર્થિને એ અતિપ્રેમથી લેરી પડ્યા અને પછી, એમણે પણ ફરેક વિદ્યાર્થિને નીચા નમીને વંદન કર્યાં. અને પછી, એ બધાએ, “એકમેઝ માટે આવી આત્મભૂદ્વિ અને હિન્દ્યદાષે ફરેકને સહા રહે એવી ઝુદ્ધ અને શક્તિ આપવા માટે, દ્વાગુશ્રી સામે વિનંતી લરી દષ્ટિ કરી. દ્વાગુશ્રીએ એ બધા ઉપર કૃપાદષ્ટિ વરસાવતા હોય, એમ હથથી અલયચેષા કરી.

રાત્રે લ્યારે વિદ્યાર્થીઓ આશ્રમમાં પાછા હર્યા ત્યારે હડેકનાં અંતરે
લગવદ્ધલક્ષીભાવ અને પ્રેમથી લરેલાં હતાં. એ દિવસે છ વાંચે જીપડતી
ગાડીમાં હ્યાળુંશી પણ ઉમરેઠ પાછા પદ્ધાર્ય.

થોડા દિવસે પછી, સારંગપાણીવાળું મકાન આવી કરવાનો
પ્રસંગ આવ્યો. સારંગપાણીએ જેષબંધુ મોહનલાલને ખાસ
ઓલાવીને, જે બીજુ અગવડ ન હોય તો મકાન આવી કરવા માટે લળી-
લળીને વિગાંતી કરી. જે દિવસથી એ મકાનમાં આશ્રમ શરૂ થયો હતો,
તે દિવસથી જ ભૂતાદિકની ઉપાધિ નાખુંદ થઈ હતી. મકાનની પાછા
રહેતા નોકરે પણ પોતપોતાની રારડીઓમાં રહેવા માટે પાછા આવી
ગયા હતા. તેમણે પણ મકાન નિચુપદ્રવી થયાની સારંગપાણીને
ખાત્રી આપ્યી હતી. અટંકું જ નહિ પણ, મકાનમાં હુતાં દેરતાં
અંતરમાં અપૂર્વ શાંતિ રેલાઈનથ છે, એવું સારંગપાણીને કંબું હતું.
તથું વર્ષ સુધી આ મકાનમાં ચાળીસ ચાળીસ વિદ્યાર્થીઓ રહ્યા હતા,
પણ એ સમય દરમિયાન કોઈ માંદા પડ્યો ન હતો; એની પણ સારંગ-
પાણીએ ખાત્રી કરી હતી. કોદાદરામાં આશ્રમ શરૂ થયો ત્યારથી,
દુ. વાળીલાઈ ન. મોહી, જે પાછાથી કોદાદરા નગરપાલિકાના પહેલા
મૈયર થયા હતા તે, દશભાર દિવસે એક વર્ગત આશ્રમની માનદ સેવા-
ભાવે સુલાક્ષત લેતા હતા. કોઈ વિદ્યાર્થી માંદા થયો હોય તો, તેની દવા
વગેરે કરવા માટે એ આવતા હના પણ ખાંચ વર્ષના ગાળામાં કોઈ
માંદું પડ્યું ન હતું—એ હકીકત એમણે સારંગપાણીને કહી હતી.
છેદ્ધા નંદેક મહિનામાં, સારંગપાણી પોતાની પલ્લી સાથે ચારેક વર્ગત
મકાન જેવા આવ્યા હના અને બધે હર્યા હતા અને પ્રાર્થનાએ ક તથા
સલામંડમાં અડિંચ કલાક બેઠા હતા. આ બધા અનુભવ કર્યા પછી,
મકાનને સંપૂર્ણ નિચુપદ્રવી અને સૌઘ્યશાંત બનાવવા માટે એમણે
હ્યાળુંશીનો ઝૂણખૂણ આભાર માન્યો હતો; અને જો મકાન આવી કરવામાં
આવે તો, પોતાને લારે લાડું ભરદું પડે છે તે બચી જતાં સારો આથી ક
લાલ થશે, એનો યશ પણ હ્યાળુંશીને તથા આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓને ક
મળશે, એવું પણ એમણે આખરુંપૂર્વક કંબું હતું.

હ્યાળુંશીએ નવાસત્રની શરૂઆતમાં ખીંચ મકાનમાં આશ્રમનું

સ્થળાંતર કરવાની કોઈબંધુ મોહનલાલને સૂચના આપી; અને તહુસાર, ૧૯૨૮ના જૂનમાં આ મડાન આતી હરીને, માટા હવાભાના સામે આવેલા શ્રી. એસ. વી. પેંડ્સેના મડાનમાં અશ્રમનું સ્થળાંતર કરવામાં આવ્યું.

કોણું જણે શા કરણે, પણ હેઠાં કેટલાક સમયથી હ્યાણું શ્રીને આશ્રમની પ્રવૃત્તિ સંકેતી દેવાની છુંછા થયા કરતી હતી. આશ્રમના મુખ્ય કાર્ય કરો—કાર્યકાલ નવીઓની વડીલાતના ધંધાર્યે ગયા હતા; કેટલાં દુષ્ટ મોહનલાલ વધુ અભ્યાસાર્થી અમેરિકા જવાની ત્યારીઓ કરતા હતા (એમનું વિદેશ જવાનું પાછણથી બંધ રહ્યું હતું); કેઠારી મગનલાલને અમદાવાદ જવાને પ્રસંગ આવ્યો હતો. અરીયા (બિહાર)ના મનજુલાઈ જોવામલ ચૌંદાણું અને અમના ભાઈ અમરસિંહ પોતાના પુત્રો—મોહનલાલ, પાપલાલ, પ્રભુલાલ અને રમણિકલાલ અને નાના લાલને વિચાલ્યાસ અર્થે વડોહરા શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમમાં રાખવા માગતા હતા; એ જ્યારે પુત્રોને લક્ષણે વડોહરા આન્યા ત્યારે, આશ્રમ બંધ કરવાની ત્યારીઓ ચાલતી હતો. એટલે, હ્યાણું શ્રીની છુંછાથી, પોતાના પુત્રોને એમણે વિદ્યાલ્યાસ માટે અમદાવાદ મૂક્યા; પણ તે સાચેજ, એમના સત્તસ ગાની દેખાયા માટે કેટલ ઘડાયેલા કાર્યક્રમને અમદાવાદ એમની સાંચે રાખવાની એમણે હ્યાણું શ્રીને વિનંતી કરી. હ્યાણું શ્રીને મગનલાલને એમની સાચે અમદાવાદ જવા આપ્યા કરી હતી. આમ મુખ્ય કાર્યક્રમને નાકરી પંધ. અંગ અન્યત્ર જવાનું થયું હતું; એટલે, આશ્રમ બંધ કરવાની અંતરમાં રમતી છુંછાને વધારે વેગ મળ્યો.

એક પૂર્ણિમાચે જ્યારે હ્યાણું શ્રી વડતાલ ગયા ત્યારે એ મુખ્ય કેઠારી અને પુરાણી રધુનીરચનાસશુને મળ્યા અને આશ્રમની પ્રવૃત્તિ સંકેતી દેવાની પોતાની છુંછા બ્યક્ટ કરી. એ માટે તાત્કાલિક કારણ તરીકે તો મુખ્ય કાર્યક્રમને અન્યત્ર જવાનું થયું હતું, એ કારણ જણાયું હતું. એ વાગ્યને, મુખીની વરી અદાલતે વડતાલ વિભાગ માટે વરી આપેલી વહીવરી યોજનાને અમલમાં મૂક્યાનાં પાંચેક વર્ષનાં સમય યથો હતો. સંચા સામે ત્યારે કેટલ માટા દીવાની દાવાએં ચાલતા ન હતા; એટલે બીજુ પ્રવૃત્તિ ને કરવી હોય તો અન્યા ને હોય ઉપર લઈ શકે એવી સ્વિતિમાં હતી. હ્યાણું શ્રીએ, એ સમય જોઈને, ઉપર ને કારણ જણાયું તે જણાવને

>

ઉમેદું કે, સંપ્રદાય-સંસ્કૃત પોતે સહવિદ્યાની પ્રવૃત્તિ આશ્રમ જેવી સંસ્કૃત સ્થાનીને, અથવા કોઈ માર્ગ શિક્ષણસંસ્કૃતાની સ્થાપના કરીને ચલાવે, એ ઇંદ્રછવાળોગ છે. પુરાણી રધુવીશ્વરખદાસજી, મુખ્ય કોડારી અને ધ.ધુ. પૂજયપાદ જાચાયંશી મહારાજ, હ્યાણુશ્રીની વાવતનો સિદ્ધાંતની દિશાએ અસ્વીકાર કરી શકે તેમ ન હતા; એટસે, સંસ્કૃત પોતે આ પ્રવૃત્તિ વહેલી તંત્ર હાથ ધરશે એવું મોઘમ કહીને, મુખ્ય કોડારીને બીજાઓ વતી દ્યાણુશ્રીને આશ્રમની પ્રવૃત્તિ સંકેતી લેવા માટે સંમતિ દ્વારાવી.

આમ ૧૯૮૮ના એપ્રિલ આખરે, શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થીાશ્રમ બંધ કરવામાં આવ્યો. સુસુધુ વિદ્યાર્થીઓ માટે, આશ્રમ જેવા સ્થાનમાં લેગા રહીને ભૌતિક અભ્યાસ સાથે આધ્યાત્મિક વિકાસ જાધવાની પ્રવૃત્તિ આમ રથ્યગટપિંચ બંધ થઈ, પણ વડોદરા, અમદાવાદ, સુંબદી વગેરે અણોંગ શ્રીસત્સંગ મંદિરના સર્વોચ્ચ દર રવિવારે અને ઉત્સવ તાહેવારના દિવસે લેગા મળીને હુંકિદા અને નામસંકીર્તન કરવાની પ્રણાલિકા ચાહુ રાખી એ પણી આજહિન સુધી ચાલુજ રહેલી છે.

વડોદરામાં પાંચ વર્ષ સુધી શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમ ચાલ્યો તેની ફળશુનિ શી? એવો પ્રશ્ન થાય, એ સ્વાભાવિક છે. વડોદરામાં શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમમાં રહ્યાને ભાણેલા તથા અંગત વ્યાપહારિક કારણ્યાને લીધે આશ્રમ બાહાર રહ્યાને ભાણેલા પણ આશ્રમની પ્રવૃત્તિ સાથે સહા સંકળાયેલા એવા વિદ્યાર્થીઓ પેંડી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ન્યાય અને સુલકી આતામાં ઉન્યુ અધિકારી અન્યા, કેટલાક સારા વકીલો અન્યા, કેટલાક પ્રિન્સિપાલો અને પ્રોફેસરો અન્યા, કેટલાક ઇજનેરો થથા, કેટલાક વૈધ ડોક્ટરો થથા અને કેટલાક વેપાર ધર્મામાં પડીને આગળ વાયા. એ અધાને હ્યાણુશ્રીના યોગશી અને કૃપાશી સંસંગને કે રેંગ એફેલો હતો તે અચાપિ પર્થીંત ઉજાવળ રહેલો છે-એ આ રેસંટાષ અને પરમચાનંદ-પ્રદ હકીકિત છે. જ્યાં લગવાન હોય છે અને જ્યાં લગવાનનું સાધર્થી પામેલા સત્પુરુષો હોય છે ત્યાં શ્રી અને સંપત્તિ, ધર્મ અને નીતિ, ન્યાય અને કીર્તિ હોય, એમાં આર્થર્ય પરમવા જેવું કંઈજ નથી.

૩૪. દ્યાળુશ્રી ધર્મજમાં

દ્યાળુશ્રીએ ઉમેદભાઈને વડોદરામાં નોકરી ધર્યો કરવાનો વિચાર છેડી દઈને, ધર્મજ જવાનું કહ્યું લારે ઉમેદભાઈએ તરત જ સંમતિ તો દાખલી, પણ ધર્મજ જઈને સત્તસંગ પ્રચાર માટે શું કરવું અને જીવનનિર્વાહ માટે શું કરવું, એનો એમને કંઈક જ્યાલ ન હતો. પણ, બીજો કંઈક વિચાર કર્યા વિના દ્યાળુશ્રીના વચ્ચાને શિરોમાન્ય કરીને એ ધર્મજ આવ્યા. પણ, એમના પિતા ગોવિદભાઈને પુત્રનું એ પગલું જરાયે ગણ્યું નહિ; ભણીગણીને પુત્ર નોકરી ધર્યે લાગશે, અને કુદુંબનિર્વાહનો ભાર ઉપાડી લેશો યા હળગવો કરશે એવી એમની ગણુંત્રી હતી, તે એમને લાગ્યું કે, એટી પરી રહ્યી હતી; એટેને રોમણે પોતાનો અણુગમો અને રોમ જુદીજુદી રીતે વ્યક્ત કરવા માંડયો. પણ, ત્યારે ઉમેદભાઈ એકજ જવાબ આપતા, “મારા શુકુલુએ મારા માટે જે કંઈક વિચારું હશે તે મારા એટદે આપણા હિતમાંજ હશે, એની મને સાપૂર્ણ ખાની છે. વડોદરામાં મેં ધર્યો કર્યો, તો તેમાં એટ આવી; મેં નોકરી કરી, પણ તેમાં પેસા કર્માવવા માટે ખુશામત અને અપ્રમાણિકતા આચરવી પડે તેમ હતું; અને જીવનમાં ખુશામત અને અપ્રમાણિકતા આચરવાનું મને મારા શુકુલુએ શિખનેથું નથી; એટદે દ્યાળુશ્રીએ મને આહી આવવાનું કહ્યું છે એમાં કંઈક શુલ સંકેત જરૂર રહેદો છે. કલાકબનની પરીક્ષામાં એક એ વર્ષ નપાસ થયો શું એમ માનીને હમણાં જેમ ચાલે છે તેમ કૃપા કરીને તમે થોડો વખત ચાલવા હો. નિર્દ્યક ઉત્તાપણ અને આકળા ન થશો.” ઉમેદભાઈના આ એકનો એક જવાબ વારંવાર સાંભળીને ગોવિદભાઈ તંગ આવી ગયા હતા. પણ, એ સાથેજ, એ જાણુતા હતા કે, ગુદ્દસો કરવાથી કે અકળાવાથી બીજું કંઈક વળો તેમ નથી; એટદે, મનમાં સમસમીને તેઓ આપરે ઠડા પડતા. કેટલીક વિચારણાને અંતે, એમણે હવે પણી લવિધયમાં શું થાય છે તે મૂંગા મોઢે જોયા કરવાનું મનોમન નક્કી કર્યું.

એક દિવસ મંહિરમાં કથા વાંચવાનો પ્રસંગ ઉમેદભાઈ માટે અચા-
નક્કું ઉપનિધિત થયો. મંહિરમાં સવારે અડધા કલાક અને સાંજે એક કલાક
લગવલુણાવાતાં થતી હતી. કથા વાંચવાનાર લાઈ એક દિવસે અચાનકજ
માંદા પડ્યા. એટલે, એક વૃદ્ધ વડીલ મૂછમાં હુસીને ઉમેદભાઈને કથા
વાંચવાની સૂચના કરી. વડીલે તો કંઈક મશકરીમાં અને ચડાસખી કરવાના
ઈચાદથી આ શાળા કલ્યા હતા. પણ ઉમેદભાઈ લગવાને અને
દ્યાળુંશીને યાદ કરીને પહેલવહેલા કથા વાંચવા ગેડા. એ વગતે મંહિરમાં
સવારે નિષ્કુળાનંદકાબ્યમાંથી ‘વચ્ચનવિધિ’ અને સાંજે હરિલાલમૃત
વંચાતું હતું. વચ્ચનવિધિ અંથની શરૂઆત ધનાશી રાગના પદ્ધથી થાય
છે. એમાં થીના પદો, શુદ્ધારૂદા રાગો અને દાળમાં રચાયેલાં છે.
હરિલાલમૃતમાં પણ જાતજાતના છંદોમાં લીલાચરિત્રોનું વર્ષન
કરેલું છે. ઉમેદભાઈને રાગ કે છંદનું કંઈક જ્ઞાન ન હતું, એમણે
સંપ્રદાયનાં કે સંપ્રદાય ખાલારનાં શાસ્ત્રો વાંચેલાં ન હતાં; પણ,
લગવાનનું અને દ્યાળુંશીનું મંગળ રમરણું કરીને, એ કથા વાંચવા એડા કે
તરત જ, લગવલુણ્ણા અને શુદ્ધવચ્ચના પ્રતાપે, રાગ અને છંદોનું જ્ઞાન
એમને આંગોચારપ જ નકૂરી આવણું. મધુર કરે અને તાલપૂર્ણ, પણ
લગવાણી પ્રાસાદિક સ્વરે, એમણે કથા વાંચી અને પહોનું ગાન કર્યું.
એટલું જ નહિ પણ, રામાયણ, મહાભારત અને લાગવતાઈ પુરાણામાંથી
દ્યાંતો ટાંકીને, કથાના વાંચન અંતે ટ્રાડું પ્રવચન પણ કર્યું. શ્રોતાવર્ગને
અનહં આંશ્ર્ય થયું અને તે સાચે જ, લારે આનંદ પણ થયો. થીના
દિવસથી જ ગીતોએક ઉત્સાહી શ્રોતાજનના એસવા લાગ્યા. ઉમેદભાઈને પોતાને
પણ આંશ્ર્ય થયું હતું. એ અદ્યો, લગવલુણ્ણા અને શુદ્ધ વચ્ચનનો પ્રતાપ છે
એમ તેઓ જાતો જ કળી ગયા. જેમ જેમ એમના અનગ્રાં એ સમજખું હું
થતી ગઈ તેમ તેમ, એ વધુ નામ થના ગયા. પરિણામે, પરમાત્માના
પ્રયક્ષ સ્વરૂપની ઉત્તમનિકા અને શુદ્ધ વચ્ચનમાં અચળ વિશ્વાસ એમના
અંતરમાં સુદૃઢ થતા ગયા. એડા વણતમાંજ, જે વૃદ્ધપુરુષો, વડીલો,
ખુબાનો અને પ્રોઢો કથા સાંલળવા એસતા હતા, તેમણે ઉમેદભાઈને
“લગતજી” નામથી સન્માનપૂર્વક સાંદ્રાધબાનું શરૂ કર્યું; એટલું જ

નહિ પણ, કે શુદ્ધના વચનના પ્રનાપે, એમનામાં કથા કરવાની સારી શક્તિ આવી તે શુદ્ધન દર્શન કરવાની અને એમનો સમાગમ કરવાની એમના મનમાં ભારે તાલાવેલી જાગી.

ધર્મજ ગામમાં સંપ્રેદ્ધયાના જે અનુયાયીઓ હતા તે બધાજ આમટો વડતાલ સંસ્થા અને સંપ્રેદ્ધયાના આશ્રિત સત્ત્વાંગીઓ હતા; પણ, ઓચાસાખુવાળા શાસ્ત્રી વજાપુરુષદાસ વડતાલ સંસ્થાથી ગુદા પણ અને એમણે પોતાનો નવો પંથ ૨.૩ કર્યોં લાર્થી, ગામમાંથી પણ પાંચ આશ્રિતો એ પદ્ધતિમાં લગ્યા હતા, એમાં આશાલાઈ પ્રાગળુભાઈ પેલ આગેવાન હતા. શાસ્ત્રીના પદ્ધતિમાં લગેલા બધાજ જાણતા હતા કે, શાસ્ત્રીને વડતાલ સંસ્થા અને સંપ્રેદ્ધયાનાંથી સિદ્ધાંતવિરુદ્ધ વર્તન કર્યાના કારણે વિમુખ કરવામાં આવેલા છે. પણ, માલુસ જ્યારે મમત અને વરુના માર્ગે વળે છે ત્યારે, એ સારસાર અને સત્ત અસ્તતનું વિવેકજ્ઞાન વિસર્ણ જાય છે. જે પાંચેક જાણું આ નવા પદ્ધતિમાં લગ્યા હતા, એ પણ આ રીતે જ નવાપંથને વગાળી રહ્યા હતા. એ બધા નવાપંથમાં લગ્યા હતા છતાં, મહિરમાં દર્શન કરવા માટે રોજ આવતા હતા, એક દ્વિવસ સાંચે, આશાલાઈ પોતાના નિયમ પ્રમાણે મહિરમાં દર્શન કરવા આવ્યા; એ વખતે, મહિરમાં ઉમેદલાઈ ગઠડા પ્રથમ પ્રકરણનું પહેલું વચનામૃત વાંચી રહ્યા હતા. આશાલાઈ દર્શન કરીને પાછા ફર્દા હતા ત્યાં એમના કાને “ધર્મકુળનો આશ્રિત દેહ મૂકે ત્યારે કેવી ગતિ પામે છે?” વચનામૃતમાં પૂછાયેલો એ, પ્રશ્ન સંભળાયે. એટલે, એમના મનમાં જન્મના ઉત્તર જાણવાની જિજ્ઞાસા સ્વાભાવિકરીતે જ જાગી: તેથી, એ ક્યા સંભળાવા એહા. ઉમેદલાઈએ, પ્રશ્નનો જવાબ સમગ્રવતાં કહ્યું, “શ્રીધર્મપિતાના કુળમાંથી, શ્રીદુ મહારાજે દેશવિલાગના કેળમાં જે રીત ફરેલી છે તે રીતે સંપ્રેદ્ધયાના આચાર્યપદે નિયુક્ત થયેલા આચાર્યશ્રી મહારાજ પાંચથી જેણે મંત્રતીકા લીધી હોય, અને એ રીતે જે આચાર્યશ્રીના અને સંપ્રેદ્ધયાનો આશ્રિત સત્ત્વાંગી થયેલો હોય તે ક્યારે દેહ મૂકે છે ત્યારે અગવાન પોતાં તેને તેઝું આવે છે; અને તેને હિંય લાગવાટી તનુ ધારણુ કરાવીને, હિંય રથ વિમાન વળેરમાં પોતાની સાથે બેસાડીને, પોતાના અદ્ધરધામમાં તેડી જાય છે. જે માલુસ એવી રીતે હીકિત થયેલો ન હોય તેને શ્રીજલુમહારાજ તેડવા આવતા નથી; કારણ કે, તે લગવાનનો આશ્રિત સત્ત્વાંગી થયેલો ગણ્યાતો નથી.”

આશાભાઈ, ઓચાસણુ મંદિરમાં આગળ પડતો ભાગ કેતા હતા; ત્યાં એમણે, શાખી પાસેથી દીક્ષા પણ દીક્ષી હતી અને એમની જાનવાતો પણ સાંભળી હતી. એટલે ઉમેહભાઈએ કરેલો ખુલાસે સાંભળીને એમણે પ્રથમ તો સામી કેટલીક દીક્ષા કરી; પણ, જ્યારે ઉમેહભાઈએ “સંપ્રદાયનો આશ્રિત સત્સંગી કોણુ કહેવાય ?” એ પ્રશ્ન સત્ખાસ્થોની સાથે સવિસ્તાર સમજાળ્યો ત્યારે, એમની આંખ જીવડી ગઈ. એમણે તેજ કણે પોચાસણુની દિશા છોડી દેવાને મનોમન નિર્ણય કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ, પોતાના એ નિર્ણયની એમણે ત્યાં એઠાએઠા જ્વહેરાત પણ કરી. સહભાગે બોજ દિવસે પૂર્ણિમા હતી. એ દિવસે, આશાભાઈ ઓચાસણુ ન ગયા, પણ ઉમેહભાઈ સાથે વડાવાલ ગયા અને ત્યાં દ્વારુશ્રીને મળ્યા. દ્વારુશ્રીએ સત્ખાસ્થોના આધારો રાંકિને જે વાત કરી એ સાંભળીને, એમને પોતાની ભૂલની સંપૂર્ણાત્મી થઈ. એમને ભારે પણ્ણતાપ થયો. એમણે પોતાને છેલ્લી કક્ષાના ગિયર તરીકે પણ અપનાવવાની દ્વારુશ્રીને હૃદ્ય-નોકીને વિનંતી કરી. દ્વારુશ્રીએ એમની વિનંતીનો સહૃદ્દ સ્વીકાર કર્યો. અશાભાઈના આચારહુથી એજ દિવસે, દ્વારુશ્રી એમને ઘ.ધુ. આચાર્યશ્રી મહારાજ પાસે લઈ ગયા; ત્યાં એમને મંત્રનીજા આપવામાં આવી. આમ તેઓ સંપ્રદાયના આશ્રિત સત્સંગી બન્યા.

વડાવમાં દ્વારુશ્રીના ઉતારે દરપૂર્ણિમાના દિવસે, તેમજ સમૈયાના દિવસે દરમિયાન જે કોઈ આવે, પછી તે મંદળનો સલ્લ્ય હોય કે ન હોય, સ પ્રદાયનો આશ્રિત હોય કે ન હોય, પણ દરેકને ઠકોરજીનો પ્રસાહ પ્રેમ અને આદરથી જમાડવામાં આવતો હતો. જ્યારથી આશાભાઈ મંદળના સભ્ય થયા ત્યારથી, આ રસોડાનો કાર્યાલાર સંભાળવાનું કામ એ કરતા હતા. આ કાર્યાલાર એમનું શરીર ગિયિલ થયું ત્યાં સુધી, એમણે એકધારી સેવાભાવનાથી, સર્વને સંતોષ થાય એવી ઉત્તમરીતે સંભાળ્યો હતો. એમનો સ્વભાવ જરા ઉથ અને ઉતાવળિયો હતો; પણ દ્વારુશ્રીના થોગમાં આચ્યા પછી, એમાં ધરમૂહ પરિવર્તન થયું હતું; એ ધીરગંભીર અને શાંત બન્યા હતા. એક વખત, ચૈત્રી સમૈયા દરમિયાન, આશાભાઈ રસોડાની વ્યવસ્થા સંભળી રહ્યા હતા ત્યારે, પહેલી એ પંક્તિમાં લગભગ સવાસે માણસો જમી જીઠ્યા હતા. ત્રીજી અને છેલ્લી પંક્તિમાં માત્ર વીસેક જણુ જમવાના ભાડી હતા; એ બધાને સારી રીતે પહેંચ્યી રહે

એટલી રસોઈ સિલકમાં હતી. કોઈ જમનાર બાકી ન રહે તે પણી જ, શ્વોથી છેલ્લા દ્યાળું શ્રી જમતા હતા. એટલામાં પીપળોફથી સાઠેક નવા શકતોનું વુંધ આવી પહોંચ્યું. દ્યાળું શ્રીએ એમને જમવા માટે રસોડે મેઝલ્યા. એ બધાને જોતાં જ, આશાભાઈ મૂંજાયા; રસોઈ વીસ પચીશ માણુસને થાય એટલી જ હતી, એટલે હવે શું કરવું એની વિમાસણમાં પડ્યા. એવામાં વળી, જે નવા માણુસો આંધ્યાં હતાં તેમના આગેવાને આશાભાઈને કહું કે, બીજા ચાળીસેક માણુસો બારીઆવીથી ચાલતા પાછળ આવે છે. એ શફ્ફો સાંભળીને તો એ એખાંગાજ બની ગયા. સો કરતાં બધારે માણુસોની નની રસોઈ થાય કયારે અને બધા જમે કૃયારે ? એ વિચારે એમને અકળાની મૂક્યા; હાંકળા હાંકળા બનીને એ તરત જ હોડયા દ્યાળું પાસે. દ્યાળું શ્રી એ વખતે વચ્ચનામૃત વંચાવી રહ્યા હતા; આજુબાજુ વીસ પચીશ જણુ ગેડા હતા. આશાભાઈ હાંકલા હાંકલા બારથ્યાનો ટેકો લઈને જીબા; દ્યાળું શ્રીએ એમની સામે જેયુ. “પીપળોફથી હમણાં સે એક માણુસ આંધ્યું છે, .” આશાભાઈએ કહું; પણ એથી આગળ એ કંઈ ગોલી શક્યા નહિ.

“હું જાણું છું. એ બધાને સારી રીતે જમાડનો.” એ આગળ કંઈ એલે તે પહેલાંજ દ્યાળું શ્રીએ કહ્યુ.

“પણ, રસોઈ તો....” વળી આગળ બોલતા આશાભાઈ અચકાયા.

“રસોઈ બધાને થાય એટલી નથી, એમ તમારું માનવું છે. અહું ને !”
દ્યાળું શ્રીએ સહેજ હસ્તીને પૂછ્યું.

“હા.” આશાભાઈએ અતિ મંદ સ્વરે એકાકૃતી જવાબ આપ્યો.

“એવું બનેજ નહિ. વડતાલ જેવા તીર્થશૈવમાં આપણે દર્શનાર્થી-
ઓને જમાડીએ છીએ તે કીર્તિં કમાવવા માટે જમાડતા નથી; પણ,
કેવળ ભગવતપ્રસન્નતા માટેજ જમાડીએ છીએ. ભગવાનની આજાનુસાર
ભગવતપ્રસન્નતા માટે જે કાર્યું કરવામાં આવે તેમાં કહી એટ આવી નથી
અને આવે પણ નહિ. તમારી ભૂલ થતી હશે. ધૂષ્પસ્થાન ! તમે જરા
જાવ અને જુઓ. મને તો અહીં એડાયેઠાંજ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુદેવનો લંડાર

ભર્તી ભર્તી ભરપૂરજ હોગાય છે.” એમ કહીને, લાણે કંઈક બનયું ન હોય
તેમ દ્વારાશ્રીએ વચનામૃત આગળ વાંચવાનો ધર્શારો કર્યો.

ઇન્દ્રિયરથાલ આશાલાઈ સાથે ગયા. એમણે સ્નાન કર્યું અને પછી
એક ઘેતિયું લઈને તે પલાજયું અને પછી નિષેધવીને તેને રસોઈ પર
ઢાકી ટીથું; અને પછી આશાલાઈને જમનારાઓને પાંકિતમાં એસાડવાની
સ્રોતના કરી. એ સ્રોતના સાંકળીને આશાલાઈ મનમાં ખૂબ ભૂંઝાયા,
પણ કંઈકાલી શક્યા નહીં. એ ચાર મિનિટમાં તો પીરસનારાઓ પીર-
સાથું લેવા માટે આવ્યા. આશાલાઈને મનોમન થયું કે હમણાં ઇજેતીનો
ફોણકો થશે. પણ પીરસવા માટે રસોઈ લેવા માટે જ્યારે ઢાકેલું ઘેતિયું
ખેસેડયું ત્યારે, આશાલાઈના આંશ્વર્યનો પાર ન રહ્યો હાણ, બાત અને
શાકનાં વણું મોટાં તપેલાં, તથા લાડુની ચાર મોટી કુથ્યેટો
કંકા સુધી જે તે વાનગીથી પૂરેપૂરી ભરેલી જણ્ણાઈ. સૌ કોઈ
ખૂબ આનંદથી જરૂરું; સૌથી છેલ્લા દ્વારાશ્રી જરૂરા. બ્યોરે
અડી વાંચે જ્યારે રસેડું બંધ કરવામાં આવ્યું ત્યારે, વીસ પરીશ માણ્ણસ
જરૂરે એટલી રસોઈ વધી હતી. દ્વારાશ્રી માટે આશાલાઈના મનમાં જે
અહોભાવ અને પરમદળિ હતી, તેમાં એકદમ સહાગણો કથા દો થઈ ગયો.

ધંધાર્યે પરદેશમાં રહેતા આશાલાઈના ભાઈ મોતીલાઈએ જ્યારે
આ વાત જાણી ત્યારે, દ્વારાશ્રીનું દર્શાન કરવા માટે તેએં તરતજ ધર્મજ
આવ્યા. રખુણોડલાઈ મરધાલાઈ પેટેલ નામે આશાલાઈના એક મિત્ર
હતા. કહેવાય છે કે, લુકન વ્યવહારનાં તેએં પૈસાને પરમેશ્વર ગણ્યતા
હતા. એમણે જ્યારે આ વાત જાણી ત્યારે, એ પણ દ્વારાશ્રીનું દર્શાન કરવા
તથાપાપડ થઈ ગયા. પૂર્ણિમાના દ્વિસે, મોતીલાઈ, આશાલાઈ અને
રખુણોડલાઈ, ઉમેદલાઈસાથે વડતાલ આવ્યા અને દ્વારાશ્રીને મળ્યા.
દ્વારાશ્રીના પ્રથમ દર્શાને જે, રખુણોડલાઈમાં અજાય પરિવર્તન આવ્યું;
એમના અંતરમાં પૈસાનું પ્રાધાન્ય હતું તે ટળી ગયું અને ત્યાં પરમેશ્વરને
અને તેમના લક્ષ્ણોને સ્થાન મળ્યું. એમને મનમાં સંપૂર્ણ આત્મી થઈ
ગઈ કે, “સત્પુરુષોની દોરવાહી પ્રમાણે જે દ્રવ્યનો સહુપણોગ થાય છે અને
સન્માગે વપરાય છે, તેજ કામ આવે છે અને એ દ્રવ્યજ વધે છે; એ
સિવાય, બીજુ રીતે, બીજા માગે કે દ્રવ્ય વપરાય છે તેથી દ્રવ્યનોતો

નાશ થાય છે, પણ એની સાથે સંકળાયેલા બીજાઓનો પણ નાશ થાય છે.” એમણે, ધર્મજમાં દ્વારાનુશ્રીના વરઠ હસ્તે મહાપૂજનનો મહોત્સવ જીજવવાનો નિર્ણય કર્યો; અન્ન માટે ધર્મજ પદ્ધારવાની એમણે દ્વારા જેડીને દ્વારાનુશ્રીને અતિ નાગતાથી વિનંતી કરી. દ્વારાનુશ્રીએ એમની વિનંતીનો સહખ્યા સ્વીકાર કર્યો; એટલું જ નહિ પણ, મહાપૂજા કરવવા માટે શુદ્ધ હિવસ પણ નક્કી કરી આવ્યો. પરદેશધી આવેલા મોતીલાઇએ પણ પોતાને ત્યાં ધર્મજમાં મહાપૂજા કરવા માટે દ્વારાનુશ્રીને વિનંતી કરી ત્યારે, “તમારે ત્યાં હમણુંન નહિ, થોડા વખત પડી.” એવું દ્વારાનુશ્રીએ કહ્યું.

રણુછેઠલાઈને ત્યાં મહાપૂજા કરવા માટે દ્વારાનુશ્રી ધર્મજ પદ્ધાર્યાં ત્યારે, ત્રણુ હિવસ સુધી રહ્યા; મહાપૂજનો મહોત્સવ ખૂબ ધામધ્યમથી જીજવવામાં આવ્યો. એ ત્રણુ હિવસ, દ્વારાનુશ્રીએ ધર્મજ મંહિરમાં સલા ભરીને જે જ્ઞાનવાતાં કરી તે સાંભળવા માટે મંહિરમાં સત્તસંગીએ. હુકંકઠ લેગા થયા હતા. આ ત્રણુ હિવસ નુદ્ધી કોડોએ દ્વારાનુશ્રીના સુખેથી જે જ્ઞાનવાતાં સાંભળી તે ઉપરથી ટેકેને ખાત્રી થઈ કે, ઉમેદલાઈ જે કથા કરતા હતા તેનો પ્રેરણા જોત અને આદિ ઉદ્ભલવસ્થાન દ્વારાનુશ્રી ચેતે જ હતા.

ધર્મજ મંહિરમાં એ વખતે રેવનદાસ જેવેલાઈ પટેલ, કોડારી તરીકે કામ કરતા હતા. મંહિરના કોડારી ડેવા છતાં, એ કામ સિવાય મંહિરમાં આવતા ન હતા. ઘર પૂજા વગેરે ખંડુંજ કરતા હતા. એ સમાજમાં આગળ પડતા હતા, થોડાં શાકો પણ એમણે વાચ્યાં હતાં; એટલે, એ પોતાને મહાશાની માનતા હતા; તેમાં સામાજિક મોકાનું માન લઈયું હતું. પેટે ભાગવતના આસ જાતા છે, એમ એ માનતા હતા; ભાગવતની કથા વાંચવી અને સાંભળવી, એમને ખંડું ગમતી. રણુછેઠલાઈને ત્યાં મહાપૂજા પ્રસંગે ધર્મજમાં દ્વારાનુશ્રીએ ત્રણુ હિવસ મંહિરમાં જ્ઞાનવાતાં કરી હતી, એ સાંભળવા માટે એ આવતા હતા ત્યારે, એમના મનમાં દ્વારાનુશ્રી માટે પરમભાવ પ્રગટ થયો હતો; પણ એમણે, એ છતો કર્યો ન હતો. એમના નાનાલાઈ પુરુષોત્તમદાસ, એથી દૃઢી પ્રકૃતિના હતા. તેએ શૂરવીર હતા, ઉમેદલાઈની કથા સાંસખ્યવાની તક એ કહી જતી કરતા નહિ. રેવનદાસ,

ઉમેદભાઈ કથા કરે તે સાંભળવા આવતા નહિ, એ પુરુષોચાન્નમદાસને જરાય ગમતું ન હતું. એક પૂર્ણિમાના દિવસે, ઉમેદભાઈની હાજરીમાંન, પુરુષોચાન્નમદાસે પોતાના લાઈની આ ટેવ અંગે, દ્વારુશ્રીને ઇરિયાદ કરી; દ્વારુશ્રી એ સાંભળીને હડ્યા. એમણે ઉમેદભાઈને ઉદ્દેશીને કહું, “દેવનદાસને લાગવતની કથામાં રસ છે, તો એમને ઘેર જઈને તમે, હવે જે આતુર્મસ આવે છે તેમાં એમને લાગવતની કથા સંભળાવો.”

દ્વારુશ્રીના આ શષ્ઠો સાંભળીને, ઉમેદભાઈ તે સ્તાવ્યજ થઈ ગયા. પોતે લાગવત કંઈ વાંચ્યું ન હતું, કે સાંભળ્યું ન ન હતું; અને છતાં, દેવનદાસ જેવા લાગવતના અન્યાની આગળ લાગવતની કથા કરવી એ વાત, એમને આજું લખેલા માણ્યુસ પાસે ઓછું અથવા નહિ લખેલા માણ્યુસે પ્રવચન કરવાનો પ્રયત્ન કરવા જેવી બાલિશ લાગી. એ કંઈ કહેવા જતા હતા ત્યાંજ, દ્વારુશ્રીના શષ્ઠા, એમના કાન ઉપર પડ્યા:

“ઉમેદભાઈ! તમે લાગવત લાલદાયા નથી અને દેવનદાસ લાગવતના અન્યાની છે; એટલે, તમે એમની પાસે લગવાનની કથા કરે. એ એક બાલિશ પ્રયત્ન કેણાય. એવું જે તમે માનતા હો તો, તે એક ગંભીર ભૂલ છે. સૌથી પહોંચી વાત તો કંઈ છે કે, કથા કરવાની બુદ્ધિ અને શક્તિ તમારામાં મૂળાશી જ છે, એવું તમે માનોછો એ ભૂલ છે. એ બુદ્ધિ અને શક્તિ તમને એ કામ માટે, લગવાન અને સત્યસુધાની દૃપાદિષ્ટના કરણે પ્રાસ થયેલી છે, એ તમારે ભૂલવું ન જોઈએ. લગવતકૃપાથી જે પ્રાસ થાય છે તે, પરિશ્રમથી મેળવ્યું હોય છે તે કરતાં સહસ્રગણું ઉલ્કાશ હોય છે. લગવાન અને સત્યસુધાની દૃપાદિષ્ટના જેવું બણ જગતમાં બીજું કંઈજ નક્કી, વળી, લગવાનનો એક લક્ષ્ય અને એક પંડિત, હરિકથા કરે તેમાં આસમાન જરૂરી કરેલો તરફાવત હોય છે; લક્ષ્ય લગવાનની કથા કરે છે તે પોતાના આત્મબૈધ માટે અને લગવાનની પ્રસંનતા માટે કરતો હોય છે, જ્યારે પંડિત કથા વાંચે તે ઉદ્ધરનિર્વાહ અથેર્ અને પરિતાઈ દેખાડ્યા માટે વાંચ્યો લોય છે. એટલે, લક્ષ્યની કથામાં લગવાન પ્રતિ પરમપ્રેમ, લગવાનનો દૃપાપ્રસાહ અને તેણું અનેરું માધુર્ય જેસરાતું હોય છે, જ્યારે પંડિતની કથામાં શુષ્કતા અને નયો વાણી વિદ્યાસ જ લગો હોય છે. ધનિહાસ કહે છે કે, પંડિતના મુખેથી

હરિકથા સાંભળીને કોઈ લગવદ અડિતના મારો વળ્યું નથી. જીલું, કેટલાક એ માર્ગથી પાછા પડયા છે—પાછા પડે છે; ન્યારે લકૃતના મુખેથી કથા સાંભળીને તો અજ્ઞાની અને અમૃતાંહેય તે પણ જાની અને લકૃત થયા છે—થાય છે. કથા વાંચવાને બન્નેને હેતુ પણ જુદ્ધા હેય છે; માટે, કોઈ પણ પ્રકારનો બીજો વિચાર કર્યા સિવાય, તમે રેવનદાસને લાગવતની કથા સાંભળાયો. જુદ્ધા તો આસ, લગવાન આંદ્રે અને આનંદ જીપળાયે એહું કેવું પરિણામ લાવે છે !”

દ્યાગુશ્રીના મુખના ચા શફ્ફો સાંભળતાં જ, ઉમેદભાઈના અંતરમાં અપૂર્વ શાંતિ રેલાઈ ગઈ.

ધર્મજમાં આવીને જ્યારે પુરુષોત્તમદાસે ચાતુર્માસમાં ઘેર લાગવતની કથા બેસાડવાની રેવનદાસને વાત કહી ત્યારે, એમને ઝૂબ આનંદ થયો; પણ, કથાના વક્તાપદે ઉમેદભાઈને બેસાડવાની વાત જ્યારે પુરુષોત્તમદાસે કરી ત્યારે, રેવનદાસ પ્રથમ તો ઝૂબ હસ્યા અને પછી પ્રશ્ન કર્યો કે, ઉમેદભાઈ લાગવતની કથા કરી શકે રહ્યા જાતા અને અભ્યાસી છે ખરા ? આ પ્રશ્નનો જવાબ આપાં પુરુષોત્તમદાસ અચકાયા અને મૂંઝાયા. ઉમેદભાઈના મુખેથી ભાગવતની કથા એમણે પહેલાં કોઈ દિવસ સાંભળી ન હતી; પણ એમને એકજ વિચાર આવ્યો, “દ્યાગુશ્રીઓ, પોતે ઉમેદભાઈને ભાગવતની કથા કરવાનું કહ્યું છે; એટલે, ઉમેદભાઈને કથા નહિ આવડતી હેય તો, દ્યાગુશ્રી એ માટે એમને શક્તિ આપશો.” આ વિચાર આવ્યો તે સાથેજ દ્યાગુશ્રીએ વડતાલમાં ઉમેદભાઈને જે શફ્ફો કથા હતા તે એમને સાંભરી આબ્યા. તેમણે તરતજ રેવનદાસના પ્રશ્નનો જવાબ હુકારમાં આપી દીધો. પુરુષોત્તમદાસની મૂંજવલું રેવનદાસ કર્ણી ગયા હતા; પણ શોડો વિચાર કરીને, એમણે ઉમેદભાઈને વક્તાપદે બેસાડવાની સંમતિ હાઅવી.

હેવશયની એકાદશીના દિવને રેજ સવારે ૬ થી ૧૧-૩૦ સુધી, રેવનદાસના ઘેર ઉમેદભાઈએ ભાગવતની કથા કરવાનો મંગળ પ્રારંભ કર્યો. રેવનદાસ જેવી સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિને ઘેર ભાગવત કથા થઇ રહી હોવાના કારણે, યા બીજા કારણે, પણ કથાના પ્રારંભના દિવસથી જ શોતાવર્ગની સંખ્યા પ્રમાણુમાં સારી રહેવા લાગી. ભાગવત માહાત્મ્યનું વાંચન

બડપથી પૂરું કરીને, ઉમેદલાઈએ લાગવતના પહેલા એલોક "જન્માચસ્ય" ઉપર વિવેચન શરૂ કર્યું. આ એલોકનો લગવાન શ્રીસ્વામિનાશયણે વચનાભૂતમાં જે અર્થ સમજાયો છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ જ્યારે એમણે ગીતા અને ઉપનિષદોના આધારો રાંકિને કરવા માંડયું હ્યારે, પોતાની જગ્યાએ પહેલાં શિથિલ એકેલા રેવનહાસ રાદર થઈ ગયા અને કાન સરવા કરીને એકાથાચિત્તો, એ વિવરણ સાંભળગવા લાગ્યા. ઉમેદલાઈ લાગવતની કથા કરી શક્યે તે કેમ એ અગે એમને જે શાંકા હતી તે આ પ્રવચન સાંભળીને લગભગ નાદ થયું ગાઈ. પણ, હજુ વધારે ચકાસણી કરવાના દર્શાદે, મનમાં વહેલો શરૂ થયેલી આનંદ અને અંહાલાવની લહેરીએ. એમણે વ્યક્તિ ન કરી, પણ હથાવી રાખી. જેમ જેમ કથા વંચાતી ગઈ તેમ તેમ રેવનહાસને કથામાં રસ વધવા માંડ્યો. આમ હેડેક માસ કથા સાંભળી, એટલે એમને સંપૂર્ણ આવી થઈ કે, ઉમેદલાઈનું અનું ગણ તો હ્યાણુશ્રી જ છે. એટલે, કથા પૂરી થાય તે પહેલાં એક હિવસ, કથા નિમિત્તો, હ્યાણુશ્રી ધર્મજ પદારે એવી વ્યવસ્થા કરવા માટે, એમણે ઉમેદલાઈને વિનંતી કરી. ઉમેદલાઈ તો એ માટે, તૈયાર જ હતા. આદરધી પૂર્ણિમાના હિવસે, રેવનહાસ, પુરુષોત્તમહાસ, રખુંછોડલાઈ વગેરે ઉમેદલાઈ સાથે વડતાલ આવ્યા અને હ્યાણુશ્રીને મળ્યા. લાગવતની કથા નિમિત્તો ધર્મજ પદારવાની રેવનહાસે હ્યાણુશ્રીને આંગુલરી વિનંતી કરી. હ્યાણુશ્રીએ રેવનહાસની અનિનંત્રિની સ્વીકાર કર્યો અને નવરાત્રની આડમના હિવસે ધર્મજ આવવા માટે સંમતિ આપી. રેવનહાસના નામેરોમે હર્ષની હેઠાં ચઠી.

હ્યાણુશ્રી આસો સુધ આડમની સાંજે ધર્મજ પદાર્થ. બીજા હિવસે એટલે નવરાત્રના છેહા હિવસે, એમણે લાગવતની રચનાનો હેતુ અને લાગવતનું રહુસ્ય એવી તો ઉત્કૃષ્ટરતે સમગ્રાંયુ કે, રેવનહાસ એ સાંભળીને ખૂબ પ્રલાઘિત અને પ્રસન્ન થઈ ગયા. એ પોતાની જાતને રેડી શરૂઆ નહિ. સલા વર્ણન તેહિને એમણે હ્યાણુશ્રીને સાધાંગ હંડવત પ્રણ્યુમ કર્યા. હ્યાણુશ્રીએ એમનો હાથ પકડીને તરતજ તેલા કર્યા. રેવનહાસે હ્યાણુશ્રીના ચરણ્યુમાં માથું ઝુકાવી દીધું. અંતરમાં રહેલું જાન અને અને સામાજિક મોભાનું માન અભિમાન ઓગળી ગયું; અને અશુદ્ધિનું ઓ વાટે અહૃદ આવીને, હ્યાણુશ્રીના ચરણ્યુનું પ્રક્ષાલન કરવા લાગ્યું. હ્યાણુશ્રીએ એમની પીઠ ઉપર પ્રેમ અને વાત્સલ્યથી હાથ પસારીને

સાંત્વન આપ્યું, એ હિવસે સાંજે મંહિરમાં દ્વાણુશ્રીએ જાતે કથા વાંચી ત્યારે, રેવનદાસને સૌથી આગળ બેસ્ટાને, હાથ જોગીને અને આંખો ભીંઘીને એકચિતો એ કથામૃતતનું આકંઠ પાન કર્યું.

દ્રોરાના હિવસે, સવારે રેવનદાસના દેર કથા શરૂ થઈ ત્યારે, એ સાંભળવા માટે એમના વિશાળ મકાનના દરેક ઓરડામાં માણુસો ફીચી-ફીચ બેઠા હતા. દ્વાણુશ્રીએ લગ્નતની કથા અને વિજ્ઞયદ્વારા મીના ઉત્સવને સાંકળી લઈને જે જાનવાતો કરી, એ સાંભળીના, રેવનદાસ અને ફીજ શ્રોતાએમાચે લારે આનંદ અનુભવ્યો.

કથા પૂરી થયા પછી, રેવનદાસની હુંઠા અને આચહની સાંજે પાંચ વાગે, બધા આશ્રિત સત્તાંગીએંચ સમૂહમાં શરીરપૂજન કરવા જવાનો કાર્યક્રમ નક્કી કર્યો. દ્વાણુશ્રીને ડુટારો, રેવનદાસને દેર કરેલો હતો; એટંકે, રેવનદાસના દેર બધા એકચ થઈને ત્યાંથી શોભાયાત્રાંખે નીકળ્યું, ગામ બહાર આવેલા શરીરદ્વારા પાસે પૂજન માટે જવું અને પછી ત્યાંથી મંહિરમાં હર્ષનાર્થે જવું, એ પ્રમાણે કાર્યક્રમ નક્કી કરવામાં આવ્યો. દ્વાણુશ્રીએ મંહમંદ હણાને, એ કાર્યક્રમને પોતાની સંમતિ આપી.

બંધારે રેવનદાસને કંડ વિચિત્ર વિચાર આપ્યો. એમના પાસે એક પંચકલ્યાણી * દેવાંશી જતની ઘોડી હતી; ઘોડી જતવાન હતી, પણ ભારે મહ્ત્વિભેદ અને તેદાની હતી. રેવનદાસ સિવાય બીજુ કોઈ વ્યક્તિ અને અડકા આવે કે તરન જ એ એ પગે આડ થઈ હતી; રેવનદાસ સિવાય બીજું કોઈ એના ઉપર સવારી કરવાની હિમત જ કરતું નહિ; રેવનદાસે પણ ઘોડી વેચાણ કાખી તે પછી, એકજવાર એના ઉપર સવારી કરી હતી; એની સાર સંભળ અને હેઠલાં,

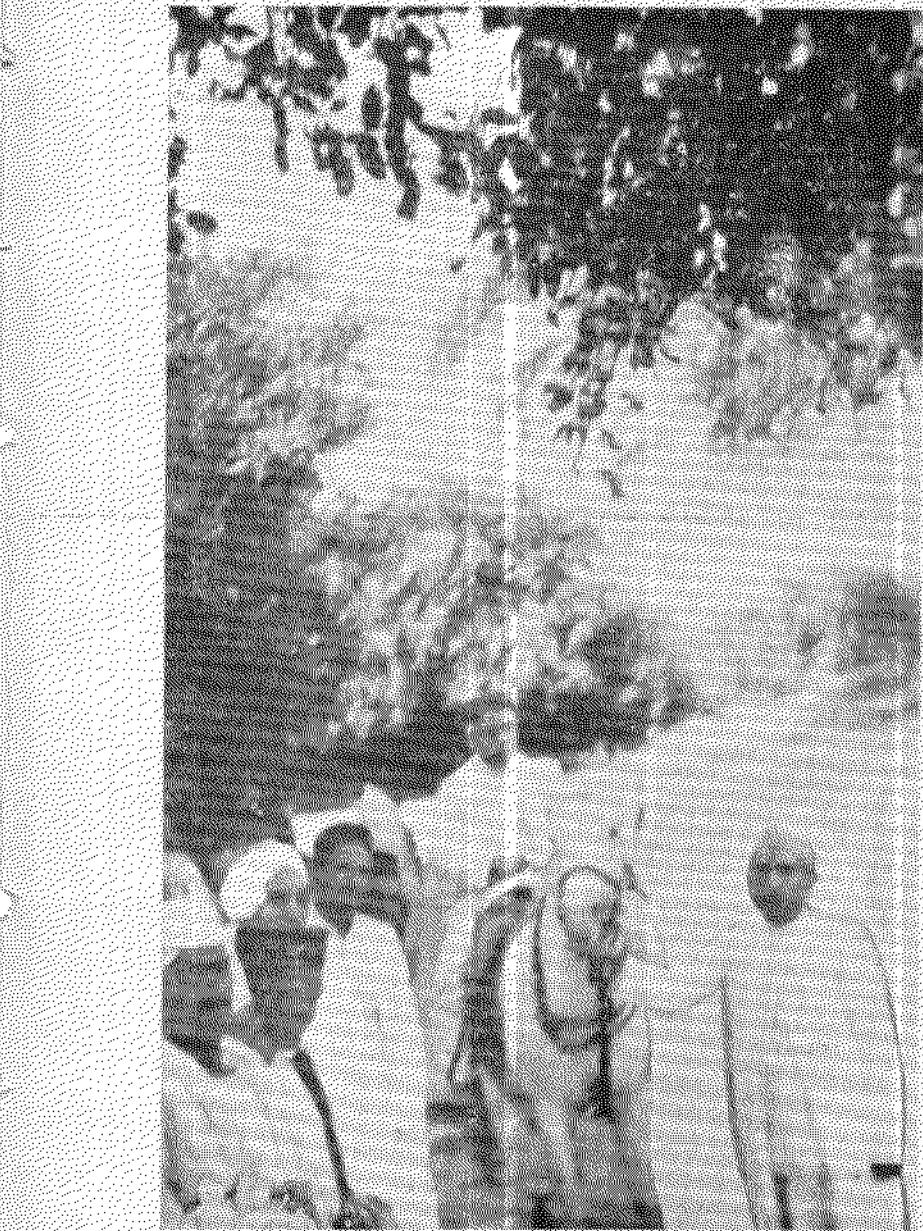
* જેના ચાર પગ પોથેલા હોય, કપાળમાં મોટો સંક્રદ ચક્કાદર ચાંદદો હોય, આંખો લાંખો હોય અને ચમકવાળી હોય, કાનસૂરીના એ હંડા ટટાર લેંગા થતા હોય, કંની સુંદર કેશવાળી હોય, જેની હણુલણુટીમાં ઘટારવ કંબે રણકાર હોય અને જેની ચાલ પાણીના રેલા માઝક સમથળ અને શાંત પણ વેગીદી હોય, એવાં લક્ષ્ણો યુક્ત ઘોડી યા ઘોડાને પંચકલ્યાણી કહેવાય છે.

રેવનદાસ જતે જ કરતા હતા. સાંજે શરીપુજન કરવા જતી વેળાએ, આ ઘાડી ઉપર સવારી કરવા માટે દ્વારુંશીને વિનંતી કરવાનું એમણે મનોમન નક્કી કર્યું. આવો નિર્ષૃય એમણે એકાએક શાથી કૃષો એનું કારણુંટે એમણે જતે સાંજે શરીપુજન કર્યા પછી રૂપી કર્યું ત્યારેજ સૌ કોઈને જાખુના ભજ્યું. અપોર એમણે જતે ઘાડીને ચંદી ખવડાવી અને સુનાન કરાયું ત્યારે, એ બધું એમના રેલિદા કાર્ય કર્મનોજ એક ભાગ છે, એમ સૌ કોઈએ માન્યું હતું. સાંજે સાડાચારે, એમણે તખેલામાં જઈને ઘાડીને તંગ જતે બાંધ્યો અને સાજ મૂક્યો, ચાકું ગોઠાને તે ઉપર એક રેશમી અને બીજી જરીકશાખાસ રેલી ગાહી મૂક્યીને, તે રેશમી ઢોરી વડે બાંધી; રેશમી ઢોરી કુમતા વાળી લગામ ચાલાવી અને એના ગળામાં બાંધેલું ચુતસાઉ હોરણું કાડી નાખીને, ત્યાં જરી લાંબી રેશમીઢોરી બાંધી; અને પછી તખેલાનું બાસાનું બંધ કરીને, મેડ ઉપર જ્યાં દ્વારુંશી એડા હતા ત્યાં આવ્યા. લગલગ સિરોરેક સત્તસંગીતો પણું ત્યારે ત્યાં એડા હતા.

વધો પહેલાં જ્યારે ગામ, પેટલાહના ઇજિરદારના હસ્તક હતું ત્યારે, ઇજિરદારનો મદ્દનીશ દરોરાના દિવસે, ઘાડા ઉપર એઝાને શરીપુજન કરવા જતો; ગામના હેડ કેમના આગેવાના તમાં જોડાતા; શરીપુજન કર્યા પછી, વિજ્ઞયકૃય કરવાના નામે થોડાં પગવાં આગળ જતા અને પછી ત્યાં મૂકેલા આસીતચાનાં પાનના એક લગલામાંથી પાન લઈને પાછા ઇરતા અને પછી શરીપુજન બાદ, હરેકે લીધેલાં આન્ની તરાનાં પાન, જેને સૌનું કહેવામાં આવતું હતું તે, એકખીજને આપતા; અને પછી ગાનતાનનો જલનો રાખ્યો હોય તો તે સાંભળતા અને પછી પાનસોધારી લઈને હરખારનું વિસીજન કરવામાં આવતું હતું. ઇજિરદારનો અમલ બંધ થયો તે પછી, ગામના આગેવાનાએ સમૂહમાં શરીપુજન કરવા જવાની પ્રષ્ણાલિકા ચોડો વાખત ચાલુ રાખી હતી પણ પછી, એ પ્રથા બંધ થઈ હતી. વધોંબાદ, સમૂહમાં શરીપુજન કરવા જવાની વાત સાંભળીને, ગામના લોકોમાં હતુલ અને આનંદ બન્ને જિલ્લાચારયાં હતાં; રેવનદાસના ઘર આગળ ઘણા લોકો લેગા થયા હતા. પાંચમાં પાંચેક મિનિટ બાદી હુણો એસ્ટર્સે, રેવનદાસે દ્વારુંશીને અને બીજા સત્તસંગીઓને નીચે પગારવાની વિનંતી કરી. બધા નીચે આવ્યા, આરણું આગળ રસ્તાની જમણી આજુએ, પાંચ કુમારિકાઓ ચાંદીના

થાળીમાં ચાંદીના પાત્રોમાં અક્ષત, કંઠું અને પુણ્ય લઈને ઘોલી હતી. જેવા બધા નીચે આવ્યા કે તરતજ, “આ, આવ્યો.” એમ ઘોલીને રેવનહાસ તળેલા તરફ ગયા અને બીજું પણ શાખુગારેલી ઘોડીને દોરી લઈને બહાર આવ્યા. એમને ઘોડી દોરી લઈને બહાર આવતા જોઈને, લોગા થયેલા લોકેને ભારે આસ્થ્ય થયું. સૌ કોઈ લાખથું હતું કે, ઘોડી ભારે તોક્ષાની છે અને રેવનહાસ સિવાય બીજા કુદાને સવારી કરવા હતી નથી; એવી ઘોડીને રેવનહાસ થા હેતુથી બહાર લઈ આવ્યા હુશે, એ અગે લોકેના મનમાં જતજતના તર્કવિતર્ક શરૂ થયા. રેવનહાસે ઈથારો કૃથી એટલે, કુમારિકાઓએ આગળ આવીને હ્યાગુશ્રીને કપ્યાળમાં અક્ષતકું કર્યાં અને છૂટાકૂલથી વધાવ્યા; એ પછી, કુમારકાઓએ બીજા સત્સંગીના પાસે જઈને જડપથી એમને માટે પણ એ વિધિ કરી.

શ. દરમિયાન, રેવનહાસે હ્યાગુશ્રી પાસે જઈને ઘોડી ઉપર સવારી કરવાની વિનંતી કરી. ઉમેહભાઈ, પુરુષોત્તમહાસ, આશાભાઈ, રણદેશાઈ, બાઈ, ગોરધનભાઈ વગેરે, રેવનહાસની વિનંતી સાંલગીને એકદમ અવાક બની ગયા. રેવનહાસને કંક શાખામાં ઠપકો આપવાનું એ બધાને મન થઈ આવ્યું. પણ, હ્યાગુશ્રીએ રેવનહાસ સામે એકવેદ્ધ નજર કરી, રેવનહાસથી એ દળિનું તેજ સહન થઈ શક્યું નહિ; છતાં, એ ધીમેથી ઘોડીની એક બાજુએ ગયા અને એક પેંગાં પકડીને જોલા. હ્યાગુશ્રી રિથર ડગલે ઘોડી તરફ આગળ વધાયા. રેવનહાસ સિવાય બીજા પુરુષને પોતાની તરફ આવતો જોઈને, ઘોડીએ આવકરના આનંદની હણુહણ્ણાટી નાંખી. રેવનહાસ એ હણુહણ્ણાટી સાંલગીને હર્ષથી પુલકિત થઈ ગયા. ઘોડીએ, હ્યાગુશ્રીને સવારી કરવા જાણે આવકરની હાથ તેમ, પોતાનું શરીર અને માથું નમાવ્યાં; હ્યાગુશ્રી જમણા પેંગાંમાં પગ મુકીને, તરતજ, ઘોડી ઉપર સવાર થઈ ગયા. રેવનહાસનું અલિમાન ઓળગળી ગયું. એમણે તરતજ હ્યાગુશ્રીના જમણા ચરણમાં માથું નમાવીને વંદન કર્યું; બાજુમાં જોલેલા ઉમેહભાઈએ તરતજ જથનાં પોકાયો “શ્રીસહુજનાં હસ્તામીની જય.” એકનુ

દ્વારાધી પર્મજમા, હોરાતા ટિકસે બોડી ઉપર નેત્રી કાળીપુરણના સ્થળે
ઝોટમા સહેલ કરે પછેનીં અ. નિ. રેફાલાસ જોલા છ

થયેલી લોકમેહનીએ એ જ્યનાદ અનિ હષ્ટોથી જીવી લીધો અને પ્રતિ-
ઘોખરૂપે જ્યનાદ પોકર્યો “ શ્રીસહાજનંહસ્તામીની જ્ય.” ઉમેહલાઈએ
તરતજ ખીણે જ્યનાદ પોકર્યો, દ્વારુશ્રી ગુરુલુ નથળુ...” પણ આગળના
શબ્દો એ બોલી શક્યા નહિ; દ્વારુશ્રીએ પોતે આખના ઈશારાથી એમને
આગળ આવતા અટકાવ્યા. એ સંકેત સમજ જઈને, ઉમેહલાઈએ
તરતજ કીર્તન શરૂ કર્યું, “સર્વે” સખી, લુલન જોવાને ચાલોડે.”
લોકો દ્વારુશ્રી અને ઉમેહલાઈ વચ્ચે એમના ઈશારાથી થયેલી વાત સમજુ
શક્યા નહિ, પણ બધાએ કીર્તનના શબ્દો અનેરા ઉત્સાહથી જીવી લીધા
અને આમ શમીપૂજન માટેની શોભાયાત્રા શરૂ થઈ.

શમીપૂજન માટે ગામખાર જતાં પહેલાં, શોભાયાત્રા ગામના
મુખ્યમુખ્ય સ્થાનો, ઉત્તરથી પસર થાય એવી રીતે શોભાયાત્રાને
માર્ગ રેવનદાસે ગોડ્યો હતો. શોભાયાત્રાની મેલારે રેવનદાસ
ઘાડીની હોરી પકડીને ચાલતા હતા. વચ્ચેવચ્ચે કીર્તન જીવા માટે,
એ ઘાડીની હોરી છાડી પણ હેતા હતા. ત્યારે, ઘાડી પણ કીર્તનના શબ્દોમાં
તાડ પૂરાવતી હોય તેમ, આગળના એ પગ ધીમે ધીમે પૂછ્યી સાથે
કપકારતી ચાલતી હતી. દ્વારુશ્રી ખુદી આંખે પણ હસતા સુધે ધ્યાનસ્થ
સ્થિતિમાં વોડી ઉપર એડા હતા. ગોલાયાત્રા, એડ કલાડ બાદ, પૂજનના
સ્થળો પહોંચી. દ્વારુશ્રી ઘાડી ઉપરથી ઉત્થાન ત્યારે ઘાડીએ ફરીશી પોતાનું
શરીર અને માથું નમાવીને દ્વારુશ્રીન અંતરથી પ્રણિપાત કર્યા. દ્વારુશ્રીએ
ઘાડી પણ ધીડીને, પોતે વિધિવત્ શમીપૂજન કર્યું; અને છેવટે ન્યારે
રેવનદાસે પુરોહિતને દક્ષિણા આપવા માટે પોતાના ગજવામાંથી રૂપિયા
કાઢીને આપવા માંડયા ત્યારે, “આ રૂપિયા તમે આજે મંદિરમાં મૂકુનો”
એમ કહીને, દ્વારુશ્રીએ પોતાના ગજવામાંથી અગિયાર રૂપિયા કાઢીને
પુરોહિતને દક્ષિણારૂપે આપ્યા.

સંધ્યા આરતીનો સમય થવાથી, દ્વારુશ્રીએ ત્યાં જ આરતી કરી
અને પછી, વિન્યાસામીનું લુલનમાં દું મહાત્વ છે, તે અંગે દુંકુ પ્રવચન
કર્યું. મંદિરમાં જવા માટે બધા તીવાથી થાય તે પહેલાં, રેવનદાસે એક એ
વાત જાહેર કરવા માટે દ્વારુશ્રીની રજન માર્ગી. મંહમંહ હસીને, દ્વારુશ્રીએ
મૂકુ સંમતિ હાખવી.

“તમને બધાને કહાય હ્યાલ નહિ હોય, પણ દ્વારું શ્રીજી, ખૂબ ઉદ્દરભાવે, વેરથી નીકળતી વખતે જ મારે અપદાધ માટે ફર્જી છે; પણ મને લાગે છે કે, મારે મારા એ અશ્વાય અપદાધનો જાહેર એકરાર કરવો જેઠું એ. કેણું જણે કેમ, પણ મને એને બધે અપદાર દ્વારું શ્રીની પરીક્ષા કરવાનું મન થયું. મેં મારા મનને ધ્યાયું વાર્યું”, પણ આખરે એણે પોતાનું ધ્યાયું જ કર્યું. ભારે મસ્તાખીર અને તોડાની ઘાડી ઉપર દ્વારું શ્રીને સવારી કરવાની મેં વિનંતી કરી, એ વખતે એમણે મારા જામે જે દાખિ કરી, તે દાખિમાંથી નીકળેલી તેજરેખા હું સહન કરી શક્યો ન હતો. જોજ વખતે, આ હુંસાહસમાંથી પાછા વળી જવાનું મને મન થયું; પણ, અવગાંડા માની સ્વભાવના કરણે, હું પાછે ન વળી શક્યો. પણ, દ્વારું ઘાડી પાસે આંદ્યા અને ઘાડીએ આવકારની જખુલખારી નાંખીને એમને આવકાયો; અને એણે પોતાની આંખ, માણું અને શરીર નમાયાં ત્યારે, મને થયું, “દાખિંડા ! તારા કરતાં તો આ પગુ ઉત્તમ છે. જે, એણે દ્વારું શ્રીને કેવા તરત એવાખ્યા અને એમની સવારીથી જાણે પોતે ધન્યભાગ્ય અનતી હોય તેમ, એણે કેવું પોતાનું શરીર અને માણું નમાયું !” માણું અભિમાન દ્વારું શ્રીનીની દૃપાથી એવારી ગયું અને મેં તરત જ એમના ચરણમાં જાહેરમાં માટું માણું નમાવી હોયું. તમારા સર્વ સમદ્ધ મારા આ અપદાધની કંબલાતા કરીને, હું દ્વારું શ્રી અને તમારી માડી માગું હું.” રેવનહાસે એમ કાઢીને પહેલાં દ્વારું શ્રી તરફ અને પછી લોકમેહની તરફ જોઈને નીચા નમાને હોય જોડ્યા.

“અને બીજુ એક વાત પણ અને જાહેર કરુંછું કે, જે ઘાડી ઉપર દ્વારું શ્રી બિરજમાન થયા, એ માના માટે હુંવે પૂર્ણાંધ્ર બની ગઈ છે. તેણી, હું હુંવે એના ઉપર સવારી નહિ કરું. મારી ઈંચાતો આ ઘોડી ...” આગા ઓલાતાં રેવનહાસે દ્વારું શ્રી તરફ હુંથ જોઈને જોયું; દ્વારું શ્રીએ આંખથી અસીકાર હાખણ્યો. અને ઊચી દાખિ કરી. રેવનહાસ આ સંકેત સમજ ગયા; એમણે આગા ચલાયું—“મારી ઈંચાતો આ ઘોડી એમનેજ અર્પણ કરવાની હુંટી પણ એમની એ દેવાની અનિષ્ટ છે: તેણી, આ ઘોડી એમની ઈંચા અને આદેશ સુણણ અસ્યારે એતા ઉપર જે સાજ મૂકુંસે છે તે સાચે, શ્રીલક્ષ્મીનાનાયાખુહેવની સેવામાં અર્પણ કરુંછું.”

સોકેમાં આનંદ આનંદ છવાઈ ગયો. પાછા કરતાં, રૈવનહાસે અને બીજાઓએ ઘણી વિનંતી કરી, પણ હ્યાગુશ્રી ઘોડી ઉપર ન જોડા. એમણે કહું, “શ્રીવિક્રમીનારાયણુદેવની સેવામાં અર્પણ થયેલી અથવા અર્પણ કરવા ઘારેલી વરતુ, પદાર્થ કે દ્રવ્યને પછી આપણાથી આપણા ઉપયોગમાં ન લેવાય; એ વરતુટો આપણા માટે વંદનીય અને પૂજનીય બનેલી કહેવાય”. એમ કહીને, પોતે જતે ઘોડીને દોરીને બધાની સાચે મંહિરમાં આવ્યા.

એકાદશીના દિવસે, ધર્મજીમાં ચોકાઈને, હ્યાગુશ્રી બીજ દિવસે ઉમરેઠ પાછા પદાર્થ.

રણુંડાડાઈને ત્યાં મહાપૂજની વળતે, મોતીભાઈએ પોતાની ત્યાં એવીરીટે મહાપૂજનો મહોત્સવ ઉજવવા માટે કરેલી વિનંતીનો હ્યાગુશ્રીએ, “તમારે ત્યાં શોડા વળત પછી” એવું કહીને આડકતરીરીટે સ્વીકાર કર્યો હતો, પણ મોતીભાઈ એ પછી આડકા પાછા કર્યા હતા. ત્યાંથી, આ મંગળકારી માટે દિવસ નક્કી કરવાને માટે તે વાર વાર ઉમેદભાઈને અને આશાભાઈને લખતા હતા, પણ, કંઈ ચોકસ થતું ન હતું; એટલે પોતાના કામદ્યાંધા એંગે શોડી કામદ્યલાડી વ્યવસ્થા કરીને એ પોતે ધર્મજ આવ્યા. એ પછી એમની કૃષ્ણા અને આગ્રહથી, હ્યાગુશ્રી ફરીથી ધર્મજ પદાર્થા, અને ગણુદ્વારાને, મહાપૂજનો મહોત્સવ ઉજાયો.

હ્યાગુશ્રી ન્યારે વડાલ મંહિરમાં દર્શન કરવા જતા ત્યારે હાલ જોટરે વગેરે જવા માટે જે નાના દરવાળે સૂક્ષ્મામાં આવ્યો છે, એ માર્ગે ન જતાં, સુણ્ય દરવાળેથીજ હંમેશાં જતા આવતા. દરવાળમાં દાખલ થઈને શ્રીણિવસિલું અને શ્રીહનુમાનજીનાં દર્શન કરીને પગથિયાં જોતરીને એ મંહિરના ચોકમાં આવ્યા; ત્યાં અધિવચ્છેજ અચાનક જોલા રહ્યા, એ વળતે એમની સાચે, મોહનલાલ શાહ, ઉમેદભાઈ, આશાભાઈ, રણુંડાડાઈ, જોરધનભાઈ ધોરીભાઈ અને બીજ એ જણું હતા; ચોક વંચે જોલા રહીને, એમણે એક એ મિનિટ આંખો બંધ કરી અને પછી તરતજ ઉધાડી. “ઉમેદભાઈ! જોરધનભાઈ! હાસ કર્યા છે?” (જોરધનભાઈ ધોરીભાઈના નાનાભાઈ ભણ્ણિભાઈ સાચે લાગીહારીમાં કામ કરતા પુરુષેત્તમહાસ ધોરીભાઈને બધા

દાસ કહેતા હતા. પુરુષોત્તમદાસ ધોરીભાઈ અને મહિલાઈ ધોરીભાઈ અને સગાભાઈઓન હતા; પણ, અને વચ્ચે સગાભાઈ કરતાં વધારે હેત હતું.) દ્વારા શ્રીજી શિખર તરફ દાખિ કરીને પૂછ્યું; પણ, પછી તરત જ નીચે પ્રમાણે આવ્યા :

“દ્રવ્યના બોક્સમાં, ભગવાનની આજાનું પાવન કરવામાં હુલ્લાંથ સેવાય, એ ચોથ્ય અને હિતાવહ ન કહેવાય. દાસ, બોક્સ પાસે ધીરધારની અને વેપારની બાકીની ઉધરાણી કરે છે ત્યારે, જુબને કડવી કરી નાખે છે, એ સારું ન ગણ્યાય. ઉધરાણીની સાત હજાર જેટલી મોટી રકમ લઈને, એ એકલા રણ્ણાડપુરા આવવા માટે પાંચેક વાગે નીકળ્યા, પણ જેમની સાથે એમણે કંડકાઈ દાખવેલી હશે તેમાંના ચાર જ્ઞાન, બોક્સ વેશ-પદટો કરીને, અને માંડે બુકાનીએ આંધીને એમને મારાને લૂંટી લેવા માટે, રસ્તામાં આવતી આડી પાછળ હુથિયારે લઈને સાંતાઇને બેઠા હતા, એનો એમને ઘ્યાલ ન હતો. જુબની અવગાચ ડાઈ તરફ દ્વારા ભગવાન આસ ધ્યાન આપતા નથી; એમણે અતિ દ્વારા કરીને, એમની રક્ષા કરી છે. પણ, ઇરીથી આવું ન કરે અને ધાંધી કરવામાં મીઠી જુલ રાખે એવું તમે એમને કહેનો અને એમને મને મળવાનું કહેનો.” એમ કહીને જાણે કંઈજ બન્યું ન હોય તેમ, દ્વારા શ્રી હસતા મુખે મહિરમાં દર્શન કરવા ગયા. બાજુમાં જીલેલા બધા જ, એમના ઉપર્યુક્ત શાખાનો સાંભળીને દિંગમૂડ અની ગયા. ઉમેદભાઈ અને ગોરધનભાઈના અંતરમાં ઉચાટ વધી ગયો; મહિરમાંથી હર્થાંન કરીને ઉતારે પાછા આવ્યા પછી, ગોરધનભાઈ અને રણ્ણાડભાઈ, ઉમેદભાઈને કહીને પુરુષોત્તમદાસની અખર કાઢવા માટે તરત જ એક ગાડામાં એરીને નડીઆદ ગયા અને ત્યાંથી લાડાની મોટર કરીને થીજ હિવસે સવારે રણ્ણાડપુરા પહોંચ્યા.

એ ગયા ત્યારે ઘરના આગલા અંડમાં પુરુષોત્તમદાસ બેઠા હતા; બાજુમાં ચાનો ખાડો અને નાસ્તાની રકાણી અને ભરેલાં પડ્યાં હતાં. જેવા પુરુષોત્તમદાસે ગોરધનભાઈને મોટરમાંથી ઊતરતા લેવા કે તરત જ, એ ઉઈને હોડ્યા અને ગોરધનભાઈને લેટી પડ્યા. એમની આંખમાંથી વહી રહેલી અશ્વધારાએ ગોરધનભાઈનાં વચ્ચ પલાળી નાખ્યાં; ગોરધન-ભાઈને લાગ્યું કે, પુરુષોત્તમદાસ હુણ લયથી કેપે છે. ગણે જણ્યા એઠા

અને નાસ્તો ફરીથી બનવડાવ્યો; ચા પીતાં પીતાં પુરુષોત્તમદાસે પોતાની વીતક વાત કરવા માંડી.

પુરુષોત્તમદાસની વીતક વાતનો વિચાર કરીએ તે પહેલાં, થોડો પૂર્વ ધર્તિહસ જાળી કેવે થોથ્ય થશે. રખુણેડપુરઃ કૃપદવંજ તાલુકાનું નાતું ગામ છે. ત્યાં વર્ષતી ઓછી અને એતીની જમીન વધારે હતી, એટલે એતીની જમીન વધારે પ્રમાણમાં પડતર રહેતી; આ કારણે, જમીનના ભાવ પણ ઓછા રહેતા. આ સ્થિતિનો લાલ લઈને, મોટા જરૂથામાં જમીન વેચાણ રાખવાની પુરુષોત્તમદાસની ઈચ્છા થઈ; માણીભાઈ ધોરીભાઈએ એમાં સ મતિ દાખવી. અન્નેને ઉમેદલાઈ માટે પરમ આહુભાવ હતો. ઉમેદલાઈના પિતા પાસે ધર્મજમાં તદ્દન થોડી જમીન હતી, એ હુકીકિત એ જાણુતા હતા. એટદે, પાસેના લહેરીપુર ગામે, એમને માટે પણ જમીન વેચાણ કેવાની એમણે યોજના કરી. લહેરીપુરની જમીનની વેચાણ કિમત ઉમેદલાઈથી તાલુકિક આગ્રી શક્ય તેમ ન હતું; એ માટે એમણે જમીનની કિમત ઉત્પન્નમાંથી અરપાઈ થાય એવી યોજના વિચારી કરી; અને પછી અન્ને યોજના દ્વારું શ્રી પાસે મંજૂરી માટે રજૂ કરી. ઉમેદલાઈને પણ આધિકરીને ઉન્નત અનાવે એવી યોજના જોઈને, અને અન્નેની નિઃસ્વાર્થ પ્રેમભાવના નોઈને, દ્વારું શ્રી ઝૂખ રાણ થયા; અને અન્ને યોજના માટે તરતજ પોતાની સંમતિ દાખવી. ઉમેદલાઈ અને એમના પિતાએ જ્યારે આ વાત જાળી ત્યારે, પહેલાંતો એમણે, એમાં સમંત થવાને ઈન્કાર કર્યોં; પણ જ્યારે એમણે જાણ્યુ કે, દ્વારું શ્રીની પ્રેરણ અને સંમતિથીજ આ યોજના ઘડાઈ છે ત્યારે, એ સંમત થયા. ઉમેદલાઈને વડોદરામાં નોકરી ધ્રી ન કરતાં, ધર્મજમાં આવીને સત્સંગપ્રયારતું જ કામ કરવાનું કહેવા પાછળા, ઉમેદલાઈ માટે દ્વારું શ્રીની શુલેચ્છા અને કલ્યાણભાવનાજ હતી, એની આ પ્રસંગ પછી જોવિદભાઈને અંતરથી પ્રતીતિ થઈ. એ, દ્વારું શ્રીને આ મહુર્વ્યેક વિનંતી કરીને, પોતાની પત્તી સાથે, સંપ્રદાયના આશ્રિત સત્સંગી થયા.

પુરુષોત્તમદાસ રખુણેડપુરમાં રહીને આ જમીનમાં એતી કરાવતા હતા અને સાથે ધીરધારનો અને કૃપાસનો વેપારધ્યે પણ કરતા હતા; પણ એમનો સ્વભાવ જરા ઉથ હતો., એટલે ધીરધારની અને વેપારની

ઉધરાણી કરવામાં એ ઘણી વખત કડક અને કડવા શાળ્હો આડી નાખતા હતા. પણ એ સાથે, અંતરથી ઉદાર પણ ખૂબ રહેતા; એટલે, ઘણું લોકોમાં એ પ્રીતિપાત્ર બન્યા હતા, તો કેટલાકમાં અગાખામણ્ણા પણ બન્યા હતા. એવા પુરુષોત્તમદાને, પોતાની વીતકવાત કહેવા માંડી :

જોરધનલાઈ ! સાત હજાર જેટલી રકમ વસુલ કેતાં બેપોર નમી ગયા હતા, રકમ વસુલ કેવામાં, નારે કેટલાક લોકો સાથે જરૂર ઉથ સ્વરે બોલવાનું થયું હતું; પણ એ બધું ભૂલી જઈને, પાંચેક વાગે, હું એકદાંસ રણુછેડપુરા આવવા નીકળ્યો. સાન હજાર રૂપિયાની નોટો મેં એક પોતડીમાં લાંબી થાપી કરીને બાંધીને, એ પોતડી રકમ ઉપર વીઠાળીને બાંધી હતી, ઉપર ખમીચ અને તે ઉપર જલમો પહેંચો હતો. શૂદ્રા હાથે હું ઉતાવળથી ચાઢ્યો આવતા હતી, ત્યાં ચોકડી પાંચ રણુછેડપુરાના માર્ગે વળતાં શૈડી આડી આવે છે તેની પાછળથી, એકાચોક ચાર ખુલાનીધારી પુરુષો નીકળ્યા; એ જણે તરવારે અને એ જણે ધારીયાં એ ચીને મને ધેરી લીધ્યા. વોધરા અવાજે ચોક જણે કહ્યું, “આલ, રૂપિયા કાઠ.” અને બીજા એ જણે તરવાર અને ધારિયું ઉગાર્યું. મને લાગ્યું, “હુમણું માથા ઉપર પડશે અને રામ રમી રશે;” એટલે રૂપિયા ચારી હઉ તો શુભ અચી જશે, એમ સમજુને મેં કહ્યું, “લાઈ લા, આ રદ્દા રૂપિયા.” એમ કહીને અંદર હાથ નાખીને પોતડીને છોડવા માટે જલમો ડાંચો કરવા માટે મેં હાથ લાંબાયો; અરાખર એજ સમયે, ચારમંથી મારી સામે ભોલેલા એ જણે આડીથી શેડી હુર ચાર પોલીસ ધોડેલ્લારેને આવતા જોયા. એણે તરતજ “પોલીસ ધોડેલ્લાર” એમ કહીને બીજા એતું ધ્યાન હોયું અને પણી, એકમેડ સાથે નેત્રસ કેત કરીને, મને એક આંગળી પણ અડકાયા સિલાય, સામી દિશામાં એકમેઝથી શૂદ્રા પડીને મૂરીઓ વાળીને નાડા. હું એટલો લાયલીત થઈ ગયો હતો કે, મને શૈડીવાર તો કંઈ સમજાયું નહિ. આ લોકોએ પોલીસ ધોડેલ્લારને આવતા જોયા અને તેથી નાચી ગયા, એવું હું પેલાના શાળ્હો ઉપરથી સમજ્યો; પણ પોલીસ ધોડેલ્લારને જોવા માટે મેં આંખેં ચોણીને એવાર વાર, ચારે તરફ જોયું, પણ કોઈ હેખાયું નહિ. એટલે, મેં પણ રણુછેડપુરાની દિશામાં ઢોડવા માંડયું. થોડું હોડતાં મને હાંક ચડી, હું ભોલો રદ્દો, અને વળી પાણું જોયું. કોઈ જણાયું નહિ; એટલે, મને થયું, “આજે, લગવાને જ મારી

રક્ષા કરી છે.” પછી, સ્વામિનારાયણ, સ્વામિનારાયણ, એમ હું પોતે સાંબળું એવી રીતે ખોલતો, ખૂબ ઉતાવળી ચાલે હું અહીં આવો.

જ્યારે ગોરધનભાઈએ ગઈ કલે સાંજે પોણું છ વાગે, વડતાલ મંદિરના ચોકમાં હ્યાણુંશીએ કહેલા શણ્ણો કહી સંભળાવ્યા, ત્યારે પુરુપોત્તમદાસની આંખમાંથી આંસુઓની ઘારા વહેવા લાગી. એમને ખાત્રી થઈ, “હ્યાણુંશીના શુભ સંક્રિયા જ લગવાને એમની રક્ષા કરેલી છે.” કલાકે પછી, નણે જણું એજ મોરદમાં નીકળ્યા અને લગલગ બાર વાગે ઉમરેઠ આવ્યા.

હ્યાણુંશી પોણું અગિયારે ઉમરેઠ આવતી ગાડીમાંજ વડતાલથી પાછા પધાર્યા હતા. તેનાન કરીને, એક પાટલા ઉપર એ એક હતા અને માળા દેરવતા હતા. ગોરધનભાઈ વગેરે ત્રણ જણું, જેવા ઘરના બારણું આગળ આવ્યા કે તરતજ, હ્યાણુંશીએ મધુરું હાન્ય કરીને કહ્યું, “આવી પહોંચ્યા ! હું તમારી જ રાહ જોતા હતો.” પુરુષોત્તમદાસે, હ્યાણુંશીને સાંદંગ દંડવત્ પ્રથમ કર્યા. હ્યાણુંશીએ એમને સાંત્વન આપ્યું. પુરુષોત્તમદાસે કેડે બાંદેલી સાત હજાર રૂપિયાની પોતડી કમરેથી છોડી અને રૂપિયાની નોટો હ્યાણુંશીના ચરણમાં મૂકી હીથી. નોટોની થખ્પી સામે જોઈને, હ્યાણુંશી પ્રથમ તો હસ્યા. અને કહ્યું, “હસ ! આ રૂપિયા હમણુંતો તમારી પાસેજ લગવાનની અનામત સમજુને રાપેનું; હવે તમારે રણછીડ-પુરસમાં રહેવાનું નથી, ડાકોરમાં રહોનું; ત્યાં રહીને કપાસ અને ઝોનો વેપાર આ રૂપિયાથી શરૂ કરજો, લગવાન એ વેપારની ખૂબ વૃદ્ધિ કરજો. એ વેપારમાંથી જે નહોં મળે, તેના પાંચ લાગ કરજો. તમે ચાર લાગીદારોના ચાર લાગ અને પાંચ મો લાગ લગવાનનો. તમારા ચારના ભાગમાંથી ભગવાનની આ અનામત રહેમ જુદી કાઢીને, પછી અને રહેમ લેણી કરીને, લગવાનને અર્પણું કરજો. ચાલો, હવે તમે જાડીલના ભૂખ્યા છો, ડાકોરજુનો અસાહ જર્મી લો.”

ત્રણે જણું જમ્યા પછી, હ્યાણુંશી જમ્યા.

હ્યાણુંશીએ કહ્યા પ્રમાણે, પુરુપોત્તમદાસ અને મખિલાઈએ ડાકોરમાં રહેવાનું શરૂ કર્યું; અને એક પારની જુનવાળાની મહદ્દી કપાસ અને

હેઠાર શરૂ કર્યો. એમાં ઘણો સારો નહોં મળ્યો; એટદું જ નહિ પણ એવી પરિસ્થિતિનું સર્જન થયું કે, જુનવાળાએ પોતાનું કારખાનું એમને સર્સ્તી કિમતે વેચાયું આયું. પુરુષોત્તમદાસ અને મખિબાઈએ, આ કારખાનું વેચાયું લેવા માટે ભીજ ત્રણ લાગીદાર ઉમેર્યા. બધા લાગીદારેએ લેગા મળીને કારખાનામાં ઉમેદબાઈનો પણ લાગ રાખવાનું નકડી કર્યું. હ્યાણુશ્રીને એમણે જ્યારે પોતાનો આ વિચાર જણાવ્યો ત્યારે એ અતિ-પ્રસન્ન થયા. એમણે અતિકૃયાલીના સ્વરે કહ્યું, “જે લગવાનના લક્ઝાનો પક્ષ રાખે છે, તેનો પક્ષ લગવાન રાખે છે.” હ્યાણુશ્રીની દુદ્ધા અને સમતિથી, કારખાનાનું નામ “લગન જીનીગ એન્ડ પ્રેસિંગ ઇક્ટરી” રાખવામાં આવ્યું. આજે, એ કારખાનું ડોકેર અને તેની આણુઆણુના પ્રદેશમાં સૌથી શૈષ કારખાનું જણાય છે.

પુરુષોત્તમદાસ છનાલાઈ પટેલ, ઉમેદબાઈ કરતાં વચે મોટા હતા, પણ પોતાના પુત્ર રમણભાઈને ઉમેદબાઈ સાથે સ્નેહ હતો. એટલે એમના મનમાં પણ ઉમેદબાઈ માટે આદરભાવ અને સ્નેહ જાયાં. તેઓ ઉમેદબાઈની કુથામાં રસ લઈને અંસવા લાગ્યા. ઉપર કે પ્રસંગે જણાવેલા છે, તે એમણે પણ નજરે જોયા હતા. એમને પણ હ્યાણુશ્રી પોતાને ધેર મહાપૂજનો મહેત્તસવ ઊજવે એવાં મહેન્દ્રા જાગી હતી. એમણે નવું મકાન બાંધ્યું, એ નિમિત્ત ઊભું કરીને, એમણે હ્યાણુશ્રીને પોતાને ત્યાં પથારીને મહાપૂજન મહેત્તસવ ઊજવવા માટે આયહલરી વિનંતી કરી. હ્યાણુશ્રીએ એમની વિનંતીના સહૃદ્ય સ્વીકાર કર્યો. કરીથી હ્યાણુશ્રી સહૃકુંખ ધર્મજ પદ્ધાર્યા, ચાર દિવસ રહ્યા. પુરુષોત્તમદાસે હોમાતમક મહાપૂજની વિધિ હ્યાણુશ્રીના વરદ હસ્તે કરાવી. હ્યાણુશ્રીએ ત્યારે કે શાનવાતાના અમૃતપ્રવાહ વહેતો કર્યો તે અનુપમ હતો. હોમાતમક મહાપૂજન ખરેખર કર્યાનિ કાળ અને સમય, આ પછીનો છે. ધર્મજના પ્રસંગ તરીકે, અતે ભાવ એનો ઉલ્લેખ અને પ્રસંગચિત્ર મૂકેલું છે.

રતનકણિયાંકા

*** અકિતા સાંગ હોવી જોઈએ; વૈચાય એના પગ છે, સાન હુદ્દ્ય છે અને ધર્મ મસ્તક છે.

દ્યાગુણી ધર્મજમાં, અ. નિ. પુરુષોત્તમભાઈ છનાલાઈ પટેલને લાં
નાણુ દિવસ છેભાત્મક મહાપૂજા કરે છે

૩૫. ઉત્સવપ્રિય દ્વારુશી

દ્વારુશીના જીવનની નિયમયામાં, પાંચ બાધતો સબિશેષ ધ્યાન એંચે એવી રૂપણ વર્તાતી હતી: (૧) લક્ષ્મિતથર્માત્મજ લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ એજ પ્રત્યક્ષ પરથ્રણ છે, એજ સર્વકર્તાહૃત્તા અને સર્વકર્મ-ક્ષણપ્રદાતા છે અને એજ સર્વકારણુના કારણું, સર્વ અવતારના અવતારી અને સર્વોપરિ છે, એવી ઉત્તમ નિવિકલ્પ સ્વરૂપનિધા, અને તેમાંથી સ્વાક્ષાવિકરીતે અનુભવાતી વિવેકબારી અલૌકિક અજ્ઞાનાંહીય મસ્તી, એ સૌથી ફેલેલી અને પ્રધાન બાધત હતી. (૨) સત્યાગ્રહામાં કેમને લગવાનવાચે તરીકે વલ્લુંદેલા છે તે બધાં સ્વરૂપે, કંઈ આપી રીતે કંઈ શક્તિ-સ્વરૂપે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં જ સ્વરૂપે. છે એવી દ્વારા માન્યતા અને એ કારણે એ સર્વ સ્વરૂપે માટે પરમ આદરભાવયુક્ત પ્રેમપૂજાહૃદ્દાષ્ટ, એ બીજી બાધત હતી. (૩) લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, રિક્ષા-પવી અને સાત્સંગજીવન વળેરે સન્યાગ્રહામાં જે કે મતો અને ઉત્સવો ઊજવવાનું કહેલું છે તે પ્રમાણે અને તે રીતે સર્વવત અને ઉત્સવો પોતાને ઘેર ઊજવવાનો, તેમજ મંહિરમાં ઊજવાય તેમાં ઉત્સાહપૂર્વક સક્રિય ભાગ દેવાનો અટણું નિયમ, એ બીજી બાધત હતી. (૪) સવારે બાઠીને શરે સ્ત્રતા સુધી, જીવનની પળેપળ શ્રીહરિનાં નામ સંકીર્તન અને કથાવાર્તામાં અખાંડિત વીતે એવી દૈનિક વ્યવસ્થા, એ ચોથી બાધત હતી; અને (૫) પાંચમી બાધત હતી બીજા સફર્મેં અને મતો માટે સહિપ્ણુતા હાયવાની અને એમાંથી સારલત્વજ અહણું કરવાની સર્વધર્મમતસમન્વયવૃત્તિ; અને કોઈ દિવસ કોઈ નિમિત્ત પણ, કોઈ ધર્મ, દેવ, તીર્થ, ધાર્મણ, સાધુ અને શાસ્ત્રની નિઃાન કરવાની અને ન સાંલળવાની ઉત્કૃષ્ટ ભાવના. એમના જીવનની બીજી એક બાધત પણ ખાસ ધ્યાન એંચે તેવી હતી: રાજકારણમાં ઝૂભેલા રાજપુરુષો અને રાજઅધિકારીઓ સાથે એ કંઈ સંધર્મ કે વાદવિવાહમાં જિતરતા નહિ; સ્વરૂપમનું પાલન અને પરમાત્માની લક્ષ્મિ ઉપાસના અને આશ્રય કરસ્વામાં

ન્યાં સુધી એ વર્ગના પુરુષો અવદેશપૂર્વ ન અને ત્યાં સુધી, એમને એમના માર્ગ જવા હેવા અને પોતે પાતાના માર્ગ ચાલ્યા જવું, એ વધારે હિતાવહ અને શ્રેયસ્કર છે, એવું એ માનતા હતા. સૌ કોઈ સાંભળો અને સમજે એ પ્રમાણે વાર વાર ભારપૂર ક એ ગાહડર કરતા કે, જીવનમાં જે કોઈ શિક્ષાપદ્ધતીની આજ્ઞાઓનું સાવધાની અને પ્રીતિપૂર્વક પાલન કરે છે તે, હેશના કાયદાઓની બધી કલમોનું, થીજાઓ કરતાં વધારે સારી રીતે પાલન કરે છે, એમાં કોઈ શાંકા નથી.

હિવસમાં નિદાન એ વખત, સવારે પૂજા કરી રહ્યા પણી અને રાતે ઝૂતા પહેલાં એમ એ વખત, નિયમિત રીતે વચ્ચનામૃત અને અકલચિતામણિયું તેઓ જોતે વાંચન કરતા હતા. એ સિવાયના સમયે, બીજા સરથાસ્યોનું વાંચન પણ તેઓ પોતે કરતા અથવા પોતાના ગિયરો પાસે કરવતા અને એના રહુસ્થે સુંદર રીતે સમજાવતા હતા. એમને પ્રેમાનંદસ્વામી અધ્યાનાંદસ્વામી અને મુક્તાનાંદસ્વામીનાં કેટલાં કીર્તિનો અને પદો, કંઠથ હતાં એ કોઈ જાણું ન હતું. ધ. નિર્ઝામાનંદ, નિત્યાનંદસ્વામી, ધ. વાસુદેવાનંદ, ધ. અંદાનંદ, યોગાનંદસુનિ વગેરે સર્મદ્ધ વિદ્વાન સંતોષે રચેલાં કેટલાં અષ્ટકો-સ્તોત્રો કંઠથ હતાં, એ પણ કોઈ જાણું ન હતું; પણ જુદાજુદા મતઉત્સવપ્રસંગે, કીલ નનું પુસ્તક જોયા સિવાયજ, જે તે ઉત્સવને અનુરૂપ કીર્તન, શુદ્ધ શાસ્કીય રાગ અને તાલયુક્ત, પણ અંતરના અપ્રતિમ લગ્નદાલાવપૂર્વક એ ગાતા ત્યારે, એ સાંભળીને સૌ કોઈ સાનાંદાશ્વર્ય ડાલી ઊંઠતા હતા. જુદાજુદા વતો અને ઉત્સવો ઊજવતી વળતે, “આ વત અને ઉત્સવ સંપ્રદાયના અને આ વત અને ઉત્સવ સંપ્રદાય અહારના,” એવી લેખરેણા તેઓ આંકતા નહિ; પણ, પોતાના ઈષ્ટ આરાધ્ય પરમેશ્વર લગ્નાન શ્રીસ્વામિનારાયણની પ્રસન્નતાથે, એ સર્વ વતો અને ઉત્સવો, એક સરળા પ્રેમ, ઉત્સાહ અને લક્ષ્મિકાવથી ઊજવતા હતા. એ જે રીતે ઉત્સવો ઊજવતા એની વિગતો આજે પણ સુજાજનોએ જાણુવા સમજવા જેવી છે અને જાણી, સમજુને જીવનમાં આચરણ જેવી છે :

નૂતન વર્ષના મંગળ પ્રલાને, પોતાની પૂજાહિકવિધિકાર્યથી પરવારીને, દ્વારામ દાદાને લગ્નાન શ્રીસ્વામિનારાયણે અતિકૃપા કરીને નિત્ય-

સેવા પૂજા માટે આપેલા શ્રીહંડિકૃષુ બાળસ્વરૂપતું પૂજન, શાખગાર, નૈવેદ્ય અને નીરાજન એ જાતે કરતા; એ પછી, એ મંહિરમાં દર્શન કરવા જતા, અને ત્યાં પ્રથમ લગ્નાનને સાણંગ દંડવતુ પ્રણામ કરીને, પછી જે સાધુ સંતો બિરાજેલા હોય તેમને સાહર પ્રેમથી પગે લાગતા અને પછી દ્રેક હરિલઙતને પ્રેમથી વચ્છિતગત મળતા અને જ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહેતા. કથાવાર્તા થતી હોય તો, તેમાં ગેસતા અને ભાગા દેસતા; અને પછી નામવેરા અને ધર્માદાની પોતાની રકમ લખાવતા અને તે રકમ તરત જ રેકડ આપી હેતા હતા. પછી ઘેર આવીને, પોતાના જે વડીલો હોય તેમને સાહર વંદન કરતા; પછી, પોતાના શિષ્યો અને આપ્તજનોને પ્રેમથી મળતા. યડ્યાતનાં વર્ષોમાં, ડેટલાક શિષ્યો એમને સાણંગ દંડવતુ પ્રણામ કરતા તથા જેમને અને બીજા શિષ્યોને પરસ્પર લેટતા હતા; પણ, આ પ્રથા એમને યોગ્ય અને રૂચિકર લાગતી નહિ, તેથી એ બન્ને પ્રથા એમજે થોડા સમય બાદ બંધ કરાવી હતી.

કાર્તિકી અને વૈની સર્ગેલા દરમિયાન, તેઓ હુંમેશાં વડતાલમાં જ રહેતા. સં. ૧૭૬૬ની કાર્તિકી એકાદશીના હિંસે દીપાર ગામે મંચાલ કાળે, શ્રાધ્મહેવના થયેલા જન્મનો અને સં. ૧૭૬૮ની કાર્તિકી પૂર્ણિમાના હિંસે સાચાંકાળે, છૈયા ગામે શ્રીલક્ષ્મિદેવીના થયેલા જન્મનો મહોત્સવ, તેઓ મૂળ ઉત્સાહથી જન્મવતા. એ હિંસે, જન્મમહોત્સવના અન્ને પ્રસંગેની કથા લક્ષ્મિચિત્રામણિ અને સાસ્ત ગિયરનમાંથી એ જાતે વાંચતા અથવા બીજા પાસે વાચાવતા અને પછી, તેનું રહુણ્ય સમજવતા. જે મહિનામાં જન્મ હોય તે મહિનામાં મરણ થાય, જન્મતિથિ એ જ મરણતિથિ પણ હોય, એ ચોગાનુયોગ જરૂરીતિથ અને બ્યબહારની દિદ્યે સુઅકર ગણ્ય છે; એ જમ્ તેમ હોય પણ શ્રીલક્ષ્મિમાતાનો જન્મમાસ (એટલે કાર્તિક) માં જે તિથિએ (એટલે પૂર્ણિમાએ)-એમનો જન્મ થયો હુતા તેના પાંચ હિંસ અગાઉ એટલે સુધ ૧૦ના દોજ એમના દેહત્યાગની તિથિ આવે છે. એ હિંસે, હ્યાળુશ્રી વાલ કરતા લારે તે સાંભળીને સૌ કોઈનું મન શોકાતુર અની જતું. સં. ૧૮૫૭ની કાર્તિકી એકાદશીના હિંસે, રામાનદ્રસ્વામીએ પીપદાણું ગામે નીલકંઠશ્રીને લાગવતી હીના આપીને, શ્રીસહૃજનદ્રસ્વામી અને નારાયણસુનિ એવાં જે નામો ધારણ કરાવ્યાં; અને બીજા વધેં એટલે

સં. ૧૮૫૮ની કાર્તિકી એકાદશીના દિવસે, જેતપુર ગામે રામાનંદ-સ્વામીએ લગવાન શ્રીસહિનાનંદસ્વામીને પોતાના અનુગામી તરીકે સંપ્રદાયની ધર્મધૂરા સેંગી દીધી; અને સં. ૧૮૮૮ની કાર્તિકી એકાદશીના દિવસે, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, સંપ્રદાયના ત્યારી અને ગૃહસ્થ આશ્રિતોના રક્ષણ અર્થે તથા મુસુકુમાળને આદર્શ હાખવવા માટે, વડાલ મુકામે, ધર્મઅર્થના વહીવરુની સુગમતા માટે, સંપ્રદાયમાં એ વિભાગ-એ ગાહીની યોજના કરી; અને એ પ્રત્યેક ગાહી ઉપર શ્રીધર્મ-દૈવના પરિવારના એક એક ધર્મધૂરા ગૃહસ્થ પુરુષની પરંપરાના ધોરણે સંપ્રદાયના આચાર્યદેહને પસંદગી અને નિયુક્તિ કરી-આ બધા એતિહાસિક પ્રસંગોની વાત, એણી રસલરી વિગતો સાથે એ કહેતા ત્યારે, સાંલળનાર સૌ કોઈના અંતરમાં અંદોલાવ અને આનંદના આધ જીછગતા હતા. સં. ૧૮૮૧ના કાર્તિકી અજવાળી બારસના દિવસે, પ્રાતઃકાળે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વડાલમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદૈવ, શ્રીધર્મદૈવ, શ્રીલક્ષ્મિદૈવી અને શ્રીવાસુદૈવ, શ્રીરામાદૃષ્ટુ અને શ્રીહરિદૃષ્ટુ નામે પોતાની મૂર્તિએની વેદવિધિ પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠા કરી, એ કથા જ્યારે એ કહેતા ત્યારે, લક્ષતવસ્તલ લગવાન પોતાના લક્ષોતાના વાલનપાલન માટે કેવું કલ્યાણુકારી આયોજન કરે છે, એનો સૌ કોઈને સહજ જ્યાદ આવતો હતો. સં. ૧૮૮૮ના કાર્તિક વદ ગ્રીજના દિવસે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, વડોદરા નરેશ શ્રીમંત સયાજુસવ ગાયકવાડ (બીજા) ના પ્રેમ અને આચ્છાદયો આમંત્રણને માન આપીને વડોદરા પદ્ધાર્યાં અને ત્યાં પાંચમ સુધી રોકાઈ, કે અલ્લોકિ લીલા કરી અને અદ્ભુત અર્થર્થ હાંગળ્યું તેની ધીતિહાસક્યા એ જ્યારે વિગતવાર કહેતા ત્યારે સાંલળનાર સૌ લારે અહોલાવ અનુભવતા.

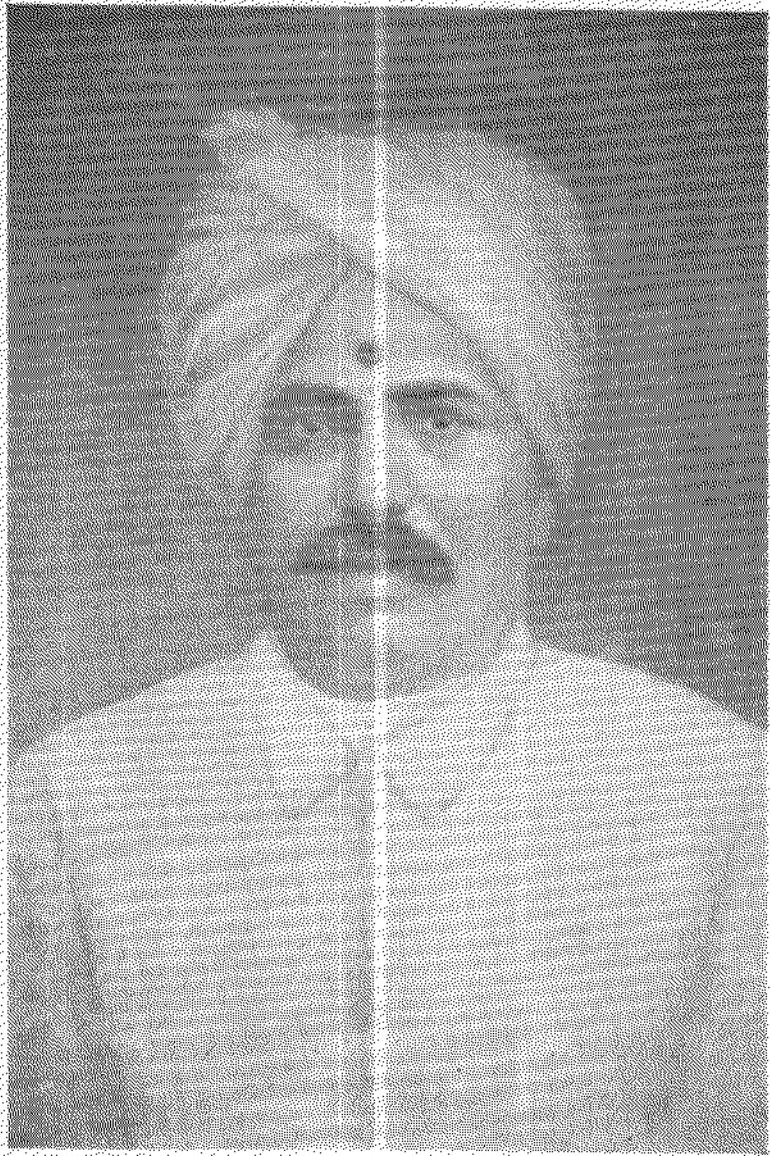
માગશર માસમાં ધતુમાસ કેસે ત્યાર્થી, મહારાશિમાં સૂર્યની સંકાંતિ થાય અને ધતુમાસ ભેતરે ત્યાં સુધી એક માસ પર્યાત, એ ધતુમાસને મહોત્સવ જીજવતા હતા. સં. ૧૮૮૩ના માગશરની પૃથ્વીમાના દિવસે, ગઢામાં હાદાઅન્વરના દરખારમાં એઝીને, દેશવિભાગનો કેન્દ્ર, એનો સંપ્રદાયના અને સંપ્રદાયના આશ્રિતોના બંધારણ તરીકે ન્યાયની અદ્વાલતોએ પણ સ્વીકાર કરેલો છે, તેની કલમેં એ જ્યારે વિગતવાર સમાજવતા ત્યારે, સૌ કોઈના આંદ્ર્યની અવધિ આપી જતી.

“વેદ અહિસાપ્યધાન છે અને એમાં વૈહિક્યજોમાં સળુવબદ્ધિ આપવાનું પ્રશાસ્ય ગણેલું નથી,” એ સિદ્ધાંતનું પ્રત્યક્ષ પ્રતિપાદન કરવા માટે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સં. ૧૮૬૫ના પોષ સુહ જા હિંસે પ્રથમ જેતલખુર ગામે અને સં. ૧૮૬૬માં પોર્ષીપૂર્ણભાના હિંસે ડભાણ ગામે, દશથી અડાર હિંસે સુધી ચાલે એવા મહાયજો કર્યો હતા, તેની કંતિહાસગાથાનું એ જ્યારે વર્ણન કરતા ત્યારે, એ વખતના ધર્મબુદ્ધનમાં વેદ અને દેવના નામે હિંસા કેવી અને કેટલી વ્યાપક અનેલી હતી અને એ વાતને વિરોધ કરવામાં પ્રાણહાનિનાં કેવા જોખમે રહેલાં હતાં, એ હકીકતનું ચિત્ર સાંભળનારના મનઃચક્ષુ સામે અંકાઈ જતું હતું. ઉત્તરાધિયાના પુષ્ટ્યપર્વના હિંસે, અંગણે આપેલાને, ઉદાર હિંસે અને હાથે, એ દ્રવ્ય, અનાજ અને વખતનું યથેન્ચ દાન આપતા હતા. પોષ માસની વર્દ્ધિતા એકાદશીના હિંસે, ધર્મપુરમાં ધર્મભાગવત રાજમાતા કુર્યાણ-કુર્યાણાએના વિશ્વાસુદ્ધ પ્રેમને વશ થઈને, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પહેલાં વહેલો રલાભિત સુણા ધારણ કર્યો હતો, એ વાત એ જ્યારે વિગતવર્ણ કરેલી ત્યારે, ભગવાનની અહેતુકી લક્તિવત્સલતા અને લક્તિના હિંયોગેનું સૌ કોઈને જ્ઞાન થતું હતું.

મહા માસ તો વસંતોત્સવનો માસ ગણ્યાય. વસંતપંચમીના હિંસે, એ શિક્ષાપત્રી જ્યા તી ઊજવતા. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સં. ૧૮૮૨ની વસંતપંચમીના મંગળહિને, સર્વજનોનું સવિશેષ તો આશ્રિતોનું મંગળ કરવાના હેતુથી, ભગવતી શિક્ષાપત્રીની રચના વડતાલમાં રામપ્રતાપ-ભાઈના અંગલામાં એસીને, અપરાહ્ન સમયે કરેલી હતી, એ કદળે, શિક્ષાપત્રી જ્યાંતી અપરાહ્નકણે વડાલમાં રામપ્રતાપભાઈના અંગલામાં એનીને ઊજવવાનો એ આથ્બ રાખતા હતા. શિક્ષાપત્રી પુરખરણ વખતે, એ પાતે જ શરીરાત કરીને પહેલો પાઠ કર્યુતા હતા. સં. ૧૮૪૫ની મહામાસની અજવાણી દર્શામના રોજ, અયોધ્યામાં બાળઘનસ્યામને ઉપનયનનો સંસ્કાર-સામવેહની વિધિપ્રમાણે કરવામાં આવ્યો. તેની અને સં. ૧૮૬૧માં સુહ એકાદશીના હિંસે, દાદાભાગ્યરના પિતા એલલાભાગ્યરના અંતરના પ્રેમને વશ થઈને ગઠપુરમાં નિવાસ કરવાના શુલ્કાગ્રયથી ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પહેલાં વહેલા ગઠપુર પદ્ધાર્યાં, એ લીલાની વાત એ જ્યારે કરતા ત્યારે, જણે નજરે જોઈને વાત કરતા હોય તેવો અનુભવ સાંભળનારાઓને થતો હતો.

મહાશિવરાચિના દિવસે, એ જાતે યથાવિધિ શિવપૂજા કરતા અને ભાગવત વર્ગે રેમાંથી શિવજન્મની કથા વાંચતા હતા. સં. ૧૮૫૫ના દ્વારા માસની એકાદશીના દિવસે, જગનાથ મહાદેવના મંહિરની બહાર ને ચોતસા ઉપર લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, નીલકંઠવાર્ષિકીયે અને નામે ચાત ગળી હતી, તે જગનાથ મહાદેવનું દર્શન કરવા આસ જતા હતા. વસંતોત્સવ દરમિયાન એ ઉત્સવ કરતા અને ન્યારે મંહિરમાં ઓંઘવીયાના મંડળ વન્દ્યે એન્નાને યા વેર નિર્જમંહિર સંમે એગ્નાને, કોઈક વખત મુદ્દંગ ઉપર થાપ માર્દિને તો કોઈક વખત કાંચાનેડા ઉપર તાનપદટો વઈને, પ્રદ્યાનંદસ્વામીએ રચેલું “આયો અસંત પીયા અલમેલા, બાંધા પાદ અસંતી” એ પદ શુદ્ધ શાસ્ત્રીય વસંતરાગ પ્રમાણે એ જાતા ત્યારે, સાંલળનારસર્વજનો પોતાની જગ્યાએથી જડીને, આનંદહવિભાર ઘનીને, એ મધુર મસ્તીલરી સુરાવલિમાં સૂર પુરાવતા હતા.

દ્વારા એટલે કૃલોલ. વર્ષો પહેલાં, સં. ૧૮૭૮ ના દ્વારા સુદ વીજના દિવસે, અમહાવાદમાં સંપ્રદાયનું પહેલવહેલું મંહિર પંધાવાંદીને તેમાં પોતાનુજ સ્વરૂપ, શ્રીનરનારાયણદેવની યુગલમૂર્તિની વેહવિધિ પ્રમાણે પ્રતિકા કરી અને એ પછી નીજાજ દિવસે, એટલે પાંચમના દિવસે, કોણિતાની પૂર્વ તૈયારી સિવાય, અમહાવાદ શહેરના તમામ પ્રાણીની, કાંકરીએ સરોવરના કાંડે ચોરાશી કરી, એ વાત એ કરતા ત્યારે સાંલળનારના અંતરમાં ગૌરવઅયા આનંદની હેઠી ચઢતી હતી. સં. ૧૮૮૬ના દ્વારા સુદ પાંચમના દિવસે, રાજકોટ મુકામે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, અતિકૃપા કરીને એ વખતના મુખચૂનિ ગવર્નર સર જહેન માલકમને મુલાકાત આપી, એનું ના ન્યારે પર્યાન કરતા ત્યારે, સાંલળનાર સૌ કોઈ અહોલાવ, આનંદ અને ગૌરવ અનુભવતા હતા. પણ ન્યારે એ પ્રવાસયાત્રા લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની છેદ્વી પ્રવાસયાત્રા હતી, એવી હુકીકિત એ કહેતા ત્યારે, સૌ કે. કની આંઘમાંથી આંસુ ડેલચાતાં હતાં. આ માસની આમલદી એકાદશીએ કૃલોલાત્સવની તૈયારીઝપે, લગવાનને એ કેસરી વચ્ચે ધરાવતા. યુગાંતર પહેલાં, પૂર્ણિમા એટલે હેઠળીના દિવસે, લાક્ષ પ્રઇલાહેને બાળીને ભર્મ કરવા તત્પર અનેદી દ્વાર્ગ હેલિકાહેવી પોતે જ કેવી રીતે બળીને ભર્મ થઈ ગઈ એની વાત, એ ભાગવત પુરાણમાંથી કહેતા ત્યારે, જે બીજાનું ભૂદું ધર્મિંદે એ અને ભૂદું કરવા તૈયાર થાય છે,

બાળમાં કુરોડિલાં ઉત્તે ઝરી પરી જીવન ક્યા પડી,
ધ્યાનથી જીવનમાં મારે રેખાની હૃતી પડેલી દેખ,
એવી આ જીવન મારું ન હોય છે.

તેનું પોતાનું જ ભૂંડું થાય છે, એ સત્યની સૌને પ્રતીતિ થતી હતી. હેણી શાહમાં સર્વ સામાન્ય અર્થ કરતાં જુદા જે રહુસ્થાયો સમાયેલા છે તેની વિગતો, જ્યારે એ સમજવતા ત્યારે સાંકળનારાયોને સાનંદાશ્વર્ય થતું હતું.

એને એ ને રીતે કૂલડોલનો રંગઉત્સવ ઉજવતા એ જોઈને તો સૌનેસુખ, શાંતિ અને ગૌરવ પ્રાપ્ત થતાં હતાં. શુદ્ધસત્તવપ્રધાન અનુપમપ્રેમ લક્ષ્મિલાવની અલોકિક ભરતી, જે કંભણા વિવેકની સૌભ્ય મર્યાદાચુક્તા જ રહેતી તેનો “ન ભૂતો ન બનિષ્ઠતિ” એવો અનુભવ ત્યારે બધાને થતો હતો. આ ઉત્સવની વિશિષ્ટતા એ હતી કે, એ સામાન્ય હતો; એટલે કે પુરુષોનો પુરુષો સાથે તથા પુરુષોનો પુરુષોત્તમ સાથે યા લક્ષ્મોનો લગવાન સાથે આ ઉત્સવ હતો. “રકો વૈ સ: ।”—એ શ્રુતિવચનમાં કહ્યા પ્રમાણે રસના નિધિ એકમાત્ર પુરુષોત્તમ, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ જ છે; અને અન્ય સર્વે પુરુષો કે એમના સેવકો લક્ષ્મો છે, તે બધા એ રસનિધિમાંથી રસપાન કરીને રસાધીન બને છે; એનો અને અને લગવાન અને લક્ષ્મો વન્ય ર્ઘાતો પ્રેમાદ્રોત્નો પરમ સુખદ અનુભવ કરવાનારો એ ઉત્સવ હતો. એ ઉત્સવમાં દેહલાવનો અત્યંત અલાવ હતો, આત્મલાવની દિવ્યતાજ સર્વ માં સર્વ સદા સબર લારેવી રહેતી. એક વધતે, વડાલ મંહિરમાં કૂલડોલ ઉત્સવ-ઉત્ત્સવાંથી. તેમાં, પોતાના શિષ્ય મંડળ સહ દ્વારુંશ્રીએ લાગ લીધો હતો; (ઉત્સવના દિવસે જ્યારે જ્યારે એ વડાલ હોય ત્યારે, મંહિરમાં જઈને ઉત્સવમાં અચૂક લાગ લેતા હત.) અને પછી ગોમતીમાં બધાએ રનાન કર્યું. તે પછી, કેટલાક શિષ્યોના પ્રેમાશ્રહને વશ થઈને, એમણે માથે રેશમી (અસરી) હેઠો અને પીળારંનો રેશમી લાંબો કોટ પણ ધારણું કર્યો હતો. દ્વારુંશ્રીએ જુવનમાં માથે રેશમી હેઠો પહેર્યો હોય, એવો એ એકજ પ્રસંગ અનેકો જાણ્યા છે. વધો પહેલાં સં. ૧૮૬૨ના ફાગણુંઘ વ્રીણના પરમભંગળાદ્દિને પોતાના પ્રેમીલક્ષ્મોના લાલનપાલન અર્થે “લગવાન લક્ષ્મા માટે સદા પ્રત્યક્ષ છે” એની પ્રતીતિ કરાવવા અર્થે, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સંપ્રદાયમાં શ્રીવાસુદેવનારાયણની અલોકિક મૂર્તિની દાદાખાચના દરમારમાં પહેલવહેવી પ્રતિદ્યા કરી હતી, એ પ્રસંગનું જ્યારે એ વધુંન કરતા ત્યારે સૌ કેંચ ધન્યતા અનુભવતું.

ચૈત્ર માસ તો ઉત્સવશ્રેષ્ઠ માસ છે. દ્વારુંશ્રી પહેલાં, લગવાને

મતસ્થાવતાર ધારણું કરીને ધર્મ અને પૃથ્વીનું અને માનવજલિનું રક્ષણું કર્યું. પુરાણાની એ ધર્તિહાસક્ષયા એ સુહ ત્રીજના દિવસે, ભાગવતાદિ સત્થાચોનાં આધારવચ્ચનો ટાંકીને કર્હતા અને શ્રીમતસ્યજ્યંતી ઉજવતા. સુહ નવમીને દિવસ તો જાણે પરમાનંહનું મહાપર્વ હોય તેમ એ ઉજવતા. એ દિવસે, મધ્યાહ્નાં, એ દ્વાપરયુગમાં પ્રગટેલા મર્યાદા પુરુષોત્તમ, ભગવાન શ્રીરામચન્દ્રજીને જન્મ મહેતસ્વ ઉજવતા. એ વખતે, રામાયણ અને ભાગવતમાંથી શ્રીરામજનમની કૃથા એ વાંચતા; અને એ અવતાર લીલાનું રહુસ્ય સમજાવતા. સં. ૧૮૭૩ના વૈત્ર સુહ હન રેઝ, છપૈયા ગામે રાતે ધીજ પ્રહરની ત્રીજ ઘરીઓ, એટલે, ક. ૧૦-૧૦ મિનિટે પોતાના અનેક લક્તાજીનોના લાલનપાલન અર્થે અને ભાગવતધર્મની નવર્સયના અર્થે અને તે સાથે સાથે અનેક લુનોનું કર્વાણું કરવાના સર્વલુલ્લંઘિતાપહુ હેતુથી, નરનાટ્ય ધરીને પ્રગટ થયેલા ભગવાન શ્રીરામિનારાયણનો પ્રાકટ્રય મહેતસ્વ એ અપૂર્વ ઉત્સાહ અને પ્રેમથી ઉજવતા હતા. બાળાસ્વર્દ્ધ પરમાત્માને જ્યારે પારણામાં જુલાવવામાં આવતા અને “જૃડોરે જુલાનું, ધર્મલાલ” એ પછ જયારે એ ગાતા ત્યારે સૌ કોઈને પોતેનું જાણે ભગવાનને પ્રહાપારણે જુલાની રહ્યા છે, એવો અલોકિક અનુભવ થતો હતે. જેને સત્થાચોનાં પરાજા રીતે અને સ્વર્દ્ધે વણું વેલા છે, એવા પરાતર પરથ્ય પુરુષોત્તમ પોતે મનુષ્યહેઠ ધરે અને બાળસ્વર્દ્ધે સર્વજનાના નયનગોચર વતે ત્યારે, કે સત્ય-“પર્વેક્ષ પરમાત્મા પ્રત્યક્ષ થયા છે”-એ સત્યનો અનુભવ થાય છે, એ માનવજીવનની અષ્ટમોલ ઘડી છે. એ અનુભવનો આનંદ “ન ભૂટો ન ભવિષ્યતિ” એવો અવર્ણનીય હોય છે; તેમાં પણ પરમાત્માનું સાધર્થ્ય પામેલા અળ્બનિષ સિદ્ધ સત્પુરુષ હોતે એ પ્રસંગ ઉજવતા હોય ત્યારે તો એ માનવજીવનની સાર્થકતાના “ધન્ય ઘડી ધન્ય લહાવો” છે, એ રી પ્રતીતિ સૌ કોઈને સહજ જ થતી હતી.

અને બેની ગુર્ખિભાનો દિવસ તો, અનેક કારણે અનેક દિનિએ પરમ મંગળમય અને પાવનકારી ગણ્યાય છે. મનુષ્યનાટ્યની દિનિએ, એ દિવસ પરમાત્માના આગટ્યનો છડીનો દિવસ ગણ્યાય. એ દિવસે, ભગવાનને પારણેથી ઉતારવાની જુલામણી વિધિ થાય છે. નવજત શિશુ ભનીને લીલા કરી રહેલા પરમાત્માને ત્યારે જાતકર્મ અને નામ-

કરણુ સંકાર થાય છે. દ્વારું શ્રી જ્યારે પરમાત્માના પ્રાગટથનો જિત્સવ જીજ્વતા ત્યારે, અવિદ્યા અને અજ્ઞાન તથા અધર્મ અને આસુરી સંપત્તિ વિહારીને, જીવનમાં પરમ પ્રકારાની અલોકિક જર્યોતિ પ્રગટાવનાર સૂર્ય-નારાયણના પણ સૂર્યનારાયણ પ્રગટ થતા, એથી દર્શે હિરા અને હિર્ઘાલો, દેવો અને દેવેશ્વરો, જાપિભુનિઓ અને માનવો, મુક્તો અને મુસુકુંઓ, રાજુના રેડ થઈ, અવર્ખનીય આનંદ અનુભવતા અને ત્યારે “આજ સખી આનંદની હેઠી, હરિબર કેઠને હું થઈ હું રે હેઠી” એ પહેંચા જાણુંના પ્રમાણે, શ્રીહરિ પ્રાગટથનો અપૂર્વ આનંદ આભાલવૃદ્ધ સૌ કેઠના અંગો-અંગમાં રેલાઈ જતો હતો.

પૂણીંમાને હિવસ એટલે દ્વારું શ્રીને જન્મ હિવસ. એ અનુપમ હિવસે, દ્વારાત્મકિતાની હુંતમૂર્તિ સમા શ્રીહનુમાનજીનો પણ પ્રાગટથદ્વિન છે. શ્રી હનુમાનજીના જન્મની અને જીવનની અલોકિક ધૂતિહાસગાથા, દ્વારું શ્રી જ્યારે વિગતવાર સમજવતા ત્યારે, અદ્રથદ્વાપથ્યાંત સૌ કેઠ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના હાસ છે; અને જગતના અને સૌ કેઠના એ એક જ સ્વામી છે, એવી જાતી નાના મોટા સખને તલ્કાળ થતી. શિથ્યો જ્યારે ગુરુ તરીકે દ્વારું શ્રીની જન્મજ્યાંતી એ હિવસે જીજ્વતા ત્યારે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, વચ્ચનાસૃત (ગ.મ.પ.૬૬) માં સમજવેલા સ્વામીસેવકભાવની સ્વક્રમરેખાનું કોઈ રીતે ઉદ્દ્વિઘન ન થાય, એની ડાળજી એ પોતે રાખતા અને શિથ્યો પાસે રખવતા. જગતમાં પરમેશ્વર તો એકમાત્ર ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ જ છે અને અદ્રથદ્વાપથ્યાંત અન્ય સૌ કેઠ એમના હાસ છે, એવી જે વજસ્સાર વાત, એમણે શિથ્યોને ગણથ્રથીમાંજ લણું વેલી છે, એ સત્યનો એ હિવસે સૌ કેઠને સાદ્ધારકાર થતો.

વૈશાખમાસ તો મૂર્તિપ્રતિધિઓ અને જન્મ જ્યાંતીઓનોજ ભાસ ગણ્યાય છે. વૈશાખની શરૂઆત શ્રીકૃમ્ભજ્યાંતીશી થાય છે; અમૃતની પ્રાસિ માટે સમુદ્રમંથન કરી રહેલા હેવો—હૈવીસગોં અને દાનવો—આસુરી સર્ગોં, પોતાની બધી શક્તિઓ અજમાયા છતાં પણ, વલેખુથાંલ તરીકે ઓથા કરેલા મંહરાચલને પાણીમાં અદ્રર અને સ્થિર રાખી શક્યા નહિ થારે, સર્વલુચપ્રાણીમાત્રના એકમાત્ર હૃતચિત્તક અને આધાર ભગવાને, જે સ્વરૂપ ધારણુ કરીને મંહરાચલને સ્થિર રાખ્યો એ સ્વરૂપ, એટલે

શ્રીકૃમાવતાર અમૃતસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ મારે થયેલા એ પ્રસંગે, લગ્બાને ગ્રણું રહ્યું હોય એક સાથે ઘારણું કચ્છાં હતાં તે પૈકી પહેલું રહ્યાં એટલે કૃમાવતાર. હ્યાણું શ્રી જ્યારે શ્રીકૃમાવતારની જ્યંતી જીજવતા અને એની કૃથા અને એનું રહ્યાં શ્રીમહાલગ્વત અને કૃમ્ભુષણાખુમાંથી સમજવતા લારે, જીવપ્રાણીમાનના આડા દવલાવની અને લગ્બાનની અહેતુકી હ્યાંતું રૂપ ચિત્ર સાંસાધનારની નજર સામે ખડું થતું હતું. અમારી જ એટલે શ્રીપરશુરામ જ્યંતી. અનન્યવહાર દિશિયે જગતનો તાત ગણુંતો ઐડુત, એ હિવસે એતીની જમીનમાંથી કાંઠા આંગરા વળે રે પ્રકારની વિશુદ્ધિઓ હળવડે હું કરે છે, અને જમીનને વાવેતર લાયક અનાવે છે; તેમ, લગ્બાનમાર્ગે ચાદી રહેલા સુમુકુયોને ગ્રાસ આપીને અવશેષ કરનાશ અને પૂર્ખી ઉપર લારડું અને સત્તાના મદમાં અંધ થયેલા રાજકર્તાઓના સંહાર કરી મૌખાર્થીઓનો મૌખમાર્યો નિષ્ઠાંક અનાવવા પરમાત્માએ, જમદાનિ જપિના ને પુનમાં પોતાની સંહારક શક્તિ પેરી હતી તે શક્તિસ્વરૂપ, એટલે શ્રીપરશુરામવતાર. હ્યાણું શ્રી શ્રીપરશુરામ જ્યંતી પણ જીજવતા: અને એ શક્તિસ્વરૂપે કરેલી સંહારલીલાની કૃથા પણ કહેતા અને એનું રહ્યાં સુંદર રીતે સમજવતા. થીજે હિવસ એટંદે ચોથ, એ શ્રીરામાનુંતરાર્થનો જન્મ હિવસ. આ મહાદ્વાની આર્થારને લગ્બાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતાના સંપ્રદાયની શુદ્ધ પરંપરામાં આવદ્યાન આપેલું છે. જે કે સંપ્રદાયમાં એમની જન્મ જ્યંતી જીજવાતી હોય એમ જણાતું નથી. પણ હ્યાણું તો આ જન્મજ્યંતી જીજવતા. અને શ્રીરામાનુંતરાર્થે વેહાંતનાનના સંખ્યક પ્રચારમાં એ અજોડ ઝાગે આપેલો છે તેની અને રામાનુઝુન વિશિષ્ટાદ્રોત જાનમત અને સહજનંદીય વિશિષ્ટાદ્રોત જાનમત વન્ને જે શ્રીડી પણ મહારનો મૈદાંતિક લેણ પ્રવતો છે તેની વિગતો, ઓછું ભંગલાઓને પણ સમજ પડે એવી સરળતાથી એ હિવસે હ્યાણું શ્રી સમજવતા. સં. ૧૮૭૬માં સુદ્ધ ૫ ના રેઝ ભુજમાં શીનરનારાયણહેવની, સં. ૧૮૮૮માં સુદ્ધ ૧૩ના રેઝ દ્વારે રામાનુઝુન શ્રીમહાલગ્વતેવની અને ૧૮૮૮માં વદ ધીજના હિવસે ગુનાગડમાં શ્રીદારદેશ અને શ્રીરાધારમણહેવની તથા પાર્વતી તથા શ્રાવિનાયકસહ શ્રાસિધ્યદર મહાહેવની મૂર્તિઓની, લગ્બાન શ્રીસ્વામિનારાયણે રહ્યાંતે કરેલી પ્રતિકાવિધિની ઈતિહાસકૃથા જ્યારે હ્યાણું શ્રી સમજવતા લારે, સાંસધનાર જાણે એ અલોકિક

સમારંભમાં જતે હાજર હોય એવો અતુલન થતો હતો. ચુક્ક ૧૫ના દેશ
સંચાકળે, દ્વારુંશી નૃસિહજ્યંતી બેજવતા. ખુદ્ધિ અને બળનું ભારે
ઘમડ સેવીને દેવરાજ હિરણ્યકશિપુ પોતાને મારણાર જગતમાં કોઈ છેજ
નહિ, એવું મિથ્યાભિમાન સેવતો હતો; અને જગતમાં કોઈ નારાયણનું
નામ ન વે પણ સૌ કેઈ પોતાનું એટલે હિરણ્યકશિપુના નામનુંજ
ભજન કરે એવું દમન ચલાવી રહ્યો હતો. તેનો ભગવાને શ્રીનૃસિહૃત્ય
ધારણું કરીને નાશ કર્યો. શ્રીનૃસિહ અવતારલીલાનું રહસ્ય જ્યારે દ્વારુંશી
સમજવતા ત્યારે, સાંલળનારણના મનમાં શ્રીનૃસિહ ટ્રિપની ભયાનકતાને
બદલે કર્ણાભય કર્વાયાભયતાનો અતુલન થતો હતો. એ માસની
વહ ત્રીજના દિવસે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે આસુરી
સંપત્તિ ધરાવતા વિરોધીઓને પહોર કરીને કંડોરડા જામે વિશાળ
પ્રમાણમાં પહેલવહેલી ચોચની કરી એ વાત જ્યારે દ્વારુંશી કરતા ત્યારે,
મતુષ્યલીલા કરી રહેલા ભગવાન ધારે તે કરે એવા સર્વસમર્થ છે, એવી
પ્રતીનિ સાંલળનારાયોને તરતજ થતી હતી. તેજ પ્રમાણે, વહ તેરણના
દિવસે, સં. ૧૮૮૫માં, આજે જે પ્રકાશ અમદાવાદ શહેરના એક ભાગ
બનેલો છે તે એથરા (મહેમદાવાદ) માં ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની
હત્યા કરવા ધર્મી આવેલા નાગડાભાનાયોના ચાર આગેવાનોનો ભગવાને
પરલારે સંદર્ભ કરુંથો, એ અનુભૂત લીલાચિત્રનું જ્યારે દ્વારુંશી
વર્ણન કરતા ત્યારે, સાંલળનારાયોન: પહેલાં ઉદ્ઘે, પછી ચિંતા, પછી
ઉતોજના, પછી શૌર્ય અને છેવટે, યત્નુસંદ્રાર થતાં મળતા વિજયના
આનંદના અતુલન થતો હતો.

કેઠની શરૂઆત ગંગાવતરણના દશહરારંભથી થાય છે. એ
દિવસોમાં દ્વારુંશી ગંગાવતરણની કથા કહેતા, તે સાથે જ ગોમતી
જન્મનો ધતિહાસ પણ કહેતા. ગોમતીને ડોડી કરવા માટે ભગવાન
શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતે ભાઈ જોહેવી છે અને ભાયે ભાઈનું તગારં
ઉપાડેલુંછે—એ હૃકીકત જ્યારે એ કહેતા ત્યારે, સકળતીર્થ ગોમતીના
ચરણમાં સમાયેલાં છે, એવી પ્રતીનિ સાંલળનારણે થતી હતી. આ દશ
દિવસે દરમિયાન, દ્વારુંશી એકાદ દિવસે પણ વડતાલ આસ આવીને
તીર્થરાજ ગોમતીમાં ભાવથી રનાન કરતા હતા.

સ. ૧૮૮૬ના કેઠ સુદ ૧૦ને મંગળવારનો દિવસ તો, આશ્રિતમાત્ર માટે “આંસુનો દિવસ” છે. કોકલ્યાણ અર્થે, સવિશેષ તો આશ્રિતોના હિતાર્થે, નરનાટય કરી રહેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનાશયણે, એ દિવસે ભક્ષ્યાનહે ગદ્યુરમાં વિરાળુને મનુષ્યલીલા સંકેતી લીધી; અને અર્ચાડ્રપે, શિક્ષાપત્રી દ્રપે, આચાર્યદ્રપે, શુરુદ્રપે, સત્પુરુષદ્રપે અને સદ્ગર્મદ્રપે, સત્તસંગમાં દિવ્યસ્વર્ણે પ્રત્યક્ષ વિચરવાનું નહીં કર્યું; એ કથા જ્યારે હ્યાળુશ્રી કહેતા ત્યારે, ભગવાન કેવા સ્વતંત્ર છે, છતાં કેવા હ્યાળું છે, એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ સાંસારનારને થતો હતો. એ મહિનામાં એ પછી નવમા દિવસે એટલે વહ ચૈથના દિવસે, સ. ૧૮૪૮માં શ્રીધમંદ્રે અયોધ્યામાં દેહલીલા સંકેતી લીધી હતી, એ વાત જ્યારે એ કહેતા ત્યારે, સાંસારનારાચ્યોનો શોક સહખગણો વધી જતો હતો; પણ પછી જ્યારે એ કહેતા કે, સ. ૧૮૮૬ના કેઠ વહ પાંચમના રોજ, માત્ર પણું વર્ષના બાળ ઘનસ્થાભે દાખિમાત્રશ્રી મોહ પમાઈને અસુસાધેપતિ કાગિદચ્છનોનો નાશ કર્યો હતો; અને એ પછી, સ. ૧૮૫૮ના કેઠ વહ ૧૧ના રોજ, રામાનંહ્યામી અને શ્રીનીલિકંઠવલ્લુંવિરો ભગવાન શ્રીસ્વામિનાશયણુનો ગીપવાણું ગામે પ્રથમ મેળાપ થયો હતો, એ વાત કરતા ત્યારે સૌનાં મન પ્રકૃતિલિત થતાં હતાં. જગતમાં સ્વામીને ભગવા સેવક જાય, એનો નિયમ હોય છે અથવા પ્રિયતમને ભગવા પ્રેરયાની જાય, એવો નિયમ હોય છે; પણ અહીં તેથી જીલટું સેવકને ભગવા સ્વામી, અને પ્રેરયાને ભગવા પ્રિયતમ જાય, એવું અનેછું છે. હ્યાળુશ્રી કહેતા કે, મેળાપનો આ ક્રમ પ્રથમદર્શનીય જીલટો જણ્ય છે; પણ એ ખરેખર જીલટો નથી. સત્યાંગો અને ઈતિહાસ પુરાણું કહે છે કે, લક્ત પોતાને ભગવા આવે એની રાહ ભગવાન નેતા નથી; પણ લક્તની આતુરતા અને આતાંભાવ જોઈને ભગવાન જે લક્તને ભગવા હોડી જાય છે. આ ઈતિહાસકથા હ્યાળુશ્રીના મુખેથી કે સાંસારા, તેમને ભગવાન અંતર્ધાન થયા નથી, પણ સફા હાજર-સદા પ્રત્યક્ષ છે. એવો અનુભવ થતો હતો.

આખાન સુદ બીજના દિવસે, એ રથયાત્રાનો ઉત્સવ અપૂર્વ ઉત્સાહથી જીજવતા હતા. રથયાત્રાની કથા અને એનું રહસ્ય જ્યારે એ સમજવતા ત્યારે, સાંસારનારને પોતે જાણું ભગવાનના રથની ધાત્રામાં, જગતાથપુરીમાં હાજર રહીને સંકિય ભાગ લઈ રહ્યો છે, એવી આંતર અનુભૂતિ થતી હતી. આ માસની અજવાળી છઠ, કરુંથાં છઠ કહેવાય છે.

એ દિવસે, એ શ્રીહરિદુર્ઘ્ય મહારાજની આપમૂર્તિને કરુંબદ્વ વર્ષો પહેલાવતા. આખાડ સુહ ૧૦ તો, સંપ્રદાયમાં મહાલિનિષ્કમણુનો હિન ગણ્યાય છે. વર્ષો પહેલાં સં. ૧૮૪૮માં એ દિવસે, માત્ર સવા અગિયારવર્ષની સુકુમારવધે, લગવાન શ્રીસ્વામિનારથથું અનેક જીવોનું કલ્યાણ કરવાના પરમ મંગળહેતુથી વહેલી સવારે, ઘરનો અને અચોધ્યાનો ત્યાગ કરીને, સૌ કોઈને તપ અને ત્યાગના આદર્શની આવર્થકતા સમજાવવા માટે, તપ કરવા સારુ હિમાલય ગયા હતા. દ્વારુંશ્રી જયારે એ કથા કહેતા ત્યારે, મુસુકુએ સુકૃત થવા માટે, અને સુકૃત થવા પદી પણ, તપ, ત્યાગ, પ્રદ્યાનય, તીર્થાટન, સત્ત્સમાગમ અને લગવાનના સ્વરૂપનું ધ્યાન લજન કરવાની જરૂર રહેલે, એ સત્યની સૌ કોઈને પ્રતીતિ થતી હતી. લગવાન પોતે પણ, જે તપ, ત્યાગ, ધ્યાન, લજન કરતા હોય તો, બીજાએ તો તે અવર્થ કરવાં જોઈએ, એવી સૌને આત્મી થતી હતી.

હેવશયની એકાદશીના દિવસે, એ એકાદશીની કથા કહેતા; આ એકાદશીને હેવશયની નામ શા કરણે પ્રાપ્ત થયેલું છે? ક્ષીરસાગરમાં એ દિવસે લગવાન પોતી જાય છે, એ કારણે એનું નામ હેવશયની કહેવામાં આવે છે; એ વાત પુરાણો અને ધનિહાસમાં કહેલી છે એ ખરું, પણ એ ખરું કારણ નથી, એમ કહીને એનું રહસ્ય બાયારે એ સમજાવતા ત્યારે, અદ્યપત્ર જીવને સર્વજ સુકૃત બનાવવા માટે, લગવાન પણ કેવા દાખા કરે છે, તેની વિગતો સાંભળી સમજુને સૌ કોઈ સાલાર કૃતજ્ઞતાથી શ્રીહરિદ્યરથુમાં માથું નમાવી હેતા હતા. એ એકાદશીના દિવસે, વિશેષ નિયમો ધારવામાં આવે છે. એમાસાના ચાર માસ પૂર્વંજ વિશેષ નિયમોનું પાલન કરવાનો શો અર્થ? એ શાંકનું એ જે રીતે નિરાકરણ કરતા તે સાંભળીને, વિશેષ નિયમો ધારણ કરવાની આવર્થકતા સમજતી હતી. શિક્ષાપત્રીના શ્લેષાક ૭૭-૭૮માં વિશેષ નિયમોની વિગતો સમજાવેલી છે; એ વિગતો એ સવિસ્તર સમજાવતા અને આશ્રિતોએ પોતાના મનની કલ્પના પ્રમાણે વિશેષ નિયમો ધારણ ન કરતાં, એ જ વિશેષનિયમોનું પાલન કરવાનું શા માટે જરૂરી છે, એ હકીકિત એ સમજાવતા હતા. એ પોતે પણ આ સમય હરમિયાન વિશેષ નિયમ ધારણ કરતા; અને શિષ્યોને દરેકની વધ, વિદ્યતિ, શક્તિ અને સંભેગોને વિચાર કરીને જે વિશેષ નિયમ એના લક્ષ્મિમાર્ગમાં વિશેષ પ્રગતિકાઢક થાય એમ હોય, તે નિયમ જાતે ધરાવતા અર્થવા ધારણ કરવાનું કહેતા.

આખાડી પુનમ એવું શુદ્ધપૂર્ણિમા, એની શાસ્ત્રકથા અને રહુસ્ય દ્યાળુંશ્રી એ દ્વિસે આસ સમજાવતા, જગતમાં એ દ્વિસે “ગુરુ: સાક્ષાત् પરજ્ઞા”। એ સૂત્રનો શાખાર્થી પડુંને, ધર્મા સુસુક્ષુમ્યો શુરુને પરખજ્ઞપદે એસાડીને પૂજન કરવા ઉતાવળા થાય છે. સાંપ્રદાયમાં પણ વચ્ચનામૃતના “શુરુરૂપ હરિ” એ શાખાની એથ લઈને, કેટલાક પોતાના શુરુને જ હરિ માની મનાવીને પૂજન કરવા ઉતાવળા થાય છે. આ પ્રકારની રીત કેટલીક ડેકાણ્યે પ્રથમિત છે; એનો નિર્દેશ કરીને એ કહેતા કે, સુસુક્ષુ છેલ્લામાં છેલ્લી કોઠિનો હોય, પણ જો એને સાચા શુરુને યોગ થાય અને એ શુરુને વિષે દેહભાવ નહિ, પણ સદ્ગ દિવ્યભાવ જ એ સેવે, અને એવા દિવ્યભાવયુક્ત થઈને, એ શુરુના વચ્ચનમાં પરમ શ્રદ્ધા અને અણગ વિશ્વાસ ધરાવે, અને એ શુરુને પોતાના એકમાત્ર પરમહિતચિત્ત માનીને એમની આજ્ઞા પ્રમાણે મન, કર્મ અને વચ્ચને વર્તે; અને એવી રીતે વર્તાની, ભગવાન પાતે પ્રત્યક્ષ હાજર હોય અને તેમની જેવા પરમ દિવ્યભાવથી જેવા કરે તેવા ભાવથી, એ શુરુની જેવા કરે તો, એ સુસુક્ષુ આ જન્મમાંજ અને આ દેહ છન્હાં જ ઉચ્ચતમ કોઠિમાં ઉચ્ચતમ અકત-સુકત બને, એમાં કેદી શાંકા નથી. સર્વ સત્યાંશો અને સર્વ સત્ત્વપુરુષોએ આ વાન ગ્રંથ રૂપીનોમાં અને અતિલારપૂર્વક વારંવાર જાહેર કરેલી છે. પણ તે જાણેજ, એ સુસુક્ષુએ એક વિવેકદિષ્ટ અચ્યુક કેળવાની જોઈએ કે, “ભગવાન તો એક અને અદ્વિતીય છે—એમના જેવું જેમ બીજું કોઈ નથી, તેમ નામનાથી પર પણ બીજું કોઈ નથી. શુરુ, દિવ્યાતિદિષ્ટ પ્રેમના કારણે, પરમાત્મા સાથે સાધયે અને તાદીતયે પામેલા છે; પણ જો ભગવાનના અનન્ય અકત છે.” દ્યાળુંશ્રી કહેતા કે, “ગુરુ: સાક્ષાત् પરજ્ઞા”। એનો અર્થ “શુરુ એજ સાક્ષાત् પરખજ્ઞ છે” એવો કરવામાં આવે છે તે બરાબર નથી; પરમાત્મા સર્વ શુરુચોના પણ શુરુ છે, તેથી પરમાત્મા એજ સૌ કોઈના આધયશુરુ છે. વચ્ચનામૃત (ગ.અ.પ.ર)માં વપરાયેલા “શુરુરૂપ હરિ” એ શાખાનો અર્થ “શુરુ એજ હરિ છે એવો થતો નથી; પણ હરિ એજ શુરુ છે” એવો થાય છે. આ સાથે સુસુક્ષુમાને હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, જેમ ભગવાનના સ્વરૂપ, સ્વભાવ, સામર્થ્ય, એસ્થ્ર્ય અને લીલાનો પાર પામી શકતો નથી તેમ, શુરુના સ્વરૂપ, સ્વભાવ, સામર્થ્ય, એસ્થ્ર્ય અને લીલાનો પણ પાર પામી શકતો નથી. દ્યાળુંશ્રી સાચા સત્ત્વપુરુષની વ્યાખ્યા સમજાવતાં કહેતા કે,

પોતાની યાસે આવેલા મુમુક્ષુલુંબને, જે ખરમાતમાના ચરણુશરણુમાં જોડે છે, તેજ સાચા સત્તુરૂપ છે; પણ ને એને ખરમાતમાનાં નહિ પણ, પોતાનામાં જોડે છે, એ સત્તુરૂપ સાચા નથી, પણ સ્વાર્થી છે. એવા સત્તુરૂપની સેવા સેવનદ્વારા આત્મતિક શૈયની સિદ્ધ આ પહેલાં કોઈને થઈ નથી, આજે થતી નથી અને અવિષ્યમાં પણ થાય એમ નથી. એટલે, ગુરુપૂર્ણભૂમાના ઉત્ત્સવ પ્રસંગે, વચ્ચનામૃત ગ.મ.પ્ર. ૬૬માં ભગવાન અને જ્ઞાન અને જક્તિની પરાક્રાણીએ પહોંચેલા ભક્ત વચ્ચે સ્વામીસેવકભાવની જે સૂક્ષ્મ ભેદરેખા આંકેલી છે, તેનું ઉલ્લંઘન ન થાય એની કાળજી એ પોતે રાખતા હતા; અને એનું ઉલ્લંઘન ન થાય એની કાળજી રાખવાનું એ શિષ્યોને અનેક રીતે ચેતવણીઓ કહેતા હતા.

વહ ધીજથી એક મહિના સુધી, એ હિંડોળા ઉત્ત્સવ કરતા હતા. રેજ અથવા આંતરે દિવસે જાતજાતના હિંડોળા ધનાવડાવીને ઉત્થાપન પછી સાંજે, એ શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજને હિંડોળામાં પદ્મરાવતા અને એક હથમાં હારી લઈને જતે ભગવાનને ગ્રુલાવતા હતા. એ પ્રસંગે રેજ નવાંનવાં પહોંચીત્તો એ જાતે ગાતા હતા.

આવણું માસની શરૂઆતમાં વીજના દિવસે, શ્રીવરાહ જન્મજયંતી જીજવતા; શ્રીમદ્ભાગવત અને વરાહપુરાણમાંથી શ્રીવરાહસ્વરૂપ, ભગવાને શા કારણે ધારણું કર્યું હતું; અને એ સ્વરૂપ ધારણું કરીને બેંકફ્લાણુંની જે મહાલીલા કરી હતી તેનું એ વર્ષનું કરતા લ્યારે, પોતાના લક્તના લાલનપાલન માટે કયારે કેવું ડ્રપ ધારણું કર્યું જોઈએ અને શું કરવું જોઈએ, એ કેવું લગવાનને આવડે છે તેવું જગતમાં ધીજા કોઈને આવડતું નથી, એની સાંભળનારાયોને તરતજ ખાત્રી થતી હતી. શિક્ષાપત્રીમાં કરેલી આજા પ્રમાણે, આ માસમાં શિવપૂજન માટે એ ખાસ અધ્યાત્મા કરતા હતા. પુત્રદા એકદશીના દિવસે, એ ભગવાનને પવિત્રાં ધરાવીને ઉત્ત્સવ કરતા, વહ ધીજના દિવસે, એ શ્રીહરિકૃષ્ણ સ્વરૂપને આરતી ઉત્ત્સવ કરીને, હિંડોળેથી ઉતારીને સ્વરથાને પદ્મરાવતા. સ. ૧૮૫૬ના શ્રાવણ વહ છઠના દિવસે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ નીલકંઠ વષ્ણુવિશે અને નામે લોજ પધાર્યો અને એ દિવસે, સુક્તાનાંદસ્વામીને મળીને, લ્યાં રામનાંદસ્વામીને મળાવા માટે નિયર થયા, એ હતિહાસગાથા

ન્યારે એ કહેતા ત્યારે સાચા શુકુરપ સત્યાદુધનું શરણ શોખી રહેલા
મુખુષુએ કેવું જીવન જીવનું જોઈં, એ આદર્શનું સૌ કોઈને જીવન
થતું હતું.

વહ આઠમ એટલે જન્માષ્ટમીના દિવસે સવારે, સં. ૧૭૮૫માં
અયોધ્યાપુરીમાં રામાનંદસ્વામીનો જન્મ થયેલો એ ઉત્સવ એ ઊજવતા; અને
રાત્રે શ્રીહરિદ્વિષ્ણુમહારાજનું સ્વરૂપ, એ મંહિરમાં લઈ જતા હતા; ત્યાં
વેદોકૃતવિધિ પ્રમાણે, એ સ્વરૂપનું એ જાતે પૂજન કરતા અને બચાવદ
મધ્યરાત્રે, જન્માસ્તક્યની આરતી ઉત્તરતા. એ રાત્રે, ખાર વાગ્યા સુધી
ઓચ્છવીયાના મંડળ સહ ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક લજન કીર્તન કરતા હતા.

ભાડરવા ભાસમાં સુહ ચોથના દિવસે, એ શ્રીગણેશ જન્મજયંતી
ઊજવતા. શિવપુરાણમાંથી વિજ્ઞવિનાશક શ્રીગણેશના જન્મની કથા
કહેતા અને સર્વ કથાના આરંભમાં પ્રથમ શ્રીગણેશ સ્થાપના કેમ કરવામાં
આવે છે તે કરણોસર એ સમજવતા. ગ્રાવિધિની એકાદશીના દિવસે, એ
જળઝીવણીનો ઉત્સવ ઊજવતા; શ્રીહરિદ્વિષ્ણુમહારાજના જાગ્યાસ્વરૂપને
નાવમાં પ્રતિષ્ઠિત કરીને, કીર્તન ઉત્સવ સાથે, જગવિહાર કરવતા હતા.
ખીલ દિવસે, શ્રીવામન અવતારની જથાંતી ઊજવતા. દાનવપતિ જળી-
રાજને, અગવાને વામનસ્વરૂપ ધારણ કરીને, જગતના કલ્યાણ માટે કેવી
રીતે વશ કર્યો અને તે સાથે પોતે કેવીરીતે તેને વશ થયા, એની મનોહર
કથા એ ન્યારે શ્રીમહદ્વારાગવત અને વામનપુરાણનો આધાર દાખલીને
કહેતા ત્યારે, સૌ કોઈ આનંદ અને અહોભાવ અનુભવતું હતું. વહ ચોથના
દિવસે, શ્રીધર્મપિતાની, વહ હતા દિવસે શ્રીલક્ષ્મિમાતાની અને વહ ૧૦ના
ચાંગ એ શ્રીજીમહારાજની આદ્રવિધિ પણ કરતા.

નવરાત્રિના દિવસોમાં, એ શ્રીશક્તિના આદુર્લાવ અને એમનાં
મહાલક્ષ્મી, સરસ્વતી, અંબા વગેરે સ્વરૂપોની વાત કહેતા. સુહ આઠમથી
દ્વારમ સુધી, એ સરસ્વતી પૂજન કરતા અને કરવતા. વિન્યાદશરીનો
ઉત્સવ, એ ખૂબ ઉત્સાહથી ઊજવતા; એ દિવસે, એ શરીરપૂજન કરવા
જતા. ઘેર અને મંહિરમાં એ દિવસે ઉત્સવ કરવામાં આવતો. પૂર્ણિમાના

હિવસે, અલોકિ આનંદ અતુભવાય એવી રીતે એ શરદોત્સવ ઊજવતાઃ
અગારીમાં એટલે જ્યાં ચંદ્રકિરણાં જીધાં પડે અને ચંદ્રનું સંપૂર્ણ દર્શન
થાય એવી જગ્યામાં સુરોભિત એડક બનાવીને, તેમાં શ્રીહંદુરષુ મહા-
રાજના સ્વરૂપને પ્રતિક્રિત કરવામાં આવતું; અને લાં સાકર કેશર ધ્રુવાયચી
મિશ્રિત દ્વધ પૌંવાતું નેવેદ અને આરતી કરતા અને પછી કીર્તન કરતા.

ધનતેરશના હિવસે, એ લદ્ભીપૂજન કરતા; ચૌહશના હિવસે, એ
હનુમાનજીની પૂજા કરતા, અને અમાવાસ્યાના હિવસે, હીપમહોત્સવ
ઊજવતા.

બેસતા વર્ષના હિવસે, ગોવધનપૂજા અને અનન્દૂટોત્સવ કરતા; એ
ઉત્સવના હિવસે, લાંઝો વખત કીર્તન લક્ષિત કરતા.

આમ, દ્યાળુંશ્રી વર્ષના પ્રથમસો અને પાંસેઠ હિવસો, લગવાનના
ઉત્સવો અને સંકીર્તન કરવામાં ગાગતા.

રનકણિકા

*** જેનામાં રાગ અને દ્રોષ અવ્યક્ત રહ્યાં હોય છે, તે પોતાના છૂપા
રાગદ્વાને પોષવા માટે ધર્મ અને શાસ્ત્રની એથ લઈનેજ વાતો
કરતો હોય છે. નારદ અને પર્વત જાવિને રાજકન્યા જયંતિનો
હાથ નોઈને મોહ થયો અને તેને પરઞ્ચુવાતું મન થયું ત્યારે,
તેમણે શૃહસ્થાશ્રમધર્મની મહતા અને ગુણગાન ગાવા માહયાં
હતાં.

*** જયારે પ્રત્યક્ષ લગવાનના સ્વરૂપના નિશ્ચયમાં અનિશ્ચયના ઘાટ
થાય અને વિષયલોગ માટે ઉડે઼િઓ પણ રાગ હોય, ત્યારે તે યોગ-
ભાગ થાય છે.

૩૬. શ્રીવિકુલનાથજીની જન્મજયંતી

દ્વારું શ્રી માત્ર સંપ્રેદાયનાજ નતો અને ઉત્સવો જીજ્વતા, અથવા માત્ર અગ્રવદાવતારોનીજ જન્મજયંતીઓ જીજ્વતા, એવું જે કોઈ માને મનાવે તો, એ માન્યતા અરાધર નથી. સંપ્રેદાય બહારના કોઈ પણ સદ્ગુર્ભાના આચાર્યાંની, હા.ત. શ્રીમહાદિશાંકરાચાર્ય, શ્રીમહૃવલ્લભાચાર્ય વગેરે આચારોની જન્મજયંતી હોય, ગાંધીજી જેવાની જન્મજયંતી હોય, યા એવા બીજા ધાર્મિક-સામાજિક પ્રસંગે હોય તો પણ, જે એવા બ્યવસ્થાપકો એમને સહભાવથી બોલાવે તો, તે પ્રસંગે એ જતા અને એમાં ઉત્સાહુથી ભાગ લેતા. ઉમરેઠમાં ગાંધીજીયાંતીને દિન તથા અસુધ્યતા નિવારણું હિન, એમના પ્રમુખપદે જીજ્વતાયે હતો. ઉમરેઠની જ્યુભિલી હ્યાર્ટ-સ્ક્રૂલના ઉત્સવો ઘણી વખત એમના પ્રમુખપદે જીજ્વતાયા હતા. ઈ. સ. ૧૯૪૮માં ૨૪મી દીસેંબરે, ઉમરેઠમાં હોશીવાખિયાની ધર્મશાળામાં, એમના પ્રમુખપદે શ્રીવિકુલનાથજીની જન્મજયંતી પણ જીજ્વતામાં આવી હતી. શ્રી વિકુલનાથજીની જન્મજયંતીની વિગતો ખૂબ રસપ્રદ છે; આજે પણ એ ઉત્સવ પ્રસંગે દ્વારું શ્રીએ કરેલું પ્રવાન સુરજનોએ વાંગવા વિચારવા જોવું છે.

ઉમરેઠના શાસ્ત્રી રમભુલાલ જેષારામ, શેઠ સોમેશ્વર રાજરામ (સ્વર્ગર્થ), શ્રી. પી. પી. શેઠ (સ્વર્ગર્થ) અને બીજા એ વૈષ્ણવ આગેવાનો, એમને નથીરે શ્રીવિકુલનાથજીની જન્મજયંતીના પ્રસંગે પ્રમુખપદ સ્વીકારવા વિનંતી કરવા મજ્યા ત્યારે, સલામાં હાજર રહી ભાગ લેવાની એમણે તરતજ સંમતિ આપી; પણ પ્રમુખપદ માટે વૈષ્ણવ સમાજમાંથી કોઈ સારા વિદ્ધાન લક્ષ્યપુરુષની વરણી કરવાનું સૂચન કર્યું. સંઘેનકોએ કહ્યું, “આપણ સારામાં સારા વૈષ્ણવ વિદ્ધાન લક્ષ્યપુરુષ છો, માટે પ્રમુખપદ સ્વીકારવાની આપ કૃપા કરો.” દ્વારું શ્રીએ આપરે એમની વિનંતીનો સ્વીકાર કર્યો.

એ સલામાં આવ્યા ત્યારે, એમની પાછળ તરતજ કામલનવાળા ગોસ્વામી શ્રીગોવિદ્બાલજી તથા ગોસ્વામી શ્રીદ્યુનાથભાવા અને કેટાવાળા ગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમલાલજી સલામાં પધાર્યા. વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના પ્રથું પૂજનીય પુરુષોને સલામાં આવેલા જોઈને, દ્વારું શ્રીએ સલાહોજી કેને તરતજ પોતાની પાસે આવાન્યા અને એ નણુભાંથી જમે તે એકને પ્રમુખપદે ઐસાડવાનું સૂચન કર્યું. સંયોજકે મૂંઝાયા, પણ એ કંઈ કહે યા કરે તે પહેલાં, દ્વારું શ્રી પોતે જ સલામાં તેલા થયા અને નીચે જણાવેલી દરખાસ્ત રજૂ કરી :

“આજની સલામાં પ્રમુખ તરીકે મારી વરણી થયેલી છે; પણ આપણું સહલાયે, આજે સલામાં ગોસ્વામી શ્રીગોવિદ્બાલજી જેવા વિદ્ધાન પૂજયપાહ આચાર્યશ્રી પધારેલા છે. તેથી, આજની સલાતું પ્રમુખપદ તેઓશ્રી સ્વીકારે અને શોભાવે, એવી મારી નામ વિનંતી છે.”

દ્વારું શ્રીની દરખાસ્ત સાંભળીને, સલામાં એકદમ નીચ્ચશાંતિ હવાઈ ગઈ. સલાના વરાયેલા પ્રમુખ પોતેજ, પ્રમુખપદ માટે બીજા નામની દરખાસ્ત રજૂ કરે, એ એક આંશ્ર્યજનક ઘટના કહેવાય. જો કે દ્વારું શ્રીના જીવનમાં આવા આંશ્ર્યજનક પ્રસંગે અનેક વાગન બનેલા છે. ઉમરેઠમાં જ્યારે એસ. ટી. નું નવું બસન્ટેશન બંધાયું ત્યારે, એનું ઉદ્ઘાટન એ વાગતના શુજરાત રાજ્યના બાંધકામ આતાના પ્રધાન, શ્રી. બાણુભાઈ જ. પેટેલના પ્રમુખપદે અને એમના જ હુસ્તે રાખવામાં આવ્યું હતું. એ સલામાં ઉમરેઠના અચ્યુતાય નાગરિક તરીકે દ્વારું શ્રીની ખાસ આમંત્રણ આપીને આવાવવામાં આવ્યા હતા. દ્વારું શ્રીને સલામાં પધારેલા જોઈને, સલાના વરાયેલા પ્રમુખ અને ઉદ્ઘાટક પ્રધાનશ્રી બાણુભાઈએ પોતેજ સલામાં પ્રમુખપદ માટે દ્વારું શ્રીના નામની દરખાસ્ત રજૂ કરી હતી ત્યારે, સલામાં ભારે આંશ્ર્ય ઇલાયું હતું. એ સલામાં આખરે, દ્વારું શ્રીએ એમનો અતિઅચ્છ જોઈને પ્રમુખપદ સ્વીકાર્ય હતું. આ વાગતે, કંઈક એવીજ ઘટના બની. થણ્ણુક નિસ્ત-ગંધતા પણી, જ્યારે સલાજનોં દ્વારું શ્રીએ દરખાસ્ત કેવા કારણે રજૂ કરેલી છે તેની વિગતો જણ્ણી ત્યારે, સૌ કોઈના મુખ ઉપર સંતોષ અને આનંદની રેખાઓ રેલાઈ ગઈ. વ્યાસપીઠ ઉપર બિરજનેલા વ્રણેય ગોસ્વામી આચાર્યના મુખ ઉપર પણ પ્રસન્નતાના લાચો તરી આવ્યા.

દ્વારુશ્રીએ હાખનેલી નક્રતા, વિવેક અને સૌજન્ય માટે સભામાં સૌ કોઈ એમને મનોમન વંદના અને પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

“નાથજુલાઇ !” ગોલ્વાભી શ્રીગોવિદ્વાલજુએ પ્રસન્ન સ્વરે કહું.
 “આપની દુરભાસ્ત સાંભળીને હું ધણેં પ્રસન્ન થયો છું. મને આપનો વિશેષ પરિચય નથી; સભામાં આવ્યો તે પહેલાં સંચોદનેએ મને આપનો સ્વદ્દ્ય પરિચય આપ્યો હતો, પણ, અત્યારે આપની વાણી અને વર્તનથી, આપે જે ઉચ્ચકેટિની જ્ઞાનદાઢિ, વિવેક અને સૌજન્ય હાખબ્યાં, તેથી હું ધણેં પ્રભાવિત થયો છું. આપની દુરભાસ્ત, અન્ય પ્રસંગે સુચોઽય દેખાય એવી છે, પણ આજનો પ્રસંગ જુદો છે. આજનો પ્રસંગ અમારા પિતા-મહુનો છે, એટલે અમારો પોતાનો જ છે; અમારા પોતાના પ્રસંગની સભામાં અમે પ્રમુખપદે એજાએ, એ શોલાર્પદ ન કહેવાય. આજે તો અમારે શોટા જ થયું ઘટે છે. માટે, સભાના સંયોજકોણે અગ્રાઉ નક્કી કર્યું છે તે પ્રમાણે, આજની સભાનું પ્રમુખપદ આપ જ સ્વીકારે અને શોલાવો, એવી મારી ખાસ દૃષ્ટિ કર્યું છે.”

ગોલ્વાભી શ્રીગોવિદ્વાલજુની દૃષ્ટિને સલાજનોએ તરત જ “ખરાખર છે; બરાબર છે” એવા અવાજે અને તાળીઓના ગડગડાઈથી વધાવી લીધી.

“શ્રીહુરિના, આચાર્યપાહની અને અતે જેકન થયેલા વૈષ્ણવભાઈઓની દૃષ્ટિ હું શિરોમન્ય કર્યું છું.” એમ કહીને દ્વારુશ્રી પોતાની જગ્યા-એથી આગળ આવ્યા. અમણે પ્રથમ ત્રણે આચાર્યોને હાથ જોઈને વંદન કર્યું, પછી સભા સમસ્તને વંદન કર્યું અને પછી પ્રમુખપહના ન્થાને બિરાજન્યા.

એ પછી, કલાકે સુધી જુદા જુદા વક્તાંગાએ શ્રીવિહુલનાથજુના જીવન અંગે જુદાંજુદાં પ્રવચનો કર્યાં. છેવટે, દ્વારુશ્રીએ જે પ્રવચન કર્યું તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :

“હું પરથ્રણ પુરુષોત્તમ લગ્નાન શ્રીસ્વામિનારાયણનો આત્મિત છું, મારો જ્ઞાનમત, સહજનાંદીય વિશિષ્ટાદ્રીત છે; છતાં, શ્રીમહિવલ્લલાચાર્ય મહાપ્રભુજીએ પ્રવતાયેલા સંપ્રદાયના બંધારણુના અનોઝ શિદ્ગી અને

શુદ્ધાદ્રોત જીવનમતના સમર્પ પુરંકર્તા, શ્રીવિકુલનાથજીની જન્મજયંતી ઉજ્જ્વળા માટે મળેલી વૈષ્ણવજ્ઞનોની આ સહાયે, આથે કરીને મને પ્રમુખ તરીકે પસંદ કર્યો છે તે માટે, હું ઘણો આભારી હું. આજની સલામાં પ્રમુખ તરીકે હું ઇરણે બજારું, એવી મારા ઈષ્ટ ઉપાસ્ય પરમેશ્વર લગ્નાન શ્રીસ્વામિનારાધ્યાની પણ કંઈછા જાણ્યા છે; કારણ કે, એમની છંઠા અને પ્રેરણાથીજ, પૂન્યપાદ જીવસામી શ્રીગોવિદ્વાલાલુ જેવા આદરણીય પુરુષે અને અતે એકત્ર થયેલા વૈષ્ણવજ્ઞનોએ પ્રમુખપદ માટે આથે કરીને મારી પસંદગી કરેલી છે, એ મારું અહેલાભાગ છે.

જગતમાં અકિતમાર્ગના આચાર્યોમાં શ્રીમહદ્વલભાચાર્યશુ મહા-પ્રભુજી અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. તત્ત્વજ્ઞાનના અનેક જીવનમતોમાં, એમણે પ્રવતાવેલો શુદ્ધાદ્રોત જીવનમત વિશિષ્ટ પ્રકારનો છે. આઠમી સહીમાં શ્રીમહ્રાદાધિકારી, અગિયારની સહીમાં શ્રીમદ્રશમાનુજ્ઞાચાર્યે, બારની-તેરમી સહીમાં શ્રીમદ્રમદ્વાચાર્યેં અને શ્રીમદ્રનિષ્ઠાર્કાચાર્યેં, પોતપોતાની રીતે સુસુનુજ્ઞદોને કદ્વાણુના માર્ગેં હોયાં હતા; પણ, ધર્મ, જીવન અને અકિતના ક્ષેત્રમાં એ પછી અસો અરીસો વર્ષ કેટલો લાંબો શૂન્યાવકાશ સંજીવી હતો. એ લાંબા વિપનકાળમાં, કેટલાક લોકો, શુદ્ધજ્ઞાનની જ્ઞાન લઈને, અહ બ્રહ્માલિમિં થઈને, સ્વી, દ્રવ્ય અને રસાસ્વાદમાં દૂષેલા રહ્યા હતા. કેટલાક લોકો, અકિતના નામે દેહાધ્યાસ અને પ્રદ્યાયાર દેલાવી રહ્યા હતા; કેટલાક લોકો, ધર્મના અહુને નિધ્યાણુ વિધિઓનો આટાટોપ વધારી રહ્યા હતા; કેટલાક લોકો, વરાધ્યનો વેશ ધારીને, વિષય લાલસા-ગાને બહેકાવી-પોપી રહ્યા હતા; તારે, જીવન અને અકિતના માર્ગને વિશુદ્ધ કરી દાખવા માટે, સં. ૧૫૩૫ના વૈશાખ વદ ૧૧ના રોજ, મહાપ્રભુજી શ્રીમહદ્વલભાચાર્યજીનો જન્મ થયો હતો. બાવન વર્ષની વર્ષે, સં. ૧૫૮૭ના આષાઢ સુહ ગ્રીજના હિવસે, એમણે દેહલીલા સંકેતી લીધી હતી. માણુસ જાની હોય યા અજાની, અકિત હોય યા અલકત, સુકત હોય યા સુસુનુ, પણ કર્મ કર્યા સિવાય અને શાશ્વતાદિક પંચ વિષયોનો ઉપભોગ કર્યા સિવાય, એ કણુલાર પણ રહી રહુતો નથી. એટલે કર્મ અને વાસનાના અધનમાંથી કૂટલું હોય તો, એ અન્નેને નિર્ણય એટલે અધન કરે એવા શુણોથી રહૃત બનાવવાં જ જોઈએ. આહુમત્વ અને આસક્તિનુંકત દેહલાવને ગાળી-ટાળી નાંખીને,

માણુસ જે અંતર્મુખ અને, આત્મભાવ અને લગ્નવિભાવયુક્ત જીવન જીવે તો જ, કર્મ અને વાસનાનું અંધન ટ્યો તેમ છે. સુસુક્ષુમ્બે, તેથી પોતાનાં સર્વ કર્મો, લગ્નવહાર્થુ કરીને, ડેવળ લગ્નવિપ્રસન્નતાર્થેજ કરવાનો માર્ગ અપનાવેલો જોઈને, શ્રીમદ્વિલ્લાચાર્યજીએ જગતના જીવોને આ મહામાર્ગ દાખવેલો છે.

કાર્થીમાં આસુરીજનોએ ઉપરંપ કર્યો ત્યારે, મહાપ્રભુજીએ પોતાના પુત્રો શ્રીગીરીધીનાથજી અને શ્રીવિલ્લનાથજીને ઉપદેશના કે એ અમૃત્ય ઓલ કહેલા છે-જે સંપ્રદાયના સાહિત્યમાં “શ્રીગીરી શ્લોકા” નામે સુપ્રસિદ્ધ છે તે મારા ઉપર્યુક્ત વિધાનની પુષ્ટિ કરે છે. જીવનમાં નાનીમોટી ઉપાધિએ આવી પડે ત્યારે, નાનીમોટા સર્વાએ આવે પણ શ્રીશિક્ષાના મ્લોકેનો ઉપદેશ નજર સામે રાખવા જોવો છે. મહાપ્રભુજી પોતાના પ્રિય પુત્રોને કહે છે કે,

“યદા બહિર્મુદ્રા યુયં ભવિદ્યય કથંચત ।
તદા કાલગ્રબ્ધાહ્સથા દેહવિતાદયોડાયુત ।
સર્વંથા ભક્ષયિદ્ધયંતિ યુપ્રાન્નિત મતિર્મસ ॥ ૧
લૌકિક: પ્રભુ કૃષ્ણઃ મનુનેનેવ લૌકિકિમ ।
ભાવસ્તવાધ્યસ્યમદીય: સર્વસ્તવત્રૈહિકશ્ર સ: ॥ ૨
પરલોક શ્વેતેનાડયં સર્વંભાવેન સર્વથા ।
સેવ્ય: સ એવ ગોપીઓ વિવાસ્યાયિલં હિન: ॥ ૩

-કોઈ પણ કારણે યા પ્રસંગે, જે તમે અંતર્મુખ નહિ વર્તો, અને અહિ-મુખ વર્તશો તો, મન યુદ્ધિ ચિત્તાદિકનો નહેસમાજ કાળના લગ્નવાન પ્રવાહમાં તમને ખેંચ્યા જશે અને તમારું લક્ષ્ય કરી જશે, એ નિશ્ચિત માનનો; આ મારી દદ માન્યતા છે. લગ્નવાન શ્રીકૃષ્ણ લૌકિક જથ્યાય છે પણ, એ લૌકિક નથી પણ અલોકિક અને દિલ્લ્ય છે, એલું દદ સમજુને કે એમનું એ જ્ઞાને સેવન કરે છે, તેમનું એ સર્વરીતે સહાકળ રક્ષણ કરે છે. તેથી અંતર્દીધિ રાખીને, તમને અલોકિક એવા લગ્નવાન શ્રીકૃષ્ણની સેવામાંજ સર્વંભાવે સહા જોડાયેલા રહેવું જોઈએ.”

અંતર્દીધિ એટલે આંખ અંધ હોય યા ખુલ્લી, પણ મનથી આત્મભાનું

અને એ આત્મામાં અંતર્યાંમીશાદિતરૂપે બિરાળ રહેલા પરમાત્મામાં અખાંડિત જોડાયેલું રહેલું તે. એ કિયામાં મન, આત્મામાં અને પરમાત્મામાં અખાંડિત જોડાયેલું હોતું નથી તે કિયા ગમે તેવી શુલ, શુદ્ધ અને સત્ત્વપ્રધાન હોય તો પણ, અહિરૂંઘ કિયા જ છે.

મહાપ્રભુએ પોતે પ્રવતાંવેલા જ્ઞાનમતનું નામ સહેતુક શુદ્ધાદ્રેત રાખેલું છે. એ નામને રહુસ્યાર્થ બાળાર જાળ્યા સમજ્યા સિવાય કેટલાઈ કરે છે કે, આત્મા અને પરમાત્માને ઓળાખવા અને પામવાના માર્ગમાં, શ્રીમહામધ્વાચાર્યે દાખવેલો ક્રૈત જ્ઞાનમત એ બીજું પગથિયું છે; શ્રીમહારામાનુજાચાર્યે દાખવેલો વિશિષ્ટાદ્રૈત જ્ઞાનમત એ ત્રીજું પગથિયું છે; શ્રીમહાચાધશાંકરાચાર્યે દાખવેલો કેવળાદ્રૈત જ્ઞાનમત એ ચોશું પગથિયું છે; ત્યારે, મહાપ્રભુએ દાખવેલો શુદ્ધાદ્રૈત જ્ઞાનમત એ પાંચમું અને છેદલું પગથિયું છે. જગતના વ્યવહાર માર્ગમાં સરણામણીએ કરવી એ હૃસ્યાસ્પદ ગણ્યાય છે; તેમ, જ્ઞાન અને લક્ષિતના માર્ગમાં પણ સરણામણીએ કરવી એ હૃસ્યાસ્પદ કહેવાય. એ ધ્યાનમાં રાખવું ધરે છે કે, ઉપર જણુવેલા પાંચ આચાર્યોએ રૂપી શ્રાણોમાં અને એક અવાજે કહ્યું છે કે, અહી એટલે પરાપ્રાહ સહા સત્ત છે—સત્ત્ય છે. એ અંગે ગ્રામનામાં લવલેશ મતલેહ નથી; પણ જગત અને જીવનું નિરૂપખું કરતી વખતે એકે કહ્યું, “અહી સત્ત છે, જગત ભિન્ના છે (જગન્મથ્યા);” ત્યારે બીજાએ કહ્યું, “બ્રહ્મસત્યમ् જગતમણિ સત્યમ्—અક્ષમ સત્ત્ય છે અને જગત પણ સત્ત છે, સત્ત્ય છે.” એકે કહ્યું, “જીવા બ્રહ્મવ કેવળમ्।—જીવ એજ અહી છે;” ત્યારે બીજાએ કહ્યું, “જીવા બ્રહ્મસુહદમેવ ચ।—જીવ અદ્વિતનું સુહૃદજ જ છે.” આ નિરૂપણોમાં એ સત્ત્ય અંતર્ગત રહેલું છે તે કેવી રીતે સમજવું લોકુંએ તેનો વિવેક અને સમજ્યા, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વચનમૃતમાં ગૂણ સરળ શાસ્ત્રોમાં સમજાવેલો છે. એક માણુસ ભણ્યાદિયે વેગશી ચાલ્યા જતા વહીખુમાં એટો છે; કરે છે કે, “સર્વાંત્રે જળ જ છે—જળ સિવાય કંઈજ નથી;” ત્યારે બીજે માણુસ કાંઠા ઉપર જિલો છે, એ કરે છે કે, “એકલું જળ નથી; વહીખું છે, પૂર્ણી છે, માણુસો છે અને બીજું અધું ધાયું ધાયું છે.” તમે તટસ્ય હો અને આ અન્નેનું સાંલળો તો, “અને પોત પોતાની દાખિએ સાચા છે, એદુંજ, કહેને? પણ તે સાથેજ

એમ પણ કહે કે, એક ખીજું કહેવું અને માનવું તહેન ઓટું છે, અનું ભારપૂર્વક કહે છે અને માને છે તે યોગ્ય નથી.” જ્ઞાનમાર્ગનો આ વિવાહ જરાયે હિતાવહ નથી; એવા કોઈ વિવાહ માટે અવકાશજ ન રહે એટલા માટે, જગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સ્પષ્ટ કહું છે, “અદ્વૈત શાખ એક માત્ર જગતી-ભરને જ લાગુ કરવો જોઈએ; જીવ અને જગતનો જગતીશર સાથે સંબંધ સમજવા માટે પણ એ શાખ વાપરવામાં આવે છે તે ભરાખર નથી. અદ્ધ એટલે પરથ્રદ્ધ એકજ છે; એમના જેવું ખીજું કોઈજ નથી અને એમનાથી પર ખીજું કોઈ નથી, અટલે અદ્વિતીય છે.” શુદ્ધિએ તેથી અદ્ધને એકમેવાદ્વિતીય કહે છે::

શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં જ્ઞાન, યોગ અને ભક્તિની પરાક્રમા પામેલા લક્તાનું વર્ષન કરવા માટે, એક લક્તકવિએ એક દોહરો સ્થેલો છે; એમાં કહેવામાં આવું છે;

“હું અને મારા ઠાકેરજી, ખીજું જગત કાળું;
ઠાકેરજી એડા પારણે, હું એડો દોરી તાણું;”

લાક્તાધાની આ કાવ્યપદ્ધિતમાં, જગવાન અને લક્તાનું પ્રેમાદ્વૈત વર્ષાવેલું છે; અને લક્તાનું “સેવા સુક્ષ્મિશ્ર ગમ્યનામ् ।” એ ધ્યેય સમજાવેલું છે.

મહાપ્રભુજ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીને જીવનમાં દેહભાવ અને બહિ-દ્વિનો સમૂળ ત્યાગ કરવાનું, પોતાના વર્તનથીજ દ્વારાવેલું છે. એટલે, કન્તિહાસ કહે છે કે, સંપ્રદાયનું પ્રવર્તન કરવાનું અને એની અંધારણીય વ્યવસ્થા કરવાનું કાર્ય એમણે પોતાના પુત્ર શ્રીવિદૃદ્ધશ્વરજી ઉપર છોડી દીધું હતું. સ. ૧૫૮૭માં જ્યારે એમણે દેહલીલા સંકેલી લીધી ત્યારે, શ્રીવિદૃદ્ધનાથજીની પદ માત્ર પંદર વર્ષની હતી; જોસ્વામી શ્રીવિદૃદ્ધ-નાથજીનો જન્મ સ. ૧૫૭૨ના પોષ વદ દના રોજ થયો હતો. આજે ભાસ્તમાં વૈધ્યવ સંપ્રદાય સર્વત્ર વિસ્તારલો છે, એને યથા જેમને ફાળે જાય છે. એ મહા સમર્થ જ્ઞાની પુરુષ હતા અને લાદે ધર્મકુશળ હતા; એમણે સંપ્રદાયનું અંધારણ ચોજ્યું. સંપ્રદાયમાં સાત ગાઢીની સ્થાપના કરી અને શુદ્ધાદીત જ્ઞાનમતનો શુદ્ધ પ્રચાર વહેતો કર્યો. ભક્તિમાર્ગમાં જગવાનના ચરણે લક્તાની સંપૂર્ણ શરખ્યાગતિ એ પ્રધાનવક્ષણ માનેલું છે. શ્રીમદ્વરમાતુજ્યાયેં એને પ્રપત્તિ નામ આપેલું છે; શ્રીમદ્વલ્લભા-

ચાર્યાજીએ એને શરણાગતિ નામ આપેલું છે; પણ, બન્નેએ એનાં કે
લક્ષ્યથી ગણ્યાવેલાં છે તે એક સરળાં છે. મહાપ્રભુજીએ પંચશ્લોકીના
અંત લાગે, આ લક્ષ્યથી સમજાવેલાં છે:

“ અનુકૂલસ્ય સંકલ્પः પ્રતિકૂલવિસર્જનમ् ।
૧ ૨

કરિષ્ટયતિવિશ્વાયો ભર્તૃત્વે વરણ યથા ।
૩ ૪

આત્મનૈવેદ્ય કાર્યણ્યે પડ્વિધા શરણાગતિ ॥
૫ ૬

—ભગવાનને જે અનુકૂલ હોય, એટલે કે જે એમને ગમતું હોય,
તેનેજ સંકૃત્ય કરવો-વિચાર કરવો અને તેવીજ કિયા કરવી અને જે
પ્રતિકૂલ હોય એટલે જે ગમતું ન હોય તેને સંકૃત્ય સરખોય ન કરવો
અને તેવી કિયા કઢી ન કરવી. સર્વકર્તાંહર્તાં એકમાત્ર શ્રીહરિણ છે,
એવો પર્વતપ્રાય વિશ્વાસ રાખવો; ભગવાન સિવાય થીજો કોઈ રક્ષક કે
ભર્તા નથી એવો દદ નિશ્ચય ધરાવવો; આત્મસર્મર્થષુ કરવું; અને હુમેશાં
દાસાનુદાસ થઈ હીનતા ધારણ કરવી—આ છ લક્ષ્યથીયુક્ત શુભનરીતિને
શરણાગતિ કહેવામાં આવે છે.”

આ લાંબો શ્રીવિકુલનાથજીએ પણ સંપ્રદાયના શાલમતની સ્પર્ધાતા
કરતી જે નવ વિજાપ્તિઓની રૂચના કરેલી છે તે પૈકી બીજુ વિજાપ્તિની
શરણાતમાં લક્ષ્યાવેલા છે: એમણે ગાયું છે કે,

“યદિ તુલ્ટોઽસિ હટ્ટો વા ત્વમેવ દારણ મમ ।
મારણે વારણ વાપિ દાસીના ન: પ્રમર્ગીતઃ ॥

—હે ભગવન ! તું પ્રસન્ન હો કે અપ્રસન્ન, પણ મારે તારા સિવાય થીજ
કોઈનું શરણ નથી, થીજ કોઈનો આશ્રય નથી; તું મારે કે તારે, પણ હે
પ્રભુ ! હું તો તારી દાસીની પણ દાસીએ; તારા સિવાય મારે થીજ કોઈ
ગતિ નથી.”

નંબે શુભનરીતિ રીતે સરં લાંબો શ્રીહરિણી શરણાગતિ સ્વીકારેલી
હોય, તંતું માનસ સંકુચિત ન હોય; એ તો સર્વત્ર સર્વમાં પોતાના પ્રિયતમ
પુરુષોત્તમનારાયણનેજ નીરખે, એટદે પરધર્મ અને પરમત માટે એ કઢી

અસહિષ્ણુ ન હોય. સર્વ ધર્મભાંધી સમન્વય કરવાની જુદ્ધ અને સર્વભાંધી શુદ્ધ અનુષ્ઠાનિક દર્શિન એનામાં પ્રધાન વર્તતી હોય. આ પ્રકારની જુદ્ધ અને દર્શિ કેળવવામાં અન્યાન્ય કુદી થતો નથી. શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો ઉત્તમ નિર્બિકલ્પ નિર્દ્રાઘ-આશ્રય અને એ સ્વરૂપની અનન્યાસ્કૃત ઉપાસના-આ એ બાબતોને જ આત્માનિક કલ્યાણપ્રદાતા માનેલી છે, છાંસ, લગ્નવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતાના આશ્રિતોને આ પ્રકારની સમન્વય જુદ્ધ અને શુદ્ધાઙ્કરણ દર્શિ શીખવેલી છે: એમણે શિક્ષાપત્રી, એને શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના આશ્રિતો સાક્ષાતું લગ્નપત્રવરૂપ માને છે, તેમાં શ્રીમદ્વદ્વલભાચાર્યજી મહાપ્રભુને “સર્વ-દૈખિકરણ” તરીકે ઓળખાવેલા છે; એમાં નારાયણ અને શિવજીનું અધ્યાત્મમાચાર્ય એક્ય સમજવાનું કહેલું છે; માર્ગમાં ચાલતાં શિવાલયાદિક દેવમાંહિર આવે તો, ત્યાં જઈને આહરણી એ દેવનું દર્શન કરવાની એમાં આજા કરેલી છે; એમાં વિષણુ, શિવ, ગણુપતિ, પાર્વતી અને સૂર્ય એ પંચાયતન દેવને પૂજય માનવાનું કહેલું છે; દિજ આશ્રિતો, ખાસ કરીને શ્રાવણ આશ્રિતોએ ગાયત્રી મંત્રના નિત્ય નિયમિત જપ કરવાનું પણ કહેલું છે. તમે, જણુતા તો હથોળ કે, શ્રીમદ્વદ્વલભાચાર્યજી મહાપ્રભુએ પણ ગાયત્રીલાલ્ય અને ગાયત્રીની વ્યાજ્યાની રૂચના કરેલી છે. એમણે ગાયત્રીને “વેદમાતા અને વેહ વથાર્થપ્રતિપાદિતા” ગણુંવેલી છે; એમણે ગાયત્રીમંત્રના સવિતા, વરેણ્ય, અર્ગ વગેરે શાખાના જે અથ્રો સમજવેલા છે તે સમગ્ર દૈખિક સમાજે યાનમાં રાખી લુચનમાં આચરણ કરવા છે. સવિતા એરું સૂર્ય એવો અર્થ સામાન્યપણે કરવામાં આવે છે; પણ, મહાપ્રભુજીએ શાખાનો અર્થ કરતાં કહું છે, “કાલવ્યાવાધિત, સર્વલોક-પ્રમિદ, મત્ય, પર્વતેષ, પુષ્પોનામહર્ષ, સર્વવૈદર્શમિદ્રમિતિ સવિતુરિત્યુક્તમ्।—કાગન્યથી પણ પર, સર્વલોકમાં અને સર્વવૈદમાં પ્રસિદ્ધ એવું પરમસત્ય અને એક પુષ્પોત્તમનું સ્વરૂપ છે તેને અતે એરું ગાયત્રી મંત્રમાં સવિતા નામથી ઓળખાવવામાં આવેલું છે.” “વરેણ્ય” શાખાથી અકિતથીજનું સ્રૂચન કરવામાં આવેલું છે, અને અર્ગમાં “લ” શાખ સંસારની નિવૃત્તિપાચક છે, જ્યારે “ય” શાખથી અવિદ્યા માત્રના નારાનું સ્રૂચન થાય છે. એમણે ગાયત્રીને “સર્વદૈવબીજમ् ગુણાતિગમ, સર્વવિતારમ્યમ, સર્વનત્ત્વાપવૃહિતમ्” કહેલી છે. એ “માર્ગનય પ્રકટનમ्,” “ભાવનયવિવર્ધનમ्” અને “સંચિદાનંપૂર્ણમ्” છે. જે ગાયત્રીમંત્ર માટે મહાપ્રભુજીએ આ

પ્રકારનાં વિશેષણો સમજ વિચારીને વાપરેલાં છે તેનો અભ્યાસ અને જરૂર
આજે ધ્યાન ઓછા વૈષ્ણવજ્ઞનો કરતા હોય.

તમે કદાચ નહિ જાણતા હો પણ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પણ
શિક્ષાપત્રી એદો, ૮૧-૮૨માં ગતો અને ઉત્સવેના નિર્ણય અંગે
શ્રીવિકુલનાથજ્ઞનો ખાસ નિર્દેશ કરેલો છે. શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની
શિક્ષાપત્રીની રચના સ. ૧૮૮૨ની વારંત પંચમીના દિવસે થયેલી છે; તે
પછી, સ. ૧૮૮૬ના જેઠ માસમાં સત્તસંગિજીવન નામના મહાશાસ્ની
રચના થયેલી છે. સંપ્રદાયના આધ્રિતોએ કયું ગત અને કર્યો ઉત્સવ કયા
માસની કષ્ટતિથિએ કેવી રીતે જન્મવ્યાળેદ્ધાયે, એની સંપૂર્ણ વિગતો,
અગોળા, જ્યોતિષ અને શાસ્ત્ર મુશ્કેલીના આધાર દર્શાવીને સત્તસંગિજીવનમાં
ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતે કહેલી છે; તે સાથે જ ભગવાનની સેવા
કેવી રીતે કરવી જેદ્ધાયે, એની વિગતો પણ સમજાવેલી છે. એટલે આજે,
સંપ્રદાયના આધ્રિતો ગતો અને ઉત્સવો અંગે સત્તસંગિજીવનના આધારે
નિર્ણય કરે છે; પણ ગતો અને ઉત્સવો અંગે બિનન બતો હાજરવતા
પંચાંગકારો અને ધર્મપ્રવર્તકોના નિર્જ્યોગાં, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ
શ્રીવિકુલનાથજ્ઞના નિર્ણયને વધારે પ્રિય અને પ્રતીતિકર હોયદો છે.

શ્રીવિકુલનાથજ્ઞએ એટેર વર્ષની વર્ષે, સ. ૧૯૪૨ના મહાવદ જના
રોજ દેહલીલા સંકેતી દીપી. એવા શ્રીવિકુલનાથજ્ઞએ લારે પરિશ્રમ
કરીને શુદ્ધાકૃત જ્ઞાન અને અભિતમાર્ગનું ખૂબ વ્યવસ્થિત રીતે પ્રવર્તન
કરેલું છે. એમના જીવનનો સંદેશ શો એવો પ્રશ્ન લે કોઈ પૂછે તો,
એને હું એમની ચતુઃશ્લોકીનું શ્વરણ, પઢન અને મનત નિર્દિશયન કરવાનું
કહું. પિતા શ્રીમદ્વલલાર્યાર્થજ્ઞએ પંચસ્વોકી ઉપરાત ચતુઃશ્લોકીની
રચના કરેલી છે. પુત્ર, શ્રીવિકુલનાથજ્ઞએ, પણ એ ચતુઃશ્લોકીએની
રચના કરેલી છે. એમની બીજી ચતુઃશ્લોકીના શાખા આજે વૈષ્ણવમાને
પોતાના અંતર્ની પાટી ઉપર અમૃતાઙ્કરે લાખી રાખીને, નિત્ય સમરણ
ચિત્તન કરવાની જરૂર છે. એ ચતુઃશ્લોકીના અમર શાખા નીચે પ્રમાણે છે:

"સદા સર્વભાવેન ભજનીયો ત્રજેશ્વર : ।
કરિષ્યતિ સએવાસ્મદેહિકં પારલોકિકમ् ॥૧॥

अन्याध्रयो न कर्तव्यः सर्वथा बाधकस्तु सः ।
 स्वकीयेष्वात्म भावश्च कर्तव्यः सर्वथा सदा ॥२॥
 सदा सर्वात्मना कृणः सेव्यः कालादि दोषनुत् ।
 तदभवतेषु च निर्देष्यमावेन स्थेयमादरात् ॥३॥
 भगवत्येष सततं स्थापनीयं मनः स्वयम् ।
 कालेऽप्यं कठिनोऽपि श्रीकृष्णभक्तान्वाष्टते ॥४॥

—सहा सर्वाखावे, એકમાત્ર ભગવાન પ્રજ્ઞાયે શ્રીકૃષ્ણની જ ભક્તિ ઉપાસના કર્ત્વી જોઈએ. દેહનો અને હૃદિકનો, આ લોકનો અને પરલોકનો સર્વપ્રકારનો નિર્વાહ અને રક્ષણમાત્ર એ એક જ કરશે, એવો નિરુત્થાન વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ; એવા એ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના આશ્રયનો ત્યાગ કરીને અથવા એ આશ્રય ચાલુ રાખીને સાથે સાથે અન્ય કોઈનિ આશ્રય કરી ન કરવો જોઈએ. એવો આશ્રય કરવાથી હુમેશાં હાનિજ થાય છે. સર્વમાં આત્મભાવ—આત્મભદ્રાદિજ હુમેશાં રાખવી જોઈએ. કાળના પણ મહાકાળ એવા અને આત્મા તથા અક્ષરના પણ આત્મા એવા એકમાત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું જ સેવન કરવું જોઈએ; ભગવાનના ધીજા ભક્તમાત્રમાં નિર્દેષ્યભૂદ્ધિ અને દિવ્યદિજ પરમ આદરપૂર્વક રાખવી જોઈએ. પોતાના મનને, એવા પરમતર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના ચરણમાં અખંડ લોડાયેલું રાખવું જોઈએ. કાળ ભલભલ જાની અને લક્તોત્તું લક્ષ્ણ કરી જાય એવો ભગવાન છે. પણ, જે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના અનન્ય ભક્ત છે, તેમને કાળ કોઈ રીતે હાનિકારક થતો નથી.”

એ પછી, શ્રીવિકુલનાથજીને બુગપ્રવર્તિક વૈષ્ણવ આચાર્યની જનમજયંતીમાં લાગ લેવાની પોતાને તક આપવા માટે, હ્યાણુશ્રીએ ઉમરેઠના વૈષ્ણવ સમાજનો આભાર માનીને પોતાનું પ્રવચન પૂરું કર્યું ત્યારે, ગોસ્વામી શ્રીગોવિદ્લાલજી અને ધીજા એ વૈષ્ણવાચાર્યો તથા સ્વભાજનોએ એમને તાળીઓના હુંનાહથી વધાયા હતા. ગોસ્વામી શ્રીગોવિદ્લાલજીએ હ્યાણુશ્રીનું વિક્રતામનુર પ્રવચન સાંભળીને ભારે હર્ષ વ્યક્ત કર્યો. વૈષ્ણવ સંપ્રેદ્ધ અહૃત હોવા છતાં, સંપ્રદયનું આધું ઊડું અને તલસ્પરણી જાન ધરાવવા માટે, એમણે હ્યાણુશ્રીને ગૂઢાગૂઢ અલિનંદન આપ્યા હતા અને પોતાના તરફથી હ્યાણુશ્રીને ખાસ પુણ્યહાર પહેરાવ્યો હતો.

સલા પૂરી થયા પણી, ગોરવામાં શ્રીગોવિંદલાલજ પોતે, દ્વારુશ્રીને મૂકુવા જવાના નિમિત્તે દ્વારુશ્રીની સાથે ઘર આવ્યા હતા; અને ત્યાં નિજ-મંહિરમાં શ્રીહરિકૃષ્ણ ખાળસ્વરૂપની સેવાપૂજા લેછને તેચેણીએ અત્યાનંદ અનુભંગી હતો. શ્રીહરિકૃષ્ણ ખાળસ્વરૂપની સેવાપૂજા કેવી રીતે કરવામાં આવે છે એની વિગતો જ્યારે એમણે, દ્વારુશ્રીના મુખેથી સાંભળી ત્યારે, પોતાના કારલારીને પાસે એલાવીને, એ અશ્વરથઃ લાભી લેવાની તેમણે આજા કરી હતી.

દલનકુણુકા

*** મંત્રના શાખાના અર્થું કરે તો, કંઈ મહિસ ન જણાય; પણ તેમાં તેના મંત્રદ્રષ્ટ મોટાપુરુષેના વિનિયોગનું બાળ હોય છે. એટલે, તેમનો મહિમા સમજુને, મંત્રનું સેવન કરવામાં આવે તો, તેની સિદ્ધિ થાય છે. લોહું એકદું હોય તો પાણીમાં દૂઢી જાય છે, પણ જે તે લાકડાના ચોગમાં હોય તો, તે પણ પાણીમાં તરે છે.

*** રૂપાલી રૂપાલ વહેંથવા આવે ત્યારે, કેના નામનો કાગળ હોય, તેને કાગળ આપે, પણ જે આપણું નામનો કાગળ જ ન હોય તો તે આપણે સહોં, સનેદી હોય તો પણ કાગળ આપી શકે નહિ; તેમ લાભ્યમાં નિર્માણ થયું હોય એટદું જ ભિત્ર હોય કે દુર્ભાગ્ય, તે આપે છે; એટલે બીજને કંઈ મળે અને આપણને કંઈ ન મળો, ત્યારે ઉદ્ધોગ ન કરવો જોઈએ.

૩૭. ચમતકાર નહિ, ભગવતૃપા (૧)

જેમ વિદ્યા વિનયથી, સત્તા ધર્માથી, દ્રવ્ય દાનથી, રૂપ ચાદ્રિબથી અને
વાણી પ્રેમથી શોભે છે તેમ, ધર્મ અને દૈરાય્ય તથા જ્ઞાન અને લક્ષ્મિ,
નિર્ભાસ, નિર્માન, ન્વધર્મનિધા, ભૂતાદ્યા, સત્તસંગી માટે હેઠાલ નહિ પણ
આત્મસાવ અને ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના દાસત્વથી શોભે છે અને
વૃદ્ધિ પામે છે. સાચા સત્તુષુષો અને જ્ઞાની મહાત્માઓ સહાયે આ છ
શુણેથી વિલૂધિત હોય છે; એમના વિચારો, વાણી અને વર્ત્તન, એમનું
જીવન લૌકિક જખ્યાતું હોય છે, પણ તે ખરેખર જ અલોકિક હોય છે.
સ્વામી થવું એમને કહી ગમતું નથી, હંમેશાં સેવક જ થવું ગમે છે;
ચમતકારો એમને પ્રિય હોતા નથી, ચમતકારો દાખવવા એ એમને ગમતું
નથી. ધર્મ અને દૈરાય્યના યથાર્થપાલન, અને ભગવાનના સ્વરૂપના
યથાર્થજ્ઞાન અને લક્ષ્મિના પરિણામે, માણસને અસાધારણ શક્તિ,
અયારી અને સ્વયમેવજ પ્રાપ્ત થાય છે; પણ, એ શક્તિનો ઉપયોગ એ
ન્યારે ચમતકારો દાખવવામાં કરે છે, ત્યારે એ શક્તિનો ધીમે ધીમે હંસ
થાય છે અને તે સાથે એનો પણ હંસ થાય છે. સાચા સત્તુષુષો માને છે
કે, ભગવાને અતિકૃપા કરીને આપણી શક્તિનો ચમતકારો દાખવવામાં
ઉપયોગ કરવો, એ એનો ભારે હૃદ્યથ છે; તેથી, ચમતકારો દાખવવાની
વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિથી, એ હંમેશાં અળગા અને વેગગા રહે છે. સાચા
સત્તુષુષો, ન્યારે કોઈ હુંઘ કે આપત્તિ આવી પડે ત્યારે, તે પુસ્તિ પ્રેરિત
છે, એમ નિઃશાંક માને છે અને તેથી હસ્તા મુખે તેનો સ્વીકાર કરે છે
અને તેને સહી લે છે. બીજાઓ ઉપર ન્યારે ભારે હુંઘ અને આપત્તિ
આવે છે ત્યારે એના નિવારણ માટે યા ચોથ્ય લાગે તેમ કરવા માટે, એ
ભગવાનની પ્રાર્થના કરે છે; અને એ પ્રાર્થનાના પરિણામે ન્યારે હુંઘ
અને આપત્તિનું નિવારણ થાય છે ત્યારે, એનો યથ પોતે કહી લેતા નથી;
પણ એ ભગવતૃપાતું જ ઇણ છે એવું પોતે માને છે અને મનાવે છે.
એ નિર્ણિત માને છે કે, ન્યારે મુસુકુ અનન્યલાવે પરમાત્માતું શરણ

અહિથુ કરે છે ત્યારે એના સંચિતકરોનો મહારાશિ નાશ પામે છે અને પ્રારખદ્વારો એને કેવી રીતે લોગવવાં અની નીતિરીતિનો નિર્ણય કરવાનું ભગવાન પોતાને હંદ્રક જ રાખે છે. એટલે, પ્રારખદ્વારોમાં શૂળીનું હુંઘ દર્શયું હોય અને તે સોધના હુંઘ જેવું બને તો, તે લગવદ્ધિચ્છા અને ઝૂપાનું જ પરિષ્યામ છે, અથું એ નિઃશાંક માને છે. એ નિશ્ચિત માને છે કે, જાનીબક્ત યા યોગીપુરુષ બીજાના હુંઘ અને આપત્તિના નિવારણ માટે પોતાને પ્રાસ થયેલી દુષ્ટી શક્તિનો પોતે થઈને ઉપયોગ કરે છે, તે એટલા પ્રમાણમાં ભગવાનના કાર્યમાં દાખલ કરે છે, ભગવાન તેથી અપ્રસન્ન થાય છે; એટલું જ નહિ પણ, ભગવાન એવા પુરુષથી એ કારણે હર થાય છે. એનું પરિષ્યામ એ અ.વે છે કે, એ પુરુષ પછી પોતેજ ભગવાન થઈ બેસે છે અને એનું પનન થાય છે.

દ્વારુશ્રી પોતાના જીવનમાં આ સિદ્ધાંતવાતનું ઉલ્લંઘન ન થાય એની ખાસ કાળજી રાખતા હતા. એમના જીવનમાં જગત, જેને ચમત્કરી માને-મનાવે છે એવા અનેકનેક પ્રસ ગો અનેલા છે; પણ ત્યારે, એ પોતે કેવી રીતે વર્તતા હતા એ હુકીકિત ચુંચનોએ આજે પણ જાણવા સમજવા જેવી છે. એવા અનેક પ્રસ જોમાંથી વાનગીઝે થોડા પ્રસ ગોની વિગતો અત્યે રજૂ કરી છે :

ઉમરેઠના કુલથંદ્વાઈ જેલાઈ પંડ્યા, દ્વારુશ્રીએ ર્થાપેલા સત્તંગમં ડળના આહિ સલ્ય હતા. હૈવયોગે, પ્રૌઢ વયે એમને ગળામાં કેન્સર થયું. ઓપરેશન માટે, એ આણુંદના મિશન હુંઘિપટલમાં દાખલ થયા. ઓપરેશન સફળ થયું અને દરદ મટી જગે એવી આશા બંધાઈ; પણ દરખાર હિવસ પછી, કેન્સરવાળું ચાંહુ રૂજાવાને બદલે ફરીથી ભરાવા લાગ્યું; આરે આવેલું વહાથું રૂપી જતું જોઈને, ડાક્ટરે બમણી કાળજી દાખવીને ઉપચારો શરીર કર્યા; પણ ચાંહામાં પદુનો ભરાવો પ્રતિહિન વધવા લાગ્યો. એમણે દર્દીનું લોહી તપાસ્યું; કેન્સરનાં જંતુઓ શરીરમાં ઝેલાઈ ગયેલા જણાયા, એટલે એ નિરાશ થઈ ગયા. આખરે એક હિવસે એમણે દરદીના કંદુંભીજનોને દરદીને ઘેર લઈ જવાની સૂચના કરી. કારણમાં જણાંથું કે, રોગનાં જંતુઓ એમના શરીરમાં ઝેલાઈ ગયાં છે; એટલે હવે, કોઈ ઉપચાર સફળ થાય તેવો સંભવ જણાતો નથી. ડાક્ટર-

સના વજધાતસમા આ શાળદે સંભળીને, દરહી અને એના કુદુંખીજનો રડી પડ્યા. એમને રડતા મૂકીને ડોકટર ચાલ્યા ગયા. બરાબર એ જ સમયે, હ્યાગુશ્રી દરહીના ખંડમાં દાખલ થયા. કુલચંદ્રાઈને જ્યાર્થી હવાખાનામા દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યાર્થી, અઠવા-હિયામાં ઓછામાં ઓછા એ વળત એમની અબાર લેવા, હ્યાગુશ્રી આણું હાવતા હતા. એ નિયમ સુજાપ એ આજે આવ્યા હતા. એમને જોતાંજ, દરહી અને કુદુંખીજનો પ્રુસકે પ્રુસકે રડી પડ્યા; રડતાં રડતાં એમણે હ્યાગુશ્રીને ડોકટરે કહેલા શાળદે સંભળાવ્યા.

“આહો ! ડોકટરે ઘેર જ્યાનું કહ્યું છે એટટુંજ ને ? તમે આજે સાંજેજ ઘેર પહોંચી જવ. ઘેર આપણે બીજુ હવા, જે કહી નિષ્ઠળ જરી નથી એવી હવા, કરીશું. હું હમણાં વડતાલ જાઉંશું, ત્યાં ભગવાનનાં દર્શન અને પ્રાર્થના કરીને રાત્રે ઉમરેઠ પાછા આવીશ. કાઢે સવારે તમને મળીશ.” ખૂબ ધીરગંભીર સ્વરે હ્યાગુશ્રીએ કહ્યું.

હ્યાગુશ્રી વડતાલ ગયા. ત્યાં કુલચંદ્રાઈના સ્વાર્થી માટે એમણું ભગવાનને વિનભલાયે ખૂબ પ્રાર્થના કરી.

ખીલ હિવસે સવારે, પૂજાહિક નિયવિધિથી પરવારીને એ મંહિરમાં દર્શન કરવા ગયા, અને ત્યાંથી ચીયા કુલચંદ્રાઈને ઘેર ગયા. એમના પુત્રને મોકલ્લીને ડો. રાવસાહેણ ચુનીલાલ વ્યાસને એમણે જોલાવ્યા. કુલચંદ્રાઈને હવાખાનામાં દાખલ કર્યા તે પહેલાં ઉમરેઠમાં આ ડોકટર એમની સારવાર કરતા હતા. દરહીને કેન્સર થયેલું છે એ હકીકિત ડોકટર જાણુતા હતા; પણ, એમણે જ્યારે જાણું કે ડોર્ઝ હવા કે ઉપચાર હુવે સંક્રાન્ત થશે નહિ, એમ કહીને દરહીને હવાખાનામાંથી રજ આપેલી છે ત્યારે, એ ખૂબ નિરાશ થઈ ગયા. ઔપચારિક રીતે એમણે દરહીને તપાસ્યા ખરા, પણ પણી તરત જ હાથ ઊચા કરી, માણું ધૂષ્પાવીને એ જીલા થઈ ગયા.

“ડોકટર ! એસો. એમ નિરાશ ન થાવ. દરહીને કેન્સર થયેલું છે, એ વાત જ કૃપા કરીને તમે ભૂલી જવ. આણું હવાખાનામાં એમને જેડ્રેસિં કરતા હતા, એજ ઇસ્સિંગ તમે આલુ રાખો; પણ, તેમાં ભગવાનના નામ-

મંત્રિશી અમૃતતું સિંગન કરે. અગવાનતું નામ સંજીવની ગૂટિકા જેવું છે. માણુસના જીવનમરણની લગામ, લોકો જમે તેમ ભાનતા હોય પણ, એકમાત્ર અગવાનના જ હુદામાં રહેલી છે. જે આપણે અનન્યલાવે અગવાનનો આશ્રય કરીને, એમના નામે દવા ઉપયાર કરીએ અને પ્રાર્થના કરીએ, તો અગવાનની હ્યા અવશ્ય જીતરે છે એમાં શાંકા નથી. તમે અગવાનત્મરણ કરીને એમનો ઉપયાર કરો; કણ આપવાતું શ્રીહરિને સોંપી હ્યાણુશ્રીએ, જાણે અંતરિક્ષમાં જોતા હોય એવી દાખિ કરીને કહ્યું.

“કેસ તો અપયશ અપાવે એવો જ છે, પણ આપતું વચ્ચન શિરોધાર્ય કરીને હું આજથીજ રૂસિગનો ઉપયાર શરૂ કરું છું. એને સંકળ અનાવચો યા નિષ્ઠળ, એ શ્રીહરિના હુદાની વાત છે.” ડાક્ટર કહ્યું.

અને તરતજ ડાક્ટર રૂસિગ શરૂ કર્યું.

ઘર જઈને કહી નિષ્ઠળ ન જય એવી જે દવા કરવાની વાત, હ્યાણુશ્રીએ દવાખાનામાં કરી હતી. તે અમૃતોપયાર કુલચંહસાહનિ પુત્ર મારક્ષતે એમણે શરૂ કરાયો. ફિલ્સમાં પણ વખત લક્તચિત્તામણિના રહ્ય થી ઉં સુધીના પાંચ શાંતિપાડ પ્રકરણો વાંચવાતું શરૂ કરવામાં આવ્યું. એ સિવાયના સમયે, દરહી પાસે એસાને કીર્તિનો બોલવાનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો.

પહેલા અઠવાડિયે તો કોઈ શુભ ચિહ્નનો જલ્દીયાં નહિ; પણ, અરાધર નવમા દિવસે, ચાંદામાં જે પણ ભરતું હતું તે ભરતું બંધ થયું; એટલું જ નહિ પણ, તેમાં કંઈક ઘરાડો પણ વતાયો. એ જોઈને ડાક્ટરના મનમાં આશાનો સંચાર થયો, એનો ઉત્સાહ વધ્યો. બીજે અઠવાડિયે, એમતું આશ્રમ અને આનંદ અનેકગણું વધી ગયાં. ચાંદામાં પણ સૂક્ષ્મ ગયું હતું અને ઇજ આવવાની શરૂઆત થઈ હતી અને ઘામાં જાઉ જાઉ નવી ચામડી દેખાવા લાગી. ઓપરેશન પછી, ગળામાં જે મોટો આડો પડેલો હતો, તે પણ પૂરતો હોય એમ જણ્યાયું. એમણે આ હકીકિત હ્યાણુશ્રીને, દરહીને અને એમના કુંઠણીજનોને જાહેર કરી.

“આપની કુપાદધિના કારણે જ, આ ચમણીર થયો છે. આડી, આ

અસાચ્ય અને લુખલેણુ રોગ મટે એવી કોઈ શક્યતા ન હતી” ડૉક્ટરે દ્યાળુંશીને કહ્યું.

“ડૉક્ટર ! કૃપા કરીને તમે, એ મારો ચમલકાર છે એવું કહી ન માનતા; એ કેવળ લગવઠૃપાનું જ પરિષ્વામ છે. કુલચંદ્રાઈનાં કોઈ એવાં પૂર્વી કર્મો હશે, એટલે એમને આ રોગ થયો; પણ, લગવાન લુખની કરણી સામું જોતા નથી. લુખનમાં એક ઘડી યા અધી ઘડી પણ જે અંતરના પૂછું શરણ્યાગતભાવથી લુખ લગવાનનું નામ એવે છે ત્યારે, લગવાન તરત જ હોડતા આવે છે અને એનું સર્વ રીતે રક્ષણ કરે છે. દરદી પાસે લગવાનનું અખંડ નામ સંકીર્તન કરવામાં આવે છે એનું બાળ એમને મળ્યું છે. એ બળના કારણે, એમણે નાલિના ડાયાલ્યુમાંથી લગવાનને પોકાર્યા; એટલે, મા જેમ પોતાના બાળક પાસે હોડતી આવે તેમ, એ હોડતા આવ્યા અને એમને ડિગારી લીધા, તમે અને હું તો નિમિત્તમાત્ર છીએ.” દ્યાળુંશીએ દરહીની પદ્ધારીથી થોડા અંતરે ઝુદ્ધી ઉપર પદ્ધરાનેલી લગવાત્મતિમા સામું ભક્તિભાવથી જોઈને કહ્યું.

બીજા મહિને, કુલચંદ્રાઈ ઘરમાં હરતા હરતા થયા. એટલે, બીજા મહિનાની આખરે, દ્યાળુંશીએ એમનું સહફુટુંણ વડતાલ હર્ષનાર્થે મોકલ્યા. વડતાલ હર્ષન કરીને પાછા હરતાં, કુલચંદ્રાઈ આખું હ અતરીને મિરાન દ્વારાનામાં ગયા અને ડૉક્ટરને મળ્યા. જે દરદીને થોડા સમયનો મહેમાન માનીને પોતે રજા આપી હતી તેને, પણ મહિના બાદ ચાલીને નીરોગી જેવી સ્થિતિમાં પોતાની સામે જોખેલ. જોઈને, ડૉક્ટર હિંમૂદ થઈ ગયા; એમના મુખમાંથી આંક્ષયોદ્ઘાર સરી પડ્યા: “આરે ! કુલચંદ્રાઈ ! તમે !”

ડૉક્ટરે પછી કુલચંદ્રાઈનું શરીર ઝૂબ જીણુવટથી તપાસ્યું; એકસ-રે ઝોટો પણ લીધા. એમને પછેલાં કેન્સર થયું હતું એવું કોઈ ચિહ્ન જણ્યાયું નહિ, ત્યારે ડૉક્ટર સ્તાપથ થઈ ગયા. કેની કેવા પ્રકારની સાસ્વારથી કુલચંદ્રાઈ આ રીતે નીરોગી બન્યા, એની વિગતો જણ્યાવવાનો ડૉક્ટર એમને આગહ કર્યો.

“સાહેબ ! મેં બીજો કોઈ ઉપયાર કર્યો નથી. આપ ને દુસ્સિંગ અહીં કરતા હતા, તે જ ઘેર કરાવતો હતો. મને આપના એ દુસ્સિંગથીજ

સારું થયું છે. હું આપનો એટલો આલાર માનું તેટલો એણો છે.”
કુલચંહભાઈએ કહ્યું.

“કુલચંહભાઈ; હું ડૉક્ટર છું. હું જાણું છું કે, તમારું હરહ કોઈ
દવા કે સારવારથી મટે એવું ન હશું. સાચું કહો, તમને શી રીતે આરામ
થયો છે ? ” ડૉક્ટરે કહ્યું.

“સાહેબ ! આપ સાચું કહો છો. મને મારા ગુરુજીની અમીદથિ અને
મારા કષ્ટહેવ લગવાન શ્રીસ્વામિનાશાયણુની હવાથી જ સારું થયેલું છે.
આપે બતાવેલું દ્રસ્થિત તો બહારના ઉપચાર તરીકે હું કરાવતો હતો; પણ,
એ એઠી મહિના સુધી, મારા ગુરુજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે, આમંડ હરિનામ-
કીર્તન અને લગવાનની પ્રાર્થના કસ્વાથીજ, હું આજે દેખાડ છું તેવો
નીરોગી બની શક્યો છું. હું એમની કૃપા અને દ્વારા મારે બિલકુલ પાત્ર ન
હત્તા; પણ, એ લક્ષ્યવત્તસદ છે અને દ્વારા એવું છે એટલો, એમણે મારા ઉપર
નિષ્કારણ દ્વારા દાખલી છે અને માં રદ્ધાલ્ય કર્યું છે.” કુલચંહ કહ્યું.

“તમે કહો છો તે સંપૂર્ખ સાચું છે. લગવાનની કૃપા અને સત્પુરુ-
ષના આર્થીવાંહ કેવી જગતમાં બીજી કોઈ દવા નથી. જ્યાં ડૉક્ટર અને દવા
નિષ્કારણ જાય છે, ત્યાં એ અદલુત રીતે સફળ થાય છે.” ડૉક્ટરે કહ્યું.

એમ કહીને, ડૉક્ટરે પોતાના ટેખલના ખાનામાંથી કોસનું પ્રતીક
કાઢ્યું; ન્યાં ઇમાલ ટેખલ ઉપર પાથરીને તેના ઉપર એ મૂક્યું. પછી,
પોતે બેલા થઈને, અદખવાળીને આંખો મીંચી અને શૈંકી ભિનિટો સુધી
પ્રાર્થના કરી અને કોસનો સ્પર્શ કર્યો, અને સ્પર્શવાળી આંગળીએ
પોતાની છાતી, આંખ અને કપાળે અડાડી.

“કુલચંહભાઈ ! એક વિનંતી કરું છું. તમારા ગુરુજીનું મને દર્શન
થાય એવી વ્યવસ્થા બને તેણી વહેદી તકે કરી આપો. હું તમારો ઘણ્ણો
આલારી થઈશા.” ડૉક્ટરે કહ્યું.

“સાહેબ ! હું એમને આપની ઈચ્છા જાણ્ણાવીશ અને વિનંતી કરીશ.
મને આત્મી છે કે, એ આપને મળીને ઘણ્ણું પ્રસન્ન થશો.” કુલચંહભાઈએ
બેલા થઈને રજા લેતાં કહ્યું.

એ પછી, કુલચંહભાઈ ઘણ્ણાં વર્ષો સુધી લુંબા હતા.

હાલ વડોદરામાં વડીલાત કરતા ભાઈલાલભાઈ જેઠાભાઈ પ્રકાશભટ
પણ હ્યાળુશ્રીએ રથાગેલા શ્રીસત્તસંગમં ડાના આગળ પડતા સર્વ હતા
—છે. એ માતરના વતની છે. હ્યાળુશ્રીની સૂચનાથી એ વડોદરા રહેવા ગયા
તે પહેલાં, ઉમરેઠમાં વડીલાત કરતા હતા. હિવસમાં એ વખત એ હ્યાળુશ્રીનું
દર્શન અને સમાજમ કરવા જતા. એક હિવસે, એ હ્યાળુશ્રી પાસે
એક હતા તેવામાં કાશીને એક પ્રાકષ્ય પંડિત, હ્યાળુશ્રીનું નામ સંબળણીને
દર્શનાર્થે આવ્યો. પંડિતને હિંદી અને સંસ્કૃત સિવાય બીજુ કોઈ ભાષા
આવડતી ન હતી. મોટા ભાગે, એ સંસ્કૃતમાંજ વાત કરતો હતો. હ્યાળુશ્રીએ
પોતાની પાસે એકેલા ભાઈલાલભાઈસામે જેણું અને પંડિત સાથે
સંસ્કૃત ભાષામાં વાત કરવાની એમને સૂચના કરી. ભાઈલાલભાઈની મૂંજ-
વખુનો પાર ન રહ્યો; સંસ્કૃત ભાષાનો એમનો અભ્યાસ હાઇસ્ક્વુલ કક્ષા
સુધીનો ખૂબ મયોહિત હતો; સંસ્કૃત ભખુવા માટે એ કઢી પાઠશાળામાં
ગયા ન હતા. સંસ્કૃતભાષાના નિર્ણયાત્મક જખુતા પંડિત સાથે સંસ્કૃતમાં
વાત કરવાની એમનામાં ન હતી શક્તિ કે ન હતી હિંમત.

એમની મૂંજવાયુ કણી જઈને, મંદમંડ હાસ્ય કરતા હ્યાળુશ્રીએ ડિઝું,
“ભાઈલાલભાઈ ! જે ભગવાને આ ગામમાં હુરિશાંકર જેવા અભષ્ય
પ્રાકષ્યના મુખેથી વેદમંત્રા અને વેહની ઋગ્યાએ ઓલાવી હતી તે ભગ-
વાનના અને એમના લડતના તમે શિયા છો, એ હડીકત તમે ભૂલી ગયા
લાગો છો. વિદ્યા અને વાણીના સ્વામી એક માત્ર પરમાત્મા જ છે. માણુસ,
પઢી તે વિદ્વાન હોય કે અભષ્ય, પણ પરમાત્મા એ લાવે તેણુંજ અને
તેમજ યોલી શકે છે. જુઓ, પેણું શ્રીહિન્દુષ્ટ્યુ મહારાજનું બાળસ્વરૂપ છે;
એ પ્રસાદીની હિંયમૂર્તિ સામે જેણું તમે વાત કરવાનું શકું કરો.”

હ્યાળુશ્રીના શાંદો સાંભળીને, ભાઈલાલભાઈના મનમાં ઉત્સાહ અને
હિંમત અપૂર્વીરતે વધ્યાં. શ્રીહિન્દુષ્ટ્યુમહારાજની પ્રતિમા સામે જેણું
અને પઢી હ્યાળુશ્રી સામે જેણું, એમણે પંડિત સાથે સંસ્કૃત ભાષામાં
વાતાલાપ શરૂ કર્યો. એ વાતાલાપથી પંડિતને ખૂબ સંતોષ અને આનંદ
થયો. આ પ્રસંગ પઢી, કેવળ સત્યાખુણની દ્વારાદીથી, સંસ્કૃત પાઠશાળામાં
ગયા વિનાજ, ભાઈલાલભાઈનું સંસ્કૃત ભાષાનું જાન ઉત્તરેતાર વૃદ્ધિ
પામવા લાગ્યું. એ સાથે જ, પિગળશાખનો અભ્યાસ કર્યા વિના, એમનામાં
કાંયશક્તિનો પણ વિકાસ થવા લાગ્યો.

દ્વારુશ્રી ચોતાનો જન્મહિવસ ખૂબ સાહાધી ઊજવતા. એમને ખીલુ ધામધૂમ પસંદ ન હતી. એ હિવસે, એ રોજ કરતાં વધારે સમય લગવનામસ કીર્તન અને કથાવાતામાં ગાળતા; આંગણે આવેલા અતિથિને એ છૂટથી અનુ વસે અને રોકડનું હાન આપતા અને સંતો અને માનવોની સેવામાં વધારે સમય ગાળતા. એમના એવા એક જન્મહિવસ પ્રસંગે, એમનાં દર્શનાર્થી લાઈલાલભાઈ આવ્યા, સાણ્ણા દંડવત્ પ્રણામ કરીને, એમણે અંતરની ઊર્મિ અનુ ઉત્સાહથી, સહજલાચે, દ્વારુશ્રીની પ્રશાસ્તિનું કાંય નીચે પ્રમાણે ગાયું. સુન્દર સૈકથી એ પ્રશાસ્તિકાબ્યની એમણે શરૂઆત કરી :

પ્રશાસ્તિ કાંય

સુન્દરા છન્દ:

યद્ વાક् ગંગાવાહે કલિમલશમને
મજજનાત् કોર્પિ જીવઃ ।
પાપાન્યવવ્યુથ સર્વાણિરબલદમને
શક્તિમાનોતિ સદાઃ ।
પ્રાણીવય બ્રહ્માણ સૌ નરસુરમુનિમિ—
વંદ્યતાં યાતિ ભૂમૌ ।
પુષ્પલોક: સ જીયાત् મમ ગુરુવરો
નાથજિનુકરાદ: ॥ ૧ ॥

—કળિના ભળનો નાશ કરનારી એમની વાણીડી ગંગાના પ્રવાહમાં કે કોઈ કુલ સ્નાન કરે છે, તે સર્વ પાપેથી મુક્ત થાય છે; અને તેને અંતઃશાનુઓના ભળનો નાશ કરવાની શક્તિ તરત જ મળે છે; તે અનુભૂતિ સાથે એકથતા અનુભવે છે અને મનુષ્યો, હેઠો અને મુનિનાના વંદનનો અધિકારી અને છે. એવા પુષ્પલોક, મારા ચુદુર્યાનાથજુલાઈજયકારી પ્રવર્તો.

— સોંગઠા —

મંગળમય હિન આજ, મંગળમય મંગળ કરે;

મંગળમય શુકુરાજ, મંગળ મૂર્તિને રમદું.

મંગળ જેતું નામ, સર્વ અમંગળને હુરે; કોટિ કોટિ પ્રથમ, મંગળચરણોમાં કરું.	૩
મંહમંહ સુખાસ, વણુસંભાર્યા સાંસરે; અંતરરિપુનો પ્રાસ, શરીર જાય સંભારતાં.	૪
કોટિનાં કૃદ્યાણુ, કરવા પ્રગટ્યા લૂંબિયે; લંડે ઓળીયા લાણુ, અમ અંતર ઉજાગવા.	૫
અજવાળી વાડવળત, શુક્લલંદુણ ચૂડામણિ; પ્રકટીને પ્રણ્યાત, ધન્ય કરી ઉમરાવતી.	૬
અજવાળ્યા ગુર્જરદેશ, અજવાળી ભારતભૂમિ; પ્રસરી દેશવિદેશ, ઉત્તરભાગ તારી કીર્તિએ.	૭
હુંયે હરભ ન ભાય, શુષુ ગાવા ભડુ છેંદ્ર છે; પણ પેખી તુજ મહિમાય, હિંમત હું હારી જતો.	૮
પરંઘ્રાણ પરમેશ, રેમ રેમ જેના રમે; શંદ્રિંદ્ર નરમુનિ શંદ્રિ, દર્શાન જેનું પામવા.	૯
એતું અદ્યરધામ, શું આયું અવની પડે; ઉદ્ધારવા નરવામ, નવેન્દ્રાયે નરહેઠ લઈ?	૧૦
વિચરે છે વસુધામાંય, પણ લઈ પાનતોદારનું; કર થાડી જેતું ભાંય, જન્મમરણ તેનાં ટાયાં.	૧૧
કીયાં રંક? કીયાં શય? કીયાં હસ્તોને કીડી કયાં? કૃયાં તારે મહિમાય? પામર હું શો વર્ષુંચું?	૧૨

કુલષા ૪૬

કોટિ કર્દેર્ના હર્ષને ડારતી, દિવ્યધારી તુરી શુભકાયા, બાદ્ય યૌવન જરાતીત ઠંભી શામળી, અર્પતી લક્તને છગધાયા;	
કંજથી કોંમળી ચંદ્રશી શીતળી, ગંગશી નિર્મળી દેહધારી, ત્રિશુષ્ણાતીત ચિત્તચોર છથીનાથની, વિસરે ના કદીયે વિસારી.	૧૩

રહ્યતવણે^{१२} રુડી, સ્વરૂપાદે જડી, પાઘડી મરતકે અન્ય ભાસે,
વ્યોમમાં હીપતાં, શાર્દી ચંદ્રશાં, નિલક ને ચન્દ્ર ભાલે પ્રકાશે;
નેત્ર એ નિર્મણાં, પગળણે જિવ્યાં, માત્ર કરુણા તણું અખૂટ જરણું,
પ્રેમને વર્ષાં, દિવ આકર્ષાં, દિશિથી સદ્ગ જવલીતિ હરણું. ૧૪

હાસ વિલાસથી મલપતું સુખડું, હુઃખડાં કાપતું હીન કેરાં,
જ્હાલ ને વિનય વાણીલયાં વેલુથી, સુખડાં આપતું એ અનેરાં;
ત્રિવિધ તાપે જગ્યો, કામકોયે અંગ્રો, માનવી દરને શાંતિપાયે,
નિર્જણા દેશમાં ઘાસી પ્રવાની ન્યમ, મેહી વીં રડી ભગે ત્યાં વિરાસે. ૧૫

અન્ય વદ્યસ્થણો, ભારી હિંમત ભરી, અવથદી જુવ ઉદ્ધારવાની.
ભાગ્યયોગે લલા જેહ બેઠી યાકયા, સદ્ગ થઈ તેહની જુંદગાની;
બાહુ આજનું બેંગવાન માર્દવભયાં, જેહના મરતકે નથાન પાય્યા,
અયિત એ ભાગ્યયાણી જને તે અધ., જન્મ અને મરણનાં હુઃખ વાય્યા. ૧૬

શ્વેતકોટે વળી, શ્વેત કોતી ધરી, શ્વેત પરિધાનમાં સરસ શોલે,
દિવ્ય ગજરાજની ગતિલઈ રીતણી, ચાલચાતુર્યથી ચિત કોલે;
ધીરગંભીર ગોરવભયાં ભાષણે, શાલું વાણું રુડી રમ્ય એલે,
વ્યાસ કે સુરગુણુ અવની શુ આવીયા ? પંડિતો, કેરું પાંડિત્ય તોલે. ૧૭

જાનન્યંગા^{૧૩} અલંગાવહે આપની, ધન્ય તે ભૂમિ ને ભુવન જણું,
ઝાનની આશથી દેવમુનિઓ વસે, ભાગ્ય હું તેહનાં શું વખાણું ?
જાન વૈરાગ્યને ભક્તિરસ નીતણી, આપનાં વેલુને વીળું કેતા,
લાવલરપુરું લાવિક લેણા મળી, દિવ્યવાણી દિલે ધારી કેતા. ૧૮

કોટિ પ્રક્ષાંડના ભૂપના ભૂપ, શ્રીન્યામિનાનાયણે પાથરેલી,
સંઅદ્રા ઉદ્ધવી ભૂમિ શુર્દ વિપે, સંત આચાર્યથી વિસતરેલી;
દ્વારીકૂલી ધણી આપના યતનથી, લચી રહી મિષ્ટ ઇણથી લરેલી,
પદ્મલથી પાંગરી દિવ્ય સૌર્યસ ભરી, ધન્ય છે આપની જાનહેલી. ૧૯

અવયખુદ્ધિજનો, અતિશિશુભાગકે, યૌવનાશ્વે ચઢેલા બુવાનો,
વુદ્ધ વનિતા ઘણું આપના યોગથી, પામીયા યોગસિર્ધિ અળનો;
કામકોધાહિથી ચુદ્ધ લીધા કરે, અન્ય અડવીર રણધીર બંડા,
સોતમાયાશિરે, ચરણને ચાંપીને, ધામમાં હોચ્ચતા દેઈ ઉંકા. ૨૦

કોટિવંદન હણે, કોટિવંદન હણે, આપ ચરણે અમો બાળ કેરાં,
પારસ્યસાર પામી જઈ વામીએ, જન્મ ને મરણના હૃદય કેરા;
પ્રાર્થિયે, હે પ્રભુ ! હાથ જોડી અમે, શરહ શત આપણી પૂરું લુચો,
સેંકડો વર્ષ આ વિશ્વ અજવાગતાં, આપનો અળહુણો અમરસીચો. ૨૧

સર્વ સદ્ગુરુના આપ લંડાર છો, તેમ હું સર્વ હોયે અરેલો,
આપના ચરણના શરણુમાં છું પડ્યો, નાથજી ! કેવી ના હુર ઠેલો;
આજ મંગળદિને એટલું યાચ્યતો, રાજને ઝૂલ્યમાં શ્રીજી સાથે,
અંતકણે દૃપાનાથ હઈ હર્ષન, રથાપણે હસ્ત એ હાસ માથે. ૨૨

એ હિવસે, ત્યાં ભેગા થયેલા સર્વજનો આ પ્રશાસ્ત્રિકાન્ય સાંલાગીને ખૂબ
પ્રસન્ન થયા. ત્યાનસ્ય અનીને, હ્યાણુશ્રીએ પણ ખૂબ ધીરજથી એ
સાંલાગ્યું. કાવ્યગાન પૂરું થયા પણી, અમણે પ્રેમ અને વાતસદ્વયલયો
સ્વરે લાઈકાલાઈને કહ્યું. “લાયા, જાન અને કાવ્યશક્તિનો વિકાસ
થાય તે સાથે એક વિવેક હુંમેશાં ત્યાનમાં રાખવો જોઈએ. શુરુ વિના
ગોવિંદ ઓળખાતા નથી અને પમ.તા નથી; તેથી, શુરુ પણ ગોવિંદ જેમ
પૂજા અને સેવાના અધિકારી છે. પણ, શુરુની ગોવિંદ જેમ સેવા પૂજા
કરતી વખતે, ગોવિંદને કહી ન ભૂલવા જોઈએ. કહાચ શિષ્ય, ગોવિંદને
ભૂતી જય તો, શુરુએ એને તરત જ અટકવીને સાચા માર્ગે હેરવો
જોઈએ. પોતાની પાસે આવેલા સુમુક્ષને, જે પોતાની સાથે જોડતો નથી,

-
- ૧ વાડવ—ધ્રાક્ષણુ; ૨ ઉમરાવતી—ઉમરેઠ; ૩ પણ—પ્રતિશા;
૪ કંદપ્રે—કામહેવ; ૫ હર્ષ—અલિમાન; ૬ જરાતીત—વુદ્ધાવસ્થા રહિત;
૭ કંજ—કમળા; ૮ શારદી—શરદ પૂર્ણિમાનો; ૯ વીરડી—પાણીનો વહેળો;
૧૦ આજનુ—ધુંટણ સુધી લાંબા; ૧૧ માર્દવ—માભણુ સમા કોમળા;
૧૨ અલંગા—અગંડ; ૧૩ સંપ્રહા—સંપ્રહાય; ૧૪ સૌરભ—સુગંધ ૧૫
યૌવનાશ્વે—યૌવનરૂપી અશ્વે.

પણ પરાતપર પરમાત્મા સાચે જ જોડે છે, એજ સાચો શુદ્ધ છે. તમે આ કાગ્યમાં જે પ્રશાસ્તિ ગાઈતે ખરું લેતાં શ્રીલુભૂતાજને લાગુ થાય છે; કારણ કે, જે કંઈ શકિત તમે મારામાં આરોપી છે—જોઈ છે, તે શકિત મૂળ મારામાં નથી, પણ શ્રીલુભૂતાજની પોતાની પ્રેરેવી છે, એટલે એમની છે. શ્રીલુભૂતાજે અને એમનું સાધર્મ્ય પામેલા નંદ સંતોઃએ આ સિદ્ધાંત વાતને દીવાહંડી કેમ હુમેશાં નજરમાં રાખેદી છે. એ વિવેકદર્શિ તમે પણ ચ્યાનમાં રાખજો. આવાં પ્રશનિતકાવ્યો, તમે શ્રીલુભૂતાજ માટે અનાવો અને ગાવ, એવી મ.રી ઈચ્છા છે.”

એક દિવસ વહેદી સવારે ભાઈલાલભાઈ દ્વારાનીને મળવા આવ્યા. ખૂબ ઉતાવળમાં હતા, પણ દ્વારાની એ વખતે માળા ઝેરવતા હતા. માળા પૂરી થઈ કે તરતા, ભાઈલાલભાઈએ જીલા થઈને દાહોદ જવા માટે રજી આગી. એક કાણ તો દ્વારાની એમના સામે જોઈ રહ્યા; પણી, એકએક જ કલ્યા, “ભાઈલાલભાઈ! આજે દાહોદ ન જર્થો.”

દ્વારાની શાખાનીને ભાઈલાલભાઈ સ્લાઇથ થઈ ગયા. ઘંધાના અની મહુત્વના કામે એ દાહોદ જવા નીકળ્યા હતા. ડેઈ દિવસ નહિ અને આજેઝ દ્વારાનીએ પોતાને આ રીતે મનાઈ કેમ ઝરમાવી હોયે એની એમને સમજ ન પડી. “પણ, દ્વારાની!...” ભાઈલાલભાઈને આગળ ઓલતાં વંચે જ દ્વારાનીએ અટકાવી હીધા.

“પણ, પણ શું કરો છો? દાહોદ જવાની ના કરું છું તે સમજતું નથી?” કંઈક ઉથ લાગે એવા સ્વરે દ્વારાનીએ કલ્યા.

હતાશ થઈને ભાઈલાલભાઈ જીડીને ઘર બહાર નીકળ્યા. પણ, ત્યાંથી એમના અવગાયડા મને, એમના પગને ઘર તરફ જવાને બઢાવે રટેશન તરફ વાજ્યા.

“બાજે વખત સબડિવિજનલ મેક્રિસ્ટ્રેટ સાહેબે મુહંતો આપી છે; હું એ મુહત ન આપે. વગી, મુહત માગવી એ અસીલના હિતમાં પણ નથી. આ બધી વાત દ્વારાનીને કોણ સમજાવે?” આખું કંઈક અખડતા અખડતા એ ઉતાવળા ઉતાવળા સ્ટેશનને પહોંચ્યા. જેમના કામે એ દાહોદ જતા હતા એ પક્ષનો એક માણસ, એમને તેડવા માટે દાહોદથી ખાસ આવ્યો હતો; તે રિકિટ લઈને જાંપા આગળ જીલો હતો. બરાબર એજ પગે, ગાડી પ્લેટફોર્મ ઉપર આવાને જીલી. ઉમરેઠ સ્ટેશનના પહેલા

ખેટ્રકોર્મ ઉપર જવા માટે એક પગથિયું ચઢવું પડે છે; હાંકળા ઝાંકળા થઈને લાઈલાલભાઈ ગાડીના ડામા તરફ જવા લાગ્યા. પગથિયાની ઝારમાં કોઈએ એક ખીલો ઠોડી પેસાડેલો હશે, ઉતાવળો પગથિયું ચઢવા જતાં લાઈલાલભાઈને એ ખીલાની જોખી ઠેસ વાગી, પરે પહેંદેલી મોજડીનો આગલો લાગ ક્ષારી ગયો. અને ખીલાની ધાર પગના અંગુહામાં પેસી ગઈ. લોહીની ધારા વહેવા લાગી, એ નીચે એગ્રા ગયા; એમને હ્યાણુશીના શાણ્ડો ચાહ આગ્યા. એમને મનોમન આવી થઈ કે, પૈસાનો દોલ અને પ્રતિધાના મોહને વશ થઈને, હ્યાણુશીના વચનનું ઉલ્લંઘન કર્યું તેનું આ કણ સહયુ. સતપુરુષનું વચન, મન અને ખુદીને વશ વર્તાનિ માન્યું ન હતું. પણ એ વચન એમણે નિર્જવ જણૂતા ખીલાએ મનાયું. એમણે દાહેદ જવાનું માંડી વાય્યું. સીધા ડાક્ટર પાસે જઈને પાટો બંધાવ્યો અને દેર આવીને સુઈ ગયા; તાવ ચઢ્યો, પણ રાને જેતરી ગયો. બીજા વિવસે સવારે, એમણે સંતરોડ રટેશન આગળ એક ટ્રેનને લારે અકસ્માત નડ્યાની અને આડ ઉતારુંના સ્થળ ઉપર જ મરણું પાર્યાની અને બીજા એકવીસ જણુને ઓંઘાકતા પ્રમાણુમાં ઇજાંથી થયાની હુકીકત પેપરમાં વાચી. એ સમાચાર વાચીને એ સ્તરથી થઈ ગયા. જો એ ગઈ કાંદે ટ્રેનમાં ગયા હોત તો, ગોધરાથી ગાડી અહીંને એજ ગાડીમાં દાહેદ જવાના હતા. એ સાચતાંજ એમની આંગમાંથી આંચુની ધારા વહેવા લાગી. તરત જ, છાપુ લઈને લંગડાતા પરે એ હ્યાણુશી પાસે આગ્યા અને સાથાંગ હંવત્ર પ્રણામ કરીને, પોતે આજા વિરુદ્ધ વર્તવા માટે જે પ્રયત્ન કર્યો તેની પહેલી શિક્ષા પળના અંગુહાને ઇજા થઈ તે હતી; અને જે એ પ્રયત્ન ચાહું રાખ્યો હોત તો બીજુ શિક્ષા ટ્રેનના અકસ્માતનો લોગ બનવામાં થાત, એમ કહીને એ હાથ જોડીને ક્રમા યાચી.

“લાઈલાલભાઈ ! દ્રષ્યનો દોલ અને માન પ્રતિધાનો મોહ, માણુસને ધારી વખત આંધગા એટલે સારસાર વિવેકહીન બનાવે છે. પોતાનું સાચું હિન્દ શામાં છે, એનો એ વિચાર કરી શકતો નથી. તમને જે મનાદું ઇરમા-વવામાં આવી હતી તે મેં ઇરમાવેદી ન હતી; શ્રીશુમહારાજની આધી સ્વચ્યના અને પ્રેરણાથી જ મેં તમને ના કહી હતી. હવે હું મેશાં ધ્યાનમાં રાખ્યે કે, સુખ ભગવાનની આજા અને સતપુરુષનું વચન પાળવામાં જ રહેલું છે.” હ્યાણુશીએ કહ્યું.

૩૮. ચમતકાર નહિ, ભગવત્કૃપા (૨)

લેખક જ્યારે બી.એ.ના પહેલા વર્ષના પહેલા સત્રમાં સુરતની એમ.ટી.બી. ડાલેજમાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે, મૂળ કરમસદ્ધના, પણ ત્યાં હુસ્ટેલમાં રહીને પુલેજમાં અભ્યાસ કરતા પટેલ જશભાઈ રણુંઠેડાઈભાઈ સાથે મૈત્રી બંધાઈ. મૈત્રીના પરિષુમે, લેખકદાના જશભાઈ દ્વારાનુશ્રીના ચોગમાં આવ્યા; મંડળના સભ્ય થયા અને આશ્રિત સત્સંગી અન્યા. એ પણી કેટલાંક વધો આહ ધંધારીએ એ ભદ્રાસ ગયા અને ત્યાં જિનેમાંના ચિત્રોના વિતરણનો ધંધો શરૂ કર્યો. આ ધંધામાં એ સારું કમાયા. જે પ્રસંગનું આ પ્રકરણમાં વાર્ષન કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રસંગવાળા વર્ષો, એમણે પ્રદર્શિત કરેલા એક ચિત્રની રજતજ્યંતી જિજ્વવાની અને ખીજાં એ ચિત્રોની અકી સાથે સાત શહેરોમાં રજૂઆત કરવાની તૈયારીઓ ચાલતી હતી. પૈસાનો પ્રવાહ પાણીના રેલા માફક જશભાઈની તિનેરીમાં વહી રહ્યો હતો, એરંગ જશભાઈના અંતરમાં આનંદના ઓધ ઊછળાતા હતા. એ હિવસોમાં, એ દેવના અને દ્વારાનુશ્રીના હર્ષનાર્થે વડતાલ અને ઉમરેઠ આવ્યા.

એ દ્વારાનુશ્રીને અભ્યા ત્યારે શરૂઆતમાં ખીજુ વતો કરીને, દ્વારાનુશ્રીએ અચાનક જ કહ્યું, “જશભાઈ! હુમણું હું તમે ધંધો બંધ કરો અને થોડો વખત તમાર વતનમાં આવીને રહો.”

દ્વારાનુશ્રીના શખ્ફો સાંભળીને જશભાઈ તો અખાક થઈ ગયા. એક ચિત્રની રજતજ્યંતી જિજ્વવા માટે અને ખીજાં એ ચિત્રોની મોટાપાયા ઉપર રજૂઆત કરવા માટે જે તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી તેની અને એમાંથી પોતાને જે આપક થઈ છે અને થવાની ધારણા છે, એ અધી વાત એમણે દ્વારાનુશ્રીને કહી હતી. છતાં, “ધંધો બંધ કરવાની સૂચના” દ્વારાનુશ્રીએ એકાએક શા કાશણે કરી તે એમને સમજાયું નહિ. એનું

કરણ પૂછવાની હિંમત ના ચાલી; પણ તે સાથે જ, અડવાડિયે પૈસાની રંકશાળ પાડના ધંધાને બંધ કરવાની પણ હિંમત ન ચાલી. એ મૂંઝાયા. આમારે એમણે રોળગોળ જવાબ આપતાં કહ્યું, “રજતજયંતીવાળા ચિત્રને પૂરું કંઈ પઢી, બીજાં એ ચિત્રાની રલૂઆત કરીને, પઢી પોતે દ્વારું શ્રીના આજા મુજબ ધંધા બંધ કરશે અને વતનમાં રહેવા આવશે.” એમનો આ પ્રકારનો જવાબ સાંભળીને, દ્વારું શ્રી ખિન્ન થયા; પણ એ ખિન્નતા એમણે મુખ ઉપર પ્રગટ ન કરતાં, ગંભીર મૌન સેવ્યું.

એ પઢી જશભાઈ મદ્રાસ પાછા કર્યાં. પેલા ચિત્રની રજતજયંતી ધામધૂમથી ઊજવવામાં આવી. એનું પચીશમાં અડવાડિયું ચાલતું હતું તે દર્શાવ્યાન એક રાતે જશભાઈને જ્વાનું આંદ્રું કે, એમના ધરમાં આગ લાગી છે. સફાળા એ જાયા ત્યારે પોતાને પદ્ધતિમાં સૂતેલો જેણો. આંદ્રો શાળીને એમણે ચેતતરક જેણું તો બધું જેમનું તેમજ જાણ્યું. એ હસ્યા, “સ્વાં તે સાચાં હેતાં હોશે?” એવું કંઈક મનોમન બધડીને એ પાછા સૂઈ ગયા. ત્રણું દિવસ પઢી ફરીથી એક રાતે એમને એજ પ્રકારનું જ્વાનું આંદ્રું. આ વખતે એ ઊઠાયા અને લાઇટ ફરીને ધરના બધા ખંડમાં ફરી વણ્યા. કોઈ જાયાએ આગ લાગવાનું કે લાગે એવું કેછ ચિહ્ન એમને જાણ્યું નહિ; એટદે, એ મનમાં ફરીથી હસ્યા અને પાણી પીને પાછા સૂઈ ગયા.

એ ચિત્રની રજતજયંતીના અડવાડિયામાં ઘણી સારી આવક થઈ, એટલે એ ચાલુ રામવામાં આંદ્રું. એક દિવસે, એમના ધરનાં બધાંજ માણસો એંગલોર ગાંં હતાં; અને બપોરે જરીને એક ચિત્ર સાથે એ પોતાના મઙ્કાનમાં સ્વોવાના ખંડમાં જૂતા હતા; બપોરના ચોણું એ થયા હોશે, એ વખતે ભરતીંધમાં એમણે દ્વારું શ્રીના ચેતવણીના ગંભીર શાષ્ટ્રો સાંલજ્યા: “જશભાઈ! જીઠ. જીથે છે તેમ? જીઠ. જેતો નથી, તારા ધરમાં આગ લાગી છે?” એ વખત તીન્સ્વરે બોલાયેલા આ શાષ્ટ્રો સાંભળીને, જશભાઈ લયભીત બનીને પથારીમાંથી બેઠા થયા પણ, એ આંદ્રો ખરાખર ઊઘાડી શક્યા નહિ. આંદ્રા ખંડમાં ધૂમાડો ફેલાઈ ગયો હતો; એમના નાકમાં ધૂમાડો હાખલ થતાં, ખાસ લેવાની પણ મુશ્કેલી થવા લાગી; એમણે જેણું કે ખંડનાં બારણું લડકે અળી રહ્યાં હતાં. ખંડમાંની

એ બારીઓ રસ્તા ઉપર પડતી હતી; તેમાંની એક આરી સણગી રહેલા ખરણુના અભિની જાળમાં લપેશાઈ ગઈ હતી, અભિનીની જવાળાઓ જશાલાઈના પલંગ તરફ ધસી રહી હતી, એની જાણથી, એ કૃપાળે, મોં ઉપર અને હુથે દાયા હતા. એ અને એમને મિત્ર એ બાકળા બનીને બીજી બારી તરફ હોડ્યા અને બીજે કંઈ વિચાર કર્યા વિના નીચે રસ્તા ઉપર હુઠી પડ્યા. જેવાએ રસ્તામાં પડ્યા, તેવા જ એલાન થઈ ગયા.

મકાનની સામી બાળુના કૃત્પાથ ઉપર ધથ્યા લોકો લેગા થઈ ગયા હતા, તેમાંથી ચાર પાંચ જણ હિંમત કરીને રસ્તા ઉપર ઢોડી આવ્યા અને એલાન પડેલા અને જણુને જન્યકી દવાળાના લેગા કર્યા. જશાલાઈને માથામાં બારીમાંથી રસ્તા ઉપર પડવાના કારણે, ડોડો ધા થયો હતો અને ખૂબ લોહી નીકળયું હતું; કૃપાળે તથાડાથે સખત આગ લાગીને દાયા હતા અને હુથે અને પગનું એકએક લાડકું લાગ્યું ગયું હતું. છ કલાકની મહેનત આદ, લગભગ સાડા આડ વાળે એ લાનમાં આવ્યા. જેવા લાનમાં આવ્યા કે તરત જ ડોકટરને મોલાવીને એમણે દ્વારાનુશ્રીનિ તાર કરાવ્યો; બીજે તાર પોતાના કુંઠણીજનો, એંગલોદ ગયાં હતાં ત્યાં કરાન્યો.

અંધાવાળાઓની પાંચ કલાકની સખત મહેનત આદ, આગ કાણુમાં આવી, અંધાવાળાએ યુક્તિથી પાણીનો મારો ચલાયો હતો એટલે, આણુભાળુનાં મકાનો આગમાં લસ્ટમીભૂત થતાં બચી ગયાં. જશાલાઈના મકાનનું રાચરચીલું વાસથું, વસુ અંતું જ બળી ગયું હતું; અભિને વેરેલા વિનાશના કારણે, એમનું મકાન બળી ગયેલા અંતે જેવું બિહામણું લાગતું હતું. અકરમાત વખતે, જશાલાઈના કુંઠણની કોઈ વ્યક્તિ હાજર નહિ હોવાથી, મિલાની સંરક્ષણ માટે પોલીસે બળી ગયેલા મકાનની આજુભાજુ પોલીસ પહેંચે ગોડ્યો હતો.

એ હિવસ અપોરે મદ્રાસમાં જશાલાઈના મકાનમાં આગ લાગી તે વખતે જરી પરવારીને દ્વારાનુશ્રી લગભગ દોડેક વાળે આરામ કરતા હતા; પાંચ સાત મિનિટ માં થઈ હશે એટલામાં તો, “જશાલાઈ! જવિ છે કેમ? જાઠ. જેતો નથી, તારા ઘરમાં આગ લ.ગી છે?” એવા શાણ્ણો મોલતા એવાનુશ્રી નિનિટો એ દ્વારાનથી રહ્યા, પછી તરત જ

ઓલા થયા અને નિજમં દિરના બંધારણું આગળ આસન નાખીને એક અને માળા ફેરવા લાગ્યા. ઉત્થાપન થયું, સંદ્યા આરતી થઈ, રત્ને ડાકોરણુંને થાળ કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી એ માળા ફેરવતા રહ્યા. પછી લગલણ સાડા આડ વાગે, પોતાના મુન ધનશ્યામપ્રસાહને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને જશભાઈને ઉદ્દેશીને નીચે પ્રમાણે કંગળ લાગ્યો :

“આશ્રિત સત્તસંગીને જીવનમાં કે કંઈ હુંઘ આવે છે, તેનું કારણ એકજ હોય છે. ભગવાનની આજા વિરુદ્ધ વર્તન અને સત્પુરુષના વચનમાં આશાંકા અને અવિશ્વાસ. પોતે કંઈક વધારે સમજે છે એવા મિશ્યા-લિમાનના કારણે યા દ્રવ્યાહિકના લોલના કારણે, યા કુસંગના કારણે, એ સત્પુરુષના વચનમાં શંકાએ સેવે છે અને ભગવાનની આજાનું ઉલ્લંઘન કરે છે, એટલે પરિણામે હુંઘી થાય છે. સત્પુરુષના વચનમાં વિશ્વાસ રાખીને ભગવાનની આજા પ્રમાણે જે વર્તે છે તેને જીવનમાં કે સુખ અને શાંતિ મળે છે તેવું સુખ અને શાંતિ દ્રવ્યાહિકની પ્રાપ્તિમાંથી અથવા ખીજુ કોઈ વસ્તુમાંથી કરી મળતું નથી. જે સુન અને વિવેકી છે તે નિશ્ચિન જાળે સમજે છે કે, પૈસેસા કમાવવો એ જીવનનું ધ્યેય નથી; એતો જીવન-નિર્ધારનું એક સાધન છે. જીવનનિર્ધાર માટે ધ્યાયો કરીને પૈસેસા કમાવવો એ આવશ્યક છે; પણ ધ્યાયો સારો, શુદ્ધ અને બૈયક્સિક હોવો જોઈએ, એજ રીતે એનાં સાધનો પણ સારો, શુદ્ધ અને સત્વપ્રધાન હોવાં જોઈએ. અસતું સાધનોદ્વારા મેળવેલા દ્રવ્યથી માણસને કરી સુખ કે શાંતિ મળ્યાં નથી, મળતાં નથી, કે અવિષ્યમાં મળે તેમ નથી; સ્વધર્મની અને ભગવાન તથા સત્પુરુષના વચનની મર્યાદામાં રહીને, તેવણ જીવનનિર્ધારની દર્શિએ માણુસ પૈસા કમાય એજ સુખકર બને છે.

માણુસના બેચોમાર્ગની પ્રવૃત્તિમાં અવરોધ કરે એવાં ચાર તત્ત્વો છે—આગસ, પ્રમાદ, મોહ અને વિષયાસદિત. સ્વધર્મ વિરુદ્ધ વર્તનું હોય, યા ભગવાન અને સત્પુરુષના વચન વિરુદ્ધ વર્તનું હોય ત્યારે આ તત્ત્વો, હિતશ્યામ માઝક માણુસને એ ડિયામાં સહાયક બને છે. માણુસ એટલી સાવધાની, દેહઅયવહાર અને જગતની પ્રવૃત્તિ કરવામાં રાજે છે, એટલી સાવધાની આત્મબૈય સાધવાની પ્રવૃત્તિમાં રાગતો નથી; એટલે, એના માથેથી જન્મમરણની પુનરાવૃત્તિ ટળતી નથી.

માણુસ એમ માને-મનાવે છે કે, લગવાન તો હ્યાણુ છે, માણુસની કરણી સામે એ જોતા નથી; એરદે, આપણે ગમે તેમ વર્તિકું તો પણ, એ આપણી સંભાળ કેશો, પણ, આ માન્યતા બરાબર નથી. લગવાનના ધામમાં, જેનામાં અલાંદા પણ અશુદ્ધ હોય છે તેને સ્થાન કરી મળતું નથી; સર્વપ્રકારની અનુદ્ધિ ગાળીટાળીને સંપૂર્ણ શુદ્ધ થાય તેને જ ત્યાં સ્થાન મળો છે; લગવાન તંતી જ સેવા સ્વીકારે છે. આ સિદ્ધાંતવાત નાનાસેટા સર્વેંએ હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

તમને ઘંધો બંધ કરીને વતનમાં રહેવા આવવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું; પણ, દ્રવ્યના લોબને વશ વર્તાને તમે એ વચ્ચન તરફ ધ્યાન આપ્યું નહિ, એ સારુ થયું નથી. તમારું ઉપર આવનારી આપત્તિઓની તમને સૂચના આપવા છતાં તમે સચેત અને સાવધ રહ્યા નહિ; એરદે, હવે એના પરિણામે જે કંઈ હુંઘ અને કષ્ટ અવે તે તમારે લોગવબું રહ્યું, ગમે તેવી આપત્તિઓ આવજો તો પણ, લગવાન તમારું રક્ષણ કરશો, એમાં ગંડા નથી. લગવાનનું આપણા સમરથ રાખજો. હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખજો કે, લગવાનના નામનું અનસના પૃષ્ઠાભાવે કરેલું સમરથ, હુંઘ માવને હરનારું અને સુખમાવને અપનારું છે.”

ઉપર પ્રમાણે પત્ર લગાઈને પછી ખીલ દિવસે સવારે જશભાઈ તરફથી જે કંઈ અખદ આવે તો તેના પ્રલુટારડુપે પત્રમાં પોતે એ શરૂનો લગાવશો, એમ કાઈને પછી હ્યાણુશ્રી પોતાની નિત્યવિધિ કરવા ઓછા.

ખીલ દિવસે વહેલી સવારે, મદ્રાસ દ્વારાનામાંથી જશભાઈના નામે ડાયક્ટરે કરેલો તાર હ્યાણુશ્રીને ઉમરેટમાં મળ્યો. હ્યાણુશ્રીએ તરત જ તારથી શુભાશ્રિષ્ટ પાઠન્યા અને “ક્રીલાક્ષમીનારાયણુદેવ સર્વપ્રકારે રક્ષા કરશો,” એમ જાણુંયું. પત્રમાં તાજા કલમ કરીને, તાર મહ્યાની હકીકત દર્શાવીને, પછી તે તરત જ રાપાલમાં સ્વાના કરવામાં આવ્યો.

જશભાઈના કુદુરીજનો ખીલ દિવસે મદ્રાસથી આવ્યા, મકાનની બિંદૂમણી સ્થિતિ તથા માલમતા બંધું જ બાળ ગયેલું જોઈને એ મુસ્કે મુસ્કે રડી પડ્યાં. જશભાઈએ મકાનમાં સ્ટીલના એક કષાટમાં એક ખાનામાં

હાગીના અને શિકડ રકમ તથા શોડ મહત્વના કાગળો મૂકેલા હતા. મકાનમાં તે કખાટ જિણું હતું, પણ એ સંપૂર્ણ રીતે બળી ગયું હતું. જશભાઈએ જ્યારે એ જાણ્યું ત્યારે એમનું હુંઘ અનેક ગાણું બધી ગયું. એજ દિવસે, એમને હ્યાળું શીને પત્ર મળ્યો; પત્ર વાંચીને એમની આંખમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી. પત્રનો છેદદો પેંચ એમણે પાંચ વાગત વાંચ્યો, એ પછી શોડી હિંમત આવી. એમણે પોતાની પત્નીને કખાટના આનામાં કંઈ બન્યું છે કે કેમ તેની ખાત્રી કરવા સૂચના કરી. એમણે કખાટને ઉધાડવા માટે જેવો સ્પર્શ કર્યો કે તરત જ એનો અળી ગયેલો બધો લાગ ટુકડે ટુકડા થઈ નીચે પડી ગયો. કખાટમાં મૂકેલાં વહેવા ગડીથંધ હતાં, પણ બળી ગયાં હતાં. આનું ઉપરથી બળી જવાર્થ: ખૃષ્ણ કાળું પડ્યું હતું, જેવો એને હાથ અડકાડ્યો તેવું જ આણું આનું કેમભાંથી તૂટીને નીચે પડ્યું; પણ, આંખથી એ હતું કે, ખાનાનું તાળું અકબંધ હતું. ચાલીનું ઠેકાણું ન હતું; એરદે, ખાનું તોડીને પોલવામાં આંયું ત્યારે, એમાં મૂકેલા હાગીના, શિકડ રકમ તથા કાગળો શોડી કાળી જાળ લાગવા સિવાય બીજુ રીતે સુરક્ષિત મળ્યા. એમની પત્નીની આંખમાંથી હુંઝનાં આંસુ વહેવા લાગ્યાં. એક મોટા ઉમાલમાં એ બધું મૂકીને એ ન્યારે હવાઆનામાં ગયાં અને જશભાઈને બતાવ્યું ત્યારે, જશભાઈ પહેલાં તો ખૃષ્ણ રદ્યા. હ્યાળું શીનું વચ્ચેન પ્રથમથીજ માન્યું હોત તો, આ હુંઘ જેવાના પ્રસંગ ન આવત, એની એમને ખાદી થઈ ગઈ; પણ તે સાથે જ, હાગીના વગેરે વસ્તુઓ સુરક્ષિત ભગી આવી, એ જોઈને એમણે મનમાં ભગવાન અને હ્યાળું શીના વચ્ચેન પ્રમાણે જ હુંને વર્તવાનો દઠ નિર્ધાર કર્યો. આ વસ્તુઓ સલામત ભગી આવવાની ખાલ એમણે પત્રદાન તરતજ હ્યાળું શીને કરી. લગભગ અરી મહિને, જશભાઈ અકસ્માતમાં થયેલી દુનાઓથી મુક્ત થયા અને પછી કરમનાં અને ઉમરેઠ આવ્યા.

મનલુભાઈ જોવામલ ચૌહાણ, મૂળ કુંછના કુંભારીયા ગામના પણ જરીયા (ખિફાર) માં કોલસાની ખાણું માલિકી (આ આણુનું હુંઘ રાણ્યિકરણ થયેલું છે) સાંપડતાં તાં દિથર થયેલા. એમના પુત્રોને આણુનિક શિક્ષણ સાથે સત્સંગના પણ સંસ્કાર સંપર્કે, એ માટે એમણે ઘણ્યાં રથળો જોયાં. આપ્યે, એમની નજર, હ્યાળું શીને વડોહરામાં શરૂ કરેલા “શ્રીસત્સંગ વિવાર્થી આશ્રમ” ઉપર હરી. પોતાના પણ પુત્રો, મોહન-

લાલ, પોપટલાલ અને પ્રભુલાલ તથા પોતાના ભાઈ અમરસિંહના બે પુત્રો રમણીકલાલ અને નાનાલાલને લઈની એ વડોદરા આવ્યા ત્યારે, શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમ બંધ કરવાનો નિર્ણય લેવાઈ ગયો હતો. એટલે, દયાળું શ્રીની સ્ત્રીનાથી પણ કિશોરાને એમણે અમદાવાડમાં એક મકાન લાડે લઈને ત્યાં રાખ્યા; અને એમની સત્સંગની ફેફરેખ અને દોષવણી માટે મગનલાઈ લ. પેટેલ ને મુકૃવામાં આવ્યા. આ હડીકાત આ પહેલાં જણાવેલી છે. મગનલાઈને દયાળું શ્રી માટે જેવો શુદ્ધલાલ હતો તેવો જ સારો શુદ્ધલાલ એમના પુત્રોને પણ હતો. બધા પુત્રોમાં મોહનલાલ વધારે તેજસ્વી હતા; સંપ્રદાયના શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાની એમને સુટેવ હતી; એમનો સંગીતનો શોખ ઈર્નાનભક્તિમાં પરિણમ્યો હતો. પોતાની ડેવસાની ખાણાના વિસ્તારમાં રહેવાના મકાનમાં સૌથી આગળ એક નિરાળા લાગમાં એમણે હરિમંહિર અનાવું હતું. અને પ્રાક્ષણ રાખીને તેની પાસે નિત્ય પૂજા નેવેચ કરવાના હતા. સાધુસંતોની સેવા કરવી અને વિદ્યાધાનમાં દ્રોધ વાપરવું, એ પણ એમની એક પ્રવૃત્તિ હતી.

માણુસ જાણું ભાષ્યો ન હોય, છતાં જેને વિદ્યાભ્યાસંગ વધતો જથું ત્યારે, કેટલીક વખત માનના અંકુરો એના અંતરમાં દ્રૂપીરીતે વધતા હોય છે. એવા માનના અંકુરો એમના અંતરમાં દ્રૂપીરીતે વધ્યા હોય એ કરણે, યા બીજું કેર્ચ કરણું અન્યું હોય, પણ એમને લારે શારીરિક આપત્તિનો લોગ અનવાનો પ્રસંગ આવ્યો. તા. ૫-૨-૫૦ ના રોજ, એ લુપગાડી જલે હાંકીને દરખા જતા હતા, સાથે એમના ભાઈ પોપટલાલ અને બીજા એ માણુસો હતા; સ્ટાટમાં અચાનક લુપ એ પણ શુદ્ધાંદ ખાઈને ઊથદી પડી. બીજા બધાને એઠાવતા પ્રમાણમાં ઈજનાઓ થઈપણું, મોહનલાલને પ્રાણધાતડ ઈજનાઓ થઈ હતી-માથામાં, હાથે અને શરીરે જે ઈજનાઓ થઈ હતી તે કંસ્તાં, ડાબાયણો વધારે ગંભીર ઈજ થઈ હતી; દુંદુંથુથી નીચેનો આગ જાણે તૂટી ગયો હોય એમ લાગતું હતું. લુપગાડીએ શુદ્ધાંદ ખાધી તેવાજ, એ દ્વારે કાઈ ગયા હતા અને તરત જ એ લાન થઈ ગયા હતા. સેક્ટોરીયા (Sanctoria) કે આસનસોલ પાસે આવેલું છે ત્યાં ડૉ. લુ. સી. સેન નામના વિખ્યાત ડાક્ટરના દ્વારાખાનામાં એમને દ્વારા કરવામાં આવ્યા. શરીરે થયેલી બીજી ઈજનાઓની સારવાર કરી એટલે એ લાનમાં આવ્યા; પણ અપંગ જેવા બની ગયા હતા. પોતાનો

ડાયો પગળ જણે નથી, એવું એમને લાગ્યું; વૃંટખુમાં અને વૃંટીમાં અસહ્ય હરદ થતું હતું; ડૉક્ટરે નેક્સ-રે લીધેના અને જણેર કર્યું કે, વૃંટખું અને વૃંટીને વધારે તુકશાન થયું છે. પાટો બાંધી જોઉ છું, અને જો તેથી કંઈ કેર નહિ પડે તો, પગળા, વૃંટખુથી નીચેના લાગ કાપવો પડશે. ડૉક્ટરની વાત સાંભળીને, બધાને ગૂંઘ હુંમ થયું; શું કરવું એની ભાવે મૂંગવખુમાં પડયા.

મોહનલાલને દ્વારાને દાખલ કર્યા તે જ વાગ્તે, પોપરલાલે હ્યાળુશ્રીનિ ઉમરેઠ અકસ્માત અગે તાર કર્યો હતો. અને વિગતવાર પત્ર પણ બાંધ્યો હતો. હ્યાળુશ્રીનિ ન્યારે ઉમરેઠમાં તાર મજબૂત ત્યારે, એ મહિરમાં દર્શાન કરીને ઘેર પાછા કર્યા હતા. અને વચ્ચનામૃત વાંચી રહ્યા હતા. તાર વાંચીને, શ્રીડી મિનિટો માટે એ ધ્યાનસ્થ થઈ ગયા; ધ્યાનમાંથી જાયા ત્યારે, એ ગૂંઘ જંબીર બની ગયા. શ્રીડી મિનિટો કંઈ વિચારમાં ગાયા પછી, એ જાલા થયા; નિજમંહિર આગળ શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજને સાણાંગ હંવત્ પ્રષ્ટામ કર્યા અને પછી મોહનલાલના સ્વાસ્થ્ય માટે અતિ વિનાસ-શાયે પ્રાર્થના કરવા માંડી. પ્રાર્થના યૂરી થયા પછી, એમણે તારથી મોહનલાલને શુલાશિષ પાઠન્યા; અને દિલાયદા પત્રમાં જે સૂચનાઓ આપવામાં આવે તે પ્રમાણે વર્તવાનું જણ્યાયું, એ દિવસે, આગેસે દિવસ અને મધ્ય રૂતિ સુધી, એમણે માળા દેસ્વયા કરી. બીજા દિવસે સવારે, એમણે પત્ર લખાવ્યો અને તેમાં “ડૉક્ટર ગમે તે કહે તો પણ પગ કપાવશો નહિ,” એ વાત ખાસ લખી. કૃતનમાં હુંમ આવે ત્યારે લગવાનના લક્તે હૃતાશ અને નિરાશ ન થયું જોઈએ; પણ પોતાના કંઈ દોષે છૂપા રહેલા હશે તે હર કરવા માટે લગવાને હુંમ પ્રેર્યું છે, એમ સમજુને હસતા મુખે એ સહન કરવું જોઈએ. આ અકસ્માત તમારી શુદ્ધ માટે જ થયો છે, એમ માનને; એમાંથી તમે વધારે શુદ્ધ થઈને અને લગવાનની સેવા કરવાને વધારે લાયક થઈને, સુરક્ષિત બહાર આવશો, એ નિશ્ચિત છે.”

મોહનલાલને ન્યારે આ પત્ર દ્વારાનામાં મળ્યો ત્યારે, એ પોતાનું હુંમ ઘડીલર માટે ભૂલી ગયા. ડૉપરેશન શાળ સાંભળીને જ એ મનમાં ગૂંઘ ગભરાયા હતા, પણ હ્યાળુશ્રીના પત્રમાં “પગ કપાવશો નહિ” એવું લખેલું હતું જે વાંચીને, એમણે ધણી રાહત અનુસવી. પણ જે દિવસે એ

પત્ર મળ્યો તે હિવસે વહેલી સવારે જ ડાક્ટરે હાડકાંને સંધ્વા માટે (Bone grafting) પગે ઓપરેશન કરવાને નિર્ણય લીધો હતો; એ નિર્ણય કેવા માટે બીજું પણ ડાક્ટરી દિશિએ એક સખળ કારણ હતું; પગે જ્યાં હાડકું લાગીને કુંજ થઈ હતી, તે લાગ સેપ્ટિક થયો હતો. મોહનલાલ અને એમના સંભંધીઓની આનાકાની છતાં, ડાક્ટરે એમને ઓપરેશન થીએટરમાં લેવડાય્યા; એમને ચેનનું દિલેક્શન આપવાની તૈયારી કરવામાં આવી, બસાયર એજ વળતે, “ઓપરેશન ન કરવાનું જણે પોતાને અંતરિક્ષ-માંથી કોઈ કહેનું હોય એવું ડાક્ટરને લાગ્યું”; ડાક્ટરે પોતાના ચ્યાસમાં કાઢીને આપ્યું ચોણીનિ આસપાસ જોયું, પણ કોઈ જણાયું નહિ. ડાક્ટરને આ વાત હસ્તી કાઢવાનું મન થયું, પણ ચેનનું દિલેક્શન આપનારા આંસોદર ડાક્ટરના ઝુરું નીચે એક નાની સરળી શીશી આવી અને ફૂટી ગઈ. ડા. સંને આ જોયું અને એમણે તરતજ ઓપરેશન કરવાનું મુલાકાતવી રાખવાનું નક્કી કર્યું. ડાક્ટરે જ્યારે પોતાના નિર્ણય જાહેર કર્યો ત્યારે હરી મોહનલાલે કહ્યું કે, સાહેબ ! મારા શુકુલુએ પવદારા ઓપરેશન કરવાની ના લાભી છે; એમણે શુભાશિષ આપીને લાગ્યું છે કે, ઓપરેશન વિનાજ ભાગેલાં હાડકાં લાસ્ટર અને દ્વાયી સંધાઈ જણે. હું આપને ઓપરેશન કરવાની ના કહેતો હતો, તેનું કારણ મારા શુકુલુનો પવ છ.

“મોહનલાલ ! આજે તો તમારા શુકુલુની અને તમારી કૃદિષા-પ્રમાણું ઓપરેશન હું મુલાકાતવી રાનું હું, પણ કાલે ‘લાસ્ટર લગાવતી વળતે જો મને પણ લાગેશો તો, ઓપરેશન કરવું જ પડજો.’” ડાક્ટરે કહ્યું.

“સાહેબ ! મન વિદ્યાસ છેકે, મારા શુકુલુનું વચન સત્ય થશે અને વળર ઓપરેશનને ભાગેલાં હાડકાં સાંદ્યા બદલ આપને યશ મળજો.” મોહનલાલે કહ્યું.

બીજા હિવસે, આંખ્યાં થયું. ડાક્ટરે પગ તપાસ્યો અને બીજું કંઈ એચ્ચા વિનાપ્લાસ્ટરને પાટો બાંધ્યો. પાંચ મહિના પછી પાટો છોડ્યો ત્યારે કૃદિષાણા ભાગમાં પડુ જણાયું; એટંબે, ડાક્ટરે ઓપરેશન કરવાનું વળી નક્કી કર્યું. પણ, મોહનલાલે ઓપરેશન કરાવવાની અનિયા ફર્જાબી.

એ હિવસે સંબારેજ દ્વારું શ્રીનો પત્ર આવ્યો હતો, તેમાં જે ડાક્ટર અંપરેશન કરવાનો આંગુહ રાખે તો, ડાક્ટરનું માન સાચવીને વિવેકથી છૂટા થઈને કલકત્તામાં ખીજ કેદ સારી ડાક્ટરની સારવાર શરૂ કરવાનું જણાયું હતું. સેંક્ટોરીઆના દ્વારાનામાંથી મોહનલાલને કલકત્તાના ડાક્ટર ચં દ્રસેનના દ્વારાનામાં લાવવામાં આવ્યા, એ ડાક્ટર એંપરેશન કરવાની જરૂર નથી એમ કહીને સારવાર શરૂ કરી. બરાબર પણ મહિનાની સારવાર ખાદ, વગર એંપરેશને એમના ડાયા પગનાં ભાગેલાં હાડકાં સંધાઈ ગયાં. જે કે એ પગે અકર્માત થયો હતો, એવી નિશાની રહી ગઈ; પણ પ્રાણું હાનિ કરે એવા અકર્માથી એ બચી ગયા. દ્વારાનામાંથી એ ઘર આવ્યા ત્યારે ત્યાં એમને દ્વારું શ્રીનો પત્ર મળ્યો. તેમાં “એમનો આ અકર્માત પ્રાણીયાતક હતો, પણ ભગવાને અતિદિયા કરીને, સતત પાંચ દિવસ રૂધી કરેલી પ્રાર્થના સાંભળી છે અને તમારું રક્ષણ કર્યું છે. વડતાલ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણહેવનું દર્શાન કરવા અને એમના ચરણમાં માન મૂકીને માથું નમાવવા માટે બને તેટલા વહેલા આવવાનું હતું” જણાયું હતું.

રનકણિકા

*** જેમાં જેનું મન હોય છે તેનું તે પ્રમાણે ખીનું શરીર બંધાય છે; ભરતજીનું મન ભુગલીમાં હતું, તો એમનું ખીનું શરીર ભુગયેનિનું જ બંધાયું. માટે મનનો વિશ્વાસ ન કરતાં તેને ભગવાનની મૂર્તિ, ભગવાનની કથાવાતાં અને ભગવદ્ગીતાના ચોગમાં અખાડ જોડાયેલું રાખ્યું જોઈએ.

*** વિષયેમાં આસક્તિ એજ જન્મમણણનો હેતુ છે; વિષયેમાં દૈખદાય પરઠાય ત્યારે જ રાગ વદ્ય છે. પૌરિક મસાલાથી ભરપુર ફંધના વાસણુમાં ગંદોળીને ગલ નાખતાં જોવામાં આવે ત્યારે, એ ફંધમાં જિલ્લાદ રાગ રહેતો નથી.

૩૬. ચમણીર નહિ, ભગવત્કૃપા (૩)

ધર્મજીના આશાલાઈ પ્રાગભુલાઈના નામનો આ પહેલાં ડેવેઅ કરેલો છે. એમના પુત્ર લગુભાઈ ઈ. સ. ૧૯૭૮ના સેપેન્થરમાં ધંધાર્યે પરદેશ જઈ રહ્યા હતા; એમને શુલાશિષ્પૂર્વક વિદ્યાય આપવા માટે, હ્યાળુશ્રી નડીઆદ્ધી રહ્યાના, મેલ ગાડીમાં મુખ્ય જવા સારુ નીકળ્યા, સાથે જશલાઈ ૨. પટેલ હતા. બીજે દિવસે સવારે નવ વાગે સ્ત્રીમર જીપડવાની હતી. વડેદરાના સ્ટેશને ગાડી આવ્યા પછી, એને જીપડવાના સમય ઉપરાંત અધો કલાક થઈ ગયો, એટલે વિલંબતું કારણ નાણુંવા માટે તપાસ કરવામાં આવી ત્યારે, ખખર મલી કે, સુસ્તથી આગળાના એક નાના સ્ટેશન નજીક ભારાભાનાના પાંચેક ડાંડા પાટા ઉપરથી ઉતરી પડ્યા છે; તેના કારણે, ડેવેમાર્ગ અંધ થઈ ગયો છે. જ્યાંસુધી એ ડાંડાને જીચકીને પાછા જોડવામાં ન આવે ત્યાંસુધી ગાડી જીપડવાને સંસ્કર નથી. ડેવેમાર્ગ કચારે મુદ્દો થયો, એ તાત્કાલિક કોઈ ઝડી શકે તેમ ન હતું; એમ કરતાં કરતાં સુખાર થબા આવી ત્યારે પણ, ગાડી વડેદરાના સ્ટેશન ઉપર જ પડી હતી. જશલાઈને જશા અખીરે એને ઉતાવળિએ છે; એમણે એ વળત હ્યાળુશ્રીને કહ્યું, “હુદે મુંખ્ય જવાનો કોઈ અર્થ નથી. નવ વાગે સ્ત્રીમર જીપડવાની છે એને આ ગાડી તે પહેલાં સુંખ્ય પહોંચે એવી કોઈ શક્યતા જ નથી. ચાલો આપણે પાછા નડીઆદ કે ઉમરેઠ જઈએ.” બીજુ વખત જ્યારે એમણે હ્યાળુશ્રીને આ શાફ્ટો કચા, ત્યારે હ્યાળુશ્રી હચ્ચા, પણ પછી ગંભીર વહને કહ્યું, “જશલાઈ! કુંસુંખ્ય જરૂર છું તે કરવા આતર જરૂર નથી; મારે લગુભાઈને શુલેંછા વિદ્યાય આપવા જવું, એવું શ્રીહરિને સૂચન કર્યું, એટલે એમની આજા પ્રમાણે એને એમની પ્રસન્નતાથોર્યે હું સુંખ્ય જરૂર છું. આપણે નડીઆદી નીકળ્યા ત્યારે ભારાભાનાના આ અક્રમાતની તમને કે મને ખખર ન હતી, પણ ભગવાનને તો ખખર હતી ને? છતાં, એમણે મને જવાની સૂચના કરી, એનો અર્થ એ થાય છે કે, મારે સુંખ્ય જવાનું છે એને ભગુભાઈને

શુભવિહાય આપવાની છે; એનો બીજો અર્થ એ થાય છે કે, જેમ આ ગાડી અકૃતમાતના કારણે મોડી થઈ છે તેમ, સ્ટીમર પણ બીજા કોઈ અકૃતમાતના કારણે મોડી થશે જ. સ્ટીમર મોડી ન થાય તો, અગવાને મને આપેલી સૂચના નિર્ણયક અને ખોટી ઠદે. યંત્રવાહનાં આ જમાનામાં માણુસ એમે તેવી રોખી મારે, પણ અધાની કણ, જગતના એમ મહાકારીગરના હાથમાં છે. આટલાં અધાં વરોધી તમે મારી સાચે કરોછો! અને રહો છો, છતાં, આટડી મુદ્દાની વાત કેમ સમજવામાં આવતી નથી ?” હ્યાળુશ્રીએ કંઈક લંબાણુથી રૂપાંતરા કરતાં કહ્યું.

આગળનો રૈલ્યે માર્ગ ખુલ્લો થતાં, સ્ટેશનનેથી ગાડી સવારે સાત વાગે ડેપડી, અને નમતા પહોંચે રણ વાગે મુંખાઈ પહોંચ્યો. અગુભાઈને લઈને સ્ટીમર ડેપડી ગઈ હું એ અગે જશભાઈના મનમાં કોઈ રંકા ન હતી; પણ, ગાડી ડેલી રહી ત્યાં સામે જ એમણું અગુભાઈને ડેલેજા જોયા ત્યારે, એમના મુગમાંથી આંશ્વરોહિગાર સરી પડ્યા: “અરે ! અગુભાઈ તમે !”

અગુભાઈને નીચા નમીને હ્યાળુશ્રીનિં પ્રણામ કર્યાં અને કહ્યું, “રાત્રે બાર વાગે સ્ટેશન ઉપરથી ભારણાનાની ગાડીને નડેલા અકૃતમાતના કારણે, આ મેલ ભાડો આવગે એવી અખર મદી હુતી ત્યારે, સ્ટીમર ડેપડા પહેલાં હવે આપનાં હરીનાં લાલ નહિ મળે એવું નક્કી થતાં મનમાં હુાણ થયું. પણ, સવારે સાત વાગે, સ્ટીમર ઉપરથી અખર મદી કે, સ્ટીમરના કેવું અચાનક માંદા થઈ જવાથી સ્ટીમર નિયત સમયથી બાર કલાક, એટંસ રાતના નવ વાગે ડાપરથી, એ અખર સાચે જ સ્ટેશન ઉપરથી અખર મદી કે, આ ગાડી આજે બંધારે રણ વાગે આવવાનો સ સવ છે. અન્ને અખર સાંભળીને, હું રાજુનાં કેડ થઈ ગયો. સ્ટેશન ઉપર એમે એક કલાક વહેલા એટંસે એ વાયનાના અન્યા થીએ અને ગાડીની રાહ જોઈને અતે એડા એડા અગવાનનું નામદમરણ કરેલા હતા.”

“ગાડી મોડી થઈ એટંસે સ્ટીમર પણ મોડી થણો, એવું હ્યાળુશ્રીને વડોદરાના સ્ટેશને મને એ વાગત કહ્યું હતું, પણ ત્યારે એ શાખદો મારા માનવામાં આંધ્યા ન હતા. હવે આવી થાય છે કે, એ શાખદો સંપૂર્ણ સાચા હતા.” જશભાઈ વન્ચે એટાં જોઠ્યા.

દ્વારુશ્રી, એ હિવસે રાત્રે નજી વાગ્યે ભગુલાઈને શુલેંઘણ વિહાય આપીને, બીજા હિવસે ઉમરેઠ પાછા ફર્યા.

ધર્મજીના આશાલાઈ પ્રાગુલુલાઈના બીજા પુત્ર હિંમતભાઈ, જેમને આશાલાઈના ભાઈ મોતીભાઈએ હટક લીધેલા છે, તેમનો ઈ.સ. ૧૯૪૮ના નવેમ્બર માસમાં બનેલો એક પ્રસંગ પણ અતે નોંધવા જેવો છે. ધર્મજાથેં એ રોડેશિયા (આર્કિક્ટ)થી શોડા વળત માટે ધર્મજ આંચ્યા હૃતા. રોડેશિયા પાછા જવા માટે એમણે સ્ટીમરની રિકિટ મેળવવા માટે ઘણું પ્રયત્નો કર્યા, પણ રિકિટ ન મળી. એ વખતે બીજું વિશ્વયુદ્ધ ચાલતું હતું. ધર્મજી લાગવગ, અર્થ અને અટપણા આતે, એમને ૧૩ મી નવેમ્બરે જોપડતી સ્ટીમર “ટિકોવા”ની રિકિટ મળી. રોડેશિયા વહેલી તકે પાછા ઇસ્વા માટે, એમણે ઈશ્વરલાલ મારાઝે દ્વારુશ્રીની સંમતિ મેળવી હતી; પણ ત્યાં જવા માટે કરી તારીખ નાકળાં, એ અગે કોઈ વાત કરેલી ન હતી. ૧૩મી નવેમ્બરની તારીખ નશુક આવતી હોવાથી અને બાજુ કેટલીક તૈયારીઓ કરવાની હતી એટલે, હિંમતભાઈ અને એમના પિતા રિકિટ લઈને ગ્રાધા ધર્મજ આંચ્યા; અને ત્યાંથી ૧૩મી નવેમ્બરે જોપડતી સ્ટીમરમાં રોડેશિયા જવા માટે રિકિટ લીધાનો સંદેશો મુદ્રામ માણુસ સાથે દ્વારુશ્રીને ઉમરેઠ મોકદ્યો. સંદેશો સાંભળીને, દ્વારુશ્રી શેડીવાર વિચારમણ અની ગયા; અને પછી ૧૩ મી તારીખે જોપડતી સ્ટીમરમાં ન જવા માટે પરત સંદેશો મોકદ્યો. આ સંદેશો હિંમતભાઈના પિતાને ૧૧મી તારીખે ધર્મજ મળ્યો. સંદેશો સાંભળતાં જી, પિતાપુત્ર બન્ને ભારે નિરાશ થઈ ગયા; ભારે લાગવગ અને અર્થ કરીને મેળવેલી રિકિટ રહે કરાવવામાં આર્થિક તુકથાન તો થતું હતું જી, પણ, કરી રિકિટ કચારે ભળો એ ભારે અનિશ્ચિત હતું. બન્ને જણુના મનમાં શાકા આશાંકાનાં વમળ જૂબ જોલરાયાં. ૧૩મી નવેમ્બરે જવામાટે દ્વારુશ્રીને સમજવીને સંમતિ મેળવી આપવા માટે, પિતાપુત્ર નડીઅધ ઈશ્વરલાલ પાસે ગયા. ઈશ્વરલાલે કહ્યું, “દ્વારુશ્રીએ કે સંદેશો મોકદી તમને ૧૩મી તારીખે જવાની ના પાડી છે, તેમાં તમારું અરેપણ હિત છે; માટે, તમે એ હિવસે જવાનું મોકી વાળો અને એ પછીની તારીખની રિકિટ મળતી હોય, તે મેળવવાનો પ્રયત્ન કરો.” બન્ને જણુની નિરાશાનો પાર ન રહ્યો; નિરાશા અને

હતાશથી ઘેરાયેલા પિતાપુત્ર સુંખાઈ ગયા. પણ, એ જ્યારે કંપનીના એજન્ટને મળ્યા અને એણે એમને જે દરમાસ્ત વિનંતીકૃપે કરી તે સાંભળીને, બન્નેના આખ્યાની સીમા ન રહી: એજન્ટની સામે ખુરશીમાં એક લાઇફ બેડા હતા; એજન્ટે કહ્યું, “જો તમને વાંધો ન હોય તો, તમારી ૧૩મી તારીખની ટિકિટ તમે આ લાઇફ આપો; એમને તત્કાળ રોડશિયા જવાનો તાર મળ્યો છે. તમને એ લાઇટ ટિકિટની રકમ અને ખર્ચ, જે કંઈ કહેશો તે બધી રકમ આપવા ખુશી છે; તમે એટલી મહેરખાની કરો તો એમના ઉપર અને મારા ઉપર પણ ધોણું ઉપકાર થશો.” આ શાષ્ટ્રો સાંભળીને પિતાપુત્ર રાણુનારે થઈ ગયા. જે રકમ દેવાની હતી તે પેલાખાઈ પાસેથી લાગુને તરતાજ ટિકિટ આપી દીધી; અને એ દિવસ પછી, જાટલે ૧૫મી નવેમ્બરે ઊપરની “કારણોલા” નામની સ્ટીમરની ટિકિટ દીધી.

ટિકિટ દેવા માટે જે કંઈ ખર્ચ થયેદો તે સાથે બધીજ રકમ આમ, બીજાને ઉપકારખશ બનાવીને મદ્દી ગણું, અને બીજુ ટિકિટ પણ અનાયાસે મદ્દી; એટલે, અન્ને જણું મનોમન ગુણ ખુશ થયા. ટિકિટ વધને, પિતાપુત્ર સીધા જ ઉમરેઠ આધ્યા, હ્યાણું શ્રીને બધી હુકીકત સાદર કરી અને નવી ટિકિટ બતાવી. હ્યાણું શ્રીએ તરતાજ એ દિવસે જવા માટે સંમતિ હાયવી; અને વહતાલ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુદેવનાં દર્શન કરીને પછી મુખ્ય જવાનું કહ્યું.

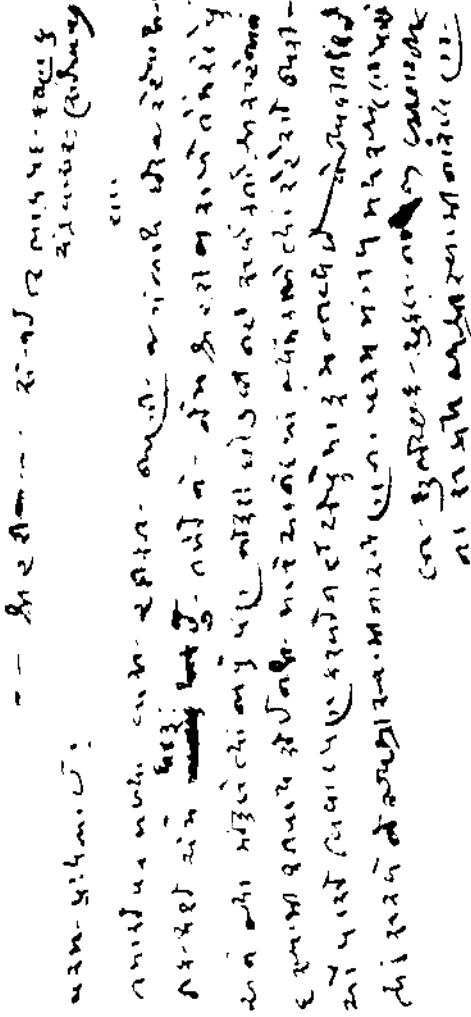
૧૫મી નવેમ્બર સ્ટીમર કારણોલા મારાઝે હિંમતલાઈ રોડશિયા જવા ઊપરી ગયા. એમના પિતા, પુરાને વિદ્યાધ કરીને મુખ્યાઈ બીજ કામ માટે એ દિવસ વધુ ચોકાયા; પણ ૧૩મી નવેમ્બરની સ્ટીમરમાં હિંમતલાઈની શક્યાંનિની નિષ્ઠાના હતા તે દિવસે, સવારમાં જ છાપામાં પહેલા પાન ઉપર મોટા અક્ષરે છપાયેલા એક સુમાચાર એમણે વાંચ્યા: ૧૩મી નવેમ્બર રોડશિયા જવા ઊપરેલી સ્ટીમર “ટિકેવા”ને સ્ટોરમાં જ જાપાનીજ સખમરીને ટોપિડી મારીને ડુખાવી દીધાના અને સ્ટીમરના બધાજ ઉતારું એચે અને કામદારોએ જળ-સમાધિ દીધાના જે સમાચાર હતા. સમાચાર વાંચીને, એમની આંખમાંથી આંસુઓની ધારા વહેલા લાગી. હ્યાણું શ્રીએ તેરમી નવેમ્બર રે જવાની જ્યારે

ના કહી હતી ત્યારે, એમને મનમાં ઘણું વસું લાગ્યું હતું અને ચિત્ર-વિચિત્ર શાંકૃતશાંક્યાથી એમનું મન અરાઈ ગયું હતું, એ માટે એમને ધણો પ્રશ્નાતાપ થયો. એજ સવારે એજ વખતે, દિવોવા દ્વીમરમાં તેરમી તારીખે ન નીકળી શકાયું તેથી કેવું અને કેટલું તુકશાન થયું હશે તેનો કારણોલાં દ્વીમરમાં પોતાની કેણીનમાં એઠેલા હિમતલાઇ મનમાં હિસાબ કરી રહ્યા હતા. દ્વીમરમાં એઠા એઠા ઇડિયો ઉપરથી એમણે પણ છાપામાં છપાયેલા સમાચાર સંકલન્યા; એ સમાચાર સાંભળીને, એમની આંખમાં પણ આંસુ છલકાયાં. દ્વારું શ્રીએ પહેલાં કરેલી આજા અંગે શાંક્યાસેવા માટે એમને પણ લારે પ્રશ્નાતાપ થયો. હિમતલાઇના પિતા મુંખથી ધર્મજ ન જતાં, નડીઓછ થઈને ઉમરેઠ આવ્યા અને આ સમાચાર કર્યા. પોતે મનમાં જેવેલી શાંકૃતશાંક્યો માટે સાધાંગ હંડવતું પ્રખુઅ કરીને, આંખમાં આંસુ સાથે ઝમા ભાગી. દ્વારું શ્રીએ તરત જ એમને કહું, “હિમતલાઇનું રસ્થણ મેં નથી કયું”; પણ સામે સિંહસનમાં બિરાજેલા શ્રીહરિષ્ટું મહારાજે (એટથે દ્વારામહાદાને પોતાનું જે સ્વરૂપ, લગ્નાન શ્રીચાન્દીનાચાયણે નિત્ય સેવા કરવા માટે આપું હતું તે મૂર્તિએ) કરેલું છે. તમારો સંદેશો લઈને માણુસ આજ્યો ત્યારે, સંભતિ માટે મેં એ પ્રસાદીની મૂર્તિ સામી દિલ્લી કરી; પણ, લગ્નાનની દિલ્લિમાં અસંભતિ જણ્યાઈ, એટથે મેં તમને ના કહેવડાવી હતી.”

હિમતલાઇના પિતાએ આંખમાં આંસુ સાથે શ્રીહરિષ્ટું મહારાજની મૂર્તિને સાધાંગ હંડવતું પ્રખુઅ કર્યા.

કનૈયાલાલ નાથાલાલ જનીને, પ્રસંગ આ પહેલાં કેટલાંક વર્ષો પહેલાં બનેલો હતો. હાલ કેને પદ્ધિમ દેવે કહેવામાં આવે છે એ દેવિના એંજુનાયરિંગ ગ્યાતામાં અજ્ઞમેરમાં સીગનલ એન્જનેરની ડેયરીમાં એ હેડલાઈ તરીકે નોકરી કરતા હતા. કનૈયાલાલનો સ્વભાવ જરૂર ઉચ્ચ છ અને વાણી શોડી કરું છે. એ પોતાના ઉપરી સાથે વાતવાતમાં ઘણ્ણાવાર વાદવિવાહમાં જેતરીને લડી પડતા. એક વખત, એ વાદવિવાહે ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, ઉપરી અધિકારી શ્રી. દ. વર્સને લારે અપમાન કેવું લાગ્યું; એટથે, એમને નોકરીમાંથી કૂટા કરવા ચા નીચલી પાયરીમાં ઉતારીને અન્ય સ્થળે શિક્ષારૂપે બદલી કરવા માટે, એમણે ચીકુ ઈન્જનેરને આખ્યા-

પૂર્વક નિવેદન કરું : એ શિક્ષા કરવાની કાકોમણું કરવામાં આવી હતી તે લારે છેખાથી, કનેયાલાલનો ખુલાસે માગવામાં આવ્યો. કનેયાલાલ ગાંધીજિના અને ગુણવાયાં આ પહેલાં વણી અગાઉ કૃ.સ્ટ. રૂલર્ડમાં દ્યાણું શ્રીમં કોમને ઉપર્યુક્ત વાદિકાની સાથે વાહિવિવાદમાં ન ડોલરવાનું પાસ કરું હતું. તે પત્રની ફોટોસ્ટાઇલ અત નીચે પ્રમાણે છે :

કનેયાલાલે આ પત્રમાં કરેલી આંસા વિકુલ વર્તન કર્યું હતું; જેણે અમના ઉપર મંજૂરીના અધા આંસેપે પોતા, પણ એ પોતાના લિપરી સાથે અધોઘ રીતે બલ્યું હતો, એ કિકીકત સાચી હતી. કનેયાલાલ અધા કાગળો બાદને દ્યાણુંની મહિયાં; દ્યાણુંની એ હિવસે લડાલ હતી. કનેયાલાલે સંપૂર્ણ નિષ્ઠાન અનીને અનેલી અધીન કિકીકત દ્યાણુંની સાહર કરી; અને પોતે ને ખુલાસે લખી મોકલેવા ધાર્યો હતો તેનો અસ્થી પણ વાંચી સંભળ્યો.

એ દિવસે, દ્વારુંશ્રી પાસે નણુ ધારાશાસ્ત્રીએ, એમના શિષ્યો હતા તે
એડા હતા; દ્વારુંશ્રીએ એ મુસહો એમને વાંચવા આપ્યો. એ નણુ જણે
મુસહો બરાબર નથી, એવો અલિપાય આપ્યો. એ દિવસે, ઈશ્વરલાલ પલુ
વડતાલમાં હતા; દ્વારુંશ્રીએ એમને બોલાવ્યા અને મુસહો વાંચાવ્યો.
એમણે દ્વારુંશ્રી સામું જોયું અને પછી કહ્યું, “એ ચાર શાળહો ઈરવવા
નેવા છે, બાકી મુસહો બરાબર લાગે છે.” દ્વારુંશ્રીની સૂચના
પ્રમાણે જવાબના મુસહદમાં ઘટતો સુધારો કરવામાં આવ્યો અને પછી
મુદ્રાંકિત કરવીને મોકલી આપવા માટે કનૈયાલાલને આપ્યો. તે સાથે જ
ઉપરી અમલદારો જાથે આવી રીતે જઘડવા માટે કનૈયાલાલને ડપકો
આપ્યો. કનૈયાલાલ ગયા પછી, દ્વારુંશ્રીએ એમના રક્ષણ માટે શ્રીલિક્ષ્મી-
નારાયણદેવની પ્રાર્થના કરી. કનૈયાલાલનો જવાબ મલી ગયા પછી, ચીર
ઈજનેર શ્રી. મૂર શું કરવું એ અંગે મૂરાયા. કનૈયાલાલના ઉપરી
અધિકારી શ્રી. ટ્રાવર્સ પોતાના રિપોર્ટ પ્રમાણે કનૈયાલાલને શિક્ષા થાય
એ માટે, પોતાના નિવેદનના લાલમાં ટેકો આપવા માટે બીજી અમલદારોને
સાથે લઈને શ્રી. મૂરને મળ્યા. અધારના અંદર અંદર થચ્છા પિચારણા કરીને,
કનૈયાલાલને નીચેલી પાયરી ઉપર જિતારીને શિક્ષાડ્રેપે ખફલી કરવાનું
નક્કી કર્યું. ચીર ઈજનેરે તરત જ પોતાના રટેનોઓકરને આલાવીને દુકમ
લખાવવાનું શરૂ કર્યું. શરૂઆતમાં આશ્રેપો, તેનાં કારણે, અને કનૈયા-
લાલનો ખુલાસો એની વિગતો એમણે લગાવી અને પછી શિક્ષા અંગે
લખાવવાની એમણે શરૂઆત કરી.

બરાબર એજ વખતે, શ્રી. શીશર નામના એક અમલદારે તે
ઓરડીમાં અવેશ કર્યો. એ ડેપ્યુટી ચીર ઈજનેર હતા, પણ ચીર ઈજનેર
શ્રી. મૂર ઉપર એમનો સારો પ્રલાલ હતો. એ મીલીનીરીમાં નોકરી કરીને
રેલવેમાં આવેલા, એટલે એમનો રૂઅબ પણ ભારે હતો. એક્ઝિસમાં ધણ્ય
અમલદારોને લેગા થયેલા જોઈને, એ બધા શા માટે લેગા થયા છે, એ
કારણ એણે પૂછ્યું. શ્રી. મૂર દંકમાં હકીકિત કહ્યું; પણ એ
હકીકિત પૂરી કરે તે પહેલાજ શ્રી. શીશર કહ્યું કે, “જાની
પ્રમાણિક છે, એ હું એમને મારા હાથ નીચે નોકરી કરેલી છે તેથી જાણું
છું; એની ભાષા તીજી છે એટલે એ સહેજ સહેજમાં અધિય થઈ જાય
છે. પણ તેથી, એના જેવા એક પ્રમાણિક નોકરને આવી શિક્ષા કરવી
યોગ્ય ન કહેવાય; ટ્રાવર્સ પાસેથી એની ખફલી કરવામાં આવે એ પૂરતું છે.”

શ્રી. ભૂરે તરતજ ઉપર જાળવેલો હુકમ લખાવાનું માંડી વાગ્યું
અને એમની માત્ર બાંદીકૂર્ઝ બદલી કરવાનો હુકમ કર્યો. બહદીનો હુકમ
મળતાં કનૈયાલાલ દ્વારાણુશ્રી પાસે આવ્યા, સાંચંગ હંડવત કરીને હુકમ
એમના ચરણુમાં મૂડી હોયા. દ્વારાણુશ્રીએ કનૈયાલાલને જોલા કર્યો અને
કહ્યું, “કનુભાઈ! સાંચંગ હંડવત પ્રણામ તો મંહિરમાં જઈને શ્રીલિંગી-
નારાયણુદેવને કર, તારું રક્ષણ કરવા માટે મેં કરેલી પ્રાર્થના એમણે
અતિકૃપા કરીને સાંભળી છે.” હવે ઉપરી અમલહારો સાથે વાદવિવાદ
કરવાની ટેવ છોડી હેઠે.”

કેશવલાલ મહિલકાળું બદ્ધ, દ્વારાણુશ્રીના જમાઈ ધાર. ઈ.સ.
૧૯૪૬માં એ પાલનપુરમાં આસોસિન્ટ ડાક્ટરીક્લિનિક જઈ હતા. એક દિવસે,
એમની પીઠે ગુંમડું થયું; શરીરમાં ઘરગઢ્યું ઉપાયો કર્યા, પણ ગુંમડું
મટવાને અફલે મોહું થયું. ઓપરેશન કરવાનું અનિવાર્ય બન્યું. દ્વારાણુશ્રીના
ખખર આપવામાં આવી, એરક્સે એ તરત જ પાલનપુર ગયા. દરમિયાન,
ગુંમડું ભરાયું. ડાક્ટર હતા એ કાશણે હોય, સંગારેખના કાશણે હોય યા
ધીન ગમે તે કારણે હોય, પણ ડાક્ટરને ધર્મ અને ઈશ્વર પ્રતિ શ્રદ્ધા
અને સદ્ગુરૂ આછાં હતાં; પણ, દ્વારાણુશ્રીને એમણે જોયા તે વળતથી
પ્રથમદર્શનેજ એ એમનાથી પ્રલાભિત થયા હતા. એમણે કહ્યું, “ગુંમડામાં
પણ વધારે ભરાયું છે અને સેપ્ટિક થયું છે, ચિંતા જનક છે.”

દ્વારાણુશ્રીએ કહ્યું, “ડાક્ટર નમે ચિંતા કરવાનું છોડીને ઓપરેશન
જલ્દી, અને તો આજે જ કરી નાણો. કર્તાઙૃતા સવે ઈશ્વર ભગવાન શ્રીલિંગી-
નારાયણ જ છે. એ સર્વો સારાં વાનાં કરશે.” દર્શની સારવારની વાતમાં
વચ્ચે કર્તાઙૃતા તરીકે ભગવાનનું અને તે પણ ભગવાન શ્રીલિંગી-
નારાયણનું નામ ઉચ્ચારવામાં આવ્યું, એ ડાક્ટરને રુચ્યું નહિં; પણ,
મનને ભાવ અગટ ન કરતાં, એમણે કહ્યું કે, સેપ્ટિક થયેલું ગુંમડું પગર
ઓપરેશન, જ્વારે ભગવાનનું નામ જપવાથી જ મટી જતું હોય તો,
ઓપરેશન કરાવવાનું જેખમ દેવાની શી જડર? ડાક્ટરનો વ્યંગ દ્વારાણુશ્રી
સમજુ ગયા.

“ડાક્ટર, કર્તાઙૃતા તો ભગવાન જ છે, પણ એ પોતાના કાર્ય માટે
માણુસને નિમિત અનાવે છે; બદ્ધના ઓપરેશનની સંક્રાન્ત માટે એ રીતે

૮

લગવાન તમને નિમિત ખનાવવા માગે છે.” હ્યાળુશ્રીએ ખૂબ શાંતિથી કહ્યું.

૯

એજ હિવસે કેશવલાલને તરત જ હવાળાનમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા અને આપરેશન કરવામાં આવ્યું. ધારવા કરતાં ગુમડું ડાડું નીકળ્યું અને પણ પણ વધારે નીકળ્યું. બીજા હિવસે, ડ્રસિંગ માટે પાટો છેલવામાં આવ્યો ત્યારે, પણ દરીથી ભરાયેલું જણાયું; ડાકટરના સુખ ઉપર ચિતાની રેણાંઝા ઓપન્ઝી આવી, એનેટને હ્યાળુશ્રી ઘડીવાદ ધ્યાનમણ થઈ ગયા. એ નાચત થયા ત્યારે, ડ્રસિંગ કરીને ડાકટર ચાલ્યા ગયા હતા. હ્યાળુશ્રી હવાળાનેથી પોતાના તિતારે આવ્યા, તનાન કર્યું અને માળા ફેરવવા એઠા. ખરાખર એક કલાક સુધી માળા ફેરવી; પછી, એમણે ડાકેરજીને જગપાન કરાયું અને પછી એ પ્રસાહીનું કળ એક નાના ખ્યાલામાં પોતાની પુત્રી અ.સૌ. શાંતાયણેનને આપ્યું અને કેશવલાલને પાવાનું કહ્યું. કેશવલાલે એ કળ ગીધ્યું. શરે, એમને ધર્ષી સારી ઊંઘ આવી. બીજા હિવસે, ડાકટર ડ્રસિંગ કરવા માટે જાયારે પાટો છેલવ્યો ત્યારે, એની આંગે આંદર્યથી પહોળી થઈ ગઈ. ગુંમડાના ખાડામાં પણ સૂક્ષ્માઈ ગયું હતું, ડાકટરે આળુઃધાળુઃધાયું તો પણ પરં ન નીકળ્યું; એક રાતમાં એકાએક આ ફેરદર શાથી થયો, એ ડાકટરને સમાનયું નહિ. ગઈ કાલે ડ્રસિંગ કર્યું ત્યારે, પણ સૂક્ષ્માઈ જવા માટે કેઠ ખાસ દવા આપી ન હતી; પણ આવતું બાંધ થયું એથી ડાકટરના સુખ ઉપર આનંદ છાઈ ગયો અને એમનાથી એલી જવાયું: “ભડું સાહેબ! તમે બહું નાનીઓદાદ છો; ગઈકાલે પણ ને ભરાવો હતો તે આજે એકદમ અદશ્ય થઈ ગયો એ ખૂબ આંદર્ય જનક કહેવાય; ગમે તેમ પણ એ ધર્ષી સારી નિરાની છે.”

૧૦

કેશવલાલથી રહેવાયું નહિ. એમને ધર્ષી અશક્તિ આવી ગઈ હતી છતાં, હિંછું હસ્તીને એ ઓદ્યા: “ડાકટર સાહેબ! લગવાન જ કર્તાહીતાં છે, એવું કે મારા સસરા અને ગુરુજી કહેતા હતા તે આખરે સાચું કર્યું છે. પણ હિવસથી મને બાંધ જસય આવતી ન હતી, બેનની દવા કેવાનું મને પસંદ ન હતું એટાં આ છતાં પારીયાં ગણ્યીને મેં રાતો કાઢી હતી; પણ, કાલે રાતે મને ધર્ષી સારી બાંધ આવી. એટાં જ નહિ પણ, લગવાનની કૃપા અને મૈયાપુરુષની હ્યાથી ગુંમડામાંનું પણ એકદમ અદશ્ય થઈ ગયું. તમે નહિ માનો પણ એ બધે પ્રતાપ આ મારા ગુરુજીએ એક નાના ખ્યાલામાં મોકલેવા પાણ્યીનો છે.”

ભરુના શાખાને સાંકળીને ડૉક્ટર અડમદાર હસ્યા.

“ડૉક્ટર સાહેબ ! લઈ કહે છે તે તરફ ધ્યાન ન આપશો. આપે ગઈ કલે કે ટ્રિસ્ટિગ કૃષુ”, અરેખર તો તેનો જ આ પ્રતાપ છે. હરહના અહૃતના બાળ ઉપર તો તમે કે ઉપચાર કરો જ ઉપચારી થાયને ?” દ્વારુશ્રીએ ગંભીર રૂપે કહ્યું.

“જમે તે કારણ હોય, પણ લઈ સાહેબ ! તમે ખૂબ નસીબદાર છો, એ ચોક્કસ.” ડૉક્ટરે કહ્યું; અને એ દ્વારાનામાં અન્યત્ર જવા તેથા થયા. પણ લંથિ ઠગણું આગળ ભરત. પહેલાં એ હિવસ, પહેલ વહેલાન ડૉક્ટરે દ્વારુશ્રીને હાથ લેતીને વંદન કર્યું.

એ પછી, કેશવલાલ દ્વારાન.માં દોડ હિવસ રહ્યા; પણ, દ્વારાનાનું કામ જડપથી પતાનીને ડૉક્ટર દરહીના આટલા પાસે આવીને દ્વારુશ્રી પાસે રોજ એસવા લાગ્યા અને એમને ધર્મ અને ધર્મર વિષે ચિત્રનિયિત જાતના પ્રક્રિયા પૂછવા લાગ્યા. દ્વારુશ્રી ખૂબ શાંતિથી અને ધીરજાંભીર રૂપે એમના પ્રક્રિયાઓ જવાઓ આપના. કેશવલાલ દ્વારાનેથી વેર આગ્યા પણી દ્વારુશ્રી જ્યાંસુભી પાલનપુરમાં રહ્યા ત્યાં સુધી ડૉક્ટર રોજ માગવા માટે એમની પાસે એ વણત આવત. હતા. કે હિવસે દ્વારુશ્રી પાલનપુરથી ઉમરેઠ આવવા નીકળ્યા ત્યારે, સ્ટેશનને એમને વિદાય આપવા માટે ડૉક્ટર પણ આસ આગ્યા હતા. એથનથી પછી ઇરાં, ડૉક્ટર કેશવલાલને ખીલુ વખત ઝરીથી કહ્યું, “લઈ સાહેબ ! તમે ભારે નસીબદાર છો. તમારા સસરા દ્વારા, કસા અને શાંતિની સાદ્યાત મૂર્તિસમા છે. એમની પાસે ધરીવાર એસનારમાં પણ, એ શાંતિ પ્રેરે છે. He is radiating peace”.

પ્રેમચંદ્રભાઈ (ઢાસરા)ના પુરુષ પ્રાણુલાલભાઈને ત્રણ પુત્રો હતા : પહેલી પત્રીથી ભાઈલાલ અને ખીલુ પત્રીથી નટવરલાલ અને સુમંતલાલ. મિલકુત જાડી હતી; એટલે, પુત્રોમાં સંપ અને પ્રેમ રહે તે ખાતર, એની વહેલી તક વહેંચણી કરવાની પ્રાણુલાલભાઈની ધર્મચા હતી. પણ, એ અ.ગે, કંઈ વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તે પહેલાં, દૂંડી માંગણી લોગવાની એ અક્ષરવાની થયા. ભાઈલાલમાં જરા અજ્ઞાત એમાંધી હતી; કેટલીક વખત, એમનું મન વ્યથ બની જતું હતું; ખીજાની ચઢવણી પ્રમાણે

ચાલવાની એમને ટેવ હતી. તરણે ભાઈઓમાં સારો સંપ અને સંબંધ રહેતે ખાતર, દ્વારું શ્રીની સલાહથી, મિલકતની વ્યવસ્થાનું કામ કરવા માટે મંધારમભાઈ (નિવૃત્ત નાથભ જિડ્વા ન્યાયાધીશ)ની લવાહ તરીકે નિમણુંક ગણે ભાઈઓએ સંયુક્તપણે કરી. એ પછી, પ્રાણુલાલભાઈ નિમિત્તો, ડાકેરળુનો થાળ કરવા અને સંતોને રસોધ આપવા માટે, નટવરલાલ થેડા કંદું પીજનો સાથે વડતાલ આવ્યા. આ તકનો લાલ લઈને, ઉમરેઠના મંગુલાઈ ઉર્ફ હરિલાલ નાથળુલાઈ નામના એક વેપારીએ ભાઈલાલને આડું અવળું સમજાયીને એક કરાર લાયાવી લીધો. એ લેખ અન્વયે, મિલકતમાંથી અડધો છિસ્સો, એટલે લગભગ પાંચ લાખ રૂપિયા મેળવવા માટે, ભાઈલાલવતી મંગુલાઈએ અહાલતમાં લઈનું; અને અહાલતદારા જે રકમ મળે તેમાંથી ખર્ચ ખાડ કરતાં જે રહે તેનો અડદા છિસ્સો મંગુલાઈએ લઈને, વધે તે ભાઈલાલને આપવાનું નક્કી કર્યામાં આંયું હતું. જે હિવસે નટવરલાલ વળેરે વડતાલમાં રોકાયા હોય તે જે હિવસે આ કરાર નોંધણી માટે ડાસરા નોંધણી કામફાર પાસે રજૂ કરવાનું એઓએ નક્કી કરેલું હતું. આ વાતની અધર નટવરલાલને એ હિવસે સવારે સાડાદરા વળે વડતાલમાં ભળી. નટવરલાલની ચિંતા અને નિરાશાનો પાર ન રહ્યો. એમણે, આંખમાં આંસુ સાથે, દ્વારું શ્રીનીને બધી વાત કહી.

દ્વારું શ્રી તરતજ મંહિરમાં ગયા. ત્યા શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિ સામે જીલા રહીને એમણે અડદા કલાક સુધી માળા ઝેરવી અને પ્રાર્થના કરી. એ પછી, એ મંહિરમાંથી બહાર આવ્યા.

“નટવરલાલ ! તમારા હાદા પેમયંહલાઈ, મંહિરે કરેલા કેસમાં મહાજનની મનાઈ હોવા છતાં મંહિરના વડીલ તરીકે જીલા રહ્યા હતા. એ શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજ પોતે હવે તમારા આ કેસમાં વડીલ તરીકે જીલા રહેશે. તમે ચિંતા ન કરશો.” નટવરલાલને સંશોધીને દ્વારું શ્રીએ કહ્યું. અને પછી ઉમેયું, “માણેકલાલને (જે ભાઈલાલના સગા મામા હતા અને જે પ્રાણુલાલભાઈની પેઢીમાં મુનીમ તરીકે કામ કરતા હતા તેમને) તપાસ રાખવા ડાસરા મોકલો.”

તરતજ, માણેકલાલને ડાસરા મોકલવામાં આવ્યા. માણેકલાલ નથ્ય વાળે ડાસરા પહોંચ્યા. તે પહેલાં આર નાળે કરાર નોંધણી માટે નોંધણી.

કામહાર ચાસે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો; પણ કોણું જણે શાથી પણ નોંધણી કામહારે, કરાર કરી આપનાર ભાઈલાલને નોંધણી માટે બીજા હિવસે અગિયાર વાગે કુચેરીમાં આવવાનું કહ્યું. માણેકલાલે મુદ્દામ માણુસ વડતાલ મોકલીને આ ખખર નટવરલાલને આપી. મોડી રાતે માણુસે વડતાલ આવીને નટવરલાલને ખખર આપી. નટવરલાલને આખી રાત ઉધ ન આવી.

બીજા હિવસે સવારની ગાડીમાં નટવરલાલને સાથે લઈને દ્વારુશી વડતાલથી ઉમરેઠ આવવા માટે નીકળ્યા. નટવરલાલ, ચિંતાથી ગુણ વ્યબ્ધ થઈ ગયા હતા. ઉમરેઠનું સ્ટેશન અ.૦યું એટલે, દ્વારુશીએ નટવરલાલને ઉમરેઠ ઉતરી જવાનું કહ્યું. નટવરલાલ અચકાયા.

“નટવરલાલ ! મેં તમને ચિંતા ન કરવાનું કહ્યું છે છતાં, આટલી બધી ચિંતા કેમ કરે છો ? જગવાન તમારું રક્ષણ કરશે. ચાલો તમે અહોં જિતરી પડો, બીજાઓને ઢાસના જવાં દો.” દ્વારુશીએ કહ્યું.

નટવરલાલને સાથે લઈને દ્વારુશી ઘેર આવ્યા. ઘેર આવ્યા પડી, દ્વારુશીએ રનાન કર્યું અને પછી સવાયાર વાગે જમવા એસવા માટે ઉલ્લયા. પોતાના પાટલાની સામી બાળુએ નટવરલાલ માટે આસન મૂકાયું. બીજું પણ એક વધારાનું આસન મૂકાયું; પછ્યું, એ કેને માટે મૂકાયું હતું તે એમણે કહ્યું ન હતું. થાળીએ પીરસાઈને બહાર લવાય તે પહેલાં જ માણેકલાલે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. એમના મુખ ઉપર આનંદની રેખાઓ જિપસેલી હતી.

“આવો માણેકલાલ ! હું તમારીજ રાહ જોઈ રહ્યો છું. કેમ ! બધું કામ સારી રીતે પતી ગયું ને ?” દ્વારુશીએ મંદમંદ હાસ્ય કરતાં સૂચક રીતે કહ્યું.

માણેકલાલના આંખ્યનો પાર ન રહ્યો.

“લઈજ ! (દ્વારુશીને એ લઈજ કહેતા હતા.) ખરાખર અગિયાર વાગે, નોંધણી કામહારે ખખર આપી કે, કરાર નોંધી શકાય તેમ નથી; કરલુકે, કરાર કરી આપનાર ભાઈલાલ ઈડીયટ (Idiot), જણાય છે. એટલે

હું તરતજ, મોટર લાડે કરીને અડીં આગ્યો. પણ, લઈજુ ! મને એ વાતનું ભારે આશ્વર્ય થાય છે: “પહેલી વાત એ કે, ભાઈલાલમાં અઝેલ ઓછી છે અને કેરળીક વખત એનું મગજ અસ્થિર થઈ જાય છે, એ હું એના મામા તરીકે જાણું છું. પણ, નાંધણી કામહારને એ વાતની શી રીતે ખખર પડી હશે ? અને બીજુ વાત એ કે, આપ તો વડતાદથી હમણાંજ સ્ત્રીધા વેર આવો છો છતાં, આપને બધું કામ ડાસરામાં સારી રીતે પતી ગયાની ખખર શી રીતે પડી ?” માણેકલાલે ડાસરામાં અનેલી વાત કહેતાં કહેતાં પોતાના મનની મૂંજવણું પણ જ્યકત કરી.

“માણેકલાલ ! દસ્તાવેજ નોંધનાં પહેલાં નોંધણી કામહારે, તે એ જે કેરળીક પૂછપરછ કરવાની હોય છે. એ પ્રમાણે પૂછપરછ કરી હશે ત્યારે, એમને, ભાઈલાલનું મગજ અસ્થિર લાગ્યું હોય, એ જનવા જોગ છે. ભાઈલાલને જોલાવનાર જેમ લગવાન છે, તેમ નોંધણી કામહારને વિચાર કરવાની બુદ્ધિ આપનાર પણ લગવાન જ છે ને ?” દ્વારુંશ્રીએ કહ્યું.

માણેકલાલ તો, આ શાખ્યો સાંભળીને દસ્તાવેજ થઈ ગયા. “લઈજુ ! મારી ભૂલ થઈ. મને મારે કરો. આપ તો આંતથાંભી છો. બધું જ જાણો છો.

ખૂબ રંધાનપૂર્વક માણેકલાલની વાત સાંભળી રહેલા નટવરલાલ પોતાના આસન ઉપરથી તરત જ જોલા થયા અને આંખમાં હર્ષનાં આંસુ સાથે દ્વારુંશ્રીને સાણંગ હંડતું પ્રલૂબ કર્યા.

“નટવરલાલ ! જમવા ઐસવાના સમયે, હંડતું ન કરાય. એ વખતે તો, લગવાનનું મંગળસમરણું કરીને, અન્નહેવતાને કાવપૂર્વક આવકાર આપવાનો હોય. માણેકલાલ ! ચારો હંડાં બઢ્યો. અને હૃથ્યેળ ઘોઇને આ ગ્રીજું આસન તમારા માટે જ મૂકાન્યું છે તે ઉપર જ જમવા માટે ઐસો. તમે કચેરીમાં જવાની ઉતાવળા આરણે, સવારે નારસો પણ કર્યો નથી, એટલે ભૂખ પણ લાગી હશે.” દ્વારુંશ્રીએ કહ્યું. અને પછી અંદર એરડા તરફ જોઈને ઉમેર્યું કે, હવે થાળીએ લાવો.

નટવરલાલ અને માણેકલાલે પોતાની સામે મૂકાયેલી થાળીમાં કંસાર પીરસાયેદો જોયો. અન્નેના અંશ્યાંની અવધિ આવી ગઈ. અન્નેએ

પ્રથમ એક બીજા સામું બોયું, અન્નેની આંખમાં આખાર, આશ્ર્ય અને આલંડના લાવો ઊભરાઈ રહ્યા હતા.

“નટવરલાલ ! ભાઇદલાલ ! ધાળીમાં કંસાર પીરસાયેલો જોઈને તમને આશ્ર્ય થાય છે, ખડુંને ! ભગવાન તો સર્વભ્યાપક અને સર્વાંતયારી છે. એમણે જેમ ભાઇદલાલમાં અને નોંધણી કામદારમાં પ્રવેશ કરીને કામ કર્યું તેમ, અહીં થાગ તેથાર કરનારમાં પ્રવેશ કરીને થાગ માટે કંસાર કરાવ્યો છે. ચાલો હું વે ભગવાનનું રમરષુ કરતાં કરતાં જમવાનું શરૂ કરેનું.” હ્યાળુંશ્રીએ કહ્યું.

ભાઇદલાલ પાસે કરાર લખાવી લેનાર મંગુલાઈએ, એ પછી નોંધણી કામદારે કરાર નોંધવાનું નામંજૂર કર્યાનિ હૂકમ વિનુદ્ધ કરેલા વિવાદો પણ એ રીતે નિર્ણય ગયા. જીવાહ સૌને સંતોષ થાય એ પ્રમાણે નણે ભાઇએ વચ્ચે મિલકતની વહેંચણી કરી આપી.

એ પછી કેટલાંક વર્ષો બાદ, નટવરલાલને હમનો વ્યાધિ લાગુ થયો. હ્યાળુંશ્રીની સલાહસૂચના પ્રમાણે ચાલવાથી, એમનો એ વ્યાધિ શાંત થઈ ગયો. પછું, ખાવાની બાબતમાં કણજી ન રખાયાથી, ધ્રિસ. ૧૯૫૫માં, એ વ્યાધિએ ફરીથી જોસ્હાર હુમલેંદો. કર્યો. ડાક્ટરે, એમના જીવનની આશા છોડી રહીથી. હ્યાળુંશ્રી એ હિવસે અમદાવાદ હતા. ત્યાં નટવરલાલની ગંભીર માંડગીની તારથી ખખર આપવામાં આવી. તાર મળ્યો. કે તરતજ, હ્યાળુંશ્રીએ સ્નાન કર્યું અને માણા દેશવા એડા. અડમો પોણો. કલાક એ પ્રમાણે માણા અને પ્રાર્થના કર્યા પછી, બીજા હિવસે સવારે, પોતે ઢાસરા આવે છે, એવી તારથી ખખર આપી. બીજા હિવસે સાડા અગિયાર વાગે, એ ઢાસરા પહોંચ્યા ત્યારે, નટવરલાલની સ્થિતિ ખૂબ ગંભીર હતી. હ્યાળુંશ્રીએ પ્રેમ અને વાતસ્વિકયો હાથ, નટવરલાલના શરીર ઉપર ઝોંયો. એમના માથા ઉપર પાંચેક મિનિટ હાથ રાખીને પછી, એમણે કહ્યું, “નટવરલાલ ! એક શરતે ભગવાન તમાનું રક્ષણ કરે એમ છે. જે તમે ઘર અને પેઢીના વ્યવહારની ચાચીઓ સુમંત્રવાલને સોંપી હો અને પ્રષ્ટ મહિના સુધી ભગવત્સમરણ અને ભજન કીર્તનમાંજ સમય ગાળવા તેથાર હો તો, તમારું રક્ષણ થાય તેમ છે.” હ્યાળુંશ્રીએ ગંભીર સ્વરે કહ્યું.

“આપની આજા પ્રમાણે વર્તવા હું તૈયાર કું.” એમ કહીને નટવરલાંકે પથારી નીચેથી ચાવીએનો ગ્રૂપો કાઢીને તરતજ સુમંતવાળના હાથમાં ભૂડી દીધો.

“નટવરલાલ ! તમે વ્યવહૃતનો લાર જેમ બાહ્ય રીતે ઉતારો છે, તેમ અંતરથી પંખુ ઉતારી નાખનો. શ્રીહરિ તમારું જરૂર રક્ષણ કરશો.”

એ પછી, અગવળૃપાથી નટવરલાલના હમનો વ્યાધિ અદરથ થઈ ગયો. આ પ્રસંગ પછી, મેવીસ વર્ષ બાદ, એ અક્ષરવાસી થયા.

રતનકણુકા

*** અગવાનને પામવાની આતુરતા જગણી જોઈએ. રોગાતુરને રોગ મટાડવાની, કુધાતુરને ભૂખ સંતોષવાની, તૃષાતુરને તરસ ધીપાવવાની અને રનેહાતુરને રનેહીને મળવાની આતુરતા જગે છે ત્યારે, તે સિવાય એને બીજું કંઈજ રૂચયતું નથી અને રોગ, ભૂખ, તરસને મટાડવા માટે જે કહેવામાં આવે, તે વિના સંકેર્તા તરતજ કરે છે; તેમ અગવાનને પામવાની આતુરતા કેના અંતરમાં જગી હેઠ, તેને અગવાન સિવાય બીજા કોઈ પદાર્થમાં રૂચિ થાય જ નહિ અને અગવાનને પામવા માટે જે કંઈ કહેવામાં આવે તે બધું પૂર્ણ શરૂઆદી તરતજ કરે છે.

*** હેઠ, હેઠના સંબંધીએ અને વિષયોમાં હેત, એજ અગવાનની માયા છે. એ હેતના પ્રવાહમાં જે ન તણ્યાય, તેની વૃત્તિ અગવાનના સ્વરૂપમાં સ્વાભાવિક રીતે જ રહે છે.

૪૦. યમતકાર નહિ, ભગવત્કૃપા (૪)

મૂળ વસોના વતની મનુલાઈ મોતીલાઈ લડુ, ખ.સ. ૧૯૪૭માં ડાસરાની હૃદિસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે નોકરી કરતા હતા. એ, વડોહરાના શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે રહ્યા હતા; એ વખતે, એમના ઉપર સત્તસંગના સંઝ્કરણે પડેલા. એમના ઘરની સ્થિતિ સામાન્ય હતી, ઘરમાં સાત સ તાનો હતાં. એ વર્ષે, એમની પત્તી શાંતાબેણ માંદાં પડ્યાં, ઘરગઢ્યું ઉપચારે તથા ડાક્ટરની દ્વારા કરી, પણ શરીર પ્રતિહિન ગળાતું ચાઢ્યું. પ્રેમચંદલાઈના પીવ નટવરલાલ શાહ સાથે એમને સારો રનેહ સંબંધ હતો. એમની આઅછલરી સલાહશી શાંતા બહેનને નહીંઆદમાં એક સારા ડાક્ટરને બનાવવામાં આવ્યાં. ડાક્ટરે ક્ષય થયો. છે અને તે પણ નીજી કદ્દાંં પંહાચેલો. છે એવું કંઈને કથયના કેંક સારા દવાખાનામાં હાખલ થઈને તત્કાલિક સારવાર કેવાની સલાહ આપી. ખણ્ણારગામ રહીને, દવાખાનામાં રાણવા કેવી મનુલાઈની આર્થિક સ્થિતિ ન હતી; એટાં, ડાસરા પાછા આપીને, ડાક્ટરે જે દ્વારા લાગી આપી હતી, તે કેવાતું ચાલુ રાખ્યું; પણ રોગ ઘટવાને બદદે વધવા લાગ્યો. શરીર હાડપિશ્ચ જેવું થઈ ગયું.

એવામાં, કંઈ કાર્ય અસરે ઉમરેઠથી સુરક્ષા બા ડાસરા આવ્યાં. નટવરલાંને અને એમના પત્તીએ સુરજભાને શાંતાબેણની ચિત્તા ઉપજવે એવી નાભિયતની વાત કરી; એ એમની અખર કેવા માટે ગયાં. એમની સ્થિતિ લેધિને, સુરજભાનું ઝણ્ય દ્રવી જોઈનું; એ ઉમરેઠ પાછાં ગયાં ત્યારે, એમણે દ્યાગુશ્ચાને આ વાત કરી.

ઇશ્વરેન્દ્રાથી થોડા હિવસા બાહ, હ્યાળુશ્રીને ડાસરા જવાતું થયું. નટેશને જીતરીને, નટવરલાલ સાથે એ સીધા મહિરમાં દર્શન કરવા ગયા. મનુલાઈ ત્યાં હાજર હતા, એમના સુખ ઉપર જ્યથા અને ચિત્તાના બાબો અંકિત થયેલા જેદિને, હ્યાળુશ્રીને સુરજભાગે કુણેલી વાત યાહ આવી.

“મનુભાઈ! તમારા ધરમાંથી હવે કેમ છે?” દર્શન કરીને પાછા દેશ્વતાં પ્રેમ અને વાત્સલ્યભર્યા અવાજે હ્યાપુશ્રીએ પૂછ્યું.

“હિવસે હિવસે શરીર ગળાતું જાય છે; ડાક્ટરોએ ત્રીજુક્કાના કથનું નિદાન કર્યું છે.” એટલું કહેતામાં તો મનુભાઈની આંખમાં આંસુ જીલાયા.

“એમ?” એટલું ઓલીને હ્યાપુશ્રી પાછા ઝર્યા અને ભાગવતપ્રતિમા આગળ હૃથ જોડીને જીલા. પંદ્રેક મિનિટ એવી સિદ્ધિમાં, એમણે ભગવાનની પ્રાર્થના કરી. પૂજારી બહાર મંહિરના પગથિયા આગળ બેઠો હતો. તે જોખા થયો, અને જાળીમાં જઈને ડાક્ટરજીને ધરાવેલો. હાર અને કલગી લઈને જળીની બહાર આવ્યો, અને બન્ને વસ્તુ હ્યાપુશ્રીને આપી. હાર અને કલગી, શુલાબ અને મોગરાનાં સુંદર ફૂડોનાં બનાવેલાં હતાં. હ્યાપુશ્રીના મુખ ઉપર હૃથ્ય રમી રહ્યું. કલગી એમણે મનુભાઈન આપી.

“મનુભાઈ! દો આ કલગી; એ શાંતાખેનના ક્ષયરોગની દવા છે. એ ને કેદ દવા લેતાં હોય તે કરો કે, પણ આ કલગી આપો હિવસ સૂચા કરે. કલગી સૂચાતી વખતે, ભગવાનની મૂર્તિને ધ્યાનમાં રામે. જેમ જેમ કલગી સુકાતી જશો, તેમ તેમ એમનો રોગ સુકાતો જશો અને નાભૂહ થતાં રશો. કલગી પૂરેપૂરી યુકાઈ જશો તે હિવસે એમના રોગ પણ પૂરેપૂરી સુકાઈ નાભૂહ થશો. ભગવાને પ્રાર્થના સાંભળી છે. તમે ચિંતા ન કરશો.” અતિકૃપા વરસાવતાં, હ્યાપુશ્રીએ કહ્યું.

દુષ્ટો માણસ જેમ તરણું પકડી કે છે તેમ, મનુભાઈએ એ હૃથમાં કલગી પકડી લીધી; એમની આંખમાંથી આભારહર્ષક આંસુએ સરી પડ્યાં.

“અને મનુભાઈ! તમારે પોતે એમની પાસે એસાને લક્તાચિના-મણિના રદ થી ઉત્ત એ પાંચ પ્રકરણો, રોજ એ વખત-સવારે અને સાંજે વાંચવાં. શ્રીહુરિ સર્વે સાતાં વાનાં કરશો.” હ્યાપુશ્રીએ મનુભાઈની ગીઠ હૃથ દેશ્વતાં કહ્યું.

મનુભાઈએ ઘેર જઈને નયારે શાંતાખેનને હ્યાપુશ્રીએ આપેલી કલગી આપી લ્યારે, એ પથારીમાં એકદમ એઠાં થઈ ગયાં. જાણે કોઈ અમૃતકણ મળ્યું હોય તેમ, એમણે એ હૃથમાં કલગી લીધી; ભક્તિભાવથી

એને આંખે, માથે અને છાતી સરસી ચાંપીને પછી, એને સુંધવાનો પ્રયત્ન કર્યો; એમને જોડો શાસ લેતાં ભારે તડલીક પડતી હતી. પણ, કલગીની સુગંધનું જણે પાન કરતાં હોય તેમ ધીમે ધીમે એમણે એની સુગંધને શાસ ભરીને અહંક ખેચવાનો સંશોધન કર્યો; એમની આંખમાં ચમક આવી અને સુખ ઉપર હાસ્યની રેખાઓ જોપસ્તી આવી.

પછી તો, કલગીની સુગંધ શાસમાં ડાડે સુધી લેવી—એજ એમની હવા થઈ ગઈ. અઠવાડિયામાં તો જેમની તબિયત સુધરવા માંડી, હલકો જોરાક પણ લેવા માંડ્યો. બીજા ચારેક હિવસ પછી તો, એ ઘરમાં હરવા કરવા લાગ્યા. બરાબર ચૌદામા હિવસે, કલગી પૂરેપૂરી સુકાઈ ગઈ, તે સાથે જ, એમનો કષ્ય પણ સુકાઈ ગયો. અસાધ્ય અનેકો રોગ અદશ્ય થઈ ગયો. જે સ્થાનિક ડૉક્ટરની એમણે શરૂઆતમાં હવા કરી હતી તેણે, એમને તપાસ્યાને કહ્યું કે, એ હુંને રોગમુક્ત થયા છે. નાનાબાળની તબિયત જોવા માટે એ અસામાંન નીચાદથી એક ડૉક્ટર આવ્યા હતા, તેમણે પણ શાંતાબહેનને તપાસ્યાં અને એમણે પણ એ રોગમુક્ત થયાતું જણ્યું.

બીજા મહિને તો, મનુભાઈ અને શાંતાબહેન નાનાબાળની અને એમની પતની સાથે હ્યાગ્નુશ્રીનું દર્શાન કરવા માટે ઉમરેઠ આવ્યાં.

“મનુભાઈ ! શાંતાબહેનને કષ્ય રોગ મટી ગયો, એ સારું થયું. પણ તમે પહેલાં અહીં આવ્યા તે ડીક ન કર્યું. તમારે પહેલાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ-હેવનું દર્શાન કરવા માટે વડતાલ જવું જોઈતું હતું. શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ-હેવની કૃપાથી જ એમને સારું થયું છે; માટે, તમે પાણી પીવા પણ અને રોકાણો નહિં, વડતાલ જવ અને લાં દર્શાન કરીને, ડૉક્ટરનુંનો થાળ કરવાનો અને પછી પાછા વળતાં અહીં જોતરનો.” હ્યાગ્નુશ્રીએ કહ્યું.

“મારી ભૂત થઈ. કશ્મા કરો. અમે વડતાલ જઈએ છીએ, અને વળતાં આપનાં દર્શાનાર્થે અતે જોતરનોશું.” મનુભાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું.

આ શાંતાબહેન આજે તંહુસ્તત છે.

આતરસુખાના વતની, પણ ધંધાર્યે મદ્રાસમાં વસેલા જયંતીલાલ રણથીડલાઈ પરીખનાં માતાપિતા ચુસ્ત વૈષ્ણવધર્મ પાળતાં હતાં,

એટલે એમના ઉપર પણ વૈષ્ણવધર્મના સંસ્કારો પડેલા હતા. એ વડોદરા આવ્યા ત્યારે, જ્યાંતીલાલ ભાઈલાલભાઈ ત્રિવેઠી, કે કૃપદવંજના વતની હતા તેમના ઘોગથી, એમને દ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય માટે રુચિ અને પ્રેરણ જાયાં. એ દ્વાળુશ્રીના ઘોગમાં આવ્યા અને સંપ્રદાયના આંત્રિત થયા. એમના માતાપિતાને આ કુદ્દું નહિ. પુત્રને ઠપકાના એ શરૂપ્દો કદ્યા આથી મનમાં અખૂગમો ભરી રાખીને મૌન સેવ્યું. વિદ્યાબ્યાસ નિમિત્તો એ અમદાવાદ આવ્યા. ત્યાં થોડા સમય બાદ એમને ગળામાં કંઠમાળા નીકળી. માતાપિતાને લાગ્યું કે, પુત્રે વૈષ્ણવધર્મના ત્યાગ કરીને દ્વામિનારાયણ ધર્મની કંઈ બાંધી ને અન્યાન્ય કર્યો, તેનું આ દ્વાળ મહિયું છે. પુત્રને ઠપકો આપીને એમણે પોતાની આ માન્યતા વ્યક્ત પણ કરી, પણ જ્યાંતીલાલે વૈષ્ણવધર્મ પાછો અંગીકાર કરવાની કોઈ વૃત્તિ ન દ્વારાબી. એટલે આપદે, અમદાવાદ આવીને, એમણે, પોતાના પુત્રના રોગ માટે એક સારા ડાક્ટરની સારવાર શરૂ કરાબી; પણ, કંઠમાળનો વિસ્તાર ઘટનાને બદલે વધવા લાયો. જ્યાંતીલાલના મનમાં આથી ચિત્તા અને મૂઽાખ્ય બન્ને પેઢા થયાં. “પોતે અન્યાન્ય કર્યો છે અને તેથી આ રોગ થયો છે” એવું માતાપિતા કહે છે તે એક ઘડી એમને સાચું લાગતું; તો બીજી ઘડી, “મને કંઈ થવાનું નથી” એમ કહીને, એ વાતને હસી કાઢતા. પણ, વળી પાછું દર્દ ઓંબું થતું નથી પણ વધે છે, એવું ડાક્ટર અને બીજા કહેતા ત્યારે, એ લારે સંશેષમાં પડી જતા.

આ અરસામાં દ્વાળુશ્રી અમદાવાદ આવ્યા. મંહિરમાં દર્શન કરીને એ પાછા ફરસા હતા ત્યારે, રસ્તામાં થોડાગાડીમાં એક ભાઈએ જ્યાંતીલાલને કંઠમાળ નીકળવાનું અને એ માટે એમના માતાપિતા એમણે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની કંઈ બાંધી એ ઘરના કાચણભૂત માનતા હોવાનું જરૂર્યું. દ્વાળુશ્રીએ તરતાજ ગાડી ઊભી રખાબી. પાછળા બીજી ગાડીમાં જ્યાંતીલાલ આવતા હતા. તેમને દ્વાળુશ્રીએ પોતાની પાસે બોલાય્યા. જ્યાંતીલાલ ગળે એક ડુમાલ વીંટી રાખતા હતા, તે હુર કરાવીને દ્વાળુશ્રીએ એમના ગળા ઉપર હાથ ફેદ્યો.

“જ્યાંતીલાલ ! આ હુરદ થયાની અત્યાર સુધી તમે વાત કેમ ન કરી ; ચાલો, આપણે પાછા મંહિરમાં જઈએ, અને તમારા રક્ષણ આત્મ શ્રીનરસનારાયણદેવને પ્રાર્થના કરીએ.” દ્વાળુશ્રીએ કહ્યું.

ધ્યાણાડીએ મ હિર તરફ પાછી વાગવામાં આવી.

શ્રીનરનારાયણહેવની ભૂર્તિ જાગળ હૃથ નેડીને, દ્યાળુશ્રી પંદ્રેક મિનિટ ધ્યાનરથ ભુદ્રમાં ડેલા રહ્યા. પૂજારી ધ્રસ્યારી નિજમંહિરની જણી અંધ કરીને તાળુ મારીને, પોતાના આસને ગયા હતા. લાંધી ઉતાવળા ઉતાવળા પાછા આવ્યા. નિજમંહિરની જણી ઉધાડી, અને ડાકોરણુને ધરાવેલો મોગરાના પુષ્પનો હાર લઈને દ્યાળુશ્રીને આવ્યો.

“નાથજુલાઈ ! હું મારા આસને મેઠો હુતો. ત્યાં મને અચ્યાનકજ પ્રેરણું થઈ કે, તમે દર્શન કરવા માટે કરી પાછા આવ્યા હો, અને મારે મહિરમાં જઈને તમને પ્રસાદીનો હાર આપવો. હું તરતજ અહીં આવ્યો; હુંથી મેં તમને ડાકોરણુ સામે ડાખલો જેથા; એટલે, જે પ્રેરણું થઈ હતી તે અગવાને જ કરી હતી અને સાચી હતી, એની મને ખાત્રી થઈ છે. કોણ, આ પ્રસાદીનો હાર. પણ, તમે એકવાર દર્શન કરીને ગયા, પછી પાછા કેમ આવ્યા ?” ધ્રસ્યારીએ ગૃહયું.

“અગવાનની અને અગવાનના તમ જેવા સંતની મારા ઉપર હ્યા છે. આ લાધુના (જ્યાં તીલાલ બાળુમાં ડેલા હતા એમના તરફ અંગુલિ નિર્દેશ કરીને) ગાળામાં કંઠમાળા-નીકળી છે એવી એખર રસ્તામાં પડી; એટલે, એમને સાચું થાય કે માટે દર્શન કરીને અગવાનની પ્રાર્થના કરવા માટે પાછા આવ્યો હું.” દ્યાળુશ્રીએ કહ્યું.

ધ્રસ્યારીએ જ્યાંતિલિલ સામે જેયું; એ પાછા જણી ઉધાડીને અંદર ગયા, અને અગવાનના ચર્ચુમાંથી શ્રાવી તુણાંસી લઈ આવ્યા, અને તે જ્યાંતિલાલને આપ્યી.

“લો ભાઈ ! આ તુણાંસી, અગવાન સાચું કરશો.” ધ્રસ્યારીએ કહ્યું

“એમને માટે પ્રસાદીનો હાર આપવા માટે, અગવાને આપને આસન ઉપરથી ડેલા કરીને અહીં મેઝાંયા, એ એમને શાગ મટી જવાનો છે, એની સાખિની છે.” દ્યાળુશ્રીએ કહ્યું.

મહિરમાંથી પાછા ઇદાં, દ્યાળુશ્રીએ જ્યાંતિલાલને પોતાની જાડીમાં એસાડ્યા.

“જયંતીલાલ ! તમે ભગવાનનો આશ્રય કર્યો છે, એટલે ભગવાન તમારી રક્ષા જરૂર કરશે. તમે કે દવા કરતા હો તે, ભલે ચાહુ રાખજો. પણ હવે તમારે ભગવાનના નામની એક દવા, પ્રથોગઝપે કરવાની છે. આવતી કાલે સવારે પૂજા કર્યા પણી, એક ખાલામાં પાણી લઈને તેના ઉપર તમારો જમણો હાથ ઢાંડી રાખજો; અને દશ વખત સંકટહર સ્તોત્રનો (આ સ્તોત્ર સત્તસંગ્રહિતનમાં પ્ર. ૨, અ. ૨૬, શ્લો. ૮ થી ૧૮ સુધી માત્રયં રૂપમાંકિક શાખાથી શરૂ થતા આ સ્તોત્રની ધ્રુવપાંકિત સ હરતાત્કષણ સમગ્ર હારિઃ । એ છે.) પાડ કરજો. પાડ પૂછો થાય એટલે ખાલામાંથી અધુર્યું પાણી પી જન્નો, અને ભાડીનું અધુર્યું પાણી આ કંઠમાળા ઉપર હળવે હાથે ચોપડજો આ પ્રમાણે એકવીસ હિવસ સુધી કરજો. એકવીસમાં હિવસે હું પણી અમદાવાહ આવીશ ત્યારે તમારો રોગ નાખું થઈ ગયો હશે.” હયાગુશ્રીએ કહ્યું.

જયંતીલાલ હયાગુશ્રીના શાખાનો સાંભળી રહ્યા; પણ બીજુ ક્ષાળે, એમની આંખમાં આંસુ ઊભરાયા.

“આપ કહો છો ખરા, પણ ડાક્ટરને મને કાલે સાંને જ કહ્યું છે કે, રોગ અસાચ્ય થયો છે. અંદર પણ થયું છે, અને એ પેટમાં જિતરશે એટલે, પછી બયવાની કોઈ આશા રહેશે નહિં.” રહતાં રહતાં જયંતીલાલે કહ્યું.

“જયંતીલાલ ! ડાક્ટરને લકે કહ્યું. પણ હવે તમારો તેસ, ડાક્ટરના પણ સૌથી મોગા ડાક્ટર ભગવાને પોતે હુથમાં લીધો છે. તમે આ પ્રથોગ કરશો એટસે રોગ જરૂર્યાથી જરૂર ભરી જશો; ચિંતા ન કરશો.” હયાગુશ્રીએ જયંતીલાલને પીડી હાથ ઝેરવતાં ઝેરવતાં કહ્યું.

બીજા હિવસે, હયાગુશ્રી ઉમરેઠ પાણ ગયા; અને જયંતીલાલે નવી દવાનો પ્રથોગ શરૂ કર્યો. એમના માત્રપિતાએ લારે વાંદ્યા લીધો અને બીજા હિવસે એમને ડાક્ટરનં ત્યાં પરાણું લઈ ગયા. અને ડાક્ટરને નવા પ્રથોગનો ફરિયાદ કરી.

“જયંતીલાલ ! તમારી કંઠમાળમાં અંદર પણ થયું છે, પાણી ચાપડથ્યો તો વધારે વકરશો—સેપ્ટિક થરો; અને પછી, મારા હુથમાં તેસ નહિ રહે. જો તમારે પાણી ચાપડલું હોય તો, મારા દવામાને આવવાની જરૂર નથી.” ડાક્ટરે તીખા અવાજે કહ્યું.

“ડૉક્ટર સાહેબ! મારી વાત તો એ સાંભળતો જ નથી. તમે નોંધએ તો એને અહીં હવાખાનામાં રાખો, પણ એનો રોગ મરી જાય એમ કરો.” રખુણોડાઈએ કહું. તેમના અવાજમાં ચોષ હતો એને પુત્ર માટે પ્રેમ પણ હતો.

“પણ મારે કુવવું છે, મરી નથી જણું. ડૉક્ટર સાહેબ જે દવા આપશો તે હું લઈશા.” જ્યંતીલાંબ કહ્યું. જ્યંતીલાલના શાખામાં નવી દવાનો પ્રયોગ બંધ કરવાની કોઈ વાત ન હતી, એ કોઈના ધ્યાનમાં ન આવ્યું.

“તો તો ડીક્ઝ.” ડૉક્ટરે કહ્યું: એને પછી એમણે દવા આપો. “જો દવાથી એ દ્વિસમાં પડુ થતું બંધ નહિ થાય તો, પછી ઈકેકશન આપવું પડશો.” ડૉક્ટરે ઉમેર્યું.

દવા લઈની ઘેર આવ્યા. ડૉક્ટરે આપેલી દવાને બાળુએ રાખીને, જ્યંતીલાલે તો નવી દવાનો પ્રયોગ જ ચાલુ શાખો, પિતા-પુત્ર વરંયે એ કારણે રોજ ઉથ શાખાની આપણે થવા લાગી. એમ કરતાં કરતાં થોડા દ્વિસો વીતી ગયા. જ્યંતીલાલે નવી દવાનો પ્રયોગ શરૂ કર્યે સાતમો દ્વિસ આલાતી હતો; ડૉક્ટરે પડુ થતું બંધ ન થાય તો, ઈકેકશન આપવાની વાત કહી તેને પણ ચાર દ્વિસ થઈ ગયા હતા. તેમના પિતા રખુણોડાઈ હવાખાને જવા માટે ચાર જ્યંતીલાલને તાડીદ કરતા હતા, પણ એક યા બીજા બઢુંને જ્યંતીલાલ હવાખાને જવાનું ટાળતા હતા. આપણે રખુણોડાઈ જાતે દવાખાને ગયા.

“ડૉક્ટર સાહેબ! મે થણું કહ્યું; લઠ્યો, પણ જ્યંતી હવે દવાખાને આપવાની ના કહે છે. ગળામાં પડુ થયું છે, એની નિથિતિ આજે કેવી છે, એતો ભગવાન જાણો; મને તો આ બધું વિનાશકણો વિપરીત બુદ્ધિ જેવું લાગે છે. મહેરખાની કરીને તમે કંઈ કરો કે નેચી એ નિયમિત હવાખાનને આવે એને બરાબર હવા કરો. હું તમારા જીહગી સુધી ઉપકાર નહિ ભૂલું. મને આ છોકરા માટે મોટી આરા હતી, પણ ઈંધીર બણે હવે શું થશે?” એટદ્વં કહેતામાં તો રખુણોડાઈની આંખોમાં આંસુ છલકાયાં.

ડૉક્ટર થોડી વાર તો મૂંગા રહ્યા.

“રખુણોડલાઈ ! જે હરદી મારી પાસે ન આવે, અથવા મેં આપેલી ઇવા ન કરે, તો મારાથી કંઈ એની પાસે જવાય નહિ, કે મેં આપેલી ઇવા પીવાની ઝરજ પાડી શકાય નહિ. પિતા તરીકે તમારી લાગણીઓ હું સમજુછું, પણ હું એમાં કંઈ વિશેષ કરી શકું તેમ નથી. પાણી ચોપડાથી પરું ધાણું વધ્યું હુશેઅ ચોક્કસ. તમે ગમે તેમ સમજની પટાવીને એમને અહીં લઈ આવો તો, હું જેઠ તપાનીને કંઈ કરી શકું, હરદી રવેન્છાએ ડાક્ટર પાસે ન જય અને ડાક્ટર કહે તેમ ન કરે, ત્યાં સુધી ડાક્ટર નિર્પાય છે.” ડાક્ટર કહ્યું.

ભારે નિરાશ હુદાયે, રખુણોડલાઈ ઘેર આવ્યા ત્યારે એ વખતે, જ્યાંતીલાલ સાંકટહર રતોન્થી અભિમંત્રિત પાણીના ખ્યાલમાંથી અદ્યાં પાણી એને બાડીનું પાણી કંઠમાળ ઉપર હુલકા હાથે ચોપડી રહ્યા હતા.

“આપુણ ! જરા જુઓ તો ખરા. પહેલાં મને ગળામાં આંગળી અડકે કે તરતજ હુઃખાવો થતો હતો, તે આજે થતો નથી. આ પાણી ચોપડતાં ચોપડતાં મેં એ નથી વખત જરા દખાવી જેયું, કોઈનાંનો હુઃખાવો થચો નહિ. કંઠમાળની ગાડો મેં પહેલાં ગણું હતી ત્યારે નવ હુતી; આજે મેં એ વખત ગણું ત્યારે એક બોડી જણ્યાઈ. તમે જરા જુઓતો ખરા કે ખરેખર શું થયું છે ?” જ્યાંતીલાલે પિતાને કહ્યું.

પહેલા દ્વિવેનજ રખુણોડલાઈને જ્યાંતીલાલની કંઠમાળ ખડુ ધ્યાન-પૂર્વક જેઠ હતી; એટકે, પહેલાં કેવા સ્થિતિ હતી એનો એમને ખરાખર જ્યાલ હતો. “શું જેઉ : મારું કપાળ ? તું હાથે કરીને અમને રડાવવા એઠેછું. લગવાને તને આવી કુણુંદી કયાંથી સૂઝાડી ?” રખુણોડલાઈએ પોતાની જ્યાંયેથી ઊભા થયા સિવાયજ કપાળે હાથ પછાડીને કહ્યું.

“પણ એ આશહ કરેછે ત્યારે નમે જરા જુઓ તો ખરા ! છોકરાને સમજ નહિ પડતી હોય ત્યારે એ તમને કહેતો હશે ને ?” અત્યાર સુધી રેણુની વેહના મૂંગામૂંગા સહી રહેલા જ્યાંતીલાલની બાબે કહ્યું.

રખુણોડલાઈ જ્યાંતીલાલ પાસે આવ્યા. થીતાંથીતાં એમણે જ્યાંતીલાલના ગળે હાથ ફેરબ્યો. પહેલા દ્વિવેનમાં એમને જેવું પરું લાગ્યું હતું

તેવું પરુ લાગ્યું નહિ; સોને એણે હતો, પણ ખાસ આશ્રમની ઘરના તો એક ગાંડ અદરથ થઈ ગઈ હતી તે લાગી.

“પડુ ઓછુ લાગે છે, સોને એણે જણાયછે, પણ એક ગાંડ હેખાતી બંધ થઈ છે, એટલે ઓગળી ગઈ છે, એતે ચોક્કસ કહી શકે તેમ છે.” રણુણેડલાઈએ અચકાતાં અચકાતાં કહ્યું.

“શું એક ગાંડ ઓગળી ગઈ ? સાચું કહો છો ?” જ્યંતીલાલની આજે આતુરસ્વરે પૂછ્યું.

“હા, એક ગાંડ ઓગળી ગઈ છે એ ચોક્કસ. પહેલાં મેં ગાડો ગણ્ણી હતી, નવ હતી; આજે આડ છે.” રણુણેડલાઈએ કહ્યું.

“એટે, પહેલાં કરતાં એની તખીયતમાં સુધારો થયો એમ મનાયને ? જો ભગવાન ! તારી દ્વારાં પાર નથી.” જ્યંતીલાલની બાચે બાંચે હાથ નેડતાં કહ્યું.

રણુણેડલાઈના શાખાને સાંલળીને, જ્યંતીલાલની આંખમાં ફર્ખનાં આંસુ આવ્યાં અને હૈયામાં હિંમત આવી.

“તમારી અને ડાકટરની વાતો સાંલળીને, મારું મન દિધામાં પડ્યું હતું. ભગવાનની કૃપા અને ભાર્યા શુદ્ધના વચ્ચનમાં મને આશાંકાઓ થયા કરતી હતી; પણ તમે જોયું ને બાપુનું ! પાણી અઠવાથી પડુ વધારે થશો અને સેપ્ટિક થયેલો ભાગ વધારે સેપ્ટિક થશો, અનું ડાકટર કહેતા હતા, તે પાણુના રૂપર્થાથી જે સાત દિવસમાં મારી તખીયતમાં આટલો સુધારો માલમ પડ્યો તો એકલીસ હિવસ અંતે, પૂરેપૂરે સુધારો જરૂર થશો, એવો વિશ્વાસ હવે પાડો થાય છે.” જ્યંતીલાલે કહ્યું.

“ભગવાન તારો વિશ્વાસ સાચો પાડો, જવી પ્રાર્થના છે”. જ્યંતીલાલના માતાપિતા બન્નેએ એક સાંદ્રે કહ્યું.

એમ કરતાં ધીરું અઠવાડિયું પૂરું થયું. કંઈમાળની ગાડો જે બાહર દેખાતી હતી, તે હવે દેખાતી બંધ થઈ ગઈ; જ્યંતીલાલે હવે શોડો હલકો ખોરાક પ્રવાહીઝે લેવાનું શરૂ કર્યું. ગળા ઉપર શોડો સોને હતો,

પણ આજુણાનું દ્વારા હતો કે હુખ્ખાવો હતો. તે હુખ્ખાવો મટી ગયો હતો. એટલે, અનિવાર્ય વ્યવહારકાર્ય પ્રસંગે જ્યંતીલાલના માતાપિતાને આતરસુંધા જવાનું થયું ત્યારે, જ્યંતીલાલે એમને જવાની રૂલ પણ આપી.

એકવિસમા દિવસે સવારે વહેલા જીઠીને પૂજાહિક કાર્ય પરવારીને જ્યંતીલાલ જ્યારે ગળા ઉપર પાણી ચ્યાપડવા એડા ત્યારે, એમને પોતાને અત્યંત આનંદ થયો. કાંઈમાળનો રોગ યથાનાં કોઈ ચિહ્ન હેખાતાં ન હતાં. એતો તરતજ મંદિર તરફ દેખયા; પણ મંદિરમાં અંદર ગયા ત્યારે, એમના આશ્રયની અવધિ આની ગઈ. દ્વારાણું શ્રી જણી પાસે, ડાકોરણું સામે હૃદાન્ધે જોખા હતા. વાસેક ભિનિનું પછી જ્યારે દ્વારાણું શ્રી મંદિરની જણી આગળથી બહાર આવ્યા ત્યારે, જ્યંતીલાલ પાછળથી આગળ આવ્યા અને દ્વારાણું શ્રીના વરણોટી પડ્યા.

“એર ! જ્યંતીલાલ ! આવું ગાંડપણું ન કરો. મંદિરમાં સાણાંગ દંડવત્પ્રાણમ તો ડાકોરણુનેજ કરવ જોઈએ. મારા વરણુમાં પડવાથી તો તમે પોતે હોષિન થાવ છે અને અને અને હોષિન બનાવો છો. તમારો રોગ લગવાનની કૃપાથી જડમૂળથી મટી ગયો છે, એ હું જણું છું; એટલા માટે જ હું આવ્યો છું. પહેલાં ડાકોરણુને સાત દંડવત્પ્રાણમ કરો અને પછી કોઢારમાં જઈને તમારો થાળ મેં નોંધાવ્યો છે તેની રકમ આપી આવો. તમારા માતાપિતા આતરસુંધા વ્યાવહારિક કામે ગયાં હતાં તે હુમણું જ વેર પાછાં આવ્યા છે; એ બન્નેને સાથે તેડીને તમે તમારા ડાકોરણને બતાવી આવો. ડાકોરણુના થાળની પ્રસાહી આવે તે તમારા માતાપિતાને પ્રેમથી આશ્રહ કરીને જમાડને અને પછી મને આશ્રમમાં મળજો.” દ્વારાણું એક સાથે જ્યંતીલાલને ઘણી વાતો કહેતાં કહ્યું.

ડાકોરણુને દંડવત્પ્રાણ કરીને, દર્શાન કરીને, જ્યંતીલાલે કોઢારમાં જઈને થાળના અર્થની રકમ ભરી લીધી અને વેર આવ્યા ત્યારે, એમના માતાપિતા એમની રાહ જોતાં એડાં હતાં. માતા અને પિતા બન્નેએ ઊભા થઈને, જ્યંતીલાલના ગળે અતિપ્રેમથી હૃદય ઝેરયો. જણે કોઈ રોગ ત્યાં થયો જ ન હોય, એવી સિથિત જોઈની, એમની આંખમાં હુર્ખનાં આંસુ આવ્યાં. બન્ને જણે “લગવાને લાજ રાખી,” એમ કહીને જ્યંતીલાલને છાતી સરસો દ્વારાની હીયો.

શ્રીડીવાર પછી, ગ્રામે જથું ડાકટર પાસે હવાખાને ગયા. હવાખાનામાં રાખલ થતા પહેલાં, જથું તીવાલે પહેલાંની એમ ગળે રૂમાલ વીઠી લીધો. જથું તીવાલને જોતાં જ, ડાકટરનો કંધાળિન ભલૂકી જાયો.

“જથું તીવાલ ! આટલા બધા દિવસે હું મારી પાસે શા મારે આવ્યા છે ? હું તો જગનું પણ પટમાં જિતરીને પ્રસરી ગયું હોયો; હું તમે મને અપયશનો ટોપડો રોડાંના મારે આવ્યા લાગ્યો છો. પણ, હું હું રૂમાલો કેસ હાથમાં નહિ હવું.” ડાકટરે આપો જોઈ ચઢાવતાં કહ્યું.

“ડાકટર સાહેબ ! હું તમને અપયશ નહિ પણ થશ અપાવવા મારે જ આવ્યો છું. જરા જુઓ તો ખરા, કે મારા કંઠમાળની કેની સ્થિતિ છે ?” એમ કહીને જથું તીવાલે ડાકટરની દી ની રકમ ટેખલ ઉપર પહેલી મૂદી દીધી અને પછી, ગળેથી રૂમાલ કાડી નાખ્યો.

ડાકટરની નજર સ્વામાયિક રીતેજ જથું તીવાલના ગળા તરફ ગઈ. કંઠમાળના રોગનું કોઈ ચિહ્ન ત્યાં દેખાતું ન હતું. એરદે, “આરે ! આ શું ?” એમ બોલીને એ જથું તીવાલની પાસે આવ્યા. એમને તપાસ્યા, ટેખલ ઉપર સુવાડીને તપાસ્યા, ગળું જોયું, પેટ જોયું, ગળાના અને અને પેટના એકસરે ઝોટાયા દીધા. જે વિશ્વારમાં પડી ગયા.

“જથું તીવાલ ! સાચું કહેનો, તમે કયા ડાકટર પાસે હવા કરાવી છો ? તમારો રોગ અસ્થાન્ય અની ગયો હતો; મને તો તમારા જીવવાળી આશા ન હતી. પણ, આજે જેડો છું તો કંઠમાળના રોગનું કોઈ ચિહ્ન તમારા શરીરમાં દેખાતું નથી; આ એક ન માની શક્ય એવી આંખ્યુંકારી ઘટના છે. તમે કોઈ પાસે સાર્વાર કરાવી છો ? એમણે તમને શી શી હવા આપી હતી ? એ ડાકટર કોણું છે ? કયાં રહે છે ?” ડાકટરે એક સામટા પ્રશ્નો પૂછ્યા.

“ડાકટર સાહેબ ! સાચું કહું છું અને એમાં આ મારાં માતાપિતા પણ સાક્ષી છે કે, તમે પાણી ચોપડવાથી મારું સૂત્યુ થશો એવું કહ્યું હતું તે પાણી પીવા અને ચોપડવા સિવાય મેં બીજુ કોઈ હવા કરી નથી. એકવિસ દિવસ સુધી એ પાણીનો પ્રથોગ મારા ગુરુની આશાથી મેં કર્યો હતો; ને પરિશુભ તમે જુઓછો તે આવ્યું છે.” જથું તીવાલે હસતાં કહ્યું.

“તમે કહો છો તે વાત ખીજો કોઈએ કહી હોતો, તેને હું પાગલ ગણુતું પણ, તમે જતે કહો છો એટલે તમારી વાત સાચી માત્રનું હું, પણ, હું જો એવી રીતે કંઈમાગના દર્શને પાણી ચોપડવાનું કહું તો, તેનું તો મરણું થાય; પણ સાચે મારી ભુંડી, વિદ્યા અને પ્રતિષ્ઠાનું પણ નાવાનું થઈ જાય. પણ તમારા એ શુદ્ધ કર્યા રહે છે? કૃપા કરીને તમે મને એમનું દર્શાન ન કરાવો?” ડાક્ટરે આત સ્વરે કહ્યું.

“આજે એમણે અતાવેલા પાણી પ્રયોગનો છેલ્દો હિવસ હોતો, એટલે આજે સવારે જ એ એહો આવ્યા છે. તમારે જો એમનું દર્શાન કરવું હોય તો, ગણું સાડા ગણું વાગે હું તમને તેડવા આવું. કાંદે કહ્યા એ જતા પણ રહે.” જ્યંતીલાલે કહ્યું.

“ધાર્યું સારું, ખીજાં બધાં કામા પડતાં ભૂરીને હું તૈયાર રહીશ. તમે જરૂરથી આવનો.” ડાક્ટરે કહ્યું.

દવાખાનેથી ઘેર પાછા ફરતાં રણુછેડલાઈએ હ્યાળુશ્રીનું દર્શાન કરવાની ઈચ્છા હાખવી. એટલે, પણ જ્યા જીધા આશ્રમમાં આવ્યા, પોતાના પુત્રનો અસાધ્ય બનેલો રે. માત્ર પાણીના પ્રયોગથી મટ્રાડવા માટે રણુછેડલાઈએ હ્યાળુશ્રીના ખૂબજૂણ આલાર માન્યો.

“રણુછેડલાઈ! તમારે આસાર તો લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનો માનવો જોઈએ. જ્યંતીલાલે એમનો આશ્રય કર્યો, એટલે આશ્રિતનું રક્ષણું કરવું એ તો આશ્રયદાતાનું પરમ લક્ષ્ય છે. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પ્રત્યક્ષ હે, તેને જ્યંતીલાલનો આ પ્રસંગ ગેર નક્કર હાખવોછે. ડાક્ટરા અને વૈદ્યો શરીરની દ્વારા કરે છે અને તે પણ ઉપરથિતી અને ઔપચારિક; પણ લગવાન તો પોતાના આશ્રિતના તન, મન અને આત્માની અધ્રી દ્વારા કરે છે, પણ આશ્રિત નિષ્ઠપટ અને શૂરવીર હોવો જોઈએ. તમારા જ્યંતીલાલે શૂરવીરની માઝક આશ્રયધર્મ સાચન્યો છે. જે લાક્ષ્ણ શૂરવીર હોય છે, તેના ઉપર લગવાનની અમીદષી અવશ્ય થાય છે. આજે જ્યંતીલાલે હાકેરણનો થાળ કરાવ્યો છે, તેની પ્રસાહી તમે ભાવથી જમને અને પુત્રને આર્થીવાહ આપોનો” હ્યાળુશ્રીએ કહ્યું.

એ પછી, કોઈ હિવસ જ્યંતીલાલને જગાનો કોઈ હુખાવો થયો નથી.
૩૨

૪૧. કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચનો (૧)

સત્પુરુષો! અને જાની મહાત્માઓનું મૌન પ્રતિકાર ન થઈ શકે એવું દુર્ધર્થ, સબળ અને સૌથી વધુ અસરકારક હોય છે; અનેક શાસ્ત્રો! અને પ્રવચનો કરતાં, એ વધારે સારો ઉપદેશ વધારે સારી રીતે આપે છે. સત્પુરુષો નિશ્ચિત માને છે કે, લગ્નાને ભાગુસને વાણી આપી છે તે, ગમે તે અને ગમે તેમ બોલવા માટે આપેલી નથી; પણ જેનાથી પોતાનું અને ખીજનું આત્મતિક હિત સધાય એવું બોલવા માટે જ આપેલી છે. એ પોકારીને કહે છે કે, જે વાણીમાં, એક યા બીજી રીતે, લગ્નાનના નામને નિર્દેશ અને સંબંધ ન આવતો હોય તે, વ્યર્થ વાણીવિલાસ છે; એટલે, પોતાના અંતરમાં લગ્નાનના નામનું રટણું અખંડ ચાહું હોવા છતાં, સુખ વડે એ ઘણું ઓછું બોલે છે, યા આવશ્યક હોય એટણું જ બોલે છે; છતાં, સુસજ્જનાને એમની વાણીનું શ્રવણ કરવું હોમેશાં ગમે છે. એનું કારણું એ છે કે, એમાં માધુર્ય તો સભર બરેલું હોય છે, પણ તે ઉપરાંત લગ્નાને પ્રસાદ પણ હોય છે. એ જ્યારે બોલતા હોય છે ત્યારે, સાંભળનારાઓને જાણું પરમાત્મા જ બોલતા હોય એમ લાગે છે. એમની વાણી મિત્રાપી હોય છે. પણ, એમાં દુંકમાં ઘણું કહેલું હોય છે. એમની વાણી નીડર અને નિર્બાધ હોય છે; એટલે, એ સાંભળીને જે જીવનમાં ઉતારે છે, તેને પણ એ નીડર અને નિર્બાધ બનાવે છે. એ વાણી, પ્રેમ અને વાત્સલ્ય, સંયમ અને સૌજન્ય, માર્દવ અને વિવેકથી બચેલી, અતિશુદ્ધ અને સર્વાલુચોનું હિત કરનારી હોય છે.

હયાપુશ્રીની વાણી આ પ્રકાની હતી. વિષય અને પ્રસંગ ગમે તે હોય, પણ એ જ્યારે બોલતા ત્યારે, બીજું બધું જ ભૂલી જઈને, જાણું એમને સાંભળ્યાજ કરીએ એવી અદ્ભુત છંઢા સાંભળનારના ભનમાં જાગતી હતી. સુસ અને વિવેકી સાંભળનારના અંતરને આકૃતીને, સ્વપરહિત સાધવા માટે તેને વિચાર કરતો અને કાર્ય કરતો બનાવે, એવી તેજસ્વી એ વાણી હતી. જેટલી સરળતાથી એ તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો કરતા,

એટલીજ સરળતાથી ધર્મ, નીતિ અને જીવનવ્યવહારની વાતો પણ કરતા હતા. સંપ્રદાયના અને સંપ્રદાય ખાસના જે માણુસો એમના ધોગમાં આવતા તે બધાજ, એમની આ શક્તિ અને સિદ્ધિનો મુક્તાકંઈ સ્વીકાર કરતા હતા. જે મહાજાની હોય યા પરમલક્ત હોય, તે વ્યવહારશૂન્ય અને વિવેકલીન હોય છે એવી એક સામાન્ય માન્યતા પ્રવર્તે છે એ મોટી છે, એવાએકરાર એમના સંપર્કમાં આવનાર સૌ કોઈ વિના સંકોચ કરતા હતા. કોઈની નિઃા નહિ, કોઈનું દૈપદર્શન નહિ એવી એમની વાણીમાં વિષયની સરળ અને સીધી, વિશાહ અને મૌલિક, નિષ્પક્ષ અને તલસ્પચી મીઠી રજૂઆત જ રહેતી; શાસ્ત્રો અને પુરાણોની વાતોનો, એ વિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો સાથે એવી રીતે સમન્વય કરી હાખવતા કે, એ વાતો કદ્વના કે કુપડો નથી, પણ સત્ય ઘટનાત્મક પ્રસંગે છે એવો સ્વીકાર સાંલળનારને તરતજ કરવો પડતો હતો. એમની વાણીમાંથી સાંલળનારને નિત્ય નવું જાણું અને સમજવાનું મળતું.

ઈએ આરાધ્ય પરમાત્માની મૂર્તિમાં મનની વૃત્તિને અખંડ જોડાયેલી રાખતા હોવા છતાં, એ મહાજાની હતા, પણ તે સાથીજ લારે જીજાસુ હતા. “પોતે બધું જ જાણે છે અને જગતમાં પોતાને જાણવા જેવું કુંઈજ ખાડી નથી,” એવો અથાલ ઘણા જાનીમહાત્માઓ સેવતા હોય છે પણ, એમણે એવોખ્યાલ કરી સેવ્યો ન હતો. જુહાજુહા સર્જમોં અને સત્યાંશોમાંથી સારતત્ત્વ અહુણુ કરવાની ગુણુચ્ચાહુક વિવેકદિષ્ટ એમનામાં જેવી અને જેટલી પ્રથળ વર્તતી હતી, તેવી અને તેટલી પ્રથળ આજે અન્યત્ર બહુ એછી જોવા મળે છે. આ વિધાનની પુષ્ટિમાં એક પ્રસંગ દ્વાંદ્વાની લાલચ અને રોડી શકતા નથી. જીવનમાં અમુક પ્રસંગોએ માણુસે કેવી રીતે વર્તતું જોઈએ એ અગે પ્રસ્તાવ ધર્મમાં શું કહેલું છે તે જાણવા માટે “કુરાને શરીરીક” જોવાની એક વખત એમને છંચા થઈ. કુરાને શરીરિના ભાવાતરણી નકલ લેવા માટે એમણે એક મોલવી પાસે પોતાના એક શિષ્ય નારાયણુરાવને મોકલ્યા. નારાયણુરાવ સાથે એમણે મોલવીને જે સહેશો કહેવડાયો, હતો તેના શાખાને આજે વર્ષો પણી પણ સુરજનોએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવા અને સમજવા જેવા છે. નારાયણુરાવ મારફતે એમણું ખાસ કહેવડાયું, “જેવા આદરથી અમે ગીતા લાગવતાહિક શાસ્ત્રોને સાચવીએ છીએ અને વાંચીએ છીએ તેવા જ આદરથી કુરાને શરીરિને

સાચવવામાં આવશો; એનું વાંચનકાર્ય પૂરું થશે કે તરતજ, તે સાબાર પરત કરવામાં આવશો.” માલવીએ જ્યારે આ શાખાએ સાંભળ્યા ત્યારે, એમની પ્રસગતાનો પાર ન રહ્યો; ભાવાંતર લઈને એ જાતોજ નાચાયથુરાવ સાથે દ્વારુંશ્રી પાસે આવ્યા; અને પરદર્મના શાખ માટે આવો આદરભાવ દ્વારવા માટે દ્વારુંશ્રીને ખૂબ ખૂબ આલાર માન્યો હતો.

લગવાનના નામનું સંકીર્તન અને કથાવાતાં કરવી, એ જ દ્વારુંશ્રીનું છુણ હતું. એ વારંવાર ખૂબ ગંભીર સ્વરે કહેતા, “ને કોઈ મને લગવાનનાં લીલાધરિતોનાં શાસ્વે વાંચવા આપે અને મની પાસે હરિનામ સંકીર્તન અને કથાવાતાં આપંડ ડર્યાં કરે, અથવા મને કરવા હેતો, શરીરના નિર્વાહ માટે આવશ્યક ગણ્યતા લોજનની હું કહી રહ્યાં કે માગણીન કરું;” એમણે અનેક પ્રસંગોએ અનેક પ્રવચનો કરેલાં છે. પણ, એ પ્રવચનોની નોંધ ને કોઈએ કરી હોય તો તે દ્વારુંશ્રીને વાંચી સંભળાવીને બરાબર હોવા બદલ સત્તાવાર રીતે સમર્થિત કરાવેલી જણ્યાતી નથી. દ્વારુંશ્રીના પ્રવચન વગેરે પ્રસંગો અને ખર્ચની નોંધવહી વર્ષ વાર નિયમિત રણાયેલી છે તેમાં, એવી કોઈ નોંધ (ને હોય તો) એમની પાસે રજુ થયાનો કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી. સત્પુરુષો, મહાત્માઓ તથા મૈટ્રી પુરુષો ને કિર્દ વાત યા પ્રવચન કરે, તે ને એમની પાસે સત્તાવાર સમર્થિત કરાવી દેવાયાં ન હોય તો, તેમાં પાછળથી મનકલિપત વાતો, એમના નામે ક્ષેપક દ્વારા થયાના અનેક પ્રસંગો પહેલાં બનેલા છે—આજે પણ બને છે. અને દ્વારુંશ્રીનાં એ પ્રવચનોનું નિર્દ્દ્રષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે તે સત્તાવાર સમર્થિત થયેલાં છે, અથવા ને તે વખતે જાણ્યાતાં સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે. ને દ્વારુંશ્રીનાં પ્રવચનો તરીકે કોઈ નોંધ રજુ થાય, તો તે સત્તાવાર સમર્થિત થયેલી નથી, એવું માનવું નોઈએ.

એક બીજી વાતને પણ અને ઉલ્લેખ કરવો ચોણ્ય જણ્ય છે : રેવાકંઠા પોલીટીકલ અજનસીમાંથી ડેપ્યુટી પોલીટીકલ અજનટના પરથી નિવૃત્ત થયેલા ઉમરેઠનિવાસી રાવસાહેખ લીલાધરલાઈ નોઈતારામ જઈ પણ દ્વારુંશ્રીના શિષ્ય હતા. નિવૃત્ત થયા પછી, તા. ૧૪-૬-૪૩ થી ૧૮-૬-૫૩ સુધી દ્વારા વર્ષના ગાળામાં એ રેજ, દ્વારુંશ્રી જિમરેઝમાં હોય ત્યારે, દ્વારુંશ્રીને નિયમિત મળતા હતા; અને

કલાકે સુધી શિખભાવે પદ્મો પૂર્ણીને ખુલાસારે હ્યાગુશ્રી પાસેથી ઉપદેશ અહુણુ કરતા. એમણે એની તારીખવાર લગભગ ૩૧૦ પાનાંની નોંધ બપેદી છે. હ્યાગુશ્રીને એ નોંધ વાંચી સંભળાવીને, નોંધ બરાબર છે કે નહિ તેની આત્મી એમણે કરવેલી જણાતી નથી; પણ, એ નોંધ બરાબર હોય તો, તેને ચોખ્ય લાગે તે રીતે ઉપરોગ કરવા માટે, એ નોંધ, પોતે આસ પત્ર લાખીને સહી કરીને, એમણે ઈધ્વરલાલને આપેલી છે. પ્રશ્નો તરફે લાખાયેલી નોંધ પ્રતીતિક્રિયાથી તેમાંથી છૂટક છૂટક વાક્યો-સૂત્રો, “રલ કણિકા” નામે સત્તસંગ્રહીયમાં આપવાનું શરૂ કરેલું છે. આ અંથમાં કેટલાંક પ્રકરણોના અંત, “રલકણિકા” નામે જે સૂત્રો ટકેલાં છે, તે એ નોંધમાંથી સાલાર ઉંડત કરેલાં છે.

હ્યાગુશ્રીના પ્રવચનોમાંથી કેટલાંક એ વખતના ભાસિકો -જેવાં કે “સત્તસં સુધા”, “સુધા” વગેરેમાં જે તે વખતે જ પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે; કેટલાંક પ્રવચનો પ્રસિદ્ધ થયેલાં નથી. અપ્રસિદ્ધ પ્રવચનોમાંથી શ્રી-ગોદ્વારી વિકુલનાથજીની જન્મજયંતી પ્રસંગે આપેલું પ્રવચન આ અંથમાં અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ કરેલું છે. ભાસિકોમાં જે પ્રવચનો પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે તે આજે પણ એટલાંક મનનીય અને આચરણીય છે. તેમાંથી કેટલાંક વાનગી-રૂપે અને સારદૃપે અને તુના પ્રસિદ્ધ કરવાનું ચોખ્ય ધાર્યું છે.

હ્યાગુશ્રી દર વસંતપંચમીના દિવસે, પોતે નયાં હોય ત્યાં, શિક્ષાપત્રી જ્યંતી જીજવતા હતા. શિક્ષાપત્રીને એ લગ્નાન શ્રીનિવામિનારાયણનું વાણીંવડ્ય માનતા હતા; એટલે કે, એને લગ્નાનનું સાક્ષાતું સ્વર્દ્ય જ માનતા હતા. તેથી, પોતાના જીવનની નાનીમોટી સર્વાંગી શિક્ષાપત્રીમાં કહેલી આજી પ્રમાણે છે કે કેમ એની ચકાસણી એ પહેલી કરતા; એટલે કે, શિક્ષાપત્રીને પૂર્ણીને જ પણ એ કિયા કરતા હતા. ઉમરેહ ઉપરંત અમદાવાદ અને વડતાલમાં પણ એમણે ધાર્યાવખત શિક્ષાપત્રી જ્યંતી જીજવેલી છે. અમદાવાદ અને વડતાલમાં જીજવેલી અનેક શિક્ષાપત્રી જ્યંતીઓ-માંથી, વડતાલમાં એક પ્રસંગે અને અમદાવાદમાં પણ પ્રસંગોએ કરેલા પ્રવચનોનો સારાંશ નીચે દર્શાવ્યો છે:

શ્રીનગર સત્તસંગ સેવાસમાજના ઉપકરે સં. ૧૯૮૬ની વસંત-પંચમીના દિવસે, અમદાવાદના શ્રીનિવામિનારાયણ મંદિરના સલામંડપમાં

સવારે આઠ વાગે શિક્ષાપત્રી જ્યંતી જીજવવમાં આવી હતી. સભામાં સમાજના પ્રમુખ પ.લ. શોઠ શ્રી. વાઈલાલ અચન્તલાલ ચીકસીએ (અ.નિ.) શિક્ષાપત્રીનું વિધિપુરસર પૂજન કર્યું હતું. ત્યાર બાદ, પુરાણી આળ-સુંકદાસળાંચે (અ.નિ.), શિક્ષાપત્રી (અન્વયાર્થ દીપિકા દીકાયુક્ત) ચ્રંચનું વાંચન કર્યું હતું. એ પછી, સભામાં સર્વેંમે શિક્ષાપત્રીનું પુરશ્વરણ કર્યું હતું.

ત્યાર બાદ, વે. રા. સં. ગીરજશંકર શાસ્કીએ પરમ લગ્નવહીય શુકલ નાથળુભાઈનું સભાને આગળાણું આપતાં કહું, “આજે ઉમરેઠના પરમ લગ્નવહીય શુકલ નાથળુભાઈ અને પદારેલા છે, તે જેઠી મને અત્યંત આનંદ થાય છે. બાદ્યાવસ્થાથી જ એમની એકની એક રેણી હું જોતો આવ્યો છું. તેઓ પોતાની લુંધગીના ડિમતી સમયનો લોગ આપી, અત્યારના પાત્રિમાત્ર્ય કેળવણી લેતા નવચુવાનેને લગ્નવાનના માર્ગ ચઢાવવાડ્ય “અલયહાન” આપી રહ્યા છે; ને અહીં અમહાવાહમાં પણ એમના સહૃપદેશથી પોષણ પામી રહેલા અંગ્રેજ ભાષુનારા વિદ્યાર્થીઓ સારી સંખ્યામાં છે; ને તેમાંથી ધખાખર. આ સમાજમાં જોડાઈ, સત્તસંગની સેવા કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. જેમના જેવા લગ્નવન્નિષ્ટ, ચારિત્રવાળા ને પ્રતિબાશાળી આખા ઉમરેઠમાં લાયંજ કોઈ ભીજ હુશે, એવું કહેવામાં જરાપણ અતિશયોક્તિ નથી. પોતે શ્રીયજુના સાધમ્યપણ્ણાને પામેલા છે અને અતિશય ઉચ્ચકોટિના સુકલ છે; છતાં, ધખાજ નિર્માની ને સાધુસ્વલાવેચુકત છે. આવા સત્તસંગના દત્તસર્વ સુકલનું, ચા. શિક્ષાપત્રી મહોત્સવ-પ્રસંગે પદારદ્વારું એ, આ સભાને પ્રોત્સાહન આપનારું છે; ને તેથી, આ સભામાં આજે એમની હાજરી છે માટે, શ્રીનગર સત્તસંગ સેવાસમાજને ધન્યવાહ ઘટે છે.”

એ પછી, પ. લ. માણેલાલબાઈએ કહું કે, “હું વડતાલ દેશનો મું કે અમહાવાહ દેશનો, એ લાવના ન રાખતાં અને પદારેલા ઉમરેઠના પરમ લગ્નવહીય નાથળુભાઈ, આ સમાજમાં હર નવમીએ પદારી જેમના જાનનો લાલ આપ્યો, ને સમાજના ગરાયે ચઢેલા વહાયુનું સુકાન પોતાના હુથમાં લેશે, એવી મારી સમાજ તરફથી તેઓ પ્રત્યે આશ્રહારી વિનંતી છે.

ત્યાર ખાદ, હ્યાળું શ્રીએ ને પ્રવચન કર્યું તેનો સાર નીચે સુઝાય છે: સમાજનો શ્રીરવામિનારાયણું ભગવાને સ્થાપિતોજ છે, ને તે સમાજનું બંધારણું, ધારાધૈરણું ધરીને આપણી આગળ મુડી હીધું છે. આપણે કંઈ સમાજ નવો સ્થાપવાનો નથી. અયારે તો આપણે પુરુષોત્તમનારાયણનો દઠ આશ્રય રાખવા પૂર્વક શ્રીલુલુલિપ શિક્ષાપત્રીમાં હથાવેલી સર્વહિત્ય આજાગ્રોતું પાલન કેવીરીતે સહેલાદીથી થઈ શકે એવા હેતુથી, પરસ્પર શરૂ અને પ્રેમ કેળવવાનાં છે; ને તે ધેય પાર પાડવા માટે એકયાની જરૂર છે. મને તેથી જાણવતાં હર્ષ ધાય છે કે અહીં તમે સમાજ સ્થાપિને એકય કેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છો; તેમાં શ્રીજીનો ધણો રજુપો છે. આવા સમાજ સ્થળે સ્થળે સ્થપાય, એવું હું દિચ્છું છું.

ખીજું', વે. શા. સ'. ભગવન્નિષ શાસ્ત્રી જિરનતરાંકરભાઈએ શરૂઆતમાં મારા માટે કે પ્રશાસનના શાખાને કદ્યા તે શાખાને હું બોલ્ય નથી ને તેથી જ એ શાખાને મારે જાણ નથી. (શાસ્ત્રીજી બોલ્યા તે વખતે જ, મારે એમને જવાબ આપવાના નિયાર હતો, પણ શિક્ષાપત્રીની કથા-વાંચવામાં વિલંબ થાય તેથી, હું તે વખતે બોલ્યો ન હતો.) કારણુંકે, હું તો શ્રીજીનો અને સત્ત્સંગનો દાસ છું, ને ઠેડ સુધી-ભગવાનના ધારમાં જતાં સુધી અને એં જઈને પણ, દાસપાણું પ્રાપ્ત કરવાની છંચા રાખું છું. સ.શુ. નિષ્કૃતાનંદસ્વામી કહે છે કે, "દાસના દાસ થઈને જે રહે સત્ત્સંગમાં; લક્ષિત તેની જરી માનીશ, રાચીશ નેના રંગમાં."

ને વળી, શ્રીજીમહારાજ શિક્ષાપત્રી શ્રોદ્ધ ૧૨૧માં કહે છે કે,

"મત વિશિષ્ટાદ્દેન મે, ગાનેકો ધામવેચિત્તમ ।
તત્ત્વ બ્રહ્માત્મતા કૃણસેવામુક્તિબ્રગમ્યતામ ॥

—એ શ્રોદ્ધમાં અધ્યાત્મપે કરીને શ્રીજીની સેવા કરવી એને જ સુધીત કહી છે. અર્થાત્, આપણે તો સાધનકાળમાં ન સિદ્ધદશા પ્રાપ્ત કરીને અક્ષરધારમમાં જઈને પણ, શ્રીજીની સેવા જ કરવાની છે, દાસ જ રહેવાનું છે. શાસ્ત્રીજી કહે છે તેવા શુણો મારામાં નથી, પણ એવા શુણોનું તેઓશ્રી મારામાં આરોપણ કરે છે તો, જેમ અમારા ઉમરેઠ ગાભમાં શ્રીસ્વામિનારાયણું ભગવાને ડલાણું હરિશિંદ્ર નામે નિરક્ષર પ્રાણણું પાસે વેહ બોલાયા

તेम, શ્રીજી સુક કરોતિ વાચાલમ। એ ન્યાયે ભારતમાં નથી છતાં, એ સર્વ હિન્દુશુણો પ્રાસ ડસવશે એવું માની, શાસ્ત્રીજીના શાખાદે આશીર્વાંહદૃષ્ય સમજી માયે ચઢાવું છું. પાદ્ધિમાત્રય દેળવાની લેનાર નવયુવકે સંબંધી શાસ્ત્રીજીએ જે કણું તેવિષે મારે નારણું કહેવાનું છે કે, ભારતમાં એવી શક્તિ નથી, કે જેથી એ બધાને હું અસયદાન આપી શકું; પણ, જે કંઈ શોડું ભારતમાં રૂચો છે, તે ધર્મ ખુરંધર નાચાર્ય શ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ ને નૈષિક પ્રાણચારી સ.ગુ. નિષ્કામાનંદજી તથા ભાગડુણાનંદજી અને ગુણતીતાનંદસ્વામીના શિષ્ય સ્વામી બ.ગમુકુંદસજીની અમીદિષિ અને હિન્દુપ્રેરણાને આલારી છે. વળી, પ્રાસ ડરીને ધ.દુ. નાચાર્ય શ્રીએ મને દૃવનપર્યંત અ બેશું લાલુનારા નવયુવકેને સત્તસંગ ડસવાની આજા કરી હતી; તે પરમાત્માના પુત્રનું હિન્દુપ્રાગ નાલાર સુધી સત્તસંગના પ્રચારકાર્યની સિદ્ધિને અર્થે અલૌકિક રીતે અદ્રાપણે કાર્ય કરી રહ્યું છે.

વળી, માણુલાલબાઈ હર નન્દમીએ સમજમાં આવવાનું આમંત્રણ મને આપે છે, તે હું હવે અધે નીચારું હું ને તે પ્રમાણે, આ સમાજનો લાલ લેવા હું યથાશક્તિનું પ્રયત્ન કરીશ; પરણ કે, શાસ્ત્રમાં કણું છે કે, યજમાંતો આમંત્રણ ન હોય તો પણ, યજનાનયણુનાં હરણાર્થે જવું જોઈએ. તો, તમે તો આ જ્ઞાનજ્ઞમાં મને આમંત્રણ આપે છો, તો હું કેમ ન આવું? આમાં કંઈ આમ વણુની જરૂર ન હોય. પણ માણુલાલબાઈ ધારે છે તેમ, ભારત મનમાં આ વડાલ દેશ ને જ્ઞાનરાચયણુદેવનો દેશ એમ કંઈ પણ જુદ્ધાઈ છે જ નહિ. એકજ શરૂરનો એ (જગતું એને ડાયુ) અંગ હોય, તેમાં વધારે કણું ને એઓહું કરું? જમણી અને દાબી આંગમાં પ્રિય કર્છ ને અભિય કર્છ? આપો સત્તસંગ એ શ્રીજીનું અંગ છે. વડાલદેશ ને અમદાવાદદેશ ઘનને શ્રીજીમહારાજના છે; તેમાં ન્યૂનાધિકપણું હોય જ નહિ.

એટલાક એમ માને છે કે, સત્તસંગમાં ધર્ષણીજ શિથિલતાઃ આવી ગઈ છે, ને તેથીજ 'પાલ' પનકાં તથા બીજાન અન્ય એનો લાલ લઈ રીકા કરે છે. પણ, એટલું તો ચેષ્ટક્ષ માનવું કે 'લરકન સિવાય ભરકન હોય જ નહિ!' અમારે ત્યા ઉમરેમાં દ્વારાં શાર્દ્રાંધીના શંકરાચાર્યની

ગાતીના આચાર્ય માધવતીર્થે આપણા સત્તસંગીએનાને એટો રીતે ઘણી જ કન્ડગત કરી, પણ એ ઉપાધિશી સત્તસંગીઓની કોઈ થઈ. પ્રથમ ને એકના હતી તેથી વિજ્ઞેષ પ્રમાણમાં એકતા કેળવાઈ ને સત્તસંગીઓમાં ઘણીજ મહુભતા આપી. સત્તસંગીએનાનું સંગઠન થવા પણ્યું ને આપણી શિક્ષાપત્રી ડેઠ કાશીલેના પટિંતા-મહામહેષાયાયેના હાથમાં જતાં સલા લરાઈ, શાચાર્ય થયો. અને સુકૃતકંઠ શિક્ષાપત્રીના વૈહિકપણુંની પ્રસિદ્ધ થઈ. માટે આ સત્તસંગ હિવ્ય છે; ને આચાર્ય, અદ્ધારી, સાધુ, પાર્ષ્વહ ને ગૃહસ્થ હરિસંક્રતો સર્વ શ્રીલુનાં અંગ છે. શરીરના એક અંગને વિકાપણ પ્રાસ થાય, તો શરીર અપણ કહેવાય; તેમ, આપણી પ્રગતિ સાજી કયારે થઈ કહેવાય કે જયારે શ્રીલુનો દદ આશ્રય રાખવાપૂર્વક દરેક પોતપોતાના ધર્માં સમજુને, પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને શ્રીલુની આજા પ્રમાણે વર્તના થઈ જય તો જ. (સત્તસંગ સુધ્યા સં. ૧૬૮૬ પૃ. ૩૭૨ થી ૩૭૫).

વડતાલમાં સં. ૨૦૦૫ વરસંતપંચમીના હિવસે, દ્વારુંશ્રીએ એ અભ્યાસે પ્રથમ રામપ્રતાપભાઈના બંગલામાં, અને પછી હરિમંડપમાં એ એ સ્થળે પ્રવચન કરેલું, તેનો આર નીચે પ્રમાણે છે:

વડતાલમાં નાશયષુભેલ એટલે રામપ્રતાપભાઈના બંગલામાં હર્ષન કરીને, પછી ગાતોકચુ, “આ અદ્ધરથામ તુલ્ય વૃત્તાલયમાં શ્રીલુભિનારાયણ ભગવાને આજે આ હિવસે મધ્યાહ્ન સ્વર્મયે, વસંતપંચમીને ઉત્તસ્વ કરી શ્રીલુભિનારાયણનું યથાનિધિ નહાપુણ કરાવી, એક હજ્વર થાણણે જમાદી, ઇક્ષિણ્ણ આપી. અપરાહ્ન સમયે, સમયજનોતું મારે કાંઈ હિત કરવું જોઈએ, એવો સંકલ્પ કરી, આ સ્થળે (એટલે રામપ્રતાપભાઈના બંગલે) એકાંતમાં શિક્ષાપત્રી લાભદાનો આરંભ કરેલો. પોતાના જમણ્ણ હાથ સમા શુક્રમુનિ પાસે કર્યા અદ્ધીયો કલમ મંગાવી, જમણ્ણ સાથગ ઉપર કાગળ, પણી ઉપર રાખી, ડાખા હાથથી પકડી, જમણ્ણ હાથમાં કલમ લઈ, શિક્ષાપત્રી લાભેની. શ્રીલુંશે અપરાહ્નકણે શિક્ષાપત્રી ઉણી માટે શિક્ષાપત્રી પઠનપાઠન, વાંચન, પુરાંતરખુ ઇત્યાદિ સર્વ મંગળકાર્ય અપરાહ્ન કરોણ થવું જોઈએ. આ હડીકત સુખ્ય કેઢારી તથા ધ્રુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીએ પણ માન્ય રાખી હરેક

વખે અપરાહ્નાણે શિક્ષાપત્રી પૂજન, પાઠ વગેરે કરવાનું રાખવા છન્દિધા દશાવિલી; પરંતુ, ધ. ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રી અત્રે વિરાજતા નથી અને સુખ્ય કોડારી પણ બહારણામ છે, જેથી તેનો અમલ આ વખે થઈ શક્યો નથી. પણ, ભારી સહભિલાષા છે કે, આવતી સાલથી ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી મહારાજ તથા સુખ્ય કોડારીશ્રી જરૂર અપરાહ્નાણે જ શિક્ષાપત્રી મહોત્સવ ઉજવાનો પ્રયાંધ કરશે. આ નથાનમાં ધર્મકુળના આગમન પર્યાત, શ્રીજી નિવાસ કરી રહેતા; પરંતુ, ધર્મકુળ આવ્યા પછી, “હરિમંડપ,” શ્રીજીને એકાંતસ્થળ લાગવાથી પસંદ હુદ્દું, જેથી, તેમાં નિવાસ કરવાનું રાખેલું. અનાહિમુક્ત સ.શુ. પ્રેમાનંહસ્તવામીએ કીર્તનમાં “પ્રેમાનંહ કહે બંગદે ગયા ભગવાન” તે અન્ન રામાત્પાદાઈનો બંગદો. આપણાં તો પરમલાઙ્ઘ છે કે, શ્રીજીએ જે સ્થળો ને કે સમયે શિક્ષાપત્રી લાભી, તે જ સ્થળમાં તે જ સમયે, શિક્ષાપત્રી જ્યાંતી મહોત્સવ ઉજવીએ છીએ. આ સ્થળે શિક્ષાપત્રી દેખન શોભા આશેઝું વખ્ય વતી શ્રીજીની મૂર્તિ પદ્મરાવી છે, જેથી તે સમયની લીલાનું આપણને નમરણ થાય છે. મારું તો એવું માનવું છે કે, સભામંડપ કરતાં પણ શિક્ષાપત્રી મહોત્સવ તો આ સ્થળે જ ઊજવાનો જોઈએ. શિક્ષાપત્રીનો ગીતવાચ સંવાહનપૂર્વક વર્ણયોડા કાઢી, આ સ્થળે તેમજ હરિમંડપ, જ્યાં શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રી શોધી, તે બન્ને સ્થળે શિક્ષાપત્રી પદ્મરસ્વવી જોઈએ.” (સુદ્ધા સં. ૨૦૦૫ વખ્ય ૨૨ અ. ૪, પૃ. ૬)

એ પછી, હરિમંડપમાં પદ્મારીને ત્યાં કે પ્રવન્તન કરેલું, તેનો સાર નીચે સુખ્યાં છે:

આ તો હિન્દુ અલૌકિક, રમ્ય અને શાંતિહાથી સ્થાનક છે. આ સ્થળમાં એસી ધ્યાન કરે તો, ધ્યાન નલાળ સિદ્ધ થાય. આ સ્થળે, શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રી શોધી. અનાહિમુક્ત સ.શુ. નિત્યાનંહસ્તવામી કેવા પ્રભરવિદ્ધાન પણ ભૂલ ન કાઢ્યા. સુધુપોત્તમનારાયણની ઇતિમાં ભૂલનો અવકાશ કયાંથી હોય? ત્યારબાદ, તે શિક્ષાપત્રી દેખની આઠ નકલો. કરાવી, આઠ હિયામાં રહેલા ભક્તજનોને મોકલાવી અને તે તે ભક્તોએ તેની ઘણી નકલો. કરાવી, પોતપોતાની પાસે રાખી. શ્રીજીનું “શિક્ષાપત્રો પ્રવર્તકઃ” નામ છે; તે શ્રીજીએ આ સ્થળેથી શિક્ષાપત્રીની પ્રવત્તિનો પ્રચાર કર્યો. આ સ્થળ તો શિક્ષાપત્રીનું મૂળ, પ્રબ્રહ્મસ્થાન કહેવાય. બીજે તે તે મૂળનાં

શાખા પ્રશાખા પ્રસરેલાં; માટે આ સ્થળે પૂજન વગેરે કરે તો બધે પહોંચે. આટલો પ્રસ્તાવ કર્યા પછી, દરેક લડતજનો-મુસુકુજનો જે હરિમંડપમાં એકનિત થયા હતા, તેમણે શિક્ષાપત્રીનું પુરક્રિય કર્યું. તે પછી તેઓ-શ્રીએ નીચે પ્રમાણે માહાત્મ્ય કહ્યું: “મદ્વયમિતિ મદ્દાળી માન્યેં પરમાદરાત્ત-મારી વાણી માટું સ્વરૂપ છે, એમ પરમ આદર થકી માનવું,” એવું શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રીમાંન જણ્યાંયું છે. શિક્ષાપત્રી એ તો શ્રીજીની મૂર્તિ; શ્રીજીએ મહિરોમાં મૂર્તિએ પદ્ધરાવતા પહોંચાં શિક્ષાપત્રી પદ્ધરાવેલી. કદ્વાણુને અર્થે શાખમાત્ર હશે તે અધારું હોઢન કરી, શ્રીજીએ આ શિક્ષાપત્રી લખી છે; શિક્ષાપત્રી તો સારનું પણ સાર છે. શ્રીજીના સર્વ સિદ્ધાંતોનું હોઢન શિક્ષાપત્રીમાં છે. શ્રીસત્સંગિજીવનનો પણ સાર શિક્ષાપત્રી છે. આ હિન્દુભાઈ માટે શ્રીજીએ આજા કરી છે: “અમારી લખેલી જે શિક્ષાપત્રી તેનો પાઠ અમારા આશ્રિત જે ત્યાણી સાધુ તથા પ્રદ્યમારી તથા ગૃહસ્થ બાઈ લાઈ સર્વે તેમણે નિત્ય કરવો; અને જેને લખુતાં ન આવડતું હોય તેણે નિત્યે શ્રવણ કરવું અને જેને શ્રવણ કરવાનો યોગ ન આવે તેણે નિત્યે શિક્ષાપત્રીનિ. પૂજા કરવી, એવી રીતે અમે શિક્ષાપત્રીમાં જ લખ્યું છે. માટે, એ નાણુભાંથી જેને હેર પડે તેણે એક ઉપવાસ કરવો, એમ અમારી આજા છે....” (વચનામૃત ગાડા અ.મ. ૧).

શ્રીજીની હિન્દુ આજાએનું નિત્ય રમરણ રહે, અને તે પ્રમાણે આપણે પ્રમાદરહિત થઈ, વર્તન કરી શકીએ તે હેતુથી, શ્રીજીએ હરિજીયાત આવો આદેશ આપેલો છે. શિક્ષાપત્રીનું વાંચન કેવી રીતે કરવું તેનો પણ મોટા પુરુષો વિંબક શીખવતા. શિક્ષાપત્રીનો પાઠ કરવો તે એકલા શ્વોઙ કે એકદો અનુવાદ-એકલું ભાષાંતર ન વાંચી જતાં, શ્વોઙ તથા તેના અર્થનું સંઘર્ષ નારણ થાય તેવી રીતે પાઠ કરવો જોઈએ. વળી, મનમાં ન વાંચતાં, અર્થની સારીરીસે સ્કૂરણ્યા થાય તે પ્રમાણે રૂપી, ઉચ્ચસ્વર, ધીમેધીમે વાંચન કરવું અને તે વખતે એવો હિન્દુભાવ રાખવો કે, શ્રીજી સાજ્ઞાત્ એવેં છે, આજા કરે છે અને હું તે વચન ધારણ કરું છું એવી ભાવના રાખી, એકાંગ મનથી, શિક્ષાપત્રીની આજાએ ધારણ કરવી.

શિક્ષાપત્રી વાંચી તે પ્રમાણે વર્તન કરવું જોઈએ. રસોઈકરી, જરી શકાય નહિ; કેળ રોખી, કેળાં ડાકોરજીને ધરાવાય નહિ; આંધો, રોખી, કેરી ડાકોરજીના થાળમાં ઉપયોગમાં લેવાય નહિ; એ બધું જેમ શ્રમમાત્ર

છે, તેમ શિક્ષાપત્રીને પાઠ, શ્રવણ, પૂજન, પુરશ્વરણ કરીએ, ને જ્યાંતીઓ જોજવી છૂટા પરીએ, પણ તે પ્રમાણે શ્રીજીના સિદ્ધાન્તો વર્તનમાં ન ભૂકાય, તો તે બધી ડિયા નિર્ણયક ને અમભાગ છે. કે કે બીજખણ થાય, સંચાર થાય, પણ વર્તન વિતાનું વાંચન નેશ લજવનારાએ લેવું થઈ જાય છે. શ્રીમહાબાગવતનું વચ્ચન છે: “એ ગૃહસ્થ થઈને કિયાનો ત્યાગ કરે, પ્રદ્યમાણી થઈને પ્રદ્યમાણીવતનો ત્યાગ કરે, તપસ્વી (વાનપ્રસ્થ) થઈને જામમાં વાસ કરે અને સંન્યાસી થઈને શનિદ્રિયોની લોડુપતા—ઈનિદ્રિયોની આસક્તિ રાખે, એ સર્વે આશ્રમોનું નાટક કરનારા જીવણા....” (શ્રીમહાબાગવત સ્ક્રિપ્ટ. ૭, અ. ૧૫ શ્લો. ૩૮-૩૯). તેવી જ રીતે, શિક્ષાપત્રી વાંચી સાંલળી, પૂજન પુરશ્વરણ કરી, તે પ્રમાણે વર્તન ન કરે, તો તે અકલપણાનું નાટક લજવનારા જ કાઢી શકાય. શિક્ષાપત્રીમાં ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજથી આરંભી, ત્યારી ગૃહસ્થ, બાહુભાઈ સર્વેના ધર્મ કહ્યા છે તે પ્રમાણે વર્તન થાય તાજ, શિક્ષાપત્રી જ્યાંતી મહોત્સવ જોજવ્યો સાર્થક લેખાય. શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તન કરે, તેને જ્યવહારે હુંઅ આવે જ નહિ, આદેશકમાં પરલોકમાં એ પરમસુખ પામે. શ્રીજીનું તો, ધર્મ, અર્થ, કામ ને માટે, એ ચારે પુરુષાર્થની સિદ્ધિ પામશે એવા આદીવાહ આચાર્યા છે; પણ, એ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તન ન કરે તેને “કુમુદ્વિવાળા” અને “સંપ્રદાયમાંથી બહિરૂંઘ” કહેલા છે; એટલું જ નહિ પણ, આદેશક પરલોકમાં મહાકષ્ટ પામશે, એવું પણ કહી જીધું છે. આપણા સંપ્રદાય તો, વર્તનને: સંપ્રદાય છે. મુસુકુ જે પ્રથમ આવે તેને, તેથી, “વતમાન” આપવામાં આવે છે. માટે, શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તન થાય તોજ, આપણે શિક્ષાપત્રી જ્યાંતી મહોત્સવ જોજવ્યો યથાર્થ કહેવાય. (સુધા સ. ૨૦૦૫ વર્ષ ૨૨, અંક ૪, પૃષ્ઠ ૬ થી ૮).

સ. ૨૦૦૬માં અમહાવાદના શ્રીસ્વામિનારાયણ ભાઈના સભા-મંડળમાં શિક્ષાપત્રી જ્યાંતી લજવચારમાં આવી હતી. ધ.ધુ. આચાર્ય-શ્રી મહારાજ મૂળી પદારેલા હોવાથી, ગાહી ઉપર શ્રીજીમહારાજના મૂર્તિ પદરાવેલી હતી. પ્રથમ પ. લ. માણેલાલાઈએ શિક્ષાપત્રીનું પૂજન કર્યું, પ્ર. અક્રમાનંદજીએ શિક્ષાપત્રીનું વાંચન કર્યું; સભામાં સર્વેએ એ પછી શિક્ષાપત્રીનું પુરશ્વરણ કર્યું. પછી, શિક્ષાપત્રીને શ્રીજ-

મહારાજની પ્રતિમા સાથે ગાંધી ઉપર પદ્મસંહિતાને આરતી ઉત્તારવામાં આવી હતી. તે પછી, હ્યાળું શીંગે પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સારનીયે પ્રમાણે છે:

પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એમ જે પ્રકારની ઉપાસના છે; તેમાં આપણે તો પ્રત્યક્ષ પરમાત્માના ઉપાસક છીએ. શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને, સર્વને પ્રત્યક્ષ નયનગોચર વર્તી, નૃનાટ્ય વિસ્તારી, પોતાના પ્રેમી એકાતીક લક્ષ્ણને સુખ આપી, અવાંતર અર્ધર્મનો નાશ કરી, ભાગવતધર્મનું સ્થાપન કર્યું. પોતાનું અવતારકાર્ય સમાસ થતાં, હુર્ગપુરને વિષે એકાંત સ્થળમાં વિચાર કર્યો. “આ ગૃથીમાં પ્રાદુર્ભાવ પામી, મારે જે કાર્ય કરવાનું હતું તે સર્વ સંપૂર્ણ કરી હોયું છે; તથાપિ, લવિષ્યમાં થનારા મારા આશ્રિતો માટે મારે કંઈ કરવું જોઈએ. વળી, હું ભૂતલથી અંતધાન થતાં, મારા લક્ષ્ણજીનો—મારા આશ્રિતો આવવંખન વિનાના થઈ જશે, માટે મારે તે સર્વેના હિત માટે કંઈ કરવું જોઈએ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી સર્વ લુલબિતાવહ રણ સંકદ્ય કર્યા. તેમાં પ્રથમ (૧) મંહિરો કરાવી, તેમાં મારી પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરું, કે જેથી, મારા સ્વરૂપનું ધ્યાન ઉપાસના મારા સમાશ્રિતો કરી, પુરુષાર્થ ચતુર્દશ્ય પ્રાસ કરી શકે. આવો વિચાર કરી. આહીં અમદાવાહમાં તથા લુજમાં શ્રીનિરનારાયણદેવ, વડતાલમાં શ્રીદુનિક્ષિપ્ત મહારાજ, લદ્ભીનારાયણ-દેવ વગેરે, ધ્યાલેશામાં શ્રીમહનમોહનદેવ વગેરે, શુનાગદમાં શ્રીરણ્ણાંદજ શ્રીનીકિમદ્જ તથા શ્રીરાધારમણુ, વગેરે, અને ગાંધુરમાં શ્રીગોપીનાથજી વગેરે, પોતાનાં સ્વરૂપો સ્થાપન કર્યાં. (૨) થીને સંકદ્ય ધર્મવંશમાં આચાર્યપદ સ્થાપવાનો કરી કૃતે જાનાન મુક્તિ : ॥ એ કે લોયાના સાતમા વચ્ચનામુતમાં કદ્યું તે પ્રમાણે, શુરૂપરંપરાગત અવિદ્યિન શાન પ્રાપ્ત કરવા ધર્મવંશી આચાર્યોની સ્થાપના કરી અને (૩) સિદ્ધમુક્ત શતાનંદમુનિ પાસે પોતાનાં લીલાચ્યદ્રિ તથા માહાત્મ્યથી ગુંથેલા સત્તસંગિ-જીવન નામે અંધ તૈયાર કરાવ્યો. અને શિક્ષાપત્રી સંસ્કૃતમાં (પોતે) રચી, એ શિક્ષાપત્રીમાંજ શ્રીલુંએ કદ્યું છે કે, “નદૃપમિત મદ્ગાળી માન્યેવ પરમાદરાત्” : —મારી વાણી મારું સ્વરૂપ છે; અર્થાતું, શ્રીલું પોતાની વાણીઝે સદ્ગુરૂ પ્રત્યક્ષ છે. સામાન્યતા: ગત થયેલાઓની-પરોક્ષ થયેલાઓની જયંતી ઊજવામાં આવે છે; પરંતુ આજે આપણે જે જયંતી ઊજવીએ છીએ તે સદ્ગ

પ્રત્યક્ષ શ્રીજીસ્વરૂપ શિક્ષાપત્રીની જ્યંતી છે; જેથી આપણુંને અમૃતપૂર્વ
આનંદ થંબો જોઈએ; અને તે ઉજવવા આપણે એકનિત થયેલા છીએ,
તે સર્વ ખરેખર મહાભાગ્યશાળી છીએ, એમ માનવું જોઈએ.

આ શિક્ષાપત્રી શ્રીજીએ સ્વયં લખી અને તેના આરંભમાં
સ્વધર્મ, ભાગવતધર્મનું રક્ષણ કરનારા, શાસ્ત્રસમન શ્રીમદ્ભારત્યાણુની
રમૃતપૂર્વક રૂડા આશીર્વાદ સર્વ સમાચિતિને આપ્યા, રમદૃષ્ણાદિ
અવતારોએ રાવણાદિ અને કંસાદિ અસુરોનો નાશ કર્યો; જ્યારે, આ
વાગતે, શ્રીજીએ અસુરોમાં રહેલા આસુરી સંપત્તિનો નાશ કરી, શુદ્ધ
ભાગવતધર્મનું સ્થાપન કર્યું; અને આશીર્વાદ આપ્યા તે પણ ભાગવતધર્મનું
રક્ષણ થવા વાસ્તે જ આપેલા છે (શિક્ષાપત્રી પ્રોફેસાડ. ૬). વળી શિક્ષાપત્રી
લખવાનું પ્રયોજન વિચારાતાં શ્રીજીએ કહ્યું: “આ શિક્ષાપત્રી લગ્યાનું જે
કારણું હે તે સર્વ તેમણે એકાથમને કરીને ધારવું” (પ્રોફેસાડ. ૭). કોઈપણ થથ
વાંચતા પહેલાં, તેના પ્રયોજનનો વિચાર કરવો જોઈએ; તેવી જ રીતે, શ્રીજી
આજા કરે છે કે, આ અમારી લખેલી શિક્ષાપત્રીના પ્રયોજનનો વિચાર
કરી, એકાથમને તેમાં લખેલી આજાઓ ધારવી. આપણે તો, શિક્ષાપત્રીનાં
યશોગાન ગાઈ, શૂદ્ધ પદીએ છીએ; પરતુ, તેમન કરતાં, શિક્ષાપત્રીનું
સાચા ભાવે સેવન કરવું જોઈએ. શિક્ષાપત્રીમાં કહેલી હરેક હરેક આજા-
ઓનું પાદન કરવું જોઈએ. શિક્ષાપત્રી તો અમૃત છે. મને યાદ છે, પહેલાં
અમહાવાહમાં મગનભાઈના દ્રુવાનું પાણી વાગ્યાતું. અને “મગનભાઈનાં
મીઠાં પાણી” એવી કહેવત પ્રયત્નિત થયેલી; પરતુ, તેની ડેવળ વાત
સાંભળવાથી તૃપ્તા જરૂરી નથી; અને કુધાતુર હેઠળ તે ડેવળ અન્નની વાર્તા
કરે તેથી ભૂખ ટળતી નથી. તેમ, અમૃતસમાન શ્રીજીની આજાઓનાં યશો-
ગાન ગાઈ શૂદ્ધ પડવાથી, સાચ્ચે આનંદ આવતો નથી; પરતુ, તે મ્રમાણે
વર્તાન કરવાથી જ તેનો સાચ્ચે આનંદ અનુભવી શકાય છે. ઉપવાન્ની
મનુષ્ય જેમ જેમ જમતો જાય તેમ તેમ, આસેઓસે ભૂખ ટળતી જાય,
અને આનંદ આવતો જાય; તેમ શિક્ષાપત્રીની આજાઓ આપણે જેમ જેમ
પાળતા જઈએ, તેમતોમ શ્રીજીના સ્વરૂપનો હિન્દ્ય આનંદ આવતો જાય
છે અને જન્મમરણ સંસ્કૃતિનું દુઃખ હુર થતું જાય છે. જે શિક્ષાપત્રી
પ્રમાણે વર્તાન મન, કર્મ વચને કરે છે, તે આ બોડ પરસોકમાં ક્રયાર્થ્ય
દુઃખી થતો નથી. શિક્ષાપત્રી તો “સર્વ જીવહિતાપહુ” છે: સત્તસંગી અને

સત્તસંગી સિવાયના જે કોઈ એતું સેવન કરે છે, એ પ્રમાણે વર્તન કરે છે, તે આ દોક પરલોકમાં પરમસુખ પામે છે. ધ.કુ. આચાર્ય મહારાજાની શ્રીથી લઇ હરેક ત્યાગી ગૃહસ્થ બાઈબાઈ સર્વોચ્ચ, શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તન કરવાનું છે; અને એ પ્રમાણે જે વર્તન કરે છે, તેને જ શ્રીજીના સ્વરૂપનું સુખ ને શ્રીજીની ભૂતિનો આનંદ આવે છે. આજે શિક્ષાપત્રી જ્યાંતીના પરમપવિત્ર હિવસે શ્રીહરિણુ શ્રીસ્વામિનારાયણુંહેઠને પ્રાર્થના કરીએ કે, આપણને એ પરમકૃપાળું પરમાત્મા, સર્વને શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તન કરવાનું બાળ આપે (સુધા સ. ૨૦૦૬, વ. ૨૩, અ. ૪, પૃ. ૩૦-૩૧).

તં. ૨૦૦૭ની વસંતપંચમીના હિવસે, અમદાવાદના શ્રીસત્તસંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમમાં દ્વારા શ્રીએ શિક્ષાપત્રી જ્યાંતીની જીજવણી કરતાં, જે પ્રવચન કરેલું હતું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:

આજનો જન્મજયંતી હિન જગતભરમાં સર્વ ભાટે અને વિશેષ કરીને સત્તસંગીમાત્ર ભાટે, હિવ્ય આનંદનો પ્રસંગ છે; કારણ કે, પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીસ્વામિનારાયણ જાગ્નાને આજે વસંતપંચમીના શુલ્હને સ્વહસ્તે ઉવમાત્રાના આત્મતિક કર્યાણું ભાટે, સર્વ સરછાસોનું દોહન કરી, શિક્ષાપત્રી લખી છે.

શાખ અને અર્થને નિયમ વંબંધ છે; શાખનું તત્ત્વ અર્થમાં રહેલું છે. શાખ આકાશની તનમાત્રા છે; પરંતુ, જે વાણી પુરુષોત્તમ નારાયણના સુખમાંથી નીકળે છે તે પરાવાણી છે -તેજના પ્રવાહદ્રષ્પ છે, અર્થમાત્રા શ્રૂપ છે, પ્રકૃતિ પુરુષ થકી પર છે. વેદ વિરાટનારાયણના સુખમાંથી નીકળ્યા, પરંતુ, શિક્ષાપત્રી તો સ્વયં પુરુષોત્તમ નારાયણના સુખકુરમાંથી બહાર આવી, એટલું જ નહિ પરંતુ શ્રીજીએ સ્વયં સ્વહસ્તે તે લખી. શ્રીમહદ્ભગવદ્ગીતા, શ્રીકૃપા જગવાનની વાણી અરી, પરંતુ, તે વ્યાસનારાયણે અંથસ્થ કરી; જ્યારે, શિક્ષાપત્રી તો સ્વહસ્તે શ્રીજીએ લખી.

શ્રીમહદ્ભગવદ્ગીતામાં “શાખ” અજ્ઞ છે, એવું જાણવેલું છે, અર્થાતું, એ પરમાત્માનો શાખ જે પરાવાણી છે, તે અજ્ઞદ્રષ્પ છે. પરમાત્મા અજ્ઞ-પરઅજ્ઞ છે; જેથી, એમની વાણી એમના અંગર્દ્ય હોઈ, અજ્ઞદ્રષ્પ છે; પરંતુ, આ હિવ્યવાણી હરેકના અનુભવ બહારની વસ્તુ હતી-પરોક્ષ હતી, જેથી પરથક પરમાત્મા શ્રીસ્વામિનારાયણ જગવાને આ ભૂતલ ઉપર

પધારી, જીવો ઉપર નિષ્કારણ કૃષુ કરી તે વાણી અનુભવગમ્ય—પ્રત્યક્ષ કરી. દોયાના સાતમા કચનામૃતમાં શ્રીજીએ ધનિદ્રિયો, અંતઃકરણથી પર જીવસત્તા તદાશ્રિત અનુભવ જાનથી જીવની સુકિત થાય છે, જેલું જાણ-વેહું છે. પ્રકટ પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ જાનથી જ જીવનો મોક્ષ થાય છે, અને કૃતે જ્ઞાતાનું સુકિ : ।—એ મહાબાક્યનો પણ એજ અર્થ છે. પરમાત્મા પોતાના હિન્દુધાર્મભાંથી આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લે છે, ત્યારે તેમના સ્વરૂપનું યથાર્થજ્ઞાન સત્તસંગ સિવાય થઈ શકૃતું નથી. જેમ આપણું જીને છે ત્યારે મા, આપ, આઈ, કાડા, માઝા, વગેરે શકૃતો તેની પાસે જોલાવાય છે પણ, તેનું તેને યથાર્થજ્ઞાન હોતું નથી; એતો જ્યારે તે તે સગપણુના સંખ્યાંધનું અનુભવજ્ઞાન થાય છે ત્યારે જ, તે શકૃતોનો એરો અર્થ સમજે છે; તેમ પરમાત્માના સ્વરૂપનું સત્તસંગદી અનુભવજ્ઞાન થાય છે ત્યારે જ, જીવનું આત્મતિક કલ્યાણ થાય છે. અર્જુનનું અશ્વરાત્મક નરોત્તમન નર હતા, તેવી રીતે જ્યાસનારાયણે મહાભારત (જ્યક્કાવ્ય)ના આરંભમાં સ્તુતિ કરી છે:

“નારાયણ નમસ્કૃત્ય નર ચૈવ નરોત્તમમ्” ।

છતાં, આ દોકભાં મનુષ્યભાવનું આવરણ આજ્યું, કેદી વિષાદ થયેં. પરમાત્માએ પોતાના સ્વરૂપનું હિન્દુદર્શન આપી, અનુભવ સંક્ષાતકાર કરાયો ત્યારે, શરણાગતિ લીધી ને એવેટે કલ્યું : “કરિય વચન તવ —તમે જેમ આજ્ઞા કર્યો તે પ્રમાણે વર્તન કરીશ.” અર્જુનનું જ્યારે અનુભવજ્ઞાન થયું, ત્યારે તેમનો મોહ નિવૃત્તિ પામ્યો ને પરમશાંતિ થઈ. એ અનુભવજ્ઞાન પોતાના આશ્રિતોને કરાવવા પુનુરોત્તમ નારાયણનું અશ્વ-ધાર્મભાંથી પોતાના અનાદિસુકૃતા સાથે આ પૃથ્વીની ઉપર પધારી, જીવોના આત્મતિક કલ્યાણનો ધૂરંધરમાર્ગ પ્રવતોંયો છે.

પુનુરોત્તમ નારાયણે જીવોના આત્મતિક કલ્યાણ માટે, મહા-મહિંદ્રો લૈયાર કરાવી, તેમાં પોતાના નરનારાયણ, લક્ષ્મીનારાયણ આદિ સ્વરૂપો પદ્મશાંખાં કે ક્ષેત્રી, ઉપાસના-લક્ષ્મિતમાર્ગમાં જીવો પ્રવતોં, પરંતુ, જેવી રીતે રથનાં એ પૈંડા હોય, તેમ ઉપાસના સાથે આ જાનની પણ પ્રવૃત્તિ કરવા માટે સ્વસ્વરૂપ શિક્ષાપત્રી પાતે સ્વહરૂતે લખી. આ શિક્ષાપત્રી ધમતરંશી આચાર્ય, સુકુદાનંદાદિ અધ્યાત્મારી, સુકૃતાનંદ આદિ સાધુ, મધ્યારામ લદુ આદિ ગૃહસ્થ સત્તસંગી, તથા સધવા વિધવા સર્વ બાઢિઓને

ઉદ્દેશીને લખી જેમાં ધર્મ તેમજ નીતિ એ બન્નેનો સુમેળ સાધ્યો. અર્થાત, ને શિક્ષાપત્રીનું પાલન કરે, તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં પરમસુખ પામે. વળી, તેમાં તત્ત્વજ્ઞનોનો પણ સાર, જેવી જ્ઞાન ભાવામાં ગુંઘેલો છે કે, ગમે તેવો મુખુષ્ણુ તેને સહેલાઈથી સમજુ શકે.

વડતાલમાં શ્રીજી વસંતપંચમીના હિવસે, અપરાહ્ન સમયે નારાયણ-મહેલ, ને રામપ્રતાપલાઇના અંગલા તરીકે એણાણાય છે ત્યાં, એકાન્ત સ્થળમાં ભિરાજમાન થયા. તે વખતે, મારે સમગ્ર આધ્રિતજ્ઞનોનું હિત કરવું જેઠ્યો, એવો સર્વશુદ્ધિતાવહુ સંકલ્પ કરી, શિક્ષાપત્રી લખવાનો નિશ્ચય કર્યો. હું આ પૃથ્વી ઉપરથી અંતર્ધીન થડ તે પહેલાં મારે આ આધ્રિતો તેમજ લાવિજનોના કલ્યાણ માટે અણંધ કરવો જેઠ્યે તેવું વિચારી, શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રી લખવાનો આરંસ કર્યો. તે વખતે, જમણા સાથી ઉપર, તેને લખવાની પાટી ઉપર રાખેલા કાગળો મૂકી, ડાઢા હાથથી અહણું કરી, જમણા હાથમાં કલમ લઈ, શિક્ષાપત્રી લખવાની શરૂઆત કરી. વડતાલમાં હસ્તિમંડપમાં શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રી શોધી; વિદ્ધાન સંતોને શોધવા કલ્યું, અને એક લૂલ શોધી કાઢે તેને પોતાના થળની પ્રસાદી આપવા જણ્ણાવ્યું; પણ, પુષુષોત્તમ નારાયણ, નેમનામાં લૂલનો અવકાશ નથી, તેમની કુનિમાં ક્યાંથી ભૂલ શોધી કાઢે? આનું સવિસ્તર વર્ણન સિદ્ધસુક્ત શાલાનંદસુનિએ મોદ્દાંથી શ્રીસત્તસંગ્રહિતન પ્રકરણું ૪, અંધ્યાય ૪૭માં કરેલું છે. શિક્ષાપત્રી લખ્યા પણી, શ્રીજીએ તેની આડ પ્રતો કરાવી, આડે હિસામાં રહેલા પોતાના આધ્રિતો પ્રત્યે મોકલાવી; અને તે તે ભક્તો તે પત્રિકાને શ્રીજીની ભૂતિની જેમ પૂજુ પરમ આનંદ પાંચા. અને તે પ્રમાણે સર્વેંએ વર્તાવનો નિશ્ચય કર્યો. આવી નિષ્ઠારણ કૃપા કોઈ અભતારે કરી હોય, એવું જાણુવા મળતું નથી. શ્રીકૃષ્ણએ દે ગીતાનો ઉપદેશ અજું નણુંને આપ્યો, નેને આસળુંએ અંધરથ કર્યો; જ્યારે, આ શિક્ષાપત્રી તો શ્રીજીએ સ્વયં લખી; એટલું જ નહિ પરંતુ, ભૂતિઓની જેમ પ્રતિષ્ઠા કરે, તેમ શિક્ષાપત્રીની પણ મહામહિરોમાં સ્થાપના કરી. પુષુષોત્તમ નારાયણ શિક્ષાપત્રીનું અમૃતતનો કુંભ, લુંબેને અમર કરવા-આત્મતિક કલ્યાણ સિદ્ધ કરવા સ્થાપન કર્યો છે. હવે, આપણું એટલું જ કંઠંય અવશેષ રહે છે કે, આપણે તે અમૃતતનું સેવન કરી-શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તન કરી, આપણો મોક્ષ સિદ્ધ કરી દેયો.

શિક્ષાપત્રી તો શ્રીજીની પરવાણી છે. તેમાં કેવળ જુતિ રમૃતિના ધર્મો કે નીતિનું શાન છે એમ નહિ; પરંતુ, શ્રીજીના મુખમાંથી નીકળેલી અપૌરુષેય વાણી હોઈ, તેના પાનેપાને ભાગવતધર્મો ભરેલો છે. તો, આપણે તે પ્રમાણે મન, કુર્મા, વચ્ચને વર્તવાને આદોચ રાખવો; અને સવારથી સાંજ સુધી કેટલી આજાઓનું પાલન થયું તેના પર અખંડ દદ્ધિ રાખી, થવા પામેલી ક્ષતિ માટે પ્રાર્થના કરી પ્રાયશ્ચિત્ત માગવું જોઈએ. આ શિક્ષાપત્રી શ્રીજીના મુખમાંથી નીકળેલ હોઈ હિંય નિર્ગંધુ છે; અનું જે શુદ્ધભાવે સેવન કરે, તે પણ નિર્ગંધુ થાય છે.

આ વાણી હિંય અને નિર્ગંધુ હોઈ; તેને અન્ય ધર્મશાસ્ત્રો કે અન્ય નીતિઅંધોના પુરાવાની અપેક્ષા નથી. ધર્મશાસ્ત્રો કે નીતિઅંધો રચનારા મહુબિંદ્યો અથવા તો મુનિઓ હશે પણ આ શિક્ષાપત્રીના લેખક તો, સ્વયં પુરુષોત્તમ નાસાયણુ છે. તો, જેમ, “‘ગીતા સુગીતા કર્તવ્યા’ નો આદેશ છે, તેમ શિક્ષાપત્રીને પણ આપણે તે પ્રમાણે વર્તન કરી, ‘‘સુગીતા’’ કરવી જોઈએ.

“સાક્ષાતું પુરુષોત્તમનાસાયણુ સહભાનં હસ્તવામી પોતે મારા આત્મતિક કુલ્યાણુ માટે, મને આ વચ્ચેના કહે છે’, એવું ધારી, શ્રોક તેમજ અર્થ એ બન્ને સારી રીતે સ્કૂરાયમાન થાય તે પ્રમાણે, તેનો હંમેશાં પાઠ કરવો જોઈએ, ને તે મુજબ વર્તન થયું જોઈએ. આ શિક્ષાપત્રીનું પૂજન, શ્રવણ, વાંચન, પઠન, હંમેશાં કરવાની આજા ગઢા છેદલા પ્રકરણુના પહેલા વચ્ચનામૃતમાં શ્રીજીએ કરી છે, “‘અમારી લખેલી શિક્ષાપત્રી તેને પાઠ અમારા આધિત જે ત્યારી સાધુ, પ્રક્ષયારી, ગૃહસ્થ બાધભાઈ સર્વો’ તેમણે કરવો, અને જેને લખ્યતાં ન આવડતું હોય, તેણે નિત્યે શ્રવણું કરવું, અને જેને શ્રવણું કરવાનો ચોગ ન આવે, તેણે નિત્યે શિક્ષાપત્રીની પૂજા કરવી, એવી રીતે અમે શિક્ષાપત્રીમાંજ વખ્યું છે. માટે, એ નાભમાંથી જેને હેર પડે તેણે એક ઉપવાસ કરવો.” જ્યારે એનો પાઠ કરવો ત્યારે એવો વિચાર ન કરવો કે, આ આજા બીજાને માટે છે; પરંતુ, એવી સવણી સમજણું અહુણું કરવી કે, આ ઉપદેશ મારા માટે છે. આ જીવનો એવો સ્વભાવ છે કે, જે જે ઉપદેશ સંભળે તે બીજ ઉપર ઉતારે! જેમ ટિકિટ લઈ ગાડીમાં એસ્થી જાય, તે પોતાના ઈન્ધિત

સ્વયે જઈ શકે છે; તેમ, શિક્ષાપત્રીની આજાઓ પાળવાથી લગ્બાનના ધામની પ્રાસિ સહેલાઈથી થઈ શકે છે.

જે કોઈ સુસુધુથી શિક્ષાપત્રીની આજાનું પાલન કરવામાં શિથિલ વર્તાનું હોય તો, તેણે જગ્યા ત્યાંથી સવાર સમજુ, આજથી જ પ્રતિશા બેચી કે, હવેથી હું શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વત્તન કરીશ. જેમ ભૂખ્યો માણ્યુસ હોય તે જેમ જેમ જમતો જાય, તેમ તેમ, તેની ભૂખ નિવૃત્ત થાય, અને આસે આસે આનંદ આપતો જાય; તેમ, જે આ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તન કર્યો, તેનું અજાન ટળાનું જશો, અને તેને સુખ, શાંતિ ને સંપર્તિ પ્રાપ થતાં જશો, સત્તસંગમાં (સંપ્રદાયમાં) બીજાની શિથિલતા સામે ન જોતાં, આપણે શિક્ષાપત્રીની આજા દઢતાથી પાળીશું તો, આપણુને સત્તસંગને હિંદ્ય આનંદ પ્રાપ થશો. શ્રીજી ગઠડા પ્ર.પ્ર. ૨૦મા વચનમૃતમાં કહે છે : “જે જોનાર પોતાને જોતો નથી, તેજ અજાનીમાં અતિશય અજાની છે.”

શિક્ષાપત્રીનું જન્મસ્થાન વૃત્તાલય (વડતાલ) છે, એટલે આ હિવસે, બની શકે તો હરેકે ત્યાં જઈ, આ ઉસવ જેજવ્યો જોઈએ અને તે પણ અપરાહ્ન કાળે, એટલે બધેર પછી પાછલા પહોરે જેજવ્યો જોઈએ,

શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રીના આરંભમાં વામે યસ્ય સ્થિતા રાખા । એ શ્રોકુથી, મધ્યમાં સ શ્રીકૃષ્ણ પરત્રહું । એ શ્રોકુથી, અને અંતમાં નિજાશ્રિતાના સકલાર્તિ હન્તા । એ શ્રોકુથી, પોતે પોતાના સ્વરૂપનું સમરથું કરી, સ્વાશ્રિતોને અભયવચન આપેલું છે; “શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે જે વર્તશો, તેના ધર્મ ભાગ નિવૃત્ત પામશો; તેના ધર્મ સંબંધી તથા અકિત સંબંધી નિયમો સુરક્ષિત રહેયો; ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થશો; અને પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીસ્વામિનારાયણ લગ્બાન તેનું આ લોકને પરલોકમાં ભંગળ કરી, પરમસુખ આપશો. (સુધા સં. ૨૦૦૭, વ. ૨૪, અંક ૬, પૃ. ૧૧ થી ૧૪.)

૪૨. કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચનો (૨)

અમદાવાદના શ્રીસ્વામિનારાયણ મંદિરમાં, અમદાવાદ સત્સંગ સેવા-સમાજના ઉપકર્મે, દ્વારુશ્રીએ શ્રાવણ માસની અમાવાસ્યાને દિને, ચાતુર્માસિમાં આશ્રિત સત્સંગીએ, રોજ પણતા હોય એ નિયમો ઉપરાંત વિશેષ નિયમ ધારણું કરવાની શિક્ષાપત્રીમાં આજા કરેલી છે, એ આજાનું રહુસ્ય અને ઇતિહાસ પ્રવચનદ્વારા સમજાયો હતો; તેને સાર નીચે અમાણે છે :--

શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને ચાતુર્માસના નિયમોમાં વિશેષ આઠ નિયમો સ્વસ્વરૂપ શિક્ષાપત્રીમાં ખાતાથી છે ને તેમાં પણ “વિલોઃ કથાયા : શ્રવણમ् ।—લગ્નાનની કૃથાનું શ્રવણું કરવું,” તે પ્રથમ નિયમ કહેકેલે છે. ચાતુર્માસિમાં વિશેષ નિયમ રાખવા, તપ પરાયણ રહેવું, વત વગેરે કરવાં, એવી જે આજા કરી છે, તે ધર્મી મનનીય છે. પૂર્વે સત્તું બુગમાં નાડીજંધ નામના અસુરનો સુર નામે દીકરો હતો, તેણે ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરી અદ્ધાને પ્રસંગ કર્યા; પ્રદ્ધાએ વરદાન આપ્યું કે, “દેવોથી તારો વધ નહિ થાય.” પ્રકૃતિથી તે ઉદ્ઘત હતો ને વળી અદ્ધાનું વરદાન મળ્યું અટલે અત્યાંત ઉદ્ઘત થઈને ઈન્દ્રાહિ હિંગાળોને જીતી લઈ, તે તે સ્થાનેમાં પોતાના હિંગાળોની ચોજના કરી. દેવોએ અસહ્ય ત્રાસ પડવાથી, અદ્ધાની શરણાગતિ લીધી; અદ્ધાએ તો મુરદાનવને વરદાન આપેલું, એ શું કરે? અદ્ધા, શંકરને સાથે લઈ દેવોથી અતુસરતા શ્રીનારાયણની પાસે ગયા. ક્ષીરસાગર, જેમાં શ્વેતદીપ છે, તે લગ્નાનના નિવાસસ્થાનને પામી, તપ-પરાયણ થઈ, લગ્નાનની સર્વેંદ્રીય આરાધના કરી; લગ્નાને દર્શાન દીધાં. ભગવાને તે દૈત્યને હથ્યવાનો સંક્રિપ્ત કરી દેવોની સાથે તે મુરદાનવની ચંદ્રાવતી નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો અને પાંચઅન્ય નામનો મહાશાંખ વગાડ્યો. ભગવાન અને મુરદાનવનું તુમુલ બુધ ચાલ્યું. અદ્ધાનું વરદાન સત્ત રાખવા, ભગવાને મનુષ્યચિત્ત્ર કર્યું. તે જાણે પરિશ્રમ પાઞ્ચા હોય તેમ, બદ્દીવનને પામી સિંહવતી શુક્રમાં પ્રવેશ કર્યો ને ચોગનિદ્રા સ્વીકારી.

સુરહાનવ પણ ભગવાનની સાચેના વેરતું સમરથું કરતો કરતો, ભગવાનની પાછળ પાછળ બાર ચોજન વિસ્તારવાળી અને એકજ નીકળવાના દ્વારવાળી તે શુદ્ધમાં ચેડો.

તે સમયે, ભગવાને વિચાર કરો કે, અદ્ધારું વરહાન આ હૈત્ય પાર્યો છે, માટે હેવેથી એનો વધ નહીં થાય; તેથી તેના વધનો બીજો ઉપાય કર્યું. ભગવાનના સંકલ્પથી તે વખતે, ભગવાનની એકાદશ ધર્મનિર્ણયોના તેજ-માર્થી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઈ; તે કન્યાને જોઈ, તે અસુર વ્યાદુણ થઈ ગયો, ને તેતું ઇય જોઈ “તું મને વર” એ પ્રકારની માગણી કરવા લાગ્યો. કન્યાએ કહું: “ને મને શુદ્ધમાં લુંને, તે મારો પતિ થાય”, એવી મારી પ્રતિજ્ઞા છે. સુરહાનને મોહાંધ થઈ, શુદ્ધ કરવા હા પાડી; પણ, એને વિચાર ન રહ્યો કે, કન્યા શુદ્ધમાં મરી જશે તો હું વરીશ કોને? ને હું મરી જદ્ધા તો કન્યાને વરશે કોણું? શુદ્ધમાં સુરહાનવનું મસ્તક તે કન્યાએ ખડગે કરીને કાગી નાખ્યું, નેથી હેવો સંતુષ્ટ થયા, ને ભગવાન પણ હથ્યે પાર્યા. ભગવાનની પાસેથી વરહાન પામી, તે કન્યા આ લોકમાં એકાદશી નામે વિષયાત થઈ.

આ પ્રમાણે વિષયુભગવાન પણે વરહાન પાર્યા પછી, લક્ષ્મીજીની માર્દિક, ભગવાનના એક અંગમાં નિવાસ પામવાની ધૂનિધીથી, તપર્વત્યા કરી-શેવેતદીપમાં સો વર્ષ સુધી વોર તપ કર્યું. તેની અક્ષિત તથા તેના તપથી પ્રસન્ન થઈ, ભગવાને વરહાન માગવા કહ્યું. ત્યારે એવ્યાં: “લક્ષ્મીજીની પેડ મને આપના એક અંગમાં નિવાસ આપો”. તે સાંભળી ભગવાને કહ્યું: મારા અંગોને મધ્યે અહુદા અથવા અંગ અંગ લક્તપરાધીન મેં નિવાસપણે કરવી દીધાં છે—કટિ થકી નીચેનું અંગ ગરુડજીને, વક્ષઃસ્થળ લક્ષ્મીજીને, બાહુ ચક્કાહિ આચુંનાને, કર્ષું કુડળોને, સુણ સરસ્વતીને, મસ્તક સુકુટ્ટને—આ પ્રમાણે સર્વને નિવાસપણે નિયત કરેલાં છે; હવે અવશોષ રહ્યું છે તે તમને આધું. આજનો હિવસ આધાર માસના શુક્લ-પદાની એકાદશીનો; તો, આ હિવસથી મારા નેત્રસ્થાનમાં ચાર માસ સુધી તમે વાસ કરો. હે તપદિવિન! હરેક વર્ષે ચાતુર્માસમાં અર્થાત, આધાર સુદ ૧૧ થી કાર્તિક સુદ ૧૧ સુધી ચાર માસ મારા નેત્રમાં તમને ધારથું કરી, હું ક્ષીરસાધરમાં શથન કરીશા. આ સમયે, મારા લક્તાજીનો ચારમાસ સુધી વિશેષ નિયમો લઈ પ્રતાચરથું કરી,

તપપરાયણ વર્તશે. ભગવાન ચોડી ગયા પછી, બદ્રિકાશ્રમમાં તથા શ્રેતદીપમાં સર્વસુકૃતો પણ ચારમાસ સુધીની તપપરાયણ રહેવા લાગ્યા. અક્રોટા, સુનિજ્ઞનો, હેવો વગેરેચે પણ ભગવાનના વિરહને લીધે તપપરાયણ રહેવા માંડયું; ચાતુર્માસ વ્યતીત થતાં જ્યારે કાર્તિક શુક્લ એકાદ્શીના દિવસે ભગવાન ચોગનિદ્રામાંથી જાગ્યા, ત્યારે ભગવાનના પાર્થેહો, સુનિઓ, હેવો વગેરેચે તે નિમિત્તો ઉત્સવ ઊજીયો.

શ્રીલુચે પણ ચા શાસ્ત્રપ્રાલિકાનુસાર, ચાતુર્માસમાં વિશેષ નિયમ ધારણું કરવાની આજા કરેલી છે. વૃત્તાલયમાં કથાની પૂર્ણાંહુતિ કાર્તિક પૂર્ણિમાના દિવસે થાય છે, જે સમયે ધ.ધ. આચાર્ય મહારાજશ્રી સુપ્રથ-શ્રેતા તરીકે અંથની તેમજ વક્તાની પૂજન વગેરે કરે છે. અહીં, પરપરાગત પ્રશ્નાલિકા પ્રમાણે, આજે વક્તાનું તથા અંથનું પૂજન વગેરે થયું છે પરંતુ, તેથી એવું ન સમજશું કે, કથાની પૂર્ણાંહુતિ થઈ ગઈ, કથા તો ચાહું જ રહેશે; માટે, હરેક જણે સભામાં સમય પ્રમાણે આવી, કથાવાર્તાનું અવણ કરવું. જેમ પણ જોગન વેવામાં આવે ને તે સારીપેઠે પાચન થાય તો શરીરને પુષ્ટિ આપનાર થાય છે, તેમ કથાવાર્તા માટે પણ સમજવું. શ્રીલુ પ્રતિપાદ્ય શ્રીવાસુદેવ માહાત્મ્ય નામના અંથમાં ધર્મહેવે ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં, ભગવાનની કથાનું માહાત્મ્ય કહેલું છે:

“કથા ત્વદીયા ભવપાશમીત્રની. સુધેવતાપત્રયતપ્તદેહિતામ् ।

અનેક જન્માઘ ચ પાપદ્વારિણી, તનોતિ ભક્તિ વચનતવોજસા ॥

—હે ભગવન ! તમારી કથા સંસારદ્વય પાથમાંથી—જન્મમરણ ને સંસ્કૃતિમાંથી સુક્રિત આપનારી છે; અધ્યાત્મ, અધિભૂત ને અધિદૈવ એ ત્રિવિધતાપથી તરીકે ગયેલા હેહધારીઓને સુધા એટલે અમૃત તુલ્ય, ને અનેક જન્મના પાપના હળવેહળવાઓને હરનારી છે; એટલું જ નહિ પરંતુ, તમારા સ્વરૂપનું જે જ્ઞાન તેને, અને તમારા સ્વરૂપને વિષે જે લક્ષિત તેને અનાયાસે વિસ્તારનારી છે” (અચાર્ય ૧૫, શસ્ત્રોક્ત ૫.).

શ્રીલુ પણ કહે છે કે, સુમુક્ષને ઉત્કૃષ્ટ ગુણુની પ્રાપ્તિ થાય તેનું કારણ શું છે ? તો, ભગવાનની કથાવાર્તા સંભળ્યામાં જેને કેટલી પ્રીતિ, તેને તેણેલો જગતનો અભાવ થાય, તથા કામ, કોધ, બેલાદિક દોષનો નાશ થાય; અને જેને કથા વાર્તામાં જેને આણસ હોય તેની કોરની

એમ અટકળ કરવી જે, “એમાં મોટા ગુણું નહિ આવે.” શાસ્ત્રમાં નવ પ્રકારની લક્ષિત કહી છે, તેમાં શ્રવણું લક્ષિતને પ્રથમ ગણી છે. માટે, જો શ્રવણું લક્ષિત જેને હોય તો, પ્રેમલક્ષણું પર્યાત સર્વો લક્ષિતનાં અંગ એને પ્રાપ્ત થશે (વચનામૃત ગઢા અ. પ્ર. ૨૪).

શાસ્ત્રમાં એવું વિધાન કરેલું છે કે, જ્યારે શ્રીમદ્ભાગવતની કથા થાય ત્યારે શ્રેતાચોચે એવી લાભના કરવી કે, એ અંથ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, ને વક્તા વ્યાસજીનું સ્વરૂપ છે; પણ, કથારેખ અંથને વિષે કે વક્તાને વિષે પ્રાકૃતભાવ ન પરઠયો. તેમ, આપણે પણ એવો હિન્દુભાવ કાયમ રાખી, કથાનું શ્રવણું કરવું જોઈએ. શિક્ષાપત્રી-ભાષ્ય કે સત્તસંગ્રહિતન અંથની કથા શ્રવણું કરતા હોઈએ ત્યારે, તે અંથ સાક્ષાત્ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનનું સ્વરૂપ છે ને વક્તા સુત્રત સુનિતાનું સ્વરૂપ છે, એવી લાભના રાખવી જોઈએ. આજે જે અંથનું તેમજ વક્તાનું પૂજન થયું તે, ઠેડે અક્ષરધામમાં શ્રીલુણું જ પૂજન થયું છે. શ્રીહરિણું કહે છે કે, જે લક્ષતજ્ઞ જે વસ્તુ ભગવાનને અપણું કરે છે, તે તે વસ્તુ ભગવાનના ધામને વિષે હિન્દુરૂપ થાય છે, ને તે લક્ત હિન્દુરૂપ થઈને તેને પામે છે (વચનામૃત ગ. પ્ર. પ્ર. ૭૧). આ સભાને અને અક્ષરધામમાં સભાને અંક્તા છે: અનાહિમુક્તત સ.ગુ. ગોપાળાનંદસ્વામીએ અમારા ઉમરેઠ ગમમાં આનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવેલો. સ્વામીએ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાભાષ્ય સંપૂર્ણ લખ્યું તે નિમિત્તો ત્યાં અંથની પૂજન વગેરેના મહોત્સવ ચોજવામાં આવેલો. સ્વામીના પરમ કૃપાપાત્ર કેશવદાસજીને સમાધિ કરવી અક્ષરધામમાં મોકદ્યા, ને સ્વામીએ પૂજાઓયું કે, આ મહોત્સવ નિમિત્તો જે પૂજન વગેરે થયું તે અક્ષરધામમાં શ્રીલુણે તથા મુક્તોને પહોંચયું કે નહિ? સમાધિ-માંથી કેશવદાસજી પાછા આવ્યા અને જલ્દીઓયું કે, શ્રીલુણી તથા મુક્તોની પૂજા થઈ છે, પણ અનાહિમુક્તત સ.ગુ. મુક્તાનંદસ્વામી એકલે અપૂર્ણ રહ્યા છે. સ્વામીએ તપોસ કરી તો, મુક્તાનંદસ્વામીના એક શિષ્ય બાંડારમાં સેવામાં રોકાયેલા તેમની પૂજન કરવાની રહી ગયેલી; તે સંતતું પૂજન કરી, અનાહિમુક્તત સ.ગુ. ગોપાળાનંદસ્વામીએ કરીથી કેશવદાસજીને સમાધિમાં મોકદ્યા, તે વખતે મુક્તાનંદસ્વામીનું પૂજન થયેલું હતું. આ પ્રમાણે, અક્ષરધામમાં સભાને અને આ સભાને એકતા છે. આવો પરમ-

આવ રાખી કથાવાર્તા સંભળવી, અંથની તેમજ વક્તાની પુલ કરવી; પણ, કથારેય આ હિન્દુસભાને વિષે પ્રારૂપસાવ પરડવો નહિ.

જેમ આ સલા હિન્દુ છે તેમ, આપણું અંથો પણ હિન્દુ છે. શ્રીજીનો કહે છે: “મારી વાણી માટું સ્વરૂપ છે.” શિક્ષાપત્રીના ફરેઝ-ફરેક શ્રોક અતિશય હૈવતવાળાને અમલકારી છે: “કાર્યનું સહસા કિચિત્ત - વિચાર્યાં વિનાનું કાંઈ કાર્યનું કરવું”, તથા “રાજા અને રાજના માણુસ સંઘાથે વિવાદ ન કરવો”; તેમ જ, “જે સ્વીને રાજને પ્રસંગ હોય, તે ખીને પ્રસંગ ન રાખવો”, ઇત્યાદિ જે સૂચા શ્રીજીએ ઉપદેશોલાં છે, તેની પાછળ તો આચીન અને અર્વાચીન મોટામેટા ધતિહાસો રહેલા છે. શ્રીજીનાં વચન નિકાળાયાધિત છે ને સર્વ દુષ્પણિતાવહું છે. એ પ્રમાણે વર્તન કરે તેજ સુઅભી થાય, ને એથી વિરુદ્ધ વર્તન કરતાર અવસ્થ દુઃખી થાય.

“સચ્છાસ્થાણાં સમુદ્ધર્ય, સવેણ સારમાત્મના।

પત્રીય લિખિતા નૃણામશીષ્ટફલદાયિની॥ (શિ. શ્રો. ૨૦૪)

-સર્વ સંધારોનો સાર મેં મારી દુદ્ધિએ કરીને ઉદ્ધારિને, આ શિક્ષા-પત્રી મેં લાગી છે, તે સર્વ મતુષોણે અભીષ્ટકણ આપતારી છે.” લગ્બદ્ધ-ગીતા તો શ્રીદુર્ઘણ લગવાને અનુંનને કહી, પણ શિક્ષાપત્રી તો સ્વયં શ્રીજીએ લાગી છે; તે શિક્ષાપત્રી તો વૃત્તને સ્થાને છે, સારનું પણ સાર છે.

વ્યાસજીએ વેહના વિભાગ કર્યાં, પુરાણાં રસ્યાં, પણ એમને અંતેથ ન થયે. સરસ્વતી નહીના તટે ‘શાસ્યાપ્રાસ’ નામના આશ્રમમાં અશાંત ચિત્તવાળા વ્યાસજી વિચાજમાન હતા ત્યાં, નારહણુ આવ્યા; અસંતોષ અને અશાંતિનું કારણ વ્યાસજીએ પૂછતાં, નારહણુએ કહ્યું: “તમે અંથો ધર્માં રસ્યા, પણ મતુષોના આત્મ તિક કલ્યાણ માટે કંઈ પણ કર્યું નથી; જેથી તમે વાસુદેવ મગવાન ને તેમના લક્ષ્ણોનો યશ જેમાં હોય એવો શ્રીમદ્ભાગવત નામનો અથ રચો, તો તમને શાંતિ થાય.” પુરાણો વગેરે હૃથને ડેકાણે છે, ને શ્રીમદ્ભાગવત નવનીત (માધ્યાણ)ને ડેકાણે છે. વ્યાસજીએ વેહાર્યનો સર્વસાર, પુરાણો વગેરેનું સાચું રહુસ્ય, શ્રીમદ્ભાગવતમાં આણ્યું; એટલે, એ અંથ નવનીતને સ્થાને છે. પણ, સિદ્ધ મુક્ત શતાનંદમુનિએ સત્સંગિજીવન અંથ કર્યો તે તો ધતને સ્થાને છે. લગવાનના થાળમાં વિવિધ પઢવાનો ધરાવવાં હોય તો તે માખણુથી ન થાય, પણ

ધૂતની આવશ્યકતા રહે; તેમ, આત્મતિક કલ્યાણનો સુગમ અને સરળ ઉપાય તો સત્તસંગિજીવનમાં છે, ને શિક્ષાપત્રી તો સત્તસંગિજીવનના હૃદય સમાન છે. અંબરિય રાજના રક્ષણ માટે તો એક સુદર્શનચક મૂકેલું, પણ આ વળતે શ્રીભુજે શિક્ષાપત્રીના ૨૧૨ શ્વેતો, તે ૨૧૨ સુદર્શનચકો આપણી રક્ષણ માટે મૂકેલાં છે.

શ્રીભુજે આ પૃથ્વી પર પ્રકટ થઈ, અધર્મસર્ગનો મૂળમાંથી ઉચ્છેદ, કરી, લાગવતધર્મનું સ્થાપન કર્યું. એક હિવસ હર્ષપત્તનમાં નિવાસ કરી રહેલા શ્રીહરિણુએ એકાંત સ્થળમાં એસાને, પોતાના પ્રાહુર્ણાવના પ્રયોજનનો વિચાર કર્યો કે, અવતાર ધારીને મારે જે કાર્ય કરવાનું હતું તે સર્વ સંપૂર્ણ કરી હોય છે; તથાપિ લાવિજનેના હિત માટે, તથા આ પૃથ્વી પરથી અંતર્ધાન થતાં મારા સર્વ આશ્રિતો અવલભન વિનાના ન થઈ જય તે હેતુથી, મારે કંઈ અવશ્ય કરવું જોઈએ. શ્રીભુજે સર્વજીવહિતાવલી વધુ સંકલ્પો કર્યાં: “રહસ્યો ગુડસકલ્પો હરિમદિરકારક: ।”—આ પ્રમાણે સિદ્ધમુક્ત શતાનાં હમુનિએ સર્વમંગળસ્તોત્રમાં ગાયેલું છે. પ્રથમ (૧) મહામંહિરે તૈયાર કરાવી તેમાં પોતાનાં સ્વરૂપ તથા પોતાનાં અન્ય અર્થાસ્વરૂપો પદશરૂવાં; (૨) લાગવતધર્મના રક્ષણ માટે તથા અકિનમાર્ગની પરિપુષ્ટિ માટે આવશ્યક એવો દીક્ષામંત્ર, તેની શુદ્ધિ માટે શુદ્ધ ધર્મવંશમાં આચાર્યપદ સ્થાપન કરવું; (૩) સિદ્ધમુક્ત શતાનાં હમુનિ પાંસે પોતાનાં લીલાઅર્થરિત્રોનો મહાઅંશ—સત્તસંગિજીવન તૈયાર કરવવો. જેમ કેવી વીલ કરે, ને તેનો અમલ પણ પાતે જ કરે, તેમ શ્રીભુજે પોતાના લીલાવિશ્વરૂપ શુદ્ધસમયમાંજ આ ત્રણે સંકલ્પો સત્ય કરી, કૃતકૃત્યતા દરાંબી, આત્મતિક કર્યાણનો ધુરંધરમાર્ગ પાછળ અવિનિષ્ઠાન રાખ્યો. પૂર્વે થયેલા બીજા અવતારને કરતાં આ એમની વિલક્ષણતા, તે સર્વોપરિત્વ સૂચ્યક છે.

આવા સર્વોપરિ શ્રીહરિના દટ આશ્રય આપણે રાખવો જોઈએ. જે આશ્રયનું સ્વરૂપ શ્રીભુજે વડતાલના પાચમા વચ્ચાનામૃતમાં કહેલું છે, “મહાપ્રદીપ જેણું હુંઘ આવી પડે તો પણ, તે હુંઘ થકી રક્ષાનો કરનારો લગવાન વિના બીજાને ન જાણો; ન જે જે પોતાને સુખ જોઈતું હોય, તે પણ લગવાન થકીજ ઈચ્છે, પણ પ્રભુ વિના બીજાને સુખદાયી ન જાણો, ન

પ્રભુની જેમ ભરજી હોય, તે પ્રમાણેજ વર્તે.” વળી, શ્રીહરિલુના સિદ્ધાંત પ્રમાણે તો જેમાં ત્રણુ વાનાં હોય તે પાડો સત્તસંગી કહેવાયઃ તેમાં (૧) પ્રથમતો નિશ્ચય. શ્રીસ્વામિનારાયણ લગ્વાન સર્વોપરિ સર્વ અવતારના કારણું છે. સર્વ અવતાર એમનામાંથી પ્રકટ થાય છે ને પાછા એમને વિષે લીન થાય છે (વચનામૃત ગ.મ.પ્ર. ૧૩), એવા બહિતધર્મના પુત્ર શ્રીસહુણનાંદ્રસ્વામી સિવાય થીને કોઈ લગ્વાન નથી એવો ૬૬ નિશ્ચય. (૨) ઘીણું, નિષ્ઠમ. આવા સર્વોપરિ આપણા છિદ્રિદેવ શ્રીનિવાસિનારાયણ લગ્વાન, તેમણે જે ને નિયમો પ્રવર્તાઓ હોય તેનું શિરસાટે પાલન. ને (૩) ગીણું પક્ષ. આવા સર્વોપરિ આપણા છિદ્રિદેવ ને તેમના લક્તો તેમનો પક્ષ રાખવો; તે જેમ મા બાધ દીકરા દીકરીનો, પુત્ર પિતાનો ને ક્રી પતિનો પક્ષ રાખે છે, તેવી રીતે લગ્વાન ને લગ્વાનના લક્તોનો પક્ષ રાખવો (વચનામૃત ગ.મ.પ્ર. ૬૧). (સુધા વ.૧૫ અ.૧૧ પૃ. ૧૩ થી ૧૭.)

સં. ૧૯૮૮ના આપાદ વદ ના દિવસે, શ્રી અમદાવાદ સત્તસંગ સેવાસમાજના ઉપકરે, સવારે, અમદાવાદ શ્રીનિવાસિનારાયણ મંદિરના સલામંડપમાં શ્રીહરિનામદ્રમરણુરૂપ યજન સમારંબ ચોજવામાં આવ્યો હતો. શરૂઆતમાં પ. લ. માણેકલલભાઈ સર્વ મંગળસ્તોત્રમાંથી એક એક નામ ઉદ્ઘાસ્યરે જોલતા, અને શ્રીલુસ્વરૂપ શિક્ષાપત્રીને એક પુણ્ય અર્પણ કરતા હતા. સલામાં હજર રહેતા થીની હસ્તિકાંતો તદ્દનુસાર લગ્વાનના મ જોલીને, શ્રીલુસ્વરૂપ શિક્ષાપત્રીને પુણ્ય અર્પણ કરતા હતા. અનુષ્ઠાનની પૂર્ણાઙુત્તિ થતાં, હ્યાજુશ્રીએ આરતી ઉત્તરી હતી, અને પણી, નીચે જાણાયા પ્રમાણે પ્રવચન કર્યું હતું:-

પરાત્પર પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીનિવાસિનારાયણ લગ્વાનના
પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપસમા શ્રીનિવાસિનારાયણદેવ આપણી સામે પ્રકટ પ્રમાણુ
બિરાજે છે, તેમની સન્નિધિમાં આવી પરમપતિન પ્રક્ષયારિણી લૂભિમાં,
તમે આદું નામદ્રમરણુરૂપ યજન-અજન કરો છો, તે પરમવંહનીય છે.
પ્રથમના સમયમાં, કુરુક્ષેત્ર, નૈમિધારણ્ય વગેરે સ્થળો યજાભૂમિ માટે
પસંદ કરવામાં આવતાં; પરંતુ, પ્રત્યક્ષ લગ્વાનના સંખ્યાધ્વાળું આદું
હિવ્યસ્થાન, કે જ્યાં મનોમયયકની ધારા કુદ્રિત થાય (સા.પ્ર.૭), ને જ્યાં
પ્રકટ લગ્વાનના અનન્ય લક્તતજ્ઞનો અખંડ શાનયરા કર્યા કરે છે, તેમાં તમે

આવે જપયજા કરે છે, તે કેવળ ભગવતપ્રસન્નતાપાત્ર છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું દે શ્રીલગવદગીતામાં કહ્યું છે કે, "જજાનાં જગયજોડિસમ । (આ. ૧૦ શાખાક ૨૫) — યજોમાં જપયજા હું છું." દ્રવ્યયજા, તપોયજા, ચોગયજા, સ્વાધ્યાય યજા વગેરે થજો શ્રીમદ્ભગવદગીતામાં બતાવ્યા છે; પરંતુ, તેમાં જપયજાને બ્રેષ્ટપદ આપ્યું છે. આ જપયજા કરવામાં આવે છે તે જ્ઞાનયજા છે, તે વિષે શ્રીહરિણુ ગઢા મધ્યના અડમા વચ્ચામૃતમાં કહે છે, "આહેર ભગવાનનું દર્શન તથા પૂજન તથા ભગવાનના કથાકીર્તન, એ આહિંક ને જે ભગવાન સંબંધી ડિયાયો તે સર્વે અંતર્દેષ્ટિ છે, અને એ સર્વ જ્ઞાનયજા થાય છે; અને તેજ ભગવાનની મૂર્તિને અંતર્માં ધારીને તેનું પૂજન વંદનાદિક ને કર્યું તે પણ અંતર્દેષ્ટિ ને જ્ઞાનયજા છે; માટે સત્તસંગી માદ્રાને તો એવો અધિક જ્ઞાનયજા થાય છે." આવી ભગવાનના સંબંધવાળી સર્વ ડિયાયો નિર્ણય છે, તે ગુણવિલાગના અંધાયમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું શ્રીમદ્ભાગવતના એકાદશસ્કંધમાં ઉધ્વજાને કહ્યું છે,

"વનં તુ સાચ્ચિવકા વાસો, ગ્રામો ગજસ ઉચ્ચયતે ।
તામસ ધૂતસદન મન્જિકેતાતુ નિર્ગુણમ् ॥૨૬॥

—વનમાં વાસ કરવો તે સતતગુણી ગળાય છે, ગામમાં વાસ કરવો તે રણ-ગુણી ગળાય છે, ધૂતસદનમાં વાસ કરવો તે તમોગુણી ગળાય છે; ભારત મંહિરમાં વાસ કરવો તે નિર્ણય છે. અર્થાતુ, ભગવાનના મંહિરમાં રહીને કથાવાતા, કીર્તન, નામદરમણ, જપ વગેરે કરવામાં આવે તે નિર્ણય છે. શ્રીલુઅ સ્વત્વઙ્પય શિક્ષાપત્રીમાં પણ કહ્યું છે,

"પ્રોક્તાસ્તે નિર્ગુણ ભક્તા નિર્ગુણસ્ય હરેયંત : ।
મદ્વન્ધાતત્કિયા : સર્વ ભવત્યેવ હિ નિર્ગુણા : ॥૫૧॥

—નિર્ણય કેતાં ભાયાના ને સત્તાદિક પણ ગુણ તેણે રહિત એવા ને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, તેના સંબંધ થકી તે આત્મનિવેહી લક્ષ્ણની ને સર્વે ડિયા તે નિર્ણય થાય છે; તે હેતુ માટે આત્મનિવેહી લક્ષ્ણ ને તે નિર્ણય કહ્યા છે."

શ્રીલુના સંબંધવાળી સર્વ ડિયાયો નિર્ણય છે; પરંતુ, શ્રીલુને પ્રિય એવો શાસ્ત્રવિધિ સમજાને તે પ્રમાણે આ અતુષ્ણાન થાય તો શ્રીલુની અતિશાય પ્રસન્નતા થાય. જપમણાને વિષિ શ્રીહરિણુએ મોક્ષઅંધ શ્રીસત્તસંગ્રહનમાં બતાવ્યો છે. પરંતુ તે વિષિ સિવાય કેવળ

લગવત્તમરણ માટે માળા ઈંસાય છે તો તે જપમાળા ન કહેવાય પણ
“સમાચિકા” કહેવાય —ભગવાનનું સમરણ થાય એટલો લાલ તેથી થાય,
તેવું આ અનુષ્ઠાન માટે પણ સમજણું હું તો માનું છું કે, આ
અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે છે, તેથી શ્રીલુ રાજુ થાય છે. પરંતુ સમજણું
પૂર્વક વિધિપુરઃસર કરવામાં આવે તો, શ્રીલુ વિશેષ રાજુ થાય. બાળક
કાલું કાલું એદે તો પણ, માણાપ રાજુ થાય; પણ, એ મોટી ઉમરનો
થાય ને સમજણુંપૂર્વક વિનયતાલાળું સારું એદે તો માણાપ વિશેષ
રાજુ થાય, તેવું આ પરમાત્માના માર્ગમાં પણ છે.

શ્રીહરિણુએ મૂહપણું, પ્રીતિ ને સમજણું, એ ગ્રાણ અંગ ગ. પ્ર. પ્ર.
ઉત્તમા વચ્ચાનમૃતમાં કલ્યાં છે; ને અનાદિસુક્ત સ.ગુ. સુક્તતાનંદસ્વામી તથા
ખ્રદ્ધાનંદસ્વામીને પૂછ્યું, ત્યારે તે અન્નેએ કહ્યું, “અમારે તો સમજણુંતું
અંગ છે.” શ્રીલુને સમજણુના અંગવાળા પ્રિય લાગે છે. શ્રીહરિણુ તો
કહે છે, “યુદ્ધિવાળા ઉપર અમારે હંત છે” (અંગવાળા પ્ર.૧). ગ.મ.પ્ર.૧ ઉત્તમા
વચ્ચાનમૃતમાં જે સ્વરૂપનિધાની સમજણું કહી, તે સમજણું નિરૂપથાનપણે
જેને હોય તેનેજી, ગ.મ.પ્ર. ૧૪મા વચ્ચાનમૃતમાં શ્રીહરિણુએ નિર્વિકલ્પ
સમાધિવાળો કહ્યો છે. ભગવાન શંકરાચાર્ય જ્ઞાનથી સુક્રિત કહી છે; ભગવાન
રામાનુજાચાર્ય જ્ઞાન સાથે ઉપાસના (કર્મ)–ઉપાસનાના અંગભૂત જ્ઞાન
રાખી અકિતમાર્ગ પ્રવતાંયો છે; ને અપતારી શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને
ધર્મ, જ્ઞાન ને વૈરાગ્યે સહિત અકિતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર શ્રીલગવડગીતામાં કહ્યું છે, “આર્ત, તુલાસુ અને અર્થાર્થી
અધા સારા છે; ઉદારા સર્વ એવેતની પણ જ્ઞાની તો મારી આત્મા જ છે;
જાનીત્વાત્મવ મે મતમ્ । આ સર્વ સંશોદક્ષસંમત વાક્યોશી એટલું નિર્પન્ન
થાય છે કે, વિધિપૂર્વક–સમજણુંપૂર્વક જે જે ધર્મ કિયા કરવામાં આવે,
તેમાં જ શ્રીલુની પ્રસન્નતા રહેવી છે.

હનિંશના “પિતૃકુલપવણુંન” ના ૧૬મા અધ્યાયમાં એક યમલારિક
ઇતિહાસ છે, કે લીધમપિતામહે યુદ્ધાધિર રાજને ડાઢો છે. લીધમપિતામહે
પોતાના જ અનુભવ કહ્યો: યમલાર એવો થયો કે, એક વખતે મારા પિતાના
શાદ્ધકાળે જેવો હું તેમને (પરોક્ષ) પિંડાન આપવા તત્પર થયો. કે તરત જ
તેમણે તે સ્થળની ભૂમિ લેદીને પોતાના જ હાથે (પ્રત્યક્ષ), તે પિંડ મારી

પાસેથી સ્વીકારી લેવાની ભાગણી કરી. આથે ધારણ કરેલાં ધરેલ્યાં અને કડાંવાળા તથા આંગળીઓના લાલ નખ સાથે મેં તેમને તે જીવતા હતા ત્યારે જોયા હતા તેવા જ તેઓ મને ચા સમયે પણ દેખાયા; એટલે, હું વિચારમાં પડ્યો કે, બૌધ્યાધનાદિ કદમ્બસૂત્રોમાં કયાંય પણ પિતૃને પ્રત્યક્ષાપિદ આપવાનો વિધિ જોવામાં આવેલો નથી, તેથી હવે મારે શું કર્યું? તેથી, વિધિ વિનુદ્ધ નહિ જરૂર તે હેતુથી, બીજા કશાનો વિચાર કર્યા વગર મેં તો તે પિંડને, સ્વહસ્તે આપવાને બહલે, દર્લી ઉપર જ મૂર્કી દીધો. એટલે વિધિનું પાલન થવાથી, મારા પિતાએ પ્રસન્ન થઈને મધુરવાણીથી મને કહ્યું, “હે અરતાંતે લીધમ! હે શુદ્ધ ચરિત્રવાળા પુત્ર! હું તારા પર આથી, શાસ્ત્રવિધિને વળગી રહેવાના વર્તનથી, અતિશય પ્રસન્ન થયો છું. તારાથી હું મને અરેખર પુત્રવાળો સમજું છું; હે પુત્ર! તારા જોવા ધર્મજ અને સુજ સતપુત્રથી હું આલોકત તથા પરલોકમાં વૃત્તાર્થ થયો છું.” હૃદારથરાજાનું પણ એવું આખ્યાન છે કે, અધ્યશ્રી ગને ઓલાણી વિધિપુરઃસર પુત્રેષિય યજ કરતાં, સાક્ષાત્ યજનારાયણ પુરોદાશ સાથે પ્રકટ થયા, જેથી યજના અતુધાનનું પ્રત્યક્ષ ઇણ પ્રાપ્ત થયું.

વળી, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું દે ભગવતગીતામાં પણ કહ્યું છે,

“ય: શાસ્ત્રવિધિમુત્રજ્ય વર્તતે કામકારત: ।

ન સ સિદ્ધિમવાળોતિ ન સુખ ન પરાં ગતિમૂ. ॥ (અ. ૧૬ શ્લો. ૨૩)

—જે શાસ્ત્રવિધિનો ત્યાગ કરી, મનસ્વીપણે કિયા કરે છે, તેને તે કિયાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી; તેમજ, ચા લોકમાં સુખ કે પરલોકમાં મોક્ષ પણ તેને મળતો નથી.” આચાર્ય ચુદામણી ધ.ધુ. વિહૃારીલાલજી મહારાજ, વૃત્તાર્થયાં હાલ જયાં અક્ષરસ્લુષન છે ત્યાં વિધિપુરઃસર હેમાત્મક નામોચ્ચારણરૂપ યજ કરતા; ને હૃદાંશ હેમ આપી, આપણે ને સર્વમંગળસ્તોત્રનાં હળાર નામથી પુર્ણ સમર્પણ કરીએ છીએ, તે હુંજર નામથી વિધિપૂર્વક આડૂતિએ આપતા. મોટા મોટા પુરુષોએ વિધિનેજ પ્રધાનપણું આપ્યું છે. ને વિધિ મોટા પુરુષોએ નક્કી કરેલો છે તે પ્રમાણે યથાર્થ સમજણું પૂર્વીક આવાં અતુધાનો થવાં જેઠાં.

યજમાં તો યજમાન, હેતા, આચાર્ય, પુરોહિત-સર્વેએ પવિત્રપણે કિયા કરવી જેઠાં, મધ્યપીઠમાં શ્રીજુની મૂર્તિ પદ્મરાણી, પૂજન કરવા-

પૂર્વક વિધિપુરઃસર આ નામસ્મરણુરૂપ જયન કરવામાં આવે તો, શ્રીલુની વિશેષ પ્રસન્નતા થાય. હસ્તપાઠ પ્રકાલન કરી, પવિત્ર થઈ, ઉપરથી ધારણુ કરી, જે આસન ધીજને અડયું ન હોય, ને જેની ઉપર ચારી પેઠે એસાથ એવું આસન કામળિનું અથવા શાસ્ત્રવિહિત અન્ય પવિત્ર આસન હોય તેના ઉપર જુદ્ધજુદ્ધ બેસી, તુળસીદળ કે પુષ્પ સમર્પણુ કરવામાં આવે તો, શ્રીહરિની પ્રસન્નતાપાત્ર ડિયા થઈ કહેવાય. પ્રથમ શગવાનનું પૂજન, મહાનૈવેદ, મહાનિરાજન, તથા ઉત્તરપૂજન કરવા પૂર્વક, વિધિપુરઃસર થાય તો, યથાવિધિપૂજન કર્યું કહેવાય. જે શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે સમજણુપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે તો, દેશમાં પ્રચલિત વિષમ દ્રશ્યકણ પણ હું થઈ જાય.

આપણા સ્વામી શ્રીહરિણ તો પરમકૃપાળુ છે. “કોઈને હુખ્યેં રે, હેણી ન ખમાય; હ્યા આણીરે, અતિ આકળા થાય” એવા છે, જેથી અન્ય રણેશ્વરી તમેશુણી દેવહેવીઓની માઝક વિધિનું અતિક્રમણ થતાં, ભાર્યાં રસતુ ચણિકે. ને બદલે ‘રસતુ’ પ્રમાહથી ઉચ્ચારણ થતાં, અનથી પ્રાપ્તિ થઈ, તેવી અનથી પ્રાપ્તિ થશે નહિઃ પરંતુ, સમ્યક પ્રકારે વિધિપુરઃસર અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે તો, શ્રીલુની વિશેષ રાજુપો થાય. આપણા સ્વામી શ્રીહરિણ કેવા હ્યાળુ છે, તે હીનાનાથ લેટે સ્તુતિ કરતાં કર્યું છે કે, મારા સહજનં હ શુકુ કેવા છે તો,

“કરણામયચાર્લોચનં, શરણાપત્રજનાતિમોચનમ् ।

પતિતોદ્રરણાય તત્પર સહજાનદગુહં ભજે સદા ॥

—એનાં કરુણામય સુંદર લોચન છે, જેની આંખોમાં કરુણાજ લરેલી છે, તે કરુણા નિષ્ઠળ નહિં, કિંતુ સફ્ફદ્રિત છે. ગમે તેવો જીવ શરણે આવ્યો હોય તેને હુંખમાંથી સુકંત કરનાર, ને પતિતોનો ઉદ્ઘાર કરવામાં સદા તપ્પર, એવા મારા સહજનં હ શુકુને હું નિરંતર ભજું હું”.

વળી કેવા છે તો,

“શરણાગતપાપવંતં ગણયિત્વા ન તદીયસદ્ગુણમ् ।

અણમવ્યતુલં હિ મન્યતે, સહજાનદગુહં ભજે સદા ॥

—એખનપણી જેવા પાપના પર્વત હોય, પણ જે તે શરણાગત થાય તો, તેના હોથ સાખું ન જેતાં તેનો અણુ જેટલો પણ શુણુ તેને અતુલ માનનારા,

એવા મારા સહજનંદગુને હું નિર્ણતર કરું છું.” આવા પરમહૃપાળું
પુરુષોત્તમ નારાયણુના સંબંધવાળું નામસ્મરણું થાય છે, કેથી ભીજુ રીતે
પ્રથ્યવાય પ્રાપ્ત નહિ થાય; પરંતુ, વિધિપુરસર આ અનુધાન કરવામાં
આવે તો, શ્રીલુણી વિશેષ પ્રસંગતા થાય.

અંતમાં, સર્વસભાનું મંગળ થવા વાંતે,

“નિજાશ્રિતાના સકલાતિહના, સઘર્મસ્મકતેરવન વિશાતા ।

દાતા સુવાનાં સનગેસિતાનાં, તનેતુ કૃષ્ણાડલિલમંગળં ન :॥

—એ મંગળશ્લેષાક ખોલી જણ્ણાંથું કે, પોતાના આશ્રિતોનાં સર્વ હુઃઅ ભાત્રનો
નાશ કરનારા શ્રીહરિણુ છે. જે શિક્ષાપત્રીના ૨૧૧ શ્લેષેમાં કરેલી
આજાઓનું પાદન કર્યે, તેના માટે આ ૨૧૨મો શ્લેષાક છે; ને તેમાં કહેલા
આર્થીવોહ પણ તેના માટે ૭ છે. જે સાચો આશ્રિત છે, તેઠું હુઃઅમાત્ર
ફુર થઈ જાય છે. ખીજી પાદમાં, “સઘર્મસ્મકતેરવન વિશાતા” ।— ધર્મે સહિત
લક્ષ્મિનું રક્ષણું કરનારા. જેમ લદ્ભીજુ સ્વતંત્ર છે, ને અતિ હેતે કરીને
અગવાનના અંગને વિષે રહે છે તેમ, ધર્મદિવ ને લક્ષ્મિભાતા પણ શ્રીલુણા
સ્વરૂપને વિષે રહેલાં છે. કાળ, કર્મ ને માયાની ભીતિ એમને નથી. એમતું
રક્ષણું કરવાનું શું હોય ? પરંતુ, આ પાદમાં જે રક્ષણું કર્યું તે પોતાના
આશ્રિતોના ધર્મસંબંધી નિયમો, ને લક્ષ્મિસંબંધી નિયમો નિર્વિઘ્ન
પાર પડે, તેવા પ્રકારનું રક્ષણું કરનારા શ્રીહરિણુ છે; ને પોતાના સાચા
સમાશ્રિતોને મનવાંદિત સુખ આપનારા છે, એવા અગવાન સમય મંગળને
વિસ્તારો.” (સુધા વર્ષ ૧૫, અ. ૬, પૃ. ૨૧ થી ૨૫.)

રત્નકણ્ણિકા

*** હુઃઅતું કારણું પાપ છે, પાપનું કારણું કુકર્મ છે; એટલે અગવાને
કરેલી આજાઓ; અને તેમણે આંકેલી ધર્મભર્યાડા વિરુદ્ધ વત્તંશું
તે, તાત્પર્ય કે, હુઃઅ અગવાનની આજાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી
આવે છે.

૪૩. કેટલાંડ પ્રાસંગિક પ્રવચનો (૩)

“સત્તસંગમહાસભા” નામ સત્તસંગની સદ્ગુરાવનાની ઉન્નતિનું પ્રતીક ગણ્ય; છતાં, ઈશ્વરીસંકેત હોય, યા વિધિની વિચિત્રતા હોય, યા રૂપાણું નામ લોઈ સાંભળીને એકદમ મોહિત ન થયું એ સત્તની પ્રતીતિ અર્થે હોય, ગમે તે કારણું હોય પણ, વડતાલ દેશમાં બન્યું હતું તેમ, અમહાવાહ દેશમાં પણ એક તરફ આચાર્ય અને દેવપક્ષ, અને ખીજુ તરફ સત્તસંગમહાસભા નામનો પક્ષ-અન્ને વચ્ચે ટાળી શકાય એવા મતલેદેહે કાંચા પખતથી વિખવાદનું રૂપ ધારણું કર્યું હતું. ધ.ખ.પૂ. આચાર્ય શ્રી દેવેન્દ્રપ્રસાહનું મહારાજની આજા અને ધારણા સંત હરિલઙુતોની આયુહસરી ઈચ્છાથી, દ્વારુંશ્રીએ. શ્રીનિરાસાચાયણુદેવની મહત્વદ્વારાદિના કારણે, બન્ને પક્ષ વચ્ચે મધ્યરથી તરફે ડામ કરીને એ અનિષ્ટનીય વિખવાદનો સુખદ અંત આપ્યો હતો. એ પ્રસંગ નિમિત્તો, તા. ૨૦-૧૨-૪૨ના રોજ, અમહાવાહના શ્રીસ્વામિનાસાચાય મહિરના સલામંડપમાં, સલારે નવ વાગે, ધ.ખ. પૂજયપાદ આચાર્ય શ્રી મહારાજના આધ્યક્ષપદે, એક હૃષિસલા ચોજવામાં આવી હતી. એ સભાની વિગતો દુંકાનીને આ નીચે રજૂ કરવામાં આવી છે:

આરંભમાં વિદ્યર્થ શાશ્વતી ડાપાળયરણુદાસલુંને સંદૃગ્ધમાં ઉપક્રમ કરી, પ્રવચન કરતાં કહ્યું હતું કે, વચ્ચેષું સ.ગ. સ્વામીવૃદ્ધાવનદાસલુ, શાશ્વતી ધર્મસ્વરૂપહાસલુ, પુરાણી હરિપ્રસાહાસલુ, પુરાણી કપિલ-ચરણુદાસલુ તથા રવાની બાળમુકુદાસલુ, વગેરે સત્તસંગમહાસભા પક્ષના સર્વ સંતોચે, ધ.ખ. આચાર્ય મહ.રાજશ્રીની આજા પ્રમાણે ને સંપ્રદાયની પ્રશ્નાલિકા, તથા સંપ્રદાયના ધારણને અનુસરીને, તેમજ શ્રીજીસ્થાપિત સંપ્રદાયની મર્યાદામાં રહેવા રખાવવાનો નિર્દ્દેશ કરી, ચિરકાલીન વિક્ષેપનો અંત આપ્યો છે, જેથી સત્તસંગમાં સર્વને અતિશય આનંદ થયો છે. આપણું પ્રાત : રમણાધીય મૂળયપાડ આચાર્ય મહેદય દેવેન્દ્રપ્રસાહનું મહારાજ વચ્ચે નાના છે; પરંતુ, તેઓશ્રીમાં વૃદ્ધના જેવું ડહાપણ છે, જેથી

અતિશય ગંભીરતાથી ભવિષ્યનો દીર્ઘ વિચાર કરી, શાંતિ પ્રસ્તરની છે, જે માટે સમય સંપૂર્ણાના તેજોશ્રીને અલિનંહન છે. આંદું આનંદકારી સમાધાન કરાવવામાં ને ચિરસ્થાયી શાંતિ સ્થાપવામાં મહ્યસ્થી તરીકે ઉમરેઠના પરમ લગ્નવન્નિષ્ઠ શુક્લ નાથળુભાઈએ પરિશ્રમ લીધેલો છે, જેથી ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રી તથા સર્વ સભાની પ્રેમપૂર્ણ શુભાલિલાલાને સંતોષ આપી, પરમ લગ્નવન્નિષ્ઠ શુક્લ નાથળુભાઈએ જલ્દીઓ હતું, “વિદ્વાન શાસ્ત્રી ગોપાળાચન્દ્રદાસલુચે મારા માટે જે પ્રશ્નાંસાના શાખા કથા તે સંબંધી જલ્દીઓ નાથળુભાઈએ આ સમાધાન તો કેવળ શ્રીનનારાયણહેવની કૃપાથી થયેલું છે; મને તો નિમિત્તભૂત કરી સેવાનો લાલ આપેલો છે. શાંતિ નો ધર્મહેવનાં કાદ્યથી પત્ની શ્રીધ્રી, મૈત્રી, દ્વારા, વગેરે છે તેમાંના એક છે, ને તે હંમેશાં શ્રીલુના આશ્રમે રહે છે. ધર્મભક્તિ હિંયદેહ કેમ શ્રીલુની પાસે રહે છે, તેમ શાંતિ પણ શ્રીલુના પાસે રહે છે. જે લગ્નવાનને રાજે છે, તેની પાસે શાંતિ પણ રહે છે. શ્રીહરિણુએ કહ્યું છે કે, “મદૂરપ્રાતિ મદ્રાણી, માન્યે પરમારાત्।—આજે અમારી વાણી તે અમારું સ્વરૂપ છે, એ રીતે પરમ આદર થડી માનવી,” તેમ છતાં, જ્યારે જ્યારે, દેહાલિમાનને લીધે, શ્રીલુલ્લદ્રપ શિક્ષાપત્રીની હિંય આજાયોનું ઉદ્દ્વિઘન થાય છે; અધ્યાત્મ, શ્રીલુના સ્વરૂપનું વિસ્તરણ થાય છે ત્યારે, શાંતિ જરી રહે છે ને અશાંતિ અતુભવાય છે. પૂર્વે પણ જે જે ભક્તો થઈ ગયા, તેમના હિતિહાસ તપાસો તો, તેમાંથી પણ આજ સિદ્ધાંત તરી આવશે. પાંડુઓ લગ્નવાનના અતન્ય લક્ષ્ણ હતાં; પરંતુ, જ્યારે દેહાલિમાન આવતાં લગ્નવાનનું વિસ્તરણ થયું ને હુત રમ્યા, તો અશાંતિ પ્રાસ થઈ, ને રાજ્યાટ સર્વેનો લ.ગ કરવો પડ્યો, વનમાં ભ્રમણ કરતાં મહાાડણ પાસ્યા. છેવટે, જ્યારે લગ્નવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું સ્ત્રમરણ કર્યું ત્યારે, લગ્નવાને કૃપા કરી દર્શન હીધાં; ને તે પણી, સુખશાંતિના રસ્તે પડ્યા. આ લુલ જ્યારે લગ્નવાનને વિસારી ડિયાના વેગે ચરી જાય છે, ત્યારે હુંઅ આવે છે ને શાંતિ જરી રહે છે; દેહાલિમાનનો ત્યાગ કરી, લગ્નવાનથ્ય દેખ્યો રાખી, આજા પર આંદ અતુસંધાન રાગવામાં આવે તો, અશાંતિ

દ્વારા થઈ શકતિ આવે. ભારતી લડાઈમાં જાતઅતના મોટા મોટા ભય આવ્યા; પણ, તેથી અજૂનની રક્ષા થઈ, તે દ્વારા જગવદાશ્રયના જળના પ્રતાપે. આ સંબંધમાં મહાભારત તથા શ્રીમહિલાગવતમાં રહેલા બોધ અહૃતુ કરવા ચોચ્ચ એતિહાસિક મનનીય ઉદ્ઘાસ્યો. એક પછી એક વિસ્તાર-પૂર્વક કહેવામાં આવ્યાં હતાં, જેનો નવિસ્તર ઉદ્દેશ સ્થળસંકોચને લીધે અને થઈ શક્યો નથી. માટે જ્યાં લગવાન તથા તેમના ભક્તસંત-એટલે સત્તસંગને વિષે દફનિકા ને આત્મભૂષિ હોય, જ્યાં જ શાંતિના કણરૂપ વિજય, લક્ષ્મી ઈત્યાહિ હોય છે. તે કહ્યું છે કે,

“યત્ર યોગેશ્વર : કૃષ્ણા, યત્ર પાર્યોધનુર્ધર : ।

તત્ત્ર શ્રીવિજયો ભૂતિર્ધૂવા નીતિમંત્રિમં ॥”

(ગીતા અ. ૧૮ શલો. ૭૮)

—આવું જગવદૂષયન છે. તો જ્યાં સાક્ષાત् શ્રીનિરતનારાયણબુદ્ધેન પ્રત્યક્ષ વિરાજે છે, જ્યાં અશાંતિ રહી શકે જ નહિ.

ધર્મભૂરંધર આચાર્ય મહાદાનક્ષી તો શ્રીલુના પુત્ર છે; શ્રીલુસ્થાપિત શુરૂપદ પર તેચોશ્રી વિરાજે છે. શ્રીહરિણુ પોતાના સ્થાન પર જેમને સ્થાપન કરે, તેમનામાં પોતાનું ઐશ્વર્ય, તેજ ને દેવત મૂકે છે. સમાધાનની વાતચીત વખતે મેં જેણું કે, જેવી રીતે ભાતાપિતા વાતસંબ્ધાવથી પોતાના સંતાનો તરફ જુઓ, તેવીજ રીતે તેચોશ્રીએ કૃપાદિષ્ટ રાખી, સમાધાનનું હુદ્ધીટકાર્ય પાર ઉત્તાર્યું છે. આ સમાધાન થયું તેથી સંપ્રદાયમાં સર્વનાં મન પ્રસન્ન થયાં છે. અવતારી શ્રીસ્વામિનારાયણ જગવદાશ્રયિત હેડેક વ્યક્તિએ પોતાના આત્માતિક કલ્યાણ વાર્સે, પ્રકટપુરુષે-રામ શ્રીસ્વામિનારાયણ જગવતસંસ્થાપિત મહાભારતસ્થ ઈષ્ટ જગવતસ્વરૂપ (મૂર્તિએ), આચાર્યભદ્ર તથા મોક્ષથથ સત્તસંગ્લિતન શિક્ષાપત્રીના અવલાંબનપૂર્વક અનુસરિને વર્તન કર્યું જેઠાંએ; ને તેમાંજ પરમશ્રેષ્ઠ રહેલું છે. આવો શ્રીહરિણુનો સિંહાંત છે. જે સત્તસંગનાં સર્વે અંગ એકચ થઈ, સપ્રેમ સાલાહસંપથી, વ્યવસ્થિતપણે સંગઠિત થાય, તે કાયમની શાંતિ સ્થપાય; અને તોજ શ્રીલુની સારી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય. તે પછી, સર્વસલાનું મંગળ થવા સારું, “નિજાધિતાનાં સકલાત્તિહના ।” એ મંગળ શ્રોષક બોલી પોતાનું વક્તતવ્ય સમાસ કર્યું હતું. (સુધા-વ. ૧૬, અ. ૧, પૃ. ૧૫ થી ૧૭).

અમહાવાહના શોઠ વાડીલાલ અચરતલાલ ચોકસી અચગણ્ય સત્તસંગી હતા; હ્યાળું શ્રી પ્રતિ એ શુરુભાવ ધરાવતા હતા. જીવનનું કાર્ય, પછી તે વ્યવહાર અંગે હોય યા સંપ્રેદ્ધાય અંગે હોય, પણ તે અંગે, એ હ્યાળું શ્રીની સલાહ અચૂક લેતા અને એ સલાહ પ્રમાણેજ કામ કરતા. એમના પુત્ર નવિનચંદ્ર પણ હ્યાળું શ્રીમાં પરમ આદરભાવયુક્ત શુરુભાવ રાખતા હતા. શોઠ વાડીલાલાઈ સં. ૧૯૬૮ના માગશર સુહ ૧૪ના રોજ, અક્ષરનિવાસી થયા; એમના સદ્ગુણુ સમરથ્યાથે એક શોકસભા, અમહાવાહ શ્રીસ્વામિનારાયણુના મંહિરના સલામંડપમાં મળી હતી; સભામાં ઘણ્યા વક્તાઓએ અક્ષરનિવાસીના સદ્ગુણોનું વિવિધ દિલ્લીએ ગાન કર્યું હતું. એ પ્રસંગે હ્યાળું શ્રીએ જે મનનીય પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે : -

આ પ્રદ્બસભા ને અક્ષરધામની સભા એક છે; આવી અક્ષરધામ તુલ્ય હિન્દુભૂમિમાં આપણે અક્ષરનિવાસી શોઠ વાડીલાલાઈના સદ્ગુણુ સમરથ્યાથે શોકસભા ભરીએ છીએ, તે સહેતુક છે. જગતમાં તો ઘણ્યાએ શોકસભાએ ભરાય છે, ને તેમાં સદ્ગતના સદ્ગુણોનું સમરથ્ય કરવામાં આવે છે; તે તે સભાએમાં સૌજન્યતા, સૌંદર્યતા, ઈત્યાદિ શુણોનું સમરથ્ય કરી સદ્ગતને શ્રદ્ધાજલિ અર્પણુ કરવામાં આવે છે; પરંતુ, આવી હિન્દુસભામાં આપણે અક્ષરનિવાસી વાડીલાલાઈના સદ્ગુણોનું સમરથ્ય કરીએ છીએ, તેનું કારથુ એ છે કે, એમનામાં સર્વસાધારણ સદ્ગુણો ઉપરાંત, પ્રકટ પુરુષોત્તમ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનને વિષે અનન્યનિષ્ઠા ને ભક્તિ હતાં, જે આ લોકમાં અતિ દુર્લભ છે. તે અનાદિમુક્ત સ. શુ. નિઃકુળાનંદસ્વામીએ ભક્તચિત્તામણું અંથમાં ગાયું છે કે,

“ કુળકીર્તિ તુડા શુણુ રૂપ, હોય ચૈદ્યથે કરી અનુપ;
તે તો જક્તમાં શોલે છે ઘણું, જેમ શોકે કુળ ઈદ્રામણુ.
સર્વે શુણુ તો શોલે છે લારે, કૃષ્ણભક્તિ કરે જન જ્યાએ;
કૃષ્ણભક્તિ હીન શુણુ હોય, પણ હુણુ વ્યંજન સમ સોય.”

આપણા આ ભાગવત માર્ગમાં તો એટલે સુધી કહેલું છે કે, પ્રકટ ભગવાનની ભક્તિ સિવાય અન્ય સર્વ સદ્ગુણો, મૃતશરીરને આભૂષણો જેમ શોભાતાં નથી તેમ, શોભતા નથી. બહાર જગતમાં ઘણ્યા શુષ્ણુવાન મનુષ્યો

હથો, પણ પ્રકટ ભગવાનની અક્રિત વિના, તેમના સર્વ સદ્ગુણો કાળે કરી નાશ પાભી ગયેલા છે—મિથ્યા થઈ ગયેલા છે. આધ્યાત્મદિષ્ટએ, આ જગત મિથ્યા ને નાશવંત છે; આત્માંતિક પ્રલયને અંતે તો, ભગવાન, ભગવાનના અક્રિત ને ભગવાનની અક્રિત શાખાત રહે છે. તે શ્રીલુણે કહ્યું છે, “જેવા પ્રકટ ભગવાન પૃથ્વી પર વિવાને છે અને જેવા તે ભગવાનના અક્રિત ભગવાનની સર્વાપ્રિય બિરાજે છે, તેવાને તેવા જ જ્યારે આત્માંતિક પ્રલય થાય છે ત્યારે, પણ સર્વ શુકુના શુકુ અક્રિતધર્મના પુત્ર પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીહરિણુના ચરણારવિહમાં મન સંબંધન થયું હોય તો, તે સર્વ સદ્ગુણો શ્રમભાગ થાય છે. તે કહ્યું છે કે,

“શરીરં સુધ્વં તથા વા કલનं યશશ્વાહચિત્રં ઘનં મેસ્તુલ્યમ् ।
મનશ્ચેન્નલનં ગુરોરંધિપદે, તત: કિ તત: કિ તત: કિ તત: કિમ् ॥

—શરીરસૌંદર્યો, નવોદા અદી, સુંદર ઉજાજવળ ડીર્ઠિ, મેસુતુલ્ય અપરિમિત દ્રોષ્ય, ઈત્યાહિ સર્વે હોય; પરંતુ, સર્વ શુકુના શુકુ પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીહરિણુષુ ભગવન્યશશ્યકમળને વિષે મન સંબંધન નથી તો, તેથી શું ? તેથી શું ? તેથી શું ? અર્થાત્, તે સર્વ શ્રમભાગ છે.”

“બહુગાદિવેદા મુખે શાસ્ત્રવિદ્યા કવિત્વાદિ ગદ્ય સુપણ કરોતિ ।
મનશ્ચેન્નલનં ગુરોરંધિપદે, તત: કિ તત: કિ તત: કિ તત: કિમ् ॥

—૭ અંગ સહિત વેદ તથા ચતુર્થ શાખાવિદ્યા કંઠાચ હોય, સુંદર ગદ્ય તથા પદ રચનામાં નિપુણતા હોય, પરંતુ સર્વ શુકુના શુકુ પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીહરિણુષુ ભગવન્યશશ્યકમળને વિષે મન સંબંધન નથી તો, તેથી શું ? તેથી શું ? તેથી શું ? અર્થાત્, તે સર્વ શ્રમભાગ છે.”

આ લોકમાં બુદ્ધિશાળી મનુષ્યો ધાર્યા હોય છે; પરંતુ, સત્તસંગ ચિચાય પ્રકટ ભગવાનનું ઓળખાણું પડતું નથી; જેથી, વિષયોમાંથી વૈરાગ્ય પાભી, પરમાત્માને વિષે પ્રીતિ કરી શકતા નથી. વર્ણિતાઃ ખૂદવાળા મનુષ્યોની બુદ્ધિનું એ જ ઝણ છે કે, વિષયોમાંથી વૈરાગ્ય પાભી, પ્રકટ ભગવાનને વિષે પ્રીતિ કરવી. તે સ્વયં શ્રીલુણે સુરતમાં ભાવચંદ્ર શેઠ પ્રત્યે કહેલું છે,

“बहुजनुभ्रमणोत्तरलंभितां नरतनुं समवाप्य मुरेष्विताम् ।

मतिमतामिदमेव मते: फलं, विषयतो विरतिश्च हरी रतिः ॥

(स.જ.આ. ૪૧, શલો. ૪૩)

- હવેએ પણ ઈદીછેલો, ને ધળુા જનમના અમલુને અંતે પ્રાસ થયેલો મનુષ્ય જનમ પ્રાસ થયા પઢી, ખુદ્ધિવાળા મનુષ્યોની ખુદ્ધિનું એ જ પરમાર્ગા છે કે, વિષયોમાંથી વૈરાગ્ય પામી, પરમાત્મા શ્રીહિનિલુને વિષે પ્રીતિ કરવી”.

મનુષાના વ્યાખ્યાનો શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે યજ્ઞ કરતા હતા; પરંતુ, સત્ત્સંગના અભાવને દીધે, પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું ઓળખાણું કરી શક્યા નહિ. જ્યારે અગ્નપ્રેરણાથી સત્ત્ય વસ્તુનું લાન થયું ત્યારે, પદ્ધતાપ કરવા લાગ્યા, “પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રથી અમે વિમુખ રહ્યા માટે, અમારા ગ્રણ પ્રકારના જનમને, અમારા વ્રતને, અમારા શાસ્ત્રજ્ઞાનને તથા અમારી કાર્યદક્ષતાને વિનિકાર છે; ધન્ય છે અમારી આ સ્વીચ્છાને કે એમને દ્વિજાતિ સંકાર નથી, નેમણે ગુરુને ત્યાં વાસ પણ કર્યો નથી; તપ, શૌચ, આત્મમીમાંસા, ધર્ત્યાદિ સદ્ગુણો પણ એમનામાં નથી, છતાં અચૈકાજ એવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના સ્વરૂપને ઓળખી, એમને વિષે ભક્તિવાળાં થયાં!”

અ. નિ. શેઠ વાડીલાલભાઈ તો પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીનિરનારાયણ દેવને વિષે અનન્યનિધિવાળા હતા; તેમજ આચાર્ય, સંત, સર્વને વિષે નિધિવાળા હતા, એથી પરમયુદ્ધિશાળી અને ધન્યભાગ્યવાળા હતા. વિપુલ દ્રવ્ય સંપત્તિ છતાં, હાસાનુદાસ થધ, સત્ત્સંગમાં રહી, સેવાલક્ષ્મિ કરતા; આ સર્વ એમના દિનયુણો સર્વને અનુકરણીય છે. સત્ત્સંગમાં તેમજ વ્યવહારમાં એમની એટ પડેલી છે; પણ, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, “પિતાની એટ પુત્રથી પૂરાય છે.” બૃહદ્યાર્હયક ઉપનિષદમાં કહ્યું છે, “મનુષ્યદોક પુત્રથી, પિત્રદોક કર્મધી અને દેવદોક વિઘાથી જીતાય છે.” મનુષ્યદોક પુત્રથી જીતાય છે, એ સંબંધમાં એજ ઉપનિષદમાં એક ગાથા છે. પિતાને લાગે છે કે, પોતાનો મરતુ સમય નાલુક આવ્યો છે, એટથે પુત્રને પાસે એવાવાને કહે છે: “તું અધ્ય હું, તું યજ્ઞ હું, તું લોક હું.” આ સૂત્રવાક્યોનો ધ્વનિ એ છે કે, પિતા પોતાનો સર્વકર્તાવ્ય ભાર પુત્રને વિષે સમર્પણ કરતાં કહે છે, “અત્યાર સુધી પ્રક્ષ - વેહનું મેં અધ્યયન કર્યું તે

પ્રમાણેજ તારે ચાલુ રાખવાનું છે; તેમજ, જે વેહાધ્યયન બાકી રહ્યું હોય, તે તારે પૂરું કરવાનું છે. આ કર્તા વ્યક્તાર તને સોંપું છું, તું કષ્ટૂદ્ધ કર કે, તે પ્રમાણે વર્તન રાખીશ.” પુત્ર પિતાને તે વિષે કષ્ટૂલાત આપતાં જણુવે છે, “હું પ્રક્ષ છું; અર્થાતું પ્રક્ષવેનું અધ્યયન આપની દુંઘાનુસાર કરીશ.” વળી પિતાએ કહું, “તું યજ્ઞ છું” આનો ધ્વનિ એ નીકળે છે કે, યજાહિક સત્કિયાએ મેં અત્યાર સુધી કરી તે પ્રમાણે તું કરજે અને જે જે યજાહિક સત્કિયાએ કરવાની અવશેષ રહી હોય તે પૂરી કરજે. પુત્રે કષ્ટૂલાત આપતાં કહું, “હું યજ્ઞ છું, આપની દુંઘાનુસાર યજાહિક સત્કિયાએ કરીશ.” પછી, પિતાએ જણાઓયું, “તું લોક છું;” અર્થાતું, લોક ઉપર જય મેળવવા માટે, મારા જે જે આરંભો તથા મારા જે જે ઝારો હતાં, તે સર્વ તું કાયમ રાખજે, ને બાકી રહ્યાં હોય તે વૃદ્ધિ પમાડજે. પુત્રે તે સંભંધી કષ્ટૂલાત આપતાં કહું, “હું લોક છું, આપની દુંઘાનુસાર લોક ઉપર જય મેળવવા માટે ચોગ્ય કરીશ.” આ ગાથા ઉપરથી, આપણે આહીં એટલું સમજવાનું છે કે, અક્ષરવાસી વાડીલાલ શેઠ જેવી રીતે, શ્રીસત્સંગિજીવન, શ્રીશિક્ષાપત્રી, વચનામૃત, વગેરે વેદસ્વરૂપ સંઘાસ્તોનું અધ્યયન કરી ગયા તે પ્રમાણે ભાઈ શ્રી નવિનચંદ્રે અધ્યયન કરી તદ્ગતુરૂપ સદ્ગતનું છે; ને જે અધ્યયન એમણે અધ્યક્ષ રાખ્યું હોય, તે પૂરું કરવાનું છે. વળી, જેવી રીતે યજાસ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીનરનારાયણું દેવને વિષે અનન્યનિષ્ઠા રાખી, અદ્વારનિવાસી શેઠ વાડીલાલભાઈ સેવા કરી ગયા, તેમજ યજન-અયજન કરી ગયા, તે પ્રમાણે ભાગુશ્રી નવિનચંદ્રને કરવાનું છે; અને એમનું તે લક્ષિતસેવા સંભંધી કાર્ય જે અવશેષ રહ્યું હોય તે પરિસમાપ્ત કરવાનું છે. તેવી જ રીતે, અક્ષરનિવાસી શેઠ વાડીલાલભાઈ જેવી ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તોને વિષે આત્મભુદ્ધિ ને પ્રેમ કરી ગયા, તથા લોકમાં સંગાંસંધી સર્વ સંજનોની સંચે જે જે વ્યવહાર પાડી ગયા તે પ્રમાણે સત્તાગમાં આત્મભુદ્ધિ ને પ્રીતિ રાખવા પૂર્વક તે તે સંભંધી કાયમ રાખી, તે સર્વાંની અભિવૃદ્ધિ કરવાની છે. ભાઈશ્રી નવિનચંદ્ર એમના અક્ષરવાસી પિતાના પવિત્ર પગદે ચાલી, એમનાથી સવાયું સલકાર્ય કરે, અને સત્તાગમાં એમનાથી અધિક આત્મભુદ્ધિ ને પ્રીતિ રાખે, એવા તેમને આ હિવ્યસસા આરીવાંદ આપે એવું દુંઘી, સહગતના આત્માને શ્રીહરિલ પોતાના નિબંધ ચરણારવિભાગમાં રાખે, એવી પ્રાર્થના કરવાનું પરમભાગવનિષ્ઠ

નાથજીલાઈને સર્વ સભાને જગ્યાઓં હતું, જે મુજબ પ્રાર્થના થઈ હતી.
(સુધ્યા વ. ૧૬, અ. ૨, પૃ. ૨૨ થી ૨૫.)

વડતાલ દેશના વર્તમાન આચાર્ય શ્રી ધ. ધુ. પૂજયપાદ નરેન્દ્રપ્રસાદલું
મહારાજનું લગ્ન, એ જ્યારે લાલજી તરીકે હતા ત્યારે, સં. ૧૯૮૮ના
વેશાખ સુહ ૧૨ના રોજ કાશીમાં થયું હતું; એનો આનંદોત્સવ
વડતાલમાં ધીજા વર્ષે સં. ૧૯૯૯ના જેઠ સુ. ૧૫ના હિવસે ઊજવવામાં
આવ્યો હતો. એ પસંગે, અમદાવાદથી ધ. ધુ. પૂજયપાદ આચાર્ય શ્રી
દેવેન્દ્રપ્રસાદલું મહારાજ સહકૃતુંખ વડતાલ પદ્ધાર્ય હતા. આ પ્રસંગ,
ધીજા પણ, કેટલાંક કારણોને લીધે, સંપ્રદાયમાં ચિરસ્તમરણીય અને
મંગળમય બનેલો છે. સંપ્રદાય તો એક જ છે; પણ, એના ધર્માર્થના
સુવહીવટ માટે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વડતાલ અને અમદાવાદ એવા
ને દેશવિભાગ કરેલા છે; અને દેશવિભાગના ધ. ધુ. પૂજયપાદ આચાર્ય શ્રી
મહારાજ લગ્નોત્સવના આનંદ સમારંભ નિમિત્તો વડતાલમાં લેણા મહ્યા,
એ આનંદમંગળનું પહેલું કારણ છે. આનંદમંગળનું ધીજું કારણ લગ્નો-
ત્સવ છે. સંપ્રદાયના આશ્રિતોમાં ત્યારી અને ગૃહસ્થ બન્ને વર્ગના સહ્યો
છે; પણ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે ત્યારી અને ગૃહસ્થ બન્ને વર્ગના
આશ્રિતોના ધર્મનું, આચાર્યપદનું અને સંપ્રદાય સમસ્તાનું રક્ષણ થાય
એ કારણે, હીર્ઘદિપિ વાપરીને, સંપ્રદાયના આચાર્યપદે, ધર્મહેવના
પરમપવિત્ર કુળના ગૃહસ્થ સુરુખની પરપરાના ધોરણે (આ ધોરણે “દેશ
વિભાગનો દૈખ” નામના સંપ્રદાયના બંધારણીય શાસ્ત્રમાં દર્શાવેલાં છે),
પસંદગી અને નિયુક્તિ કરેલી છે. ગૃહસ્થજીવનમાં, લગ્ન એ અતિ
મહત્વનો પ્રસંગ ગણ્યાય છે. એ હિવસે, વડતાલમાં લગ્નનો અનંદોત્સવ
અનેરા ઊત્સાહથી ઊજવવામાં આવ્યો હતો. આનંદમંગળનું ધીજું કારણ
એ છે કે, વડતાલદેશના તલકાલિન આચાર્ય શ્રી ધ. ધુ. પૂજયપાદ આનંદ-
પ્રસાદલું મહારાજે, દેશવિભાગના લેખમાં ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે
દાખવેલા ધોરણોને અનુસરીને, એ હિવસે પેતાના અનુગામી આચાર્ય
તરીકે લાલજી, મૂ. નરેન્દ્રપ્રસાદલું મહારાજની પસંદગી અને નિયુક્તિ
કરેલી હતી. વિશેષ આનંદમંગળનું વિશેષ કારણ તો એ છે કે, વડતાલદેશની
આચાર્યપરપસમાં ગાદીસ્થ આચાર્ય ને ભગવદ્ગુરૂપાઠી ઔરસપુત્ર પ્રાન્ત
થાય, એ છેલ્લા એકસો ને વીસ વર્ષમાં પહેલવહેલો જ પ્રસંગ હતો; એવા

પુત્રના લગ્નનો ઉત્સવ જિજ્વાય, એ હેખીતી રીતે જ મહારાજાનંદનો પરમભંગણ અવસર ગણ્ય. એ પુત્ર, દેશવિભાગના લેખના ઘોરણા પ્રમાણે ધર્મકુશળ નીવડે અને એમની અનુગામી આચાર્ય તરીકે પસંદગી અને નિયુક્તિ થાય, એ ઘટના પ્રસંગ, પણ સમસ્ત સંપ્રેષણમાં પહેલવહેલો જ હતો; લગ્નનો ઉત્સવ અને તે સાથે જ આચાર્યને નિયુક્તિ-ભન્ને પ્રસંગ એક સાથે જિજ્વાય, એ દાખિયે આ પ્રસંગ સંપ્રેષણ સમસ્તમાં પહેલવહેલો હતો. એ કારણે, આનંદમંગળની યાત્રામાં કોટિગણા વધારો થયો હતો. વળી, આનંદમંગળ માટે, બીજું પણ એક કારણ હતું. સચેંદ્રશ્રી હંદુરિની છંદા અને સંકેતથી, એ પ્રસંગે ધ. ધ. પૂજયપાદ આનંદપ્રસાહણ મહારાજે અનુગામી આચાર્ય માટે ને નિયુક્તિપત્ર તૈયાર કર્યું હતું, તેમાં પોતાની સહી એમણે એ પ્રસંગે દ્યાળુંશ્રીની કુદરતમાં કરેલી હતી. એ યોગ પણ વિરલ ગણ્ય એવો એ; એ નિયુક્તિપત્ર ઉપર એ હડીકાત દર્શાવીને, દ્યાળુંશ્રીએ પ્રથમ સાદી કરેલી છે. આનંદધન એવા એ મંગળપ્રસંગની થોડી વિગતો અને દર્શાવવી અસ્થાને નહિ ગણ્ય.

અમહાવાહથી ટેનમાર્ગે બોર્ડયાવી આવી રહેલા ધ. ધ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી હેવેન્ડ્રપ્રસાહણનું પહેલું લાવલીનું સ્વાગત, નડીઆદ સ્ટેશને, પ. લ. શ્રી. કૃષ્ણરાલ લાલશાહનું પંડ્યાએ કર્યું હતું. બોર્ડયાવી સ્ટેશને ધ. ધ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાહણ મહારાજે એમનું સ્વાગત કર્યું હતું. સારે અમહાવાહથી અ.સૌ. પ્ર. ગાદીવાળાં તથા પૂજય માતુશ્રી પણ પથાયાં હતાં; તેમનું સ્વાગત વડતાલથી ખાસ આવેલાં અ.સૌ. ગાદીવાળાએ કર્યું હતું. વડતાલમાં ડિગમાણા એટે, એકે રાખવામાં આવી હતી. ત્યાં પ્રથમ દ્યાળુંશ્રીએ અને ધ. ધ. પૂજયપાદ આચાર્યશ્રી મહારાજ તથા પૂ. લાલણ મહારાજને પુષ્પહાર પહેરાયા હતા. એ પણ નગરમા શોભાયાત્રા ફરીને, સૌ દર્શનશ્રી મહિરમાં આવ્યા; સલામિદ્યમાં સ્વાગતસભા લખવામાં આવી હતી, ત્યાં દ્યાળુંશ્રીએ અને ધ. ધ. આચાર્યશ્રી મહારાજ તથા પૂ. લાલણ મહારાજને પ્રથમ પુષ્પહારથી સ્વાગત અને સન્માન કર્યું હતું.

સાંજે સાડાસાત વાગે, લગ્ને ઉત્સવની વિજયયાત્રા કાઢવામાં આવી

હતી. સચારની શોભાયત્રામાં ધ.ધુ. પૂજયપાહ આચાર્યશ્રી હેન્ડ્રેપ્રસાહણ મહારાજ હાથી ઉપર બિરાજેલા હતા; જ્યારે લગ્નોત્સવની આ મંગળ-યત્રામાં પૂ. લાલજી મહારાજ હાથી ઉપર બિરાજેલા હતા. માદિરમાં સલામંડપમાં ગાહીસ્થ આચાર્યશ્રી મહારાજની આજાથી હ્યાપુશ્રીએ જે સુંદર પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે : -

આજનો દિવસ આપણા અભિલ સંપ્રદાય માટે પ્રહર્ણનો છે. સ્વસ્થાન શ્રીવૃત્તાલય શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદેવના દેશની ગાહીના આપણા ધર્મધુરંધર આચાર્ય મહોદ્યશ્રી આનંદપ્રસાહણ મહારાજના પુત્ર ચિરંલુલી લાલજી મહારાજશ્રી નરેન્દ્રપ્રસાહણના શુલ્કાન પવિત્ર કાશીપુરીમાં સુકૃતપ્રાંતના ભરતીનિવાના બાંધીપુરનિવાસી ઉચ્ચફુળ-વર્ગના નિપાડી વસિથ મણિશર્માનાં લાયશાળાણી પુત્રી સાથે, આમ ત્રણ પત્રિકામાં ફરારેલી મંગળમિત્રાં થઈ ગયેલાં છે, તે નિમિતો અભિલ સંપ્રદાય તરફથી તેમજ મારા તરફથી આનંદ મફર્શિત કરતાં હર્ષ ઉપલે છે. આજે આપણે જે આનંદોત્સવ જગાનીએ છીએ તે, જગતબ્યવહારમાં અન્ય માદૂત મનુષ્યો જિજયે છે એદો નથી; પરંતુ તે હિન્દ્ય અને અલૌડિ છે. લઘનિમિત્તના આનંદોત્સવ જગતબ્યવહારમાં મનુષ્યો પોતાના આસજ્ઞનોને લોગા કરી, મેળાવડા તેમજ સમાર લેણો જિજયે છે, પણ આ ઉસવનું મહુત્વ અનેખું છે. કેવી રીતે શ્રીનાભિનારાયણ લગ્નાનનું સ્વરૂપ હિન્દ્ય છે, તેવી રીતે તેઓ શ્રીએ સ્થાપેલું આચાર્યપાહ પણ હિન્દ્ય છે; જેથી, એવા હિન્દ્ય પદાર્થ ધ.ધુ. આચાર્ય મહોદ્યશ્રી આનંદપ્રસાહણના પુત્ર ચિરંલુલી લાલજી મહારાજના લગ્ન નિમિત્તનો આનંદોત્સવ હિન્દ્ય અને અલૌડિ હોય, તે વાદટવ છે. આ સંબંધમાં જે ગાથા અનાદિસુકૃત સ.શ. નિષ્કૃતાનંદસ્વામીએ પોતાના પવિત્ર અંથ લક્તાચિતામણું પ્રકરણ ઉજમાં ગાયેલી છે, તે આ સ્થળે બંદેસેસી ડેઢ જણ્ણાં છું :

“ નેમ અન્ય લોક થાય લોગા, એમ સમજશો મા એહ લીલા;
જેને કહું છું કરી એમે, એની રીત્ય સાંલગણે તમે.
નર ધિંછે છે નરેશ થાવા, રણ ધિંછે અમરલોક જાવા;
અમર ધિંછે છન્દ્ર પહવી, છન્દ્ર ધિંછે થાવા આધકવિ.
વિધિ પર તે વિરાટ કહીએ, તે પર પ્રધાનપુરુષ લહીએ;
તે પર મૂળ પ્રકૃતિપુરુષ, તેથી પર અક્ષર સુજશ.

અક્ષર પર પુરુષોત્તમ જેહ, તેણે ધર્યું મનુષ્યનું હેહ;
 તોનું દર્શન ને રૂપર્થી કૃયાંથી, સહુ વિચારોને મનમાંથી.
 જે છે મન વાણી ને અગમ, તે તો આજ થયા છે સુગમ;
 અતિ હુલ્લેલ દર્શન જેનાં, કહું છું આ ચરિત્ર હું તેનાં.”

આપણા સંપ્રદાયની શુરૂપરંપરા સ્થાપન કરનારા પ્રકટ પુરુષોત્તમ અક્ષરાતીત અવતારી શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન, શ્રીકૃષ્ણચંદ્રપે પ્રકટ થઈ, ભૂલાર ઉત્તરવાનો અવતારહેતુ સમાપ્ત કરી, સ્વધામમાં પદ્ધારતી વખતે, લુલોના આત્મતિક મોક્ષના હેતુદ્વારા પોતાના સ્વરૂપનું શાન, પોતાના અનન્ય એકાંતિક પ્રિય જ્ઞાનીકૃત ઉદ્ઘવણું આપી, એમને જ્ઞાનાચાર્ય સ્થાપી, તે જ્ઞાન પ્રવર્તાવિવા સારુ એમને ભૂમિપર રહેવાની આજા કરી, સ્વધામ પદ્ધાર્યા. “ભગવાનાશ્રય કરવાથી ને ભગવાનની લક્ષિત કરવાથી, જીવનો મોક્ષ થાય છે,” એ જ્ઞાનનું પ્રવર્તન કરતા કરતા પૂછ્યી પર ઉદ્ઘવળ વિચાર્યા; પરંતુ, કળિયુગનો આરંભકાળ પ્ર.પા થતાં, પોતાના ઉદ્ઘિદેવ સ્વરૂપ શ્રીનર-નારાયણદેવના હિંય બદ્ધચિકાશ્રમ ધામમાં સિધાયા. તે જ ઉદ્ઘવળ, ભગવા-નની કંચિઠાથી અદોધ્યાપુરીમાં ઝર્યેદાન્તરાંત આદ્યલાયન શાખાધ્યાથી અજ્ઞયનિપ્રથી સુમતિમાતાને વિષે જન્મ લઈ, “રામશર્મા” નામે આદોદકમાં વિખ્યાત થયા. પોતે સિદ્ધ હોવા છતાં, લોકસંઘર્થી, અન્યને ઉપરેશ આપવાદ્વારા ભગવતી દીક્ષાના ઉત્તમ સંકાર વારતે શ્રીરંગશૈવમાં રામાનુભાય્યથકી ભાગવતીદીક્ષા પામ્યા ને “રામાનંહસ્યામી” નામ ધારણું કર્યું. પરમપતિની તીર્થ વૃંધાવનમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન પામી, એમના અનુભૂઠથી પૂર્વાવતારની સમૃતિ ઉપલબ્ધ થતાં, સ્વરૂપનું શાન પામ્યા. શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે પૂર્વાવતારની સમૃતિ કરાવતાં કહ્યું : “કહે કૃષ્ણ ઉદ્ઘવ છો તમે રે”, ને તેજ સમયે આજા કરી “માટે કાડો સંપ્રદાય નવી રે, આજ થકી કહું છું ઉદ્ઘવીરે” (જ. ચિ. પ્ર. ૩૮).

આ પ્રમાણે ભગવાનજા થતાં, ભગવદીન્ધ્રાનુસારે પોતે પોતાના નામ ઉપર “ઉદ્ઘવ સંપ્રદાય” સ્થાપિત કર્યો ને જે ભગવતિદ્વારાંત પોતે અનુભસ્યો હતો તેને અનુસરીને, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યે સહિત ભગવાનની લક્ષિત પ્રવતારી. પ્રયાગતીર્થમાં ધર્મદેવને તથા લક્ષિતમાતાને એ જ્ઞાનનો ઉપરેશ આપ્યો, જેથી જ્યારે સુસુક્ષુ કીએ ધર્મદેવને શુરૂ

કરવા તથા ધર્મહેવ પાસે મંત્રોપદેશ અહણું કરવા આવી ત્યારે, પોતે કહ્યું : “તમે લક્ષ્મિહેવીનું ગુરુપણું સ્વીકારો.” ઉદ્ઘાત સંપ્રેદ્ધાયની અદૌડિક રીત ને વિશિષ્ટતાનાં મંદાણું અહીંથી થયાં. શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને નીલકંઠવાણીએ ઉદ્ઘાતતાર શ્રીરામાનંદસ્વામી થડી મહાદીકા અહણું કરી, “સહજાનંદસ્વામી” નામાલિદાન કરાયું ત્યારથી તો, ઉદ્ઘાત સંપ્રેદ્ધાયના આ અદૌડિક વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતનું યથાર્થ પ્રવર્તન થયું. પ્રથમના લક્ષ્મિમાર્ગના આચારોનો સિદ્ધાંત એવો હતો કે, ભગવાનના આશ્રિત થઈ, ભગવાનની લક્ષ્મિ કરવાર્થ, જીવનો મોક્ષ થાય છે. ભગવાન શ્રીસહજાનંદસ્વામીએ પૂવાચારોના તે સિદ્ધાંતમાં અગત્યનો સુધારો કર્યો કે, ધર્મ, જીવન ને વૈરાગ્યે સહિત પ્રકટ ભગવાનની લક્ષ્મિથી જ જીવોનું નિર્વિમ કલ્યાણ થાય છે. સર્વસાધનના ઈણરૂપ ને કલ્યાણનું કારણું એવા સત્તાંને કરીનેજ એવી લક્ષ્મિ નિર્ણય થાય છે; ધર્મ, જીવન ને વૈરાગ્યના રક્ષણું સિવાયની લક્ષ્મિને માયાકૃત અનેક વિક્રો લાગે છે ને તેવી રક્ષણ વિનાની લક્ષ્મિ કરનારા જીવો ભગવાનના માર્ગમાંથી પડી જાય છે, તેમાં સુખ્ય કારણું, કી પુરુષોનો શાસ્ત્રમર્યાદા વિરુદ્ધનો અધામિક સંબંધ જ છે. તેજ હેતુથી, શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને પોતાના આશ્રિત ત્યારીનો વાસ્તે અણાગ પ્રક્ષયર્થ પ્રતાનું પ્રવર્તન કરાયું; ને ગૃહરથ્ય-હરિલક્ષ્મિના પ્રક્ષયર્થ પ્રતના રક્ષણું વાસ્તે લક્ષ્મિમાર્ગમાં સહાયરૂપ એવા ઉત્તમ પ્રકારના નિયમો પ્રવર્તાવ્યા; અને સ્વીપુરુષની જુહીજુહી સમાચો તથા જુહાંજુહાં મંહિરો કરવાની પ્રથા સ્થાપિત કરી, પ્રચલિત કરી. તે ઉપરથી, સિદ્ધમુક્ત શતાનંદમુનિએ “સૌપુસાન્યોન્યસંસ્પર્હાવ્યવસ્થા-કૃતે નમઃ । —સ્વીપુરુષોના અન્યોન્ય સંસ્પર્હની વ્યવસ્થા કરનારા શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનને નમસ્કાર હોએ,” એવું શ્રીસર્વમંગળસ્તોત્રના સહસ્રનામાં એક નામ છે.

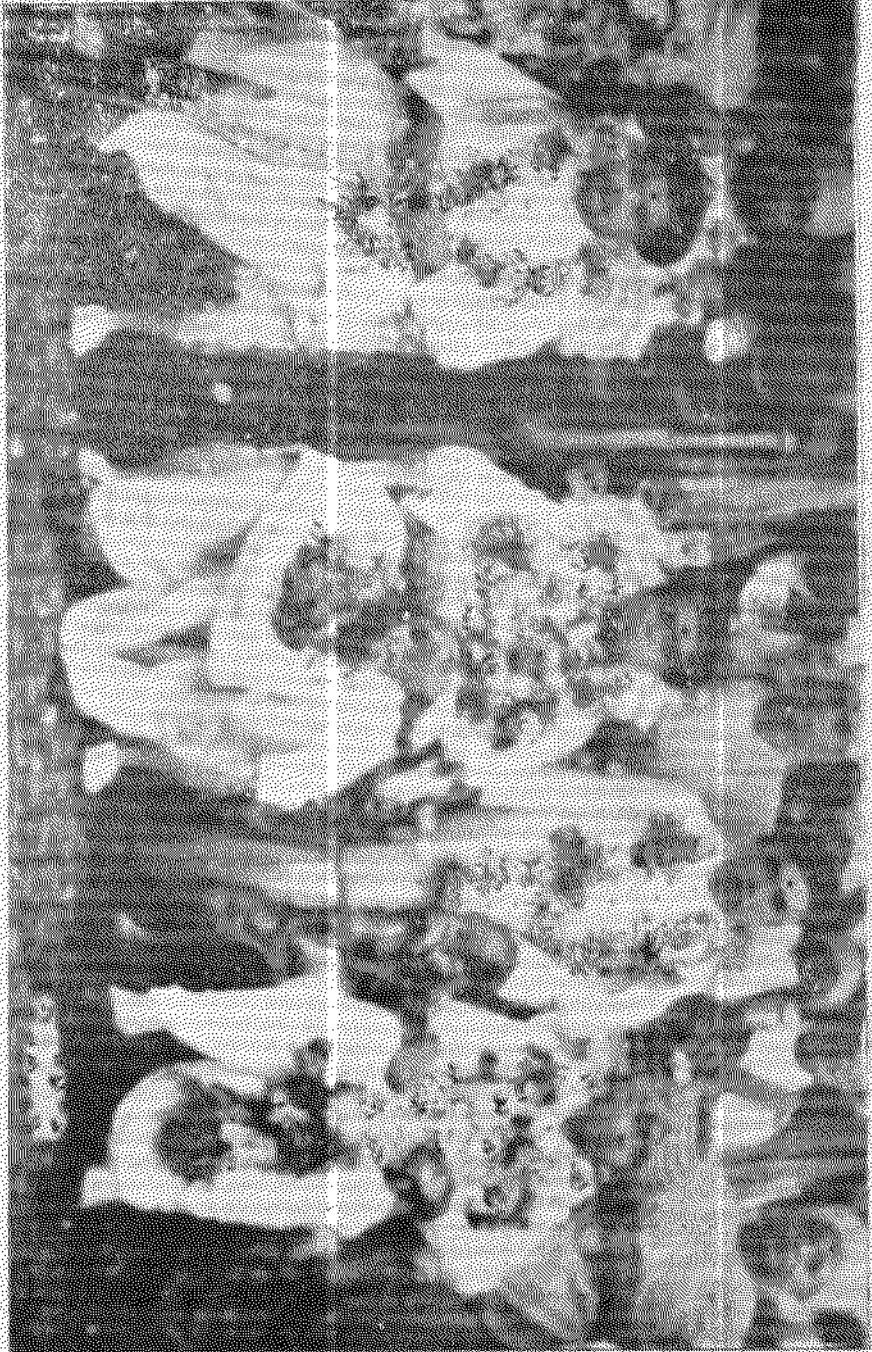
પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને જાવિજનોના કલ્યાણવાસ્તે મહામહિરો કરવાની રેમાં પોતાનાં ભગવદ્વિરૂપો સ્થાપન કરી, સ્વહસ્તે પ્રતિક્રિયા કરી, ભગવદ્વિર્ગતનું ૬૬ પ્રવર્તન કરાયું; પોતાના સંપ્રેદ્ધાયના સિદ્ધાંતો સ્પષ્ટ જલ્દાવવા વાસ્તો, કે, કેને અનુસરીને રહેવાથી આ લોક તથા પરદોષને વિષે જીવોનું પરમભેદ થાય છે, સત્તાંગિલુંન, શિક્ષા-પત્રી ને વચ્ચનામૃત જેવા અથે તૈયાર કરી કરવાની, તે પ્રમાણે યથા-

स्थित वर्तन करायुં; तेमજ, स्वयंस्थापित परमभागवतधर्म—लतिक-
मार्ग (सत्संग)ना रक्षण वास्ते, पोताना स्थान उपर पोताना मोटाभाई ने
नानालाभना पवित्र पुत्रो अयोध्या प्रसाहलु अने रघुवीरज्ञने स्थापन
कर्या. गृहस्थाश्रमी आचार्यो तो, खीपुरुषो तेमજ त्यागीज्ञनोने
परमभागवती थवानु उद्भवकन्धान छे. पुरुषो पुरुषोने ज उपहेश आपी
शકे, ने खीअो खीअोने ज उपहेश आपी शके, जे खी पुरुषोनी
मर्यादानु यथार्थ पालन थवा वास्ते, आचार्योने गृहस्थाश्रमी राज्या, के
जेथी पुरुषोने आचार्य स्वयंहीक्षा आपी शके अने खीअोने
आचार्य श्रीनी आज्ञाथी आचार्यपत्नी हीक्षा आपे.

આ श्रीवडलाल देशनी गीठिए ઉપर विघ्मान आचार्य मહोदय
आनंदप्रसाहलु पदारुદ्ध छे; तेज्ञा श्रीना औरस पुत्र, पूज्य लाललु महाराज श्री
नरेन्द्रप्रसाहलु ने सशाल धर्मविद्यारथी धार्मिक लग्जना—गृहस्थाश्रमना
उत्तमप्रकारना संस्कारो थथा, ते आपणा समव संप्रहाय वास्ते भाविक
अनेक आशाओनु भूषण स्थापित थयेलु छे; ने तेमां समस्त सत्संगनी
हिव्यप्रगति समाचेली छे. आपणा पूज्य लाललु महाराज श्रीनु शुलकज्ञ
लक्ष्मिभार्गना भावितक्षण वास्ते होઈ, ते लग्जन अन्यथी विलक्षण अने
अलौकिक छे. आवा हिव्यन्धाननो आ शुल अने भंगणकारी महोत्सव
छे; जेथी श्रीहरिज्ञना सर्व समाचितोने आ प्रसंगे हिव्यआनंद
अनुभवाय, अमां कांઈ पछु आचर्य नथी. आप सर्व सलाज्ञनो अवा
हिव्य प्रहृष्टनो आनंद भारी साये अनुभवता ज हुयो.

आपणा समव संप्रहायने आधार, आ हिव्य आचार्यपदने
अवलंभीने रहो छे. हाल आपणी वडलालनी, श्रीलक्ष्मीनारायणुदेवना-
देशनी गुरुभीडिका पर ध.धु. आचर्य श्री आनंदप्रसाहलु महाराज
भिशजे छे. आपणा आचार्य पदारुद्ध आचार्योनी परंपरा जेतां, पदारुद्ध
आचार्य पोताना औरसपुत्रना थयेला लग्जन संभाधी आनंदोत्सव
जिज्ञवता होय तो, तेवो आ अनुपम ने अपूर्व जेवो प्रसंग, भारा
अनुभव अने भारी ६८ भान्यता प्रभाणे पहेलवडेलो ज छे.

वणी, विशेष आनंदनो प्रसंग तो ए छे के, आपणा श्रीनर-
नारायणुदेशनी गाहीना ध.धु. आचार्य श्री हेनेन्द्रप्रसाहलु महाराज

ग्रामीण इलाकों में जलवायिका के द्वारा बनाए गए अवैधतिक लकड़ी के टुकड़े जलवायिका के द्वारा बनाए गए अवैधतिक लकड़ी के टुकड़े

પોતાના સંત, પાપેદ, હરિભક્ત વૃંદ સાથે અતે આ હિન્દુ
આનંદેસ્વરમાં પધાર્યા છે. તેણોથીના આગમનથી હિન્દુ આનંદેસ્વરની
અપૂર્વાંતા કિંદુ થઈ છે. આપણું સનાતનધર્મના સિદ્ધાંત પ્રમાણે,
ગંગા, યમુના ને સરસ્વતી એ ન્રિવેણી સંગમમાં સ્નાન કરી, ત્યાંના દેવ
વેણીમાધવનાં દર્શન કરવાથી, ઉત્તમ પ્રકારનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. આપણું
શરીરમાં પણ ઈડા, પિંગળા ને સુષુભ્રણનો સંગમ આજ્ઞાચક આગળ થાય
છે ને ત્યાં ન્રિવેણીસંગમ માનેલો છે, તે કલું છે કે,

“ઇડા બોગવતી ગંગા, પિંગળા યમુના નહીં।
ઇડાવિગલયામંદિંય, સુષુભ્રણ ચ સરસ્વતી॥

—ઇડા બોગવતી ગંગા છે, પિંગળા યમુના નહીં છે, ને ઇડાને પિંગળાની
મધ્યે કે સુષુભ્રણ છે તે સરસ્વતી છે.” “ક્રિવેણીયોગ : સા પ્રોક્તા તત્ત્વસ્નાન
મહાકલમ ।—આ પ્રણને સંગમ ન્રિવેણીયોગ કહેવાય છે; ને તેમાં યોગબાળથી
ચોગી પોતાના આત્માને સ્નાન કરાયે. તો મહાઇળ પ્રાપ્ત થાય છે.” આ
ન્રિવેણીસંગમથી પર, અક્ષરાંત્રને પાર અક્ષર પર્યાંત તેજનો માર્ગ શ્રીલુચ્ચે
કહેલો છે. આ દિંદાંતહું સિદ્ધાંત એ છે કે, “અક્ષર પર આનંદ્વન પ્રભુ
કિયો હે ભૂપર ઢામ,” એ પદમાં અનાદિસુકૃત સ.શુ. સુકૃતાનંદસ્વામીએ
કલું છે તે પ્રમાણે, અક્ષરથી પર “આનંદ્વન” એટલે “આનંદનો સમૂહ”
તે રૂપ અક્ષરાંતીત પ્રકાર પુરુષોત્તમ શ્રીસ્વામિનારાયણું ભગવાન તેના
પ્રસાદરૂપ “આનંદપ્રસાદળુ,” અને તેજ ભગવાનના હિન્દુઆનંદના
પ્રસાદરૂપ “દૈવનંદપ્રસાદળુ,” જેઓ આહિ આચાર્ય શ્રીરઘૂરીરળ મહારાજ
અને આદિઆચાર્યશ્રી અચોદયપ્રસાદળ મહારાજના વિભૂતિરૂપ છે, તે
બન્નેનો મેળાપ ગંગા—યમુનાના સંગમરૂપ પવિત્ર છે; ને તેમાં આ
હિન્દુસ્થળ, કે જ્યાં શ્રીસ્વામિનારાયણું ભગવાને સ્વયં સાક્ષાત् શ્રીહંદુદ્ધિરૂપ
મહારાજ તથા પોતાનાં અન્ય સ્વરૂપ શ્રીલક્ષ્મિનારાયણુહેવ, શ્રીધર્મલક્ષ્મિ-
વાસુદેવ, ને શ્રીવંદાવનવિહારી અને શ્રીરખુણીઠળ પદ્મરાવ્યા; તેમજ
“મદૂપમિતિમદ્બાળી” ।— એ ન્યાયે, પોતાના સ્વરૂપમય શિક્ષાપત્રીનો જ્યાં
પ્રાદુર્ભાવ થયો તે હિન્દુ સ્થળ “સરસ્વતી”ના સ્થાને છે. આ ગંગા યમુના ને
સરસ્વતીનો જ્યાં સંગમ થાય તેવા ન્રિવેણીના દર્શનરૂપ જળમાં સ્નાન
કરવાથી, આપણે સર્વે પવિત્ર થયા શ્રીએ.

વિશેષમાં, આચાર્ય મહોદ્યશ્રી દૈવનંદપ્રસાદળ મહારાજ, જેઓ

પોતાના પવિત્ર કામભાણી અવકાશ મેળવી, આવા માંગલિક મહેતસવમાં અતે પધારેલા છે તેચોશ્રીનું, ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજ તરફથી, તેચોશ્રીની આશાથી, હું સપ્રેમ આઇલાઇપૂર્વક રવાગત કરું છું; તેમાં આપ સર્વ બળશો, એવી ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કર્ષ રાખું છું. આવા હિન્દુ આનંદત્સવના માંગલિક પ્રસંગે, આવો મહેતસવ ઊજવી આપણું ધ. ધુ. આચાર્ય મહેતથથી આનંદપ્રસાદજીએ જે આપણુંને હિન્દુ આનંદનો અનુભવ કર્યાદેલા છે, તે અભૂતપૂર્વ છે. તેચોશ્રીના ઔરસ-પુત્ર પૂજયલાલજીમહારાજશ્રી નરેન્દ્રપ્રસાદજીનાં સશાલ ધર્મવિચારથી ને ધાર્મિકવિધિથી જે લગ્ન થયાં છે તે થશસ્વી નીવડે અને પૂજ્ય લાલજી મહારાજને વિષે ધર્મનિધા, જાનનિધા તથા અગ્વત્સવરૂપ-નિધા આવે ને તે પ્રાપ્ત કરવાનું થણ તેચોશ્રી મેળવે, તેમજ નવ-પરિષ્ઠિત દંપત્તિ સર્વપ્રકારે કુશળ રહે, એવી પરમકૃપાગું શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુંદેવને પ્રાર્થના કરી, તેચોશ્રીને હાઈક અભિનંદન આપું છું, જેમાં તમે સર્વ સભાજ્ઞનો સંમત થશો, એવી આશા રાખું છું.

આ શુલ માંગલિક પ્રસંગે, ધ.ધુ. આચાર્ય મહેતથથી ૧૦૮ શ્રીઆનંદપ્રસાદજી મહારાજ તરફથી, આપ સર્વ સભાજ્ઞનો સમક્ષ પોતાની સહી અને મહેર છાપ સાથેનો લાભેદો પત્ર વાંચવા મને આજા થયેદી છે, જેથી તે હું વાંચું છું :

“સ્વસ્થાન શ્રીવડતાલવાસી શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુંદેવની ગાદીના અમો ધર્મધૂરંધર આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદજી શ્રીપતિપ્રસાદજી, આજના શુલ અને મંગળ પ્રસંગે, આથી સમચ સંપ્રદાયને સુવિહિત કરીએ છીએ કે, શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય (શ્રીઉદ્ધવ સંપ્રદાય) ના શ્રીલક્ષ્મી-નારાયણુંદેવના દેશની ગાદીના આચાર્ય તરીકે, ધર્મધૂર વહન કરવા, અમારા ચિરંછુલી નરેન્દ્રપ્રસાદ સર્વપ્રકારે યોગ્ય છે એમ અમોને લાગે છે, તેમજ તે બાબતમાં અમારા સંપ્રદાયનું હિત સહૈવ હુંયે ધરનાર સર્વે ત્યારી તથા ગૃહસ્થ હરિશકેની પણ સંપૂર્ણ સંમતિ ને ધર્મિણ છે. તેથી, સ્વસ્થાન શ્રીવડતાલવાસી શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુંદેવની ગાદીના અમારા પત્રાત્, એટલે લાભિણા આચાર્ય તરીકે તેચોને, એટલે અમારા એ

ચિરંશુવી નરેન્દ્રપ્રસાદને અમો આ ચુમંગળ પ્રસંગે નિયુક્ત કરીએ છીએ,
તે સર્વેને સુવિધિત થાય.

આ બાબતમાં આજ સંવત ૧૯૬૬ના જેઠ સુહ ૧૫ને શુક્રવાર,
તા. ૧૮ જુન ૧૯૪૭ના રોજ, અમોએ અમારી સહી અને અમારી
મહોરણાપ આમાં કરી છે.

આચાર્ય શ્રી આનંદપ્રસાદજી
શ્રીપતિપ્રસાદજી મહારાજ
વડતાલ

શ્રી વડતાલ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુદેવની
ગાદીના ધર્મધુરધર આચાર્યમહારાજ-
શ્રી આનંદપ્રસાદજીએ ઉપરની સહી
મારી ઝેખડ કરી છે.

આચાર્ય શ્રી આનંદપ્રસાદ મહા-
રાજ, આચાર્યમહારાજશ્રી વડ-
તાલ સંસ્થાન, સહી દા. પોતે

શુક્ર નાથજીભાઈ ઈંદ્રિયરામની સાખ
દા. પોતે
(આ સિવાય અન્ય અશ્રગણ્ય
સંત્વષ્ટી સદ્ગુરુઓ તથા ગૃહસ્થ
હરિલક્ષ્મીની અસલમાં સાખ છે.)

પરમભગવનિષ્ઠ નાથજીભાઈ ઈંદ્રિયરામ શુક્રલે, ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી
આનંદપ્રસાદજી મહારાજ, તેમજ સુધી કોડારીશ્રી અને આચાર્યશ્રીના
રહસ્યમંત્રીની આચ્છાદની અંતરની ઈંદ્રિયને માન આપી, આરંભથી તે
મંગળકાર્ય સમાપ્ત થતા સુધી, યોગ્ય સલાહ અને સહૃદાર આપી, લગ્ન-
ત્યસન્તતાપાત્ર મંગળકાર્ય શોલાંસું હતું. (સુધી વ. ૧૬, અ. ૭,
પૃ. ૨૦ થી ૩૦).

રણકણ્ણિકા

*** માલુસ શ્રદ્ધાવાન હોય અને તેને સાચા સત્યાખણનો સંગ થાય
અને તે સત્યાખણના વચનમાં શ્રદ્ધાવાન થાય અને તે કહે તેમ કરે
તો, તેમાં ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને લક્ષ્મિ ઘધું પ્રગટ થઈ આવે છે.

૪૪. કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચનો (૪)

ધ. ધુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી હેવેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજ, જે વખતે આચાર્યને પ્રતિષ્ઠિત થયા એ વખતે સર્ગીર હતા; તેથી, રાજના કાયદા પ્રમાણે સરકાર તરફથી પ.લ. શ્રી. છાટાલાલ નાથાલાલ જોશી અને પ.લ. શ્રી. મૂળયંદ્રાદી આશારામ શાહ વર્ગેરેના વાલીપણાનીચે વહીવટ સંભાળવામાં આવ્યો હતો. એંબોશ્રીને એકલીસ વર્ષ પૂરાં થતાં, તા. ૪-૧૦-૪૩ ના રોજ, એ વહીવટ રીતસર સૌંપી હેવામાં આવ્યો હતો. પણ, એંબોશ્રીનો જનમહિન્દુ, એટલે શરહપૂર્ણમાનો હિવસ નાનુક્રમાં આવતો હોવાથી, આ પ્રસંગનો સમારંભ, પૂર્ણમા ઉપર ચોજવામાં આવ્યો હતો. એ હિવસે, વડતાલથી ધ. ધુ. પૂજ્યપાદ આનંદપ્રસાદજી મહારાજ, પોતાની તભિયત અસ્તરથ હોવા છતાં, પૂજ્ય લાલજી મહારાજ સાથે અમહાવાહ ખાસ પદ્ધાર્યા હતા.

સભામાં માંગળપાર્થનાની વિધિ પતી ગયા પઢી, ધ.ધુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજની તભિયત અસ્તરથ હોવાથી, એમણે પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે પ.લ. શ્રી. ઈશ્વરલાલ લાલશંકર ઘંડયાને પોતાનું આશીર્વાહાત્મક પ્રવચન વાંચવાની આજા કરી હતી, જે વંચાઈ રહ્યા પઢી, સલાજનોના “કીનરનારાયણદેવની જય હો” ના જયનાદ વર્ચો, ધ.ધુ. પૂ. આચાર્ય શ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજ, ધ.ધુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી હેવેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજને ધર્મરાજતિલક કર્યું હતું, અને શિરપાવ આપ્યો હતો. બીજા વડતાલથી પ્રવચનો કર્યા પઢી, દ્યાગુશ્રીએ નીચે પ્રમાણે પ્રસંગેચિત પ્રવચન કર્યું હતું :

ધર્મધૂરંધર આચાર્ય શ્રી હેવેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજના પ્રેમપૂર્વકના આમાંત્રણથી આજે મને જનમાયંતીના માંગલિક હિવસે આચાર્યપદાર્થના કર્તવ્ય પરાયણુતાના પ્રવેશ નિમિત્તના આ મહેત્ત્વન પ્રસંગે હાર્દિક અલિનંદન આપવાનો અપૂર્વ લાલ શ્રીલઙ્કૃપાથી મળેલો છે. શરહપૂર્ણમાના હિને શ્રીહરિજીએ તેંબોશ્રીનો જનમ હિવસ નિયત કર્યો છે, તે

શહેતુક છે. જેમ શરહપૂર્ણભાનો પૂર્ણચંડ પૂર્ણકળાએ પ્રકારો છે ત્યારે, વનરપતિ તથા ઔષધિઓનું પોષણ થાય છે ને અનેક રતનાહિકની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમ આજે તેઓશ્રીની જનમજયંતીના શુલ્ક હિવસે, તેમજ પરમનિર્ણય ભાગવતધર્મ પ્રવર્તનના કાર્યરૂપ કર્તાવ્યના પ્રારંભિને તેઓશ્રીની હિવ્યકળા પૂર્ણચંડની જેમ વૃદ્ધિ પામો ને તેઓશ્રી સર્વ સત્તસંગનું પોષણ કરો, એવી પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીલ્લભિનારાયણ ભગવાન શ્રીનિસનારાયણુદેવ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે.

આપણા સંપ્રદાયમાં આચાર્યપદનું ગૌરવ અનોખું છે. અવતારી શ્રીલ્લભિનારાયણ ભગવાને પોતાન. પદ પર સ્થાપન કરી, ધર્મધુદા વહુન કરવાની આજ્ઞા ધર્મવંશી આચાર્યને કરેલી છે. શ્રીલુચે પોતાનું પ્રત્યક્ષપણું પણ હેવ, આચાર્ય, સાત ને સંઘાલક્ષ્મારા અવિચણ સ્થાપ્ય છે. આચાર્યની ભગવાનનું સ્વરૂપ છે; તેમને વિષે આ મનુષ્ય છે, એવો પ્રાકૃતભાવ પરહેવો નહિં. તે કહ્યું છે:

“આચાર્ય માં વિજાની વાસ્તવમન્યેત કહિચિત् ।

નમતર્યબુર્દયાઽસ્યેત સર્વદૈવમયો ગુહઃ ॥

(શ્રીમદ્ભાગવત સ્કંધ ૧૧, અ. ૧૭ શલો. ૨૭)

-આચાર્યને મારી દિલ્લિથી સેવા, તેમની કયારેય અવજાન કરવી, મનુષ્ય-ભુદ્ધિથી તેમના ગુણને વિષે દોષનું આચેપણ ન કરવું; કારણુંકે, ગુરુ એ સર્વાદેવમય છે.” આચાર્યનું કર્તાવ્ય વૈદ્યાખ્યમાંથી જાનનો સંભાળ કરી, તે પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકી, પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ કરી, દરેકનું-જન-સમૂહનું કલ્યાણ કરવાનું છે. શ્રીલુચે આચાર્યને પોતાના પદ પર સ્થાપન કરી, સુમુક્ષુઓને પરમાત્માના સ્વરૂપ સંખ્યાંથી જાન, ભાગવતધર્મની દીક્ષા ને ભાગવતધર્મનો ઉપદેશ આપવાની આજ્ઞા કરેલી છે; અને એજ માટે એમનું આ લોકમાં વિચચણ હોલું જોઈએ. આ એમનું પ્રથમ કર્તાવ્ય છે. વળી, પોતાના આશ્રિતોને પોતપોતાના ધર્મને વિષે સ્થાપિત કરી, ભાગવતધર્મનું રક્ષણ કરવું, એ જોજું સુષ્યય કર્તાવ્ય છે. ભાગવતધર્મના પ્રવર્તન વાસ્તે મહામંહિરો કરવી, શ્રીલુચે શ્રીનિસનારાયણુદેવ, શ્રીલક્ષ્મી-નારાયણુદેવ વગેરે ભગવત્સરૂપો તેમાં પદ્ધતાવ્યાં છે, તેની ધર્મવિધિ સેવા કરવી-કરવાવી, એ પણ એમનું પ્રધાન કર્તાવ્ય વિશેષ છે. પરમભાગ-૩૫

વત સંતોને પૂજવા ને બહુ પ્રકારે માનવા, વેહશાખનો અભ્યાસ કરવો તથા અદ્ધવિદ્યાહિ સર્વ એહિક, પારમાણિક વિદ્યાની-સદ્ગ્વિદ્યાની પ્રવૃત્તિ ક્રશવવી ઈત્યાહિ સંક્ષેપમાં મુખ્યધર્મ શ્રીજીએ એમના માટે કહેલા છે. એ કર્ત્તાંધ્રમાં આને આપણું આચાર્ય શ્રી હેવેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજ પ્રવેશ કરે છે, તે આપણું સર્વને માટે હુંનો વિષય છે. જેવી રીતે શુદ્ધ ભાતા-પિતાથી જન્મ, એ આકષણુનો પ્રથમ જન્મ છે; ને જાતકમાંદિ ઉપનથન, સમાવર્તન વળેરે વેહિક સંકાર્યાથી સંસ્કારિત થવું, એ આકષણુનો બીજો જન્મ છે; ને તે પછી, યજને વાસ્તે કર્ત્તાંધ્ર કરવું તે થાજિક નામનો વીજો જન્મ છે, આ વણું જન્મથી, આકષણું જન્માનું અને પવિત્ર થાય છે; તેવી જ રીતે, ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજ-શ્રીનો શ્રીમદ્ભાગવતના પંચમંડધમાં ઋગલઘેવ લગવાને આકષણું જન્મની ઉત્તમતા ખતાની, તેવા ઉત્તમ સામવેહી આકષણું કુળમાં જન્મ, તે સર્વોત્તમ જન્મ છે; ને તેમાં વળી જે કુળમાં સ્વયં પુરુષોત્તમ નારાયણું જન્મ લઈ, અનંત જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો તેવા ધર્મકુળમાં જન્મ, ને તે વળી પુરુષોત્તમ નારાયણના પદ પર આંદ્ર થઈ શુલ્કપદતું કર્ત્તાંધ્ર કરવું, એ વીજી પ્રકારનો પરમપવિત્ર ને પરનવંહનીય જન્મ છે. શ્રીસ્તવાભિનારાયણું લગવાને બાયેલા ધોરણું પ્રમાણે, ત્યારી તેમજ ગૃહસ્થ એ અન્નેના ગુરુ આચાર્ય છે, ઉધ્વર્તિતા નૈષિક અદ્ધ્યાત્માચારીએ પણ એમના ચરણમાં નમે છે ને એમની વંદના કરે છે. આ ઉપરથી જણુણે કે, પુરુષોત્તમનારાયણે એ પદતું કેટલું બધું જૌસ્વ વધાર્યું છે, ને એ પદમાં કેટલું બધું એક્ષર્ય ને તેજસ્વીપણું મૂકેલું છે!

આ પ્રસંગે, ધ.ધુ. આચાર્ય ચૂદામણું વિહારીલાલજી મહારાજને સ્વયં મને ઉદ્દેશીને કરેલી વાર્તાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. એક વાગત મહારાજશ્રીએ કહું: “નૈષિક વતધારી ઉધ્વર્તિતા પુરુષો પણ મારા ચરણમાં મસ્તક નમાવે છે; ત્યારે મેં કેટલાં બધાં પુણ્ય કર્યાં હશે, તે જેથી મને આ આચાર્યપદ પ્રાપ્ત થયું હશે!” તે વખતે મેં જવાબ આપ્યો કે, આપે જે આ સંબંધી નિશ્ચય કર્યો હોય તે કૃપા કરીને કહો. ત્યારે, પોતે બોલ્યા: “પૂર્વજન્મમાં નીચે સોપારી મૂર્ખી, ઊધામસ્તકે તપે કર્યું હશે, તેનું આ ઇણ (આચાર્યપહ્રપ્રાપ્તિ) હશે! એવું મને જણ્યા છે.” આવા હુર્દાલ હિન્દ્યપદ પર આને અન્ને આચાર્યો સાથે સાથે

બિરાજેછે, એ જોઈ કોને આનંદ ન થાય ? સંપ્રદાયરૂપ શરીરનાં એ અંગ બેળાં મળી, સત્ત્સંગના ઉત્કર્ષનું કાર્ય કરે ત્યારે, એ કાર્ય વિશેષ અગવાન દઢતાર થાય ને તેથી સંપ્રદાયની પુષ્ટિ પણ થાય. આવા સંપથી અને આવી એકતાથી, બન્ને આચાર્યો જદ્હા સંપ્રદાયના હિતનાં કાર્ય કરે, એવી ધૂંછા સર્વ કોઈને રહે, એ સ્વભાવિક છે. શ્રીજીની કૃપા છે કે, ઘ.કુ. આચાર્ય શ્રી દેવેન્દ્રપ્રસાદલું મહારાજ જ્યારથી ગાહીપર આડુઠ થથા છે ત્યારથી, સર્વત્ર શાન્તિ શાન્તિ પ્રસરતી જય છે. તંદ્રાશ્રીની સગીરાવસ્થામાં, વાતીઓના વહીપટ હરમિયાન ધણ્ણા સારા સારા ઐતિહાસિક ઘનાવો ઘનથા પાણ્યા છે: શહેર ચોરાશી, બન્ને આચાર્યોનું જેતલાપુરમાં શતવાર્ષિક પાટોત્સવ નિમિત્ત સંમેલન, જેતલાપુરમાં તથા અમદાવાદમાં ગવર્નરની મુદ્દાકાત, વગેરે.

અંતમાં, મોક્ષચંદ્ર શ્રીસત્સંગિજીવનના તૃતીય પ્રકરણમાં આત્માનંદમુનિએ શ્રીજીની પ્રાર્થના કરી છે;

“અખમ હેતુ મેદન, પ્રકાશિતાત્મ વેદન
મુરૈ: કૃતામિવન્દન, નિરીશમાર્ગનિન્દનમ् ।
નિજાન્તરારિતર્દન નમામિ માનમદન
લલાટપીતચન્દન, હરિપ્રસાદ નન્દનમ् ॥”

(સ.જી.પ. ૩, અ. ૧૭, શ્લો. ૨૧)

—તે પ્રમાણે, “હરિપ્રસાદ નંદન” એવા શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવાને જેવી રીતે અધર્મના હેતુભૂત કળિથળનો નાશ કરી, કળિયુગમાં સત્યાગ્રહાયે, તેવીરીતે હરિપ્રસાદ (ધમંદેવ) ના નંદન—ધર્મકુલેત્રપન આચાર્યચરણ, આગવતધર્મનું સ્થાપન કરે, ને તે કાર્ય કરવાની પરમકૃપાણ, પરમાત્મા શ્રીનિરનારાયણદેવ તેચોશ્રીને શક્તિ આપે, એવી પ્રાર્થના કરી, સર્વસલાનું મંગળ થવા વાસ્તે, “નિજાવિતાના સકલાત્તિહંતા ।—” એ આશીર્વાદાભક્ત શ્લોકનું સમરણ કરી કરાવી, માનું વક્તવ્ય સમાપ્ત કરું છું.” (સુધા વ. ૧૬, અ. ૧૧, પૃ. ૨૮ થી ૩૧.)

ઉમરદેઠમાં સ.જી. શાસ્ત્રી કૃષ્ણપ્રિયદાસલું હેઠલીદા સંદેશી લીધી હતી. અમના પુણ્ય સમરણશ્રીએ, અમના શિષ્ય શાસ્ત્રી નીલકંદ્રાસલું ને સત્સંગિજીવનનું પારાયણ કરવાની ધૂંછા હતી. ભીજા ધણ્ણાં સ્થળોએ

માટે એમણે નોયાં, પણ ઉમરેઠ, કે જ્યાં પોતાના ગુરુએ દેહત્યાગ કર્યો હતો એજ સ્થળ, પારાયણ માટે એમને સર્વોત્તમ લાગ્યું; પણ, કોઈ હરિલક્ષેત્રે મુખ્યશ્રોત્તા તરીકે બેસવા માટે સામે ચાલીને ધર્મછા હશાની નહિ; એટલે, એમણે એકાંતમાં રેકલા બેભીને કથા વાચવાનો નિર્ણય કર્યો. હ્યાગુશ્રીએ ન્યારે આ વાત જાણી ત્યારે એમણે શાખીલુને જાહેરમાં સભામાં શ્રીસત્સંગિલુલનની કથા વાચવાનો આથડુ કર્યો; અને તેઓ શ્રીનાના કહેવાથી, મુખ્યશ્રોત્તા તરીકે ડૉ. ઉમ્રીયાશાંકર જેશી બેઠા. શ્રીહરણી કૃપાથી, પારાયણનો પ્રસંગ જૂથ સુંદર રીતે બેન્વાયો; એટલું જ નહિ પણ, પારાયણના અંગમૂળ મહાપૂજા પણ કરવામાં આવી. હ્યાગુશ્રીએ આગળ પડતો આગ લઈ, પારાયણની કથામાં હુાજરી આપી હતી. પોથે સુધે ૧૦ના રોજ, કથાની પૂર્ખાદુત થઈ ત્યારે, હ્યાગુશ્રીએ બધાના આથડુથી પ્રવચન કર્યું હતું, જેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની કૃપાથી મોક્ષબ્રંધ શ્રીસત્સંગિલુલનના પારાયણ નિભિરો, આ “અણુચિતબ્યો ઉત્સવ” થયેલા છે. આ પ્રસંગે જહારગામથી વિદ્ધાન સંતો અને પધારેલા છે; આપણે તો આવા પરમભાગવત સંતો થકીજ જ્ઞાન અવણું કરવું જોઈએ. પરંતુ, ન્યારે ગુરુજનો આજા કરે ત્યારે તો, તે આજા શિરોવંદ ગણી, તેમજ આવા ગુરુજનો આપણા આંગણે પધારે ત્યારે, શિદ્યાચારાયાત તેમનું સ્વાગત અવશ્ય કરવું જ જોઈએ, એવું સમજુ તેમના થકી પ્રાચત થયેલા જ્ઞાનનું નિવેહન કરવાંથી આ પ્રવચનનો ઉપકેમ કરું છું. આપણામાં, કોઈ કાર્ય ધરી સુશીલતે સિદ્ધ થાય ત્યારે, તે કાર્ય “ભગીરથ પ્રથત્ને” થયું, એવું કહેવામાં આવે છે. ભગીરથ રાજને પિતૃસ્માના ઉડાર માટે ઉત્ત્ર તપશ્ચયો કરી, વિષણુપાહેહકી ગંગાલુને પ્રસંગ ડાર્યો; પરંતુ, ગંગાલું ભગીરથને કહું, “હું પૃથ્વી પર તો આખું; પણ મારા વેગને ધારણું કરનાર કોઈ નહિ હોય તો, હું પૃથ્વી શકીને રસાનલબ(પાતાળ)માં પેણી જઈશ. વળી, લોકો માદે વિષે પાપ ધોવે ત્યારે એ પાપ હું કયું ધોડું? તેનો પણ ઉપાય શોધી કાઢ.” ભગીરથે પુન : તપશ્ચયો આહરી, શિવલુને પ્રસંગ કર્યો; શિવલુએ ગંગાલુને ધારણું કરવાની કબૂલત આપી. ભગીરથે ગંગાલુને કહું, “શિવલુએ ધારણું કરવાનું વચન આપ્યું છે, તો પૃથ્વી પર પધારો. વળી, સર્વ સંગનો ત્યાગ કરનારા, જગતને પવિત્ર કરનારા, શાન્ત અને પ્રકૃત્વેતા મહાપુરુષો

તમારામાં રનાન કરશે, જેથી પાણી દોકેએ તમારામાં મૂડેલાં પાપ નાશ
પામી જશે; કારણ કે, “પાપમાગનો નાશ ઉનારા હસ્ત” (અગ્રભિદર) તેમના હૃદયને વિષે અખંડ નિવાસ કરીને રહે છે.” આ ઉપરથી, ગંગાજી પુષ્પની પર પદ્ધાયાં, શિવળુએ પ્રથમ તો ગંગાજીને પોતાની જટામાં લીન કર્યાં; પણ છેવટે, ભગીરથની પ્રાર્થનાથી બહાર પ્રવાહિઝે થયાં. વાયુના વેગવાળા રથમાં એંજી, ભગીરથ ચાગળ હોડે છે, ને તેની પાછળ ગંગાજી વેગથી વદ્ધા કરે છે; માર્ગમાં જહનું ઋષિ ગંગાજીનું આચમન કરી ગયા. વળી, ભગીરથની પ્રાર્થનાથી ઋષિના જમણા કાનમાંથી ગંગાજી બહાર આવ્યાં, જેથી “જાહેવી” કહેવાયાં; ને ગંગાજીને ભગીરથ લાગ્યા, માટે “ભાગીરથી” કહેવાયાં. એમ કરતું કરતાં જ્યાં પોતાના પિતુએના દેહની ભરમ પડેલી છે ત્યાં, ભગીરથ રાજ ગંગાજીને લઈ ગયા, ને પિતુએનો ઉદ્ધાર કર્યો. આ દ્વારાતનો સિદ્ધાંત એવો છે કે, અદ્ધરનિવાસી સરદયુક્ત સ્વામીનૃપુષ્પસ્વરૂપદાસજીના રમરામુથી, પુણ્યાર્થી ને પ્રસંગતાર્થી તેમના શિષ્ય શાસ્ત્રી નીલકંઠદાસજીએ સત્તસંગિજીવનનું પારાયણ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો, પણ એ સંકલ્પને જીલે કોણું? શાસ્ત્રી નીલકંઠદાસજીને પોતાના અદ્ધરનિવાસી શુશ્રૂના વચનથી સત્તસંગિજીવનનું પારાયણ કરવાનું હતું, જેથી તેમણે તે સારુ અનુકૂળ પડે તેવાં ઘણ્ણાં સ્થળ જોયો. પરંતુ, શ્રીજીની પ્રેરણુથી તે અતે પદ્ધાયાં, ને ગોવિદ્યરબુદ્ધાસજીસામી જેવા શિવળુના સ્થાને અને નારાયણજીનેથી જેવા જહનું ઋષિના સ્થાને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે, આ સત્તસંગિજીવન જાનગણાની પારાનો આપણું લાલ મળ્યો. કેમ ઉત્તમ પુત્ર પોતાના પિતાનું વનમન રાજે તેમ, પોતાના અદ્ધરનિવાસી શુશ્રૂના વચનનું પાલન કરી, શાસ્ત્રી નીલકંઠદાસજીએ આપણું આવું પારાયણ શ્રવણ કરાવી અભૂતપૂર્વ લાલ આપેલો છે.

મારા રમરણ પ્રમાણે, અહીંથી શ્રીસત્તસંગિજીવનનું પ્રથમ પારાયણ વિ.સ. ૧૬૫૪માં થયેલું ને તે પણી, સા. ૧૬૬૬માં થીજું પારાયણ થયેલું. અદ્ધરનિવાસી સ.ગુ. પુરાળી રધુવીરચરણદાસજી તેમજ સ.ગુ.શાસ્ત્રી હરિજીવનદાસજી (અ.નિ.) વગેરે તે સમયના વક્તા હતા અને અ.નિ. પરમલગવરીય અનોપરામ જોશી મુખ્ય શ્રોતા હતા. આજે શ્રીશ વથે અહીંથી શ્રીજું પારાયણ થયેલું છે. પ્રકટ પુઢુષોત્તમ નારાયણજીના સાચા ઉપાસકો માંં સત્તસંગિજીવન જેવો પરમજીવનરૂપ

અન્ય કોઈ થંથ નથી. સત્સંગિલુચન તો સત્સંગીમાત્રના જીવનદ્રષ્ટ છે.
 "સંજ્ઞબેન પરજીવન સાધવા તવાધિતા :"-એ શ્રીલુકમાં કહ્યા પ્રમાણે, પ્રકટ
 પુદુષોત્તમ પરખદ્ધ શ્રીસ્વામિનાન્યથુભગવાન, ભગવાનના સમાચ્ચિત
 સંતો, તેમણે કહેલો ભાગવતધર્મ તથા એ સર્વેનું પ્રતિપાદન કરનાર
 શાસ-એ ચારનો સંગ કરે તે સત્સંગી કહેવાય; એવા સત્સંગીમાત્રના
 જીવનદ્રષ્ટ મોકાદ્યંથની પારાયથુથાય, ત્યાં સાક્ષાતું શ્રીલુનો પ્રાહુર્બાવ
 થાય. જેમ રામ કથા વચ્ચાતી હોય, ત્યાં ભગવાન રામચંદ્રણુ તથા
 હિતુમાનળ જેવા અનન્ય લક્ષ્ણોનો પ્રાહુર્બાવ થાય છે, તેમ સત્સંગિ-
 લુચનની કથા ન્યાં થાય ત્યાં, શ્રીલુનો તેમજ તેમના અનાદિસુક્તોનો
 પ્રાહુર્બાવ થાય છે. આવા પ્રાહુર્બાવના પ્રત્યક્ષ અનુભવ આપણુને આ
 વખતે થયો છે: સત્સંગિલુચનની ચાલુ પારાયણે અહીંયાં એક સંત એવા
 માંદા પદ્ધા કે, દેહ રહે એવું હતું જ નહિ; દેગ અસાધ્ય હતો,
 ચિકિસકેચે પણ હાથ ધોાઈ નાણ્યા હતા; પરંતુ ન્યાં શ્રીલુનો પ્રાહુર્બાવ
 હોય ત્યાં અમંગળ કે અભદ્ર થાય હ્યાંથી? સર્વની અગ્નયથી વચ્ચે થીને
 જ હિવસે તે સંત એડા થાય. આવા હિવ્યબંધની કથા ન્યાં થતી હોય ત્યાં
 કાળતું બળ પણ વિરામ પામી જાય. આ સત્સંગિલુચન થંથ તો શ્રીલુના
 નથું ગૃહ સંકલ્પોમાનો એક ગૃહ સંકલ્પ છે. એક સમયે હુર્ગનગર
 (ગઠપુર)માં એકાંત સ્થળને વિષે નિવાસ કરી રહેલા શ્રીહરિલુએ
 ગૃહ સંકલ્પ કર્યો તે, સિદ્ધચુક્ત શતાનંદમુનિએ સર્વમંગળ
 સ્તોત્રમાં ગાયું છે, "રહસ્યાય નમઃ" । "ગૃહ સકલશાય નમઃ" । — "આ
 ભૂમિ ઉપર અવતાર ધારણું કરી, જે ડાર્ય મારે કરવાનું હતું તે સર્વ,
 મેં પરિપૂર્ણ કરું છે; પરંતુ, આ પૃથ્વી પરથી હું અંતર્ધાન થઈશા
 થારે, મારા લક્ષ્ણો તથા લાવધમાં થનારા મારા સર્વ આશ્રિતો
 નિરાલભ-અલાંધન વિનાના થશે; તો તે સર્વના અવલંબન માટે મારે
 કાંઈ કરવું જોઈએ." આ પ્રમાણે વિનાર કરી, શ્રીલુએ નથું સંકલ્પ કર્યા :—
 (૧) પ્રથમ તો, શ્રીલુએ વિચાર કર્યો કે, મંહિરી કરાવી તેમાં મારી
 પ્રતિમાઓનું સ્થાપન કરું; તે જેથી, સ્વધર્મમાં રહી તેનું સેવન કરનાર
 લક્ષ્ણો ચારે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરી શકે. (૨) એને સંકલ્પ ધર્મકુળમાં
 શુરૂપદ સ્થાપન કર્યો : શ્રીલુએ વિચાર્યું કે, લક્ષ્મિમાર્ગની પુષ્ટિ
 મંત્રદીક્ષાની પણ અપેક્ષા છે, જેથી શુદ્ધ ધર્મકુળમાં શુરૂપદ સ્થાપન
 કરાં. (૩) એને સંકલ્પ શ્રીસત્સંગિલુચન થંથ સ્થવાનો શ્રીલુએ કર્યો.

ધર્મ, જીબ, વૈરાગ્ય ને લક્ષિતના સ્વરૂપનો ખોધ મારા આશ્રિતોને થવા સાચું શતાનંદમુનિ પાસે મારાં લીલાચરિત્રનો અથ કરાવવો, કે જેથી સર્વશાસ્ત્રોનો સિદ્ધાંત તે સર્વધ્યાર્થ્ય સમજુ શકે. આવી રીતે મારા નણે સંક્રિય પૂર્ણ થતાં, હું મારા ધામપ્રતિ જઈશ.” આ નણે સંક્રિયાનો અમલ પણ શ્રીજીએ પોતાના લીલાવિશ્વહના જીવન સમયમાંજ કર્યો.

એક સમયે, શ્રીજી ગઠપુરમાં બિરાજમાન હતા તે સમયે, દેશાંતરથી આવેલા લક્ષણનોએ શ્રીજીસંચાપિત શ્રીનરનારાયણુદેવ, શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુદેવ વળેરે અચિત્વદ્વિપોના જે અદ્ભૂત આશ્રિત્ય અનુભવેલાં તે શ્રીજીજીએ નિવેહન કર્યાં: કોઈ કહે, અમારી સાચે તે મૂર્તિઓ વાતાં કરે છે; તો કોઈ કહે, અમારી પારં થાળ માગીને જેમે છે; તો કોઈ કહે, અમે કરેલી સેવા પ્રત્યક્ષ સ્વીકારે છે; આ પ્રમાણે, પોતે પદ્ધતાવેદી મૂર્તિઓનો અદ્ભૂત ચમલકાર ને પ્રત્યક્ષપણું સાંકળ્યી, પોતાને લાવિજનોના હિત માટે જે કાર્ય કરતું હતું તે સિદ્ધ થયેદું જોઈ, શ્રીજી કૃતકૃત્યતા દર્શાવવાપૂર્વક પ્રસન્ન થયા. સિદ્ધમુક્ત શતાનંદમુનિએ તે સર્વભંગાસ્તોત્રમાં ગાયું છે કે, “સ્વાર્ચાંગાદૃગૃતેશ્વરો દત્તપ્રત્યક્ષદર્શનः।—પોતે પદ્ધતાવેદાં પોતાનાં અચિત્વદ્વિપોદ્વારા જૈશ્વર્ય બતાવનારા; તેમજ તે તે સ્વરૂપોદ્વારા સ્વરૂપાદૈતપણે પ્રત્યક્ષ ફરીન આપનારા શ્રીહરિને નમસ્કાર હો।” ધર્મકુળમાં શુદ્ધ સ્થાપન કર્યું તે શુદ્ધ શુદ્ધપરપરાગત જીવના સરકાણું માટે. સંપ્રદાય શરૂઆતો અર્થ પણ “શુદ્ધ પરપરાગત જીવન” થાય છે. જીવન સિવાય મુજિત્તા નથી, એવું શ્રુતિવક્ય છે, જેથી તે જીવનની શુદ્ધ પરપરાગત જગતાધ રહે તે વાસ્તે, શુદ્ધ પર ધર્મકુળમાં સ્થાપન કર્યું, ને તેનો દેશવિભાગના લોભ પ્રમાણે પોતેજ અમલ કરી સંતુષ્ટ થયા. વળી, સંપ્રદાયની પુષ્ટિ માટે, સત્તસંગિજીવન અંથ રચાવી, તેનું અવણું કરી, અત્યાંત સંતોષ બ્યક્ત કર્યો. આ નણે સંક્રિય મૂર્તિમાન સિદ્ધ થયા જોઈ, કૃતકૃત્યતા દર્શાવી; ને તે પછો, શ્રીજી આ દોષમાંથી અંતર્ધાન થયા. સત્તસંગિજીવન તો તરવનું પણ તત્ત્વછે: અગવદ્ગીતા હૃથના રથાને છે, શ્રીમદ્ભાગવત નવનીતિ (માખણ) ના રથાને છે; જ્યારે, સત્તસંગિજીવન તો ધૃત (ધી) ના રથાને છે. હૃથમાં માખણ હેઠાં; પરંતુ, પક્વાન કરવાં હેઠાં તો, પ્રત્યક્ષ ધીનીજ જરૂર પડે—જોકે હૃથ તથા માખણમાં ધી પરોક્ષરીતે રહેણું તો છે; પરંતુ, જે પક્વાન પ્રત્યક્ષ ધીથી સિદ્ધ થતાં હેઠાં, ત્યાં તે

ઉપયોગમાં ન આવે. પ્રકટ ઉપાસકને તો આવા મોક્ષઅંથશીજ સમાચાર થાય. તે શ્રીજી કહે છે, “જેમ રામચંદ્રના ઉપાસક હોય, તેને વાદિમકી રામાયણે કરીનેજ પોતાના સંપ્રદાયની પુષ્ટિ થાય અને શ્રીકૃષ્ણ લગ્નવાનના જે ઉપાસક હોય, તેને દુષ્મનસ્કંધ ને એકાદ્શરસ્કંધ, એ બે જે ભાગવતના દુંધ, તેને કરીનેજ પોતાના સંપ્રદાયની પુષ્ટિ થાય; પણ, રામચંદ્રના ઉપાસક તથા શ્રીકૃષ્ણના ઉપાસક તેને વેહે કરીને પોતાના સંપ્રદાયની પુષ્ટિ ન થાય. મારે, પોતાના સંપ્રદાયની રીતનું જે શાસ્ત્ર હોય તેજ પાછવે હૃદાઝ પોતાના સંપ્રદાયને પુષ્ટ કરે છે” (વચનામૃત ગ.મ.પ્ર. ૮). વળી, આ સત્તસંગિજીવન તો અમૃતના વૃક્ષતુલ્ય છે, એમાં અમૃતરસ પાને પાન છે: એ અંથમાં હુસ્તિના, નાદયથઃપીતા, સંપ્રદાય પ્રકાશ, રૂપર્ણ વિવેક, ધર્મસિદ્ધ, નિષ્ઠામશ્રુદ્ધ, જનરિતા, ધર્મરક્ષા, ધર્મામૃત, યોગોપહેદા ધર્ત્યાહિ ઉપરંશેલાં છે, જે તેવળા અનૃતજ છે.

આવો અલૌકિક મહિમા સત્તસંગિજીવન અંધનો છે; તો તેમાં કહેલા ધર્માનું અનુક્ષાન કરવાપૂર્વેક, પ્રકટ લગ્નવાનની અકિત કરવી, એ જ મતુષ્ય દેહનું ઇણ છે. લગ્નવાન તો અકિત ધર્મના અંગ થકી ઉત્પન્ન થયા છે; જ્યાં ધર્મે સહિત અકિતનું અનુક્ષાન થાય છે ત્યાં, એમનો પ્રાહુર્ભાવ થાય છે. અકિતનાં પણ અંગ છે: ધર્મ, જાન અને વૈરાગ્ય; એ અંગે સહિત અકિત કરવાથી જ લુચનો નિવિન મોક્ષ થાય છે. શ્રીજીએ કહું છે કે, ધર્મ અકિતનું મન્ત્રક છે, જાન હૃદય છે, ને વૈરાગ્ય અકિતનાં ચરણ છે. અકિત ગમે તેટલી કરતો હોય, પણ વૈરાગ્ય ન હોય તો, એ પરમાત્માના માર્ગમાં ચાલી શકે જ નહિ. પગ વિનાનો કેવી રીતે ચાલી શકે? સુસ્તમાં ભાલુચન્દ્ર ઓઠ પ્રતે અકિતનું ન્વરૂપ કહું છે તે વખતે પણ, શ્રીજીએ આ સિદ્ધાંત કર્યો છે.

“બહૃજનુદ્રમળોતરલમ્બિતાં, નરતનું સમવાપ્ય સુરેલિતામ् ।

મતિમતામિદમેવ મતે: ફર્લ, વિપયનો વિરતિશ્વ હરો રતિ: ॥

(સ.જી.પ્ર. ૨, અ. ૫૧, શ્લો. ૪૩)

—ધર્ષા જનમના ભ્રમથના અંતે, દેવોએ પણ દુચ્છિદ્દેલો મતુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થયા પણી, યુદ્ધિવાળા પુરુપેની યુદ્ધિનું એજ પરમ ઇણ છે કે, વિષયો-માંથી વૈરાગ્ય પામી, શ્રીહરિજીને વિષે આંતિકરવી.” મતુષ્ય જન્મ તો

- ધણા અમણુને અતે પ્રાપ્ત થાય છે; જેટલું સમુદ્રમાં પાણી છે, એટલું આ
જીવ માતાનું હૃદ ધાર્યો છે, એટલા જન્મ એણે લીધા છે
(વચનામૃત ગ. છે. પ્ર. ૩૬); પરંતુ, તે સર્વે દેહોમાં મનુષ્યદેહ જ શ્રેષ્ઠ
છે. પશુના જન્મમાં શું ભગવાન લજય? એક આઙુ પશુ લીધુ ધાસ ચરે
ને ખીલુ આઙુ અન્ય પશુઓની કંતાલ થતી હોય તો પશુ, તેને
શાન ન થાય કે—તે ન સમજે કે, મને આ બધું અવડાવે છે
પશુ મારી અન્ય પશુઓ કેવી જ હશા થશે. પશુમાં યુદ્ધ
નથી, જ્યારે મનુષ્યમાં યુદ્ધ છે. પરમાત્માએ મનુષ્યને યુદ્ધ આપી
છે, તો યુદ્ધિવાળા મનુષ્યોની યુદ્ધિનું પરમફળ શું તો શાખાદિક
પંચ વિષયોમાંથી વૈરાગ્ય પામી, ભગવાનમાં પ્રીતિ કરવી. આ
મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત તો થયો, પશુ તે અરતાંડમાં, દેવતાઓ પશુ અરતાંડમાં
જન્મેલા પ્રાણીઓ. માટે ગાય છે, “અહો ધર્તિ આશ્ર્ય! અમીણા કિમકારી
શોમતમ्।—એઓએ અરતાંડમાં સુરુદૃઢ એવા ભગવાનની સેવામાં ડ્વિયોગી
એવો મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેઓએ એવું તે શું પુણ્ય કર્યું” હશે કે,
આવો જન્મ પ્રાપ્ત થયો? જે પુણ્યથી જ પ્રાપ્ત થતો હોય તો એવો હેઠ
અમને જ પ્રાપ્ત થવો જોઈએ; પરંતુ, અમે એવા જન્મની રૂપૂહા રાખીએ
ધીએ, છતાં અમને પ્રાપ્ત થતો નથી. તો, જરૂર પરમાત્મા શ્રીહરિ પોતે જ
એમના પર પ્રસંગ થયા હશે, તેથી જ આવો હુલ્લાદેહ પ્રાપ્ત થયો છે
(શ્રીમદ્ભાગવત સ્કંધ ૫, અ. ૧૬, શ્લોક ૨૧). શ્રીએ કહે છે: “અરત-
ાંડમાં જ્યારે મનુષ્યનો જન્મ આવે છે ત્યારે, પ્રકૃટ ભગવાન કે એ
ભગવાનના સંત જરૂર પુણ્યી પર વિચરતા હોય, તેની જે એ જીવને
એણાણથાય થાય તો, એ જીવ ભગવાનનો લક્ષ્ય થાય છે (વચનામૃત વડતાલ
પ્ર. ૧૬). જેમ પ્રકૃટ અનુ જગથીજ ક્ષુદ્રા પીપાસા જય તેમ, પ્રકૃટ
ભગવાનના આશ્રયથીજ આ જીવનો મોક્ષ થાય છે. એવા ભગવાનમાં પ્રીતિ
કરવી અને વિષયમાંથી વૈરાગ્ય પામદો, એજ મનુષ્ય દેહનું કર્ણ છે.

જેણે જેણે પ્રકૃટ ભગવાનને એવાખ્યા, તેનાં લાગ્ય શાસ્ત્રમાં વખાણ્યાં
છે, અદ્વાએ રહુતિ કરતાં કહ્યું છે,

“અહો ભાગ્યમહોમાગ્ય નન્દગોપવજીકસામ् ।

યન્મિત્ર પરમાત્મદ પૂર્ણબ્રહ્મ સતતનમ् ॥

(શ્રીમદ્ભાગવત સ્કંધ ૧૦, અ. ૧૪, શ્લો. ૩૨)

—આ નંદશુના મજબુત વસનારાયોનાં ખરેખર અહોકાય છે; કારણુકે, સનાતન પરમાન દસ્તકૃપ પૂર્વાધાર શ્રીકૃષ્ણથી દ્વર્ગેમના ભિત્ર છે. એમના કાયનો પાર પામવા હું સમર્થ નથી. પ્રકટ લગ્વાનને ન ચોળાયનાર ઋષિઓએ પોતાની પત્નીઓનાં કાય વણું ન કરતાં કહ્યું કે, આપણા ગણ પ્રકારના—શૌકિલ, સાવિત્ર અને હેઠ—જન્મને ધિક્કાર છે; આપણા વતને, આપણી વિદ્યાને, આપણી બહુરૂપાને, આપણા કુળને, તથા આપણા કિયાંડમાં કુશાળપદ્ધુને ધિક્કાર છે; કે કેથી અધ્યક્ષજ એવા શ્રીકૃષ્ણથી આપણે વિસુધ રહ્યા (ભાગ. સ્ક્રિ. ૧૦, અ. ૨૩, શ્લો. ૩૬). ઋષિઓ પોતાની પત્નીઓને અખિન હન ચાંપી, પોતાને ધિક્કારવા લાગ્યા; કારણુકે, પ્રકટ લગ્વાનને ચોળાયી પોતાની પત્નીઓ તેમને પ્રસન્ન કરી શકી, ને પોતે તેમને ચોળાયી શક્યા નહિ. પ્રકટ લગ્વાનની ભક્તિ જેવી વૈરાઘ્યે સહિત કરવાની કહી, તેવી જાને સહિત પણ કરવી; કારણુકે, જાન એ ભક્તિનું હૃદય છે. હૃદયશૂચ મનુથ શું કરી શકે? ભક્તિ જાને સહિત જોઈએ, તેવી રીતે જાન પણ ભક્તિ સહિત જોઈએ; તેવણ શાશ્વતજાન હોય ને પ્રકટ લગ્વાનની ભક્તિ ન હોય, તો જીવનો મોક્ષ ન થાય. તે શ્રીજીએ કહ્યું છે, “ભક્તિ ને સત્તસંગ વિના વિક્રાન પણ અધ્યાત્મ ગતિને પામેછે.” લગ્વાન શંકરાચાર્યે પણ કહ્યું છે,

“પર્વણાદિ વેદો સુસે શાસ્ત્રવિગા, કવિત્વાદિ ગંધ સુપદ્મ કરોતિ ।
મનશ્વેત લગ્ન ગુરોરઘ્રિપદે તત: કિ તત: કિ નત: કિ તત: કિ સ્મ ॥

—ઇ અંગે સહિત ચાર વેહ તથા વ્યતુર્દ્શ શાશ્વતવિદ્યા કંઠાથ હોય, કવિતા સુંદર ગંધ તથા પદ્મ રચી શકતો હોય, પરંતુ સર્વશુરુના શુરુ, પ્રકટ સુરુપોતમ શ્રીહરિકૃષ્ણ લગ્વાનચન્દ્ર કમળને વિષે મેન સંદર્ભન નથી, તો તેથી શું? તેથી શું? તેથી શું? અર્થાત્, તે સર્વ શ્રમમાન છે.” વળી, ભક્તિ ધર્મ સહિત કરવી જોઈએ; ધર્મ તો ભક્તિનું મન્તરક છે. મન્તરક વિનાનો માનવી છુંની શકે જ નહિ, તેમ ધર્મ વિના તો ભક્તિની સિદ્ધિ જ ન થાય (વચનામૃત ગ.પ્ર.પ્ર. ૧૬). શ્રીન્યામિનારાયણ લગ્વાને શિક્ષાપત્રીમાં સામાન્યધર્મ તેમજ વિશેષધર્મ રાજ્યથી બધુને સર્વ આધ્યાત્મિક સધ્વા વિધવા, પ્રદ્યામારી, સાધુ, આચાર્ય સર્વના ધર્મ) કહેલા છે; તે પ્રમાણે વર્તન થાય તો જ, ભક્તિની સિદ્ધિ થાય. નહિતો, જમે તેટલી ભક્તિ કરો, ગમે તેટલાં પારાયણ વાંચો ને સાંભળો, પણ તેમાં

કહેલા ધર્મ પ્રમાણે વર્તન નહિ થાય તો, સર્વ શ્રમભાત્રજ થઈ જશે—એ કે સંદ્કાર થાય, બીજાથળ થાય, પણ જે પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ તે ન જ થાય. માટે, ધર્મે સહિત, જાને સહિત તથા વૈરાજે સહિત ભક્તિ કરી, પ્રકટ ભગવાનને સત્તસંગથી એળાખી, તેમની શરણુગતિ લેવી, એ જ આવા પારાયણેના શ્રવણ વાંચન, પઠન, પાઠનનો સુખ ઉદ્દેશ છે, તે લક્ષ્યમાં રાખી જો પારાયણ વાંચવા કે સાંભળવામાં આવે, તો જ તેનું ધથાથે ઇણ છે. અંતમાં, સર્વ સભાનું ભર્ગણ થવા વારતે “નિજાશ્રિતાનાં સકળાતિહતા ।” — એ મંગળ શ્રોદીક બોલી મારું વક્તવ્ય સમાપ્ત કરું છું.” (સુધા નં. ૧૭, અં. ૨, પૃ. ૨૮ થી ૩૩.)

રત્નદિપિકા

*** મોદ્દ માટે કોઈએ ધર્મને સુધ્ય માનેલો છે, કોઈએ જાન વિના મુક્તિન મળતી નથી એમ કહેલું છે, કોઈએ ત્યાગ વિના મોદ્દ મળતો નથી એમ કહેલું છે, તો કોઈએ મુક્તિ લક્ષિતથી મળે છે એમ કહેલું છે; પણ આત્માતિક શૈયની પ્રાપ્તિ અને ભગવાનની સેવામુક્તિની સિદ્ધિ માટે, લક્તિ અને સત્તસંગ બન્ને આવશ્યક છે. એ બે વિના, ધર્મ, જાન કે વૈરાજ શોભતાં નથી, તેમ મોક્ષદાતા પણ થતાં નથી.

*** માણુસ ભાત્ર સુખ છન્હે છે, તે મેળવવા માટે હુલાર પ્રયત્નો કરે છે, પણ સુખ પુષ્યવાગનેજ મળે છે. પુષ્યનો ઉદ્દ્ય સત્કર્મથી થાય છે અને સત્કર્મ એટલે ભગવાને કરેલી આજાઓ અને આંકેલી ધર્મમર્યાદાનું પાલન, તાત્પર્ય કે, જે ભગવાનની આજા પણે છે, તેનેજ સાચું સુખ મળે છે.

૪૫. કેટલાંડ પ્રાસંગિક પ્રવચનો (૫)

સુરતમાં શ્રીસ્વામિનારાયણ મંદિરમાં શ્રીમદ્ભાગવતનું પારાયણ કરવામાં આજું હતું : વક્તાપદે પ્રદ્યમાંદી પુરાણી વૈરાઘ્યાનંદજી, જે પૂર્વાંશમાં દ્વારુંશ્રીએ સ્વાપેલા શ્રીસત્તસંગમંઉળના આહિસભ્ય હતા તે, બિરાજેલા હતા. પૂર્ખાંડુતિના દિવસે, ત્યાં દ્વારુંશ્રીએ (અ) દૂરું પ્રવચન કર્યું હતું અને ધીજા દિવસે, સર્વાના આશહુથી (બ) મનનીય પ્રવચન કર્યું હતું. તે અન્ને પ્રવચનોનો સાર નીચે મુજબ છે :

(અ) “નિત્ય સરમાળમક્ષરપદે વ્રહાત્મસુક્ત વર્જઃ
શ્રીરાધાદિ સમચિતાંગ્રિકમલં, નેકાણનાયાનતમ् ।
છદ: કોપ મહેશ ગીત યદમં યોગીન્દ્રહિન્દિતં
ધ્યાયામીષ્ટમહં મૃદાવિલગુરું શ્રીસ્વામિનારાયણમ् ॥”

—સર્વોપરી, સર્વચિતારી, પરાંતર પૂર્ખાંપુરુષેત્તમ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની કૃપાથી આવો મંગળ ભય જાનયજા થયો, તેથી અને આનંદ આનંદ વર્તો રહ્યો છે. અહીંના મંદિરના કોડારી સ.ગુ. પુરાણી નિરન્ન-મુક્તદાસજીના આમ પ્રથ્યથી ને આ પારાયણના વક્તા સ.ગુ. પ્રદ્યમાંદી પુરાણી વૈરાઘ્યાનંદજીની સહલિલાલાથી, મારે અહીં આવવાનું થતાં, આ જાનયજાનો લાલ લેવા હું આ યથાણી થયો છું. “જાનયજા”નું લક્ષણ શ્રીજીએ ગ.મ.પ્ર.ના ટમા વચનમૃતમાં ડેઢલું છે કે, અંતર્દેશિએ કરીને જે ભગવાનના ભક્તને વર્તાંતું તે જાનયજા છે. અંતર્દેશિ તે શું તો, બાહેર ભગવાનનું દર્શાન, પૂજન તથા ભગવાનના કથાકીર્તન એ આદિક જે જે ભગવાન સંબંધી કિયાએ તે સર્વે અંતર્દેશિ છે અને એ સર્વે જાનયજા થાય છે. અને તેજ ભગવાનનો ભૂતિને અંતરમાં ધારીને તેનું પૂજન વંદનાદિક જે કરવું તે પણ અંતર્દેશિ છે ને જાનયજા છે. આવો જાનયજા કરતાં કરતાં જ્યારે શ્રેતરદીપમાં નિરન્નમુક્તા છે એંબું થવાય ત્યારે, જાનયજાના વિધિનો અવધિ આવી રહ્યો....અને નિરન્નમુક્ત જેવું થવાની અતિશય

ઇંદ્રજિત રાખી." આ એથેય લક્ષ્યમાં રાખી, સ.ગુ. પુરાણી નિરણનમુક્તા-
દાસળાએ આવા જ્ઞાનયરણનો સર્વેને લાભ આપ્યો એ પ્રશાસનીય છે.

પૂર્ણાંહુતિને હિવસે, સમય સંકોચને લીધે ઉપર પ્રમાણે દુંડું પ્રવચન
થયેલું; પરંતુ બીજે હિવસે સવારે, સભામંડપમાં સર્વ સંત, સદ્ગુરુ
તથા હરિભક્તોના અત્યંત આશ્રણી જે પ્રસંગેચિત (વ) પ્રવચન કરેલું તે
નીચે પ્રમાણે છે:-

પાશાયથુના વક્તા સ.ગુ. અદ્ધાચારી પુરાણી વૈશાખાનંદલાએ પોતાને
પૂર્ણાંહુતિ સમયે, શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલા નિધિઅનુસાર પ્રાપ્ત થયેદો
સુવણ્ણિસિંહ, પોતે ત્યાગી હોધિ, તે અચાદ્ય હોવાના કરણે, શ્રીનારાયણ-
મુનિહેઠને અર્પણ કરી દીધાની સર્વસભાને વિહિતતા આંજે કરી તે
ચોચ્યજ છે; કરણ કે, આથી શ્રીમદ્ભાગવતમાં દર્શાવેલા નિધિનું પાલન
થયું ને ત્યાગીનો ધર્મ પણ સચ્યવાયે..

આ સૂર્યપુર (સુરત) ઉપર તો શ્રીઅમહારાજની પ્રથમથીજ
પ્રસન્નતા છે. આપણા શુદ્ધ તપસ્વી નિર્દોષ સંતોને લોકાંગરભાવા
વળેરેએ રંઝાયા, ને તે સમયના અસુરાંશ રાજ અને ગુરુઓએ અતિ-
શાય ઉપાધિ કરી ત્યારે, સંતોના રક્ષણ માટે સુરતને આશ્રયસ્થાન ગળ્યા
સંતોને શ્રીઅલાએ અહીં મોકદ્યા. "સદ્ગોહિગુરુભૂપાલગિશકક્રમેશરાજ્યદાય
નમ: ।" આવું સર્વમંગળસ્તોત્રમાં જે સિદ્ધમુક્ત શતાનંદમુનિએ ગાયું
છે તે પ્રમાણે, સંતોના દ્રોહ કરનારા અસુરાંશ રાજ ને ગુરુઓનું
શાસન કરી, સંતોનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ અંગેજ સરકારને
પોતાના સંકલ્પથી શ્રીરવામિનારાયણ લગ્નવાન લાવ્યા; ને તે રાજ્યનાં
પ્રથમ મંડાણું પણ સુરતથીજ થયાં. સુરતમાં નવાખનું રાજ્ય-
શાસન હતું, અંગેણેએ પણ ડોડી નાખેલી; અંગેણ રાજ્યસત્તાનો
આરંભકાળ હતો. શ્રીઅલા સમકાલીન અહીંના સુપ્રતિષ્ઠિત નાગરિક અર-
દેશર કેટવાલ હતા, તેમનું કુટુંબ રાજપ્રભામાં પ્રથમથી આગળપડતું
હતું, તેમના પિતાએ સુરત શહેરની ધર્ણી સેવાએ બજાવેલી; હિંડ
મુસલમાન વચ્ચે તે વખતે વૈમનસ્ય થયેલું તેમાં ભાયસ્ય
તરીકે માંડવીમાં સમજાવવા જતાં, તેમના પિતા મૃત્યુ પામેલા;
તેમની નગરસેવાઓની ચોચ્ય કહર કરવામાં આવી હતી. તેમના પુત્ર

અરદેશરણ તો અંગેલુ, ક્ષારસી વગેરે છ ભાષાઓનું જ્ઞાન ધરાવતા હતા; જેથી, અંગેલુ અમલહારો અને નવાખ વચ્ચે હુલાબિયા તરીકે કામ કરતા હતા. સરકારમાં તેમનું ઘણું માન હતું; ખાન બહાહુરનો ઈવકાણ તેમને એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો. પારસ્યી કેમમાં જન્મ યામેલા હોવા છતાં, શ્રીજીનું અલોકિક એથર્યું ને હિવ્ય ચમત્કાર જોઈ, શ્રીજીના સમાચ્ચિત થયા હતા. આ સ્થૂયુરમાં, વિ.સં. ૧૮૮૧ના કારતક વહ ઉથી માગશર સુહ બીજ સુધી, શ્રીજીનું એતિહાસિક વિચરણ થયું હતું. આ નિવાસ દરમિયાન ઇસ્તમાગમાંથી વાજતેગાજતે સુરત શહેરમાં અરદેશર કોટવાલ તથા અન્ય અધિકારીઓએ શ્રીજીની વિજયસ્વારી કારી હતી; નવાયે તેમજ તે વખતના જિલ્લા જઝૂ, કંડેકટર, વગેરે અધિકારીઓએ શ્રીજીની ઘણીજ ભાવ્યતાથી પદર. મહી કરવી અપૂર્વ લાલ લીધો હતો. વિદ્યાયગીરીના દિવસે, ઇસ્તમાગમાં અરદેશર કોટવાલને શ્રીજીએ પોતાની પ્રસન્નતાસ્ત્ર્યક પાદ આપી હતી.

૩. જ્યાસનારાયણે,

“કિરત હૃણનદ્ર પુલિન્દપુલકસા, આભીરકંક યવના ખસાદય: ।

યેઝ્યે ચ પાપા યદુપાશ્રયાશ્રયા:, શુદ્ધયંતિ તસ્મે પ્રમબિષ્ણવે નમઃ ॥

—એ જે શ્રીમદ્ભાગવત સ્ક્રિંધ ૨, અ. ૫, શ્લો. ૧૮માં આપ્યું છે, તે શ્રીજીએ આ વખતે સુરતના હરિલિકટો માટે સત્ય કયું” છે. અકિતનું સ્વરૂપ, અકિતના લેહ, નિષ્કામ અકૃતોનાં લક્ષ્ય, વગેરે અકિતનો ઉપરેશ શ્રીહરિણુએ લાલચન્દ્ર શેડ પ્રત્યે સુરતમાં જ આપીલો છે. “વિષયતે વિરતિશ હરોરતિ : । — શાણાદિક પંચવિષયમાં વૈરાઘ્ય પાભી, પ્રત્યક્ષ શ્રીહરિને વિષે પ્રીતિ કરવી, આટલું જ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યોની બુદ્ધિનું પરમહૃળ છે.” આ મહાવાક્ય સમા પરમ સિદ્ધાંતરૂપ સૂત્રનો ઉપરેશ પણ, એ જ અકિતના અધ્યાયમાં કહેલો છે. અકિતથીજ મોક્ષ થાય છે, પણ અકિત અંગે સહિત કરવી જોઈએ. ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાઘ્ય એ અંગ છે, સાધન છે ને અકિત સિદ્ધિ છે. અકિત ને ભાગવતધર્મ એ એ એક છે (વચનામૃત ગ. છે. પ્ર. ૨૧). પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સંખ્યાંધે રહિત અકિત તો હુનિયામાં ઘણું કરે છે; પરંતુ, સત્તસંગથી પ્રત્યક્ષ ભગવાનને એળાખી તેમની પ્રસન્નતા માટે અકિત કરનારાઓની હુર્બલતા છે. રાવણુ, જરાસંધ, શિશુપાલ વગેરે ઉપાસક તો હતા, પરોક્ષની અકિત કરતા

હતા, પણ પ્રત્યક્ષ લગ્વાન ને પ્રત્યક્ષ લગ્વાનના ભક્તાથી વિમુખ રહી, તેમનો દ્રોહ કરતા હતા; માટે અસુર કહેવાચા. અમોદ દિલ્લિવાળા વ્યાસનારાયણે વેહના વિભાગ કર્યા, ઈતિહાસ, મહાભારત તથા પુરાણા સ્થાનો, છતાં તેમને શાંતિ ન થઈ; સરસ્વતી નહીના તર પર એકાંતમાં બેસી ઐહ થવાનું કારણ વિચારવા લાગ્યા, એટલામાં નારદજી આવ્યા. જેમ અનાદિમુક્ત સ.ચુ. શુક્રાનંદસામીને પૂજા સમયે, નિયમ મુજબ દંડવત કરવાના બાકી રહી ગયેલા તેથી અસંતોષ થયેલો પણ જ્યારે ઝરીથી પૂજા કરીને બાકી રહી ગયેલા દંડવત કર્યા ત્યારે શાંતિ થઈ તેમ, પ્રત્યક્ષ લગ્વાનના આશ્રયથી જ આત્માંતિક કલ્યાણ થાય છે, તે સિદ્ધાંતનું નિરપણ કરવાનું નારદજીએ જ્યારે વ્યાસનારાયણને સમરણ કરાવ્યું ત્યારે, વ્યાસનારાયણને શાંતિ થઈ. પુરાણોમાં તથા મહાભારતમાં ધર્મ, અર્થ ને કામની સિદ્ધિના જ વિચારે પ્રધાનપણે હોય છે અને મોક્ષની વાતાં-પ્રત્યક્ષ લગ્વાનના સમાશ્રયની વાતાં તો શુભાપણે છુપાયેલી હોય છે, તે તો જે સૂક્ષ્મ બૃદ્ધિવાળા હોય તેજ સમજી શકે. મહાભારતનું તત્ત્વ લગ્વદ્વારીતા છે, જેમાં પ્રત્યક્ષની જ વાતાં છે; તે ઉપનિષદ્દાનો જ સાર છે; પરંતુ, તે શુદ્ધાત્મ ને શુદ્ધાત્મ હોઈ, સામાન્ય મનુષ્યથી અહણું થઈ શકે નહિ. ઉપનિષદ્દો ગાયોને સ્થાને છે, દોહનાર લગ્વાન શ્રીકૃષ્ણ છે, અન્નુંન જેવો વત્સ છે, ને ગીતા તો હૃધને સ્થાને છે. જ્યારે વ્યાસનારાયણે શ્રીમહ્લાગ્વત રચ્યું તે તો તત્ત્વદ્વાર્પ છે, નવનીત (માખણ)ના સ્થાને છે. “અત્ર સર્ગો વિસર્ગંશ ।—” એ શ્વેદકમાં કહ્યા પ્રમાણે, વિશ્વનાં સર્ગ વિસર્ગાદિક ને નવ દ્વારા તેને કરીને જાણ્યામાં આવે ઓદું આશ્રયરૂપ ને શ્રીકૃષ્ણ લગ્વાનનું સ્વરૂપ, તેને વિષે અચળમતિ થાય, ત્યારે જ જીવનો મોક્ષ થાય, એવો વ્યાસનારાયણે સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન કર્યો છે. શ્રીમહ્લાગ્વત જ્યારે રચ્યું ત્યારે, વ્યાસનારાયણને શાંતિ થઈ; તેમાં પણ પ્રત્યક્ષની જ વાતાં છે. શ્રીલુણે આડ સંચાલોમાં પણ તેથી જ શ્રીમહ્લાગ્વતને સ્થાન આપી, તેના પંચમ અને દશમસ્કરધને ચોગશાસ્ક ને ભક્તિશાસ્ક કર્યાં છે. વળી, મોક્ષશાંય શ્રીસત્તસંગિલુલિવનના ચતુર્થી પ્રકરણના આરંભમાં શ્રીલુણે શ્રીમહ્લાગ્વતની ગૌરવતા, શ્રવણ માહાત્મ્ય, પુરાણેરખવિધિ, વર્ગેરે નવ અધ્યાયથી કહેલાં છે. સિદ્ધમુક્ત શતાનંદમુનિનો સર્વભંગસ્તોત્રમાં એ શ્વેદકથી આજ સિદ્ધાંત સમજાવ્યો છે: શ્રીલુણાં હજાર નામમાં નીચે પ્રમાણે સાત નામ ગાયેલાં છે:-

“पुराण श्रवणीत्सुक्ष्यः पुराण विधिकोषकः ।
 श्रीमद्भागवतश्रोता श्रीमद्भागवताचेकः ॥
 श्रीमद्भागवताभिज्ञः श्रीमद्भागवतार्पकः ।
 श्रीमद्भागवतोत्कृष्टपुराणरणकारकः ॥”

आ श्रीभद्रभागवत तो प्रथम कहा प्रभाणे डेवण नवनीत (भाख्य)-
 ना स्थाने छे; परंतु, प्रत्यक्ष धृतसांख्य पक्षाने करवानां हेय लारे तो,
 प्रत्यक्ष धृत (धी)नी जड़र पडे. तेथी ज, श्रीलुअे कृपा करी सिद्धमुक्त
 शतानंदमुनि पासे श्रीसत्संगिण्वन अंथ स्थांयो, उे ने डेवण धतना
 स्थाने छे. दुर्गापुरने विषे निवास करीने रहेहा श्रीहरिलुअे एकांतमां
 पोताना लकडी तथा लविध्यमां थनारा सर्व आश्रितोना आबंधन माटे
 नष्टु संक्षेप कर्याः पोते आचार्यैऽपे, भूतिअैऽपे ने सत्संगिण्वन वर्णेरे
 सच्छास्त्रैऽपे पोतानुं प्रत्यक्षप्राणुं स्थापन कर्युः; अने ते नष्टु दारा प्रत्यक्ष-
 प्राणुं सिद्ध थयेहु नेहु कृतकृत्यता इशांवी स्वधाम पधार्याः आ लीलाचरित्र
 सूत्रैऽपे सर्वमंगणस्तोत्रमां गायेहु छे,

“ दुर्गभक्तातिसुखदः कृतकृत्ये जगत्पतिः ॥
 रहस्यो गूढसंकल्पो हरिमंदिरकारकः ॥ ”

पूर्वे रामकृष्णाहि अवतारे थया तेमने ने ने भया तेमनुं
 कृत्याणुं तो कर्युः, परंतु आ लोकमांथी अंतर्धान थया पर्णी पाठ्य
 लुयोना आत्यंतिक उत्त्याणु माटे जेहुं स्वाभिनारायणु लगवाने कर्युः तेहुं
 केऽपि अवतारे कर्यानुं धतिहास साक्षी पूरतो नथी. रामचन्द्रलु लगवाने
 पोतानी हयातीमां पोतानुं स्वदृन पधराव्यानो हाखदो भणतो नथी;
 इकत रामेश्वरमां शिवलिंगनी स्थापना लगवान रामचन्द्रलुअे स्वहुस्ते
 करेली छे, पर्णु पोतानुं स्वदृप-पे.तानी भूतिअै. केऽपि स्थगे पधरावी नथी.
 स्वधाम जटी वर्खते पर्णु, अयोध्यामां सरयू नदीना स्वर्गधाट-स्वर्णद्विरि
 पर विभान आयुः. तेमां ऐसी जय तेनो मोक्ष करवा कहुं, पर्णु पाठ्य
 कं॒ भूडी गया नहि. लगवान श्रीकृष्णचन्द्रे पोताना प्रियजानी लकड
 उद्घवलुने पोतानुं शान आपी, तेनो प्रयार करवा पृथ्वीपर विचरवा
 कहुं, ने पोतानी पाहुका पर्णु आपी; परंतु कणियुग आस थतां, ए तो
 अहरिकाश्रममां गया. लूलारभूत यादवोनो संहार करी, श्रीकृष्णचन्द्रे

કૃતકૃત્યતા દર્શાવી, પરંતુ પાછળ પોતાનું પ્રત્યક્ષપણું રાખ્યું નહિ. આ વખતે તો, શ્રીજીએ પોતાનાં સ્વરૂપ-પોતાની મૂર્તિએ સ્વહસ્તે પદરાવીને, પોતાનું પ્રત્યક્ષપણું પૃથ્વીની ચિથિ રહે ત્યાં સુધી મૂર્તિએ, આચાર્ય ને સંભાસદાર કાયમ રાખ્યું. સત્તસંગિ-જીવનના પંચમ પ્રકરણના ૬૮મા અદ્યાયમાં સ્પષ્ટ કહી હોધું કે, “વૃત્તાલયે સ ભગવાન જયતીહ સાધાતું।—આ પૃથ્વી પરથી મનુષ્યરૂપે અંતર્ધાન થયા પણ શ્રીનિવાસિનારાયણ લગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજરૂપે વૃત્તાલયમાં પ્રત્યક્ષરૂપે સહા વિરાજમાન રહી, જ્યકારી પ્રવતે છે.” પરંપરાગત ભારત પિતા પાસેથી મે' સાંભળ્યું છે કે, અનાહિમુક્ત સ.શ. સુક્તાનંદસ્વામીને શ્રીજીએ પોતાની મનુષ્યરૂપ મૂર્તિ બતાવીને કહ્યું: “આ મૂર્તિ (મારી મનુષ્યરૂપ નૂરિ), આ મૂર્તિ (શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિ) અને એ મૂર્તિ (અદ્યાયમની મૂર્તિ) એ સર્વ એક છે.” આવું વણું વખત એલી, શ્રીજી, શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિમાં અદર્શ થઈ ગયા, સ્વામીએ વિચાર કર્યો: “ભગવાન તો અદમસત હોય, આવી રીતે અંતર્ધાન થઈ ગયા કે શું ?” આવો વિચાર આવતાં સુક્તાંક ઠે ઝદન કર્યું; એટલામાં શ્રીજી શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિમાંથી મહારાજ આવી હર્ષન હઈ એવ્યાઃ “સ્વામી ! સમજયા. આ મૂર્તિ, આ મૂર્તિ ને અદ્યારધામની મૂર્તિ એ ત્રણેય એક છે.” સ્વામીએ જવાબ આપ્યો, “હા મહારાજ. સમજયો.” શ્રીજી અંતર્ધાન થયા પછી, શ્રીજીના જેષભાતા રામપ્રતાપભાઈ વડતાલ દર્શને જ્યારે આવતા ત્ય.રે શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિ તેમને કુશળ સમાચાર પૂછ્યો. એક વખત શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિએ તેમની ધીરજની કસોટી લેવા કુશળ સમાચાર ન પૂછ્યા ત્યારે, રામપ્રતાપભાઈ ધ્યાન ને પછી જ્યારે શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજને વાત ઉર્ની ત્યારે આનંદ પાય્યા. આ ચમત્કારિક ધતિહાસ તો આપણા સંપ્રદાયમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. શાસ્ત્રમાં લાંબું છે કે, “મૂર્તિએ ઉરુકળે હૃળ આપે છે,” એ ન્યાય શ્રીજીએ પદરાવેલી, અથવા તેમની આજાથી તેમના પુત્રોએ—આચાર્યાએ પદરાવેલી મૂર્તિએને લાશ પડતો નથી. જેમ મૂર્તિએ હિંદ્ય છે, તેમજ આચાર્યાને સંભાસ્યો પણ હિંદ્ય છે; શ્રીજીએ આ નાણ દ્વાર પ્રત્યક્ષપણુંના ઉઘાડ્યાં, એટલું જ નહિ પરંતુ પાછળ અનાહિ સુક્ત સ.શ. ગોપણાનંદસ્વામી, શુદ્ધાતીતાનંદસ્વામી, નિત્યાનંદસ્વામી, જેવા હિંદ્ય સુક્તોને રાખતા ગયા કે, જેમણે,

શાન્તિહિત્ય સતત શ્રમ વહ શ્રીલનું સરોપરીપણું આપણુને સમજાવ્યું.
ભીજ અવતારો તો કોઈ કોઈ નિમિત્તો આવ્યા ને આ વખતે તો શ્રીલ
લુલેણું અનાહિ અજાન ટળવા ને અક્ષરધામના હિત્ય મુક્તોની પંક્તિમાં
સર્વેંને લેળવવા આ પૃથ્વી પર પદાર્થી. શ્રીસ્વામિનારાયણ જગવાન સર્વ
અભાતારના અવતારી છે, સર્વ કારણું કારણ છે, એમનાથી અતઃ પર
કોઈ શ્રીલ સત્તા નથી. પૂર્વેં ને અવતારો થયા છે તે તો નમસ્કાર
કૃત્વા યોગ્ય છે ને પૂજવા યોગ્ય છે; જેને એકાંતિકલાયે કરીને ઉપાસના કરવા
યોગ્ય તો તે સ્વરૂપો ધારણ કરનાર લક્ષ્ય ધર્મના પુત્ર શ્રીસ્વામિનારાયણ
જગવાનજ છે (વચનામૃત ગ. છે. પ્ર. ૩૮). આ વખતે શ્રીલએ તો,

“અંધ કીધાં ભીજાં આરણાં રે,
વેતી કીધી અક્ષરવાટ, પુરુષોત્તમ પ્રકટી રે.

* * *

કણા ચઢાન્યો કલ્યાણુનો રે,
સહુના ભર્તક પર મેડ, પુરુષોત્તમ પ્રકટી રે.

* * *

સહુને પાર સહુ ઉપરે રે,
એવી ચલાવી છે રીત, પુરુષોત્તમ પ્રકટી રે.
નો'તી હીરી નો'તી સાંભળી રે,
પ્રકટાવી એવી પુનિત, પુરુષોત્તમ પ્રકટી રે.

અનાહિમુક્ત સ. શુ. નિઃકુળાનંદસ્વામીએ તો આપણા પર હ્યા કરી,
શ્રીલની સરોપરી ઉપાસના જેવી રીતે સમજવી જોઈએ તે પ્રમાણે
સમજવી છે. વચનામૃતમાં પણ જ્યાં જ્યાં શ્રીલએ પરૈક્ષપણે પોતાના
સ્વરૂપની વાતાં કરી છે ત્યાં ત્યાં, અનાહિમુક્ત સ. શુ. ગોપાળાનંદસ્વામી
વગેરે મહાનુભાવ સંતો, જેમણે વચનામૃતો ધારણ કર્યાં છે તેમણે,
એટણે સુંદર ખુલાસો તે તે વચનામૃતને અંતે કર્યાં છે, કે જેથી જીવિષ્યમાં
કોઈને પણ શ્રીલના સરોપરીપણું વિષે સંશય રહે જ નહિઃ જેમણે, “એ
પરૈક્ષ જે શ્રીકૃષ્ણ જગવાન કર્યા તેજ આ લક્ષ્ય ધર્મના પુત્ર શ્રીલમહારાજ
છે, પણ એ થકી પર કોઈ નથી; અને એ જ આપણા છિદ્રેવ છે ને ગુરુ
પણ એ જ છે.” શ્રીકૃષ્ણ જગવાનારી અષ્ટ પટરાણીઓમાં એક લક્ષમણું

હતી, તેને દ્રોપદીજીએ પૂછ્યું કે, તમે શ્રીકૃષ્ણમાં શું જોખું કે જોમને વર્ણાં ? તેનો ઉત્તર લક્ષ્મણાએ અધ્યો કે, તુંકિમણી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજી છે, એ જેમને વરમાળા પહેરવે તે નારાયણ હોય; એટલે, મેં નિશ્ચય કર્યો કે, શ્રીકૃષ્ણ સાક્ષાત્ નારાયણ છે, ને તેથી હું તેમને વરી. તેવી રીતે, આપણે વિશેષ કંઈ ન સમજતા હોઈએ તો, આપણે નિશ્ચય કરવો કે, જેમને અનાદિસુક્ત સ.ગુ. ગોપાળાનંદસ્વામી, શુલ્ઘાતીતાનંદસ્વામી, નિત્યાનંદસ્વામી, સુકલાનંદસ્વામી, પ્રદ્જ્ઞાનંદસ્વામી વગેરે રામકૃષ્ણાહિ સર્વ અવતારના કરણું અવતારી કહે છે ને સમજે છે તે શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન સર્વ અવતારના અવતારી જ છે. જે એાંધી સમજણ્યવાળા હોય તેનો આપણે દેખ ન લેવો; કારણું, શ્રીજી વચ્ચનામૃત ગ.મ.પ. ૧૩માં કહે છે, “જે તેજને વિષે મૂર્તિ છે તે જ આ પ્રત્યક્ષ મહારાજ છે એમ જાણું; અને જો એમ ન જણ્યાય તો, એટલું તો જરૂર જાણું જે, અક્ષરદ્વારા જે તેજ તેને વિષે જે મૂર્તિ છે તેને મહારાજ દેખે છે. એમ જાણુંથો તો પણ તમારે મારે વિષે હેત રહેશો, તેણે કરીને તમારું પરમકલ્યાણ થશો.” આપણે તો આપણા છિદ્રિકે શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનનું નામ લેતા હોય તેનું પણ માહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ. સાંત તુલસીદાસે કહ્યું છે,

“તુલસી જ્યાકે સુખનસે, ભૂલે હિ નિકસે રામ;
તાકે પગડી પહૈનિયાં, મેરે તનકી ચામ.”

તો, આપણે તો સર્વોપરી ભગવાનના ઉપાસક છીએ; માટે, આપણા છિદ્રિકેવનું નામોચ્ચારણ કે જગત કરતા હોય, તેનું આપણે કેટલું બધું માહાત્મ્ય જાણું જોઈએ ! સામાન્યરીતે પ્રથમ પરોક્ષ સ્વરૂપનો નિશ્ચય થાય છે ને તે પછી જેમ જેમ સત્તસંગના સંસ્કારો વધતા જાય ને અધિકારી થાય ત્યારે જ, પ્રત્યક્ષને વિષે પ્રતીતિ આવે છે. “અથાતો વર્ષ જિજાસા ।” પછી જ, “અથાતો વર્ણ જિજાસા ।” નો. અધિકાર થાય છે; તેવી રીતે ભગવદ્ગીતા, શ્રીમદ્ભાગવત, વર્ણ.રે શાસ્ત્રનું જાન થાય ત્યાર પછી જ, કેમશા: પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપનું જાન પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર થાય છે.

જે પોતાના છિદ્રિકેવનું સર્વોપરી માહાત્મ્ય સમજતો હોય તે,

સર્વોદ્યમણે પોતાના ઈષ્ટદેવની આજાનું પાલન અવશ્ય કરેલ. આપણે ને શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાનને સર્વ અવતારના અવતારી, સર્વોપરી, સર્વ-કારણ આત્મભાંથી અનુભવતા હોઈએ તો, એ મહાપ્રભુલુની આપણે નાનીમાટી આજા પાળવામાં શિથિદ્વપણું રાખીએ ભરા ? જેમ અજાજણની કેવળ વાર્તા કરવાથી કે સાંભળવાથી કૃધારીપાસા નિવૃત્ત પામતી નથી, તેમ કેવળ શાષ્ટ્રોમાં સર્વોપરી કહેવા સાંભળવાથી એ સ્વરૂપનું યથાર્થ સુખ આવતું નથી. સત્ત્સંગથી આપણા ઈષ્ટદેવના સ્વરૂપને સર્વોપરી નિશ્ચય કરી, એમની આજા સાવધાનપણે પાળીશું તો, જેવા સર્વોપરી એ લગવાન છે તેવું તેમનું સ્વરૂપ, તેવું તે મૂર્તિનું સુખ, તેમના મુક્તોનું સ્વરૂપ ને ધામતું સ્વરૂપ યથાસ્તિત પ્રયક્ષ અનુભવી શકીશું. આજા પાઠ્યા વિનાની ઉપાસના યથાર્થ ક્રણ આપતી નથી. શ્રીજીએ પોતાનું સ્વરૂપ ને પુરુષોત્તમ-પણું સમજાવતાં કહ્યું છે,

“નહિંતો તમે નચિંત રહેલો, કરવું તમારે કાંઈ નથી;

જે મહ્યા છે તમને, તે પાર છે અક્ષરથી.”

(લ.ચિ.મ. ૭૭)

પરંતુ, સાથે સાથે એવું કહી દીધું છે,

“પણ નત ટેક કો દ્વારાણો તો, લોગવણો સહુ સહુ તણું.”

શ્રીજીએ આપણા પર કૃપાકરી, પોતાના શુદ્ધ રામાનંદસ્વામી પાસે વરદાન મારી આપણું પ્રારંભ પણ લઈ લીધું, પણ ને આપણે ‘ગત ટેક’ દાળીશું તો, આપણને આપણું પ્રારંભ આવીને વળગશે, ને ભૂતનો કે અન્ધરાકાશનો દેહ આવશે (વચ્ચનામૃત ગ.પ.પ. ૧૮). આજા પાઠ્યા સિવાય ધાર્મની ધ્યાનના કરનારાઓને અનાદિસુક્ત સ. શ. નિષ્કૃતાનંદસ્વામી ચેતાવે છે,

“ધાર્મ નહિ મળે પણ ધર્મ માણશે, ત્યારે જિધણો આંખ ગુલામની.”

(વચ્ચનવિધિ)

આજાનું યથાર્થ પાલન મન, તર્મ, વચ્ચને ને કરીએ તો, આપણુને હુઃખ આવેજ શાનું ? શ્રીજીએ કહે છે, “જે લગવાનના લક્ત છે તેને જેટણું હુઃખ થાય છે તે તુંચ પત્તથીને અર્થે લગવાનની આજા કોપવે

કરીને થાય છે” (વચનામૃત ગ. પ્ર. પ્ર. ૪૪); માટે પ્રમાહનો ત્યાગ કરી, શ્રીજીને સર્વોપરી, સર્વોઅવતારના અવતારી, સર્વ કારણુના કારણ, સર્વાંતર્યામી સમજુ, નાની મોટી આજા પાળવામાં સાવધાન રહી, આપંડ લજન કર્યા કરવું, એજ આવાં પરાયણોના શ્રવણ વાંચનતું કરી છે.

આટલું કહી, “નિજાશ્રિતાના મકલાતિંહન્તા ॥” એ ગંગળાશ્રોક ઐલી, મારું પક્તલભ્ય સમાપ્ત કરું છું. (સુધા. વ. ૧૭ અંક ૩, પૃ. ૧૬ થી ૨૩).

પાદરામાં સં. ૨૦૦૧ના માગશર વહ ૨ થી એક માસ સુધી, સત્તસંગિજીવનની કથા કરવામાં અ.વી હતી. વક્તાપદે સ.ગુ. શાસી કૃષ્ણસ્વરૂપદાસલુ હતા. પૂખ્યાહુતિના હિંસે, દ્વારુંશ્રીએ સર્વ જનોના આશ્રહથી જે પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે : -

પરમદ્વાર્યાજુ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની કૃપાથી, એવે ભંગળમય જ્ઞાનયજા નિર્વિદ્ધ પરિસમાપ્ત થયો, તેથી સર્વેને આનંદ થયો છે. આ શુલ્પ પ્રસંગે, અહારગમથી વિદ્ધાન સંતો અને પદ્મારેલા છે; આપણે તો આવા પરમ લાગવત સંતો થકી જ જ્ઞાન થેણું કરવું જોઈએ. હું અને આવ્યો હું તે લાલ આપવા નહિ, પરંતુ લાલ લેવા માટે; પણ, શુદ્ધજનો જ્યારે આજા કરે ત્યારે તે આજા શિર્દીબંધ ગણી, એમના થકી પ્રાસ થયેલા જ્ઞાનતું નિવેદન કરવારૂપ આ પ્રવચનનો ઉપકેમ કરું છું. સ.ગુ. શાસી હરિજીવનદાસલુએ તેમના સ્વાગત પ્રવચનમાં શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનના પ્રાહુલાંબનો હેતુ, તથા મૂર્તિ, આચાર્યાં અને શાસ્ત્રદાર તેમનું પ્રત્યક્ષપણું, એ સિદ્ધાંત સૂત્રરૂપે દર્શાવ્યો છે તેજ સિદ્ધાંતતું વિસ્તારથી હું વિવેચન કરીશ.

ભાગવતધર્મની જ્યારે અતિશય રૂપાનિ થઈ અને અધર્મસર્ગ ધણેણું દૃષ્ટિ પામ્યો ત્યારે, આવા વ્યાર ડળિકાળમાં શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન પોતાના મુક્તો સાથે આ વૈકભાં પદ્માર્થ. ભગવાને સ્વયં તેમજ મુક્તોદ્વારા અધર્મસર્ગનો મૂળમાંથી ઉંછેહ કરી, વિમળ એકાંતિક ધર્મ સ્થાયે. પછી, શ્રીહરિજીએ વિચાર કર્યો, ‘જે કાર્ય કરવા આ પૃથ્વી પર હું આવ્યો હતો તે સર્વ પરિપૂર્વ થયું છે; પરંતુ, મારા સમાચ્રિતો, તેમજ ભવિષ્યમાં થનારા મારા આશ્રિતોનું મારે હિત કરવું જોઈએ,’ એવે વિચાર કરી તે

સર્વેના હિતવાસ્તો આસ્થાંતિક કલ્યાણુની રૂપરેખા હોરી. એક સમયે હુર્ગનગરમાં (ગઢપુરમાં) એકાંત સ્થળને વિષે નિવાસ કરી રહેલા શ્રીહરિએ ગૂઢ સંકલ્પ કર્યો, “આ ભૂમિ પર અવતાર ધારણુ કરી, જે કાર્ય મારે કર્ત્વાનું હતું તે સર્વે મેં પરિપૂર્ણ કર્યું છે; પરંતુ, આ પૃથ્વી પરથી હું અંતર્ધાન થયશુ ત્યારે મારા ભક્તો તથા લાભિ આશ્રિતજનો નિરાલંઘ (આલંઘન વિનાના) થશો તો, તે સર્વેના આલંઘન માટે મારે કાંઈ કરવું જોઈએ.” આ પ્રમાણે હિતવિચિત્રન કરી, શ્રીહરિએ સર્વાજીવહિતાવહ ત્રણ સંકલ્પ કર્યાઃ તે સિદ્ધસુકૃત શતાનંદમુનિએ સર્વામંગળ સ્તોત્રમાં કહ્યું છે,

“તુર્ગમભક્તાતિસુખદ: કૃતકૃત્યા જગત્પતિ: ।

રહઃસ્યો ગુડસંકલો હરિમદિરકારક: ॥

-પહેલો સંકલ્પ માંહિરો કરાવી તેનાં મારી પ્રતિમાઓનું હું સ્થાપન કરું, કે જેથી મનુષ્યો તે પ્રતિમાઓનું સેવન કરે; સ્વર્ધમ્ભાં રહી તેનું સેવન કરનારા ભક્તો, ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ, એ ચારે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરી શકે. વીજો સંકલ્પ, ધર્મકુળમાં શુદ્ધપદ સ્થાપન કર્ત્વાનો કર્યો કે, ભક્તિ-માર્ગની પુષ્ટિ માટે મંત્રહીક્ષાની પણ અપેક્ષા છે, જેથી શુદ્ધ ધર્મકુળમાં શુદ્ધપદ સ્થાપન કરું. વીજો સંકલ્પ, સાંપ્રદાયિક અંથ સ્થયવાનો કર્યો કે, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિના સ્વરૂપનો યોગ મારા આશ્રિતોને થવા સારુ શતાનંદમુનિ પાસે મારાં લીલાચરિત્રનો અંથ કરાવવો, કે જેથી સર્વ શાશ્વતો સિદ્ધાંત સર્વ યથાર્થ સમજુ શકે. આવી રીતે મારા ત્રણ સ કલ્પો પૂર્ણ થતાં, હું મારા ધર્મ પ્રતિ જઈશ.

શ્રીસ્વામિનારાયણ લગ્નવાને આ પ્રણે સ કલ્પનાં સિદ્ધ પોતાના લીલાવિઅહૃના શુભન સમયમાં જ કરી. એક સમયે, શ્રીહરિ ગઢપુરમાં બિરાજમાન હતા, તેવામાં દેશાંતરથી આવેલા ભક્તજનોએ શ્રીહરિ સંસ્થાપિત શ્રીનિરનારાયણહેવ, શ્રીલક્ષ્મીનારાયણશુદ્ધેવ વગેરે અર્થાં સ્વરૂપોનાં અદ્ભુત આશ્રિત અને ઐશ્વર્ય અનુભવેલાં, તે શ્રીહરિ આગળ નિવેહન કર્યાં: કોઈ કહે, અમારી સાથે તે મૂર્તિએ વાત કરે છે; તો કાંઈ કહે અમારી પાસે થાળ મારીને જમે છે; તો કોઈ કહે અમે કરેલી સેવા પ્રત્યક્ષ સ્વીકારે છે. આવી રીતે પોતે પથરાયેલી મૂર્તિઓનું ઐશ્વર્ય અને પ્રત્યક્ષપણું સાંભળી, પોતાને ભાવિજનોના હિત માટે જે કાય કરવું હતું તે સિદ્ધ થયેલું જોઈ,

કૃતકૃત્યતા દર્શાવવા પૂર્વીક પ્રસ્તર થયા, તે સિદ્ધસુક્ત શતાનંદમુનિએ
સર્વભંગણસ્તોત્રમાં કહ્યું છે,

“સ્વાત્મપ્રાદુર્કૃતેશયો દત્તપ્રત્યક્ષદર્શન: ।”

વળી, ધર્મકુળમાં આચાર્યપદ સ્થાપન કહ્યું; તે શુદ્ધ શુકુપરપરાગત
જ્ઞાનના સંરક્ષણ માટે. સંપ્રદાય દ્વારાનો અર્થ પણ ‘શુકુપરપરાગત જ્ઞાન’
થાય છે. જ્ઞાન સિવાય સુક્રિત નથી, એવું શુનિવાક્ય છે. લોયાના સાતમા
વચનામૃતમાં આ જ્ઞાનના સ્વરૂપનું શ્રીહરિએ સ્વયં નિરૂપણ કરેલું છે.
આવા જ્ઞાનની શુદ્ધ પરપરાગત જ્ઞાનાઈ રહેતે વારતે, શુકુપદ ધર્મ-
કુળમાં સ્થાપન કરી, પોતાના સ્થાપન પર પોતાના અને હત્યાપુત્રોને બેસાડી,
બેતિદાસિક દેશવિલાગના લેખ પ્રમાણે તે હિન્દ્યપદનું થયાર્થી પ્રવતંન
થતું જેઠ પોતે સંતુષ્ટ થયા. તેજ પ્રમાણે, સંપ્રદાયની પુષ્ટિ માટે કે
શ્રીસત્તસંગિળુવન અંથ સ્વયો હુતો તેનું અધ્યાત્મ કરી અથંત સંતોષ
વ્યક્ત કર્યો; અને તે અંથની પૂજા પણ સ્વયં કરી. આવી રીતે પોતાના
નણે ગુઠ સંકદ્વય ભૂર્તિમાન સિદ્ધ થયા જેઈ કૃતકૃત્યતા દર્શાવી,
શ્રીસ્વામિનારાયણ લગ્નવાન આ બેકમાંથી અંતર્ધાન થયા.

ઉપર જલ્લાંયા પ્રમાણે, શ્રીસત્તસંગિળુવન અંથ શ્રીસ્વામિનારાયણ
લગ્નવાનના ગ્રંથ સંકદ્વયમાનો દોક ગુઠ સંકદ્વય છે; શ્રીહરિ આ અંથદ્વારા
આ પૃથ્વી પર પ્રત્યક્ષ વિરાન્જ છે. આ હિન્દ્યઅંથ તો યથાનમા તવા ગુણા ।
અત્સંગી માત્રના લુધનરૂપ છે. જેમ અજાગ્રથી શરીરનું લુધન ટકી રહે
છે તેમ, આ પરમ લુધનરૂપ અંથના સેવનથી લુધનું લુધન ટકી રહે છે;
આવા અંથ જ સંપ્રદાયની પુષ્ટિ કરે છે, તે શ્રીહરિવાક્યસુધાસિદ્ધ
(વચનામૃત) ગઢા મધ્ય પ્રકરણું પટમાં શ્રીહરિએ શ્રીમુખે કહ્યું છે,
“સંપ્રદાયની પુષ્ટિ તો એમ થાય છે જે, જે સંપ્રદાયના ધિષ્ટદેવ હોય તેનો
જે હેતુ માટે પૃથ્વી પર જન્મ થયો હોય અને જન્મ ધરીને તેણું જે જે
ચરિત્ર કર્યો હોય અને જે જે આચરણ કર્યો” હોય, તે આચરણને વિષે
ધર્મ પણ સહજે આવી જાય અને તે ધિષ્ટદેવનો મહિમા પણ આવી જાય;
માટે, પોતાના ધિષ્ટદેવનાં જે જન્મથી કરીને દેહ ભૂક્ષા પર્યાત ચરિત્ર તેનું જે
શાસ્ત્ર તેણે કરીને સંપ્રદાયની પુષ્ટિ થાય છે. તે શાસ્ત્ર સંકૃત હોય અથવા
લાલા હોય પણ તેજ અંથ સંપ્રદાયની પુષ્ટિ કરે, પણ તે વિના બીજો
અંથ પોતાના સંપ્રદાયની પુષ્ટિ ન કરે. જેમ રામચંદ્રના ઉપાસક

હોય તેને વાલ્ભીકિ રામાયણે કરીને જ પોતાના સંપ્રેદ્ધાયની પુષ્ટિ થાય, અને શ્રીડૃષ્ટિ ભગવાનના લે ઉપાસક હોય તેને દૃશ્યમસ્કંધ અને એદાદશસ્કંધ એ એ જે ભગવનના કંધ તેણે કરીને જ પોતાના સંપ્રેદ્ધાયની પુષ્ટિ થાય; પણ રામચંદ્રશુના ઉપાસક તથા શ્રીડૃષ્ટિના ઉપાસક તેને વેહે કરીને પોતાના સંપ્રેદ્ધાયની પુષ્ટિ ન થાય. માટે, પોતાના સંપ્રેદ્ધાયની રીતનું જે શાસ્ત્ર હોય, તેજ પાછલે હણાડે પોતાના સંપ્રેદ્ધાયને પુષ્ટ કરે છે એમ કહીને, શ્રીબુમહારાજે સુકૃતાનંદસ્વામીને આજા કરી જે, તમે પણ પોતાના સંપ્રેદ્ધાય સંબંધી અને પોતાના ઈષ્ટદેવ સંબંધી જે વાણી તથા શાસ્ત્ર તેજ હેઠ પર્યાત કરુનો; ને તમારો હેઠ રહે ત્યાં સુધી તમને એજ આજ આજા છે.”

પ્રત્યક્ષ ભગવાનની લીલાના આવા અંથની કથા પારાયણ જ્યાં થાય ત્યાં, શ્રીહરિ તથા તેમના સુકૃતોનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, તે હિન્દુદેહ કથાનું અવણું કરે છે. જ્યાં રામકથા થાય, ત્યાં હનુમાનજી સ્ફુર્ભર્પે આવી કથાનું અવણું કરે છે. હનુમાનજીએ ભગવાન રામચંદ્રશુનાસે વરદાન માણયું હતું કે, હે જાણવન! જ્યાં સુધી પુરુષીમાં રામકથા થયા કરે ત્યાં સુધી મારા પ્રાણું મારા શરીરને ન છોડે. ભગવાન રામચંદ્રશુને તથાનું કહી જાણ્યાન્યું કે, ઇન્દ્રિયે! આ લોકમાં જ્યાં સુધી મારી કથા થશે ત્યાં સુધી, તારી શીર્તિ નથી પ્રાળું રહેશે; અને જ્યાં સુધી જગન રહેશે ત્યાં સુધી મારી કથા પણ થશે. લક્ષ્મિ તુલચીદાસજીને હનુમાનજીના પ્રથમ દર્શાન રામકથા ચાલની હતી ત્યાં જ થયાં; સ્ફુર્ભર્પે જુદા વેપં હનુમાનજી કથા સંસારાત્મા હતા તેમને, તુલચીદાસે સમય જતાં આગામ્યા ને તેમની શરણ્યાગતિલીધી; તે પછી, હનુમાનજીએ તુલચીદાસને ભગવાન રામચંદ્રશુનાના દિવ્યદર્શાન કરાવ્યાં. વળી, ભગવાનના એકાંતિક લક્ષ્મે તે પોતાના ઈષ્ટદેવનાં લીલાચરિત્રની કથાનું અવણું કરવું, એજ પરમલાલ છે.

આવા સર્વોપરી હિન્દુઅંથના માસિક પારાયણુના પરમ મંગળમય પ્રસંગે, કથામુતનું પાન કર્યા આમંત્રણ આપી લાલ આપોએ એજ આપણું પરમ લાય્ય છે. આવો અપૂર્વ લાલ ઝરી ઝરી પાસ થતો નથી. સમય વ્યતીત થયા પછી કોઈ કહે, “તમે કહો તેટલો દ્રવ્ય વ્યય કરું પણ, એ લાલ મને આપો.” તો તે શું મળી શકે અરો? આવો લાલ વ્યય તો તેનો બહારો દ્રવ્યથી પણ વળી શકતો નથી. આ

પ્રસંગના અનુસંધાનમાં મને પરમ લક્તરાજ ઓટાહના શિવલાલભાઈનું દ્યાંત રમરખુમાં આવે છે; અનાદિ સુકૃત સ.શુ. ગુણાતીતાનંહસ્વામીના તે પરમ કૃપાપાત્ર હતા; સ્વામીશ્રી જ્યાં જ્યાં સત્સંગની હિંય પ્રવૃત્તિ માટે પચારે ત્યાં ત્યાં તે લાલ લેવા જતા. એક હિવસ, શિવલાલભાઈના મનમાં થયું કે, “હું સ્વામીની પાછળ કરું છું, પણ હું તો ગુહસ્થ છું, તે અન્નવલે કરીને મારે સ્વામીની તથા અન્ય સંતોની સેવા કરવી જોઈએ. પછી, અજરમાં જઈ સેહા કરી, દ્રષ્ટ્યોપાર્જન કરી આવ્યા. તે હરમિયાન, સ્વામીએ અગવદ્વારાં કરતાં કરતાં એ ગ્રણ વખત શિવલાલભાઈને સંભાર્યા; તેમના અંગની વાર્તા હતી તેથી તેમનું રમરખું કરેલું કે, જો શૈક આ વખતે અવધું કરવા એક હોય તો, તેમની ઓટ ર્યો. અજરમાંથી આવ્યા પછી, શૈકે સ્વામીને પ્રાર્થના કરી, “જે વાર્તા થઈ તે મને કહો.” સ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો: “શ્રીલુણે પ્રેરણું કરી જે વાર્તા કરાવી તે હું કરું થઈ શકે નહિં.” સમય વ્યતીત થયા પછી, જે લાલ રચ્ય અર્થતાં પણ મળી શકતો નથી તેવો લાલ આપણું મળ્યો, તેથી આપણે કૃતાથું થયા એચે. આવો આપૂર્વ લાલ આપનારા વડતા પણ આપણું ડેવા સારા મળ્યા છે! બૃહારણ્યક ઉપનિષદમાં પિતા પુત્રની એક ગાથા છે કે, પિતાનો મૃત્યુ સમગ્ર નાલુક આવ્યો. ત્યારે, પુત્રને પાસે એલાનીને કહ્યું: “તું પ્રદૂ છું.” અથવા, અત્યાર સુધી મેં પ્રદૂ - વેહનું અધ્યયન કર્યું તે પ્રમાણે જ તારે ચાલુ રાખવાનું છે; તેમજ જે વેહાધ્યયન બાદી રહ્યું હોય તે તારે પૂરું કરવાનું છે.” પુત્રે કણૂલાત આપી: “આપની દિચિંધ પ્રમાણે હું કરીશ.” પિતાના ગુણું જેમ સત્પુત્રમાં આવે છે તેમ, શ્રીહરિના સમગ્ર હાર્દના નાતા અનાદિસુકૃત સ.શુ. નિત્યાનંહસ્વામીની, જે શ્રીહરિની આગળ નિય કર્યા કરતા; તે પ્રેમાનંહસ્વામીએ કહ્યું છે,

“નિય થાય કથા સલા ગાવણું,
કરે કથા નિત્યાનંહ નિત્ય, પુસ્તક લઈ રળિયામણું;
ધન્ય ધન્ય નિત્યાનંહ નામને,
વાંચી રાજ કર્યા લગવાન, ધર્મતનય શ્વામને.”

તે નિત્યાનંહસ્વામીના શિષ્ય સ.શુ. શુન્યાતીતાનંહસ્વામી, તેમના શિષ્ય સ.શુ. સ્વામીકૃષ્ણાલુલુલનદાસજી, તેમના શિષ્ય સ.શુ. પુરાણી અક્ષિતાલુલન-

દાસળ, અને તેમના શિષ્ય આપણું પારાયણુના વક્તા સ.ગુ. શાસી કૃષ્ણસ્વરૂપહાસળ છે. અથાંતું જે નિત્યાનંદસ્વામીની શિષ્યકોટિ પરંપરામાં છે, તેમનામાં અનાહિનુકૃત સ.ગુ. નિત્યાનંદસ્વામીના પરંપરાગત ઉત્તરોત્તર શુણો અંશાંતઃ જિતરી આવ્યા છે. આવા શુદ્ધ શુરૂપરંપરાએ સંપાદન કરેલી વિદ્યાવાળા વક્તા, આપણું મહિયાતે આપણું પરમલાભ્ય છે.

આપણું સંપ્રદાયમાં જ્યારે જ્યારે આવાં પારાયણો થતાં ત્યારે ત્યારે, નંદસાધુએ, સંદગ્યુ સતે પારાયણુની સમાપ્તિ પણી, વિચારણા કરતા કે, આ અંથમાં જે જે આજાએ શ્રીજીએ કરી, તેમાંથી કેટલી આજાએનું આપણુંથી પાલન થાય છે અને કઈ કઈ આજા પાળવામાં શિથિલતા રહે છે. શ્રવણ કર્યા પડી, મનન, નિહિંયાસ ન કરવામાં આવે, તો તેનો સાક્ષાત્કાર થતો જ નથી. સમય સત્ત્સ ગિજુવનના સારદૃપ શિક્ષાપત્રી છે, તેમાં શ્રીજીએ કહ્યું છે, “મારી વાણી મારું સ્વરૂપ છે. એટલે, શિક્ષાપત્રી તો શ્રીજીનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ છે.” આ શિક્ષાપત્રીની આજાએનું આપણુંથી કેટલું પાલન થાય છે અને પાલનમાં કયાં કયાં શિથિલતા રહે છે, તેનો પણ વિચાર કરવો જેઠાં એ. સામાન્ય અને વિશેષ ધર્માં એ શિક્ષાપત્રીમાં કહેલા છે. તે પ્રમાણે વર્તન થાય ત્યારે જ શ્રીજીની પ્રસંગતા થાય. જેમે તેટલાં પારાયણો વાંચો ને સાંખળો, પણ તેમાં કહેલા ધર્મ પ્રમાણે વર્તન ન થાય તો, તે બધું શ્રમમાત્ર થઈ જય-જો કે સંસ્કાર પડે, ખીજખણ થાય, પરંતુ જે પ્રાર્મિથવી જેઠાં તે નજ થાય. માટે, શ્રવણ, મનન, નિહિંયાસ કરી, શ્રીજીની હિન્દુ આજાએ આપણું જીવનમાં ઉતારીએ, એજ આવા પારાયણુના શ્રવણ, વાંચન, પડનપાઠનનો સુખ્ય ઉદેશ છે; તે લક્ષ્યમાં રાર્પિં, જે પારાયણો વાંચવામાં કે સાંખળવામાં આવે, તો જ તેનું યથાર્થ ઝણ છે.

અંતમાં, એટલું જણાવી મારું વક્તાબ્ય સમાપ્ત કરીયા કે, આપણું પ્રથમ કહી ગયા તે પ્રમાણે, શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાને ભાવિજનોના આત્મતિક કલ્યાણ વાર્તા મૂર્તિએા, આચાર્ય અને શાસ્ત્રરૂપે પોતાનું પ્રત્યક્ષપણું પાછળ રાખ્યું છે. શ્રીજીન્યાપિત મૂર્તિએા, આચાર્યપદ અને શ્રીજીપતિપાદિત શ્રીસત્તસ ગિજુવન તથા તે જેવાં શાસ્ત્ર, એજ સંપ્રદાયનું મૂળ છે; તેને જે શ્રદ્ધાથી, વિદેષયુક્તિથી અને ભહિમાથી વળગી રહેશે, તેનું જ આત્મતિક કલ્યાણ થશે. આ હિન્દુ ધૈરણુથી મનસ્વીપણે જુહા

પડી, કે મનાંકલિપત ધોરણું પ્રવતત્વિ છે તે મોડા વહેલા મોક્ષ માર્ગથી પડી જાય છે. માટે, શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાનના દિવ્ય ધોરણું પાલન, પુષ્ટિ ને પ્રવર્તન કરવું, એમાંજ શ્રીજીની પ્રસન્નતા રહેલી છે; અને જીવોનું નિર્બિદ્ધ આત્મતિક કલ્યાણ પણ એમાંજ સમાચેલું છે.

ત્યાર ખાડ, સ.શુ. શાસ્ત્રી હરિલલવનહાસળાંચે પરમ લગવહીય નાથજીલાદીના પ્રવચનથી સંતોષ પ્રદર્શિત કરતાં જણ્ણાંયું હતું, “પ. લ. નાથજીલાદીને સિદ્ધાંત કથ્યો, તે યથાર્થ છે; અને આપણા સંપ્રદાયનો ચહુસ્ય અભિપ્રાય પણ એજ છે. અથી વિનુદ્ધ, કે કપોળ કલિપત સિદ્ધાંત પ્રતિપાહન કરી, જીવને અવળે માર્ગો દોરે છે, તે સંપ્રદાયથી બહિસુંઘ છે એવું સમજુ, એવાચેનો સંગ કરવો નહિ.” એટલું ઓલી, સર્વ સભા તરફથી પ્રસન્નતાસ્વરૂપ પુષ્પહાર પ.લ. નાથજીલાદીને તેમણે પહેરાવ્યો હતો. તે પણી, સભા વિસર્જન થઈ હતી. (સુધ્યા વ. ૧૮, અંક ૨, પૃ. ૧૫ થી ૨૩).

રદ્દનકણિકા

*** પિંડ અદ્ધાંડમાં સતત પરિવર્તન થયા જ કરે છે, તેમાંની કોઈ વર્ણની એક સરખી સ્થિતિ કહી રહેતી નથી; છતાં, તેમાં માણુસ મોહ પામે છે, એ એછું આંક્રમ્ય છે! કે કહી પરિવર્તન પામતો નથી એવો પોતાનો આરમા, તેને માણુસ જોતો નથી અને આત્મામાં અંતર્યામી સ્વરૂપે સહા રહેલા પરમાત્માને જોતો નથી, એ એછું આંક્રમ્ય છે!

*** જેને જેટલું લગવાનનું બળ તેટલું તેનું મળ સ્થિર રહે છે. વીજળીનો પ્રવાહ તો સરખો વહેતો હાથ, પણ ગોળામાં જેટલું બળ તેટલો તે પ્રકાશ આપે છે.

૪૬. કેટલાંક પ્રાસંગિક પ્રવચનો (૬)

એક વખત, પૂજ્યપાહ ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી દેવેન્દ્રપ્રેસાહલુ મહારાજની આસ ઈંદ્રાથી, દ્વારુશ્રીએ તૌતી સરોયાના દિવસો અમહાવાહ ગાળ્યા હતા. પહેલું કારણું એ હતું કે, રામનવમીના દિવસે સાંજે, આચાર્ય શ્રી મહારાજના નિવાસરથાને સભા રાખી હતી. તેમાં મુખ્યાંના ભારતીય વિદ્યાભાવનની સંસ્કૃત પાઠશાળાના આચાર્ય વ્યાંક્ટેશ દિક્ષિતારણું “ગીતા-જીતું તત્ત્વજ્ઞાન” વિષય ઉપર પ્રવચન આપવાના હતા. થીજું કારણું, તેરણના દિવસે, તે વખતની મુખ્ય સરકારમાં કામદાર પ્રધાન તરીકે નીમાયેલા માનનીય શુલ્ભારીલાલ નંદાના સન્માનાર્થે મંહિરમાં સભા રાખવામાં આવી હતી. આ ઘને પ્રસંગેએ, દ્વારુશ્રીની હાજરીની જરૂર જાણુવાથી પૂજ્યપાહ આચાર્ય શ્રી મહારાજે ઉપર જલ્દીવા પ્રમાણે આજા કરી હતી.

રામ નવમીના દિવસે સાંજે મળેલી સભામાં શ્રીદિક્ષિતારણુએ સંસ્કૃતભાષામાં પ્રવચન આપ્યું હતું. પછી, ધ.ધુ. પૂજ્યપાહ આચાર્ય શ્રી દેવેન્દ્રપ્રેસાહલુ મહારાજની આજાથી દ્વારુશ્રીએ પ્રવચન કર્યું હતું તેને સાંશાનિકીય પ્રમાણે છે:-

“ નિત્યં સરમમાણમક્ષર વદે । ”
તથા “નિજાધિતાન- સક્રલાતિહન્તા । ”

એ શુગલ શ્વેષાક્ષી ભંગળાચ્યારણુ કરી કહ્યું હતું કે, પરથ્યથી પરમાત્મા શ્રીન્યામિતારાચણુ ભગવાને લુચેના આત્મતિકે ઉદ્ઘાણુ પાર્હે આ ‘સત્તંગ’ ન્યાયેં છે. લગ્નવાન શ્રીકૃષ્ણાચંડ્ર પણુ કહે છે, અધ્યાત્માચોગ, સાંખ્ય-વિચાર, શાસ્ક્રિપ્ટન, તથ્યાગ, યોગ, યજા ને પ્રતાદિકે કરીને હું તેવો વશ થતો નથી જેવો. સત્તંગે કરીને વશ થાઉં છું.” ગઈ કાલે ‘સત્તંગ’ ઉપર વિદ્ધાન સંતોનાં પ્રવચનો થયાં તેમજ આજે પણ જાન ચર્ચા થઈ.

તે બન્ને દિવસોની જ્ઞાનચર્ચામંથી જે સાર મેં કાઢ્યો છે તે, હું સર્વે સશાજનો સમક્ષ નિવેદન કરીશ. તે પહેલાં, મારે જાણવાનું જોઈએ કે, હરિનવભીનો સર્ગેયો હું ફરેક વખતે વડતાલ કરું છું, પરંતુ આ વખતે મારા પર કૃપા કરી ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી દવેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજે આ સર્ગેયો અને કરવાની આજા કરી, મને અપૂર્વ લાલ આપાવ્યો છે, જે મારા ઉપર તેવણ અનુભૂત થયેલો સમજું છું.

સર્ગેયાનો આ સમય છે. સત્તસંગ કરવાનો સમય જે સર્ગેયો. આવા દિવસોમાં સત્તસંગ વિષે વિવિધ ચર્ચા થાય ને ફરેકને લાલ મળે, એજ સર્ગેયાનું ફળ છે. અને ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રી વિદ્રાન રંતેને પોતાના જ્ઞાનનો લાલ આપવાની અને વિદ્રાન પાંડિતોને શાસ્ત્રચર્ચા કરવાની તક આપી ઉત્તેજન આપે છે, એ ધાર્થું જ પ્રશાસનીય છે.

હવે જ્ઞાનનું સ્વરૂપ આપણે વિચારીએ. શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ લેાયાના સાતમા વચ્ચાનામૃતમાં સવિસ્તર નિરૂપણ કરેલું છે. ક્રતે જ્ઞાનાનું સુક્ષ્મિઃ । એ શ્રુતિવાક્યનો અર્થ પણ તેમાં સ્વદ્ધરીતે સમજાયો છે. પ્રગટ ભગવાનના સ્વરૂપનું સાક્ષાત્ જ્ઞાન થાય ત્યારે જ જીવોનું અત્યંતિક કલ્યાણ થાય છે, એવો એમનો સિદ્ધાંત છે, એવું એમાંથી તરી આવે છે. પોતે એવું જાણાયું છે કે, તે જ્ઞાન, ધન્દ્રિયો, અંતઃકરણ તથા અનુભવ એ ત્રણે થયું જોઈએ. પરમાત્મા પોતાની અંતથાંમી શક્તિથી સર્વત્ર રહ્યા છે; પરંતુ, કૃપા કરી જ્યારે પ્રકટ થાય છે, પ્રત્યક્ષ નયનગોચર થાય છે, તે સમયે જે સત્તસંગથી એમના સ્વરૂપને જોગાળી, એમની શરણ્યાગતિ અહૃતુ કરે છે, તેજ સાચો જ્ઞાની કહેવાય; અને તેજ ભગવાનનો અનન્યદ્વાસ કે એકાંતિક ભક્તા કહેવાય. પોતે તો કહે છે, “પ્રત્યક્ષ પરમાત્માનું સ્વરૂપ યથાર્થ” લખ્યું હોય ને તેમાં કોઈ જાતનું ઉત્થાન ન રહ્યું હોય, એમ આ લીમડાનું વૃક્ષ છે તે એકવાર જાળી લીધું પછી કોઈ રીતે મનમાં સંકલ્પ થતો નથી જે લીમડો હું કે નહિ હોય, એવો જે નિરુત્થાનપણે પ્રકટ ભગવાનનો નિશ્ચય એજ તહાતમકપણું અને એજ નિવિકૃત્પ સમાધિ છે (ગ.મ.પ.૧૪). વડતાલના પહેલા વચ્ચાનામૃતમાં પણ આજ સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન કરેલો છે. આવા અડગ નિશ્ચયવાળા જે હોય તે પ્રવૃત્તિમાર્ગ (ગૃહસ્થાશ્રમ) ને વિષે રહ્યા હોય તો પણ, એમનું નિર્ણય જ સ્વરૂપછે (ગ.મ.પ. ૮ તથા ગ.મ.પ.૧૪).

અગવદ્ગીતામાં પણ પ્રકટને પ્રત્યક્ષનીજ વાર્તા છે; પણ, એકાંતિક સિવાય તે અહિષુથર્થ શકતી નથી. ગંડિત હિશ્ઠિતારળાએ કહ્યું કે, અર્જુનનો મોહુ નાશ પામ્યો.” પણ તે કયારે? પ્રત્યક્ષ પરમાત્માની ઓળખાખુથર્થ, એ સ્વરૂપને અનુભવ થયો ત્યારે, “કરિયે વચનં તવ”। એવો નિશ્ચય જાહેર કર્યો; “સવંધર્માન્યરિત્યજ્ય”। એ શ્વોકમાં જણાવેલી શરણ્યાગતિ પણ ત્યારે જ લીધી. શરણ્યાગતિનું લક્ષ્ય, શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવાને વડતાલના પાંચમા વચનામૃતમાં કહ્યું છે: “મહાપ્રલય જેતું હુઃખ આવી પડે તો પણ, તે હુઃખ થકી રક્ષાનો કરનારો અગવાન વિના બીજાને ન જાણો; અને જે જે પોતાને સુખ કોઈતું હોય તે પણ અગવાન થકીજ ધર્છિ, પણ પ્રભુ વિના બીજાને સુખદાયક ન જાણો; ને પ્રભુની જેમ મરળુ હોય, તે પ્રમાણે જ વતે, એવો જે હોય તે પ્રભુને શરણ્યાગત છુવ કહેવાય; અને તેજ અગવાનનો અનન્ય લક્ત કહેવાય.” અર્જુનનું આવા શરણ્યાગત હતા તો, ભારતી લડાઈમાં ધર્માધર્મના શાસ્ત્રીય વિચારોના ગંભીર પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયેલા છ્ટાં, પ્રત્યક્ષ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણન્દે જેમ કહ્યું તેમ વત્યાં અને તેમની બધી આજાઓ ધર્મ માની ર્સીકારી; કરલુ કે, એ સમજતા હતા કે, પ્રભુનો ધર્મકર્તા, ધર્મવક્તા તથા ધર્મમૂળ સ્વયં પોતે છે. એવા શરણ્યાગતો માટે તો, ‘પ્રકટ પ્રભુની આજા એજ ધર્મ’ કહેવાય.

શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવાને આ સંપ્રદાય સ્થાપ્યો છે, તે પ્રકટ અને પ્રત્યક્ષનો જ સંપ્રદાય છે. શાસ્ત્રમાત્રનો ગલિતાર્થ જ એટાં છે કે, સત્ત્વંગથી પ્રકટ પ્રભુ શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવાનને ઓળખી, એમની શરણ્યાગતિ હેઠી; અને છુવનો મોક્ષ પણ ત્યારે જ થાય છે. મહાભારત અને શ્રીમદ્ભાગવત ઈતિહાસ સંચાસોમાં પ્રકટ ને પ્રત્યક્ષની જ વાર્તા હાજેલી છે. દ્વારણું સાર ધી, તેમ મહાભારતનું સાર ગીતાળ છે; તો તેમાં પ્રકટ ને પ્રત્યક્ષની વાર્તા હોય એમાં પૂછણું જ શું? ગીતાળમાં શુદ્ધ, શુદ્ધિતર ને શુદ્ધિતમ જાન અર્જુનનુંને આપી, પોતાના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને-પોતાના પરમેશ્વરપણ્ણાનો શ્રીકૃષ્ણન્દે નિશ્ચય કરાવ્યો; પરંતુ; શાસ્ત્રમાંથીય સત્ત્વંગ સિવાય સમજતું નથી. સત્ત્વંગને, તેથીજ, ‘સર્વસાધનના ઝળકૃપ’ અને ‘કલ્યાણનું કારણું’ કહેલો છે. અંડિત અને સત્ત્વંગ વિના તો વિદ્ધાન પણ અધોગતિ પામે છે, એવું ગ્રિકાપત્રીમાં શ્રીહરિલુઘે કહેલું છે.

પ્રદૂલ્લાદળ હિરણ્યકશિપુના પુત્ર જી.નારદજીના સત્તસંગથી પરમભાગબત
સંત કહેવાયા. તેમણે સ્પષ્ટ શરૂદોમાં શૂરવીરપણે કહી દીધું,

“કુપિતો જનકસ્તથાપિ મે, ન વિગમો હરિનામકીતંને ।
મશકોપનિગતશક્યા, સદતં મુચતિ કિ મહાજન : ॥

વળી, એવી રીતે ઋખિપત્નીએ ગોપીકાના સત્તસંગથી પ્રકટપ્રભુને ઓળખી,
સેવા કરી શકી; જ્યારે, કેવળ શાખાજીનવાળા ઋખિએ પસ્તાવો કરવા
લાગ્યા, “આપણું નાથું પ્રકારના પ્રાણશુદ્ધનમને, આપણું વતને, આપણું
અહુસુતતાને, આપણું તોચકુણને ને આપણી કિયાદક્ષતાને ઘિક્કારે છે કે,
આપણે અધોક્ષજ એવા પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણયંત્રથી વિમુખ રહ્યા.”
કેવળ શાખાજીનને તો ઉપનિષદ્ભાં અપરાવિદ્યા કહેલી છે. પરાવિદ્યા તો તે
કહેવાય કે જેનાથી પ્રકટપ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય, અત્યંતિક કલ્યાણું કરે એહું
તો, પ્રકટપ્રભુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે; એવું જ્ઞાન અને ભક્તિ જુહાં નથી.
મોક્ષ તો આવા જ્ઞાનથી થાય છે, આચી ભક્તિથી થાય છે; શાખાજીન અને
આત્મજીન તો પ્રકટ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધન છે. ભક્તિ
કરવી, ઉપાસના કરવી, એવું શાખમાં કહે છે; પણ પ્રકટ
પ્રભુની ઓળખાલું થયા સિવાય, ભક્તિ ઉપાસના કરવાં કોનાં? શ્રીસ્વામિ-
નારાયણ ભગવાને કહું છે, “ભક્તિ પ્રકટ પ્રભુની કરવી, તે પણ ધર્મે સહિત,
જ્ઞાને સહિત ને વૈરાગ્યે સહિત કરવી.” આવો ધૂરંધર મોક્ષમાર્ગ શ્રીસ્વામિ-
નારાયણ ભગવાને પ્રવતાંબો છે, તેમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક રહેવાથી જીવનો મોક્ષ
થાય છે. (સુધા વ. ૧૬, અંક ૬, પાન ૧૨ થી ૧૪.)

માનનીય કામહારભાતાના પ્રધાન શ્રી. ગુલાબીલાલ નંદાને
સન્માનવા માટે તેરસને દિવસે સવારે અમહાવાદ શ્રીસ્વામિનારાયણ
મંહિરના સલામંડપમાં મગેલી સલામાં, દ્વારું શ્રીએ મનનીય પ્રવચન કરેલું
હતું, એનો સાર નીચે મુજબ છે:-

હરિજયંતીનો—રામનવમીનો જગેયો હું હરેક વખતે વડતાલ કરું છું;
પરંતું અ. નિ. વૈધશાસી નારાયણશરીરાઈના પુત્ર નટવરલાલ વૈધની
લાં ઉપવિત પ્રસંગે, મારે અને આવવાનું થયેલું; તે વખતે, ધ.ધ.
આચાર્યશ્રી મહારાજે મને આજા કરેલી કે, આ વખતે રામનવમીનો

સરીયો અહો કરનો. આ આજા કેવળ મારુ ઉપર કૃપા કરી, મને લાભ આપવા કરેલી છે, એવું રૂપણ હીસે છે. આચાર્યશ્રી તો લગવાનના પુત્ર છે; એમનામાં રહી, શ્રીજી આજા કરે તેથી, તેના પાલનમાં આપણું હિત જ સમાપેલું હોય.

આ પ્રસંગે મારું વક્તવ્ય શરૂ કરતા પહેલાં, મારે એક સંપ્રદાયિક મહાત્મપૂર્ણ સિદ્ધાન્ત જાણવો આવશ્યક છે કે, આપણા સંપ્રદાયમાં પ્રથમથીજ શ્રીજીસંસ્થાપિત એવો અચળ સિદ્ધાન્ત પ્રવતાવવામાં આવ્યો છે કે, અક્ષરધામને વિષે પરાતપેર પરમત્મા પોતાના અનન્ય સુકૃતોથી સેવાયેલા સહા બિરાજમાન છે. આપણી ઉપાસના એવી છે કે, સુકૃતા લગવની તતુવાળા થઈ પુદુષેતામ નારાયણના સાધર્થીપણું પાની અક્ષરધામમાં સેવા કરે છે; સ્વામીસેવકભાગ તો ઠેડ સુધી કાયમ રહે છે. શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાન પોતામાં રહેલા અનંત હિત્ય કલ્યાણકારી શુણુશક્તિ સહિત સહાયિરાજે છે. જેમ સૂર્યનારાયણ અને તેમનો શુણુપ્રકાશ-તેમ શુણું અને શુણુંનો સંખંધ કાયમ રહે છે. હિત્ય અક્ષરધામને વિષે અનંત સુકૃતોથી સેવાયેલા લગવાન સહા બિરાજમાન છે, એવી આપણી ઉપાસના છે; શ્રીજીએ પ્રથમજ તેની ઉપાસના પ્રવતાવી છે. શ્રીજી સંસ્થાપિત ધ્યારણું ને ભર્યાથી જુદા પડી, સંપ્રદાયમાં લોદ ઉત્પજ કરી, યુગલઉપાસના પ્રવતાવવાને કોઈ પ્રયત્ન આહારે ને કરું કે, અત્યાર સુધી આવી ઉપાસના કે આવું જ્ઞાન સંપ્રદાયમાં નોંનું, ને અમે નહું પ્રવતાવું છે, તો તે સાચું નથી. આપણા સંપ્રદાયમાં તો આવી યુગલ ઉપાસના -સાધારણ પ્રથમથી જ ઉપદેશાલું છે: આપણે એવડી કંઈ ધારણું કરીએ છીએ, એનો શો હેતુ છે? સિદ્ધસુકૃત શતાનંદમુનિ શિક્ષાપત્રી ભાષ્યમાં આ સંખંધમાં કહે છે: “આ ૪૧મા શ્વોકમાં એવડી કંઈ ધારણું કરવાની આજા શ્રીહરિજીએ કરેલી છે તેનો શો હેતુ છે તો, શ્રીલિંગ્મી અથવા રાધા સહિત શ્રીકૃષ્ણ લગવાનનું યુગલ સ્વરૂપ છે, તેની ઉપાસનાનું સૂચન કરવા સારુ, એવું સમજવું.” ઉધ્વર્ષપુરુષ તિલક કરવું, તેમાં વચ્ચે ચાંદ્રો કરવો, તેને પણ એજ હેતુ છે. આ વિષે આહિઅચાર્ય શ્રીરઘ્નવીરજી મહારાજ શિક્ષાપત્રી ભાષ્યમાં કહે છે: “શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રી શ્વોક જ્ઞાતમાં ઉધ્વર્ષપુરુષ તિલકના ભધ્યમાં ચાંદ્રો કરવાનું કહ્યું છે તેનો એ હેતુ છે કે, “નિવસટ્યુષ્ટ્વંદ્રે તુ ત્રિયા સહ હરિ: સ્વરમૃ (નારત્વીએ પુરુષેતામ માહાત્મે અ. ૨૦, શ્વોક ૩૦). ઉધ્વર્ષપુરુષ તિલકમ. તો સ્વયં શ્રીહરિજી લક્ષ્મીજી સાથે

નિવાસ કરીને રહે છે; એટલે કે, નારાયણ અને લક્ષ્મીલું નિરતર સાહચર્ય છે. જોવ્યું તિલક નારાયણના ચરણનું પ્રતીક છે; અને ચાંદ્રો શ્રીલક્ષ્મીલું પ્રતીક છે. આવું સૂર્યન હોવાથી, શ્રીલુચે જોવ્યું તિલકના ખંધમાં ચાંદ્રો કરવાની આજા કરેલી છે.” સ્થાનક, સેવક અને કાર્યની લિઙ્ગતાથી લક્ષ્મીનારાયણ, નરનારાયણ, ગોપીનાથ, રાધાકૃષ્ણ ઈત્યાદિ નામથી ઓળખાય છે. પરંતુ, “અતશ્રાસ્ય સ્વરૂપેષુ મેદો જેયો ન સર્વંશા । —એ મૂળસ્વરૂપમાં સર્વ પ્રકારે લોહ ગથી. પરમાત્મા તો એક છે; પરંતુ, પોતાના સુકૃતે સહિત સપાર્શ વિશાળ છે, માટે તે તે સમયે તે તે નામથી ઓળખાય છે.” શ્રીલુચે વચ્ચનામૃતમાં પણ રાધિકાલુચે સહિત શ્રીકૃષ્ણ અગવાનનું ધ્યાન કરવાનું કહેલું છે.

એટલો પ્રસ્તાવ કર્યા પછી, હું પ્રસ્તુત વિષય પર આવીશા. આપણે આજે શ્રી. નંદાલુને શા માટે માન આપીએ છીએ? શું એ પ્રધાનપદે આવ્યા માટે? ના, એ પ્રધાન થયા પણ ગતનંદ થાય કે વાયસ્વાય થાય તેની, આ પરમાત્માના અલોકિક ભાગમાં મોટાપ નથી. શ્રીલુના શાખામાં કુદુંચો તો, “આ જુદે કેટલીક વાર દેવતા થઈને હેવલોકનાં પણ સુખ લોગવ્યાં છે, ને કેટલીક વાર ચક્રવર્તી રાજ થઈને, પુલ્લીમાં અનંત સુખ લોગવ્યાં છે (ગ.અ.પ. ૧૪), એની હુર્દાખસ્તા નથી. એ તો આ જીવ કે જે યોનિમાં જાય છે ત્યાં ત્યાં એને પોતાના શુભાશુલ કર્માનુસાર વિષયબોગ તો પ્રાસ થાય છે જ; એમાં કંઈ પ્રારંધનું કારણ નથી; ને અગવાનની કૃપાનું પણ કારણ નથી. આપણે તો એમને એટલા સારુ સહારીએ છીએ કે, શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવતલંસ્વાપિત આ હિંય સત્સંગ એમણે ઓળખાયો. આ જીવ અનંત જન્મથી કાળ, કર્મ ને માયાના ઘંધનમાં આવેલો હેઠાં, જન્મ મરણ સંસ્કરણ પામ્યાજ કરે છે; શુભાશુલ કર્મથી આ જીવને પુષ્યમય ને પાપમય ડોચનીય હેઠ પ્રાસ થાય છે. કર્મથી કર્મનો નિર્ધાર કરવા આ જીવ પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, તે કેવો. તો કેમ માથા ઉપર ભાર મૂક્યો હોય તેનો ભાર લાગે ત્યારે, તે ભાર ખસે મૂકે, ને ખલ્લો થાકે ત્યારે માથે મૂકે તેમ; પણ, તેથી ભાર તો ઓછો થાય નહિ. જીવપ્રાણીમાત્ર આ પ્રમાણે સંસ્કરિતમાં ભાઈકાય કરે છે, તેમાં રજગતાં રવડતાં જ્યારે મનુષ્યહેઠ પ્રાસ થાય ને તે પ્રાસ થયા પછી સત્સંગ મળે—સત્સંગ ઓળખાય અને ૩૭

ભગવાનનો સમાશ્રય થાય ત્યારે, એ જીવ કણ, કર્મ ને ભાયાના બંધનથી છૂટે છે. શ્રીમદ્ભાગવતનું વચન છે,

“દુર્લોમા માનુષો કેહા દેહિના ક્ષળમંગુરઃ ।
તત્ત્વાપિ દુર્લોમં મંગ્ય વૈકુઠ પ્રિયદર્શનમ् ॥

—હેઠાદીઓને મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થયો દુર્લોમ છે, જેકે તે હેઠ ક્ષણમાં નાશ થઈ જાય તેવો છે, પણ તેમાં વૈકુઠપતિ નાનાયધુને પ્રિય એવા એકાંતિક ભક્તોનું દર્શન, અતિ હુર્લાલ છે. આ ભરતાખંડમાં મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાતો, હેવો પણ રાખે છે.” એ કહે છે :

“અહો અમીયા કિમકારી શોભનમ्
પ્રસન્ન એવા મિવદુત સ્વર્ણ હરિ: ।
યેજન્મલઘં નૃષુ ભારતાજિરે
મુકુદસેવીપરિક સૃંહા હિ ન: ॥

—અહો ઈતિ આંતર્ય ! આ ભરતાખંડના આંગણ્યામાં જન્મ પામનારાઓને તે જન્મ શા પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયો હશે ! જો પુણ્યથી જ પ્રાપ્ત થયો હોય તો, અમારો જ ભરતાખંડમાં જન્મ થયો જેઈએ; કાચણુકે, અમે વિશેષ પુણ્યશાળી ઈચ્છા, પણ, અમને તો એમ લાગે છે કે, એમના ઉપર સાક્ષાત્ શ્રીહરિણ પ્રસન્ન થયા હશે; નહિ તો સુકુંદ એવા શ્રીકૃષ્ણયંત્રની સેવામાં ઉપરોગી એવો મનુષ્યદેહ ક્યાંથી મળે ? અમે તો તેની અત્યંત સ્પૃહા રાખીએ ઈચ્છા, છતાં અમને તો પ્રાપ્ત થતો નથી !!!” આવો સુરવાંછિત મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થયો, ને તેમાં વળી આ હિંય સત્તસંગ એણાખાયે— સત્તસંગમાં નવો જન્મ થયો, તેથી આ પ્રકાસાનને સુહર્ષ થયો છે. જેમ વ્યવહારમાં જન્મોત્ત્સવ ઉજવાય છે ને હર્ષ પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે તેવી રીતે શ્રી. નંદાલુનો સત્તસંગમાં જન્મ થયો, તેથી અભિનંદન આપવામાં આવે છે. વળી, પુત્રજન્મ થયા પણ, જેમ જેમ પુત્ર સમજાણી ઉમરને થાય ને પિતાનું કાર્ય ઉપાડી લે, તે જેઈ વિશેષ હર્ષ થાય, તેમ શ્રી. નંદાલુનો સત્તસંગમાં નવો જન્મ થયો, સત્તસંગ એણાખાયે ને હવે પ્રધાનપદે આવતાં સત્તસંગની સેવા કરવાનો સમય પ્રાપ્ત થયો, તેથી આ પ્રકાસા પ્રહર્ષ હશાવે છે. આ પ્રકાસાના તો શ્રી. નંદાલુને એટલા સારુ સત્કારે છે કે, એમને પ્રકટ પુરુષોત્તમ શ્રીસ્ત્વામિનારાયણ ભગવાનના

સ્વરૂપનો નિશ્ચય થયો અને એ સ્વરૂપનું એણાખ્યાણું થયું. શ્રી. નંદાજીમાં કે બળ છે, તે શ્રીલુના સ્વરૂપનું પરંપરાગત જ્ઞાન માસ થયેલું, તેનું છે. પરંતુ, તે જ્ઞાન જેમ જેમ શ્રીલુસ્થાપિત ધૈરણું પ્રમાણેનું થશે, તેમ તેમ એમનું બળ ધારું વધશે. અનુહિતુક્તા સ.સુ. ગુણ્ણાતીતાનં ઇન્વામીની વાતોમાં કલ્યાણ પ્રમાણે, જૂન વિદ્યાય લીખ આવે, ને હાથણે વિદ્યાય ત્યારે પ્રથમ જ બેંસ જેલું ખચ્ચું આવે; તેમ, શ્રી. નંદાજીને અત્યારે જે નિશ્ચય છે, તે ન્યારે શ્રીસ્વામિનારાધ્ય ભગવાને સ્થાપેલા ધૈરણુને મયાંદા પ્રમાણેનો થશે, ને “ઉદ્દૃષ્ટ નિશ્ચય” (ગી. પ્ર. ૧૨) થશે ત્યારે, એમનામાં સત્તસંગની સેવા કરવાનું અપરિમિત બળ આવશે. શ્રીલુના શબ્દોમાં કહીએ તો, “મૈઠ્રય તો પ્રત્યક્ષ ભગવાનના નિશ્ચયે કરીને તથા તે ભગવાનની આશાને વિધે વર્ત્તવે કરીને છે; ને જે એ વાતાં જેને ન હોય, ને તે ગમે તેવો વ્યવહારે કરીને મોટો હોય, તો પણ એ નાનોજ છે” (ગ.પ્ર.પ્ર. ૩૧). ભગવાનના નિશ્ચયે કરીને જેમ જેમ ભગવાનના હિન્દ્ય કલ્યાણકારી ગુણું આવતા જય તેમ તેમ, એ જુદ સત્તસંગમાં આગળ વધતો જય છે (ગ.પ્ર.પ્ર. ૬૨). શ્રીલુણે ગ.મ.પ્ર. ૧૩માં વચ્ચાનું કહ્યું છે: “બુઝોને અમારે પરમહંસ તથા સત્તસંગી સમસ્ત પાસેથી કોઈ સ્વાર્થ સાધવો નથી, તો પણ કોઈને ઓલાવીએ છીએ... તેનું એજ પ્રયોજન છે જે, કોઈ રીતં આ વાત સમજય તો અહું સાચું થાય.” તેવી રીતે, આપણે શ્રી. નંદાજીને ઓલાવીએ છીએ, ને ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજને આશીર્વાદ આપવા વિનંતી કરીએ છીએ, તેનું પણ એજ પ્રયોજન છે કે, એમને શ્રીલુસ્થાપિત હિન્દ્ય ધૈરણું ને મયાંદા સમજય. શ્રી. નંદાજી સાચા સત્તસંગી થાય, પછી એમને લલામણું નહિ કરવી પડે કે, તમે સત્તસંગની સેવા કરો. એ તો સાચા સત્તસંગીનું લક્ષણું એવું છે: “પોતાના ઈષ્ટહેઠે નિયમ ધરાવ્યાં હોય, તે શિર સાટે દદ કરીને પાળે, પણ એ ધર્મના કોઈ હિવસ ત્યાગ ન કરે; ભગવાનના સ્વરૂપનો અડગ - અતિદદ નિશ્ચય હોય, અને પોતાના ઈષ્ટહેઠને ભજતા થવા જે સત્તસંગી વેષણું તેમનો પક્ષ દદ કરીને રાખે” (ગ.મ.પ્ર. ૬૧). જ્યારે હું ધ.ધુ. આચાર્ય ચૂડામણ્ણું શ્રીવિહારીલાલજી મહારાજ પાસે હીટા અપાવવા, નવા સુસુક્ષને સત્તસંગ કરવી લઈ જઈ ત્યારે, તેઓશ્રી મને કહેતા “આજે તેં મંહિરને એક કૂવાખાળું ખેતર આપ્યું” અર્થાત, કૂવાવળા ખેતરનું ઉત્પસ જેમ મંહિરને આપે તેમ, આ હું સત્તસંગી થશે, એટલે જે કંઈ સેવા કરશે તે બીજે

કેયાં કરશો ? સત્તસંગમાંજ કરશોને ? તેમ, શ્રી. નંદાજીને સત્તસંગ ઓળખાવ્યો છે, તો તે પણ સત્તસંગનીજ સેવા કરશો, એમાં જુદી ભલામણ કરવાની હોયજ નહિ. અંતમાં, શ્રી. નંદાજીનો સત્તસંગ ધોરણુસરનો થાય, ને સેઓ સત્તસંગની સેવા ચિરકાળ કરે, એવું આર્થી માતું વક્તવ્ય સમાસ કરીશ. (સુધા વ. ૧૬, અ. ૬, પૃ. ૧૬ થી ૧૮)

ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજની આશાથી, પરમ ભગવનિષ્ઠ નાથજીલાઈ છિંઘારામ શુક્રવે ઉપસંહાર કરતાં જાણ્યું હતું કે,

“વ્યાસમુનિએ પૂર્વે કહીંતી, તે વાત સારી કરી

—પ્રકટ થયા સહજનાં હ હરિ” (નિષ્ઠુણાનંદસ્વામી)

વ્યાસમુનિએ પૂર્વે શું કહ્યું હતું ? શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનના પ્રાદુર્ભાવ માટે વ્યાસનારાયણે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલું છે,

“કિરાતહૃળાશ્રુલિનદ્યુપકસા

આભીરકકા વવના: ર્વમાદય: ।

યદન્યે ચ પાણ યદુપાથવાશ્રયા:

ગુધ્યન્તિ તસ્મે પ્રમબવિષણવે નમઃ ॥

(૩૫૪૨, આચાર્ય ૪, શ્લોક ૧૮).

—કિરાત (ભીલ), હૃણુ, અન્ય જાતિના મનુષ્યો, પુલિન્દ, પુંકસ, આભીર, કાઠી, યવન, પોળ વગેરે તેમજ અન્ય પાપચેનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા, જેમના આશ્રયથી પવિત્ર થશો, શુદ્ધ થશો, એવા લવિષ્યમાં થનારા પરમાત્માને નમસ્કાર હો.” શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને તો અધમોનો ઉદ્ઘાર કરી, પતિતોને પાવન કરી, ‘અધમોદારક’ ને ‘પતિતપાવન’ નામ સાર્થક કર્યા છે. શ્રી. નંદાજીને પ્રધાનપદેથી ને કાર્ય કરવાનું છે, તે આવા જ પ્રકારનું છે. મજૂરસંધ શ્રી. નંદાજીને અધ્યાથી જુવે છે ને એ સર્વેનો વિદ્યાસ પણ એમણે સંપાદન કરેલો છે. તો, શ્રીજીની પ્રસન્નતાપાત્ર સત્તસંગ કરવાનું કાર્ય ઉપાડી લઈ, સત્તસંગની સેવા કરે, એવું આપણે મુચ્છીએ છીએ. વળી, સત્તસંગનું લક્ષણું પણ પંચવત્તમાનની મર્યાદાનું પાલન કરે, ને મજૂરસંધને પંચવત્તમાન પાળતા કરી મૂકે—ને તે કાર્ય કરવામાં, શ્રીહરિલુ શ્રીનિરાચારયાદુહેવ, શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુહેવ એમને બાળ આપે એવા આ પ્રદૂષસભાના આર્થીર્વાહ છે.

ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશીંગે પ્રસદ્ગતાસ્યુચક પુષ્પહાર પહેલાંથાં
પછી, શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની જય ના જયદોષ વચ્ચે સભા વિસર્જન
થઈ હતી. (સુધા વ. ૧૬, અ. ૬, પાન ૧૬-૨૦)

૪૭. કેટલાંક ગ્રાસંગિક પ્રવચનો (૭)

સં. ૧૯૨૬ના વેશાળે સુદ્ધ પના રેઝ, કાશીમાં નવા બંધાયેલા શિખરસ્થ ધ મંહિરમાં, ધ. ધુ. પૃષ્ઠયપાદ આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજના હસ્તે મૂર્તિપ્રતિદા થથ હતી; તે વળતે ભગવેલી વિદ્વતપરિષિહમાં, આચાર્યશ્રી મહારાજની આજાથી, પંડિતોનું પૃષ્ઠન દ્યાળું શ્રીઓ કર્યું હતું; જ્યારે, પૂ. લાલજી નરેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજના હસ્તે દ્યાળું આપવામાં આવી હતી. એ વળતે, દ્યાળું શ્રીઓ દુંડું પ્રવચન કર્યું હતું, કેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :

આ કાશીપુરી સાત પુરીમાંની એક છે, એને મુજિનુરી પણ કહેવામાં આવે છે. આ ક.શીપુરી, પરાતપર પૂર્ખ પુરુષોત્તમ અવતારી શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની પદરસ્થી મંકિત થયેલી હોઈ, દિવ્યભૂમિ છે. શ્રીહરિદુ પેતાના ચિના ધર્માદેવ સાથે કૌમારાવર્થામાં અહોયાં પદારેલા, ને પંડિતોની સબામાં પેતાના દ્વદ્દ્વનું જાનઆપેલું વળી, વચનામૃતમાં પણ પાંચ વળત (ગ.પ.પ. ૭૩, વોયા પ્ર.દ. ગ.મ.પ.૧૬, ૬૨ ને ગ. છે. પ્ર. ૧૦) શ્રીજીએ કાશીનું દમરણ કરેલું છે. આવા શ્રીહરિદુના પ્રસન્નતાપાત્ર પરમહૈવતનાણા કેવમાં, આતું દંદ્ય શિખરસ્થધ મહામંહિર થયું, જેથી કાશીપુરીમાં સર્વાત્મ જ્યાલ્યકાર વતી રહ્યો છે. ને અકટ પુરુષોત્તમનારાયણનો સંક્રાપ કે, આખું પ્રલાંડ સ્વામિનારાયણ સ્વામિનારાયણ કહેશે, તે દળિભૂત થતો જતો હાથ, એવું હીસે છે. (સુધા પ. ૧૫, અંક ૫, પૂ. ૨૨.)

સત્તે મંત્રજગતણું કરતાર ધનપાડી પંડિતોનું દ્યાળું શ્રીઓ મંહિર તરફથી પૃષ્ઠન કર્યું હતું અને દ્યાળું આપી હતી.

અમદાવાદ મંહિરના શ્રીસ્વામિનારાયણ સંદ્રૂત મહાવિદ્યાલયમાં એક વળત આસો સુદ્ધ પના રેઝ, સરસ્વતી મહોત્ત્વ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. ત્યારે, સર્વજનોના આચહૂર્થી, દ્યાળું શ્રીઓ આશ્રતી ઉતારી હતી અને પછી, દુંડું પ્રવચન કર્યું હતું, તે નીચે પ્રમાણે હતું :

વિદ્યા પરમાત્માની વિભૂતિ છે, પરમાત્માની તતુ છે, એને શાસ્ત્રમાં સરસ્વતી, પાર્વતી, રાધિકાલુ, લક્ષ્મીલુ ઈત્યાહિ જુહા જુહા નામથી વર્ષિવામાં આવે છે. એની ઉપાસના કરનારે ગુરુ અધ્યાર્ય—ઉત્તમપ્રકારનું નિષ્ઠામનત પાળાણું જોઈએ. જે નિષ્ઠામનત પાલનપૂર્વક એની ઉપાસના કરે છે તેને જ એ ઝે. અહુ + ચર. અહુ એવા પરમાત્માના માર્ગે ચાલનારે અધ્યાર્યત પાળાણુંજ જોઈએ; નહિ તો, એ માર્ગે ચાલી શકાતું જ નથી, વિદોપાસનાની સિદ્ધિ થતીજ નથી.

વિદ્યા પણ ધ્યાન પ્રકારની કહી છે, પરંતુ, તેમાં અધ્યવિદ્યા બેચે છે. અધ્યવિદ્યા એજ પરાવિદ્યા છે, જેનાથી પ્રકૃત પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય—એણાખાચું થાય, તેજ પરાવિદ્યા છે, અધ્યવિદ્યા છે; બીજુ બધી અપરાવિદ્યા છે.

પરમાત્માની જેના ઉપર કૃપા થાય તેને વિદ્યાની પ્રેરણ કરે છે. વિદ્યાથી પ્રકાર થાય. જેમ અધારમાં રહેલી વર્તુ પ્રકાર થતાં જધ્યાય છે, તેમ પ્રત્યક્ષ પરમાત્માના સ્વરૂપનું લોયાના સાતમા વચ્ચનામૃત પ્રમાણે સમ્યક્ જ્ઞાન થવા માટે, વિદ્યાની અત્યંત આવર્ણયકતા છે, વિદોપાસનાદારો પરમાત્માનુંજ ઉપાસન થાય છે.

આવા વિદોપાસન-સરસ્વતી પૂજન મંદિરસ્વ પ્રસંગે, તમે સર્વ વિદ્યાન સંતોચે મને આવો લાલ આપ્યો, તેથી હુ કૃતાર્થીતા અનુભવું છું. (સુધા વ. ૨૦, અંક ૧૧, પૃ. ૨૮).

ઉમરેઠમાં સં. ૨૦૦૬ના શ્રાવણ માસમાં શ્રીડિવિલિયની તથા શ્રીવાસુદેવ માહાત્મ્યની કથા કરવામાં આવેલી. વડતાપણે સ.ગુ. શાસી કૃષ્ણસ્વરૂપદાસજી (અ.નિ.) હતા. એની પૂર્ણાઙ્કુરિતિના હિંસે, હ્યાગુશ્રીએ જે પ્રવચન કરેલું, તેનો સાર નીચે જધ્યાવદા પ્રમાણે છે :

લગ્નાનની નવધા અક્ષિતમાં શ્રવણુભક્તિ બેચે છે. ચાતુર્માસમાં અધિક નિયમ લેવાની શ્રીજીએ આજા કરી છે તેમાં પણ શ્રવણુભક્તિને અયોધ્યાન આપેલું છે. જે મનુષ્ય અસમર્થ હોય તેમણે તો એક શ્રાવણ માસને વિષે વિરોધ નિયમ ધાર્યાની શ્રીજીએ શિક્ષાપત્રીમાં આજા કરી છે. શ્રીજીએ વચ્ચનામૃતમાં કહું છે: “મનને નિર્વિષયી અને નિર્વિકારી

થવાનું સાધન, આસ્તિક થઈને શક્તાએ સહિત અગવદ્ધવાર્તા સાંભળવી એજ છે (કર્ણિયાણી અ. ૧૨). વળી, શ્રીલુમહારાજનું કૃપાવાક્ય છે, “મુમુક્ષુને ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધની પ્રાપ્તિ થાય તેનું કરશું છે તો, અગવાનની કથાવાર્તા સાંલાલ્યામાં જેને કેટલી પ્રીતિ તેને તેરખો જગતનો અભાવ થાય, તથા અમ, કોથ, લોલાહિક હોથનો નાશ થાય; અને જે કથાવાર્તામાં જેને આળસ હોય, તેની કોરની એમ અટકળ કરવી, જે એમાં મોદ્ય શુદ્ધ નહિ આવે. અને શાશ્વતમાં નવપ્રકારની લક્ષ્ણ કહી છે, તેમાં શ્રવણુભક્તિને પ્રથમ ગણી છે; માટે, જે શ્રવણુભક્તિ જેને જેને હોય, તો પ્રેમલક્ષ્ણા પર્યાત સવેં લક્ષ્ણનાં અંગ એને પ્રાપ્ત થશે” (વચનામૃત ગઢા અ. અ. ૨૪). નારદાલુ પૂર્વે દાસી પુત્ર હતા; છતાં, શ્રવણુભક્તિથી આગળ વચ્ચા અને અગવાનનું મન કહેવાયા. આપણા વિદ્રોહ અંથવક્તા શાસ્ત્રીયાએ આપણને શ્રીવાસુદેવ માહાત્મ્યની કથાનું પણ પાન કરવ્યું છે, તેમાં પણ ધર્મદ્વેવે સ્તુતિ કરી છે તે વખતે અગવાનની કથાનું માહાત્મ્ય કહ્યું છે,

“કથાત્વદીયા ભવપાશમોચિની
મુર્ખેવ નાપત્રતપદહિનામ् ।
અનેકજન્માયચગપહારિણી ॥
તનોાતિ ભર્તિ વયું તથાજસા ॥

—હે અગવાન! તમારી કથા વિવિધતાપથી તસ થયેલા દેહધારીઓને અમૃતસમાન છે, અવપાશમાંથી મુક્ત કરનારી, તેમજ અનેક જન્મના પાપના સમૂહને હરનારી છે, એવાંતું નહિ પરંતુ જાન તથા લક્ષ્ણને સહેલાઈથી વિસ્તારનારી છે.”

શ્રીલ તો કહે છે કે, પૂર્વવન્મનો સંસ્કાર હોય તે પણ સત્પુરુષના યોગે કરીને થયો હોય, અને આજ પણ જેને સંસ્કાર થાય છે, તે સત્પુરુષને યોગે કરીનેજ થાય છે. માટે, એવા સત્પુરુષનો સંગ પ્રાપ્ત થયો છે તે પણ, જેને એમ છે તેમ સમજતું નથી તેને અતિશય મંહાયદ્વિવાળો જાણુંબો (વચનામૃત ગ.અ. પ્ર. ૨), મોશદાર પણ સત્પુરુષના પ્રસંગથીજ ઉદ્ઘાડું થાય છે (વચનામૃત ગ.પ્ર.પ્ર. ૫૪). આપણે સત્પુરુષદ્વારા કથાવાર્તા સાંભળીએ છીએ; પરંતુ,

ત્યાં સુધી તેનું મનન નિહિદ્યાસ કરવાનો અભ્યાસ પડી, તે પ્રમાણે વર્તેન
કરવારૂપ સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી ત્યાં સુધી, તેનું સાચું સુખ આપણુંને
પ્રાપ્ત થતું નથી. કથાવાત્તા સાંભળવાનું-સત્તસંગ કરવાનું કેળ એટલું જ
છે કે, પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાન અને તેમના સાચા
લક્તોને વિષે દશ પ્રીતિ અને આત્મયુદ્ધ કરી, પરસ્પર સંપ અને પ્રેમ
યુદ્ધ પમાડવાં. એકજ પિતા શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાનના આપણે બધા
પુત્રો છીએ, એવી કુટુંબજીવના કેય વચ્ચી. જે આપણે એકવિત થઈ સંપર્યી
પરસ્પર વર્તતન કરીશું અને એકખીન સાથે પ્રેમ અને આત્મયુદ્ધ રામીશું
તો, એવી કોઈ પણ સત્તા હુંદિ ધરવતી નથી, કે કે આપણે પરાલવ
કરે. અનાહિમુકૃત સ.ગુ. લોમાનાંદરવામી, આજ માહિરમાં વાતાં કહેતા કે,
એકજ કુટુંબના અઠાર ભાઈએ હતા, છતાં તેમનામાં સંપ ને જૈક્ય ન
હતાં, તે સંતો જનારા એ કોળીએયાંબે માર મારી લૂંટી લીધા. શ્રીઝુતો
વચનામૃતમાં નિયમ, નિર્ધય ને પદ્ધ. જેનામાં પરિગ્રંથ હોય તેને જ પાડો
સત્તસંગી કહે છે (ગ.મ.પ.૬૧). ભક્તનિયિતામણિના પ્રકરણ ૧૫૪માં યુદ્ધ
અને મદારી એ એ ભાઈની વાતાં સનિસ્તર વર્ણવેકી છે: બન્ને લગવાનના
ભક્ત છતાં, અવહારની આપવેમાં મારું તારું હાંસાતુંની થઈ. શ્રીડીકવાદ
થઈને, યુદ્ધને વિચાર આવ્યો: ધિક્કાર છે આ વ્યવહારને, મારો ભાઈ કે
લગવાનના સાચો ભક્ત છે તેનો મારાથી આ તુંછ વ્યવહાર મારે અપરાધ
થયો !! આથી તો શ્રીયુમહારાજ મારા ઉપર કુરાજ થઈ જશે, એવો
વિચાર કરી માનનીયપૂજામાં ગાહગઢ કરે લગવાનની સ્તુતિ કરી, અપરાધ
માર્દ કરવા વિનંતી કરી. તરત જ શ્રીયુદ્ધે દર્શન હીધાં, શ્રીયુને થાળ
જમાડ્યો. જમતાં જમતાં, શ્રીયુ શિખામણ આપે છે, “લગવાનનાઃ
ભક્તોઽયે પરસ્પર હેત ચાયવું. નાલોક પરલોકમાં સાચા સગા તો
સત્તસંગી જ છે; તેમની સાથે તકરાર કરી માંહિમાંહી વેર ન બાંધવું.”
લગવાનના ભક્તો સાથે પ્રેમ, સુહૃદ્યાલાવ ને આત્મયુદ્ધ કરવાં જોઈએ.
દરેકને વિષે હિન્દ્ય આત્મયુદ્ધ રાણની. લેહયુદ્ધ થાય છે કે પરમાત્મા હુર
જતા રહે છે. અલેહયુદ્ધ-સમદ્દિપ રાણવાથી, પરમાત્મા ઘણ્ય પ્રસન્ન
થાય છે. યુદ્ધિષ્ઠિર અને યજનોના સાંવાદ મહાભારતમાં સુપ્રસિદ્ધ છે: યદ્યે
પૂર્ણેલા પ્રશ્નોના જવાબ નકુલ વગેરે ભાઈએ આગી શકેલા નહિ તેથી,
મુત્ય પામેલા. તેમને સંજીવન કરવાનું યદ્યે યુદ્ધિષ્ઠિરને પૂછ્યું કે, પહેંદો
કેને સંજીવન કરું ? ત્યારે, યુદ્ધિષ્ઠિર નકુલ, જે ઓરમાન ભાઈ હતા તેનું

નામ હીધું, પણ સગાલાઈને ભીમ કે અર્જુનનું નામ ન હીધું. આપણે ભગવાનના લક્તાએ આવી સમદિષ્ટ ઐણવાની જોઈએ.

વડતા વિષે બોલતાં જણાયું હતું કે, આપણા સંપ્રદાયમાં વડતાપદ ત્યાગીએનું છે. શ્રીભુની આજા પ્રમાણે ત્યાગીએના કથાવાતાથી આપણું પોષણ કરે અને આપણે ત્યાગીએની અન્નવલથી સેવા કરવાની છે. સંતો તો આપણા સંપ્રદાયના આભૂષણું છે; પરમાત્માનું સ્વરૂપ એણાખાવનારા પણ નંતોજ છે. તેથીજ, શ્રીભુએ દ્વિક્ષાપત્રીમાં “નિત્યપ્રત્યે સાધુને સમાયમ કરવો,” એવી આજા કરેલી છે. આપણા સંપ્રદાયની પ્રણાલિકા પ્રમાણે, ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીની આજાથી સંતો, પ્રચારાર્થી ચાતુર્માસમાં દેશદેશાત્મકમાં વિચરણ કરી, કથાવાતાના લાલ આપે છે; અને તે સુજાપ, આ વર્પતે, આપણને કથાવાતાના લાલ અનાદિમુક્ત સ. ગુ. નિત્યાનંદસ.મીની શિષ્યકેન્દ્ર પરંપરામાં પ્રવેશ પારેલા વિદ્ધાન રાખીભુએ આપેલે. છે.

પ.લ. કંઈ રણાંદભાઈએ હરિજન મંહિર પ્રવેશ મનાઈ હુકમ આપીલાના સંખ્યમાં પ્રસંગાના શાળાની માર્ગ માટે કદ્યા; પરંતુ, તેમાં મેં મારા કર્તાબ્યથી કંઈ વિશેષ કર્યું નથી. ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી દેવેન્દ્રપ્રમસાદજી મહારાજનો મારા ઉપર માઉન્ટ આયુર્થી તાર આપ્યો હતો, તેમાં મેં આજા કરી હતી કે, મારે સુંખાઈ હાઈ કાઈ માં હરિજન મંહિર પ્રવેશ આગે કામ ચાલે છે ત્યાં હરેક સુદાત હાજર રહેલું; જેથી, ભગવાનના પુત્રની આજાથી હું ત્યાં હાજર રહેલો. ત્યાં કે વિજય મળ્યો છે તે તેંદૂના પુરુષપ્રયત્નથી નહિ, પરંતુ કેવળ શ્રીભુનીધાર્થી શ્રીભુજે અન્યથા કર્તૃમં રહિત વાપરી, આ કાર્ય કરેલું છે. કેવી દિશાનિ દ્રોપતીભુની શાશ્વતમાં વણું વાં છે, તેથીજ રિથતિને: અનુભવ અમે ત્યાં કરેલો. પરમાત્મા પરમાત્માનું કાર્ય કરે છે. આપણને નિમિત્તભૂત કરી સેવા સ્વીકારે, એને આપણે આપણાં અંહોળાય સમજવાં. (સુધી વર્ષ ૨૩, અંક ૧૨, પૃ. ૨૭ થી ૨૯).

રણકણિકા

** - ધનિરથો: અને મનને શુદ્ધ વિચાર અને ધર્મ નિયમના પાલનથી જીતી શકાય છે; જ્યારે કારણ શરીરના નાશ ભગવાનના ધ્યાન અને વચનના પાલનથી થાય છે.

૪૮. ટેટલાંડ પ્રાસંગિક પ્રવચનો (૮)

વહુભવિદ્યાનગરમાં બાજુખેડાવાળી જાતિના છાત્રાલયનું ખાતસુઝૂન્, તા. ૩-૮-૪૮ના રોજ, હયાળુશીના હુસ્તે કરાવવામાં આજ્યું હતું. તે વખતે, અમણે કે પ્રવચન આપેલું તેનો સાર નીચે મુજબ છે :—

આપણી જાતિ માટે છાત્રાલય હેઠાં જોઈએ અચો મારા મનમાં ધાર્યા વખતથી શુલ્ષ સંકઢ્ય હતો, તે સંકઢ્ય આજે મૂર્તિમંત થતો જોઈ, મને ધણ્ણો હૃદ્ય થાય છે. ચિર સંકદિપન આવા છાત્રાલયનો પાયો આજે મારા હુસ્તે નંબાવી, પરમાત્માએ જાતિસેવાનો લાભ આપ્યો, તેને મારાં અહેલાંથી માતું છું. શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની ગાહીના પીઠસ્થાન શ્રીવૃત્તાલય (વડાલા)માં આપણી જાતિનું સંમેલન વિસં. ૧૬૪રમાં મળ્યું, તે વખતે પણ આપણી જાતિના કિશોરી અને યુવાનો માટે છાત્રાલયનો અનુયાયી ડવિવર શ્રી. દુલ્પતરામલાંદીએ આપણી જાતિ માટે ઉચ્ચારદી અમર પદ્ધિતિઓનું પુનરુચ્યાય કરું તો તે અસ્થાને નહિ ગણાયા;

“એચેરેશ છે સૂર્યે, ડાક્ષધર શાંકર જાણે;
વાસુદેવ તે કૃષ્ણુ, લક્ષ્મી સહુ ચાર નામ પ્રમાણે.”

—અથોતુ, ખેડાવાલ એ દરેક અધારમાં સૂર્ય, શાંકર, વાસુદેવ અને લક્ષ્મી એ ચારનો અનુક્રમે નિવાસ છે વડાલામાં મળેલા તે સંમેલનમાં છાત્રાલય જીલું કરવાનો શુલ્ષ સ કઢ્ય કઢ્યવૃદ્ધસમા શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદેવની સમીપમાં કરાયેંદ્ર છેનું, આજે મૂર્તિમંત થય છે, તે જોઈ મને અત્યંત આનંદ થાય છે.

મુંખદુમાં શ્રી ગોકુળાસ તેજપાલ બાડીંગ સુપ્રસિદ્ધ છે. તે છાત્રાલયના તંસ્થાપકનો પરમાત્માપચાયણ પવિત્ર વિનિયોગ અને દુશ્શર પ્રત્યેની અંતિમનિધાના સહ્યોગર્થી જ તે છાત્રાલયમાંથી પંબાળના ગવર્નર્સ

સર ચંહુલાલ ત્રિવેદી, સર પ્રલાઘાંકર પટ્ટણી, અક્ષરનિવાસી કશીરામ-
લાધ પ્રેસ્સર, અક્ષરનિવાસી નિવૃત્ત આસિદ્ધન્ટ જરૂર મંછરામ મયારામ
ભટ્ટ, વડોદરાના ઉમિક્ષાર મી. હેણેજિયા ઈત્યાહિ રનોની ઉપલબ્ધ થયેલી
છે; અને આપ સર્વની સમજ હ.જર રહેલા અમદાવાહના સીનીલ જરૂર
શ્રી. કેશવલાલ ભડિકાર્યુન ભટ્ટ પણ તે જ છાગાલયમાં
વિદ્યાર્થી હતા. તે સંસ્થાના સ્થાપન સમયે, તેના અંગભૂત શ્રીલક્ષ્મી-
નારાયણહેવનું મહિર તૈયાર કરવેલું, કે જેથે તે સંસ્થાનો લાલ લેનાના
વિદ્યાર્થીઓ સહેલે સહેલે કૃષ્ણસાં દર્શાન કરી, કૃષ્ણરપરાયણ જીવન
ગાળી શકે. એવા ઉચ્ચ આશાયને પરિણામે જ, તે છાગાલયના વિદ્યાર્થીઓ
ચારિન્દયાળી નીવેદા છે. વડોદરામાં અમારે “શ્રી સત્સંગ વિદ્યાર્થી
આશ્રમ”નું સંચાલન કરવું પડેલું. તેમાં શ્રીનિવામિનારાયણ સંપ્રદાયના
અતુયારીઓ સિચાય અન્ય સંપ્રદાયના વિદ્યાર્થીઓ પણ દાખલ કરવામાં
આવેલા. તે સર્વે વિદ્યાર્થીઓ ધર્મપરાયણ રહી કૃષ્ણરલદિત કરવાપૂર્વક
વિદ્યાન્યાસ કરતા. છાગાલયેના માટે આધાર ગુહપતિના ચારિન્દય ઉપર
રહે છે. વડોદરા આશ્રમના ગુહપતિ જ અમને એવા સંચારિન્દયશાળી
મળેલા કે, વિદ્યાર્થીઓને ભાતાપિતા રાગે તે કરતાં પણ વધારે પ્રેમથી
રહ્યાતા, અને દૈકેનાં ઉપર વ્યક્તિગત દેખરેખ રાખી, તેમનું ચારિન્દય
ધરના. તે અશ્રમમાંથી બનાસકંઠાના ડીન્ફીડિઝ જાળજ, પ.લ. શ્રી. લક્ષ્મી-
નારાયણ પુરુષોત્તમ હવે, નાનિયાહના અગ્રગણ્ય વકીલ પ.લ.
શ્રી. કૃષ્ણરલાલ લાલશાંકર પંડ્યા, પ.લ. શ્રી. મગનલાલ લલલુલાઈપટેલ
તથા વડોદરા સ્ટીટી વલ્લિવરફાર શ્રી. રમેશનારાં પંડ્યા વગેરે ચારિન્દય-
શાળી રનોં તૈયાર થયેલા.

છાગાલયેમાં વિદ્યાર્થીઓની રહેણીકરણી ઉપર પૂર્તું લક્ષ્ય ન આપી
જાકાય; અને સત્સંગ તથા કૃષ્ણસાં જમાશ્રયના સત્સંકારોનું સિચન ન થાય
તેં. છાગાલયે શીર્ષી કે દૈનંદિન દ્વારા પાર્શ્વ જાય. અઠારથી પંચનીસ વર્ષ
વિદ્યાર્થીની ઉમરને સમય ‘અઠાર-પંચનીસ’ તરીકે ઓળખાય છે. આ સમય
હરમિયાન પહેલા શુભ અથવા અશુભ સંસ્કારા ભવિષ્યના જીવનમાં ઘણે
મહત્વને આગ લાજને છે; જેથી ચુવાનોના જીવનને તે સમય આસ
સંભાગવ જાયો હોય છે. આ સમયમાં વિદ્યાર્થી સમાન્યતા: કુલેજમાં
અભ્યાસ કરતો હોય છે; આ સમય હરમિયાન જો સત્સંગના શુલ્કસંકાર

પડે, તો જ વિદ્યાર્થીનું સંચારિય ઘડાય; અને સત્તસંગથી પ્રત્યક્ષ પરમાત્માને એણાભી, પરમાત્માને સમાશ્વય કરી શકે, મહાત્મા ગાંધીજી ખણું સંચારિય તથા ઈશ્વર પ્રાર્થનાને ઘણું મહત્વ આપતા, ‘રામ મારો સાથી છે,’ એવું તે વારંવાર જોલતા, અને ‘રામ’ નામના ઉંચારણું સાચે જ તેમનો પ્રાર્થના સલામાં પ્રાણ નોકળી ગયેદો.

આપણાં આર્થાપત્રી દેશમાં કંબિમુનિઓના સમયમાં પણ યુદ્ધકુળમાં નિવાસ કરી વેદાભ્યાસ કર્સાને! વિવાજ હતો, શુદ્ધ અનુષ્ઠાનિકત પણી, સંબંધી જીવ + ગાળી, યુદ્ધકુળમાં રડી, રાન્નો કેવર કે ગરીબનો ટીકરો, અને સાચે જ વેદાભ્યયન કરના. સાંહિપની યુદ્ધ પાસે શ્રીદૃપણું અને સુદ્ધામા સાચે જ વિદ્યાભ્યાસ ડયનિએ ઇતિહાસ સર્વને ચુંબિહિત છે જ. વેદાભ્યાસ પૂરો કરી, સમાપ્તન સંસ્કાર પાણી, જ્ઞાતક પોતાને ઘેર પાછો આવતો, દ્રોપદીજી દરા હુલર જ્ઞાતકોને યુવર્ણની થાળીમાં પદવાનું પીરણા સંભાનતાં, એની મહાભારત સાક્ષી ગૂરે છે.

મુંડકોપનિષદ્ધમાં ને પ્રકરણી વિદ્યા કહેલી છે: એક ‘અપરાવિદ્યા’ અને બીજી ‘પરાવિદ્યા,’ વેહ વેદાંગનું જ્ઞાન તથા આ જગતની ઉત્પત્તિ કેરી રીતે થઈ, જગતના પદાર્થોનું સ્વરૂપ કેવું છે વગેરે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું, તે અપરાવિદ્યા છે, આ આવાલય તે અપરાવિદ્યાની પ્રાપ્તિ માટે છે; પરંતુ, સાચે સાચે પરાવિદ્યા, એનુંં ઈશ્વર સંબંધી, ઈશ્વરપ્રાપ્તિ સંબંધી જ્ઞાન થાય, એ અન્યાંત આવસ્થા છે. વિદ્યા અનુષ્ઠાનના પાલન સિવાય સિદ્ધ થતી નથી. ને વડે ઈશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય, એણાં આર્થમાં પરાપિદ્ય છે. કેવળ વેહવેદાંગના જ્ઞાનથી, પરેકા પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે; પરંતુ, જ્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ પરમાત્માનું એણાંબાણું અને પ્રાપ્તિ થતાં નથી, ત્યાં સુધી તે અપરાવિદ્યા જ કહેવાય છે. પરાવિદ્યા પ્રત્યક્ષ પરમાત્માના સંબંધવળી છે, તેજના પ્રવાહિશ્ચ છે અને જીવનું આત્મ તિક કલ્યાણ કરનારી છે. આ આપણું જ્ઞાન અન્યાલય ચારિન્દિયસાણી અને આનિંદિ ભતિવાળા વિદ્યાર્થીના તૈયાર કરવાની પ્રયોગશાળા બને તો જ, આપણું આવાલયનું સંચાલન કર્યું સાર્થક લેણાય.

વદ્વલવિદ્યાનગર આપણી જાતિના મુખ્ય ગામેની નજુક તેમજ

અરોતરના ભર્યમાં આવેલું છે; વળી, આ છાનાલયનો લાલ જાતિજીનો સહેલાઈથી લઈ રહ્યો. ડેપાણી મંજુના કાર્યવાહકોએ મુખ્યને બહલે આણું હ્યે પસંદ કર્યું, તે ચેચ્યાજ કર્યું છે. વળી, આટલા થોડા સમયમાં આગુલી સરી રક્મ કાર્યવાહકો એકઠી કરી શક્યા તે બહલ તેઓને ધન્યવાદ ઘેરે છે; અને આપણી જાતિના દાનવીર, સેવાસાચી જાતિજીનોએ જે સુંદર સહૃદાર આપ્યો તે માટે તેઓ પણ અલિનંદ્ન પાત્ર છે. શવસાહેણ ધનરથામપ્રસાહ હવેએ સ્ટેશનથી વિવાનગર મુદ્દી આમ વિત જાણનોને લાવવા લઈ રહા માટે કરેલી વ્યવસ્થા પ્રશંસાપાત્ર છે. જ મેલાનના સંક્રાંતિના માટે તથા છાનાલય ડેઝું કરવા માટે, આજાયેડાવાળા ડેપાણી મંજુના નથા અન્ય જાતિનુંનાં જે પરિશ્રમ ઉકાયો છે તે માટે, તે સર્વની જેટલો આભાર માનીએ તેટલો એછો છે. વળી, વહ્લાખવિવાનગરના પ્રાણુસમા શ્રી. ભાઈલાલભાઈ પટેલ તથા સેકેટરી શ્રી. લીલાભાઈના સહૃદારથી છાનાલયનું મકાન ધર્યા થોડા સમયમાં ભાઈન્નશો, તેમજ જાતિના છાનાલયમાં રહેતા વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાનગરની કુંડેલમાં પ્રવેશ માટે પ્રથમ પસંદગી તેઓ આપશો, એવી ધર્યા પ્રદર્શિત કર્યા બહલ આપણે તેમના કણણી ધીએ.

મારા વક્તવ્યનો ઉપસંહાર કરતાં પહેલાં, એટલું જણાવું જરૂરી છે કે, જે કાર્યમાં પરમાત્માને આગળ રાપ્યામાં આવે છે, જે કાર્યના આરંભમાં પરમાત્માનું સ્મરણું થાય છે, તે કાર્ય નિર્વિઘ્ન અને મંગળમય બને છે. મારે આજે છાનાલયનું ખાતસુદૂર્ત કરવાનું હતું, તેથી અમદાવાહથી સવારે વહેલી દોકલમાં ન આવતાં, સૌદાઢ એકસપ્રેસમાં આવવા નીકળ્યો કે ક્રેદિ, મંગળમૂર્તિ પરમાત્મા શ્રીનરનારાયણુદેવનાં મંગળમય દર્શન કરી, પ્રયાણુનો આરંભ થઈ શકે.

અંતમાં, શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવાને શિક્ષાપત્રીમાં મંગળાચરણ કર્યું છે, તેનું તમને સર્વને સ્મરણું કરાવું છું:

“નિજાશ્રિતાના સકલાચિહ્નતા, સર્વમંત્રકેરવન વિધાતા ।
દાતા સુવાનાં મનસેપિસતાના, તનોતુ કૃણોઽખિલમંગલનં ॥”

-અને મંગળમૂર્તિ પરમાત્માને પ્રાર્થના કરું કું કે, જે છાનાલયની શુભ

શરૂઆત આજના મંગળદિને થાય છે, તેની અભ્ય કમારત ટુંક સમયમાં જ
જિલ્લી થાય અને આપણી જાતિના બાળકો તેનો લાલ લાર્ડ એહિક તેમજ
પારમાર્થિક ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરે. (સુધ્યા વર્ષ ૨૨, અંક ૧૨, પૃ. ૨૬ થી ૩૧).

અમહાવાદમાં બાજખેડાવાળા જાતિના સંસ્કૃતિમંડળના સભાગૃહની
શિલ્પારોપણું વિધ સં. ૨૦૦૮ના દ્વારા વિધ ર, તા. ૨-૩-૫ના રોજ,
દ્વારું શ્રીના વરદાહસ્તે કરવામાં આવી હતી. તે વખતે, એમણે આપેલા
પ્રવચનનો સાર નીચે સુધ્યા છે:-

આપ સર્વની એવી મુદ્દા છે કે, મારે જિલ્લા ન થતાં, એઠા એઠા
પ્રવચન કરતું; પણ, લોકો સરકાર આગળ તથા કાંઈક ચેરીમાં જિલ્લા રહે છે
તે કરતાં જાતિજ્ઞનો આગળ જિલ્લા રહી સંખેધન કરતું એ છિદ્ધ છે.

મારા પ્રત્યેની પ્રેમભરી લાગણીથી પૂર્વવક્તાઓએ મારા મારે જે
પ્રશ્નાના શરૂદો ઉન્નયર્યા છે તેને હું ચોયાય નથી; પરંતુ, જાતિમાં પરમેશ્વર
વસે જ છે, એવું સમજું એ શરૂદો આશીર્વાહ તરીકે અહંકૃત કરું હું.

આપણામાં કહેવત છે ‘સપરમો સવારથી હેણાય’. જે કર્ય સારું
થવાનું હેણ, નિવિષ પાર પડવનું હેણ, તેનાં શુણ ચિહ્ન આગળથી
જણાય. આપણા મંડળના પ્રમુખશ્રી સાકલાલાઈ આ કાર્ય મારે મને
પ્રથમ આમંત્રણ આપવા આન્યા ત્યારે, અને આને મને લેવા આન્યા
ત્યારે પણ, અતેના શ્રીસ્વામિનાચાયણ મહિરમાં શ્રીનનનાચાયણદેવની
સાનિંદ્યમાં હું દર્શન કરતો હતો. પરમાત્માનાં દર્શન કરી, જે કાર્ય
કરવામાં આવે તે નિવિષ અને વિજયી નીવડે છે. આપણા મંડળના આ
ખાતસુઝૂર્ત ની વિધિનો આરંભ, શ્રીનનનાચાયણદેવનાં દર્શન કરીને તથા
નમરણું કરીને કર્યો, તેથી જરૂર આપણું કાર્ય વિજયી થશે. આ નરનાચાય-
ણદેવ તે કોણું? તેનું વિવરણ શ્રીમહાલગવદ્ગીતાના છેલ્લા એકથી કરેલું છે:

“યત્ યોગેશ્વર: કૃણો યત્ પાર્થો ધનુર્ધર: ।
તત્ શ્રીવિજયો ભૂતિર્ધ્વાનીતિમંતિમં ॥

—સંજ્ય ધૃતરાધ્રને કહે છે, ‘જ્યાં યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ છે, જ્યાં ગાંધિજ
ધનુર્ધ્વધારી અનુરૂપ છે, ત્યાં લક્ષ્મી, વિજય, ચૈલ્યર્સ અને અચ્યાનીતિ છે.’

શ્રીકૃષ્ણ તે નારાયણ અને અર્જુન તે નર. એ નરનારાયણહેવની આજે જન્મજન્મત્વંતી છે, તેથી પણ આજને હિવસ વિશેષ સપરમે છે. સુધિના આરંભકાળમાં પ્રક્રાણકી ધર્મપ્રભાપતિ ઉત્પન્ન થયા, અને તે ધર્મપ્રભાપતિ અને તેમના પવિત્ર પતલી મૂર્તિથડી સેણ વર્ષના લગ્નવાન નારાયણ અને નર ઉત્પન્ન થયા. પૂર્વે આજ હિવસે, ઉત્તરાદ્ધાર્યુની નક્ષત્રમાં શ્રીનરનારાયણ પ્રખુનો પ્રાહુર્બાંવ થયો હતો; તે જન્મનક્ષત્ર આજે છે. કેથી, મંહિરમાં આજે શ્રીનરનારાયણહેવની ઉત્સવમૂર્તિને પારણામાં યુલાવાશે; અને ભક્તજનો રંગયુલાલથી આજને ઉત્સવ જીજવશે. આ નરનારાયણહેવ પેતાના સમાચિત લક્ષ્યાણુવારતે અદ્રિકાશમાં તપે કરે છે; અને જયારે જયારે ભરતઅડમાં અધર્મ વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે ત્યારે ધર્મ-સંરક્ષણથ૰્યે પ્રકટ થાય છે. એ નરનારાયણ લગ્નવાન, દેવતાઓની સ્તુતિ સાંભળી યહુકુળમાં શ્રીકૃષ્ણદે અને પાંડવોમાં અર્જુનનૃપે પ્રકટ થયા. તે કહું છે કે, “જોગર્જને યુકોડસો નરનારાયણામિષ: ।—શ્રીકૃષ્ણ-ચંદ્ર અર્જુન સાવે હોય ત્યારે નરનારાયણ કહેવાય છે.” એ પરમાત્મા એક છે, તે એ રૂપે દેખાય છે. જેમ સ્થર્ય અને તેનું તેજ જુદાં નથી, તેમ પરમાત્મા અને તેમના હિન્દ્ય કૃષ્ણાઙ્કારી કરી ગુણોરૂપ પ્રભા, પરમાત્માથી જુદાં નથી. ધર્મી અને ધર્મનું અલેદ્ધાયું છે. આવા શ્રીનરનારાયણહેવના દર્શન તથા દનરણ્ય કરી, જે કાય એમના જન્મજન્મતીના મંગળહિને કર્યું તે માટે વિશેષ ધીજું શુભચિહ્ન શુદ્ધાદિ શકે?

આ ભૂમિ જ્યાં આજે ખાતસુદૂર્તની ધર્મદિયા થઈતે ભૂમિ પણ તીર્થરૂપ છે. કારણકે, આ સ્થળમાં શ્રીરામનારાયણ લગ્નવાન અને તેમના પરમભાગવત સંતોના તીર્થરૂપ ચરણ ઈર્યાં છે. મને આ પ્રસંગે શ્રીમદ્-લાગ્નવાનની પ્રાર્થના કળિયુગમાં કેવિરીતે કરવામાં આવે છે તેનો ઉલ્લેખ છે, તેનું સ્મરણ થઈ આવે છે:

“દ્વેયં સદा પરિભવણમભીષ્ટોહ, તીર્થાસ્પદ શિવવિરંचિનુત્ત શરણમ् ।
મૃત્યાર્તિહ પ્રણતપાલ ભવાવિષોત, વન્દે મહાપુરુષ તે ચરણારવિન્દમ् ॥”

—આ શલોકમાં કે પરમાત્માના ચરણારવિન્દની વંદના કરી છે, તે પરમાત્માના

ચરણુારવિહીની અંકિત આ ભૂમિ છે. શ્રીસ્વામિનારાયણું ભગવાનના સમકાળીન તે સમયના સરકારની મંજૂરીથી અમહાવાદના ક્રેઝેર સર એન્ડ ઇલોપે મહામંહિર માટે જર્માન રૂપણાર્પણ કરેલી, તે ઉપર મંહિર તૈયાર કરવી, શ્રીનિતનારાયણબુદેવના પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી તે વખતે, શ્રીસ્વામિનારાયણું ભગવાને પોતાના મહાતુમાવ સ તો-મુક્તો સાચે આ સ્થળે મુક્તમ કરેલો (જેની સ્મૃતિ માટે તે સ્થળે આંસની છતી તથા ચરણુારવિહ પધરાવેલાં છે), અને તે પ્રસંગે ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, કંઈ વગેરે હશે- દેશાંતરથી લાગે મનુષ્યો એકવિત થયેલાં; અટલું જ નહિ પણ, જ મહિના સુધી શીધુ સામાન લેણું કરે છતાં. જે પ્રાણુષોની ચોરસી ન થઈ શકે તેવી ચોરસી શહેરના સર્વોપરં સાચે તથા સંઘ સાચે, અનંત એંધ્યર્ય પ્રદર્શિત કરી કે ભૂમિ ઉપર જર્માની, તે આ સમયુરેની છે; અથાતું, પરમાત્મા અને તેમના મુક્તોની ચરણાંકિત આ હિન્દુભૂમિ છે. આવા પવિત્ર સ્થળમાં આપણું જાતિમ ડાના બાવિ સહ ગૃહનું ગાતમુડૂં આજે થયું, એ પણ ભીજું શુભ ચિહ્ન છે.

આપણું આ મંદિરને ભૂમિદાન આપનારા શ્રી. હરિલાલભાઈ લઈના પિતામહ શ્રી. નરેચામ લઈ સાચે તથા એમના આગા કુટુંબ સાચે, મારે સાચે સંખ્યાંધ હતો ને છે. શ્રી. નરેચામ લઈ પ્રમાણિક, સ્પષ્ટવક્તા, આનિક, પવિત્ર, સુપ્રતિષ્ઠિત સર્વગુહથ જાનિસેવક હના. શ્રી. હરિલાલભાઈના પિતા શ્રી. પ્રાણુશાંકર લઈ, જેએ અમહાવાદના બાહેર વિશેલ હતા તે પણ એવા જ શુભિયદ હતા અને શ્રી. હરિલાલભાઈ પણ જેવા જ શુશ્રેષ્ઠ શુક્ત છે.

જાતિએ મનુષ્યકૃત વાડા નથી. વણુંશ્રમ જાતિએ તો વેદના વિભાગ સાચે વિરાસર પામેલી છે. પુરુષસ્કારમાં તથા શ્રીમદ્ભગવતમાં ચાર વણુંના ઉલ્લેખ છે. વિરાટનારાયણના મુખમાંથી પ્રાણુષો, બાહુમાંથી ક્ષત્રિયો, સાથળમાંથી દેશ્યો અને ચરણુભાંથી શૂદ્રો ઉત્પન્ન થયાનું તેમાં વિધાન છે. ભગવદ્ગીતામાં પણ ચાર વણોની જાતિએ શુષ્ણુકર્મના વિભાગથી પરમાત્માએ નિમાણ કર્યાનું જણ્ણાંયું છે. શ્રીબ્યાસનારાયણું વેદના વિભાગ કરી, ચાર વેદ કર્યાં અને તે પોતાના ચાર શિષ્યોને (દરેકને એક એક વેદ) લણ્ણાય્યા. તે પછી, સમયજતાં તે શિષ્યોએ તેના અનેક વિભાગ કર્યાં, જેથી શિષ્યો, પ્રશિષ્યો અને તેઓના શિષ્યોદાર વેદો જેવી

રીતે બહુશાખાવાળા થયા તેવી રીતે, કશ્યકૃત ચાર વર્ષમાંથી વિષમ દેશકાળ પ્રાપ્ત થતાં, ધર્મરક્ષણના પવિત્ર હેતુથી પેટાવણું –શાતિઓ વિસ્તાર પામેલી છે. ભાગવતમાર્ગમાં જેમ ઉત્તમ લક્ષ્ય, સર્વભૂતપ્રાણી-માત્રને વિષે અગવદાવ જુએ છે તેમ, સમાજજીવનમાં ઉત્તમ ડેટિના પુરુષો ‘વસુધેવ કુદુમ્બકમ’ –આખી તૃથીને પોતાનું કુદુષ માને છે. ભાગવત-માર્ગમાં બીજાંએ ઈચ્છિકરને વિષે જેમ, લક્ષ્યજીવનને વિષે મૈત્રી, અજાનીને વિષે ઝૂપા અને દ્રોહ કરનારી ઉપેક્ષા રાખે છે તેમ, સમાજજીવનમાં વિશ્વકુદુષભાવનાને બદલે ઈકત પેતાની સમય શાતિને વિષે આત્મીયતા કેળવે છે; જ્યારે એથી બીજાંએ, ભાગવતમાર્ગમાં જેમ કેવળ મૂર્તિને વિષે પ્રેમપૂજનાદિ કરે છે તેમ, સમાજજીવનમાં ઈકત પેતાના ગામ તથા શહેરમાં સ્વશાતિને વિષે આત્મીયતા કેળવી મમતા રાખે છે.

શાતિ તો કામહૃદા ગાય સમાન છે, તેનું સેવન કરવાથી અમૃતતુલ્ય રક્ષણ અને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. કદાચ દેશકાળના વિપરીતપણાને લીધે, શાતિમાં કુરિવાને પ્રવેશ થવા પાણ્યા હોય તો, તે દ્વાર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, પણ તેની નાખૂંદી તો થવી જોઈએ નહિ. વિહુરનીતિમાં કહ્યું છે: “શાતિમાં એકય. પ્રેમ, ચંગઠન અને બ્રાતૃભાવ વધારવો જોઈએ” (વિહુરનીતિ અ.૪, અંદો. ૫૬; અ.૭, અંદો. ૧૬ તથા ૨૫).

સર્વશાતિજને એકનિત થઈ, પ્રેમ અને સંગઠન સાથે અને તે ધ્યેય સિદ્ધ કરવા અખંડ પ્રગતિ કરે તે માટે, સાક્ષાત્ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને શ્રીશિક્ષાપત્રીના લેખને અંતે ભાગણસ્ત્રીક જે આશીર્વાદિદ્દ્ય શ્રોદે જણ્યાંયો છે તેનું આપ સર્વને દમરણું કરાવુંછું:

“નિજાધિતાનાં સકલાત્તહનતા
સધમંભક્તેરવનવિધાતા ।
દાતા સુખાનાં મનસેસિતાનાં
તનોનું કૃષ્ણાંસિલમર્ગલં ન: ॥”

(શિલારેપણું (વધિની પુરિતકા પાન ૧૨ થી ૧૬)

૪૯. દ્વારકાની યાત્રાએ

ઈ. સ. ૧૬૪૬ના મે માસના છેલ્દા દિવસોમાં, હીરાલાલ રણુંઠાસ ઠકરનું જામનગર આતે, કેશવલાલ અદવજી ઠકર, જે ધીવાળા શોઠના નામે ત્યારે વધારે જાણીતા હતા, તેમની પુત્રી સાથે લગ્ન થયું ત્યારે, એ લગ્નમાં હાજરી આપવા માટે હ્યાણુંશ્રી અતિકૃપા કરીને જામનગર ગયા હતા. ગૃહસ્થના વ્યવહારધર્મની દિષ્ટિએ નાતે જાતે જોઈ સંબંધ ન હોય એવાને ત્યાં પણ શુભ કે અશુભ પ્રસંગે હ્યાણુંશ્રી જતા. હીરાલાલ શિષ્યમંડળમાં નવા સવા હતા છતાં, એમની વિનાિતિથી તેમનો પક્ષ લઈને, સામાપ્ન્ય ઉપર સત્સંગનો પ્રભાવ પડે એ કારણે, હ્યાણુંશ્રી આ લગ્ન પ્રસંગે સહદુંખ, ચોતાના મંડળના ડેટલાક શિષ્યો સાથે અતિદ્વયા કરીને પદ્ધાર્યા હતા. કન્યાના પિતાની એ વખતે જે આર્થિક સ્થિતિ હતી તેની સરખામણીમાં વરની આર્થિક સદ્ગ્રસ્તા ઉત્તરતી ગણ્યુય એવી હતી. કન્યાના પિતાને વેરાવળમાં ધીનો મોટો ધંદો ચાલતો હતો, બહોળા વેપારના કારણે, એમનો વગવસીલો પણ લાડે ગણ્યાતો હતો; હીરાલાલનું ધર આર્થિક અને સામાજિક દિષ્ટિએ ચોતાના ધર કરતાં નીચું છે, એવું કારણ આગળા કરીને, કેશવલાલના ભાઈઓએ આ સંબંધ સામે વિરોધ પણ વ્યક્ત કર્યો હતો. આવી સ્થિતિમાં કન્યાના પિતાએ નયારે સામે ચાલીને, હ્યાણુંશ્રીના શિષ્ય છે એમ જાણીને, હીરાલાલનો જમાઈ તરીકે સ્નીકાર કરવાનો પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો ત્યારે, હીરાલાલ ઉપર જણ્ણાવેલી હૃકીકિતના કારણે ખૂબ મૂંઝાયા. એમણે ન્યારે હ્યાણુંશ્રીને બધી હૃકીકત સાહર કરી ત્યારે, એ પ્રસ્તાવ સ્નીકારી લેવાની હ્યાણુંશ્રીએ એમને સલાહ આપી. કેશવલાલ ખૂબ ખુશ થયા. પુત્રીને પરણ્ણાવવાના આનંદના અતિરેકમાં, એમણે એકાદરીના દિવસ લગ્નતિથિ તરીકે નક્કી કર્યો. હીરાલાલે ન્યારે આ લગ્નતિથિ નક્કી થયાનું હ્યાણુંશ્રીને જણ્ણાંયું ત્યારે, એમણે એમને ઠપકો આપ્યો: “એ દિવસ તથ, ત્યાગ અને સંયમ માટે તથા અગવદ્રમરણ અને કથાડીતાન માટે સવિશેષ નિયત થયેલો છે, તે દિવસ વ્યવહારના આનંદમોહ

લોગવવામાં ગાળવે, એ ચોંચ ન કહેવાય; કે દિવસે અન્ન આતું નહિં અને ખવડાવતું નહિં એવો વિશેષ નિયમ નિયત થયેદો છે તે દિવસે જ જતજાતની વાનગીએઓ અને મિણુન આવાં અને ખવડાવવાનો પ્રસંગ ચોંચવો, એ હિતાપણ ન કહેવાય.” પણ, કેશવલાલની તૈયારીએ ખૂબ આગળ વધી ગઈ હતી; એમણે ‘પીળું સુર્જું આવતું ન હતું,’ એવું બહાનું કાઢીને, લમતિથિ માટે એકાદશીનો દિવસ ન છુટકે નિયત કરવો પડ્યો છે એમ જલ્દુંનીને ક્ષમા આચના કરી. હીરાલાલનું કુટુંબ આસેય બહેળું ન હતું, તેમાંથી જ્યારે સગાવહાલાચોએ આ સંબંધ જણ્યો ત્યારે, કેટલાક સંબંધીએ જતજાતનાં બહાનાં કાઢીને અગળા રહ્યા. લમકાર્ય પતી ગયા પછી, હીરાલાલ ત્યારે નવપત્નીને લઈને જામનગરથી અમદાવાદ આવવા નીકળ્યા ત્યારે એમની સાથે વ્યવહારદિશિએ એમના સગાસંબંધી કહેવાય એવી પાંચ જ વ્યક્તિએ હતી. એ ઉપરથી ઉપર જણ્યાવેલી હકીકિતનો સહેજ જ્યાલ આવે તેમ છે.

પણ જામનગરમાં વરયાત્રા અને કન્યાપક્ષનો મંડપ, હ્યાળુશ્રી અને ભાગના શિષ્યોની પ્રેમ અને ભમતાલરી હાજરીના કારણે, અદૌકિકિરીતે શોભાયમાન અન્યાં વરપક્ષે દ્વારા અને એમના મંડળના શિષ્યોને બેઠેલા નોઈને, કેશવલાલ અને એમના કુટુંબીજનોના અંતરમાં આનંદના એધ ઉછળાં લાગ્યા. ગોળ લરાવહાર સુખારવિદ ઉપર શુદ્ધ સેનેરી કસખવાળી લાલચટક રંગની પાંદડી, શરીરે લાંબો સર્કેદ કોટ અને પીળી કોરનો, રેશમી એસ, લાલકિનારનું મૃહુધન સીત સૂક્ષ્મ ધોતિયું પહેરીને બેઠેલા હ્યાળુશ્રી સામે અંગુલિનિર્દેશ કરીને સૌ કોઈ કેશવલાલને પૂછતું, “આ કોણ છે?” કેશવલાલ વડોદરામાં શ્રીસત્સંગ વિદ્યાર્થી આશ્રમમાં શરૂઆતના સમયમાં અદ્યાસાર્થી ચોડો વખત રહ્યા હતા છતાં, એ હ્યાળુશ્રીનો પરિચય ચોંચ રીતે કરાવી શક્યા નહિં; પણ પ્રક્રિયાના જવાબમાં “એતો જેમનું વર્ષુંન ન થઈ શકે એવા બહુમોટા માણુસ છે. હીરાલાલના શુદ્ધાળ છે. મેં બહુ કાદાવાલા ઝર્યા ત્યારે પદ્ધાર્યા છું”. એવું કંઈક હાથ નોડીને એ કહેતા. પણ કૃપાથી અને સત્પુરુષની હાજરીથી લંબકાર્ય આનંદ અને શાંતિથી પતી ગયું.

બજનના ખીંચ દિવસે, હ્યાળુશ્રી પોતાના ઉતારાની જગ્યામાં, પોતાના

નિત્યનિયમ મુજબ વચનામૃત અને લક્ષતંત્રિમણીનાં એ પ્રકરણો વાંચી શક્યા; એ પછી, એક લાઇચેસનીનો ટુમેં સ્લોક,

કર્તાદ્વા ડારિકામુરબતીયંયાત્રા યથાવિધિ ।
સર્વેરપિ યથાજક્તિ ભાગ્ય દીનેપુ વત્સલ: ॥

બેલીને પ્રશ્ન પૂછ્યોકે, “શ્રીલુમહારાજે આમાં દ્વારકાની યાત્રા કરવાનું શાકારણું લાખ્યું છે ?” પ્રશ્ન પૂછ્યાનાર જાઈ એન્નુઅટ હતા, એમના ભાતાપિતા પ્રથમ યુસ્ત વૈષ્ણવ હતા, પણ દ્વારુંશ્રીના યોગમાં આવતાં તે સંપ્રદાયના અનન્ય આશ્રિત બન્યા હતા.

“પ્રશ્ન માટે જે શાંકાએ અને વિચારો કરણુભૂત હોય તે મનમાં રાખીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, એ યોગ્ય ન કહેવાય. શાંકાએ અને વિચારો મનમાં રાખીને પ્રશ્ન પૂછ્યાથી મનનું પૂરું સમાધાન થતું નથી; પરિણામે મૂંઝવણું ઘટવાને બદલે વધે છે. માટે આ પ્રશ્ન માટે તમારા મનમાં જે શાંકાએ અને વિચારો વસેલા હે તે પણ સાથે જ રજૂ કરો.” દ્વારુંશ્રીએ મંદાહાસ્ય કરીને, પછી ગંભીર સ્વરે કહ્યું.

“મારી ભૂત થઈ, ક્ષમા કરો. દ્વારકાને સંપ્રદાય બહારનું અને પરોક્ષનું તીર્થ ગણ્યવામાં આવે છે. સંપ્રદાયનો આશ્રિત તો પ્રત્યક્ષનો ઉપાસક ગણ્યાય. એટલે, જે પ્રત્યક્ષનાં તીર્થો છે—જેવાં કે, છપૈયા, ગઠા, વડતાલ વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરવા જ એણે જવું જોઈએ; એને માટે આજા પણ એજ પ્રકારની હોય, એ છિંચનીય ગણ્યાય. પણ, આ સ્લોકમાં તો શ્રીલુમહારાજે દ્વારકા આદિક તીર્થોની યાત્રા કરવાની આજા કરેલી છે. કેટલાક કહે છે કે, શિક્ષાપત્રીમાં આ આજા લખવામાં આવી ત્યારે, સંપ્રદાયનાં તીર્થોની વ્યવસ્થા બરાબર ગોડવાઈ ન હતી; એટલે, એ આજા લખવામાં આવેલી છે. એ પછી, સંપ્રદાયનાં તીર્થોની વ્યવસ્થા બરાબર ગોડવાઈ ગઈ છે; એટલે, હવે એ આજા ઓપચારિક ગણ્યાય. ધીજા કેટલાક વળી કહે છે કે, સંપ્રદાય બહારના લોકોને સારુ લાગે, એમના મનમાં સંપ્રદાય માટે સહભાવ જાગે એને ધીમે ધીમે સંપ્રદાય તરફ આકર્ષિય, એ માટે આ આજા લખવામાં આવેલી છે. પણ આ અન્ને વાતો ખુદ્દિમાં જિતરે એવી લાગતી નથી. શ્રીલુમહારાજે આ આજાનો સામાન્યધર્મ

વિભાગમાં સમાવેશ કરેલો છે; એકદે, એ નાના મોટા સર્વ આશ્રિતોએ અવશ્ય પાળવી જોઈએ. શિક્ષાપત્રીમાં આ આજા લખવાનો કોઈ શુભ હેતુ અવશ્ય હોવો જોઈએ, પણ તે શું છે, તે સમજનું નથી. બીજોને આ પ્રક્રિયાએ છીએ ત્યારે જે જીવઅ મળે છે તેથી મનની મુંજવણું અને ગુંઘવણું ધરવાને બદલે વધે છે; તેથી, આપને આ પ્રક્રિયાએ પડ્યો છે.”
પ્રક્રિયાએ મૂછનાર લાઈએ મનની વાત મુલ્લી કરતાં કહ્યું.

“મનમાં જે શાંકણ્યો અને વિચારો લરાયલા હતા, તે તમે રૂપ્ય કર્યા, એ ઘણું સારુ કહ્યું. આ પ્રક્રિયાએ તો, તમારા એકદાનો નથી, પણ આશ્રિત સમજનો છે. એકદે, ભગવાને શિક્ષાપત્રીમાં એ આજા શા કારણે અને કેવા હેતુથી કરેલી છે તેના કારણું અને વિગતો સૌ કોઈએ જાળવા સમજવાની જરૂર છે.” દ્વાર્ગુશ્રીએ કહ્યું.

“સૌથી પહેલી વાત, આશ્રિત અનાશ્રિત સર્વેએ ધ્યાનમાં લખવી જોઈએ. તે એ છે કે, શિક્ષાપત્રી કોઈને સારુ લાગે, અથવા કોઈના મનમાં સંપ્રદાય માટે સહૃદાચ લાગે અને સંપ્રદાય તરફ આકૃષણી, એવા કોઈ હેતુથી લખવામાં આવેલી નથી. શિક્ષાપત્રી આશ્રિતોને સંયોગીને લખવામાં આવી છે, પણ એ આશ્રિત અનાશ્રિત, સર્વ લુચોના હિત માટે પાતનું આત્માંતિક દેય સાધી શકે એ માટે લખવામાં આવેલી છે.”

“ધીરું વાત આસ ધ્યાનમાં લખવી ઘટે છે તે એ છે કે, શિક્ષાપત્રીમાં જે આજાએ લખવામાં આવેલી હૈ, તે કોઈ દેશ કે કાળ અથવા કોઈ વ્યક્તિ કે સ્થિતિને અનુલક્ષીને કહેવામાં આવેલી નથી, પણ સર્વ જીવોનું સર્વ કણે ને સ્થળે, સર્વ રીતે આત્માંતિક હિત થાય, એવા પરમમંગળમય ઉદ્દેશ્યથી એ આજાએ લખવામાં આવેલી છે.”

“દીરું અતિમહત્વની વાત એ છે કે, શિક્ષાપત્રીની અમુક આજાએ ઔપયારિક અને અમુક આજાન્યા મહત્વની અને આવશ્યક, એવા વિભાગો પાડવા, એતા પોતાને અનુકૂળ હોય એવી આજાએ ઔપયારિક અને પોતે જે આજાએ પાળતો હોય તે મહત્વની અને આવશ્યક, એવી સંગતિયા ધર્મ જેવી વાત કહેવાય. શુદ્ધિવિચનો આમંવાક્ય પ્રમાણું છે, એવું ખધાજ ધર્માચાર્યો સ્વીકારે છે; પણ, તેમાં કેટલાક

પોતાના અભિગ્રાયને અતુકુળ હોય તેટલાં વચ્ચનો મુખ્ય પ્રમાણું અને બાકીનાં વચ્ચનો ઔપયારિક માને ભનવે છે, તેના જેવી એ વાત થઈ. આ હવીલ યોગ્ય છે, એવો રીજિસ્ટર કરવામાં આવે તો પછી, શિક્ષાપત્રીની દેરેક આજા એક યા ખીજુ રીતે ઔપયારિક છે, એવું માનસું પડે, જે કોઈ રીતે હિતાવહ ન કહેવાય.”

“ચોથી વાત ક્યાનમાં રાખવી ઘટે છે તે એ છે કે, શિક્ષાપત્રીના ત્યારીમાં શ્વેચ્છારા દ્વારા આદિક તીશ્વોની યાત્રા કરવાનું લાખ્યું એ એવી ને માન્યતા પ્રવર્તે છે તે બરાબર નથી અથવા અર્ધસત્ય છે. સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ પોતાની વય, વિત્ત, જાતિ, શક્તિ અને હેઠાળનો વિચાર કરીને, જીવનમાં તીર્થયાત્રા કરવી જોઈએ, એટલી જ આજા આ શ્વેચ્છા કરવામાં આવેલી છે. એમાં, દ્વારકાનો ઉલ્લેખ તો ઉદ્ઘાટણશ્રેષ્ઠ કરેલો છે. આશ્રિત માત્રે તીર્થયાત્રા કરવાનું અવસ્થક હોય તો, એણે કેવાં તીશ્વોની જરૂર જોઈએ એની વિગતો દ્વારા વિનાયાન, દ્વારકાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો છે. અને સ્વાભાવિક રીતે જ શાંકા ઉપરિથિત થાય કે, ‘ડારિકામુદ્દ્યતીર્થયાત્રા’ એ શાખાને બદલે ‘દુર્ગપૂરાદિતીર્થયાત્રા’ અથવા ‘વૃત્તાલયાદિતીર્થયાત્રા’ એવા શાખાએ લાખ્યા હોત તો, કોઈ શાંકાને અવકાશ જ ન રહેત. પણ, જરા તદ્દ્દન દાન્દિ રાખીને અને અંતમું એ બનીને જો આ પ્રશ્નનો વિચાર કરવામાં આવે તો, અનો જે સરળ ખુલાસો છે તે તરત જ સમજાય તેમ છે.”

“શિક્ષાપત્રી એ શુકુર્દ્ય હરિએ પોતાના આશ્રિતોને સાંભોધીને અતિકૃપા કરીને લખેલો એક અલોકિક પત્ર છે; એમાં શુકુર્દ્ય હરિએ પોતાના માટે પહેલો પુરુષ સર્વનામ અને આશ્રેત સમસ્ત માટે બીજો પુરુષ સર્વનામનો ઉપયોગ કરેલો છે; જ્યારે પરાપ્રથમ પરમાત્માનું વણુંન અને નિરૂપથું ત્રીજા પુરુષ સર્વનામથી કરવામાં આવેલું છે. ‘હું પરાપ્રથમ લગ્નાન શ્રીરચ્ચમિનારાયણું, તમે સર્વ શિષ્યોને આ શિક્ષાપત્રી લાખું છું,’ એવું જો બીજા શ્વેચ્છામાં લાખ્યું હોત તો, તે હુચિ, ઔદ્ઘિત્ય, શિષ્ટાચાર અને વિવેકની દિલિએ યોગ્ય ન લેખાત. સત્યાસ્લેમાં શાખારોચ્ચે પણ પરમાત્માનું વણુંન અને નિરૂપથું હંમેશાં બીજો પુરુષ સર્વનામ વાપરીને જ કરેલું છે. વચ્ચનામૃત તો શુકુર્દ્ય હરિએ પોતાના આશ્રિતોની નજર જીમે બિચારુને આપેલા ઉપદેશનો તત્ત્વજ્ઞાનનો

મહાથંચ છે; એમાં પણ ભગવાને પોતે પરમાત્માનું વર્ણિન અને નિરપણ ત્રીજાપુરુષ સર્વનામથીજ કરેલું છે; અને ત્યારે વચનામૃતના સમર્થો સંપાદકોએ ‘ઉપર ત્રીજાપુરુષ સર્વનામથી પરોક્ષરીતે જે પરાખ્રમ પરમેશ્વરનું નિરપણ કરવામાં અ.યું છે તે, આ સલામાં પ્રત્યક્ષ બિરાજેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતેજ છે’ એવી ખાસ નોંધ જે તે વચનામૃતની છિવટે કરેલી છે. સર્વસામાન્ય અને સર્વમાન્ય નિરપણ પદતિ આ પ્રમાણે હેવા છતાં, કેટલાંક વચનામૃતોમાં ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું પોતાના માટે પહેલો પુરુષ સર્વન.મ વાપરેલું છે અને પોતેજ પરાખ્રમ છે, એવું સ્પષ્ટ શાળ્ફોમાં કહેલું છે. પણ, એવું કહેવા માટે જેવો અવકાશ વચનામૃતમાં છે તેવો અવકાશ શિક્ષાપત્રીમાં નથી, એ સહજ સમજ શકાય તેમ છે.”

“છતાં, શિક્ષાપત્રીમાં એ નિરપણ એવીરીતે અને એવા શાણ્ડો દ્વારા કરવામાં આવેલું છે કે, શાંતચિત્ત અને સ્વસ્થ મને વિચાર કરવામાં આવે તો, એ શાણ્ડોના સંકેતથી કંઈ જુહીજ વાત કરે છે, એવી પ્રતીતિ તરતજ થાય તેમ છે. એ ગ્રણું હાખલા લઈએ એટલે આ વિધાન વધારે સ્પષ્ટ થશે: (૧) શ્રી. ૧૦૭ માં ‘હવયે જીવકર્જીવે....’ એ શાણ્ડોદ્વારા પરાખ્રમ પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું વર્ણિન કરેલું છે; એ પછી, શ્રી. ૧૦૮માં ‘સ શ્રીકૃત્યા: પરંત્રા...’ એ શાણ્ડોદ્વારા પરાખ્રમનો સ્વાધીન અને નામનો પરિચય કરાવવામાં આવેલો છે. આ ઉપરથી જો કોઈ એમ માને મનાવે કે, શાણ્ડો અને ઈતિહાસ પુરાણોમાં જેમની ગણ્યના ભગવદાવતારોમાં કરવામાં આવેલી છે તે શ્રીકૃષ્ણ માટે આ શ્રીલોકમાં “શ્રીકૃષ્ણ” નામ શાણ્હ વાપદવામાં આવેલો છે, તો તે બચાવર નથી, એવો સ્વીકાર કરવો જ પડે તેમ છે. (૨) બીજો હાખલો લઈએ, સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ, ચાતુર્માસમાં વિશેષ નિયમો ધારણું કરવા માટે શિક્ષાપત્રી શ્રી. ૭૬ થી ૭૮માં આજા કરેલી છે. એ વિશેષ નિયમોની વિગતો જાણુંનાં, કહેવામાં આવ્યું છે કે, ‘વિલોા: કથાયા: શ્રવણ....’ આ શ્રીલોકમાં વપરાયેલો વિષણું નામ શાણ્હ, જો હોઈ એમ કહે કે, સંધિની પ્રવૃત્તિ સાથે સંગ્રામીયાં ભગવાનનાં ગ્રણું શક્તિસ્વરૂપો પૈકી એક સ્વરૂપ જેને વિષણું કહેવામાં આવે છે તેને લાગુ થાય છે, તો તે બચાવર નથી એવો સ્વીકાર કર્યા વિના છૂટકો જ નથી. (૩) બીજો હાખલો લઈએ, શિક્ષાપત્રી શ્રી.

૧૦૩માં ભક્તિની વ્યાખ્યા સમજવનાં કહું છે કે, ‘માહારસ્યજ્ઞાનયુગભૂરિસનેહા ભક્તિશ્ર માધવે ।’ અહીં વપરાયેલો માધવ નામ શાખે શાસ્ત્રોમાં ભગવાનના તેશવાહિક ચોવીસ સ્વરૂપો પૈકી એક સ્વરૂપ, જેને માધવ કહેવામાં આવે છે તેને લાગુ થાય છે, એવું જે કોઈ કહે તો તે બરાબર નથી એમ તરત જ માનવું પડે તેમ છે. (૪) ચોવીસ દાખલો લખુંચે. શિક્ષાપત્રી શ્વેતા. પદ્દ-૬૦માં, ‘શ્રોતાસ્તે નિરુંજા ભક્તા નિરુંજસ્ય હરેયેતઃ ।’ –ભગવાનના ભક્તો નિરુંજું છે, કારણુંકે નિરુંજું એવા હરિને એમને અખંડ સંબંધ અને યોગ વતેં છે. આમાં વપરાયેલો ‘હરિ’ નામ શાખ ભગવાનના ચોવીસ અવતારોમાં કે અવતાર સ્વરૂપને હરિ કહેવામાં આવે છે તેને લાગુ થાય છે, એવું જે કોઈ કહે તો તે એક ગંભીર ભૂલ છે એમજ કહેવું પડે તેમ છે. જે ઉપર કહ્યા પ્રમાણેજ એ નામો અને શાખાના અથ્યો અહુષુ કરવામાં આવે તો, ભગવાનના સ્વમુખની વાણી એવી શિક્ષા પત્રીમાં, આધ્રિતોને જ્ઞાન અને ઉધાસના માટે શ્રીદૃષ્ટિનું, ઉદ્યક્તિર્તન અને નામસ્મરણું માટે વિષણુનું, ભક્તિ કરવા માટે માધવનું અને નિરુંજાલ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે હરિનું નામ દાખલવામાં આવ્યું છે, એવો પ્રથમદિશા-એજ વિચિત્ર, વિરોગાલાની અને હાસ્ત્યાદ્યદ લાગે એવો અર્થ અહુષુ કરવાનો પ્રસંગ આવે. પણ, સાચી વાત એ છે કે, શિક્ષાપત્રીમાં, શ્રીદૃષ્ટિ, વિષણુ, માધવ, હરિ, નારાયણ, વગેરે નામો અને શાખો પરમાત્માવાચક અર્થમાંજ વપરાયેલા છે. એ નામ શાખાનો આ પ્રમાણું અર્થ અહુષુ કરવામાં એવે તો જ શિક્ષાપત્રીને સર્વાલુષદ્ધિતાવહ હેતુ સાર્થક થાય છે; તો જ એના એકમેવાદ્વિતીય વૈખંડનું અપૂર્વ ગૌરવ અને અલોહિક પ્રતિભાલયું” વ્યક્તિત્વ સચ્ચાય છે; તો જ પૂર્વાપર ધીતિહાસ સાથે મેળ જેસે છે; અને તોજ સુખ, શાંતિ અને શ્રેય સાંપડે તેમ છે.”

“શિક્ષાપત્રીમાં પરમાત્માનું નિરુંજ વ્રીજિ પુરુષ સવંનામદારા પરોક્ષવાચક શાશ્વતદ્વારા રજૂ કરવા માટે ભીજાં પણ કેરલાંક મહુત્વનાં કારણો છે: સૌથી પહેલું અરણું એ છે કે, માણુસ સહજ સ્વભાવે પરોક્ષપ્રિય હોય છે. પરોક્ષ શાસ્ત્રો, પરોક્ષ સત્પુરુષો, પરોક્ષ તીર્થો અને પરોક્ષ ભગવતસ્વરૂપોમાં, એને જેવી શરૂઆત, વિદ્યાસ અને પ્રતીતિ હોય છે, તેવી પ્રત્યક્ષ શાસ્ત્રો, પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષો, પ્રત્યક્ષ તીર્થો અને પ્રત્યક્ષ ભગવત્ત્વ-

ઝોમાં હોતી નથી. પરખદા પરમેશ્વર પોતે માણુસની નજર સામે ઊભા હોય તો પણ એમને ઓળખવા માટે એને પરોક્ષ સાધનો અને અન્ય પુરુષોની સહાયની જરૂર રહે છે. તેથી જ ગુરુ વિના ગોવિદ ઓળખવાતા નથી, એ લોકોક્રિત મહાપુરુષોના જીત અનુભવના આધારે ઘડાયેલી છે અને સદ્ગત્ય છે, એવું માનવું પડે તેમ છે. વ્યવહારમાં પણ ક્રીને પુરુષનો અને પુરુષને ક્રીનો યોગ હોય છે ત્યાં, એક ધીજના શુણેને એ જેટલા ઓળખવાતા નથી અને સમજતા નથી. તેથી અનેક ગણી વધારે સરળતાથી અને સહેલાધીથી એક ધીજનો વિશેગ થાય છે ત્યારે જોણે સમજે છે. માનવસ્વભાવની આ નાયાધ કહે, પણ પ્રત્યક્ષને ઓળખવા માટે એણું પરોક્ષનો આ શ્રદ્ધા કરવો પડે છે. એટલેજ સત્યાસ્યોમાં સત્પુરુષોએ પર માત્રમાનું વર્ણન અને નિરૂપણ વીજાપુરુષ સર્વનામમાં અને પરોક્ષરીતી કરેલું હોય છે શિક્ષાપનીમાં પણ નિરૂપણ માટે આ રીત અપનાવવામાં આવેલો છે.”

“‘ધીજુ’ કરણી વધારે મહત્વનું અને વધારે મંગળકારી છે. અંતરના ભાવથી અને વિશુદ્ધ ભુલિથી કેનો યોગ કરવાથી માણુસ નર છે તે તીર્થ કહેવાય છે; કેના યોગના પરિણામે, જન્મ મરણ કે વાસના અને કર્મના પાશમાંથી માણુસને છુટકાડે મળે છે અને ભગવાન ઓળખાય છે અને તેમને પમાય છે તે તીર્થ કહેવાય છે. કેના યોગના પરિણામે, માણુસને લૌલિક અને આધ્યાત્મિક સર્વ પ્રકારન! અથ્રી સાંપડે છે, તે તીર્થ કહેવાય છે. ભગવાનનો અને ભગવાનનું સાધર્થ્ય પામેલા સત્પુરુષનો યોગ થાય છે ત્યારેજ તીર્થને તીર્થેંત્ર જાસ્ત થાય છે. એટંથી જ સત્યાસ્યોમાં ભારપૂર્વક જહેર કરવામાં આજ્યું છે કે, ભગવાન અને ભગવાનનું સાધર્થ્યપામેલા સત્પુરુષો તીર્થોમાં અવશ્ય વિચરતા હોય છે; માણુસે આંખ ઉધાડી રામીને અને સારસાર વિચેકૃતી પ્રકારનો આશ્રય કરીને સાચી જીજાસા અને ઉત્કટ આતુરતાથી એમને શોધવા જોઈએ. તીર્થથાતાનું પ્રયોગન અને ધોય આજ છે.”

“ભગવાને સ્વભાવતરણનોના લાવનપાલન માટે કોઈ સ્થળે અવતાર ધારણું કર્યો હોય, કોઈ સ્થળે લીલા કરી હોય; સત્પુરુષોએ ભગવાનને ઓળખવા અને પામવા માટે કોઈ સ્થળે કિંદી તપ, યરા, અનુષ્ઠાન, કે એવી

કેંદ્ર પ્રવૃત્તિ કરી હોય ત્યારે, એ સ્થળને તીર્થાત્મક પ્રાપ્ત થાય છે. તીર્થયાત્રા કરનારે આ બધું જાહી સમજુને તીર્થોભાંથી અગવાનનાં એ સ્વરૂપોને અને અગવાનની એ લીલાને સાક્ષાત્ કરવી જોઈએ. તીર્થયાત્રા કરવાનું પ્રયોજન અને ધૈર્ય આજ છે.”

“શ્રીશ્રીમહારાજે એકેશ્વરવાદના જે સર્વાજીવહિતાવહ સિદ્ધાતો સંપ્રદાયમાં પ્રસ્થાપિત કરેલા છે, તેનો આશ્રિતો સાક્ષાત્ અનુભવ કરે એટલા માટે, શિક્ષાપત્રીમાં તીર્થયાત્રા કરવાની આજા કરેલી છે; અને એમાં દ્વારકા આહિતીઓ એવા શફ્ફેનો પ્રયોગ કરેલો છે. સંપ્રદાયનો આશ્રિત દ્વારકા જાય, પણ એ ત્યાં સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ, શ્રીદૃષ્ટિ નામ અને સ્વરૂપ ધારણું કરીને જે લીલા કર, હોય તેનું સ્મરણ કરે છે; અને પોતાના જ ધૂષ્પ ઉપાસ્ય પરમેશ્વર શ્રીશ્રીમહારાજને જ એ સ્વરૂપમાં નીરખે છે અને આનંદ અનુભવે છે. એ કાર્ય જાય ત્યારે, શંકુનાં દર્શન કરે છે પણ ત્યારે, અગવાને પોતાની સંહારશક્તિ જેમનામાં પ્રેરેલી છે અવા શંકુના સ્વરૂપમાં શક્તિ સ્વરૂપે રહેલા સર્વેશ્વર શ્રીહરિ, અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને જ નીરખે છે અને આનંદ હેઠાં એ પ્રમાણે, જેને સંપ્રદાય બહારનાં તીર્થો કહેવામાં આવે છે ત્યારે, એની દાખિ તો તીર્થસ્થદેવ સ્વરૂપમાં પોતાના જ ધૂષ્પ આરાધ્ય પરમેશ્વર શ્રીશ્રીમહારાજને જ નીરુધ્યતી હોય છે. સંપ્રદાયનો આશ્રિત આ સર્વોત્તમ દાખિ શીખે, સાચે અને સાધીને કેળવીને નિત્ય સેવે, એવા મંગળ હેતુથી શિક્ષાપત્રીમાં તીર્થયાત્રા કરવાની આજા કરેલી છે.”

“પનિતતા શ્રીની દાખિમાં પતિથી પર અને જેષ્ઠ થીજું કેંદ્ર જ હોતું નથી, છતાં એ પોતાના સસરા, વંઠ, હિથેર વગેરેની સ્વમર્યાદામાં રહી સેવા સંલાલના અતિ પ્રેમથી કરે છે, એનું કારણું એક જ હોય છે; સસરા, વંઠ, હિથેર વગેરે સ્વરૂપોમાં એ પોતાના પતિને જુઓ છે; અન્ધાસે, પતિની પ્રસ્તુતતા માટે એ પતિથી ગુઢા ગણાતા પુરુષોની પણ સ્વમર્યાદામાં રહી સેવા સંલાલના કરે છે. એથી એના પતિના ધર્મની લંગ થતો નથી, પણ એ ધર્મ વધારે ઉજાજાળ અને વધારે ગૌરવાનિવત થને છે. તેમ સંપ્રદાયના આશ્રિતના મનમાં અને એના મટે, શ્રીશ્રીમહારાજ અને જેમનાં તીર્થોથી પર અને શૈક્ષિક થીજું કંઈ હોતું નથી. એ નિશાંક સમજે છે કે, જ્યાં અક્ષિત ધર્મત્રમજ

- સર્વેશ્વર શ્રીહુરિ ભિરાજે છે ત્યાંજ કારકા અને અન્ય સર્વે તીર્થો રહેલાં છે. છતાં પચાત્પર એ પરમેશ્વરે, બીજા લક્ષોના લાલનાલન માટે કોઈ સ્વરૂપ ધારણું કર્યું હોય, કોઈ લીલા કરી હોય અને કોઈ સ્થાનને તીર્થેંદ્ર અનાજ્યું હોય ત્યારે, એ સ્વરૂપ, એ લીલા અને એ સ્થળ માટે પણ પોતાના અંતરમાં પૂર્ણ ભાવથી આહાર, પ્રેમ અને પૂજયદિપ અચૂક સેવેછે. શ્રીજીમહારાજે પોતાના આશ્રિતોને સંકુચિત દર્શિનો ત્યાગ કરવાનું અને અન્ય સર્વમાં સર્વત્ર સર્વાંહા, સર્વેશ્વર શ્રીહુરિનેજ જોવાનું શિખયેલું છે. શિક્ષાપત્રીમાં કરેલી આજ્ઞાઓનો આ દર્શિયે વિચાર કરવો ઘટે છે.”

“તમારા પ્રશ્નનો આ ઉત્તર છે. હું કે કંઈ શાંકા રહેતી હોય તો કહો.”
દ્યાગુશ્રીએ મંદમંદ હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

“શિક્ષાપત્રીના આ લોકના નિર્ધાર એંગે, આપે કરેલા ખુલાસાથી મારા મનની સર્વે શાંકાએ હૂર થઈ છે.” પ્રશ્ન પૂછનાર ભાઈએ હાથ જોડીને કહ્યું.

અગવદ્ધિંદ્રાથી અચાનક પૂછયેલા ઉપર્યુક્ત પ્રશ્નનો દ્યાગુશ્રી-એ અગવદ્ધિંદ્રાનુસાર ખુલાસો કર્યો તે સાંભળીને, સૌ કોઈના મનમાં કારકાની યાત્રાએ જવાનો વિચાર મૂર્તસ્વરૂપ ધારણું કરવા લાગ્યો. જામનગર આવેલા શિષ્યમંડળના સર્વે સભ્યોએ લેગા મળીને દ્યાગુશ્રીને કારકાની યાત્રાએ લઈ જવા માટે વિનંતી કરી. દ્યાગુશ્રીએ સહેજ હમીને પદી એમની વિનંતીને સ્વીકાર કરો અને કારકાની યાત્રાએ જવાનો નિર્ણય જાહેર કરો.

દ્યાગુશ્રી ને હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે જામનગર પદ્ધાર્યો હતા, તે શ્રીહુરિની દૃપાથી સિદ્ધ થયો એટલે, પછી ત્યાંથી તા. ૧-૬-૪૬ના રોજ, અમાને સાથે લઈને કારક આવ્યા. જોમતીમાં અને સાગરમાં સ્નાન, નીર્ધારથેવનું દર્શાન, ઉપવાસ, તોર્થાવસ્તુ સાધુઓ તથા પ્રાક્ષણોને જોગન અને દાન-તીર્થની આખાંડી વિધિઓ દ્યાગુશ્રીએ કરી. શ્રીકાર-કેશાની સુંદર મૂર્તિનાં સાદર સપ્રેમ દર્શાન કરીને, શ્રીડીવાર અચાનસ્થ રિધિતિમાં રહ્યા. પછી, એમણે કહ્યું કે, લગ્નાનાનું આ એજ સ્વરૂપ છે જેમાં મેવાઠી “ગિરધર ગોપાળ”નું ગાન કરતી આવેલી મીશાં સહેલે

સમાઈ ગઈ હતી. એ લેઈને આગુભાજુ જોખેલા લોકો અને મીરાને પાછી લઈ જવા માટે એની પાછળા પાછળા એનાં સંબંધીઓ આશ્રી-ચક્રિત અની ગયાં હતાં. પણ જ્યારે એમણે શ્રીકારકેશની મૂર્તિમાંથી “ જિરધર જોપણ ” ના નામના મધુર સ્વરે નીકળતા સાંભળ્યા ત્યારે તો, એ બધા હિંમૃદ અની ગયા હતા. આ એજ ભગવત્સ્વરૂપ છે જે વર્ષો પહેલાં લક્ત પોડાણુના પ્રેમને વરા થઈને એની સાથે મૂર્તિસ્વરૂપે ડકોર ગયું હતું; આ એજ ભગવત્સ્વરૂપ છે જે વર્ષો પહેલાં સંચિદાનંદસ્વામી જેવા મહાસુકૃત સાધુ પુરુષને તીર્થના ત્વાર્થી અને દોલી કાર્યકરો અને તીર્થવાનીઓના હ્યાયે જોગવળી પડતી યાતનાએની વાત સંભળીને, એમની સાથે મૂર્તિસ્વરૂપે વડતાલ ગયું હતું. આ એજ સ્વરૂપ છે જેનાં દર્શાન કરવા માટે ‘રમ’ હેવના પરિવારના નંદસામાદિ સભ્યો, મારા દાદા હયારસને કારબારી તરીકે સાથે લઈને, શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાનની આના અને અતુમતિભી, વર્ષો પહેલાં આવ્યા હતા. અંતરની શ્રદ્ધા, વિદ્યાસ અને પ્રેમભર્યાં આવથી, જે એમનું દર્શાન કરે છે તેને આ બધી વાત સમજય છે.”

“ દ્વારકાની યાત્રા કરનારે, યાહેનો ઉત્તિહાસ હુભેશાં યાહ રાખવાની જરૂર છે. યાહેનો લગવાન શ્રીદૃષ્ણના કુટુંબ પરિવારના સભ્યો હતા, એમની સાથે જ રેઝ રહેનારા હતા; પણ, એ યાહેનો શ્રીદૃષ્ણ લગવાન છે એવો વિદ્યાસ ન હતો અને એવું માહાત્મ્ય ન હતું. સર્વશક્તિમાન લગવાન શ્રીદૃષ્ણ સાથે હાવાના લીધે જ, યાહેનો અને એમની સેના એ કાળે અનેથી ગણ્યાની હતી; પણ, યાહેનો એ અનેથી માટે પોતાના પરાક્રમને કારણુભૂત માનતા હતા. પરિણામ એ આજું કે, લગવાનની સાથે રહેવા છતાં, યાહેનોએ સ્વર્ગમ્, સદાચાર, સત્ય અને શિષ્ટતાને નેવે મૂર્ખયાં. યાહેનો જાતી હતા, લક્ત હતા; છતાં, અજાતી એમ અને અલક્ત જેમ વત્થા. લગવાને ત્યારે પોતે યાહવાનથળીનું સર્વાન કર્યું, યાહેનોનો સંહાર થઈ ગયો; પોતે ઉદ્ઘાસ થઈ ગયા અને સ્વધામ પદ્ધાયાં ત્યારે, લોકજીબે, જેને જોનાની કહેવામાં આવતી હતી એ દ્વારકાનગારી ઉપર ભગવદ્ શબ્દાશી સમુદ્રનાં આરાં પાણી ફરી વળ્યાં. લગવાન માનુણીહેડ ધરીને નજર સામે વિચરતા હોય ત્યારે, જે એમના સ્વરૂપનો માહાત્મ્ય જાનશુકૃત નિવિકલ્પ નિશ્ચય ન હોય તો, માચુસોની રિથનિ યાહેનો કેવી થાય છે. નાના મોટા સૌ કોઈએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું ધરે છે કે, લગવાનના

પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની નિધા, જેટલી જાચી અને દદ હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં એની આત્મનિધા, શાનદારિ, ધર્મવૃત્તિ અને લક્ષ્મિ ઉપાસના ઉલ્લંઘ અને સુદૃઢ અને છે. ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની સર્વોત્તમ નિધા, એજ આત્માના કુલાખાતું અનિવાર્ય અમોદ સાધન છે. એ સાધન વિના મોક્ષનાં ધીજાં સર્વો સાધનો કાં નિર્દર્થક નીવડે છે કાં પાંગળાં ઘને છે. ભગવાનતું પરોક્ષ સ્વરૂપ જેવું અમાચિક, હિન્દુ અને અલૌકિક છે, તેવું જ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ પણ અમાચિક, હિન્દુ અને અલૌકિક છે; ભગવાનતું પરોક્ષ સ્વરૂપ જેમ સર્વકર્તાં, સર્વકર્મદ્વારાપ્રદાતા અને સર્વનિયતા છે, તેજ પ્રમાણે એમતું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ સર્વકર્તાં, સર્વકર્મદ્વારાપ્રદાતા અને સર્વનિયતા છે. એ ભાવના અણ ડિન રહે અને એવી સાવધાની સદા રહે, એ દ્વારકાની યાત્રાનો પહેલો ઓધપાઠ છે.”

“ભગવાને આકેલી ધર્મભયાંદામાં જે રહેતો નથી, ભગવાનને જે ગમે છે અને જેતું પાલન કર્યાંથી એ પ્રસન્ન થાય છે તે પ્રમાણે જે જીવનમાં વર્તતો નથી અને ભગવાનના અને દોર્થના યોગની ચોથ લઈને, જે ગમે તેમ વર્તે છે, તે ગમે તેવો મોટો હોય તો પણ એની સ્થિતિ ચાહવો એવી થાય છે. ભગવાન એની સામેથી પોતાનું સુઅ ફેરવી લે છે, એ વાત દ્વારકાની યાત્રા કરનારે ચાહવોના ધૂતિહાસમાંથી શીખીને હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. સત્યાયોભાં વારંવાર અને ભારપૂર્વક કહેવામાં આંધું છે કે, ભગવાન હંમેશાં પોતાના લક્ષ્મિને આધીન રહે છે, એ સિદ્ધાંત જેમ સહાકાગ સત્ય છે તેમ, અકૃત પણ હંમેશાં ભગવાનને વશ વર્તે છે, એ સિદ્ધાંત પણ એટલો જ સત્ય છે. આ વાત મીરાંબાઈ, એડાણે અને સંચિહાનંદ ન્વાભીના જીવનપ્રસંગે ઉપરથી લકૃતાજ નોંધે શીખીને જીવનમાં ઉતારવાની જરૂર છે. સાંસાર અને સાંસારના સંબીજનોના અવરોધોમાંથી સુકૃત કરવા માટે ભગવાને, મીરાંબાઈને પોતાના સ્વરૂપમાં સમાવી લીધી, પણ એ સ્વરૂપમાં સમાઈ ગયા છતાં. મીરાંબાઈ “ગિરખર ગોપાળ”નું નામસમરણું કરતી જ રહી. દોખાંડીતાળાં અને ભૂંગળોથી મંહિરના દરવાજા બંધ કર્યા છતાં અને બહાર ચોકીપાંડચો ગોઠન્યા છતાં, ભગવાન એડાણે સાથે અને સંચિહાનંદસ્વાભી સાથે નવસ્વરૂપે એ લકૃતાએ જ્યાં દિછયું ત્યાં પદાર્થાં, એ ધૂતિહાસ પરિદ્ધ પ્રસંગે જીવનમાં ઉતારીને, એ લકૃતો એવી

સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો સભળ પુરુષાર્થી કરવો, એ દ્વારકાની યાત્રાનો અહા સમરણીય બોધપાડ છે.”

દ્વારકાશ્રી દ્વારકામાં અહવાદિયુ’ રોકાયા; એ એટ શાંખોદાર પણ દર્શાનાર્થે ગયા હતા.

જે હિંસે દ્વારકાશ્રી દ્વારકા પહેંચ્યા તે હિંસે દર્શાન કરીને એ સમુદ્રદર્શાન કરવા ગયા હતા. યોગ્ય અંતરે જીલ્લા રહીને, એ થોડીવાર ધ્યાનસ્થ થયા; સાથે આવેલા બીજાન માણ્યુસો સમુદ્રના જીંચે જીછળી રહેલા તરંગોને જોઈ રહ્યા હતા. અચાનકજ એના તરંગો જીંચે ચઢ્યા અને આગળ વઠ્યા. સમુદ્ર મર્યાદાનો સ્વામી ગણ્યા છે, અનેક નહીંઓનાં જળ એમાં સમાય છે, વર્ષાનાં જળ ઘણેથી વહીવહીને એમાં ઠવવાય છે; રતનેનો તો એ સ્વામી ગણ્યા છે, જ્ઞાન અસિમાની અનીને એ કદી મર્યાદા મૂક્તો નથી. એના તરંગો મર્યાદાની પાળ કદી ઉત્ત્વંધન કરતા નથી; પણ એ હિંસે, કેણું જાણે શાયી પણ એના તરંગો ભરતીની પાળ ઉત્ત્વંધન કરીને જ્યાં દ્વારકાશ્રી ધ્યાનસ્થ જીલ્લા હતા ત્યાં આવ્યા. બીજાન ખધા તો અથથી હર જતા રહ્યા, પણ દ્વારકાશ્રી જાણે કંઈજ ન બનતું હોય તેમ, લારે સ્વસ્થતાથી ધ્યાનસ્થ જીલ્લાજ રહ્યા. સમુદ્રનાં જળ દ્વારકાશ્રીનું પાદપ્રકાલન કરી, પાછાં વળી જયાં. સૌના આંદ્રેનો પાર ન રહ્યો. રનાનાથી આજુભાજુ જીલેલા લોકોમાં યાંચસાત વૃદ્ધો હતા; એમણે કહ્યું, “આવી રીતે પાળ એણાંગીને ભરતીનાં નાર આજળ આવે એવું કવચિત્ત જ બને છે. સવાસો વર્ષ પહેલાં શ્રીસહજાનંદસ્વામી અહીં આવ્યા હતા ત્યારે કહે છે કે આવું બન્યું હતું, તેવું અમે સાંભળ્યું છે.”

દ્વારકાશ્રી દ્વારકાથી તા. ૬-૧-૪૬ના રોજ અમદાવાદ પાછા ઝર્યા; અને ત્યાંથી પછી વડતાલ દર્શાન કરીને ઉમરેઠ પદ્ધાર્યા.

દ્યાળુશ્રી અને ગાંધીજી વચ્ચે મુલાકાત, ગાંધીજીએ હાંડીકૃત
આરંભી તે પહેલાં થાડા હિરસો અગાઉ સાખરમતી આશ્રમમાં થઈ
હતી; જ્યારે, શ્રી. કિશોરલાલ સાથે બીજી વારની મુલાકાત એ પછી
હ. સ. ૧૯૪૭માં સાખરમતી આશ્રમમાં થઈ હતી. જુદાબુદ્ધ સમયે
કૌણી આ મુલાકાતોને ભૂલશી એક પ્રસંગ તરીકે અકરણું ૫૦ માં લેગી
વર્ણવેલી છે, આ ભૂલ બીજી આવૃત્તિમાં સુધારી લેવામાં આવશે.

ર. લા. પંડ્યા

દ્યાળુશ્રી અને ગાંધીજી વચ્ચે મુલાકાત થાય અને તે પણ સાખર-
મતી આશ્રમમાં, એવી કલ્પના ભાગંગેજ કોઈને થાય. બન્નેના જુવનમાર્ગોં
એકમેકથી વિલક્ષણ હતા; છતાં, એ બન્ને વચ્ચે મુલાકાત થઈ હતી અને
તે પણ સાખરમતી આશ્રમમાં અને ગાંધીજીની ઈચ્છાથી, એ હુકીકિત છે.
એ ઈચ્છાના વાહક બન્ના હતા ગાંધીજીની ચિંતક અને શિક્ષણશાસ્ત્રી
તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા કિશોરલાલ ધનશ્યામ મશ્યુંવાળા.

વાત એમ બની હતી કે, કિશોરલાલ સાખરમતી આશ્રમમાં
ગાંધીજી પાસે રહેવા આવ્યા તે પહેલાં કુટુંબસંગી હતા. એમના પિતા
કૃદ્ધારામ, કાડા, વગેરે જંબંધીએ અનન્ય સત્ત્વસંગી હતા. પુરાણી રધુબીર-
ચરણદાસજીના ચોગથી સત્ત્વસંગના રંગ એમનામાં વધારે પરિપક્વ થયો
હતો. ધરમાં શ્રીધનશ્યામ મહારાજની પૂરા કદની મૂર્તિ અલગ પૂજા-
સ્થાનમાં રાખવામાં આવતી હતી, અને જાણે મંદિર હોય તે અમાણે, એ
મૂર્તિની પૂજા, નૈવેદ, આરતી, વગેરે વિધિ કરવામાં આવતી હતી. ધરના
બધાને મૂર્તિમાં અલોકિક શક્તા હતી. કિશોરલાલને એ વખત
પ્રાણ્યાદાલક અકર્માતો નદ્યા હતા; અને બન્ને વળતે કિશોરલાલનો
કલ્પનામાં ન આવે એવી અદ્ભુત રીતે બચાવ થયો હતો. કિશોરલાલે
અને ધરના સૌ કોઈએ ત્યારે નિઃશાંક માન્યું હતું કે, શ્રીધનશ્યામ
મહારાજને એમનું રક્ષણ કરેલું છે. આ પ્રસંગેની કિશોરલાલના મન
ઉપર એવી પ્રભળ અસર થઈ કે, એમણે પોતાના પિતા પાસે એમના
નામના બહલે ધનશ્યામ મહારાજનું નામ પિતાના તરીકે વખતા હેવાની
આજ્ઞા માગી જે રક્ષણ કરે તે પિતા કહેવાય. કિશોરલાલની વાત સર્વથા
વ્યાજખી હતી, એટલે પિતાએ ગાતે પોતાના નામને બહલે ધનશ્યામ
મહારાજનું નામ પિતાના સ્થાને લખવાની કિશોરલાલને સહર્ષ સંમતિ
આપી. ત્યારથી કિશોરલાલ ઈચ્છારામ મશ્યુંવાળાને બહલે કિશોરલાલ
ધનશ્યામ મશ્યુંવાળા નામ પ્રચલિત થયું હતું.

૫૦. ગાંધીજી સાથે મુલાકાત

હયાગુજી અને ગાંધીજી વચ્ચે મુલાકાત થાય અને તે પણ સાખર-મતી આશ્રમમાં, એવી કલપના લાંબેજ કોઈને થાય. અન્નેના લુલનમાર્ગો એકમેકથી વિલક્ષણ હતા; છતાં, એ અને વચ્ચે મુલાકાત થઈ હતી અને તે પણ સાખરમતી આશ્રમમાં અને ગાંધીજીની છંચાથી, એ હકીકત છે. એ છંચાના વાહક બન્યા હતા ગાંધીવાદી ચિંતક અને શિક્ષણશાસી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા કિશોરલાલ ઘનશ્યામ મશરુવાળા.

વાત એમ અની હતી કે, કિશોરલાલ સાખરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજી પાસે રહેવા આવ્યા તે પહેલાં રૂઠ સત્સંગી હતા. એમના પિતા કૃંચારામ, કાકા, વગેરે સંખાંધીએ અનન્ય સત્સંગી હતા. પુરાણી રહ્યુવીર-ચરણદાસજીના યોગથી સત્સંગને રંગ એમનામાં વધારે પરિપક્વ થયો હતો. ઘરમાં શ્રીધનશ્યામ મહારાજની પૂરા કદ્દાની મૂર્તિ અલગ પૂજા-સ્થાનમાં રાખવામાં આવતી હતી, અને જાણે મંહિર હોય તે પ્રમાણે, એ મૂર્તિની પૂજા, નૈવેદ્ય, આરતી, વગેરે વિધિ કરવામાં આવતી હતી. ઘરના અધાને મૂર્તિમાં અલોકિક શ્રદ્ધા હતી. કિશોરલાલને એ વખત પ્રાણુધ્યાતક અકરમાતો નડ્યા હતા. અને અને વળતે કિશોરલાલનો કલપનામાં ન આવે એવી અદ્ભુત રીતે બચાવ થયો હતો. કિશોરલાલે અને ઘરના સૌ કોઈએ ત્યારે નિઃશાંક માન્યું હતું કે, શ્રીધનશ્યામ મહારાજે એમનું રક્ષણું કરેલું છે. આ પ્રસંગેની કિશોરલાલના મન ઉપર એવી પ્રભળ અસર થઈ કે, એમણે પોતાના પિતા પાસે એમના નામના અહલે ઘનશ્યામ મહારાજનું નામ પિતાના સ્થાને લાભવાની કિશોરલાલને સહર્ષ સંમતિ આપી. ત્યારથી કિશોરલાલ છંચારામ મશરુવાળાને અહલે કિશોરલાલ ઘનશ્યામ મશરુવાળા નામ પ્રયાલિત થયું હતું.

પુરાણી રધુનીરચરણુદાસજીના યોગના કરણે, કિશોરલાલના પિતા ઈંદ્રાચાર્ય અને મોટાભાઈ બાળુભાઈ ઉદ્ડે ઈંદ્રલાલને અને કિશોરલાલને પોતાને દ્વારાનુશીનો યોગ થયો હતો. દ્વારાનુશીનું જીવન જોઈને, કિશોરલાલ અને એમના પિતાના મનમાં દ્વારાનુશી માટે અલોકિક આદરભાવ જણ્યો હતો. બાળુભાઈ, જે કિશોરલાલના મોટાભાઈથાય એમણે ડેટલાંક વર્ષેથી અનાજનો ત્યાગ કર્યો હતો અને સાહુ ઇસણ અને તે પણ હિવસમાં એકજ વર્ષત લેવાને નિયમ, મત તરીકે રખ્યો હતો. હેવમસાહીનું અજ કે ભિષાન હેઠાં અને કોઈ આપે તો એ એનો અસ્વીકાર ન કરતા; પૂરા આદરભાવથી તે લેતા અને માયે ચઢાવીને પણી અન્યને આપી દેતા. સંતો તથા હરિલાલને એ સારીસારી રસોઈ અનાવડાવી આચુહપૂર્વક જમાડતા, પણ પોતે તો સાહુ ઇસણજ લેતા. મતનું કારણ અતાવે એટલે સૌ મૂંગા થઈ જતા. એક વર્ષત, એમના પુત્રનો લગ્ન અસંગ હતો; એમણે મંહિરમાં ઠાકેરણ માટે થાળ અને સંતો અને હરિલાલનો માટે હૃદધયાક, પૂરી અને જરૂરીની રસોઈ આપી હતી. જમવા માટે પંચિંદા બેસવાનો સમય થયેં એટલે, એચાર સંતોએ તથા હરિલાલનો દ્વારાનુશીને કહ્યું, “આ બાળુભાઈ મતના બહુને વર્ણાથી અનાજ કે ભિષાન લેતા નથી, આજે એ ઠાકેરણની પ્રસાહી લે તો ઘણું નાનું થાય.” બાળુભાઈના અંતરમાં દ્વારાનુશી માટે અલોકિક આદરભાવ હતો. દ્વારાનુશીએ બાળુભાઈને પાસે આવાય્યા.

“બાળુભાઈ! તમે અનાજ અને ભિષાન બહુલું ન કરવાનું જે મત લીધું છે તે સ્વાદેન્દ્રિય વશ કરવાની દિશિઓ સારું છે; પણ આપણા માટે તો ભગવાનની આજાનું પાલન કરવું, જેજ માટામાં મોટું મત છે. ભગવાને ગૃહસ્થ હરિલાલને ઉપવાસ કરવાની કે અનાજ ન ખાવાની, આજા કરેલી નથી. ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે, ભગવાનની પ્રસાહીનું અન્ન મીતાહારી બળને લેવાથી, મતનો લંગ થતો નથી. આજસુધી તમે જે મતનું પાલન કર્યું છે તેની આજના શુલ્પ પ્રસંગે ભગવતપ્રસન્નતા માટે પૂણ્યાહુતિ કરો અને કુચિ પ્રમાણે થોડું પ્રસાહીનું અન્ન અને ભિષાન લોા.” દ્વારાનુશીએ કહ્યું.

“આપ આજા કરો અને મતનું કારણું આગળ કરીને હું અન્ન ન લડું, એ ચોણ્ય ન કહેવાય. આપની આજા પ્રમાણે, ભગવતપ્રસન્નતા માટે હું

આજથીજ અન્ન અહિંસુ કરું છું. મને આરીવાહ આપો.” બાદુભાઈએ કાથ લોડીને કહ્યું; અને તરતજ પંડિતમાં ભીજણો સાથે એસીને પ્રસાદીનું અન્ન જર્બ્યા.

કિશોરલાલના આખા કુટુંબને હ્યાળુશ્રી માટે આપો પરમ આહરભાવ અને પૂજયદિપ હતાં.

કિશોરલાલ ભાંડીગાણીને તૈયાર થયા અને નોકરી ધર્યે લાગવાની તૈયારીમાં હતા, ત્યાં ગાંધીજીએ જીતંત્રતાની લડતના એક લાગ તરીકે બહિકારની ચળવળ ઉપાડી અને તેમાં વિચાર્થીએ અને ફરેક સમજુની નાગરિકને લોડાવા માટે હાકલ કરી. કિશોરલાલ આ હાકલથી આકર્ષયા, એ ચળવળમાં લોડાવના ડેનુથી સાખરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજી પાસે જઈને રહેવાની પોતાના વડીલો પાસે એમણે પરવાનગી માગી. વડીલોને રાજકારણના કાવાદવા નમતા ન હતા, એટલે એમણે એક થા બીજું કારણ આગળ કરીને કિશોરલાલને ત્યાં જતા રોક્યા. પણ, જેમ જેમ હિવસે વીતવા લાગ્યા તેમ તેમ કિશોરલાલને ચળવળ તરફ આકર્ષણું વધવા લાગ્યું. આપરે, એક હિવસે વડીલોએ નમતું બોખ્યું અને કિશોરલાલને ગાંધીજી પાસે રહેવા જવાની શરતી સ્થૂટ આપી. શરત એ હતી કે, કિશોરલાલે ત્યાં જવા માટે અને ચળવળમાં લોડાવા માટે, પુરાણી રધુનીરચણદાસજીની પૂર્વસ્ત મતિ મેળવવી. તરત જ, પુરાણીને મુંબઈઓલાવવામાં આવ્યા. વડીલોએ એમ માન્યું હતું કે, પુરાણી રધુનીરચણદાસજી કિશોરલાલને રાજકારણમાં સક્રિય રીતે લાગ લેવા માટે સંમતિ નહિં જ આપે. પુરાણીએ પણ શરૂઆતમાં તો સંમતિ આપવાનો ઇન્કાર કર્યો, પણ કિશોરલાલે તોણું જણે શું કહ્યું અને શું ચમજાંયું કે, થોડા હિવસો પછી એમણે પણ ગાંધીજી પાસે રહેવા જવાની પરવાનગી આપી હીધી. સંમતિ હાખવામાં એમણે પણ એક શરત રાખી હતી—કિશોરલાલે ગાંધીજી પાસે જતા પહેલાં હ્યાળુશ્રીની સંમતિ મેળવવી, એવી એમણે શરત ભૂકી.

કિશોરલાલે તરત જ હ્યાળુશ્રીનો સંપર્ક સાચ્યો. હ્યાળુશ્રીએ એમની બધી હડીકાર સંભળી.

“કિશોરલાલ! તમારા વડીલોએ અને પૂજય સ્વામીએ તમને ગાંધીજી

પાસે રહેવા જવાની અને રાજકારણમાં નોડાવાની સંમતિ આપી છે; પછી મારી સંમતિ ભાગવાનો કંઈ અથ્યજ રહેતો નથી. વળી, તમે પણ સ્વરાજની ચાળવળમાં નોડાવાનો પાકો નિર્ધાર કરેલો છે, એવી સ્થિતિમાં હું તમને મારા મનની વાત શી રીતે કહું? પણ, એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો કે રાજકારણનો પાયો, ઘડતર અને પ્રવૃત્તિ અધુંજ કૌઠિલ્યનીતિ ઉપર રચાય છે અને ચાલે છે; જ્યારે સત્સંગનો પાયો, ઘડતર અને પ્રવૃત્તિ સત્ય, ધર્મ અને ધ્યાનનિષ્ઠા ઉપર રચાયલાં છે અને ચાલે છે. માટે, સત્સંગ સાચવનો ને એની ખાસ કાળજી રાખજો.” હ્યાળુશ્રીએ ગંભીર રૂપે કહું.

એ પછી થોડા હિવસો આદ, કિશોરલાલ સાખરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજી પાસે રહેવા આવ્યા. એમની સાહી રહેણીકરણી, સત્યનિષ્ઠા, સંયમશીલતા, સેવાકાવના અને ત્યાગવૃત્તિ નોઈને, ગાંધીજીને ઘણો આનંદ થયે. જ્યારે એમણે જાણ્યું કે, કિશોરલાલના માતાપિતા શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના અનુયાયી છે ત્યારે, એમને કિશોરલાલની લુધનરીતિ સ્વાભાવિક લાગી છતાં પણ, આવા સંસ્કારો એમને તેણે કેવી રીતે પાડ્યા અને તે અત્યાર સુધી કેવી રીતે ટક્યા, એની વિગતો એક હિવસે ગાંધીજીએ એમને પૂછી. કિશોરલાલે એ બધો પ્રતાપ, પુરાણી રધુવીરચરણહાસળ અને હ્યાળુશ્રીને છે, એવું કહીને ચોતે એ બન્નેના યોગમાં કેવીરીતે આવ્યા હતા અને એ બન્ને જણે ચોતાનું ઘડતર કેવી રીતે કહું “હતું” તે વાત સવિસ્તર કરી. એ વાત સાંભળાને, ગાંધીજીએ, એ બન્નેને માણવાની પોતાની છંચા વ્યક્ત કરી, પણ એ વાત તેવળ ઓપચારિક છે એદુમ માનીને કિશોરલાલે એ અંગે એ વાતની આગળ કંઈ તજવીજ ન કરી.

ગાંધીજી પાસે જાતભૂતના માણુસો આવતા, એમાં જાની પુરુષો હતા, તો જાનનો દેખાવ કરનારા શુષ્કશાનીએં પણ હતા. સ્વરાજ પત્રિકા અને નવજીવન માટે દેખો લાખપાનું કાર્ય પણ કિશોરલાલ કરતા હતા; એ કારણે પણ એ લિલન લિલન રૂચિ અને વૃત્તિના માણુસોના યોગમાં આવવા લાગ્યા. સંગના પરિષ્કારે, થોડા વખત પછી, એ પરમાત્માને હિવ્ય સંગૃહુ અને સાકારને બદલે નિર્ગંધુ અને નિરાકાર માનવા લાગ્યા. મૂર્તિપૂજા આવરણક નથી એવું માનતા થય; ધર્મ અને સંપ્રદાયોમાં મૂળભૂત કાંતિ-કારી સુધારાએ કરવાની જરૂર છે, એવું માનવા લાગ્યા; દેશસેવા અને

માનવસેવા એજ સાચો ધર્મ છે અને મોક્ષ છે, એવું માનવા લાગ્યા. પહેલાં પૂજા કર્યા સિવાય કંઈ લેતા નહિ તેમણે પૂજા કરવાનું છોડી દીધું. એમના આ વિચારોનું પ્રતિબિંબ ઘણી વખત એ દેર પત્રો વખતા તેમાં પડતું. પિતા, કાકા અને મોટાભાઈ જે મહેમ એમના પત્રો વાંચતા ગયા તે મહેમ એમની ચિંતા વધવા લાગી. રાજકીય પ્રવૃત્તિના કારણે, કિશોરલાલને કેટલીક વખત મુંબઈ આવવાનું થતું અને ત્યારે એ વરના વડીલોને મળતા પણ ખરા. એ વખતે એમની સાથે બીજા બેચાર રાજકીય મિત્રો હોયજ અને પાછા જવાની પણ ઉતાવળ હોય; એટલે, વડીલો એમની સાથે આ વિચાર પરિવર્તન અંગે કોઈ વાત ચીત કરી શકતા નહિ. આપરે પિતા અને મોટાલાઈએક હિવસ અમદાવાહ આવ્યા, મંહિરમાં દર્શાન કરીને પછી સાખરમતી આશ્રમમાં ગયા. ત્યાં એમણે જે જોયું તે જોઈને અને કિશોરલાલની વાતે. સાંભળીને એ બધા સ્તર્ય થઈ ગયા. એમણે કિશોરલાલને તથિયત ખરાખર રહેતી ન હોવાના કારણે, દેર પાછા આવવાનો આગ્રહ કર્યો. કિશોરલાલ કિકું હુસ્યા. જવાખમાં એમણે “કરેંગે યા મરેંગે, દેશકી આજાદી લે કે રહેંગે,” કંઈક એના જેવું સ્ફુર સંભળાવ્યું. બન્ને વડીલો નિરાશ થઈને પાછા કર્યા. પાછા ઇસ્તાં એ વડતાલ જિતથો, પુરાણી રધુવીરચનથુદાસજીને મળ્યા અને બધી વાત કહી. પુરાણી જૂમ ચિતાતુર બન્યા. એમણે કિશોરલાલને વડતાલ આવીને પોતાને મળી જવા માટે પત્ર લખાયો. કિશોરલાલનો વળતી ટપાલે જ પ્રતુતાર આયો; પણ તેમાં સ્વરાજની પ્રવૃત્તિની લાંબી યાદી આપી હતી. અ. પ્રવૃત્તિએ: નિયત સમયમાં પૂરી કરવાનું અતિજરી હોવાથી, હાલ પોતે વડતાલ આ રી શકે તેમ નથી એ માટે ક્ષમા યાચીને, કિશોરલાલ શોડા સમય પછી વડતાલ આવવાનો અને સ્વામીને મળવાનો વાયરો કર્યો હતો; પણ એ વાયરો અગસ્ત્યમુનિના વાયરા જેવો નીવલ્યો.

કિશોરલાલના વડીલોએ અને પુરાણી રધુવીરચનથુદાસજીએ દ્વારુષીને ઉમરેછીથી જોવાબ્યા. કિશોરલાલના વડીલોની વાત દ્વારુષીએ શાંતિથી સાંભળી.

“સ્વામીએ જ્યારે એમને મારી પાસે સંમતિ મેળવવા સાટુ મોકદ્યા ત્યારે, મારે સંમતિ આપવા ન આપવા માટે કોઈ અવકાશ જ નોંટો; કારણ કે, એમણે જવાનો નિશ્ચિય કરી લીધો હતો. મેં આડકતરી રીતે

મારી અસંમતિ દાખવી અને સત્તસંગ સાચવવા માટે ખાસ સૂચના કરી હતી. તમે કહો છો એ બધું સંગનું પરિણામ છે. હવે એ પાછા ફરે એવું લાગતું નથી. શ્રીલુમહારાજ એમનું રક્ષણ કરે, એવી પ્રાર્થના કરવા સિવાય હવે બીજો માર્ગ રહ્યો નથી. પણ મને લાગે છે કે, થોડા વખત પછી એ મને મળશે—મળવાના બહુને મને યોગ્યાવવાની કહાચ એમને ફરજ પડશે ત્યારે, શું થઈ શકે તેમ છે, એનો વિચાર કરવો યોગ્ય થશે.”

એ પછી દિવસો વીત્યા, મહિનાઓ વીત્યા અને વર્ષો વીત્યાં. કિશોરલાલની રાજકીય પ્રવૃત્તિ પ્રતિદિન વભતી જતી હતી. આ સમય દરમિયાન ગાંધીજીએ પુરાણી રધુવીરચરણું સળુને અને દ્યાગુશ્રીને મળવાની ઇચ્છા ફરીથી એ ત્રણ વખત વ્યક્ત કરી હતી. એલ્લી વખત એમણે ન્યારે પોતાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી ત્યારે, કિશોરલાલે ઉહું, “પુરાણી રધુવીરચરણાસળું તો સાધુ છે એને શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની પ્રણાલિકા પ્રમાણે સાખરભતી આશ્રમમાં આવી શકે તેમ નથી; એટલે, એમને અહીં આવવા માટે પત્ર લખવાનો કોઈ વર્દ્ધ નથી. પણ, પોતાને મળવા માટે દ્યાગુશ્રીને અહીં આવવા માટે પોતે પત્ર લખશે.”

ગાંધીજી સાથે થયેલી આ વાત પછી, એક દિવસે કિશોરલાલે દ્યાગુશ્રીને ઉમરેઠ પત્ર લખયે.

આશ્રમ, સાખરભતી
૩-૧-૪૭

પૂજય શ્રીનાથજીભાઈની સેવામાં,

વિનંતી વિશેષ મને ભૂલી નહીં ગયા હો, એમ આશા રાખું છું. આપ અવારનવાર અમહારાદ આવેછો એમ સાંભળું છું. મારે હજુ અહીં થોડા દિવસ રહેવાનું છે. દરમચાનમાં આપનું અને આવવાનું થાય તો, મારી આપને મળવાની ઇચ્છા છે. અનુકૂળતાએ જણાવશો તો આલારી થઈશ. આપ કુરણ હશો.

લિ. સેવક
કિશોરલાલ ઘ. મશરૂમાળાના
પ્રણામ પૂર્વીક જય શ્રીસ્વામિનારાયણ

કિશોરલાલે આ પત્ર ગાંધીજી સાથે થયેલી વાતચીત પછી લગેડો હતો. એટલે તેમાં “ગાંધીજી આપને મળવા ધર્ષણે છે” એવા શાખા સ્વાભાવિક રીતે જ લખવા જોઈતા હતા. પણ એક યા બીજા કારણે, કિશોરલાલે તે લખ્યા ન હતા, એ હુકીકત ચાનમાં રાખવા જેવી છે. એમણે પત્ર પણ દ્વારાનુશીલું ઉમરેઠનું ચોક્કસ જરૂરાસું હરાવ્યા સિવાય, માત્ર ઉમરેઠ એટલું જ લખીને ટપાલમાં નાખ્યો હતો.

આ પત્રના જવાબમાં દ્વારાનુશીલે ને પત્ર લખાવ્યો, તેના જવાબમાં કિશોરલાલે બીજો પત્ર લખ્યો. તં પછી, દ્વારાનુશીલે અમદાવાહ પોતે કથા હિસે આવવાના છે અને સાખરાંભતી આશ્રમમાં એમને મળવા માટે કથા હિસે કેટલા વાગે આવશે એ અગે સુદૂર માણ્યુસ સાથે ચિંહું મોકદીને અધર આપી. આ ચિંહુની વાત કિશોરલાલે ગાંધીજીને કરી, અને દ્વારાનુશી આવશે એટલે એમની પાસે પોતે એમને લઈ આવશે, એમ પણ કહ્યું.

નિયત હિસે અને સમયે, દ્વારાનુશી આશ્રમમાં આવ્યા. દ્વારાનુશીની જાડીને આશ્રમના ફરવાજમાં ફાળદ થતી હુસ્થી જોઈને, કિશોરલાલ સામા ઢોકી આવ્યા અને મોકદું બારાબું જાતે ઉદ્ઘાડીને પછી એ હાથ જોઈને દ્વારાનુશીને સવિનય વંદન કરીને જ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહ્યા. કુશળ સમાચારની ઔપચારિકતા પતી ગયા પછી, કિશોરલાલે તરતજ ગાંધીજી મળવા માગે છે માટે ત્યાં જવાની દ્વારાનુશીને વિનંતી કરી.

“કિશોરલાલ ! તમે તમારા પત્રમાં લખ્યું ન હતું, પણ હું તરતજ સમજ ગયો હતો કે, હું તમને લાંબા વળતે યાદ આવ્યો. એ કારણે તમે મને પત્ર લખ્યો ન હતો; ગાંધીજીએ મને મળવાની કૃષ્ણા એકથી વધુ વળત વ્યક્ત કરી હતી એટલે જ, તમે પત્ર લખ્યો હતો. જમે તેમ હો, પણ ગાંધીજીને મળતાં મને ધણ્ણો આનંદ થશે. ચાલો.” દ્વારાનુશી હસતા હસતા જિલા થયા.

દ્વારાનુશી ગાંધીજીની મુટિરિમાં આવ્યા એ વળતે, એમની પાસે સરદાર વલલાલાઈ પટેલ અને કિશોરલાલે આશ્રમમાં આવીને જેમને આંધ્યાત્મગુરુ તરીકે સ્વીકાર્ય હના તે કેદારનાથજી એડા હતા. દ્વારાનુશીની સાથે ઈંધિરલાલ હતા અને લેખક હતો. અધારે જિલા થઈને દ્વારાનુશીને

વંદળ કર્યું"; હયાગુશ્રીએ પણ આધાને વંદળ કર્યું. હયાગુશ્રી સાહી ઉપર બેઠા. સરહાર વલ્લભભાઈ પટેલ ખૂબ રવરથ જણ્ણુતા હતા, પણ કેવારનાથજી કંઈકે અસ્વરથ હોય એમ લાગ્યું. “આપની સાચે મુલાકત જોડવા માટે, મૈં કિશોરલાલને બે વણું વખત કર્યું હતું, આજે એ બોગ આવ્યો તેથી મને ઘણ્ણો આનંદ થયો છે.” ગાંધીજીએ કહ્યું.

“કિશોરલાલનો પત્ર ઘણ્ણો વર્ષો પછી મળ્યો, એટલે અના કારણું તરીકે આપ કહ્યો છો. તે પ્રમાણે મૈં સ્વાભાવિક રીતે જ અનુમાન કર્યું હતું. રાજકારણમાં તો કૌટિલ્યનીતિ પ્રધાન હોય છે, પણ આપના જેવા બણવાન પુરુષે જગતને શીખવ્યું છે કે, સત્ય અને અહિસા ઉપર ઘડાયેલી રાજનીતિ જ સુખકર અને શાંતિપ્રદ થાય છે; અને એ ક્રારા જીવતંત્રતા મેળવી શકાય છે. આપને મળીને મને ઘણ્ણો આનંદ થયો છે.” હયાગુશ્રીએ કહ્યું.

હયાગુશ્રીના શાશ્વતો સાંભળીને, ગાંધીજીને અને સરહાર વલ્લભભાઈને આનંદ થયો.

“નાથજીલાલ! જે આપના જેવાસાથી હારો અને મિત્રો મને સાંપડે તો, રાજકારણ જે ગંધુ કહેવાય છે એને સૌભ્ય, સત્યરીત અને સુગંધિત અનાવી શકાય.” ગાંધીજીએ કહ્યું.

“આપની વાત સાચી છે. પણ મને માર્ક કર્યો, આપનો માર્ગ દેશને સ્વતંત્ર બનાવવાનો છે, મારો માર્ગ આમાને સ્વતંત્ર બનાવવાનો છે. દેશસ્વતંત્ર અને સમૃદ્ધ બને એજ આપનું લુધનાથેય છે, સત્સંગ કરવો અને કશાવવો. એ મારું લુધનાથેય છે. એટલે, હું આપની ચળવણમાં નોડાઈ શકું તેમ નથી; પણ, એનો અર્થ એ નથી કે, દેશ સ્વતંત્ર અને સમૃદ્ધ થાય એ મને જમતું નથી. ઇનિહાસ કહે છે કે, આજાહીનો રાહ હું મેંશાં લોહીયાગ હોય છે; આપે એ રાહને બહારે, સત્ય, અહિસા, પ્રજ્ઞાયથ, સેવા અને ત્યાગની નીતિ અગત્યાર કરેલી છે; એ નાહે જીવતંત્રતા મળે એ મારા જેવાને તો બહુ ગમે. હું નોશી નથી અને આગાહીએ કર્યાનો મારો સ્વભાવ પણ નથી, પણ, સર્વાંત્યાંમી સર્વેશ્વર શ્રીહરિની કૃપાદિષ્ટિ, આપ આ વર્ષમાંજ થોડા મહિનાઓમાંજ દેશને સ્વતંત્ર

બનાવવામાં સક્રિય થશો, એનું મને નિશ્ચિત હેખાય છે. પણ....” અંતરિક્ષમાં જોઈને ઓદી રહેલા દ્વારાનુશ્રી એકદમ આગળ ઓલાવતા અટકી ગયા.

દ્વારાનુશ્રીની વાણી સાંભળીને, બધા ખૂબ પ્રભાવિત થયા હતા.

“પણ, પછી શું? આગળ ઓલાવતા તેમ અટકી ગયા? પણ, પછી શું?” સરદાર વહીબાધાઈએ વરચે જ પૂછ્યું.

“પણ, એ પછી ખૂબ લોહી વહેણે એમ લાગે છે. આપના જ સાથીદારો, સત્ય, અહિસા, અક્ષર્ય, સેવા અને ત્યાગની આપની નીતિને તિલાંજલિ આપશો; કદાચ, આપની પણ અવગણુના કરે, એવું હેખાય છે. પણ આપની રહુખરી નીચે દેશ સ્વતંત્ર થશો, એ ચોક્કસ વર્તાય છે.” દ્વારાનુશ્રીએ કહ્યું.

દ્વારાનુશ્રીના શાખાને સાંભળીને ગાંધીજી ડાડા વિચારમાં પડી ગયા.

“મેં આપનો ધોણૂ સમય લીધ્યા. આજા આપો તો હવે રજ લડ.” દ્વારાનુશ્રીએ મંહમંહ હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

“આપ મારી સાથે જોડાઈ શકતા નથી, એનું મને હુંઘ થાય છે, પણ આપની વાત એક રીતે સારી છે. આપ લડે મારી સાથે ન જોડાવ, પણ આશીર્વાહ આપતા રહેણે; અને અવારનવાર દર્શાન આપતા રહેણે.” ગાંધીજીએ વિચારમાંથી જગીને, હાથ જોડીને દ્વારાનુશ્રીને વંદન કરતાં કહ્યું.

“આપના ઉપર શ્રીહરિના અશીર્વાહ જિતરેલા જ છે” એમ કહીને દ્વારાનુશ્રીએ સાસું વંદન કર્યું. ડાસા થયા અને કુદ્રિ બહાર નીકળી ગયા.

ડાડા વિચારમાં જિતરી ગયેલા કિશોરલાલ, દ્વારાનુશ્રીની સાથે બહાર આવ્યા અને દ્વર દરવાજી પાસે તેસેદી મેટર તરફ દ્વારાનુશ્રીની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા.

“કિશોરલાલ! હું તમારા પત્રથી તમને મળવા માટે અહીં આવ્યો છું. ગાંધીજીને મળવા માટે આવ્યો ન હતો. ઓદી અને ઓલાવીને શું કહેવાની છંદા હતી?” દ્વારાનુશ્રીના સીધા પ્રભાસી કિશોરલાલ ગુંઘવાયા. એમની મૂંઝવણું એમના સુખ ઉપર પ્રતિભિંબિત થતી હતી.

“મુંઅણો નહિ. હું જણું છું કે તમે મને ભગવા ઈચ્છતા ન હતા; તમારા મનમાં એવો ડર છે કે, મને ભગવાથી હું તમને તમારા હાકના માર્ગેથી પાછા વાળીને સત્તસંગના માર્ગે લઈ જઈશ. પણ, એવો કોઈ ડર રાખશો નહિ. સત્તસંગના માર્ગે વગવામાં પણ પુરુષાર્થી સાથે ભગવતૃપાની જરૂર રહે છે. મને આત્મી છે કે, વહેલા મોડા, છેવટે અંતઘડી વખતે પણ તમારે સત્તસંગના માર્ગે પાછા આવેજ છૂટકો છે. તમે હમણાં જાણે ધનશ્યામ મહાશાને ભૂકી ગયા, પણ એ પોતાનું બિરહ નહિ ભૂકે, એનો મને આત્મી છે. હું તમને જે આ વાત કહી રહ્યો છું એનો તમે સ્વસ્થ અને શાંતિયિતે વિચાર કરનો. ઇરીથી શુલેંછક તરીકે ચેતવણી આપું છું કે, કુસંગના રંગે રંગાદને સત્તસંગ છોડશો નહિ; સત્તસંગને તો જુબની માફક જાયવનો, જય શ્રીસ્વામિનારાયણ.” એમ કહીને દ્વારુંશ્રી મોટરમાં એવી ગયા.

“જય શ્રીસ્વામિનારાયણ”. કિશોરલાલે હાથ જોઈને કહ્યું. મોટર જિપડી. તે પછી પણ કેટલીક વાર સુધી હાથ જોઈને એ ત્યાં જોખા રહ્યા અને પછી વિચારમન દ્યામાં પેતાના સ્થાન તરફ ગયા.

રંગણિકા

*** ને કિયા કરતાં શરૂઆતમે. વિષ જેવું કરવું લાગે, પણ પરિણામે અમૃત જેવું મીઠું લાગતું હેય. તે જ કિયા કરવી જોઈએ. ને કિયા કરતાં પ્રથમ સારું અને મીઠું લાગે, પણ પરિણામે પસ્તાવો થાય, એવી કિયા કહી ન કરવી જોઈએ. પ્રાણમુડૂર્તમાં જોઠવાની કિયા કરતાં પ્રથમ અધરું લાગે છે, પણ પરિણામે આનંદ આવે છે; જ્યારે મોડા જોડતાં સારું લાગે છે, પણ પાછળથી પસ્તાવો થાય છે. માટે મોડા જોડવાની કિયા ન કરવી જોઈએ અને વહેલા જોડવાની કિયા કરવી જોઈએ.

૫૧. તીર્થવિચરણ

હ્યાળુશ્રીને તીર્થોમાં દર્શન થોડું ખૂબ ગમતું; એટલે, જ્યારે જ્યારે તીર્થોની આજુભાજુના સ્થળો કોઈપણ નિમિત્ત જવાનું થાય ત્યારે, પાસેના તીર્થોમાં દર્શન થોડું એ અચૂક જતા. એ. સ. ૧૯૪૫ ના માર્ચ માસમાં, જુનાગઢમાં સલ્લગિયુવનનાં ૧૦૮ પાચાયણે અને યજા મહેતસવનો સમારંભ ઉજવાયો ત્યારે, ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજના આથેલાર્થા પત્ર અને સ દેશાના કારણે, એ જુનાગઢ ગયા હતા. ત્યારે એ મહેતસવમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર ગાંધી અલેંગંદલાઈ અને ગાંધી માણિકયંહલાઈને આચાર્ય શ્રી મહારાજની આજ્ઞાથી એમના વતી, એમણે કૂલદાર પહેલાવ્યા અને એમના વતી ધન્યવાહ પણ આપ્યા હતા. ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજે જુનાગઢનું ગર્ભ ખૂદું થાય એટલે એ પ્રદેશનાં બધાં તીર્થોમાં ઇસ્વાનો કાર્યક્રમ નક્કી કરો અને એ કાર્યક્રમમાં પોતાની સાચે રહેવાની એમણે હ્યાળુશ્રીને ખાસ આજા કરી. કાર્યક્રમ પ્રમાણે, જુનાગઢશ્રી નિકળીને હ્યાળુશ્રી ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજ સાચે વેરવળા આવ્યા; પણ પછી કંઈક જરૂરી કામ આવી પડ્યું હોય કે બીજું કંઈક બન્યું હોય, પણ ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજ વેરવળથી ગીધા વડતાલ પાછા ઇર્યા. ઉતાવળમાં પ્રવાસના કાર્યક્રમમાં આવતાં સ્થળોએ, પોતે આવવાના નથી એવી અભિર આપવાની રહી ગઈ. મૂળ કાર્યક્રમ પ્રમાણે, હ્યાળુશ્રી પ્રલાસપાદથું સોમનાથ ગયા. ભારતમાં આવેલાં બાર જ્યોતિર્લિંગે પૈકી એક જ્યોતિર્લિંગ “સોરાઙ્ગ સોમનાથમ्” ગણાય છે. શિવાપત્રીની આજા પ્રમાણે, હ્યાળુશ્રીએ જ્યોતિર્લિંગ શ્રીચંદ્રમૌલીશ્વર સોમનાથ મહાદેવનાં દર્શન કર્યા, પૂજા કરાવી, આલાણેને લોજન કરાયું અને હક્ષિણી આંદી. વાંશી સારકની પંચતીર્થીમાં ફરીને જેતપુર આવ્યા.

ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજના સલ્લાર સન્માન માટે, જેતપુરમાં મોટા પાચા ઉપર તંયારીઓ કરવામાં આવી હતી. ધણ્યા સંતો અને હરિલકડ્યે તાં લેણા થયા હતા. ડાકોરણ માટે જલેણી સાઠાનો થાળ અને બીજાંએ માટે

રસોઈની વ્યવસ્થા રાખવામાં આપી હતી. પણ જયારે કાર્યક્રમમાં જણુંવેલા દિવસના આગલા દિવસે ખોપારે આચાર્યશ્રી મહારાજ આવવાના નથી એવી અખર ભળી ત્યારે બધા નિરાશ થઈ ગયા. સૌથી બધારે નિરાશા અને ચિન્તા તો સ્થાનિક કોડારીને થઈ. એમણે ઠકોરલુના થાળ માટે, તથા આચાર્યશ્રી મહારાજ, સંતો અને હરિલક્ષ્મિ માટે જરૂરી બનાવવા માટે મોટા પ્રમાણમાં લોટનો આશ્રો નાખ્યો હતો; તેનું શું કરવું એવી વિમાસણમાં એ પડયા. સંચા આરતી સમયે, દ્વારુંશ્રી જેતપુર આચાર્યા ત્યારે કોડારીએ એમને પોતાની વિમાસણની વાત કરી. દ્વારુંશ્રી હસ્ય.

“સ્વામી ! એવું કરો, અગાઉથી નક્કી કર્યા પ્રમાણે, જરૂરી સાટાનો થાળ પ્રેમથી કરો; અને સંતો તથા હરિલક્ષ્મિ માટે પણ એવીજ રસોઈ કરો. અને સૌને જમાડો. ખર્ચનો આંકડો ને થાય તે મને કહેશો એટલે હું આપી ફરજ. સંતો તથા હરિલક્ષ્મિને જમાડવાનો લાલ ભગવદ્ધિચાથી મને અચાનકજ મળે હું એ મારું અહોલાય કહેવાય.”
દ્વારુંશ્રીએ કહ્યું.

કોડારીને ખૂબ શાંતિ થઈ. દ્વારુંશ્રી જેતપુરમાં એક દિવસ રોકાયા અને પછી ગોંડલ થઈને શરજકેટ આવ્યાઃ અને ત્યાંથી અમદાવાદ વડાલ થઈને ઉમરેઠ પાછા ઇર્યા.

ધર્મહેવના પરિવારમાં પુરને ચૌલસંસ્કાર (વાળ ડેટરવાની વિધિ) અયોધ્યામાં અને તે પણ હતુમાન ગઠીમાં અસુક નિયત સ્થળે જ કરવાની પ્રયાલિકા ધરણ વખતથી ચાલી આવે છે. વડાલ અને અમદાવાદ દેશના આચાર્યશ્રી મહારાજના પુત્રોના ચૌલસંસ્કાર આ પ્રયાલિકા પ્રમાણે અયોધ્યા કરાવવામાં આવે છે. અમદાવાદ દેશના ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી હેવેન્દ્રપ્રસાદલુના લાલજી શ્રી. તેનેન્દ્રપ્રસાદજી (વર્તમાન ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી મહારાજ)ને ચૌલ સંસ્કાર કરવાનો સમય આવ્યો. ત્યારે, એ આચાર્યશ્રી મહારાજ સપરિવાર ખાસ અયોધ્યા ગયા હતા; એમનાં આંદુલબાં આમંત્રણણુના કારણે, દ્વારુંશ્રી પણ અયોધ્યા ગયા હતા; અને તા. ૬-૩-૪૭ થી ૧૩-૩-૪૭ નુધી અયોધ્યામાં રહ્યા હતા. ચૌલ સંસ્કારનું કાર્ય પૂરું થયા પછી, દ્વારુંશ્રી આચાર્યશ્રી મહારાજની રજા

વિદ્યને છપૈયા ગયા. ત્યાં ૧૫-૩-૪૭ થી ૧૬-૩-૪૭ સુધી છ હિસે રહ્યા. છપૈયા નાતું ગામડું છે, પણ એનો મહિમા જેટોં સમજવામાં અને ગાવામાં આવે એટોં આણે છે. પરતપર પુરુષોત્તમ નારાયણ નરહેઠ ધારીને ધર્મહેવને ત્યાં એ ગામે પ્રગટ થયા હતા, જન્મથી પણ વર્ષ સુધીની બાળલીલાં પણ એ ગામે જ કંડલી છે. જેમ વૃદ્ધાવનના ખૂણેખૂણાની રજ બગવાન શ્રીકૃષ્ણના પહારવિહથી પવિત્ર તીર્થિંદ્રપ બનેલી છે, તેમ છપૈયાની તસુએ તસુ જમીન પુરુષોત્તમ નારાયણની ચરણુચકથી તીર્થિંદ્રપ પવિત્ર બનેલી છે. દ્વારુંશ્રી જ્યારે પરમાત્માના પ્રાહુદાવની અને બાળલીલાની શાખ અને ઈનિહાસપ્રસ્તિદ્ધ ઉથા સવિસ્તર કરેતા ત્યારે, શ્રદ્ધાળું સુમુક્ષની આંખ સામે તે વગતનું દર્શય સળુવત બનીને મૂર્તિમંત બનતું હતું અને અદૌડિક આનંદનો અનુભવ થતો હતો.

છપૈયાથી દ્વારુંશ્રી હરદાર આવ્યા અને ત્યાં પાંચ રાત્રિ રહ્યા. હરદારમાં સુકામ રાખીને રોજ સવારે. આજુથાજુ આવેલાં તીથોમાં એ હર્થનાર્થી જતા અને સાંજે હરદાર પાછ કરતા. પહેલા હિસે, સિદ્ધાશ્રમ, ગણેશધાર, હરિકોડીધાર, રામકુડ અને કુશાવત ગયા. કુશાવતમાં પુરાણો કહે છે કે, ઇન્દ્ર શાદુ કરેલું. એ જગ્યાએ, પોતાના નાનાભાઈ ડાલ્યાભાઈ, જેમનો નડીઆદમાં તા. ૭-૪-૪૭ના રોજ અક્ષરવાસ થથો હતો, અમના સંવત્સરી નિમિત્તે દ્વારુંશ્રીએ આંદ કર્યું. ખીજા હિસે, કનાખલ, ગૌરીકુડ, અલ્લોશર મહાદેવ; ગ્રીજા હિસે, જગ્બિકેશ, લક્ષ્મણ તુલા, પુરકુડ, નવર્ણાશ્રમ, ભસ્તમાદિર, કાળી કમળીવાળાની જગ્યા અને રામમાદિર; ચોયા હિસે, હરિપૈદી; અને પાંચમા હિસે, સસધારા (ગંગાનું આ સ્થળે સાત ધારાઓમાં વહે છે) તથા ભીમદોડા તીર્થ (જ્યાં ભીમની મૂર્તિ છે). દરેક સ્થળે દ્વારુંશ્રી સાના કરતા, દેવના હર્થન કરતા અને પ્રાણણેને લોજન અને દક્ષિણા આપતા.

તા. ૨૭-૩-૪૭ના રોજ, દ્વારુંશ્રી મથુરા આવ્યા. અહીં પણ પાંચ હિસે ચેકાયા. એક હિસે વૃદ્ધાવન, એક હિસે ગોકુળ અને એક હિસે ગિરિસાર -એ સ્થળોએ બધે કરીને હર્થન કર્યાં. હરદાર રહ્યા એ હિસેમાં જેમ નિત્ય ગંગાસ્નાન કરતા હતા તેમ, મથુરામાં રહ્યા તે હિસેએ હરમિયાન નિત્ય યમુનાસ્નાન કરતા હતા. તા. ૩-૪-૪૭ની રાત્રે

વડાહરા આવીને, લેખકને ત્યાં ભાગ તીર્થાગીઓ સહ રહ્યા. પીળ હિલ્સે સાંજે, વડતાલ પધાર્યા. હ્યાગુશ્રી જ્યારે જ્યારે તીર્થોમાં જાય ત્યારે ઉમરેઠ પાછા ફરતા પહેલાં, અમદાવાદ શ્રીનિરનારાયણુદેવ અને વડતાલ શ્રીલક્ષ્મી-નારાયણુદેવનાં દર્શાન કરવા અવશ્ય જતા હતા. એ નિયમ પ્રમાણે, વડતાલથી નીકળી હ્યાગુશ્રી અનદાવાદ આવ્યા અને શ્રીનિરનારાયણુદેવનાં દર્શાન કરીને, તા. ૧૦-૪-૪૭ની રાતે ઉમરેઠ પાછા આવ્યા.

મશુરામાં માંકડાને ઉપદ્રવ કહો, રમુજવૃત્તિ કહો કે, માણુસ જેવી અટકગ્યાણી ચેષ્ટાઓ કહો, ગમે તે કહો; પણ એ પણ અમૃત સાથે જાન આપે એવી જાતિના પ્રાણીઓ છે. એમનો સ્વલ્પાવ એવો અસ્તિત્વર, અવળાચ તો અને બંચાણ હોય છે કે, માણુસના મનને સત્થાનોમાં માંકડાની ઉપમા આપેલી છે. માંકડું કરી નવરું એસતું નથી, તેમ માણુસનું મન પણ પ્રાણારેય નવરું રહેતું નથી. પણ એક વાત આચિય પમાડે એવી જણાય છે. મશુરાનાં માંકડા માણુસના હૃથમાંથી આદ્ય પદાર્થો આંચડી લે છે, પણ દેવમૂર્તિના ચરણમાં અર્પણ કરેકી વસ્તુ કરી ઉડાવતાં નથી; જ્યારે, માણુસ એ ઉડાવી જાય છે. હેવને અર્પણ થયેલી વસ્તુ પોતાના માટે જોય રહેતી નથી, એવું માણુસ સમજતો નથી કે માનતાં નથી; પણ માંકડું સમજે છે ને માને છે, એવું આ ઉપરથી માનવું રહ્યું. હ્યાગુશ્રી મશુરામાં હતા તે દરમિયાન કાયડાના પહુંચિધર એવા એક ભાઈના હૃથમાંથી આદ્ય વસ્તુ માંકડાએ આંચડી લીધી—અલબંત, એ ભાઈને કોઈપણ પ્રકારની ઝરન થાય એવી રીતે; પણ એથી, એ ભાઈને સ્વાભાવિક રીતે જ શુસ્સો અઠયો. માંકડાને શિક્ષા કરવા માટે રસ્તાની આજુમાં પડેલા કંઈને એક નાનો દૂકડો ઉપાડ્યો; પણ કંઈના દૂકડાવાળો હૃથ જીવો. કરે તે પહેલાં જ પાછળથી પીળ માંકડાએ એકદમ અત્યંત રેમના હૃથમાંથી એ દૂકડો ઝંટલી લઈને ઝંકી રીતે. આગળ અને પાછળ માંકડા જોઈને એ ભાઈને જથું લાંબું હોય કે બીજું કંઈ થયું હોય, પણ એમના મુખમાંથી તિરસ્કારલયાં શાખા સરી પડ્યા કે, “આવાં માંકડાં તે કોણ અનાંયાં હશે? જુઓને મોંડું, નાક, કાન, કેવાં એડોળ અને વિચિત્ર લાગે છે?”

કંઈક ઉદ્ઘાસ્વરે એલાયેલા. આ શાંદો, હ્યાગુશ્રી ત્રણ ચાર ડગલાં આગળ ચાલતા હતા તેમણે સાખળ્યા. એમણે પાછળ જોયું અને કણ્ણું,

“તीર્થમાં આવીને આવું ન ઓલાય. મતુષ્ણની જેમ માંકડાને પણ લગવાને સર્જેલાં છે. એમના જેવું જ સુખ, નાક અને કાન હોય એવા આશુસો ક્યાં નથી હોતા ? તીર્થમાં આવીને, લગવાને સરજેલાં પ્રાણી માટે, જે ભીજુ રીતે ઘણ્ણાં ઉપયોગી હોય છે, તેને માટે આવા શાખ્યો ઉદ્યારીએ અને એના પ્રત્યાઘાતો કહાય આપણા ઉપર જ પડે તો કેવું લાગે ?” હ્યાનુશ્રીના આ શાખ્યો, પ્રલાભાઈની આગળ પાછળ જરા હુર એઠેલાં માંકડાએ સંભળ્યા તે સમજયા હુશે, એ તો શી રીતે કંઈ શકાય ? પણ અને માંકડાં પેલા લાઇ સામે જોઈને એ વખતે હસ્તાં હતાં.

મશુરનો થીને પ્રસંગ, આ યાત્રા દરમિયાન અનેકો નથી, પણ પછી અનેકો છે. પણ એનો પણ અને ઉદ્વોગ કરવો ચોણ જણાય છે :—

ધર્મજ્ઞના રણુછેડભાઈ અરદાભાઈ પટેલે, પોતાના પુત્ર રમેશભાઈનો જન્મ થયા પછી બાધા રાખેલી કે સવામણુ હૃદ યમુનાલુમાં ચઢાવીને પુત્રને એમાં સ્નાન કરવાનું. સર્વ કારણના કારણ, સર્વ કર્તાના કર્તા, સર્વ નિયામકોના નિયામક અને સર્વ કર્મ ઇળમહાતા. સર્વેશ્વર લગવાન શ્રીનિવાસિનાશયાખુનો આશ્રમ કરવા છનાં, કેરવીક વખત આશ્રિતો પોતાના અને પોતાના પરિવારની સુખસલામતી માટે આ પ્રકારની આધારો રાખે છે—કોઈ જેશીના કહેવાથી કે કોઈ ડાયરીના કહેવાથી. રણુછેડભાઈએ પણ પોતાના પુત્રના શૈમકૃષણ માટે આ પ્રકારની બાધા રાખેલી. હ્યાનુશ્રીના ચોગમાં આવ્યા એ પહેલાં આ બાધા મૂક્ખા માટે મશુરા જવાયું નહિ અને ચોગમાં આવ્યા પછી તો આ નિમિત્તો મશુરા જવું છે એવું કહેવાય એવું રહ્યું નહિ. એટલે, હ્યાનુશ્રીને સાથે લઈને મશુરાની યાત્રા કરવા જવું છે, એવું એમણે પ.લ. ઉમેદભાઈ અને આશાભાઈ મારાંતે હ્યાનુશ્રીને કહેવડાયું. એ વાત સંભળીને દ્વાનુશ્રી હુંચા. દરખાસ્ત લઈ આવનારને એમણે પૂછ્યું કે, “પુત્રનું રક્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય રણુછેડભાઈ કેનામાં માને છે ? શ્રીજીમહારાજમાં કે યમુનાલુમાં ?” આ પ્રશ્નનો જ્યારે રણુછેડભાઈને સંભળાવવામાં આવ્યા ત્યારે એ મુંગા થઈ ગયા. પણ મન-માંથી યમુનાલનાનની બાધાની બાધા નીકળી નહિ. વડતાલમાં એક વખત હ્યાનુશ્રી પાસે એ વાત ઇરીથી રજૂ કરવામાં આવી ત્યારે એમણે કહ્યું, “ચાલો આપણે તમારી બાધા પૂરી કરીએ.” રણુછેડભાઈ તો

આ શાખદો સાંભળીને ગુણ થઈ ગયા. એમને થયું કે યમુનાજુની બાધા પૂરી થશે છિ; પણ પછી ને બન્યું એને કે એમણે મૂંગામૂંગા કહ્યું તો ખરું, પણ મનમાં નિરાશા વ્યાપી ગઈ. રખુણેડલાઈ પાસેથી પૈસા લઈને સવામણ દ્વારા લાવવાનું આશાલાઈને કઢવામાં આવ્યું. દ્વારા આવ્યું એટલે હ્યાણુશ્રી બધાને લઈને ગોમતી તીરે આવ્યા. ગોમતીમાં રખુણેડલાઈના હાથે દ્વારા કરાવવામાં આવી અને પછી અમના પુત્રને રમેશલાઈને એમાં સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું. પછી, ત્યાંથી માહિરે આવીને શ્રીલક્ષ્મીનારાયણહેવનાં અને શ્રીહરિશ્રીભ્રષ્ટ મહારાજનાં હર્ષાંન કર્યાં. અને પછી પૂછ્યું, “રખુણેડલાઈ ! હવે તો બાધા પૂરી થઈને ?” રખુણેડલાઈએ હાથલોડીને મૂંગામૂંગા સંમતિહર્ષાંડ માશુ નમાવ્યું.

આ વાતને થોડો સમય પસાર થયો હશે અને ક્રીથી, રખુણેડલાઈના મનમાં બાધાની વાત પ્રગત થઈ. એ પ. બ. ઉમેહલાઈ અને આશાલાઈને લઈને ઉમરેઠ ગયા. હ્યાણુશ્રીને મલ્યા અને હાથ જોડીને મથુરા લઈ જવાની વિનંતી કરી. હ્યાણુશ્રીને એ વળતે શોણી શર્દી થઈ હતી અને એ કારણે થોડો તાવ પણ આવતો હતો. એ પોતે સુદર્શનચૂર્ણ સિવાય બીજુ કાંઈ હવા લેતા નહિ. રખુણેડલાઈની વાત સાંભળીને જવાબમાં એ માત્ર દિક્કું હરયા, પણ રખુણેડલાઈએ અને સંમતિ માની લીધી. ઉમરેઠથા પાછા ઝર્યા ખાદ, ગ્રીજ દ્વિવસે એમણે મથુરાની ચાગાનો કાર્યક્રમ નક્કી કર્યા, એટલુંજ નહિ પણ ટિકિટો પણ ઘરીદી લીધી. જે દ્વિવસે રાને વડોદરાથી ગાડીમાં બેસવાનું હતું તે દ્વિવસે સવારે એમના પરિવારના માણુંનો સીધા વડોદરા ગયા અને રખુણેડલાઈ, આશાલાઈ અને ઉમેહલાઈ હ્યાણુશ્રીને તેવા માટે ઉમરેઠ ગયા. હ્યાણુશ્રીને શર્દી અને તાવ આછો થયો હતો, પણ સંપર્ણ નાખૂફ થયો ન હતો. તથિયત આમ નાહુરસ્ત હોવા છતાં, એમના અત્યારેને વશ થઈને, હ્યાણુશ્રી એમની સાથે વડોદરા જાવ્યા. ઈધરલાલને આ અખર પડી એટલે, એ નહીંઆદથી વડોદરા જાવ્યા. અને હ્યાણુશ્રીનું શરીર સાંદુન હોવા છતાં, મથુરાનો પ્રવાસ નક્કી કરવા માટે ઉમેહલાઈ અને રખુણેડલાઈને મધુરો ઠપકો આપ્યો.

“ઇધરલાલ ! તું ચિંતા કરીયા નહિ. હું એમને મથુરા જવાની ના કહેતો હતો તે એમના હિત માટે કહેતો હતો; તેમ છતાં, એ જવા તૈયાર

થયા છે અને દિક્કિટોના પૈસા એવ્યા છે, એટલે એમને હવે રોકવા ચોણ્ય નથી. અતુલન મોટો શુદ્ધ કહેવાય છે. પોતાનું હિત શામાં છે તે માણુસ કેટલીક વખત ઠોકર ભાય છે ત્યારે અતુલન અંતે સમજે છે અને શીખે છે. જર્વેકરાહુતી શ્રીહરિ પોતાના આશ્રિતોનું હુંમેથાં રક્ષણ કરે છે. તું નડીયાદ પાછો જા.” હ્યાળુશ્રીએ વડોહરાના સ્ટેશન ઉપર ઈંધ્રસ્વાદને સંઝોધીને, પણ અરેખર તો મશુર જવા તૈયાર થયેલા અન્ય લાઇઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

બાધા મશુર પહોંચ્યા. યમુનાલુમાં નિયત સ્થળે બાધા મૂક્વાના નિભિરો, સવામણુ હૃદ ચઠાવવામાં આવ્યું. જોરે પાડું જીવું અને વયેને દક્ષિણા દીધી; અને પછી, રમેશભાઈને સ્નાન કરવવા માટે પગથિયાં પાસે લાવવામાં આવ્યા. રમેશભાઈને ત્યારે તરતાં આવડતું ન હતું. ત્યાંથી ગણું ચાર હાથ હર કેદ સુધી પાણીમાં જિલા રહીને હ્યાળુશ્રી સ્રૂત્યને અર્ધ્ય આગી રહ્યા હતા. રમેશભાઈને છેલવા પગથિયા પાસે લાવ્યા ત્યારે પાણીમાં જિલા જિલા, દ્યાળુશ્રીએ, પુત્રનો હાથ અરાખર પકડીને ખાસ સંલાળવાની રણુછોડભાઈને તાકીદ કરી. રમેશભાઈએ પાણીમાં એ પગ મૂક્યા. અરાખર એ જ વખતે, રણુછોડભાઈને કમરે ખંજવાળ ઉપરી, એટલે રમેશનો હાથ છાડીને, એ હાથ એમણે ખંજવાળવાળા લાગ તરફ લંબાન્યો. પિતાએ હુથ છાડી દીધા છતાં રમેશભાઈ પાણીમાં જિતરવા આગળ વધ્યા. રમેશભાઈનેવો ધીને પગ આગળના પગથિયા ઉપર મૂક્વા ગયા ત્યાંજ એ લપણી પડ્યા અને પાણીમાં સરી પડ્યા અને દૂખકાં ખાવા લાગ્યા. પોતાની કર્મને જોરથી ખંજવાળી રહેલા રણુછોડભાઈના સુખમાંથી, બારે ચિંતાર નીકળી ગયો, “રમેશ દૂષ્યો!” પણ એ શાખ્યે પૂરા ખાહાર નીકળે તે. પહેલાંજ, હ્યાળુશ્રીએ ખૂબ લરથી આગળ ફરીવળીને તે દૂખકાં ખાતા રમેશનો હાથ પકડી દીધો અને એને ઉપલા પગથિયા ઉપર લઈ આવ્ય.. અને રણુછોડભાઈ સામે જોઈને કહ્યું, “રણુછોડભાઈ! તમારી બાધા હવે તો પૂરી થઈ ને? વો, હવે આ રમેશને સંભાળો.” આ બધું નિભિષમાત્રમાં બની ગયું. ઉમેહભાઈ, આશાભાઈ વળેરે પણ સ્નાન માટે પાણીમાં જિતર્યા હતા, એ બાધા આ ઘટના જોઈને હિંમૂઠ બની ગયા. હ્યાળુશ્રી શા માટે મશુર બાધા મૂક્વા જવાની આનાકાની કરતા હતા, એનું કાનખુ હવે સૌ કોઈને સમજાઈ ગયું.

ઉતારે આવ્યા. પછી બધાંએ, રણુંઠોડખાઈએ તો સવિશેષ દ્યાળું શ્રીને
પગે વાગીને ક્ષમાચારના મારી. દ્યાળું શ્રીએ ગંભીરસ્વરે કહું,
“અગવાનનો આશ્રય વજન કરતાં પણ વધુ દશ હોવો જોઈએ. ઘડીમાં
લગવાનને સર્વેક્તાહૃત્તા માને અને ઘડીમાં અન્યને ક્તાહૃત્તા માને, એના
આશ્રય વ્યભિચારિણી કી જોવો કહેવાય. સંપ્રદાય બહારનાં તીર્થોનું
જેવું માહાત્મ્ય મનાય છે, એ કરતાં કેટિગણું વધારે માહાત્મ્ય લગવાનના
પ્રત્યક્ષેપાં આવેલાં તીર્થોનું માનવામાં આવે ત્યારે, પ્રત્યક્ષ લગવાનની
સ્વરૂપનિષા સુદૃઢ અને પાડી થયેલી છે, એમ કહેવાય. આને અર્થ એવા
થતો નથી કે, સંપ્રદાય બહારનાં તીર્થોની યાત્રા ન કરવી. એ તીર્થોની પણ
યાત્રા કરવી જોઈએ. લગવાને પોતો એ માટે આજા કરવી છે. પણ, એ
તીર્થોમાં ન્વાઈ આદ્યહેવને અને એમનાં તીર્થોને નીરખવાની દ્રષ્ટિ
કેળવીને સિદ્ધ કરવી જોઈએ. આ પણ બાબતો, આજની ઘટના ઉપરથી
સમજી શીખીને તમે જીવનમાં ઉતારજો.”

મશુરાથી અન્યત્ર કયાય ન જતાં, પીળ દ્વિવસે નીકળીને દ્યાળું શ્રી
સાથે સૌ વહ્તાલ આવ્યા; અને શ્રીલહમીનારાયણુંદેવ અને શ્રીહરિકૃપણું
મહારાજના ચરણક્રમામાં માથું નમાવીને અતિ વિનાભાવે ક્ષમા-
ચારના કરી.

મૂળ કંઠના પણ ધંધાર્યે અરીયામાં વસેલા પ. લ. મનજુલાઈ
ગોવામલ ચૌહાણું પોતાના પુત્રોને, સંપ્રદાયના સંસ્કાર સંપદે એ માટે,
વડોદરા શ્રીસત્સર્વા વિવાદી આશ્રમમાં મૂક્યા માટે વડોદરા આવ્યાની,
અને પછી દ્યાળું શ્રીની સૂચનાથી એમને ભગવન્ભાઈ લદ્ધુભાઈ પટેલની
હેખરેખ નીચે, અમદાવાદમાં અભ્યસ અર્થે મૂક્યાની વાત આ પહેલાં
જણ્ણવેલી છે. એમના પુત્રો પૈકી એક મોહનલાલને પગે લારે અકર્માત
નાયો હતો અને પગ કાપવો પડે એવી સ્થિતિ જિલ્લી થઈ હતી; પણ,
તેમાંથી લગવદ્દ કૃપાથી અને સત્પુરૂષના આર્થીવાદી રક્ષણ થયું હતું,
એ હુક્કિત પણ આ પહેલાં જણ્ણવેલી છે. એ પુત્રોના અત્યાર્હથી,
દ્યાળું શ્રી તા. ૮૩-૬-૫૧ સુધી છ દ્વિવસ અરીયા રહ્યા
હતા. અરીયાની સેન્ટ્રલ કુઝામા નામની કોલસાની જે ખાણ મનજુલાઈની
માલિકીની હતી (હવે એનું રાણ્યકરણ થઈ ગયું છે) તેમાં રહેવાનાં
મકાનોમાં સૌથી આગળના મકાનનો ઉપયોગ માત્ર મંહિર તરીકે કરવામાં

દ્વારા
અરેયાં

આવતો હતો, ત્યાં એવીને દ્યાગુશ્રીએ લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુના તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો અને લીલાન્વરિનોની ધારી અદ્ભુત વાતો કરી હતી. અર્રીયાથી દ્યાગુશ્રી લારતમાં કઃશી, દ્વારકાં અને અયોધ્યાની લેમ જેને મોક્ષદ્રાવિની નગરી ગણ્યવામાં આવે છેલે, જગત્તાથપુરી ગયા. જગત્તાથળુના મંહિરની બહાર, સસુદ્ર તરફ જરતાં ઈર્દ્રધુઅન સરોવર આવેલું છે. તપસ્વી માત્રનું ધ્યેય કહેવાય એવા નીલકંડ નામે અને સ્વરૂપે, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું પંદર વર્ષની સુકુમાર વયે, કોઈપણ પ્રકારના શરૂ વિના, તેમજ કોઈપણ પ્રકારના અયુલ સંકલ્પ કર્યા વિના દ્વાર હજાર લેટલા વામાચારી નાગા આવાયોને અંદર અંદર લઈને નાશ પામે એવી જે અદ્ભુત લીલા સરોવરના મેદાનમાં કરી હતી એ લીલા, સરોવરના કંઠે જીબા રહીને દ્યાગુશ્રીએ જ્યારે વર્ષુંવી ત્યારે, તે સાંભળીને, સૌ કોઈના મનમાં આશ્ર્ય, અહોલાવ અને આનંદના અનેરા લાવો જાયા હતા. પરથ્રણ પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની જીવનલીલાનાં અદૌકિક ચરિત્રોનું વર્ષુંન કરતા મહાથંથ સત્તસંગિજીવનની હિન્દ્ય કથા સંભળવવાનો આરંભ, શતાનંદમુનિએ પોતાના ગિયથ સુસ્તલમુનિને જગત્તાથપુરીથી શા કરણે શરૂ કરેલા છે, એ વાત જ્યારે દ્યાગુશ્રીએ સમજલવી ત્યારે સાંભળનારા સરે આશ્ર્યચિકિત ખની ગયા. સસુદ્રમાં રાન કરીને અને જગત્તાથણું દર્શન કરીને, દ્યાગુશ્રી પછી કલકર્તા આવ્યા. ત્યાંથી ગયાજી આવીને એ હિંસ રહ્યા. અહીં શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે પિતૃશાદ્ક કર્યું; આકષેણે લોકન અને દક્ષિણા આપી. નીજ હિંસે, ગયાજીથી ઝોંઘા છપૈયા આવ્યા. છપૈયામાં ૧૬-૬-૫૧ની રાત સુધી રહ્યા. તા. ૨૦-૬-૫૧ના રોજ, કાશી આવ્યા; અને ત્યાં ૨૫-૬-૫૧ સુધી રહ્યા. કાશીમાં જ્યાં પહેલાં શાસ્ત્રી પંડિતોની પરિષદ ભગતી, અને જેમાં ધર્મ વાગ્ય અધ્યક્ષપદે, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુના પિતા હરિપ્રેસાદ પાડે યાને ધર્મહેવ ફિરાજતા હતા; અને જ્યાં સં. ૧૮૪૮ની વિજયાદશમીના રોજ, લરાયડી વિદ્વત્પરિષદમાં ધર્મહેવ સાથે દ્વાર વર્ષ અને છ માસ લેટલી કુમળી વયે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું આળ ઘનર્યામ નામે અને સ્વરૂપે, હાજર રહ્યા હતા અને વય અને વિદ્યાના તેજથી તેજસ્વી મનાતા શાસ્ત્રી પંડિતોને પોતાના પ્રવચનથી પ્રલાપિત કર્યા હતા—એ ધર્મશાળાના સ્થળે થોડીવાર ધ્યાનસ્થ જીબા રહીને એમણે એ સભાનું અને શ્રીજીમહારાજે એમાં ધ્યાનવિદ્યાનું જે નિરૂપણ કરેલું હતું એ વાત સમજલવી ત્યારે, સૌ કોઈના મનમાં અહોલાવ

ચુક્ત આનંદના એધ ડોછળવા લાગ્યા હતા. કશીથી હયાળુંથી અલહાળાંદ
આવ્યા, પ્રિયેણી સંગમમાં લગવડુંમરણુ કરીને ભાવપૂર્વક રનાન કર્યું,
પ્રાણણેને લોજન અને હક્કિણુ આપી. ત્યાંથી પછી હિંદુની આખા થઈને,
વડતાલ આવ્યા ત્યારે, સૌ કોઈએ તીર્થાના તીર્થસરભાં આવ્યા હોય,
એવી શાંતિ અને આનંદ અનુભંગો.

સ્વનકણિકા

*** માણુસને માણુસ ધારીને જે કરીએ તે ખુશામત કરી કહેવાય; પણ
તેને અધિકાર ઉપર મૂક્નાર અને આપનાર લગવાન જ છે, એટલે
તેની વિભૂતિ ધારીને કરીએ તો કંઈ બાધો ન આવે. એ લક્ષિતનો
જ પ્રકાર ગણ્યાય. એ ભૂલાલું ન જોઈએ તે, લગવાન જેવી રીતે હેવે-
દ્વારા કામ કરે છે, તેવી જ રીતે મનુષ્યોદ્ધારા પણ કામ કરે છે.

*** શાખરીનાં એઠાં યોાર, સુધામાના તાંહુલ અને વિહુરની ભાળુ, લગવાને
ખૂબ સ્વાહ બતાવીને રસપૂર્વક આરોગી. તે શું સ્વાહ અને રસ એ
યોાર, તાંહુલ અને ભાળુમાં હતાં? ના. સ્વાહ અને રસ તો એ
જમાડનારના ભાવમાં હતાં. માણુસ કેવા ભાવથી લક્ષિત કરે છે, એ
જ લગવાન કુચ્ચે છે.

*** રણેણુષ સંબંધી મહિન ધાર ટાળવા હોય, તેણે મન, કર્મ, વચ્ચને
નિષ્કર્મપણે સત્તસંગ કરવે જોઈએ. સત્તસંગના પ્રતાપથી સર્વ મહિન
ધારની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે. સત્તસંગથી સત્તસુદ્ધિ થાય છે અને
સત્તસુદ્ધિ થાય છે એટલે પ્રાણનું જાન થાય છે અને પરપ્રાણનું
દર્શાન થાય છે.

૫૨. દયાળુશ્રી અને સંપ્રદાયના આચાર્યશ્રી

સંપ્રદાય બહાર ધણુ લોકો, એમાં સંપ્રદાયના પણ કેટલાક લોકોનો સમાવેશ થાય છે, એમ માને મનાવે છે કે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, પોતાના પિતાના કુળનું હિત સાચવવા માટે સંપ્રદાયને એ વિભાગમાં જેને દેશ કહેવામાં આવે છે, તમાં વહેંચી નાખેલો છે. આ માન્યતા પાયા વિનાની અને જોઈ છે, એમ દયાળુશ્રી વારવાર કહેતા. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સંપ્રદાયને એ વિભાગમાં વહેંચેલોજ નથી, પણ એકજ રાખેલો છે; એટાનુજ નહિ પણ કે કોઈ, પણ તે ગમે તેવો જાની પંડિત હોય યા વ્યવહાર અને સમાજદાસ્તિયે આગળ પડતો ગણ્યાતો હોય, પણ કે એઈ સંપ્રદાયને એ વિભાગમાં જુહા પાડે એવું હૃત્ય કરે યા કરાવે, યા સંપ્રદાયના એ આચાર્યો વચ્ચે, ત્યાગીઓ વચ્ચે અને આશ્રિતો વચ્ચે કરેશ કરે યા કરાવે તેને ચંડળ જેવો અને સંપ્રદાયશી વિસુધ જાણ્યાતું દેશવિલાગના લેખમાં સ્પષ્ટ શાખામાં લખેલું છે. દેશવિલાગનો લેખ ઈ.સ. ૧૮૮૮ના માગશર સુદ ૧૫ ના રોજ, ગઠડામાં હાદાખાચરના દરમારમાં પિરાળુને, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે જાતે લખાવેલો છે. આ લેખ ઉપર સંપ્રદાયના બન્ને વહીવટી વિભાગના વડા અને આચાર્ય તરીકે, એ વખતના આચાર્યોની પરસ્પર, એટલે, કે નકલ અમદાવાદ મંદિરમાં રાખ વામાં આવી છે તેના ઉપર ધ.નુ. આચાર્યશ્રી રધુલીરળુ મહારાજની, અને જે નકલ વડતાલ મંદિરમાં રાખવામાં આવી છે તેના ઉપર ધ.નુ. આચાર્ય શ્રી અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજની સહીઓ થયેલી છે. અને સંપ્રદાયના અથગણ્ય ત્યાગીઓ અને ગૃહસ્થ આશ્રિતોની સાક્ષીઓ થયેલી છે. એ લેખને દેશની ન્યાય અહાલતોએ સંપ્રદાયના બધારણુ તરીકે (charter of constitution of Sampradaya) સ્વીકારેલો છે. એમાં આચાર્યપદ ધર્મદેવના કુળમાં, ધર્મદેવના કુળના સભ્યોના લૌતિક હિત માટે નહિ, પણ સંપ્રદાયના ત્યાગી અને ગૃહસ્થ સમસ્ત આશ્રિતોના હિત

માટે ચેતે નિયુક્ત કરેલું છે, એવું સ્પષ્ટ કહ્યું છે. સંપ્રદાયની સ્થાપન જગત તમામ જિલ્લાક્તતનું સ્વામીત્વ દેશ વિલાગના લેણદારા, અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, કે તે વહીવાઈ વિલાગના અધિકારી દેવ, એટલે અમદાવાદ વિલાગ માટે શ્રીનિરનારાયણુદેવ અને વડતાલ વિલાગ માટે શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુદેવમાં સંપૂર્ણ વૈષિટ કરેલું છે. આચાર્યે તો એનો માત્ર વહીવટ જ કરવાનો છે; અને તે પણ સંપ્રદાયના શાખા અને સમજું સંપ્રદાયનિષ્ઠ અને પ્રમાણિક લાગીએ અને ગૃહસ્થ આશ્રિતોની સહાય અનુસાર વહીવટ કરવાનો છે. એટલે, પોતાના પિતાના પરિવારના સહયોને આર્થિક લાલ કરવાના હારાદે, અગવાન શ્રીનિરનારાયણે સંપ્રદાયનું આચાર્યપદ એ કુળમાં નિયુક્ત કરેલું છે, એવી માન્યતા ધરમ્ભૂણ મોટી છે, એવું હ્યાણુશ્રી કારપૂર્વક અને વારંવાર કહેતા, એ કહેતા કે, સંપ્રદાયનું આચાર્યપદ ગાદીસ્થ આચાર્યના પુત્રને વારસામાં મળે એવું, વારસામાં જેતરે એવું પદ ગણેલું નથી; ગાદીસ્થ આચાર્યના પુત્ર, જો ધર્મકુશળ અને ધર્મસમર્થ હોય, અને સંપ્રદાયનિષ્ઠ લાગી અને ગૃહસ્થ આશ્રિતો સમજાવેલા આ ધોરણ ઉપરથી પણ નિશ્ચિત થાય છે કે, પોતાના કુળના સહયોને આર્થિક લાલ કરી આપવા માટે, એમણે આ બ્યવસ્થા પ્રવત્તાવેલી નથી.

એ કહેતા કે, સંપ્રદાયના ધર્મઅર્થ એટલે દેવધર્માદ્યમ કામ માટે કે દ્રવ્ય આવે તેનો વહીવટ કરવા માટે, અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સંપ્રદાયના નહિ પણ ભારતદેશના એ વિલાગ કરેલા છે. એમણે દેશ-વિલાગના લેખમાં લગવાન શ્રીનિરનારાયણે પાતે કરવાની હોય છે. દેશવિલાગના લેણમાં લગવાન શ્રીનિરનારાયણે આવેલા સમજાવેલા આ ધોરણ ઉપરથી પણ નિશ્ચિત થાય છે કે, પોતાના કુળના સહયોને આર્થિક લાલ કરી આપવા માટે, એમણે આ બ્યવસ્થા પ્રવત્તાવેલી નથી.

તેમાં આવેલા વડતાલમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણહેવની અધિકાતા દેવ તરીકે, પ્રતિથા કરેલી હેઠાથી, શ્રીલક્ષ્મીનારાયણહેવનો દેશ થાને વડતાલહેશ એવાં નામો આપેલાં છે. જે તે પ્રદેશમાં જે ધર્માર્થ દ્રવ્ય આવે તેનો વડીલાટ કરવા માટે એમણે ચોતે એ આચાર્યોની, કેરલાક સિદ્ધાંતો હાખવીને, નિશુળિં કરેલી છે. આશ્રિતો, બન્ને આચાર્યોનું લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સાથે એકય નણે અને સમજે, એ માટે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે એમને પોતાના પુત્રપદે સ્થાપેલા છે.

તેઓ ભારપૂર્વક કહેતા કે, બન્ને વિલાગમાં ધર્માર્થ દ્રવ્યનો વહીવટ જુહો છે. પણ એ નિવાય, મંત્ર હીક્ષા, મંહિર, દેવ, દેવસેવા-રીતિ, શાસ્ત્ર, આશ્રિતોની જીવનરીતિ, નત ઉત્સવ, ધ્યાન લજ્જન, નામ સંકીર્તન અને સુદ્ધિનું ધૈય-બદ્ધ એક સરખું છે. ઉત્તર વિલાગ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણહેવનો દેશ કહેવાય છે પણ ત્યાં ધ્યાન લજ્જન રમરણ અને નામસંકીર્તન લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનું જ થાય છે. દક્ષિણ વિલાગ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણહેવનો દેશ કહેવાય છે, પણ ત્યાં ધ્યાન, લજ્જનરમરણ અને નામ સંકીર્તન લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનું જ થાય છે, બન્ને વિલાગમાં આશ્રિતોની સુદ્ધિનું ધૈય એકજ છે; બન્ને વિલાગમાં સંપ્રદાયનાં સુખ્ય પ્રમાણું શાસ્ત્ર-શિક્ષાપત્રી, વચ્ચાનામૃત, સત્ત્વાંગિજીવન અને લક્તાચિત્તમણિ-જીની જ કથા દોજ વંચાય છે. જો બન્ને વિલાગો જુદા હોય તો, આ ખદું જુહું હેઠાં જોઈએ. થોડા પ્રાદેશિક ફેરફારો સિવાય, સંપ્રદાયના બન્નને વિલાગોના આશ્રિતોની જીવનરીતિ પણ એક સરખી જ છે. તાત્પર્ય કે, સંપ્રદાય એ વિલાગમાં વહેંચાવેલા નથી, પણ એના ધર્માર્થ દ્રવ્યનો વડીલાટ જુહો રામતામાં આવેલો છે, કે જેથી, અર્થાત્ અનર્થને કેદ અવકાશ ન મળો. આ સુદ્ધાની વાત, હ્યાણુંશી પોતાના શિથયમંડળને ગણશ્રૂયીમાં જ ઘૂંઠીને પાતા હતા.

ઉમરેઠ, દેશવિલાગના દેખણી સરહદરેખા પ્રમાણે, દક્ષિણ વિલાગ, એટલે વડતાલહેશમાં આવેલું છે. એટલે એ દેખમાં લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે કરેલી આજા પ્રમાણે, હ્યાણુંશી નભેરો અને ધર્મદ્વાય અંશ વડતાલ વિલાગમાં આપતા હતા. પણ, બન્ને વિલાગમાં જ્યાં જ્યાં અને જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે એ ધથાશક્તિ, એક સરખા પ્રેમ અને ભાવથી, નિઃસ્કોચ મને, સેવા કરતા હતા. એ હર પૂર્ણભાયે અને સત-

ઉત્સવેના હિવસોમાં જેમ વડતાલ દર્શનાર્થી જતા, તેમ દર મહિનાની ચુહ વીજના હિવસે, કે તિથિ શ્રીનિરનારાયણબુટેવનો પ્રતિષ્ઠાદિન છે એ હિવસે, અમદાવાદ પણ દર્શનાર્થી જતા હતા. એ જુદાંજુદાં તીવ્યોમાં વિચરણ કરવા જતા ત્યારે, અમદાવાદ અને વડતાલ, બન્ને રથોન દર્શન કરીને પછીજ દેર પાછા ઇસ્તા.

અને વિલાગના આચાર્ય શ્રી મહારાજ સાથે, દ્વારુશ્રીએ ઘણ્ણા સારા સંભાળો જાળાયા હતા. એ સંભાળો અંગત કહી શકાય એવા હતા છતાં, આચાર્યપદ અને આચાર્યશ્રી મહારાજનું માન, પ્રતિષ્ઠા, મર્યાદા અને ગૌરવ સચ્ચવાય એ રીતેજ વર્તવાની એ હ મેશાં કણાલુ રાગતા હતા. આચાર્યશ્રી મહારાજ જ્યારે જ્યારે કોઈ પ્રક્રિયા અંગે પૂર્ણ ત્યારે, આચાર્યપદ આચાર્યશ્રી મહારાજ અને સંપ્રદાયનું ગૌરવ અને હિત જગ્યાવાય અને વૃદ્ધ પામે, એવીજ સલાહ એ આપતા હતા. સલાહ સાચી જ આપતા અને તે નીડરીંત આપતા, પણ આચાર્યપહની અહૃત સાચવીને આપતા. એ સલાહ પણ અગવાન શ્રીનિવાભિનારાયણે પેંટે “ધર્મકુળના સન્ધો ભોળા છે, એરૂં એમને કોઈ અવળા માર્ગે દોરી ન જય તે માટે, સંપ્રદાયનું હિત અને ગૌરવ સચ્ચવાય એવી સાચી સલાહ, સંપ્રદાયનિષ્ઠ અને પ્રમાણિક આશ્રિતાએ આપવી” એવા શાખાઓ ઉન્યારેલા હેવાથી જ આપતા. પોતાની સલાહના સ્વીકાર કરવામાં આવે ત્યારે એ કુલાઈ જતા નહિ; તેજ પ્રમાણે, તેની અવગણના કરવામાં આવે ત્યારે, શુદ્ધે પણ થતા નહિ. એ આચાર્યશ્રીના દર્શનાર્થી જથ્ય, પછી કોઈ કામ માટે આચાર્યશ્રી મહારાજે પોતે જોડાયા હોય તે પણ, આતી હુણે કહી જતા નહિ; કુલહાર અને કણકાહિ ભેટ તરીકે અર્પણ કરવા માટે અચૂક સાથે લઈ જતા. આચાર્યશ્રી સાથે સંભાળો અંગત જેવા હેવા છતાં, એ એમની સાથે સમાન કે સરાખા આસને કઢી એસતા નહિ. હ મેશાં શિષ્યભાવે, અદભૂતી સન્મુખ જ ગેસતા. વડતાલ વિલાગમાં ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી અગવત્પ્રસાદલુ મહારાજ, ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી વિહારીલાલલુ મહારાજ, ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી લદ્દમીપ્રસાદલુ મહારાજ, ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી શ્રીપ્રતિપ્રસાદલુ મહારાજ, ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદલુ મહારાજ અને અમદાવાદ વિલાગમાં ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી વાસુદેવપ્રસાદલુ મહારાજ અને ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી દેવેન્દ્રપ્રસાદલુ મહારાજના પ્રત્યક્ષ ચેગ અને

સંબંધમાં એ અવેદા હતા. ધ.કુ. આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાહનુ
મહારાજ, દ્વારુશ્રી જ્યારે સલામાં આવે ત્યારે ખાસ ગાલીચો નંભાવતા
અને તેના ઉપર એસવાની એમને આજ્ઞા કરતા. એમને એવી રીતે
એસવું ગમતું નહિ પણ ત્યારે, મૃત્યુ સંકોચ અનુભવીને, આચાર્યશ્રીની
આજા એ રિટેમાન્ય કરતા. પણ કેટલીક વખત, પછી ઇથર વિનંતી
કરીને, સલામાં પોતાના માટે ગાલીચો નંભાવવાની પ્રથા એમણે બંધ
કરાવી હતી.

રંપ્રદાયના આચાર્યશ્રી આશ્રમધર્મ ગૃહસ્થ છે; એટલે, ગૃહસ્થાશ્રમીના
ધર્મ પ્રમાણે, એમને ત્યાં જ્યારે ગુલાબુલ પ્રસંગે આવે ત્યારે દ્વારુશ્રી
અચૂક હુઅર રહેતા અને યથાશક્તિ સેવા કરતા. કોઈની એટી વાત
સાંભળીને, આચાર્યશ્રી મહારાજ કોઈ વગત એમના ઉપર ચિહ્નાય તો
પણ એ એંદું લગાડીને સામા શુદ્ધસે થતા નહીં, પણ પોતાના માટે કહેલી
એટી વાત હું કરી, સાચી હુકીકન ખૂબ વિનયપૂર્વક રજૂ કરતા. અન્ને
વિભાગના કોઈ પણ આચાર્યશ્રી મહારાજ માટે નિંદા તો શું, પણ અધ-
દિત શાષ્ટ સરખોય એમણે કરી ઉંચારેલો નથી, કોઈ નો એમની
હાજરીમાં આચાર્યપદ અથવા આચાર્યશ્રી મહારાજ માટે ગમેતેમ
શોલવાનો પ્રયત્ન કરે તો, તેને ધર્મકારીને નહિ પણ સમજાવીને એવો
પ્રયત્ન કરવાની પ્રવૃત્તિથી હું કરતા.

આચાર્યપદ અને ભગવાનના આજાનું એ કેવું માહાત્મ્ય અને ગૌરવ
સમજતા હતા એના એક એ દાખલા અતે નોંધવા અસ્થાને નહિ લેખાય.
ધ.કુ. આચાર્યશ્રી લક્ષ્મીપ્રસાહનુ મહારાજને સત્સંગ મહાસભાએ ઈ.સ.
૧૯૭૮ના માર્ચમાં પહુંચા કરવાને. ઠાંચ કર્યો ત્યારે, એમણે એકલાએ
વિરોધ જનહેર કર્યો હતો. એમની વાત સશાક છે અને સંપ્રદાયની
પ્રથાલિકાને શેખાા અને ગૌરવ આપે એવી છે એવો. રવીકાર કરીને, પછી
સત્સંગ મહાસભાએ આચાર્યશ્રી મહારાજને પહુંચા કરવાને બહદરે, એ
સ્વેચ્છાએ ગાદીત્યાગ કરે એવો માર્ગ અભયાર કર્યો હતો.

અનુગામી આચાર્યની નિયુક્તિ કરવાનો અધિકાર, ભગવાન
શ્રીસ્વામિનારથણે દેશવિભાગના લેખદાર એકમાત્ર ગાદીસ્થ આચાર્યને
આપેલો છે. ગાદીસ્થ આચાર્યે પણ એ અધિકાર સ્વેચ્છા પ્રમાણે એકલાએ -

સ્વતંત્રરીતે ન વાપરતાં, સંપ્રદાયનિષ્ઠ અને પ્રમાણિક ત્યાગી અને ગૃહસ્થ આશ્રિતોની લેખી સંમતિ મેળવીને વાપરવો જોઈએ, એવી સ્પષ્ટતા પણ લેખમાં કરેલી છે.

આ સ્પષ્ટ આદેશ વિચુદ્ધ, જ્યારે સત્તસંગ મહાસભાએ પોતે થધને પાંડેશી શ્રીપતિપ્રસાદજી મથુરાપ્રસાદજીની ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી લક્ષ્મીપ્રસાદજીની જયાએ ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી મહારાજ તરીકે નિયુક્તિ કરી ત્યારે, એમણે એકલાએજ વિરોધ ડાર્યો હતો. એમણે સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે, એમના વિરોધ આચાર્યશ્રીને નીમાતી વ્યક્તિ માટે નથી, પણ સત્તસંગ મહાસભા લગવાને કે સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરેલું છે તે વિચુદ્ધ વર્તન કરે છે તે સામે છે. પણ, એ પ્રસંગ બન્યો ત્યારે ગાદીન્ય આચાર્ય કોઈ ન હતું, એટલે એમણે કરેલો વિરોધ આચાર્ય રામીને વ્યવર્સથા કરવી હોતી તો પણ થધ શકે તેવી ન હતી; એટલે, એમના વિરોધને ત્યારે અમલ થધ શક્યો ન હતો. પણ વધોં પછી પાછળથી જ્યારે ગોઠની અદાલતે અને લખની હાઇકોર્ટે એ મુદ્દા ઉપર એમના વિરોધને વ્યાજથી કરાવે એવો ચુકાતો આપ્યો ત્યારે સંખાંધકતાં સર્વને એમના વિરોધ પાછળ રહેલી હીધર્દિષિનો ખ્યાલ આય્યો હતો. ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી શ્રીપતિપ્રસાદજી મહારાજને આચાર્યશ્રી એસાડતાં પહેલાં, સત્તસંગ મહાસભાએ “મહાસભાની લેખી સંમતિ વિના, એ અનુગામીની નિયુક્તિ કર્યો નહિ અને મહાસભા કહેશે તે પ્રમાણે જ વર્તશે” એવો એક કરાર તા. ૨૪-૩ ૧૯૦૮ ના દાન લગાવી લીધો હતો, એનો વિરોધ પણ એમણે એકલાએજ કર્યો હતો. દેશ વિલાગના લેખના આહેશો વિચુદ્ધ આવો કરાર લગાવી લેવા માટે મુખ્યમની હાઇકોર્ટે મહાસભાની સખત ટીકા કરી ત્યારે, એમના વિરોધના વ્યાજથીપણાનો સીએ સ્વીકાર કર્યો હતો. આમ, એમની દિશિયે, સંપ્રદાયમાં આચાર્યશ્રી અને આચાર્યશ્રી મહારાજ, એમનું સ્થાન લગવત્યા, સ્વરૂપ અને સ્થાન પણી તરત જ ધીજું હતું.

વડતાલ, ગઢા, અમહાવહંગાંધ મહિરોમાં નિજમંહિર, એટલે જે શિખરથંધ ઝોરડીમાં લગવત્યાતિમાણો સ્થાપિત થયેલી હોય તે લાગના ઉભરાની અંદર, વારાવળા પૂજારી પ્રકાયારી અને ધીયેલાં વલો પહેરિને પ્રસંગ માટે ખાસ આવેદા હોય તો ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી મહારાજ — એ એ સિવાય, અન્યને ધ.ધુ. પણ પ્રવેશ મળતો નથી. પણ, આચાર્યશ્રી

મહારાજ અને વારાવળા પૂજારી પ્રધાચારી દ્વારા શિલાભાગ સુધી પ્રવેશ કરવાની છૂટ આપતા. તા. ૬-૧-૧૯૪૩ અને ૨૫-૧૧-૧૯૪૭ના રેજ, વડાલમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદેવનો પ્રતિકોત્સવ હતો અને ધદ્યુ. આચાર્ય શ્રી આનંદમસાઈ મહારાજ ઉપરાની શિલા ઉપર આસન નામીને એસીને પૂજા કરતા હતા ત્યારે, આજુમાં ખીજુ આસન નામાવીને દ્વારા પણ આચહુ કરીને પૂજા કરવા એસાડ્યા હતા. તા. ૬-૧-૧૯૪૮ના રેજ, ગઢામાં શ્રીધનશ્યામ મહારાજની મૂર્તિપ્રતિકા થઈ ત્યારે, તા. ૪-૨-૧૯૪૮ના રેજ, ગઢામાં શ્રીધનશ્યામ મહારાજની મૂર્તિપ્રતિકા કરવામાં આવી ત્યારે, સં. ૧૯૮૮ના દેશાય સુદ રના રેજ, કારીયાએંભાં શ્રીધનશ્યામ મહારાજની મૂર્તિપ્રતિકા થઈ ત્યારે, તા. ૧૦-૩-૪૮ના રેજ કારીયાએંભાં શ્રીધનશ્યામ મહારાજની મૂર્તિપ્રતિકા થઈ ત્યારે, તા. ૧૦-૧૦-૪૮ના રેજ સારંગપુરમાં શતવાર્ષિક પાટોત્સવ જીજવામાં આવ્યો ત્યારે, વળેરે પ્રસંગેએ આચાર્ય શ્રી મહારાજના આચેહભર્યા આમંગળો અને અંગતપત્રોને વશ થઈને, દ્વારા હાજરી આપી હતી; અને ઉત્સવમાં આચાર્ય શ્રી મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે આગળ પડતા ભાગ લીધા હતો અને ધ્યાશક્તિ સેવા કરી હતી.

વડાલ તેમજ અમદાવાદમાં જયારે જયારે આચાર્ય શ્રી મહારાજનો જન્માત્સવ હોય, યા એવો ડોઈ બીજો પ્રસંગ હોય, ત્યારે દ્વારા શ્રીનિષ્ઠાની આસ આમંગળું આપીને ઓલાવવામાં આવતા ત્યારે, એ ભાવપૂર્વક એ પ્રસંગેભાં ભાગ પણ કેતા હતા. વડાલ અથવા અમદાવાદ મહિરમાં યા બીજી કેદી પણ રથણી અમલહાર, ન્યાયમૂર્તિચ્છા, કલેકટરો, ગવર્નરો, વળેરે દર્શનાર્થી આવે ત્યારે, દ્વારા શ્રીનિષ્ઠાની આચહુ કરીને ખાસ ઓલાવવામાં આવતા હતા. જેની સાથે હિંદી ભાષામાં વાત થઈ શકે તેમ હોય, જેની સાથે હિંદી ભાષામાં દ્વારા પાતે, અને જેની સાથે અંગેજુમાં વાન કરવાની જરૂર હોય ત્યા ગોતાના ડોઈ વિદ્યાસુધિય ડાં પુરુષવાલ ડાં કેશવલાલ ભટું-એમની મારદૂતે વાત કરાવતા. સંપ્રદાયની પ્રખુલિકા એ ત્યારે એવી સુદરરીતે સમજવતા કે આવતાર પુરુષ સ્વભુશીથી સમજુવિચારીને જ એ પ્રમાણે વર્તન કરતા. જેનું જેવું સંમાન અને સત્કાર કરવો ઘટે તે પ્રમાણે સત્કાર અને સંમાન આચાર્ય શ્રી મહારાજ અને મુખ્ય

કોણરીને વિનંતી કરીને દ્વાળુંશી અચૂક કરાવતા. દર્શિનાર્થે આવનાર પુરુષો દ્વાળુંશીના સૌભ્ય, રાત્રચયધાન અને પ્રતિલાશાળી વ્યક્તિત્વથી અને પરખદ્વાર પરમેશ્વર લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુના પ્રત્યક્ષસ્વરૂપની ઉત્તમ નિવિકિદ્વારા નિષ્ઠાથી ગ્રૂપ પ્રલાવિત થતા હતા. શાસનકર્તા, રાજકૃતાઓ અને રાજભૂતુંપાં સાથે વિવાહમાંન ઉત્ત્રવાની શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞાનું એ ચીવટપૂર્વક પાલન કરતા. એરૂં એમની વાત સૌ કોઈ ગ્રૂપ શાંતિથી અને ધીરજથી પણ અપૂર્વ માન દાખવીને સાંસણતા.

સંપ્રદાયના આચાર્યશ્રીની કુદુરીતિમાં, સંપ્રદાયની દિલિએ એમાં દેખ કહી શકાય એવું જાણ્ય ત્યારે, એવું ખરેખર છે કે કેમ એની એ પોતે ખાત્રી કરતા; અને ખરેખર દેખ છોય તો, જે ત્યારી યા પાર્થ ઉપર આચાર્યશ્રી મહારાજને વધારે છેના છોય તેની મારદૃતે, પોતાનો અલિપ્રાય એ આચાર્યશ્રીને પંહંચાડના અને દેખ દૂર કરવા વિનંતી કરતા. માત્ર સંપ્રદાયના આચાર્યશ્રી મહારાજ માટે જ નહીં, પણ ધર્મદેવના કુળના સર્વો માટે પણ એમના મનમાં આદર પ્રેમ અને પૂજયભાવ વર્તતાં હતાં. દ્વારામ દાઢાએ ધર્મદેવના પરિવારની કારબારી તરીકે જે સેવા કરી હતી, એ ગુણું એમનામાં પણ જિતરી આજ્યો હતે. પાંડેશ્રી રાધારમણુપ્રસાદ, વડાલા દેશના આચાર્યાખાહ માટે વંચા સુધી અહાલનોનાં પગથિયાં ચઢ્યા જિતર્યા હતાં; પણ, એ જે દ્વાળુંશીને મળવા આવે તો પ્રેમ અને આદરથી તેમને આપડારતા. તા. ૧૦-૨-૪૮ના રેઝ, પાંડેશ્રી રાધારમણુપ્રસાદ દ્વાળુંશીને ઉમરેઠ મળવા માટે જ સ આંદ્યા હતા; બીજુ એક વખત પણ તે દ્વાળુંશીને મજ્યા હતા. અને વળતે, દ્વાળુંશીએ એમને લાલથી સંતક.ર કર્યો રતો-જો કે એ નાથે જ લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે દેશવિલાઙ્મના કેખમાં દાખવેલ. ફેરણેનેજ અનુસરવાનો એમને આચહુ પણ કર્યો હતો. પાંડેશ્રી કુળવિલારીપ્રસાહણ, જે ધ.ધુ. આચાર્યશ્રી શ્રીપતિપ્રસાહણ મહારાજના સગાભાઈ થાય છે અને વડાલના આચાર્યાખાહ માટે ધર્મદેવના કુળના જેવણું પુરુષોને જોતાવવામાં આંદ્યા હતાં તેમાંના એ એક હતા, માંદા થયા ત્યારે એમની અખર જેવા દ્વાળુંશી પાસ વઢવાણું ગયા હતાં; અને એમનું દેહાવસાન થયું ત્યારે તા. ૨૧-૨. પરના રેઝ શોક દર્શાવવા પણ વઢવાણું ગયા હતા.

અમહાવાહમાં હરિજન મંહિર પ્રવેશની ચળવળ શરૂ થઈ અને

હરિજનોએ સમૂહમાં મંહિરમાં પ્રવેશ કરવાનો કાર્યક્રમ નક્કી કર્યો ત્યારે, ધ.કુ. આચાર્ય શ્રી હેન્રેન્સ પ્રસાદજી મહારાજના અત્યારે લરેલા પત્રને માન આપીને, હ્યાળુશ્રી અમહાવાહ ગયા હતા. જોકે રાજકૃતાએ સાથે આવી બાળતમાં ધર્મખુમાં જોતરખું ચોથ્ય ન કહેવાય, એવો અલિપ્રાય ધ.કુ. આચાર્ય શ્રી મહારાજ ઉભરુ વ્યક્ત કર્યો હતો. છતાં, અદાલતમાં દાવો હાખલ કરીને મનાઈડુકમ મેળવવામાં એમણું ત્યારે અંગત રલ લીધો હતો; એ મનાઈ દુકમ કાયમ રહે એ માટે આપીલ અદાલતમાં પણ એમણે હાજરી આપી હતી. પણ, એ પણ મંહિર તરફે જોખા રહેલા વડીલાએ મનસ્થી હડીલો-એ હડીલો સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો અને પ્રથ્યા-લિકાણોને વિપરીત અન્યર કરે તેવાં હતી-કરવાનું શરૂ કર્યો ત્યારે, એ ધાર્યા નારાજ થઈ ગયા હતા. એ કહેતા કે, જ્યાં ચુંચી લડનારના પણે ધર્મ અને ઈશ્વર હોય છે ત્યાં ચુંચી જ એને વિજય થાય છે. એ ભારપૂર્વક કહેતા કે, જ્યાં ચુંચી લડનારની ગુલ અને પગ, અગવાન શ્રીદ્વામિ-નારાયણે આકેદી ધર્મમયાદાની અંદર હોય છે ત્યાં ચુંચી, જગતમાં કેદથી એનો વાળ વાડો કરી શકતો નથી.

હ્યાળુશ્રી અતિ નાભાવે કહેતા કે, સુસુધુઓને-ખાસકરીને અંગે અંગે લખેલા અને લખુના સુસુધુઓને સાસગ કરાવવાની પોતામાં કે શક્તિ આવેલી છે તે અગવાને પોતાના પુત્ર ધ.કુ. આચાર્ય શ્રી વિહારીલાલજ મહારાજ માર્ફતેજ પ્રેરેલી છે.

રાનકણ્ણિકા

માન્ય ભૂમદ્દીપી રોગ ટાળવાના હેતુથી, અજ ઔષધ તરીકે લેવાથી પોષણ અને ચુંખ મળે છે. આહ્વાર શુદ્ધ અને સાત્રિક હોય, તે સાથેજ તંત્ર સપ્રમાણ અને મિત હાવો નેથિએ.

૨૨૨ જગતમાં જેને અગવાનના દઠ આશરાતું બળ છે, તેજ નિર્બિય અને છે.

૫૩. દ્વારુશી અને સંપ્રદાયના અન્ય આંશિકતો

“દ્વારુશી સંપ્રદાયના ત્યાગીઓ માટે સારો અલિપ્રાય ધરાવતા ન હતા અને એમના મનમાં એ વર્ગના સંખ્યો માટે આહરભાવ અને “પૂજયદિષ્ટ ન હતાં અથવા ઓછાં હતાં,” એનું કેટલાક વોકે માને મનાવે છે, એ માન્યતા ધરમૂળ જોઈ રહેલું હતું. સાચી વાત તો એ છે કે, તેઓ સાધુ માત્ર માટે સારો આહરભાવ ધરાવતા હતા; અને તેમાં સંપ્રદાયના સાધુઓ—અધ્યાત્મારીઓ અને પાણીં માટે તો એમના અંતરમાં સવિશેષ આહરભાવ અને પૂજયદિષ્ટ વર્તતાં હતાં. એ કહેતા કે, લેણે હેઠળેના સ બંધાનો ત્યાગ કરીને અંતરના આહરધી, ભગવાન શ્રીદ્વામિનારાયણનો આશ્રય કરેલો છે અને એમના નામની ભગવાંવાઙ્મણી ચૂંદી પહેરી છે, એના કેવો ભાગ્યશાળી પુરુષ જગતમાં બીજે કોણું હોઈ શકે? એ ભારપૂર ક કહેતા કે, સંતનો સુરેણ ન હોય તો, પરથ્રષ્ટ પુરુષોત્તમનારાયણ પદમે જીવા હોય તો પણ એણાખાતા નથી. યાદવોને સંતનો યોગ હોત તો, યાહવાસ્થાનો પ્રસંગ જ ન જનત. શ્રુત્યાખીમાત્ર માટે, સંત કેવો પરમહિતકારી પુરુષ જગતમાં બીજો કોઈક નથી, માણુસ માન આપે યા અપમાન કરે, લિકા આપે યા અપશાખ ગોકે, પ્રેમ દાખાવે યા તિરસ્કાર કરે છતાં, એક માત્ર સંતજ જનની ભાડીક માણુસના તન અને મન જનનેની સંલાણ રાખે છે અને માણુસનો આદોક અને પરદોક ઘને સુધારે છે. સંતનો વાવો મહિમા એમના અંતરમાં સહી વર્તતો હતો.

એ કહેતા કે, પરથ્રષ્ટ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીદ્વામિનારાયણ, જે સર્વથી રૂતાં ન છે, સર્વથી સમર્થ છે, સર્વકર્તાના કર્તા છે, એ સર્વનિયા-મકોના નિયામક છે અને સર્વૈધર છે તે પોતે, દંતો આવે ત્યારે સામા વેવા જતા હતા, સંતોને બાથમાં લઈને અતિપ્રેમથી લેટતા હતા અને આશ્રા

કરી કરીને અતિ પ્રેમથી જમાડતા હતા ત્યારે, એમના આગ્રિતોએ તો સંતનું માહાત્મ્ય સવિશેષ સમજાનું જોઈએ. હ્યાજુશ્રી સંપ્રદાયના સંતોનું માહાત્મ્ય સારીરીટે સમજતા હતા. એટલેજ જ્યારે, સ્ન્તામાં સંતો મળી જાય ત્યારે અહણ અને મર્યાદાથી ઉલા રહીને અતિ પ્રેમથી હૃથ જોઈને એ તેમને જય શ્રીસ્વામિનારાયણ કહી વાંદન કરતા હતા. પોતે એઠા હોય અને સંતો આવે તો, તો આ થઈને એમને આવકારતા અને થોચ્ય આસને એસાડતા અને પછીજ પોતે જેસતા હતા. પૂર્ણિમા, સમૈયો તે વત ઉત્સવોના પ્રચારો એ વડતાલા આવે ત્યારે સૌથી પહેલું કામ એ હૃષ આરાધ્યદેવ લગ્નવાન શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદેવનાં દર્શન કરવાનું કરતા અને એ પછી, બીજું કામ સાધુ વ્યક્તાદીઓની ધર્મ શાળામાં જઈને, આસને આસને ફરીને, સંતોને પગે લાગવાનું કરતા હતા. નંતરંદનાના એ કાર્ય-કર્મમાં પોતાના શિષ્યોને પણ એ હુંમેશાં સાથે રાખતા હતા, કે જેથી એમના ઉપર એના શુભ સંકાર પડે. સંપ્રદાયમાં પહેલી સેવા અદિદ્યત થથાશક્તિ એ હૃષ ઉપાસ્યદેવની કરતા અને બીજુ સેવા આચાર્યશ્રી મહારાજ અને સંતોની કરતા. વૃદ્ધ, માંડા અને અશકૃત સંતની સેવા તો એ આમજન માઝક કરતા.

કોઈ સંત માટે હ્યાજુશ્રીએ અધિકિત સંક્રમ કર્યો હોય, કે અયોધ્ય શાષ્ટ જોવા હોય, એવું કરી બનનું નથી. નંતરની નિદા એ કહી કરતા નહિ કે સાંભળતા નહિ. એમની હુંજરીમાં, ગમે તેવો મોટો માણુસ હોય તો પણ કોઈ સંત માટે અવગા શાખા ઉચ્ચારે તો, એ કહી સાંઘી લેતા નહિ. છતાં, એ સંતો સાથે અતિ નજુકમાં જઈને લગતા નહિ કે પોતાના કોઈ શિષ્યને એવી રીતે લગવા દેતા નહિ, એ હૃકીકિત ખરી છે. પણ, એનો જો કોઈ અવગા અર્થ કરતું હોય તો, તે એક ગંભીર લૂલ છે. એ કહેતા કે, ઠંડી લાગે ત્યારે માણુસે અભિનન્તું સેવન અને યોગ અવશ્ય કરવો જોઈએ, પણ એ યોગ વિવેકાર્થક કરવો જોઈએ. જો ઠંડી હુર કરવા માટે, એ અભિ ઉપર પગ મૂકે યા અભિનન્તે હૃથમાં લે તો, એની ઠંડી તો હુર ન થાય પણ જીવનું એના હૃથ પગ હાજે. તેમ, નંત સાથે અતિ નજુક જઈને લગવાથી, માણુસ એમની નિત્ય ડિયાઓ ગુચ્છે છે અને એમાંથી એમની સાથે સરમાપણુંનો લાવ પેઢા થાય છે; અને પરિણામે એમની અવજા કરતો અને અવગુણું લેતો થાય છે. એ કહેતા કે, સંતોમાં ગ્રબુ વર્ગ હોય

છે: (૧) પહેલો વર્ગ દર્શાન, વંદન અને પૂજન કરવા જેવા સંતોનો છે. નાના મોટા ખધા સંતો આ વર્ગમાં આવે છે. (૨) બીજી વર્ગમાં જે સેવન કરવા જેવા હોય, એવા સંતો અ.વે છે. પહેલા વર્ગના પ્રમાણુમાં આ વર્ગની સા જ્યા હેઠીતી રીતે જ આણી હોય છે. અને (૩) તૃજીને વર્ગ જેમની યાંતે એસીને સમાગમ કરવા જેવા હોય એવા સંતોનો છે. આ વર્ગમાં આંગળીના વેઠ ગણી શકાય એટલીજ સાંઘયા હોય. ભગવાનની લક્ષિત કરવા માટે પોતાનું અંગ કથા પ્રકારનું છે એ મુગુજુઅશ્રિતે પહેલાં ઓળખવું જોઈએ; અને પછી એ અંગની પુછિ કરે એવા જ સંતોને સમાગમ કરવો જોઈએ; અને બીજા સર્વ સંતોને દર્શાનીય, વંદનીય અને પૂજનીય માનવા જોઈએ. સત્યાંગી અને અતુલવી સત્પુરુષોએ આ સત્ય હાખવેલું છે. તેથી, એ જ્યારે ધર્મશાળામાં સંતોની વંદના કરવા જતા ત્યારે કોઈના આસને પેસતા નહિ. સમાગમ કરવા ચોણ્ય જેમને માનવામાં આવ્યા હોય, એમનાજ આસને એ અમૃત સમય પેસતા હતા. એ કહેતા કે, સભામંડપમાં જાત કથા કરતા હોય અથવા શાનવાર્તા કરતા હોય ત્યારે તે અવશ્ય સાંભળવી, પણ જેમના આસને જઈને કથાવાતાં સાંભળવી ઘટે, એવી વ્યક્તિનો તો ગણુનીની અને પરંહળીનીજ હોવી જોઈએ. ગમે ત્યારે આસને જઈને કથાવાતાં સાંભળવામાં સંતની અને તેમની સાથે રહેનારાંગોની રંધણી કરણી અને ડિયા તરફ દસ્તિ જાયાને અને તેમાંથી પોતાના અવગણ્યંડા સ્વભાવના કારણે, માણસ ગુણું નહિ પણ અવશુષુજ થબણું કરે છે, એ મોટો અય રહેલો છે. એ કહેતા કે, સત્યાંગ કરવા કરાવવા માટે મને ખગ, ખુદિ અને શક્તિ નેવાં ધ.ધુ. આચાય શ્રી વિહારીલાલજ મહારાજે પ્રેરેલાં એ તેવાં જ, સ.ગુ. સ્વામી આગમુદ્રા-દાસજી, સ.ગુ.અ. નિષ્કામાનંદજી, સ.ગુ. પુરાણી રધુવીચરખબુદ્ધાસજી વગેરેએ પણ પ્રેરેલાં છે.

એ સંતોની સેવા અવશ્ય કરતા; પણ, એ સેવા એવી રીતે કરતા કે, જેથી એમને કે એમની સાથે રહેનારા અન્યને ત્યાગીના ધર્મમાણી ચલિત થવાનો અવકાશ ન સાંપડે કે ન જાએ. કોઈ સાત માંઢા હોય તો, હવા માટે ચા ઈણ ઈણાહિ માટે, એ એમને કદી રોકડા પૈસા આપતા નહિ; પણ પોતે ડૉકેટરની સૂચના પ્રમાણે હવાએ અને ઈણૈણાહિ તરતજ વિનાસ કેચે મંગાવી આપતા. એક વખત, હયાળુંશ્રીના શિષ્યવર્ગના એ સફરો દર્શાન

કરતા કરતા સભામંડપમાં અધ્યાત્મા, ત્યાં એમને એક સંત મહિયા, બહારં
ગામ રહેતા ખીંચ એક સંતને પત્ર લખવો છે, અમ કહીને એમણે એક
પોસ્ટાફરના પૈસા માણ્યા. માગણીતો એકજ આનાની હતી, પણ
પેલાભાઈને એમને એક આનો રોકડોન આપ્યો; પણ, ગજવાસાં પોસ્ટાફર
પડ્યું હતું તે એ હાથમાં લઈને સાહર સંત સામે ધર્યું અને કહ્યું, “લાંબા,
ચ્વાની! ન્યાં કાગળ લખવો હોય ત્યાં હું લાભી આપું અને પછી એ પત્ર
દ્વારાલમાં નાણી આણું.” સંત સંત્વર્ય એ લાઈના મુણ સામુદ્રીલાર લેઈ
રહ્યા અને પછી પૂછ્યું, “તમે નાથ જુભાઈના મંઠળના છો?” પેલાભાઈને
હાથ લેડીને હું કહ્યું. સંત એ ભાઈ ઉપર ગૃહય પ્રસન્ન થયા. એમણે કહ્યું,
“સ્વર્ધમ્ન” પાગવાની અને પગાવવાની આવી સારી રીત, ચીવટ અને
કાગળ સંપ્રેદ્ધાયમાં એક માત્ર નાથજુભાઈ અને એમના મંઠળના શિષ્યોમાં
જ જોવા મળ્યો છે. ખીંચે કોઈ હોત તો, મને રોકડા પૈસા આપી રીધા
હોત અને પોસ્ટાફર લંબા જવાની આગસના ડારણે, એમને ત્યાગીના
ધર્મ માંથી-દ્રવ્યના રૂપ્યા સરખેય ન કર્યો એ અમારો ધર્મ છે
તમારી, પતિત કરત. એમે અમારું ધર્મ માંથી પતિત ધર્યાં એ દોષ
એમને લાગે, પણ અમને વચ્ચિત કરે એવું હૃત્ય જે કરે તેને પણ દોષ
લાગે છે, એવું શાસ્ત્રો કહે છે. તમારી સમજઘૂ લેઈને મને ધર્યા
આનંદ થયો છે.” એ પણો, જેંબો કાગળ લાગ્યાયો અને એ લાઈ જતે
પત્ર દ્વારાલમાં નાણી આવ્ય. અને જતે જઈને સંતને તેની ખખર
કહી. ઉપર જણાવેલી ખાખન દ્રવ્યના પ્રમાણની દિષ્ટિએ ઘણી નજીવી છે,
પણ ધર્મપાલનાં દિષ્ટિએ ખૂબ મહત્વની ગણ્યાય હાંઠી છે. દ્વાર્યાશ્રી
સંતોને જમાડતા અને પૈસાતિયાં પણ ઓછાડતા. સંપ્રેદ્ધાયમાં વસ્ત નિમિત્ત
આઠ આના કે ડુપિયો રોકડો આપી દેવાની દ્વારિત પ્રદ્યા કેટદીક ડેકાણે આજે
પણ પ્રચલિત છે. વસ્ત ઓછાડાનાર સમજે છે કે, અજવાં પૈસિયુ દેવા
જતાં આઠ આના કે ડુપિયા કરતાં અનેક ગાણી વધારે કિમત આપવી પડે
છે, તેના બદ્દો માત્ર આઠ આના કે ડુપિયો આપતાં, ધાતિયું ઓછાડવાનું
સુધ્ય સાંપડે, એ સોનો ઘણેણે સંદતો અને લાલકારક કહેવાય! પણ, એ
ગણુંગી અને દિષ્ટિબિંદુ લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે ખાસ હેતુપૂર્વે ક
સ્થાપિત કરેલી ધર્મપણુલિકા વિરુદ્ધ છે; એટલે, પરિષ્વામે, ઉલયને
ઝાનિકારક જ નીવડે છે. દ્વાર્યાશ્રી માટે જે એટી માન્યતાઓ
અંધાયેલી હોવાનું શરૂઆતમાં જણાયું છે તે માટે, દ્વાર્યાશ્રીની લગવાનની

આજ્ઞા પ્રમાણેજ વર્ત્વાની આ નીતિરીતિ કારણુભૂત જાણાય છે. પાઠ શાળામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થી સાહુએને હ્યાગુણી પુણ્યકે: માટે રોકડા પૈસા કરી આપ્તા નહિ, પણ એ જે પુણ્યક માગે તે તરતજ મંગાવી આપ્તા.

હ્યાગુણી સભામાં જેસતા ત્યારે, ત્યારી વક્તાનું સંપૂર્ણ માન જણાવતા, વક્તા કે બીજા ત્યારી, સભામાં કંઈ વાત કરે અને તેમાં જણે અગણે કંઈ વિચિત્ર શાખા જોલી જવાય ત્યારે, એ ગ્રાંતિથી સાંલગી રહેતા. સભા પૂરી થયા પછી અને બીજા સભાજીનો ચાચ્યા જય એ પછી, એ શાખા સંપ્રેદ્ધાયના સિદ્ધાંતો અને ધર્મગ્રાણુલિકાથી કેરી રીતે વિરુદ્ધ છે, એ હકીકત આચાર દ્વારાને હાથ નેરીને વિનંતીદ્વારે નભાવાવે અને મતુર સ્વરે એ કહેતા અને પછી ક્રમા યાચના પણ કરતા હતા. સંપ્રેદ્ધાયના સિદ્ધાંતો અને ધર્મગ્રાણુલિકાયાના પોતે જોકલા જ જાતા છે અથવા સંપૂર્ણ જાતા છે અને બીજા કેંદ્ર પાસેથી કંઈ જાણવા શરીરવા નેચું પોતાને માટે શોષ રહેનું નથી, એનું એ કરી માનતા કે મનાપતા નહિ. એ ભારપૂર્વક વારવાર કહેતા કે, જાન અને તેમાં પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ નવૃપતું જાન અગાધ અને ગહન છે. માણુસ પોતાની અવધુદ્ધ અને શક્તિ પ્રમાણેજ, એમાં અવધ પ્રવેશ મેળવે છે પણ, એ નવૃપ અને એ નવૃપતું જાન અપાર અને અપાર જ રહે છે; અને છતાં નિય નવું ને નવું જ હોય છે. એટંદે, એ જાન ની નાનામાં નાના અગવદ્ધભક્ત પાસેથી પણ મેળવું જોઈએ, એમાં નાનપ મેરપણી વાત વરચે ન આવાની જોઈએ અને એમાં શરમ કે સંકોચ ન રાણવે જોઈએ.

વાતવાતમાં સંત-સંત વંચે સરખામણી કરવી, એ એમને કહી ગમતું નહિ. નાના અથવા નવા સંત હોય એમની આજ્ઞા ન માનવી, અથવા માનવામાં વિલંબ કરવો અને બીજા સંતની આજ્ઞા પહેલી અને તત્કાળ માનવી, એવી રીતે સંતો માટે નાનામાટા યા નવાજૂનાનો લેલભાવ એ ધરાવતા નહિ. અલખાસ, સંતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં યા દ્વિંદ્ધા સંતોષવાત્માં લગવાનની અને શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞાનો લંગ થતો નથી, એટલો વિવેક એ હું મેશાં જળવતા. પણ, જ્યારે સંપ્રેદ્ધાય અહારના સંતો સાથે સરખામણીનો પ્રક્રિયા પ્રસંગ આવે ત્યારે, એક હાથ છાતી

ઉપર અને ખીજે હાથ લાંબો કરીને ખૂબ નિડરતાથી એ કહેતા, “સંપ્રદાય બહારના ખીજ સંતો ભદ્રે ભારે મોટા જાણી હોય અને લોકોનાં ટોળેટોણાં એમની પાછળ વેલાં થઈને કરતાં હોય, પણ એ સંતો સંપ્રદાયના સંતોને તોવે ના આવે. પેલા સંતો પરેણ ભગવત્વદૃપની પરોક્ષ વાતો કરે છે, કથારે સંપ્રદાયના સંતોએ પચાતપર ભગવત્વદૃપનો પ્રત્યક્ષ આશ્રય કરેલો છે. પરોક્ષ ભગવત્વદૃપને પ્રત્યક્ષ સમજુને આશ્રય કરવો એના જેવું ખીજું જાન નથી, કે એના જેવી ખીજું અહિન નથી.”

દ્વારુશ્રી, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુના સ્વરૂપના ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય માટે જેવા આચહી હતા, ભગવાને આડેલી ધર્મમર્યાદાના નિયમોનું પાલન કરવા કરવા માટે જેવા આચહી હતા, તેવાજ આચહી સત્તસંગ અને સત્તસંગની પક્ષીય લાવનાના હતા. એ વારંવાર કહેતા કે, સત્તસંગ—સંપ્રદાય એક વિશાળ કુઠુંથ છે, એ કુઠુંખના વડા અને વડીલ આચાર્યશ્રી મહારાજ છે. એમનાં એ અગો છે—એક અંગ ત્યાગી આશ્રિતોઽપે છે અને ખીજું અંગ ગૃહસ્થ આશ્રિતો, જેમાં સ્વી આશ્રિતોનો સમાવેશ થાય છે, તે ઝેપે છે. જેમ માનવ શરીરમાં જુદાં જુદાં અગો છે તે જુદી જુદી કિયા કરે છે, પણ બધાં અગો શરીરના સંરક્ષણ અને સંવર્ધન માટેજ કિયા કરે છે; તેમ, સંપ્રદાયદ્વારી શરીરનું ત્યાગી આશ્રિતોઽપી અંગ અને ગૃહસ્થ આશ્રિતોઽપી અંગ જુદી જુદી કિયા કરે છે પણ, એ કિયા સંપ્રદાયના સંરક્ષણ અને સંવર્ધન માટેજ કરે છે, એમ નિશ્ચિત માનવું જોઈએ. સત્તસંગ—સંપ્રદાયદ્વારી શરીરનાં ગણું અંગો—આચાર્યશ્રી મહારાજ, ત્યાગીએં અને ગૃહસ્થ, સર્વેએ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુની દોર્વણી અને આજા પ્રમાણે કિયા કરતી ઘટે છે. એવી રીતે કિયા થાય છે ત્યારેજ, સત્તસંગ—સંપ્રદાયદ્વારી શરીર, સારું, સ્વસ્થ અને શીશાયમાન રહે છે. કપાળે કપાળે લિઙ્ગ લિઙ્ગ ભતિ એ ન્યાયે, સંપ્રદાયના પચરંગી આશ્રિતોની જાત લિઙ્ગ રૂચિ, ભતિ અને શક્તિ હોય અને એમ હોલું એ સ્વાસ્થાવિક છે. પણ, જેમ વ્યક્તિ કરતાં સમાજ મોટો છે અને સમાજ કરતાં દેશ મોટો છે, એવું લોકવ્યવહાર, અને રાજકારણમાં સુદ્ધ રીતે મનાય છે તેમ, આશ્રિત વ્યક્તિ કરતાં સત્તસંગ—સંપ્રદાય મોટો છે અને સત્તસંગ—સંપ્રદાય કરતાં ભગવાન, શ્રીસ્વામિનારાયણું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ અને એમની આજાનું પાલન મોટું છે; એવી કોઠુંબિક લાવનાનું સંપ્રદાયના

બધાં અગોમાં, નાનામોટા સર્વ આશ્રિતોમાં, સિયન થવું જોઈએ અને તે સિદ્ધ થવી જોઈએ.

એ કહેતા કે, આશ્રિત અમદાવાદ કે વડતાલ-કુચા વહીવટી વિલાગનો છે, એ વાત મહત્વની નથી; એ ગમે તે દેશનો હોય, પણ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનો આશ્રિત છે, એ હકીકત જ મહત્વની છે.

એ સત્તસંગ અને સત્તસંગીઓની એકતા, એકવાક્યતા અને એક પક્ષીયતાના હ મેશાં આઅહી હતા. એ કહેતા કે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ, જુહાનુહા સ્થળોએ મંહિરો કૃપાં છે અને ત્યાં જુહાનુહા ભગવત્ત્વ-રૂપોની અધિષ્ઠાતા હેવ તરીકે પ્રતિક્રિયા કરેલી છે-વડતાલમાં શ્રીલક્ષ્મી-નારાયણહેવની, અમદાવાદ અને જુજામાં શ્રીનિરનારાયણહેવની, ઘેરેરમાં શ્રીમહનમોહનહેવની, જુનાગઢમાં શ્રીચધારમણુહેવની અને ગઢડામાં શ્રીગોપીનાથજીહેવની મૂર્તિઓની પ્રતિક્રિયા કરેલી છે. એનો પરમમંગળ હેતુ આશ્રિત માને અવક્ષ્ય જાણુવો સમજવો જોઈએ. આશ્રિતોએ મનેમન ખાસ વિચારનું જોઈએ અને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ કે, સંપ્રદાયનું નામ શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય છે, મંહિરનું નામ શ્રીસ્વામિનારાયણ મંહિર છે, ઉપાસના શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની કર્વાની છે, ધ્યેય શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની સેવારૂપી સુક્રિત મેળવવાનું છે અને મુક્તિધામનું નામ અક્ષરધામછે ત્યારે, જુહાનુહાં નામોવાળા ભગવાન્નું જીતે શાકારણે પદ્ધતાવેલાં છે? હૃદાનુશ્રી આ પ્રક્રસ્નો ઝુલાસો કરતાં કહેતા કે, જગતમાં ઘણા મુસુકુંઝો ભગવાનને આ જુહાનુહાં નામે ઓળખે છે, ઓળખાવે છે અને ઉપાસે છે. એ અગે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ રૂપદૂતા કરે છે, “એ સ્વરૂપો મારાં છે; કોઈ સેવક, કોઈ કાર્ય અને કોઈ સ્થળ વિશેપના કારણે, મૈં એ સ્વરૂપો ધારણું કર્યા હતાં અને એ નામે લીલા કરી હતી. જગતમાં અનેક સ્વરૂપો વિચાર્તો અને અનેક નામે ઓળખાતો પરમેશ્વર તો હું એકજ છું. એ મુદ્દાની વાત, તમે પ્રત્યક્ષ જોઈ વિચારીને સમજો એ માટે મૈં આ સ્વરૂપો પદ્ધતાવેલાં છે. માટે, એ સ્વરૂપોમાં તમે મનેજ નીરખનો અને મારોજ અનુલખ કરજો.” એક આશ્રિત પોતાને પોતાના મંહિરના અધિષ્ઠાતાહેવના આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે અને બીજે આશ્રિત, પોતાને પોતાના મંહિરના અધિષ્ઠાતાહેવના

આશ्रિત તરીકે ઓગાવે—એવું કોઈ ન કરે, વાલિયારિણી જી જેવું વર્તન કોઈ ન કરે એ માટે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતાનાં વિવિધ સ્વરૂપો ઉપર પ્રમાણે રૂપદ્વારા કરીને પદરાયેલાં છે. તામર્ય કે, મંહિરો જુદાં નથી અને મંહિરના અધિકારાં હેઠ જુદાં નથી, એ એકત્રમાખ અને નિધા, સત્તાંગી માને કેળવવી જોઈએ, એવું દ્યાગુશ્રી હું મેશાં લારપૂર્વક કહેતા હતા.

એ કહેતા કે, આશ્રિતમાત્રનું લક્ષ્ય એકજ હેવું જોઈએ અને તે એ કે, ભગવાનની આજાનું પાલન કરીને ભગવાનને ઓળખા અને પામવા. આ કિયાવિધિ કરવામાં કોઈ શિથિલ વર્તતો જણાય, કોઈ કંઈ ભૂલ કરતો જણાય, યા કોઈ અવળો અર્થ કરીને, અવળામાર્ગે જતો જણાય, તો પોતાના પુત્રો ફેરી કોઈ પુત્ર અવળામાર્ગે જતો હોય, યા ભૂલ કરતો હોય, તેને જેવા ગ્રેમ અને મમતાથી શાંતિપૂર્વક પિતા અથવા લાઈ સમજાવે છે તે પ્રમાણે, એક આશ્રિતે બીજા આશ્રિતને સમજાવવો જોઈએ, પણ એનો હોષ ન લેવો જોઈએ. પણ, પંચમતમાનનો લાંગ કરવામાં આવતો હોય, સંપ્રદાયના માન્ય સિદ્ધાંતોનું અને ધર્મપ્રશ્નાલિકાનું ઉલ્લંઘન થતું હોય અને ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સિનાય અન્ય કોઈ—પઢી તે પ્રદૂનિષ હોય તો પણ—ભગવાન થઈને હરતો હોય નારે, એનો હોષ જરૂર લેવો જોઈએ. અહીં “હોષ લેવો” એટલે એનો હૃદસી ત્યાગ કરવો અને અંતરમાં પઢી એના માટે કોઈ સ્થાન ન રાખવું તે. “સત્તાંગનો પક્ષ રાખવો,” એનો અર્થ એવો કહી થતો નથી કે, આશ્રિત સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો અને ધર્મપ્રશ્નાલિકા વિનુદ્ધ અને ભગવાનની આજા વિનુદ્ધ વર્તન કરતો હોય તો પણ, તેને પ્રોત્સાહન આપવું, કે તે તરફ આંખ આડા કાન કરવા. એવા પ્રસંગે, પોતાની સ્થિતિની મર્યાદામાં રહીને અહથ અને વિવેકપૂર્વક એ વાત હોષિત વ્યક્તિને અને એના નિયામક પુરુષેને શિષ્ટભાષામાં કહેવી—સમજાવવી એ આશ્રિતનો ધર્મ છે. પક્ષની સાચી ભાવનાવાળાનું એ કર્તાંબ છે.

એ કહેતા કે, સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ પૂછુંકામપણુંની ભાવના અવશ્ય કેળવવી જોઈએ. પરામર પરથ્રાં ભગવાન શ્રીસ્વામિ-

નારાયણના સ્વરૂપનો પ્રત્યક્ષ ચોગ અને સંખ્યાંધ થયા પડી, એથી વિશેષ બીજું કોઈ પ્રાસવ્ય રહેતું નથી. એટાં એ જ સર્વકારણું અને કર્તાના કારણું અને કર્તાં છે, એમનાથી પર બીજું કોઈ નથી તેમ, એમના જેવું પણ બીજું કોઈ નથી, એવી નિવિકદસ નિષ્ઠાથી એમની અનન્ય જરૂરિયાં કરવી જોઈએ. પણ એ સાથે, આશ્રિતમાને એક વાત ખાસ ચ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે લગવાનના સ્વરૂપનું જાન નિય નહું અને નહું રહે એ માટે એણે લગવાનના લીલાચરિત્રાની કથાડિર્તન સિવાય એક ક્ષણું પણ વ્યર્થ ન જાળવી જોઈએ. સંપ્રદાયનાં સત્યાસ્વેચ્છા અને લગવાને ધૂર્ણ એટાં પિય તરફાં માન્ય કરેલાં સત્યાસ્વેચ્છાનું અનુરૂપીલન નિય કરવું જોઈએ. લગવાનનું અને લગવાનના ભક્તોનું માહાત્મ્ય સમજવા માટે અને એ સમજણું સહા માટે સુદૃઢ રાખવા માટે, સત્સંગ કરવો જોઈએ એટલે, સત્યાસ્વેચ્છાનું અનુરૂપીલન અને સત્પુષ્પોનું સેવન, એજ એક સન્માર્ય છે. “સત્યાસ્વેચ્છાનું અનુરૂપીલન” એટલે સત્યાસ્વેચ્છાનું વાંચન યા શ્રવણ કરવું એટલું જ નહિ, પણ એનું મનન કરવું અને આચરણમાં ઉતારવું તે. દ્યાળુંશી કહેતા કે, સત્સંગ અને સત્સંગીયોની પુષ્પ અને પ્રગતિ માટે, સત્યાસ્વેચ્છાનું નિય અને નિયમિત વાંચન આવશ્યક છે. એ પોતે જે પ્રમાણે કહેતા તે પ્રમાણે પોતે પ્રથમ વર્તના હતા. સત્યાસ્વેચ્છાનું એમનું અધ્યયન તો સંપ્રદાયના સી કોઈ માટે આદર્શરૂપ હતું.

રનકણિકા

*** કોઈપણ પ્રકારની શુદ્ધ મનોકારના પૂછું કરવા માટે, ઉત્તમ શર્દી, એકાશતા અને નિયમોનું ચુસ્ત પાલન, એજ સુખ્ય સાધન હોય છે.

*** એહિક વિદ્યા અને એહિક સુખનો પારમાર્થિક વિદ્યા અને પારમાર્થિક સુખની પ્રાપ્તિના સાધન તરીકે ઉપરોગ કરવો હિતાવહ છે.

*** સુખ યા હુખમાં પણ કે લગવાનનેજ સર્વકર્તાંહતાં જાણે છે, તે સુખમાં છકી જતો નથી અને હુખમાં ઝણી જતો નથી.

૫૪. નાથજી ભગવાન?

ઉમરેઠ નગરમાં તમે જવ અને રસ્તામાં જે કોઈ પુરુષ સામે ભળે તેને પૂછો કે, “નાથજીબાઈ શુક્રવારનું ધર કયાં આવ્યું?” એટલે, પહેલાં તો એ માણસ તમારી સામે કૃતૂહડાં ભરી નજરે જોઈ રહેશે અને પણી પૂછશે, “કેનું? નાથજી ભગવાનનું ધર પૂછે છો?” તમે કંઈ જવાબ આપો તે પહેલાં તો એ આગળ વધીને કહેશો, “બહુરતગમના અને અજાણયા લાગોછો. નાથજી ભગવાનનું ધર કયાં આવ્યું, એતો ચા ગામતું નાનું એકનું પણ નાણો છે.” એમ કહીને વળી કહેશે, “ચાલો. હું તમને એમતું ધર બતાવું. એ નિમિત્તો મને નાથજી ભગવાનનાં અને એમના ધરનાં દર્શાનનો લાલ મળશે.”

નગરમાં હ્યાણુશ્રીના નામ પાછળા ભગવાન નામ વિશેષણું, લોકોએ શર્દીયાતમાં કહાય બ્યાંગ ચા કટાક્ષમાં લગાડયું હોય, એ સંભવિત છે. પણ, જેમને એ અતુલ્બ થતો ગયો તેમ, બ્યાંગ અને કટાક્ષનું ન્યાન સાચી પ્રતીતિએ લીધું હતું. નગરમાં ધણા લોકો હ્યાણુશ્રીને ખરેખર ભગવાન માનતા હતા, તો ધણા એમને ભગવાન જેવા માનતા હતા. એ ગમે તેમ હોય, પણ નગરમાં નાનાસોદા રર્વના અંતરમાં હ્યાણુશ્રી માટે ભારે આદર, ઉચ્ચકોટિનો પ્રેમ અને પૂનલ્હ હિંયલાખ વર્તતા હતા; એમાં કોઈ શાંકા નથી.

પણ હ્યાણુશ્રીને પોતાના નામ પાછળા ભગવાન શાખ લગાડવામાં આવે, એ જરાય ગમતું નહિ; એટલુંજ નહિ, પણ એથી એમને પાશાવાર શૈલ થતો—ધળી વખત દેખ પણ થતો. જે કોઈ એમની પાસે આવે તેને જે ઝૂભ રખે શાખામાં અતિ ગંભીરદ્વારે કહેતાા, “સત્શાસ્કે અને સત્યુકૃપે એક વાત નિશ્ચિત સ્વરૂપે કહે છે, “જગતમાં ભગવાન એકજ છે અને અદ્વિતીય છે. જગતમાં એમનાથી પણ થીજું કોઈજ નથી અને એમના જેવું થીજું કોઈજ નથી. એ ભગવાન એટલે શ્રીસ્વામિનારાયણ માણસ

૫૪. નાથજી ભગવાન?

ઉમરેઠ નગરમાં તમે જવ અને રસ્તામાં જે કોઈ પુરુષ સામે મળે તેને પૂછો કે, “નાથજીબાઈ શુક્રવર્ષનું ધર કર્યાં આવ્યું?” એટલે, પહેલાં તો એ માણસ તમારી સામે કૃતૂહલ ભરી નજરે જોઈ રહેશે અને પણી પૂછશે, “કોનું? નાથજી ભગવાનનું ધર પૂછો છો?” તમે કંઈ જવાબ આપો તે પહેલાં તો એ આગળ વધીને કહેશો, “અહારણામના અને અજાણથા લાગોછો. નાથજી ભગવાનનું ધર કર્યાં આવ્યું, એતો આ ગમતું નાનું છોક્કું પણ જાણો છો.” એમ કરીને વળી કહેશો, “આતો. હું તમને એમતું ધર અતાવું, એ નિમિત્તો મને નાથજી ભગવાનનાં અને એમના ધરનાં દર્શાનનો લાલ મળશે.”

નગરમાં હ્યાણુશ્રીના નામ પાછળ ભગવાન નામ વિશેપણું, દોકોએ શરીરાતમાં કહાય વ્યંગ યા કટાઓમાં લગાડ્યું હોય, એ સંભવિત છે. પણ, એમજેમ અનુભવ થતો ગયો તેમ, વ્યંગ અને કટાક્ષનું રથાન સાચી પ્રતીતિએ લીધું હતું. નગરમાં ધણા દોકો હ્યાણુશ્રીને ખરેખર ભગવાન માનતા હતા, તો ધણા એમને ભગવાન જેવા માનતા હતા. એ જમે તેમ હોય, પણ નગરમાં નાનામોટા સર્વના અંતરમાં હ્યાણુશ્રી માટે આરે આદર, ઉચ્ચકોટિનો પ્રેમ અને પૂનાર્ડ હિવ્યલાવ વર્તતા હતા; એમાં કોઈ રોકાન નથી.

પણ હ્યાણુશ્રીને પોતાના નામ પાછળ ભગવાન શાખ લગાડવામાં આવે, એ જરાય ગમતું નહિ; એટિંજ નહિ, પણ એથી એમને પારાવાર શૈલ થતો-ધર્યો વળત રેખ પણ થતો. જે કોઈ એમની પાસે આવે તેને એ પૂર્ણ રૂપી રૂપીદોમાં અતિ ગંભીરન્વદે કહેતા, “સત્શાન્ત્રો અને સત્પુરુષો એક વાત નિશ્ચિત સ્વરૂપે કહે છે, “જગતમાં ભગવાન એકજ છે અને અદ્વિતીય છે. જગતમાં એમનાથી પર થીજું” કોઈજ નથી અને એમના જેવું થીજું કોઈજ નથી. એ ભગવાન એટલે શ્રીસ્વામિનારાયણ માણસ

અધી શક્તિઓનું આરોપણ અન્ય કોઈમાં કરવું, એ લગ્વાનનો ખીજ પ્રકારનો દ્રોહ છે. અને (૩) લુપ એજ શિવ છે, અથવા આત્મા એજ પરમાત્મા છે, અથવા પ્રદ્રશ એજ પરપ્રદ્રશ છે, એવું માની મનાવીને ચોતેજ લગ્વાન થઈ બેસવું, એ લગ્વાનનો ખીજ પ્રકારનો દ્રોહ છે. આ ત્રણ પ્રકારમાંથી ગમે તે એક પ્રકારે પણ, જે લગ્વાનનો દ્રોહ કરે છે, તેને આ પંહુલાં સુખ, શાંતિ અને શ્રેય કરી મળ્યાં નથી, આજે મળતાં નથી અને અવિષ્યમાં યણ મળે એમ નથી. આ સિદ્ધાંત વાત સત્ત્વાણો અને સત્ત્યુકૃષ્ણાણે એક અવાજે, એકથી અનેક રીતે આહેર કરેલી છે. શુદ્ધિઓ અને સત્ત્યુકૃષ્ણોના આ અનુભવ આવને અવગાણીને જે ચોતે લગ્વાન થઈ એસે છે, તે અધોગતિને પામે છે, એમાં કોઈ શાંકા નથી.

એ એક મહા આર્થિકની વાત છે કે, જગતમાં માણુસને લગ્વાન થવું બહુ જમે છે અને લગ્વાન તરીકે પૂછવું બહુ જમે છે. પણ જગતમાં ચક્રવર્તી સભા.એ.જ નેમ એકજ હોય છે અને ખીજે જે કોઈ ચક્રવર્તી સમાચ થઈને ઇસવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેને સાચાપદ તો ભગતું નથી, પણ વહેદો મોડે ક્રીચાને માંચડો મળે છે. તમ, લગ્વાનના પહે બેસવાના પ્રયત્ન કરનારનો આંદોલન લગતે છે, પણ પરડોક પણ લગતે છે; અનું વર્ત્માન જીવન તો લગતે છે જ, પણ મોત પણ લગતે છે. લગ્વાનની હંશી કાઢનારની અંતે પૂરેપૂરી ઇજંતી થાય છે.

સત્ત્વાણો અને સત્ત્યુકૃષ્ણા લારપૂર્વક કંદે છે કે, જગતમાં શુદ્ધિશક્તિન, જીનશક્તિ અને કિયાશક્તિ, એક માત્ર પરમાત્મામાં જ રહેલી છે. અન્યરસ અજ્ઞામાં પણ એવી શુદ્ધિશક્તિ, જીનશક્તિ અને કિયાશક્તિ હોતી નથી. લગ્વાન દૂપા કરીને જ્યારે અકુરપ્રદ્રશ અને અન્યમાં એ શક્તિ પ્રેરે છે ત્યારે જ, એ બધાં તરત્યે કિયા કુલા શક્તિમાનથાય છે. જગતની દ્વિંદ્રિયૂળ છે, એટલે એ માને છે કે, જગતને જીવન અને પ્રકાશ સૂર્ય આપે છે અને એવું માનીને, સૂર્યને નારાયણ નામે લગ્વાન તરીકે પૂજે છે. પણ, સત્ત્વાણો અને સત્ત્યુકૃષ્ણ દ્વારા માં કહે છે, “મુર્વસતાતિ મદ્વસત” ।” —સૂર્યમાં જગતને જીવન અને પ્રકાશ આપવાની શક્તિ છે એ પરમેશ્વરે પ્રેરલી છે. પરમેશ્વરે પ્રેરલી એ શક્તિના કારણોજ, પરમેશ્વરના લયથી, સૂર્ય જગતને જીવન અને પ્રકાશ આપે છે. જગત માને મનાવે છે કે,

અણ્ણા જગતનું સર્જન કરે છે, વિષણુ જગતનું સંપોષણ કરે છે અને શિવ જગતનો સંહાર કરે છે; એ શક્તિ એમનામાં સ્વયમેવ છે એમ ભાનીને, જગત એમની લગવાન તરીકે પૂજા અને ઉપાસના કરે છે; પણ, એ માન્યતા ખરાખર નથી. લગવાન પોતાની સર્જનાહિક શક્તિ અક્ષર-અદ્ધમાં પ્રેરે છે; અક્ષરશ્વર એ શક્તિ માયામાં, માયા પ્રકૃતિ પુરુષમાં, પ્રકૃતિપુરુષ પ્રધાન પુરુષમાં, પ્રધાનપુરુષ મહાત્ત્મામાં, મહાત્ત્મ વિરાટ-નારાયણમાં અને વિરાટનારાયણ પોતાને પરંપરા પ્રાપ્ત ધર્મેલી શક્તિ અણ્ણાહિક નિમૃત્તિમાં પ્રેરે છે. આ અધા દેવહેવેદ્યરો, એને જગત લગવાન માને મનાવે છે તે જોખા પર્ણે પરમાત્માની સુતિ કરે છે. શ્રુતિઓ આ સિદ્ધાંત-વાત અનેક રીતે પોકારી પોકારીને ગાય છે. છતાં, અદ્યજ્ઞ અને અસમર્થ એવો માણુસ “અહું ત્રાયાચિમ થઈને એસે છે અને પોતાને લગવાન માને મનાવે છે. સત્થાયોએ અને લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે એવા માણુસેને “અણ્ણાદુહાળ” કહેલા છે. એ પોતાને એસવાની ડાળ કર્યે, એ મહામૂર્ખ ગણ્યા છે; તેમ, પરમાત્માના સ્વરૂપરૂપી એઠાંડાળ એ કર્યે અને પોતાને લગવાન માને મનાવે, એ મહામૂર્ખ શિરોમણિજ કહેવાય.

સંપ્રદાયમાં લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ મહેતે લેખ લઘ ને ઇસનારા સંતો, જગતમાં લગવાન તરીકે પૂજય અને ઉપાસાય એવા સમર્થ હતા. ગોપાળનાર્થવાભી ગર્વાયોગિન્દ્રા હતા, સુકૃતાનાર્થવાભીના શાશ્વતી યા સંક્રયમાત્રશી જીવને સમાધિ ધની હતી, શતાનાર્થુનિ અને સંતદાસ જ્યાં દર્શિ ત્યાં સ્વહેલે દિવ્યદૃપે વિચારવાની શક્તિ ધરાવતા હતા, વ્યાપકાનાર્થવાભી મરૈલાંને છુબતા રહ્યાનું સામર્થ્ય ધરાવતા હતા, સંચ્યાદાનાર્થવાભી આત્માને હૃદાભલક દેખતા હતા, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સાથે ઇસનારી પાંચસો પરમહંસાની મંડળાનો હેડક સંબ્ધ અલોકિક અને અહલુત સામર્થ્ય ધરાવતો, પણ એ કોઈ પોતાને કરી લગવાન માનતા મનાવતા નહિ. કેર્ખ એમને લગવાન તરીકે માને મનાવે તો એ તરતજ હુથ લેખીને કહેતા, “ભાઈ ! લીંત ભૂલદો મા. લગવાન તો જગતમાં એકજ છે અને જેમનું નામ શ્રીસ્વામિનારાયણ છે. એ આજે અનેક શુદ્ધોના કલ્યાણ મહેતે ગઢા, વડાલ વજેરે રથો વિચરે છે. અમે લગવાન નથી; અમે તો એ લગવાનની છેદી પંક્તિના ઢાસના પણ હાસ છીએ.” આવો ઉત્કૃષ્ટ સ્વામીસેવકભાવ એ પરમહંસાની

મંણીમાં વર્ત્તો હતો. એટલે, જ્યારે એ આવે ત્યારે, જગતનો નથ્ય પોતે એમને ભગવા ભાડે સામે જતો હતો; એમને ભગીને અતિપ્રેમથી છાતી સરસા ચાંકતા હતા અને જનની કરતાં અધિક પાતસદ્યભાવથી એમને જાતે પીરગીને લાવ્યુંબંદ આશ્વદુ કરી કરીને જાડતા હતા. આવા મહાસુક્ત યુરુપો પણ, અગવાન પોતાના અને સર્વના સ્વામી છે અને પોતે તથા અન્ય સર્વ એમના સેવક છે એવું નિશ્ચિન માનતા હતા. જ્યારે, આજે જે પોતાને અગવાન માની-મનાવીને ફરે છે તેમને તો વિનાશકણે વિપરીત ખુદી ધરાવતા કુષુદ્વિવાળા જ માનવા પડેને ?

શ્રીમહદ્યાદ્યશંકરચાર્યને આજના શુષ્કવેદાંતીઓ પોતાના આધ ગુરુ માને છે અને કહેછે, “ક્રિશ્ણન્ય જગન્નિધયા, જીવો બ્રહ્માવ કેવલમ् ।” એ જ્ઞાનસૂત્ર એમની પર પરામાંદી અમે શ્રીધ્યા છીએ. પણ જરા શાંતિથી અને તાટસ્થદાષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે તો, આજના વેદાંતીઓ આ સૂત્રનો કે અર્થ કરે છે અને કે અર્થનું આરોપણ શ્રીમહદ્યાદ્યશંકરચાર્ય ભાં કરે છે, એ જરાંથે ચોથ્ય અંતે હિતાપહ નથી. આજે જે રીતે એનો અર્થ કરવામાં આવે છે તેથી, આધશંકરચાર્યની વિશાળાદિને ભારે અન્યાય થાય છે. બાહરાયણ વધને અધ્યસૂત્રમાં એક નાનકડું સૂત્ર લગેલું છે—“જગદ્યાપા વર્જેમ ।” (૪,૧,૧૭)—શાન અને લડિતની સહાયથી, મુક્તાપુરુષ પરમાત્માનું સાધ્ય ચાને સાધ્યર્થ પામે છે. એટલે, અગવાન જેવું રૂપ, ગુણ, સામર્થ્ય, ઔર્ધ્વર્થ પામે છે. પણ સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ કરવાની શક્તિ એનામાં સ્વતંત્ર આવતી નથી. અર્થાતું જગદ્યાપાર કરવાની શક્તિ સિવાય, બીજુ બાબતોમાં એ અગવાનનું સાધ્યર્થ પામે છે. વ્યાસજીએ ઉપદેશેલા આ સૂત્રને ઉપર જે અર્થ જણાવેલો છે તે, શ્રીમહદ્યાદ્યશંકરચાર્યે સંપૂર્ણતઃ સ્વીકારેલો છે. હવે જે “જીવ એ જ અધ્ય છે.” અંથે અર્થ ઉપર ટાંકેલા “ જીવો બ્રહ્માવ કેવલમ् ।” વચ્ચનો કરવામાં આવે તો પણ, અધ્યાત્માને સ્વરૂપનો સ્વીકાર કરવાનો પ્રસંગ આવે છે — એક જે અધ્ય સ્વરૂપે જીવ થાય છે તે અને બીજું જગદ્યાપારની શક્તિવાળું સ્વરૂપ. એટલે કે, જે સ્વરૂપે અધ્યાત્મ થયેલો જીવ થઈ શકતો નથી તે. બીજા શાન્હામાં આ હૃકીકત રજૂ કરીએ તો એમ કહેલું પડે કે, મુક્તાપ્રાણ અને પરથ્રાણ વન્ને લેણ રહે છે: મુક્તને

(અથ) સુધિની પ્રવૃત્તિ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી — એ લેણ રહેલો છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વચ્ચના ભૂતમાં એર્ડેજ કહું છે કે, ભગવાન એક જ છે; અને થીજા કેટિ ઉપાય કરે તો પણ ભગવાન થતા નથી. ભગવાન એક જ છે, એર્ડેજ જ જગતનો વ્યાપાર સુંદર અને શિસ્તભરી સરળતાથી આપે છે. જ્યારે શ્રીમહાદ્વારાદર કરાવાર્ય જેવા પણ સ્વીકાર કરે છે કે, લુલખલ થાય પણ એમાં સુપિસર્જનાહિકની શક્તિ આવતી નથી. ત્યારે આધુનિક જીવની પુરુષો પાતાને ભગવાન માને—મનાવે, એ તો સુંઠના ગાંગડે ગાંધી બર્ડ મસવા જેવું ગાંડપણ જ કહેવાયને !

દ્વારુંશ્રી, આથી પાતાના શિષ્યોને વારંવાર તાકીદ કરતા, “જગતમાં ભગવાન એકજ હૈ—શ્રીસ્વામિનારાયણ. બીજે કોઈ, હુથમાં સૂર્ય અને અંગ્ર બતાવતો હોય તો પણ, તને કની ભગવાન માનશો નહિ. અન્ય કોઈજો તમને એવું કહે તો પણ માનશો નહિ. આર દ્વારાનમાં રાખજો કે, પતિતતા જેવી અભિનિત જ આત્મનિક કર્યાણ સિદ્ધ કરે છે. “જો હિ દેવો, સ્વામિનારાયણ પ્રભુ :”—એવી અનન્યભક્તિથીજ સુખ, શાંતિ અને બ્રેય સાધી શકાય છે. અનેને ભગવાન મનનારની સ્થિતિ તે વ્યભિ-ચારિણી રીતેવી થાય છે. પાતાની પાસે આત્મનિક કર્યાણ મેળવવાની ઈચ્છાથી આવેલા સુસુકુને, જે પાતાની સાથે નહિ, પણ પરમાત્માની સાથે જોડે છે, એ જ સાર્થી સત્પુરુષ હૈ, સદ્ગ સત્ત બેચા જે પરમાત્મા તેની સાથે જે સુસુકુને સંઝગી આપે, તો જ સત્પુરુષ કહેવાય; સુસુકુને જે પાતાનામાં જોડે છે, અને સત્પુરુષ ન કહેવાય. એને તો સ્વાર્થી અસત્પુરુષ જ કહેવા ધટે. પાતાના આ લુલન સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ્યારે જ્યારે પાતાની પાસે કોઈ શિષ્ય અથવા પુરુષ કોઈ હુઃખ યા આપત્તિ નિવારણ માટે આવતો યા પનકારા યાચના કરતો ત્યારે, એ એને સૌ પ્રથમ મંહિરમાં લર્ડ જતા અને શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદેવને એના હુઃખ અને આપત્તિની વિગતો સાહર કરીને, એનું નિવારણ કરવા માટે, એની પાસે પ્રાર્થના કરાવતા અને પાતે પણ પ્રાર્થના કરતા હતા. આ એમનો સ્વાલાખિડ કેમ હતો. જ્યારે જ્યારે આદી રીતે કોઈના હુઃઅનું યા આપત્તિનું નિવારણ થાય ત્યારે, એ લારપૂર્વક કહેતા કે, “આને તમે મારો પરદ્યા કે ચમત્કાર માનવાની ભૂલ કહી ન કરતા; આ તો કેવળ ભગવાનની કૃપાનું જ પરિણામ છે. જેમ બાળક હોય તે પાતાનું હુઃખ માતાને વિગતે કહે,

એટલે માતા એ હુઃખું નિવારણ ધાય એવી રીતે એની સંભાળ કે; તે જ પ્રમાણે, આપણે આપણું હુઃખુંની નિવૃત્તિ માટે લગવાનને પ્રાર્થના કરીએ છીએ. લગવાન લક્ષેત્રવત્સલ અને હ્યાણુ છે; એટલે, એ પ્રાર્થના સંભાળે છે અને હુઃખ દૂર કરે છે. એટલે, લો પરણ્યા થા ચમત્કાર માનવો હોય તો તે લગવાનની કૃપાનો જ ચમત્કાર માનજો, પણ, એ સિવાય બીજુ ડોઈ વ્યક્તિ કે પુરુષની શક્તિનો ચમત્કાર કઢી માનશો નહિ.”

હ્યાણુશ્રી હું મેશાં કહેતા કે, આશ્રિત સત્ત્વાંગી માત્રે, જાણપણાડ્યી દર્શને સહા જાયત, સહા સચેત અને સહા સાવધ તેલા રહેણું જોઈએ. લગવાને પોતે, લક્ષેત્રના હિત અને રક્ષણ માટે આ આજા કરેલી છે. જાણપણાડ્યી દર્શાને એટલે શું? “હું હેઠ નથી, પણ હેઠથી ગુહે અને વિલક્ષણ આત્મા છું; હેઠનું રૂપ વિકારી અને વિનાશી છે, મારું રૂપ અવિકારી અને અવિનાશી છે; હેઠના ગુણધર્મ, જડ અને ક્ષાણકંશ ગુર છે, મારા ગુણધર્મ, ચેતન અને નિન્ય છે; હેઠ હુઃખરૂપ અને કલેશમય છે, હું સુઅરૂપ અને આનંદમય છું” એવું જે જ્ઞાન અને અતુભવ, અને જાણપણાડ્યી દર્શાને કહેવાય છે. મારું ઉવનક્રત્વય પંચવિષયોનો ઉપલોગ કરવો એ નથી, પણ પંચવિષયોનો અંતરથી ત્યાગ કરીન, પરમાત્મા સંબંધી જે પંચવિષયોનો ઉપલોગ કરવો, એ મારું ઉવનક્રત્વય છે; પરમાત્માને ભૂલી જઈને અને એમની આજા વિચુદ્ધ પંચવિષયોનો ઉપલોગ કરવાથી સંસ્તનિ મળશે; અને પરમાત્માને અર્પણ કરીને પંચવિષયોનો ઉપલોગ કરવાથી સંસ્તનિમાંથી છૂટકારો થશે, એવી નિશ્ચિન સમજણું, એ જાણપણાડ્યી દર્શાને કહેવાય છે. ઇન્દ્રિયો અને મન મારા કદ્યા પ્રમાણે વર્તનારા મારા સેવકો છે અને હું કાયાનગરનો રાજુ છું; એટલે, કાયાનગરનું શાસન મારી ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. મારે ઇન્દ્રિયો અને મનને કરી વશ ન વર્તવું જોઈએ એવો દઠ નિશ્ચય, એ જાણપણાડ્યી દર્શાને કહેવાય છે. આ પ્રકારના જાણપણાડ્યી દર્શાને, જે સહા જાયત તેલા રહે છે તે જ ભવસાગર તરે છે અને મોશમાર્ગે આગળ વધી શકે છે. પણ, આ સિવાય જાણપણાડ્યી દર્શાનનું બીજું એક અતિ મહત્વનું રૂપ છે: હું લગવાનનો દાસ્તું-સેવક છું અને લગવાન મારા દવામી છું; મારે લગવાનની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે, લગવાનની આજા પ્રમાણેજ વર્તવું જોઈએ; એવી દાસ્તવલાવના અને લગવાનની

આજા પ્રમાણે વર્ત્વાનું અનુસંધાન, એ જાથુપણ્યાડ્યી દરવાળનું સૌથી મહત્વનું અંગ છે. આ ભાવના ન હોય અને આ પ્રકારનું અનુસંધાન ન હોય, પણ જાખુપણ્યાડ્યી દરવાળના બીજાં અંગો જે ઉપર જણાવ્યાં છે તેનું પાલન કરવામાં આવતું હોય તો પણ, એ સુસુકુ મુક્તિ પામતો નથી અને ભગવાનનું સાધન્ય પામતો નથી. સેવામુક્તિ એ આશ્રિત સત્તસંગીનું શુદ્ધિયે છે—યેથે હોલું જોઈએ. એટલે, એક ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સિવાય બીજા કોઈનેથી ભગવાન માનીને સેવવા ન જોઈએ. આશ્રિતમાને હનુમાનજી અને દાદાભાગ્યર કેવી દાસત્વલક્ષિત ડેળવવી જોઈએ. પોતાની દાસત્વલક્ષિતમાં કોઈ જીતનો હોષ ન રહે એ હેતુથી, એમણે પોતાનો ચરણ-રૂપણી કરવાની પણ શિથોને મનઃકરી કરી હતી.

દ્યાળુંશ્રી કહેતા કે, જે ભગવાનને એણાખે છે અને પામે છે તેનામાં ભગ એટલે વહેચ્યર્ય તો સહજ આવે છે. એ એચ્યર્યના કારણે, સામાન્યતા: દોકે એવા જ્ઞાની ભક્તને ભગવાન માને એ જ્ઞાનાનિક છે; પણ એ લક્ષ્યે પોતાને ભગવાન માનવાની કે મનાવવાની ભૂલ કરી ન કરવી જોઈએ. એટનું જ નહિ પણ, બીજા જો પોતાને ભગવાન માનીને સેવાસમાગમ કરવા આવે તો, સૌ પ્રથમ એમના મનમાંથી ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ સિવાય બીજાને ભગવાન માનવાની કુશુદ્ધિ, પ્રયત્નો કરીને વારંવાર દૂર કરી જોઈએ, એ એમનું પરમ કર્યું છે. દ્યાળુંશ્રી લાર્યુર્ચક કહેતા કે, જે ભગવાનના અનન્ય દાસ ભક્ત હો, એ તો પોતાના યોગમાં જે કંઈ તત્ત્વ, વદ્ધતું યા પહાર્ય આવે, તેમાં પોતાના સ્વામીનિજ નીરાપે છે; તેથી, એ ભક્ત હ મેશાં વિનાય હોય છે. એ કહેતા, “અદ્ધરપ્રદી પર્યાત સર્વ સુક્તો—જીવો કઠપૂતળીઓ છે, અની કણ હ મેશાં કારીગર પરમાત્માના હાથમાં રહેલી છે. ગીતામાં

“દશરા: સર્વભૂતાના હૃદ્દે હર્જુન તિષ્ઠતિ ।

અસ્યાનગર્વભૂતાનિ યંત્રારૂપાનિ માયયા ॥” (અ. ૧૮ શ્લો. ૬૧)

- એ શ્લોકમાં જે કહેવામાં આવ્યું તે જ વાત, અદ્ધાનંદસ્વામીએ
“એસે પૂતળી શાધુકી, નાચત ધર માયે;

‘અદ્ધાનંહ કણ ચાહીકી, કારીગર હાયે.’”

એ પ કિતદ્રારા ગાયેદી છે. સૌ કોઈએ ધ્યાનમાં રાખ્યું ધરે છે કે, જ્ઞાન, યોગ, ભક્તિ વગેરે સાધનોના સહારે, ભક્ત ભગવાનનો થાય છે ત્યારે, ભગવાન પણ લક્ષ્ય લક્ષ્યના થાય છે.

૫૫. કેટલાક સહાસમરણીય પ્રસંગો (૧)

દ્વારુશ્રી, દ્વારની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હતા. કોઈને હૃદ્યી જોઈને, એનું હૃદ્ય દૂર થાય ચેયું કંઈ કરશું, એ અમનો સ્વભાવ હતો. પણ, એમ કરવામાં, શિક્ષાપત્રીની આજાઓનું ઉત્સાહન ન થાય, એની એ ખાસ કાગળ રાખતા. શિક્ષાપત્રીની આજાઓનો—એના શાખાઓ અને એના અંદોં એમના જીવનમાં એવી એતપ્રાત રીતે વખુાઈ ગયા હતા કે, એ મુજબ વર્તન કરશું એમને માટે સહજ સ્વભાવિક થઈ ગયું હતું. એ એમની જીવનરીતિ જીબુબરથી જોતા તેમને, શિક્ષાપત્રીની આજાઓનો ખરેખર શ્રી અર્થ થાય છે એનો ખ્યાલ તરતજ આવતો હતો. આજે શિક્ષાપત્રીની કેટલીક આજાઓના સંગવડીયા અને મનસ્વી અંદોં કરવામાં આવે છે એ કેટલું અચોભ્ય છે એનું લાન, જ્યારે એમને એ આજાઓનું પાલન કરતા જીવામાં આવે ત્યારે તરતજ ધર્તું. જેવા અનેક પ્રસંગોમાંથી વાનગીડ્રેપે થાડા પ્રસંગોની અતે નોંધ લેવી યોગ્ય જખ્યાય છે:-

ઉમરેઠના ઘરમાં એક નાની કોડીમાં હોઢેક મણુ ઘડિં લયાં હતા. કોડી નાની હતી અને બીજી કોડીઓની આડમાં મૂકેલી હતી, એટલે લાંબા વખત સુધી કોઈએ એને ઉઘાડી નહિ. પરિણ્યામે ઘડિંમાં સડો થયો અને જીવાત પડી. એક હિસસ હિવાળી બાબે એ કોડી જોઈ, એટલે એને બહાર કાડી અને જેયું નો ઘડિંમાં અસંખ્ય જીવાત રમતી જખ્યાઈ. માણેકથાને એવાલાની, અને બહેનોએ કોડી બહાર કાડી અને ચોકમાં લઈ ગયા અને ત્યાં તડકામાં પત્થર ઉપર ઘડિ પહોળા કર્યા કે જેથી જીવાત જીતરી જાય, જીવાત ઘડિંમાંથી બહાર તેં નીકળ્યાં, પણ ચોકના પત્થરો તર્ફી જાયેલા હતા, એટલે તાપથી જીવ બચાવવા માટે પાછાં ઘડિના ગાલામાં પેસી ગયાં. પણ થોડી વારમાં ઘડિં પણ તાપથા એટલે જીવાને બહાર નીકળવું પડ્યું. વીસેક જીવાત એવી રીતે બહાર નીકળતાં જ તાપથી મૂછિત થઈને મૃતપ્રાય થઈને પડ્યાં. બરાબર એ જ વખતે,

દ્વારુશી બહારથી આવ્યા. એમણે આ દર્શય જોયું, એમનું હૃદય તરત જ રવી કોઈયું.

“ અરર ! આ જીવાત વાળા ધર્મ, તાપમાં અહો કોણે નાખ્યા ? ”
દ્વારુશીએ ઉદાસ થતાં પૂછ્યું.

“ ભર્તલુ ! ધર્મમાં સડો થયો છે અને જીવાત પડી છે; એટલે અમે તડકે પહોળા કર્યા છે, કે કેથી જીવાત જીતરી જાય.” ધર્માંથી બહાર આવી દિવાળીએ કહ્યું.

“ અને ધર્મમાં પડેલી જીવાત એ રીતે તાપમાં શૈક્ષણને મરી જાય
અને હિંસા થાય, એનો હોષ કોને લાગે ? ” દ્વારુશીએ કહ્યું.

“ ભૂલ થઈ, ભર્તલુ !” દિવાળીએ શોભ અનુભવતાં કહ્યું.

“ ધૃશ્યરલાલ !...” દ્વારુશીએ સાદ કર્યો.

“ ધૃશ્યરલાલ મેડેશી તરતજ નીચે આવ્યા. પણ, એરલામાં દ્વારુશીની દિદ્દિ પેલી મૂર્છિત થઈ, મૃતપ્રાય પડેલી જીવાત ઉપર પડી. એમણે તરતજ પાણીનો ખાંડો હાથમાં લીધો. અને અગવાનનું નામ રમશુણ કરીને હલકા હાથે એ જીવાત ઉપર પાણી છાંડયું. પાણીનો રઘર્યા થતાંજ, મૃતપ્રાય બનેલાં એ જીવડાં પાછાં સચેત થયાં અને ધર્તના ફગલા તરફ વહયાં.

“ ધૃશ્યરલાલ ! આ જીવાત મરે નહિ એવી રીતે હળવેથી ધર્ત કોડીમાં પાછા નાખી ટે અને પછી એ ડેડી અને ડેહાળી લઈ લાગેણો જા. ત્યાં રસ્તાની એક આજુએ પહોળો ખાડો ખોટાને તેમાં આ બધા ધર્ત નાખી આપ. એમ કરતાં જીવડાંની હિંસા ન થય તે જોજે.” દ્વારુશીએ કહ્યું.

ધૃશ્યરલાલે હલકા હાથે ધર્ત લેણા કરીને કોડીમાં નાખ્યા અને પછી કે જીવડાં પથ્થર ઉપર રજમાં રહ્યાં તેમને એક કાગળ ઉપર ચઢાવીને કોડીમાં ધર્ત લેણાં નાખ્યાં અને પછી, લાગેણા જઈને દ્વારુશીની સ્રદ્ધના પ્રમાણે, જીવાત સાથે ધર્ત ખાડમાં નાખી હીધા.

ધર્મમાં ભરેલા અનાજમાં સડો લાગે અને જીવાત પડે ત્યારે, અનાજને તડકામાં પહોળું કરવાનો રિવાજ, જામાન્યતા: બધાજ ધરેમાં જોવા મળે છે. પણ ત્યારે, ધર્મમાંથી નીકળેલી જીવાતનું શું થાય છે, એનો લાખેજ

કોઈ વિચાર કરે છે; એ જીવાત મરી જાય અને હિસા ન કહેવાય, એમ ભાનીનેજ ચાલવામાં આવે છે.

દ્વારુશ્રીએ એ હિસે પછી કહું, “અનાજ સડી જાય ત્યાં સુધી આપણે એને જોઈએ નહિ અને પછી જીવાત પડે ત્યારે, આવી આડકલરી રીતે જીવાત મરી જાય એવું કરીએ, એ હિસાજ છે. કોઈ કહેશે કે, જીવાત આપણે કયાં મારી નાભીએ છીએ; અનાજ સાઝ કરવા માટે તહે નાભીએ અને અનાજમાંથી બહાર નીકળતાં એ મરી જાય તેમાં આપણો શો હોષ ? પણ, અનાજ સડી જાય ત્યાં સુધી જેવું નહિ, એ આપણે પહેલો દોષ કહેવાય. અનાજ સડી જાય ત્યાં સુધી જેવું નહિ, એ આપણે પહેલો દોષ એહેરકારીને લીધે એવી રીતે પેઢા થયેલી જીવાત, તાપમાં શોકાઈને મરી જાય એવું કરીએ, તે પણ આપણે જ હોપ કહેવાય. જીવાત એ પણ સચેતન જીવ છે. કેની કિમત વધારે ગણ્યા ? ઘઉની કે સચેતન જીવની ? યોડી કિમતના વડુંને બગાવવા માટે અમૃત્ય કિમતના સચેતન જીવની – જે નમારી આગળ નિર્ભાગ છે, તેના બનાણને હિસા કરવી, એ ધર્મ ન કહેવાય. માનવ જીવનમાં અહિસાનું ખૂબ જ મહત્વ છે. માટે જ, શિક્ષાપત્રીમાં અગવાને એને અચ્યપદ આપેલું છે. સુઝ અને વિવેકી માણસે અહિસાનું પાલન, શાસ્ત્રાર્થ અને સુકેતાર્થ, અને દૃષ્ટિએ કરવું જોઈએ. અહિસા અ તો વ્યક્તિ, સમાજ અને દેશના જીવનનો પ્રાણું છે, માટે સત્થાનો અહિસાને પરમોધર્મ કહે છે.”

ઘરમાં લગ્ન પ્રસંગ હતો; જમણુમાં લાડુ બનાવવા માટે ડોંડીયાં તળવાનાં હતાં. દી ઓણું વરે, બાગતણુમાં બગાવ થાય અને ડોંડીયાં જલદી તૈયાર થાય એ કારણે, મોટા અને પહોળા પેણુણી જરૂર હતી. અન્યત્ર ચાર પાંચ ઠેકાણે તપાસ કરી, પણ એવો પેણો ન મળ્યો. કોઈએ કહું કે, મંહિરમાં એવો પેણો છે; એટાં તરતજ એ કેવા માટે માણસો મંહિરમાં મોકદ્યા. દ્વારુશ્રીનું નામ દીધું એટાં, ભગતે મોટો પેણો હતો તે કાડી આપ્યો. પેણો જોઇને રસોઈયાને સંતોષ થયો. મજૂર પાસે પેણો ઘરીને સારે કરાવવામાં આવ્યો, એવામાં દ્વારુશ્રી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એક બાજુ સીધા સામચીના અને શાકલાળના ટોપકા પહ્યા હતા, થીલુ તરફ થાડાં વાસણે પડ્યાં હતાં. વાસણે આગળ સાઝ કરેલો પેણો.

પેલો હતો. દ્વારુશ્રીએ એ જેણો. પેણામાં કાટના એ નાના અધ રહી ગયા હતા.

“આ પેણામાં કાટના પેલા એ અધ રહી ગયા છે, એને ઘરને કાઢી નાખનો. પછીજ ઉપયોગમાં વેણુ. પેણા મોટો અને સારો છે. કયાંથી મારી લાભ્યા ?” દ્વારુશ્રીએ સહજ પૂછ્યું.

“ધીન ધણુ ઠેકાણે તપાસ કરી—કરાવી પણ આવો મોટો પેણા મળ્યો નહિ. મંહિરમાં છે એવી અખર પડી એટલે મંહિરમાંથી એ મંગાવ્યો છે.” ઈશ્વરલાલે કહ્યું.

“ઈશ્વરલાલ ! સમજુ થઈને તો આવી ભૂલ કેમ કરી ? આપણા વ્યવહારકાર્ય માટે, મંહિરમાંથી કોઈ વસ્તુ, વસ્તુ, અલંકાર કે પદાર્થ મારી લાવવાની શિક્ષાપત્રીમાં મના કરેલી છે. એ તું ભૂલી ગયો ?” દ્વારુશ્રીએ આંશ્વર્ય દાખલતા સ્વરે કહ્યું.

“ભૂલ થઈ ગઈ. પેણા જાદુ કરાવીને ઇમણ્યું મંહિરમાં પાછો મોકલુંછું. એ નાના પેણા વાપરીયું એટલે ચાલી રહેશે.” ઈશ્વરલાલે કહ્યું.

“વ્યવહારકાર્ય કરવાના વેગમાં ધણી વખત શિક્ષાપત્રીની આજાએ વિસરી જવાય છે, યા તો એનો અગવડિયો અર્થ કરવામાં આવે છે. આજે પણ ધણુ આશ્રિતો માને છે કે પોતાના વ્યવહારનું કામ કરવા માટે, મંહિરમાંથી કોઈ વસ્તુ યા પદાર્થ મારી લાવવામાં શિક્ષાપત્રીની આજાને લંઘ થતો નથી. પણ એ માન્યતા ભૂલઅરેલી છે. મંહિર અને મંહિરના કાર્યક્રમો તથા ત્યાગીવર્ગ સાથે વ્યવહારનો સંબંધ રામવામાં આવે તો એમાંથી એમનો અવગુણ આવવાનો સંભવ રહે છે. અનિવાર્ય સંનોગ હોય એટલે કે અન્યન્ય કયાંથે એ વસ્તુ યા પદાર્થ મળે તેમ ન હોય અને એ વસ્તુ યા પદાર્થ વિના ચાલે એમજ ન હોય તો ઉપયોગના બદ્દામાં કિર્ક રકમ આપીને પછી એ વસ્તુ યા પદાર્થ, થોડા વખત માટે મંગાવાય તો તે કદાચ ક્ષમ્ય ગણ્યાય, પણ એ ઝૂટ એ વસ્તુ યા પદાર્થ અનિવાર્ય હોય અને અન્યન્ય કયાંથે ન મળતી હોય ત્યારેજ લેવી જોઈએ. અરેખર તો એ વસ્તુ વિના ચલાવી દેવું એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. હેવને અથવા ત્યાગીને કે

વરતુ યા પહાર્થ અર્પણ થાય તેને આપણા કામમાં વાપરવું એ એક લારે હોથ છે. કેટલાક કહેશો કે, મંહિરમાં એ વરતુ યા પહાર્થ આપણેજ આપેલા હોય છે. પછી કામગ્રલાઉ ઉપરોગ માટે માગી લાવવામાં શું વાધો? પણ દેવ, મંહિર અથવા ત્યાગી, એમને એકવાર જે વરતુ યા પહાર્થ, કૃષ્ણાર્પણ થાય, પછી એના ઉપર આપનારને કોઈ હુક, શાસ્ત્ર, કાયદો અને વ્યવહાર, કોઈ દસ્તિચે રહેતો નથી. વળી હેવની વરતુ, દેવ સિવાય બીજા કોઈ માટે યા બીજા કામમાં વપરાય, એ એક લારે હેવાપરાધ છે. પોતાના આશ્રિતોનું હિત થાય અને એમનું રક્ષણ થાય એવા મંગળ હેતુથીજ લગવાને શિક્ષાપત્રીમાં આ આશાએઓ કરેલી છે.”

ઇશ્વરલાલે, જે માણુસો મંહિરમાંથી ચેણો લઈ આવ્યા હતા તેમની સાથે જ પેણો તરંતજ પાછો મોકલી આપ્યો.

મંડળના સભ્યો, નામવેરો અને ધર્માધ્યાયની રકમ, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે, દર વર્ષે, નિયમિત મંહિરમાં ભરે જો માટે, એ હુમેશાં આચહ રાણતા. એ કહેતા, “સંપ્રદાયના દરેક આશ્રિત સત્સંગીએ નામવેરો અને ધર્માધ્યાયની રકમ શક્તિ પ્રમાણે દરવર્ષે” મંહિરમાં ભરવી જ જોઈએ.”

“વળી, એ કહેતા, આશ્રિત સત્સંગીએ પોતાના તેમજ બીજા આશ્રિતો સાથે દ્રવ્યાહિકના વ્યવહારમાં અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેવું જોઈએ. જીવનવ્યવહારમાં પણ જે શુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેતો નથી, એ અંતે હુંમારી થાય છે. તો આ ને કલ્યાણનો માર્ગ છે; એમાં તો સુકૃત હોય કે મુખ્ય, જાની હોય કે અતાની, ભક્ત હોય કે અભક્ત, નાનો હોય કે મોટો, સૌ કોઈએ, અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેવું જ જોઈએ. લગવાને પ્રવતાવેદો આ સંપ્રદાય એક જ ઈ—એમાં કોઈ પ્રકારના લાગલા કે વિલાગ લગવાને ચોઝેલા નથી; પણ અર્થ, સર્વ પ્રકારના અનર્થ તું મૂળ છે અને કરણું છે તેથી, સંપ્રદાયમાં દેવ અને ધર્મ અર્થે જે દ્રવ્ય આવે તેના શુદ્ધ અને પ્રમાણિક વહીવટ માટે, સંપ્રદાયના એ વિલાગ, જેને દેશ કહેવામાં આવે છે, તેની ચોજના કરેલી છે. એ વહીવટ જે અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોય તેમણે જ આચાર્ય શ્રીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે ચલાવવાની આશા કરેલી છે. સંપ્રદાયના આચાર્ય શ્રી પોતાના અનુગામીની પસંદગી અને નિયુક્તિ કરે ત્યારે એમણે સંપ્રદાયના ત્યાગી અને ગૃહસ્થ

આશ્રિતોની કેળી સંમતિ મેળવવાનું ધોરણું ભગવાને કરેલું છે. પણ જે આશ્રિતોની આ રીતે સંમતિ મેળવવાની કહેવામાં આજ્ઞાયું છે, તેમનાં એ ખાસ લક્ષણો ભગવાને જાણુંનેલાં છે: પહેલું એ કે, એ સંપ્રદાયનિષ્ઠ હોવો જોઈએ અને બીજું એ શુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોવો જોઈએ. જગત્વ્યવહારમાં પણ જે શુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોતો નથી, તેનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી; તે જ પ્રમાણે ભગવદ્ગ્રામાં પણ, જે શુદ્ધ અને પ્રમાણિક હોતા નથી, તેનો ભગવાન, સત્પુરુષ કે બીજા આશ્રિતો કદ્દી વિશ્વાસ કરતા નથી. એટલે આશ્રિત માણે જીવનનાં સર્વ કાર્યોમાં, દ્રવ્યાદિકના વ્યવહારમાં તો વિશેષે કરીને, શુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેલું જોઈએ: અને જે ચેવા શુદ્ધ અને પ્રમાણિક ન હોય, તેમનો સંગ ન કરવો જોઈએ; અને તેમનો વિશ્વાસ પણ ન કરવો જોઈએ. સારી વાત તો એ છે કે, આશ્રિતોએ એકમેક સાથે અંદર અંદર દ્રવ્યાદિકના વ્યવહારમાં ઉત્તરલું જ ન જોઈએ. દ્રવ્યાદિકના વ્યવહાર, એણીન માટે હેઠળું દ્વિવધારે છે અને જ્યારે હેઠળું જાણે છે અને વધે છે ત્યારે અવગુણ આવે છે અને અતે વિવાહ ધાય છે. અનિવાર્ય સંજોગોમાં આશ્રિતોએ અંદર અંદર દ્રવ્યાદિકનો વ્યવહાર કરવો પડે ત્યારે, તેમાં અતિશુદ્ધ અને પ્રમાણિક રહેલું જોઈએ; અને એ વ્યવહારમાંથી વહેલી તકે સુકૃત થવાય એવું કરલું જોઈએ.”

“બીજું અતિ મહત્વની આખત એ છે કે, આશ્રિત માણે હુંમેશાં નિષ્પટભાવેજ વર્તવું જોઈએ. નિષ્પટભાવ અને નિષ્પટ વર્તન એ આશ્રિતનું અને શરણું ગતતું આધ્ય લક્ષણ છે. ડાક્ટર પાસે રોગી જાય છે ત્યારે જેણે પોતાના રોગની અને જીવનની રહેણીકરણની રજે રજ માહિતી ડાક્ટરને આપવી પડે છે અને ત્યારેજ ડાક્ટર અના રોગતું બરાબર નિહાન કરી શકે છે અને હવા સારવાર કરી શકે છે અને ત્યારેજ રોગી રોગમુક્ત થાય છે. તેમ મોશ મેળવવાની દિહિને જે ભગવાન અને સત્પુરુષના શરણું જાય તેણે, પોતાની જીવનકિતાબનાં ખાંધાં પાલાં એમની સમક્ષ મુલ્લાં કરવાં જોઈએ. એમ કર્યા સિવાય, ભગવાન કે સત્પુરુષને, એના ઉપર વિશ્વાસ એસતો નથી. જ્યાં સુધી રીતે અને પુરુષ વન્ને અંતરાય હોય છે ત્યાં સુધી એમનાં અંતર એક થતાં નથી. ભગવદ્ગ્રામાં પણ આ વ્યવહારની નીતિ લાગુ પડે છે. સત્યાખ્યા અને સત્પુરુષો ઉન્ન્ય સ્વરે પોકારીને કહે છે કે,

અધમમાં અધમ માણુસ પણ જ્યારે લગવાન અને સત્પુરુષનું શરણું, અંતરના વિશુદ્ધ ભાવથી અહણું કરે છે ત્યારે, એનું આત્માંતિક કલ્યાણ અવશ્ય થાય છે; પણ કે કૃપાની હોય છે તે આપું જીવન, લગવાન, સત્પુરુષ, મહિર અને તીર્થમાં પાસે રહે, વેહાદિક સત્તાઓ કંઠસ્થ કરે યા વર્ષો સુધી જીવા માટે રહીને તપ કરે તો પણ એનો ઉદ્ઘાર કરી થતો નથી. કૃપાની પાપનો આર એના જીવા પ્રયત્નોને નિષ્ઠળ બનાવે છે અને અતે એનો નાશ કરે છે. માણુસ, એમ માને-મનાવે છે કે, લગવાન અને સત્પુરુષ ઘડીએ પલકે માણુસના અંતરમાં શું ચાલે છે અને ઘરના ખૂલ્યામાં યા એકાંત જ્યામાં લાચાઈને એ શું કરે છે એ જોવા આવતા નથી; પણ એ માન્યતા ભૂલભેદી છે. લગવાન તો ઘટઘટમાં જડચેતન સર્વમાં અંતર્યામી શક્તિએ સહા જ્યાપીને રહેલા છે; એટલે એતો અધુંજ જુદ્યે છે અને જાણે છે. સત્પુરુષ પણ પોતાને લગવાને આપેલી અંતર્યામી શક્તિના કારણે અધુંજ જુદ્યે છે અને જાણે છે. ઇનમાત્ર એટલોઝ હોય છે કે સત્પુરુષ, લગવાન સાથે સહા સંલગ્ન રહેતા હોવાથી, ધીજાની સ્થિતિ જોવા જીવા માટે એ નવરા હોતા નથી. પોતાની પાસે મોક્ષ માર્ગ ને આવે તેને સત્પુરુષો, લગવાનનું સ્વરૂપ સમજાવે છે, શક્તિ સમજાવે છે અને એ સ્વરૂપ અને શક્તિ પામવા માટે, મુસુકુએ શું કરવું જોઈએ એ સાધનો સમજાવે છે. તે સાથેજ, એ સ્વરૂપ અને શક્તિને પામવાના માર્ગમાં કેવા પ્રકારના અવરોધી આવે છે તેની વિગતો સમજાવે છે અને એ અવરોધી સામે પોતાનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું એ પણ સમજાવે છે. મુસુકુને આ રીતે માર્ગ સમજાવીને એને, લગવદ્ધમાર્ગ એ જવા હે છે. એ જીવા માર્ગ, અંગળ જરીએ એવો વિશ્વાસ નાભીને સત્પુરુષ પાછા પ્રહરમસ્તીમાં મસ્ત ઘની જાય છે; પણ જ્યારે એમને, જાણું હોય કે મુસુકુ, પોતે હાખવેલા માર્ગ જાય છે કે આડા માર્ગ જાય છે ત્યારે એ સહેજ વિચાર કરે અને ધ્યાનસ્થ થાય એટલે અધી વાત એમની પાસે હીવા જેવી સ્પષ્ટ થાય છે. છતાં એ એવતા નથી અને મુસુકુ પોતે નિષ્કપટ થઈને પોતાની વાત રજૂ કરે છે કે નહિ એની એ રહ જુદ્યે છે. નો મુસુકુ નિષ્કપટ થાય અને પોતાની મુશ્કેલીઓ રજૂ કરે તો એ ધ્યાન પ્રસન્ન થાય છે અને એ મુશ્કેલીઓ અને અવરોધી હૂર થાય એવી રીતે એને સંપૂર્ણ સક્રિય સહાય કરે છે. પણ જો મુસુકુ નિષ્કપટ ન થાય અને ફંલનો આશરો લઈને ડાહો થઈને ફરે તો, સત્પુરુષ એના તરફથી પોતાનું મુખ ફેરવી લે છે. તાત્પર્ય કે, આત્માંતિક

કંદ્વાણુનો ખપ હોય અને તો, આ જનમાંજ સિદ્ધ કરવું હોય તો, સુસુક્ષુમે લગવાન અને સત્પુરુષ પાસે નિષ્કપ્ત થવું જોઈએ. યાદવો ચોવીસે કલાક લગવાન શ્રીકૃષ્ણની પાસેજ રહેતા હતા, પણ એ લગવાન પાસે નિષ્કપ્ત ભાવે ન વત્થા તો પરિણામે યાદવાન્યાણી થઈ અને એમાં બધા નામશોષ થઈ ગયા. ઈતિહાસની આ કથાનું પુનરાવર્તન આજે પણ થાય છે. આત્મતિક કંદ્વાણુને આગે આગળ વધવા માટે નિષ્કપ્તભાવ અને વર્તન એ પહેલી અનિવાર્ય શરત છે.”

“આશ્રિતોએ એક ખીજનું માહાત્મ્ય સમજવું કોઈએ. એક વાત નિર્ધિત માનને કે કેને, લગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાં નિર્બિક્લિપ નિધા થાય છે અને કેને સાચા સત્પુરુષ સાથે સાચો રનેહ થાય છે એના કેવી શાયશાળી વ્યક્તિ, જગતમાં ખીજનું કોઈ જ નથી. સ્વી, પુત્ર, જગતનો વ્યવહાર, માનમોલો, દ્રવ્ય, વિદ્યા, સત્તા વગેરેનું માહાત્મ્ય સમજવું હોય છે એટલે એ મેળવવા માટે અને મેળવની કાયમ ટકાવી રાખવા માટે માણસ, આકાશ પાતાળ એક કરે છે; આ વસ્તુઓ, સંબંધો અને પદ્ધારો તો કામચલાઉ અને હંડામણાં ફોં કેવાં હોય છે. એમાંથી માણસને ખરેખર સુખ ભળતું નથી પણ સુખના આલાસવાળું હુંઘ જ મળે છે; જ્યારે લગવાનના લક્તો અને સત્પુરુષો સાથેનો સંબંધ તો સાચું સુખ, શાંતિ અને શ્રેય આપે એવા હોય છે. એટલે એનું માહાત્મ્ય તો જેટલું સમજુએ તેટલું આશું કહેવાય. પણ માહાત્મ્ય સમજવામાં વિવેકદિનિ હ મેંથાં અવસ્થ રાખવી જોઈએ. જે માહાત્મ્ય સમજવાથી પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની નિધા, એ સ્વરૂપની ભક્તિ ઉપાસના અને એ સરફે કરેલી આજાઓનું પાલન કરવા રૂપી સ્વર્ધર્મનો ભંગ થતો હોય, તો એવું માહાત્મ્ય ન સમજુએ એ જ શ્રેયસ્કર છે. શિક્ષાપત્રીમાં લગવાને એટલા માટેજ આજા કરેલી છે, ‘જાન અને ભક્તિનું અવલંબન કરીને, જેઓ સ્વી, દ્રવ્ય, રસાસ્વાદ અને માનપાનમાં સીધી રીતે યા આડકતરી રીતે સ્વચ્છાપદ્યા રહેતા હોય તેમનો સંગ કદી ન કરયો જોઈએ.’ એવી કોઈ વ્યક્તિ જેવા જાણુવામાં આવે અને એને કહેવા જેટલી શક્તિ યા અધિકાર આપણું હોય એ અધ્યવા એમ ન થઈ શકે તો, મનમાં એવી વાત સંશોધી ન રાખતાં ચોંચ અધિકારી પાસે એની વાત સાહર રજૂ કરવી

લેધાએ; પણ એવી વ્યક્તિથી પોતે તો સો ગાઉ ફરજ રહેવું જોઈએ. જે આંગળીએ કીડિયારાને રોગ થયો હોય તે આંગળીનો લોલ રાખે તો આપા શરીરમાં એ રોગ પ્રસરી જવાનો ભય રહે છે; એવી રીતે ભગવત્સ્વરૂપની નિષ્ઠા, એ સ્વરૂપની લક્ષિત ઉપાસના અને એમની આજાદૂપી સ્વધર્મનું પાલન એ નથું વાનાં જેણે અગ્નાં કૃયાં હોય, પણ હલે કરીને એ વાનાં પણતો હોય એમ જણ્યાય, તેવી વ્યક્તિનો સંગ, માહાત્મ્યની ઓથ લઈને જે કરે છે તેનું પતન આવસ્થય થાય છે. ભગવાને, શિક્ષાપત્રીની આજાઓનું પાલન માત્ર પ્રીતિપૂર્વક નહિ, પણ સાવધાનીથી કરવાની આજા કરેલી છે. એ સાવધાની શરીરમાં જે ધર્મના નામે અધર્મ અને જાનના નામે દંલ આચરી રહ્યા હોય એવા પુરુષોથી સાવધ રહેવાની આજાનો પણ સમાવેશ થાય છે.”

“સત્યાસ્તો કહે છે કે, સુન અને વિવેકી આશ્રિતે, જેનું, જેવું માહાત્મ્ય, જેવી રીતે સમજવું ઘર્ટે તેનું, તેવું માહાત્મ્ય તેવી રીતે સમજવું જોઈએ. ઇદ્રિયો અને મન ચુકાન દેડ, ભગવાનની લક્ષિત અને સત્યાસ્તોની જેવા કરવા માટે ઉપયોગી છે, એ દિષ્ટિએ એનું માહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ; પણ માહાત્મ્ય જાનના અતિરેકમાં દેહનું લાલનપાલન કરવામાંજ માણુસ સંખ્યાપદ્યો રહે તો, પરિણામે પદ્માવાનોજ વખત આવે છે. આશ્રિતોએ, એક બીજાનું માહાત્મ્ય સમજવું એ આવસ્થક છે, પણ એમાં સારાસાર, વિવેક અને સ્વધર્મનું જાન બેગવવું, એ વધારે આવસ્થક અને મહત્વનું છે.”

“વળી સંપ્રદાયના આશ્રિતે હંમેશાં પૂર્ણાકામ રહેવું જોઈએ. જેને પરાત્પર, પુરુષોત્તમ નારાયણનો પ્રત્યક્ષ યોગ થયો છે એને માટે એ યોગથી પર અને શ્રેષ્ઠ બીજુ કોઈ પ્રાપ્તિ નથી. એ હૃડીકરણની મર્સ્તી, આનંદ અને જીવન, એના જીવનમાં એતપ્રોત થઈ જવાં જોઈએ. પણ પૂર્ણાકામપણું એટલે શું? પૂર્ણાકામ કેને કહેવાય? પૂર્ણાકામનું જીવન કેવું હોય છે? વળેરે પ્રશ્નો આશ્રિતોએ બરાબર સમજવા જોઈએ. આ પ્રશ્નોના શ્રીદુમહારાજે પોતે વચ્ચનામૃતમાં રસ્પદ્ધ ખુલાસા કરેલા છે. એમ દ્વારા માનવું કે મને ઈંટ ઉપાસ્ય તરીકે આપણ થયેલું ભગવત્સ્વરૂપ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ એજ શ્રેષ્ઠ સર્વોપરિ છે; એથી પર બીજું કંઈજ નથી,

એટણું જ નહિ પણ એ જેવું પણ કોઈજ નથી; એ સર્વથી સમયે
 છે, સર્વતું નિયામક છે, જડ-ચૈતન સર્વના અંતરમાં, અંતયાંભી શક્તિ-
 રૂપે રહેલું છે, સર્વશ્વર છે; સર્વ એને આધીન છે પણ એ કોઈને
 આધીન નથી, સર્વથી સ્વતંત્ર છે, સર્વકારણનું કારણ છે, સર્વકર્તાના
 કર્તા છે, સર્વ કર્મફળપ્રદાતા છે; જગતમાં ધર્માધ્યક્તિના, શાનશક્તિના અને
 કિયાશક્તિના જે કંઈ અવતેંછે તે એમનીજ પ્રેરેલી છે; એટલે એમની
 ધૂદ્ધા વિના સ્રૂકુ પાંદડું પણ કરી શકે તેમ નથી યા ઇન્દ્રી શક્ય તેમ
 નથી. જડચૈતન, સ્થાવરજંગમ, લોક અલોક, સર્વમાં સર્વન, સહા એ જ
 વ્યાપીને રહેલા છે; સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ, એમના સંક્રમણ અને એમણે
 પ્રેરેલી શક્તિના કારણેજ થઈ છે અને થાય છે; અને અક્ષરપ્રદ્ધ પર્યાત
 સૌ કોઈ, એમની આજામાં જ વતો છે—એમની આજામાં જ સૌ કોઈને
 વર્તવું પડે છે. આ પ્રકારનું જીન, જીવનમાં નખરિયાખ એકાડાર થઈ જય
 એને પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે. જ્યારે એમ નિયાંક મનાય કે પરમાત્માના
 પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને એળાખીને પાસ્યા પછી, બીજું કંઈ જાણુવા જેવું અને
 પામવા જેવું શોષ રહેતું નથી, છતાં સત્તાન્યેનાનું શ્રવણ અને વાંચન, મનન
 અને નિદ્ધિયાસ આપંડ કરવામાં આવતું હોય, સત્ત્યુષુપોનાં વચ્ચેનો શ્રદ્ધા
 અને પ્રેમથી ધારવામાં આવતાં હોય, જગવાને સત્તાન્યો અને સત્ત્યુષુપો-
 દારા આંડેલી ધર્મ મર્યાદાનું બરાબર પાલન કરવામાં આવતું હોય, અન્ય
 સંપ્રદાય, ધર્મ, સત્તાસ્ય, તીર્થ, તેવ અને સત્ત્યુષુપ માટે આહર, પ્રેમ અને
 પૂર્ણહૃદાન, વિચાર વાણી અને વર્તનમાં દાખવવામાં આવતો હોય એને
 પૂર્ણકામપણું કહેવાય છે. જગવાને, બીજા અનેક લક્ષ્યોના લાલનપાલન
 માટે અને જગતના જીવાના કલ્યાણ માટે અનેક સ્વરૂપો ધારણ કરેલાં
 છે — કરે છે; અનેક સ્થળોએ અનેક લીલાઓ કરેલી છે—કરે છે અને
 જીવમાણીમાત્રના કલ્યાણ સારું, જીષ્ણિના સર્જન, સંપોષણ અને સંહારની
 પ્રવૃત્તિ કરવા માટે અનેક ગ્રહાંડમાં અનેક તત્ત્વો અને પુરુષોમાં પોતાની
 અમોદ શક્તિ પ્રેરી રહેલા છે એ બધાં સ્વરૂપો, જેને સત્તાન્યોમાં
 અવતાર સંજ્ઞાથી એળાખાવેલાં છે એ બધાં અવતાર સ્વરૂપો, મારા ધર્ષિ
 આરાંય જગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણમાંથીજ ઉત્પન્ન થયાં છે — થાય
 છે અને કર્ય પૂર્ણ થતાં પાછાં એમનામાંજ લીલ થયાં છે — થાય છે.
 તેથી, એ બધાં સ્વરૂપોમાં અને એ સ્વરૂપોએ જે લીલા કરી
 હોય, જે સ્થળોએ લીલા કરી હોય તે અધારમાં, પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાધુનેજ નિહાળવા અને એ દિલ્લિએ સન્માનવા એને પૂર્ણ કામપણું કહેવાય છે. પોતે દેહગોહથી, ઝ્યા, શુણ, સ્વભાવ અને શક્તિ સર્વ રીતે જુહો અને વિલક્ષણ આત્મા છે, એવું નિશ્ચિત સમજુને આત્માઙ્ખે અંતરથી અખંડ વર્તાવું એ પૂર્ણ કામપણું કહેવાય છે; અને એ આત્માઙ્ખે—જેને શાશ્વતી પરિલાષામાં અકારઙ્ખે થયું અને વર્તાવું કહેવાય છે એ આત્માઙ્ખે થઈની, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની અખંડ લક્ષ્ણ ઉપાસના કરવી અને એમના હાસના પણ હાસ થઈને રહેવું, એ પૂર્ણ કામપણું કહેવાય છે. ભગવાનની અને ભગવાનના ભક્તોની નિર્કામપણો, નિર્કપટ થઈને સેવા કરવી; સત્ત એવા જે પરમાત્મા, સત્ત એવા જે સત્પુરુષો અને સત્ત એવા જે ધર્મ, એની સેવા કરવી એજ જીવનનું શૈય છે, એજ મુક્તિનું સ્વરૂપ છે, એને પૂર્ણ કામપણું કહેવાય છે. અને આ પ્રકારના જીવનનો અને પ્રાપ્તિનો, આ જન્મમાં જ, દેહ છતાં જ અનુભવ કરવો, નિત્ય નવો અને નવો અનુભવ કરવો, એને પૂર્ણ કામપણું કહેવાય છે.”

“સુન અને વિવેકી આંશિત જરા સ્વરથ ચિત્તો પૂર્ણ કામપણુની આ વ્યાખ્યાનો અંતરમાં જીતરીને વિનાર કરવો જોઈએ; અને પોતે, અરેખર એ રીતે પૂર્ણ કામ થયો છે; અથવા એક ઘડી, આ દેવ, આ ધર્મ અને આ કર્મ કરે છે એને બીજી ઘડીએ, અન્ય દેવ, અન્ય ધર્મ અને અન્ય કર્મ કરે છે એને નિર્ણય કરવો જોઈએ. આએ મોટા લાગે પૂર્ણ કામપણું જીવના ટેરવે વસેલું છે, પણ અંતરની પાટી ઉપર એ અમૃતાદરે લખાયેલું હોતું નથી. આ સ્થિતિ હુંઘ ઉપજાવે એવી છે પણ સાચી છે. ધ્યાનમાં રાખજો કે, જે પૂર્ણ કામ થયેલો હોય છે તે અતિ નાન હોય છે, વિવેકી હોય છે; એના પગ, અનંદ અને ગૌરવથી ઉપડતા હોય છે પણ એના હુદા, પ્રેમ અને આહદી જોડાયેલા હોય છે. એની આંખ નિરોધ અને નિર્મણ હોય છે અને તેમાંથી અમૃતકિરણે સહા વહેતાં હોય છે. ભગવાન કહે છે કે, જે આ રીતે પૂર્ણ કામ થયા હોય છે, જે જ મારે ભક્ત છે. ભગવાન કહે છે કે, તું એવા ભક્તનેજ વશ વર્તું હું. ભગવાન કહે છે કે, જે એવી રીતે પૂર્ણ કામ થયો નથી, જે એવી રીતે જીવન વ્યવહારમાં પૂર્ણ કામ વર્તતો નથી, તેનું જીવન અને કર્મ, જેમ

અભિમાં નાખેલું બી ખળીને સર્વ થઈ જાય છે અથવા ખારાપાટમાં વાવેલું બી સૂકાઈને નષ્ટ થાય છે તેમ નષ્ટભ્રષ્ટ થાય છે. જે આવી રીતે પૂર્ણકામ થયો નથી અને વર્તાતો નથી તેવાની, પછી તે ગમે તેવો મોટો જાની, ધ્યાની, ચોગી કે ભક્ત. કહેવાતો હોય, તો પણ એની છાયામાં સમજુ આશ્રિતે કહી જેલા ન રહેલું જોઈએ.”

“જગત વ્યવહારમાં તમે જુઓછો કે, પતિતતા કીને પતિથી અધિક ગ્રિય બીજું કંઈજ હોતું નથી; એની દિશિમાં પતિથી પર અને દાઢ બીજું કંઈજ હોતું નથી; એ નિશ્ચિત માને છે કે, પતિની આજામાં વર્તાવું અને પતિને પ્રસંગ કરવા એ જ એતું પરમકર્તવ્ય અને ધર્મ છે; છતાં એ સસરા, કેઠ, દ્વિશેર વગેરેને પતિના સંબંધીએ જાળીને એમની સેવા સંભાવના કરે છે. જગતના શાયું માણ્યુસો કહે છે કે, એના આ પ્રકારના વર્તાની એના ભતિત્રતાધર્મનો લખવેશ અંગ થતો નથી, પણ એ ધર્મ વધારે ઉજળો અને છે, એનું ગૌરવ સહખગાળું વધે છે; તેમ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાધ્યાણના અનન્ય ભક્તે પણ પતિતતા નારી પ્રમાણે વર્તાવું જોઈએ. જેમ પતિતતા નારી, સસરા કેઠ વગેરેને પતિના સંબંધી તરીકે નીરખે છે તેમ ભક્તે ભગવાનના ભક્તોમાં ભગવાનને નીરખવા જોઈએ; પૂર્ણકામપણુંની આ સાચી કસોટી છે. ભક્તના જીવનમાં પૂર્ણકામપણુંની જે મસ્તી, આનંદ અને ગૌરવ ઓતપ્રોત થયેલાં હોય છે—જેને સાચી ભાગામાં છક યા કેરું કહેવામાં આવે છે તે હું મેશાં, દિવેકરસથી રસાયેલાં હોલાં જોઈએ. એ ધ્યાનમાં રાખજો કે, ગોપાળાનંદસ્વામી, સુકૃતાનંદસ્વામી, નિત્યાનંદસ્વામી, શુક્રમુનિ, પ્રેમાનંદસ્વામી, નિષ્કુળાનંદસ્વામી, અદ્વાનંદસ્વામી વગેરે જે નંદ સંતો દેશના ગામડે ગામડે અને ખૂણે ખૂણે ઇરતા હતા. અને ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો સુમુક્ષ દોડેને નિશ્ચિય કરાવતા હતા, તે સાચા અર્થમાં પૂર્ણકામ હતા. પ્રત્યક્ષ ભગવતસ્વરૂપમાં એમને જેવી ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિકા હતી તેવી, આજે જણ્યાતી નથી યા બહુ એણી જણ્યાય છે; પણ પૂર્ણકામપણુંની વારો બહુ સંભાય છે. આસ ધ્યાનમાં રાખજો કે, એતું દેખાવનું પૂર્ણકામપણું અપૂર્ણ સુમુક્ષને વધારે અપૂર્ણ બનાવે છે અને અતે અધ્યાગતિના માર્ગે લઈ જાય છે.”

“આજે મેં તમને જે આ આખતો કહી છે તેને જીવનાધાર ગણુને

એ પ્રમાણે વર્ત્તેશો તો, આપણા વર્ચેને સંખાંધ બંધાયો છે તે સચવાશે અને સાર્થક થશે. તમે બધા, એ પ્રમાણે અતરના લાવથી વર્ત્તેશો તો, એ મારી લારેમાં લારે અને મોટામાં મોટી સેવા કરી ગણુશો.”

ઉપર પ્રમાણે વાત કરી લ્યારે, હ્યાળુશ્રીના સુખ ઉપર ફરીથી સતોષ અને આનંદની તેજરૈઆયો વિલસી રહી હતી.

રણકણ્ઠિકા

*** હુઃઅ આવે તે વખતે તંના નિવારણ માટે હોડાહોડી કરવી તેના કરતાં, સુખ હોય તે વખતેજ હુઃઅ આવે લ્યારે તેનું નિવારણ થઈ શકે એવી તૈયારી જે કરે છે, તેને પસ્તાવાનો વખત આવતો નથી.

*** માયાને ટાળવી અને ભગવાનમાં પ્રીતિ કરી જોડાયું એ જીવનું ધ્યેય છે. માયા એણે છે આત્મનિકાથી, અને ભગવાનમાં પ્રીતિ થાય છે એમના માહાત્મ્યજ્ઞાનથી.

*** જેના મનમાં અહેનિશ ભગવાનનાજ ધાર થતા હોય અને જગતના ધાર ન થતા હોય, તેજ મોટો કહેવાય; જેના મનમાં ભગવાનના ધાર ન થતા હોય, પણ અહેનિશ જગતના જ ધાર થતા હોય, તે મોટો કહેવાતો હોય તો પણ નાનોજ છે.

*** ઉપરચાચિયા સત્સંગથી કરી સુખ ભગતું નથી; ખરું સુખ તે નેહભાવ વિસારીને આત્મભાવં સત્સંગ કરવાથી અને ભગવાનની અક્રિત કરવાથી જ મળે છે.

૫૬. કટલાક સદાસમરણીય પ્રસંગો (૨)

એક વખત ગોધરામાં સત્સંગિજીવનનું પારાયણ ચેજવામાં આવ્યું હતું. સાંઘ્યચોગી બાઈઓએ, ક્રિએ ઉધરાવીને એ પ્રસંગ ચેજેલો હતો. અને કાર્યવાહીનો લાર, પછી પુરુષવર્ગને સોંપ્યો હતો. ત્યાંના હરિલિકોના પ્રેમભાઈઓ આચ્છાના કારણે હ્યાળુશ્રી ત્યાં ગયા હતા. અવભૂથ સ્નાન નિમિત્તો શોભાયાત્રા કાઠવામાં આણી. શોભાયાત્રામાં, વડતા, કે જે સંપ્રદાયના ત્યાગી સાધુ હતા તેમની વિકટોરિયા ગાડીની પાછળ તરતજ ક્રીએ કુગણ (જળપાત્ર) લઈને ચાલે એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા ગોઠવાઈ હતી. હ્યાળુશ્રી જ્યારે સલાસ્થાન આગળ આવ્યે ત્યારે એમને આ વ્યવસ્થાની ખખર પડી. એમણે તરતજ સુધ્ય કાર્યકર્તાઓને પોતાની પાસે એક બાળુ પોલાવ્યા અને કહું:

“અવભૂથ સ્નાન નિમિત્તો નાકળનારી શોભાયાત્રામાં વડતા ત્યાગીની ગાડી પાછળ તરતજ ક્રીબુંદ ચાલે એવી જે વ્યવસ્થા ગોઠવાઈ છે તે શ્રીલુભારાંજ સંપ્રદાયમાં પ્રવત્તનલાંદાંતો અને પ્રથુલિકાશી વિરુદ્ધ છે. કૃપા કરીને વડતા ત્યાગીની ગાડીની આગળ પાછળ ગૃહસ્થ હરિલિકો ચાલે અને ક્રીબુંદ છેલે ચાલે એવી વ્યવસ્થા ગોઠવો. શોભાયાત્રામાં ભગવાનની ચિત્રપ્રતિમા માટે પણ એક ગાડી રાખવામાં આવેલી છે; ભગવાનની હાજરીમાંજ એમણે પાસ પરિશ્રમ લઈને જે સિદ્ધાંત અને પ્રથુલિકાશી પ્રવત્તનવિલી છે તેને ભંગ થાય એ સંપ્રદાયના આશ્રિતો માટે ચોણ્ય અને હિતાવહ ન કહેવાય, એથી ભગવાન રાણુ ન થાય.”

કાર્યકર્તાઓના હુએ એ વાત તરતજ જેતરી ગઈ. એમણે અને સહ્યે સ્વીકાર કર્યો અને હ્યાળુશ્રીની સૂચના પ્રમાણે તરતજ ઝેરદાર કર્યો.

“અને બીજુ એક વાત-તણાવમાં સ્વીકર્ણ અલગ સ્થાને સ્નાન કરે અને પુરુષવર્ગ અલગ સ્થાને લાન કરે. જેને સ્નાન કરવું હોય તેને

માટે એમ અલગ અલગ જગ્યાએ વ્યવસ્થા રામજો. એ માટે હમણુંજ સૂચના આપી હો કે, કેથી રથળ ઉપર અચોંચ હેખાં ન થાય.” દ્વારુશ્રીએ બીજુ સૂચના કરતાં હશે.

કાર્યકર્તાઓએ એ સૂચનેના પણ સ્વીકાર કર્યો અને તેને અમલ કર્યો.

આવો એક પ્રસંગ બાલાશિનોરમાં બન્યો હતો. ત્યાં ચેલેલા સત્તસંગિલુલન પારાયણમાં સંપ્રદાયના ત્યારી વર્ગના એ વક્તા હતા—એક પ્રદ્રશન્યારી અને બીજા સાધુ. પારાયણ ચોજનાર ભાઈ, ઘર વ્યવહારે સુખી હતા. એમને દ્વારુશ્રી માટે પરમ આદરદર્શિ અને અતિપૂજ્યલાખ હતાં. એમના આગ્રહથી દ્વારુશ્રી એ પ્રસંગે ત્યાં ગયા હતા. પૂર્ણાંહૃતિ વેગાએ, વક્તાની પૂજા કર્યા પછી તેમને રોકડ રકમ, સ્તીલનાં વાસણો અને જરીકસથની શાલ અર્પણ કરવાની એમની દર્શા હતી. એ બધી વસ્તુઓ એ ઘરીફી પણ લાગ્યા હતા. સહજાલાયે, એમણે દ્વારુશ્રીને પૈતાની આ ઠિક્કા જણાવી અને એ બધી વસ્તુઓ બતાવી. એ વસ્તુઓ જોઈને દ્વારુશ્રી આંદર્યાંગિત થઈ ગયા.

“તમે તો સમજુ છો અને શ્રીજમહારાજના સિદ્ધાંતો અને પ્રણાલિકાના જાતા છો; છતાં આ વ્યવસ્થા કેમ કરવા હશે છો, એ સમજુનું નથી. કથાના વક્તાની પૂજા અવસ્થય કરવી જોઈએ, એ શાસ્ત્રવિધિ છે; પણ કેની જે રીતે પૂજા થતી હોય, યાસમાં અને સંપ્રદાયમાં જે રીતે પૂજા કરવાનું હશું હોય તે રીતેજ પૂજા કરવી જોઈએ. તમે જે વસ્તુઓ, પૂજા કરીને આપણા માટે લાગ્યાએ તે ઘર્ણા સારી છે અને તમારો ઉત્્ત્યલાખ દાખવે છે; પણ સંપ્રદાયના ત્યારીની પૂજા કરીને, એમને આ વસ્તુઓ આપવી એમાં શ્રીજમહારાજની આજાનો ભાગ થાય છે. વળી ત્યાગીવક્તા જો, એ વસ્તુઓ સ્વીકારે તો ત્યારીના પર્મણિા ભાગ થાય છે અને સમજુ ગૃહસ્થ આશ્રિત, જો આ પ્રકારની વસ્તુઓ એમને આપે તો એના ધર્મનો પણ ભાગ થાય છે. તમે એવું કરો. જે એ વક્તા છે તેમનેજ પૂછી આવો કે, આ વસ્તુઓ તમે એમને અર્પણ કરો તો યોગ્ય હેખાં કે કેમ અને એ વસ્તુઓ એ સ્વીકારશે કે કેમ?” દ્વારુશ્રીએ ગંભીર સ્વરે હશે.

પેલા ભાઈ તરતજ અન્ને વડતાઓને મહ્યા અને પેતાની પુણી પુછીએ
વ્યક્ત કરી અને એ વસ્તુઓ અર્પણું કરવા હેવા માટે સંમતિ માગી.
શ્રોતીવાર તો બન્ને વડતાઓ વિચારમન્દ અની ગયા.

“વડતાની પૂજા કરવા માટે તમારો ભાવ ધ્યેણો સારો છે. વડતા
તરીકે સંપ્રદાયના ત્યારી સિવાય ધીજા કેંદ્ર ખેડા હોય તો તે આ વસ્તુઓ
સ્વીકારત; અમારાથી—સંપ્રદાયના ત્યારીથી આ વસ્તુઓ લેવાય નહિએ.
અમારી પૂજા કરીને કૃલઘુર, એકાઉ વખ (ધૈતિય) અથવા સર્ફ ગરમ
ધાર્યાળી, જેને અને લગવી બનાવી શકીએ—એટાં આપો. એ અમારે
માટે ધાર્યું કહેવાય.” બન્ને જણે કહ્યું.

અને પારાયણું કરાવનારે, પણી એ પ્રમાણે વડતાઓની પૂજા કરી.

ઉપર જણ્યાવેલી ભાષતો, વ્યવહાર દિલ્લિયે, સામાન્ય ગણ્યાય એવી
છે. અન્યત્ર, એ પ્રમાણેજ થાય છે. પણ સંપ્રદાયના નાનામોગ્રા સર્વ
આશ્રિતોના રક્ષણ માટે અને સંપ્રદાયની સુરક્ષા માટે, લગવાન
શ્રીસ્વામિનારાયણે કેટલીક કાંતિકારી ધર્મ-પ્રથાલિકાઓ પ્રવતાવેલી છે.
સામાન્ય વ્યવહારથી એ પ્રથાલિકાઓ જુહી લાગે તેમ છે પણ એના
પાલનથી, સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના આશ્રિતોનું રક્ષણ થાય છે અને
ગૌરવ સચ્ચવાય છે, એ હડીકનનો ઇન્કાર થઇ શકે તેમ નથી.
કિયાના વેગમાં અને ખોટી પ્રતિધાના મોહમાં ધાર્યી વગત, આશ્રિત,
લગવાને પ્રવતાવેલી આ ધર્મ-પ્રથાલિકાઓ તરફ, જાહીને અથવા
અજાણુંં આંખ આડા કાન કરે છે યા ધીજા તેમ કરવે છે. પણ
દ્વારાની અનુસંધાન, લગવાને શિક્ષાપત્રીમાં અને સત્તસાગિજીવનમાં
જે આજાઓ કરી છે તેનું પાલન કરવા—કરાવવા તરફ નિરંતર રહેતું
હતું; એટલે એમના જીવનમાં લગવદૂ આજાઓનું પાલન કરવા તરફ
ધીજાઓનું ધ્યાન એંગ્રાના અનેક પ્રસંગે આવેલા છે. એ દરેક પ્રસંગે
કેંદ્રની શોહમાં તથ્યાય સિવાય કે શરમ સંક્રાંત રાખ્યા વિના,
એ પેતાની વાત સંબંધિતાને ડઢેતા. પણ ત્યારે એમના અવાજમાં
ઠપડાને રણકાર કહી વતાતો ન હતો; પણ મા કેમ પેતાના બાળકને
હસાવી પટાવીને પ્રેમથી સમજાવે તેમ, મધુરસાહીથી, મધુર રીતે પણ
શાશ્વતી સાથે એ સાચી વાત સમજવતા અને ત્યારે સંબંધિતાઓ, એનો
તરતજ સાલાર સહ્યું સ્વીકાર કરતા હતા.

આચાર્ય પરિવારમાં કંઈ અગુલ પ્રસંગ અને અથવા શિષ્યવર્ગમાં કોઈને ત્યાં કંઈ અનિષ્ટ પ્રસંગ અને ત્યારે, એમના હુખ્યમાં એ હ મેશાં ભાગીદાર થતાને પણ સૂતક અને શોક પાળતા; એ પણ ભિંટાજ પોરાક કેવાતું બાંધ કરતા, એક પણત, પોતાના એક શિષ્યના ઘરમાં અગુલ પ્રસંગ અન્યો. શિષ્ય આમ તો સામાન્ય સ્થિતિનો હતો છતાં, એ શોક પણી રહ્યા હતા. એ દિવસો દરમિયાન પોતાની નિત્યનિયમ મુજબ લાલચટક રંગની પાંઘડી એ પહેરતા નહિ પણ કંથાઈ રંગની સાદી પાંઘડી પહેરતા. એ દિવસોમાંજ ઉમરેઠના વતની શ્રી.જી.અમ. શેલતની સુંબધની હાઈકોર્ટમાં ન્યાયભૂતિ તરીકે નિમાનું થઈ. એ ઉમરેઠમાં આંધ્રા, ગ્રાન્ટે ધણા જાતિજ્ઞનો અને બીજા સ્નેહીમિત્રાને શુભેચ્છા હાપનવા અને અભિનંદન આપવા અર્થે એમને મહ્યા. હ્યાગુશ્રી માટે શ્રી. શેલત, અલોકિક પૂજયદિપ અને આદરભાવ ધરાવતા હતા; એટલે આ પ્રસંગે એમના શુભાશીરીવાહ પોતાને સાંઘડ એવી એમના અંતરમાં સ્વાભાવિક રીતેજ બંધા હતી. જ્યારે એમણે બલદું કે, હ્યાગુશ્રી અમૃત વ્યક્તિના દેહાવસાનના કારણે શોક પણે છે અને લાલ પાંઘડી પહેરતા નથી અને કોઈને ત્યાં શુભ પ્રસંગે જતા નથી, ત્યારે એમણે હ્યાગુશ્રીને મળવા જવાનો મનમાં નિર્ણય કર્યો; પણ એ નિર્ણય અમલમાં મૂક્યા તે પહેલાંજ હ્યાગુશ્રી પોતે લાલ પાંઘડી પહેરીને શુભાશીરીવાહ આપવા માટે એમના ઘેર આંધ્રા. શ્રી. શેલતની આંધ્રમાં સાલાર હર્ષનાં આંસુઓ જીબરાયાં.

શ્રી. શેલતનું મહાન એવી રીતે આવેલું હતું કે, હરથી આવતો માણુસ ઘરના મેડા ઉપર એડાએડાં બેદ શકાય. અભિનંદન આપવા આવેલા કેટલાક જાતિજ્ઞનો અને સ્નેહી મિત્રાને સાથે વાતો કરતાં સહસ્રાં શ્રી. શેલતની નજર ઘરની આદી બાહ્યાર રસ્તા ઉપર ગઈ. કાળો કોટ અને કંથાઈ રંગની પાંઘડી પહેરીને હ્યાગુશ્રી આવતા હતા. એમને આનંદ અને આંધ્રાંયે અને એક સાથે થયાં. થોડીવારે દાદર યદીને હ્યાગુશ્રી મેડા ઉપર આંધ્રા. શ્રી. શેલત હ્યાગુશ્રીને સાંકારણ માટે હાહર આગળ ગયા, પણ ત્યારે એમને લારે આંધ્રાંયે થયું; હ્યાગુશ્રીએ સાંકેદ કોટ અને ચાલચટક પાંઘડી પહેરી હતી. આ વેશ પરિવર્તન કયાં અને કેવી રીતે થયું, એ વિચારે, શ્રી. શેલતના આંધ્રાંયેમાં અનેક ગણે વધારો કરી દીધો. “હમણાં થોડી મિનિટો પહેલાં જ આપનું દર્શન કરવા અને આશીર્વાહ મેળવવા માટે

દેર આવવાનો મેં નિર્ણય કર્યો હતો. મને અધર મળી કે, નજીકના સ્નેહીજનોમાં કોઈનો અક્ષરવાસ થવાથી, આપ શોક પાળોછો અને એ નિમિત્ત કથાઈ પાંડી પહેરો હો; અને કોઈને ત્યાં શુભ પ્રસંગે જતા નથી. એ હુકીકત જ્યારે મેં જાણી ત્યારે, મારો એ નિર્ણય વધારે ખળવાન અન્યો. આપ જાતે મને આશીર્વાદ આપવા મારે દેર પદ્ધાર્યાં, એ મારું પરમ અહોલાભ્ય છે. મારા અંતરનો આનંદ બ્યક્ત કરવા મારે મને ચોભ્ય શરૂઆત જરૂરી નથી. પણ, અને એક વાતનું અતિ આશીર્વાદ થાય છે: “આપ ઘરના આંગણું આગણ આંબ્યા ત્યાં સુધી કાળો કોઈ અને કથાઈ રંગની પાંડી પહેરી હતી, એ મેં આપને દૂરથી આવતા જેયા ત્યારે જોયું હતું; અને અસ્યારે આપે સહેલ કોઈ અને લાલ પાંડી પહેરી છે. એ પરિવર્તન આપે કયાં અને કેવી રીતે કર્યું?” શેલતે મંદ હાસ્ય કરતાં, પણ આશીર્વાદ હુક્ત ગંભીરલાવે મૃદુયું.

“તમે દૂરથી જોયું તે સાચું છે અને હમણાં નજીકથી જે જુઓ છો તે પણ સાચું છે. શોકના કારણે, હમણાં હું કાળો કોઈ અને કથાઈ રંગની પાંડી પહેરું છું, શુભ પ્રસંગોમાં હું હમણાં કોઈની ત્યાં જરૂર નથી; પણ લગ્નવટુપાથી તમે ન્યાયમૂર્તિ નરકે નિમાયા, એ તો અતિહર્ષનો શુભ પ્રસંગ કહેવાય. એ શુભ પ્રસંગે, મારો આનંદ બ્યક્ત કરવા હું આવું ત્યારે, શોકના સમય મારે લાલ પાંડી પહેરું તો, તેમાં શોક પાલનના નિયમનો લંગ થતો નથી. ઘેરથી તો શોકના કારણે હું કાળો કોઈ અને કથાઈ રંગની પાંડી પહેરિને જ આવ્યો હતો. નીચે તમારા ઘરની પરસ્પરામાં એ વેશ મેં શોક સમય મારે ઉતારી નાંખ્યો છે; અને પ્રસંગને અનુરૂપ કોઈ પાંડી પહેરી લીધાં છે.

“આવી વ્યવહારદ્વારા સાથે આંચાતિભક્ત ઉદ્દ્ય સ્થિતિ મને પ્રાત થાય અને કેળવાય એવા આર્થીવાદ આપો.” શ્રી શેલતે કહ્યું.

શ્રી શેલતને ચોભ્ય શરૂઆતમાં શુલેન્દ્રા અને આશીર્વાદ આપીને, શોકના પણી દ્વારાનુશ્રી ઘરની બહાર નીકળ્યા ત્યારે એમના માથે કથાઈ રંગની સાદી પાંડી શોકસી હતી.

દ્વારુશ્રી વચનસિદ્ધ હતા, તે સાથેજ પોતે જો કોઈને વચન આપે તો તે ગમે તેલોગે પાળતા હતા. પોતાના મામાનો હિકરો સત્સંગી હતો, પણ

આર્થિક સ્થિતિ સામાન્ય હતી. દેહ મૂકવાના પ્રસંગે, એમણે હ્યાળુશ્રીને વિનંતિ કરી, “મારી ક્રીની, કૃપા કરીને ખખર રાખજો. મારી નથળી આર્થિક સ્થિતિના અસરણે, હું એના નિર્વાહ માટે કોઈ જોગવાઈ કરી શક્યો નથી. બીજું કોઈ સંસાર રાખે તેમ નથી, માટે આપને હાથ જોડીને વિનંતિ કરું છું.”

હ્યાળુશ્રીએ, એમને વચન આપ્યું. એમને દેહ પડ્યા પછી એમની વિધવાના નિર્બાહની ચેપ્ય વ્યવસ્થા કરવા માટે, પોતાના પુત્રોને એ વારંવાર મેલાલતા. એક હિસ્સ એ આઈનો દેહાંત થયો. સગાં-વહુલાં હતાં તો ધણ્યાં, પણ નિર્ધાર જાળીને એ આઈ જીવતી હતી ત્યારે કોઈ ખખર વેવા આવ્યું ન હતું. એટલે મર્યાં પછી તો કોણ જેલું રહે? હ્યાળુશ્રીને આઈના દેહાંતની ખખર પડી એટલે પોતે સ્નાન કર્યું; બીજા છ સાત જાણું સ્નાન કરવાયું; અને પછી અમ્રોદિયાં પહેરીને એ બધા સાથે આઈના ઘેર ગયા. એમને થોડા માણસો સાથે ત્યાં આવેલા જોઈને, સુલ્ય પામેલી આઈના સગાંસંખ્યીએ પહેલા વહેલા ત્યાં આવ્યા.

“જુઓ! તમે બધા સહગત આઈના નજીકના સંખ્યીઓ છો; એટલે તમારામંથી કોઈ એના અભિનસ-દક્ષારની અને પછી ઉત્તરકિયા વગેરેની કિયા કરે તો તે ધાર્યું સારું કહેવાશે; અને તમને સમાજમાં પણ શોભા મળશે. એના અભિનસ-દક્ષારનો, ઉત્તરકિયા વગેરેનો અને અદ્ધસોજનનો તમામ અર્થી હું આપીશ. ઉત્તરકિયા અને અદ્ધસોજનનું બધું કાર્ય, તમારે તમારા કુટુંબના રિવાજ પ્રમાણે કરવાનું. કુટુંબના રિવાજ પ્રમાણે બીજો કોઈ અર્થી કરવાનો હશે અને કોઈને કંઈ આપવા કરવાનું હશે તો તે પણ હું આપીશ. અદ્ધસોજન વગેરે કાર્યમાં મારા ધરતું કોઈ છેકું પણ જમવા આવશે નહીં. સહગત આઈના ધણ્યી, મારા મામાના હિકરાને તેમના દેહાંત સમયે, મેં વચન આપેલું છે તે પાળવાના હેતુથી હું તમને આ વિનંતી કરી રહ્યો છું.” હ્યાળુશ્રીએ ગંભીર સ્વરે કહું.

આઈના સગાંસંખ્યીએ તરતજ કષ્ટૂલ થયા. હ્યાળુશ્રીએ પોતે કદ્યા પ્રમાણે, બધો અર્થ આપ્યો.

તેસર, તા. સાવલીના પતની, મગનલાલ ક્ષારકંહાસ શાહે, શ્રી સત્સંગ-મંડળના આદિ સભ્ય હતા. એમને પ્રતમાન ધરાવ્યાં ત્યારે, સ્વામી બાળમુકુંદસલુણે અને દીક્ષા આપી ત્યારે, ધ.ધુ. આચાર્ય શ્રી વિહારી-લાલજી મહારાજે, જે આગાહી કરી હતી તે અક્ષરશઃ સાચી પડી. એ વખતે, એ અને જણે મગનલાલની આસ સંભાળ લેવાની દ્વારાનુશ્રીને સૂચના કરી હતી. એ આગાહી પ્રમાણે, મગનલાલને જે પત્ની મળી તે ચુસ્ત વૈષ્ણવ હતી. મગનલાલના, ધરમાં એ જુહાજુહા ધર્મનું પાલન કરતા; પત્ની વૈષ્ણવ ધર્મનું પાલન કરતી. પત્ની એટલી બધી ચુસ્ત વૈષ્ણવ હતી કે, ધરમાં એ રોજ એ થાળ અનાવતી હતી: એક પોતાના ધર્ષ આરાધ્ય હેવ શ્રી કલ્યાણરાયજી માટે અને થીજે પતિ, મગનલાલના ધર્ષ આરાધ્યહેવ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ માટે. જ્યારે જ્યારે એ આધિને ધરમાં કઈ રોગાદિક આપત્તિ આવે, ત્યારે મગનલાલ, દ્વારાનુશ્રીને પ્રાર્થના કરે. દ્વારાનુશ્રી જે પ્રમાણે સૂચના કરે તે પ્રમાણે મગનલાલ ધરમાં કિયા કરે. એમાં એમની પત્ની પૂર્ણ સાથ આપે; અને હુંઘ અને આપિત્તા દૂર થાય એટલે મગનલાલને કહે, “તમારા ભગવાન ધરા. એ એમને શરણે જાય છે અને પ્રાર્થના કરે છે તેની તરત રક્ષા કરે છે.” મગનલાલ કહે, “તો તું કેમ એમને માનતી નથી? તું શ્રીસ્વામિનારાયણની કંઈ પહેરી લેને?” પત્ની શેડીવાર મૂર્ગી રહે અને પછી માશું ધૂષાવીને કહે, “તમે કહો છો એ સાચું. પણ, મારા કલ્યાણરાયજી સાચા.” મગનલાલ અને એમના છોકરાઓ કહે, “હુંઘ કે આપત્તિ આવે છે ત્યારે તો તું કલ્યાણરાયજીને પ્રાર્થના કરતી નથી પણ ત્યારે શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનની અમે પ્રાર્થના કરીએ એમ તું દુંદું છે. એ કેવું કહેવાય?” પત્ની કહે, “સ્વામિનારાયણ તો જીવતા જાગતા હેવ છે. માટે હું કહું છું.” એમ કહુને કલ્યાણરાયજીના મંહિરે દર્શાન કરવા જાય. આમ મગનલાલનો ધરસંસાર ચાલતો હતો. દ્વારાનુશ્રી જ્યારે જ્યારે વડોદરા આવે ત્યારે શેડો સમય કાઢીને પણ મગનલાલની અખર લેવા આસ જતા. દ્વારાનુશ્રી જ્યારે મગનલાલને વેર જાય ત્યારે એમની પત્ની, દ્વારાનુશ્રીની સેવા સરભારા કરવામાં જરાય ન્યૂનતા આવવા દેતી નહિ. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની દૃપાથી અને દ્વારાનુશ્રીની અમીદાંધી, શેડું લણેલા મગનલાલ, વડોદરા રાન્યના

સહકારી ખાતામાં કારકુનમાંથી આગળ વધીને, ચાસીસ્પટન્ટ રજુદ્વારનાં
પછું સુધી પહોંચ્યા હતા. આ મગનલાલે, સત્સંગ નામનું એક પુસ્તક પણ
લખેલું છે; તે એમણે, દ્વારુશ્રીને ગુરુભાવે અર્પણ કરેલું છે. એ મગનલાલ
એ વખત જાંલીર માંદ પડ્યા. દ્વારુશ્રી બન્ને વખત, એમની અધર જોવા
ગયા હતા. મગનલાલની ઇંછા, હેઠ શ્રૂટે તો સાંદુ એવી હતી. પણ
દ્વારુશ્રીએ સહેજ હન્નીને કહ્યું, “હજુ વાર છે; સમય પાકશે ત્યારે
ભગવાન તેડવા આવશે” —એમ કરતાં કરતાં જ્યારે મગનલાલનો અંતકાળ
નજુક આવ્યો ત્યારે, દ્વારુશ્રી ચાર દિવસ અગાઉ વડોદરા આવ્યા અને
કહ્યું, “ચોથા દિવસે તમારી હેઠ પડશે. મારે ભગવાનમાં મનની સમગ્ર
વૃત્તિ પરાવી હોણે.” ચોથા દિવસે ખરેખર મગનલાલે હેઠ છાડી હીથે.

દ્વારુશ્રી જ્યારે બહારગામ જતા ત્યારે સ્થાનિક મંહિરમાં દર્શાન
થઈ શકે એવા સમયે અને એવી રીતેજ જતા. તોઈ વખત એવું ન
અની શકે તો પણ, દેવમંહિરમાં એ જતા અને શિખર ઉપર ફરડી રહેલી
ધ્વનને વંદન કરીને પણીજ મુકામ પર જતા અને જગ્યાપાન કરતા. પાછા
કુરતી વખતે પણ, દેવદર્શાન કરીનેજ નીકળવાનો એમનો નિયમ હતો.
એક વખત એ અમદાવાદ ગયા હતા. સવારે સાડાસાત વાગે જિયડતી
એક્સપ્રેસ ગાડીમાં એ ઉમરેઠ પાછા ઇરવાના હતા. એમનો સામાન
લઈને જણું જણું જીધા સ્ટેશન ગયા; અને બીજા એ જણુને સાથે લઈને
એ મંહિરમાં દર્શાન કરવા ગયા. એ સ્ટેશને ગયા હતા તેમણે ટિકિટ લીધી;
ગાડી આવી એટલે સામાન એમાં ભૂક્યો, પણ દ્વારુશ્રી ન હેખાયા.
મંહિરમાં દ્વારુશ્રી શ્રીનરનારાયણુદેવની ભૂતિ સામે એકચિત્ત જીબા
હતા. જોડે આવેલા વારંવાર કંડા ઉપર આંધેલી ઘડિયાળ સામું જુઓ અને
દ્વારુશ્રી સામું જુઓ; પણ દ્વારુશ્રી એમના સામું જુઓ ત્યારે ને? એમની
દર્શિ તો ભૂતીમાં સ્થિર થઈ ગઈ હતી. એમ કરતાં સાડા સાત થયા. સાથે
આવેલા એ જણુને લાગ્યું કે ગાડી હવે નહિ ભણે. બરાબર એજ વખતે,
દ્વારુશ્રીએ ગર્ભગુહની જાળી પાસેથી પગ અસેડ્યા; અને બીજું આનુ
નોયું; અને સાથે આવેલા અને જણું સામું નેઇને કહ્યું, “ચાલો, ચાલો.
ગાડીનો ટાઈમ થઈ ગયો!” એમ કંડીને સહેજ ઉતાવળે ચાલીને મંહિર
ખાંડ આવ્યા. ઘોડાગાડી જલ્લીજ હતી તેમાં એઠા.

“હર્ષન કરતાં જરા વધારે વાર થઈ. અરુને? ગાડીનો ટાઇમ થયાની અખર ન રહ્યો.” હ્યાપુશ્રીએ સહેજ હસ્તીને કહ્યું.

“ગાડી તો જિપડી ગઈ હશે. સાડા સાતે જિપડવાનો ટાઇમ છે; અને સાત અને ચાણીસ તો અહીંળ થઈ છે.” એમાંથી જે જરા ઉતાવળિયા અખાવનો હતો તે બોલી જાહેરો.

“હું હવે ગમે તેટલી ચાણુક ચલાવું તો પણ હવે ગાડી મળાવાની નથી. છતાં બોડાને તેણું હાંડું છું.” ગાડીવાળો ઓલાયો. એણે બોડાને મારવા ચાણુક ઉગાયો.

“હાં, હાં. બોડાને ચાણુક ન મારશો. મોડું ઘોડાએ કર્યું નથી, આપણે કર્યું છે; એટલે હોથ જો હોય તો તે આપણે છે; તેમાં ઘોડાને ચાણુક મારવા કેમ તૈયાર થયા છો?” હ્યાપુશ્રીએ ગાડીવાળાને ચાણુક મારતાં રોકીને કહ્યું. અને પછી ગાડીમાં સારી બાળુ બેઠેલા એ જણું સામું નેદિને ઉમ્ભેર્યું, “આપણે ન્યેશને અધિયે. ગાડી હજુ નહિ ગઈ હોય. આપણો સમય, લગવાનનાં દર્શન કરવામાં જરેલો છે. અગવાનને એની અખર છે એટલે એ આપણે ગાડીમાં એડા પછી જ ગાડી જિપડવા હેશો.”

કોઈ કંઈ બોલ્યું નહિ. ન્યેશને વહેલા આવેલા ત્રણ જણુ જીચાનીચા થઈ રહ્યા હતા. સામાન બેચો ઉધામાં મૂકાઈ ગયો હતો. ગાડી જિપડવાના ટાઇમ ઉપર પા કલાક થઈ ગયો હતો છતાં, હ્યાપુશ્રી આવ્યા ન હતા; એટલે સામાન ઉધામાં રાખવો કે નીચે જીતારી કેવો એની દ્રિધામાં એ જણુ પડ્યા હતા; એક જણુ આંપા આગળ જિલો, જિલો, ફર રસ્તા તરફ નજર હોડાવ્યા કરતો હતો. બરાબર સાત અને પંચાવન મિનિટે, હ્યાપુશ્રીએ એટિઝાર્મિ ઉપર પગ મૂક્યો. જરાય ઉતાવળ કર્યા સિવાય, પોતાની રોળંદી ચાલે ચાલીને, એ ઉધામાં આવીને એડા ત્યારે બધાનો જીવ હેડો. એઠો.

“કેમ! હવે ગાડી જિપડે તો વાંધો નથી ને?” જે લાઈ અંહિરમાં ઉતાવળ કરતા હતા તેમના સામું નેદિને હ્યાપુશ્રીએ પૂછ્યું.

“મારી ભૂલ થઈ. સહૃદ સ્વભાવે મારથી અંહિરમાં એવું એલાઈ ગયું. મને માફ કરો.” પેલા લાઈએ હ્યાપુશ્રીને પગે લાગતાં કહ્યું.

“માદ્કરવા જેતું તમે કંઈજ કર્યું નથી કે, કહ્યું નથી. હવે ગાડી ઉપાડવા માટે તમે હાથથી સિંગલ આપો એટલે ગાડી જીપડે.”
દ્વાળુંશીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“હવે મહિનાં થઈ તેવી ભૂલ દરીશી નહિ કરું. જેવી આપની આજા.” એમ કહીને પેલા લાઈએ બારછુા આગળ જઈને, જમણો.
હાથ, જાણે સિંગલ આપતા હોય તેમ હુલાયો; અને આંદ્રોનું
મહાઆંદ્ર્ય બન્યું. ગાડી બરાબર તેજ વખતે જીપડી.

ઉપર મગનવાલના ગૃહશુદ્ધનાની વાત કહી છે તેથી કંઈક જુદી વાત,
પીપળોદ્વાળા ગિરણશા કરલાઈની છે. હુલદે વર્ષ પહેલાં કષેળ જાણિએ,
પોતાની પાલક પુત્રી શાકુતલાને સાસરે વિદ્યા કરતી વખતે, ગૃહસ્થધર્મનું
ગૌરવ વધારે અને માનવશુદ્ધન ઉભ્રત બનાવે એવી શિખામણું ચાર
સૂત્રો કચ્છાં હતાં. મહાકનિ કાળીદાને એ ચાર સૂત્રો ચાર શ્વેષકમાં વણી
બદ્ધને અભિનવ શાકુંતલ નામના પોતાના નાટક અંથમાં ગુંથી લીધેલાં
છે. એ ચાર શ્વેષકોના કારણે એ નાટકચ્ચંથ, સાહિત્યજગતમાં સર્વશ્રેષ્ઠ કૃતિ
તરીકે આજે પણ ગણ્યાય છે. રેવાખણેના પિતાએ પણ પોતાની પુત્રીને
સાસરે વળાવતી વખતે, પોતાની રિથતિ અને શક્તિ પ્રમાણે વખ,
અલ કાર, વાસણ વગેરે આપ્યું હતું; પણ તહુપરંત એક અતિ અમૂલ્ય
કહી શકાય એવી વદ્ધ પણ આપી હતી. ગઢા પ્ર.પ્ર.૧૮૮૮મા વચ્ચાનમૃતની
નકલ એક નોટમાં સારા સુંદર અને મોટા અક્ષરે જાતે લખીને, એ નોટ
એક રેશમી વખતમાં બાંધીને પોતાની પુત્રીને એમણે વિદ્યાયેળાએ આપી
હતી. અને પણી પુત્રીને એમણે જે બે વાત કહી તે પુત્રીને સાસરે વિદ્યા
કરતા પિતાઓએ આજે પણ ચાનમાં ચાખવા જેવી છે. એમણે પોતાની
પુત્રીને એમ ન કહ્યું, “એટા ! તું દીધાયુધી થને; શૂરવીર અને વિદ્રાન લક્ષ્ણ-
પુત્રોની માતા થને; પતિની પ્રિયતમા થને; ખૂબ પૈસાયાત થને અને
સમાજમાં ખૂબ માનપ્રતિકા મેળવને.” એમણે એમ ન કહ્યું, “એટા !
તું મહા આત્મજાની થને; પરમભક્ત અનજે કે વૈચાયરીલ સાધ્વી થને.”
એમણે એમ ન કહ્યું, “એટા ! તું મહાદાનેશ્વરી થને; પ્રભર તપરસી
અનજે; મોટા મોટા યજો કરજે અને સત્પુર્ણોના યોગમાં રહેજે.” એમાંની
એક પણ વાત એમણે ન કરી. પણ એમણે જે વાત કહી તેમાં ઉપર
જણ્ણાયેલી અધી વાત આવી જાય અને જીવને આત્માંતિક એયનો અધિકારી

અનાવે અને પરમાત્માનો પ્રીતિપાત્ર બનાવે એવી સારમાંસાર વાત એમણે કહું. એમણે કહું, “એટા ! પાંચ શાનેન્દ્રયોના આહાર-રથ્યુણ અને સ્કુમ અને પ્રકારના આહાર સહા શુદ્ધ રાખજો. એ આહાર-શાખાહિક પંચ વિષયોને ઉપલોગ તું કરજે પણ તે અથમ ભગવાનને અર્પણ કરીને પછી એમની પ્રસાદી તરીકે જોગવનો.” સત્તસંગના સંસ્કારો આમ ગળથૂથીમાં કાઈને સાસરે આવેલી રેવાખણે જોયું કે, પોતે જેમ ભગવાન શ્રીસ્ત્વામિનાશયથુણી આશ્રિત ચુસ્ત સત્તસંગી છે તેમ પતિ ગિરણશંકર ચુસ્ત વૈષ્ણવ છે; શ્રીગોકુળનાથથુણા આશ્રિત છે. પતિ હંદિયી હતા કે પત્ની પોતાની માર્ક વૈષ્ણવ બને તો સારુ ; પત્ની હંદિયી હતી કે પતિ, પોતાની માર્ક સત્તસંગી બને તો સારુ ; આ પ્રકારની હંદિયા અનેના અંતરમાં અતિપ્રમાળ વર્તતી હતી; છતાં બને એક બીજાને અંતરથી ચાહુતા હતા અને એક બીજાની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે હું મેશાં પ્રયત્નરીલ રહેતા હતા.

ગિરણશંકર એ પ્રહેઠમાં એક આગેવાન વેપારી ગણ્યાતા હતા, એમને ત્યાં વૈષ્ણવધર્મમાં ચાલતી આવેલી પ્રથાલિકા પ્રમાણે વૈષ્ણવ નરનારીઓ—આસ કરીને સ્વીવર્ગની આવળ વિશેષ રહેતી. ભગવાનનું ભજનકીર્તન અથવા કથાવાર્તા કરવા એસે ત્યારે, સ્વીપુરુષો, પોતપોતાની હંદિયા પ્રમાણે કાવે ત્યાં, કાવે તેમ બેસતા હતા. રેવાખણેને આ વાત જરાય ગમતી નહિ. પણ પતિને એ એક શુઙ્ખ કહેવા જતાં ત્યારે સામેથી વૈષ્ણવધર્મના દ્વિવાજના ચાર શાખાની સાંભળવા મળતા. ગિરણશંકર કહેતા, “સાચા વૈષ્ણવે બીજા વૈષ્ણવ સાથે સ્વીપુરુષનો લેદ ન રાખવો જોઈએ. સ્વી હોય યા પુરુષ, બધાજ વૈષ્ણવો છે.” રેવાખણેન પછી પતિ સાથે વધારે વિવાહમાં ઉત્તરતાં નહિ.

એક વખત, દ્વાર્ગુશ્રી, અચરતલાલ શેલત, જે એ વખતે પીપલોફમાં સ્ટેશન માસ્ટરર હતા અને જે શ્રીસત્તસંગમંડળના આહિ સભ્ય હતા, એમના આચુહભાઈ આમંત્રણથી પીપલોફ આવ્યા અને અચરતલાલને ત્યાં જિતાય્યા. અચરતલાલ અને ગિરણશંકર વચ્ચે ઘર જેવો સારો સ્નેહસંબંધ હુતો. અચરતલાલે શુકુળ પદ્ધાયાં છે માટે બધાને લઈને આવવા માટે ગિરણશંકરને સ દેશો મોકલ્યો. અન્યાશ્રયની બીકે યા બીજ ગમે તે કારણે, ગિરણશંકર ન જયા પણ એમનો પુત્ર ગોવિંદલાલ પોતાની

માતુશ્રી દેવાખેન સાથે સ્ટેશનમાસ્ટરને ત્યાં ગયો. માતાના સંપ્રદાયના શુલ્ક સંકારો, છોકરાચોમાં જીતર્થી હતા એટલું નહિ પણ એમની થીજી પણ નથી હતી, તેમનામાં પણ એ સંકારો જીતર્થી હતા; અને પરિષુમે, એ વધાંજ સત્તસંગી થયાં હતાં. અચરતવાલને ઘેર તો, સંપ્રદાયની પ્રણાલિકા પ્રમાણે હ્યાળુશ્રી પાસે એકલા પુરુષો એડા હતા. ક્રીવર્ગ માટે નેડેના ઓરડામાં અચરતવાલ માસ્ટરનાં પલી, નેમનું નામ પણ દેવાખેન હતું તેમણે અલગ એક રાખી હતી. પોતાના ઘેર તો પતિની માન્યતાના કારણે, અજનકીર્તન અને કથાવાતાંનો પ્રસંગ હોય ત્યારે કી અને પુરુષો વધાં લેગાંજ બેસતાં હતાં; પણ અહિ દેવાખેનને જુદા બેસવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એમને આથી અંતરમાં ધણો આનંદ થયો. હ્યાળુશ્રી, નેડેના ઓરડામાં એસ્ટોને જે શાનવાર્તા કરતા હતા એ સ્વાલાવિક રીતેજ બાળુના ઓરડામાં બેઠેલા ક્રીકુંદને બરાબર સંભગાતી ન હતી; એટલે એમણે પોતાના પુત્ર જોવિલાલને બોલાવ્યો.

“જોવિદ ! તું શુકુલુને કહે કે જરૂર ઉચ્ચા સ્વરે ઓલે. એ શું ઓલે છે તે અહીં બરાબર સંલગ્નાતું નથી અને જે એ પ્રમાણે થઈ શકે તેમ ન હોય તાં અમને કી કર્યાને એ ઓરડામાં એક બાળુચો બેસવાની રણ આપે.” દેવાખેને કહ્યું.

જોવિલાલે જઈને, હ્યાળુશ્રીને પોતાની માતાનો સંદેશો કહ્યો.

“જોવિદ ! તું જઈને તારી બાને કહે કે, સંપ્રદાયની પ્રણાલિકા પ્રમાણે મારાશ્રી એમને ઉદ્દેશીને કથાવાની ન કરી શકાય. માટે ત્યાં એડા-એડા જેવું અને જેટલું સંલગ્ન તેટલું સાંભળો. પણ તું તો અહીં એઠોજ છું ને ? એટલે જે કંઈ સાંલગ્યું હોય અને જે તું કંઈ સમજાયો. હોય તે ઘેર જઈને તારી બાને કહેજો. તારી બાંધે શાનવાર્તા સંમુખ એસ્ટોને સંલગ્નવી હોય તો કોઈ આરાં સાંઘયયોગી ભાઈ હોય તેમની પાસે જવું નોંધાયો.” હ્યાળુશ્રીએ કહ્યું.

એ પછી જ્યારે મા હિકરો ઘેર ગયાં ત્યારે દેવાખેને પતિને કહ્યું:

“જુદો ! તમારા રીત ચિવાનોમાં અને હ્યાળુશ્રી શુકુલુના રીત ચિવાનોમાં આટલો હેર છે. એ ગૃહનથ છે છતાં એમણે ક્રીવર્ગ સંમુખ

અને શ્રીવર્ગને સાંઘિકીને જ્ઞાનવાર્તા કરવાની ચોકાઈ ના પાડી હીધી. હું તો એમની છોકરી જેવી હું; છતાં મને પણ એમના એરડામાં બેસવા ન હીધી.”

“એમનું જાન એટલું અધૂરું કહેવાય. એમને.....” ગિરજાશંકર આગળ આવે તે પહેલાં જ રેવાખણે એમને આંગળીના કશિરાથી અદ્દકાવી હીધા.

“તમે એમને કરી મળ્યા છો? એમની સાથે કરી વાત કરી છે કે લાગલા કહે છો કે, એમનું જાન એટલું અધૂરું કહેવાય? જેવા જાણ્યા સિવાય કોઈ માટે ગમે તેમ બોલવું એ સાચા વૈષણવજનનું લક્ષણ ન કહેવાય.” રેવાખણે જરાથે ઉસુકેચાયા સિવાય શાંતપણું મજૂમ સ્વરે કહ્યું.

કોઈ દિવસ નહિ અને આજે રેવાખણેનો પુરુષ પ્રકોપ જોઈ સાંભળ્યાને ગિરજાશંકર સ્તરથી થઈ ગયા.

“હું એમને કરી મળ્યો નથી, એમને જોવા નથી અને એમને સાંભળ્યા નથી, એ વાત સાચી: પણ હુવે મારે એમને મળવું પડશે.” ગિરજાશંકર ધીમા અને અચકાતા સ્વરે જોવ્યા.

રેવાખણે એ દિવસે, પછી ઘરકામમાં લાગી ગવાં. એ અડી કલાક પછી અચરતલાલ માસ્તરે સ દેશો મોકલાંયો કે, ચુચુલુ સાંજની ગાડીમાં ઉમરેઠ જાય છે. માટે મળવું હોય તો તે પહેલાં આવી જાવ.

ગિરજાશંકરે સ દેશો સાંભળ્યો. એમને એમ લાગ્યું કે યોડા કલાક પહેલાં એ જે જોવ્યો હતા તેના જવાબ કર્યે જ આ સ દેશો આવ્યો છે. એમણે જેમા થઈને કયાં પહોંચા. પણ પછી કોણ જાણે શું થયું, એમણે વિચાર આદલ્યો. એમણે ગોવિલાલને કહ્યું, “તું જા, મળી આવ.”

ગોવિલાલ તરતજ રેશેન માસ્તરના વેર ગયો. દ્વાર્ગુશીને અણે, એ ગ્રાણુ કલાક પહેલાં ઘરમાં પોતાના માંતા પિતા વંચે થયેદી વાતચીતનો સાર કહ્યો. અને પછી હુથ જોઈને વિનતિ કરી :

“હ્યાણુ! મારા પિતાને સત્તસંગ થાય અણું કાઢું કરે. તો ઘરમાં બધાને સુખ અને શાંતિ થ.ય.”

“ગોવિંહ ! એ દિવસ બહુ હુર નથી. હુ ફરીથી અહીં આવીશ તે પહેલાંજ શ્રીહરિ એ વ્યવસ્થા કરશે, એની ખાત્રી રાખજો.” હ્યાગુશ્રીએ અંતરિક્ષમાં જોઇને કહું.

એ સાંકે હ્યાગુશ્રી ઉમરેઠ પદ્ધાર્યો.

સ્ટેશનેથી વેર આવીને જ્યારે ગોવિંહદાદે પોતાની બાને હ્યાગુશ્રીએ કહેલા શાખ્દો કહ્યા ત્યારે, એમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. એ સાંજથી રેવાખહેને ઢાકેરણ આગળ એ નિમિત્તો ધીનો એક વધારાનો દીવે, કરવા માંડયો. ચતિના હૃદય પરિવર્તન માટે એ રોજ શ્રીહરિની પ્રાથેના કરવા લાગ્યા.

દ્વારાક દિવસ પછી, ગિરનશાંકરના વર્તનમાં ફેરફાર થયો. પોતાના સસરાંએ, પત્નીને દાયનામાં આપેલી ગઠડા પ્ર.પ્ર. ૧૮ની નકલ, પત્ની પાસેથી એ વળત માગી લઈને એમણે ધ્યાનપૂર્વક વાંચી; જેમ જેમ એ વચ્ચનામૃત ઉપર એ કિચાર કરતા ગયા, તેમ તેમ પોતાના લુચનમાં આચારાતી અનેક દોષોનું એમને જ્ઞાન થવા લાગ્યું. પછી તો એમણે પત્ની પાસેથી માગી લઈને શિક્ષાપત્રી વાંચી. એમને સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો અને ધર્માધ્યાલિકા વિષયાની લુજાસા થઈ; એટલે પત્નીના કહેવાથી વચ્ચનામૃત વાંચવાનું શરૂ કર્યું. સંપ્રદાયમાં અને સંપ્રદાયની નીતિરીતિમાં એમનો રસ પ્રતિદ્ધિન વધવા લાગ્યો.

એક દિવસ, નહાતાં નહાતાં એમણે ગળામાં પહેરેલી વૈષ્ણવી કંડી તૂટી ગઈ. એ નાહીને બહાર આચ્યા ત્યારે ગળામાં કંડી ન જોય એટલે રેવાખહેને પૂછ્યું; ત્યારે એમાંથી કહું કે “નાહતાં નાહતાં તૂટી ગઈ.”

“લાચો હુ બીજુ પરોવી આપું.” એમ કહી રેવાખહેન નહાવાની ઓરડી તરફ જવા લાગ્યા.

“એ તરફ જવાની હુવે જરૂર નથી. જો તને યોગ્ય લાગતું હોય તો તારી કંડી મને આપ. તું બીજુ હંથ તો તે પહેરી લે જે.” ગિરનશાંકરે કહું.

“આ શું તમે સાચું કહો છો ? મારી કંડી તમે સાચેસાચ પહેરશો ?” રેવાખહેને આશ્ર્યાચક્તિ થતાં કહું.

“એ તો તું મને કંઈ આપે અને હું તને પહેરીને ઘતાવું ત્યારે ખાંચી થાય ને ?” ગિરજાશાહાં કરે પૂર્ણ સ્વસ્થતાથી કહ્યું.

રેવાખણેના અંતરમાં હૃષેની હેલી ચઢી. એ તરત જ લોલાં થયાં. ચોતાની પૂજામાંથી એક કંઈ, જે પ્રસાદીની હતી તે લઈને આવ્યાં.

“લોલા, આ કંઈ. પ્રસાદીની કરાવેલી છે, એટલે ડાકોરળુને ધરાવેલી છે, તમે એ પહેરો.” રેવાખણે પતિને, તુગજીની જોળ ભાખુકાની અનાવેલી એવડી કંઈ આપતાં કહ્યું.

ગિરજાશાહાં કરે, જે હાથે એ કંઈ લઈને પહેરી લીધી.

“હ્યાગુશ્રી ગુરુજી, અહીંથી જે હિવસે ઉમરેઠ ગયા તે હિવસે સ્ટેશન ઉપર જોવિફને, આ હિવસ ધણે વહેંદો આવશો એવી અવિષ્ટવાણી કહી હતી, તે સાચી હતી છે. આજે મારા અંતરમાં આનંદ સમાતો નથી. પણ તમને ઓહું ન લાગે તો એક વાત કરૂં.” રેવાખણે, પ્રેમ નીતરતી આંખે કહ્યું.

“ઓહું લગાડવાનું હોય તો આ કંઈજ ન પહેરત. મને કંઈ પહેરાવીને તું હવે આજથી મારી શુકુ અની છે. જે કહેવું હોય તં નિઃસંકોચ કરો.” ગિરજાશાહાં કરે કહ્યું.

“હું તમારી શુકુ નથી. હું તો તમારી હાસી છું. પણ તમારા ગરા શુકુ તો હ્યાગુશ્રી છે, જેમના સંક્રયમાનથી તમારા હૃહૃતું પરિવર્તન થયું છે. પણ મારે તમને જે વાત કહેવાની છે તં બીજુ છે. શ્રીસ્વામિનાસાયથું સંપ્રદાયમાં પ્રથમ, સત્યસુરૂપ પાસેથી પંચતમાન લેવાય છે અને પછી આચાર્યશ્રી મહારાજ પાસેથી કંઈ લઈને પહેરાય છે. હવે પછી અનુકૂળતાચે, તમારે એ વિધિ કરવી પડશો.” રેવાખણે કહ્યું.

એ તો ધારું સારું કહેવાય. હું દર પૂર્ણિમાએ ડાકોર જાઉછું. હવે ત્યાંથી પડતાલ પણ જરૂરિયા; અને યાં હ્યાગુશ્રી ગુરુજીને મળીશ અને એમની સૂચના પ્રમાણે વત્તમાન વગેરે ધારણું કરીશ. બીજું કષ્ટ ?” ગિરજાશાહાં કરે મીહું હાસ્ય કરતાં કહ્યું.

“અન્ધું કહેવાનું તો છે. પણ તમને ઓહું તો નહિ લાગે ને ?”
રેવાખણે પૂછ્યું.

“વળી પાછી ઓહું લગાડવાની વાત લાગી ? જે કંઈ કહેવું હોય તે
આવે તું એથડક કહી શકે છે.” ગિરજનથાં કરે કહ્યું.

“ભગવાનનું ભગ્ન કીર્તન અને કથા વાર્તા કરવામાં અહીં ધરમાં તમે
ખી પુરુષોનો જે લેણીસાળો કરો છો તે થોડ્ય અને હિતાબહ નથી.
દ્વારું શ્રી ચુરુજુ ગૃહસ્થ છે, છતાં મારી સાથે કોઈ પણ પ્રકારની જીંદ્ગી
વાત સરળીય કરતા નથી.” રેવાખણે કહ્યું.

“વેણું જ્યારે જાણ્યો કે મેં સ્વામિનારાયણની કંઈ પહેરી છે, તે
દ્વિસથી એ બધું આપોઆપ જ બંધ થઈ જશે.” ગિરજનથાં કરે કહ્યું.

ગોવિદ્વલાલ બહુરથી જ્યારે ધરમાં આવ્યો અને અણે આ હકીકત
જાણી જ્યારે અનું અંતર પણ આનંદથી કરાઈ ગયું.

ગિરજનથાં કર, એ પછીની પૂછેલુભ્યાના હિવસે સવારે ડાકોર ગયા અને
બપોરે એમના સાથીદારો પોતપોતાના ગામે પાછા ઇચ્છા ત્યારે એ નડીઅનથ
થઈને વડતાલ ગયા. પુત્ર ગોવિદ્વલાલ એમની સાથે હતો. બન્ને જણું
ચાર-સવારાર વાગે વડતાલ પંહુંચ્યા. ઉથાપનના દર્શાન કરીને દ્વારું શ્રી
ઉતારે પાછા આવ્યા હતા. આવી રીતે ઉતારે પાછા આવે ત્યારે કોટ
વર્ગેર કપડાં ઉતારીને, પછીજ એસતા. પણ તે હિવસે એમણે કપડાં
ઉતાર્યાં ન હતાં. “નવા સત્તસંગીને લઇને દ્રશ્યે દર્શાન કરવા જવું છે”
એવું એ બોલ્યા, ત્યારે પીળ બધા, નવો સત્તસંગી કોણ છે એ જેવા-
જાણું માટે આજુભાજુ જેવા લાયા પણ નવો સત્તસંગી કોઈ જણ્યાયો
નહિ. પણ બરાબર એ વખતોજ ગિરજનથાં કર અને ગોવિદ્વલાલ ઉતારામાં
આવ્યા.

“સો. આ નવા સત્તસંગી આવ્યા. આવો, ગિરજનથાં કરલાઈ ! વહેલી
સવારના નીકળ્યા છે પણ ડાકોર થઈને આવ્યા એગુલે વાર લાગી અરું ને ?
કૃદ્વલાલ ! આ બન્ને જણું સવારના ભૂખ્યા છે. નાર્તા કરીને ચલાયું
છે. દર્શાન કરીને અને ગિરજનથાં કરલાઈને પંચ વરતમાન ધરાવડાવીને અમે
હમણું પાછા આવીએ છીએ. ત્યાં સુધીમાં એમના માટે ડાકોરણું થાગના

બ્યવસ્થા કરાયો. ચાંડો, ગિરજાશંકરલાઈ! પહેલું કામ દેવનાં હર્ષન કરવાનું
કરીએ અને પછી તમને પંચ વ્રતમાન ધરાવવાનું કામ કરીએ.”
હયાળું શ્રીએ કહ્યું.

પોતે આજે આવનાર છે અને પંચ વ્રતમાન ધારણું કરનાર છે અને
સવારના ભૂખ્યા છે, આ બધી હૃદીકિલ હયાળું શ્રી શા રીતે જાણી ગયા એ
અંગે વિચારે કરતા કરતા ગિરજાશંકરલાઈ ઊભા થયા, અને હયાળું શ્રી
સાથે મંહિરમાં ગયા. હર્ષન કરીને પછી, હયાળું શ્રી એમને કપિલમુનિ પાસે
લઈ ગયા અને પંચ વ્રતમાન ધરાવ્યાં. થીજા હિવસે હીક્ષા લેવાનું નક્કી
કરીને, પછી ઉતારે આવ્યા.

પહેલાના હિવસે, સવારે, ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી મહારાજ પાસેથી ભાગવતી
હીક્ષા લઈને, રાત્રે ગિરજાશંકરલાઈ જાયારે પીપદોદ પહેલાંચા ત્યારે રેવા-
અહેનનું અંતર પતિના કપાળમાં કર્ષ્ણપુરુષ તિલક અને ચાંદ્રો લેઈને અને
વડાલમાં અનેલી બધી હૃદીકિલ સાંભળીને અલીકિડ આનંદરસથી
છોટાછો લારાઈ ગયું.

પીપદોદમાં અચરતલાલ સ્ટેશન માલ્ટારને ત્યાં જેવો દેવાભહેનનો
પ્રસંગ અન્યો હતો તેવો, પણ તેથી કંઈ વધારે ચ્યામતકારિક કહેવાય એવો
પ્રસંગ, ઉમરેઠમાં હરિપ્રિયાખહેનનો અન્યો હતો. હરિપ્રિયાખહેન
વૈષ્ણવ હતાં, એ ઉંચ કેટિનાં જાની કથાડાર અને કીર્તિનકાર ગણ્યાતાં હતાં.
ઉમરેઠમાં એમના વકતાપહે શ્રીમહાભાગવત સસાહ યોજવામાં આવી હતી.
જાનીને જયારે પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને દફ આશ્રય હોતો નથી ત્યારે
એતામાં, જાણું અજાણું ગર્વના અશો ઊભાય છે. હરિપ્રિયાખહેનની સભા
ઓતાજનોથી ભરયક રહેતી પણ આછાવતાં અશો પણ એમને સંતોષ
આપે અને એમની કૃથા સમજી શકે, એવો કોઈ જુદુષ, એમને
ઓતાજનોમાં દેખાતો ન હતો. રોજ સભામાં એ ચારે તરફ દર્શિ દેખતાં
પણ પોતાની કથાનો જ્ઞાનપૂર્વક આસ્વાદ અનુભવી શકે એવો કોઈ પુનુર્ભ
જ્ઞાની ન હતો. સસાહના પાંચમા હિવસે આખરે એ કંદાળ્યાં શેડ
સોમેશ્વર રાજનરામ, જેના પ્રમુખપદ નીચે શ્રીમહાભાગવત સપ્તાહ યોજવામાં
આવી હતી તેમને અભણે પોતાની પાસે એવાબ્યા.

“શોક ! સલામાં જે શ્રીતાજનો બેસે છે તેમાં મને સમજુ શકે એવો કોઈ સારો જાની પુરુષ જણ્યાતો નથી. ઉમરેઠમાં શું કોઈ એવો સારો જાની પુરુષ નથી ?” હરિપ્રિયાખણે શેડને કહ્યું.

પ્રશ્ન સાંભળીને શેડ લાડે અચંબામાં પડ્યા. સલામાં કેટલાક શાસ્ત્રીઓ એને વેહપુરુષો પણ અ.વતા હતા. એ બધા આગળ એસતા હતા છતાં આવું કેમ કહેવામાં એને પૂછવામાં આવે છે, એનું કારણ એ કણી શક્યા નહિ. શ્રીદીવાર વિચાર કર્યા બાદ એમણે જવાણ આપ્યો:

“બહેન ! તમારે પણ એમનો સમાગમ કરવા જેવો છે એવો એક પુરુષ, મારી નજરમાં છે. એમનું નામ છે શ્રુક્લ નાથજીલાઈ દૃષ્ટિચારમ. એ ત્વામિનારાયણ સંપ્રેદ્ધાયના આશ્રિત છે. અહીંના લોકો તો એમને ‘નાથજી લગવાન’ તરીકે જ આપ્યો છે.” શેડ કહ્યું.

“એમ ! તો પછી એમને આખ્યા કરીને સલામાં કથા સાંભળવા કેમ તેડી લાવતા નથી ? શ્રીતા પણ જાની હોય તો વક્તાને પોતાનું જાન દાખવવામાં આનંદ એને ઉત્તેજન મળે છે. એમને કાલે અવશ્ય ઓલાવો.” હરિપ્રિયાખણે કહ્યું.

“બહેન ! હું જાતે એમને આમંત્રણ આપવા ગયો હતો. પણ એમણે આવવાની ના પાડી.” શેડ કહ્યું.

“કેમ ? કંઈ કારણ ?” આશ્ર્યચિન થતાં હરિપ્રિયાખણે પૂછ્યું.

“કારણ તો એમણે મને કહ્યું નથી. પણ બહેન ! એવું કરો. તમે, તમારા પોતાના તરફથી એમને સલામાં કથા સાંભળવા માટે આવવાનું આમંત્રણ પાડવો, તો કદાચ એ આવશે.” શેડ કહ્યું.

દોજ સવારે નવ વાગે કથાની શરિમાત કરવામાં આવતી હતી. છુંઠ દિવસે બરાબર સાડા સાત વાગે હરિપ્રિયાખણે તરફથી એ માલુસો આમંત્રણ આપવા માટે હ્યાળુંશી પાસે આવ્યા. હ્યાળુંશી પૂજાવિધિ પર્વતારીને વચ્ચનામૃત વાંચવાની તૈયારી કરતા હતા. પેદા એ લાધુઓચે, કથા સાંભળવાનું ખાસ આમંત્રણ આપવા માટે હરિપ્રિયાખણે પોતાને

મોકલ્યા છે, એમ કહીને, અતુકૂળ સમય જણાવવામાં આવે તો તે વખતે સભાસ્થાને જવા માટે માટર તેડવા આવશે, એમ કહ્યું.

એમની વાત સાંભળીને, તરતજ જવાબ આપવાનું દ્વારાણુશ્રીને શોધ્ય ન લાગ્યું. અર્થાત્ ઉદ્ઘાટમાંજ પોતે અખર આપણો એવું સૌંદર્યમ કહીને દ્વારાણુશ્રીએ પેલા એ જણુને વિદ્ધાય કર્યા. એ જે જણું ધરમાંથી અહાર નીકળ્યા એ જ વખતે, રાવસાહિલ લીલાધરલાઈ ધરમાં હાથદ થયા. ડેઝુટી પોલીટીકલ એજન્ટના પદેથી નિવૃત્ત થયા પછી એ ઉમરેઠ આવીને રહ્યા હતા; અને દ્વારાણુશ્રીને સમાગમ કરવા માટે, રોજ સવારે આવતા હતા. રોજ તો એ સાડાચાઈ-નવ વાગે આવતા; પણ એ દિવસે, કેણું જાણે શાથી, પણ વહેલા આવ્યા હતા.

“લીલાધરલાઈ! તમે આને ડીક વહેલા આવ્યા. નારાયણ ! તું પણ અહીં આવ. તમે અન્ને જણુ હરિપ્રિયાખણેન પાસે જવ અને સંપ્રેષયના સિદ્ધાંતે અને પ્રાણાદિકાના કાનણે, હું એમની કથા સાંભળવા આવી શકું તેમ નથી, એ હંડીકિંત એમને સમાનવીને કહેનો.” દ્વારાણુશ્રીએ કહ્યું.

“જે લાગવતની કથા બાદું સારી કહે છે એમ કહેવાય છે, એજ હરિપ્રિયાખણેન ને ?” લીલાધરલાઈએ કહ્યું.

“હા. એજ.” દ્વારાણુશ્રીએ મીતાદરી જવાબ આપ્યો.

“એ તો ભારે જાની ગણ્યા ના. આડા અવળા પ્રશ્નો પૂછશો તો હું શું જવાબ આપીશા ?” લીલાધરલાઈએ કહ્યું.

“તમે મુંઝાણો નહિ. તમારી સાચે નારાયણ છે. જુઓ. જ્યારે તમે કહેશો, ‘સીના સુઅથી લગવલાયા’ રણ સાંભળની નહિ, એવી શિક્ષાપત્રીમાં આજા કરેલી છે; એટદે નાથજુલાઈ સલામાં કથા સાંભળવા આવી શકે તેમ નથી.’ ત્યારે એ કહેશો કે જાનદિષ્ટે તો સર્વ પ્રદૂષ છે અને પ્રદૂષની તો ઓં કે પુરુષ એવી કોઈ જીતિ નથી. લક્ષ્મિની દિલ્લિએ તો જગતમાં પુરુષ એકજ છે—ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ; ઠીકું બધી જ સ્વીએંદ્રા છે. પછી આવો સિદ્ધાંત શિક્ષાપત્રીમાં કેમ કહેનામાં આવ્યો છે ? અને નાથજુલાઈ જેવા જાની પુરુષ, આવી રીતે અજાની જેમ કેમ વર્તે છે ? આવું કહે ત્યારે તમારે ઉદ્કેરાઈન જવું. પણ સ્વસ્થ ચિત્તે શાંતિથી જવાબમાં કહેવું કે

સિદ્ધાંત તો તમે કહો છો તે જ છે. શિક્ષાપરીમાં પણ એ જ સિદ્ધાંત કહેવામાં આવેલો છે. પણ તે સાથે જ માણસે વ્યવહારધર્મ પણ સાચવવાનો હોય છે. શાન અને ભક્તિના સિદ્ધાંતો અને પ્રણાલિકાઓ વ્યવહારનું જતન કરે અને ત્સાથે વ્યક્તિત્વ પણ જતન કરે એવી રીતે સારાસાર વિચાર અને વિવેક કરીને, જીવનમાં આચરવા જોઈએ, એવું સત્યાચ્ચે કહે છે. તમે જે સિદ્ધાંત અમલમાં મુક્તિનું સૂચવો છો, તેથી તો વ્યક્તિ અને સમાજનું જીવન ર્વચ્છાંત્રી અને અને નાદુભ્રાષ્ટ થઈ જાય. જ્ઞાની અને ભક્ત જી, અન્ય પુરુષ સાથે, અને પુરુષ, અન્ય જી સાથે, જો સિદ્ધાંતની આચથ લઈને ક્રીપુરુષના વાસ્તવિક જોઈની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરે તો, એ તમને પોતાને જ નહિ રૂચે. અગવાન શ્રીત્વામિનાસાયણે તેથી વ્યવહારમાં આચ્છિતોનું રક્ષણ થાય અને મોક્ષભાર્ગમાં પણ એમનું રક્ષણ થાય એવા વ્યવહારું અને વાસ્તવિક પણ સાથ સત્ય સિદ્ધાંતો પ્રવતાચેલા છે.” હ્યાળુશ્રીએ કહ્યું.

લીલાધરભાઈ અને નારાયણરાવ એ પછી તરતજ હરિપ્રિયાખહેન જ્યાં જીતર્થી હતાં લ્યાં ગયા. નાથદભાઈને બહલે, આ એ જાણુને આવેલા જોઈને, હરિપ્રિયાખહેન અને ધીજાઓને આચ્છર્ય થયું. લીલાધરભાઈ અને નારાયણરાવ સાથે, હરિપ્રિયાખહેને લાંખી દ્વીપો કરી પણ જ્યારે લીલાધરભાઈએ, હ્યાળુશ્રીએ જે શાખા કહેવાના કથા હતા તે કથા લ્યારે, એ એકદમ શાંત થઈ ગયાં.

“સારું, આજે તો કથા ‘પૂરી થયા પઢી મારે ડાકોર જવાનું છે એટલે કાલે સવારે કથાની પૂર્ખાદૃતિ પઢી હું એમનાં દર્શન કરવા માટે આસ આવીશ. અમને મારા સપ્રેમ વંદન કહેનો”. હરિપ્રિયાખહેને કહ્યું.

લીલાધરભાઈએ ઘર જઈને હ્યાળુશ્રીને બધી વાત કહી.

“પણ કાઢે મને ભગવા એ આવી શકે એમ લાગતું નથી. કાઢે અગિયારની ગાડીમાં તો કહાચ એમને અમહાવાહ જાણું પડશે.” હ્યાળુશ્રીએ, જાણે ભવિષ્ય આખતા હોય એમ કહ્યું.

અને ધીજ દિવસે ખરેખર એ પ્રમાણેજ ઝન્યુ. ધીજ દિવસે, કથા શરૂ કરવામાં આવે તે પહેલાંજ અમહાવાહથી એમના એક સગાની માંદગીના તાર આય્યો. એટલે હ્યાળુશ્રીએ ભવિષ્ય લાગ્યા પ્રમાણે,

એમણે કથાની પ્રભુહૃતિ વહેલી કરી. શોલાયાત્રામાં એ પોતે જોડાવાને બહલે, માત્ર પોથીને મૂક્ખાનું કહીને અગિયાર વાચ્યાની ગાડીમાં અમહાવાહ ગયાં.

દ્વારુંશ્રી વાર્ષાશ્રમધર્મ પોતે પાળતા અને બીજા પાસે ખાલતા. એ લારપૂર્વક કહેતા કે, જ્યાં ધર્મ છે ત્યાંજ અકિત રહે છે; અને જ્યાં ધર્મ અને અકિત રહે છે ત્યાંજ અકિતધર્મના પુત્ર પરપ્રક્રષ્ટ પુરુષોત્તમ નારાયણ રહે છે. આઠે માણસ ગમે તેવી ઉચ્ચ વિદ્યાને પહોંચેંદો હોય, પણ જ્યાં સુધી હૈનિક કિયાઓ સાવધાનીપૂર્વક કરતો હોય ત્યાં સુધી, એણે સ્વધર્મના બધાજ વિધિનિષેષાનું અવશ્ય પાલન કરવું જોઈએ. ઘણા માણુસો, જીન અને લક્ષીની ચોથ લઈને સ્વધર્મનું પાલન કરવામાં શિથિલ વર્તે છે, અને પોતાની સાથે રહેલા બીજા માણુસો પણ સ્વધર્મનું પાલન ન કરે યા એનું પાલન કરવામાં જોખુંચાનું કરે તો યત્તાવી લે છે. દ્વારુંશ્રી કહેતા કે, એથી ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી: એટલું જ નહિ પણ, એ માણુસનું પોતાનું પણ રક્ષણ થતું નથી. શિક્ષાપત્રીમાં એટલે જ શ્રીઅમહારાજે “ઘર્મણ સહિતા કૃપામકિ: કાર્યા ।” કહું છે; એટલા અનેકમાં એટલા માટે જ ભગવાનને, “ સહર્મભક્તેરવં વિધાતા । ” કહેલા છે. દ્વારુંશ્રીને ધર્મપાલનો આવો આચહુ જોઈ જાણીને કેટલાક માણુસો એમને “સાધનદશાવાગ્ય મુક્ત” તરીકે આપાયાની. એ વાત જ્યાદી એમના કાને પહેલ વહેલી આવી ત્યારે, એ સાંભળીને એ પ્રથમ તો હુસ્યા અને પછી કહું, “મુક્તમાં પણ ને સાધનદશા અને સિક્ષદશા એવા એ વિલાગ રહેતા હોય, તો પછી એને મુક્ત શી રીતે કહેવાય ?” પણ એ ગમે તેમ હોય, પણ કું તો હું મેશાં સાધનદશા જ પસંદ કરું છું. મુક્ત હોય, મહામુક્ત હોય કે અનાદિમુક્ત હોય, પણ બધાજ ભગવાન શ્રીનિવાસિનારાયણના તો સેવકોજ છે-દાસ છે. ભગવતસેવાદ્યો સાધન, બધાએ હું મેશાંજ કરવાનું છે. સાધનદશા અને સેવકદશા છોડી ફરજે કોઈ સ્વામીદશા અને સ્વામીપદ પામ્યો નથી કે પામતો નથી. ભગવાનની લક્ષિત ઉપાસના કરવી એ સાધન છે; એટલે ભગવાનની સેવા, અકિત અને ઉપાસનાદ્યો સાધનો સર્વેંએ સહાકાળ સેવવાનાંજ હોય છે.”

૫૭. એકેશ્વરવાદ (૧)

સંપ્રદાયમાં આહિકાળથી એક વિશિષ્ટ પ્રખ્યાલિકા, અખાંડિત ચાલી આવે છે. એ પ્રખ્યાલિકનાં કાંણેણું અને વિગતો, સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ જાણુવા સમજવાની જરૂર છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, કે કાંતિકારી સિદ્ધાતો અને ધર્મશ્લુલુલનાં પ્રખ્યાલિકાઓ પ્રવતાંબેલી હેઠળે તેની પૂર્તિ અને પુષ્ટિઃપે આ પ્રખ્યાલિકા પ્રથમાપિત થયેલી છે. ગોપાલાનંદસ્વામી, મુક્તાનંદસ્વામી, નિલાનંદસ્વામી, શ્રુતાનંદસ્વામી, શતાનંદસુનિ, વ્યાપાનંદસ્વામી વગેરે મહાનભર્તાનંદ સંતોષી, ખૃષ્ણ કાળજીપૂર્વક આ પ્રખ્યાલિકાનું પોતાના જીવનમાં જતન કરેલું છે; મોગમોટા ગૃહરથ્થ હરિલક્તોએ પણ ખૃષ્ણ આદરથી એ પ્રખ્યાલિકાને સાચ્યવેલી છે. સંપ્રદાયમાં, મંદિર અને મૂર્તિ, ધ્યાન અને ભજન, નામનમરણ અને સંકીર્તન, ધજન અને પૂજન, એક માત્ર પ્રગટ પુરુષોત્તમ પરથ્રદ શ્રીસ્વામિનારાયણનાં થોડોવાં જોઈએ. એમના સિવાય, બીજો કોઈ અદ્વયપ્રદ્ધ જેવો સમર્થ હોય તો પણ તેને માટે એવું કંઈજ થોળવું ન જોઈએ; એટલું જ નહીં પણ, એવી પ્રવૃત્તિ જાણે અજણે પણ કોઈ કરતું હોય તો એવી પ્રવૃત્તિથી અને તે કરનારથી બીજત આશ્રિતોએ સર્વ રીતે હર રહેલું જોઈએ, આ પ્રખ્યાલિકા સંપ્રદાયમાં પ્રથમથી અખાંડિત ચાલતી આવેલી છે. ને કોઈ સત્પુરુષને ભગવાનના પહે પ્રતિષ્ઠિત કરે તો, એવું કરનાર અને કરાવનાર અન્નેનું ભારે આહિત થાય છે. સંપ્રદાયનો અચળ સિદ્ધાંત છે કે, ભગવાનની અનન્યલક્ષીત ઉપાસનાના જ્યે, અકાત ભગવાનનું સાધભ્રંષ પામે છે; એટલે કે, ભગવાન સરખું ઝ્યે, ગુણું, સામર્થ્ય અને એક્ષ્યાં એને પ્રાત થાય છે, પણ એ પોતે ભગવાન થઈ જતો નથી. સમુદ્રમાંથી માણુસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પાણી અહૃણું કરે છતાં, સમુદ્ર અગાધ અને અપાર જ રહે છે તેમ, ભગવાનનું ઝ્યે, ગુણું, સામર્થ્ય અને એક્ષ્યાં, જાણી અકાત જેણું જાણે સમજે છે તેવો એ પોતે થાય છે; પણ ભગવાન તો તેથી પર અને અપારના

અપાર જ રહે છે. ભગવાન એકજ છે અને એક જ રહે છે; લક્તો અનેક છે. જાન, ભક્તિ અને યોગની પરાક્રમા સાથીને સુસુધુ, સુકૃત વા સિદ્ધ અને છે; પણ સુકૃતાત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે સ્વામિસેવકલાવની સ્રુદ્ધમરેણા, અખંડિત રહે છે. ભગવાન, ભગવાન રહે છે—રવામી રહે છે અને લક્ત સેવક રહે છે; પણ “અહં બ્રહ્માત્મિ” । શ્રુતિવાક્યની ગોઠી અન્યાથ લઈને ભગવાન થઈને ઇસનારા જગતમાં ઘણું હોય છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે એ પણાને “અષ્ટક કેદાળ” કહેલા છે. સલ્લાયો અને અતુલવી સત્પુરુષોએ લારપૂર્વક જાહેર કર્યું છે કે. ધીમા પતિતોને ઉદ્ધાર થાય છે પણ આવા અષ્ટક કેદાળોનો ઉદ્ધાર કરી થતો નથી.

મોટા નંદસંતો અને સુજ ગૃહસ્થ હરિલક્તો, સંપ્રદાયની આ ઉજ્જવળ પ્રથાલિકા જગતવાય એ રીતે જ લુધન લુબ્યા છે. એ સંતો અને હરિલક્તો, પોતાને તેણું ભગવાન માની ન એસે એની સતત કાળજી રાખતા. સંતો, પોતાની પાછળ કેદ તેરી, ટેવળ વા સમાધિ ન અનાવે એ માટે જ્યાં એવું કંઈ અની શકે એમ ન હોય એવી જગ્યાએ જ હેઠુંથાગ કરવાનું પસ હ કરતા. લુદ્દેચું પણ જે કેદ એમને ભગવાન માનીને સેવાપૂજા કરે તો, એ ઘણું નારાજ થઈ જતા. અને એવા માણુસો અને ર્થણોએથી વહેલી તકે હુર ચાલી જતા. સંપ્રદાયમાં ધર્મ, જાન, વેચાય, યોગ અને ભક્તિની સાદ્ગ્યાત્મકતાની પ્રદર્શન કરે રહેલી એવા ઘણું સંતો તથા હરિલક્તો થયેલા છે; ઘણું ઉચ્ચ કાંઠિના કવિદેખકે થયા છે; પણ એમના લુધનની જાંબી વિગરો આજે ઉપદ્ધતિ થતી નથી, એવું કારણું આ પ્રથાલિકા જાણું છે. સંપ્રદાયમાં વારે સૌ કેઠને, શ્રીહરિના દાસાનુહાસ થઈને જ રહેવું ગમતું હતું. હ્યાજુશ્રીએ પણ, જોપાળાનંદસ્વામીની વગેરે સંતોએ તથા દાદાભાગ્યર વગેરે ગૃહસ્થ હરિલક્તોએ, જે પ્રથાલિકાને શિરસાવધ કરીને લુધનમાં અપનાવી હતી તે જ પ્રથાલિકા પોતાના લુધનમાં સ્વીકારી હતી. જગતમાં આજે જન્મનાયંતીએ ખૂબ ધામધૂમથી જીજવાય છે. પોતાની જન્મનાયંતી જીજવાયી તે શાશ્વત વિરુદ્ધ નથી, પણ શાશ્વત મત છે. હ્યાજુશ્રીની જન્મનાયંતી પણ ખૂબ ધામધૂમથી જીજવાય એવી એમના શિષ્યોને છંદ્ધા થાય એ સ્વાલ્લાવિક કહેવાય. હ્યાજુશ્રી પોતાના શિષ્યોની છંદ્ધાને સંતોષતા પણ ખરા, પણ તે પોતાની રીતે જ સંતોષતા. પોતાનો જન્મદિવસ વાવે ત્યારે ખૂબ સાદાઈથી એ પ્રસંગ

જીજવવા હેતા અને ત્યારે ઉપર જાણુવેલી પ્રાણાદિકાનો સ્વદ્ધાંશે પણ કહેં
ન થાય એની પોતે આસ કાળજી રાખતા, પોતાના જનમહિવસે, મોટા લાગે
તો, એ વડતાલ જ રહેતા અને ત્યારે, હુમેશની રીત મુજબ, સવારે ઢેવ,
આચાર્ય અને સંતનાં હર્ષન કરવા એ જતા; એ હિવસે ડાકોરણુનો થાળ
કરવતા; એ હિવસે શ્રીહરિ કથાવાત્તા, નામસ કીર્તન અને નામજપમાં
એ રોજ કરતાં, વધારે સમય ગાળના; એ હિવસે, એ પ્રાણશેને જમાડના,
વરુ અને રોકડ હાનદક્ષિણા, આપતા; ડોઈ વિદ્યાર્થી આપી થઢે તો તેને
વિદ્યાભ્યાસ માટે સારી સહીય કરતા અને ભૂખ્યાં તરસ્યાંને અનુ હાન તો
આસ આપતા. સં. ૧૯૮૮માં એમને પચાસ વર્ષ પૂરાં થયાં ત્યારે, શિષ્યોએ
જનમહિવસ જીજવવાનો આચાર્ય કર્યો હતો, પણ એમની અનિચ્છાને
કારણે થોડાંક વિશે સુધી કંઈજ થઈ શક્યું નહિ. સં. ૧૯૯૩ માં આખરે,
ઉપર જાણુવેલી રીતથી વિશેષ કંઈ નહિ કરવાની શરતે એ સંભત થયા
હતા. એ હિવસે શિષ્યોએ ખાડુ આચાર્ય કર્યો ત્યારે છેક સાંજે, સમૂહ ફોટો
લૈવડાવવા એ સંભત થયા હતા. વડતાલમાં ઉગમણું ઓટે, પ્રસાદીના
સ્થાન આગળ એસીને અગવત્તમરણપૂર્વક એમણે, એ હિવસે શિષ્યો સાથે
સમૂહ ફોટો પડાવ્યો હતો.

સં. ૨૦૦૮માં એમને પંચાતેર વર્ષ પૂરાં થયાં ત્યારે, એમને
જનમહિવસ ભારે ધામધૂમથી જીજવવાનો શિષ્યોએ ખૂબ આચાર્ય કર્યો;
પણ, મંદ હાસ્ય કરીને એમણે શિષ્યોના આચાર્યને શાંત પાડ્યો હતો. એ
વખતે, એમણે જનમજ્યાંતી જીજવવા માટે એક અનોએ રીત અપનાવી
હતી. એ પ્રસંગ નિમિત્તો એમણે પણ જાણ્યો અને ભગવાન શ્રીહરિ-
કૃષ્ણ મહારાજની મહાપૂજા સ્વહૃદ્દેતો કરવાનું સ્વીકાર્યું. તહુસાર પહેલી
મહાપૂજા એમણે, નદીઆદ પુરુષવાલને ત્યાં કરી, ધીજી મહાપૂજા એ
પછી અમદાવાદમાં શ્રીસત્સંગણ્ય (કટકીયાવાડ) માં કરી અને નીજી
મહાપૂજા-પ્રષ્ણ હિવસ ચાલે એની હોમાતમક મહાપૂજા, કેને સાંપ્રદાયિક
પરિલાખામાં હરિયાળ કહેવામાં આવે છે તે, ધર્મજમાં પટેલ પુરુષોત્તમ
છનાલાઈને ઘેર કરી હતી; પણ સૌનું મંગળન કરે અને સહા સમરણમાં
રહે એવી ધીજી રીત એમણે એ પ્રસંગે પણ આસ અપનાવી હતી. સં.
૨૦૦૮ ના વેચ સુદ ૧૫, તા. ૧૦-૪-૫૨ ના રોજ, વડતાલમાં,
પોતાના ઉતારામાં એસીને એમણું એક અતિ મનનીય પ્રવચન કર્યું હતું;
૪૪

આ પ્રવચનને એમણે પોતે જ એકેશ્વરવાહ” નામ આપેલું છે. આ પ્રવચન, એકલા મંડળના શિષ્યો માટે નહિ, એકલા સંપ્રદાયના આશ્રિતો માટે નહિ, પણ સર્વ સુસુક્ષુમો માટે, આજે હૃદયની પારી ઉપર અમૃતાક્ષરે અભિત કરીને, સહા સ્મરણુ કરવા જેવું અને નિત્ય આચરવા જેવું છે. આ પ્રવચન સાથે, પહેલાં કરેલાં એ પ્રવચનોની વાત પણ એમણે યાદ કરી હતી. એમણે ભારપૂર્વક કહ્યું કે, આ પ્રવચનોમાં કહેલી આઠ બાબતો-એટલે એકેશ્વરવાહ, નિષ્ઠામત્રત, સ્વર્ગમ, અહિસા, આહારશુદ્ધિ, વ્યવહારશુદ્ધ, પક્ષકાવના અને નિત્ય કથાવત્તા-એ આઠ બાબતો આપણા માટે જીવનપ્રાણ જેવી છે. નાનામોટા સર્વોચ્ચ, સાવધાનીથી અને પ્રીતિપૂર્વક એવું પાલન કરવું જોઈએ. એ આઠ બાબતોનો સાર આ નીચે આપ્યો છે:

“સુર અને વિવેકી માણુસે, દેક સંસ્થાનુ ધોરણુ ભષ્યતું જોઈએ. સંસ્થાનુ ધોરણુ યથાર્થ ભષ્યા સિવાય, એ સંસ્થા અગે સાચી અભર પડતી નથી. દેક ધર્મસંસ્થામાં, કંઈને કંઈ ગૂઢ અર્થ રહેલો હોય છે, જેવું જ્ઞાન, એના સામાન્ય પ્રસંગમાં આપનારને થતું નથી; તેમ શ્રીસ્વામિનારાધ્ય ભગવાને પ્રવર્તાવેલા સંપ્રદાયમાં, સૌ કોઈએ ખાસ જાણવા-સમજવા જેવું જે ગુહામાં ગુહ્યતમ જ્ઞાન પ્રવર્તો છે એવું નામ “એકેશ્વરવાહ” છે. શ્રીસ્વામિનારાધ્ય ભગવાને, જે અર્થમાં અને જે રીતે સંપ્રદાયમાં એકેશ્વરવાહનું જ્ઞાન પ્રવર્તાવેલું છે તે જ્યાં સુધી બરાબર સમજવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, સુંપ્રદાય સંબંધી યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી. ‘એકેશ્વરવાહ’ શાન્દ સરળ છે પણ એમાં ગૂઢમાં ગૂઢ તત્ત્વજ્ઞાન સમાવેલું છે. જગતમાં મોટાભાગના સંપ્રદાયોમાં, સુસુક્ષુ, જેમ જેમ જ્ઞાન, યોગ અને લક્ષ્મિની પરાકરણએ પહોંચતો જય છે તેમ તેમ, ભગવાન અને એની વર્ણયેની લેદ રેખા ભૂસાતી જય છે અને આખરે એ પોતે જ ભગવાન થઈ જય છે. કંઈક આ પ્રકારની માન્યતા જગતમાં ઘણું ઠેકણું પ્રવર્તતી હોય છે. પણ આ સંપ્રદાયમાં તો જામે તેવા જ્ઞાનવાળો, ધર્મવાળો, વૈરાગ્યવાળો, યોગવાળો કે લક્ષ્મિબાળો માણસ હોય તો પણ, તે છેક સુધી લક્ત જ રહે છે; સેવક અને હાસ જ રહે છે. ભગવાન તો જગતમાં એકજ છે-લક્ષ્ત-ધર્મના પુત્ર શ્રીસહુનાનંદસામી એજ એક ભગવાન છે. જ્ઞાન, લક્ષ્ત અને યોગની સિદ્ધહસા સાધીને, લક્ત, ભગવાનનું સાધર્મ્ય પામે છે; એટલે ભગવાન સરખું દૃપ, ગુણુ, સામર્થ્ય અને જૈશ્વર્ય પામે છે; પણ, ભગવાન

તે ભગવાન જ રહે છે અને લક્ષ્ય તે લક્ષ્ય જ રહે છે. ભગવાન અને લક્ષ્ય વચ્ચે, સ્વામિસેવકલાવ અખારિત રહે છે. આ સિદ્ધાંત, સંપ્રેદાયના જ્ઞાનમાર્ગની ધોરીનસ છે. શરીરની મુખ્ય ધોરીનસ કપાઈ જાય છે ત્યારે માણુસનું જેમ તત્કાળ સુધ્ય થાય છે તેમ, સંપ્રેદાયના જે આક્રિતાની આ નિશ્ચિદ્રિપી ધોરીનસ કપાઈ જાય છે તેનું સંપ્રેદાયમાંથી તત્કાળ પતન થાય છે. સંપ્રેદાયના જ્ઞાનમાર્ગનું મંચનર્તી રહ્ય અને કેન્દ્ર આ સિદ્ધાંત છે. એના ઉપર જ સંપ્રેદાય અને એનું તત્ત્વજ્ઞાન આજે નિર્બંધ જાસેલું છે.”

“શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને પ્રવર્તાવેદો સંપ્રેદાય, સુધારાનો સંપ્રેદાય કહેવાય છે. તત્ત્વજ્ઞાનના માર્ગમાં જે જુહી જુહી માન્યતાચો આજે ચાલે છે તેમાં દેશ, કાળ, કિયા, સંગ વગેરે કરણે પાછળથી કેટલીક વિશિષ્ટતાચો પેંડી ગઈ છે અને પ્રયત્નિત થયેલી છે. શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને એ આમીઓ હુદ્દ કરવા માટે સુધારે કરેલો છે. જગતમાં જીવા સંપ્રેદાયનું ધ્યેય, અધ્યાત્મની એટલે પરાપ્રાણની પ્રાસિ કરવી એજ હોય છે. પણ પોતાનું ધ્યેય બીજાથી રૂતનંત્ર અને મૌલિક છે એવું બતાવવા માટે હરેક સંપ્રાચ્યે, એ ધ્યેય જુહા જુહા શાળદોમાં, જુહા જુહા નામે વ્યક્તા કરેલું છે. પણ જ્ઞાન, યોગ, લક્ષ્યિત ગમે તે રીતે પણ, અધ્યાત્મ, અધ્યાત્મના અનુયાયી થવું, અધ્યાત્મના પ્રદૂતવાની પ્રાસિ ઉપરની, એજ સંપ્રેદાયની અને એના અનુયાયીઓની છંચાં હોય છે. મૈધના માર્ગો ચાલનાર બધાજ આ રીતે અધ્યાત્મના એટલે પરાપ્રાણના ઉપાસકો ગણ્યાય છે. પણ અધ્યાત્મની ઉપાસના કેટલાક કેવળાદ્વિત ભતની રીતે કરે છે, કેટલાક વિશિષ્ટાદ્વિત ભતની રીતે કરે છે, કેટલાક દૈતાદ્વિતની રીતે કરે છે, કેટલાક શુદ્ધાદ્વિતની રીતે કરે છે, તો કેટલાક દૈતની રીતે કરે છે. આ બધાએ પોતાના જ્ઞાનમત અને ઉપાસનાની વિગતો સમજાવવા માટે અદ્વિત શાખનો ઉપયોગ કરેલો છે. અધ્યાત્મ એટલે પરમાત્મા, એમનું સ્વરૂપ સમજાવવા ઉપરાંત, એ સ્વરૂપ સાચે, જીવ અને જગતનું એકુય હાણવવા માટે એમણે એ શાખ વાપરેલો છે. દા.ત. કેવળાદ્વિત ભતવાળા કહે છે કે, અધ્યાત્મ અને જીવ તથા જગત વચ્ચે અલેહ એટલે એકુય પ્રવર્તો છે; અર્થાત् જીવ અને જગત, એજ અધ્યાત્મ છે; અથવા અધ્યાત્મ, જીવ અને જગતને લાસે છે. ત્યારે વિશિષ્ટાદ્વિત ભતવાળા કહે છે કે, જીવ અને જગત, અન્ને વિશેષય એવા અધ્યાત્મ (પરમાત્મા)ના વિશેષણો છે. અધ્યાત્મ એટલે પરાપ્રાણ શરીરી છે, જ્ઞાન

નું અને જગત, શરીરી એવા પરાયણનું શરીર છે. પણ શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાને, આ માન્યતાઓમાં કેટલોક મહત્વનો સુધારો કરેદો છે: એમણે કહું છે કે, અદ્વૈત શાખ એકમાત્ર ધ્રાષ્ટ એટલે પરમાત્મા એમનું સ્વરૂપ સમજવવા અને હાખવવા માટે જ સત્તાઓમાં વાપરેદો છે. અદ્વૈત એટલે ન હેતુ. અર્થાત् જેમાં એપણુંને તત્ત્વઃ અલાવ પ્રવતો છે તે અદ્વૈત કહેવાય. જગતમાં બીજું બધું જ હેતુ છે, એક ધ્રાષ્ટ અદ્વૈત છે. ધ્રાષ્ટ એટલે પરાયણ એકજ છે; એમના જેવું બીજું કેઠજ નથી, તેમ એમનાથી પર પણ બીજું કેઠજ નથી. એમનું પછ જગતમાં બીજું કેઠજ લઈ શકે તેમ નથી. તેથી એ અદ્વૈત એટલે એકમેવાદિતીય કહેવાય છે. હાન, ચોગ અને ભડિત તથા શમદમાહિક સાધનોદાર એમની ઉપાસના કરીને, લક્ત, એમનું સાધભ્રૂ પામે છે; એટલે, જેવું રૂપ, ગુણ, સામર્થ્ય અને ઐશ્વર્ય, એ ધ્રાષ્ટનું સમજે છે તેવું એને પોતાને આપ થાય છે. પણ લગવાન તો, તેથી પર અને અપાર ને અપાર જ રહે છે. જેમ સમુદ્રમાંથી માણસ પોતાની ઝુદિ શકિત ગ્રમણે પાણી અણણું કરે છે પણ સમુદ્ર અપાર અને અગાધ જ રહે છે તેમ, સાધભ્રૂ પામેલા સુકૃત પુરુષ માટે પણ લગવાન, પર અને અપાર જ રહે છે. એવા સર્વોપરિ પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને આપણાની, એમનો અનન્ય આશ્રય કરવો અને એકનિષ્ઠ લક્તિ ઉપાસના કરવી, એજ સાધભ્રૂ પામવાને પરમ મંગળમય ભાર્ગ છે. શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાને, તેથી આપણને એવા અદ્વિતીય પરમાત્માનું સ્વરૂપ કેવું હોય, ઉપાસકનું સ્વરૂપ કેવું હોય અને એણે ઉપાસના કેવીરીતે કરવી જોઈએ, એ બધી બાબતો સરળ શાખામાં સમજાવેલી છે.”

“શ્રીસ્વામિનારાયણ લગવાને જે ઉપાસના પ્રવતોવેલી છે, તેની રીત આપણે અવસ્થ સમજી લેખાયે. ધન્દાહિક હેવો અને ધ્રાષ્ટાહિક ઇશ્વરોની પર વિરાટનારાયણ છે; વિરાટનારાયણથી પર મહત્ત્મ છે; મહત્ત્માસ્થી પર પ્રધાનપુરુષ છે; પ્રધાનપુરુષથી પર પ્રકૃતિપુરુષ છે; પ્રકૃતિપુરુષથી પર ભાગ્ય છે; ભાગ્યથી પર અક્રારધ્રાષ્ટ છે; અને અક્રારધ્રાષ્ટથી પર પરાયણ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે. એ પોતે અનેક લુચોનું આત્મતિક કર્યાણું કરવાના મંગળમય ડેનુથી અહેતુકી કૃપા કરીને, શ્રીસ્વામિનારાયણ નામ શખનો, બીજા ગમે તે અર્થ કરતા હોય, પણ લગવાનનું સાધભ્રૂ

પામેલા નંદસંતોચે એનો અર્થ સમજાવતાં કહું છે કે, સત્યાગ્રહોમાં જેને જેને નારાયણ નામ શાખ લાગુ કરેલો છે, તે સર્વ નારાયણના જે સ્વામિ, નિયંતા, ધર્મ અને માલિક છે તે, શ્રીસ્વામિનારાયણ કહેવાય છે. અક્ષર-અક્ષ પદ્યંત સર્વ કોઈના એ એકજ નિયામક, પ્રેરક, ચાલક અને શક્તિદાતા છે; એ સર્વ કારણના કારણ અને સર્વ કર્તાના કર્તા છે; એ સર્વથી સ્વતંત્ર અને સર્વથી સમર્થ છે; અને જડચેતન સર્વમાં, સર્વ વ, સર્વ હા, અંતર્યામીશાન્તિકિદ્વયે વ્યાપીને રહેલા છે, એવા એ સર્વોપરિ પરમાત્માનું હિન્દ્યાતિહિન્દ્ય પર સ્વરૂપ અને અનેક જીવોના આત્માતિક કલ્યાણ માટે એમણે કૃપા કરીને ધારણ કરેલું ભતુધ્ય સ્વરૂપ એ એ સ્વરૂપમાં, કોઈપણ પ્રકારે લખવેશ પણ લેન નથી; પણ અને સ્વરૂપે એક જ છે એવું નિર્ધિત બાળી સમજુને, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો અનન્ય આધ્રય અને એકનિષ્ઠ લક્ષિત ઉપાસના આપણે કરવી જોઈ એ. આપણુને પરમાત્માનું જે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું છે તે સિવાય, જગતમાં ખીંચે કોઈ કર્તા, હતાં કે ભર્તાં નથી; જગતમાં કર્તૃભૂ, અકર્તૃભૂ અને અન્યથા કર્તૃભૂ શક્તિ, એકમાત્ર જે સ્વરૂપમાં જ રહેલી છે, એવું નિઃશાંક માનીને, આપણે એ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની લક્ષિત ઉપાસના કરવી જોઈજે. જગતમાં રામકૃષ્ણાદિક અવતારો કહેવાય છે તે અને સત્યાગ્રહોમાં જે અવતારો ગણુંવામાં આવે છે તે બધા જ, આપણુને પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયેલા પુરુષોત્તમ નારાયણમાંથી પ્રગટ થયા છે—થાય છે અને કાર્ય પૂરું થતાં પાછા એમનામાં જ લીન થય છે; અને મંહિરોમાં, શ્રીલક્ષ્મી-નારાયણદેવ, શ્રીનરસનારાયણદેવ, શ્રીમહનમેહનટેવ, શ્રીરાધરમણદેવ, શ્રીગોપીનાથદેવ વગેરે નામે જે સ્વરૂપો પદ્ધતાવેલાં છે તે બધાં જ સ્વરૂપો પણ આપણુને પ્રત્યક્ષ મળેલા પરમાત્માનાં જ સ્વરૂપો છે, એવું નિર્વિકલ્પ રીતે સમજુને, આપણે પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની લક્ષિત ઉપાસના કરવી જોઈજો. આપણુને પરમાત્માનું જે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું છે તેજ સુષ્ઠિ સર્જનનું કાર્ય કરી રહેલા વિરાટનારાયણ અને પ્રકાદિક ઈંદ્રરોતું શક્તિદાતા સ્વરૂપ છે; એટાં એ શક્તિસ્વરૂપદારા, પરમાત્મા જ સુષ્ઠિનું સર્જન વગેરે કાર્ય કરે-કરાવે છે, એવું નિઃશાંક સમજુને આપણે, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની લક્ષિત ઉપાસના કરવી જોઈએ લગવાને પ્રવર્તાવેલા એકેદ્યરવાદનું આ હાઈ છે, તે આપણે સર્વે એ હૃદયમાં ધારવું સમજવું જોઈએ.”

“શ્રીસ્વામિનાસાયણુ ભગવાને પ્રવતાવેલા એકેષ્ટસ્વાહનો સાચો ઉપાસક, કોઈ અવતાર, દેવ, સત્તાઓ, સત્તુરૂપ કે સદ્ગર્ભની કહી અવગણ્યના કે ઉપેક્ષા કરતો નથી, કે એમને માટે હીનવાણી કે વર્તન હાખવતો નથી. જગતમાં જે કંઈ વિભૂતિમત અને તેજની જાણ્યા છે, અસાધારણ એથીયુક્ત જાણ્યા છે તે બધું જ, પોતાને પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયેલા પરમાત્મા શ્રીસ્વામિનાસાયણુ ભગવાને જ આપેણું અને પ્રેરેણું છે એવું નિશ્ચિત જાણી સમજુને, એ દેવ, સત્તાઓ, સત્તુરૂપ અને સદ્ગર્ભમાંથી સારતત્ત્વ-ગુણ જે હોય તેજ એ અહૃતુ કરે છે; અને એમને નહિ પણ એમાં શક્તિ સ્વરૂપે રહીને પ્રેરણું કરી રહેલા પરમાત્માને વહે છે. શિક્ષાપત્રીમાં ‘હૃત્વા યિવાલયાદીન દેવાગારણ વર્તમન । પ્રણય તાનિ તદેવદર્શન કાર્યમાદગત ।’ એવી જે આશા કરેલી છે તે, આશ્રિત, સંપ્રદાયના એકેષ્ટવર્વાહની સાચી દિષ્ટ કેળવે અને સિદ્ધ કરે જે હેતુથી કરેલી છે. સંપ્રદાયના આશ્રિતમાં, પોતાને સર્વોપરિ પ્રાપ્તિ થયાને આનંદ અને ગૌરવ અવસ્થા હોવાં જોઈએ; પણ, તેથી ગવર્ને વશ થઈને, કોઈ અવતાર, દેવ, સત્તુરૂપ, સત્તાઓ કે સદ્ગર્ભ માટે એવે હીનભાવ કે તિરસ્કાર દિષ્ટ કરી ન સેવવી જોઈએ.”

“જગતમાં આજે એકેષ્ટવર્વાહની ઊથ લઈને જગતને મિથ્યા મનાવવામાં આવે છે; અને તુલ એજ પ્રક્રિયા એજ પ્રક્રિયા એજ તુલ-દર્શાને પાર્યા છે, એવી વાતો કહેવામાં આવે છે. પણ એવી વાતો કરનારને ઘ્યાલ નથી રહેતો કે, એમની માન્યતાના પરિણામે, જગતને મિથ્યા માનવા સાચે, તુલને પણ આડકતરી રીતે મિથ્યા માનવામાં આવે છે; એમને ઘ્યાલ નથી રહેતો કે તુલ એજ પ્રક્રિયા એવું માનવાથી, તુલના માંથે જે જન્મમરણિક્ષા સંસ્કરિત, અવિદ્યાર્થી અજાનનું આવરણ, કમ ની ધર્મમાળ અને સુખહૃદાનું લોડતાપણું છે તે પ્રક્રિયાના માંથે પણ આવે છે; એમને ઘ્યાલ નથી રહેતો કે, પ્રક્રિયા એજ તુલદર્શાને પાર્યા છે એવું માનવાથી પ્રક્રિયા પુનઃપ્રાપ્ત કરવા માટે તુલને શમદમાહિક સાધનો કરવાં પડે છે તે પ્રક્રિયાને લાગુ થાય છે; એમને ઘ્યાલ નથી રહેતો કે, માયા-અનિયા યાને અજાનના આવરણના કારણે પ્રક્રિયા તુલદર્શા પામે છે એવું કહેવા-માનવાથી પ્રક્રિયા ઉપર માયા યાને અવિદ્યાનું સર્વોપરિપણું સાખિત થાય છે. જે માયા યાને અવિદ્યાજ, પ્રક્રિયા

કરતાં સબળ અને સવોપરિ હોય તો માણુસે, પ્રકાની ઉપાસના કરવાની શી જરૂર છે? એણે માયાનીજ ઉપાસના કરવી જોઈએ. સાચી સિદ્ધાંતવાત એ છે કે, લુખ એક નથી પણ અનેક છે; એ અનાહિ છે અને નિત્યચેતન છે. એને માટે લુખનમાં એજ વિકલ્પો ખુલ્લા છે: કાં પરમાત્માની અદિત કરવી, કાં વિષયોમાં આસક્તિ સેવવી. વિષયોમાં આસક્તિ સેવવાના ભાગે ચાલવાથી, એની આજુ બાજુ વિષયોડ્પી કર્મનો મહાયુંજ વિશ્વાયેદો રહે છે; એને જ વાસના કહેવામાં આવે છે. એ વાસનાથી વિઠળાયેદા લુચોને, પોત પોતાના કર્મોનું ક્ષળ લોગવવા માટે, સર્વકર્મક્ષળમહાતા પરમેન્દ્રિય, ઉદ્દીલાહિ ચાર યેનિઓના હેડો પૈકી એના કર્મને યોગ્ય દેહ પમાડે છે. જે લુચો, અહું મમત્વને અળગાં કરે છે, વિષય વાસનાને વેગળી કરે છે અને સત્તસંગનો યોગ કરીને, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની અનન્યભાવે એકનિષ્ઠ અદિત ઉપાસના કરે છે તે કર્મની ઘટમાળ અને જન્મ મરણની સંચિતમાંથી છૂટે છે અને પરમાત્માનું સાધર્ય પામે છે. સત્તાસ્થોમાં એટદે જ કહેવામાં આજું છે કે, લગવાન જગતનું સર્જન કરે છે તે લુચોના કલ્યાણ માટે કરે છે અને જગતનું પોષણ અને પ્રલય કરે છે તે પણ લુચોના કલ્યાણ માટે જ કરે છે.”

“પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ ઈષ્ટ સ્વરૂપનો અનન્ય આશ્રય અને એ સ્વરૂપની એકનિષ્ઠ અદિત એ એકેશ્વરવાહનાં અલિન ર્યાંગો છે. એ આશ્રય અને અદિત ઉપાસનામાં, બીજા કોઈ માટે સ્થાન જ ન હોય જોઈએ. એક ઘડી ઈષ્ટ આચાર્ય સ્વરૂપનો આશ્રય કરે અને બીજી ઘડીએ એ આશ્રયના અળગો કરીને બીજાનો આશ્રય કરે તો, તે વ્યલિચારિણી રીતે કોચો આશ્રય કહેવાય. એવા આશ્રયવાળાનું જુવન ‘થતો ભ્રષ્ટ તતો ભ્રષ્ટ જોવું બને છે.’

“આત્મવાહ, એ હેવી અને સાચ્ચિકી સંપત્તિનું લક્ષણ છે; દેહવાહ, એ આસુરી અને તામસી સંપત્તિનું લક્ષણ છે. એકેશ્વરવાહનો ઉપાસક હું મેશાં આત્મવાહી હોય છે. આત્મવાહી, ચોવીસ તરવો—નોત્ર વગેરે પાંચ શાનેન્દ્રિયો, અને હૃતપાહાહિક પાંચ કર્મનિર્યો મળી દ્વારા ગુન્દિયો, પાંચ પ્રાણુ, મન ખુદ્ધિ વગેરે ચાર અંતઃકરણ અને પૃથ્વી આહિ પાંચ મહાભૂત એ ચોવીસ તરવોના દેહથી, દેહી આત્મા, સ્વરૂપ, ગુણ, સ્વભાવ અને શાદિત જધી રીતે જુદો છે, એવું જે નિર્ધિત માને છે અને ચોવીસ તરવોયુક્ત

દેહનું અવલંબન, પરમાત્માની છંચિણા અને આશા પ્રમાણે અને પરમાત્માની પ્રસેનનતા અથે અને કર્મનો ક્ષય કરવા માટે અને સ્વસ્વરૂપને એણાભીને એ સ્વરૂપક્રાચા પરમાત્માને પામવા માટે ચોગ કરી રહ્યો છે, એવું નિઃશાંક માને છે. દેહલાદી એથી જોડાનું, દેહ અને આત્માને એક માને છે; એટલે કે, દેહ એજ આત્મા છે એવું માને છે. આત્મલાવમાં સુખ રહેણું છે, દેહલાવમાં હુખ રહેણું છે. આત્મવાહ એ એકેશ્વરવાહનું સાથણ અંગ છે. આવો કે એકેશ્વરવાહ લગવાને પ્રવતાવેદો છે તેને આપણે બરાબર સમજુને જીવનમાં ઉતારવો જોઈએ.”

“આપણું માટે બીજુ મહત્વની આખત લગવાને કહી છે તે નિષ્કામ-
નતનું પાલન કરવું એ છે. નિષ્કામવત જીવનમાં ધર્મા પાળતા હોય છે;
પણ શ્રીસ્તામિનારાયણ લગવાને કે પ્રકારના નિષ્કામવતનું કે રીતે પાલન
કરાયું છે અને પાલન કરવાનું કર્યું છે તેવા નિષ્કામવતનું તેવી રીતે પાલન
થતું હોય એવું એણું જોવા મળે છે. નિષ્કામવતનાં એ અંગ છે: પહેલું
અંગ છે અધ્યાર્થ્યવતનું પાલન કરવું તે; અને બીજું અંગ છે પરમાત્મા
સિવાય બીજુ કોઈ ઝામના જ ન રાગવી તે. નિષ્કામવતના બન્ને એ જોતનું,
મન, વાણી અને કાયાથી આપણે પાલન કરવું જોઈએ. વળી એ વતના
પાલનનો ઉદ્દેશ પરમાત્માની પ્રસ્તુતા મેળવવી એજ હોવો જોઈએ. આત્મ
દૈવની સિદ્ધ અને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ એ નિષ્કામવતનું શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ કર્યા છે.
નિષ્કામવતના પહેલા અંગનું એટલે અધ્યાર્થ્ય તું પાલન યથાર્થ થાય, તોજ
બીજું અંગ સંદ્ર થાય છે. નિષ્કામવતનાં આ અ જોતનું બરાબર પાલન થઈ
શકે એ માટે લગવાને કેટલાક નિયમો અને પ્રતિબધો ચોકેલા છે; આ
નિયમો, જીવનમાં અન્યત્ર જોવા મળતા નથી. એવું માનવા—મનાવવામાં
આવે છે કે, કે જાણી, યોગી અને લક્ષ્ણ હોય, તેણે કોઈ પ્રકારના નિયમોનું
પાલન કરવાની જરૂર રહેતી નથી; કારણું એ તો અચિન જોવા છે. ક્રમ
અભિનાન યોગમાં કે કાઈ આવે તે બગ્નાને ભર્મ થઈ જાય છે અથવા પવિત્ર
થઈ જાય છે તેમ, એમના યોગમાં કે કાઈ આવે તે પવિત્ર થઈ જાય છે;
શ્રીસ્તામિનારાયણ જીવાને, લાદપૂર્વક જાહેર કર્યું છે કે, આ માન્યતા
બરાબર નથી. આવી માન્યતાના કારણે જેમણે નિયમો અને પ્રતિબધોનું
બંધન અળયું કર્યું છે, વા શિથિલ કર્યું છે, એમનું પતન થયાના
હાપદ્વારો ધર્તિહાસના પાને નોંધાયેલા છે. જ્યાં સુધી દેહલાન હોય અને

દેહિકિયા સાવધાનીપૂર્વક થતી ડેખ ત્યાં સુધી, સમાધિનિષ્ઠ, જાણી અને થોડીએ પણ શિક્ષાપત્રીમાં કહેલા નિયમોનું પાલન કરવું જ બેઇચો. સ્વીવર્ગ સાથે હળવા, મળવા અને લગવામાં જાણી પુરુષે પણ ખૂબ સંયમ, લારે વિયેક અને આસ કાળજી રાખવી જેઠાં, જેને સ્વીપુરુષની વિકિત ન હતી, એટલે કે આ સ્વી કહેવાય અને આ પુરુષ કહેવાય એવું જ્ઞાન ન હતું એવા આજીનમ પ્રત્યાચારી શરીરકિરણ વિયેક વિચાર કર્યા વિના સ્વીવર્ગનો યોગ કર્યો તો, પરિણામે એમણે લગ્ન કરીને સંસારમાં પડવું પડવું હતું. આજે ધણ્ણા જાણી સાધુ સંન્યાસીએ, સ્વીએને ઉપદેશ આપે છે અને ઉપદેશ આપવાના નિમિત્તો, સ્વીવર્ગના નિકટ યોગમાં આવે છે; પણ એનું પરિણામ આ પહેલાં કરી સારું આગ્યું નથી અને આજે પણ સારું આપતું નથી, એવું કંતિહાસ કરું છે. માનસશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર અને કામશાસ્ત્ર-ત્રણે શાસ્ત્રો કહે છે કે, સ્વી અને પુરુષનો યોગ અનુભૂતિ અને ધી જેવો, શીર્ષ જવાલાઓણી છે. તેથી જાણી અજ્ઞાની, નાના માદા લુલાણી. માત્રાની રક્ષા માટે શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને કેટલાક કંતિકારી નિયમો સંપ્રદાયમાં પ્રવનતાવિલા છે: હા.ત. સ્વીના સુષેષ્ઠી, પુરુષે જાનવાર્તા ન સાંલગણી; ત્યાગીએ, સ્વીને ઉદ્દેશીને હરિકિયા કીંતાં ન પણ ન કરવું; મંહિરમાં દર્શાન કરતી વખતે સ્વીએ પુરુષનો અને પુરુષે સ્વીનો રૂપર્ણ ન થાય અની કાળજી રાખવી; આચાર્યો સમીક્ષ સ બંધ વિનાની કોઈ સ્વી સાથે વાત ન કરવી અને તેને હીકા કે ઉપદેશ ન આપવો; સ્વીવર્ગને, આચાર્ય-પત્નીએ જ દીકા અને ઉપદેશ આપવો; હેવદર્શન અને કથાવાર્તા માટે, સ્વી અને પુરુષનાં મંહિરો અલગ કરવાં વગેરે. આ નિયમનો, સંપ્રદાય અહૃતના માણુસોને નવાઈ કેવાં લાગે તેમ છે: પણ એનું પરાબર પાલન ન કરવાથી ધર્મી વખત, ધર્માં અનિષ્ટ પરિણામો આવેલાં છે અને આવે છે, એ હકીકતનો કોઈથીય ધનકાર થઈ શકે તેમ નથી. આ નિયમોનું પાલન હકીકતારી છે એવું જણવા છતાં, ‘એમાં શું છે? મને કંઈ થાય તેમ નથી,’ એવા ભ્રમ સેવીને અન્યન એનું પાલન થતું નથી. પણ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને નીચી અને પુરુષ, ત્યારી અને ગૃહરથ, સર્વના રક્ષણ માટે આ નિયમો યોજેલા છે.”

“શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન ભારપૂર્વક કહે છે, ‘નેમ કોઈ વાંઝિયા પુરુષને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય અને તે મોટો થઈને પછી મરી જાય અને

એ પુરુષને જેવું હુઃખ થાય, તેવું હુઃખ, કોઈ નિષ્કામકતનો લંગ કરે યા જેના પાલનમાં શિથિલ વર્તે તે સાંભળીને અમને થાય છે; જેનું નિષ્કામી પ્રતમાન દ્વારા હોય તેની કરેલી સેવા જ, અમને ગમે છે; જે નિષ્કામીપતનના પાલનમાં શિથિલ હોય તે તો અમને દીકો પણ ગમતો નથી; જે નિષ્કામીપતનનું બરાબર પાલન કરે છે તે લાખ ગાડુ હુદા હોય તો પણ અમારી પાસે છે; અને જે નિષ્કામીપતનનું પાલન બરાબર કરતો ન હોય તે અમારી પાસે હોય તો પણ લાખ ગાડુ છેટે છે, એમ અમે માનીએ છીએ.’ પ્રદ્યાર્યનું પાલન એ માખુસનું લુધન છે; પ્રદ્યાર્ય પ્રતનો લંગ એ માખુસનું મરણ છે. ત્યાણી અને ગૃહસ્થ, ક્રી અને પુરુષ, દરેક પોતાના ધર્મને અનુસરીને પ્રદ્યાર્ય પ્રતનું પાલન કરે એમાં જ સુધુ રહેલું છે. વિષયોનો ઉપલોચન તો લુધ કે જે યોનિના હેઠને પાંચો છે અને પામે છે તે દરેક હેઠમાં, એક યા ઓઝુ રીતે પામે જ છે એની નવાઈ નથી; લુધનમાં નવાઈ તો વિષયોમાંથી નિવૃત્તિ પામવી અને શ્રીહરિદ્ધિમાં વૃત્તિ જેઠીને રતિ એટલે પ્રેમ કેળવવો એની જ છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, મોક્ષના માર્ગમાંથી જેનું જેનું પતન થયું છે તે પ્રદ્યાર્ય પ્રતના લંગના કારણે અને એ વતના પાલનમાં શિથિલતા હાખવાના કારણે જ થયેલું છે. કિતિહાસપુરાણના પાને પાને એના અનેક હાખલાએના નોંધાયલા છે. માનવલુધનમાં ચારિત્રની જ ડિમત છે. ઇપ હોય, વિધા હોય, દ્રવ્ય હોય, સત્તા હોય-અધું જ હોય, પણ જે ચારિત્ર સાડું ન હોય તો એ અધું જ નકારું ગણ્યાય છે; અટલું જ નહિ પણ એ અધું હુર્ગઘૂર્પ મનાય છે. ચારિત્રહીન માણુસ, પણ જેવા ગણ્યાય છે. ચારિત્રશુદ્ધિ એ આ સંપ્રદાયની કરોડરજણજુ છે; મોટા મોટા સતો અને હરિલાકૃતીએ, નિષ્કામકતદ્વારા ચારિત્રશુદ્ધિનું પાલન કરીને જ ભગવાનને મસ્તક કર્યા છે. જેમ અજ અને પાણી, એ હેઠને ટકાવી રાખવાનાં પ્રાણુધાર તરવો છે, તેમ નિષ્કામકત એ માણુસને, માણુસ તરીકે ઓળામાવનાર અને એને ભગવાનના માર્ગે પ્રકાશ આપીને હોરી જનાર, લુધનાધાર તત્ત્વ છે. આપણે સર્વેએ, નિષ્કામકતનું પાલન, અભરહાર થઈને, સાવધાની અને પ્રીતિપૂર્વક કરદું જોઈએ, તો જ ભગવાન રાજુ થાય છે.”

૫૮. એકિશ્વરવાદ (૨)

“જીવનમાં અવશ્ય પાલન કરવા જેવી ત્રીજી મહત્વની વ્યાપત છે—
સ્વધર્મ, જ્યાં ધર્મ હોય છે ત્યાં જ લક્ષ્ણ હોય છે; અને જ્યાં ધર્મ અને
લક્ષ્ણ અને હોય છે ત્યાં જ લક્ષ્ણધર્માત્મ જ પરથ્રણ પુરુષોત્તમ
શ્રીસ્ત્રામિનારાયણું ભગવાન હોય છે. જેમ ધ્યાસ લેવો એ, માનવજીવનનો
પ્રાણ છે અને જેમ ધ્યાસ લેવાનું બંધ થાય એટલે માણુસનું ઝૂલ્ય
થાય છે તેમ, ધર્મ, એ જીવનનું પ્રાણતત્ત્વ છે અને જીવનમાંથી
ધર્મ જાય એટલે જીવન નદ્ધારી થઈ જાય છે. ધર્મનો અર્થ, તેથી,
ધારણું કરવું જોવો કરવામં આંગ્રેઝો છે. માણુસના, મન, વાળી અને
દેહને ધારણું કરવા ઉપરાંત જે આત્માને પણ ધારણું કરે છે, તે ધર્મ કહેવાય
છે; આત્માના સ્વરૂપને જે એણાખાલે છે અને એ આત્મામાં અંતર્યામી
શક્તિથી સહા જિરાળ રહેલા પરમાત્માને જે પમાડે છે, તે ધર્મ કહેવાય છે.
સત્તાએ અને સત્તુલંઘએ તેથી “સ્વરૂપ” નિવન ઘેર : ૧” માનેલું છે; શિક્ષા-
પત્રીમાં ભગવાને તેથી જ આજા કરી છે કે, ધારણું જ કૃણ કેને વિષે છે એવું
કર્મ પણ ધર્મ રહીત હોય તો તો ન કરવું; કરણું કે, ધર્મ સર્વ પુરુષાર્થનો
આપનાર છે. કેટલાક એવું માને છે અને મનાવ છે કે, જે સાધન
દ્યાવાળા છે, તેમને જ ધર્મના નિયમોનું પાલન કરવાનું હોય છે; પણ જે
સિદ્ધહશાવાળા છે તેમને ધર્મના નિયમોનું કેર્ચ બધન નડતું નથી, પણ
આ એક ગંભીર ભૂલ છે. સિદ્ધ હોય કે સાધક, સુકત હોય કે સુસુકુ, પણ
જ્યાં સુધી માણુસને હેહનું લાન હોય અને જ્યાં સુધી હેહ સંખ્યાની કિયા
સાવધાનીથી થતી હોય ત્યાં સુધી, માણુસે સ્વધર્મનું પાલન અવશ્ય કરવું
જોઈએ. માણુસ પાસે ડ્રૂ, શુદ્ધ, દ્રષ્ટ્ય, સત્તા, વિદ્યા અનું બધું, ધારણું ધારણું
હોય; પણ ધર્મ ન હોય તો કર્ચ જ નથી, અનું અનુભવી સજ્જનો કહે છે.
કરણું કે, જ્યારે એંખ મિચાય છે ત્યારે, એ બધી વસ્તુંના અહીંની અહીં
જ પડી રહું છે. માણુસે અતિપ્રિય મનેત્ર એ વસ્તુઓમાંથી એક પણ વસ્તુ
એની સાથે જતી નથી. એની સાથે તો એક માત્ર ધર્મ જ જાય છે; એના
ભાવિનો નિર્ણય પણ એણે કરેલાં શુભાશુલ કાર્યો ઉપરથી જ થાય છે. જે

માણુસ કાયદાનું પાલન કરે છે તેનું રક્ષણ જેમ કાયદો કરે છે તેમ, જે ધર્મનું પાલન કરે છે તેનું રક્ષણ ધર્મ કરે છે; અને જે કાયદાનો ભંગ કરે છે તેને શિક્ષા જેમ કાયદાજ કરે છે તેમ, જે ધર્મની હાનિ કરે છે તેને શિક્ષા પણ ધર્મ જ કરે છે. ધર્મ એ તો માણુસનું જીવન-સંરક્ષક કવચ છે. જગતમાં ધર્મ શળહના અનેક અર્થો કરવામાં આવે છે; એ અર્થોમાં વિવિધતા છે અને વિરોધાભાસો પણ છે. શ્રીનામિનારાયણ લગ્વાને, ધર્મના અર્થો સમજાવ્યા છે તેવા અર્થો બીજે કયાંય જેવા વાંચવા મળતા નથી. ધર્મના જુહાજુહા અર્થો સમજાવીને આપ્યે એનો સારમાં સાર અર્થું સમજાવતાં એમણે કહ્યું છે, ‘પ્રગત લગ્વાનની આજાનું પાલન કરતું એજ મોટામાં મોટો ધર્મ હૈ.’ એ હાથીનું પગલું છે તેમાં બીજાં અધ્યાં પગલાં આવી જાય છે. ભારતીય યુદ્ધ વખતે, લગ્વાન શ્રીકૃષ્ણ, અર્જુનને કહ્યું, ‘તું યુદ્ધ કર. હું ઝડુ છુ માટે તું યુદ્ધ કર, અહું મતલ્ય, રાગ, મોહ, શોક વગેરને હર કરીને તું યુદ્ધ કર. અર્જુન જેવો શૂરવીર હતો તેવોજ વિદ્રાન પણ હતો. યુદ્ધ કરતા પહેલાં, ‘આ ધર્મ અને આ અધર્મ’ એની આંગીધૂરીમાં એ ફસાઈ ગયો હતો. પણ પોતાના મનના વિચારો અને માન્યતાએને અગળી કરીને, લગ્વાનની આજા એજ ધર્મ છે એવું નિશ્ચિન્તસ સમજુને એગે યુદ્ધ કર્યું; લાયો માણુસાનો સંહાર કર્યો છતાં, નારાયણ એને પોતાની પડાયે ત્યાન આપ્યું; ત્યારે શુદ્ધિદે ધર્મ અધર્મનો ખૂબ વિચાર કર્યો પણ આપ્યે મદ્દતિને વશ વર્તાને, સ્વાયં સાધવા માટે યુદ્ધ કરતું પડયું અને યુદ્ધમાં આછામાં એલો સંહાર કરતા યુદ્ધના અંતે એમને પારવાર હુણ થયું, હેઠ છતાં જ નરકમાં પડી ચૂકવાની એમને આત્મી થઈ, પણ બાળશર્યા ઉપર સૂતેલા લાઘે એમને કેટદું સમજાવ્યા ત્યારે માંડમાંડ કંઈક શાંતિ થઈ. પરાત્યર પુરુષોત્તમ નારાયણનું પ્રત્યક્ષ એગાભીને, એ જ્વલપ કે કહે તે પ્રમાણે કરતું, શિક્ષા-પત્રીમાં જે આજાએઓ કરેલી છે તે પ્રમાણે વર્તાવું, એજ મોટામાં મોટો ધર્મ છે. હેઠ અને હેઠાંધ્યવહાર અગે જે જે કિયાએ કરવામાં આવે તે કિયા, શિક્ષાપત્રીની આજા પ્રમાણે છે કે કેમ? એ આજાનું પાલન કરવાથી લગ્વાન પ્રસત્ત થશે કે કેમ? એ એ બાધ્યતોનો પહેલાં ખાસ વિચાર કરવો જોઈએ; અને દિનદ્રિયો અને મનના વેગને વશ વર્તાને કેવળ દેહના લાલન-પાલન માટે જ કિયા કરવામાં આવતી નથી, એની આત્મી કરીને પછીજ કિયા કરવી જોઈએ. જગતમાં સામાન્યતઃ માણુસ કિયા

કરે છે તેની પાછળ ભય, સ્વાર્થ કે મમતા કારણભૂત હોય છે. આપણે જે કિયા કરીએ તેની પાછળ આ નાનામાંથી એક પણ ભાબત ન હોવી જોઈએ; પણ એક પરમાત્માની પ્રસ્તુતતા મેળવવી, એજ કારણ હોવું જોઈએ. કિયા કરતા પહેલાં, શિક્ષાપત્રીમાં આજ્ઞાઓ આપનાર કોણ છે તેનું માહાત્મ્ય સમજવું જોઈએ; એ રીતે માહાત્મ્ય સમજય તો આજ્ઞાનું પાલન, પ્રેમથી અને સાવધાનીપૂર્વક થાય છે. સૂર્ય, જગતને પ્રકાશ આપે છે; જગત, કાળની જાળના સૂર્યની ગતિ ઉપરથી કરે છે; એટલે જગત, સૂર્યને નાચાયછું સમજુને રોજ સવારે અર્થ આપે છે. પણ એ સૂર્ય, પોતાના શક્તિપદ્ધાત્ર પરમાત્માની શક્તિનો ભદ્રિમા સમજે છે એટલે, શિસ્તઅદ્ધ સૈનિક જેમ, અગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે સહેજ પણ ભૂલ ન પડે એ રીતે ઉદ્ઘ અને અસ્ત પામે છે. મહાસમર્થ નંદસંતો અને મોટા મેટા ગૃહસ્થ હરિભક્તોએ, પરમાત્માના સ્વરૂપ અને શક્તિનો ભદ્રિમા સમજુને, કાનમાત્રાનો પણ હેરન પડે એવી રીતે પરમાત્માની આજ્ઞાદ્યો સ્વર્ધમ્નું પાલન કરેલું જે ત્યારે, અગવાને એમને “મારા શિષ્યાં, મારા અશ્રિતો” એવા મહત્વભયાં શફોથી એણાવેવા છે. અગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવાની સ્વર્ધમ્ન કે પાળે છે, તેજ શ્રીસ્વામિનારાયણ અગવાનનો અશ્રિત કહેવાય છે. અગવાનની આજ્ઞાદ્યો સ્વર્ધમ્નું કે પાલન કરતા નથી રેમને શિક્ષાપત્રીમાં ‘કુદુર્લિપણ’ કહેલા છે; એટલું જ નહિ પણ તે ‘સંપ્રદાયચી અહૃત છે’ એવું જાણવા સમજવાનું પણ આસ કહેલું છે. જગતમાં આ પહેલાં જેને સુખ, શાંતિ અને બ્રેચ મહિયાં છે, તે અગવાનની આજ્ઞાદ્યો સ્વર્ધમ્નું પાલન કરવાથી જ મળેલા છે; આજે મળે છે તે પણ આજ્ઞાદ્યો સ્વર્ધમ્નું પાલન કરવાથી જ મળે છે; અને લવિધમાં પણ, જે આજ્ઞાદ્યો સ્વર્ધમ્નું પાલન કરશે તેને જ એ મળશે, એમાં કોઈ શાંકા નથી. આ પ્રકારના ધર્મવાળાને, અગવાનનું ધામ અને એ ધામના પતિ બન્ને એક સાથે મળે છે; આ પ્રકારના ધર્મની ઉપેક્ષા કે અનગણ્યના કરનારને અગવાનનું ધામ તો મળતું નથી, પણ જન્મમરણના ધર્માં જ મળે છે. બીજા ગમે તે કહેતા હોય, ચા ગમે તેમ વર્તતા હોય, પણ આપણે તો, શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞાપાલન એજ સ્વર્ધમ્ન પાલન છે તેવા દૃષ્ટિ રાખીને જ સ્વર્ધમ્નું પાલન કરવું જોઈએ.

“આપણે અવર્સ્ય પાલન કરવા જેવી ચોથી મહત્વની ભાબત છે અહિસા. પોતાને યુદ્ધશાળી મનાવતો માણ્યસ, આજે વાસના અને

વિષયાસકિતને જેમ પ્રેમ મનાવે છે, તેમ હિસાને જ અહિસા મનાવે છે. એ કહે છે કે, જગતનો વ્યવહાર જ હિસાથી ચાલે છે. એટલું જ નહિ પણ પોતાના હિસક કૃત્યોના બચાવમાં, એ ધર્મશાસ્ત્રોના વચ્ચેનોને અવળાં કરીને આધાર તરીકે ટાંકે છે. એ કહે છે કે, હિસા કરવાનું વેહમાં કહેલું છે; સળુવખલિ આપવાથી હેવહેવીએ. અને યજનારાયણ પ્રસન્ન થાય છે; પણ આ વાતો અને માન્યતાઓ ધરમૂળથી ખોટી છે. જગતનો વ્યવહાર ને હિસાથી જ ચાલતો હોત તો, માનવજલતનું આજે અરિતત્વ જ ન હોત. એ ખરું છે કે, એકનીસ વર્ષના દૂડા ગાળામાં માનવ જાતે એ વિશ્વબુદ્ધોની બોર ચાલનાએ લોગવી છે અને એમાં લાખો માણુસોના સંહાર થયો છે; એ પણ ખરું છે કે, વિશ્વના કોઈને કોઈ ખૂલ્યે યુદ્ધ ન ચાલ્યું હોય—ન ચાલતું હોય એવું છેલ્લા આઠ વર્ષમાં એકાદ વર્ષો પણ અન્યું નથી. એ પણ ખરું છે કે, એક જ આણુણોંથ નાખીને, લાખો માણુસોની હત્યા કરવાની યા અપંગ અનાપવાની લય કર સંહારશક્તિ વિજાનના સહારે માળુસે આજે મેળવી છે. એ પણ ખરું છે કે, જગતમાં હિસક કૃત્યો બચાવનુક પ્રમાણમાં વધી રહ્યાં છે; છતાં, માણુસને માનવજલતને હિસા નેઈતી નથી પણ અહિસા નેઈએ છે—એ એક રાણ્યું ન હોય એવું વેજાનિક સત્ય છે, એ હફીકતનો ઈન્કાર કરી શકાય તેમ નથી. માણુસ જમે લે કહે યા કરે તો પણ, અહિસા એ જ જીવન છે અને ધર્મ છે; હિસા તો પણતું જીવન અને ધર્મ છે. અહિસા હેવી સ પત્તિ છે અને હિસા આસુરી સંપત્તિ છે, એ સિદ્ધાન્ત વાતનો સ્વીકાર કરેં જ ઝૂટકે છે. હિસા ત્રણ રીતે થાય છે—વિચાર, વાળી અને ડિયાથી; અહિસાનું ચાલન પણ એ પ્રમાણે ત્રણ રીતે થાય છે. માણુસ બીજાની હિસા કરે છે ત્યારે, જેવા ભાવે અને લાગણીએ જેની હિસા કરવામાં આવે છે તેના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને જેવું હુઃખ અને પીડા તેને થાય છે, તેવાજ ભાવે અને લાગણીએ તથા હુઃખ અને પીડા, જે એ આપણી જ હિસા કરે તો આપણું પણ થાય છે. એનો અર્થ જ એ થાય છે કે, માણુસને હિસા કરવી અરેખ ગમતી નથી; એ સ્વભાવગત અહિસાપ્રિય છે. જેમ માંસ શાખા કહે છે, “મને તું ખાએશ મા,” તેમ હિસા શાખ જ સૂચવે છે કે “મારી હિસા કરીશ મા.”

એવું કહેવામાં આવે છે કે, નેહાદિ સત્યાજ્ઞોમાં પણ યજાદિક પ્રસ ગે, હેવહેવીએને પ્રસન્ન કરવા માટે સળુવખલિ અર્પણ કરવાનું કહેલું

છે. સારા સંસ્કારી અને સમજુ ગણ્યતા લોકોએ, સારા આચાર્ય અને જગ્યિમુનિઓના માર્ગદર્શન પ્રમાણે સળવ ખવિવાળા બજો કરેલા છે—
એવા હાખલાએઓ ઈતિહાસના પાને નોંધાયેલા છે; પણ આ સાચી હુકીકતની
ભારે અવધી રજૂઆત છે. વેદ એ તો લગ્નાનના સુખની વાણી છે; એટલે
એ વાણી કોઈની હિંસા કરવાના અદેશો આપે એ કરી સંભવિત નથી.
જગ્યિમુનિઓ જેમને વેહના મંત્રદષ્ટાએ કહેવામાં આવે છે તેમના લુધનનો
હેતુ, માનવીનું કલ્યાણ થાય એવું કરવું, એ જ હતો. હિંસાથી આ પહેલાં
કોઈનું કલ્યાણ થયું નથી અને અને પણ થતું નથી. એટલે પુષ્પથીય
કોમળા હૃદય ધરાવતા જગ્યિમુનિઓ હિંસાનાં કૃત્યો કરાયે યા તેને પ્રેતસાહન
આપે એવા શાષ્ટ્રો ઉચ્ચારે એ સંભવિત જ નથી. પણ વૈહિક યજોના નામે
કેટલીક વખત સળવખવિ અપાતા હતા, એ હુકીકત ઈતિહાસમાં
નોંધાયેલી છે, એટલે એનો ધન્કાર કરી શકાય તેમ નથી; પણ એનું કારણ
એ છે કે, વેહાદિ સત્તાઓનું અવણ, પઠન અને અધ્યયન, પહેલાં
સુખપાઠી થતું હતું; સુખપાઠ કરવનારા કેટલાક પુરુષો સ્વાર્થી, વિષય-
સક્ત અને રસાસ્વાહિયા હતા, તેમણે પોતાની હુકીકતનો વૃત્તિને પોતે એવા
શાષ્ટ્રો અને વિધિ, શ્રાંગ્રોમાં ક્ષેપક હાખલ કરેલી છે. એમણે, જેનો અર્થ
હિંસા પર થઈ શકે અને અહિંસા પર પણ થઈ શકે એવા દ્વિઅર્થી શાષ્ટ્રો
ઈશાદાપૂર્વક હાખલ કરેલા છે—આ પદેતું તરતિજ જખુઈ આવે એવી છે.
શાશ્વત સમયનો હેતુ જો સમાજમાં પ્રેમ, ભ્રાતુર્લાલ, ભૂતદ્યા, સંપ અને
સહકારની ભાવનાઓ દેલાવીને, માણુસ પોતાનું આત્મતિક કલ્યાણ સામે
એવો માર્ગ દ્વારાવાના હોય તો, જો પ્રકારના શાષ્ટ્રો વંચે જોવા વાંચવામાં
આવે તો, તે પાછળાથી હાખલ થયેલા છે એમજ માનવું રહ્યું; અથવા
માણુસમાં ધર્મ અને દેવના નામે હિંસા કરવાની વૃત્તિ વધતી જતી જોઈને,
હિંસાના સંકોચ માટે, શાસ્કારોએ, ભારે અચ્યાવાળા અસુક પ્રકારના
મોટા બજો પૂર્તી હિંસાની દ્શૂટ આંદી હોય એમ માનવું જોઈએ. દેખીતી
રીતેજ, એ દ્શૂટ, હિંસાના આદેશ તરીકે નહિ, પણ સંકોચ
માટે જ અપાયેલી છે, એમજ માનવું ઘટે છે. એ જમે તેમ હોય,
પણ માનવકલ્યાણના પરમ મંગળનય ઉદ્દેશ્યી પ્રવત્તિવામાં આવેલા
વેદધર્મોના આધુનિક પ્રવત્તિકોએ પાતો થઈને, ધર્મ, વેદ, યશ અને
હેવદેવીઓના નામે થતી હિંસા વંઘોડી કાવીને, તેને પ્રેતસાહન ન મળે
એવી ધર્મરીતિ પ્રવત્તાવની જોઈતી હતી; પણ મોટા ધર્માચારોએ

એક યા બીજા કરણે, તેમ કરવાની હિંમત બતાવી નથી-બતાવી શક્યાં નથી. એમણે અહિસાનો પ્રથમ અને પરમધર્મ તરીકે ઉપદેશ આપ્યો છે; પણ આ ભાગત અ ગે સેહી મૌન સ્ટેચું છે, એ આવ્યા, હુંખ અને હિંગળીરી ઉપજાવે એવી છુકીકત છે. પરિણામે, જેમને વેહાહિ સત્યાખેનું પઠન આંધ્યયન કરવાનો અવકાશ જ હોનો નથી એવી સામાન્ય જનતાના મનમાં વૈહિકી હિંસા અ ગે જે ખોટા પણ તો ધુસાડવામાં આવ્યા હતા તે વધુ હઠ થયા. પણ શ્રીરવામિનારાયણ ભગવાને લોકેના મનમાંથી આ ખોટો ખ્યાલ હૂર કરવા માટે વેહ હિંસાપ્રધાન નથી, પણ અહિસા પ્રધાન છે એવું ભારપૂર્વક જાહેર કરીને, અહિસક યજો કરવાનો નીચર કાર્ય કરું શકું કર્યો : એમણે વેહાહિ સત્યાખેને ઇષ્ટ એટલે પ્રિય સત્યાખો તરીકે સ્વીકાર્યાં ; પણ વૈહિકી યજોના નામે અને હેવહેવીઓને પ્રસન્ન કરવાના નામે થતી હિંસાનો જોસ્થાર વિરોધ કર્યો. હિંસામાં રાચનારા કેટલાક સ પ્રદાયોએ અને એમના અનુયાયીએઓ એમની હત્યા કરવાનાં પદ્યંતો પણ રંધ્યાં, પણ એમાં એમને કરુણ નિષ્ફળતા મળી. શિક્ષાપત્રીમાં એમણે, એ આદેશો દાખલ કર્યા ત્યારે કેટલાક વિરોધી આચાર્યોએ અને વિદ્ધાનોએ, સંપ્રદાય અને શિક્ષાપત્રીને અવૈહિક ઠરાવવાની જૂંબેશા પણ પાછળથી ચલાવી હતી; પણ તેમાં પણ એ લોકેને કરુણ નિષ્ફળતા મળી. કાશીમાં ભારતના પ્રભસો ઉપરાંત મહાપદિતોની મળેલી સલ્લાએ, શિક્ષાપત્રીમાં કરેલી આજાઓ—‘દેવ, પિતૃ, વર્ગેરેની પ્રસન્નતા માટે થતા યજોમાં સળુવથલિ ન આપવો, એવા યજો સંપૂર્ણ રીતે અહિસક જ કરવા, યજશોષ યા દેવનેચેન હોય તો પણ માંસ કોઈએ કરી ન ખાલું, ચોટલું નહિ પણ કે હેવહેવી આગળ સળુવ થલિ અપાતા હોય તેમને બીજે નિરામિષ પ્રસાદ હોય તે પણ કરી ખાવો. નહિ અને દેવો પણ નહિ’—આ આજાએ સંપૂર્ણતઃ વૈહિક છે અને વૈહિક ધર્મભતાનુયાયીએ. માટે અતિ ઉપેણી છે, એવો ઠરાવ સર્વાનુમતે કર્યો ત્યારે, વૈહિક હિંસાના હિંમાયતીએ સ્તરથ થઈ ગયા. કાશીની વિદ્ધત્પરિષદ્ધના આ ઠરાનો ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે, સ્વાધ્યાંધ અને નિવ્યાસકત પંડિતો સંશાસોમાં કોઈ શૈપક વાતો ધુસાડી હોતો તેથી સત્યાખો, ખોટાં ઠરતાં નથી, પણ એવી ભાગતોને સુઝજનોએ સમજ વિચારીને, ધર્મભાંથી કંદકા વીલ્ફીને ફેરી દેવાય છે તેમ, ત્યાંથી ગણુંની જોઈએ; એટલું જ નહિ પણ નિર્બધ બનીને એવી શૈપક વાતો ખુલ્લી પાડવી જોઈએ. સંપ્રદાયના આશ્રિતમાને હિંસક

કિયાથી તો હૂર રહેલું જોઈએ, પણ કોઈને ન ગમે તેવા શાખાને આલીને દૂધબવા પણ ન જોઈ એ અને કોઈ નેથી માટે અશુભ વિચારો પણ ન કરવા જોઈએ; અથડાતું, અહિસાનું વિચાર, વાણી અને કિયા, સર્વરીતે પાલન કરવું એ જ આપણું જીવનસત હોવું જોઈએ.”

“પાંચમી અતિ મહત્વની ખાખત છે—આહારશુદ્ધિ. માણુસ આહાર એ રીતે અહણ કરે છે: એ અદાહિકનો કરે છે તે સ્થળ આહાર કહેવાય છે; શાખાહિક પાંચ વિષયોનો આહાર કરવામાં આવે છે તે સ્રોતમાં આહાર કહેવાય છે. બન્ને પ્રકારના આહારમાં આજે સ્વર્ણંદ્રચાર પ્રવર્તે છે. માણુસ જેવો આહાર કરે છે તેવો એ થાય છે. કેટલાક કહે છે કે, ભગવાને ઇન્દ્રિયો આપી છે તે શાખાહિક વિષયોનો લોગ ભોગવવા માટે જ આપેલી છે; આંખ જોવા માટે આપેલી છે, તો જીલ્લા, સ્વાહ માણુસ માટે આપેલી છે. પછી એના ઉપલોગ ઉપર પ્રતિબંધો શા માટે મૂકવા જોઈએ? પણ જગવાને તો ઇન્દ્રિયો સાથે બુદ્ધિ પણ આપેલી છે; કચ્છી વસ્તુ યા પદ્ધાર્થ સુખ આપે અને હિત કરે તેમ છે અને કચ્છી હુઃઅ આપે અને અહિત કરે તેમ છે, એનો વિવેક વિચાર માણુસ કરે એટલા માટે એને બુદ્ધિ મળેલી છે. શરીરમાં રોગ થયો હોય ત્યારે રોગને વધારે એવા ઘણથોડી ન આવાની પરહેલું વૈધ ડોકટરો પણ વેછે; તેજ પ્રમાણે, માણુસને સંસ્કૃતિકૃપી મહારોગ થયેલો છે, એરસે એ રોગના વેગને વધારે નહિ એટલું જ નહિ પણ શાંત પાડીને આપદે નાખ્યાદ કરે એવાજ આહારને. એણે ઉપલોગ કરવાનું સત્તાસ્વે અને સત્પુરુષોએ પોકારીને કર્યું છે. આંખનું કામ જોવાનું છે અને જીલ્લાનું કામ સ્વાહ કરવાનું છે એ પણ છે; પણ જો, વિવેક વિચારને વિસારી દ્ધિને એ ગમે તે વન્તુ જુઓ યા ગમે તે વન્તુ આય પીએ, તો પરિષ્ઠુમ સારું નથી જ આવતું. શુંગી-મંધિને, આ કી કહેવાય અને આ પુરુષ કહેવાય એવો લેહ ન હતો, એવા એ ઉત્તમ ઋષિ હતા; તેથી, એકલશ્શી કહેવાતા હતા. પણ વિવેક વિચાર છેડીને, એમણે વારંગનાના હાથનાં ઇણ અને મેવાભીડાધ ખાધાં; પરિષ્ઠુમે, પણ્ણુંદ્રિ, પિતા વિલાંડક અને તાપસજીવન બધું છોડી દઈને, વારંગના પાછળ પાગવ થઈને એ શહેરમાં આવ્યા; રાજકુમારીને પરણ્યા અને ધરસંસાર માંયે. સંપ્રદાયમાં આશ્રિત થવા આવનારને પાંચ વર્તમાનનું પાલન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી પડે છે—તેમાં પાંચમું સત આહાર-૪૫

શુદ્ધિનું છે. માનવજીવનમાં વેચ સાધવા માટે આહારશુદ્ધિની અનિવાર્યતા હાખવા માટે, એ ક્રત યોજવામાં આવેલું છે. આહારશુદ્ધિ એટલે આદ્ય અને પેચ પદાર્થો સારી રીતે શુદ્ધ કરેલાં હોય, નિરામિષ હોય, બીનકેરી હોય, એટલોજ અર્થ થતો નથી, પણ તે શુદ્ધ સાધનેથી અને શુદ્ધ રીતે મેળવેલાં હોવાં જોઈએ; તથા શુદ્ધ પાત્રમાં, શુદ્ધ સ્થળો, શુદ્ધ રીતે અને હાથે બનાવેલાં હોવાં જોઈએ. પણ આટલી વાત સચ્ચવાય એટલે આહારશુદ્ધિ સચ્ચવાઈ ગઈ એમ માનતું ભૂલભારેલું છે. આવી રીતે શુદ્ધ થયેલાં અને બનાવેલાં આદ્ય યા પેચ પદાર્થો પાતે ખાવાપીવાના હેતુથી નહિ, પણ ભગવાનને અર્પણ કરવાના-નિવેહિત કરવાના આંતર્યાંહ્ય હેતુથી તૈયાર થયેલાં હોવાં જોઈએ. એટલુંજ નહિ પણ આપણા ઉપર જે અવસરાંભિત હોય એવાં નાનાંમોટાં સર્વ સળાંસંઅધીજનો, પરિચિત હોય યા અપરિચિત પણ અતિથિ તરીકે આવી ચઢેલા માણુસો, ગાય વગેરે ગ્રાસ્યીઓ, એ બધાને અમાંથી આપીને શૈખ વિષે તે ભગવત્પ્રસાહી તરીકે, પેતાના ધર્મની મર્યાદામાં રહીને અદૃષ્ટ કરવાં, એજ સર્વોત્તમ આહારશુદ્ધિ ગણ્યું છે. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોદારા, અહંકિરણ પંચવિષયોનો જે આહાર કરવામાં આવે છે તે પણ આજ પ્રમાણે શુદ્ધ હોવો જોઈએ. જેટલી કાળજ અને સાવચેતી, સ્થળો આહારની શુદ્ધિ માટે રાખની જોઈએ, એથી ધર્મી વધારે કાળજ અને સાવચેતી, સ્ફૂર્તન આહારની શુદ્ધિ માટે રાખવી જોઈએ. ધર્મ, જ્ઞાન, યોગ, ભક્તિ એ બધાના રક્ષણુ, પોષણ અને પુષ્ટિ માટે, આહારશુદ્ધિ, સિદ્ધ અને સાધક સૌ કોઈ માટે અનિવાર્ય છે.”

“આપણે અવશ્ય પાલન કરવા જેવી છુફી આખત છે—વ્યવહારશુદ્ધિ. એટું માનવા મનાવવામાં આવે છે હે, જે ભગવાનના અને ધર્મના માર્ગો ચાલે છે તે વ્યવહારધર્મ ભૂલી જાય છે, એટલે કે તે વ્યવહારશુદ્ધ હોય છે; પણ આ માન્યતા બારાબર નથી. ભગવાનનો આશ્રય અને લક્ષિતનો ઉદ્દ્દેશ, માણુસમાં પુષ્પિનો એટલે સારાસાર વિવેક વિચારનો વિકાસ થાય છે ત્યારેજ શક્ય અને છે. લુધનમાં કયું અને કેવું કર્ણ યોઝ અને હિતકર છે અને નિર્ઝય, માણુસમાં વિવેક વિચાર હોય છે ત્યારેજ થઈ શકે છે. જેનામાં વિવેક વિચાર હોય છે તે જમજે છે કે, દેહનો આશ્રય કરેલો હોવાથી, દેહના ધર્મ તથા દેહિક સ બધી અને વ્યવહારોના ધર્મોનું માણુસે અવશ્ય પાલન કરવું જોઈએ. જે એ ધર્મની અવગાજુના કરવામાં આવે તો,

કલિપત ધર્મનું આચરણું કરનાર કેમ હું ખી થાય છે તેમ એ હું ખી થાય છે. શાસ્ત્રકારી તથા સત્પુરુષોએ તેથી માણ્યસ માટે પોતાના વર્ષું અને આશ્રમના ધર્મું પ્રમાણે, વ્યવહાર વર્મનું પાતન કરવાનું આવશ્યક માનેલું છે. એમણે જે ત્યાગ કરવાનું કહેલું છે તે વ્યવહાર ધર્મનો નહિ પણ, વ્યવહારની આસક્તિનો—રાગનો ત્યાગ કરવાનું કહેલું છે. જે વ્યવહારકાર્યું કરવામાં સાધનો શુદ્ધ હોય, એ કરવાનો આશય અને રીત શુદ્ધ હોય, તે વ્યવહાર કાર્યથી માણ્યસની ઉન્નતિ થાય છે; પણ જે એજ વ્યવહારકાર્યું, જ્યારે કર્તૃત્વ, કર્મ અને કર્મકણનું અભિમાન અને આસક્તિ રહિત કરવામાં આવે છે અને ભગવાનની આજા પ્રમાણે અને ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે કરવામાં આવે છે ત્યારે, બધન રહિત અને મોદોપકારક બને છે. અર્થાતું, વ્યવહાર બધનકારક હોતો નથી, પણ વ્યવહારની આસક્તિ અને અભિમાન જ, બધનકારક હોય છે.

આપણે સંપ્રદાય, શુદ્ધિનો સંપ્રદાય કહેવાય છે. ભગવાને આશ્રિતોને ધર્મશુદ્ધિ, વેચાયશુદ્ધિ, જાનશુદ્ધિ અને લક્ષ્મિશુદ્ધિ શીખવી છે; તેમ એમણે વ્યવહારશુદ્ધિ પણ શીખવેલી છે. થોડાં વર્ષો પહેલાં, સંપ્રદાયના આશ્રિતો માટે એવી સુખભ માન્યતા સર્વત્ર પ્રવત્તાતી હતી કે, સ્વામિનારાયણનો આશ્રિત, નાનો હોય કે મોટો, પણ એ કઢી જૂદું એવે નહિ, કઢી અપ્રમાણિકતા આચરે નહિ, કઢી ચીરી કરે નહિ, કઢી વિશ્વાસઘાત કરે નહિ, કઢી અનીતા કરે નહિ, કઢી હિંસા કરે નહિ, કોઈ હેઠ, ધર્મ, શાશ્વત સત્પુરુષની કઢી નિંદા કરે નહિ અને સાંલળે પણ નહિ. એનો વ્યવહાર ગાળેલા અને વિશુદ્ધ કરેલા પેથ પડાઈ જેવો સર્વદિષ્ટે, સર્વદા શુદ્ધ, પારહર્ષક અને સુધિદાયક જ ગણ્યાતો હતો. પણ આ માન્યતા આને ધીમેધીમે જાંખી પડતી જતી જણ્યાય છે. એ માટે બધાયેલા હેશ, કાળ, શિક્ષણ અને સંસ્કારનું બાહાનું કાઢવામાં આવે છે તે બચાવર નથી; એ માટે, માણ્યસની પોતાની જુદ્ધિ, સંગ અને ડિયા કારણુભૂત છે. જીવન અને દેહનિર્વાહ માટે પૈસો કુમારવાની જરૂર હોય છે, એનો ધન્કાર કરી શકાય તેમ નથી. વળી, જીવન, દેહનિર્વાહ અને સ્વાસ્થ્ય માટે અને વસ્તુની જરૂર હોય છે, એ વાતનો પણ ધન્કાર થઈ શકે તેમ નથી. પણ એનો અર્થ, પૈસો, અન્નપાણી, વસ્તુ અને

વાસ, મારીજૂડીને, ચારીલૂટીને યા ગમે તે રીતે મેળવવાં જોઈએ, એચે થતો નથી—થઈ શકે પણ નહિ. જુવન અને દેહના નિર્વાહ માટે આવર્ષયક હોય એ અધી વરતુંએ. માણુસે, વ્યવહારશુદ્ધિની મેળવવી જોઈએ; એમાંજ માણુસની માનવતા રહેલી છે. સ્વચ્છંહ વ્યવહાર એ માણુસનું લક્ષણ મથી, પણ પણું લક્ષણ છે. જે ધર્મ એટલે શું એ જાણે સમજે છે છતાં, ધર્મ આચરતો નથી; જે અધર્મ એટલે શું એ જાણે સમજે છે છતાં, અધર્મ આચરતાં અચુકતો નથી; જે વ્યવહારશુદ્ધ એટલે શું એ જાણે સમજે છે છતાં શુદ્ધ વ્યવહાર કરતે નથી, એ માણુસને હૃદ્દિધન કહેવામાં આવે છે. હૃદ્દિધને પોતાનો તો નાશ કર્યો પણ તે સાથેજ પોતાના સાથી સર્વાંસંબંધીએ અને સ્નેહી મિત્રાનો પણ નાશ કર્યો—સર્વનાશ કર્યો. એ રીતે જે અધર્મ અને અશુદ્ધ વ્યવહાર આચરે છે તેનો પણ સર્વનાશજ થાય છે. વ્યવહારશુદ્ધ, લૌઠિક સુખ અને શાંતિ માટે જેટલી આવર્ષયક છે તેટલી—તેથી અનેક ગણ્ય વધારે પ્રમાણુમાં આધ્યાત્મિક સુખ, શાંતિ અને બૈય માટે આવર્ષયક છે. વ્યવહારશુદ્ધિના ઉચ્ચ સિદ્ધાંતો અને પ્રાણાદિકાની જોક યા ધીજા કારણે અને રીતે ઉપેક્ષા કરવાથી, સંપ્રદાયના ગોરવ અને પ્રતીકાને જે જાંખપ લાગેલી છે તે હુદ્દ કરીને, સૂર્યનાં કિરણો માફક એને કરીથી જળાહળતી ઘનાવવાની ભારે જવાબદારી, સર્વ સુર અને સમજુ આશ્રિતો, જેમાં તમારો પણ સમાવેશ થાય છે તેમને શિર રહેલી છે, એ વાત તમે કહી ભૂલશો નહિ.

સાતમી અવર્ષ્ય પાલન કરવા જેવી મહત્વની ધાર્થત છે—સત્તસંગ સમસ્ત માટે એક પક્ષકની—એક કુટુંબની ભાવના. માણુસને હૃદ્યે દ્વારા અને પગે દ્વારા આંગળીએ હોય છે પણ તે એક સરખી હોતી નથી. પણ બાંધી આંગળીએ, પોતપોતાના અંગ સાથે જોડાયેલી રહે અને એક ધીજાનું દર્શણ અને પોથણું કરતી રહેતો, તેમાં એમના પોતાના હિત ઉપરાંત આપા શારીરનું હિત સચ્ચવાય છે. તેમ સંપ્રદાયમાં, મંદળમાં, કિજ લિજ રૂપ્ય અને સ્વભાવવાળા, જુહા જુહા અંગે ધરાવતા હરિલક્ષ્મી હોય છે પણ એ બધાજ એક જ ઈષ્ટદેવતા અને એક જ સંપ્રદાયના આશ્રિત છે, એ ભાવના નાના મોટા સર્વમાં હુંમેશાં રહેલી જોઈએ. પણ એ ભાવના સ્થળાદેહદિક્ષિયુક્ત ન હોવી જોઈએ. કારણુકે દેહ તો કોઈનો સારો હોય, કોઈનો રોગી હોય, કોઈનો સશક્ત અને ઝાપળો હોય, તો કોઈનો અશક્ત અને

કુર્યા હોય; એટલે, દેહદિષ્ટો, સત્ત્સંગમાં સંબંધ ન રાખવો જોઈએ. સંપ્રદાયમાં અને ભાગમાં, સર્વેચે એકથીજા સાથે આત્મદિષ્ટો, ભગવાનના ભક્તાની દિષ્ટો સંબંધ રાખવો અને કેળવવો જોઈએ, કોઈનો અવશ્યું કરી ન લેવો જોઈએ પણ હું મેંથાં ગુણુજ અહણું કરવો જોઈએ. જગતમાં સાચો સંબંધ તો સત્તસંગીઓનોન હોય છે; કરણું, જેથી સાચું સુખ મળે અને સાચું હિત થાય એવી વાત તો સત્તસંગી હોય તે જ આપણું કહે છે; જે સાચું હું, સુખપદ અને હિતકર છે તેની સાથે આપણું સત્તસંગી હોય તે જ જોઈ છે. ભગવાનના ભક્તાની જે નિઃસ્વાર્થ-ભાવે સેવા કરેછે, તેની જ સેવા ભગવાન સ્વીકારે છે. સત્તસંગ એક પક્ષ છે અને એક કુરુંથ છે; એ લાવના સાથેજ, જે કોઈ નતમાન વિરુદ્ધ અને શિક્ષાપત્રીની આશાએ. વિરુદ્ધ વર્તતો હોય તો તેને જેવું ન કરવા માટે ચેતવણી આપવાનો પણ આપણો પર્મ છે. એ પ્રસંગે, માહૂત્મયની ચોથ લઈને ચૂપ રહેવાથી યા આંખ આડા કાન કરવાથી પરિણામ સારું નથી આપતું. એક પક્ષ અને એક કુરુંથની લાવના સાથે, બીજી એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે, તે એ કે, અધાર સત્તસંગીઓ—અધ્યાત્મ જ જીકતો વંદન અને સેવા કરવા યોગ્ય છે; પણ, એમાં સમાગમ કરવા જેવા ઘણા થોડા હોય છે. વિચેક વિચાર કરીને એવાને જુહા તારવીને, તેમાંથી પણ જે આપણું જોહુ લગાડીને પણ ટોકે એવા હોય એમનો જ સમાગમ કરવો જોઈએ.

અને આઠમી અતિ મહત્વાની ખાખત છે—કથાવાતાનો નિત્યયોગ. જેમ શરીર ટકાવવા માટે અને એનું પોષણ કરવા માટે, માણુસને અજ અને પાણીની જરૂર હોય છે તેમ. સત્તસંગીએ, સત્તસંગ ટકાવવા માટે અને એના સંરક્ષણ અને સંવૃદ્ધ માટે હું મેંથાં કથાવાતાનો નિત્યયોગ રાખવો જોઈએ. એ અનામાં રાખ્યું જોઈએ કે, સત્તાલો એ સાક્ષાત્ સત્તુરુપો છે. બીજી વાત ધ્યાનમાં રાખવી ધંત છે તે એ છે કે, કથાવાતા હું મેંથાં જે સત્તુરુપ હોય તેના મુખેથી જ સાંભળવી જોઈએ. અને જીલુ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ તે એ છે કે, કથાવાતા વાંચવામાં યા સંલગ્નામાં આવે તેનું નિત્ય મનન અને નિહિદ્યાસ કરવો જોઈએ. જીવનમાં બીજી કિયા કરતા હોઈએ ત્યારે પણ, મનની એક વૃત્તિકારી ભગવલકથાવાતા અને કીર્તનનું મનન નિહિદ્યાસનું પરમાવસ્થક કાર્ય ચાલુ રહેવું જોઈએ.

કથાવાત્તા એ સત્તસંગીએ માટે સંગૃવની સમી નોળવેલ છે. જીવનની આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમાં માબુકનું જે કોઈ રક્ષણું કરે એમ હોય તો, તે એક શ્રીહરિની કથાવાત્તાજ છે. નાની હોય યા અજાની, નાના મોટા સૌ કોઈ માટે શ્રીહરિની કથાવાત્તા અને કોઈન એ જીવાદોરી સમાન છે.

તમે બધા મારા શિષ્યો કહેવાન છો એટલે તમારે બધાએ આ આડ બાબતોનું જીવનમાં શિર સાટે હું મેશાં પાલન કરવું જોઈએ. મારી સાથે સંબંધ રાખવો હોય તો, તમારે વિવેક વિચારપૂર્વક, સાવધાની અને પ્રીતિથી આ આડ બાબતોનું પાલન કરવું જોઈએ. જે કોઈ આ આડ બાબતોની અવગણના કરે યા અવળી અધૂરી સમજાવે, તે મારો શિષ્ય નથી, એમ તમે નિશ્ચિત માનનો. મારા જીવનવતની આ પહેલી અને છેલ્લી વાત છે, તે તમે જીવનમાં સમજુ વિચારીને હું મેશાં આયરનો. એ ધ્યાનમાં રાખજો કે, શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનને, ચણુ ઉદ્વાનો અને એમની દિવ્ય સેવાનો અધિકાર મેળવવાનો, આ સિવાય ઓનિ કોઈ માર્ગ કે ઉપાય નથી.”

રત્નકણુકા

* * * વિષયોમાં રાગ ન રહે તેનું નામ વૈરાઘ્ય; પણ ભગવાનના સ્વરૂપમાં રાગ જમે ત્યારે જ વિષયોમાંથી રાગ જાય છે. માટે વૈરાઘ્ય એટલે ભગવાન સિવાય ઓનિમાં અપ્રીતિ, એવી વ્યાખ્યા શિક્ષાપત્રીમાં કહેલી છે.

* * * જેનામાં વૈરાઘ્ય અને સ્વરૂપની દફ્તા હોય તેજ ધનિશ્વોને જીતી શકે છે. વૈરાઘ્યમાં તપ અને ત્વાગનો, અને સ્વરૂપમાં ભગવાનની આજાયોના પાલનરૂપી નિર્ણયનો સમાવેશ થાય છે.

મૃત્યુ ઉપર જય

લગવાન, લગવાનના અવતારે અને હેઠ છતાંજ લગવાનનું સાધન્યે
પામેલા સત્યુષેનાં લુખન, ધીજા લુવેનાં લુખન જેમ, કાળ, કર્ણ, માયા
અને પ્રારંભને આધીન હોતાં નથી. લગવાન, પોતાના લક્તાજનોના
લાલનપાલન માટે જ અવતાર ધારણું કરે છે. સત્યુષેના જન્મ ધારણું કરે
છે એ માટે એમનું કોઈ કર્મ કારણભૂત હોતું નથી, પણ પરમેશ્વરની મુદ્દિંબા
અને પ્રસ્તરતા એજ કારણભૂત હોય છે; તેથી એમનાં લુખન અને કર્મ
માતુથી જેવાં જણ્ણાતાં હોવા છતાં, અલૌકિક અને હિવ્ય હોય છે. ધીજા
લુવોના લુખનમાં જેવા ભગે છે તેમ, એમના શરીરમાં સુખ હુઃખ, રોગ,
આપણી, જયપરાજ્ય અને ચઢીના પડતીના ચમકારા જેવા ભગે છે, એ એક
આશ્વયે પમાડે એવી હકીકત છે. ધીજા લુવોનાં હુઃખ, દારિદ્ર, રોગ અને
આપણિએ, એમના સંકલ્પ માત્રથી યા દિદિમાત્રથી જ હુર થતાં હોય છે;
પણ પોતાના લુખનમાં હુઃખ, દારિદ્ર, રોગ, વગેરે, જ્ઞાન ધર્મિયરની દેખુણી
હોય તેમ, એ હસતા સુખે સહન કરતા હોય છે, એ એક ન સમજુ કે ન
સમજાવી શકાય એવી અતિ અદ્રસૂત છતાં વિચિત્ર ઘટના હોય છે.
જ્યારે એમના લુખનમાં હુઃખ, દારિદ્ર, રોગ, જયપરાજ્ય વગેરે જેવા ભગે
છે ત્યારે, સુજ અને શાણુ માણસો પણ ભ્રમમાં પડી જાય છે; એ એમનામાં
અલૌકિક અને હિવ્યલાવ વિસરી જાય છે અને બદલામાં મનુષ્યભાવ
પરઠે છે; અને પરિણામે ઉન્નત લગવદ્ભાર્ગમાંથી તે નીચે પડે છે. લગવાન
અને લગવાનના અવતારોનાં આવાં અનેક મનુષ્ય ચરિત્રોના અનેક
દાખલાઓ ધર્તિહાસના પાને નોંધાયેલા છે :

ધર્તિહાસ કહેછેકે, કાળના પણ ભહાકણ એવા લગવાન શ્રીકૃષ્ણનો
જરાસંપે બુદ્ધમાં સત્તરવાર પરાજ્ય કર્યો હતો. વધો પછી, એ જરાસંધનો
વધ કરવા માટે એમને લીમને નિમિત્ત બનાવ્યો હતો. કાળયવનના ભારે
હુમદાથી ભયલીત બનીને લગવાન શ્રીકૃષ્ણ મશુર છોડીને નાડા હતા

ઇતिहાસના પાને નોંધાયેલાં છે: વાસુદેવ અને ટેલડી, લગવાન શ્રીકૃપણુંનાં
માતા પિતા હતાં; હતાં, લગવાનનો જન્મ થથા પછી પણ, એમણે
અગિયાર વર્ષ સુધી જેલમાં જીવન વિતાવ્યું હતું. એમના દેર પારણુંમાં
પરાતપર પુરુષોત્તમ, લગવાન શ્રીસ્વામિનાશયશુ પોતે ખાળ ઘનશ્યામ
સ્વરૂપે જીવ્યા હતા એ માતા પ્રેમબની અને પિતા ધર્મહેવને ધબ્બા હિવસો
હિંય અને હાનિદ્રમાં વિતાવવા પડ્યા હતા. એ બન્ને માંદા પડ્યા ત્યારે,
એમણે પોતાને સાચા અને તંહુસ્તન જીવાવાની લગવાન પણે માગણી
કરી ન હતી, પણ લગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાંથી પોતાના મનની વૃત્તિ,
કોઈ રીતે, કોઈ કાળે, પણ ચલાયમાન ન થાય એવું કરવાની જ એમણે
યાચના કરી હતી. આ બધા દાખલાઓ ઉપરથી, એક વાત સ્પષ્ટ થાય છે
કે, માતુષી જણ્ણાતાં એમનાં જીવન ખરેખર અલૌકિક અને હિંય હતાં.

સત્યાસ્લોમાં તેથી લગવત્સ્વરૂપનિધાની વ્યાખ્યા સમજવતાં કહેવામાં
આવ્યું છે કે, પરમાત્માનું સ્વરૂપ દર્શય અદશ્ય, ચિહ્નચિહ્ન સર્વથી
પર એવા અક્ષરાયદ્વારી પણ પર છે; એ પરસ્વરૂપ અલૌકિક અને
હિંય છે. દર્શય અદશ્ય ચિહ્નચિહ્ન સર્વ તરત અને પદાર્થમાં પરમાત્મા
એ તનિયામક શક્તિસ્વરૂપે, સહા વ્યાપીને બિસાળ રહેલા છે; પરમાત્માનું
એ સ્વરૂપ, અલોકિક અને હિંય છે. અનેક લક્તાજ્ઞનોના લાલનપાલન
અને અવદાનાશે, પરમાત્મા મંહિરોમાં અર્યાસ્વરૂપે સહા સ્થિત રહેલા છે;
પરમાત્માનું એ સ્વરૂપ અલૌકિક અને હિંય છે. અને સ્વલક્તોત્તું કાર્ય
કરવા માટે અને ગેમને પ્રસન્ન કરવા માટે, પરમાત્મા જેવો સેવક, જેવું
કાર્ય અને જેવું સ્થળ, એ પ્રમાણે સ્વરૂપ ધારણું કરીને પ્રત્યક્ષ વિચરતા હોય
છે; પરમાત્માનું એ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ અલૌકિક અને હિંય છે. પરમાત્માનાં
આ ચારે સ્વરૂપો અલૌકિક અને હિંય છે એટલું જ નહિ પણ એક અને
અભિજન છે, એવો નિરુત્થાન નિર્દ્ધય, અને જ લગવત્સ્વરૂપની ઉત્તમ
નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનનિધા કહેવામાં આવે છે; આવી નિધા અખંડ પ્રવતો
એનું નામ જ હિંયલાલ કહેવાય છે. જે પ્રકારની સ્વરૂપનિધા
લગવાનના સ્વરૂપ માટે હોવી વટે છે તેજ પ્રમાણે, સત્યાસ્લોમાં
સ્વરૂપ માટે પણ જ્ઞાનનિધા હોવી જોઈએ. લગવાનની સેવામાં સુક્તાસ્વરૂપે,
અલૌકિક અને હિંય પુરુષરૂપે જે સહા સ્થિત રહેલા છે તેજ, લગવાન
ધિનદ્ધા અને પ્રસન્નતા માટે મનુષ્યરૂપે પોતાની નજર સામે વિચરે છે એવી

દ્વારા સમજ, સતપુરુષના સ્વરૂપ માટે પણ હોવી જોઈએ. લગ્નવત્ત્વરૂપ અને સતપુરુષના સ્વરૂપ માટે, આ પ્રકારના અલોકિક અને હિવ્યલાવ સિવાય આત્માંતિક કુલ્યાલુણી સિદ્ધ આ પહેલાં કોઈને કરી મળી નથી અને આજે પણ કોઈને કરી મળતી નથી. હ્યાળુશ્રી ચુણુણુચ્છે પોતે આ દષ્ટ જીવનમાં સિદ્ધ કરી હુતી; અને બીજાએ એ દષ્ટ સિદ્ધ કરી શકે એ માટે જ એમને આજીવન પ્રયત્નો કરેલા છે.

સ. ૨૦૧૦ મહા વદ રને શુદ્ધપાર તા. ૧૬-૨-૫૪ના રોજ, હ્યાળુશ્રીના સર્વ શિષ્યોને તેમજ સંપ્રદાય સમક્ષને ભારે આધાત પહેંચાડે એવી એક ઘટના બની. એ હિવસે નિત્ય નિયમ સુજાખ, હ્યાળુશ્રી વહેલી સવારે ઊડયા, કલાકે સુધી લગ્નવત્ત્વરૂપનું ધ્યાન, લજન અને કીર્તન કર્યું; પછી રૂનાદિક વિધિ કરવા માટે નીચે આવ્યા. નીચે વિશાળ ચોકુની એસરીમાં મેડે જવાના હાહરના આરથ્યાની બાળુમાં એક પાઠ મૂહેલી હુતી; હ્યાળુશ્રી એ પાઠ ઉપર વિચારમણ હશામાં શૈક્ષિકાર સુધી એકા. એમની બાળુમાં પુત્ર ધનરથામલાઈ ઊલા હતા. “ધનરથામ! હું હું ઉપર નહિ સૂઉં. અહો નીચેન સ્રીધરા”.

હ્યાળુશ્રી મેડેજ સત્તા હતા; એટસે ઉપર જાળુંબેલા શાખદો એમના સુખેથી સંભળીને, ધનરથામલાઈના મનમાં આત્મિય અને ચિંતાના લાવો ઊલાઈ આવ્યા.

“આજે કેમ આમ જોલોછો? શરીરે સારું નથી?” ચિંતાતુર વહને અને સ્વરે પુત્રે પૂછું.

“શરીરે અત્યારે તો સારું છે, પણ ક્ષણેક્ષણે વિકાર પામવો, એજ નેનું લક્ષણ અને ધર્મ છે તે શરીરને બાગડતાં વાર કેટલી? અત્યારે સ્વર્ણ જાણુંથા શરીરમાં ઘડી પણી હુંઘ આવે તો, તેમાં નવાઈ પામવા જેવું કંઈજ ન કહેવાય.” હ્યાળુશ્રીએ જાણે અંતરિક્ષમાં કંઈ જોતા હોય તેવી દષ્ટ કરીને કહું.

“આપ કહોછો તે મને સમજતું નથી; પણ આપના શાખદો ઉપરથી મનમાં ભારે ચિંતા થાય છે.” ધનરથામલાઈએ કહું.

“એવી રીતે ચિંતા કરવી ચોણ અને હિતાવહ ન કરેવાય.
લગવાને કષું છે :

‘સુખ હુઃખ આવે સર્વે લેજું’, તેમાં રાખજે સ્થિર મતિ;
અળવીશ મારા જનને, વળી કરીશ જતન અતિ’.

લગવાનના આ શાષ્ટ્રો હું મેશાં ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. પણ ચાલ, હું વે
ચેડું થાય છે. સ્નાનાહિક કિયા પરવારી જઈએ. હરિકૃષ્ણ મહારાજની પૂજા
આજે તું કરને. શ્રીહરિની ઈંદ્રજા પ્રમાણે જ બધું થાય છે.” પાઠ ઉપરથી
ઓસા થતાં હ્યાગુશ્રીએ કંઈક ગંસીરલાવે કષું.

અંતરમાં ચિંતાને સમાવીને ધનશ્યામલાદિગ્રો વહેલા વહેલા ચોકીમાં
પાણી પાઠલો મૂક્યાં; શૌચાહિક કિયા પતાવીને, હ્યાગુશ્રીએ સ્નાન કર્યું.
ઘાયેલું ધૈતિયું પહેરીને, એ ચોકીમાંથી અહાર નીકળ્યા. પગનાં તળિયાં
ભીના હતાં એ કારણે હોય યા ચોકમાં પાણી ઠોલું હતું એ કારણે હોય યા
ઓઝા કોઈ કારણે હોય, પણ ચોકીમાંથી અહાર નીકળતાંજ, એ ડાખા પડાએ
વપસી પડ્યા. એમનાથી તલ્કાળા ન ઓસા થવાયું કે ન એઠા થવાયું.
ધનશ્યામલાદિ અને ઓઝા નૃષ્ણ ચાર જણે લોગા મળીને એમને જિચક્યા.
પાઠ ઉપર ગાહલુ પાથરી તે ઉપર એમને સૂવાડયા. અધી કલાક અગાઉ જ,
“હું હું મેડે નહિ સૂર્ય, પણ નીચે જ સૂર્યશ” એવી જે વાત હ્યાગુશ્રીએ
કહી હતી તેને આગ્રહી વહેલી સાચી પડેલી જોઈને, ધનશ્યામલાદિનું મન
ચિંતા અને ઉંદેગના ભાવોથી અશર્દ ગયું. “શરીરમાં ઘડી પછી હુઃખ આવી
પડવાની” એમની આગાહીને, આ દીતે સાચી પડેલી જોઈને એમની આંખો
આંસુઓથી છલકાઈ ગઈ. હું શું થશે? એના વિચારો અને શાંકા કુશાંકા-
ઓથી એમનું મન ઘેરાઈ ગયું અને તૃણું જિઠયું.

હ્યાગુશ્રીને થાપામાં ભારે પીડા થતી હતી એમ જણાયું. ડોકટરને
ઓલાભ્યા. કંબલવાળો ભાગ તપાસીને, કોઈ સારા હાઉન્ડિંઘને જતાવવા અને
સારવાર કરવવા એમને તાત્કાળિક અમહાવાહ લઈ જવાની એમણે સવાહ
આપી. થીલીવાર પછી, નહીંઆથી દર્શિરલાલ આભ્યા. અપોરે, હ્યાગુશ્રીને
અમદાવાહ લઈ જવામાં આભ્યા. એક્સ-રે ફેસ્ટો લઈને તપાસતાં, ડાખા
થાપાનું હાડકું લાંબી ગયાનું જણાયું, તે એસાડવામાં આંધું; અને થાપા
અને પગ ઉપર ખાસ્ટર લગાડવામાં આંધું.

“દુર્ભવરલાલ ! આ ખાસ્ટર ક્રિયાં સુધી રાખવાનું છે ? ખાસ્ટરનો પાટો બાંધ્યા પછી બીજા હિસે હયાળુશ્રીએ દ્રિકૃતું હાસ્ય કરતાં પૂછ્યું, પગે ઇન્ન થથા પછી અને પાટો બાંધ્યા નથી, હયાળુશ્રી પહેલીજ વાર આ પ્રમાણે હસ્યા હતા.

“પાટો બંધાયો છે એ ભગવનની અને આપની દુર્દ્દાથી જ બંધાયો છે. એટલે, ભગવાનની અને આપની દુર્દ્દા હશે ત્યાં સુધી પાટો રહેશે, જો કે ડાક્ટરે તો એ મહિના સુધી રાખવાનું કર્યું છે.” દુર્ભવરલાલે કહ્યું.

“દુર્ભવરલાલ ! માણુસ માત્રને પ્રારંધકર્મ તો લોગવલું જ પડે ને ?” હયાળુશ્રીએ અચાનક જ ગંભીર વાનીને પૂછ્યું.

“દેહ એટલે જ પ્રારંધકર્મ; તેથી, તે માણુસ માત્રને લોગવલું પડે છે, એવો સર્વસામાન્ય નિયમ ભગવાને પ્રવતાંચેલો છે; પણ, એ નિયમ ભગવાનના લક્ષ્યને લાગુ પડતો નથી, એવું સત્યાસ્ત્રોની સાથે આપે જ સમજવેલું છે. આપનો જન્મ કેઈ કર્મદ્વારાના પરિણામે થયેલો નથી. ભગવાનની દુર્દ્દા અને આજાથી જ આપે, અનેક લુલોના કલ્યાણ માટે આ દેહ ધારણ કર્યો છે. એટલે, આપને માટે પ્રારંધકર્મ લોગવવાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. વળી, આપના સંકલ્પમાત્રથી જ, ભગવદ્ દુર્દ્દાથી બીજા લુલોનાં પ્રારંધ ફરી જાય છે અને ટળી જાય છે. એ હડીકરની દિલ્લિએ નોઈએ તો પણ, આપના માટે, પ્રારંધકર્મ લોગવવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી; પણ, કેઈનું હુંમાં ફરવા માટે આપે તેનું હુંમાં આપના શિરે લઈ લીધેલું જણાય છે.” દુર્ભવરલાલે કહ્યું.

બીજા હિસે, ખાસ્ટરની અંદરના ભાગે બગતસા થવાથી, ખાસ્ટર કાડી નાખી બગતસા શાથી થાય એ તેની ખાત્રી કરી યોગ્ય ઉપચાર કરવા ડાક્ટરને કહેવામાં આંદ્રું, પણ ડાક્ટરે ના પાડી. હયાળુશ્રીની દુર્દ્દાથી ખાસ્ટર કાપી નાણી, કાકાડીવાળાણા હાડવૈઘને બોલાવીને તેની પાસે દેશીપદ્ધતિ પ્રમાણે પાટો બંધાવ્યો.

એ પછી, બરાબર એ મહિના અને સાત હિસે બાદ, એટલે તા. ૨૬-૪-૫૪ના રોજ, હાડકું સંધાઈ જઈ સારુ થવાથી, હયાળુશ્રી

અમહાવાહથી ઉમરેઠ આવ્યા, પાટ ઉપરજ પથારી કરવામાં આવી. ખીજ દિવસથી સવારે ને સાંજે નારાયણરાવ પાસે સત્સંગિલુલનની કથા વંચાવવાનું શરૂ કરવવામાં આવ્યું. જ્યાં દ્યાળુશ્રીને અકદમાત થયે હતો એજ ચોકમાં બરાબર પોણું ત્રણ મહિને, તા. ૧૪-૫-૫૫ના રોજ, દ્યાળુશ્રી લાકડીનો ટેકો લખને ધીરે ધીમે ત્રણ ચાર ઈશ ચાલ્યા, એ નેઈને બધાને ખૂબ આનંદ થયો.

થોડી કસર રહેલી જણાઈ એનું, દ્યાળુશ્રી દ્વારાથી ચોગટ માસમાં અમહાવાહ આવ્યા અને સારવાર શરૂ કરી. રોજ સવારે અને સાંજે થોડું બહાર કરવા જવું, એ ત્યારે એમનો નિત્યક્રમ હતો. અમહાવાહના વસવાટ દરમિયાન, દ્યાળુશ્રી આંતરે દિવસે કાલુપુર મંહિરમાં દર્શાન કરવા જતા હતા. તા. ૭-૪-૫૫ના રોજ, દ્યાળુશ્રી વડતાલ આવ્યા અને થાપા અને પગે જાણે કંઈ કહિન ન થઈ હોય તેમ, લાકડીના ટેકો મંહિરમાં બધે દરીને દર્શાન કર્યાં; અદ્દરખુલન, હુદિમંડપ, સલાગંડપ, ગાઢીવાળા હુવેલીના મેડે, રામપ્રતાપલાઈના બંગલે અને સાધુધ્રદાચારીની ધર્મશાળામાં બધે પોતાના નિયમમુજબ ફરીને એમણે દર્શાન કર્યાં. ઢાકોરણુનો થાળ કરાવ્યો; ખીજ દિવસે સાંજે દર્શાન કરીને, આણું થઈને એ ઉમરેઠ આવ્યા.

અકદમાત થયા પછી ચૌદમહિને, તા. ૧૪-૪-૫૫ના રોજ, સંચા સમયે, દ્યાળુશ્રી ઘરના એ દાદર ચઠીને અગારીમાં આવ્યા. ત્યાં એમણે સંચા આરતી કરી, કથા વંચાવી અને નિયમ ચેષ્ટાનાં પડો ગાયાં અને ગવરાવ્યાં. પછી હૃદાની કાખરી ઢાકોરણુને ધરાવીને તેતું વાળું કર્યું અને રાતે દશ વાગ્યે, નીચે આવીને સુઈ ગયા.

અપિલથી જુન સુધેના ગણામાં, દ્યાળુશ્રીએ કેટલાંક વ્યાવહારિક કાર્યો-પ્રસંગો ઉકેલ્યાં પોતાના મોટાપુત્ર હરિપ્રિસાહની પુત્રી હેવીખણેનનું વેવિશાળ, લદ્દમીનારાયણપ્રસાહ પુરુષોત્તમ હવેના પુત્ર આનંદલાલ સાથે કર્યું ત્યારે, જાતિના રિવાજ પ્રમાણે લાખ્યાં કરવામાં આવ્યાં તેમાં કચાપણે પોતે હાજર રહીને સહી કરી. અમહાવાહથી નવિનયં દ્રશ્ય, રેવેના ર્યેશિયલ ડાયામાં લ.રતના તીર્થીના ચાગ્રાપ્રવાસે નીકલ્યા હતા એ ગાડી તા. ૨૮-૪-૫૫ ના રોજ ઉમરેઠ સ્ટેશને આવી ત્યારે, ચાગ્રાળુંઓનાં દર્શાન કરવા માટે અને સ્વાગત કરવા માટે, દ્યાળુશ્રી

આસ ક્રેશને ગયા હતા. બીજે હિવસે, એ પોતે, શ્રીનિરનારાયણ દેવનાં દર્શાન કરવા માટે અમહાવાહ ગયા. ઈશ્વરલાલની મુગ્રી દેવીખણેના લઘનોં તથા એમના પૌત્ર ઈન્હુકુમાર, જેટં હુલામણું નામ તનીલાઈ છે તેને ઉપનયન સંકાર આપવાનો પ્રસંગ, સીનોર કષ્ટને ૧૨-૫-૫૫ ના રોજ કરવા માટે એમણે ઈશ્વરલાલને એક અકવાડિયા માટે સીનોર મોકલ્યા હતા. ઉમરેઠી જયુભિલી હાઈસ્કૂલના વાર્ષિક સમારંભ પ્રસંગે તેમાં પ્રમુખ તરીકે હાજર રહ્યા અને ત્યાં ખૂબ મુંદુર અને મનનીય પ્રવન્ધન પણ કર્યું. પોતાના મોટા પુત્ર હરિપ્રસાદના પુત્ર નવિનયં દ્રને યાંચાપવિત આપવાનો પ્રસંગ પણ એમણે સમજમાં પોતાના પઢને શોલા અને ગૌરવ ચાંપડે એ રીતે, તા. ૧૦-૬-૫૫ના રોજ જાજીયો.

સં. ૨૦૧૧ જેઠ ૧૬૮, તા. ૧૩-૬-૫૫ સોમવારે સવારે દ્વારુશ્રીને શરીરના થોડા લાગમાં હોલ્દીઓઃ ઉપર્ણી આવેલી જલ્દીએ. એ હિવસે સાંજે, એ ઈશ્વરલાલને સાથે લઈને ડાક્ટરને બતાવવા માટે અમહાવાહ આવ્યા. અમહાવાહ જવા નીકળ્યા તે પહેલાં, કુંભના નાના મોટા સર્વજનોને અતિ હેતલાલથી મહિયા અને બધાની અખર અંતર પૂછી; અને સંપર્થી રહીને સત્સંગ અને ભગવાનની એકાંતિકી લક્ષિત કરવાનો આસ અતુરેથ કર્યો. દ્વારુશ્રી કુંભીજનોને મહિયા ત્યારે, એ મિલન લૌટિક દર્શિયે છેલ્લું જ હતું, એનો કોઈ ને જ્યાલ ન હતો.

અમહાવાહમાં એ નવિનયં રોઠનાં બહેનના ધળની પોળવાળા મકાનમાં રહ્યા હતા. ડાક્ટરે એમને તપાસ્યા અને લોહીની વિકૃતિ થઈ છે, એવું નિદાન કર્યું અને સારવાર શરૂ કરી. એક એ હિવસમાં વડતાલથી ખ.ધુ. પૂજ્યપાહ આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજ એમની અખર જોવા માટે ખાસ આવ્યા. બીજી હિવસે, એટલે તા. ૮-૭-૫૫ ના રોજ શિદ્ધાંદળના ધલ્યા સન્દેશો એમના દર્શાનાં આવ્યા ત્યારે, ડેશરલાલ જાઈ પાસે એમણે ગ.મ.પ્ર. નું ૧૩મું વચ્ચનામૃત અને લક્ષ્મિચિત્રામણિનું ૭૬ મું પ્રકરણું વંચાયું. કથા વાંચનાં શરૂઆતમાં, એ પથારીમાં થોડો સમય આડા પડાયે સૂતા હતા; પણ, વચ્ચનામૃતમાં જ્યાં “અને એ જે એકરસ તેજ છે તેને આત્મા કહીયે, તથા પ્રજ્ઞા કહીયે અને અક્ષરધાર કહીયે” એ શાખાઓ વાંચવામાં આવ્યા કે તરત જ, એ પથારીમાં

એઠા થઈ ગયા; અને શરીરમાં જાહેર કોઈ વ્યાધિ જ ન હોય તેમ પહોંચી વાળીને સુખાસને સ્વસ્થ એઠા. પછી વચ્ચનામૃત જેમ જેમ વંચાતું ગયું તેમ તેમ એમના મુખ ઉપર પ્રકાશ અને આનંદની અલૌકિક રેખાઓ વિસ્તરણી ગઈ. વચ્ચનામૃત અને ભક્તચિંતામણિનું પ્રકરણ વંચાઈ રહ્યું હોડે, એ જરા વધુ ટટાર એઠા.

“લગવાને આ વચ્ચનામૃત અને ભક્તચિંતામણિમાં પોતાના અતિ રહુસ્થની શુદ્ધિમાં શુદ્ધિતર જ્ઞાનવાતો કરેલી છે. અતિ અહેતુકી કૃપા દાખવણી હોય ત્યારે જ, સ્વરૂપનિષિદ્ધની આણી જ્ઞાનવાતો કરાય. આ પ્રકારની લગવાન્સ્વરૂપનિષિદ્ધ સિવાય જગતમાં આ પહેલાં ડેઝનુંચ આયતિક કર્યાયું થયું નથી. આજે થતું નથી અને અવિષ્યમાં પણ થાય એમ નથી. લગવાને આ ગુદ્વારી પરમહસના સોગન ખાઈને કરેલી છે. લગવાન તો સર્વતત્ત્વ, સ્વતત્ત્વ સમર્થ છે, કર્તુર્મ, અકર્તુર્મ અને અન્યથા કર્તુર્મ મહાશક્તિ એકમાત્ર જેજ ધરાવતા હોય છે; છતાં, એમને સોગન ખાઈને વાત કહેલી પડે છે તેનું કારણ એક જ છે અને તે એ કે, જીવને સ્વભાવ અવળાય ડે છે, અર્થનો અનર્થ કરવાની ભૂંડી ટેવ એને વળગેલી હોય છે એટલે, કંઈ અવગું ન સમજાઈ જાય એ માટે, એમને સોગન ખાવા પડયા છે. આ જ્ઞાનવાતો, વધોં સુધી શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે, ભાધા માથે ફુલદો વર્ષ સુધી તપ કરે અને મહિનાઓ અને વધોં સુધી ઉપવાસ કરે તો પણ, જીવને આપેમણે સમજાય તેવી નથી. અનેક જન્મોનાં અનેક સુદૃઢ્યો લેજાં થયાં હોય, સાચા સત્પુરુષનો સુચોગ સાંપડયો હોય, એ સત્પુરુષના વચ્ચનામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ વર્તીતો હોય અને એ સત્પુરુષનો અંતરના શુદ્ધસાવે નિષ્ઠપટવૃત્તિથી અને હિંયદિયુક્ત બનીને સમાગમ કરવામાં આવે તો જ, એના ઉપર લગવાનની અહેતુકી કૃપા જિતરે છે; અને લગવાનની અને સત્પુરુષની એવી કૃપા જિતરે છે ત્યારે જ આ જ્ઞાનવાતો સમજાય છે.”

“વચ્ચનામૃત અને ભક્તચિંતામણિમાં લગવાને, અતિકૃપા કરીને આ ભારે અટપટી જ્ઞાનવાતો અતિસરળ અને સીધા શાખામાં સમજાવેલી છે આખી વાતને! સાર એક વાક્યમાં કહેવો હોય તો એમ કહેવાયાં “અલૌકિક તેજમાં જે મૂર્તિ છે, તેજ મનુષ્યદેહ ધરીને લક્ષિતર્થમના પુત્રપે અને લગવાન કીસ્વામિનારાયણ નામે આજે સૌને પ્રત્યક્ષ નયનગોચર વતો”

છે.” પણ તેજ એટલે શું? મૂર્તિ એટલે શું? એ શાખોનો ભર્મ, ચહેરાની રહેણી રીતે, બાગવાની જરૂર છે. ભગવાને, વચનામૃત અને લક્ષ્ય-ચિત્તામણિઓમાં ખૂબ સ્પષ્ટ શાખોઓ હશું છે કે, તેજ એટલે જેને શાખોમાં આત્મા, ધ્રુલ, અક્ષર અને અક્ષરધામ શાખાથી ઓળખાવવામાં આવેલું છે તે તત્ત્વ; અને એ “તેજમાં મૂર્તિ” એટલે જેને શાખોમાં આત્માનું તત્ત્વ, પરથિદ્ધ, પુરુષોત્તમ અને અક્ષરધામના પતિ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે તે પર થડી તત્ત્વ. પોતે હિન્દુ તેજોમધ્ય આત્મા છે; અને આત્માના આત્મા તરીકે, અંતર્યામી શક્તિસ્વરૂપે આંદિત રહેલા છે તે પરમાત્મા છે. અને એજ પરમાત્મા, અન્તિ કૃપા કરીને મનુષ્યદેહ ધારણું કરીને, મનુષ્ય જેવા મનુષ્ય થઈને સર્વને નથનગોચર વર્તે છે, યા મૂર્તિસ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ બિશાળે છે. આ સમજથી સહા સુદૃઢ વર્તાવી, એ ખૂબ સુરક્ષાલ વાત છે. પણ એ અતિ સુરક્ષાલ વાત જીવનમાં સિદ્ધ કર્યે જ છૂટકે છે. એને મનમાં નિઃશાંક પ્રતીપિતિ વર્તાવી જોઇએ કે, પોતાના આત્મામાં અંતર્નિયામક શક્તિસ્વરૂપે અને શરીરી સ્વરૂપે, કે ભગવત્સ્વરૂપ નિત્ય રહેલું છે, તેને જ સત્યાસ્તોમાં, અક્ષરથિદ્ધથી પણ પર સ્વરૂપ તરીકે વણું વેલું છે; તેને જ, ચિહ્નિદ્ધ સર્વ તત્ત્વ અને પદાર્થમાં વ્યાપીને રહેલું વળું વેલું છે; અને તેજ સ્વરૂપ પોતાની આંખ સામે ઝાં મનુષ્યરૂપે યા મૂર્તિસ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ બિશાળે છે. આ ચારે ભગવત્સ્વરૂપે સર્વ દ્વિપદે સહા સર્વદા એક અને અલિન્ન છે, એવી પ્રતીપિતિ જ્યારે અખંડ વર્તાવી હોય છે ત્યારે, જગતના શાખાદિક પંચ વિષયોમાંથી એના મનની વૃત્તિ આપોઆપ અને સ્વાભાવિક રીતે જ પાછી વળી જાય છે; એની આસક્તિ ભાવ ટળી જાય છે અને ત્યારે જ, એના મનની વૃત્તિ સહજ સ્વભાવે જ તેજને વિષે કે અદૌરીકિ મૂર્તિ કણી છે તેમાં, દેહ અને દેહની જ્યવહારિક કિયા કરવા છા. હંમેશાં સ્થિર રહે છે; ત્યારે, એ પોતાને અને ધીલાઓને દેહસ્વરૂપે જોતો નથી અને માનતો નથી, પણ આત્માસ્વરૂપે જ માને છે. ત્યારે એ નિઃસંદેહ માને છે કે, દેહ દ્વિપિત અને દેહભાવથુકત જીવન જીવનથી હુંઘ અને લખચોરાશી જ મળે છે, જ્યારે, આત્મદિક અને આત્મભાવથુકત રહેવા વર્તવાથી સુખ, સાચુ સુખ જ મળે છે. જન્મમરથના લયની નિવૃત્તિ થાય છે અને આત્માંતિક બેય મળે છે.”

“ભગવાને કરેલી અતિ નહુસ્યની આ વાત અંતરમાં અમૃતાક્ષરે અંકિત કરવી જોઇએ. શાખો ગાંધી વગાડીને કહે છે, “ભગવાન જ્યારે

મનુષ્ય હેઠળ ધારણું કરે છે અને જ્યારે સુકતા, લગવાનની એ માનુષીભૂતિનું ધ્યાન ધરે છે ત્યારે, ધ્યાનના કરનારાને એ મૂર્તિ તેજોમય એવી અક્ષરધામને વિષે કૃવલ્યરપેજ ભાસે છે. માટે લગવાન મનુષ્યરૂપ ધારણું કરેછે તો પણ કૃવલ્યરૂપ જ છે; અને તે લગવાન કે જગ્યામાં વિરાજતા હોય તે જગ્યા પણ નિર્ગુણ છે; અને તે લગવાનનાં વસ્તુ, અલ્લાર તથા વાહુન તથા પરિયર્યા કરનારા સેવક તથા આનપાનાહિક જે કે પહાર્યે લગવાનના સંબંધને અમે છે તે સર્વે નિર્ગુણ જ છે. મુદ્દાની આ વાત વધુ સરળ શાખામાં સમજાવતાં લગવાન વળી કહે છે, ‘એ મૂર્તિને ચારે કોર સુકતનાં મંડળ લરાઈને એઠાં છે. તે સર્વ સુકત છે તે એક નજીરે લગવાનની મૂર્તિ સૂચું નોઈ રહ્યા છે; અને અમે એલીએ નીચે તે પણ ત્યાં એક થકાજ ઓલીએ છીએ અને તમે પણ સર્વે ત્યાંજ એઠા છો, એમ હું હેખું જું; પણ, આ ગઢકું શહેર કે, આ ચોસરી એ કઠજ હેખાતું નથી?’”

“શાસ્ત્રોમાં ગમે તેવા શાખામાં ગમે તેવું નિર્ગુણ કરવામાં આવ્યું હોય, પણ એક વાત સંપૂર્ણ સત્ય નિર્ધિત માનજો કે લગવાન દ્વિભુજ, દિવ્ય સદા સાક્ષાત છે. જેમ હેઠળમાં રૂપ, ગુણ, સ્વભાવ અને શક્તિથી સદા વિલક્ષણ એવા અંતથામીશક્તિરૂપે પરમાત્મા રહેલા છે તેજ મનુષ્યરૂપે યા મૂર્તિરૂપે પ્રત્યક્ષ નથનગોચર વતેં છે. આ સમજણું, અસાવધ અનીને કોઈ વિસારી ન હેશો. આંદે છે તેવી કાલ નવી રાખનો અને તેવી જ હેઠનો અંત થાય ત્યાં સુધી પણ દિનહિન પ્રત્યે નવી ને નવી જ રાખનો.”

“અકતચિત્તામણિમાં લગવ ને ચોડી વિરોધ વાત કરેલી છે. પહેલી વાત એ કહી છે, ‘આ સભામાં (એંડેલા) આપણૂ સર્વનાં તેજોમય તન છે, છટા છૂટે છે તેજની જાગુ પ્રગટિય. કોટિ ઈંદ્ર છે.’ બીજી વાત એ કહી છે, ‘પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા ઈંદ્ર આદાધ્ય લગવત્સ્વરૂપ સિવાય, જગતમાં જે કંઈ થાય છે તેનો ધીનો કોઈ કરનાર નથી.’ ત્રીજી વાત એ કહી છે, ‘પોતાને પ્રાપ્ત થયેલું ઈંદ્ર આદાધ્ય લગવત્સ્વરૂપ જ સરોપારિ છે; એ સ્વરૂપથી એક અને પર ધીજું કોઈ સ્વરૂપ જ નથી; એટલું જ નહિ પણ એ સ્વરૂપ જેવું પણ ધીજું કોઈ સ્વરૂપ નથી.’ ચોથી વાત એ કહી છે, ‘પોતાને આવા પ્રકારના લગવત્સ્વરૂપની, ઈંદ્ર આદાધ્યસ્વરૂપ તરીકે પ્રાપ્તિ

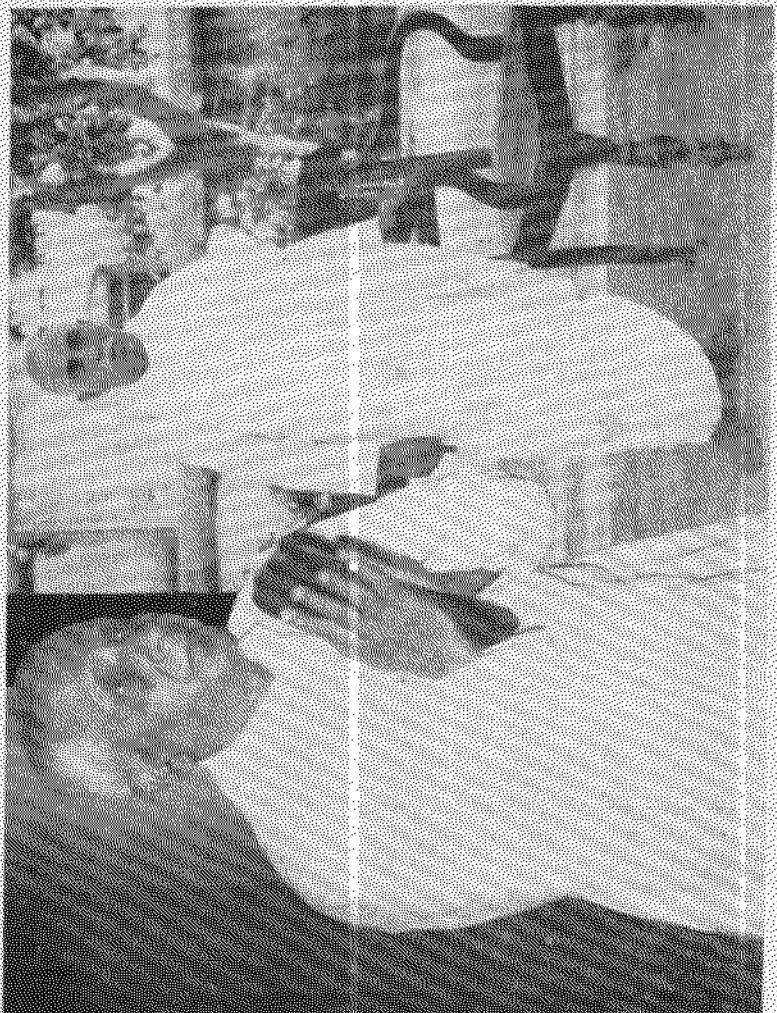
થયેલી હોવાથી, આશ્રિતે પોતાને સહા પૂર્ખાકમ માનવો જોઈએ; એ પૂર્ખાકમપણું વિવેકચુક્ત કેળવેલું હોય જોઈએ.' આ સાથે જ ભગવાને સર્વે આશ્રિતોને ચેતવણી આપી છે અને જાહેરની પણ આપી છે: વત, એટલે પોતપોતાના ધર્મનિયમોતું, એટલે પરમાત્માની આજાઓતું પાલન કરવું તે; અને ટેક, એટલે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા લગ્વત્ત્વરૂપનો સર્વોત્તમ નિયમ, એ બન્નેતું પાલન નાનામોટા સર્વે આશ્રિતોએ ગૂઢ સાવધાની અને પ્રીતિપૂર્વક કરવાનો આહેશ આપ્યો છે. અને તે સાથેજ, સ્પષ્ટ શાખોમાં ચેતવણી આપી છે કે, જે મત અને ટેકનું બરાબર પાલન કરવામાં નહિ આવે તો, લોગવશો સૌ સૌ તાણું."

"તમે અધા મારા શિષ્ય છો, એટલે ભગવાને કહેલી આત્મંતિક ડિતની આ વાત મેં તમને ખાસ કહેલી છે; તેતું સર્વે અરાધર પાલન કરશો તો, ભગવાન સાથે તમારો સંબંધ રહેશો; અને ભગવાન સાથે સંબંધ રહેશોતો, મારી સાથે પણ સંબંધ રહેશો".

"હું મારે છેલ્લી એ મહત્વની વાત કહેવાની છે (આ શાખો મોદતી વખતે, પોતાના શરીરમાં જાણું કોઈ વ્યાધિ ન હોય તેમ, દ્વારુશ્રી પથારી પાસે મૂકેલી ખુરશી આગથ જાણું જિલા ન રહ્યા હોય એમ ટડ્ઝાર થઈ ગયા) : હું મારે ભગવાનની સેવામાં જવાનો હિવસ નળુક આવે છે. હું અમદાવાદ સોમવારે આચ્યો હતો, એટલે તમે સોમવાર યાદ રાખજો, એમ કહીને દ્વારુશ્રીએ જાની લોત ઉપર લટકાવેલી ઘડિયાળ આમું જોયું; ઘડિયાળમાં સાંજના છને વીસ મિનિટ થઈ હતી. સોમવારે છને વીસ મિનિટે હું ફેહલ્યાગ કરીશ." દ્વારુશ્રીએ કહ્યું.

આ શાખો સાંભળતાંજ ઈશ્વરલાલ તરફાના જિલા થઈ ગયા. એ કંઈ કહેવા ઈચ્છતા હતા, પણ કંઈ કુંધાઈ ગયો હોય તેમ, એમાંથી કોઈ સ્વર ન નીકળ્યો; એમના સુઅ ઉપર વેહના અને બયતા, શોક અને જવાનિના જાવો અંડિત થઈ ગયા હતા. દ્વારુશ્રીએ એમના સામું પ્રેમ, કરુણા અને વાત્સલ્યભરી નજરે જોયું. બીજા બધા તો દ્વારુશ્રીના શાખો સાંભળીને હિંમૂઠ અની ગયા; એ બધ.ની આંખમાં આંસુએ છલકાઈ રહ્યાં હતાં.

Figure 1. The same scene as in Figure 1, but with a different camera position.

“અને હવે થીજુ છેલ્દી વાત કહું છું : આજ સુધી તમે અધા જેમ મારી આજામાં રહ્યા છો તેમ, હવે દુષ્પ્રદાલની આજામાં રહેણો. જ્ય શ્રીસ્વામિનારાયણ.” એટલું એલીને દ્વારું શ્રી જાણે પાછા વ્યાધિઅસ્ત બની ગયા હોય તેમ, પથારીમાં જાડા પડ્યે સૂતા.

દ્વારું શ્રીએ જે જ્ઞાનવાર્તા કરી તે સાંભળીને સૌના અંતરમાં આનંદના ઓદ ઊંઘયા હતા; પણ એમને જ્યારે છેલ્દી વિહાયના શખ્દો સાંભળ્યા ત્યારે, સર્વના માણ જાણે તલ્કેળા હરાઈ ગયા હોય તેમ અધા કિંદત વ્યભૂદ સ્લાફ બની ગયા. દ્વારું શ્રી એ જેઠને, પથારીમાં ફરીથી બેઠા થઈ ગયા.

“જુઓ ! સત્તસંગ કર્યો હોય, જ્ઞાન મેળાયું હોય અને જગવાનની લક્ષ્ણ કરી હોય, એ આવા વખતે જ ઉપયોગી થાય છે. આજે તો શુક્રવાર છે, સોમવારને હજુ વાર છે. હવે પછીના સોમવારે હું કહાચ દેહસ્યાગ ન પણ કરું, તમે કોઈ શોક ન કરશો. ચાલો હવે આપણે સંઘા આરતી કરીએ.” દ્વારું શ્રીએ તાણી પાડીને તરત જ ‘જ્ય સહશુનુ’ શખ્દો એલીને આરતી શરૂ કરી.

દ્વારું શ્રી સોમવારે દેહસ્યાગ કરવાની હંદિશ રાખે છે, એ વાત શહેરમાં અને અન્યત્ર વાયુવેળે પ્રસરી ગઈ. એમનું અંતિમ દર્શાન કરવા માટે શુદ્ધાતુરાણી લોકોનાં ટોળેટોણાં ત્યાં આવવા લાગ્યાં; પણ થીજુ જાણુ દ્વારું શ્રીમાં અતિપ્રેમ ધરાવતા કેટલાક ભાઈઓએ, દ્વારું શ્રી સોમવારે દેહસ્યાગ ન કરે—શીજુમહારાજ એમને સોમવારે પોતાના ધામમાં તેડી ન જય, એ માટે વિધિવત્ અનુષ્ઠાનો શરૂ કર્યાં.

જગવાન લક્તાધીન હોય છે; પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી જે કોઈ એમનું નામ ચોકારે છે ત્યાં એ અવસ્થ પ્રગટ થય છે. પ્રેમનો અને પ્રેમથી થયેલા નામ-નમરણુનો પ્રભાવ હુંપર્યા હોય છે; પ્રેમી લક્તોના પ્રેમની અવગણુના કરવાનું લક્તવત્સલ જગવાન કરી પસંદ કરતા નથી. વર્ષો પહેલાં, જગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ રામનવમીના સમૈયા માટે ગઢાથી વડતાલ આવવા માટે અચાનક જ તૈયાર થયા. રામનવમીના સમૈયા પૂરતા જગવાન ગઢાથી વડતાલ જાય છે એવી લક્તાજીનોને અધર ન હૃતી. એમને તો એમ લાંઘું કે,

આપણું ડોઈ દેખના પરિણામે, લગવાન ગઢા છોડીને આવ્યા જાય છે. એટલે, ગઢા છોડીને ન જવા માટે પ્રેમીલકૃતો વિનંતીએ કરવા માટે લગવાન પાસે દોડી આવે છે, પણ કંઈ ઓલી શકતા નથી. લગવાન પણ કંઈ ખુલાસો કરતા નથી, એટલે, પ્રેમીલકૃતો નિરાશ થઈને પાછા કરે છે; વળી, પાછા વિનંતી કરવા દોડી આવે છે અને વળી પાછા કરે છે. ઘાયલની ગત ઘાયલ જાણે એ કહેવત પ્રમાણે, પ્રેમી લકૃતોની મનોહરાની કદ્વના, પ્રેમીલકૃત ભાષ્યકીયાડીને આવે છે; એટલે, દરખાર વચ્ચે લીમદાના ઝડપ નીચે, થાંલલાની માડક અણુનમ ચેદ્ધા જેમ પગ ઉપાડ્યા સિવાય એ જીવી રહેછે. ઉપર એટલા લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ ઘોડીને પગ ઉપાડવા માટે એડી મારે છે, લગામ જેંચે છે, પણ પ્રેમતંતુના બંધનમાં જડાયેલો ઘોડીના પગ જોપડતો નથી. આખાં, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને જ્યાલ આવે છે કે, પોતે કૃંયા શા માટે જવા તૈયાર થયા છે એની પ્રેમી લકૃત જનેને અખર આપી નથી. કેની આજામાં શેપસહાય, સ્રી, શાશી અને અણ્ણા, વિષણુ આહિ હેવે. અને અક્ષરશ્વર પર્યાત સર્વામુકૃતો હુંમેશાં વર્તે છે, એ સર્વાનિયામક સર્વેશ્વર શ્રીહંદુ, પ્રેમીલકૃતો પાસે રામનવમીનો સમૈયો કરવા માટે વડતાલ જવા આજા માગે છે. હર્ષથી પુલકિત વહને અને સ્વરે પ્રેમી લકૃતો પ્રેમાદીન લગવાનને “જાણો પ્રભુ રામનવમી નથી હરી” એમ કહીને વડતાલ જવાની રજી આપે છે. એટલે, ભાષ્યકીયાડી તરતજ એ ઉપાડે છે. કંઈક આ પ્રકારની ઘટના અમદાવાહમાં બની. તા. ૧૧-૭-૮૫ સોમવારે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણું દ્યાગુશ્રીને પાંચ વખત દર્શાન દીધાં. છઠી વખતે સાંજે બરાબર છ અને વીસ મિનિટે દ્રીથી દર્શાન દીધું; પણ દર્શાન દ્ધને મંદમંદ હાસ્ય કરતા કરતા લગવાન આવ્યા ગયા. ત્યારે, દ્યાગુશ્રી ગુરુજીને તથા ધર્મરાજાલને લારે આશ્રમ્ય થયું. જેવી લગવાનની ધર્મા એમ કહીને બનેએ મનને મનાજું. તા. ૧૪-૭-૮૫ ના રેખ, દ્યાગુશ્રીની ધર્માથી, જેમને દળાની પોળવાણા ભક્તાનેથી નવિનયાં દે શેઠના પ્રીતમનગરસ્વાળા બંગલામાં અસેડવામાં આવ્યા. તાં તા. ૧૮-૭-૮૫ ને સોમવારે પણ અઠવાડિયા પહેલાં બનેલી ઘટનાનું પુનરાદર્શન થયું; એટલે બનેના આશ્રમની અવધિ આવી ગઈ.

“ધર્મરાજ! હું દેહાલ્યા ન કરું, એ માટે શ્રીહંદુના નામનાં

અનુક્તાનો આવતાં હોય એમ જાણાય છે. ત્યાં સુધી એ અનુક્તાનો ચાલુ હશે ત્યાં સુધી લગવાન મને તેડી જશે નહિ. અનુક્તાનો કરનારાઓને તું તકાળ મળ અને એમને સમજાવ. લગવાનની ઈચ્છામાં આ રીતે અંતરાયભૂત થયું અને અવરોધી તેથા કરવા, એ યોગ્ય અને હિતાવહ ન કહેવાય, માટે કૃપા કરીને અનુક્તાનો બંધ કરો.” દ્યાગુશ્રીએ કહ્યું.

તેજ દિવસે, પ્રશ્નરલાંદે અનુક્તાન કરનારાઓને શોધી કાઢ્યા; અને લગવાનની ઈચ્છાને અવરોધરૂપ દાય, એવી કિયા બંધ કરવાની વિનંતી કરી. અનુક્તાનો બંધ થયાં.

એ પછી, સં. ૨૦૧૧ શ્રાવણ સુહુ ૬, તા. ૨૫-૭-૫૫ ને સોમવારનું સવાર થયું. આજે સાંજે નિયત સમયે દ્યાગુશ્રી અચૂક દેહલ્યાગ કરશે, એ ખ્યાલથી સવારથીજ બધા પાગલ જેમ વર્તતા હતા. એ હેઠની કિયાએ: કરતા હતા, પણ એ કિયાએ અંતરના આંસુઓથી ઘોવાતી હતી. દ્યાગુશ્રીએ એ દિવસે જણે રેજના નિયમ સુજાપ કરતા હોય તેમ સવારના સ્નાનાહિક કર્યું, ચાનમાં બધારે વખત રહ્યા; શ્રીડકેરળના થાગમાંથી એક ખાડો ફૂધ ગીધું; બધાને જમી લેવાની સ્રુચના કરી. પેટે ધ્યાનબન્ત નિયતમાં સર્જ ગયા. કીર્તનો લક્તજનો ગપતા હતા; શ્રીસ્વામિનારાયણ નામમંત્રની ધૂન કરતા હતા; લક્તચિતામણિનો પાઠ ચાલુ જ હતો. દ્યાગુશ્રી કહેતા, “મારા દેહલ્યાગનો શોક ન કરશો. લગવાનને રાખશો અને લગવાનની આજાઓનું વિવેકપૂર્વક પાલન કરશો, તો હું હુમેશાં તમારી પડ્યે જણું. તમે બધા પ્રશ્નરલાલ કહે તેમ કરશો.”

દ્યાગુશ્રી આગળ લજન કીર્તન અને શ્રીસ્વામિનારાયણ મહા-નામમંત્રની ધૂન ચાલુ જ હતી. ચડિયાળમાં સાંજના છ અને દ્યા મિનિટ થઈ. ત્યાં હાજર રહેલા સર્વને અરંત મધુર શવાતા “નમસ્તે ધીસ્વામિનારાયણ” એ હિન્દુગાનના સ્વરો ધારસ્વ સાથે ફૂરથી ગવાતા ગવાતા નજીક આવતા સંભળાયા; મોગરા અને શુલાભના પુષ્પોની અનુપમ સુવાસ સારાંથે વાતાવરણુમાં પ્રસરી ગઈ; અલૌંગિક તેજનો શીતળ શાંત મહારાશિ સર્વન ઝેલાઈ ગયો. છ ને વીસ મિનિટ થઈ, દ્યાગુશ્રીએ હાથ જોડ્યા અને સહેજ માથું નમારી મંદ મધુર સ્વરે કહ્યું, “મહારાજ પદ્ધારો. સેવક તૈયાર છે.” લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પેતે, ધ.ધુ. પૂજ્યપાહ વિહારીલાલજી મહારાજ,

સ.ગુ.પ્ર. નિષ્કામાનંદજી, સ.ગુ. સ્વામી ગોપાળાનંદજી તથા સ.ગુ. સ્વામી-
બાળમુંદુહાસજી તથા મુક્તોને લઈને, હ્યાગુશ્રીને ધામમાં લઈ જવા
માટે પદ્ધાર્યા છે, એવાં ભક્તજ્ઞનોને દર્શાન થયાં. હ્યાગુશ્રીના મુખમાંથી
“જય શ્રીસ્વામિનારાયણ” શાફ્ટો ચરી પડ્યા અને પઢી, અગ્રવત્યરખમાં
સંલગ્ન થઈ ગયા. અગ્રવન્નામમંત્રની ધૂન કરી રહેલા શિષ્યમંડળના સર્વ
સભ્યોના મુખમાંથી એ ક્ષણે કુદન. કરુણાપૂર્વ સ્વરો નીકળ્યા; હૃદયમાં
જિલ્લાએ રહેલી વેહના કુદનથાટે શ્રીડીવાર સુધી બહાર નીકળાયા હઈને,
પઢી પદ્ધતરલાલે અધ્યાને ધીરજ અને આધ્યાસન આપ્યું.

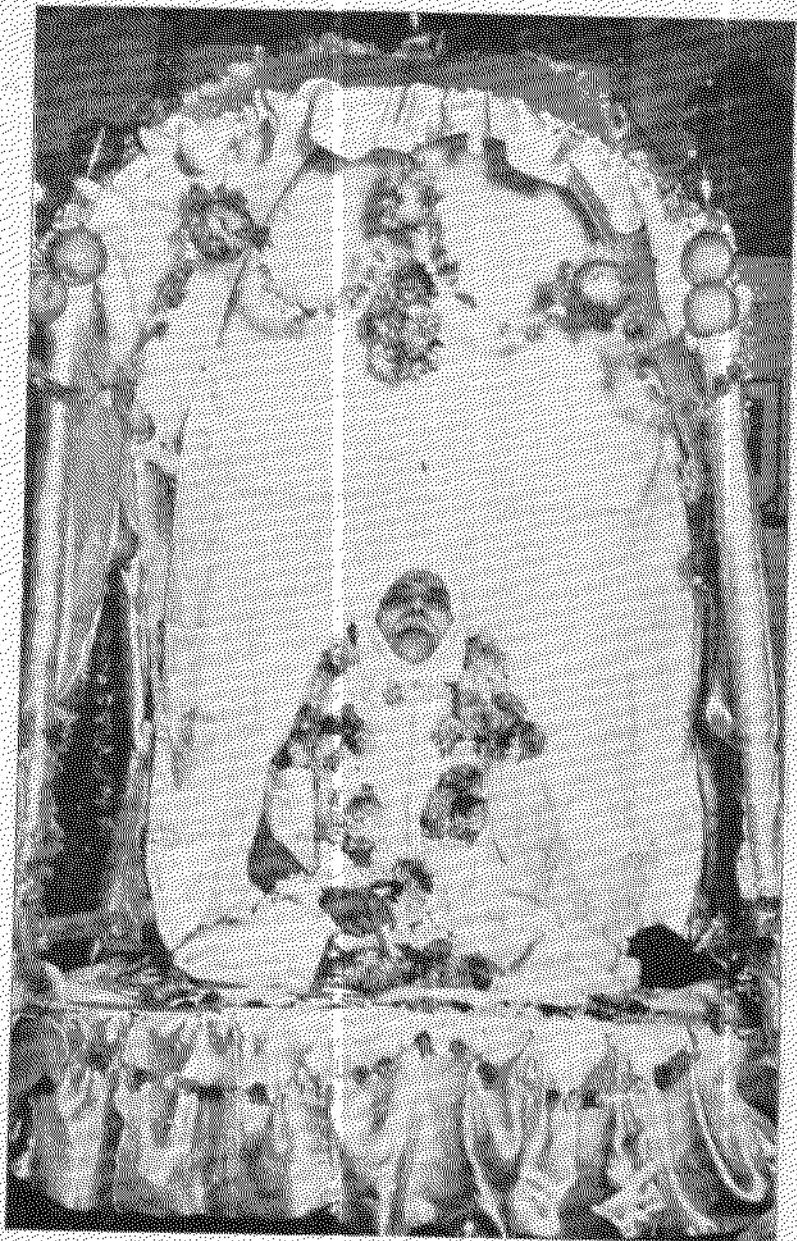
શ.ત્રૈજ, સાંકેદ વલ્લો અને સેણરા તથા ગુલાબના શ્રીવેતુલ્લોથી
સંબંધીને, કમળાકૃતિવિમાન તૈયાર કરવામાં આવ્યું. બીજ દિવસે સવારે
સાડા પાંચ વાર્ષે, હ્યાગુશ્રીના પાર્થિવ દેહની, પ્રથમ એમના નષ્ટ પુત્રોએ,
પઢી જમાઈ કેશવલાલ મહિલકર્ણ ન લઈ, પઢી દુઃખરલાલે અને પઢી
દેંક શિષ્યે વાચાકૃતી પુન કરી. અને પઢી, એ હેઠળે ધ્યાનાવસ્થામાં
વિમાનમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યો. બરાબર સ.ત વાગે, પ્રીમિત નગરના એ
ણં ગલાભાંથી એમની અંતિમયાના શરૂ થઈ. શહેરના મુખ્ય માર્ગો ઉપરથી
પસાર થઈને, એ અણુપુર શ્રીસ્વામિનારાયણના મંદિર બહાર ચકલામાં આવી
ત્યાં, મંદિરના મહાત્મી તથા સંતોષે પ્રસાદીના હાર પહેરાવી તેઓશ્રીને
શરૂઆંગ્રહ અર્પણ કરી હતી. ત્યાંથી કેટલાક સંતો તેઓશ્રીની અંતિમ-
યાત્રામાં જોડાયા હતા. શ્રીસ્વામિનારાયણ મહાનામમંત્રની ધૂન તથા
કૃત્તિનો પ્રથમભરી જ અંતિમ યાત્રામાં ચાલુ હતાં. ત્યાંથી શહેરના બીજા
માર્ગો ઉપરથી પસાર થઈને, સાબદમતી કાંઠે હૃદેશ્ચરના આરે આવીને એ
અટકી ગઈ. વેહના અને વ્યથા અંતરમાં દ્યારીને, એમના પાર્થિવદેહનો
શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે અચિસંકુર કરવામાં આવ્યો.

મંગળવારે સવારે, હ્યાગુશ્રીના પાર્થિવદેહની અંતિમયાના શરૂ થઈ
તે પહેલાં જ, અમદાવાહનાં બધાં જ હૈનિકિપત્રોમાં, પહેલા પાને એમના
તિરોધાનની અખર, પ્રસિદ્ધ થઈ હતીઃ એમના હૈટા સાચે, એમના
જીવનલીલાની સંક્ષિપ્ત નોંધ પણ પ્રગટ કરવામાં આવી હતી. એવી અનેક
નોંધમાંથી એક નોંધ અને પ્રગટ ડર્ચી ઉચ્ચિત લાગે છે :-

હ્યાગુશ્રી શુકુલુનો હૈટો

જાનમ
વિ.સ. ૧૬૩૩ ચેત્ર સુદ ૧૫ વિ.સ. ૨૦૧૧ આવણ સુદ ૬

અશ્વરવાસ

બોનાસ્થામાં દ્વારુદ્રી, વિમાનમાં

“શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની પરમ તેજસ્વી વિલૂતિસમા, સનાતન ધર્મના અલંકારદ્વારા, પરાપ્રકાશનિષ્ઠ, પરમ લગ્નવદીય પૂજયપાદ શ્રી. નાથજુલાધી ઈંદ્રચારામ શુક્લ, ગાઈ કાલે તા. ૨૫-૭-૫૫ ના રોજ સાંજે છ અને વીસ મિનિટે અક્ષરનિવાસી થયા છે.

તેઓશ્રી બૃહૃદ ગુજરાતના આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં અને વિશેષે કરીને શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં બ્રેન્ડિય અને અક્ષરનિષ્ઠ પુરુષ તરીકે સુવિષ્ણાત હતા. પોતાની બાજ જેડાવાળ જ્ઞાતિમાં પણ જ્ઞાતિના સામાજિક, લોકોપથેગી કાર્યોમાં અન્યેસરપણે કાર્ય કરીને જ્ઞાતિજનોની પણ તેઓશ્રીએ ચાહુના મેળવી હતી. પોતાના વતન ઉમરેડમાં પણ તેઓશ્રી ચારિત્રસુવાસ, સમદાદિ અને પરોપકારવૃત્તિથી તેઓશ્રી ધખા લોકપ્રિય થઈ પડ્યા હતા. તેઓશ્રી ઉમરેડ જ્યુભિલી ઈન્દ્રિયયુટના જનરલ ઓર્ડિના પ્રમુખ હતા. દુંકમાં, ધાર્મિક, સામાજિક અને શિક્ષણશૈક્ષણે તેઓશ્રી ગૌરવવંતુ સ્થાન ધરાવતા હતા.

આ મહાતુલાવ સુકૃત પુરુષે, પોતાનું સમયજીવન શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના ચરણે ન્યોંછાવર કર્યું હતું. આ સંપ્રદાયની વડતાલગાહીના ગ્રીન આચાર્યશ્રી વિહારીલાલજી મહાત્માજીની, તેમજ શ્રીસ્વામિનારાયણ લગ્નવાનના સમકાલીન નહસતોની શિષ્યકોટિમાં રહેલા સાધુપુરુષોની પ્રેરણા અને કૃપામય સંકુલપથી, પોતાના સંસર્ગમાં આવનારા સુસુકુયોને, કાળ, કર્મ અને માયાના ભયથકી સુકૃત કરી, અભયદ્વારા આપવાનું જીવનવત એમણે ધારણું કર્યું હતું; કેના પરિપાકર્ષે ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને કંચ્ચમાં સેંકડો સુશિક્ષિત વ્યક્તિયો સંચારિતશાળી અને ઉચ્ચ ધાર્મિકજીવન ગાળતી થયેલી છે. સુશિક્ષિત વર્ગમાં ધાર્મિક, વ્યાવહારિક અને પારમાધ્યિક સંકારોનું સિન્યન કરવાની તેઓશ્રીની શૈલી અદ્ભુત હતી. તેઓશ્રીમાં ધર્મ, જ્ઞાન, વેરાય અને લક્ષ્ણ એ મંગળાચુટુષ્યનો સુયોગ હતો. તેઓશ્રી ત્રિકળાદર્શી, વચ્ચનસિદ્ધ પુરુષ હોવા છતાં, નિરાભિમાની હતા; એટનું જ નહિ પણ, ઈષ્ટદેવની નવધા લક્ષ્ણ અને સત્તસંગ કરવા કરવા સિવાય, એક કણું, પણ વૃથા નિર્ગ્ર૰મન કરતા નહિ. પરમાત્માની ભૂતી સાથે નિવિકૃત્વ સ્થિતિથી સંબંધના હોવાથી, તેઓશ્રીના સહવાસ કે સભમાગમમાં આવનારા સુસુકુયો પરમ હિંબ શાંતિ અનુભવતા. પોતાના

અક્ષરનિવાસની આગાહી તેચોશ્રીએ પ્રથમથી જ કરી હતી; અને છેલ્લી ઘડી સુધી સતત હૃદિંગ રમરણ અને હિન્દુ સાક્ષાત્કારનાણી આણી રિથિતમાં તેચોશ્રીના પંચ લૌટિક દેહનો વિલય થયો હતો.

તેચોશ્રીએ ગુહરથાશ્રમમાં રહીને, પરમભાગવત સુક્ત અંબરીપ અને જનકરાજ, દાઢાખાચર અને પર્વતલાઇ કેવું અલિસ આદર્શ જીવન ગુણયું હતું, કે સર્વ સુસુધુએ માટે અનુકરણીય હતું અને છે.

તેચોશ્રી અક્ષરનિવાસી થકાથી ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને કંઠાની ધાર્મિક જનતાને અને વિશેષે કરીને શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયને ન પૂરી શકાય એવી મહાન ઐટ પડી છે.

તેચોશ્રી વિશાળ સત્તંગ સમુદ્ધાયને શોક કરતો મૂડીને અક્ષરનિવાસી થયા છે. અક્ષરનિવાસી રહ્યા રહ્યા પણ તેચોશ્રી હિન્દુહેડે સત્તંગ સમુદ્ધાયને પ્રેરણું, બાળ અને હિન્દુશાંકિત આંખ, એવી પ્રભુ પ્રત્યે ગ્રાર્થના છે.

તેચોશ્રીની રમશાનયાત્રા અમદાવાહ, પ્રીતમનગર પહેલા દાળે આવેલા શોઠ નવિનયાં દ્વારા લાલાલ ચોકસીના બંગલેથી મંગળવારે (એટંકે આજે) સવારે સાત વાગે નીકળાશે.”

ઉમરેઠમાં મંગળવારે સવારે, હયાગુશ્રીના અક્ષરનિવાસની અખર પડી કે તરત જ બધાં બજારે, અને બધી હુકાને શોક નિમિત્તે બંધ કરવામાં આજ્ઞાં હતાં. હયાગુશ્રીના હિન્દુ કર્વાણુકારી ગુણોનું રમરણ કરીને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ માટે, ગામની ઊંચની સંદ્ધાર્યાએ—

- (૧) ચોકસી મહાજન (૨) કાપડ મહાજન (૩) કંસારુ મહાજન
- (૪) વીસાખાયતા વણિકમંડળ (૫) બાજુપેડાવાળ સમાજ (૬) ભગિની સમાજ (૭) દંબ હાઇન્ડ્લેલ (૮) જયાભિવી હાઇસ્ટ્રેલમંડળ (૯) ગવર્નર્શિયાની (૧૦) સહકારી લાંડાર (૧૧) અરથન એંડ (૧૨) એફ્રત સહકારી મંડળી (૧૩) વિધાર્થી મંડળ (૧૪) આમ સેવાસમાજ (૧૫) સ્ટીલ એન્ડ બ્રેઇન મર્ચાંટ્સ એસેસિયેશન (૧૬) બ્રેઇન મર્ચાંટ્સ એસેસિયેશન (૧૭) કર્શિયાણી મર્ચાંટ્સ એસેસિયેશન (૧૮) રીટેલ મર્ચાંટ્સ એસેસિયેશન (૧૯) કટલરી મર્ચાંટ્સ એસેસિયેશન (૨૦)

દ્વારાઓનું એસેસિયેશન (૨૧) ધર્મારતી લાડાંના વેપારીઓનું એસેસિયેશન (૨૨) ખાર એસેસિયેશન (૨૩) મેડીકલ એસેસિયેશન (૨૪) સાર્વજનિક પુસ્તકાલય (૨૫) લાભિતાખેણ ક્રી અને ખાળપુસ્તકાલય (૨૬) સરતા અનાજની હુકાન મંડળ અને (૨૭) જુહાં જુહાં લજનમંડળોં.

—આ ઘણી સંસ્કૃતીએ લેગા મળીને, ઉમરેણી સમય પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે, તા. ૭-૮-૪૪ ના રોજ, ન્યાયકોર્ટના પટાંગણ્યમાં, વિશાળ સલા ભરીને, સમૂહ પ્રાર્થના યોજી હતી.

જન્મ અને ભરણું એ જગતના જીવનને સ્વાભાવિક સામાન્ય કેમ છે. એ ઘરમાણ, જીવેનાં કર્મ, કર્મ કરવાની રીત અને આસક્તિ, કર્મનું કર્ણ સોગવવાની રીત તથા વાસના, એ બાધ્યતાને આધારે આદિકાળથી અવિરત થાંત્રયુક્ત બાદ્યા કરે છે. જીવ સ્વભાવપત્ર: અજર અને અમર છે; છતાં, ઉપર જણું વેલી છ આધ્યતોના યોગના કારણે, સુપ્રદુઃખનું કર્તૃત્વ અને સ્નાનતૃત્વ તથા જન્મભરણના ચક્કમાં પરિષ્ઠ્રમણ ગં આદિકાળથી લોગવી રહ્યો છે. આ સામાન્યકેમ, જેમને કંઈકર્મ કરવાનાં કે ભોગવવાનાં બાકી રહેતાં નથી, ભગવાનની ધર્મિયા અને આજા એ જ જેમનું જીવનકર્મ હોય છે એવા મુક્તાત્માઓને લાગુ પડતો નથી. નેમ પરમાત્માનાં જન્મ અને કર્મની લીલા અકળ અને અલોકિક-દિવ્ય હોય છે, તેમ એવા મુક્તાત્માઓના જીવન અને કર્માંની લીલા પણ અકળ અને અલોકિક હોય છે. એ દિવ્ય-જીવનલીલાનું ગાન, શાની પરમહંસ માત્રના શુકુ ગણ્યાતા શુકૃદેવજીનું પ્રેમ મધ્ય અનીને કર્યું છે—આજે પણ કરે છે; તે જ પ્રમાણે, જે સુસુસુ ગાન કરે છે, તે મોક્ષલાગી અને છે.

દ્વારાનુશ્રીએ જન્મધારણ કર્યો હતો, પરમાત્માની ધર્મિયા અને આજાથી. સર્વેશ્વર શ્રીહરિની ધર્માનુસાર, એમણે ભનુધ્યયેનિના દેહાની આયુ-મર્યાદાને અનુસરીને ધર્મોતેર વર્ષ ચાર મહિના અને છ દિવસ સુધી દેહ ધરણ કર્યો હતો; અને ભગવાનાં ધર્મિયા અને આજાનુસાર, એમણે સુશ્રિક્ષિત કુલાનો અને માણુસોના જીવનમાં સત્ત્વાના સુસંદર્ભદેનું સિચન કરીને, તેમને પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના અનન્ય આશ્રિત લક્ષ્યાની બનાવ્યા હતા. જેમ પરમાત્મા સ્વરૂપદિષ્ટે અંતર્ધાન થેયેલા જણાય છે, છતાં સહા પ્રત્યક્ષ વર્તે છે, તેમ દ્વારાનુશ્રી સ્વરૂપદિષ્ટે અંતર્ધાન થેયેલા

જણ્ણાતા હોવા છતાં સહા પ્રત્યક્ષ જ વતે છે; પણ આજે એમને નોવા અને અનુભવવા માટે ચર્મચક્ષુ નહિ પણ પ્રજાચક્ષુની જરૂર પડે છે. જેને પ્રજાચક્ષુ સાંપડેલાં હોય છે તેમને જેમ પરમાત્મા આજે પણ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે, તેમ દ્વારાની પણ પ્રત્યક્ષ જ અનુભવાય છે.

તેજમાં તેજ અને પાણીમાં પાણી લગી જાય, એને મુક્તિ ન કહેવાય. મુક્તાવસ્થામાં ભક્તને ભગવાનની ધર્મચારી દ્વિલુજ હિવ્ય સહા સાકાર સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય છે; એ અનુભવ હેઠ ધારણુ કરીને ભક્ત, ભગવાનની સેવામાં અખંડ રહે છે. જેણુ આ દિન કેળવીને સિદ્ધ કરેલી છે, તે તો આજે પણ દ્વારાની અને એમના મધ્ય આરાધ્ય સર્વોપરિ દેવ અને સ્વર્ગી, શ્રીસ્વામિનારાધ્ય ભગવાનના—એ સ્વરૂપેને સહા પ્રત્યક્ષ જ જુઓ છે અને અનુભવે છે.

રતનકણ્ણિકા

*** સવિકલ્પસ્થિતિ એટલે જગત અને જીવનનો વ્યવહાર ભગવાનમાં અનુસંધાન રાખીને કરવો તે; નિવિકલ્પસ્થિતિ એટલે જેમાં વ્યવહાર ન હોય પણ એકલો ભગવાનનો તત્ત્વવિચાર હોય. દેહધારી લાંબો વળત નિવિકલ્પ સ્થિતિમાં રહે એ શક્ય નથી એને યોગ્ય પણ નથી; ભગવાનની મૂર્તિ અને આજાપાવનના અનુસંધાનયુક્ત તેણુ સવિકલ્પસ્થિતિમાં રહેવું જ યોગ્ય ગણ્યાય.

*** જગતના સવસતાધીયો સતપુરુષોના ચરણમાં માણું ન માવે છે, તેનું કારણ એ છે કે, અઝં સુખ અને સત્તા સર્વોધય શ્રીહરિના ચરણ અને રમરણુમાં રહેલાં છે. એ સતપુરુષો શ્રીહરિનું અખંડ રમરણ કરતા હોય છે; અને ગમે ત્યાં, ગમે તેવી સ્થિતિમાં એઠા હોય, પણ હરિના ચરણમાં જ હોય છે.

પરिशिष्ट-૧

જનમ શતાખ્ટી મહોત્સવ

શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના વડતાલદેશ વિલાગમાં, આજ સુધીમાં જોજ્વાયેલા ગ્રંથ મંગળ મહોત્સવ પ્રસંગે, ઈતિહાસમાં સહા સુવખ્યાક્ષરે કખાયે. પહેલો પ્રસંગ (૧) આજથી એકસો આવન વર્ષ પહેલાં વિ.સ. ૧૮૮૧માં અનેલો છે. ત્યારે, કાર્તિક સુહ ૧૨ના પુષ્યપવિત્ર દિને, લગ્વાન શ્રીસ્વામિનારાયણનું વડતાલ મંહિરમાં શ્રીહરિદ્વિષ્ણુ નામના પોતાના સ્વરૂપ સાથે શ્રીલક્ષ્મીનારાયણાદિ લગ્વલ્લંબરૂપોની સ્વહરસે પ્રતિકા ડરી હતી; અને અનેક સુમુક્ષુઓ માટે આત્માંતિક કલ્યાણનો હુદારાંધ માર્ગ સુસાંધ અનાંદો હતો. થીજો પ્રસંગ (૨), એ પછી એકસો પચાસ વર્ષે અનેલો છે. ત્યારે સ. ૨૦૩૧ના કાર્તિક માસમાં, એ લગ્વલ્લંબરૂપોનો ઢાઠસો વર્ષનો પ્રતિષ્ઠાત્સવ 'ન ભૂતો ન અવિધિત' એવી લઘ્યરીતે જોજ્વામાં આવ્યો હતો. એ મંગળ મહોત્સવના સમારકડપે, વડતાલમાં સ્ટેશન જવાના સુધ્યમાર્ગ ઉપર આજે નવા ઉતારનાં સાંચાં પણ સગવડવાળાં એ મોટાં મકાનો અન્નિતિવમાં આવ્યાં છે. અને તીજો પ્રસંગ (૩), હમણાં થોડા દિવસો પહેલાં જોજ્વાયે છે. પરથ્થાનિષ પૂજયપાદ અ.નિ. નાથજીભાઈ ઈંચારામ શુક્લ, જેમનો જન્મ, વિ.સ. ૧૯૩૩ના ચૈત્ર સુહ ૧૫ના રોજ અને અક્ષરનિવાસ, વિ.સ. ૨૦૧૧ના આવણ સુહ ૬ના રોજ થયો હતો, અમની જનમશતાખ્ટી નિમિત્તે "શ્રી શુક્લ નાથજીભાઈ ઈંચારામ સાર્વજનિક દૃષ્ટિઓઃ તથ. અક્ષરનિવાસીના પુત્રો તરફથી, સ. ૨૦૩૩ના ચૈત્ર સુહ ૬ થી પૂર્ખીમાં સુધી સતત દિવસ માટે, સત્ત્વાસ્ત શિરેમણી શ્રીસત્તસંગિજીવન મહુ અંધતું કથા પ્રવચન પારાયણ થોજ્વામાં આવ્યું હતું. આ કથા પ્રવચન પારાયણનો શુલ્પપ્રસંગ, અનેક દિનિએ પિશિષ્ટ પ્રકારનો અને અભૂતપૂર્વ હતો. મંહિરના વિશાળ સભામંડપમાં પ્રસંગને અતુરૂપ, શ્રીગણેશ અને શ્રીથ્રિલ્લાની તથા લગ્વાન શ્રીસ્વામિનારાયણની ચિત્રપત્રિમા વિધિવતુ સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી. તહુપરાંત,

ત્રણ અંડવાળા કાણના કલાતમક નિહાસનમાં આજે અપ્રાપ્ય છે એવી લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુની તુરાકણની ત્રણ ચિત્રપ્રતિમાઓ પણ પદ્ધતવામાં આવી હતી. આ ત્રણ અતિમનોહર અને નથનરંધ્ર ચિત્રપ્રતિમાઓ, પૈકી, વચ્ચેદા અંડમાં સોનેરી હિડોળા ઉપર લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુની ચિત્રપ્રતિમા, જ્ઞાને પ્રક્ષ હિડોળા ઉપર પરખ્રદ્ધ ઝડી રહ્યા હોય તેમ, સૌ કોઈના અંતર અને આત્માને આકૃષ્ણી રહી હતી. એ અલોકિક ભૂર્તિની બાજુમાં, જમણી બાજુ ધ.ધુ. પૂજયપાહ રધુવીરજી મહારાજ અને ડાખી બાજુ ધ.ધુ. પૂજયપાહ અચોધ્યામ્રસાહલુ મહારાજ, લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે અતિ પરિશ્રમ કરીને પ્રવતાવેદો સિદ્ધાંત, એટલે પરખ્રદ્ધ અને પ્રક્ષ વચ્ચે-સ.ગવાન અને લક્ત વચ્ચે સ્વામિસેવકલાવ અને દિશિ અખંડ પ્રવતો છે, એ સિદ્ધાંતના આદર્શને જણે ભૂર્તિમંત સમજાવતા હોય તેમ જીલા હતા. આ અધ્યા લગવલનુંપોની દિવસમાં એ વખત સવારે અને સાંજે પૂજા, નૈવેદ્ય અને આરતી કરવામાં આવતી હતી. ઉત્થાપન સમયે, જળપાન અને મેર્વા ધરાવવામાં આવતો હતો. કથાપારાયણ પ્રસંગેઓ, આવર્થક કહી શકાય એવી આ શાશ્વત મત વિધિ અન્યત્ર બહુ એાંધી થતી જણ્યાય છે.

મંહિરના સભામંડળનાં પુચ્છિયાંથી શરૂ કરીને ઠેઠ દરવાજ સુધી, જેણે પણ કલાતમક અંડપ બાંધવ માં આવ્યો હતો. મંહિરની પ્રફક્ષિણુનો પાછલો ભાગ પણ મંડપમાં આવરી દેવામાં આવ્યો હતો. મંડપમાં ઠેર ઠેર પણ્યા અને પ્રકાશની સુચોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. મંહિર બહાર અજાસની હુકનોમાં બેઠેલી વ્યક્તિનેં પણ કથા પ્રવચન સારી રીતે સાંભળી શકે એવી રીતે હુર શ્વાસુંન (માર્છિક)ની ગોઠવણુ કરેલી હતી. મંડપ બહાર સાધુ પ્રભુચારીઓની ધર્મશાળા અને સ્થાનોમાં બેભીને પણ ધર્મા કથા સાંભળતા હતા. મંહિરની અહિક્ષિણુવાળો મંડપનો ભાગ તથા એવી પૂર્વાતરદ્ધનો બધી વિસ્તાર, સ્વીકોતાજનો માટે અનામત રાખવામાં આવ્યો હતો. સભાખંડ અને આ જીલો કરાયેદો મંડપ શ્રદ્ધાજુ શ્રોતાજનોથી સમાજ દરમિયાન અરથક રહેતો હતો.

કથા પ્રવચનના વક્તાપદે, વીરસદ મંહિરના કોડારી મૂ. શાસ્ત્રી સ્વામીદેવનાંહનાસળુની અને સંહિતાપાઠક તરીકે, વડતાલ મંહિરના

શાસ્ત્રી પુ. સ્વામી શ્રીનારાયણુદાસજીની વરણી કરવામાં આવી હતી. ધ. ધુ. પૂજયપાહ આચાર્ય શ્રી નરેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજ પણ સેટાહ દરમિયાન પોતાની અનુકૃતા પ્રમાણે હાજરી આપતા હતા. કથાની શરૂઆત, બૈત્ર સુદ એ એટંકે હરિજયંતી, જે હિવસ શ્રીસત્તસંગિળુવનની કથાના આરંભ માટે સર્વોત્તમ લેખાય છે તે હિવસે કરવામાં આવી હતી. પૂર્ણાંકનિ
પૂર્ણિમાના હિવસે સાંજે પાંચ વાગ્યે ઘર્ય હતી.

પૂર્ણિમા, જે અ. નિ. પૂજયપદ પરથિનિક નાથજીબાઈનો જન્મ હિવસ છે એ હિવસે, સ્થાપિત દેવો ઉપર અભિપેક કરવા સાનુ તીર્થજીજ ગોમતીમાંથી જળ લાવવા માટે, વ્યોહથના હિવસે સાંજે સવાપાંચ વાગ્યે, અલ્ભૂતપૂર્વ જળયાત્રા નીકળી હતી. જળયાત્રાએ તો વડતાલમાં દર વર્ષે નીકળે છે, ખીજા ડલ્સવો પ્રસંગે પણ શોભાયાત્રાએ નીકળે છે; પણ, આ વખતની જળયાત્રા જીવનમાં કલ્યાણિત જ જેવા મળે એવી અદ્રભૂત હતી. જળયાત્રાની શરૂઆતમાં ડાનિશાનવાળું ગાડું હતું, તે પછી બંધૂકથારી પાર્શ્વથી બંધૂકો ઝોડતા ચાલતા હતા, પછી ભજન-મંડળીએ અને ગોધરના લગ્નવદીય હરિલક્ષ્મિઓનું પવિત્ર બેંડ; પછી કીર્તનો ગાતા અને ગવડાવતા હરિલક્ષ્મિઓ અને ત્યાગીએ, પછી શાણગારેલા ટ્રેકટર ઉપર સોનાની અંબાડીમાં શ્રીલાલજીની પંચધાતુની પ્રતિમા, પછી ત્યાગીએ અને હરિલક્ષ્મિઓ, પછી ધ. ધુ. પૂજયપાહ આચાર્ય શ્રી મહારાજની મોટર અને કથા પ્રવચનના બન્ને શાંક્રીલુઓની મોટર, તે પછી હરિલક્ષ્મિઓ અને છેવટે હતું કીર્તનની રમણી જોલાવતું સાતસો ઉપરાંત સંખ્યાબળ ધરાવતું નારીઓનું. જળયાત્રા નિહાળવા માટે, માંહિસ્થી ડેક ગોમતી સુધી રસ્તાની બન્ને બાળુએ, શબ્દાળું નરનારીએ, વૃદ્ધો અને બાળકોનાં ટોળો-ટોળાં ભોલાં હતાં. લગભગ સવા કલાકે, જળયાત્રાનું સરધસ ગોમતીઓને પહોંચ્યું હતું લાં સુધી, રસ્તાનો વાહન બ્યવહાર સ્થગિત થઈ ગયો હતો. તીર્થજીજ ગોમતી, વરુણ તથા અન્ય તીર્થોની વિધિવત્ત પૂજન કરીને, જળ કરાવામાં લેવામાં આજ્ઞા હતું. આ પવિત્ર જળના કળશોષણારીએ તથા જનોઈધારી આકષ્ણોએ લીધા હતા. આખા રસ્તે શુલાલ ઉડાડવામાં આવ્યો હતો.

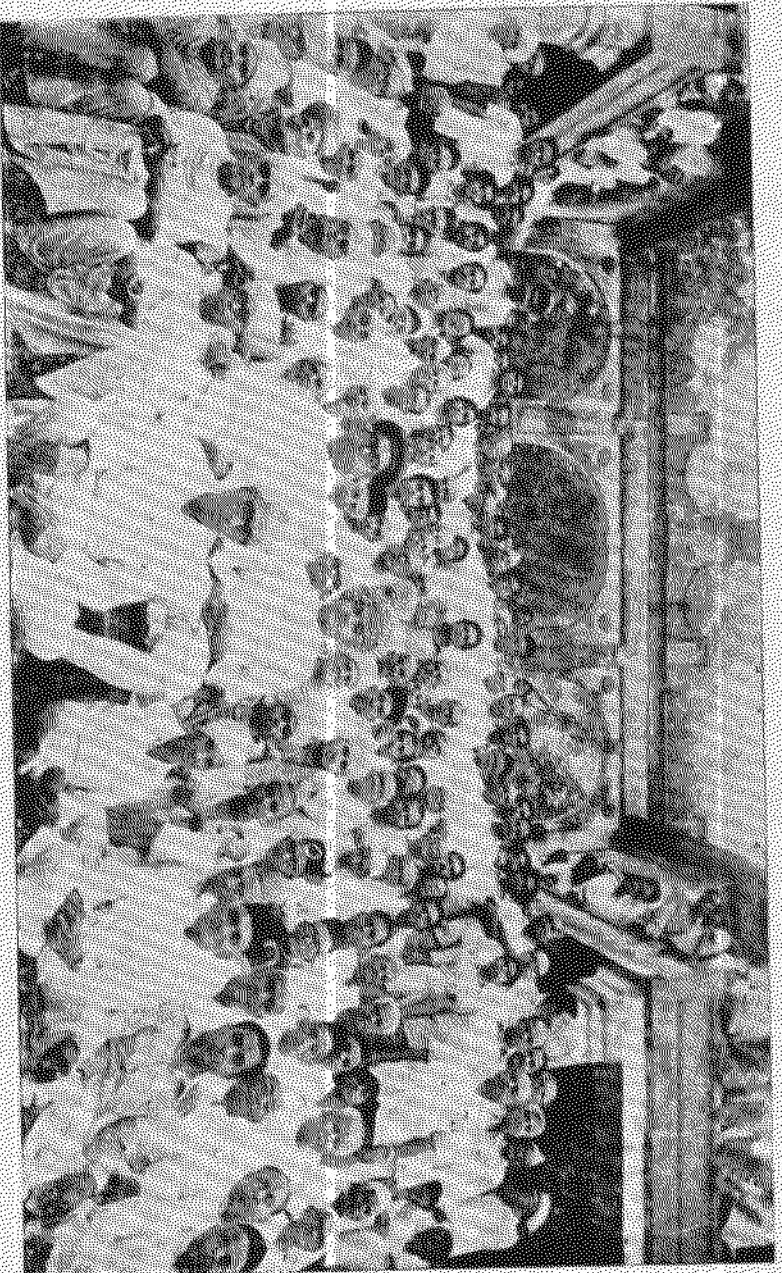
કથાનો પ્રારંભ શ્રીહરિજયંતીના હિવસે ૮-૩૦ કલાકે કરવામાં આવ્યો હતો. એ પહેલાં શ્રીહરિજયંતી નિમિત્તે દર વર્ષે થતા હરિયાગ

અને સામુહિક મહાપૂજાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. ધ્રુવ સત્સંગી સુગદોઽમે મહાપૂજામાં અંતરના ઉમળકાથી ભાગ લીધો હતો. અપોરની કથાની સમાચિત તે હિવસે સાંજે ૪-૩૦ કલાકે કરવામાં આવી હતી. એ વખતે, હરિયાગની પૂર્ણાઙુતિ કરવામાં આવી હતી; અને શ્રીઠડોરલુની મૂર્તિને પાદઅભીમાં પદ્મરવીને વાજતે ગાજતે સલામંડપમાં લાવવામાં આવી હતી, જ્યાં હર વર્ષે થાય છે તે પ્રમાણે, ઉત્તરપૂજન અને આરતી થઈ હતી; પ્રવચનો થયાં હતાં અને ૧૬૬ દીપો પ્રગટાવવામાં આવ્યા હતા.

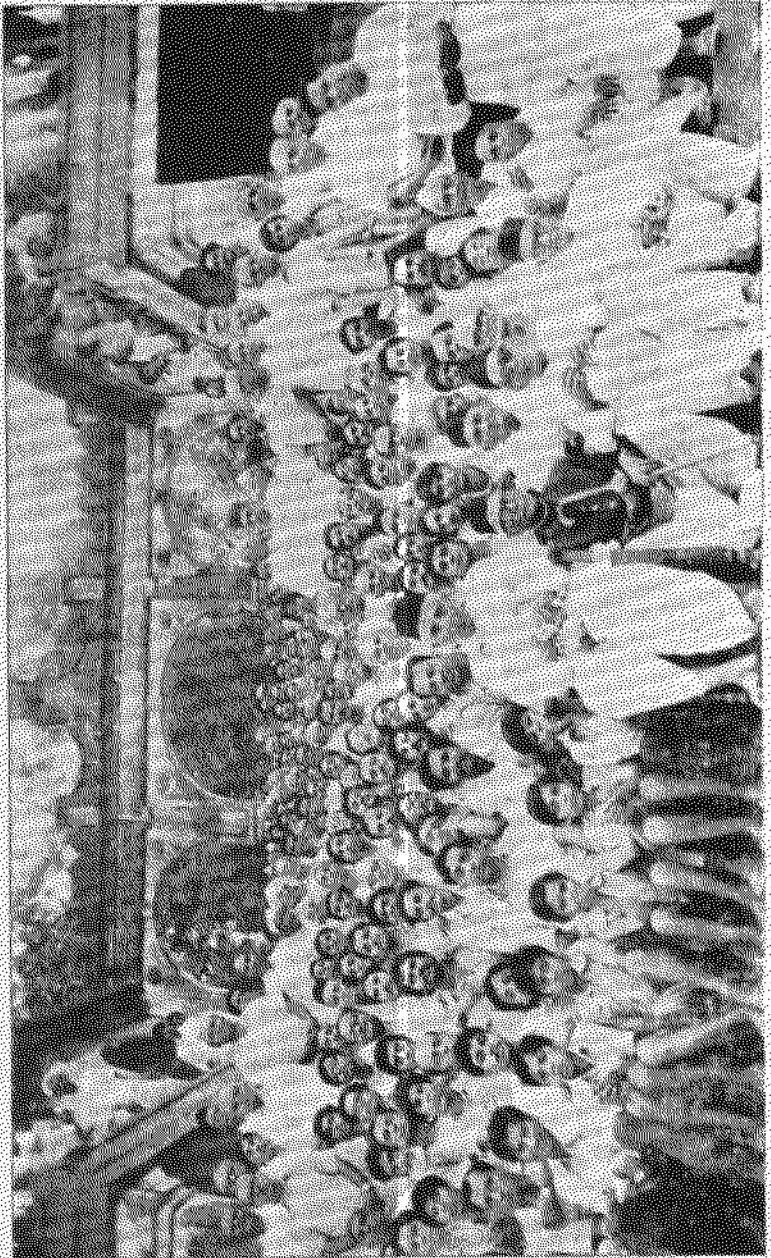
પૂર્ણામાના હિવસે, મંગળાઃ આરતી પછી, એ કલાક સુધી મંહિરમાં સ્થાપિત હોવો ઉપર વૈહિકમંત્રો વડે તીર્થ કરણનો અમૃતાલિપિક, ધ.કુ. પૂજયપાહ આચાર્ય શ્રી મહારાજના હર્ષે કરવામાં આવ્યો હતો. સાડા દશ પંચી, અન્નાંકૃષ્ણ દર્શન અને આરતી થઈ હતી. સાંજે પાંચ વાગે, કથાની પૂર્ણાઙુતિ થઈ; સલામંડપમાં સ્થાપિત કરેલા હોવેનું ઉત્તરપૂજન કર્યા પછી, વક્તાઓનું તથા ધ.કુ. પૂજયપાહ આચાર્ય શ્રી મહારાજનું પૂજન કરીને, આરતી ઉત્તરવામાં આવી હતી; અને પછી સલામાં હાજર રહેલા પૂર્ણાંજુ મહારાજનું અને પૂર્ણાંજીઓનું પૂજન કરવામાં આવ્યું હતું. સલામાં હાજર રહી શક્યા ન હાય એવા ત્યાગી સમસ્તને પણ સન્માનાર્થે વચ્ચે અર્પણ કરવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું.

કૃથાપારાયણ જેવા પ્રસરેને પણ કથાની છેવટે, પ્રવચનો કરવાની પ્રથા આજકાલ જોર પડુતી જાય છે; પણ, હરિકથારસરપી અમૃતાંત્રું પાન કર્યા કરાવ્યા પછી, પ્રવચનોરૂપ્ય. પાણીનું પાન કરવા-કરાવવાની પ્રથાને તિદ્દાંજવિ આપવાનું યોજકેને યોગ્ય લાગ્યું હતું. કૃથાપારાયણ ચોજવાનું જે નિભિત હતું-પૂજયપાહ શુકુળ નાથજીલાઈની જન્મ શતાબ્દીની જીજવણી; એ એ જે નામ નિવેદનરૂપે એ શખ્દો કહેવામાં આવ્યા હતા. આ કાર્ય પૂર્ણ મોટાભાઈ, શ્રી. દિશ્યસ્વાદ દા. પંડ્યા કરવાના હતા, પણ, એમને પગે હરદ થતું હેલાથી, એમની છંચા અને આજાથી, એ કરજ લેખકે અજાવી હતી. લેખકે જણાયું હતું કે, દ્યાગુશ્રી શુકુળ નાથજીલાઈએ ચોતાનું લુવન, સત્સંગ, સંઅદ્ધાય અને સત્સંગીઓ-જેમાં આચાર્ય શ્રી મહારાજ, ત્યાગીઓ. અને ગૃહસ્થ હરિલકેતોનો સમાવેશ થાય છે, તેમજ સમાજની અને અશક્તત, ફાખી, ગરીબ, સાધુ, લક્ષત તથા જનાર્દનની સેવા કરવામાં જ વ્યતીત કરેનું છે. એમણે ભગવાન હોવાનો હાવો કરેલો

1-103. 1966. 11/1966. 11/1966. 11/1966.

— 122 —
Die kleine Gruppe über dem Altar zeigt

નથી; પણ, હુમેશાં ભગવાનના ભક્ત તરીકે અને શ્રીહરિના દાસાનુદીસ તરીકે જ રહેવાનું અને જીવાનું પસંદ કરેલું હતું. એમણે સીચિલા સંસ્કારને લીધીજ, પોતે આજે સલાજનો સમશ્ર હાથ લોડીને બિલા રહેલા છે, એવી સ્પષ્ટતા લેખક કરી હતી. હરિકથાનું શ્રવણુંથન જાતે જ અર્થાત કરું, એ એમના જીવનનું વત હતું; એમના એ જીવનવતતનું અમીજરણું સહાય નવપદ્ધવિત વંડેતું રહે, એવા મંગળહેતુથી આ કૃથા-પ્રવચનનો પ્રસંગ યોજવામાં આવેદો છે, એમ કહીને લેખકે કહ્યું હતું કે, પૂજ્યપાદ ગુરુજી નાથજીલાઈના ગુનાનુચાદનું ગાનદમણું કરવાનું ઘણું મન હોવાં છતાં સ્થળ અને સમયની મયાંહાના કારણે, અતિસંક્ષેપમાં એ વાત કરવી પડી છે. એ પછી, પારાયણ પ્રસંગ સલામંડપમાં યોજવા દેવા બદલ અને તે કામમાં અતિપ્રેનથી સંપૂર્ણ અને સહિય સાથ અને સહૃકાર આપવા બદલ, મહિરિના ટ્રસ્ટીમંડણ અને મુખ્ય કોઢારીશ્રીનો તથા લ્યાગી અને ગૃહસ્થ હરિસ્કરતો સમસ્તનો ખૂબ ખૂબ આદાર માન્યો હતો. પૂ. શાસ્ત્રી સ્વામીહેવનંદનાસે નિધામલાંએ વ્યાસપદ સ્વીકારવા બદલ એમનો તથા ધ. કુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી નરેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજને કથા પ્રવચનનોમાં અનુકૂળના પ્રમાણે હાજરી આપવા બદલ એમનો, પણ આદાર માનવામાં આવ્યો હતો. કથા પારાયણના આવા મંગળ પ્રસંગો વડતાલમાં વારંવાર યોજના રહે, એ માટે લેખકે છેવટે શ્રીહરિની પ્રાર્થના કરી હતી.

પૂજ્યહુતિ પછી, ધ. કુ. પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી નરેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજ, પૂ. લાલજી મહારાજ તથા વક્તાએ પૂ. શાસ્ત્રી સ્વામી હેવનંદનાસજી તથા પૂ. શાસ્ત્રી સ્વામી શ્રીનારાધુદાસજી, મુખ્ય કોઢારીશ્રી તથા ધીળા કેટલાક સંતો સાથે, ગુરુજીના શિષ્યમંડળના સલ્લેનો એક સમૂહ હેઠો ગોમતી તીરે દેવામાં આવ્યો હતો. ગુરુજીના શિષ્ય સમુહાયનો એક સ્વતંત્ર ઝોટો પણ દેવામાં આવ્યો હતો. ચૌદશાની સાંજે ચાર વાગ્યે, કથા શરૂ થઈ ત્યારથી, સભા, જગણાત્રા, અભિપેક, અન્નકૂટ, પૂજ્યહુતિ પ્રસંગની વિધિ, પૂજન વગેરે પ્રસંગની શિલબ પણ ઉતારવામાં આવી હતી. પૂજ્યહુતિના હિવસે, બયોરથી આકાશમાં વાહણાં છવાયાં હતાં, વરસાદ પડે એની દર્દેશત બિલી થઈ હતી. પણ, વડતાલની સીમ બહાર અન્યત્ર વરસાદ પડ્યો હતો, જ્યારે વડતાલમાં પૂજ્યહુતિનાં અમીછાંટણું

વર्षावीने, વાતાવરણમાં શીતળતા અર્પાતા થોડા જ છાંટા પડયા હતા. કથા પારાયણુના હિવસો દરમિયાન, દશમ અને પૂર્ણિમા એ એ હિવસોએ ત્યાગી સમસ્તને તથા સાંખ્યોગી બાહ્યએ; સમસ્તને રસોઈ આપવામાં આવી હતી. ધ. કુ. મૂળ્યપાદ આચાર્ય શ્રી મહારાજની ત્યાં સાત હિવસ માટે રસોઈની સામગ્રી આપવામાં આવી હતી. શ્રી ડાકેરણ માટે સાતે હિવસ, રેઝ જુહી જુહી મીઠાઈના થાળ ધરાવવામાં આવ્યા હતા. એટલું જ નહિ પણ ત્યાગી સમસ્ત માટે આ સાતે હિવસ માટે મંહિરમાંથી અપાતા રેશનીંગના ખર્ચનો ભાર પણ કથા પ્રયોજકોએ પોતાના દ્વારે લીધો હતો. અર્થાતું, કથા સમય દરમિયાન, મંહિરમથી દેવ, આચાર્ય અને ત્યાગી માટેનું અજ્ઞાનર્થ પ્રયોજકોએ પોતાના માથે સહખે ઉપાયું હતું. રામનવમી અને એકાદશી રૂમ એ ઉપવાસોના હિવસો માટે આ સર્વને વિશેષ કુરાગ પણ આપવામાં આવ્યું હતું.

કથાસમાહ દરમિયાન, મંહિરના અધાર શિખરે તથા નવા મંધારેલા ઉતારાએ ઉપર રાતે કલાત્મક રેશની કરવામાં આવી હતી. રેશનીમાં દસ્યો અને પ્રકાશની રંગમેરંગી ગોડવણી ઘૂણ મુંદર અને મનને આનંદ પમાડે એવી રીતે કરેલી હતી. મંહિરના અભિભાગે, પગથિયાંની ઉપરના શિખરના અભિભાગે તેજલિપિમાં કંડારેલી શ્રીનુમહારાજની પ્રતિમા આંખ, મન અને આત્માન શીતળશાંત તેજથી લરી હેતી હતી. પણ શિખરે ઉપર, ગંગાવતરણ નેવું સુંદર દસ્ય રંગમેરંગી પ્રકાશમાં જગહળી રહ્યું હતું. નવા ઉતારાએ ઉપર પચરંગી પ્રકાશમાં પળે પળે નવું નૃત્ય કરતા મોરનું દસ્ય નેવા માટે તો, મોડી રાત સુધી કોણે લેગા થતા હતા. પણ, આ અધારમાં આસ ધ્યાન એ ચે એવી એક વ્યવરથા, મંહિરના સંચાલકોએ યોળું હતી: છત્રીશ ઉપરાંત થાંબલાએથી શોલતો વિશાળ સલામંડપ, જે પહેલાં કથા કીર્તના મધુરસ્વરોથી હિવસમાં ધર્ણી વખત ગાળુ જોડતો હતો તે છેલ્દાં તેટલાંક વધોથી ખાલી લાગતો હતો; એના પાંચ છ થાંબલા જેટલા નાનકડા વિસ્તારમાં આંગળીના વેડે ગણ્ણી શકાય એટલા આશ્રિતો અધાર કલાક માટે કથા સાંલગણ એકસતા હતા; હિરિક્યાને અહલે આભ્યક્થાને વધારે પસંગી આપવા માટે આશ્રિતો ઉપર હુન્ની રહેલા થાંબલાએની હારમાળા ભારે ખિન્ન અને શૂન્ય લાગતી હતી. પણ, આ કથા સમાહની શરૂઆત થઈ ત્યારથી, મંગળા અને શાણગાર

આરતી વચ્ચે તથા સંચાય અને શયન આરતી વચ્ચે, નિત્યકૃથા વંચાય એવો પ્રબંધ સંસ્થાના સંચાલકો તરફથી ચોજવામાં આવ્યો હતો; તથા સમાહમાં રોજ કથા પૂરી થાય તે પછી પ્રવચનો અને કીર્તન અક્રિતના કાર્યક્રમો થાય, એવી પણ વ્યવસ્થા ચોજુ હતી. અતિ ઉત્સાહથી શરૂ કરવામાં આવેલી આ કલ્યાણકારી વ્યવસ્થા કાયમ ચાલુ રહે એવું જળ અને ખુદી સંબંધકર્તા સર્વને પ્રાપ્ત થાય, એવી શ્રીહરિને નામ પ્રાર્થના છે.

આટલી પ્રાસ્તાવિક વિચારણા પછી, હવે આપણે શ્રીસત્તસંગિજીવન મહાઅધ્યાત્મની મહત્ત્વાની જુદી, શાંતિ અને શૈચ અપેં એવી એની અદૌરીકિક કથાવસ્તુ, એના મહાસમર્થ લોખક વગેરે બાબતો અંગે સંશોધમાં વિચાર કરીએ. શ્રીસત્તસંગિજીવન મહાઅધ્યાત્મની રચના શતાનંદમુનિએ કરેલી છે. કેટલાંક કહે છે, “સંપ્રદાયમાં શતાનંદ નામના કોઈ ત્યાગી જ ન હતા; એ તો આમોદવાળા પંડિત દીનાનાથ બદ્ધતું ઉપનામ છે.” પણ, આ માન્યતા પાયા વગરની અને કલિયત છે, એવું શુક્રમુનિ અને મંઞુકેશાનંદસ્વામીએ રચેલા નંદમાગા નામના અંશે ઉપરથી, તેમજ તા. ૨૬-૩-૧૮૨૫ના રોજ નડીઓહ સુકામે અગવાન શ્રીસ્તવામિનારાધ્યાણને મળેલા કલકત્તાના વડા પાદરી શ્રી. રેણુનોદિ હેઠાના અહેવાલ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.* મહાકવિ નાનાદાલે પણ શિક્ષાપત્રીના સમર્થલેઝી ભાધાંતરની પ્રસ્તાવનામાં આ હકીકત સ્પષ્ટ કરેલી છે. શતાનંદમુનિ ભિથિલાનગરીના રહીશ હતા, વતે પ્રાક્ષણ હતા, એમના પિતાનું નામ વિષ્ણુહટા; બાળ્યાવસ્થાથી જ વેરાય અને લક્કિતેપ્રધાન જીવન જીવતા હતા. કિશોરાવસ્થામાં જ ગૃહનો ત્યાગ કરીને તપ કરવા માટે એ અદરિકાશ્રમમાં ગયા. ત્યાં તપ કરીને, નારાયણને પ્રસન્ન કર્યા. નારાયણે દર્શાન દીધું અને શુજરાતમાં જ્વાની સ્રૂયના કર્રી. શ્રીળમહારાજ જ્યારે વિ.સં. ૧૮૬૫ ના પેષ માસમાં ડલાધુમાં યજ્ઞ કર્રી રહ્યા હતા. એ વખતે, એમને પ્રગટ

*શુક્રમુનિકૃત નંદામભાગમાં, ૬૨૭મા કર્મે, તથા મંઞુકેશાનંદસ્વામીએ રચેલી નામમાળામાં પાંચમા પહના સત્તાવીસમા ચરણુમાં શતાનંદમુનિનું નામ આસ ગણ્યાવેદું છે. એશીયાટીક જન્મ (મુખ્ય)ના ઈ.સ. ૧૮૭૨ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા ધિશાપ હેઠાના અહેવાલમાં પણ દીનાનાથ શાહુ અને શતાનંદમુનિનાં નામો જુહાં જુહાં ગણ્યાવેલાં છે.

ભગવાનને યોગ થયો. ભગવતી દીક્ષા લઈને એ સંપ્રેદ્ધાયના નંબ સંજ્ઞાવાળા ત્યારી થયા. વીસ કરતાં વધુ વર્ષા સુધી, એ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની સેવા પરિયર્થમાં રહ્યા હતા.

એક દિવસે, વિ. સં. ૧૮૮૫ની ઘનતેરશના દિવસે, ગઠડામાં ડાઢાળાચરના હરખારમાં બિશાજેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની એમણે “શ્રીવામુર્દેવ વિમલામૃત ધામવાસમ् ।” — એ સુંદર, અર્થાંલીર અને શરખુંગતના સુંદરભાવોવાળા સ્તોત્ર વડે સ્તુતિપ્રાર્થના કરી. ભગવાન પ્રસ્તુત થયા અને એમની છંદિંધા પ્રમાણે પ્રગટ ભગવાનના લીલાચરિત્રો, જાતે જેઈ નિહાળીને નિર્ધયુ કરવાની એમને દિલ્લિ, યુદ્ધ અને શક્તિ આપી. સં. ૧૮૮૫ની ઘનતેરશાખી લાઇલીજ સુધી, શતાનંદમુનિએ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે જાતે સંદૃગ્ધ ભાપામાં લાખેલી શિક્ષાપત્રીની સત્તસંગિજીવન અંથમાં ગુંધારી કરી. એ પછી, કારતક સુદ ત થી માગશર સુદ પ સુધી, શિક્ષાપત્રી ઉપર અર્થાંલીપિંડ નામની ટીકા લઈ; અને પછી ખીજા દિવસે એટલે માગશર સુદ ઇના દિવસે, એમણે શ્રીસત્તસંગિજીવન લખવાને પ્રારંભ કર્યો. શ્રીસત્તસંગિજીવન મહાથંથનાં પ્રકરણોએને અધ્યાગ્રો એ જેમ જેમ લખતા ગયા તેમ તેમ, તે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને વાંચી સંભળાવતા હતા. અને એમાં દર્શાવેલી વિગતો માટે, એમની આજા અને અનુમતિ મેળવતા હતા. સંપ્રેદ્ધાયના જે ત્રણી ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણને લેખકોએ વાંચી સંભળાવ્યા હોય અને એ માટે એમની સંમતિ મેળવેલી હોય એવા ત્રણી સંપ્રેદ્ધાયમાં ખીજ એ જ છે: પહેલો અંથ છે—વચ્ચનામૃત. સં. ૧૮૮૮ થી ૧૮૮૬ સુધીના અડાવીસ વર્ષ દરમિયાન ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે જુહાં જુહાં અનેક શ્યાળોએ જાનોપદેશો આપેલા છે તેની નોંધોના ખરડાએ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણની પ્રત્યક્ષ દોરવણી પ્રમાણે જેઈ તપાસીને તેમાંથી, વચ્ચનામૃત તરીકે ૨૬૨ જાનોપદેશોને શ્રીહુરિણી છંદિંધા અને આજાં પ્રમાણે પસંદ કરીને, અંથના સમથ્ય સંપાદકો—સ. શુ. જોયાળનંદસ્વામી, સ. શુ. સુકતાનંદસ્વામી, સ. શુ. નિસાનંદસ્વામી અને સ. શુ. શુક્રાનંદમુનિ એમણે, સંપાદિત સંમનું ભગવાનને સં. ૧૮૮૬ના આખાં માસ પછી તરત જ વાંચી સંભળાવ્યો હતો; અને એમાં જલ્દુંદેલી વિગતો માટે એમની સંમતિ મેળવી હતી. ખાલે અંથ દ્વારા હરિદિવિનાન્દ. એના ઉલ્લાસો—એકંદર

ઈદ, જેમ જેમ લખાતા હતા તેમ તેમ, કેખક નિયાનંદસ્વામી તે શ્રીહરિને વાંચી સંભળાવતા હત્યા અને એની વિગતો માટે અનુમતિ મેળવતા હતા. આ હૃદીકૃત એ અંથોમાં જ જણુંબેલી છે. અર્થાત્ સંપ્રદાયના વિશાળ સાહિત્યભારમાં આજે છ શાંકો-શિક્ષાપત્રી, જે શ્રીહરિએ વડતાલમાં વસીને સ. ૧૮૮૨ના મહાસુદ પ ના રોજ જતે લખેલી છે; દેશવિભાગનો લેખ, જે શ્રીહરિએ ગઢામાં દાહાખાયરના ફરારમાં વસીને, સ. ૧૮૮૩ના માગશર સુધ ૧૫ ના રોજ લખાવેલો છે (Dictated); વચ્ચનામું, જેનું સ'પાદનકાર્ય' શ્રીહરિની પ્રત્યક્ષ દેખરેખ અને દોસ્તખુલી નીચે સ. ૧૮૮૬ના અંત ભાગમાં પૂરું થયેલું છે; શ્રીસત્સંગિળુવન જેની રચના સ. ૧૮૮૬ના અંત ભાગમાં પૂરી થયેલી છે; શ્રીહરિદિવિજય, જેનું આદેખન, પણ એજ સમયે પૂરું થયું છે; અને લક્તાચિત્તામણું, જેનું લેખનકાર્ય, સંવાત ૧૮૮૭ના આષાઢ માસમાં પૂરું થયેલું છે—આ છ શાંકો મુખ્ય અને એક પ્રમાણ ગણ્યાય છે. આ અંથો, વેદની માઝક સંપ્રદાયમાં સ્વતઃ પ્રમાણ મનાય છે. શ્રીસત્સંગિળુવન, એતો એના નામ પ્રમાણે નાનામોટા સર્વ સત્તસંગી આશ્રિતોનું ઉલ્લબ્ધ છે. આશ્રિતોના સત્તસંગની પુષ્ટિ, પોષણ અને રક્ષણ અને આત્માનિક બૈધ્યની સિદ્ધિ આ મહાઅંથની કથાના શ્રવણ, વાંચન અને મગન નિહિદ્યાસથી થાય છે.

જેમ વેહ એ પરમાત્માની વાર્ષભય મૂર્તિ ગણ્યાય છે, જેમ શ્રીમદ્ભાગવત એ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની શાખમૂર્તિ ગણ્યાય છે, જેમ શિક્ષાપત્રી એ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારચણની વાણીદ્રિપા મૂર્તિ ગણ્યાય છે તેમ, શ્રીસત્સંગિળુવન ભગવાન શ્રીસ્વામિનારચણની લીલામૂર્તિ ગણ્યાય છે. શ્રીસત્સંગિળુવનના માહાત્મ્યમાં તેથી “સત્તસંગીવનાકાર હરિમાવાહામિ ।” અને “ શ્રી સત્તસંગીવનાકૃતયે શ્રીહરિકૃત્યપરમાત્મને નમ : । ” શાખદો દ્વારા સ્તુતિ આર્થના કરેલી છે (સ. જી. મા. ૪/૪૪). સત્તસંગિળુવનનાં પાંચ પ્રકરણો, શ્રીહરિના સહાહિબ્ય સાક્ષાર સ્વરૂપનાં પાંચ મુખ્ય અંગે ગણ્યાય છે: શ્રી સત્તસંગિળુવન માહાત્મ્યમાં પહેલા પ્રકરણને સુધી, ધીજાને હૃદ્ય, ત્રીજાને ઉદ્ધર, ચોથાને જાનું અને પાંચમા પ્રકરણને ચરણની ઉપમા આપેલી છે. શ્રીસત્સંગિળુવનને સાક્ષાત્ ભગવત્પ્રતિમા ગણ્યીને, એની ખૂલ, નૈયેદ, નિરાજન, વગેરે વિધિ કર્વાતું પણ કહેવામાં આવેલું છે.,

એવાં, એનું શ્રવણ, વાંચત અને અધ્યયન કરતી વખતે, શ્રોતા અને વક્તા અનેચે, આ દિલ્લી અને લાલ આંપ અને અંતરમાં હંમેશાં સ્થિત રાહવે
ઘટે છે. શ્રીમદ્ભગવદગીતામાં અઠાર અંયારો અને સાતસા શ્લોક છે;
શ્રીમદ્ભગવતમાં બાર છંધો, ગણુસાને અત્રીશ અંયારો (વત્તા
માહાત્મ્યના દશ) અને અઠાર હજાર શ્લોક છે (આજે શ્રીમદ્ભગવતના
શ્લોકની સંખ્યા આથી પણ એઠી છે); શ્રીસત્સંગિળુવનના અંયારો
અને શ્લોકાનું સંખ્યાબળ નીચે પ્રમાણે છે :-

પ્રકરણ અંયાર સંખ્યા	શ્લોક સંખ્યા	
૧ ૬૦	૨૬૨૬ + ૨૧	(હરિગીતાના માહાત્મ્ય શ્લોકો)
૨ ૫૨	૨૬૬૧	
૩ ૧૪	૩૩૮૫	
૪ ૭૩	૩૮૫૬	
૫ ૭૦	૩૬૦૧	
<hr/>		
૩૧૬	૧૬૪૩૫+૨૧	
<hr/>		
અંયમાહાત્મ્ય ૬	૪૮૫	
અનુષ્ટુલિક છંદની રીતે ગણુતાં વધુ ૬૮૭	<hr/>	
<hr/>		
	૧૭૬૨૮	

* સંકૃત ભાષામાં પદ્યસાહિત્ય, મોટાબાળે અનુષ્ટુલિક છંદમાં
ગોણચેલું છે-ગોળય છે. તેથી એનું શ્લોકબળ એ છંદની ચરણ અને માત્રા
પ્રમાણે ગણુય છે. અનુષ્ટુલિકદમાં ચાર ચરણ હોય છે, હરેક ચરણમાં
આડ પ્રમાણે એની એકંદરે ઉર માત્રાએ હોય છે. જ્યારે પદ્યઅંયમાં
અનુષ્ટુલિકદ ઉપરાંત બીજા છંદે, વપરાયા હોય ત્યારે, એના શ્લોકબળની
સંખ્યા એ રીતે ગણુય છે: એક શ્લોકાની સીધી સંખ્યા પ્રમાણે અને
બીજી અનુષ્ટુલિક છંદની રીતે. શ્રીસત્સંગિળુવનમાં અનુષ્ટુલિક ઉપરાંત,
વસંતતિલક, શિખચિંહિ, હરિગીત, વગેરે ઘણ્યા છંદે વપરાયેલા છે. તેથી,
બીજા છંદેમાં રચાયેલા શ્લોકાની માત્રા, અનુષ્ટુલિક છંદની રીતે ગણુતાં
કુલ કેટલા શ્લોકો થાય એ આંકડો જુદો દર્શાવાય છે.

અધ્યાત્મા, અને શ્રોતોની આ સંપ્રથા, વડતાલ શ્રીસત્તસંગિજીવનની પ્રતિ
પ્રમાણે સમજવાની છે.

શ્રીસત્તસંગિજીવનની અમહાવાહ હેશવિલાગની પ્રતમાં દશવીકા
અધ્યાત્મા, અને શ્રોતાક સંપ્રથા, ન સમજુ શકાય કે ન સમજાવી શકાય એવા
કારણે જુદી પડે છે.

શ્રીસત્તસંગિજીવન અંથની કથા, લેખક શતાનંદસુનિએ પોતે સૌ
પ્રથમ ગઢામાં ધ.ધુ. પૂજયપાદ અધ્યાત્માપ્રસાહણ મહારાજ અને ધ.ધુ.
પૂજયપાદ રધુનીરલ મહારાજને સંભગાવેલી છે. એ વખતે એમણે અંથ
સાથે માહાત્મેયની કથા પણ મૌખિક સંભગાવેલી છે (શ્રીસ.જી.મા.અ.૧,
૮/૨૭, ૬/૪૪). શ્રીસત્તસંગિજીવન માહાત્મ્યના લેખક તરીકે સુકૃતાનંદ-
સ્વામીનું નામ જણાવેલું છે; પણ, એમણે માહાત્મ્યની કથા પ્રથમ
શતાનંદસુનિના મુખેથી સંભળીને પડી, એને માત્ર શાષ્ટ્રદેહ જ આપેલો
છે (શ્રીસ.જી.મા. ૪/૫૮-૬૭). શ્રીસત્તસંગિજીવન માહાત્મ્યનું શાષ્ટ્રાંકન,
સુકૃતાનંદસ્વામીએ શ્રીજીમહારાજ અંતધાન થયા પછી કેટલાક માસ બાદ
કર્યાનું શ્રીસત્તસંગિજીવન માહાત્મ્ય અ. ૧ માં જણાવેલું છે. સુકૃતાનંદ-
સ્વામીએ વિ.સ. ૧૮૮૭ના આખાદ વહ ૧૧ના રોજ દેહત્યાગ કરેલો છે.
શ્રીસત્તસંગિજીવનમાં સુકૃતાનંદસ્વામીનું જીવનચિત્ર અંથથી સ્થતાન્ત્ર
આદેખેલું છે; તેમાં દેહત્યાગની મિતિ સં. ૧૮૮૬ના આખાદ વહ ૧૧
જણાવેલી છે, તે છાપલૂં જણાય છે એવું કેટલાક કષે છે. માહાત્મ્યના
ઉપર્યુક્ત નિર્દેશમાં “કેટલાક માસ વીતી ગયા પછી” એવા શાષ્ટ્રો
વપરાયલા હોવાથી, અને સુકૃતાનંદસ્વામીનો દેહત્યાગ ઉપર જણાવેલી
મિતિ પ્રમાણે હોઠ માસમાં જ થયેલો જણ્ણાતો હોવાથી, એમણે
શ્રીસત્તસંગિજીવન માહાત્મ્યની રચના ખરેખર કરી હોય કે કેમ એવો
પ્રશ્ન સહજ ઉપરિથિત થાય છે. પણ, સુકૃતાનંદસ્વામીના દેહત્યાગની મિતિ
આખાડી વર્ષ પ્રમાણે જણાવેલી નથી, પણ કાર્તિકી વર્ષ પ્રમાણે જણાવેલી
છે. એટલે, એમણે શ્રીજીમહારાજ અંતધાન થયા પછી હોઠમાસે દેહત્યાગ
કરેલો નથી, પણ તેર મહિને દેહત્ય.ગ કરેલો છે. એમનું જન્મ વર્ષ સં.
૧૮૧૪ પણ આખાડી વર્ષ નથી, પણ કાર્તિકી વર્ષ છે. એટલે શ્રીસત્તસંગિ-
જીવન માહાત્મ્યના પહેલા અધ્યાત્મમાં કરેલો ઉલ્લેખ ઈતિહાસના કાળકેમ

પ્રમાણે અરાધર છે, સત્તસંગિજીવન માહુતસ્થના નવ અધ્યાયોમાં કથા આગં શોડો છે; માત્ર એક અધ્યાય જે રૂલો જ છે, એ સિવાયના અધ્યાયોમાં કૃથાશ્રવણુવિધિ, પૂજાવિધિ, વળેદ વિધિ દ્વારા પ્રવાચનમાં આવેલી છે; એમાં રોજ ડેટલા અધ્યાયો વાંચવા, સાંલગ્નવા; અને કૃયાં કેવી રીતે રોજ વિરામ કરવો, એની વિધિ પણ સમજાવેલી છે. આજે જે પારાયણો થાય છે, તે મોટાલાગે પ્રવચન પ્રકારનાં હોવાઈ., આ વિધિ સચ્ચવાતી હોય તેમ જાણુંનથી. કથા લાગના છેલ્લા એ અધ્યાયોમાં જાણુંયું છે કે, કૃથાશ્રવણાની નામના એક પ્રાણીશ્વરને ગતજન્મેનું જાન સ્ફુરે છે; પોતાના ગતજન્મેની સ્થિતિ જોઈની એને લારે હુણ થાય છે. એ હુણમાંથી સુકૃત થવા માટે અને કરીથી જન્મમરણનું હેરામાં ન આવવું પડે અને આત્માંતિક વૈય આ જન્મમાં જ સાધવાના શુભાશયથી, એ શ્રીસત્તસંગિજીવનની કથા સાંભળે છે અને મોદ્દુપદ પામે છે. આ કથા પૂર્ણ શાખીજીએ દ્વારા દલીલો આપીને સમજાવી હતી.

(૨)

શ્રીમદ્ભાગવતની રચના વ્યાસજીએ ગંગાજીના એક દીપમાં વસીને કરેલી છે; અને એ શાસ્ત્ર એમણે સૌ પ્રથમ શુકૃદેવજીને ભષ્યવેલું છે. શુકૃદેવજી પાસેથી સૂતપુરાણીએ અને એમની પાસેથી શૌનકાદિક ઋષિ-એને સાંભળેલું છે. આજે જે શ્રીનિન્દ્રાભાગવત ઉપલબ્ધ છે તે સૂતપુરાણી અને પરિક્ષિત વચ્ચે, ગંગા કિનારે થયેલા સંવાહિપે વાંચવા મળે છે. શ્રીમદ્ભાગવતગૂંગાતને અધ્યવિદ્યાનું ઉપનિષદ કહેવામાં આવે છે; શ્રીમદ્ભાગવતને અકિતશાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે; જ્યારે, શ્રીમદ્ભસત્તસંગિજીવનને ધર્મશાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે.

ધર્મશાસ્ત્ર એટલે વખુઅભ્યર્મોનું યા વ્યવહારધર્મનું નિર્દ્ધારણ કરતું શાસ્ત્ર એવો અર્થ થતો નથી; સત્તસંગિજીવન એ અરાધર તો જીવન ધર્મશાસ્ત્ર છે; એમાં ધર્મ શાખાભાગવતધર્મ યાને એકાંતિકધર્મના અર્થમાં વપરાયેલો છે. માણુસનું જીવનધ્રેષ્ય પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને પામવું એ છે; એ કેવી રીતે થઈ શકે છે અને એકબાર જગતાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને પામીને પ્રતિહિન કેવી રીતે આગળ વધી શકાય છે, એ જેમાં શીખવવામાં આંધું હોય, એ જીવનધર્મશાસ્ત્ર કહેવાય. એ ધૈર્ય સિદ્ધ કરવા માટે,

જીવનમાં તેવી રીતે માણુસે રહેલું અને વર્તું જોઈએ, એ જેમાં શીખ-વિવામાં આવ્યું છે તે જીવનધર્મશાસ્ત્ર કહેવાચ. સત્તસંગિજીવનમાં આપ્રકારનો જીવનધર્મ સમજાવેલો છે; તેથી, એ જીવનધર્મશાસ્ત્ર કહેવાય છે.

સત્તસંગિજીવનની રચના ચાતાનંદસુનિએ ગઢામાં હાદાખાચરના દરબારમાં વૃક્ષ નીચે પણ્ણું કૂટિમાં રહીને કરેલી છે. એમણે સૌ પ્રથમ પોતાના શિષ્ય સુવતસુનિને એ મહાશાસ્ત્ર લખાવેલું છે. તીર્થયાત્રા કરવા નીકળેલા સુવતસુનિ જગન્નાથપુરીમાં આવે છે ત્યાં, પ્રતાપસિંહ રાજ આવે છે; “ સુસુક્ષુ શું કરે તો, આ જન્મમાં જ આત્મતિક શૈય સિદ્ધ થાય ? ” એ પ્રક્ષણના જવાબમાં સુવતસુનિ કહે છે કે, પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનાં લીલાચરિત્રાનું જો સુસુકુ વિશુદ્ધ હુદ્દે, શ્રદ્ધાશી શ્રવણ, વાંચન અને મનન નિહિત્યથન કરે તો, આ જન્મમાંજ એ પોતાનું આત્મતિક કલ્યાણ સાધી શકે છે. એમ કહીને, રાજને શ્રીસત્તસંગિજીવનની કલ્યાણ-કારી કથા કહે છે, જે આજે અંથર્ડે ઉપલબ્ધ છે.

પૂ. શાસ્કીજીએ કહું કે, સત્તસંગિજીવનનાં પાંચ પ્રકરણોમાં પહેલા પ્રકરણુંની કથા શ્રોતાવક્તા બન્નેને મનવાંચિત ફળ આપનારી છે. જો એવું કહીએ કે, આ પ્રકરણુંની કથા વાંચના સાંભળવામાં ન આવે તો, કથાના શ્રવણ વાંચનાનું ડોઈ ફળ મળતું નની, તો તેમાં અતિશાયોક્તિ જેવું કંઈ જ નથી. પહેલું પ્રકરણ સમગ્ર અંધના આધાર અને પાયારૂપ છે. સત્તસંગિજીવન જેમ લક્તાચિતામણિ પણ લગવાનનાં લીલાચરિત્રાનું શાસ્ત્ર છે. બન્નેના કર્તા જુદા છે, પણ જાણું બન્નેએ એકમત અને એક વિચાર થઈને અંધ રચના કરી હોય તેમ, બન્ને અંધેમાં લીલાચરિત્રના નિરૂપણુંનો કમ મહૂદ અશે એક સરખો છે; એટાં જ નહિ પણ, નિરૂપણના રાણ્ણાની પસંદગી અને કથાવસ્તુની રચના અને રજૂઆત પણ એક સરખી વનાય છે. આ એક વિલક્ષણ પણ આંશ્ર્યજનક રીતે આનંદ ઉપલાવે એવો યોગાનુયોગ જાણ્યાય છે.

પરમાત્માના અવતરણ માટે પ્રસંગ અને નિમિત્ત સમજવતાં, પૂ. શાસ્કીજીએ બદરિકાશમાં શીનારાયણ અને શીનરની સાનિધ્યમાં મળેલી દિવ્ય સલા-જેમાં ધર્મદ્વિપ અને અકિતમાતા તથા ઉદ્વિજુ પણ હાજર હતા, એનું વર્ણન કર્યું. કેધના અવતારરૂપ હુર્વાસા એ સલામાં તેવી રીતે આવે છે અને કેવી રીતે એ આપી સલામે શાખ-ભારતભૂમિ ઉપર

મતુષ્ય રૂપે અવતરે અને અસુરોથી ગ્રાસ પામે એવો શાપ આપે છે, એ હૃડીકિત એમણે સમજાવી. શ્રીનારાયણ હસીને કહે છે, “ભારતની લૂભિ ઉપર વધેલા અધર્મનો નાશ કરવા માટે, ભાગવદર્માનું સંસ્થાપન કરવા માટે, અનેક લક્ષ્યનોનું લાલનપાલન કરવા માટે અનેક સુભુકુ જીવોને આત્માંતિક કવાણુના માર્ગ વાળવા માટે, આ પ્રકારે નિમિત્ત જિલ્લાં કરવાની જરૂર હતી.” ધર્મદૈવ, ઉત્તર પ્રદેશના રૈકહટ ગામે, ભાગશર્મા પાંડેના પુત્ર દેવશર્મા રૂપે; લક્ષ્મિમાતા છપૈયા ગામે કૃષ્ણશર્મા નવાડી (જીવેદી)નાં પુત્રી આપા રૂપે; અને ઉદ્ધવળ અચોધ્યા શહેરમાં અજ્યા નામના પ્રાણાણુના પુત્ર રામશર્મા રૂપે અવતરે છે. સભામાં તે વખતે હાજર રહેલા સુકૃતમુનીઓ, ભારતના જુહા જુહા પ્રદેશમાં દિજ જાતિ-આમાં હેઠ ધારણુ કરે છે.

દેવશર્મા અને બાળાદેવી લઙ્ઘનથીથી નોદાય છે. લઙ્ઘન પછી ધર્મદૈવ, છપૈયામાં પોતાના સસરા કૃષ્ણશર્માને ઘેર રહે છે, એ માટે એ કારણો જખુબાય છે: સસરા કૃષ્ણશર્માને પુત્ર સંતતિ ન હતી અને એમની પાસે સંપત્તિ વધારે હતી; પણ આ અને કારણો અરાખર જખુતાં નથી. સત્તાંગિજીવન આ કારણોનું સમર્થન કરતું નથી. લક્ષ્મિદેવી (બાળાદેવી યાને પ્રેમવતી)ને પણ લાઇઓ અને ધીલુ એ બહેનો હતી:

“વિશરામ, સુષુપ્ઠ, ઘેલહિ, કાલુસુત કલ્યા નણુ તેહિ;
ચંદન, વસંતા અને બાલાણાઈ, કાલુસુતા એ નણુ કહેવાઈ.”

(લ. ચિ. ગ્ર. ૬૧/૨૨-૨૩).

સત્તાંગિજીવનમાં પણ આ પરિવારના ઉદ્દેશ કરેકો છે, બાળાણાઈ યાને લક્ષ્મિદેવી એ કાલુશર્માના પરિવારમાં સૌથી મોટાં ન હતાં, એ હૃડીકિત પણ દ્યાનમાં રામની ઘટે છે. એટલે લક્ષ્મિચિતામણિમાં પ્ર. ૧૧/૩૬ થી ૪૦માં એ કારણ જતાવેલું છે—“કૃષ્ણશર્માને માગે તે આપવા માટે ભાગશર્મા વચ્ચનથી બંધાયા હતા”, એ કારણ જ આ ઘટના માટે સાચું જણ્ણાય છે. લઙ્ઘન પછી થોડા વર્ષો બાદ, ધર્મદૈવની ત્યાં રામપ્રતાપલાઈ નામે પુત્રનો જન્મ થાય છે.

રામશર્મા વિદ્યાભ્યાસ નિમિતો ગૃહનો ત્યાગ કરે છે અને ત્યાંથી થઈને રામાનંદસ્વામી નામ ધારણુ કરે છે. પ્રયાગક્ષેત્રમાં રામાનંદસ્વામીને પાંડે દેવશર્મા યાને ધર્મદૈવ અને બાળાદેવી યાને લક્ષ્મિદેવી મળે છે;

દીક્ષા વધને તેમના શિખ્ય થાય છે. રામાનંહસ્વામી ધર્મદેવને પોતાના સુખ્ય શિખ્યના પહે સ્થાપે છે અને બીજાઓને દીક્ષા આપીને શિખ્ય કરવાનો પોતાનો અધિકાર આપે છે. રામાનંહસ્વામી સૌરાષ્ટ્રમાં આવે છે.

આસુરી સ્વભાવના લોડો ધર્મદેવને હેરાન કરવા માટે જાતજીતની ઉપાધિઓ કરે છે. ધર્મદેવ એના નિવારણ માટે કુળદેવ હતુમાનણું યજન કરે છે. ‘હતુમતે ભવમંજનાય સુલં કુરુ સ્વાહા’ એ સોણ અક્ષરના મંત્રનો એ જ્યુ કરે છે; અને “શ્રીરામદૂત ! હતુમન ! હર સંકટ મે !” એ સ્તોત્રથી સ્તુતિ કરે છે (સ. લુ. ૧, ૧૭, ઉંઘ થી ૬૨). હતુમાનણ પ્રસન્ન થાય છે અને વૃંદાવન જ્વાનું કહે છે. તદ્ગતુસાર, હું પણ વૃંદાવન આવે છે. લગ્નવદ્ધ કંદ્ચાથી અન્યત્ર અવતરેલા સુક્તામુનિઓ પણ ત્યાં આવે છે. અને અધા હરિ-કથા અને સંકીર્તન ઇપી હરિયાળ કરે છે. લગ્નવાન દર્શાન હે છે અને “શ્રીઓ વખતમાં જ ધર્મદેવ અને લક્ષ્મિદૈવીના પુત્ર ઇપે પોતે પ્રગટ થશે” એવું વચન આપે છે. પૂ. શાસ્ત્રીજીએ કર્યું કે, વૃંદાવનમાં વચન આપ્યા પ્રમાણે પરમાત્મા પોતે, સ. ૧૮૭૭ના ઘેર સુદ દની રાત્રે ક.૧૦ મિ.૧૦ સમયે, કૃષ્ણ, હરિ અને હરિકૃષ્ણ નામે ધર્મદેવને ત્યાં જન્મ ધારણું કરે છે. કથા પ્રવચનના એ સુમયે ચાંદીના હિંડેળામાં પારાણુ મૂર્ઝીને તેમાં બાળસ્વરૂપ ઘનરંધ્રામને પધરાવીને શાસ્ત્રોક્તિવિધિ પ્રમાણે પૂજા કરી હતી અને જન્મ મહોત્સવ અપૂર્વ આનંહપૂર્વક જોજવવામાં આવ્યો હતો.

બાળ ઘનરંધ્રામના જન્મના છઠ્ઠા* હિવસે, અસુરોએ પ્રેરેલી કૃત્યાઓ-

* કૃત્યાઓએ ક્રેલી ઉપાધિનો પ્રસંગ “જનેસ્તુ પષ્ટેઽહનિ । — જન્મથી છઠ્ઠા હિવસે બનેલો છે” (સ. લુ. ૧.૨૩-૩). લક્ષ્મિચિત્તામણિભૂમાં આ પ્રસંગ અન્યો તે હિવસે ધર્મદેવ “એકાદશીના જાગરણમાં બેઠા હતા”, એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે (ભ. ચિ. ૧૭/૪૬). આ ઉલ્લેખના પરિણામે કૃત્યાઓની ઉપાધિનો પ્રસંગ, જન્મથી છઠ્ઠા નહિ પણ ત્રીજા હિવસે બનેલો છે, એવી સમજ જિલ્લી થવાનો સંભવ છે; પણ, શાસ્ત્રોમાં બાળકના જન્મના છઠ્ઠા હિવસે મહાષક્તિ દેવીનું મત કરવાનો, વિધિ કહેલો છે. વિધિમાં જાગરણ અને ઉપવાસ પણ કરવાનો હોય છે. ધર્મદેવે એ હિવસે આ મતની વિધિ કરેલી હતી તેથી, એ મતના જાગરણમાં બેઠા હતા, એવો લક્ષ્મિચિત્તામણિના ઉલ્લેખનો અર્થ સુમજવો જોઈએ.

એ બાળધનરસ્યામની હત્યા કરવાનો નિર્ધણ પ્રથમ કર્યો હતો, એની વિગતો પુ. રાખીજીએ સમજાવી હતી. ત્રીજા વર્ષે, બાળ ધનરસ્યામને ચૌલ સંકાર કરવામાં આવ્યો એ હિવસે, બાળધનરસ્યામની હત્યા કરવાના ધરાદે અસુરોના અત્યેસર કાળીહરો માયાળણ યોથુ, પણ એમાં એ પોતે જ ઇસાઈ ગયો અને મરણું પામ્યો.

ઇપૈથામાં આ પ્રમાણે પ્રતિદિન ઉપાધિઓ વધતી જતી હોવાથી, એ પોતાનું વતનનું ગામ હોવા છતાં, ધર્મદેવ એ ગામ છોડીને અચોધ્યા રહેવા આવે છે. અચોધ્યા રહેવા આવ્યા પછી બીજા વર્ષ ધર્મદેવને ત્યાં ત્રીજા પુત્ર છંદ્રારામભાઈનો જન્મ થયો.

ધર્મદેવ પોતે પાંચ પંડિતોમાં પૂછ્ય એવા બહુકૃત વિદ્ધાન હતા. વિદ્યાગુરુ પિતા ધર્મદેવ પાસે ધનરસ્યામ વિદ્યાલ્યાસ શરૂ કરે છે. આઠમા વર્ષે જનોઈ હેવામાં આવ્યું ત્યારે વેદાંગ સહ વેદાનું અધ્યયન એમાણે પૂરું કર્યું. દરભા વર્ષે તો એમાણે બાળવત, બારત, ધર્મશાસ્ત્ર અને પુરાણામાંથી સારદૂપે એક ગુરુકો જાતે લાગીને તૈયાર કરીને વિદ્યાગુરુ પિતાને અર્પણું કર્યો. એમની આજ્ઞાથી, એ ગુરુકો નિય પાઠ માટે એમાણે પોતાની પાસે રાખ્યો. પાછળથી ગુહથાગ કરીને વનમાં ગયા અને ત્યાંથી દોજ આવ્યા ત્યારે પણું, ચાર દારેનાના સારનો એ ગુરુકો તેમની પાસે જ હતો.

સ. ૧૮૪૮ ના કાર્ટિક સુદ તના રોજ, માતા ભક્તિદેવી માંદાં થથાં. નેમ કપિલલુણે માતા હેવાદૂતિને ગાનોપદેશ આપ્યો હતો (જે કપિલગીતા તરીકે આજે શ્રીમદ્ભાગવતમાં સંશ્લાઘેકો છે) તે જ પ્રમાણે ધનરસ્યામે ભક્તિમાતાને સ્વત્વરૂપનું અને પરમાત્માના સ્વરૂપનું જાન આપ્યું. આ જાનોપદેશ સત્સંગિજીવનમાં પ્ર. ૧ અ. ઉર થી ઉર સુધીના પાંચ અંચાયોમાં હરિગીતા નામે શતાનં હમુનિએ ગુથી લીધેકો છે. નેમ રાસ-પંચાયાયીનો નિય પાઠ ડરવાથી ભગવાનમાં ભક્તિ જાગે છે અને પુષ્ટ થાય છે તેમ, હરિગીતાના નિય પાઠથી ભગવત્ત્વરૂપનો નિર્ધય થાય છે અને તેમાં ભક્તિબાળથી જોડાઈ જવાય છે. હરિગીતાના પાંચ અંચાયો પૈકી, પહેલા અંચાયમાં સત્પુરુણીના સંગ-સમાગમની આવશ્યકતા, બીજામાં ધર્મ, ત્રીજામાં જાન, ચૈથામાં વૈરાગ્ય અને પાંચમાં અંચાયમાં

લગવાનની એકાંતિકી બક્સિતાનું સ્વરૂપ સમજવેલું છે. ત્રીજી દિવસે, એટલે કાર્તિક સુદ ૧૦ ના દિવસે, બક્સિતમાતા દેહ છોડી હે છે. એ પછી, બરાબર સાતમા મહિને, એમનું માસિક આદ્ય કરી રહ્યા પણી, પિતા ધર્મહેવ માંદા પડે છે. એમની હૃદિંગ સંતોષવા માટે, ધનશ્યામ શ્રીમહાલાગવતની સમાહ ચોને છે. સમાહ સવારે પૂરી થાય છે એ દિવસે, એટલે સ. ૧૮૪૮ના જેઠ વદ રણ રોજ, ધર્મહેવ હેઠળીલા સંકેલી લે છે. પિતાની ઉત્તરકિયા પૂરી થાય ગણી, બરાબર નવમા દિવસે, એટલે સ. ૧૮૪૯ના આષાઢ સુદ ૧૦ ને શુક્રવારે વહેલી સવારે, પ્રાતઃ સ્નાન* નિમિતે, ધનશ્યામ અનેક જીવોના કલ્યાણ માટે મહુલિનિષ્ઠમણ આવે છે, એટલે ધરનો ત્યાં કરે છે.

લગવાન જ્યારે મનુષ્યહેઠ ધારણું કરે છે ત્યારે, મનુષ્યવત્ત જ એકિયા કરે છે એ કારણે, તેમ જ લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતે સર્વેશ્વર સર્વોપરિ હોવા છતાં, વિષણુ, શિવ, ગણ્યપતિ, પાર્વતી અને હિવાકર એ પંચાયતન દેવને પૂજ્યપદે માનવની ઉચ્ચ પ્રણાલિકાના પ્રેરક અને પુરુણતાં છે એ કારણે, તથા તપશ્ચર્યા, તીર્થ વિચરણ અને વોકુકલ્યાણ જેવાં ભગીરથ કાર્યો કરવા માટે પોતે વેરસી નીકળે છે ત્યારે, એ કાર્યો નિર્વિદ્ધને પાર પડે એ માટે, સૌ કેદાંને જોધરૂપ થાય એ રીતે વિશ્વહર્તા ગણ્યપતિની સ્તુતિ કરે છે: “વિઘ્ન સમાપહર સિદ્ધિવિનાયક ! ત્વમ् ।” (સ. જી. પ્ર. ૧, અ. ૪૨ શલોક ૪ થી ૧૧). લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતાની જીવનલીલા દરમિયાન આ પ્રમાણે જાતે સૂર્ય ની “જય ! જય ! જગદાત્મકાસ્કરાહસ્કર !” એ શાબ્દો

* સંપ્રદાયમાં પાછળાથી લખાયેલા કેટલાક અંશોમાં, ધનશ્યામના ગૃહિત્યાગ માટે જુહાં જુહાં પણ વિચિત્ર કારણે જલ્લાયેલાં છે: કેટલાકે વખ્યું છે, “ધનશ્યામે લાલી સુવાસિનીની અંગુઠી ચેતરી હતી એ કારણે, મોટાલાઈ રામપ્રતાપે ઠપકો આયો;” કેટલાક કહે છે, “એતરમાંથી ચીલડાંના વેલા ઉઝેડી નાખવા બહલ ઠપકો મળ્યો”; તો કેટલાક વળી કહે છે, “રામપ્રતાપલાઈએ ધનશ્યામની હૃદિંગ વિરુદ્ધ, એમનું લખ કરવાની તૈયારીએ કરવા માંડી;” આ અધાં કારણે માટે, અંથ લેખકોએ કોઈ આધાર જલ્લાયેલો નથી. લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના સમકાલીન જે અંશોને એમણે પોતે પ્રમાણ કરેલા છે તેમાં “અનેક જીવોનું કલ્યાણ કર્યું” એજ એક કારણ જલ્લાયેલું છે; એજ કારણ સાચું છે.

કુશા (સ. લુ. પ્ર. ૧, ૪૪, ૨૦-૨૪) અને શાહેરપાંતીની “સદાશિવં શાશ્વતમીગિતારમ् ।” (સ. લુ. ૧, ૪૬, ૧૭ થી ૭૪) અને “ઉમામહં ત્વાં પ્રણમામિ દેવીમ् ।” (સ. લુ. ૧, ૪૬, ૭૬-૮૭) પણ સ્તુતિ કરેલી છે.

તપસ્વીનો વેશ તેવો હોવો જોઈએ અને આદ્દશ* ઘનશ્યામે ગૃહૃત્યાગ કર્તી વખતે જગતને શ્રીખવેદો છે. એ ધેરથી નીકળ્યા ત્યારે, “ શરીરે વસ્ત્રના એક દૂંકા આંદ્રાહનવાળું કૌપીન જ પહેરેલું હતું; લદાં ઉધ્વ-પુંદ્રતિલંક અને કુડમનો ચાંદ્વો. અગલમાં મુગચ્ચર્મ, કંઠમાં તુળસીની ષેવડી માળા અને નિત્ય પૂજા માટે શાલિયામ અને આળમુકુદને એક વસ્ત્રમાં મૂકીને બટવારુપે તે વચ્ચ કંઠમાં લટકાવેલું હતું. ચાર શાલોના સારનો શુટકો એ ચાટીમાં વચ્ચે મૂકીને તે ઉપર મીણિયું વસ્ત્ર અને તે ઉપર ખીજું વૈષન વીઠીને એક વસ્ત્રમાં આંધીને એ વચ્ચ તોળી માઝીક ગળે લટકું ધારણું કર્યું હતું. એક હાથમાં પદ્મશનો દંડ અને તુળસીમાળા અને ખીજા હાથમાં કિલ્સાપાત્ર અને કમંડળું; અને કમંડળુમાં ગણણુના વસ્ત્રના એક કટકા ભૂકેલા હતા. માથે જગ્યા હતી અને કમરે મુંજની મેખળા હતી. સરણું નહીં પાર કરીને સામી બાળું જવા માટે ઘનશ્યામ કંઠા ઉપર જિલા હોય છે ત્યારે, એક અસુરાંશ માણુસ પાછળથી આવીને ધક્કો મારે છે અને નહીના અળવાન પ્રવાહમાં એમને હેડી હેંછે. પાણીના પ્રવાહમાં પૂજા, પુસ્તક, ભાળા અને કમંડળું એ ચાર સિવાય ખીજું અથી વસ્તુઓ તથ્યાર્થ જાય છે; પ્રવેગીલા પ્રવાહમાં બારકેશ સુશ્રી હેઠવાસ તથ્યારા પછી, ઘનશ્યામ બહાર નીકળે છે અને હિમાલય તરફ સૌધાં ઉત્તર દિશામાં જાય છે. ભારતની સરહદ એળંગીને, એ નેપાળના પર્વતાળ જંગલ બાગમાં દાખલ થાય છે.

* સંપ્રદાયમાં પાછળથી લખાયેલા કેટલાક અથેમાં જણ્ણાંયું છે કે, ઘનશ્યામ નહીંમાંથી બહાર નીકળ્યા પછી અથોધ્યામાં પાછા આવે છે, રાત છાના રહે છે અને પછી હરદ્વાર જાય છે. ત્યાંથી પાછા કુરતાં વળી અથોધ્યામાં છાના રાત રહે છે અને પછી નહીના કંઠે બાર કોશ હેઠવાસ જઈને પછી ઉત્તર દિશામાં હિમાલય તરફ જાય છે; પણ, એ નિર્દ્દિપણ અરાધર નથી. સત્સંગિલુલન, વચ્ચનામૃત, ભક્તચિત્તામણ્ણ, હરિહરિજિવજ્ય જેવા મુખ્ય પ્રમાણું અથેમાં જે મ.ગ્રો હાખવેદો છે તે જ રથૂળ શારીરિક દિશિએ પણ શક્ય છે; અને તેથી બરાબર લાગે છે.

જન્માષ્ટમીની રત એ જગતમાં વડના મોટા વૃક્ષ નીચે જાણે છે. પછી આગળ ચાલતાં ભૂલા પડે છે. આપદે, ભાહરવા સુહમાં, જેની ચારે કોર ચકાનહી-ને ગંડકી નામે પણ ઓળખાય છે, વહે છે, એવા પુલહાશ્રમમાં આવે છે. પાસે જ સુરતનાથનું મદિર છે અને એ નામનું ગામ છે. ઘનશ્યામ જે હું નીલકંદ, સરજુહાસ નામથી ઓળખાય છે તે, ત્યાં એક પગે જિલા રહીને જાયત્રીમંડનો જ્યુ કરે છે. પ્રણેધિનીના દિવસે, સૂર્યનારાયણ પ્રસન્ન થાય છે અને દર્શાન દર્શાન આપે છે. ગ્રીબા દિવસે નીલકંઠવણી પુલહાશ્રમ છોડે છે; ખુટેલા (ખુટેલા) આવે છે, ત્યાંથી નેપાળના વેર વનમાં તપું કરી રહેવા ગોપાળ નામના ચોગી પાસે આવે છે; એક વર્ષ ત્યાં રહીને અષ્ટાંગયોગ સિદ્ધ કરે છે. ત્યાંથી આદિવારાહ શૈત્રમાં આવે છે. ત્યાંથી નેપાળની હું છોડીને પછી અંગાળની ઉત્તર સરહદે આવેલા શીરપુર (સોદેપુર) શાડેરમાં આવે છે, ત્યાં ચાતુર્માસ રહે છે. પછી આસામ રાન્ધ્યમાં આવેલા કાંમાશીહેલીના મંહિર પાસે એક ગામમાં આવે છે, મંત્રાચાર્ય પીળેકને પરાજિત કરે છે અને આશ્રિત બનાવે છે. શીરપુર અને આ ગામના પ્રસંગેદાર આશ્રિતોને શ્રીહંરિ નિશ્ચિત સમજાવે છે કે, અગવાનના લક્ષ્યને ઉપર મૂહચોટ અને મંત્રતંત્રનું કોઈ નીર ચાલતું નથી. એક પરમાત્મા સિવાય જગતમાં થીજું કોઈ હિતકર્તા નથી, એવા નિશ્ચય કેને હોય તેણે જગતમાં કોઈથી પણ લય પામવા માટે કારણ નથી. ત્યાંથી નીલકંદ, નવલખા પર્વત અને બાળવા કુંડ (બન્ને આને અંગલા દેશમાં છે) આવે છે. ગંગાસાગરમાં દીપરૂપે આવેલા કપિલાશ્રમમાં એક માસ રહીને જગતાથપુરી આવે છે. ગૃહસ્થાગ કરીને નીલકંદ જગતાથપુરી આવે છે ત્યાં ગુધીમાં વણું વર્ષ અને એ મહિના જેટલો સમય વીતી જાય છે.

આચીનકણમાં, ભારતમાં જે સાત નગરીએ મોક્ષહાયિની ગણ્યવાય છે તેમાં જગતાથપુરી પણ ગણ્ય છે. અગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે નીલકંઠવણી નામે સાત વર્ષ એક નાસ અને અગિયાર દિવસો (૧૮૫૬-૨-૨૧ માંથી બાદ ૧૮૫૬-૧૦-૧૦) તપસ્થિત અને તીર્થ પ્રવાસમાં ગાળેલા છે. આ સમય દરમિયાન, એ અનેક તીર્થોમાં વિચયાં છે; તીર્થ-વાસીએ, સાધુએ, સિદ્ધો, મહાતો, અને મહાધિપતિઓનાં વિવિધ અને વિચિત્ર લુલન એમણે જોયાં છે; અનેક શાસ્ત્રી પંડિતોના ચોગમાં એ

આવેલા છે; ધર્મના નામે અધર્મ, જાળના નામે ફંલ, ભડિતના નામે બ્રહ્માચાર અને દેરાજ્યના નામે વિષયાસકિત, કેવી રીતે કેવા સ્વરૂપે કેવાયલી છે અને કેવાય છે, એ એમણે જેણું છે. સંપ્રદાય અને સંપ્રદાયના આશ્રિતોના જીવનની શુદ્ધિ માટે તેવા ડાંતિકરી સિદ્ધાંતો અને પ્રથમિકાઓ પ્રવતીવાની જરૂર છે, એને સ્પષ્ટ વિચાર અને નિર્ણય એમણે આ સમય હરભિયાન નિશ્ચિત કરેલો જગ્યાય છે. મહાતીર્થ ગણ્યાતી જગન્નાથપુરીમાં હજારો અસુરો સાખુઓનો વેશ ધારીને વિષય વાસનામાં રંધ્યા પદ્યા રહેતા હતા. નીલકંઠ ત્યાં દશ મહિના રહે છે. આસુરી સ્વભાવ અને કર્મવાળા એ સાખુઓ અંદર અંદર લડે છે; ચાર માસ સુધી રોજ એ હડાઈ ચાલે છે, દશ હજાર સાખુઓ મરણ શરણ્ય થાય છે.

નીલકંઠ ત્યાંથી આદિકુમ્ભ થઈને માનસા શહેરમાં આવે છે; જગન્નાથપુરીથી આતંકિક યુદ્ધમંથી બચેલા અને નાસી છૂટેલા પૈશી ખીજ એ હજાર અસુરાંશ સાખુઓ, રાજના સૈનિકોના હાથે અહીં નાશ પામે છે.

નીલકંઠ ત્યાંથી જ્યંકટાર્ડિ (તિકુપતિ આલાજ) થઈને શ્રીરંગશેત્રમાં આવે છે; ત્યાંથી રામેશ્વર જય છે. ભૂતપુરી આવતાં માર્ગમાં ભૂલા પડે છે; યાત્રાળુંયેશે, શિવપાર્વતી મળે છે. ત્યાંથી ખીજ તીથોમાં ફરીને આદિકેશવ આવે છે; અહીં ખીજ એ હજાર અસુરાંશ સાખુઓનો રાજના સૈનિકોના હાથે નાશ થાય છે. ત્યાંથી પંદ્રાયુર આવે છે; ત્યાંથી નાસિક પ્રાણકેશર થઈને નર્મદાની યાત્રા કરે છે. વડોદરા, ડાકોત, ઉમરેઠ, વડતાલ થઈને ભીમનાથ આવે છે; ત્યાંથી ગોપનાથ થઈને, સૌરાષ્ટ્રની જુની પંચતીર્થીમાં ફરીને માંગરેણ આવે છે. અને સં. ૧૮૫૬ના શ્રાવણ વદ ૬ ની સવારે, લોજમાં આવે છે.

રામાનંદસ્વામીના શિષ્ય મુકૃતાનંદસ્વામીને લોજમાં મેળાપ થાય છે; રામાનંદસ્વામી ત્યારે ભુજ ગયા હતા. પોતાના પિતા ધર્મહેવના દીક્ષાશુરુ હેવાથી, રામાનંદસ્વામી ભુજથી પાછા ફરે ત્યાં સુધી એ લોજમાં રોકાય છે. રામાનંદસ્વામીને પાછા ફરતાં મોડું થાય છે એરુલે, મુકૃતાનંદસ્વામીના આચુહ્યી સં. ૧૮૫૬ ના ઝાગણ્ય માસમાં નીલકંઠથૻરી રામાનંદસ્વામીને પત્ર લખે છે. લગ્નાન અને સદગુરુની શોધમાં નીકળેલા સુસુક્ષુના જીવનનો આદર્શ, નીલકંઠ, આ પગદારા

વ्यक्त करे छे; સત्संગिलુધન પ્ર. ૧ અ. પછમાં આ પત્રનું વષ્ટુન કરેલું છે. સ. ૧૮૫૬ ના જેઠ વહ ૧૨ના રોજ, પીપળાણ્ય ગામે રામાનંદસ્વામી અને નીલકંઠબ્યુનીના દિવસે, પીપળાણ્ય ગામે નીલકંઠબ્યુનીને રામાનંદસ્વામી ત્યાગાશ્રમ-અદ્ધાર્યારીની ભાગવતી હીક્ષા આપે છે; અને ‘સહજનંદસ્વામી’ તથા ‘નારાયણસુનિ’ નામે પાડે છે. શ્રીસહજાનંદસ્વામી, રામાનંદસ્વામી પાસે રહીને, મોક્ષાર્થી શિષ્યે કેવી રીતે રહેવું જોઈએ એનો આદર્થ દાખલે છે. સ. ૧૮૫૮ ની પ્રેમાધિનીના દિવસે, જેતપુર ગામે, રામાનંદસ્વામી વીસ વષ્ટ અને સાત મહિનાની વધના સહજાનંદસ્વામીને, પોતાના પદે-સંપ્રદાયના શુદ્ધુપહે પ્રતિક્રિત કરે છે. સંપ્રદાયનું શુદ્ધુપહે સ્વીકારતા પહેલાં, ભગવાન પોતાની તુચ્છ સમજાવે છે; અને ત્યાગાશ્રમમાં રહેલી વ્યક્તિઓ, કેવા પ્રકારનું જીવન જીવવું જોઈએ એ હૃકીકિત વિગતવાર સમજાવે છે. પણ આપદે બાદુજાન હિતાર્થી, રામાનંદસ્વામીના આશ્રમને વશ થઈને શુદ્ધુપહે સ્વીકારે છે; શુદ્ધુપહેથી વિદ્યાય લેતા શુદ્ધુ પાસેથી એ ત્યારે થૈડા વર માગે છે. જગતમાં અનેક સંપ્રદાયોમાં અનેક પુરુષોનો શુદ્ધુપહે અભિયેક થયો છે—થાય છે; પણ જીવનની એ અધ્યાત્મોદાય પણે, શ્રીસહજાનંદસ્વામીએ ને પ્રકારના વરની યાચના કરેલી છે તેનો જગતના ધર્મોના ધર્તિહસમાં જેટો જરૂર તેમ નથી. એમની વરયાચનાના શાખા, મોક્ષાર્થી સુરજનોએ અંતરની પાટી ઉપર અમૃતાક્ષરે લખી રામીને જીવનમાં આચરવાની જરૂર છે. આ રહ્યા એ શાખા (સત્સંગિલુધન પ્ર. ૧, અ. ૫૬, ૮૨ થી ૮૪).

પહેલો વર માગ્યો છે,

“ મૃદુલપદસરોરહદ્વયે મે મતિરચનાસ્તુ સર્વ નન્દસૂનો: ॥ ”
—ભગવાનના કમળ જેવા મૃદુલ ચરણોમાં ભરી ભતિ સહા સ્થિર રહેલા: ”

ભીજુ ભાગણી કરે છે,

“ ઇહ ચ યદુરુદુઃખમન્તકાલે હાગણિતવૃશ્રિકરંશતુલ્યમાદુ: ।
યદિતરદપિ તત્ત્વ વૈષ્ણવાનાં ભવતુ મમાથ ચ તે તુ સન્ત્વદુઃખા: ॥ ”
—ભગવાનના લક્ષ્મણનોને, પ્રારણ્યવશાત્, વીઠીના ઇંઘથી પણ
બધારે પ્રાસજનક અંતકાળ જેવું તોઈ મહા દુઃખ લોગવાતું હોય તો,

તેમનું એ હુઃખ મને પ્રાપ્ત થાય; પણ, એ એવું કોઈ હુઃખ
ન બોગવે, પણ સહા સુખ જ બોગવે.”

શીજુ ભાગણી કરે છે,

“કવचિદપि ભૂવિ કૃષ્ણભક્તિમાઝાં નિજકૃતકર્મવગાદ્વિશ્વભોગ્યમ् ।
ઇહ યુદુષ તથાઽપ્રવલ્લદુઃખ નદપિ મમાસ્તુ ન તુ પ્રજેય ! તેપામ् ॥

—ભગવાનના બક્તજ્ઞનોને, પ્રારંધ્રવશાતું અપરસ્ય ભોગવયું પડે એવું
જીવનમાં અજ્ઞ અને વખાના અસાન યા અછત ઇપી હુઃખ ભોગવયાનું હોય,
તો તે હુઃખ મને પ્રાપ્ત થાય, પણ એ જીવનમાં અજ્ઞ વખ માટે હુઃખ ન
બોગવે, પણ સુખ જ બોગવે.” અને છેવટે, પોતાની ઈન્દ્રિયો અને મન,
સર્વ રીતે સહા ભગવાનમાં જોડામેલાંજ રહે, એવી કૃપા કરવાની યાચના
કરે છે.

શ્રીસહુજનંદસ્વામી નામે પ્રગત થયેલા ભગવાનને, રામાનંદસ્વામી
દ્વારા પ્રગટેલા ઉદ્ઘવલુચે ધર્મધુર સાંપી દીધી એટલે, ભાગવદ્ધ્રમના
નવસંકાર અને નવર્ણનાનાં ચક્રો ગતિમાન થયાં. ઉદ્ઘવાવતાર રામાનંદ-
સ્વામીનું જીવનકાર્ય પૂરું થયું; બીજાં જ મહિને, સ. ૧૮૫૮ના ભાગશર
સુદ ૧૩ ના ચોજ, ઇશોણી ગામે એ દેહલીલા સંકેદી લે છે. જીવનમાં શુદ્ધ
સત્ત્વપ્રદ્યાન ગણ્યાતા સંપ્રદાયોમિં આટલી નાનીવિશે ગુરુપદે જેમનો
અભિષેક થયો હોય, એવા શ્રીસહુજનંદસ્વામીની એકલા જ જાણ્યા છે.
રામાનંદસ્વામીના શિષ્યોમાં—ત્યારી તથા ગૃહનથ વળ્મિંમાં ઘણા મહાજાની
અને સમર્થ યોગી પુરુષો હતા; એ અધ્યા પીઠ અને અનુભવી હતા; છતાં,
પોતાની પાસે માત્ર એક વર્ષ પાંચ જ મહિના રહેલા શ્રીસહુજનંદસ્વામીને
રામાનંદસ્વામીએ સંપ્રદાયની ધર્મધુર સાંપી હતી, એ હૃકીકિત પણ ધર્મ-
જગતના ઈતિહાસમાં “ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ” એવી છે.

શ્રીસહુજનંદસ્વામી શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે, રામાનંદસ્વામીની ઉત્તર
કિયા કરે છે; ઉત્તરકિયાના દિવસોમાં, સંપ્રદાયના ઈતિહાસમાં સહા
સુવાર્ષ્યક્ષરે બધાય એવી એક અજ્ઞ ઘણના બને છે. રામાનંદસ્વામીની
ખ્યાતિ સાંભળીને, બિહાર પ્રદેશનો શીતળદાસ નામનો એક વિવેક
વિદ્વાન દ્વારાં જતાં ઇશોણી આવે છે; રામાનંદસ્વામીના દેહલ્યાજની અખર

શ્રીષુદ્ધિને દ્વારકા જવા તૈયાર થયેલા શીતળાદાસને શ્રીસહજનંદસ્વામી ઉત્તર-
કિયાની વિધિ પૂરી થાય ત્યાં સુધી રોકાવાનું કહે છે. ચૌદમાના હિવસે,
એટલે સં. ૧૮૫૮ના માગશર વહ ૧૧ના રોજ, ઇણેણી ગામે સંપ્રદાયની
પ્રથમ ધર્મસલા મળે છે. રામાનંદસ્વામીના સાક્ષાત્ દર્શન કરવાં હોય તો,
સહજનંદસ્વામી, શીતળાદાસને ‘શ્રીસ્વામિનારાયણ’ નામના મહામંત્રનો
જ્યોતિર્લિપિ કરવાનું કહે છે; અદ્વાતું શીતળાદાસ સલામાં જ જ્યોતિર્લિપિ કરે છે, શ્રીડી-
વારમાં જ એને સમાધિ થાય છે; સમાધિમાં રામાનંદસ્વામીનું દર્શન
થાય છે; “આ જન્મમાં જ આત્માંતિક કલ્યાણ સિદ્ધ કરવું હોય તો,
શ્રીસહજનંદસ્વામીને જ પરથ્રદ પુરુષોત્તમ માનીને આશ્રય કરવાનું”
રામાનંદસ્વામીએ શીતળાદાસને કહ્યું. સમાધિમાંથી બહાર આવીને
શીતળાદાસ બધી વાત કહે છે. સંપ્રદાયમાં શ્રીસહજનંદસ્વામીના હાથે
પ્રથમ દીક્ષિત થયેલા પ્રથમ સાધુ એ આ શીતળાદાસ; એ સંપ્રદાયમાં
બ્યાપકાનંદ નામે સુવિષ્યાત છે.

સંપ્રદાયની પહેલી ધર્મસલામાં, શ્રીસહજનંદસ્વામીએ, શ્રીસ્વામિ-
નારાયણ નામ મહામંત્રનું પ્રવર્તન કરેલું છે. એમને ત્યારથી, ભગવાન
શ્રીસ્વામિનારાયણ નામથી અને સંપ્રદાયને શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય
નામથી ‘ઓળખવાનું’ શરૂ થયેલું છે. શીતળાદાસની ઈતિહાસક્યા
સત્સંગિળુલનમાં જણ્ણાવેલી નથી; પણ, સંપ્રદાયનાં ધીજા શાસ્કેમાં એ
હડીકિત જણ્ણાવેલી છે, જે સંપ્રદાયમાં સર્વમાન્ય છે; એટલે, અને પ્રસંગને
અનુરૂપ સમજુને એ કથા જણ્ણાવેલી છે.

પૂ. શાસીલુએ એ રીતે ચેથા હિવસે, પહેલા પ્રકરણની કથા પૂરી
કરી હતી.

(૩)

પૂ. શાસીલુએ કહ્યું કે, ધીજા પ્રકરણની કથાની શરૂઆત ઇણેસું ગામે
ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે ચેનેદી સંપ્રદાયની પ્રથમ ધર્મસલાથી થાય
છે. એ વખતે ભારતમાં ધર્મો અને સંપ્રદાયો થણ્ણા અને જીતજીતના ચાલતા
હતા; પણ કર્માંડની શુદ્ધ અને વિચિત્ર યા કેટલીક વખત ધન્દ્રિયોની
વાસનાને પેંચે એવી વિધિઓ નિવાય, આચારવિચાર તથા આહારની
૪૮

શુદ્ધ અને સહાચારનો એમાં લગભગ અભાવ વર્ત્તતો હતો. શ્રીહરિએ
તેથી પોતાની પહેલી ધર્મસભામાં માનવજીવનમાં વિશુદ્ધ સહાચારની
આવશ્યકતા ભારપૂર્વક સમજાવી હતી; અને આશ્રિતોને કહ્યું કે,

“ધર્મદેવતાં યત્કર્મ યદ્વિ સ્યાન્મહાફલમ् ।

ન તસેવેત મેધાવી શુક્રઃ કુસલિં યથા ॥

—આતમબ્રેય સાધવા ધર્મિતા મુખુષુંચાએ, સંવિશેષ તો આશ્રિતોએ, જેમ
પાણી છે એટલે પવિત્ર કહેવાય એમ સમજુને ગંધા પાણુને પવિત્ર પાણી
તરીકે કહી ન ચહુણ કર્યું જોઈએ તેમ, ગમે તેવું ભારે ક્ષણ પ્રાસ થાય
એવું કર્મ પણ જો ધર્મે રહિત ડોય તો, તે કહી ન કર્યું જોઈએ”
(સ.જી.પ. ૨, ૧, ૧૪). ધર્મ એટલે પોતાના વર્ષ અને આશ્રમનો ધર્મ;
સ્વસ્ત્રદ્વાપનો ધર્મ એટલે આત્માનો ધર્મ અને પરમાત્માને પામવાનો
ભાગવદ્ધર્મ યા એકાંતિકધર્મ—એમ કહીને, પછી એની વિગતો સમજાવી
હતી.

કણેણીથી ધોરણ અને ત્યાંથી પછી શ્રીહરિ માંગરોળ આવ્યા. એ
વખતે, એક ઈશ્વરના નામે અનેક દેવવાહ જૂથ કૂલ્યો કાલ્યો હતો. મોટા
ધર્મચાર્યો અને સારા શાસ્કી પંડિતો પણ વ્યક્તિ અને સમજુને ભારે
હાનિ કરે એવી આ પ્રવૃત્તિને પ્રેતસાહન આપતા હતા. શ્રીહરિએ એની
નાભૂતી માટે ખંડનમંડનની, વિવાહ અને સંધર્ષ જગાડે એવી પદ્ધતિને
ખફલે એક અનોભી પદ્ધતિ અપનાવી. માંગરોળ બંદર ગણ્યતું હતું,
પણ ત્યાં પીવાના મીઠા પાણીની તંગી હતી; ભગવાને એક દાર્ઢ પૂરાઈ
ગણેલી વાવ ખોઢાવી, ગળાવીને સાઝ કરાવી. એમની કૃપાદિષ્ટી, એ વાવ
મીઠા પાણીથી ભરાઈ ગઈ. ધર્ષિપૂર્તકર્મ નિમિત્તો, ભગવાને વિધિવતું
યજ્ઞ કર્યો અને પછી જેને સંપ્રદાયમાં “સમાધિ પ્રકરણું” તરીકે ઓળ-
ખાવવામાં આવે છે તે ચલાયું. એમના હર્ષનાથે આવતાં હજારો
નરનારીઓને સમાધિ થવા લાગી. સમાધિમાં દરેકને પોતાના ઈષ
આરાધ્ય દેવહેવીનું હર્ષન થતું. ભગવાનની નિષ્કારણ કૃપાદિષ્ટના
પરિણામે, પછી તે સ્વરૂપ ભગવત્સ્વરૂપમાં લીન થઈ જતું જણ્યતું હતું;
અને પછી એ ભગવત્સ્વરૂપ સભામાં ભિરજેલા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારા-
યણુના પ્રત્યક્ષ માનુષીસ્વરૂપમાં સમાદ્દજીને એક થતું હેખતું હતું. જુદાં

જુદાં કહ્યિ આરાધ્ય ભગવત્સવર્પે। ખરેખર લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુનાં જ સ્વરૂપો છે, એવી લોકોને આર્થિ પ્રતીતિ થઈ અને એ બધા સંપ્રદાયના આશ્રિતો થયા. માંગરોળમાં મેધળ નામનો એક રામાનંદસ્વામીને શિષ્ય રહેતો હતો; સ્વેચ્છા ગ્રમાણે સમાધિમાં જવા આવવાની યોગજીકિત તે ધરાવતો હતો. પોતાના જેવા સમથંજાની અને યોગી શિષ્યોને બાળુંએ રાખીને, સંપ્રદાયમાં ત્યારે નવાસના ગણ્ય જેવા શ્રીસહાલનંદસ્વામીને રામાનંદસ્વામીએ સંપ્રદાયના ચુચુપણે સ્થાયી હતા એ, એના ભિથ્યાલિમાની સ્વભાવને જરાયે રૂચ્યું ન હતું; તેમાં વળી, લગવાને સમાધિ પ્રકરણ ચલાયું, એટલે એનું અહું વધારે ઘવાયું. પોતે કેવો સિદ્ધ યોગી છે એ બતાવવા માટે, એણે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુની સામે પણ પડકાર હેંડીને સ્વેચ્છા સુજાપ હેહલાગ કરવાનો પ્રયોગ કરી બતાવવાનું નાઝી કર્યું; પણ એમાં એને ભારે કરણું નિષ્ક્રિયતા મળી. આખરે વિનાયાચે, એણે લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણુનું શરણું સ્વીકાર્યું ત્યારે એનો માંડ છૂટકારો થયો.

ત્યાંથી લગવાન, એઝત નહીના કંઠે, સામાસામે આવેલા આખા અને પીપલાણું ગામે આવ્યા; ત્યાં નહીના પટમાં મોટો વિષણુયાગ કર્યો. સુકુદાનંદવર્ણિના પ્રશ્નના જવાબમાં લગવાને કૃપા કરીને નારાયણુગીતાનો ઉપદેશ આપ્યો (સ.જી. ૨, ૭ શ્લો. ૨ થી ૧૦૧); માણુવહરમાં શ્રીહરિદ્વૈ એકાંતિકી લક્ષિતની પુષ્ટિ કેવી રીતે થાય એની વિગતો, વિશિષ્ટ, સૌભરી, શુંગી, જડભરત, વગરેનાં દાટાંતો. આપીને સમજલી છે. એ વખતે સમાજમાં મંત્ર, તંત્ર, વશીકરણ અને દેવહેવીનાં નામે હિંસા કરવાની પ્રવૃત્તિ જેસથોરથી ચાલતી હતી; લગવાને લોકોના મનમાં ધર કરી એહેલી એ માન્યતાએનું નિર્ભયતાથી ખંડન કર્યું. ધર્મ કે શાસ્ત્રના નામે યા દેવહેવીએને પ્રસન્ન કરવા નિમિત્તે કોઈ પણ પ્રકારે હિંસા ન કરવી, એવો ઉપદેશ ભારપૂર્વીક આપ્યો. લગવાનના આશ્રિતને મંત્રતંત્ર, મૂહાયોટ, વશીકરણ, વગેરે કોઈ પ્રયોગો કોઈ રીતે વિપરીત અસર કરી શકતા નથી, એ હડીકિત યૂષ ભારપૂર્વક સમજાવી. ભાડેરના પાતળભાઈનાં પત્તીએ, અતિપ્રેમને વશ થઈને, લગવાનને દૂધને બદલે ખાટી છાશ પીવા આપી અને લગવાને તે અતિપ્રેમથી પીધી, એ ચરિત પૂર્ણ શાસ્ત્રીલુંએ વિસ્તારથી સમજાયું હતું. સુરદાસનું “સખસે ડાચી પ્રેમ સગાઈ” એ કીતન

આ ચરિત્રના અનુસંધાનમાં એમણે ભાવપૂર્વક ગાઈ સંભગાયું હતું. શ્રીખ્યાટ (વાવળ સુધારનું જામ) અને ભાડા (મૂળાળ શર્માનું જામ) થઈને, ભગવાન બુજ પદ્ધાર્યાં, બુજમાં સંપ્રદાયમાં પહેલવહેલી શ્રીહરિ જ્યંતી ઊજવવામાં આવી છે (સ. લુ. ૨, ૧૮); વેહના નામે અને દેવહેવીએને પ્રસન્ન કરવાના બહાને યજમાં થતી જીવહિસાનો શ્રીહરિ ખૂબલારપૂર્વક નિપેધ કરે છે. સરધરમાં શ્રીહરિએ કરેલા ઉત્સવમાં ભાગ લઈને, કારીયાણી પાછા દ્રોરહેલા માંચાખાચર (અદ્વાંગ રાજા), ગઢામાં પોતાના અંગત સ્નેહી મિત્ર એલલાખાચરને મળે છે; ભગવાનનું વર્ષનિન કરતાં એ એમને સંકટહર (દશાવતાર) સ્તોત્ર (સ. લુ. ૨, ૨૬) અને ભગવાનની મૂર્તિનું થાન કેવી રીતે કરું એની રીત હાખવતું “અથ મનसિ શનઃ ।” સ્તોત્ર (સ. લુ. ૨, ૨૫) સંભળાવે છે અને સમજાવે છે. માંચાખાચર અને એલલાખાચરની આચહણરી વિનંતીથી, સ. ૧૮૬૧ના મહાસુહ ૧૧ના રેણ, ભગવાન પહેલવહેલા ગઢા પદ્ધારે છે અને પછી ત્યાં સ્થિર થાય છે. ચૈવ સુહ લના દ્વિસે, ગઢામાં સંપ્રદાયમાં ધીજુલાર શ્રીહરિજ્યંતી ઊજવાય છે. જન્માધ્યમિનો ઉત્સવ કર્યા પછી, શ્રીહરિ અને સંતો અને ગૃહસ્થ હુરિલકર્પે રાંસાત્સવ ઊજવે છે અને ત્યારે, શ્રીહરિની કૃપાદિષ્ટી, બધાને પોતાના પૂર્વજનમનું અને આ જન્મમાં કરવાનાં કર્યોનું જાન થાય છે. ભાગવદ્ગુર્મની નષ્ટરચના માટે, શ્રીહરિ ગઢાથી અન્યત્ર પદ્ધારે ત્યારે, ભક્તજનોના સુખ માટે, શ્રીવાસુહેવનારાયણું મૂર્તિની એલલાખાચરના દરણારમાં પ્રતિક્રિયા કરે છે (સ. લુ. ૨, ૩૨). ધીજા પ્રકરણના ૩૩ થી ૩૬ એ ચાર અધ્યાયોમાં પર્યાય વર્ષના ગાળામાં ભનેલા, જુદાજુદા પણ હુકીકતની રજૂઆતની દિષ્ટિએ એકમેક સાથે સંકળાયેલા છ પ્રસંગોનું શતાનાં દ્વારનિએ એક સાથે વર્ષનિન કરેલું છે. અસાધુ ભાવાઓના ગ્રાસના નિવારણ અર્થે, કાલવાણી ગામે ભગવાન પોતાના વૈષ્ણવી ભાગવતી દીક્ષાવાળા સંતોને અલદ્ધપણે વિચરી શકે એવા પરમહંસો બનાવે છે, એ અદ્ભુત ચરિત્રનું પ્રથમ વર્ષનિન કરે છે; એ સાથેજ, ભાગવતી દીક્ષાની સ્થિતિ શ્રોતા વખત પછી સુન: પ્રામુખ થશે એવું આધ્યાસન રૂપે કહીને, વર્ત્માન રાજના સ્થાને અંગેલોનું રાજશાસન સ્થિપાશે અને એના પ્રતિનિધિઓ ગવર્નરને પોતે રાજકોટમાં મળશે, એ હુકીકત કંઈક વિસ્તારથી વર્ષની વૈષ્ણવી નીક્ષાવાળા સંતોને પરમહંસ બનાવ્યા

એ પ્રસંગ, લગવાન શ્રીસત્રામિનારાયણ સંપ્રદાયના ગુરુપદે સ્થાપિત થયા તે પછી છ વર્ષો, એટલે સં. ૧૮૬૪માં બનેલો છે; શતાનંદમુનિએ એ પ્રસંગલીલાને શ્રીહરિના અદ્ભુત ચરિત્ર તરીકે ઓળખાવીને ઉપર જણુવેલા અધ્યાયોની છેવટે, એટલે છનીશમા અધ્યાયની છેવટે (સ. અ. ૨, ૩૬, ૬૧)

‘વિકમાકંશકસ્યાદે વૈદાંગવસુમભિતે ।

૪ ૬ ૮ ૧

વતંમાને તપોમાસે હરેશ્વરિતમિત્યભૂત ॥”

-એ શાશ્વતમાં એનો કાળ નિર્દેશ કરેલો છે. એટલાકે આ સાલને, રાજકોટમાં શ્રીહરિ અને ગવર્નર વાંચે થયેલી સુલાક્ષતના સમય તરીકે ગણ્યાવે છે તે ભૂલ છે, શ્રીહરિની ગવર્નર સાથે સુલાક્ષત તો તા. ૨૬-૨-૧૮૮૦ના રોજ એટલે સ. ૧૮૮૬ના મહા ભાસમાં થયેલી છે. એટલે, સત્તસંગિળુવન (૨,૩૬,૬૧) માં જે સાલ હશવીલી છે તે ગવર્નર સાથે સુલાક્ષતનો સમય દાખવતી નથી, પણ સંતોને કાલવાણી ગામે, પરમહંસ બનાવ્યા તે સાલ જણુવે છે, એ સુસજ્જનોએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખ્યું ધેરે છે.

સિયાણીના શાસ્ત્રી શિવરામ, જે પાછળાથી અખંડાનંદવર્ણી નામે સંપ્રદાયના ત્યાગી થયેલા હતા, તેમના પ્રશ્નોના જવાબમાં લગવાન પેતાના જન્મ, કુણ અને સંપ્રદાયની, સંપ્રદાયના આશ્રિતમાંને અવર્થ જણ્યવા જેવી સુદૃઢ વિગતો સમજાવે છે (સ. અ. ૨, ૪૦-૪૧). શ્રીહરિ સિદ્ધપુરમાં આવે છે; તીર્થયાત્રાની વિધિ અને ધર્મો સમજાવે છે. જેતલપુરમાં મોટો અંહિસક્ક યજા કરે છે; હિસા આચારાતી હોય એવા યજોનું અને વામમાર્ગની નીતિરીતિનું ભારપૂર્વક ઘંડન કરે છે. આથી ઉશ્કેરાઈ જઈને, અમહાવાદમાં તે વખતે રાજ કરતા પેશાના સુખા શેલુકરે શ્રીહરિને ખાસ આમંત્રણુ આપીને લદ્રના રાજમહેલમાં ઓલાભ્યા અને એમની હત્યા કરવાનો અતિનિધ પ્રયત્ન કર્યો; પણ એમાં એને કરણુ નિષ્ઠાતા સાંપડી અને પરિણ્યામે, એ પછી થેડા સમયમાં ભાગ ગુજરાતમાંથી નહી પણ ભારતભરમાંથી પેશાઈ સત્તાનો અંત આવ્યો. શ્રીહરિ ડલાણુમાં ફરીથી અંહિસક્ક યજા કરે છે. શ્રીહરિ સ. ૧૮૬૬ના વેશાખ સુદ ૨ ના રોજ, સુરત પદ્ધારે છે અને ત્યાંથી ધરમપુર જાય છે; વૈશાખી પૂર્ણિમાના

હિવસે, ત્યાં પહેલ વહેલો સુંદર રલજડિલ મુગાટ ધારણુ કરે છે. બીજા પ્રકરણુની કથા અહીં પૂરી થાય છે. સત્તસંગિળુંના બીજા પ્રકરણુને હૃદયની ઉપમા આપેલી છે, તે કેરળી સાર્થક છે, તે આ સંક્ષેપ વિવેચન ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પૂ. શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું કે, બીજા પ્રકરણુની કથા અદ્ભુત છે. એમાં અગ્રવાત્સરું માહાત્મ્ય સવિશેપ સમજાવેલું છે. એની શરૂઆત સાં ૧૮૭૨માં શ્રીહરિશ્ચે ગઠડામાં અન્નદૂટોત્સવ કર્યો એની અલૌકિક અને સર્વમંગળકરી કથાથી થાય છે, એજ એનું મહત્વ હાયને છે. અન્નદૂટનો ઉત્સવ તો વૈષ્ણવ મંહિરો હોય ત્યાં હર વર્ષે થતો હોય છે, પણ ગઠડામાં થયેલો આ અન્નદૂટોત્સવ તો પ્રેમવક્ષણા ભક્તિના ‘ન જૂતો ન ભવિષ્યતિ’ એવા અનુપમ લાલોથી સભાર ભરેલો છે. શ્રીમહદ્ભાગવતમાં વર્ણિયેલો રાસોત્સવ અને સત્તસંગિળુંના વર્ણિયેલો અન્નદૂટોત્સવ બન્નેનો એક સાથે અભ્યાસ અને ધ્યાન મનન કરવાથી, હિન્દુ આનંદરસનો અનુશબ્દ થાય છે. પ્રેમીલાકૃત અગ્રવાનની સેવામાં તર્ણ્ય થઇ જય છે ત્યારે એ અલૌકિક સ્થિતિ પ્રવર્તો છે તેનું સ્વરૂપ રાસોત્સવ સમજાવે છે; અર્થાત् અતંદીષ્ટિવાળો જાની પ્રેમીલાકૃત અંતર્મુખ બને છે ત્યારે, એના લુધનની સ્થિતિ કેવી હોય છે તેનું ફર્શન રાસોત્સવ કરાવે છે. પણ, એ જાની પ્રેમીલાકૃત, અંતર્મુખ થઈને, અગ્રવાન સાથે તન્મય બને તે સાથેજ, ભક્તિ, ઉપાસના અને સેવા માટે, અગ્રવાન પ્રીત્યથે કેવીરીતે બદ્ધિમુખ પણ વર્તો છે, એ ઉન્ન્ય પ્રકારની ગ્રાહી નિયતિનું સ્વરૂપ, અન્નદૂટોત્સવનો લીલાપ્રસંગ સમજાવે છે. અન્નદૂટોત્સવની લીલા પ્રસંગે, સેકડો હરિલાકૃત નરનારીએ લેગાં થયા હતાં; એ બધા હરિલકૃતો સર્વન, સર્વમાં સહા શ્રીહરિને નીરખતા હતા, હતાં એ પ્રેમીલાકૃતો અન્નદૂટની વિવિધ સામચીઓ કેવી રીતે બનાવતા હન। એ રસપદ હકીકતનું નિરૂપણ આ અધ્યાયમાં કરેલું છે. આ ઉપરાંત, જાનીપ્રેમીલાકૃતના લુધના આદર્શનો પણ આથી લુધાસુ મુસુલુંઓને સહૃદ ખ્યાલ આવે છે: મનની વૃત્તિના એ વિલાગ કરાય છે—એક વૃત્તિદ્વારા: પ્રેમીલાકૃત, શ્રીહરિના સ્વરૂપ સાથે જોડાયેલા રહે છે અને બીજી વૃત્તિ વડે એ અગ્રવાન પ્રસન્નતાથે એમની આસા પ્રમાણે અન્નદૂટની વાનગીએ તૈયાર કરવારૂપી સેવાકાર્ય કરે છે—એ આ ઉત્સવનો આદર્શ જોવયાછે. આમોહના હીનાનાથ લદુ શુજરાતમાં

સારા વિકાન તરીકે જાળીતા હતા; એ, લગભગ તરીકે સર્વત્ર ઉપાસાતા શ્રીસહજાનંદસામીનું દર્શન કરવા માટે—અંતરના હેતુ પ્રમાણેની પરીક્ષા કરવા માટે, ગઢા આવે છે; પણ દર્શન થતાં જ એમનું અહું એઓળણી બલથ છે; અને એમના મુખમાંથી

“ ભૂતં ધન્યો લવદ્વા નયતપથિ નારાયણમહમ् । ”

એ ભાવવાહી કુણ્ણાટકના નુંદર શાળાએ સહજાવે સરી પડે છે.

“ તતો બન્દે દીનસ્તવ પદયુગં દણ્ડવદહમ् ॥ ”

એમ કહીને એ શ્રીહરિને સલભાંજ સાધાંગ દંડવત્ પ્રભ્યામ કરે છે (સ.જી. ઉ. ૧૪). દીન બનીને શરણે આવેલા દીનાનાથ અહું ઉપર અહેતુકી કૃપા હાખવીને, શ્રીહરિ એમને અભયપર આપે છે. ત્રીજા પ્રકરણના ૧૭માં અંધાયમાં રથીઉં સુધીના ત્રીશ સ્લોકદ્વારા સુકુંદાનંદવધુરી વગેરે ચ્યાલીસ મુનિઓ સ્લતં વરીતે તથા પ્રેમાનંદસામી વગેરે બીજા મુનિઓ સમૂહમાં જે સ્તુતિ કરે છે તે, સિદ્ધાંત અને ધર્મપ્રભ્યાલિકાની દિષ્ટાએ સર્વોપરિ ગણ્યાથ એવી સ્વરૂપનિધિ હાખવે છે. જુહાજુહા છંભાં અકિતના જુહાજુહા ભાવો હાખવતી આ સર્વોપરિ સ્તુતિ, આશ્રિત માત્રે કંઠસ્થ કરીને નિત્ય ગાન કરવા જેવી છે. ગઢામાં કારતક સુદ્ધ પ ના રોજ મળેલી સલામાં શુક્રમુનિ પ્રક્ષ પૂછે છે, “ધર્મની સિદ્ધિ કેવી રીતે થાય ! ” એના જવાયમાં જેને આજે “ધર્માભૂત” કહેવામાં આવે છે તે અતિસુંદર ધર્મોપદેશ શ્રીહરિ આપે છે (સ.જી. ઉ. ૩, ૨૬); ધર્મની રક્ષા કેવી રીતે કરવી, એ સમજવવા માટે શ્રીહરિ “ધર્મરક્ષા”ના ઉપાયો અને વિગતો કહે છે; અને રૂપશાંદ્વરી વિવેક શીખવે છે (સ.જી. ઉ. ૩, ૨૫). અહીનાનંદસામીના પ્રક્ષના જવાયમાં શ્રીહરિ “નિષ્ઠામશુદ્ધિ”ની નિગતો સમજાવે છે (સ.જી. ઉ. ૩, ૨૭). ધર્માભૂત અને નિષ્ઠામશુદ્ધિ આ એ ઉપદેશો તો સ પ્રદાયના આશ્રિતો, ખાસ કરીને ત્યાગાશ્રમીઓ માટે કરોડસઙ્કુ સમાં છે. જોપાળાનંદસામીના પ્રક્ષના જવાયમાં શ્રીહરિ આશ્રિતમાત્રની આહિકલિધિ હાખવે છે (સ.જી. ઉ. ૩, ૨૮). સુક્તાનંદસામીના પ્રક્ષના જવાયમાં, શ્રીહરિ સ્વરૂપાદ્રૂતના સિદ્ધાંતો સમજાવે છે; આ સિદ્ધાંતો સુસ આશ્રિતો આજે અવશ્ય જાણવા અને સમજવાની જરૂર છે. સંપ્રદાયને જાનમત વિશિષ્ટદ્વારા કહેવાય છે પણ, આ અંધાયમાં શ્રીહરિએ પોતે એને સ્વરૂપાદ્રૂત નામ આપેનું છે. પરાત્પર પુરુષોત્તમ નારાયણ એક અને અદ્વિતીય છે, એમનાથી પર પીજું કોઈ જ નથી; એટલું જ નહિ પણ,

એમના જેવું પણ બીજું કોઈ નથી—એ સિદ્ધાંત વાત, અકારાય્ખા પર્યાત
સર્વો કોઈ, કેવી રીતે લગવાનના હાસ છે એ હુકીકત સાચે આ અધ્યાયમાં
જૂથ સુંદર રીતે પણ ન્યાય શાળામાં સમજાવેલી છે. દ્વિલુજ દિવ્ય સહા
સાકાર પરમાત્મા માટે સમજાયુપૂર્વક યા અધ્યાત્મપૂર્વક વારંવાર
વપણતા, સાકાર નિરાકાર, સગુણ નિર્ણય, કર્તા અકર્તા, વગેરે જોડકાં
શાળાનો શું અર્થ થાય છે તેની સુરેખ વિગતો સ્વરૂપાદ્રિતના આ
અધ્યાયમાં સમજાવેલી છે. લગવાનના નામમંત્રનો જય કેવી રીતે કરવો
જોઈએ એની જપનિધિ વાસુદેવાનાંઠવર્ષિના પ્રશ્નાના જવાબમાં શ્રીહરિએ
શીખવેલી છે (સ.૭.૩,૩૦). લગવાનના અવતારો તો અનેક નહિ પણ
અસર્થ્ય થયા છે—થાય છે; શાસ્ત્રોમાં તો તેમથી માત્ર ચોવીસ અવતારોનાં
જ લીલાયરિનેતું ગાન કરવામાં આગ્યું છે. શાંખ, ચક્ર, ગઢા અને પંચ,
એ લગવાનના ચતુર્ભૂજ સ્વરૂપનાં ચાર દિવ્ય આયુધો કહેવાય છે; દ્વિલુજ
દિવ્ય એવા પરમાત્માના ચતુર્ભૂજ સ્વરૂપમાં આ ચાર દિવ્ય આયુધો, ચાર
હાથમાં રુદ્ર રુદ્ર કેમે ધારણું કરવાના ડારણે, લગવાનનાં કેશવાદિક
ચોવીસ વ્યૂહસ્વરૂપો વ્યક્તા થાય છે. એની સુંદર વિગતો પાંત્રીશમાં
અધ્યાયમાં સમજાવેલી છે; લગવાનનાં કેશવાદિક ચોવીસ વ્યૂહસ્વરૂપો
ઉપરથી પણ લગવાન એક અને અદ્રિતીય છે અને જેને શાસ્ત્રોમાં
અવતારો કહેવામાં આવે છે, વ્યૂહ કહેવામાં આવે છે અને અર્દ્ય કહેવામાં
આવે છે તે બધાં પ્રત્યક્ષ પરથ્રાલ લગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં સ્વરૂપો છે,
એવું નિર્ધિત થાય છે.

ધર્મદેવના પરિવારના સભ્યો, જેને સંપ્રદાયમાં અચોચ્ચાવાસીના
દંડ નામથી ઓગાઓવામાં આવે છે તે સંપ્રદાયમાં પહેલ*વહેલા
સં. ૧૮૭૫ના દ્વાગણ સુદ્ર ૧૧ ના રોજ વડતાલ આવે છે. સંપ્રદાયના
સંતો જ એમને અચોચ્ચાવી તેરી લાવે છે; વડતાલ પાસે આવેલી તાડન

* ધર્મદુગના પરિવારના સભ્યો, સંપ્રદાયમાં પહેલ વહેલા, જ્યારે
શ્રીહરિએ લોચામાં શાકોત્સવ કર્યો (સ. ૧૮૭૭ના મહામાત્રામાં) ત્યારે
આન્યા, એની એક માન્યતા પણ પ્રચલિત છે, પણ એ લૂલ છે. સત્તસંગિ-
જીવનના અધ્યાયમાં (પ્ર. ઉ અ. ૪૬માં) જે વિગતો દર્શાવેલી છે તે ઉપરથી,
અચોચ્ચાવાસી પહેલવહેલા સં. ૧૮૭૭માં નહિ, પણ સં. ૧૮૭૫ના
દ્વાગણ માસમાં સુદ્ર અગિયારશાના રોજ આવેલા છે, એવું નિર્ધિત થાય છે.

તળાવડીના કંઠે લક્ષ્મિર્માત્રમજ બગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ અને રામપ્રતાપભાઈ, ઈચ્છારામભાઈ વગેરે કુદુંધીજનોનું સુભગમિલન, બગવાને ગુહૃત્યાગ કર્યા પછી, ૨૬ વર્ષ અને ૮ મહિના આદ થાય છે. સંપ્રેદ્ધાયના ખતિહાસમાં આ હિવસ સહા સુવલ્લુક્ષરે લખાયે. આશ્રિતોએ એનું નિત્ય રમરણ કરવું ધટે છે. અધ્યાય પદ થી ૬૨માં “જનશિક્ષા” નામે જે ધર્માલુનમણુલિકાએ સમજાવેલી છે તે, એકલા સંપ્રેદ્ધાયના આશ્રિતો માટે જ નહિ પણ હરેક સુસુધુ માટે અતિ ઉપયોગી છે; જનશિક્ષાના એ આદેશો પ્રમાણે, જે જીવનમાં વર્તે છે તે ઐહિક અને પારલૌકિક અને રીતે અવસ્થય સુખી થાય છે. આ ઉકરણુભાં શ્રીહરિએ “સત્ત્વં ગ”ની જે વ્યાખ્યાએ સમજાવેલી છે, તે આશ્રિતોએ સહા ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે; “સત્ત્વં ગનીય” નામે ઓળખાતા ધારીશ્વરી અધ્યાયમાં સત્ત્વં ગની જે વ્યાખ્યા આપેલી છે તે સંપ્રાદાયમાં જાહીતી છે; વધારામાં તહુપરાંત શ્રીહરિ કહે છે,

“ ધૃતાવતારસ્ય હરે: સાક્ષાત્સંગશ્ચ યો મુવિ ।

તદીયાના ચ શાસ્ત્રાણા સંગ: સત્ત્વં ગ ઉચ્ચયતે ॥

દેશાદિસપ્તકસ્યાપિ રાચછવૈનોદિતસ્ય ય: ।

સંગ: સ સર્વોઽપિ મત: સત્ત્વં ગો મુનિસત્તમ: ॥”

(સ.જી. ૩, ૨૬, ૫૬/૫૭)

પરપ્રકાશ પુરુષોત્તમે અવતાર ધારણ કરીને રીકારેલા મનુષ્ય સ્વરૂપનો પ્રત્યક્ષ સંગ તથા એ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો જેમણે સંગ કર્યો હોય એવા સત્પુદુષોનો અને એ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનાં લીલાચરિત્રોનું વર્ણન કરતાં શાસ્ત્રોનો સંગ, એ સત્ત્વં ગ કહેવાય છે. વળી સત્ત્વાદેશ, સત્ત્વાણ વગેરે સાત ધાર્માતોનો સંગ, એ પણ સત્ત્વં ગ કહેવાય છે.

પૂ. શાસ્ત્રીજીએ કહું કે, નીળ પ્રકરણના મધ્ય લાગે શ્રીહરિએ સ્વરૂપાદ્વિત સિદ્ધાંતની વિગતો સમજાવેલી છે; જ્યારે ચોથા પ્રકરણની શરીરાત દ્વૈતાદ્વિત સિદ્ધાંતના નિરૂપણુથી કરેલી છે. જીવ, જગત અને જગહીસ્વર વચ્ચે જે સંબંધ પ્રવર્તો છે તે કેટલાક કહે છે કે દ્વૈત છે, કેટલાક કહે છે કે અદ્વૈત છે; તો કેટલાક એને દ્વૈતાદ્વિત કહે છે. શ્રીહરિ કહે છે કે, આ ભાન્યતા બરાબર નથી અથવા અર્ધસત્ત્વ છે, એ સંબંધને

દૈત કહેવો એ જેમ ચોણ્ય નથી, તેમ અક્રૈત કહેવો એ પણ ચોણ્ય નથી; એ સંબંધ તો વિશાષ સ્વરૂપનો છે, જેવો સંબંધ શરીર અને શરીરી વચ્ચે પ્રવતો છે તેવો એ સંબંધ છે. આપણે જે શરીર જોઈએ છીએ તે જરૂર છે, વિકારી અને વિનાશી છે, ક્ષણું ગુર અને હૃદારૂપ છે; જ્યારે, એ શરીરમાં શરીરીરૂપે રહેલો જીવ ચેતન છે, અવિકારી અને અવિનાશી છે અને નિત્ય છે; અર્થાત્, આપણે જોઈએ છીએ કે, શરીરશરીરી વચ્ચેનો સંબંધ ખૂબ વિલક્ષણ છે. પણ, જીવો અને જગતીશ્વર વચ્ચેનો સંબંધ વિલક્ષણ છે એ ખરું, પણ આપણે જગતમાં પંચભૂતના બનેલા શરીર અને શરીરી જીવ વચ્ચે નિત્ય જોઈએ છીએ એ પ્રકારનો એ સંબંધ નથી. જગતીશ્વર વ્યાપક છે, જ્યારે જીવો તથા અક્ષરધ્યાન વ્યાપ્ત છે; જગતીશ્વર સ્વતંત્ર છે, જ્યારે જીવો તથા અક્ષરધ્યાન પરતંત્ર છે; જગતીશ્વર સમર્થ છે, જ્યારે જીવો તથા અક્ષરધ્યાન અસમર્થ છે. અર્થાત્, વ્યાપ્તયપણું, સ્વતંત્રપણું અને સમર્થપણું એ કારણે પરમાત્મા શરીરી છે, જ્યારે જીવો તથા અક્ષરધ્યાન એ કારણે એમતું શરીર છે. તત્ત્વજ્ઞાનની આ સિદ્ધાંત વાત, શ્રીહરિ વિગતો દ્વારાની, આ અંધાયમાં રૂપણ સમજાવે છે (સ.જી. ૪, ૨૧). આ વિગતો સુઝ આશ્રિતોએ ધ્યાનપૂર્વક વાંચવી, સાંલગ્ની અને સમજવી જોઈએ.

શ્રીહરિ, સં. ૧૮૭૮ના રાગણુ સુદૂર રવિવારે, અમદાવાદમાં શ્રીનરનારાયણદેવની યુગલમૂર્તિની પ્રતિક્રિયા કરેછે (સ.જી.૪,૨૫). એ પછી સં. ૧૮૭૯ના ગૌશાખ સુદૂર પ શુદુવારે ભુગમાં પણ શ્રીનરનારાયણદેવની યુગલમૂર્તિની પ્રતિક્રિયા કરે છે (સ. જી. ૪, ૨૬). શ્રીહરિએ સંપ્રદાયમાં માંહિરો કરાવીને પહેલાં એ પ્રસંગે, શ્રીનરનારાયણદેવની યુગલ મૂર્તિની પ્રતિક્રિયા કેવા કારણે કરેલી છે, તેની વિગતો આશ્રિતોએ અવશ્ય જાણવી સમજવી જોઈએ. પૃથ્વીના સાત દ્વારા પૈકી જાંખુદીપમાં આવેલા બરત-અંડના અધિકાતા દેવ, શાસ્ત્રો તથા ધર્તિહાસ પ્રમાણે, શ્રીનરનારાયણદેવ છે, એ પહેલું કારણ છે; પરમાત્મા પોતે પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થવા ધર્મછે એ વાત, જે સ્વરૂપે જાહેર કરેલી છે તે સ્વરૂપના અધિકાતા દેવ પણ શ્રીનરનારાયણ હેવ છે. અવતારણના કાર્ય માટે જે પ્રસંગને—હુર્વાસાના શાપને નિમિત્ત જાણવો છે તે પ્રસંગ બહારિકાશ્રમમાં શ્રીનરનારાયણદેવની સાનિધ્યમાં બનેલો છે—આ બાધા પ્રસંગે, એ ધીજું કારણ છે.

શ્રીનરનારાયણુ હેવના નામે શાસ્ત્ર અને વ્યવહારમાં ઓળખાતા ભગવતું સ્વરૂપ સાથે પરમાત્માના પરસ્વરૂપની અભિનન્તતા છે, એવું સ્પેષ્ટ પ્રતિપાહન કરવું, એ ત્રીજું મહત્વનું કારણું છે. શ્રીનરનારાયણુહેવ તપ, ત્યાગ, નિઃકામવત અને એકેચરસવાહનું પ્રતીક સ્વરૂપ છે; અને જેનું આત્મતિક કલ્યાણ ધાર્ય છે તે સુકલ પુરુષનું સ્થાન નર માદિક, નારાયણની પડાયે હોય છે, એ હડીકિત લાર્પૂર્વક સમજાવવી, એ પાંચમું કારણું છે. જીવનમાં આ પાંચ ધાર્યતો સિદ્ધ કરવામાં આવે ત્યારે જ સુસુલુનું કલ્યાણ શક્ય બને છે; એ સત્ય સમજાવવા માટે શ્રીહરિંદ્ય સંપ્રેદ્ધાયમાં સૌ પ્રથમ, શ્રીનરનારાયણુ હેવની યુગલ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

શ્રીહરિ સં. ૧૮૮૧ના કાર્તિક સુદ ૧૨ યુધવારે, વડતાલમાં અધ્યમંહિરમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણુહેવની યુગલ મૂર્તિની, જમણા હાથે આવેલા મંહિરમાં શ્રીસાધિકાળ, શ્રીકૃષ્ણ અને પોતાની શ્રીહરિકૃષ્ણ નામની મૂર્તિની; અને ડાયે હાથે આવેલા મંહિરમાં શ્રીવાસુહેવ, શ્રીધર્મહેવ અને શ્રીલક્ષ્રિતદેવીની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરે છે (સ.જી. ૪, ૨૭). વડોદરામાં જાહેર શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે કોઈ વિદ્ધાન સંતને મોકલવા ત્યાંના રાજવી સયાજુરાવ થીજાનો પત્ર આપે છે; એટલે, શ્રીહરિ, સુકલાનંદસ્વામીને ત્યાં ગોકુલે છે. સુકલાનંદસ્વામી જાહેર સલામાં શાસ્ત્રાર્થ કરીને વિજય મેળવે છે (સ.જી. ૪, ૩૬ થી ૩૮). શ્રીહરિ ગઠડામાં સલા ભરીને જીવનમાં તીર્થયાત્રાનું માહાત્મ્ય સમજાવે છે; ધર્મટેવના પરિવારના નંદરામાદિ સભ્યો દ્વારકાની યાત્રાએ જવાની ઈચ્છા કરે છે; શ્રીહરિ તેમને સહખ્ય દ્વારકા મોકલે છે, સાથે લેભિયાતરીકે ત્યાગીવર્ગમાંથી સદ્વિયાનંદસ્વામીને અને શુહુસ્થમાંથી ઉમરેહના દ્વારામ શુકુલને મોકલે છે (સ.જી. ૪, ૨૬થી ૩૩).

સં. ૧૮૮૨ની પ્રાણિનીના હિવસે, શ્રીહરિ ધર્મહેવના પરિવારના એ સફયો, પૂજયપાદ અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ અને પૂજયપાદ રધુલીરાજી મહારાજાની પોતાના અનુગામી તરીકે સંપ્રેદ્ધાયના શુરૂપદે, પરપરાના ધોરણે, આચાર્ય તરીકે પ્રતિષ્ઠા કરે છે. આચાર્યપદે પ્રતિષ્ઠા કરતા પહેલાં, અનેને શ્રીહરિ પેતે સંપ્રેદ્ધાયની લાગવતી દીક્ષા આપે છે. વડોદરાના રાજવી સયાજુરાવ થીજાના પ્રેમાયુક્તાર્થ આમંત્રણને માન આપીને શ્રીહરિ વડોદરા પદ્ધારે છે અને ત્યાં સલા ભરીને, પોતે શાલીપાંડિતેના

મહાની શાંકાચોનું સમાપ્તાન કરે છે. વડતાલ પાછા પદ્ધારીને, સં. ૧૮૮૮ના મહાસુહ પ નારોજ શિક્ષાપત્રી લખે છે. શતાનંદમુનિ એને ચોથા પ્રકરણુના ચૂંબણીસમાં અધ્યાય તરીકે સત્તાગિજીવનમાં ગુંથી લે છે,* એહાં સમાવી લે છે.

શ્રીહરિ સં. ૧૮૮૮ના વૈશાખ સુદ ૧૩ શુક્રવારે, ધોલેસમાં શ્રીમહનમેહનાની યુગલ મૂર્તિની પ્રતિક્રિયા કરે છે. સંપ્રદાયના અનુગામી આચાર્યપદે નિયુક્ત કરેલા પૂજયનાન અચોધ્યાપ્રસાદનું મહારાજ તથા પૂજયયાહ રઘુવીરનું મહારાજને, સંપ્રદાયમાં ત્યાણી, જેમાં અદ્ધારી તથા સાધુઓનો સમાવેશ થાય છે, અનાશ્રમી એહાં પાર્શ્વદ, ગૃહસ્થ, વર્ગેરને દીક્ષા કેવી રીતે આપવી તેની વિધિ સવિસ્તર સમજાવે છે (સ. જી. ૪, ૪૬ થી ૫૪); અને પછી, સંપ્રદાયમાં કદ્યા માસમાં કદ્યું ક્રત અને કદ્યો ઉત્સવ કરવો તેનો નિર્ણય અને વિધિ સમજાવે છે (સ. જી. ૪, ૫૫ થી ૬૧). સં. ૧૮૮૮ના ભાગશર સુદ ૧૫ના રોજ શ્રીહરિ, જેનો સંપ્રદાયમાં અને સંપ્રદાય બહાર, સંપ્રદાયના અંધાચુટ તરીકે સ્વીકાર કરવામાં આવેલો છે તે “દેશવિભાગનો દેખાય”, ગઢડ.માં વસીને પોતે લખાવે છે. આ દેશવિભાગના દેખનો દેશની વિવિધ અદ્ધારોએ અદ્ધારુત અંધારણાએ તરીકે સ્વીકાર કરેલો છે. શિક્ષાપત્રી જેમ, આધ્રિતોએ આ દેખાનું પણ નિત્ય શ્રવણ વાંચન કરવાની જરૂર છે.

શ્રીહરિ, સં. ૧૮૮૮ના વૈશાખ વદ ૨ શુક્રવારે બુનાગઠમાં શ્રીરાધા-સમરથુદેવની યુગલ મૂર્તિ (રેવતીબળાદેવ તથા શ્રીકૃષ્ણ રઘુછાડરાયની

* પાંચમા પ્રકરણુના પ્ર. ૬૬ શ્રી. ઉર અને પ્ર. ૬૭ શ્રી. ૧, એ એ શ્રીકેના શાખેના કેટલાક વિચિત્ર અથ્રો કરે છે. એ કુછ છે કે, શિક્ષાપત્રીની દ્વારા કરવાની લગ્નાન શ્રીરામભિનારાયણે શતાનંદમુનિને આજા કરી છુતી, પણ આ ભાન્યતા અને અર્થ અસરાદર નથી. સુક્તાનંદસ્વામી, નિત્યનંદસ્વામી, નિષ્કૃણનંદસ્વામી, પ્રક્ષાનંદસ્વામી અને પ્રેમનંદસ્વામી જેવા સમર્થ સંતોના સ્વનાન લખાણેના આધારે નિર્ધિત કલી શકાય તેમ છે કે, શિક્ષાપત્રી લગ્નાન શ્રીરામભિનારાયણે પોતે જ સંસ્કૃત લાખામાં લખેલી છે. શતાનંદમુનિએ તો એનો પોતાના અંથમાં સમાવેશ માત્ર કરેલો છે.

મૂર્તિની) તથા પાર્વતી સહ શ્રીસિલેખર મહાદેવની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરે છે; અને સં. ૧૮૮૫ના આસો સુહ ૧૨ શુક્રવારે પોતાની પ્રતિમૂર્તિ સમા શ્રીગોપીનાથજીદેવની ચુગલ મૂર્તિની, શ્રીધર્મદેવ, શ્રીબક્તિદેવી તથા શ્રીવાસુદેવની અને રેવતી બળદેવ, શ્રીરણ્ણાંદરાય અને શ્રીસૂર્ય નારાયણની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરે છે. સંપ્રદાયના સર્વ આશ્રિતો-ત્યારી અને ગૃહસ્થના ધર્મો વિગતે સમજાવે છે. સં. ૧૮૮૫ની ધનતેરશના દિવસે, સત્સંગિ-જીવનની રૂચના કરવાના શતાન દમુનિને વર આપીને આશા કરે છે. સં. ૧૮૮૬ના આષાઢ માસ પછી, ગોપાળાનાંદ્રસાભી વગેરે ચાર સમર્થ સતૈના સંપાદક મંડળની રૂચના કરીને, પોતાના જાનોપદેશાનું અસ્ત્ર ખાસક મંડળની રૂચના કરવે છે. એ વર્ષે મહા ઇગણ્ય ભાસમાં રાજકોટ જઈને, એ વખતના મુંબઈના ગવર્નર સર જોન માલકમને દર્શન આપે છે (આ હકીકિત પહેલાં જણાવેલી છે).

સં. ૧૮૮૬ના જેઠ સુહ ૧૦ મંગળવારે ભધ્યાલે, શ્રીહરિ અદભુત-લીલા આયરે છે; પોતાના પ્રત્યક્ષ માતુષી ન્યાયપે બદલીને, સંપ્રદાયમાં અચ્છા, આચાર્ય, સત્પુરુષ અને શાશ્વતપે પ્રત્યક્ષ વિચરણાનું નક્કી કરે છે. શતાનાંદમુનિ અંધની દેખટે, આશ્રિતોએ અવસ્થા કરવા ચોગ્ય શ્રીહરિ-જ્યંતીનાની વિધિ અને વિગતો સમજાવે છે.

ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોનું વાચન, શ્રવણ અને ગાન, અમૃત સંજીવની ગૂર્ઠિકા જેવું છે. જન-મનમરણ રૂપી સંસ્કરિત, કર્મનું વિષયક અને વિષય-વાસનાની આસક્તિનો પાશ-આ વિષયમાંથી જીવનો છૂટકાચો કરે એવું જો જગતમાં કાઈ હોય તો, એ ભગવાનનાં લીલાચરિત્રો જ છે. નેર્ણાખુબસ્થાની પરાકાણ સિદ્ધ કર્યા છતાં, પરમહંસ માત્રના શુકુ ગણ્યતા શુક્રદેવજી, ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોનું નિયાદિન શ્રવણ અને ગાન કરે છે. જગતમાં રહેવા છતાં, જળથી જેમ કમળ અલિમ રહેતું હોય છે તેમ જગતથી અલિમસ રહીને જગહીશર સાચે સદા નોડાયેલા રહેતા એવા રાજી અંબરીષ અને જનક પણ, ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોનું અહોરાત્ર શ્રવણ અને ગાન કરે છે. એ લીલાચરિત્રો એટલે સત્સંગિજીવન. જીવનનો સાચો રસ અને સાચો આનંદ જેણે માણ્યુંબો હોય તેણે સત્સંગિજીવનનું રદ્દું, જીવનની દૂરેક કિયામાં કરવું ધર્ટે છે.

શુદ્ધિપત્ર

૫૪	૫ંદિત	અદુષ્ટ	શુષ્ટ
૧	૨૨	સંકૃતિ	સંસ્કૃતિ
૫	૨૫	ધસારી	ધશારી
૬	૧૮	સિદ્ધમને	સિદ્ધાસને
૪૦	૧૬	આશાનુસાર	આશાનુસાર
૧૪૪	૩	ઘાડ વેલો	ઘાડ વહેલો
૨૦૩	૧૫	નમે	ન મે
૨૪૬	૨૧	એમને	એમણે
૨૬૫	૭	સંપ્રદાયનિષ્ઠ	સંપ્રદાયનિષ્ઠ
૨૮૬	૨૭	રહ્યે	કલ્યે
૨૮૭	૨૩	સાહેબ	સાહેબ
૨૯૧	૧	એમને	એમણે
૩૧૫	૧	કાતિક	કાતિલ
૪૩૪	૧૫	પરિવર્તની	પરિવર્તની
૫૦૨	૧૦	રેણૂ	રહેણૂ
૫૨૧	૧૩	રહણો	રહણ્યો
૫૨૮	૧૭	વિદ્યો	વિદ્વદ્યો
૫૨૯	૧૭	આને	આ ને
૫૩૩	૩	સ.જી.અ.૫૧	સ.જી.અ.૨,અ.૫૧
૫૪૦	૧	અતિક	અતિત
૫૫૦	૧૭	સંપત્તિ	સંકલ્પ
૫૭૮	૧૨	મુકુંદ	મુકુંદ
૫૮૧	૨	૧૬૨૬	૧૬૬૮
૬૧૬	૧૭	૭-૪-૪૭	૭-૪-૪૬
૬૩૩	૧૦	સુદ-૨	સુદ-૫
૬૬૩	૧	શ્રીસ્વામિનારાધ્યનેજ	શ્રીસ્વામિનારાધ્યનેજ
૬૬૬	આપસંગ શ્રી. શેલત હિંકેટેમાં ન્યાયમૂર્તિ તરીકે નિમાયા થી } તે વખતે નહિ, પણ રો એસ્ટિટ્યુન્ને આવ્યા તે વખતે		
૬૭૦	અનેલો છે.		
૭૦૮	૧૩	ગણ્ય:	ધાણ્ય
૭૪૬	૨૭	૧૮૪૬-૧૦-૧૦	૧૮૪૬-૧-૧૦